Bd

KRINGSJAA

REDIGERET

AF

CHR. BRINCHMANN

BIND XIV — JUNI—DECEMBER 1899

KRISTIANIA
OLAF NORLIS FORLAG
1899

Kristiania. Nikolai Olsens bogtrykkeri. Grændsen 2.

Indhold.

Biografi.

Historie.

Politik.

Geografi.

Natur-videnskab.

Teknik.

Sundheds-væsen.

Samfunds-spørsmaal.

Undervisnings-væsen.

Psykologi — Folke-psykologi — Dyre-psykologi.

Filosofi og religion.

Literatur.

Fortællinger.

Forskjelligt.

Portræter.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XIV. 15. JULI 1899. HEFTE 1.

De nyeste flyvemaskiner.

(Efter **Herbert C. Tyfe** i *Strand* og **H. B. Naron** i *Cosmopolitan.*).

Vinger til Danilevskijs ballon.

Skjønt dr. K. I. Danilevskij ikke gjør fordring paa fuldstændig at have løst spørsmaalet om luftseilads, saa er han dog utvilsomt kommet videre end nogen anden i bygningen af en ballon, der kan styres med fuldkommen lethed i en bestemt retning uden hjælp af maskine eller skrue.

De, som bygger flyvemaskiner, kan deles i tre klasser. Til første hører de, som tror, at fremtidens luftskib vil blive en ballon i nutidens betydning af dette ord, d. e. et legeme, fyldt med gas og lettere end luften; deres maal er at finde et eller andet middel, hvorved det vilde være muligt at styre ballonen i en bestemt retning og endog tvinge den frem mod vinden. Utallige »styrbare balloner« er fra tid til anden blet projekterede, og mange er ogsaa byggede. Af disse siste maa specielt omtales det apparat, som er opfundet af dr. K. I. Danilevskij i Kharkov i Rusland.

Til anden klasse hører de, som fæster lid til maskiner, der er tungere end luften og drives frem ved hjælp af damp, elektricitet eller flydende materie. Langley, Maxim og andre har, som bekjendt, eksperimenteret med saadanne luftskibe; dog har endnu ingen maskine af denne art gaaet op med nogen passager.

Til tredje klasse hører de, som søger at løse luftseiladsens problemer ved bygningen af et glideapparat, hvori de fra en vis høide kan naa jorden i sikkerhed. Den mest bekjendte af disse luftskippere er Pilcher. Som det vil erindres, mistede Lilienthal livet under sit forsøg paa at stige op.

Den nyeste »styrbare flyvemaskine« har vakt stor opsigt i den videnskabelige verden. Dr. K. I. Danilevskij, dens opfinder, holdt for ganske nylig et foredrag om apparatet i luftskipper-foreningens møde i Kijev.

De opnaaede resultater er efter Danilevskijs opgave følgende:

1. Maskinen sætter os istand til med lethed at stige op til en given høide, og til at dale ned igjen med sikkerhed et ubegrænset antal gange, uden at slippe ballast eller gas ud.

2. Den sætter os istand til i roligt veir at styre maskinen i en bestemt retning.

3. Naar vinden er gunstig, kan vi gjøre fuld brug af den.

4. Naar maskinen engang er ladet, kan vi bruge den i 8 eller 9 dage i træk.

5. Hvad jeg betragter som en sag af stor betydning, er maskinens billighed, dens sikkerhed i at flyve og dens yderst simple konstruktion, saa enhver mekaniker kan gjøre en saadan efter den samme model.

»Dette er,« siger Danilevskij, »resultaterne af 18 maaneders arbeide. Med hensyn til at flyve mod vinden — saa kan maskinen endnu ikke gjøre det. Et sligt apparat kan ikke konstrueres og heller ikke spørsmaalet om flugt og svæven i luften løses ved en enkelt mands anstrengelser og nogle faa eksperimenter, men med

hundreder af folk og mangfoldige eksperimenter. Den, som forsøger at gjøre en flyvemaskine, betragtes (i det minste i Rusland) med mistro, og han finder næsten kun modstandere af sine ideer. Dog føler jeg mig overbevist om, at en saadan maskine maa komme, og hvert aar nærmer vi os mere og mere det forønskede maal.

Den idé, som førte mig til konstruktionen af min styrbare ballon, er meget simpel og kan udtrykkes saaledes: hvis et menneskes kraft ikke er nok til at hæve ham i luften, kan han hæve sig, hvis en del af hans vægt fratrækkes. Dette siste opnaaes ved at benytte

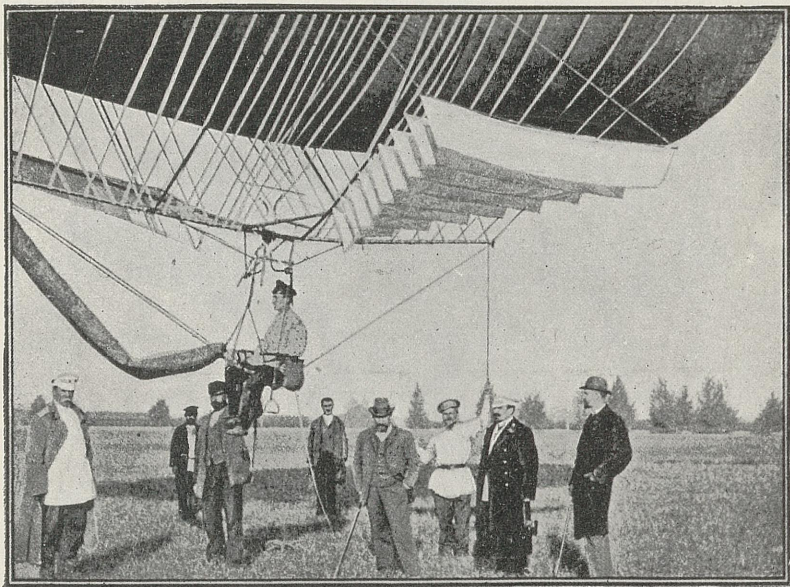

Før opstigningen.

en ballon, fyldt med vandstof. Denne yderst simple idé fik jeg for mange aar siden som student ved universitetet. Jeg kunde dog først i 1897 og 1898 bevise sandheden heraf, og jeg har nu fundet, at menneskets vægt ved brugen af en ballon, fyldt med vandstof, intet har med problemet at gjøre; man kan nemlig bruge alle sine kræfter for at drive og styre maskinen, som bærer en.«

Af illustrationerne vil læseren kunne faa en ganske god idé om konstruktionen af dr. Danilevskijs ballon. Den fyldte del har formen af en cigar, der er spids i den ene ende og flad i den anden. Over en del af legemet er anbragt et dække, og fra dette fører stærke tauge ned til den metalstang, der tjener til støtte for luftskipperen,

som sidder i en til stangen fastgjort stol. Paa begge sider af ham findes »vingerne«, og det er ved anvendelsen af disse, at han er istand til at styre ballonen i roligt veir i den retning, han ønsker at gaa. Disse »vinger« kan best sees paa det første billede, hvor flere arbeidere viser forskjellige mønstre. Ved hjælp af tauge og trisser kan »vingerne« med lethed bøies i enhver vinkel.

Dr. Danilevskijs første eksperimenter udførtes i oktober 1897; herom heder det i hans optegnelser: »I løbet af 112 timer foretoges 25 opstigninger; den opnaaede høide var omtrent 85 meter. Nogle af opstigningerne foretoges med maskinen bundet til et taug, andre uden.«

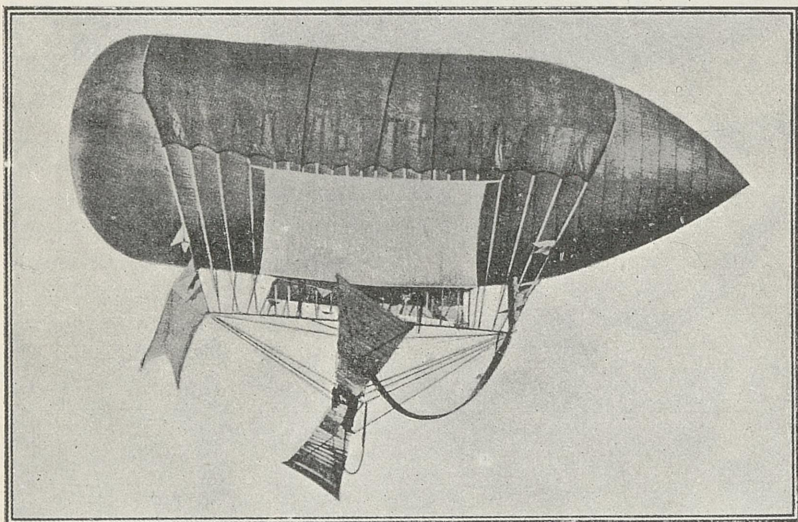

Under opstigning.

Vandstof-apparatet tog skade, og eksperimenterne udsattes til juni 1898, da den samme ballon anvendtes; vingerne var denne gang omtrent 5 meter lange. Der foretoges 10 opstigninger til 21 meters høide. Den næste dag foretoges 20 opstigninger til omtrent 32 meters høide, med vinger paa omtrent 4 meter. Disse befandtes at være for lange; overfladen af deres ender gjorde modstand, og følgelig var slagene svage. Nogle dage senere prøvedes vinger paa omtrent $3^1/_2$ meter, hvis overflade var gjort større. Disse viste sig at udvikle større kraft ved opstigningen og gjorde neppe nogen modstand.

Det bestemtes nu, at vingerne i tilfælde af en altfor hurtig

nedstigning skulde forandres til faldskjærme, for at sinke nedstigningen. Den 24. juni foretoges 15 opstigninger til en høide af omtrent 85 meter. Nedstigningen foregik langsomt og let, ballonen holdtes ubevægelig i en vis høide af luftskipperen og gik flere gange rundt, som Danilevskij havde givet ordre til. Eksperimenterne gjentoges den 27. juni; vingerne var nu anbragte saaledes, at de kunde forandres til faldskjærme under nedstigningen. Den 4. juli foretoges 10 opstigninger til en høide af fra 85 til 107 meter. Danilevskij bemærker om disse følgende:

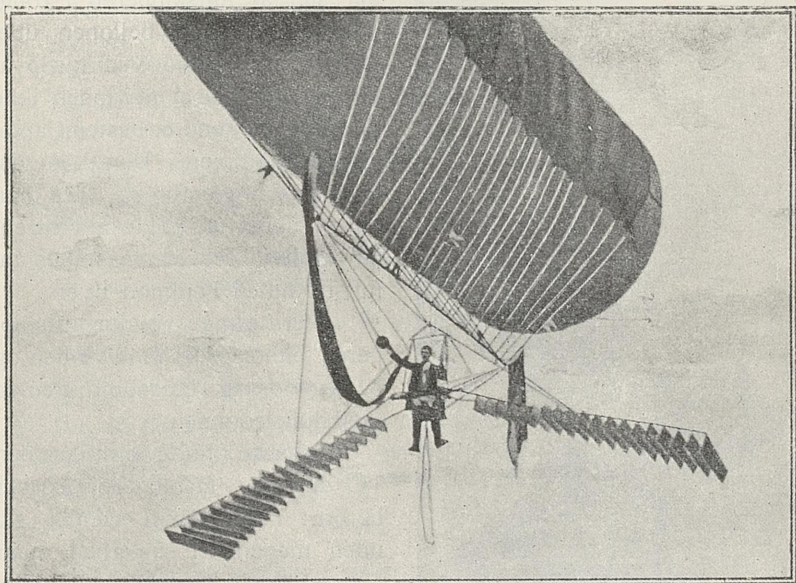

Svævende stille.

»Maskinen hævede sig hurtigt, hvorefter den begyndte at dale langsomt ned. Derpaa anbragte luftskipperen vingerne i en vinkel paa 45 grader og bevægede sig i lang tid i horisontal retning. Det var vanskeligt at svinge ballonen rundt som følge af, at sammenføiningen mellem ballonen og vingerne var vel svag.«

Om eksperimenterne den 14. juli fortæller Danilevskij følgende:

«Maskinen skulde bevæge sig i lige linje, men da den havde hævet sig, mødtes den af en sidevind. Efter at have tilbagelagt en betydelig afstand, vendte luftskipperen hurtigt ballon-hodet mod vinden og holdt ballonen ubevægelig i 5 minuter ved hjælp af vingerne.“

Danilevskij drog følgende slutninger af disse forsøg:

1. Da der var forskjellige luftstrømme at kjæmpe imod, maatte en af dem prøves ved at krydse.

2. For at nyttiggjøre sig vingernes hele kraft til at komme frem med, er det nødvendigt at stige høit op i luften; da kan vingerne anbringes i en vinkel paa 90 grader, uden at man resikerer ballonens nedstigning. I siste tilfælde er det best at aabne faldskjærmen, for at hindre maskinen i at dale ned.

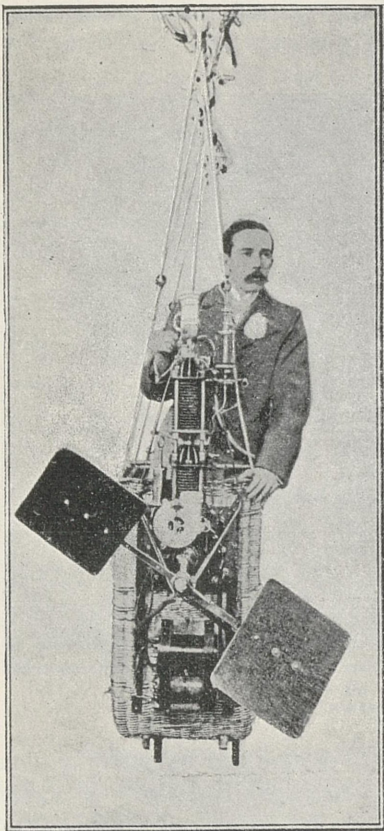

Santos-Dumont.

Under de følgende forsøg viste det sig, at luftskipperen i roligt veir kunde holde ballonen ubevægelig i lang tid ved hjælp af vingerne, forudsat at vinden ikke blæste mere end et bestemt antal kilometer i timen. Den 6. august foretoges nogle forsøg. Da man havde naaet en høide af omtrent 85 meter, dreves maskinen af luftstrømmen henimod byen.

»Flere gange vendte luftskipperen ballonhodet mod vinden og bevægede sig langsomt fremad mod luftstrømmen."

De næste forsøg foretoges den 14. august. Danilevskij skriver herom: »Maskinen vender sig uden megen vanskelighed, naar man skal krydse. Da luftskipperen havde fæstet vingerne paa 45 grader, bevægede ballonen sig omtrent 43 meter fremad i horisontal retning og befandt sig i en afstand fra jorden af omtrent 64 meter. Ved den siste opstigning knækkede alluminiums-bommen, og maskinen dalede langsomt ned til jorden. De slutninger, jeg gjorde af disse eksperimenter, var for det første, at de nye vinger under horisontal bevægelse arbeidede sig frem gjennem luften med større kraft end de gamle; for det andet, at ballonen af den nye form vendte sig lettere end tidligere."

I slutten af sit foredrag i Kijev udtalte Danilevskij følgende:

»Hvad kan man nu slutte af alt det, som er omtalt? Der kan kun være en slutning: at vi er nær den *praktiske* løsning af det store problem om et menneskets flugt.«

Vi skal nedenfor gjengive for sammenligningens skyld en tabel, der tydelig illustrerer den praktiske anvendelse af en moderne ballon og af dr. Danilevskijs »flyveapparat«.

	Alm. ballon.	Flyve-apparatet.
1. Fyldningen med vandstof, riggingen og den hele udrustning kræver	fra 15 mand og opover.	fra 3 til 4 mand.
2. Tiden, som kræves til alle forberedelser før opstigning	fra 3 til 4 timer.	fra 1/2 til 1 time.
3. Transport af et apparat, fyldt og udrustet i krigstilfælde	er ikke praktiseret.	kræver 2 mand.
4. Transporten af et apparat, der er sønderlemmet, kræver	fra 15 mand og opover.	3 mand.
5. Brugen af apparatet som »ballon captif«, kræver	en propeller.	ingen.
6. Den fri flugt i roligt veir	kan ikke foretages.	kan foretages.
7. Den fri flugt i forskjellige luftstrømme og i forskjellige høider	driver afsted med den strøm, man tilfældigvis møder.	kan fuldstændig bestemmes af luftskipperen, der ser sig om efter en gunstig vind.
8. Nedstigningens øieblik	kan bestemmes af luftskipperen, saa længe han har ballast.	kan altid bestemmes af luftskipperen, uafhængigt af enhver ballast.
9. Nedstigningen til jorden	er meget ofte farlig.	er meget sjelden farlig.
10. Gjentagen op- og nedstigning	er umulig.	er meget ofte mulig.
11. En fyldning med vandstof strækker til	for en flugt; i det høieste for to gange.	meget ofte for 8 til 9 dage.

Det nyeste franske luftskib er væsentlig forskjelligt fra det russiske. Det franske er forsynet med en propeller. Drivkraften ydes af en liden gasmaskine og hævkraften af en cigarformet, med vand-

stof fyldt gassæk. En gondol af piletræ, som holder maskineriet og luftskipperen, er fæstet til gassækken ved hjælp af tauge. Opfinderen er Santos-Dumont, der lover sig meget af sin maskine. Denne gasmaskine veier 50 pund og udvikler $3^1/_2$ hestekraft. Der er truffet alle mulige sikkerheds-foranstaltninger, for at forebygge den fare, som luftskipperen hvert øieblik kan være udsat for, nemlig en eksplosion af de flygtige oljer. Nær maskinen findes en gasbeholder. Motoren er forbundet med et rør, som dreier propelleren og naar en hurtighed af 1500 omdreininger i minutet. Santos-Dumont har vist virkningen af sin opfindelse for militære og civile sagkyndige i Frankrige. Spørsmaalet om at antage den til brug for hæren er nu under overveielse.

En maskine i lighed med den af Santos-Dumont opfundne konstrueres i Trenton, New-Yersey, af professor Charles A. Hite. Dette luftskib skal have en motor, der kan udvikle 32 hestekræfter. En liden og kompakt motor, som blot veier 100 pund, driver store vinger, der ligner vingerne paa det almindelige elektriske apparat. Maskinen hæves af en ballon, fyldt med vandstof. Den nødvendige vandstof-mængde tilføres ballonsækken gjennem staalrør, der gaar rundt gondolen. Man har endnu ikke anstillet noget fuldstændigt forsøg med professor Hite's opfindelse.

Kommunisme i det gamle Israel.

(Efter prof. Georg Adler i *Zukunft*).

I Hellas har kommunismen kun eksisteret i tankernes verden, fornemmelig i filosofiske læresætninger, hvoraf den berømteste er den platoniske idealstat med dens fællesskab i denne verdens goder. Men i det gamle Israel fremtræder den virkelig i livet, om ogsaa kun indenfor en snever kreds af personer, nemlig hos den jødiske orden, essæerne. Dette hang sammen med, at det oprindelig paa indisk grund opstaaede askese-princip var naaet til vesten og havde fundet indgang hos den jødiske nation; og dette princip maa altid begunstige kommunistiske tendenser. Ti askesen fordrer forsagelse af jordisk besiddelse. Men da dette i ordets strenge forstand ikke kan gjennemføres, saa vil asketen enten erhverve sit livsunderhold ved tiggeri eller indskrænke forsagelsen kun til privateiendom. »I denne form virker askesen nødvendigvis til at udvikle et fællesskab;

den driver ligesindede til at slutte fælles overenskomster, i hvilke den enkeltes fysiske eksistens er sikret ved en fællesbesiddelse, bestaaende dels af allerede tidligere besiddet gods, som den enkelte indbringer i fællesskabet, dels af hvad han paany erhverver som dettes medlem« (Hundeshagen). Som historisk eksempel herpaa fremstiller sig essæerne.

Den parsisk-buddhistiske lære forplantede til Israel den forestilling, at man maa løse sjælen fra legemets baand og skal forberede sig til det himmelske liv ved en ren jordisk livsvandel. »Der hersker nemlig — beretter allerede Josefus om essæernes metafysik — hos dem den overbevisning, at legemerne er forgjængelige, og at deres stof ikke kan bestaa, medens sjælene derimod er udødelige og uforgjængelige. Disse kommer fra den fineste æter, drages ned ved et slags naturligt trylleri og indesluttes i legemet ligesom i et fængsel; men naar de er befriede for kjødets baand, glæder de sig, som om de var udløste af en lang trældom, og hæver sig opad. Og de gode sjæle anvises hinsides oceanet et opholdssted, hvor der ikke er regn, sne eller frost, men som kjøles af en mild zefyr fra oceanet, de slette derimod en mørk og vinterlig afgrund fuld af endeløse kvaler.«

Praktisk talt gik denne lære ud paa at gjøre askesen til pligt for alle, som tilstræbte en høiere hellighed paa jorden for at opnaa et lykkeligt liv i evigheden. For at gjennemføre sine hensigter — som i det enkelte mest var bestemte ved parsisk-buddhistiske former — maatte essæerne slutte sig nøie sammen i et forbund; her var det nu, at askesens princip frembragte en slags økonomisk kommunisme i den ovenfor udviklede betydning. Desuden var essæerne lovlydige israeliter; de tragtede kun efter at føre et særlig moralsk og Gud velbehageligt liv og kom derved vistnok i sin naturlige overvurderen af sig selv til at anse sig som Guds hellige, men alle andre som en uren mængde, hvorfra man ganske skal afsondre sig. Essæernes organisation var ikke bunden til et bestemt sted, men de levede adspredt rundt om i landet og byerne, som jorddyrkere eller haandværkere, skjønt de gjerne skyede de større stæder paa grund af den der herskende usædelighed. Enhver af dem gik nærmest efter sit borgerlige kald, men tænkte kun paa at erhverve sig det nødvendigste og gav med glæde alt det øvrige til sine brødre. Der herskede altsaa ogsaa her, som i Platons ideale fællesstat, ikke en kommunisme i produktionsmidler, men blot i forbrug. »Rigdom, heder det i beretningen hos Josefus, der selv en tid havde tilhørt ordenen som lærling, anser de for intet; derimod roser de meget fællesskabet i eiendom, og man finder ingen blandt dem, som er

rigere end den anden. De har den lov, at alle, som vil indtræde i deres orden, maa afstaa sit gods til fælles brug, saa man hos dem hverken mærker mangel eller overflod: de har nemlig alt fælles som brødre. De bor ikke sammen i en by, men har sine særegne huse i alle byer, og naar folk, som hører til deres orden, kommer til dem fra et andet sted, saa deler de med dem sin eiendom, som de fremmede da ganske kan bruge som eget gods. De tager uden videre ind til hinanden, selv om de aldrig før har seet hinanden, og optræder da, som om de hele sit liv havde staaet i fortrolig forbindelse. Naar de reiser gjennem landet, har de intet andet med sig end et vaaben mod røvere. I hver by har de en herbergs-fader, der uddeler klær og levnetsmidler til de fremmede. Handel driver de aldrig med hinanden, men naar nogen giver en, som lider mangel, noget, saa faar han igjen af ham, hvad han behøver. Og selv om han intet har at byde derfor, saa kan han dog uden sky begjære, hvad han behøver, af hvem han vil.«

Et saadant økonomisk system var naturligvis kun muligt blandt mennesker, som ikke ansaa denne verdens goder for noget og var fyldte af lutter stræben efter dyd. For altid at holde denne stræben vaagen, drev essæerne i sine fritimer ivrig paa med etisk-religiøse studier. Deres samtidige Filon ved at berette derom: »Af filosofien overlader de den logiske del, som ikke er nødvendig til opnaaelsen af dyd, til ordkløverne, den fysiske del, for saa vidt den ikke angaar Guds tilværelse og verdens opstaaen, til fantasterne, da den ligger for høit for menneskene; men den etiske del giver de sig meget af med, idet de holder sig til de fra fædrene overleverede love, som den menneskelige aand uden guddommelig begeistring ikke kan fatte.« Hertil svarer ogsaa Filons videre meddelelse, at de ved sine sammenkomster i synagogen lod forelæse steder af de hellige skrifter, som dernæst fortolkedes af ordenens lærde medlemmer. Med deres etisk-religiøse grundsætninger stod det i meget nær sammenhæng, at de ikke udstrakte kommunismen til kvinderne, men derimod ogsaa her kom til visse afholdsprinciper: nogle berørte overhode ingen kvinde, andre giftede sig vistnok, men indskrænkede det ægteskabelige samliv til at avle børn.

Af andre ordensregler maa ogsaa nævnes følgende, der samtlige svarede til parsisk-buddhistiske skikke: forbudet mod at have slaver, afholdenhed fra alle spiser, som ikke var tilberedte af ordenens medlemmer efter bestemte forskrifter, daglige bade og fællesmaaltider, forbudet mod at aflægde ed, hemmeligholdelse af ordenens læresætninger, ubetinget lydighed mod de overordnede.

Ordenens organisation var strengt hierarkisk. »Den, som stræber efter at optages i deres samfund — fortæller Josefus —, faar ikke straks adgang, men, idet han blir staaende udenfor et aar, underkaster de ham den samme levemaade, efter at de har givet ham en liden øks, et skjørt og en hvid kjortel. Men naar han i denne tid har aflagt prøven paa afholdenhed, har han nærmere adgang til deres samfund og tager del i de høiere renselses-ceremonier, men faar endnu ikke lov til at være med ved fællesmaaltiderne. Ti efter at have aflagt beviset for sin kraft til afholdenhed, prøves endnu hans sindelag i de to følgende aar; hvis han da har vist sig værdig, optages han i ordenen. Men før han berører den fælles spise, maa han sværge en dyr ed,« som angaar hans religiøse, moralske og andre ordens-forpligtelser. »Og de er efter varigheden af sin afholdenhed delte i fire klasser; og saa langt staar de yngre tilbage for de ældre, at, naar de berører disse, maa de ældre vaske sig, som om en fremmed havde gjort dem urene.« For den omhyggelige optagelsesprøve var ikke engang kvinden fri, naar hun vilde ægte en essæer; ogsaa hun blev, ganske som novicerne, underkastet en treaarig prøvetid og kunde da først indtræde i ægtestanden.

Mod folk, som forgaar sig mod ordenens aand og forskrifter, har essæerne et frygteligt vaaben i udelukkelse fra ordenen. »Ti den udstødte dør ofte paa den sørgeligste maade. Da han nemlig er bunden ved eden og ordensreglerne, kan han heller ikke tage den af andre tilberedte spise; og saa spiser han græs og dør den skrækkelige hungersdød. Derfor har de vistnok af medlidenhed gjenoptaget mange, som næsten laa i sine siste trækninger, da de lader dødskvalen gjælde som tilstrækkelig soning.«

Saaledes fremstiller essæernes hemmelige orden sig for os som et dydsforbund, der for et høit sædelighedsideals skyld holdt sine medlemmer i saa haard tugt; og vi forstaar godt, at saadanne religiøse og moralske grundsætninger, som efterlevedes midt iblandt et nydelsessygt og egoistisk folk, af teologer betegnes som det gamle testamentes reneste blomst. Kun maa man ikke glemme, at med disse grundsætninger var forbundet en hel del asketisk og jødisk-magisk-buddhistisk overtro.

Essæernes sociale forfatning har for første gang i den gamle verden virkeliggjort kommunismen for flere tusen mennesker. Allerede før havde græske forfattere præket den; realiseret blev den først inden den jødiske nation; og man kan ingenlunde hævde, at denne prøve faldt daarligt ud. Ti det kommunistiske samfund bestod minst i to aarhundreder og ledede af de ædleste sædelige motiver.

Den form, i hvilken kommunismen her blev til virkelighed, var visselig den, der principielt og historisk har vist sig som den eneste heldige: de høie fordringer, kommunismen stiller til alle, som vil realisere den i livet — arbeidsomhed, tilfredshed med den dem beskikkede lod, velvilje mod næsten, lydighed mod overordnedes befalinger —, alt dette var med ordens-principerne givet af sig selv. Ti disse gav jo ikke de almindelige mennesker adgang, men kun de moralsk udvalgte og mangfoldig prøvede, — og alle holdtes sammen ved den inderligste religiøse overbevisning, som lovede dem evig salighed hinsides og fornegtede al glæde ved jordisk nydelse; saaledes blev det dem muligt at leve et saadant forsagende liv.

Deri laa essæismens styrke, men ogsaa dens svaghed. Just fordi den kun formaaede at finde bekjendere i en udvalgt kreds af moralsk høitstaaende mennesker, kunde den heller ikke virke paa det hele, ikke fremkalde nogen reform i stor stil; meget mere havde den, saadan som den var, udelukkende betingelse for at blive sekt; og faktisk beløb jo dens tilhængere sig aldrig til mere end fire tusen. Men, som allerede en fremragende teolog, Albrecht Ritschl, har erkjendt, netop denne inderlige begrænsethed har givet essæismen kraft til at skabe saadanne indretninger, der har sikret den en virkelig lang bestaaen: frem for alt eiendomsfællesskab, som altid blot kan foretages paa sekterisk grundlag og i dette tilfælde ogsaa kun lykkedes, fordi det støttede sig til armod, arbeidsomhed og moralsk opdragelse og ikke var ledsaget af havesyge motiver.

Det er værdt at lægge mærke til, at saadanne etisk-religiøse anskuelser og saadant liv netop viste sig i det jødiske folk. Dog finder vel dette sin tilstrækkelige forklaring, naar man ser hen til dette folks forunderlige teologiske begavelse og religionshistorie. Just her, hvor man saa dybsindigt som intet andet sted i den europæisk-asiatiske kulturverden havde grublet over guddommens væsen, hvor den hele moral og levemaade umiddelbart var afledet af guddommelige bud, hvor fra tidligste tid alle politiske og sociale folkebevægelser havde baaret en udpræget religiøs karakter, — just her laa paa grund af Israels sørgelige skjæbne den mening nær, at den religiøse kultus, som ikke havde kunnet afvende straffedommen, endnu ikke var streng eller »rensende« nok og derfor heller ikke kunde skabe nogen inderlig forbindelse med Gud; saaledes maatte den magisk-buddhistiske lære om askese og beslægtede principer netop i Israel falde i frugtbar jordbund. Men den specifikt humanitære karakter, der er saa betegnende for essæismen, bør synes

minst forunderlig hos et folk, der paa den mest høihjertede maade har beskyttet slaverne og uddannet en særegen fattigret, og som forøvrigt ogsaa har skabt det første system af socialreformer. Paa dette omraade forblev essæerne blot den aand tro, som havde besjælet de beste af deres forfædre.

Essæismens læresystem som saadant er naturligvis helt igjennem, ligefra det metalfysiske grundlag til konsekvenserne af de asketiske paabud, kun et produkt af fantastiske beregninger, som umulig lader sig forene med en indgaaende kritik over den objektive virkelighed. For dens bekjendere var derfor dette kompleks af filosofiske, etiske, religiøse og sociale anskuelser kun en stor illusion, som ikke blot subjektivt gjorde lykkelig, men ogsaa objektivt bevirkede en høi grad af moralsk heltemod.

Og hvor frugtbar denne illusions-kreds var, kan man se af de forunderlige verdenshistoriske følger; ti essæismen spiller en ikke uvæsentlig rolle i den kjæde af aarsager og virkninger, som førte til kristendommens opstaaen og dermed til verdens fornyelse. Selv manglede den vistnok, som allerede forklaret, det store reformatoriske element, men nærmer sig stærkt til kristendommen og viser et nært slægtskab især i opfatningen af det fromme liv. Efter kirkehistorikeren Hilgenfelds mening var essæismen derfor den jordbund, hvoraf den kristelige verdensreligions senepskorn skulde vokse op.

Fjernfølelse (telepati).

(Efter prof. dr. Moriz Benedikt i *Deutsche Revue*).

Det er et eiendommeligt fænomen, at mysticismen er dukket op igjen i slutten af det 19de aarhundred, at f. eks. spiritismen har lærde tilhængere, at man endog driver den største humbug med hypnotismen, at man tror paa mekaniske tanke-overføringer, og at selv telepatien har fundet tilhængere.

Med telepati forstaaes følelses-evnen til uden noget medium at faa kundskab om begivenheder, som foregaar fjernt borte, omtrent som ved et uventet telegram om en uventet hændelse.

Sproglig rigtigt skulde man egentlig tale om telæstesi (»fjernfølelse«); men opfinderen af ordet telepati (eg. »fjernlidelse«) valgte instinktmæssig det korrekte udtryk; ti i saadanne tilfælde lider den sunde menneskeforstand og dømmekraft. Man bør dog slet ikke forundres over, at geniale mennesker tror paa telepati. Genialitet,

ogsaa skabende, er ikke altid nødvendig forbunden med sund menneskeforstand og med evnen til nøkternt overlæg, og geniale mennesker tager ofte lettere feil end middels begavede, naar et usædvanligt indtryk mere udfordrer indbildningskraften end den nøkterne tænkning.

Forfatteren omtaler saaledes en høit begavet dame, der hører til Häckels skarpsindigste tilhængere og ivrig forfægter evolutionismen; trods sin omgang med fremragende tænkere paa de forskjelligste omraader er hun saa at sige en trodsig tilhænger af telepatien. Hun grunder sin tro paa en oplevelse. I sine udviklingsaar, da hun led meget af nervøsitet, fik hun en bange anelse om sin bror, der for kort tid siden var bortreist som en sund og kraftig ung mand, og fra hvem hun kun fik gunstige efterretninger.

En dag beklagede hun sig over, at der var tilstødt broren en ulykke, og endnu samme aften bragte telegrafen efterretningen om hans pludselige død.

Man kan som kritiker i første øieblik egentlig kun tænke paa et ganske ekstraordinært tilfælde. Man maa dog forundre sig over, at en naturvidenskabeligt og fremfor alt saa videnskabelig-filosofisk dannet personlighed, der nu ikke kan opvise noget spor af sygelig nerve- eller sjælstilstand, tillægger et saadant »tilfælde« en mystisk-lovmæssig betydning.

For at forstaa dette, maa man betænke virkningen af indskydelser.

Begivenheder, der heftig stormer ind paa en, fysiske og psykiske rystelser, kan efterlade et blivende indtryk for livet, og det enten i form af instinktmæssig angst eller af forestillinger og følelser, der fuldt ud behersker sjælelivet.

Det forstaar sig af sig selv, at rystelsens kraft alene ikke er fuldstændig afgjørende, men at den øieblikkelige eller vedvarende grad af et menneskes tilbøielighed til at rystes spiller en rolle ved siden af.

Forfatteren nævner fra sit eget liv begivenheder, der øvede et blivende og langvarigt indtryk, og andre lige saa betydelige, hvis virkning i det høieste var forbigaaende.

I mine tidlige barneaar, fortæller forfatteren, mødte tjenestepigen, der bar mig paa armen, i en hulvei den hjemvendende kvæghjord med oksen i spidsen. Denne havde bemærket os langt borte og stormede løs paa os. Med stor møie reddede pigen sig selv og mig, idet hun under angst-skrig klatrede opad en steil skraaning. Endnu den dag idag betages jeg uvilkaarlig af en angstfølelse, naar jeg uformodet faar se en okse.

Som barn generedes jeg af en nabohund, der bestandig gjøede efter mig og forfulgte mig, saa meget mere, som jeg løb for den. Gjøende hunde har jeg endnu den dag idag meget imod.

Dette kommer ikke af frygt, men af en instinktmæssig skræk.

Endnu mere lærerig er for mig af egen erfaring en vis angst for spøgelser. Naar jeg i skumringen eller især i mørke slaar ind paa en skogvei, ser jeg hvert øieblik en eller anden spøgelsesagtig skikkelse dukke op, og jeg farer hver gang forskrækket sammen, før jeg faar tid til overlæg. Jeg tror naturligvis ikke paa spøgelser, men den uvilkaarlige skræk har bragt mig til at sky særlig ensomme, natlige skogvandringer. Jeg ved meget godt, hvoraf dette fænomen kommer. Mine øine har en feil; de er »astigmatiske«, d. v. s. jeg ser alt noget bredere og blegere. Desuden har jeg et nærsynt og et langsynt øie; af den grund ser jeg klart kun med ét øie ad gangen. Denne fysiske tilstand ved mine øine gjør, at der for mit øie danner sig bevægede vrængebilleder af de bevægede grene og blade, mellem hvilke lyset trænger ind. Skjønt jeg naturligvis ikke har nogen frygt, kan jeg ikke overvinde den instinktmæssige følelse af skræk.

Saadanne sansebedrag hos et sundt og nøkternt tænkende menneske er meget belærende, naar man vil undersøge den oprindelige grund til troen paa spøgelser, og man maa ikke forundre sig over, at saadanne foreteelser af sygelige mennesker ansees for virkelighed, som de tør besværge.

I modsætning til disse instinktmæssige indskydelser har andre indtryk, som i og for sig frembringer rystelser, øvet liden virkning paa mig.

Saaledes har det ikke gjort noget stærkt eller varigt indtryk paa mig, at jeg engang var nær ved at drukne, eller at jeg gled ned ved bestigningen af Dachstein i aaret 1854; heller ikke det meget farlige, lange ridt paa en løbsk hest, der havde lugtet en bjørns nærhed, eller at jeg blev overkjørt af en lastvogn uden videre men.

Det stød derimod, som jeg fik ved at slynges ud af en vogn i Engadin, efterlod et varigt indtryk. Stødet var meget heftigt, kvæstelsen ubetydelig og det øieblikkelige indtryk meget svagt.

Da jeg den følgende dag i en sveitsisk postvogn kjørte over Julier- og Schynpasset til Chur, blev jeg ved at kjøre forbi afgrunde og ved den steile dalfart greben af en tidligere ukjendt angstfølelse, som mere og mere tog til de følgende aar. Den minste gadebøining paa meget kort strækning gjorde mig heftigt nervøs, trods egentlig sindsro.

Da jeg to aar senere kjørte over Simplon, kunde jeg absolut ikke kjøre ud over dalen, men maatte naa Rhonedalen tilfods.

I alle disse vedvarende tilfælde ytrede sig instinktmæssige angstfølelser, som ikke staar i nogen nærmere forbindelse med hjernens tænke- og følelses-virksomhed, men dog til en vis grad har indflydelse derpaa.

Denne angst for at kjøre nedad skraaninger er hos mange folk medfødt og uovervindelig. En berømt Montblanc-fører græd angsttaarer, da han maatte kjøre nedad Malojapasset.

Forfatteren nævner et interessant eksempel fra sin egen iagttagelse, der viser, hvorledes en instinktmæssig indskydelse kan forvirre selv den klareste hjerne.

En gammel, høit anseet kollega af mig, fortæller han, indbød mig til julaften. Da jeg var optaget andensteds, kunde jeg ikke modtage indbydelsen. Da kom mandens datter grædende til mig og bad mig indstændig om ikke at afslaa den. Hendes far, sagde hun, og seks andre medlemmer af familien havde forrige aar paa denne aften siddet tilbords sammen, og da havde han faaet et slagtilfælde. Han var nu fortvilet over, at de ogsaa iaar skulde gaa syv tilbords, og en ottende vidste de ikke at opdrive. — Men manden var et klart hode, der 40 aar tidligere havde skrevet en bog, hvorved han grundede den berømte retsmedicinske skole i Prag; paa den anførte tid kunde han ogsaa glæde sig ved den høieste tankeklarhed. Men indskydelsen havde indjaget ham den uovervindelige angst for tallet »syv«.

Man tænke sig videre en lokomotiv-fører, der i siste øieblik ved hjælp af bremserne forminsker kraften af et sammenstød, men dog kommer til skade. I aarevis eller for altid kan forsøget paa at føre et lokomotiv frembringe et anfald, ikke af frygt, men af angst, der umuliggjør forsøgets udførelse.

Vi gaar tilbage til det første eksempel. At den uventede, skjæbnesvangre efterretning i forbindelse med den forudgaaende anelse har fremkaldt en forstands-indskydelse ved hjælp af følelsens indskydelse, er forklarlig og saa at sige tilgivelig. Men denne brist i erkjendelsen har havt en slemmere følge for dennes klarhed, nemlig forsøget paa at bøde paa bristen ved en dristig evolutionistisk hypotese.

Omtalte dame mener nemlig, at vi har et endnu ufuldkomment organ, der i fremtiden i en for os endnu uforstaaelig grad vil forøge vor evne til fjernfølelse, og at enkelte mennesker allerede nu besidder en høiere udvikling af dette organ.

At denne hypotese heller ikke har det minste spor af berettigelse, blir straks klart. En døende slægtnings siste suk, en nedstyrten fra klippen, en skibsulykke, en bankerot, en langt borte udbrydende ildebrand, en forgiftning eller andre ulykkestilfælde skulde kunne udvikle et fremtidigt sanse-organ for fjernfølelse!

Men spør vi, som ikke tror paa telepatien, om hint mærkværdige sammentræf mellem anelse og virkelighed i nævnte tilfælde virkelig var uden indre sjælelig sammenhæng, saa blir svaret meget overraskende. Vedkommende dame levede paa den tid, da begivenheden skeede, i en meget nervøs angst-tilstand.

Efter associationsloven mellem følelser og forestillinger forbandt disse angstfornemmelser sig naturlig med virkelige og tænkte begivenheder og knyttede sig fremfor alt til følelsen for nærstaaende personer.

»Sjæleprocessens revision« kunde i dette tilfælde bringe større klarhed i sagen, naar man kjendte brorens dødsmaade, motivet til afreisen, hans udseende ved afreisen osv. Den umotiverede anelse vilde derved sandsynligvis opløse sig i en mere eller mindre instinktiv rigtig formodning og i en berettiget ængstelig mistanke.

Man maa ogsaa lægge mærke til en anden sjælelig foreteelse, der spiller en stor rolle paa telepatiens omraade, og som man kan betegne med udtrykket »hukommelses-legender«.

Deres natur blir straks klar, naar man husker paa den kjendsgjerning, at meget ofte berigtigelser finder sted, naar en fremragende mands erindringer udkommer, og der endnu findes folk, som har oplevet de fremstillede begivenheder.

I erindringen ordner sig, ogsaa uden tilsigtet forvanskning, enkelthederne, omgivelserne og den kronologiske orden ofte forskjelligt fra de faktiske forhold, og den deraf opstaaede hukommelseslegende vilde ansees for virkelighed, hvis man ikke havde tilstrækkeligt stof til at kontrollere den.

Allerede ved umiddelbar nedskrivning af en begivenhed indblander sig sædvanlig forvanskninger, fremkaldte ved iagttagerens standpunkt og ubevidst ved hans meninger og følelser.

Kritikløse og letsindige iagttagere arrangerer tid og sted meget vilkaarligt, og uden speciel opmærksomhed og uden hjælpemidler til kontrol antages »kjendsgjerningerne« for rigtige, hvor megen urigtighed der end kan ligge i dem.

Vi skal se lidt nærmere paa, hvorledes en saadan legende danner sig.

Lad os antage, at vi stod ved en pludselig oprørt fjeldsjø, og at en os nærstaaende person befandt sig ud paa i en baad.

For hver gang lynet blinker og tordenen ruller, ved hvert vindstød stiger vor angst. Saa naar uveiret et høidepunkt; vi blir beklemt og føler i øieblikket katastrofen indtræde. Hænder der virkelig en katastrofe, saa vil de fleste være overbevist om at have følt dette ad telepatisk vei, og man vil neppe spørge, om katastrofen ikke allerede er indtraadt tidligere eller senere, og endnu mindre vil man kunne fastslaa det.

At der eksisterer en naturlig sammenhæng mellem anelse og virkelighed, vil en telepat neppe mere betænke.

Men sker der ingen ulykke, da glemmer telepaten igjen den manglende sammenhæng mellem anelse og virkelighed.

Sammenhængen mellem anelse og begivenhed ligger i rammen af bekjendte associationer.

Forfatteren meddeler sine egne »telepatiske« oplevelser; at analysere, hvad man selv har oplevet, er jo den sikreste erkjendelseskilde; kun ud fra os selv ser vi dybt ind i andre.

Hos mig, siger forfatteren, hersker et vedvarende »second life«, der heller ikke kommer til ro i søvnen. Ikke blot lægevidensksbelige og diagnostiske spørsmaal beskjæftiger mig i søvne; jeg bemøier mig stedse med at frigjøre iagttagelserne for paavirkningen af egne og herskende anskuelser. Organiske former omtumles i hjernen, for at udfinde naturens byggeideer.

Jeg beskjæftiger mig f. eks. ogsaa med diskussioner, som jeg venter, udmaler mig de personer og argumenter, hvorpaa jeg sandsynligvis vil støde, og forbereder foredrag og svar.

I et saa bevæget indre sjæleliv ytrer sig naturlig opfyldte »anelser« og ved første øiekast en gaadefuld »fjernfølelse«.

I erindringen dukker f. eks. forglemte personer op og deriblandt saadanne, paa hvem jeg yderst sjelden har tænkt, ialfald ikke paa aar og dag. Det har da ofte hændt, at jeg straks efter har truffet sammen med dem.

Analyserer man saadanne tilfælde, saa finder man, at bestemte tidsmomenter, bestemte lokaliteter og andre omstændigheder er bestemmende.

Det forekommer ogsaa, at en person dukker op i erindringen, at man ønsker at møde ham, og at dette ønske opfyldes. Tænker man derover, saa finder man, at mødestedet — en promenade, et selskab, en koncertsal osv. samt tiden og mange andre omstændigheder har vakt erindringen og tillige ønsket.

Noget lignende gjælder for hændelser, hvis indtræden man ønsker, uden at man direkte bidrager til at hidføre disse.

Blandt de mange mærkværdige tilfælde, forfatteren har oplevet, skal vi nævne nogle, der kan have sin interesse.

Da jeg i paaskeugen, fortæller han, var kommen til Sevilla, fandt jeg alle værelser paa byens eneste, internationale hotel optagne og var af den grund henvist til at tage et privat logi. Da kjendskabet til fremmede sprog er meget ringe i Spanien, vanskeliggjøres et ophold der for en, som ikke kan landets sprog. Da kom jeg til at tænke paa, at en tysk kollega i Madrid havde givet mig en anbefaling med til en spansk kollega. Jeg kjørte til ham, sendte ham mit kort; han kom ud af sit studerværelse med det siste numer af »Münchener Allgemeiner Zeitung« i haanden og læsende en artikel af mig — det var en kritik over en bog af Colajani. — Jeg var naturligvis hjulpen for de dage, jeg var i Sevilla.

Man maa her uvilkaarlig spørge, hvad der i dette mærkværdige sammentræf er tilfælde, og hvad der er lov.

Uden de for den fremmede pinlige sprogforhold havde jeg ikke opsøgt min ukjendte kollega, da jeg ikke holder af at stifte bekjendtskaber ved korte ophold; saadanne hemmer jo blot. Bekjendtskabet med forholdene havde bevæget min kollega i Madrid til at give mig en anbefaling med paa reisen, og at den spanske kollega forstod tysk, havde visselig ført ham og tyskeren i Madrid, der i sin tid boede i Sevilla, nærmere sammen.

At en spanier, som interesserer sig for tysk aandsliv, netop abonnerer paa det Cotta'ske blad med dets literaturbilag, er noget ganske naturligt, og just paa grund af bladets udbredelse i udlandets alvorlige kredse havde jeg offentliggjort min artikel der. Jeg besøgte manden netop paa den tid, man læser journaler efter frokosten.

Naar man er vant til at opløse hændelserne i sine elementer, ser man let, hvor megen lovmæssighed der findes i dette særegne tilfælde. Hos et menneske derimod, som tror at have en egen folio i forsynets skjæbnebog, kan der af sligt udvikle sig en meget skjæbnesvanger fatalisme.

En anden gang fandt jeg Charcot, hvem jeg besøgte i Paris paa gjennemreise, fordybet i læsningen af en paa fransk netop udkommen artikel af mig. Ogsaa dette tilfælde havde en lovmæssig grund. Hver gang jeg reiste til England, besøgte jeg min ven Charcot i Paris for at tale med ham om de alvorlige spørsmaal inden vor fagvidenskab.

Uden denne »lovmæssighed« vilde dette tilfælde have været umuligt.

Jeg kunde, slutter forfatteren, fortælle om mange saadanne op-

levede tilfælde og give opløsningen paa en stor del af dem. Beskjæftigelsen med saadanne opløsninger bevarer os for den fare at ære tilfældet som en gud og henfalde til fatalisme, og fremfor alt beskytter den mod troen paa »telepatien«.

Linse-sliberen.

(Af J. Zangwill, oversat ved *N. Lassen*).

Den magre, mørke passager med den lidt ludende holdning, hvis ædle spanske ansigt med de sorte øienbryn og de lange, krøllede lokker stak saa stærkt af fra de blonde hollændere, bemærkede i begyndelsen ikke de fiendtlige blikke fra dem, som stod og solede sig paa kanalbredden ved s'Gravenhage, hvor trækbaadene lagde til. Han var ingen skarp iagttager af ydre ting. Han havde i høi grad nydt reisen hjem fra Utrecht langs den kunstige vandvei mellem grønne vægge af trær og hække, med leilighedsvise glimt af flade landskaber og vindmøller; men hans følelse af naturens fred udledede sig fra et helhedsindtryk af den indsmigrende baggrund af grønt og af skvulpende vand, uden at han var sig særlig bevidst de enkelte trær — lind, alm eller pil — og endnu mindre vandplanterne og blomsterne, hvormed kanalens overflade var rigt bedækket.

Endog da han paa sin eftertænksomme gang hjemad gjennem de vakre gader i Haag tilsist blev opmærksom paa en vis uvilje i de mødendes ansigter, forbandt han det ikke straks med sig selv, men henførte det til befolkningens almindelige krigerske ophidselse. Ti massernes løsladte lidenskaber var endnu kun delvis beroligede, skjønt prinsen af Oranien, efter at oprørerne havde valgt ham til statholder, havde udfriet dem af den fortvilelse, hvori de var bragt ved franskmændenes indtrængen og den engelske flaade, saa Holland efter hans berømte „Jeg vil dø paa det siste dige“ ikke mere tænkte paa at begaa selvmord ved at aabne sine egne sluser. En sten, som streifede Spinozas kind og slog an mod den lille haandvæske, der udgjorde hele hans reisetøi, vakte ham til en slags halv forstaaelse.

Disse mørke blikke gjaldt altsaa ham. Raabene »Forræder!« »Gudløse galgenfugl!« »Ned med den fordømte overløber!« fjernede al yderligere tvil. En sørgmodig skygge lagde sig over de blide tankefulde træk; men som ved en kraftig viljes-anstrængelse kom

atter det sædvanlige udtryk af eftertænksom munterhed tilbage, og han fortsatte rolig sin vei.

Saa var det altsaa lækket ud, — endog i hans egen by — hvor en anonym profet burde kunne forblive uden at antastes — at *han* var forfatteren af den skjændige *Tractatus Theologico-Politicus*, »forræder mod stat og kirke«, som det hed i pamflet-skrivernes gjendrivelser, den populære teologis busemænd. Forgjæves var da altsaa hans verk udgivet med »Hamburg« paa titelbladet. Forgjæves havde han da forsøgt at forbinde personlig fred med upersonlig tænkning, at begrænse sit legeme til et kammer, medens hans sjæl gjennemtrængte verden. Den, som slynger ud en saadan tordenkile, kunde ikke vente at forblive skjult for Europas øine. Maaske de berømte fremmede og de smukke blaastrømper, som traadte hans trappe — til liden baade for hans arbeide med at slibe linser — havde bragt Haag til at lugte svovl. Mere sandsynligt var det, at det hede blod hos de unge disciple, som han havde givet mundtlig eller skriftlig undervisning, i entusiasme havde forraadt ham til berømmelse — eller skjænsel. Altid havde det været saa, tænkte han, endog i hine halv-forglemte dage, da han sagde sig løs fra ghettoen, og halvt forargede beundrere ikke mindre end kjætter-jægere bragte Beth-din hans frygtelige fornegtelse af mirakel og ceremoni for øre. Stakkels Saul Marteira! Hvor det maatte have smertet hans gamle lærer at udtale det store ban over ham, skjønt intet burde have forbauset ham hos en lærling saa dristig til at spørge endog i femten aars alderen. Og nu, efter at han havde rystet ghettoen af sig eller rettere sagt, da ghettoen havde rystet ham af sig, havde han ikke gjort mindre forargelig skandale i den kristenhed, hvortil ghettoen havde troet han gik over. Frygtløst havde han talt imod ethvert af sit aarhundreds systemer, den herskende kartesianske filosofi ikke mindre end kirkens tros-lære, og hans kamp for tankens frihed havde udfyldt arbeidet. Sandt var det, at Nederlandene, befriet fra det spanske aag, ædelt havde proklameret religiøs frihed; men endog hollandsk tolerance maatte trække grænsen ved en videnskabelig behandling af Bibelen som hellig literatur, uden at lade sig bringe ud af vildfarelsen ved statens opfordring til at opbygge sig paa sand religion og overse de kjevlende teologer. »Hvilket større onde kan tænkes for en stat, end at hæderlige mænd sendes som forbrydere i landflygtighed eller føres paa skafottet, fordi de har sine egne tanker og ikke kan lyve?« Allerede havde generalstaterne grebet fat i det værk, som indeholdt dette spørsmaal, og forbudt dets frie salg, og nu syntes forfølgelsen at skulle naa ham

personlig; kristenheden syntes at ville fortsætte, hvad han forlængst havde lidt af jøderne. Han tænkte paa den fanatiske jøde, hvis forsøg paa at myrde ham havde bevæget ham til at bo i udkanten af Amsterdam, endog før myndighederne af jøderne blev overtalt til at forvise ham fra deres »nye Jerusalem«, og i et øiebliks bitterhed forekom det ham, som om det rabbinske tribunals klangfulde portugisiske forbandelser var ifærd med at bære frugt. »Overensstemmende med engelens afgjørelse og helgenernes dom, med den hellige Guds og den hele menigheds billigelse banlyser, udstøder, fordømmer og forbander vi Baruk de Espinoza foran de hellige bøger — — — Forbandet være han om dagen, og forbandet være han om natten; forbandet, naar han lægger sig, forbandet naar han staar op; forbandet i sin udgang, og forbandet i sin indgang. Maa Gud aldrig tilgive ham! Hans vrede og hans lidenskab skal optændes mod denne mand, som bærer alle de forbandelser og fordømmelser, som staar skrevne i de hellige skrifter. — —« Havde ordene ligget dulgt i hans sjæls skygge, medens han skrev *Tractatus?* spurte han sig selv, harm over at finde dem i sin hukommelse fremdeles. Var de dele, som angik jødedommen, blet farvede af forbrydelse? Havde hans hede spanske blod beholdt mindet om hin kaarde, som søgte at udgyde det? Havde lidelse forstyrret upersonligheden i hans intelligens? »Jeg tvinges ikke heraf til noget, som jeg ikke ellers vilde have gjort,« havde han sagt til sin mennonitiske ven, da banlysningen naaede ham i Oudekirk-veien. Men forholdt det sig ogsaa saaledes? Vilde han have behandlet skjønhederne i sin ældgamle tro med saa liden sympati, hvis han ikke var blet skilt fra sin far, fra sine brødre og søstre og fra sine barndomsvenner? Tvilen herom foruroligede ham; den aabenbarede atter igjen, hvor vanskeligt det var at beherske sig selv og overgive sig absolut til absolut sandhed. Han havde aldrig vaklet under forfølgelsen, saaledes som Uriel Acosta — ved hvis grav i uindviet jord han havde staaet som otte aars gut — men kanske den underfundig havde tæret paa hans sjæl?

»Ak!« tænkte han, »den tyngste byrde, som menneskene kan lægge paa os, er ikke deres forfølgelse med had og foragt, men at de saaledes planter had og foragt i vore sjæle. Det er det, som ikke tillader os at aande frit og se klart.« For det undersøgende blik, han kastede tilbage i tiden, forminskedes det afskyelige hos hans jødiske forfølgere; de var kun børn af en forfølgende tidsalder, og for et samfund af flygtninge fra Spanien og Portugal var det sandelig haardt at høre tvil om den tro, for hvilken de eller deres

forfædre havde givet slip paa rigdom og fædreland. Paa samme tid, som bannet over ham udtaltes, brændtes jødiske martyrer paa inkvisitionens baal, og hans studie-kamerater skrev latinske vers til deres forherligelse. Og skulde en religion, som fordrede og ansporede til saadanne ofre, tilsidesættes af en, som ved forsynets styrelse i frihed kunde bekjende den? Hvordan skulde de kunne forstaa, at en martyrs død beviser tro, men ikke sandhed? Godt, godt, om han ikke fuldt ud havde gjengjældt sine brødres had med kjærlighed, tjente det ialfald til intet at være bedrøvet; ti sorg var et onde, var at overgaa til mindre fuldkommenhed, til snevrere liv. Lad ham heller glæde sig over, at hans egentlige livsverk — hans *Ethica*, som han udarbeidede efter rent geometriske principer — vilde være fri for ethvert personligt anstrøg, være uden hans navn og endog ikke blive offentliggjort, før døden havde fjernet den siste mulighed for personlig interesse i dens skjæbne. »Ti,« som han selv lærte i bogen, »de, som ønsker ved raad eller daad at forhjælpe andre til fælles glæde i det høieste gode, skal paa ingen maade stræbe efter at faa en lære opkaldt efter sig.«

Et nyt stenkast og et skraal af foragt fra en hob simple folk mindede ham om, at døden kanske ikke vilde vente, til hans verk var fuldendt. »Underligt, at ogsaa de, som ikke kan læse, skal give sig til at fordømme,« og hans tanke gik tilbage til hin skrækkelige dag for mindre end et aar siden, da den brutale pøbel havde revet i stykker de ædleste mænd i riget — hans venner, brødrene De Witt. Selv nu kunde han neppe holde sine taarer tilbage ved erindringen om hine patriotiske martyrer, hvis skjændigt ophængte legemer først i nattens mørke kunde fjernes af politiet. Endog for filosofen var det vanskeligt at mindes, at umenneskene alene gav udtryk for sit eget væsen, netop ligesom han selv gav udtryk for sit. Ikke desto mindre fordrede dog fornuften ikke, at deres eiendommelighed skulde ødelægge hans, snarere det omvendte, hvis han havde magten dertil. Efter at have dreiet om gadehjørnet, smuttede han ind i sin yndlings-boghandel i Spuistraat, og søgte paa engang sikkerhed og forfriskning mellem de gamle folianter, de nye latinske publikationer og de smukke arbeider fra Elzevir i Amsterdam.

»Har du Staupe's »Religion des Hollandais«?« spurte han, følgende en pludselig indskydelse.

»Spør andensteds,« bed boghandleren ham uhøflig af.

»*Et tu Brute!*« sagde Spinoza smilende. »Deltager du ogsaa i efterlysningen? Kjætteri burde vel bringe din forretning til at

blomstre. En orkan af modsatte vinde, opsatser, afhandlinger, spotskrifter — jo flere des bedre, ikke sandt?«

Boghandleren satte øinene i ham. »At komme ind og spørge efter Staupe's bog. Det — det — er frækt!«

Spinoza blev forbauset. »Frækt? Er det, fordi han omtaler mig i den?«

»Hr. Spinoza,« sagde boghandleren høitideligt, »din kartesianske kommentar har indbragt mig mangen en skilling, og om du end har læst mere end kjøbt, vilde jeg med glæde lade dig tage, hvad som helst du kunde bære med dig i dit lange hode. Men at tjene dig nu er mere, end jeg vover, da folk er saa ophidsede mod dig. Hvad! Tænkte du, at dit forehavende i Utrecht ikke skulde blive kjendt her?«

»Mit forehavende i Utrecht?«

»Naa ja, i fiendens hovedkvarter — hvor du forraadte os til parykhoderne!«

Spinoza blev yderlig forbauset. Dette var endog mere alvorligt, end han havde tænkt. Brødrene De Witt var blet myrdede, fordi de antoges at hælde til Frankrige. Den politiske uvilje var endnu mere uheldsvanger end den teologiske. Maaske havde han handlet uklogt ved nu i krigstid at modtage prinsen af Condé's smigrende indbydelse til at komme og tale filosofi med ham. Det havde været let nok at komme til den franske leir med marskalkens leidebrev; at være i sikkerhed ved tilbagekomsten syntes at være en ganske anden sag. Men hvorfor havde da de hollandske myndigheder tilladt ham at reise? Visselig maatte en saa eksempelløs tillid være vidnesbyrd nok.

»O, men det er jo galskab!« sagde han. »Enhver borger i Haag ved, at jeg er en god republikaner og aldrig har havt andet formaal end statens ære og velfærd. Desuden traf jeg ikke engang Condé. Han var blet kaldt bort, og jeg vilde ikke afvente hans tilbagekomst.«

»Nei vel; men du traf Luxemburg, og blev beværtet af oberst Staupe af sveitser-regimentet.«

»Sandt, men han er teolog saa vel som soldat.“

»Vilde han ikke bestikke dig?“

»Jo, han vilde,« sagde Spinoza smilende. »Han tilbød mig en pension —«

Boghandleren stak fingrene i ørene. »Hys! Jeg vil ikke vide noget. Jeg vil ikke være delagtig i at myrde dig.«

»Ja, men det vil interessere dig som boghandler. Jeg skulde

faa en pension af hans kongelige herre, hvis jeg vilde tilegne hans høie majestæt en bog.«

»Og du sagde nei tak?«

»Naturligvis. Ludvig den fjortende har smigrere nok uden mig.«

Boghandleren greb hans haand og rystede den med taarer i øinene. »Jeg sagde dem det, jeg sagde dem det! Naar de saa de fornemme franske besøg, du fik, hed det: politiske sendebud, sikkert nok! Lige gjerne kunde I frygte for de høie damers dyd, som klatrer op af hans trappe, sagde jeg. De søger bare yderligere forklaring af sin Descartes. Frankrige kan have frembragt en filosof, men der trænges et Holland til at give ham ly, og en hollænder for at forstaa ham. Hin moskus-duftende laps var en spion! Pyt, det var D'Hénault, digteren. Hvordan jeg ved det? Aa, naar en mand spør efter D'Hénaults digte og er halvt glad over, at jeg har bogen, og halvt ærgerlig, fordi han maa kjøbe den — —! En epikuræer-slyngel med sin læbe, en sand musernes yndling. Og tænk, om der er kommet et brev fra England, sagde jeg, med det kongelige selskabs segl!«

»Er der kommet et brev fra England?«

»Har du endnu ikke været hjemom? Dette kongelige selskab, sagde jeg, er et lærd selskab trods sit navn og har ingenting at gjøre med kong Karl og hans friller. Dem er det, som sætter ham op mod os, de tøiter!«

Spinoza smilede. »Det maa være fra min gode ven Oldenburg, sekretæren.«

»Det sagde jeg dem ogsaa. Han besøgte min butik, da han var her — —«

»Spurte han efter sin bog?«

»Nei, efter din,« svarede boghandleren med et smil. »Han bad mig sende eksemplarer af *Principia Philosophiæ Cartesianæ* til forskjellige høitstaaende personer. Give Gud, at du skrev en ny bog!«

»Gud ser kanske med andre øine derpaa,« mumlede Spinoza, som netop var ifærd med at vende bladene i et nyt angreb paa hans »nye bog« og fandt sig selv omtalt som »en mand med stor sindsro, fanatisk og fremmed for al religion«.

»Der har du en god bog,« sagde boghandleren. »Af Musæus, Jena-professoren. *Tractatus Theologico — Politicus ad Veritatis Lancem Examinatus* — veiet paa sandhedens vægt, saamen. En titel, som trækker. Man siger, at den er den beste af alle gjendrivelser af den fordærvelige og giftige traktat.«

»Af den ser jeg adskillige eksemplarer her, skjult under falske titler.«

»Hys! Der spørges altid efter forbuden frugt. Men saa længe jeg ogsaa forsyner folk med modgiften — —«

»Behøver frugt modgift?«

»Kundskabens forgiftede æbler, budne af slangen.«

»Isandhed en slange,« sagde Spinoza, læsende »modgiften« høit. »Han har benyttet al mulig tanke-evne, list og kunst for at skjule sin virksomhed under et glimrende slør, saa at vi har god grund til at betvile, at der blandt alle dem, som djævelen selv har leiet for at ødelægge al menneskelig og guddommelig ret, findes nogen mere nidkjær i ødelæggelsens verk end denne forræder, som blev født til kirkens store skade og statens fordærv.« »Hvor han knuser slangens hode, denne teologiske professor!« udraabte han; »hvor han lægger den død paa sin sandheds vægtskaal!« For sig selv tænkte han: »Hvor de mest uvidende gjerne er mest uforskammede og de snareste til at lade sine produkter trykke!« Han havde en dunkel forudfølelse af, hvordan hans navn — om det skulde blive kjendt trods al hans forsigtighed — vilde komme til at betegne ateisme og umoralitet og blive et ildevarslende opslagsord for et aarhundred eller to; men han smilte den væk, i tillid til den i universet indeboende fornuftighed og retfærdighed.

»Vil du have den bog?« spurte boghandleren.

»Nei; det er ikke ved saadanne tirader, at sandheden fremmes. Men har du Lambert Velthuysen's imødegaaelse?«

Boghandleren rystede paa hodet.

»Den er værd hundred saadanne. Kjære, skaf den og anbefal den til dine kunder; ti Velthuysen fører en vældig dialektik, hvormed menneskers sind i sandhed kan anspores.«

Paa hjemveien var han fremdeles et maal for mørke blikke, men mødte dem med et muntert og aabent ansigt. Paa torvet, ved enden af det trange Spuistraat var mængdens opmærksomhed optaget af handelen, og filosofen kunde ubemærket sno sig frem mellem bordskurene og de lærredsklædte Zeelands-vogne. Først da han naaede Paviljoensgracht — hvor han nu sidder trygt i sten, nedskrivende en ligesaa uforgjængelig tanke — mødte en ny vanskehed. Her ved sin egen gadedør under trærne, som indrammer kanalen, blev han paa det ivrigste lykønsket med sin heldige tilbagekomst af sin vært, Van der Spijck, maleren — i almindelighed en høist flegmatisk herre indhyllet i røgskyer —, men samtidig negtet at træde ind i huset. »Her kan du ikke bo mere.«

»Her vil jeg bo inat,« sagde Spinoza sagtmodig, »hvis der er nogen lov i Holland.«

»Lov! Folket vil tage loven i sin egen haand. Vinduerne vil blive slaaet ind og dørene sprængt. Og du vil blive myrdet og kastet i kanalen.«

Hans leier lo. »Og hvorfor? Myrde en ærlig optiker? Gaa min ven!«

»Hvis du bare havde siddet i ro hjemme og ikke reist til Utrecht! Ellers holder du dig jo saa afsondret, at min kone siger, du kan glemme at spise i hele tre dage — og sandelig, der er lidet at spise, naar du ikke gaar ud for at kjøbe ny forsyning! Hvilken djævel kunde bringe dig til at foretage en lang reise i denne ophidsede tid? Ikke som om jeg troede, du kunde blive forræder, — før vilde jeg tro, at min malerstok kunde blive en slange ligesom Arons stav. Men i mit hus skal du ikke blive myrdet.«

»Tænk dig om. Hele byen ved, hvad jeg har havt med Staupe at gjøre; i det minste fortalte jeg det til min boghandler, og da er det bare et tids-spørsmaal.«

»Ja, han er en flink sladderhank.«

»Ja,« sagde Spinoza tørt, »han vidste endog, at der laa et brev fra det engelske kongelige selskab og ventede paa mig.«

Van der Spijck blev rød og raabte hastig: »Jeg har ikke aabnet det.«

»Nei, naturligvis. Men døren kan du aabne.«

Maleren betænkte sig. »De vil trække dig ud, som de trak De Witt'erne ud af fængslet.«

Spinoza smilte sørgmodigt. »Og dengang vilde du ikke slippe mig ud; nu vil du ikke slippe mig ind.«

»Begge dele viser, at jeg har mere omsorg for dig, end du selv har. Havde jeg ladet dig slippe ud dengang, du vilde hen og slaa op din henvendelse til pøbelhoben, vilde du ikke havt noget liv at frygte for idag. Fly fra byen, beder jeg dig, eller find tykkere vægge end mine. Du ved jo, jeg vilde give dig husly, havde jeg magt til beskytte dig. Vore andre leiefolk vender sig til dig i sygdom og sorg og finder trøst ved din tale; vore egne smaa elsker og adlyder dig mere end sin egen mor og mig. Og skulde du blive myrdet i vort hjem, hvilken frygtelig hændelse for os alle, — og hvilket minde!«

»Jeg ved vel, hvor I holder af mig,« sagde Spinoza rørt. »Men frygt intet for min del. Jeg kan lettelig retfærdiggjøre mig. Der er nok af folk, og det af høitstaaende mænd i landet, som godt kjender

mine bevæggrunde til reisen. Desuden, skulde pøbelen gjøre den minste larm udenfor din dør, skal jeg straks gaa ud og søge at berolige dem, selv om de skulde ville tjene mig paa samme maade, som de behandlede de ulykkelige De Witts «

Van der Spijck aabnede døren. »Dit ord er saa sikkert som en ed.«

I trappen stod værtinden, et livligt væsen i sort kappe og hvidt forklæde og livstykket udsyet med iøinefaldende røde og grønne baand. Med et glædesskrig skyndte hun sig ned for at møde ham. »Velkommen hjem, hr. Spinoza! Hvor glade de smaa vil blive, naar de kommer tilbage fra skolen! Her har gaaet en hel del gavtyve og bagtalt dig, nogle forsøgte at pumpe Henrik; men vi sendte dem bort med tom besked — ikke sandt, Henrik?«

Henrik smilte faareagtigt.

»Mere haardnakket end nogen var et selskab paa tre stykker — en gammel mand og hans datter og en ung mand. De kom to gange og var meget urolige over, at du var borte. De foregav at være gamle venner af dig fra Amsterdam, dog ikke den unge mand; ti han beklagede, at han ikke traf den berømte filosof, som han ikke før havde seet. De spurte om en mængde ting, men de fik ikke stort ud af *mig!*«

Over Spinozas olivenfarvede kind fløi en hastig rødme. »Opgav de ikke et navn?« spurte han usædvanlig ivrig.

»Det endte paa Ende — det satte sig fast i min hukommelse.«

»Van den Ende?«

»Ja, noget saadant.«

»Var datteren smuk?«

»En gudinde!« indskjød maleren.

»Hm!« sagde hans husfrue. »Da foretrækker jeg den unge mand. En kold marmorstatue er ikke, hvad jeg forstaar ved en gudinde.«

»Det er en græsk gudinde,« sagde Spinoza med kunstlet ligegyldighed. »De er virkelig mine gamle venner — undtagen den unge mand, som uden tvil er en discipel af den ældre. Han er en meget lærd filolog, denne dr. van den Ende; han lærte mig latin —«

»Og græske gudinder,« udbrød konen kjærligt.

Spinoza vilde til at svare, men begyndte isteden at hoste og gav sig til at gaa ovenpaa til sit værelse. Han var bevæget; og han havde for regel at undgaa selskab, naar sindsbevægelse truede med at forstyrre hans filosofiske ligevægt.

»Vent, jeg har nøglen,« raabte hans værtinde og fulgte efter

ham. »Aa, hvor støvet der er i dit værelse! Intet under, at du plages af hoste.«

»Du har dog vel ikke ryddet op?« udraabte han urolig.

»Bare et strøg med en kost, da jeg lagde ind dine breve — ikke mere; mine fingre kløede efter dine papirer, men se selv! de ligger i fuld uorden!« (Forts.)

Telegrafi uden traad.

(Efter C. Marconi i *North American Review*).

Den 25-aarige nu saa berømte Marconi fortæller i *North American Review* om de eksperimenter og installationer, han har foretaget paa den traadløse telegrafis omraade. De første forsøg anstillede han paa sin fars gods ved Bologna i Italien i 1895, og han fandt det allerede da forholdsvis let at sende meddelelser uden traad over afstande paa flere kilometer. Da han saa aaret efter kom til England, fik han anledning til at fremvise sin opfindelse for de britiske autoriteter, som skaffede ham al ønskelig leilighed til at fortsætte sine eksperimenter i større skala. Han forsøgte da at telegrafere over Bristolkanalen og opnaaede herunder at sende meddelelser over en afstand af 14 km. Derefter gav han endel vigtige opvisninger for de italienske marine-autoriteter i Spezia. Med et afsender-apparat paa land og et modtager-apparat ombord paa et italiensk krigsskib opnaaedes tilfredsstillende resultater paa en afstand af 19 km. En række heldige forsøg blev ogsaa anstillet med telegrafering fra skib til skib, og den italienske marine var ikke sen om at antage hans system. Paa sletten ved Salisbury i England benyttede han drager til at hæve den vertikale konduktor til anseelige høider og opnaaede herunder sine største afstande. Det lykkedes ham saaledes at sende meddelelser fra Salisbury til Bath, en afstand af 48 km.

Efter at have anstillet disse forsøg oprettede han to eksperimental-stationer den ene i Alum Bay paa øen Wight og den anden i Bournemouth, omtrent 22 km. fra førstnævnte sted. Hensigten med disse stationer var at prøve systemet under al slags veir og levere fyldestgjørende beviser for dets praktiske anvendelighed. Man har troet, at veiret eller den atmosfæriske elektricitets fluktuationer vilde forstyrre eller stanse de ved den traadløse telegrafi afsendte signaler;

men Marconi erklærer, at han efter fjorten maaneders daglige forsøg er kommen til det resultat, at der sjelden eller aldrig vil forekomme veirforholde, som kan stanse eller alvorlig forstyrre hans systems virksomhed. Adskillige fremragende videnskabsmænd har aflagt besøg paa Marconis eksperimental-stationer, og skjønt de ofte kom uventet, har de aldrig fundet nogen vanskelighed forbundet med udvekslingen af meddelelser. Blandt de besøgende bør nævnes lord Kelvin, der udtrykte stor tilfredshed med systemet. Han sendte adskillige telegrammer til sine venner og vilde absolut betale for hvert telegram for derved at vise sin fulde anerkjendelse af systemets praktiske paalidelighed og anvendelighed.

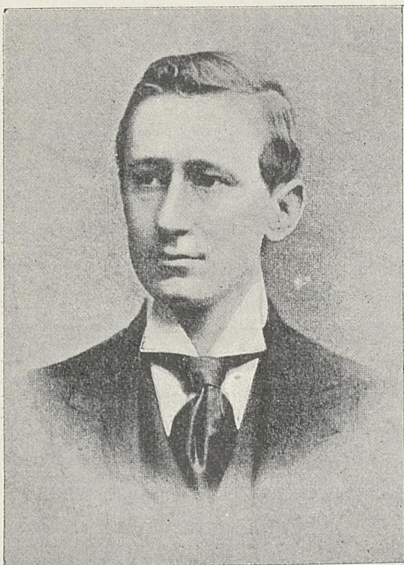

Marconi.

I juli ifjor gav Marconi under regattaen i Kingstown en interessant prøve paa nytten af sit system, ved fra et bugserfartøi at rapportere resultaterne af de forskjellige kapseiladser. Medens seiladsen foregik, blev de kjæmpende baades indbyrdes stilling fra tid til anden telegraferet (undertiden i en afstand af 16 km.) og offentliggjort iland, længe før baadene var vendt tilbage til havnen. Paa en af disse udflugter havde Marconi med sig flere af Dublins vekselmæglere og forretningsmænd, som til stor fornøielse for de ombord-værende gjorde forretninger med hinanden paa grundlag af kursnoteringer, som blev sendt ombord fra kyst-stationen.

Efter opvisningen i Kingstown fik Marconi i opdrag at istandbringe en traadløs telegraf mellem den kongelige yacht *Osborne* og *Osborne House* paa øen Wight, for at dronning Victoria kunde kommunicere med prinsen af Wales, som paa den tid led af et knæbrud. Skjønt ende-stationerne her var adskilte ved mellemliggende bjerge og træer, blev dog en uafbrudt forbindelse vedligeholdt, og det vilde i dette tilfælde have været komplet umuligt at signalisere meddelelser ved flag eller optisk telegraf.

I december ifjor blev systemet forsøgt til telegrafisk forbindelse mellem fyrskibe og kysten. Marconi fik tilladelse til at forbinde East Goodwins fyrskib — det yderste fyrskib, som vogter de farlige Goodwinske sandbanker udenfor Dover — med fyrtaarnet paa South Foreland 19 km. borte. De installerede apparater fungerede fra første stund af brilliant og har gjort udmærket tjeneste under de svære storme, som iaar har indtruffet. To skibe har allerede ved deres hjælp faaet hurtig og værdifuld bistand. Begge stødte paa grund i taage, og fyrskibet, som bemærkede deres nødsignaler, sendte nøiagtig telegrafisk meddelelse om stillingen til land, hvorefter bugserbaade og livbaade øieblikkelig sendtes til assistance. Forskjellige medlemmer af fyrskibets mandskab har nu lært at sende og optage meddelelser, skjønt deres begreber om elektriciteten er yderst ufuldkomne.

Den siste traadløse telegraf, som Marconi har oprettet, forbinder fyrtaarnet paa South Foreland med Boulogne paa den anden side af den Britiske Kanal, en afstand paa 48 km. Den har fungeret udmærket lige fra begyndelsen, og de franske autoriteter er overordentlig tilfredse med resultaterne.

I den efter *Revue des Deux Mondes* i *Kringsjaa*, b. XIII, h. 9, s. 660 gjengivne artikel om den traadløse telegraf nævnes som systemets værste ulempe, at de elektriske bølger, hvorved telegraferingen foregaar, straaler ud i alle retninger og saaledes vil kunne opfanges ikke blot paa den modtager-station, for hvilken de er bestemt, men ogsaa paa nabo-stationerne. Det vil derfor være af interesse for *Kringsjaas* læsere at erfare, at Marconi i den her gjengivne artikel betegner denne ulempe som overvunden. De elektriske bølger kan, siger han, gives en bestemt retning ved hjælp af paraboliske reflektorer, som bringer dem til at straale ud i lige linje uden at paavirke modtager-apparater, som maatte ligge udenfor retningslinjen. Nytten af disse paraboliske reflektorer er uhyre. Ved deres hjælp vil det blive muligt for øer og fæstninger at kommunicere med hinanden, uden at fienden vil være istand til at opfange eller forstyrre meddelelserne, og skibe, som ved den traadløse telegraf advares fra fyrtaarne, fyrskibe eller andre skibe, vil ikke blot underrettes om, at de er i fare, men ogsaa være istand til at konstatere, fra hvilken kant advarslen kommer.

Kampen om kulstoffet.

(Efter **Charles Richet** i *Revue Scientifique*).

Det foredrag om verdens korn-forsyning, som sir William Crookes holdt tidlig ifjor høst (se *Kringsjaa* XII, 622), har sat adskillig diskussion igang; vi har allerede gjengivet en af de afhandlinger, det har fremkaldt (se XIII 807). Vi bringer her en artikel af redaktøren for det udmærkede franske ugeskrift, hvor vi saa ofte har anledning til at finde fortrinligt stof til vore læseres belærelse. Som man vil se, tager han spørsmaalet fra en anden kant og faar derved et noget andet syn derpaa.

I.

For at kunne bevæge sig, maa de levende væsener i sit krops-væv opsamle en vis mængde energi, som ved given anledning kan udløses. Kilden til denne energi er vævets kemiske tilstand. Hver celle er at ligne mod en eksplosiv substans, der ved eksplosionen frigjør varme og kraft, idet et nerve-indtryk fremkalder kulstoffets og vandstoffets antændelse under tilstede-vær af surstof.

Cellen og derigjennem organismen, individet og arten henter sin kraft af de gjennem ernæringen og aandedrættet optagne kemiske grundstoffe. Kampen for tilværelsen er derfor i sin dybeste grund en kamp om tilstrækkelig tilgang paa surstof, kulstof, vandstof og kvælstof samt visse for cellebygningen nødvendige mineral-salte.

II.

Om *surstoffet*, som med absolut nødvendighed maa være tilstede ved enhver livs-ytring, er det heldigvis under normale omstændigheder overflødigt at føre nogen kamp. Klodens luft-hylle indeholder et umaadeligt forraad af surstof. Den samlede vægt af dette surstof-forraad er det temmelig let at regne ud. Man ved, at atmosfærens tryk (i barometret) bærer en kviksølv-søile paa 76 centimeter, at kviksølv veier 9510 gange saa meget som surstof, at surstoffet udgjør de 227 gram i 1000 gram luft, samt at jordkuglens radius er 6,371,000 meter — en grei formel viser da, at atmosfæren indeholder (i runde tal) henved en milliard milliarder kilogram surstof (1,000,000,000,000,000,000 kg.).

Regner man saa, at hvert af de 1500 millioner mennesker paa jorden døgnet rundt indaander 1 kilogram surstof (dette er igrunden altfor høit regnet), saa finder man, at menneskeheden aarligaars for-

tærer 500 milliarder kilogram surstof. Paa 1000 aar vilde dette forbrug ikke gjøre større skaar i surstof-forraadet, der nu udgjør omtrent femtedelen af luften eller nøiagtigt 0.20800, end at forholdet blev 0.20788.

Hvad dyrene angaar, da forbruger de kold-blodige dyr ti gange saa lidet surstof som fugle og pattedyr af samme vægt. Og vilde pattedyr og fugle er der sikkert forholdsvis faa af sammenlignet med husdyr. Byen Paris spiser aarligen ikke mere end 2,000,000 kg. vildt, hvoraf neppe halvdelen har havt hjemme i Frankrige; blev ikke vildtet fredet og saa at sige behandlet som husdyr, vilde der i hele landet ikke findes 2,000,000 kg. levende vildt, m. a. o. ikke saa meget som den samlede vægt af indbyggere i en mindre by som Orléans. Af hornkvæg holdes der, ifølge statistiken, i Europa tre gange færre, end der er mennesker. Regner man saa, at et naut veier 6 gange saa meget som et menneske, skulde der i Europa være 2 kilogram hornkvæg for hver 1 kilogram menneske. Ved hjælp af statistik og tilnærmelses-vise antagelser kan man videre regne ud, at menneske- og dyre-verdenen daglig forbruger 4 milliarder kilogram surstof. Anslaaes saa ved en rimelig beregning i runde tal fiske-verdenens samlede forbrug af surstof (efter 2 gram daglig pr. kilogram) til omtrent 1500 millioner kilogram, samt — efter en lignende beregning — vægten af det surstof, der forbruges af havets »plankton« (levende organisk masse) til 7500 millioner kilogram, kan man tilsammenlagt regne den samlede dyreverdens surstof-forbrug til 13 milliarder kilogram daglig. Dette forbrug svarer da omtrent til en ti-millionte-del af det samlede surstof-forraad.

Lad os saa forudsætte, at alt stenkul i jorden — anslaaet til 25,000 milliarder tons — brænder op og fortærer 75 millioner milliarder kilogram surstof. Af de 1000 millioner milliarder vilde der altsaa fremdeles være 925 millioner milliarder kilogram surstof tilbage i atmosfæren. Forudsættes fremdeles al plantevækst paa jorden opbrændt — et surstof-forbrug, som vilde være forsvindende i forhold til, hvad der gik med til stenkul-forraadets forbrænding —, vilde der alligevel tilslut være 19 pct. surstof igjen i atmosfæren. En samlet minkning, som ikke vilde besvære et normalt aandedræt.

Al den ved en slig general-forbrænding frembragte kulsyre vilde ikke øge atmosfærens kulsyre-indhold til mere end 2 pct., hvad der heller ikke vilde besvære et normalt aandedræt.

Hvor voldsomt et surstof-forbrug man end tænker sig muligheden af, vil der altsaa alligevel ikke blive tale om at betragte kampen for tilværelsen som en kamp om surstoffet.

III.

Paa samme maade er det ligetil at se, hvorledes der heller ikke blir tale om nogen tilværelses-kamp om *vandet.* Bare af ferskvandet er der rigelig nok for den organiske verdens behov. En saa vedvarende umaadelig tørke, at den blev farlig for livets fortsættelse paa kloden, er utænkelig.

IV.

Hvorledes forholder det sig saa med forraadet paa *kulstof?* Der har vi først den organiske verden, dyre- og planteriget, dernæst atmosfærens kulsyre, fremdeles klodens kulleier, endelig alt det af kulsur kalk bestaaende fjeld. Dette skulde jo være en overflødig forsyning. Men for ernæringen har disse tilsammen saa rige kilder ingenlunde samme værdi.

Det kulstof, som gjemmes i kalk-fjeld, kommer bare i sjeldneste tilfælde det organiske liv tilgode. Kulsur kalk lader sig nemlig ikke dekomponere uden under temmelig høi temperatur; og forvitrende kalk-fjeld kan blot under indvirkning af syrer og enkelte salte afgive kulsyre, og det tilmed kun gjennem en langsom proces, der desuden medfører optagelsen af en tilsvarende mængde kulsyre fra luft eller vand. Saa kalkstenens kulstof er for intet at regne som kilde til levende væseners ernæring.

Stenkul-leierne repræsenterer formodentlig den betydeligste andel af naturens kulstof-beholdning. Stenkul yder ved forbrænding med surstof lys, varme og drivkraft, men duer hverken til gjødning for planter eller til dyre-føde.

Atmosfærens kulstof kan ikke komme dyre-verdenen direkte tilgode; derimod optages det under visse vilkaar af plante-verdenen. Atmosfærens samlede forraad paa kulstof udgjør omtrent 400 milliarder kilogram. Rigtignok vilde det under form af kulsyre forekommende kulstof i atmosfæren, ifald jordens kulleier forbrændte, øges 60 fold; men under normale omstændigheder har plante-verdenen bare de 400 milliarder kilo at rutte med.

For ernæringen har hverken kalk-fjeldets kulsure kalk eller stenkullets kulstof eller luftens kulsyre nogen egentlig interesse. Det er udelukkende det i organiske forbindelser forekommende kulstof, som kommer i betragtning — altsaa det i plante- og dyre-verdenen bundne kulstof.

For at lette beregningen kan man forestille sig alt organisk kulstof som kul-hydrat, udgjørende to femtedele af dette. Kulhydratet danner omtrent alt det faste stof i dyre-kroppen, udgjør

altsaa tiendedelen deraf. Af 100 kilogram levende stof repræsenterer saaledes kulstoffet de 4 kilogram. Anslaar man nu den samlede vægt af menneske-verdenen til 100, af samtlige husdyr til 150, af vilde dyr til 50, af fisk og sjødyr til 1500 samt af »plankton« til 15,000 — og (for at tage stærkest rimeligt i) den ganske dyre-verdens samlede vægt til 20,000 milliarder kilogram, saa skulde det altsaa kunne regnes, at heraf er de 800 milliarder kilo kulstof, altsaa dobbelt saa meget som luftens kulstof-forraad. — Skal man opgjøre sig en forestilling om plante-verdenens kulstof-holdighed, maa man holde fast ved, at af jordens samlede overflade — omkring 500 millioner kvadrat-kilometer — er kun tredjedelen tørt land, og af landjorden knapt tredjedelen groet til med planter — pol-landene, ørkenerne, høifjeldet, ferskvandene og elvene samt byerne maa jo regnes fra —, saa der alt i alt ikke bør antages at være mere end 50 millioner kvadrat-kilometer plante-vækst. Nu giver korn gjennemsnitligt 10 hektoliter for hver hektar, omtrent 2000 kilogram plantestof; og plantestof indeholder 5 pct. kuls'of, altsaa kan der regnes omtrent 100 kilogram kulstof pr. tilgroet hektar. Tilsammen skulde jordens plantevækst saaledes eie 1000 milliarder kilogram kulstof. — Muldjordens kulstof-holdighed er yderst ujevn; den kan ifølge den bekjendte franske landbrugs-kemiker Dehérains maalinger svinge mellem 800 og 30 kilogram pr. hektar. Helt urimeligt er det vel ikke at ansætte den gjennemsnitligt til 100 kilo pr. hektar. Klodens muld-lag skulde saaledes kunne antages at indeholde samme mængde kulstof som plante-verdenen, altsaa nye 1000 milliarder kilogram.

Tæller man saa sammen luftens 400 milliarder, dyre-verdenens 800, plante-verdenens 1000 og muldjordens 1000 milliarder, stanser man ved en samlet beholdning af tilgjængeligt kulstof paa 3200 milliarder kilogram, Sammenlignet med surstof-forraadet er kulstof-forraadet 300,000 gange mindre.

— Ovenfor er opgjort en beregning af det tab, surstof-forraadet lider ved dyre-verdenens surstof-forbrug; men denne beregning er ansat altfor høit; den forudsatte nemlig, at de nye levende væsener ogsaa repræsenterede stadig nye kulstof-masser. Sandheden er imidlertid, at det kulstof, som for tusen aar siden udgjorde det faste stof i den da levende dyre-verden, i mellemtiden har gjort sin runde gjennem luften og plante-verdenen tilbage til nye dyre-slægtled, om igjen og om igjen. Der foregaar nemlig et kredsløb af kulstof, idet det iklæder sig de forskjelligste skikkelser som alskens organiske og uorganiske forbindelser, for at udnytte disses kemiske kraft under form af varme og bevægelse.

Denne kulstoffets runde som næring inden dyre-verdenen er kanske mest anskuelig for fiskenes vedkommende. I havet er vand, surstof og salte forhaanden i overflod, medens kulstoffet kun er tilstede i levende væseners krop. For at skaffe sig kulstof, maa fisken fortære andre levende væsener. Livet i havets dyb er en kamp paa liv og død om kulstof. Stor fisk æder smaa fisk, smaa fisk æder smaakræ. Den samme portion kulstof vandrer i det uendelige gjennem alskens infusionsdyrs, bløddyrs, krebsdyrs, fiskes, sældyrs og hvaldyrs kroppe. Den forsyner dem alle efter hvert med den kraft, de trænger til at hævde sig og undfly eller til at angribe og jage, — altid kraft til at vokse og blive stærkere.

Fra den almindelige biologis synspunkt er det temmelig ligegyldigt, under hvad form det levende kulstof forekommer. Enten det er i et bløddyrs, en fisks, en fugls eller et menneskes krop, saa er det altid saa at sige samme masse kulstof-sammensætning, bestemt til at udfolde sin kraft som bevægelse eller som varme, for saa at gaa over i atmosfærisk kulsyre og derfra at optages i planter og paany indgaa i et bløddyrs, en fisks, en fugls, et menneskes krop. Kampen for tilværelsen bestaar altsaa egentlig i at afgjøre, i hvad form det organiske kulstof helst skal optræde.

Saa sandt mennesket tager luven fra de øvrige levende væsener, vil det ogsaa, dels ved dyrkning og opdrætning, dels ved udryddelse af skadedyr og skjøtsel af skogen, kunne drive det til at foreskrive den omformning, det organiske kulstof maa gjennemløbe. Menneskets forstand og vilje kommer til at bestemme forløbet af den kulstofomsætning, som ellers foregaar mere tilfældigen eller planløst ifølge loven for det naturlige udvalg og kampen for tilværelsen. Planteverdenen blir indskrænket til nytte-planter: korn, ris, kaffe- og tebusker, vin-stokke, palmer og tømmertræer; af dyre-verdenen blir bare husdyrene igjen. Selv i fiske-verdenen har mennesket begyndt at gribe bestemmende ind. — Alene havets uhyre forraad af »plankton« har menneskeheden endnu ikke faldt paa at benytte til rationel udvinding af nærende kulstof. Det kunde jo ogsaa tænkes, at jordens stenkul-beholdning bringes til at forbrænde for at tilføre luften et overmaal af kulsyre til udnyttelse ved forceret plante-dyrkning. Dermed vilde mennesket have naaet grænsen for sine anstrengelser i retning af størst mulig øgning af liv paa klodens overflade.

Mennesket vil ved alle midler og paa alle maader drive det organiske liv til dets høiest mulige udfoldelse — men kulstof kan det ikke skabe. Den tilgjængelige mængde kulstof er begrænset. Kilden til organisk kraft-udvikling kan sige stop. Forudsat at alt tilgjænge-

ligt kulstof i luften og paa jorden udnyttes ganske og aldeles, og forudsat at formerelsen foregaar efter samme forhold mellem menneske-, dyre- og plante-verdenen som hidtil, kan man regne, at tallet paa samtidig levende menneskelige individer vil stige hundred tusen fold. Dette er altsaa at betragte som yderste mulige grænse for menneskehedens formerelse. Grænsen synes uendelig vid og utænkelig at naa — men en uoverstigelig grænse er det ialfald. Gaar man ud fra, at tallet paa al jordens befolkning, i lighed med, hvad der har været tilfælde med enkelte landes befolkning, tre-dobles paa hundred aar, skal der ikke medgaa mere end gode ti aarhundreder, inden denne yderste grænse for menneskehedens formerelse er naaet. Og selv for at naa denne grænse, maatte alle klodens kulleier være forbrændt til udnyttelse for plante-væksten. Efter at have opbrugt dette umaadelige lager af kulstof, som i sin tid ved solens kraft blev udskilt af luftens kulsyre-beholdning og bundet i planters skikkelse, vilde menneskeheden være henvist til at stanse sin formerelse. Der vilde ikke være mere anvendeligt kulstof at opdrive.

V.

Af de øvrige for organismernes tilværelse nødvendige stoffer er det overflødigt at ofre de forskjellige *mineral-salte* nogen opmærksomhed fra det synspunkt, det her gjælder. Fosfor, klor, svovl og desligeste gives der, i forhold til behovet, endda større forraad af end af surstof.

Vandstof er det ligesaa overflødigt at befatte os med; for vandstof kan ikke optages i organismen uden i kemisk forbindelse med kulstof, kvælstof eller surstof. I naturen er der et umaadeligt forraad af vandstof, da det bl. a. udgjør ottendedelen af alt vand. Alle vandstof-forbindelser er, med undtagelse af fedt-stofferne og kul-vandstof-forbindelserne, sammensætninger med surstof. Fedt er ikke uundværligt for ernæringen; desuden har levende celler, baade i planter og dyr, evnen til at omdanne kul-vandstof-forbindelser og kvælstof-forbindelser til fedt ved tilførsel af endda mere vandstof. Om vandstof er saaledes enhver mulighed for kamp udelukket.

VI.

Nu staar det kun tilbage at omtale *kvælstoffet.* Er der overflod paa surstof, skulde der sagtens være endda større overflod paa kvælstof, som udgjør fire femtedele af luften. Men her maa man vel huske, at mens surstoffet bruges i ren tilstand, er rent kvælstof helt ubrugeligt for organismerne. Luftens uhyre forraad af kvælstof, som

bare ad lange omveie blir anvendeligt, maa derfor sættes ud af betragtning. For ernæringen duer kvælstoffet udelukkende i form af æggehvide-stoffer (albuminoider).

Forraadet af albuminoid kvælstof er forholdsvis yderst ringe. For saa vidt kan der være grund til at anskue tilværelses-kampen som en kamp om kvælstoffet.

I sin almindelighed er plante-verdenen fattig paa æggehvide. Hø indeholder saaledes bare 1 gram kvælstof for hver 25 gram kulstof. Selv om der forekommer planter med forholdsvis mere kvælstof, kan dog dette forhold 1 : 25 gjælde som det gjennemsnitlige forhold mellem kvælstof og kulstof i plante-verdenen.

Dyre-verdenen er adskillig rigere paa æggehvide; man kan anslaa det gjennemsnitlige forhold mellem en dyre-krops kvælstof- og kulstof-indhold til 1 : 6.

Fastholdes den oven anførte beregning, hvorefter den levende plante-verden indeholder 1000 milliarder kilogram kulstof, og dyre-verdenen 800 milliarder kilogram, kan man med et rundt tal regne, at den samlede mængde æggehvide-stof indeholder 200 milliarder kilogram kvælstof.

Naar man nu ved, at kvælstof-holdig ernæring er tilstrækkelig, men kul-hydrater ikke er tilstrækkelig ernæring for levende væsener, skulde det synes aabenbart, at der raader en væddekamp fuldt saa vel om kvælstoffet som om kulstoffet.

Men her gjælder det først og fremst at være opmærksom paa, at den kvælstof-holdige ernæring tillige indeholder en fire gange saa stor mængde kulstof. En kamp om kvælstoffet er altsaa i og for sig en kamp om kulstof.

Desuden kan kvælstof-ernæringen, saa vigtig den end er, uden stor fare indskrænkes betydelig. Et voksent menneske trænger 120 gram kvælstof-holdig ernæring, indeholdende 17 gram kvælstof. Men der gives hele befolkninger, som nøier sig med en ernæring indeholdende bare 10 gram kvælstof. Af kulstof trænges derimod 300 gram, altsaa 30 gange saa meget som af kvælstof. I dyrisk føde findes der altid mere end nødvendigt af kvælstof i forhold til det nødvendige kulstof. Og i plante-føde er der almindeligvis kvælstof nok, saa sandt der er nok kulstof. Poteter og ris, som er særdeles rige paa kulstof, er rigtignok yderst fattige paa kvælstof.

I hvede, havre, grønsager og frugt er det kulstof-mængden (hvortil der altid slutter sig kvælstof i tilstrækkeligt forhold), der bestemmer nærings-værdien.

Endelig maa det fastholdes, at det yderste reserve-fond af kul-

stof, stenkul-leierne, er forholdsvis stærkt begrænset, medens reservebeholdningen af kvælstof — atmosfærens fire femtedele — er at regne for ubegrænset. Og af denne uhyre beholdning hentes under visse vilkaar kvælstof i anvendelige forbindelser. Luft-elektricitet fremtvinger en forbindelse mellem surstof og kvælstof eller mellem vandstof og kvælstof (ammoniak). Desuden har Hellriegels og Willfarths noksom bekjendte opdagelse (hvad *Kringsjaa* oftere har gjort rede for) godtgjort, at visse planter — bælgfrugt-planterne — ved hjælp af de i deres rod-knaster levende bakterier indforliver atmosfærisk kvælstof og omdanner det til ernærings-dygtige kvælstof-forbindelser. Endelig repræsenterer de store lag af ammoniak-salte eller af alkaliske kvælstof-forbindelser et uhyre forraad af kvælstof, der ialfald kan optages og indforlives af plante-verdenen.

Alligevel har professor Crookes fremholdt, at det er kvælstof og ikke netop kulstof det skorter paa. Det skal ogsaa indrømmes, at af den hele plante-verden er det bare bælgfrugt-planterne, som fæster kvælstof, og det tilmed temmelig langsomt. Men til gjengjæld maa det erindres, at muldjorden indeholder omtrent 15 kilogram kvælstof pr. hektar; anslaaes det dyrkbare jordsmon til tredjedelen af landjordens overflade, skulde dette forraad repræsentere 150 milliarder kilogram kvælstof.

Tælles samtlige her opregnede forraad paa anvendelige kvælstofforbindelser sammen, skulde der kunne regnes med 500 milliarder kilogram. Ammoniak og kvælstofsyre er faste forbindelser, der kun i ringe mon slipper sit kvælstof løs; hvad der kan tænkes at forsvinde, opveies sagtens af, hvad bakterierne paa sin kant henter tilbage fra atmosfæren, saa der egentlig ikke foregaar noget spild af nyttige kvælstof-forbindelser.

Ialfald burde mennesket kunne regulere den afgang paa anvendeligt kvælstof, som repræsenteres af, hvad havet sluger af ammoniak, fremkommet ved forraadning af plante-stof og dyre-kroppe.

VII.

Efter alt dette synes kampen for tilværelsen at være en kamp om kulstoffet, snarere end om kvælstoffet.

I forhold til de øvrige for livet nødvendige grundstoffer er kulstoffet kun tilstede i et ringe og begrænset forraad. Nødvendigt som det er, er det da ogsaa gjenstand for de levende væseners ihærdige efterstræbelse. Kulstoffet repræsenterer kraften, bevægelsen, energien. Og de levende væsener tilstræber, i lighed med selve grundstofferne i deres kemiske forbindelser, at udfolde et maksimum

af energi. Den lov om maksimum-arbeidet, som Berthelot har opstillet for at forklare de kemiske affiniteter, gjælder nemlig ogsaa de levende væsener, der jo alle stræber efter at udfolde størst mulig energi, størst mulig bevægelse, og det ikke bare for sit eget vedkommende, men ogsaa gjennem sit afkom og derved gjennem sin art, der betegner individets fortsatte tilværelse, dets forevigelse.

Livet paa klodens overflade fremstiller sig altsaa, ganske skematisk tænkt, som den virksomhed, den forholdsvis ringe mængde af kulstof udfolder under sit idelige skifte af yderst indviklede, varierede og uholdbare forbindelser, der udgjør den organiske verden i al dens mangfoldighed af skikkelser og sysselsættelser.

I alle disse sine ustadige forbindelser er kulstof-massen stadig i brand, slugende surstof ved langsom forbrænding, byttende en form med en anden for tilslut at havne som kulsyre. Denne kulsyre blir saa af solvarmen med bistand af planternes bladgrønt opløst og afgiver sit kulstof til planterne, hvorfra det gaar over i dyre-verdenen for saa igjen at tage fat paa forbrændingen. For en kjæmpe-klodes beboer, der gav agt paa jordkloden, vilde det organiske liv paa dens overflade tage sig ud som en stadig og langsom forbrænding af kulstof, idet han ikke var istand til at opfatte de levende væsener, som slægtled efter slægtled med sine legemer formidler denne forbrænding og samtidig fuldbyrder maksimum-arbeidets store lov. Kulstoffets endeløse runde gjennem naturen er det, som skaffer de levende væsener anledning til kraftudfoldelse, til bevægelse. Solens varme er det, som holder kredsløbet igang og erstatter kraften, efter hvert som den udfolder sig og gaar til spilde.

Kampen for livet bestemmer, under hvad form kulstoffet ved den og den leilighed skal optræde. Kampen for livet er en kamp om kulstoffet. Det synes, som om der mellem disse kulstof-molekyler foregaar en uophørlig kamp for at havne i den og den forbindelse heller end i andre, ganske som der i en laboratorie-kolbe foregaar en række paa hinanden følgende kemiske reaktioner.

Men modsat af, hvad der finder sted under en saadan almindelig række kemiske reaktioner, synes i nærværende tilfælde molekylernes virksomhed ikke at tilstræbe en holdbar og varig tilstand. Solvarmen træder imellem og sætter stadig ny fart i reaktions-rækken. Man kan følgelig ikke forudsige, hvad form kulstof-forbindelserne paa jordens overflade tilslut kommer til at fæste sig ved som den endelige. Sandsynligheden taler for, at de levende væsener fortsætter sin udvikling gjennem stadig forbrænding af kulstof, indtil solen en gang

er blet saa afkjølet, at den ikke magter at gribe ind i kulstoffets kredsløb.

Denne udvikling betegner et maksimum af liv ved hjælp af kapløbet for livet. Den bestaar i en indbyrdes strid mellem kulstofmolekylerne: kulstoffets kamp om kulstoffet.

Farvernes oprindelse og betydning i dyrenes verden.

I.

Det er vel de færreste, som ved at betragte livet i naturen aner, at al den skjønhed og farvepragt, som fryder øiet og stemmer sindet til andagt, er underkastet aarsagsforholde og beherskes af love ligesaa urokkelige som de, der styrer stenens fald og klodernes hvirvlende dans i verdensrummet. Men at det er saa, og at vi allerede trods opgavens indviklede beskaffenhed og de mange endnu uløste gaader formaar at formulere de almindelig herskende love, skal det være vor opgave i det følgende nærmere at paavise. Vi vil med andre ord forsøge at løfte i det minste en flig af det hemmelighedsfulde slør, som for ikke fagfolk hviler over denne gruppe naturfænomener. For et par menneskealdre siden var det en almindelig opfatning selv inden videnskabelige kredse, at de lysende og pragtfulde farver, som udmærker mange fugle og insekter var blet til i den ophøiede hensigt at forlyste menneskenes øine.

Det var imidlertid mange, som fandt denne forklaring mindre tilfredsstillende; og da ingen anden og bedre løsning af problemet forelaa, opgav de det hele og greb til den saare letvindte, men lidet videnskabelige fremgangsmaade, at erklære de biologiske farvefænomener som tilhørende kategorien uløselige verdensgaader.

I hvert fald betragtedes farverne som uvæsentlige og ubestandige egenskaber, der ikke kunde indrangeres blandt de paalidelige artsmærker. Darwins ihærdige forskninger og tændende ideer bragte imidlertid snart videnskaben paa andre tanker. Denne eminente forsker, denne konge i videnskabens rige, hvem vi skylder gjenoplivelsen af udviklings-teorien, og som har beaandet de deskriptive naturvidenskaber, paaviste saaledes med al ønskelig klarhed, at visse farver hos dyrene var nyttige for dem, andre skadelige, ligesom han ogsaa fremholdt, at mange af de pragtfuldeste farver havde udviklet sig i tidens løb ved kjønsvalg. — Den af Darwin opstillede store, almindelige lov, at alle organiske væseners faste eller vedblivende

karakterer har udviklet sig under kontrol af nyttens lov, førte snart til den uundgaaelige slutning, at en saa mærkelig og fremtrædende karakter, som farven, maatte være fremkommen som resultat af den best udrustedes seir i kampen for tilværelsen, og som følge deraf i de fleste tilfælder maatte staa i et eller andet forhold til vedkommende organismes velfærd og trivsel. Fortsatte iagttagelser og forskninger i de siste 40 aar har bekræftet denne opfatning.

Særlig har professor Alfred Russell Wallace, som samtidig med Darwin opstillede teorien om det naturlige udvalg, i en række udmærkede monografier forstaaet at sprede lys over disse saa uendelig komplicerede og vidunderlig skjønne farveforholde og derved i væsentlig grad bidraget til en rationel løsning af en af biologiens dunkleste gaader.

Vi skal i det følgende forsøge at give en saa vidt muligt kort og oversigtlig fremstilling af de biologiske farvefænomener. For imidlertid at blive klar over spørsmaalets natur og dets berøringspunkter med kjendte fysikalske forhold maa der til en begyndelse gjøres en smule rede for, hvad farver egentlig er.

Fysiken lærer, at det, vi kalder farve, er lyssvingninger af forskjellig bølgelængde, der udsendes af eller reflekteres fra gjenstandene omkring os og subjektivt betinges af vort nervesystems konstitution.

Hvad slags lys en gjenstand udsender, afhænger foruden af belysningens art ogsaa til en vis grad af gjenstandens molekylære bygning og overfladens beskaffenhed.

Naar f. eks. et farvestof ved at belyses med hvidt sollys markerer rødt, saa vil dette ikke sige andet end, at farvestoffet absorberer alle spektrets eller regnbuens farver, hvoraf sollyset er sammensat, undtagen den røde, der reflekteres fra dets overflade. Bestaar gjenstandens overflade af tynde hinder, eller er den gjennemfuret af fine rifter, saa vil dette kunne bevirke, at straaler af visse bølgelængder nøitraliserer hverandre saaledes, at der fremkommer farvevirkning. Disse saakaldte interferentsfarver ser vi paa sæbebobler og paa staal eller glas, hvori der er ridset fine linjer, og betinger ofte den metalliske glans, der karakteriserer visse fugle og insekter. — Naar vi nu ved, at farven staar i bestemt relation til legemernes molekylære eller kemiske konstitution og overfladens strukturforholde, og vi paa samme tid betænker, hvor indviklede og yderst ubestandige de kemiske forbindelser er, der sammensætter den levende organisme, og at disse stoffe tillige undergaar utallige forandringer under organismens vækst og udvikling, saa er det ikke at undres over, at det biologiske farvefænomen er af mere kompliceret og vekslende natur end de farveforholde, vi paatræffer hos de mindre indviklede og bestandigere forbindelser inden den uorganiske verden.

Fysikalsk seet er vistnok de biologiske farver ikke mærkeligere end

rubinens og smaragdens, eftersom de alle uden forskjel lader sig henføre til bestemte fysikalske love, men der er noget vist eiendommeligt ved dyrenes farver, som særlig fængsler vor opmærksomhed, og det er deres individualitet. — Vi finder saaledes ofte farverne lokaliserede og ordnede i visse mønstre ofte i overensstemmelse med eiendommeligheder i vedkommende arts legemsbygning, men ligesaa hyppig uafhængig af samme og afvigende paa den besynderligste og mest fantastiske maade hos nærbeslægtede arter. „Under saadanne forhold," siger Wallace, „nødes vi til at betragte farven ikke alene som en fysikalsk, men meget mer som en biologisk eiendommelighed, der har udviklet sig i forskjellig retning og faaet en forskjellig karakter som følge af det naturlige udvalg, og som derfor maa finde sin forklaring i tilpasningens eller nyttens lov."

Den før lidet paaagtede kjendsgjerning, at farver og tegninger viser sig mere konstante hos vilde dyrearter end hos vore husdyr, saasom heste, kjør, katte, hunde, duer og høns, hvor farver, flækker og striber er underkastet en ofte betydelig variabilitet, viser paa det tydeligste, at disse forhold staar under kontrol af nyttens store lov. Den væsentlige forskjel mellem de tamme og vilde dyrs livsforhold er jo den, at de førstnævnte beskyttes af menneskene, medens de siste maa beskytte sig selv. Den forbausende variabilitet i farve og mønstre, som umiddelbart optræder ved tæmning, antyder derfor en tilstedeværende tendens til at variere paa denne maade. Vi finder imidlertid hos dyr i naturtilstanden den samme tendens tydelig udtalt i den pludselige forekomst af hvide, brogede eller forøvrigt exceptionelt farvede individer. Eftersom nu disse eiendommeligt farvede individer blandt de vilde dyrearter sjelden eller aldrig forøges i antal, maa vi have lov til at slutte, at der eksisterer en uophørlig virkende aarsag, som hindrer deres udbredelse, og denne aarsag — denne magt er efter al rimelighed det naturlige udvalg eller overlevelsen af den dygtigste eller mest skikkede, hvilket med andre ord vil sige, at visse farver er nyttige, andre skadelige i visse givne tilfælde.

Med denne grundlov som ledende princip skal vi i det følgende forsøge at gjøre os rede for saavel de almindelige som de mere specielle farvers oprindelse og betydning i dyrenes verden.

Noget af det første vi blir opmærksomme paa, ved en nærmere betragtning af dyrenes farver, er for mange dyrearters vedkommende den mærkelige overensstemmelse mellem disse farver og dyrenes omgivelser. Det er saaledes en bekjendt sag, at den hvide farve er særlig karakteristisk for arktiske dyr, hvorimod ørkenens dyr er gule eller brune og de tropiske dyreformer mere eller mindre grønne i overensstemmelse med de eviggrønne, tropiske skoge.

Vi finder imidlertid i de arktiske egne dyr, som enten er helt hvide

aaret rundt eller blot er hvide om vinteren. Til de første hører isbjørnen og sneuglen, til de siste fjeldræven, den norske hare, røskatten og rypen. De, som nu altid er hvide, opholder sig i sneen næsten hele aaret igjennem, medens de, hvis farve forandrer sig, lever i egne, som er snefri om sommeren. Forklaringen af dette eiendommelige farveforhold er ligefrem den, at farven er beskyttende og tjener til at skjule de planteædende arter for deres fiender og sætte de kjødædende dyr istand til at nærme sig sit bytte uden at blive opdaget.

En undtagelse fra regelen, men som kun tjener til at bestyrke denne, er muskusoksen, et arktisk dyr, der forekommer i arktisk Amerika og Grønland. Nævnte dyr er mærkelig nok brunt af farve og let at opdage, men da det er et selskabeligt dyr, der lever i flokke, har det større fordel af at kunne opdage sine kamerater paa afstand end at kunne skjule sig for sine fiender, mod hvilke dette dyr er forholdsvis godt beskyttet, saa længe det befinder sig i flokken.

Hos ørkendyrene finder vi en endnu almindeligere overensstemmelse mellem farve og omgivelse. Saaledes har løver, kameler og alle ørkenantiloper i større eller mindre grad den samme farve som den sand- eller den fjeldbund, hvor de færdes. Den ægyptiske kat eller pampaskatten ligesom ogsaa Australiens kænguruer er sand- eller jordfarvede. Ørkenfuglene er ogsaa godt beskyttede ved farver, som gjør dem mindre synlige i deres almindelige omgivelser. Saaledes er de lærker, vagtler, natteravne og hønsefugle, som sværmer omkring i Nordafrikas og Asiens ørkener, spraglede og i det hele farvede paa en saadan maade, at de i høi grad stemmer overens med omgivelsernes almindelige farvetone.

I de tropiske egnes skoge finder vi store grupper af fugle med grønt som grundfarve. Papegøier er meget ofte grønne, og i de østlige troper findes grønne, frugtædende duer, medens andre grupper og arter har saa meget grønt i fjærdragten, at det i væsentlig grad bidrager til at skjule dem i det tætte løvværk. Wallace finder derfor, at vi ingen grund har til at tvile paa, at disse farver er erhvervede som beskyttelsesmiddel, saa meget mindre, som vi i alle tempererede egne, hvor bladene falder af om høsten, ser, at det store flertal af fugle særlig paa ryggen er rustbrune i forskjellige schatteringer, hvilke farver passer godt til den bark, de visne blade, bregner og afløvede buske, blandt hvilke fuglene lever høst og vinter samt frem for alt tidlig om vaaren, da saa mange af dem bygger rede.

Blandt havets beboere finder vi lignende forholde. Professor Maseley, som deltog i Challenger-ekspeditionen, anfører saaledes blandt andet, at det som er mere karakteristisk for de talrige lavtstaaende smaadyr i havet, er deres legemers næsten krystalklare gjennemsigtighed.

Denne gjennemsigtighed er saa fuldkommen, at mange herhen hørende dyr blir næsten helt og holdent usynlige, naar de flyder i vandet. Nogle kunde knapt nok sees, naar de blev fanget og holdtes op mod lyset i et glaskar.

Hud, nerver, muskler og andre organer er glasagtig gjennemsigtige; leveren og fordøielsesapparatet forblir dog ofte ugjennemsigtige og af gul eller brun farve og ligner da, naar de sees i vandet, smaa stykker omkringflydende tang.

De større former af laverestaaende havorganismer er derimod meget ofte mer eller mindre blaafarvede paa ryggen, og blir saaledes vanskelige at opdage for kredsende sjøfugle, da deres farve paa det nærmeste falder sammen med havets.

Nævnte dyr er imidlertid ogsaa godt beskyttede mod fienderne paa dybet, idet deres legemer paa undersiden er hvide og som følge heraf vanskelige at opdage mod bølgeskummet og skyerne.

Et andet interessant fænomen inden beskyttelses-farvernes omraade er de foranderlige beskyttelses-farver.

Disse farver kan ved refleksvirkning fremkomme, idet dyret ser den farve, som skal imiteres. Den frembragte forandring kan ophæves og gjentages, alt efter som dyret forandrer omgivelse, eller ogsaa indtræder forandringen blot én gang, og den er da efter al rimelighed ikke begrundet i nogen bevidst gjennem sanserne formidlet handling, men maa meget mer opfattes som en direkte indvirkning paa hudvævet i løbet af den tid, dyret f. eks. skifter hud eller forvandler sig til puppe. Et af de beste og mest slaaende eksempler paa farveforandring ved refleksvirkning er kamæleonerne. Disse yderst træge og forsvarsløse krybdyr har nemlig i udpræget grad evnen til at skifte farve i hvidt, brunt, gult eller grønt, altid i overensstemmelse med omgivelsen, og besidder heri et udmærket beskyttelsesmiddel mod sine fiender. Denne farveforandring fremkaldes ved to dybt i huden siddende lag af pigmentceller, der ved hjælp af særegne muskler kan løftes op til overfladen saaledes, at de modificerer hudens farve. Lignende forhold findes hos mange flyndrefiske og blæksprutter, der formaar at skifte farve efter havbundens beskaffenhed.

Den anden gruppe fænomener bestaar i, at visse larver og pupper undergaar en farveforandring, naar de kommer i nye omgivelser med nye farver. Det er saaledes eksperimentelt bevist, at den farveforandring, som finder sted hos enkelte sommerfugl-larver, skyldes det farvede lys, som reflekteres fra bladene, og at dette lys ikke udøver sin virkning paa selve puppen, men paa larven, og det kun i en begrænset tid. Efter at larven har sluttet at æde, kryber den omkring for at finde et passende sted, hvor den kan undergaa sin forvandling. Naar dette er besørget, hviler den rolig

et par dage og spinder den væv, i hvilken puppen skal hænge, og det er væsentlig i løbet af denne hvileperiode, at de omgivende fladers farver bestemmer puppens farvetone.

Vi gaar nu over til at betragte de tilfælder, hvor farve-overstemmelsen er af mere lokal eller speciel art. Denne form af farvetilpasning ytrer sig i almindelighed snarere ved tegninger end ved farve, og den er saa overordentlig almindelig, at vi blot kan nævne nogle faa karakteristiske tilfælder. Af vore fuglearter skal vi blot nævne bekkasinen, hvis tegninger og farvetoner saa udmærket stemmer overens med den vegetation, hvori den opholder sig, og rypen, der i sin sommerdragt har flækker og farvetoner, som fuldkommen ligner de lavarter, der bedækker fjeldgrunden i de egne, hvor de lever og færdes. Hos pattedyr, saasom raadyr og vildkatte, der lever i skoge eller trær, ser vi ofte runde flækker, medens andre, f. eks. sumpantilopen og tigeren udmærker sig ved vertikale striber i haarbeklædningen. Professor Wallace havde længe næret den opfatning, at tigerens prægtige gule og sorte striber er fremkomne som resultat af tilpasning, men det var først en erfaren tigerjæger, major Wallford, der gav ham saa at sige beviset herfor. Wallford fortæller saaledes blandt andet, at tigerens tilholdssteder i det minste de 9 maaneder af aaret, er tæt bevoksede med høit, lysegult græs, som bedækker marken overalt, hvortil vandet naar i regntiden. En gang, han forfulgte en saaret tiger, varede det forholdsvis længe, før han opdagede den i græsset under et træ paa en afstand af ca. 20 meter, uagtet stedet kun var bedækket med græstuer. Selv efter at han havde faaet øie paa dyret og stod i begreb med at skyde det, var det umuligt for ham at afgjøre, hvilken legemsdel han sigtede paa.

Wallford mener derfor, at det i virkeligheden ikke kan være tvil underkastet, at tigerens og panterens farvetegninger gjør dem næsten usynlige i græsset i særdeleshed i stærkt sollys; det er ligesom man ikke mærker hverken striber eller flækker, før dyrene er døde. Disse striber og flækker hos mange dyr tjener saaledes til deres beskyttelse. Tigerens sorte striber flyder sammen med sivenes sorte skygger, ligesom jaguarens, tigerkattens og de flækkede hjortes runde farvetegninger paa det nøieste stemmer overens med løvværkets flækkede skygger paa skovbunden. — Et andet interessant eksempel, hvor beskyttelse opnaaes ved stærkt iøinefaldende og besynderlige farver og tegninger, som man aller minst skulde tro var beskyttende, er en paa øen Timor (en af Sundaøerne) levende dueart. Denne saakaldte hvidhodede frugtdue har nemlig hvidt hode og hvid hals, sorte vinger og ryg, gul bug og stærkt bøiede striber over brystet, men er ikke desto mindre godt beskyttet i sine almindelige omgivelser. Det skal saaledes ifølge H. O. Forbes være yderst vanskeligt at opdage disse fugle, naar de sidder ubevægelige i trærne. Hemmeligheden

er imidlertid den, at de trær, hvorom her er tale, er arter af eucalyptus med hvid eller gulagtig bark og meget aabent løvværk. Naar man ser op i disse trær vil de sorte, krogede skygger, som den ene gren kaster paa den anden i det blændende sollys samt den gule bark og den blaa himmel, som skimtes gjennem løvværkets aabninger tilsammen netop frembringe den eiendommelige forening af farver og skygger, hvormed denne fugls farvetegninger kommer i saa nær overensstemmelse. Blandt insekterne forekommer utallige eksempler paa denne slags beskyttende farvetegning. Der findes saaledes biller, som er flækkede som trærnes bark eller ligner de stenarter, den sand, den mos eller lav, der de lever. Der findes grønne sommerfugl-larver, som har nøiagtig samme farvetone som de blade, hvoraf de lever. Hosstaaende billede er et fornøieligt eksempel paa denne slags tilpasning. Billedet fremstiller en billeart (Lithinus nigrocristatus) fra Madagaskar, hvis tilpasning til de med lov bevoksede grene, hvorpaa de lever, er saa fuldkommen, at billedet af dem godt kan tjene som fikserbillede i lighed med: Hvor er svigermama?

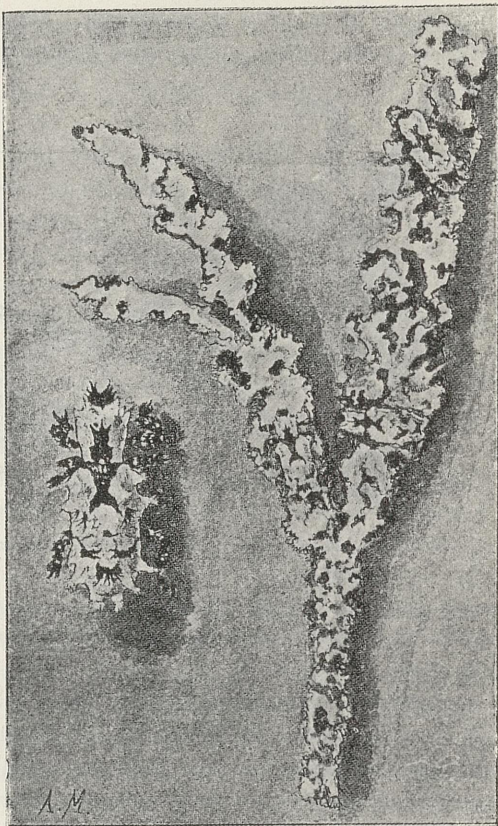

Lithinus nigrocristatus.

Men der findes blandt insekterne ogsaa mange tilfælder af detaljeret efterligning af bestemte gjenstande. De insekter, som til fuldkommenhed viser denne slags efterligning, er nogle græshoppelignende dyr, arter af phyllium, det vandrende blad, der er saa forunderligt farvede og aarede samt forsynede med saa besynderlige bladlignende nedhæng paa benene og mellemkroppen, at ikke en af ti kan opdage dem, naar man ser dem i deres naturlige omgivelser. Andre herhen hørende insekter som

f. eks. phasma ligner tørre kviste i alle detaljer; ujevnheden og grene efterlignes af insekternes ben, som strækkes ud stivt og usymmetrisk. Hosstaaende billede viser nogle eksempler paa disse høist eiendommelige dyreformer. Sommerfugl-larver viser ogsaa en anseelig mængde detaljerede ligheder med de planter, hvorpaa de lever; de som lever paa græsarter har saaledes paa langs gaaende striber, medens de, som nærer sig af fjærnervede blade, altid er tverstribede. Maaler-sommerfuglenes larver, som altid er brune eller rødlige samt i formen ligner smaa kviste, har den

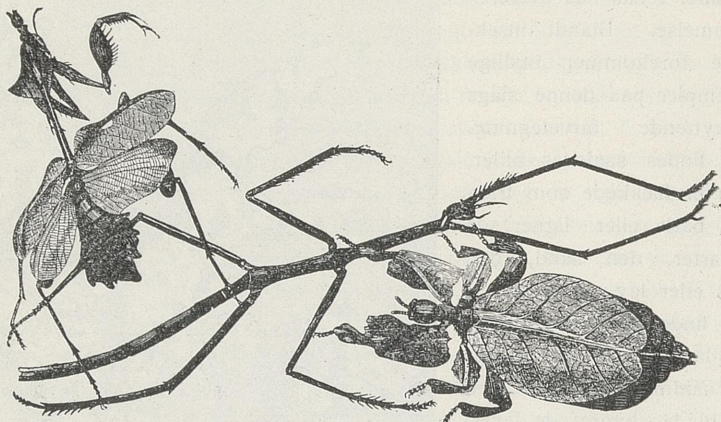

Phyllium og Phasma.

vane, naar de hviler, at stille sig i skraa retning ud fra den gren, hvortil de klamrer sig med det bagerste benpar, og forblir timevis ubevægelige i denne stilling.

„Det vil maaske forekomme mange umuligt,“ bemærker Wallace, „at disse detaljerede og smukke ligheder mellem dyr og deres omgivelser kan være fremkomne derved, at nyttige variationer har overlevet de mindre nyttige. Men dette vil ikke synes saa overraskende, naar vi tager i betragtning den stærke formerelse og den voldsomme kamp for tilværelsen samt alle organismers faktiske variabilitet.

Vi maa end videre mindes, at disse yderst fine tilpasninger er resultater af udviklingsprocesser, der er foregaaet i løbet af millioner aar, og at vi nu har for øinene den ringe procent af heldige blandt myriader af mislykkede udviklings-bestræbelser af denne art.

Ved insekternes og deres talrige fienders fremtræden paa jorden opstod fra første stund af ogsaa nødvendigheden af beskyttelse, og dette behov tilfredsstilledes lettest og enklest ved farvetilpasninger. Vi kan der-

for være forvissede om, at de første bladædende insekter erhvervede sig grøn farve som en af deres vigtigste eksistensbetingelser.

I samme grad, som arterne blev omdannede og specialiserede, erhvervede de arter, som levede paa visne planter, sig snart de farvevekslinger og tegninger, som best egnede sig til at skjule dem paa disse planter. Siden skulde enhver liden variation, som — maaske én gang i løbet af 100 aar — førte til, at nogle larver bevaredes, fordi de i kraft af variationen var bedre beskyttede end sine kamerater, danne udgangspunktet for en videre udvikling, der omsider førte til den fuldkomne efterligning i detaljer, som nu frapperer os."

En stor mængde forsvarsløse insekter er beskyttede mod sine fiender ved i tidens løb at have erhvervet sig lighed med visse farlige dyr eller ved et truende og usædvanligt udseende. Dette opnaaes da enten ved forandring af form eller vaner eller farve eller ogsaa af alle tre ting i forening.

Et ganske godt eksempel paa denne slags beskyttelse er den store larve af sommerfuglen bombyx regia, som hører hjemme i Nordamerikas sydstater og er bekjendt under navnet „den nøddetræhornede djævel". Larven er 15 cm. lang, grøn af farve og besidder en umaadelig krave af brandgule udvækster, som larven, naar den tirres, formaar at reise og ryste frem og tilbage paa en høist truende maade.

I dens hjemland tror negrene, at den er ligesaa giftig som klapperslangen, medens den i virkeligheden er fuldkommen uskadelig. — Kroppens grønne farve betragter Wallace som et bevis for, „at dens forfædre engang havde beskyttelsesfarve; men da den blev for stor til at kunne skjule sig, fik den omsider vanen at skræmme sine fiender, og endelig udviklede den en krave af tentakler for yderligere at forøge sit truende ydre."

Foruden afskrækkende farver har man ogsaa eksempler paa lokkende farver, idet forklædningen ikke anvendes som middel til skjul, men tvertimod er et lokkemiddel for at faa byttet inden rækkevidde.

H. O. Forbes har beskrevet et høist interessant eksempel fra Java paa denne slags forklædning. Under sin forfølgelse af en stor sommerfugl hindredes han af en tæt busk, den han saaledes ufrivilligt kom til at betragte lidt nærmere. Paa et af dens blade opdagede han pludselig en vakker „blaaving" (sommerfugl), der sad paa et fugle-ekskrement. Han havde ofte, siger han, seet smaa „blaavinger" hvile paa lignende levninger paa marken og havde forundret sig over, hvorledes en saa fin og vakker insekt-familie som lycænidæ kunde finde noget appetit-vækkende ved en for sommerfugle saa lidet tjenlig føde. Han nærmede sig imidlertid forsigtig for om muligt at opdage, hvad dyret foretog sig. Det tillod ham at komme ganske nær, ja til og med at gribe sig med fingrene. Til Forbes's store forundring blev en del af kroppen hængende igjen, som om den var fast-

klæbet til ekskrementet. Ved nærmere eftersyn fandt han, at det, som han tog for et ekskrement, var en høist kunstig formet edderkop, som laa paa ryggen med benene overkors og tæt trykkede til kroppen. Forbes beskriver videre, hvorledes saadanne „ekskrementer“ ser ud, og hvorledes edderkoppens forskjellige legemsdele er farvede for at frembringe en lighed, som strækker sig lige til den vædske, som sædvanlig rinder fra ekskrementet nedover bladet; denne efterlignes nemlig med stor nøiagtighed ved hjælp af det tynde væv, som edderkoppen først spinder for at kunne ligge i ro paa bladet. Saaledes fremkommer, som Forbes bemærker, et levende „aate“ for sommerfugle og andre insekter; og det er saa godt gjort, at det til og med kan bedrage det menneskelige øie, som med hensigt undersøger samme.

Det eiendommeligste og smukkeste eksempel paa lokkende beskyttelsesfarve er imidlertid en vingeløs rov-græshoppe i Indien. Dette insekt har en slig form og farve, at den ligner en lys orkidé eller anden fantastisk blomst. Hele kroppen har en klar lyserød farve; den store ovale bagkrop ligner fuldstændig en orkidéblomsts læbe osv. Dette dyr er saaledes meget iøinefaldende, men saa komplet lig en blomst, at sommerfugle og andre insekter slaar ned paa den og øieblikkelig fanges.

A. Pettersen.

Et moderne Utopia.

(Efter **Harold I. Shepstone** i *Wide World Magazine*)

I staten Tennessee i Amerika findes en mærkelig socialistisk koloni, der bærer navnet „Ruskins kooperative samfund“. Den grundlagdes for omkring fem aar siden af en flok alvorlige mennesker, som vilde forsøge at løse det sociale problem ved samarbeide, og omfatter for nærværende omkring 250 kolonister iberegnet kvinder og børn. Hele kolonien lever praktisk talt som en eneste stor familie. Alle medlemmer er lige, og der hersker almindelig tilfredshed med denne ordning.

Koloniens opkomst skyldes helt og holdent et blad *The Coming Nation* (Fremtidens Folk), som begyndte at udkomme i april 1893. Dette blad gjorde sig fra første stund af til talsmand for socialistiske ideer og fremholdt stadig, som det eneste middel til at hidføre retfærdige sociale tilstande: afskaffelsen af den private eiendom og grundlæggelsen af et samfund, hvor en dags arbeide maatte være den eneste værdimaaler. Da bladet blev mere og mere udbredt, begyndte det at drøfte forskjellige planer

til oprettelsen af et saadant samfund, og i oktober 1893 bragte det under titelen „En kooperativ landsby“ en artikel, som indeholdt et fuldstændigt prospekt til grundlæggelsen af en koloni i overensstemmelse med Bellamys principer.

Artikelen indeholdt bl. a. følgende: „Hvis vore læsere vil øge *The Coming Nation's* abonnentantal til 100,000, vil bladet aarlig give et overskud paa omkring 90,000 kroner. For disse penge vil der kunne kjøbes 3000 til 4000 *acres* land. De, som skaffer 200 eller flere abonnenter, blir koloniens grundlæggere og vil faa til opgave at organisere det nye samfund paa grundlag af lighedens og retfærdighedens principer. Hver mand og kvinde skal have stemme uden hensyn til, hvor meget eller hvor lidet de har bidraget. Stedet skal vælges af grundlæggelses-komiteen og eiendomsretten fordeles paa alle medlemmer. — Naar arbeiderne har opført

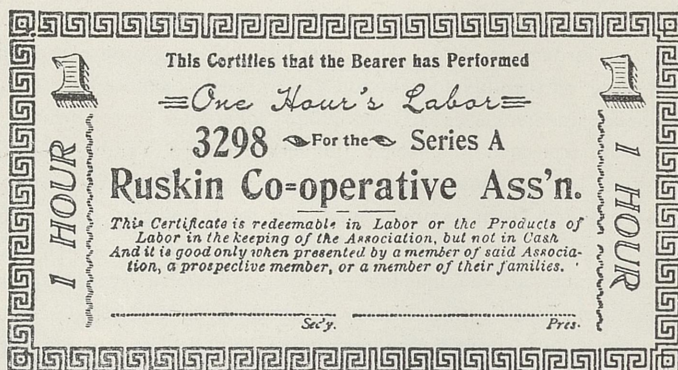

„En times arbeide“.

huse for sig selv og en bygning for *The Coming Nation,* vil bladets redaktion og trykkeri flyttes derhen og blive koloniens centrum. Alle bladets indtægter vil gaa til det fælles fond. Det for haanden værende vare-forraad skal være hele koloniens eiendom, og alle varer skal sælges til indkjøbspris plus lager-omkostninger. Enhver skal have frihed til at gjøre, som han eller hun vil, saalænge de øvrige medlemmers frihed og ret ikke krænkes.

Efter at bladet havde faaet et betragteligt antal nye abonnenter, blev 1000 *acres* land kjøbt i nærheden af byen Tennessee, og vaaren 1894 blev indkaldelser udsendt til endel af dem, der havde opfyldt de stipulerede betingelser. Det første medlem, som ankom til det indkjøbte jordstykke, var en mand ved navn E. B. Lonsbury. Han var socialist til fingerspidserne, men følte sig just ikke tiltalt af stedet. En dyb fjeldkløft tæt bevokset med skov laa foran ham. Det var tid til at saa; men al jord var bedækket

med trær og krat. Intet vand var at faa i $^3/_4$ kms. omkreds, og der var ingen mad forhaanden.

Den første juli 1894 var ti mand af forskjellige haandværk ankomne. Disse reiste en bygning for *The Coming Nation's* trykkeri, grov en brønd og gjorde alt istand til modtagelsen af bladets sættere og sine egne koner og børn. Den 11. august gik bladet i pressen paa sit nye hjemsted i et oplag af 50,000 eksemplarer. Efter at dette arbeide var udført, gik man igang med opdyrkningen af jorden. Ved haardt arbeide fik man fjernet trærne paa kløftens skraaninger; men det blev snart indlysende, at det vilde blive umuligt for kolonien at klare sig, med mindre den kunde opdrive et mere opdyrket og frugtbart stykke jord. Man vil naturligvis spørge, hvorfor dette punkt ikke blev taget under overveielse tidligere. Men det maa erindres, at *The Coming Nation's* eier, der var sjælen i foretagendet, kun var en teoretiker, som slet ikke forstod sig paa agerbrug og indkjøb af jord. Han havde reist til Tennessee og indkjøbt dalen efter en jordagents raad. Den ihærdige koloni gjorde det klogeste, den under disse omstændigheder kunde gjøre. Den udsendte flere komiteer, som anstillede undersøgelser i forskjellige lokaliteter. I februar 1896 kjøbtes saa en farm med 384 acres udmærket land i Yellow-Creek-dalen, Tennessee, og hele kolonien begyndte nu at flytte did. Kort efter indkjøbtes nok en farm, som sammen med den første udgjør en i alle henseender fordelagtig landeiendom, og lidt efter lidt reiste sig her en liden landsby med næsten 40 vaaningshuse foruden fire større bygninger, hvoraf den største huser *The Coming Nation's* redaktion og trykkeri.

Dette er i korte træk denne mærkelige socialistiske kolonis historie.

Den, som søger om at blive medlem af kolonien, faar sig tilstillet en blanket til udfyldning. Denne blanket indeholder omkring firti spørsmaal, hvoraf nogle angaar ansøgerens person, medens de fleste har til hensigt at prøve ansøgerens kjendskab til socialismens principer. Blandt disse spørsmaal kan mærkes følgende: „Er De villig til at udrette hvilket som helst nyttigt arbeide, naar der ikke foreligger noget arbeide i den af Dem valgte haandtering?“ „Tror De, at alle medlemmer bør have samme betaling for en times arbeide, naar de gjør, hvad de kan?“ „Hvilke bøger om sociale problemer har De læst?“ Definer socialismen! Definer kommunismen! Definer konkurrencen! „Hvad er Deres hensigt med at blive medlem af kolonien?“ „Dersom De optages som medlem, hvad vil De da sætte høiest — Deres egne personlige interesser eller samfundets tarv?“ „Hvor længe har De hyldet kooperative principer?“

Den udfyldte blanket opslaaes paa koloniens efterretnings-tavle fra mandag til lørdag, som er valgdag og halv fridag. Valgurnen er aaben i to timer, og hvis ansøgeren faar to tredjedele af de afgivne stemmer,

blir han installeret som medlem af samfundet, — forudsat at han indløser en „aktie“, som koster 1800 kroner. Fattige folk har saaledes liden udsigt til at blive medlemmer af kolonien. Som medlem har man imidlertid talrige fordele. Man garanteres arbeide for hver dag, man er arbeidsdygtig, og betaling for de dage, man er syg. Man faar gratis et hus og en liden jordlod uden at besværes med skatter, da disse betales af det samlede samfund. Kost, vask, lægetilsyn og reparering af skotøi koster intet, og børnene underholdes og opdrages af kolonien. Alt, hvad man maa kjøbe, er møbler og klæder til sin familie. Dersom et medlem ønsker at forlade

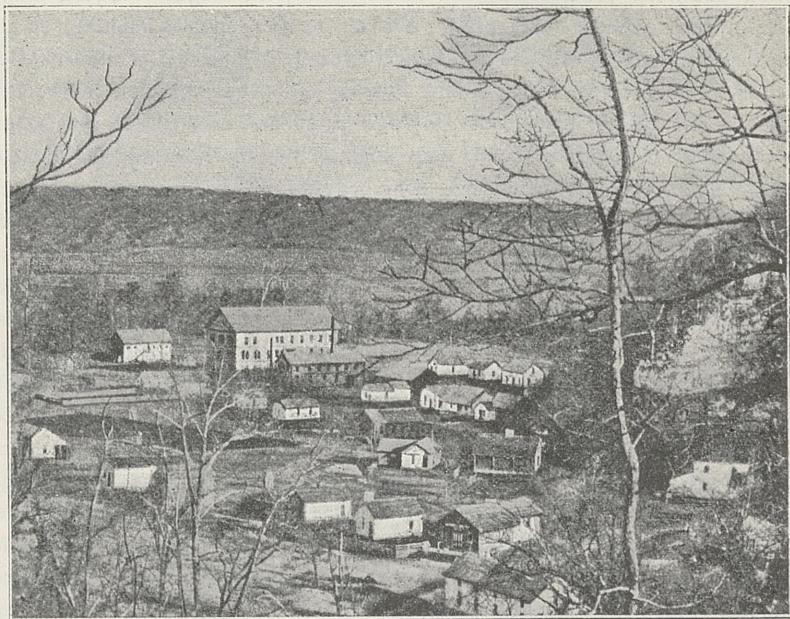

„Ruskin“.

kolonien, har han adgang dertil, og kolonien indløser da hans „aktie“ med nøiagtig samme beløb, hvormed den er betalt, skjønt lovene bestemmer, at intet medlem i saadanne tilfælde kan *tvinge* kolonien til at indkjøbe hans „aktie“.

Kolonien ligger paa en meget malerisk plet. Omtrent sytti smaa hvide træhuse er grupperede omkring det store trykkeri, „koloniens hjerte“. *The Coming Nation,* som her trykkes, roser sig af at have et større abonnentantal end noget andet socialistisk blad i Amerika. Det redigeres med stor dygtighed, og redaktøren, hr. Herbert N. Casson, behandler i en speciel afdeling dagens brændende spørsmaal i socialistisk aand. Bladet udgaar

kun hver uge og koster 50 cents om aaret. Naar man ser Ruskins fragtvogne kjøre papir til den store trykkeribygning, faar man nærmest det indtryk, at koloniens væsentligste industri er papirfabrikation. Saa er imidlertid ikke tilfælde. Ogsaa andre industrigrene har udviklet sig, — saaledes fabrikeres bl. a. en art kornkaffe, som har fundet et udstrakt marked udenfor kolonien.

Livet i Ruskin er meget regelmæssigt. Kl. 5.30 hver morgen vækkes beboerne af en damppibe. Kl. 6 forkynder damppiben, at frokost er serveret, og kl. 7 begynder dagens arbeide. Ingen tillades at svigte sin arbeidspligt, end ikke præsidenten, mr. Allan Fields, en meget behagelig mand, som nyder koloniens fulde tillid. Fra kl. 12 til 1 holdes middag, og alle medlemmer kan da findes i trykkeriet, hvor de indtager sit maaltid i fællesskab. Tredje etage i den svære bygning er nemlig specielt indredet til spiseværelse og har siddepladse for 250 personer. Kosten kan ikke kaldes overdaadig; men den er sund, godt kogt og bestaar hovedsagelig af koloniens egne produkter. Det mel, som benyttes til brødbagning, er malet i koloniens møller af korn, som er indhøstet paa koloniens jord. Kl. 5 eftermiddag forkynder damppiben, at dagens arbeide er forbi.

Ruskins myntsystem er utvilsomt enestaaende. Da alle livsfornødenheder faaes frit, er der ikke megen brug for penge; men alle arbeidere betales dog ved ugens slutning med kuponer, hvis værdi angives i arbeidstimer. En note paa en arbeidstime berettiger saaledes indehaveren til fra koloniens fælles lager at faa noget af tilsvarende værd. Et pund te betales f. eks. med 11 timer, et par af de beste sko med 70 timer, og en rul tobak med 2 timer. Ethvert medlem er ved hver uges slutning berettiget til at hæve noter til en værdi af 25 timer. Mand og kone faar begge den samme betaling, og børn kan tjene op til 10 arbeidstimer hver uge. Kolonisterne har imidlertid mere end en gang besluttet disse udbetalinger indstillede, naar en tung gjæld har stirret dem i ansigtet, og mange medlemmer har ved saadanne anledninger revet sine noter itu. For nærværende staar imidlertid kolonien sig overmaade godt i financiel henseende, og der er al udsigt til, at dette vil vedvare. Som et bevis paa koloniens velstand kan det noteres, at den for tiden er ifærd med at oprette en høiskole, der vil faa navnet „Den nye økonomis høiskole“.

Man maa ikke tro, at koloniens medlemmer lider af kjedsomhed. Ungdommen har oprettet et samfund kaldet „fremskridts-ligaen“, som hver mandag giver meget gode aften-underholdninger, og der er ogsaa dannet en dramatisk klub, hvis medlemmer er gode dilettanter i skuespilkunsten. Desuden findes et bibliotek paa 1000 bind, som flittig benyttes.

Det vilde føre for vidt at beskrive koloniens 40 forskjellige arbeidsafdelinger. Det faar være tilstrækkeligt at notere, at de drives paa en ud-

mærket maade og staar under overopsyn af en formand, der vælges af arbeiderne paa samme maade, som hele kolonien vælger sin præsident og øvrige embedsmænd. Denne formand er ikke berettiget til større løn end sin laveste underordnede.

To tvilling-gutters første undervisning.

(En barne-psykologisk studie).

(Efter Catherine Dodd i *National Review*).

Den nedenfor gjengivne artikel meddeler en del overordentlig interessante iagttagelser, som en ung og begavet tysk lærerinde har gjort under sin undervisning af to tvillinggutter fra fire- til syv-aarsalderen. Vedkommende lærerinde har forfattet en udførlig beretning om sit undervisningsarbeide, og artikelens forfatterinde meddeler denne ordlydende med tilføielse af en del bemærkninger. I sin indledning fæster forfatterinden sig ved et punkt, som visselig kan fortjene paaagtelse, nemlig den moderne barne-undervisnings spredte og usammenhængende karakter. En bekjendt engelsk psykolog har sagt, at det vilde være daarskab af en lærer at lade et barn beskjæftige sig med et stort antal usammenhængende ting paa en gang. Og dog udøves denne daarskab næsten af alle vor tids lærere. Børnene i vore skoler beskjæftiger sig paa en og samme formiddag med Ægyptens geografi, tyske verber, Henrik den 8des hustruer, blodets cirkulation osv., og denne mangel paa sammenhæng i undervisningen svækker børnenes koncentrations-evne. Den moderne smag for korte fortællinger og kundskabs-brokker af *Tit-bits*-typen viser, at vor tids mennesker mangler kraft til sammenhængende tænkning, og herfor bærer vistnok ikke minst vor undervisnings-metode skylden.

Men lad os høre lærerindens beretning.

Basil og Ronald, de to tvilling-gutter, var fire aar gamle, da hun overtog deres opdragelse. De var allerede da overordentlig intelligente, og i alt ydre var ligheden mellem dem aldeles forbløffende. Det var yderst vanskeligt at se nogen forskjel mellem deres smaa opvakte ansigter med de store udtryksfulde øine og det bløde krøllede haar. Men ud over det ydre udseende strakte ligheden sig ikke. Saa snart man kom i nærmere berøring med dem, opdagede man snart en uhyre forskjel i deres karakter og tilbøieligheder. De var begge eftertænksomme og tilbøielige til at angive grunde for de meninger, de ytrede. Men deres tanker og ønsker gik i yderst for-

skjellige retninger. I femaarsalderen drøftede de med stort alvor, hvilke livsstillinger de burde vælge. Basil sagde, han vilde blive præst, fordi han vilde »gjøre noget godt«, og Ronald erklærede, at han vilde blive doktor, fordi han »syntes om det«. Disse svar er overordentlig karakteristiske for de to.

Basil havde paa denne tid allerede tænkt paa flere af de dybere spørsmaal, som sent eller tidlig fremstiller sig for os. Han havde paa sin maade søgt at komme til klarhed over livets virkelige mening. »At gjøre noget godt« betød for ham at gjøre noget for andre, og han tror for tiden, at en præst kan gjøre mere godt end nogen anden. Basil er maaske altfor eftertænksom for sin alder. Han overveier nøie, før han opgjør sig en mening; men han meddeler den ikke gjerne ved første leilighed. Han har en overordentlig ren natur og er sig allerede modsætningen mellem det ideelle og materielle bevidst. Hans sjælsrenhed gjør det særlig interessant at undervise ham i de bibelske fortællinger. Han søger da altid at udfinde fortællingens moralske side og dømmer i det store og hele korrekt for sin alder. Undertiden opdager han fine karakter-afskygninger, som ikke vilde blive bemærket af det almindelige barn eller et overfladisk menneske. Ofte er hans bemærkninger temmelig fine for hans alder. En gang, da han var fem aar gammel, blev han af en gammel gartner, som begge børnene kjender meget godt, indbudt til at tilbringe eftermiddagen i hans have. Basil afslog imidlertid høitidelig indbydelsen, idet han sagde: »Jeg kan ikke gaa med dig, for jeg kjender dig ikke.« Den gamle mindede ham da om, hvor ofte de havde været sammen, og Basil svarede: »Jeg kjender dig nok i dit ydre, men ikke i dit indre.« Basil besidder en for sin alder mærkelig selvbeherskelse. Han blir sjelden vred, men hvis saa sker, har hans vrede altid en virkelig grund, og kun en opmærksom iagttager kan da gjætte sig til den storm, som raser i hans bryst. Hans læber skjælver; men han siger intet og forsøger tappert at give sig sit vanlige udseende. Engang sagde han i en fortrolig stund til sin tante: »Det er saa vanskeligt ikke at vise, at man er sint; men jeg viser det ikke og bryr mig ikke om, at det gjør ondt.«

Ronald tager i det store og hele livet meget mindre alvorligt end Basil. Han har et lyst sind og er let at tilfredsstille. Aaben, ædel, fuld af varm og hurtig vakt velvilje er han altid rede til at give og altid villig til at underholde med morsomme historier og anden løier. Han har en mægtig indbildningskraft og en skarp sans for det komiske. Hans tilbøielighed til at gjøre fortræd bringer ham ofte i vanskeligheder, som volder hans mere alvorlige bror bekym-

ring; men hans vindende aabenhed gjør ham til alles yndling, og han blir lettere afholdt end den tankefulde Basil. I fysisk styrke er han Basil overlegen, men ikke i vilje-styrke.

Ronald er en besynderlig blanding af en idealist og materialist. Han har en for sin alder mærkelig udviklet skjønhedssans og beundrer som en sand kunstnersjæl. I et illustreret værk udfinder han altid de virkelig gode billeder, og han opfatter let skjønheden i naturscenerier. Hans evne til at udtrykke sig er stærkt udviklet, og ordene flommer undertiden fra hans læber. Nogle af hans beskrivelser er ganske virkningsfulde ordmalerier. Paa den anden side besidder han en god del praktisk kløgt. Han er glad i penge, og vil gjerne blive rig. I tre-aars-alderen pleiede han at binde en pose rundt livet og forestille sig, at han var en bonde, som kom fra landet med en pose fuld af penge. Han søger stadig at finde ud, hvordan alting gjøres, og det hænder ofte, at han ødelægger en ting ene og alene for at sætte den sammen igjen og saaledes opdage, hvordan den er gjort.

Ronalds kjærlighed til sin bror er rørende. Han kan ikke taale at skilles fra Basil, og hvis denne under en spasertur springer et stykke bort, er han altid urolig. Han frygter bestandig for, at der skal tilstøde broderen noget, naar han er ude af syne.

Baade Basil og Ronald besidder en skarp moralsk sans. Deres samvittighedsfuldhed er undertiden næsten pinlig. Naar de gjør noget galt, kommer de straks og anklager sig selv. Da Ronald var fire aar gammel, slog han en brødkrukke itu. Han fortalte det da straks til sin moder og fordrede, at hun skulde tage en *shilling* af hans penge for at kjøbe en ny. Moderen kunde ikke afslaa begjæringen, saa stor var guttens sorg og iver efter at gjøre bod.

Begge synes overordentlig godt om Shakespeare, og allerede i seks aars alderen var de fortrolige med hoved-karaktererne i hans skuespil. Kl. 7 om morgenen kunde de komme ind i soveværelset til sin tante med et vældigt illustreret bind af Shakespeares værker og fordre, at han skulde meddele dem indholdet. Basil erklærede, at han syntes best om »tragedier«, medens Ronald helst vilde have »komedier«. »Tror du, at Brutus burde have dræbt Cæsar?« spurte Basil ved en saadan anledning, og straks var begge to midt oppe i en heftig disput om, hvorvidt kjærligheden til en ven eller til fædrelandet havde forrangen.

Deres indbildningskraft er overordentlig levende, hvilket især kommer frem i deres lege. De tror fuldt og fast, at alle skabninger har samme smag som de selv, og det hænder derfor ofte, at de lader

kaninerne ride paa sine tricycler eller tager dem ind i drivhuset for at vise dem blomsterne. Til julen gjør de istand et juletræ for sine kaniner og lader dem faa presenter. Naar der er regnveir, og de ikke kan komme ud, finder Ronald undertiden paa at ringe op i en indbildt telefon i barnekamret. Der pleier da at udvikle sig følgende samtale: »Er du der, fru kanin?« »Vi er saa bedrøvet, fordi det regner, og vi ikke kan komme og besøge dig. Men iaften holder vi te-selskab. Vil du komme?« »Kl. 5«. »All right. Adjø.« Om eftermiddagen arrangeres saa te-selskabet, hr. og fru kanin kommer, og de har det hyggeligt sammen.

Fra fire til fem aars alderen blev gutterne beskjæftiget paa samme maade som i barnehaverne. Ledetraaden i undervisningen var en række simple fortællinger fra det gamle testamente og eventyr. Men ingen af dem satte synderlig pris paa eventyrene. De begyndte tidlig at tvile paa sandheden af dem og fordrede fakta. »Er det sandt? Er der havfruer i sjøen?« spurte de uophørlig. Undertiden gik de ned til stranden for at se efter havfruerne og de kunde da endog indbilde sig at høre deres latter midt i bølgelarmen; men saa gjorde fornuften sig gjældende, og de sagde: »Aa nei, det er ikke sandt, er det vel?«

Deres interesse for anskuelses-undervisningen var overordentlig stor. Undertiden blev denne givet i haven, paa marken, i stalden, i hønsehuset eller under spaserturene ved stranden. Begge stillede uophørlig spørsmaal, og bevidstheden om den nye kundskab, de erhvervede, fik dem til at se tilbage paa sin tidligere uvidenhed med foragt. Saa snart de havde tilegnet sig de mest elementære begreber om planternes spiren og vækst, skoggerlo de over, at de havde været saa taabelige at plante blomster i sin have uden rødder.

Anskuelses-undervisningen udviklede hurtig deres iagttagelsesevne, og lærerinden blev ofte slaaet af forskjellen i deres opfatning. Naar der var tale om dyr, havde f. eks. Basil mest at sige om deres karakter, medens Ronald særlig fæstede sig ved deres form og farve.

Fra fem og et halvt aars alderen begyndte undervisningen i geografi, idet gutterne blev sat til at udarbeide planer først af skoleværelset, af huset og haven, dernæst af gaden og tilslut af hele byen. Skoleværelset blev maalt og derefter tegnet i overensstemmelse med maalene. Den samme fremgangsmaade blev benyttet med trappegangen, korridoren, andre værelser i huset og endelig haven. Efter at dette var gjort, tog læreringen dem med sig paa opdagelsesreiser ud i byen. Gaderne gjennemstreifedes, en for hver spasertur, idet man mærkede sig de mest fremtrædende bygningers

beliggenhed, og efter hjemkomsten maatte gutterne paa tavlen tegne en plan af gaden, som senere blev kopieret i en karttegnebog.

Fra seks aars alderen koncentreredes børnenes opmærksomhed næsten i et helt aar paa fortællingen om Robinson Crusoe, d. v. s. denne fortælling blev gjort til ledetraad i undervisningen. Herunder traadte forskjellen i gutternes karakter meget stærkt frem. Begge fulgte selve fortællingen med den største interesse; men medens Ronald hovedsagelig fæstede sig ved Robinsons eventyr og det arbeide, han maatte udføre, søgte Basil med sine udprægede psykologiske interesser stadig at forestille sig Robinsons sinds-tilstand i de forskjellige situationer, hvori han kom. Som eksempel herpaa anfører lærerinden forskjellen mellem gutternes svar paa et og samme spørsmaal. Efter fortællingen om tordenveiret spurte saaledes lærerinden: »Hvad tror du Robinson aller først vilde gjøre efter tordenveiret?«

Ronald: »Jeg tror, han vilde bygge sig et bedre hus.«

Basil: »Jeg mener, han vilde takke Gud, fordi han ikke blev dræbt.«

Efter historien om Fredag spurte lærerinden: »Hvad tror du, Robinson vilde gjøre med Fredag?« Ronald: »Han vilde lære ham at udføre alt arbeide og gjøre ham til sin tjener.« Basil: »Han burde behandle ham som en ven og lære ham at tro paa den sande Gud.« Under samtalen om kampen med de vilde ønskede Ronald, at Robinson maatte være istand til at dræbe dem alle, for at vise dem sin magt, medens Basil vilde, at de alle skulde blive Robinsons venner og lære om Gud ligesom Fredag.

Interessen for Robinson ophørte ingenlunde med undervisningstimerne. Deres lege var altid farvede af historien om Robinson. Ved stranden gjorde de en plan af York, floden Ouse, Hull og Humber for derefter at lade sine smaa skibe seile nedad Humber og forestille sig, at Robinson i et af dem kom sig afsted til London. Desuden byggede de af sand Robinsons bjerg, hans hule, hus og gjærde. Paa bordet i barnekamret fremstillede de ofte kampen med de vilde og ved afslutningen af Robinson-studierne forarbeidede de, under lærerindens veiledning, i ler en stor model af Robinsons ø, hvor saa alt, som stod i forbindelse med fortællingen, blev afmærket.

Da man var færdig med Robinson Crusoe, blev fortællingerne om de trojanske krige og Odysseus's vandringer studeret paa samme maade i løbet af noget over 6 maaneder. Begge var fulde af begeistring over disse fortællinger, særlig den første. De følte sig hensat

i en helt ny verden og blev snart fortrolig med den. De græske guder og helte blev deres personlige venner, og de fulgte deres eventyr med liv og sjæl.

Som man kunde vente, var deres meninger med hensyn til disse fortællinger forskjellige. Basil holdt med trojanerne. Hektor var hans helt, og han beundrede Kassandra lige saa varmt, som han foragtede Paris. Ronald sympatiserede derimod ganske med grækerne. Hans helte var Achilles og Odysseus. Kampen mellem Hektor og Achilles blev ofte opført i haven, og Troja blev mere end en gang bygget paa bordet i barnekamret, beleiret og indtaget. Deres tegninger til belysning af de græske fortællinger viste, hvor levende og klart de havde opfattet dem. Begge tegnede træhesten, græske skibe, trojanske templer, græske og trojanske vaaben, den græske leir, en plan af Troja etc., og deres tegning var ikke indskrænket til undervisningstimerne. De har en stærk naturlig tilbøielighed til at fremstille alt, hvad der fanger deres sind, paa papiret, og i sin fritid tegner de stadig billeder forestillende scener fra de fortællinger, som de synes om.

Lærerinden mener, at gutterne, naar de lærer at læse Homer Livius og Virgil i originalsproget, vil faa saa meget større interesse for disse forfattere, fordi de græske og romerske helte vil forekomme dem som gamle barndomsvenner. Desuden haaber hun, at hendes elever med sin stærke moralske sans og sine tidlig vakte mangesidige interesser vil passere gjennem livets skole med hjerte og sind aabent for alle tidens store spørsmaal.

I sine rand-bemærkninger fremhæver forfatterinden særlig den maade, hvorpaa lærerinden har forstaaet at forbinde undervisningen med elevernes virksomhed og iagttagelse, samt den maade, hvorpaa alle fortællinger er blet udnyttede til hjælp for børnenes moralske udvikling.

Et tusendels sekund.

(Efter dr. Adolf Heilborn i *Zukunft*).

Hundred aar er en kort frist i sammenligning med jordens alder! Men det uforgjængelige er lykkedes menneskeaanden i dette korte spand af tid. Paa lynets straaler iler dens tanke over jordkuglen, den flygtige lyd har den lænket, dens stemme trænger frem til det fjerneste fjerne, og dens øie finder i luften og vandet milli-

arder af levende væsener, hvis tilværelse den tidligere ikke engang havde anet.

Vi er blet fortrolige med det minste og det største som gjenstande for den hverdagslige, naturlige betragtning. Et interessant indblik i forskningen paa dette omraade giver eksperimental-foredraget »Et tusendels sekund«, som dr. Paul Spiesz for nylig holdt i »Gesellschaft Urania« i Berlin. Et tusendels sekund! Hvem kan selv blot tilnærmelsesvis danne sig en forestilling derom? Allerede sekundet viser sig jo for os som et ganske lidet tidsrum. Dog kan vi meget godt beregne saadanne tider. Vi ved for eks., at lyset i løbet af et sekund tilbagelægger 300,000 kilometer, altsaa 1 kilometer i $^1/_{300\,000}$ sekund, og saadanne nøiagtige beregninger kan man næsten gjøre i det uendelige. Men vore sanser kan ikke iagttage disse korte tidsrum.

Fotograferer man med magnesia-lyn, saa viser det tagne øiebliksbillede pupillen vidt aabnet, ligesom i mørket. Vort øie fandt altsaa under lynets varighed ikke tid nok til at reagere paa det stærke lys. Og dog er magnesia-lynet meget langsomt i sammenligning med den elektriske funke. Det kan man overbevise sig om ved et simpelt eksperiment. Man befæste en smal strimmel hvidt papir til en sort skive, som sættes i hurtigste rotation ved hjælp af en motor. Lader man nu skiven rotere, saa opstaar for øiet ved sædvanlig naturlig eller kunstig belysning indtrykket af en bleggraa farve. Den samme graa-agtige farve iagttager øiet ogsaa ved magnesia-lynets lys. Belyses skiven derimod ved den elektriske funke, saa viser sig, alt efter den længere eller kortere tid funkerne følger paa hverandre, tre hvidere og hvidere strimler, der tydelig fremhæves paa den sorte grund, og skiven synes at staa stille i nogle øieblikke. Intet under, ti den elektriske funke har en tidsvarighed af kun $^1/_{1000000}$ sekund.

Saaledes konstruerer man da ogsaa de apparater, hvormed det minste tidsrum skal maales, samtlige ved hjælp af elektricitet. De sindrigeste af disse instrumenter er maaske ingeniør Hipps kronoskop i Neuenburg, det saakaldte milli-sekund-ur. Det reguleres ved hjælp af en stemmegaffel, som i et sekund nøiagtig gjør 1000 svingninger. Kronoskopet har to zifferblade, som i et sekund nøiagtig gjør 1000 svingninger. Kronoskopet har to zifferblade, som hver er forsynede med 100 delingsstreger; det større zifferblads viser fuldender sit omløb paa 10 sekunder, hver delingsstreg betyder altsaa $^1/_{10}$ sekund, det mindres viser paa $^1/_{10}$ sekund, hver delingsstreg betyder altsaa $^1/_{1000}$ sekund. Nu kan man bestandig — og deri ligger

konstruktionens genialitet — ved elektromagneter momentant udskyde den ene eller den anden viser, medens urværket stadig løber videre. Af differensen mellem de ved begyndelsen og slutningen af maalingen aflæste tal lader sig da tidsvarigheden i det iagttagne tilfælde bestemme til tusendels-sekunder. Saaledes kan man med kronoskopet ziffermæssig fastsætte fysiologiske og psykologiske tilfælde — eksempelvis den varighed, en beslutning kræver. — Man gaar frem paa den maade, at den ene eksperimentator ved den lyd, som opstaar ved at strømmen lukkes, giver signal, og at en anden eksperimentator lukker en anden strøm, saa snart han iagttager lyden. Den første strøm skyder viserne ind i det allerede løbende urværk, den anden skyder dem ud igjen. Ved det af dr. Spiesz anstillede forsøg viste differensen sig at være 133 tusendels-sekunder; denne tid var altsaa nødvendig for med øret at iagttage lyden, at indføre den i hjernen og paa nervebanerne — de dyriske telegraftraade — at lede bevidstheden om iagttagelsen til fingrene, der besørger udskydningen. Medens Hipps apparat gaar ud paa at slutte strømmen, gives der et andet maaleapparat, som virker med afbrydelsen af elektriske strømme. Det har vist sig særlig brugbart til beregning af projektilers tid og benyttes i militære øiemed, da det muliggjør en nøiagtig beregning af projektilets hurtighed. Dette apparat er opfundet af Boulengé og viser paa et stativ to elektromagneter, gjennem hvilke der sendes en svag strøm, saa at de netop endnu er istand til at bære en længere og en kortere jernstav. Den kortere jernstav sætter, idet den falder ned, en kniv i virksomhed, som slaar et mærke i den forbi-glidende længere, med en zinkkappe forsynede stav. Af dette mærkes afstand fra stavens endepunkt bestemmes faldhøiden og dermed tabellarisk varigheden i vedkommende tilfælde. Eksperimentet udføres saaledes, at der tværs over skytsmundingen spændes en traad, gjennem hvilken den strøm ledes, som er nødvendig for at bære den længere stav. Skiven, hvorpaa skytset er rettet, belægger man med staniolstrimler, gjennem hvilke den strøm, der kræves for at fastholde den kortere stav, gaar. Naar man nu fyrer af, saa sønderriver kuglen først traaden, afbryder derved den første strøm, og den længere stav begynder at falde; derefter slaar kuglen ind i skiven, afbryder derved den anden strøm, den kortere stav falder ned, slynger kniven ud, — og denne markerer faldet paa den længere stav.

Til at gjøre saadanne smaa brøkdele af tid tydelig synbare for øiet, er Pouillets apparat særlig egnet. Han betjener sig af korte, men stærke strømme, som afleder et galvanometers naal. Paa naalen

er anbragt et speil, der belyses af en liden glødelampe, og refleksen af dette lys falder i striber paa en stor skala. Saaledes kan man bekvemt aflæse selv tusendels-sekunder. Dr. Spiesz viste med dette apparat et projektils hurtighed i det indre af skytsløbet.

Den elektriske funke med sin saa kortvarige belysning spiller ogsaa hovedrollen i øiebliks-fotografiet. Fysikeren Mach i Prag fotograferte ved hjælp af den elektriske funke projektiler paa deres fart gjennem luften og fik meget veltrufne billeder deraf; han benyttede dertil den forskjellige brydningsevne hos sædvanlig og komprimeret luft. Projektilet ligner i de fotografiske gjengivelser et skib, der raskt gjennemskjærer bølgerne. Foran projektilet gaar en stærk luftbølge, bag det trækker sig, i lighed med kjølvandet, den komprimerte luft i en mørk, kompakt masse. Næsten endnu bedre lykkedes gjengivelserne for Boy, den engelske fysiker, som anvendte funkerne til belysning af et gjennem glas slaaende projektil. Dette frembringer selv funken, idet den sønderriver traaden, som leder strømmen. En genial idé af Neesen gav endelig projektilet selv dets fotografiske apparat med paa veien. Det indre af granaten danner et kamera, og paa begge sider falder under farten sollyset gjennem en liden sprække ind paa det i det indre anbragte fotografiske papir. Ved Neesens billeder erfarede man først, at projektilet i luften ikke blot roterer om sin akse, men ogsaa gjør pendulerende bevægelser. I fotografien har man overhode et udmærket middel til i tilfælde, som foregaar i brøkdele af sekunder, at fastholde enkeltheder, som ellers ikke er synbare for det blotte øie. Derfor er kinematograferne, mutoskoperne og lignende instrumenter i en vis henseende ogsaa maaleapparater. Man er nu for tiden istand til at fremstille fotografiske plader af en saadan følsomhed, at en omtrent en tusendel af et sekund er nok til deres belysning. Vistnok kan man i praksis endnu ikke fuldstændig udnytte denne fordel; det er dog allerede lykkedes at tage indtil to hundred gjengivelser i et sekund.

De første øiebliks-gjengivelser af denne art skylder vi Anschutz. Han benyttede til den øieblikkelige lukning en voksdugsrulle med en sprække, der, glidende forbi pladen, giver lyset adgang i meget kortvarig tid, og fotograferte med flere apparater. Hans billeder lykkedes fortrinlig; men til egentlig fuldkommenhed udviklede den fotografiske fremgangsmaade sig dog først ved opfindelsen af den saakaldte *film*, en »uendelig« fotografisk plade. Edison var den første, som anvendte denne fremgangsmaade. I hans kinematograf oprulles kontinuerlig de paa filmen fikserte billeder, belyses med en liden glødelampe, og gjengivelsen er aldeles skuffende. Ved en sindrig

mekanisme, som bevæger filmen stødvis fremover — hvorved varigheden af hvert billedes belysning forlænges —, har brødrene Luonière væsentlig forbedret apparatet; den ene forbedring følger paa den anden. Endnu benyttes kinematografen til interessant tidsfordriv; men det kan ikke mere være tvilsomt, at saadanne apparater snart ogsaa vil anvendes til videnskabelige forsøg. Hvor udmærket kan man ikke f. eks. ved deres hjælp demonstrere faldlovene! Og til studiet og anskueliggjørelsen af fysiologiske bevægelser som at gaa, løbe osv. har vi intet fortræffeligere middel til vor raadighed. Alle faser i bevægelsen, som følger paa hverandre i tusendels-sekunder, træder tydelig frem hver for sig ved filmens langsomme afrullen, og bevægelsen opløses efterhaanden i alle sine sammensætninger. Man forfølge med Meszters apparat, som hidtil har været det mest brugbare, et menneskes gang, og man ser nøie, hvorledes den gaaende først berører jorden med hælen og dernæst benytter den krummede fodsaale helt ud i taaspidserne.

I denne forbindelse kan det være værdt at nævne den aandrige utopi af Dubois-Reymond, der i sin »Syv verdensgaader« siger: »Hver nuværende tilstand i verden betinger den følgende. Vi vilde altsaa, hvis vi kjendte alle nuværende tilfælde, kunne forudsige de følgende. Hvorledes vilde det nu være, hvis vi engang vendte dette om? Da vilde vi altsaa i hvert øieblik netop gjøre det, som vi først efterpaa tilsigtede at gjøre.«

Tyve tons jordbær om dagen.

Vi bringer her billedet af en jordbær-ager i det sydlige England. Som man ser, er det en umaadelig slette med bær-senge i uendelige rader op til gaarden og sylteriet i baggrunden. Paa gode dage kan der høstes op til 20 tons jordbær. Plukningen udføres af leie-folk, gamle og unge af begge kjøn, fordelte paa store lag med en formand. De faar en penny ($7^1/_2$ øre) for hver 2 kilo, de bringer til vægten. Almindelig faar de laant en 10 kilos kurv af eieren mod at lægge igjen hos ham saa mange penge, kurven koster ($1^1/_2$ kr.). Naar de saa har plukket den fuld, er der $37^1/_2$ øre tjent; det tager almindelig $1^1/_2$ til 2 timer. Raske plukkere kan tjene op til 6 kr. dagen. Plukkerne tinges for en maaned ad gangen; ved maanedens udløb faar de 20 øre mere igjen for kurven, end de erlagde for laanet. Tyve

værger eieren sig imod ved at holde — lave gjærder; det frister ikke saa stærkt; selvfølgelig gaar der et par mand paa vagt om natten. For at skaffe vand er der anlagt en vandledning fra en elv tre fjerdings vei borte; den bringer 15 tons vand i timen og kan paa en time gjøre mere nytte end flere timers øsregn. Bærene bringes

Syd-engelsk jordbær-ager.

friske til sylteriet, hvor de paa tyve minuter forvandles til det lækreste syltetøi, som fyldes paa glas-krukker og sendes verden rundt. Nærværende anlæg — Tiptree Farm — faar store bestillinger helt fra Australien.

Slig driver man bær-avl i det driftige England. Hvorledes staar det til her i Norge med udnyttelsen af al vor frugtbare have-jord?

New Yorks „boss“.

(Efter et brev til *Le Temps*).

En onsdag først i juni var det mere end almindelig folksomt paa bryggen ved Europa-baadens afgang, selv for at være midt i sæsonen for ferie-ture over Atlanteren. Reporterne stimede hinanden i hælene, hvert minut albuede fine kavallerer sig ombord med pakker eller med blomster, telegraf-bud smøg sig igjennem trængslen, og politiet havde sin haarde nød med at værge landgangs-broen mod en almindelig stormning af ivrige damer. En tæt fylking af floshatbærere var kommen ombord og dannede en uigjennemsigtig ring af bukkende frakke-rygge. Hvem var saa denne størrelse, som hyldedes slig ved sin afreise? En af verdens-operaens største stjerner skulde just følge med skibet hjem til London, kanske gjaldt hyldingen hende? Men der var ingen dame at opdage indenfor den haandtrykkende mand-gard. Skibet skulde desuden føre den britiske ambassadør i Washington over til freds-konferencen i Haag; fremdeles skulde præsidenten i repræsentanternes hus ud paa en Europa-trip. Men buketterne, pakkerne, telegrammerne, som dyngedes op inde i salonen, bar hverken ambassadørens eller præsidentens eller primadonnaens vel kjendte navne — de gjaldt alle tilhobe mr. Richard Croker. Saa hed altsaa den middelshøie person, som endelig kom til syne, da landgangen var borte. Denne femti aars mand med grove ansigts-træk og morskt helskjæg var det saaledes, dame-flokken havde ment, da den utaalmodig forlangte endelig at faa se „ham“. Ikke en gang en helte-tenor kunde det altsaa være. Efter hans ydre at dømme skulde det være en mand i høi stilling; men om man tager New Yorks stats-kalender paa raad, blir man lige klog, noget offentligt embede beklædes ikke af R. Croker.

Og dog er det ganske rigtigt, at vedkommende var en mægtig mand i det offentlige liv, endda han nylig under ed kunde bekræfte, at han bare er en simpel privat-mand. Enhver new-yorker, hvad politisk parti han saa sogner til, erkjender mr. Croker for byens ukronede konge. Han er nemlig det herskende partis *boss*. For nærværende er han reist over til Gammel-England for at puste ud efter en temmelig plagsom historie, han har været udsat for — en streng retslig undersøgelse.

Sagen er, at i staten New York, hvis hovedstad er Albany, er det republikanske parti ved roret, og det har i et anfald af dyd besluttet at „undersøge“, hvorledes det demokratiske parti, som har

magten i byen New York, forvalter denne magt. Som bekjendt er ledelsen af New Yorks demokrater fuldstændig i hænderne paa den berygtede *Tammany*-klub, oprindelig et velgjørende selskab, som for en menneske-alder siden blev taget i parti-organisationens tjeneste. Mr. Richard Croker er Tammany's boss eller hovedmand. I de Forenede Stater har det længe været skik og brug, at det politiske parti, som er ved roret, udnytter magten mest muligt til egen fordel; den anvendelse af denne sedvane-ret, som Tammany har gjort, er blet et ordsprog. Ganske aabenlyst har Tammany sat korruptionen i system, uden skin af blusel har magten været udnyttet som et rov. Allerede i syttiaarene en gang tvang den offentlige mening justisen til at sætte en stopper for frækheden; og for et par aar tilbage fik præsten Parkhurst alle bra folk til at slaa sig sammen om at gjøre „tigeren“ — Tammany's symbol — uskadeligt. Nu var det lige ilde igjen, og modpartiet benyttede sit flertal i statens lovgivende forsamling til at komme million-byens magthavere til livs ved en undersøgelse af deres forvaltning.

En undersøgelses-kommission, med republikaneren mr. Mazet fra Brooklyn som formand, blev skikket ind til New York med fuld doms-myndighed. Det holdt haardt at skaffe kommissionen et brugegeligt lokale, men en vakker dag sad den med mr. Croker foran sig i vidne-stolen. Croker har ikke forbeholdt sig noget offentligt embede, han mødte som blot og bart privatmand. Men saa var der nok af andre, der maatte frem i egenskab af embedsmænd, dommere og politi-funktionærer især; desuden leverandører, entreprenører, bank- og forretnings-mænd o. s. v. lige ned til værter for berygtede huse. Alle maatte de efter tur tage plads i vidne-stolen, sværge med haanden paa bibelen og lade sig udfritte i publikums paahør.

Har alle disse vidner for mr. Mazets domstol provet sandfærdigt, da kan nok siges, at der gik utrolige ting i svang i den ukronede konges rige. Brevskriveren beretter, hvorledes han med egne øren hørte en kneipe-vært omstændelig udmale sit forhold til politiet; der var opsat en formelig kontrakt om, at politiet vilde lukke sine øine for de uregelmæssigheder, der kunde forefalde i lokalet, mod at værten betalte ordenens haandhævere 150 dollars (570 kr.) om maaneden samt gav dem lot af det udbytte, som den sjofle bedrift indbragte. Dette sad mr. Croker og lod som han ikke gad høre paa; med næsen dybt i et »gult« blad var han blind for de betydende øiekast, som hans haandlangere, politi-mændene, forsøgte at sende ham.

Da turen kom til mr. Croker selv, maatte han svar for svar

rykke ud med, hvorledes han praktiserede *the spoil's system* — rovets deling.

— De er altsaa lederen af den politiske organisation, der almindelig er kjendt under benævnelsen Tammany?

— Det ved jeg intet om . . . Den ting har jeg intet med at tale om . . . Om de andre paastaar det, vil jeg . . . .

— . . . . De er ikke embedsmand?

— Nei, bare en simpel borger.

— Men Deres indflydelse i visse sager rækker længere end hvem som helst andens, ikke sandt?

— Det er ikke mine ord . . .

— Men om nu jeg siger det, kan De da sige mig imod?

— Bevar's, jeg tænker ikke at sige Dem imod . . .

Slig tog advokaten den mægtige boss ved hornene og fik halet ud af ham tilstaaelser om, at han blev taget paa raad i alle byens vigtige anliggender; naar det gjaldt offentlige arbeider, udnævnelse af bestillings-mænd, opstilling af valg-lister osv. Saaledes blev det fastslaaet, at demokrat-partiets kandidater for dommer-embeder alle sammen udtoges af Tammany.

— Er det ikke saa, at dommer-kandidaterne maa erlægge afgift til parti-kassen? 15—18,000 dollars?

— Langt fra saa meget! 7—8000 bare.

— Og er det ikke fremdeles saa, at naar de saa er valgt, maa de vise troskab mod partiet; altsaa bare antage demokrater til de hverv, de som dommere har at besætte. Alle skjøns-mænd og sagkyndige skal være Tammany-folk, ikke sandt? Kort sagt, dommerne skal støtte den politiske organisation, de skylder sit valg, er det ikke saa?

— Selvfølgeligt. Saafremt de valgte da er istand til at fylde sit hverv.

— Dette er jo et almindeligt system, som befølges ved alt, som vedrører kommunens forvaltning? At den politiske organisation, som har magten, forbeholder sine folk alle embeder, dommer-stillinger og alle andre?

— Jo, det er jo netop derfor, folket stemmer for vor liste.

— Saa derfor er det, I til mærke har valgt tigeren, som har et svælg, der sluger alt muligt . . . .

Her har vi altsaa af mandens egen mund en bekjendelse om, hvorledes verdensbyens kommunale anliggender forvaltes aabenlyst til fordel for det herskende parti og dets ledere. Mr. Croker blev drevet endda et skridt videre: han maatte vedgaa, at *han selv* var

parthaver i en auktionsforretning, som pleiede at faa det meste af alle de tvangs-salg, Tammany-dommerne satte i værk — at han altsaa for sin privat-bedrift drog fordel af sin politiske indflydelse.

— De virker saaledes for at skaffe Deres egen kassa tilgang?

— Hele tiden . . . det gjør da De ogsaa!

— Paa den vis er her ikke længer tale om fremme af det almene vel og om fædrelands-sind, uden for saa vidt De staar Dem paa det privat? Det gjælder simpelt hen: partiet tilkommer byttet?

— Netop, byttet tilfalder partiet, og boss'en tager løvens part ved delingen!

Mr. Croker.

Hver gang boss'en afgav disse sine frække svar, snart i en freidig tone, snart med tvær uforskammethed, satte hans parti-venner blandt tilhørerne i med skraldende bifalds-brøl. De stenografiske referater i alle bladene har derimod ikke fremkaldt bare jubel-hyl. Publikum havde jo længe tænkt lidt af hvert om mr. Croker; nu er det ialfald bragt paa det rene, hvad man kan bygge sin dom paa.

Nu har man altsaa sort paa hvidt for, at privat-manden Croker nytter sin politiske almagt til at skaffe alle de aktie-selskaber, han har part i, rigelige indtægter. Naar nu disse selskaber ikke er saa ganske faa i tallet — bank-kompanier og industrielle kompanier af forskjellige slag —, og naar saa tillige alle skjøn og tvistemaal afgjøres af dommere, han selv har ladet vælge med den forpligtelse at se paa partiets beste, da er det ikke underligt, at manden tjener sine 100,000 kr. om aaret paa sin stilling, uden at sidde i lønnet embede. Alskens forretninger, som gjerne vil have forbindelse med kommunen, ved godt, hvad Crokers venskab er værdt. Er det kommet til forstaaelse mellem ham og et kompani, pleier begge parter at være vel tjent med arrangementet.

Et vidne tilstod, at et New York-kompani til fabrikation af brandsikkert bygge-materiale i lange tider forgjæves søgte at faa leverancer til kommunen, hvor rimelige tilbud der saa blev gjort —

indtil det en vakker dag blev omtrent alene om al forretning med kommunen. Det besynderlige var, at akkurat ved samme tid var et par nye unge mænd taget ind blandt forretningens personale: en endnu ikke tredive aars advokat, som for 18,000 kr. i aars-honorar skulde tilføre direktionen sin rige erfaring; samt en spirrevip paa 21 aar, som gjorde kontoret den ære at »uddanne sig for det praktiske liv« netop der mod en liden opmuntring af 9000 kr. aaret. Tilfældigvis var disse to haabefulde ynglinger den ene søstersøn og den anden kjødelig søn af — mr. Croker.

At forklare sig om sammenhængen med dette forekom tydelig boss'en en smule usmageligt; ialfald pukked han paa »privat-sager, som ikke vedkom her«. Han og hans børn maatte da sandelig faa skaffe sig sit udkomme. Dersom man kunde overføre ham, at han havde bestjaalet stat eller kommune for en cent, maatte de frit hugge denne hans høire haand af — han slog næven i stol-armen.

Hvor mægtig denne privat-mand er, kan sluttes af dommer Dalys vidnesbyrd. Han havde erlagt 10,000 dollars til Tammany for at blive valgt; men saa negter han at opnævne et skjøn efter Crokers forskrift og blir strøget af listen ved gjenvalget, selvfølgelig heller ikke valgt.

Mr. Croker har nemlig sin »maskine« i orden. Han holder ypperligt mandtal over sit stemmekvæg og kan med grund skryte af at have »folket« paa sin side. Tammany staar sig nemlig udmærket med »folket«; for det første liker menigmand en slig »smart« fyr som Croker og finder sig med glæde i den stramme mandstugt, han haandhæver, for den skjønner de maa til; for det andet tjener alle paa at gjøre, som Crokes vil, han hjælper sine. Hvor mange bryr vel samvittigheden med spørsmaal, om sligt er ganske ret og rigtigt! Naar de bare selv faar lidt af stegen, maa han og hans gjerne tage dygtig for sig.

Udenfor-staaende kan ikke negte, at der skal sidde et kløgtigt hode paa den mand, som greier denne »maskine« med dens hundredtusener af stemmer som drivkraft og alle dens store og smaa, oftest usynlige hjul rundt om i kjæmpebyens mangfoldige forvaltnings-grene — og greier det slig, at afkastningen stadig kommer alle de smaa drivende kræfter tilgode, mens maskinen samtidig maler guld ned i hans egen og hans mange medhjælperes lommer.

Det fortælles, at et fordums medlem af Tammany, som efter vel at være forsørget havde ladet det skure med sine pligter, langt om længe fandt sig nødsaget til paany at søge mr. Crokers bistand til at komme paa fode.

— Var det ikke Dem jeg skaffede en plads for elleve aar siden? Jeg har ikke seet noget til Dem paa aldrig saa længe.

— Nei, jeg tænkte mig, De var for optagen til at like besøg.

— Hvad for en »kreds« hører De til?

— Det ved jeg ikke.

— Hvem er Deres »leder«, da?

— Det husker jeg ikke rigtig . . ,

— Saa naa! Hvem tager De mig egentlig for at være!

Den arme mand fik mærke, at han havde taget det letvint i politiken. »Maskinen« taaler ikke slurv og slaphed. Sligt tugtes uden naade.

Paa andre hold kræver den netop slaphed. Det er i politiet, hvis personale ansættes af Tammany. Hvad de indkaldte politimænd gav til beste om sin egen sjofelhed med den freidigste mine, var saa forbløffende, at det maa forudsættes, at vedkommende af naturen og gjennem slet opdragelse var befriet for evnen til at føle skam. Istedenfor at udrydde lasten og værne dyden, opfattede disse barbarer det som sin embedspligt at fremme lastens trivsel — tvært imod lovens udtrykkelige bud — for at sikre sig selv og sin overmyndighed, Tammany, størst muligt udbytte ved andel i lastens afkastning. Bare paa det sprog, disse vidner førte, var det en selvsagt ting at dømme dem selv at høre hjemme i pøbelens kaste.

»Maskin«-politiken har ikke Tammany noget patent paa; den er en nordamerikansk skjødesynd. I selve senatet sidder Pennsylvanias berygtede boss, mr. Quay, endda modpartiet en stund klemte ham saa haardt med »undersøgelser«, at han maatte sidde hjemme. I New York har det republikanske parti i mr. Platt ligeledes en senator som boss, og hans opfatning af, hvorledes *the spoil's system* rigtigen praktiseres, skal ikke give mr. Crokers noget efter i oprigtig frækhed. Dette lod mr. Croker heller ikke unævnt. Naar han sad i klemmen, var hans siste udflugt: »Sligt kan De forhøre Deres egen boss om — Platt forstaar sig paa korruption, han.« Hvorfor skulde bare demokraternes udyd for en dag?

Sagen er, at kommissionen blev nedsat, fordi senator Platt ikke havde fundet gehør hos mr. Croker med en anmodning om at slippe ialfald en del af hans republikanere ind ind i politiet, saa der kunde falde lidt af til andre end Tammany-folk. Platt tænkte nok, at Croker skulde blive skræmt, naar kommissionen var besluttet, og give kjøb. Hvad Croker altsaa ikke gjorde. Nu er det blet den almindelige mening blandt skikkelige folk, at dersom kommissionen indskrænker sig til at kaste lys bare over demokraternes lønlige

brøst, men sparer sine egne parti-fæller, vil den forskjertse den moralske vegt af sine irettelæggelser. I saa fald faar oplysningerne om Tammanys skrøbeligheder ingen betydning. Foreløbig er kommissionens møder udsat til august, og mr. Croker reiser over Atlanteren for at faa sit humør i ligevægt.

De skikkelige folk, som raaber paa undersøgelse ogsaa af senator Platts »maskine«, maa være slette filosofer, siden de ikke har indseet, at i politik er dyden en relativ ting, og at dersom man venter, et parti-styre skal revse sig selv, da kommer man til at vente lovligt længe paa at se den krænkede dyd faa opreisning.

En drømmerisk spekulation.

(Efter *Spectator*).

En engelsk reisende fortæller om et folk, som bor i en afsides dal ved navn Hunza mellem de høieste Himalaya-fjelde, at det lever i fuldstændig uvidenhed om tilværelsen af en beboet verden udenfor deres eget trange hjem. De reiser aldrig bort, og ingen fremmede besøger nogensinde stedet. Sjøen har de aldrig seet, og de forestiller sig, at universet udgjøres af en eller to trange dalkløfter som deres eget bosted. De anser sig faktisk for de eneste eksisterende fornuftige væsener og tror, at de tindrende stjerner paa himlen ikke skinner for andre end dem. Vi føler nærmest medlidenhed med en saadan uvidenhed, og dog turde det hænde, at vi alle aandelig talt bor i en saadan Hunza-dal, omgivne — uden at vide det — af verdener, langt mere omfattende end vor egen, og væsener, langt mere udviklede end vi selv i intelligens og moralsk sans. Hvorfor skulde ikke disse myriader af kloder, som vi ved eksisterer, være befolkede af væsener lig os selv, men dog udrustede med høiere sanser f. eks. mikroskopiske og teleskopiske øine? Vi kan tænke os væsener, som kan kommunicere med hinanden ved blot og bar tanke-overføring uden brug af ord, som kan reise gjennem æteren med samme lethed, som vi reiser over havet, og som kan leve i aarhundreder, indsamlende erfaringer og kundskaber, som vilde faa os til at svimle. Saadanne væsener vilde staa ligesaa høit over os, som vi over Hunza-boerne, der aldrig har hørt om Europa eller endog Indien, som dog ligger lige ved deres fødder, og aldrig drømt om vore videnskabelige og intellektuelle triumfer.

Spekulationer som disse udøver en vis tiltrækningskraft paa den

menneskelige tanke, og igrunden hviler de paa logisk grund. Ti vi kan umulig tænke os, at frembringelsen af vor svage menneskelige race, som kun staar et trin over dyreriget paa en af de minst betydelige planeter i vort solsystem, har udtømt Guds skabermagt. Hvis der findes en bevidst skaber, da maa der eksistere myriader af væsener, som rimeligvis i det store og hele ligner os, men dog er i besiddelse af egenskaber, om hvilke vi kun kan danne os taagede forestillinger. Eller hvis vi forkaster ideen om en bevidst verdenshersker og antager med en vis filosofi, at universet er fremgaaet af »det ubevidste«, eller med videnskabs-manden, at alle fænomener er led i en endeløs, men dog paa ethvert punkt materiel kjæde af aarsager og virkninger, saa blir det derfor ikke mindre sandsynligt, at de uhyre verdener, som utvilsomt omgiver os, har frembragt væsener som os selv, men dog langt mere udviklede. Vor klode er visselig ikke den ældste i verdensrummet, og evolutionen kan paa andre planeter være naaet æoner foran os. Og selv om vi antager, at tilværelses-betingelserne paa ethvert punkt i universet bestemmes af tilfældet, blir det dog i høieste grad urimeligt, at det til udviklingen af fornuftige væsener nødvendige sammentræf af omstændigheder alene har fundet sted paa vor klode. Tilværelsen af væsener, som kan bevæge sig gjennem rummet og kommunicere med hinanden ved hjælp af æteren, er ialfald ingen logisk umulighed, og saadanne tilværelses-betingelser kan godt tænkes forenede med sjælsevner, som vilde gjøre afstanden mellem disse væsener og os ligesaa stor som mellem Newton og buskmændene. Det vilde være indbildskhed af os at antage, at vi kjender alle eksisterende grader af bevidsthed eller alle de kræfter, som virker i verdensaltet, og vi har derfor ingen som helst ret til at afvise tanken om væsener, hvis bevidsthed staar ligesaa høit over vor, som den menneskelige bevidsthed staar over dyrets, og som i kraft af denne mere omfattende bevidsthed besidder et herredømme over naturens kræfter, som i vore øine næsten vilde gjøre dem almægtige. Selv blandt menneskene aabenbarer der sig af og til glimt af besynderlige evner — saa som fjernsyn, tankeoverføring osv. — og der skal ingen overvældende indbildningskraft til, for at tænke sig disse evner i mange gange forstærket form udbredt blandt myriader af væsener, hvis livsbetingelser derved vilde blive ganske forskjellige fra vore egne. Vi har alle oplevet øieblikke, da der ligesom løftedes en tung taagemasse fra vor sjæl, og vor tanke arbeidede med en uanet klarhed og lethed. Saadanne øieblikke giver os maaske et glimt af, hvad vi vilde være i andre verdener og under andre livsbetingelser.

Vi kan udspinde saadanne drømme i det uendelige, og dog er der visse grænser, udenfor hvilke vor indbildningskraft negter at gaa. Vi kan aldrig drømme os fuldstændig ud af menneskelige forholde, og de væsener, vi drømmer om, er altid i visse væsentlige henseender mennesker. Ingen religions-stifter, digter eller maler har nogensinde været istand til at afvige synderlig fra denne lov, og Homers Zeus, Miltons erke-engle og den nordiske mytologis æser er altid baade i sind og skind kun forbedrede udgaver af os selv. Hinduernes groteske fantasi har skabt guder med elefant-hoder, og i grækernes eventyrverden finder vi skikkelser som kentaurerne o. l.; men alle disse fantastiske væsener afviger kun i uvæsentlige henseender fra menneskene. Vor indbildningskraft er i virkeligheden begrænset, og skjønt vi kan *tale om* en diamant med en menneskelig sjæl, er det os dog i virkeligheden umuligt at *tænke os* noget saadant. Instinktmæssig blir vi staaende ved den antagelse, at hvis der eksisterer andre verdener eller regioner end vor egen med andre fornuftige væsener end vi selv, da maa de i alt væsentligt være os selv lig. De kan staa høiere eller lavere end os, de kan have evner, som vi mangler, eller mangle evner, som vi har; men de maa i type eller intellegens være menneskelignende. Har dette instinkt sin rod i virkeligheden, eller er det en illusion skabt af menneskelig forfængelighed og indbildskhed? En hunds gud vilde rimeligvis have to ben; men mennesket synes ude af stand til at forestille sig en firebenet engel.

Nordiske tidsskrifter.

Nord og Syd. — 7. — *Axel Larsen:* Fredericiadagen (ill.). — *P. Munch:* Danmark for 50 aar siden. — Canrobert og statskuppet den 2. decbr. 1851. (Efter Canroberts egne meddelelser og prof. dr. A. Sulzbach). — *Carl Kohl:* Alessandro Cagliostro. Et tidsbillede fra forrige aarhundred. (Med portræt). — *A. L.:* Politisk oversigt.

Norsk ungdom. — 17—18. — *F. B. Wallem:* Billeder fra Holland. — Red. *A. Haug:* Tidens spørsmaal. (II. Alderdomsforsikring og folkepension). — *F. B. W.:* Folkeskrifter. (Den frisindede studenterforenings smaaskrifter, no. 1—5). — Statsgartner *Peter Nøvik:* Sommerarbeidet i frugt- og kjøkkenhaven. — *Halvdan Koht:* Det norske maalstrævs historie. — *A. R. Wallace:* Vort aarhundredes udviklingshistorie. — *Johan Bojer:* Eventyr og sagn fra Trøndelagen. (III. Den døde brud). — *F. B. W.:* Bjørnstjerne Bjørnson og den nye skandinavisme. — *Johan Sverdrup Holt:* Det er snart sommer i skogen. — Blandinger.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 10. juli 1899.

Transvaal.

Koloniminister Chamberlain holdt i slutningen forrige maaned en tale, som just ikke var skikket til at berolige den ved striden mellem Storbritannien og Transvaal vakte ophidselse. Han kaldte vanstyret i Transvaal en „kræftsvulst, som var ifærd med at forgifte hele Syd-Afrika," og talte i en tone, som har vakt megen misbilligelse saa vel blandt Syd-Afrikas hollandske befolkning, som hos det fredelig stemte parti i England. Ikke desto mindre er fredsudsigterne nu lysere end før. Et medlem af Oranje-fristatens udøvende raad, mr. Fischer, samt føreren for afrikanderne, mr. Hofmeyr, og Kapkoloniens agerbrugsminister, mr. Hertholdt, har nemlig i den siste tid søgt at bevæge præsident Krüger til yderligere indrømmelser overfor uitlanderne i stemmerets-spørsmaalet, og ifølge de siste telegrammer har de havt held med sig. Nye stemmeretsforslag, der støttes af de ovenfor nævnte repræsentanter for Oranje-fristaten og Kapkolonien, er vedtagne af Transvaals Volksraad; men der foreligger endnu ikke fuldt autentiske meddelelser om, hvad disse forslag gaar ud paa. Det er derfor slet ikke givet, at de vil blive akcepterede af den engelske regjering. Det synes imidlertid klart, at præsident Krüger er kommen til fuld forstaaelse med Oranje-fristatens og Kapkoloniens (hollandske) regjeringer, og denne omstændighed vil vel bevæge den engelske regjering til at strække sig saa langt som muligt, for ikke at fremkalde en racekrig, som vilde omfatte hele Syd-Afrika.

Uitlander-spørsmaalet i Transvaal har saa vidt stor interesse, at vi her tillader os at gjengive de væsentligste punkter i den fremstilling af situationen, som Kapkoloniens guvernør, sir Alfred Milner, har leveret i sine depecher til den engelske regjering. For at forstaa betydningen af denne fremstilling, maa man erindre, at sir Alfred Milner sendtes som guvernør til Kapkolonien for at udføre et specielt hverv. Efter det Jameson'ske indfald og opstanden i Johannesburg forsøgte Chamberlain at komme til en forstaaelse med præsident Krüger i uitlander-spørsmaalet; men det lykkedes ikke, og den engelske regjering fandt det heldigst foreløbig at gaa frem med lempe. Den bestemte sig til at forfølge en taalmodig forsonings-politik, og sir Alfred Milner blev sendt til Syd-Afrika, fordi han ansaaes for den mand, der var best skikket til at hidføre en forstaaelse. Hans udnævnelse hilstes med tilfredsstillelse af alle presse-organer i England, og han reiste ledsaget af baade de liberales og de konservatives gode ønsker.

Vi har nu resultatet af sir Alfred Milners mission for os i en rapport, hvis interessanteste punkter er følgende:

1. Størstedelen af de klagende uitlandere er *ikke* — saaledes som det ofte er blet paastaaet — kapitalister og midlertidige indbyggere. De fleste kapitalister har intet til-

overs for den politiske agitation, fordi den udøver en uheldig indflydelse paa markederne. Og hvad de midlertidige indbyggere angaar, da findes der vistnok et stort antal af dem; ti mange kommer til landet udelukkende for at skabe sig en formue og reiser, saasnart de har opnaaet sin hensigt. Men disse føler kun en lunken interesse for politiske reformer. Den klasse uitlandere, hvorfra stemmerets-kravet hovedsagelig kommer, har til hensigt at gjøre Transvaal til sit virkelige hjem. De udgjør hovedkilden til landets velstand og vilde blive udmærkede borgere.

2. Opfyldelsen af de engelske stemmerets-krav vilde *ikke* bringe boerne i mindretal og berøve dem deres politiske overmagt. Det samlede antal boere i Transvaal er omkring 40,000, og antallet af uitlandere er ikke langt fra 200,000. Hvis uitlanderne fik stemmeret i samme udstrækning som boerne, vilde det altsaa snart være forbi med boernes herredømme. Men dette fordrer England ikke. Det er høist tvilsomt, om mere end 10 pct. af uitlanderne opfylder de af sir Alfred Milner opstillede stemmerets-betingelser, og forholdet mellem de stemmeberettigede boere og uitlandere vilde derfor fra først af være som 2 til 1. Men selv om antallet af de stemmerets-kvalificerede uitlandere skulde blive det mangedobbelte, vilde de alligevel ikke oversvømme boerne, fordi uitlander-distrikternes parlamentariske repræsentation overensstemmende med Milners plan indskrænkes til en femtedel af det samlede antal repræsentanter. England fordrer saaledes kun, at hver uitlander skal have brøkdel af en boer-stemme, og at alle uitlander-stemmer tilsammen ikke skal gjælde mere end 8000 boer-stemmer.

3. Uitlanderne regjeres yderst slet. Størstedelen af indbyggerne i Johannesburg har ingen politiske eller kommunale rettigheder. De har en tyngre skattebyrde end hvilket som helst andet folk i verden og betaler end yderligere en speciel skat af 10,800,000 kr., som dynamit-monopolet paalægger dem. De staar under en brutal politi-kontrol. De har ingen fuldt betryggende sikkerhed for liv og eiendom. Retfærdige domme er yderst vanskelige at opnaa. Opdragelsen af deres børn er belagt med hemmende baand. Deres presse maalbindes. Adgang til afholdelse af offentlige møder negtes dem. De er udsat for en vilkaarlig udvisning, og deres by beherskes af forter og Kruppske kanoner, som om den var en røverhule.

Denne boernes fiendtlige holdning mod uitlanderne skyldes hovedsagelig deres had til Storbritannien og London-konventionerne af 1881 og 1884, et had, som søges forplantet til den hollandske befolkning i Kapkolonien og Oranje-fristaten. „Visse presseorganer," siger Milner, „ikke blot i, men ogsaa udenfor Transvaal gjør sig aabent til talsmænd for en republik omfattende hele Syd-Afrika og støtter denne tale med truende hentydninger til Transvaals rustninger og alliance med Oranje-fristaten. De antyder endog, at disse stater i tilfælde af krig vilde finde støtte hos en stor del af hendes majestæts undersaatter . . . og bruger undertiden et sprog, som synes at indebære, at hollænderne i Syd-Afrika har forrettigheder fremfor briterne. Tusener af fredelige mennesker ophidses ved disse skriverier, hvilket fremkalder en tilsvarende forbitrelse paa briternes side."

Dette kan kun betyde, at præsident Krügers taktik billiges af hans landsmænd i de britiske kolonier, og

at han for nærværende staar for hele Syd-Afrika som apostel for et hollandsk herredømme baseret paa republikanske ideer.

Frankrige.

Helten i det store „drama" har endelig vist sig paa scenen, og al verdens øine er nu rettet paa hans person. Natten til den 1. juli landsattes kaptein Dreyfus i Quiberon, hvorfra han under ekstraordinære forsigtighedsregler førtes til Rennes. Ingen demonstrationer forefaldt, skjønt en stor tilskuermængde var tilstede, og myndighederne har nu den tilfredsstillelse at vide ham godt og vel anbragt i Rennes militærfængsel.

Den situation, hvori kaptein Dreyfus nu befinder sig, er saa enestaaende, at den fuldstændig retfærdiggjør publikums spænding og interesse. Af hele den læsende verden er maaske han den eneste, som ikke kjender de siste aars begivenheder i den „affære", hvori han spiller hovedrollen. Han befinder sig ansigt til ansigt med to defensorer, som har en besynderlig og samtidig smertelig opgave. De skal omvende ham — denne „ildtilbeder af hæren", som en af dem har kaldt ham — til dreyfusard. De skal gjøre ham begribeligt det had og den bitterhed, som har samlet sig om hans navn. De skal fortælle ham, at flere af hærens høieste officerer for hans skyld har nedladt sig til de mest skjændselsfulde handlinger. De skal meddele ham, at den ene krigsminister efter den anden for enhver pris har søgt at hindre revision. De skal forklare ham, hvilke vanskeligheder retfærdighedens forkjæmpere har havt at overvinde, og til alt dette skal de føie den smertelige meddelelse, at der endnu er tusener, om ikke millioner af franskmænd, som ønsker ham dømt paany. Og alle disse efterretninger maa han døie efter et aarelangt fangenskab saa pinefuldt, at folk har vanskeligt for at tro, at han har bevaret sine aandsevner usvækkede. Sandelig *truth is stranger than fiction!* Hvem vilde have vovet at fortælle os noget

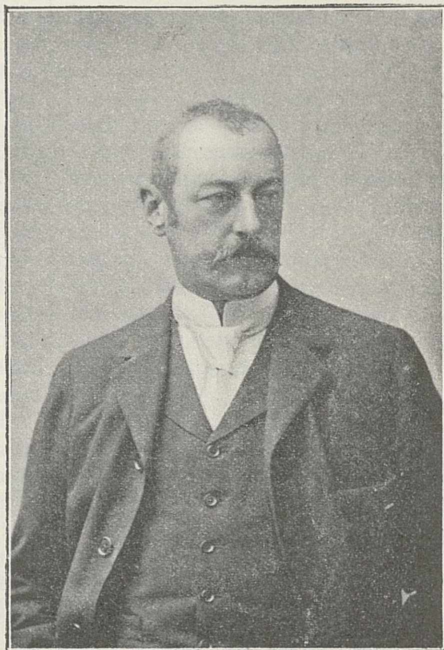

Waldeck-Rousseau.

saadant i en realistisk roman?

Waldeck-Rousseau har lykkelig bestaaet ildprøven i kamret, som den 26. juni med 263 mod 237 stemmer gav ham et tillidsvotum efter en voldsom debat, hvorunder general Galliffet var gjenstand for de fornærmeligste tilraab fra socialistisk hold. Det var ingen glimrende seir, og havde ikke Brisson resolut grebet

ind i debatten til fordel for ministeriet, var det muligens blet et nederlag. Tirsdag den 4. juli blev kamret opløst, og Waldeck-Rousseau har nu frie hænder. Først i oktober eller november vil kamret atter træde sammen, og inden dette tidspunkt vil ministeriet have løst sin opgave. Den mest resolute handling, ministeriet hidtil har udført, er general Zurlindens fjernelse fra militærguvernør-posten i Paris, et skridt, hvorover nationalisterne raser og Picquarts venner fryder sig.

Belgien

har staaet paa randen af en revolution. Brüssel har været skuepladsen for blodige optøier, hvorunder soldaterne gang paa gang maatte angribe mængden med blanke vaaben, og deputeretkamret har atter og atter maattet afbryde sine møder under de voldsomste spektakel-scener. Aarsagen er et af regjeringen stillet valglov-forslag, hvormed det hænger saaledes sammen:

Lige siden 1884 har de klerikale uafbrudt siddet ved roret i Belgien. I 1894 indførtes almindelig stemmeret i »graderet« form. D. v. s. enhver borger fik en valgret-stemme; men den dannede eller formuende borger fik to eller tre stemmer. Dette stemmerets-system gav ved siste valg de klerikale 112, socialdemokraterne 29 og de radikale 11 pladse i deputeretkamret. Aarsagen til denne glimrende klerikale seir var egentlig splittelse i det liberale parti. Ti ved hovedvalgene fik de klerikale kun et beskedent antal pladse; men ved omvalgene vandt de den ene plads efter den anden, fordi de moderat-liberale, for at hindre valg radikale og socialister, regelmæssig stemte paa de klerikale kandidater.

De klerikale udnyttede imidlertid sin overmagt saa grundig, at venstrepartierne kom til besindelse. De moderat-liberale, de radikale, socialisterne og de saakaldte kristelige demokrater sluttede et valg-forbund under parolen: „Bort med det klerikale regimente.“ Det var allerede paa forhaand givet, at dette valgforbund ved valgene i 1900 vilde gaa af med seiren, og for at forhindre dette greb ministeriet til et vovestykke. Det forelagde kamret et valglov-forslag, hvis eneste i dagen liggende hensigt var at give de klerikale et slags monopol paa magten ved i de 7 største og minst klerikale valgdistrikter at indføre et kunstigt for det klerikale parti fordelagtigt valgsystem. Intet under, at dette forslag vakte en voldsom forbitrelse. Ophidselsen blandt socialisterne i deputeret-kamret var voldsom og forplantede sig snart til gaden. Det tirrede folk gav saa eftertrykkeligt sin mening tilkjende, at ministeriet maatte give tabt. Ministerchefen saa sig fornylig nødt til at foreslaa valglovforslaget henvist til en kommission, sammensat af alle deputeret-kamrets partier, og dette er formentlig begyndelsen til enden baade paa valglov-forslaget og det klerikale regimente i Belgien.

R. E.

Forskjellige meddelelser.

— *Buddhismen* vinder troende tilhængere blandt fornemme englændere. Nylig traadte lady Editha Douglas formelt over; kort i forveien lod en englænder sig paa Ceylon vie til præst i Buddhas „kirke“.

Lig-brænding anvendes stadig hyppigere i Paris. I ti-aaret 1889—98 foretoges ialt over 37,000 brændinger, hvoraf de 1700 skeede efter opfordring fra vedkommende familie, medens 22,000 var hospitals-lig og 13,500 fostere. Af de 232 familie-lig, som blev brændt ifjor, var 153 mænd og 79 kvinder. — For 20 aar siden fandtes der i hele verden bare 3 krematorier: Milano, i Gotha og i Washington; nu er 70 krematorier i virksomhed i Europa og Amerika, deraf 27 i Italien og 20 i de Forenede Stater. — I England vinder lig-brændingen rask tilslutning: ved krematoriet i Woking ved London foregik 137 brændinger i 1896, 173 i 1897 og 240 i 1898; ifjor foregik desuden 62 lig-brændinger i Manchester, 27 i Liverpool og 12 i Glasgow; Hull og Sheffield bygger krematorier. — I Tyskland findes krematorier i Gotha, Hamburg, Heidelberg, Jena og Offenbach (ved Frankfurt), ved disse brændtes der ifjor 423 lig. — I Sveits har Zürich og Basel, i Sverige Stockholm og Gøteborg krematorier; i Stockholm brændtes ifjor 49, i Gøteborg 24 lig. I Kjøbenhavns krematorium foregik ifjor 18 ligbrændinger. — I Tokio, Japans hovedstad, blev ifjor 19,254 lig brændte paa 40,327 dødsfald.

— *Bankfiske ved dampskibe* gjør stadige fremskridt ude i verden. England havde 700 fiske-dampere i 1895, i 1898 hele 980; fisket indbragte 137 millioner kroner og sysselsatte 120,000 fiskere. — Tyskland havde 86 fiske-dampere i 1895, 117 i 1897, 130 i 1898. — Frankrige havde 54 i 1896, over 80 i 1898.

— *Fiske-bedriften* indbringer Rusland (ferskvands-fisket iberegnet) aarlig 690 millioner kroner, de Forenede Stater 156 mill. kr., Japan 144 mill., kr., England 137 mill. kr., Kanada 86 mill. kr., Frankrige 72 mill. kr., Italien 35 kr., Norge 22 mill. kr., Tyskland $8^2/_3$ mill. kr.

— *Bomulds-forbruget* til væft har aarlig været:

	England.	Fastlandet.	Forenede Stater.
1830—40	1,590,000 tons	795,000 tons	376,000 tons.
1851—60	3,850,000 »	2,446,000 »	1,452,000 »
1871—80	5,632,000 »	4,271,000 »	2,746,000 »
1891—94	7,091,000 »	8,524,000 »	5,522,000 »

— *En kronprins blandt socialister.* Der gjøres i udenlandske blade stort væsen af, at kronprins Albert af Belgien har besøgt en udstilling, som det verdens-bekjendte kooperativ-selskab *Vooruit* i Genf afholder under socialist-føreren Anseele's forsæde. Udstillings-komiteen modtog prinsen med æres-bevisninger, og prinsen lykønskede socialisterne til det smukke resultat af deres kooperation. Muligens staar man ovenfor et tidernes tegn, skjønt det ogsaa før har vist sig, at tron-følgere kan røbe en vis fordoms-frihed, som de igjen aflægger, naar de kommer i purpuret.

— *40,000 jøder bor der i jødeland,* deraf 22,000 i Jerusalem. Paa 20 aar er tallet steget med 26,000. Fra Europa og Amerika er indvandret 11,000. 960 familier med 5000 individer lever i de 22 kolonier, som er anlagt af europæiske selskaber med zionistisk maal. Zionismen har allerede udrettet meget til fremme af Palæstinas udvikling ved at bringe disse snart tusen jøde-familier til at tage fat paa jordbruget. Desværre kræver den tyrkiske øvrighed svære skatter, og korruptionen er stor.

Notiser.

— *En greve-datter tjener som stuepige* i et flot hus i London, sammen med en officers-datter som rengjørings-pige, en præste-datter som kokke og en bankier-datter som barnepige. Den nød paa duelige tjeneste-piger, som raader overalt i lande med gode folkeskoler, har gjort det mer og mer almindeligt, at familier med god raad fæster fattige damer. Et fæste-kontor i London kan ikke overkomme at skaffe damer nok til de ledige pladse.

— *Var Hamlet fed eller mager?* er et spørsmaal, som de franske kritikere for tiden strides om med slig hidsighed, at det har kommet til duel.

— *45,000 kroner for 4 kvadratmeters grund* er betalt i Berlin; den bitte-lille tomt blev for en del aar siden erhvervet af en cigaret-handler for 16,500 kr.

— *Med 6 almindelige geværkugler i kroppen* marscherede en af de saarede »oprørere« sine halvanden mil under englændernes angreb paa Tsjitral forleden aar. Dette anføres af alvorlige engelske blade til forsvar for den barbariske *dum — dum-kugle,* som river den rammede aldeles i stykker.

— *Afrikanske elefanter* har hidtil ikke tadet sig tæmme; nu har det imidlertid lyktes en tysker i Kamerum at fange og tæmme et par prægtige ungdyr.

— *1 646,400 hektar* anvendes i Europa til dyrkning af *sukker-roer,* der omgjøres til sukker ved 1381 fabriker. Heraf falder 399 fabriker og 426,800 hektar paa Tyskland, 213 fabriker og 323,000 hektar paa Østerrige-Ungarn.

— *»Romulus's grav«* er gjenfunden ved udgravning paa *Forum Romanum,* oldtidens torv i Rom. Graven bestod af den saakaldte »sorte sten« *(lapis niger),* en firkantet søile med indskrifter. Disse indskrifter er de ældste prøver paa latinsk sprog, som kjendes. Under stenen fandtes kul, dyreben o. l. levninger af gamle ofringer samt raa bronse-figurer og urgamle uprægede mynter.

— *35 knob* gjør fire nye torpedojagere, som den kinesiske regjering har kjøbt hos Schichau i Danzig. Paa turen til Kina klarede de strækningen fra Suez-kanalen til Ceylon uden at stanse, uden at kulle og uden at have den ringeste ugreie i sine maskiner.

— *20,000 tyskere* bor i St. Petersburg, hvoraf 15,000 tusen er født i Rusland, mens 35,000 (fordelt paa 11,000 familier) er indvandrede. Deres hoved-organ er *St. Petersburger-Zeitung,* som for nærværende udgaar i sin 173. aargang.

— *4816 haandtryk* i syv kvarter, gjennemsnitlig to for hver tre sekunder uddelte præsident Mac Kinley ved en modtagelse i det Hvide Hus den 26. mai. Dette skal være en »rekord«, som slaar alle tidligere præsidenters haandfærdighed; ved nævnte leilighed maatte samtlige ministre give tabt af træthed længe før stats-chefen.

— *101 mordere* fik sin dom i Tyskland i 1897, mod 108 og 113 i de to næst foregaaende aar; deraf 58 i Prøissen, 12 i Baiern, 10 i Saksen, 2 i Würtemberg og 2 i Baden.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XIV. 31. JULI 1899. HEFTE 2.

Koreanske opfindelser.

(Efter Homer Hulbert i *Harper's Monthly Magaz.*).

Hvis nød er opfindelsens moder, er bevidstheden om nød dens fader. Nød i og for sig vil eksistere bestandig, da menneskeslægten aldrig vil naa fuldkommenhed, men stræben henimod denne er betinget af bevidstheden om en uafbrudt række behov.

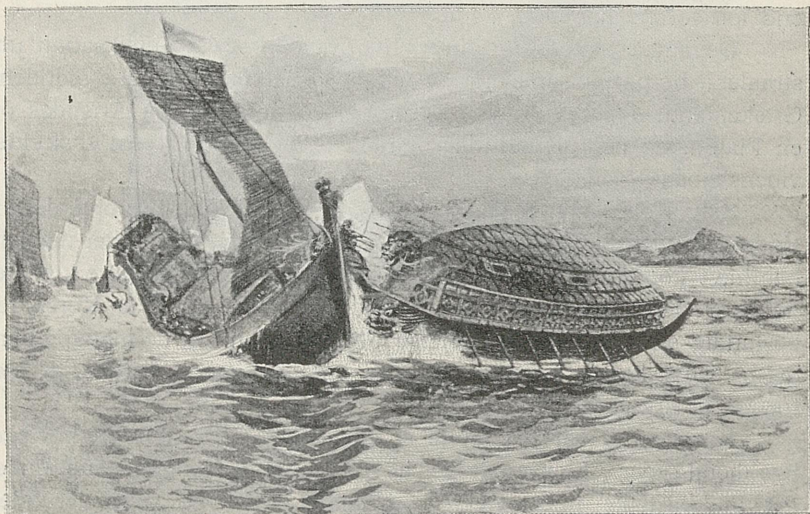

Skildpadde-baaden.

Forskjellen i de fremskridt, som verdens forskjellige folk har gjort, opstaar af den ulige fordeling af evnen til bestemt at begrænse og klart at bestemme racens behov.

De fleste folk i det fjerne østen mangler i særlig grad denne evne. Det er blot under store omvæltninger, at netop selvopholdelsesdriften i øieblikket har kaldt de slumrende kræfter tillive; saaledes f. eks. i 1868, da lensvæsenet ophævedes i Japan, og flere hundred tusen samurai'er eller lensherrer befandt sig værgeløse og stod i fare for at synke ned til det almindelige folks nivaa. »Nød udvikler kraft«, siger ordsproget, og det bekræftede sig ogsaa her. De opdagede, at den eneste maade at bevare sin sociale anseelse paa var at optage vestens metoder og gjøre sig til forkjæmpere for en ny æra. Denne stærke kasteaand er den virkelige grund til Japans overordentlig store fremskridt i de siste 30 aar. Man siger, at tidens krav frembringer mænd, som kan opfylde dem. Sandt nok, men dette er blot, fordi særegne omstændigheder udvikler en særegen aandsvirksomhed.

Den stærkeste kulturudvikling foregaar lige saa ofte i de smaa stater som i de store. Man kunde i virkeligheden med rette drage den slutning, at det netop er de store staters uvirksomhed, som har staaet i veien for personlig handling. Dette er i det minste tilfældet i Kina, hvor man saa haardnakket har bevaret det traditionelle, at man har anseet det for urigtigt at gjøre fordring paa større dygtighed, end forfædrene har eiet.

De smaa stater er centrer, hvorfra den største civilisation udstraaler; herpaa viser historien mange eksempler, lige fra oldtidens Grækenland, der gav os en Æschylos, en Sofokles, en Aristides og en Platon, og ned til det moderne Italiens republiker, hvem vi skylder videnskabens gjenfødelse.

Selv Korea kan rose sig af sin andel i verdens store opfindelser, skjønt, forunderligt nok, hverken verden i det hele taget eller det selv har havt nogen varig nytte af opfindelserne. Efter at være kommet ud over den krise, som vakte opfindsomhedens aand, er Korea for bestandig sunket ned i sin forrige tilstand igjen, og de mange opfindelser, som kunde have gjort store omvæltninger i verden, er blet forvist til arkiverne.

Koreanerne var det første af alle folk, som frembragte bevægelige metal-typer. I aarhundreder havde landet og kongen staaet under det buddhistiske præstevælde, og landet led i høi grad derunder. Hver tredje søn maatte ifølge loven blive munk — med andre ord et uproduktivt medlem af samfundet; at dræbe en ko var en større forbrydelse end at dræbe en mand. Overalt lagde man beslag paa folkets huse for at bygge klostre isteden.

Endelig skeede omvæltningen. Den store general Yi T'â-jo,

som en nar af en konge havde udsendt med det meningsløse hverv at angribe Kina, vendte sig til sine soldater og sagde: »Skal vi vende tilbage til hovedstaden og søge at rense raaddenheden ud af vort land?« Hans ord fandt gjenklang, og han satte over floden Yalu, marscherede tilbage til hovedstaden og gav præsteværldet dødsstødet. Ikke før var det nye dynasti grundet i 1492, før literaturen fik et nyt fremstød ved gjenindførelsen af Konfucius' lære og studiet af de gamle klassikere. Klostrene, som havde været lærdommens

Koreansk bogtrykker.

sæder, havde gjenlydt af buddhismens uforstaaelige sprog, og literaturen havde fuldstændig været afpasset efter dens ritual. Men nu begyndte man at grunde skoler, efterspørselen efter bøger blev stor, og studenterne kastede sig med iver over studiet af de gamle klassikere. Under kong T'â-jong's regjering støbtes ogsaa metaltyper, de første, verden nogensinde havde seet. Træsnit-kunsten havde eksisteret i aarhundreder, og lertyper havde ogsaa været anvendte i Japan; men Korea var det, som først indsaa nødvendigheden af de mere holdbare metaltyper. Og saa godt udførte det sin plan,

at de dengang støbte type-former har holdt sig uforandrede lige til den dag idag. Enhver type var bygget paa bueprincipet, idet den var cylindrisk hul paa undersiden. Hensigten hermed var at fæste typen bedre i den saakaldte form. En liden beholder fyldtes med voks, og efter at typen var trykket fast nedi, blev den »jævnet« paa den almindelige maade. Sætteren, der sad med benene i kors foran »formen«, strøg sværte over ved hjælp af en blød kost, hvorefter et ark papir lagdes let over formen. Et stykke filt strøges let over det porøse papir med den høire haand, og den venstre fjernede den trykte side. Paa denne maade var det muligt at tage omtrent 1500 aftryk om dagen.

Koreas annaler fortæller, at der har været to forskjellige typearter, en omtrent 1406, og en anden ca. 200 aar senere. Begge disse arter, eller levningerne deraf, eksisterer endnu den dag idag. Den senere støbning er nu den almindelige i det koreanske regjeringstrykkeri, medens resterne af den ældre støbning lagdes tilside som ubrugbar og blev fundne sammen med en mængde andre ting i hjørnet af et ødelagt magasin. Man kunde indvende, at den oprindelige støbning aldrig kunde have overlevet den ødelæggelse, som japanerne anrettede ved sit indfald i 1592. Denne indvending er grundløs; ti før japanerne havde naaet Söul's mure, var alle paladser og regjeringsbygninger blet brændte. Trykkeriet laa indenfor paladsmuren, og dette blev brændt lige som det øvrige. Men en koreansk bygning, der for en stor del er gjort af ler og tegl, kunde ikke frembringe en saa stærk varme, at bronsetyper som disse kunde smelte. Det var saaledes branden, der reddede dem for koreanerne; ti havde man ladet dem ligge urørte, vilde japanerne uden tvil have taget dem bort. Med fiendernes afmarsch kan man let tænke sig, at disse kostbare gjenstande blev dragne uskadte frem af brandlevningerne og atter kom i brug.

Koreanerne var de første, som opfandt et jernklædt krigsskib. I 1592 landede hideyoshi-horderne ved kysterne af det sydlige Korea og drog nordover gjennem halvøen, i den hensigt at sætte over den kinesiske grænse og omstyrte Ming-riget. Koreanerne var ikke fiendernes voksne; ti medens Korea i flere aarhundreder havde levet i fred og forholdsvis lidet udviklet sit krigsvæsen, havde Japans øer været en stor slagmark, og den armé paa 160,000 mand, som landede paa Korea, bestod af lutter øvede folk. Japanerne var desuden forsynede med ildvaaben, som man aldrig havde seet paa Korea.

Da nu den japanske styrke drog nordover mod hovedstaden, og kongen flygtede om natten langs veien til den kinesiske grænse,

var koreanerne slemt i knibe. Man maatte enten finde nye midler til at holde angriberne tilbage, eller rykke frem mod muren. Den som nu reddede Korea ud af den farlige situation, var admiral Yi Sun-sin. Japanerne havde trængt ind i landet saa langt som til P'yeng-yang og ventede der paa en forstærkning fra Japan paa 100,000 mand, før de rykkede frem. Admiral Yi indsaa, at det blot var ved at ødelægge denne hjælpestyrke, at japanerne kunde holdes tilbage, og han tænkte desuden, at skulde den engang sætte sin fod paa

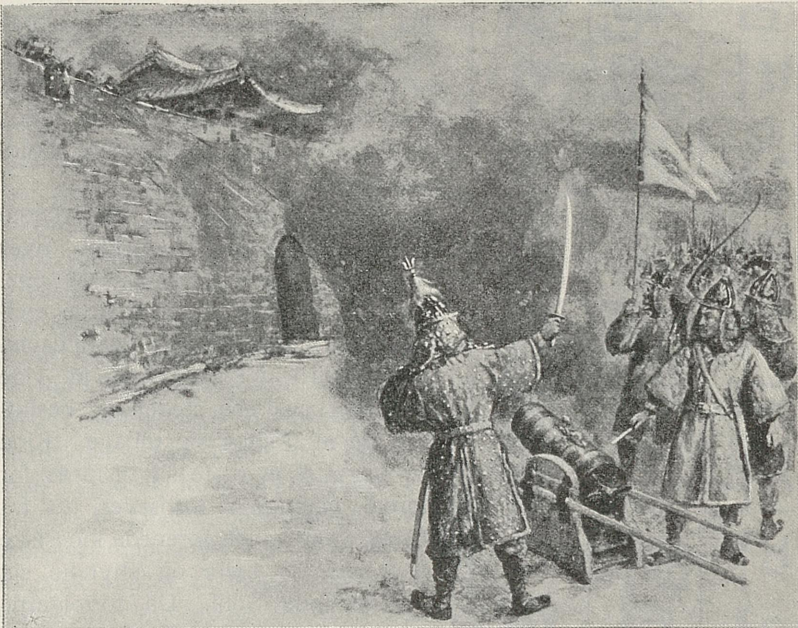

Koreansk kanon.

Koreas grund, var alt haab ude. Denne haarde nødvendighed resulterede i opfindelsen af *kwi-sun* eller en »skildpadde-baad«, saa kaldet paa grund af dens lighed med en skildpadde. I den illustration, som vi har opbevaret i admiral Yi's biografi, ser vi, at baaden havde et krumt dæk af jernplader og tillige var forsynet med en jernvædder. Disse to ting tjente som forsvars- og angrebsmiddel. Med denne baad, hvis hurtighed var overordentlig stor, angreb admiral Yi kjækt den japanske flaade paa 600 baade og ødelagde den i bund og grund. Mange af japanerne druknede, en hel del blev gjorte

til krigsfanger. Fienderne ansaa skildpadde-baaden for at være et værk af overmenneskelig oprindelse.

De faa levninger af den ødelagte japanesiske flaade flygtede i al hast. Efter at japanerne paa Koreas fastland var blet beseirede gang paa gang, tabte de modet og søgte at undkomme. Det er besynderligt, og dog ægte koreansk, at man efter den afgjorte seir overlod jernbaaden til sin sjæbne; den ødelagdes tilsist ved kysterne af det sydlige Korea. Men endnu den dag i dag holdes en aarlig fest paa det sted, hvor den gik tilgrunde, og byfolket reiser rundt havnen i smukt dekorerte baade, hvoraf en har lighed med Yi Sun sin's vidtberømte skilddpaddebaad.

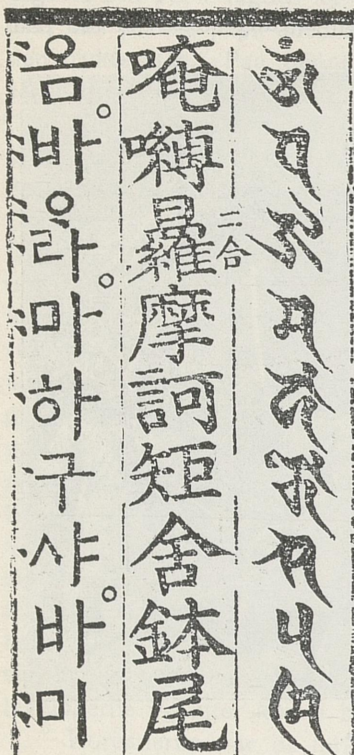

Koreansk, kinesisk og **tibetansk skrift.**

Koreanerne opfandt den første hængebro; denne byggedes over flodeu Im-jin paa Korea i aaret 1592. Her var det atter den haarde nødvendighed, som gjorde opfindsom. Da japanerne i P'yeng-yang fik vide om reservehærens nederlag, besluttede de at trække sig tilbage. Kina var begyndt at ruste sig til fordel for Korea: japanerne fordreves nu fra P'yeng-yang af de forenede kinesiske og koreanske hære og skyndte sig sydover mod Söul. Da forfølgerne havde naaet til floden Im-jin, negtede den kinesiske general at sætte over og vilde ikke forfølge videre, med mindre koreanerne vilde bygge en bro, tilstrækkelig stor og stærk til, at 120,000 mand kunde gaa over i sikkerhed. Koreanerne tørstede efter hevn over japanerne og vilde ikke lade sig stanse af nogen hindring, som paa mulig maade kunde overvindes. De sendte folk ud i alle retninger for at samle uhyre mængder af *chik*, en seig, trævlet ranke, som ofte opnaar en længde af 100 meter. Heraf flettedes otte kjæmpemæssige tauge. Disse fæstede man til træer eller svært tømmer, der nedpæledes i jorden; de andre ender førtes i baade over floden og fæstedes der paa samme maade. Over de otte

parallele tauge lagdes store mængder af risved, og derover igjen ler, grus og sand. Da alt var stampet fast og broen var prøvet, kunde kineserne ikke længer negte at rykke videre; og saaledes satte de 120,000 kinesere med alle sine koreanske allierede, samt udrustning og baggage i sikkerhed over den 150 meter lange bro. Ogsaa denne lod man, ligesom skildpadde-baaden, forfalde.

Koreanerne opfandt den første bombe og mørser. De var blet betagne af en saadan hevnlyst, at intet kunde holde dem tilbage. Endnu før det første aar af krigen var tilende, havde de efterlignet sine fienders ildvaaben, skjønt stene i begyndelsen var det eneste skyts de brugte. Nogen varig anvendelse fik dog ikke disse nye opfindelser. Korea roser sig af at have opfundet et virkelig fonetisk alfabet. Naturligvis var det ikke de første, men det var originalt og gjør derfor ikke koreanerne mindre ære. Opfindelsen af dette alfabet er den siste af tre store protester, som Korea har gjort mod besværligheden ved de kinesiske skrifttegn. Kong Sé-Jo, der levede i begyndelsen af det 15de aarhundred, bestemte, at folket skulde have et fonetisk alfabet, og en del lærde mænd med Song Sammun i spidsen kom sammen for at udarbeide et alfabet. De søgte at finde et mønster, men fandt intet, der lignede et fonetisk alfabet, undtagen i de tibetanske bøger, der var bragte fra Kina og opbevaredes i Koreas klostre. Men tibetansk, ligesom sanskrit og de semitiske sprog, er konsonantiske i sin skriftbetegnelse. Konsonanten danner grundlaget, og vokalen er simpelthen den bro, som spænder over mellemrummet mellem konsonant og konsonant. Song Sam-mun lagde sin skarpsindighed for dagen ved at bevise, at dette er aldeles urigtigt, og at det er vokalen, som danner grundlaget for al artikuleret tale. Han inddelte derfor tegnene i to klasser, »mor« og »barn«; vokalen var moren og konsonanten barnet. Dette var ikke blot fuldstændig originalt, men ogsaa fuldstændig videnskabeligt. Det tibetanske sprog ydede grundlaget for de koreanske konsonanter, idet man gjorde anvendelse af de tegn, som forefandtes i de tibetanske buddhistiske bøger paa Korea. Af de enkleste kinesiske rødder udvalgte man

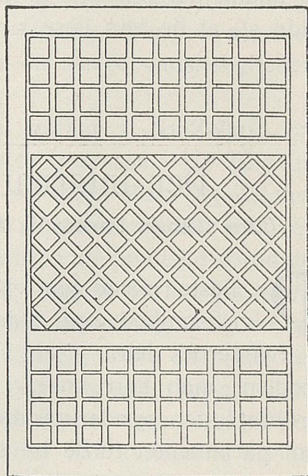

Tremme-dør.

seks, som blev de koreanske vokaler. Bogstaverne sammensattes saaledes, at de kom at ligne de kinesiske i form; hensigten hermed var at lette forstaaelsen af den kinesiske tekst.

I enkelhed er de koreanske bogstaver uovertrufne i østen. Traditionen siger, at opfinderen tog dem alle fra den koreanske tremme-dør, der bestaar af en forbindelse af horisontalt og skraat gitterværk; dette kunde ogsaa godt gjøres, som man vil se ved at sammenligne skrifttegnene i den venstre kolonne af bogstav-illustrationen med billedet af døren.

Korea har dog ikke gjort sig denne opfindelse nyttig. Kinesisk er endnu det officielle skriftsprog, og embedsmænd vil ikke engang vide af, at de kan læse sin nationale skrift.

Den internationale kvinde-kongres.

(Efter **Gilbert Parker** og **May Wright Sewall** i *Fortnightly Review*).

De fleste mænd har vistnok seet skjævt til den stadig voksende virksomhed, som i de siste femten à tyve aar har udfoldet sig i kvindernes leir — en virksomhed, som har begyndt med filantropien, men kan ende i parlamentet. Filantropiens felt er blet erobret uden synderlige modstand fra mændenes side; men kampen om parlamentet turde blive bitrere. Selv Ny-Zeland, som har givet kvinderne statsborgerlig stemmeret, viger tilbage for at give dem sæde i parlamentet.

Forudseende politikere burde imidlertid ikke betænke sig paa at arbeide for kvindernes delagtighed i det borgerlige og nationale liv. Ti det er klart for enhver, at den moderne kvindebevægelse ikke er fremgaaet af et forbigaaende modelune, som har grebet den »fine« verdens damer, men af et behov, en trang, som rører sig i kvindernes brede lag. Kvindernes krav paa større social indflydelse kommer ikke fra *salon*-damerne, men fra den store og voksende skare arbeidende dannede kvinder, som under sin daglige dont og kamp for brødet er vaagnet til forstaaelse af, at hvis de skal faa den plads og magt i samfundet, som tilkommer dem, da maa de organisere sig og fremtvinge reformer. En mægtig social virksomhedstrang er vaagnet hos kvinderne og gjør sig gjældende overalt, særlig i den engelsktalende verden. Mærkelig nok er den paatagelig stærkere i England end Amerika og — hvad der næsten er endnu mærke-

ligere — den har i de britiske kolonier, saa som Ny Zeland og Kanada, affødt flere praktiske resultater end i England.

Det vilde være urigtigt at sige, at kvindernes intellektuelle og industrielle virksomhed er ringere i de Forenede Stater end i England. Den er tvertimod større; ti principet om kvindens ligestillethed med manden er der praktisk talt gjennemført for de fleste livsstillingers vedkommende, og hvad de amerikanske kvinder endnu mangler, er egentlig kun stemmeret. Men de kvindelige organisationer og foreninger i Amerika er slet ikke saa talrige og omfattende som i England. Vi finder, at de engelske kvinde-organisationer omfatter flere klasser af de arbeidende kvinder, og at de virker med langt mere alvor og kraft end de amerikanske. Grunden hertil er maaske den, at der i England er flere fordomme og større vanskeligheder at overvinde end i de Forenede Stater.

Kvindernes borgerlige og nationale stilling i Ny-Zeland og Kanada frembyder, som allerede nævnt, stor interesse. Ny-Zelands kvinder fik allerede i 1893 stemmeret, og dog staar Ny-Zeland politisk talt paa samme standpunkt nu som før. De politiske motiver er de samme, og nogen mærkbar forstyrrelse i de politiske forholde har ikke fundet sted. Stemmetallet ved valgene er forøget, men valgresultaterne har ikke undergaaet nogen synderlig forandring. Kvinderne har aabenbart stemt med sine mænd, fædre eller brødre, hvilket ikke er saa underligt, ti inden de smaa familiegrupper vil de politiske interesser under normale forholde neppe være forskjellige.

I Kanada er stillingen en anden. Der har kvinderne endnu ingen stemmeret, og før grevinden af Aberdeen kom did som vicedronning, var der ikke mange kvinde-organisationer. Men i de senere aar har der — til stor fordel for landet — indtraadt en forandring. Grevinden af Aberdeen stiftede efter sin didkomst Kanadas nationale kvinderaad (*National Council af Women*), og hvad denne organisation har bidraget til landets gode styre, hvad den har udrettet til bedringen af de industrielle og sociale livsvilkaar, fortjener at fremholdes som et eksempel til efterfølgelse. Dens arbeide har ikke saa meget været rettet paa at skaffe kvinder stemmeret; men den har ved sin moralske indflydelse formaaet at hidføre en hel række gavnlige reformer. Den har bevirket ansættelse af kvindelige inspektører ved fabriker og værksteder, hvor kvinder er i arbeide. Den har istandbragt heldige forandringer i behandlingen af kvindelige fanger, f. eks. ved ansættelse af »matroner« i fængslerne og overførelse af unge piger til passende instituter og forbedringsanstalter. Den har anordnet en undersøgelse af de gjældende love til beskyttelse

for kvinder og børn og forelagt justisministeren en række ændringsforslag etc. Underafdelinger af nationale kvinderaad findes i næsten alle større byer i Kanada, og fra disse indflyder stadig til centralorganisationen rapporter angaaende sociale, industrielle og skole-spørsmaal, en omstændighed, som næsten gjør organisationen til et slags ikke officielt parlament.

Virksomhed af denne art udøver notorisk en gavnlig indflydelse paa kvinderne selv. Ti deres aands-horisont udvides, og de faar mere omfattende sympatier og interesser.

Udenfor de engelsktalende lande er kvindebevægelsen ikke saa stærk og saa praktisk ledet; men den internationale organisation, paa hvis initiativ de internationale kvindekongresser nu samles hvert femte aar, vil visselig gjøre meget til at give bevægelsen liv og fart i de fleste civiliserede lande.

Denne internationale organisation, det saakaldte »internationale kvinderaad« (*International Council af Women*), stiftedes i Washington den 31. marts 1888 paa en kvindekongres, ved hvilken 49 delegerede fra England, Frankrige, Norge, Danmark, Finland, Indien, Kanada og de Forenede Stater var nærværende. Dens formaal er 1) at tilveiebringe indbyrdes kjendskab, samarbeide og sympati mellem kvinder af alle klasser, partier, trosbekjendelser og nationaliteter samt 2) at virke for gjennemførelsen af »den gyldne regel« (»Gjør mod andre, som I vil, at andre skal gjøre mod eder«) i lovgivningen og samfundslivet. Man vil kanske sige, at det første formaal er sentimentalt og det andet utopisk. Men en saadan kritik har sin rod i mangel paa forstaaelse af sympatiens magt. Sympati og imødekommenhed bevirker retfærdig bedømmelse og nyttig ide-udveksling mellem medlemmer af forskjellige klasser, partier og nationaliteter. Med andre ord, den skaber kanaler, hvorigjennem det heles livskraft naar frem til de enkelte dele, og delenes livskraft kommer det hele tilgode. Hidtil har de kvindelige organisationer kun forenet folk af samme anskuelse, som søger samme maal ad samme vei. Men det internationale kvinderaad forener folk af forskjellige, ja endog modsatte anskuelser, hvis eneste fælles maal er at finde de almene principer, som maa lægges til grund for alle deres indbyrdes forskjellige formaal, og den vei, hvori alle deres forskjellige veie maa udmunde.

I ethvert land kan kvindeforeninger slutte sig sammen og danne nationale kvinderaad (*National Councils of Women*). Til disse sender hver enkelt forening uanseet sin størrelse 2 stemmeberettigede kvindelige delegerede. Den saaledes tilveiebragte *nationale* forsamling af delegerede vælger saa igjen 2 stemmeberettigede delegerede til det

internationale kvinderaad, hvori de smaa lande paa denne maade blir fuldstændig ligestillede med de store. Det internationale kvinderaad holder møde hvert femte aar. Det første af disse møder efter stiftelses-kongressen holdtes 1893 i Chicago under verdensudstillingen, og det andet holdes for tiden i London. Samtidig med disse møder holdes dog ogsaa gjerne en international kongres, hvori repræsentanter for forskjelligste nationer deltager uden at være delegerede for noget nationalt kvinderaad. I 1893 var de Forenede Staters nationale kvinderaad omtrent den eneste virksomme faktor i den internationale organisatien; men siden den tid er nationale kvinderaad dannet i Kanada, Tyskland, Sverige, Storbritannien og Irland, Ny-Zeland, Ny-Syd-Wales, Danmark, Holland, Italien og Tasmanien. Sveits, Belgien, Grækenland, Victoria, Østerrige, Persien og Rusland er ifærd med at følge eksemplet, og det internationale kvinderaad holder saaledes paa at blive et vidt forgrenet træ.

En organisation som det nationale kvinderaad er en forløber for den nye civilisation. Dens ledere er — for at benytte lady Aberdeens udtryk — internationale kvinder, som ikke elsker sit fædreland mindre, fordi om de har lært at elske menneskeheden mere. Den er ligesom den nu forsamlede fredskonference i Haag et tilløb til og en forløber for et permanent internationalt parlament.

Linse-sliberen.

(Af **J. Zangwill**, oversat ved *N. Lassen*).

(Fortsættelse).

Hun aabnede døren til et lidet værelse, hvor bøger og papirer stak underlig af mod soveværelse-udstyret og de til hans haandværk hørende redskaber. Foran de to vinduer var lurvede røde gardiner. Paa væggen hang paa knagger forskjellige klædningsstykker, hvoraf vesten, som bar et hul efter fanatikerens kaarde, alene gjorde tjeneste som et memento, skjønt den ikke syntes at være ældre end resten af hans garderobe. »Hvorfor anbringe en middelmaadig vare i et kostbart omhylle?« var filosofens standpunkt, hvad klæder angik. Paa kamingesimsen, hvor der blandt nogle gamle piber laa to sølvspænder, hans eneste værdigjenstande, var heftet op en kultegning af Masaniello i skjorteærmer med et net over skulderen, udført af Spinoza selv og tydelig nok med hans

egne ansigstræk; sandsynligvis havde han i et lunefuldt øieblik betragtet sig selv som en intellektuel revolutionær. En mappe lænet op imod et mikroskop indeholdt studier i sort og hvidt af nogle af hans berømte besøgere, med heldig gjengivelse af det karakteristiske i deres ansigtstræk uden detaljer forresten. De faa andre tegninger paa væggen var andres værk. Spinoza satte sig ned paa sin med ruller forsynede udtræksseng med et dybt, tilfreds suk.

»*Desideratoque acquiescimus lecto*,« *) mumlede han. Han saa sig omkring. »Mine spindelvæv er borte,« sukkede han.

»Jeg kunde dog ikke gjøre nogen forstyrrelse ved at feie *dem* væk!« forsvarede konen sig.

»Du har forstyrret *mig!* Jeg har lært al min visdom ved at iagttage edderkoppen,« sagde han smilende.

»Aa, du spøger!«

»Paa ingen maade. Edderkoppen og fluen — det er hele livet, det. Fordi de glemmer dem, er teologierne saa tomme. Hvem skal desuden nu fange fluer til mit mikroskop?«

»Jeg vil ikke tro, at du ønsker at faa de stakkels smaafluer fanget af de store, fæle edderkoppe. Før jeg mødte dig, kunde jeg ikke forstaa, hvad pastor Cordes sagde om at vende den anden kind til.«

»Naa, det er ikke min lære. Min er tilbedelsen af glæden. Jeg tror, at bestræbelsen for at opholde vort væsen er dyd.«

»Men du gaar stundom til kirke?«

»For at høre en god prædikant.«

»En underlig grund.« Hun tilføiede eftertænksomt: »Er da ikke kristendommen sand?«

»Ikke sand for mig.«

»Hvis du ikke kan tro paa den, vil heller ikke jeg.«

Spinoza smilte mildt. »Lad dig lede af dr. Cordes, ikke af mig.«

Men konen blev forvirret. »Tror du da, at jeg kan blive frelst i dr. Cordes' tro?« spurte hun ængsteligt.

»Ja, den lutherske lære er en meget god lære; du vil sikkert blive frelst i den, forudsat at du lever i fred med dine naboer.«

Hendes ansigt lysnede. »Da vil jeg lade mig lede af dig.«

Spinoza smilede. Teologien forlangte fuldkommen lydighed, tænkte han, ligesom filosofien forlangte fuldkommen kundskab, og begge var lige frelsende. Af den troende skare, for hvem religion betyder fornuftens underkastelse, blev derfor spekulative meninger

---

*) Vi hviler os paa det forønskede leie.

regnet for fromme eller ugudelige, ikke eftersom de var sande eller falske, men eftersom de bekræftede eller fornegtede den troendes lydighed.

Han afslog hendes bekymrede tilbud om et varmt maaltid og bad hende kun om at kjøbe ham et brød, hvorpaa han begyndte at læse sine breve, som han tog op det ene efter det andet uden ivrighed, men med rolig interesse. Hans korrespondance var af forskjellig slags. Endel bestod af kritiker af hans tanker — vel overveiede produkter for en tid, da Europas tænkere var et broderskab, der henvendte sig til hinanden over de sløve folks hoder. Nogle breve gav udtryk for de mere ærbødige tvil fra elever eller for misforstaaelser af elegante filosofiske *dilettanti*, andre bestod af hans vanlige brevveksling med empiriske fysikere som Boyle eller som Huyghans, hvis kikkert havde udvidet filosofens universum og forstørret tænkerens Guds-begreb. Der var en erkjendelse for modtagelsen af den siste note fra de unge mænds samfund i Amsterdam — Nil volentibus arduum *) — hvem han sendte sin *Ethica* i portioner til diskussion, ti skjønt hovedstaden havde forvist ham, var den ikke istand til at udelukke hans tanker. Der var den sædvanlige anmodning om forklaring paa vanskeligheder fra Blyenbergh, kjøbmanden og prælaten i Dort, denne gang ledsaget af en ængstelig længsel efter at vende tilbage fra fornuften til aabenbaringen. Og brevet med det kongelige selskabs segl viste sig at være lige frygtagtigt; Oldenburg formanede ham til ikke at sige noget i hans næste bog, som kunde forminske dydens udøvelse. »Kjære Heinrich,« tænkte Spinoza. »Hvor underlige menneskene er! Helt siden vi mødtes i Rijnburg, har han tilskyndet og ansporet mig til at give verden mine dybeste tanker. Altid hed det: Væk med al frygt for at opirre tidens dverge-æt mod dig — sandhed fremfor alt — lad os sætte seil i den sande kundskabs vind. Og nu lyder det: O, kjære, pas paa, ikke at give syndere en anledning! Godt, saa skal jeg altsaa ikke fortælle menneskene, at den høieste lov er selv-paalagt; at selv dyder er en udyd, naar de ikke giver udtryk for ens sande væsen. Ja, og især maa jeg vogte mig for at fortælle dem, at deres viljer ikke er fri, og at de kun tror det, fordi de er sig bevidst sine begjær, men ikke disses ophav. Jeg frygter for, at selv Oldenburg ikke forstaar, at dyd er ligesaa nødvendig en følge af adekvat kundskab, som det af definitionen paa et triangel følger, at dets vinklers sum er lig to rette. Jeg skal da ogsaa, formoder jeg, lade folk forblive

*) For de villende er intet vanskeligt.

i den tro, at planet-systemet dreier sig om dem, og at himlens lyn er straf for deres synder. Oldenburg er uden tvil blet forfærdet ved det gjenindførte hofs udsvævelser. Men ikke er det mine lærdomme, som fordærver Whitehalls galaner. De, hvis beste rettesnor er overleveret aabenbaring, bør holde sig til denne; men aabenbaring gjennem fornuften er Guds ords levende testamente og lader sig ikke nedværdige af menneskelig slethed i den grad som det døde bogstav. Forunderligt, at det ikke ansees for en forbrydelse at tale uværdig om den tænkende sjæl, det sande guddommelige lys, eller ansees for en vanhelligelse at tro, at Gud kunde ville betro den sande kundskab om sig selv til noget mindre uforgjængeligt end det menneskelige hjerte.«

Et forretningsbrev dannede en undtagelse. Det angik en afdød medicinsk studerendes eiendom; Simon de Vries, en hengiven discipel, vilde med sin tidlige død for øie have gjort sin lærer til sin arving, hvis ikke Spinoza ved at samtykke i at modtage en liden aarlig sum, havde overtalt ham til at overlade sin eiendom til sin bror. Den taknemlige arving bad nu om lov til at forøge summen til fem hundred floriner.

»Hvor urimelige folk kan være!« tænkte filosofen igjen. »Jeg samtykkede engang for alle i at modtage tre hundred, og jeg vil sandelig ikke bebyrdes med en styver mere.«

Hans værtinde traadte ind med et brød; Spinoza betalte og noterede summen i sin regnskabsbog, skar sig derpaa en skive og spiste dertil hollandsk ost, som han tog op af sin haandvædske.

»Der er lidt vin igjen i flasken,« paamindede hun.

»Den kan blive ældre,« svarede han, »min bog viser mere end en pot for siste maaned, og min reise kostede meget. Skal jeg komme ud af det,« tilføiede han spøgende, »maa jeg sno mig som slangen, der forsøger at bide i sin egen hale.« Han aabnede en æske med syltede appelsiner, som en ven havde sendt ham fra Amsterdam. »Nu er jeg da væbnet mod feber,« sagde han lystig, og tillagde, idet han mindedes noget: »Kjære, tag lidt deraf op til vor stakkels signore. Jeg havde glemt at spørge efter ham.«

»Nu er han ude og underviser igjen, takket være dig. Han har opstille en kjerte for dig i sin kirke.«

Et mildt smil krusede filosofens læber, idet døren lukkedes.

Ved synet af et brev fra hr. Leibnitz undrede han urolig, hvad der havde ført den unge tyske Crichton fra Frankfurt, og hvad han havde at gjøre i Paris. De havde havt mangen en samtale i dette lille værelse, men han var endnu ikke sikker paa den unge mands

alvor. Imidlertid var brevets indhold uventet glædeligt. Ti det angik ikke filosofen, men haandværkeren. Endog hans nærmeste kunde ikke ganske sympatisere med hans haardnakkede vedholdenhed i at ville erhverve sit livsophold ved sit haandværk — i denne haandens virksomhed var den udstødte jøde de store talmudiske rabbineres brødre — de kunde ikke forstaa haandværkerens tilfredsstillelse og opfattede ikke, at det at slibe de smaa smaa linser saa fuldkomment som muligt, var en ligesaa væsentlig del af hans liv, som hin filosofiske virksomhed, der alene interesserede dem. Hr. Leibnitz's appel til hans dygtighed som optiker, gav ham en tilfredsstillelse, som hans ry som filosof aldrig kunde opvække hos ham. Det eneste slemme var det, at han ikke kunde forstaa, hvad Leibnitz mente. »At straaler fra punkter udenfor den optiske akse maa kunne forenes nøiagtig paa samme maade som straaler fra punkter i den optiske akse, saa at linsernes aabning kan gjøres af enhver ønskelig størrelse, uden at forringe billedets tydelighed!« Han rynkede panden og grundede, idet han tegnede geometriske figurer paa konvoluten; men hverken hans teoretiske matematik eller hans praktiske haandværkssans kunde klare et saa vanskeligt spørsmaal, og han glemte rent at spise under sit arbeide dermed. Han raadførte sig med sin egen afhandling om regnbuen, men uden resultat. Tilslut tog han i fortvilelse fat paa det siste brev, hvori en endnu større overraskelse ventede ham — en underretning fra professor Fabritius med tilbud fra pfalzgreven om en professorpost ved universitetet i Heidelberg. Han skulde tilstaaes fuld frihed i filosofien; den eneste betingelse var, at han ikke skulde gaa den gjældende religion for nær.

Hans overraskelse overgik hurtig til mistro. Var det et forsøg fra kristendommens side paa at underkjøbe ham? Optog kirken synagogens taktik? Det var ikke mange aar, siden dennes sendebud havde tilbudt ham en pension af tusen floriner for ikke at røre ved *dens* »gjældende religion«. Fuld frihed i filosofien — javist! Hvordan kunde den forenes med udadlelig underkastelse under den herskende religion? En hofmand som Descartes kunde udgaa fra den absolute tvils standpunkt og ende med en pilgrimsfærd til den hellige jomfru i Loretto; men for ham, som holdt mirakler for umulige eller, om mulige, for uvedkommende, var et kompromis med en tro opbygget paa mirakel utænkelig. Ganske vist, i en vis betydning kunde Kristus betragtes som *os Dei* — en Guds mand — men saadan forstod ikke verden det, denne verden, som karrikerede alle store ting, som ansaa gudsfrygt og religion og absolut enhver ting

henhørende til sjælens storhed som byrder, der skulde lægges tilside efter døden, eller som besvær, der skulde gjengjældes med en søvnlignende salighed; denne verden, der gjorde salighed til dydens belønning istedenfor til dens synonym. Nei, ikke engang hans høihed Karl Ludvigs uventede kaldelse kunde forlige hans tanker med den den herskende teologi.

Hvor komiske de var, disse stadige forsøg baade fra venner og fiender paa at faa ham forsørget, og hvor megen ilde anbragt ærbødighed hans stadige afslag havde indbragt ham! Folk kunde ikke beundre ham høit nok, fordi han fulgte sin naturs love og foretrak enkel levevis og enkelt arbeide; men for forbrydere, som paa samme maade fulgte sin naturs lov, havde de heller vrede end medlidenhed. Lige saa vel kunde de prise bien for dens honning, eller rosen for dens vellugt. Visselig var der hans karakter mere honning end braad, mere roser end torne; ydmyghed var et nødvendigt tillæg til verdens lidelse; men at han ikke manglede hverken braad eller torne, fik hans egne søstre føle, da de havde forsøgt at udelukke sin udstødte bror fra fædrenearven. Hvor forbausede blev ikke Miriam og Rebekah, da han ved lovens hjælp tvang dem til at give ham hans penge og dernæst forærede dem til dem! De kunde ikke forstaa, at det var en pligt at paavise, at jøden, selv om udstødt, dog havde sine lovlige rettigheder i behold, medens pengene i sig selv var en byrde. Ja, den offentlige moral var sørgelig lidet udviklet, og uvilkaarlig strakte han haanden ud og tog kjærlig fat i det stedse voksende manuskript til sit hovedverk. Hans øie kjærtegnede de fast sammenføiede sætninger, som fremstillede og beviste universets hemmelighed. De var det indirekte resultat af hans længselsfulde søgen efter lykke, et formaal istand til at bestaa i de evige omgivelser, og efter at finde fuldkommen og evig glæde i sin kjærlighed til dette. Rigdom, ære, sansernes glæder, — ingen af disse medførte nogen sand eller vedvarende lykke. Den lidenskab, som van den Endes datter havde opvakt hos ham, var visselig behersket uden at være tilstaaet. Men gjenstanden for sin søgen havde han fundet i den uendelige substans, det nødvendige evige væsen, i og ved hvilket alt andet var til, og som blandt sine uendelige egenskaber besad tanke og udstrækning, der udgjorde det stakkels ene universum, som menneskene kjendte til. Det kunde mennesket elske uden ønske om at blive elsket til gjengjæld, sikker i den bevidsthed, at det ikke stod udenfor den guddommelige orden. Hans bog vilde ændre teologi til teonomi, følte han, ligesom Kopernikus og Kepler og Galileo havde ændret astrologi til astronomi. Denne kjæde af

tanker, føiet sammen led efter led uden hvile og uden hast, medens han sad og slibede sine glas dag efter dag og aar efter aar — disse sætninger, lige omhyggeligt polerede som kikkert- og mikroskop-linserne, var ikke mindre end disse bestemt til at udvide og skjærpe menneskenes synsevne.

Og dog ikke først og fremst synsevnen. Om han end var den første jøde, som skabte en original filosofi, forblev han dog jøde deri, at han tog sigte, ikke paa den abstrakte kundskab, men paa den konkrete livsførsel; og mest af alt var han jøde i sin forkyndelse af enheden. Han vilde lære en verden, som var urolig og opslidt af religiøse stridigheder, den aandelige lykkes høiereliggende vei og bringe den den jødiske hilsen — fred. Men han blev ikke selv opmærksom paa, at han var typisk, endog ved selve sin afsondrethed, for den race, som havde udstødt ham; optaget af sin ligevægts-filosofi savnede han sans for historisk nødvendighed og fortsat inspiration i racen.

Men idet han idag gjennemgik siderne i tredje del »Sindsbevægelsernes oprindelse og natur«, følte han sig ikke ganske i samklang med denne blodløse vivisektion af menneskelige følelser, denne række af halvtmatematiske sætninger med sin euklidske fortegnelse og anmærkninger, denne revy af lidenskaber foran intelligensens kolde trone. Klaartje van den Ende's fortryllende billede svævede mellem linjerne, fremkaldt ved værtindens ord. Hendes fuldkomne græske ansigt kom og forsvandt med et smil paa læberne, som om hun koketterede med ham. Hvor lærd hun var, hvor klog, hvor vittig, hvor smuk! Og i samme øieblik, som han tillod sine sine tanker at dvæle ved hende, saa han hendes hele skikkelse for sig, løbende paa skøiter paa de frosne kanaler eller smilende ned til ham fra den gamle vindus-balustrade (visselig maatte ung Gerard Dou være blet inspireret af det skjønne billede, idet han gik forbi). Hvilket lykkeligt symposium hos hendes fadér, da den klassiske verden for første gang aabnede sig for den klodsede Talmud-students syn, og den gamle doktors glimrende kynisme forenede sig med hans kristne medlærlinges videre opfatning om at fuldføre hans løsrivelse fra de gamle omgivelser. Ovenpaa Hillels og Shammais døde strids-spørsmaal i det gamle Jerusalem, var det forfriskende at paahøre disse livlige diskussioner, om hvorvidt Holland burde have givet Karl Stuart beskyttelse mod kongemorderen Cromwell, eller om Rembrandt van Rijns *doelen-stuk* var saa godt malet som Van Ravosteyn's. Skjønt Rembrandt boede i det jødiske kvarter, havde interessen her indskrænket sig til de gylden, som smudsige gamle

mænd tjente ved at sidde for ham. Og hvilken glæde over den nyeste videnskab, hvilken tilbedelse af Descartes og undervurdering af hans forgjængere! Og dernæst en duft af romantik, naar talen faldt paa de nye kolonier i Indien, som kom den fra deres egne krydderier! Gode Gud! Havde det været viselig handlet at kvæle ungdommens glød og saa taus at lade sig glide op i de firti aar? Han havde ladet hende glide ud af sit liv — dette barn, saa hurtigt modnet til fuld og vindende kvindelighed — hun var tilsyneladende død for ham; men alligevel havde den pludselige kundskab om hendes nærværelse paany gjort hende saa levende, at filosofen undrede sig over miraklet eller sit eget selvbedrags magt.

Og hvem var denne unge mand?

Havde han analyseret kjærlighed nøiagtig? Han læste den 33. sætning: »Elsker vi en ting, som er os lig, stræber vi mest muligt at bringe den til at elske os til gjengjæld.« Hans øie løb gjennem beviset med dets indtrængende resumé: »Eller med andre ord (anm. sætn. XXXIII, 3. del) vi forsøger at faa den til at elske os igjen.« Uomstødelig logik, men var den sand? Havde han forsøgt at faa Klaartje til at elske ham igjen? Nei, om man da ikke regnede de halvbevidste tilnærmelser; viddets væddekampe og intellektuelle tillidsbeviser, eftersom hun voksede op. Men havde han været heldig? Nei, sandelig, og hans mod faldt og steg igjen ved at bemærke, hvor nøie dets synken stemte overens — ved modsat ræsonnering — med hans næste sætning. »Jo større sindsbevægelse vi forestiller os, et enkelt væsen nærer overfor os, desto større vil vor selv-ophøielse være.« Men hun havde aldrig givet ham grund til selv-ophøielse, skjønt det stundom kunde synes, som om hun foretrak at tale med ham fremfor med de høibaarne, naragtige unge mænd, som af sine fædre sendtes for at sidde ved hendes fars fødder.

I ethvert fald var det godt, at han ikke havde givet hendes jomfruelige ærbarhed nogen anledning til tilstaaelser. Ægteskab havde aldrig staaet som nogen mulighed for ham — en tænker kommer nødvendigvis til at kvie sig for at føre ind i sit liv alle den huslige lykkes forviklinger og fordomme. Den intellektuelle kjærlighed til Gud mere end erstatter disse jordiske baand.

Men nu omhylledes han som i en ild af en pludselig overbevisning om, at intet kunde erstatte dem, og at de hørte til personlighedens væsen. Taage- og marsk-landets søn gjennembævedes af en liflig aroma af sindsrørelse lig duften fra orange-grenene i Burgos,

hvor hans forfædre havde levet. Maaske skyldtes det alene de nedlagte frugter. Men mod denne feber hjalp de intet.

Han tog resolut fat paa sit værktøi, men kunde ikke arbeide. Han vendte sig til sit løselige udkast til en klar algebra, men hans greie formler gik isur. Saa gik han nedenunder og legte med børnene og lyttede til værtindens sladder, nu og da med et par kloge raadgivende ord i anledning hendes hverdags-interesser. Han spurte, om van den Endes havde fortalt hende noget om sine planer.

»Tja, de skulde bo i Scheveningen for at bade. Paa sit andet besøg kom de derfra.«

Hans hjerte slog. »Scheveningen! Da er de jo saa godt som her.«

»Hvis de ikke er reist tilbage til Amsterdam.«

»Ja, det er sandt,« sagde han nedslaaet.

»Men hvorfor ikke gaa hen og se? Henry gik ti mil for mig hver søndag.«

Spinoza vendte sig bort. »Aa nei, de er formodentlig reist tilbage. Desuden kjender jeg ikke deres adresse.«

»Adresse? I Scheveningen! En landsby, hvor alle ved om hinanden.«

Spinoza steg opad trappen. »Nei, det er for sent.«

For sent, det var sørgelig sandt! Hvad havde en filosof paa firti aar at gjøre med kjærlighed?

Han tog fat paa en linse, men fandt sig ifærd med atter at læse sin aforisme om ægteskab. »Det er klart, at ægteskab er overensstemmende med fornuften, hvis begjæret er opvakt ikke blot af den ydre form, men af ønsket om at faa børn og opdrage dem viseligt, og hvis kjærligheden mellem husbond og hustru desuden ikke har sin grund i den ydre form alene, men væsentlig i sjælens frihed.« Visselig, hvad ham selv angik, havde ønsket om at faa børn, som kunde blive fornuftigere og lykkeligere opdraget end han selv, nogen del i hans sjeldne, vaagne drømme; og det var ikke alene den ædle form, men ogsaa den ædle sjæl, som han øinede i Klaartje van den Ende, som havde bragt hans blod i brand og nu tilskyndede ham til en glæde, der som al anden glæde vilde blive overgangen til en større fuldkommenhed og en fyldigere virkelighed. Og i sandhed, hvor hellig var ikke denne kjærlighed til kvinden, som han tillod sig at føle for et øieblik, hvor let gik den ikke over i den større glæde — den høiere fuldkommenhed — kjærligheden til Gud!

Hvorfor skulde han ikke gifte sig? Levebrød var nær for haanden. Han behøvede blot at modtage af sine rige lærlinge, hvad

der i virkeligheden var honorar for hans undervisning, skjønt han hidtil ligesom de gamle rabbinere havde foretrukket at undervise for sandhedens egen skyld. Desuden tilbød Karl Ludvig ham jo rigelig frihed til at filosofere.

Men han slog de lokkende tanker væk og søgte beroligelse i det problem, som Leibnitz havde fremsat for ham. Forgjæves. Hans manuskript laa der fremdeles og sætning XXXV fangede hans øie:

»Hvis jeg forestiller mig, at et af mig elsket formaal er bundet til en anden med det samme eller et sterkere venskabets baand end det, hvormed jeg selv føler mig knyttet til dette formaal, vil jeg føle had mod det elskede formaal selv og vil misunde den anden person.«

Hvem var den unge mand? (Sluttes.)

Hvorfor tabte Napoleon ved Waterloo?

(Efter oberst L. Patry i *Revue bleue*).

For nylig udkom i Frankrige en meget interessant bog om Waterloo af Henry Houssaye, der er udarbeidet efter nye, hidtil ukjendte kilder, og som giver en udførlig fremstilling af alle de momenter, der hidførte Napoleons skjæbnesvangre nederlag.

Utallige er de grunde, som man har tilskrevet denne krigsulykke. Imidlertid har man, mener oberst Patry, hidtil ikke været fuldt opmærksom paa den virkelige grund; lige saa lidt Houssaye som hans forgjængere.

Den eneste grund, siger saaledes Patry, til Napoleons uheld paa dette korte fem dages felttog, som skulde afgjøre hans egen, hans dynastis, ja hele Frankriges skjæbne, var, at han vilde udføre en stor strategisk plan med en hær paa kun 125,000 mand. Det var et feilgreb, som man minst skulde have ventet af en Napoleon! Den 15. juni 1815 om morgenen havde han seks armé-korpser forenede i sin haand; men paa grund af denne skjæbnesvangre beslutning, som han fattede om eftermiddagen, havde han om aftenen samme dag ikke mere end tre smaa-hære paa to korpser hver. Dette var den store, den eneste feil, der hidførte og maatte hidføre hans fald. Istedenfor en solid armé, hvormed han havde kunnet slaa frygtelige slag, har han ikke mer tilbage end tre afdelinger, som hver for sig eller forenede gruppevis, to og to, ikke var stærke nok til at opnaa afgjørende

resultater. Hvorledes kan han, den store general over masserne, han, hvis princip det var, naar han befandt sig underlegen i antal, at dele fienden og fremstille sig paa slagmarken med en i antal overlegen styrke, — hvorledes kan han have undladt at holde sig dette princip efterrettelig, og det i det mest kritiske øieblik af sin kriger-bane? Han var jo dog den 15. draget ud i den bestemte hensigt at være dette princip tro, hvis anvendelse saa ofte havde skjænket ham glimrende held.

Fra væsentlig militært og teknisk synspunkt er feilen overordentlig stor, fordi den blev uoprettelig i løbet af meget kort tid. En fremstilling af operationen vil tydelig vise os dette.

Den 14. er hele den franske armé samlet bag grænsen. Napoleon har den fuldstændig i sin haand; han kan, som sædvanlig, lede dens forskjellige elementer.

Den 15. giver han ordre til at overskride grænsen, at sætte over floden Sambre, i den hensigt at føre sin styrke over englændernes og prøissernes forbindelseslinje, d. v. s. over den landstrækning, der gjennemskjæres af veien fra Charleroi til Brüssel. Naar engang hans hær helt og holden var kommen over paa den venstre bred af Sambre, samlet mellem Chatelet og Marchienne, vilde han kunne marschere lige mod Brüssel; den første fiende, som han mødte, enten det nu var den prøissiske paa høire side, eller den engelske paa venstre, vilde han kunne knuse med sin styrke paa 125,000 mand; medens nu hans udmærkede kavalleri-korps anrettede et fuldstændigt nederlag, kunde han saa vende sig mod den anden fiende og tilføie denne det samme knæk. Naar man gaar ud fra hans sædvanlige hurtige bevægelser, er det næsten sikkert, at han ikke paa nogen af siderne vilde have fundet mer end 80,000 modstandere. Seiren var altsaa sikker. Paa tre dage vilde prøisserne være i fuld retræt henimod Rhinen og englænderne henimod Holland.

Isteden derfor ser vi, at han, efter selv at have sat over Sambre med sine gardister, drager over Charleroi, stanser der, hvor veiene til Brüssel og Sombreffe krydser hinanden, sætter sig paa en stol, som var taget fra et af husene i nærheden, og falder i en saa dyb søvn, at han ikke engang vækkes af de entusiastiske »vivat«, som lyder fra tropperne, der marscherer forbi over veien til Brüssel. Napoleon havde ogsaa virkelig overanstrængt sig i nogle dage; de to siste nætter havde han saa at sige ikke havt en blund paa sine øine. Hans sind var roligt, ti hans plan var ugjenkaldelig bestemt og fuldt færdig til udførelse. Ingen i hans hær behøvede hans personlige nærværelse, i det minste ikke før en anselig del af hans

styrke var kommen over paa den venstre bred af Sambre; fienden var endnu ikke i sigte. Hvad var da mere naturligt, end at han ved nogle øieblikkes søvn søgte at gjenvinde sin kraft, som han vidste, at han snart saa haardt vilde trænge til? Denne hans optræden viser tydeligt, at han ikke nærede nogen tvil om, hvorledes han skulde gaa frem.

Henimod kl. 2 faar Napoleon efterretning fra sin kolonne paa venstre fløi, som opererer paa veien til Brüssel. Den har stødt paa en betydelig troppestyrke af prøissere ved Gosselies. For nu at blive sit princip tro, er det nødvendigt at tvinge denne til at give slip paa veien og trække sig tilbage mod øst, for at fjerne den fra englænderne. Napoleon, som for øieblikket kun har et kavalleriregiment paa denne side, sender ogsaa straks ordre til Reille og d'Erlon, som netop har sat over Sambre ved Marchienne, om at begive sig til Gosselies og fordrive fienden derfra; paa samme tid forstærker han husar-regimentet, det første, som var rykket frem, med kavalleri-afdelingen Lefebvre-Desnouettes. Imidlertid fulgte en kavalleri-afdeling af garden efter paa veien til Sombreffe henimod Gilly, retræten for de prøissiske tropper, af hvem man havde tiltvunget sig overgangen over Sambre.

Til dette punkt er sagen grei og klar. Man søger at indhente oplysninger om fiendens okkupation af den valgte operationslinje, Charleroi—Brüssel. Man møder paa denne vei en nogenlunde stærk fiendtlig afdeling, man søger at fordrive den derfra, for at sikre sig fri raadighed over veien. Samtidig forfølger man en anden fiendtlig afdeling, som man har mødt ved grænsen og derpaa slaaet ved Sambre, og som nu trækker sig tilbage mod øst; dette gjør man for at faa vide, hvilken styrke den har at falde tilbage paa. De to grupper, den ene paa veien til Brüssel, den anden paa veien til Sombreffe, opererer fuldstændig samtidig og staar i forbindelse med hinanden; de er blot 5 kilometer fra hinanden i lige linje og forbundne ved hovedstyrken i Charleroi. Keiseren synes altsaa ikke i noget punkt at afvige fra den operationslinje, han fastsatte den 14. Uheldigvis ilede Ney, som han ikke havde gjenseet i Paris, til for at tage sin andel af farerne og æren. Napoleon forandrede nu pludseligt og aldeles uforklarligt sin taktik, idet han uden tvil opfattede situationen paa følgende maade: Hans personlige nærværelse var nødvendig i Charleroi, saa længe hele hans hær endnu ikke havde sat over Sambre, og stedet for den ene eller den anden af de fiendtlige armeers koncentrering ikke var bestemt; paa den vigtigste operationslinje befandt sig to infanteri-korps og flere kavalleri-afde-

linger, som alle maatte operere i en og samme retning for at gjøre veien fuldstændig fri; Ney er netop hos ham, han har ingen kommando; det er de dristige foretagenders mand; keiseren vil betro ham det hverv, han ikke selv kan udføre. I sin overvurdering af troppestyrken og af den person, i hvis haand alt skulde lægges, giver han ham ordre til at jage fienden fra Gosselies og trænge paa lige til Quatre-Bras, for der at indtage stilling. Men herved delte han sin hær i to dele, idet han ikke lod resten af den følge efter.

En omstændighed frembyder sig heldigvis, som maaske vil bringe ham til at forandre denne skjæbnesvangre beslutning. Ney er neppe draget afsted, før Grouchy fremstiller sig for keiseren. Han kommer fra Gilly, paa veien til Sombreffe; der har han seet de prøissiske tropper i god forsvars-stilling. Napoleon følger ham til dette sted, og idet han gjør regning paa, at det kun er en stærk arriere-garde, giver han ham sine instruktioner til angrebet; af denne grund forfølger han sin ulykkelige idé og betror ham overkommandoen over de to korpser paa høire fløi (Vandamme og Gérard) og over kavalleri-korpset; hensigten hermed er at kaste fienden tilbage mod øst og indtage Sombreffe. Derpaa drager han selv tilbage til Charleroi, hvor han finder sin garde og Lobaus korps, hvilke begge han agter at føre mod Fleurus.

Fra dette øieblik kan man sige, at felttoget var forfeilet, og at Napoleon gik sin undergang imøde. Betagen af begeistring for sin store strategiske plan, der var umulig at udføre med en armé paa blot 125,000 mand, har han spredt sin styrke over to forskjellige operationsfelter, saaledes at han paa begge sider i en ganske mærkbar grad vil komme at være underlegen i antal og følgelig udsætte sig for at lide et stort nederlag. Der var dog intet, som nødte ham til at fatte en saa skjæbnesvanger beslutning, saa stik modsat de strategiske regler, som han paa en maade selv havde fastsat; fienden havde jo neppe endnu angivet sine bevægelser. Hvorfor da ikke selv tage overkommandoen, som han pleiede, men betro en del deraf til Ney, hvis svage sider han saa ofte paa sine siste felttog havde havt anledning til at iagttage, en anden del til Grouchy, der i ethvert tilfælde kun var bekjendt som kavalleri-general? Hvorfor give tømmerne i hænderne paa korpschefer, der endnu var uøvede i sine nye stillinger, og som havde vist sin uerfarenhed om morgenen den 15de, da hans ordrer næsten overalt var blet meget daarlig udført? Det er aldeles uforklarligt.

Napoleon havde visselig tabt det nøiagtige overblik over sin hær; ellers vilde han om aftenen den 15de være kommet tilbage

til sin oprindelige plan, der let kunde udføres. Om aftenen modtog han nemlig underretninger fra Ney og Grouchy. Paa veien til Brüssel havde prøisserne efter en temmelig heftig kamp rømmet Gosselies og trukket sig tilbage mod nordøst. Ney havde endnu størstedelen af sine tropper koncentrerede i Gosselies tilligemed kavalleriet i Frasnes. Quatre-Bras var kun besat af en svag fiendtlig afdeling. Paa denne side var det altsaa næsten sikkert, at den engelske koncentration ikke var bestemt.

Paa veien til Sombreffe havde den i Gilly posterede prøissiske afdeling efter et tappert forsvar trukket sig tilbage til den anden side af Fleurus. Grouchys tropper havde ikke overskredet dette sted og bivuakerede i nærheden.

Saaledes havde de to grupper paa to korps hver om aftenen den 15de endnu ikke fjernet sig fra hinanden saa langt, at de ikke paa nogle timer kunde yde hinanden hjælp. Paa den anden side ved man, at veien til Brüssel er svagt besat ved Quatre-Bras, men at der paa prøissernes side er en langsom retræt, dækket af stærke bagtropper henimod veien til Namur. Var ikke dette det gunstige øieblik for Napoleon, til atter at tage kommandoen over den samlede hær og den følgende dag med hele sin styrke marschere mod den fiende, som viste sig mest koncentreret, d. v. s. prøisserne? Lykken havde tilsmilet Napoleon en siste gang. Hvis derimod Ney og Grouchy havde holdt sig nøiagtig til de instruktioner, der var givne om eftermiddagen den 15de, havde feilen været uoprettelig, da den ene om aftenen vilde have befundet sig ved Quatre-Bras og den anden ved Gembloux, d. v. s. 20 kilometer længer mod øst.

Den 16de, om morgenen, gav Napoleon, mer og mer bestemt paa at fortsætte paa den skjæbnesvangre vei, han havde valgt, Ney og Grouchy sine ordrer om at udvide operationsfeltet; dette vilde derved blive for stort i forhold til hærens virkelige styrke. Imidlertid fik han efterretning fra Grouchy om, at stærke fiendtlige afdelinger havde sat sig i bevægelse henimod Brye og Saint-Amand. Dette var hele den prøisiske armé, som udfoldede sig for at levere slag. Endnu engang tilbød der sig for Napoleon en uventet anledning til at gribe ind. Det var endnu tid til at faa størstedelen af Ney's styrke tilbage og derved tilføie prøissernes høire fløi et fuldstændigt nederlag. Det var nok at efterlade foran Quatre-Bras en eller to infanteri-afdelinger tilligemed det talrige kavalleri, for at hindre, ialfald for en dags tid, at den engelsk-hollandske hær overskred veien til Brüssel. Men skjæbnen vilde det anderledes. Napoleon sendte bud til Ney om at fortsætte sine angrebs-bevægelser her. Endnu værre

blev stillingen derved, at han lod Lobau blive liggende foran Charleroi. Med Grouchy's armé og garden angreb han derpaa prøisserne ved Ligny. Det var 65,000 mand, som skulde maale sig med 90,000; efter hans oprindelige plan var det derimod med 110,000 mand, han skulde indlade sig paa slag.

Slaget ved Ligny var ubestridelig et taktisk held; men paa grund af den uforholdsmæssig ringe styrke blev slaget i strategisk henseende et nederlag, da Napoleon efter sin seir ikke kunde hindre prøisserne i at trække sig tilbage henimod den engelske armé.

Den 17de, om morgenen, befaler han Grouchy at forfølge den prøissiske armé paa dens retræt i østlig retning, henimod Namur og Maastricht, hvilket fjerner ham mer og mer fra de andre armeer. Han giver Ney ordre til straks at angribe Quatre-Bras; endelig forlader han selv i spidsen for den tredie armé, der bestod af Lobaus korps og garden, Ligny's slagmark, for at støtte Ney's angreb paa Quatre-Bras. Altsaa marscherer Napoleon mod fienden med sine 125,000 mand i tre forskjellige grupper eller armeer.

Engelskmændene rømmede Quatre-Bras, uden forresten at være angrebne af Ney, trods keiserens befaling, og trak sig tilbage til Mont-Saint-Jean, en gaard i nærheden af Waterloo; saaledes nærmede de sig til prøisserne, der koncentrerede sig ved Wavre. Napoleon med Ney's hær og sin egen fulgte de førstes bevægelser. Grouchy lod Bülows korps marschere foran sig og stansede ved Gembloux. Saaledes var den franske armé om aftenen den 17de delt i to dele: den ene paa omtrent 75,000 mand under keiserens og Ney's kommando, ligeoverfor engelskmændene ved Mont-Saint-Jean; den anden paa 35.000 under Grouchy, 20 kilometer fjernet fra den første, uden direkte kommunikations-linje, i nærheden af Gembloux. Medens saaledes de allierede var forberedte paa alle eventualiteter, manglede den franske hær derimod al ledelse; denne sistes nederlag var derfor kun et tids-spørsmaal.

Det store nederlag fandt sted den 18de paa Mont-Saint-Jeans sletter. De to armeer, som kommanderedes af Ney og Napoleon, var nødt til at dele sig i to dele, for samtidig at gjøre modstand mod englænderne paa Mont-Saint-Jeans plataa og angribe den prøissiske armé ved Lasnes; Grouchy med den tredje armé udførte paa sin kant den ordre, han havde faaet. Imidlertid forenede de to fiendtlige armeer sig paa slagmarken. Den plan altsaa, som Napoleon oprindelig havde fattet, og som maaske havde sikret ham held, udnyttedes af de allierede, og de feil, som disse i begyndelsen havde

begaaet, var det, som knuste Napoleon. De allieredes armeer lededes kun af en tanke: at forene sig til slag.

Det var ikke Neys og Grouchys feil, som afgjorde felttogets skjæbne. Disse feil vilde de ikke have begaaet, hvis Napoleon havde ladet dem beholde deres stilling som korpschefer, som de var dygtige til at udfylde under hans ledelse, istedenfor at sætte dem i spidsen for strategiske enheder, for at tilfredsstille sit ærgjerrige ønske om at anvende armeer istedenfor simple taktiske enheder. Og disse feil, som man saa bittert bebreider dem, er de virkelig deres? Ney i spidsen for en armé paa 40,000 mand har det hverv at trænge frem lige til Genappe paa veien til Brüssel; ved Quatre-Bras indlader han sig i en kamp, hvis følger synes tvilsomme, hvilket viser, at fienden er i stort antal; mens kampen staar paa, unddrager man ham halvdelen af hans styrke i et andet øiemed, og det uden hans vidende; dernæst kræver man bestemt, at han straks skal forandre maal. Under saadanne omstændigheder er den strategiske kommando vanskelig, for ikke at sige umulig at udføre. Selv om Ney havde seiret ved Quatre-Bras, vilde han efter slaget ikke mere have været istand til at vende sig mod den prøissiske armés høire fløi, end Napoleon om aftenen ved Ligny havde været ligeoverfor englændernes venstre fløi. Neys seir vilde ikke have forandret noget i felttogets udfald, da den ikke havde hindret hærens adskillelse i to grupper den følgende dag. Den eneste og virkelige bebreidelse, man har ret til at gjøre marskal Ney, er, at han paa en sørgelig maade har ledet sine to armé-korpser angreb ved Waterloo.

Det samme er tilfældet med Grouchy, som havde faaet ordre til at operere paa en ganske anden kant i den bestemte hensigt at følge den ved Ligny slagne prøissiske armés retræt; man er forbauset over ikke at se Grouchy ankomme til Waterloo. Grouchy har været altfor langsom paa sin marsch den 17de og 18de, det er ubestrideligt; han har med sit kavalleri skaffet sig utilstrækkelige oplysninger om fiendens retræt, det er sandt; men om man sætter, at han havde handlet dygtigere, vilde dette dog ikke have sat ham istand til at naa Waterloo den 18de.

Ansvaret for de begaaede feil kan alene falde paa den overfeltherre, der har ledet sin hær paa en saa daarlig maade.

Kræft.

(Efter dr. med. Woods Hutchinson i *Contemporary Review*)

Lægevidenskabens kamp mod de herjende farsotter, som hjemsøge menneskeheden, har mange smukke seire at opvise, og dødeligheds-statistiken viser, at de mest fremtrædende sygdomme kræver stadig færre ofre. Herfra danner imidlertid kræften en sørgelig undtagelse, og man blir uvilkaarlig forfærdet, naar man ved at undersøge den officielle statistik finder, at antallet af denne sygdoms ofre i de siste tredive aar i England er steget til det dobbelte og i de Forenede Stater til det tredobbelte. I den lægevidenskabelige verden er derfor ogsaa den mening almindelig, at saa snart tærings-spørsmaalet kan siges saa nogenlunde at være løst, vil kræft-problemet rykke i forgrunden og blive det tyvende aarhundreds første store medicinske opgave.

For at forstaa kræft-problemet er det naturligvis først og fremst nødvendigt at have sygdoms-processens natur paa det rene. Her befinder vi os paa sikker og kjendt grund, for det første fordi kræften er en af de ældste og mest studerede dødelige sygdomme, og for det andet fordi den har et særpræg, en individualitet (ja, man kunde næsten sige personlighed), som ingen anden sygdom har. Ligesom alle andre livs-processer, hvad enten de er sygelige eller sunde, kan kræften kun beskrives som en *celle*-proces. Ti det væsentligste element i kræften, — processens sjæl saa at sige — er en krig mellem en vis gruppe af celler og det øvrige legeme. En stor engelsk læge har derfor ogsaa defineret kræften som »et celle-oprør«.

Kræft er saaledes en biologisk abnormitet. I celle-staten er ethvert organ, enhver del baade med hensyn til form og funktion underordnet det heles interesser. Men kræft-processen bryder denne lov og sætter anarki istedenfor harmoni. Oprindelig udgaar oprøret altid fra en bestemt gruppe celler, afsondrings-kjertlernes epithel (hinder). Disse celler indtager en overordentlig fremskudt stilling i celle-republiken. De fungerer som en slags kemiske laboratorier, og fremstiller de forskjellige afsondrings-vædsker, som legemet trænger, lige fra spyttet i munden til de mere komplicerede mave- og fordøielses-vædsker. De har saaledes en overordentlig vigtig funktion, og deres oprør er derfor saa meget farligere.

Som oftest pleier oprøret — eller sygdoms-processen — at forløbe paa følgende maade: efter firti, femti eller endog sekst

aars loyale tjeneste begynder de celler, som danner overfladen i et af de mange rør, hvoraf en kjertel f. eks. paa læben, tungen eller i maven er sammensat, at vokse og formere sig. De tætter snart kjertelrøret til og begynder derefter at trænge sig ind i det omkringliggende væv. Saa hurtigt foregaar denne celle-formering, at saa vel kjertelen som nabo-vævet i løbet af ganske kort tid blir tæt og opsvulmet. Der dannes en haard klump, som ved sit tryk paa nerverne foraarsager forfærdelige smerter, og første akt af tragedien er tilende.

Men disse nye celle-masser holder sig ikke. De er ikke før bygget op, før de opløser sig, og dette medfører overensstemmende med omstændighederne forskjellige resultater. Hvis de ligger nær en overflade, hvad enten den er ydre eller indre, smuldrer de hen under et svagt tryk eller en irritation, og der dannes et aabent saar. Dette kan da enten langsomt udvide sig paa overfladen fra et kronestykkes til en tallerkens størrelse eller ogsaa uddybe sig saa hurtig, at vedkommende organ ødelægges, eller døden foraarsages ved blødning. Kræft-cellerne falder altid sammen i centrum, medens de vedblir at vokse og formere sig i omkredsen.

Saa kommer den siste og forunderligste akt i den uhyggelige tragedie. Under oprørs-cellernes uimodstaaelige gaa-paa-marsch trænger nogle af dem gjennem væggen i et lymfe-kar eller en aare og rives bort med strømmen. Nu skulde man tro, at de var i det regulære levkocyt-kavalleris (de farveløse blod-legemers) vold og vilde blive slagne. Men vi gjør os kun ufuldkomne forestillinger om kræft-cellernes magt. En eneste kræft-celle, som kommer i drift i legemet, er lig en fritte i en kanin-gaard. Ingen anden celle kan modstaa den endog for et øieblik. Efter at have flydt fuldstændig uskadt gjennem lymfe-kanalerne en tid, sætter den sig tilslut fast, hvor det kan falde sig, og begynder at formere sig paa det omkringliggende cellevævs bekostning. En ny kræft eller en »sekundær knude« er dannet.

I virkeligheden er kræft-cellen en dyrisk spire, istand til at fæste rod og formere sig i en hvilken som helst gunstig jordbund. Og ulykkeligvis finder kræft-cellen en gunstig jordbund næsten i enhver tomme af en kræft-patients legeme. Lymfe-kjertlerne er i regelen de første, som smittes, og skjønt de forsøger at holde oprørs-cellerne tilbage, skaffer disse sig snart adgang til legemets centrale fæstninger. De store vitale organer — leveren, lungerne, milten og hjernen — erobres det ene efter det andet, og naar saa til slut et af dem ikke længer kan udøve sin funktion, indtræder døden.

Det kan ikke siges, at kræft-cellerne tagers pecielt sigte paa de vitale organer under sit angreb; ti de oversvømmer ethvert andet væv, som ligger i deres vei — fedt, ben, muskelvæv, hud osv. — men da alle lymfe- og blod-veie har sit »Rom« i et eller andet af de centrale organer, maa disse tilslut angribes. Denne hensynsløse marsch mod legemets vigtigste punkter kan ved første øiekast synes grusom, men er i virkeligheden det mest barmhjertige træk ved processen. Ti de sekundære kræft-centrer som dannes i vitale organer, volder næsten ikke nogen smerte og dræber patienten hurtigt istedetfor at seigpine ham. Det hænder derfor ofte, at lægerne i tilfælde, hvor helbredelse er umulig, alligevel tilraader en operation ene og alene for at fjerne den frygtelige smerte, som er forbundet med kræftens udbredelse paa overfladen. Patientens liv kan vistnok ved saadanne operationer ikke forlænges mere end 6 maaneder eller i høiden tre aar; men sygdommen vil, naar den engang vender tilbage, angribe et af de centrale organer, og døden vil da blive hurtig og smertefri istedenfor langsom og smertefuld.

Det eiendommelige for kræft-processen er disse kolonier eller sekundære kræft-centrer, den danner, og her maa man mærke sig, at de fra det oprindelige kræft-centrum udgaaende celler, naar de fæster rod paa et nyt sted, kun avler celler af sin egen art. Man finder derfor ofte i lungerne og leveren en fuldkommen efterligning af en kjertel, som tilhører de lavere indvolde, og ikke det alene, men en saadan sekundær kjertel kan endog afsondre samme fordøielses-vædske som den oprindelige af kræften først angrebne kjertel. Man tvinges derfor med uimodstaaelig magt til den slutning, at kræften egentlig skyldes en enkelt kjertel, som har forvandlet sig til en snyltegjæst, der vokser og udbreder sig paa det øvrige legemes bekostning.

Denne opfatning bekræftes paa en mærkelig maade ved kræftens virkninger paa patientens befindende. Den første mærkbare virkning af kræften er en eiendommelig gustenhed eller askefarve i huden. Dette er ikke tuberkulosens gjennemsigtige bleghed, heller ikke blodmangelens grønbleghed eller gulsottens gulbleghed, men snarere en kombination af alle disse »blegheder«. Og saa karakteristisk er denne hudfarve for kræften, at den i de tilfælde, hvor den er vel udviklet, sætter den erfarne læge istand til at udpege en kræftpatient paa den anden side af gaden. Den ledsages eller efterfølges snart af afmagring, mangel paa appetit, daarligt humør og afkræftelse — kort sagt, den optræder sammen med en gradvis slappelse, som stadig tiltager, indtil den tilslut foraarsager døden, i almindelighed ved hjertelam-

melse. Dette er den regulære maade, hvorpaa kræften dræber (undtagen i de tilfælde, da et af de centrale organer angribes eller en pulsaare overskjæres,) og dette forhold var i lang tid en gaade for lægerne, indtil man forstod, at fordi kræft-cellerne ikke har nogen særegne kanaler at udtømme sine afsondrings-produkter i, gaar disse over i blodet eller lymfen og forgifter derved hele legemet nøiagtigt paa samme maade som de sop-agtige snyltegjæster, bakterierne, gjør det med sine afsondrings-produkter. Hvis de sekundære kjertler, som kræftprocessen danner, ogsaa fik sine særegne afsondringskanaler, vilde sygdommen kun være halvt saa farlig.

Man ser saaledes, at kræften vokser, udbreder sig og foraarsager forgiftning nøiagtigt paa samme maade som snyltegjæsterne. Forskjellen er kun den, at snyltegjæsten i dette tilfælde er født i og af legemet selv, medens den ved bakterie-sygdomme, saa som tuberkulose og syfilis, er trængt ind udenfra.

Hvad kan der nu siges om kræftens aarsag? Her forlader vi uheldigvis de fastslaaede kjendsgjerningers grund og begiver os ind paa gjætningernes omraade. Trods kræftens ælde, dens enorme hyppighed og dramatisk interessante karakter, trods det uhyre arbeide, som er ofret paa undersøgelsen af den, befinder vi os endnu næsten fuldstændig i mørke med hensyn til kræftens virkelige aarsag. Og teoriernes antal staar naturligvis i forhold til mørket. Næsten alle de teorier, som er værdt alvorlig overveielse, kan imidlertid samles under tre punkter: 1) lokal irritation, 2) snyltegjæster, 3) ligevægts-forstyrrelser i selve organismen.

Med hensyn til det første punkt, kan det i korthed siges, at den herskende opinion i den medicinske verden ikke længer betragter en lokal skade for mere end en sekundær eller foranledigende aarsag til kræft. En irritation i en legemsdel, hvor kræften allerede er tilstede latent, kan fremskynde sygdommens udbrud eller endog bestemme, paa hvilket punkt udbruddet vil ske, men den kan ikke frembringe kræft i et ellers fuldstændig sundt organ. Det mest slaaende eksempel paa den lokale irritations rolle i kræft-tilfælde afgiver den kræft, som saa ofte angriber lidenskabelige røgere paa læben eller i tungen. Her synes det tryk, som pibens mundstykke øver, at bestemme stedet for sygdommens udbrud.

Den anden teori, ifølge hvilken kræften skyldes udenfra indtrængende snyltegjæster, har altid været tiltrækkende, dels paa grund af den menneskelige tankes tilbøielighed til at henføre alle fænomener til konkrete aarsager, og dels fordi opdagelsen af en specifik kræftbacille i høi grad vilde forbedre udsigterne for kræftens helbredelig-

hed. Problemet er saaledes saare vigtigt, og saa slaaende er ligheden mellem kræften og de smitsomme sygdomme, at det altid har været en yndlings-beskjæftigelse i den bakteriologiske verden at eftersøge kræft-bacillen. Og dog er kræft-bacillen endnu ikke fundet. Der er forskere i snesevis, som har erklæret, at de har opdaget »snyltegjæster« i kræft-tilfælde; men neppe to af dem stemmer overens i sine beskrivelser. Det første arbeide, enhver ny opdager gjør, er at modbevise tilværelsen af de snyltegjæster, som hans forgjængere tror sig at have opdaget, og *denne* del af hans opgave er som oftest den eneste, som helt lykkes for ham. Det er i almindelighed blet paavist, at de foregivne »snyltegjæster« er degenerede celler eller celle-bestanddele. Meget faa af dem har ladet sig kultivere udenfor legemet, og ingen af dem har vist sig istand til at frembringe kræft hos dyr ved at indsprøites i deres legeme. Ingen kræft-bacille har hidtil overlevet en ny og grundig undersøgelse, anstillet af kompetente og fuldstændig uafhængige forskere.

Den tredje teori betragter kræften som resultat af en indre kamp for tilværelsen mellem de forskjellige dele eller organer i legemet, en kamp, som da tilslut resulterer i seir for visse celle-grupper og nederlag for andre. Som bekjendt angriber kræften næsten udelukkende personer, som har naaet en forholdsvis fremskreden alder. Med andre ord, den indfinder sig i den periode, da mange legemsdele begynder at forfalde, og mærkelig nok viser den en udpræget forkjærlighed for netop de organer, som aller hurtigst falder sammen, nemlig brysterne, livmoren og læben. Disse organer er, naar en vis alder er naaet, udtjente, og celle-republiken sætter dem derfor paa en sulte-pension. I nitten af tyve tilfælde akcepterer de denne situation og synker uden protest hen i en vegetativ tilværelses-tilstand; men i det tyvende tilfælde rotter en del celler sig sammen og gjør oprør. For at undgaa undergang gjør de brug af en nedarvet evne til hurtig formerelse og begynder at herje hele den utaknemlige celle-republik. Kræften er i fuld gang.

Denne teori støtter sig altsaa hovedsagelig til to store grupper af kjendsgjerninger, hvoraf den første angaar den alder, hvori kræften optræder, og den anden de legemsdele, som den fortrinsvis angriber. Hvad nu kræftens forkjærlighed for den fremskredne alder angaar, da er den ganske udpræget. Neppe tyve procent af alle kræft-tilfælde optræder før firti aars alderen; omkring 60 procent optræder mellem firti og seksti, og tyve procent mellem seksti og otti. Den tidligste forfalds-periode, d. v. s. overgangstiden mellem kjertlernes fulde funktionskraft og deres fuldstændige hensygnen, er saaledes aabenbart

den farligste tid, rimeligvis fordi kjertel-cellerne i denne periode, skjønt deres funktions-evne er i aftagende, dog endnu har kraft nok til at iværksætte et kraftigt oprør.

Hvad forkjærligheden for bestemte organer angaar, da synes den særlig at være rettet paa de sekundære seksuelle legemsdele. Kræft forekommer f. eks. to gange saa hyppig hos kvinder som hos mænd, hvilket udelukkende skyldes brysternes og livmorens store modtagelighed. Disse to organer er nemlig sæde for ikke mindre end 65 à 75 procent af alle kvindelige kræft-tilfælde. Og dette skyldes ingenlunde de med barnefødselen og diegivningen forbundne anstrengelser; ti sygdommen forekommer ligesaa hyppigt hos barnløse og ugifte kvinder som hos gifte. Den eneste forklaring, som kan kaste noget lys over forholdet er den ovenfor udviklede teori; ti vi har her for os to organer, som kun ligner hinanden i det punkt, at de begge ophører at fungere og begynder at hensygne mellem det firtiende og femtiende aar.

Af de øvrige 30 procent af kvindelige kræft-tilfælde begynder omtrent halvdelen i maven og ende-tarmen, medens resten forekommer spredt over hele legemet.

Hos mændene er forkjærligheden for bestemte organer eller systemer ikke saa slaaende som hos kvinderne. Men fra 50 til 70 procent af alle mandlige kræft-tilfælde begynder dog i to store grupper af organer, nemlig munddelene og maven. Mandens mave angribes omtrent tre gange saa hyppigt som kvindens. Men dette har formodentlig sin grund deri, at der i den kvindelige organisme findes andre organer, hvori kræftprocessen har saa meget lettere for at begynde. Omkring 25—38 procent af mandlige kræft-tilfælde begynder i »munddelene« d. v. s. læberne, tungen, struben osv., og det er forskerne en gaade, hvorfor disse organer er saa meget mere udsatte hos manden end hos kvinden. For saa vidt man ikke vil anse mandens røgning for en tilstrækkelig aarsag, har man kun det faktum at holde sig til, at alle disse organer undergaar en bestemt seksuel modifikation hos mændene i mandbarheds-perioden, medens de forbliver uforandrede hos kvinden. Forstørrelsen af tænderne, særlig hjørnetænderne, forlængelsen af stemmebaandene, hvorved røsten blir dybere, skjægvæksten m. m. er alt sammen forandringer, som er eiendommelige for manden. Og selv om dette faktum kun byder en usikker veiledning, saa maa det ialfald betragtes som en interessant tilfældighed, at de organer hos begge kjøn, som undergaar de mest udprægede sekundære seksuelle modifikationer, ganske særlig er ud-

satte for at angribes af kræft. Hvis vi slaar en streg over alle de kræfttilfælde, som forekommer i brysterne og livmoren hos kvinden samt i munddelene hos manden, reducerer vi dødeligheden af kræft til omtrent samme talstørrelse for begge kjøn.

Næsten alle de læger, som har anledning til at gjøre omfattende iagttagelser paa kræftens omraade, hævder den mening, at sygdommen langsomt tiltager i hyppighed. Grunden hertil søger de for det meste i den omstændighed, at de sygdomme, som indtræffer i barne- og ungdoms-aarene (saasom indvolds-sygdomme, bronkit, tuberkulose og nervefeber) nu kræver langt færre ofre end før, og at derfor et langt større antal personer naar frem til den fremskredne alder, hvori kræften optræder. Kort sagt, de mener, at kræften tiltager, fordi der nu er flere folk, som lever længe nok til at dø af den. Kræftens tiltagende hyppighed skulde saaledes være et bevis paa menneskenes stigende levedygtighed. Kræften er den pris, som betales for et langt liv.

Udsigterne for kræftens helbredelighed blir lysere aar for aar. Jo mere lægernes kundskab om kræften udvides, desto fastere blir deres overbevisning om, at den i begyndelsen er *en udpræget lokalsygdom.* En fuldstændig og radikal fjernelse af det angrebne væv paa et tidligt stadium vil derfor helbrede næsten 80 pct. af alle tilfælde. Og dette resultat er ikke langt fra opnaaet i praksis; ti helbredelses-procenten varierer fra 30 til 70 for de nogenlunde tidligt opdagede tilfældes vedkommende. Fjernelsen maa være grundig, og det er nødvendigt at borttage hele den kjertel, hvori sygdommen har begyndt, tilligemed omtrent en tomme af det omkringliggende sunde væv. En saadan fjernelse kan naturligvis kun ske ved hjælp af kniven, og en operation er derfor omtrent det eneste helbredelsesmiddel.

Kræften kan være en grusom sygdom; men den har dog en egenskab, som mildner dens grusomhed noget. Den truer ikke slægtens tilværelse og ruinerer ikke individets liv. Det beste af livets arbeide er gjerne gjort, før man rammes af dens dødbringende pil. Mellem døden i fem og tyve aars alderen af tuberkulose og døden i femti aars alderen af kræft ligger praktisk talt et helt liv, og hvis vi havde valget, vilde vi neppe betænke os et øieblik paa, hvad vi skulde vælge.

Farvernes oprindelse og betydning i dyrenes verden.

II.

Vi har ogsaa eksempler paa, at farven kan tjene som gjenkjendelses-tegn. Hos dyr, der som mange drøvtyggere, enkelte rovdyr og et betydelig antal slægter inden alle fugle-ordener lever selskabeligt i flokke og hjorder, maa det selvfølgeligt være af stor betydning og i mange tilfælde føre til redning i livsfare at besidde et eller andet middel til at gjenkjende sine kamerater paa afstand eller under hurtig bevægelse, ti saa længe de holder sammen, er de i almindelighed sikre mod angreb. Det er derfor ikke tvilsomt, at visse gjenkjendelses-tegn maa være af største fordel for ungerne og de uerfarne inden flokken, ligesom disse mærker ogsaa kan tjene til at hindre de for arten skadelige, ufrugtbare krydsninger.

Wallace er derfor tilbøielig til at tro, at behovet for lignende kjendetegn har havt større indflydelse paa bestemmelsen af farverigdommen i dyreriget end nogen anden aarsag. Dette behov maa efter al rimelighed være grunden til det eiendommelige faktum, at den bilaterale (tve-sidige) farve-symmetri, som meget ofte gaar tabt hos vore husdyr, næsten uden undtagelse bevares i naturtilstanden.

Blandt de i flokke levende drøvtyggere findes mange eksempler paa denne slags beskyttelses-farve. Den amerikanske springbuk har saaledes en hvid flek bagtil samt sort snude. Den tartariske antilope, Javas vildokse, flere hjortarter osv. har en lignende iøinefaldende hvid flek bagtil, som stikker stærkt af mod disse dyrs forøvrigt mørke haarfarve. Gazellerne har ansigterne stribede paa forskjellig maade og desuden hvide flekker bagtil og paa siderne. Atter andre har hvide striber, som først blir synlige, naar dyrene sætter sig i bevægelse. — De forskjellige arter har ogsaa horn, hvis form kan være meget afvigende og iøinefaldende. Wallace finder det sandsynligere, at forskjellen i hornenes længde, snoning og bøining har udviklet sig som gjenkjendelses-mærker snarere end som redskaber til forskjellig forsvarsmaade. Hos fuglene er gjenkjendelses-farver særdeles hyppige. Arter, som lever i aabne egne, er i almindelighed forsynede med en beskyttende farve, men foruden denne har de meget ofte nogle skarpt fremtrædende tegninger, der gjør dem let gjenkjendelige, saa vel naar de hviler, som naar de befinder sig i flugten. Hertil hører de hvide flekker og baand paa mange fugles bryst og

bug samt fremfor alt hodets og halsens tegninger. Hos fugle, som lever i flokke eller streifer om sammen, og for hvilke det har betydning, at tegningerne, samtidigt med at de er saa mærkbare som muligt, ikke forstyrrer artens almindelige beskyttende farvetegning, bestaar disse gjenkjendelses-mærker af vel markerede figurer paa

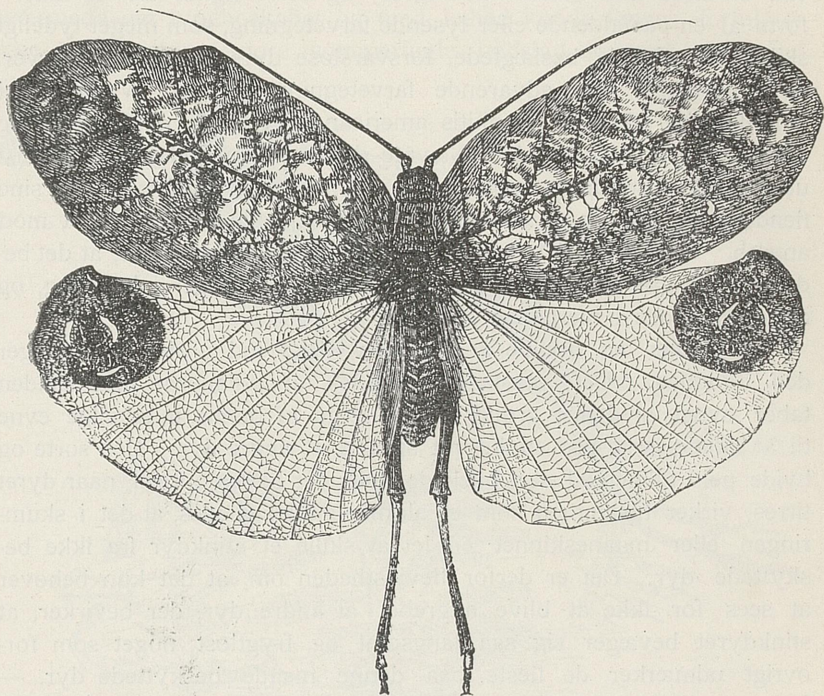

En brasiliansk løvgræshoppe i naturlig størrelse, der med sine farvninger efterligner visne blade.

vinger og hale, som er helt skjulte, naar dyret hviler, men fuldt synlige i flugten.

Vi kjender imidlertid farveforholde hos dyrene, der skyldes en anden oprindelse, og som frembyder saa interessante problemer, at vi maa se lidt nærmere paa dem. Hvad vi sigter til, er de mærkelige »advarende« farver og de deraf opstaaede endnu mærkeligere »forklædnings-fænomener« samt den seksuelle farve-forskjel, hvis oprindelse Wallace tilskriver andre aarsager end Darwin. — Det karakteristiske for disse farver er, at de aabenbart er frembragte i den hensigt at gjøre arten mest muligt iøinefaldende. Aarsagen til de to først nævnte farve-fænomener er, at vedkommende dyr enten

er i besiddelse af et eller andet dræbende vaaben f. eks. braad eller gift-tænder eller ogsaa er uspiselige og som følge heraf saa farlige eller ubehagelige for deres fiender, at de aldrig angribes, naar deres særlige eiendomligheder er kjendte. — De behøver i den anledning et tegn, der kan gjøre tjeneste som alarm-signal for mulige fiender, saa at disse ikke skrider til angreb, og dette signal har de faaet i form af en paafaldende eller lysende farvetegning, som meget tydeligt skiller sig fra de beslægtede, forsvarsløse dyrs beskyttelses-farver. Som eksempel paa advarende farvetegning omtaler Wallace det amerikanske stinkdyr (mephitis americana), et lidet, vakkert hvidt og sort dyr med busket hale. Nævnte dyr har som bekjendt en høist ubehagelig afsondring, som det har evnen til at udslynge mod sine fiender, og som paa en høist virksom maade beskytter det mod angreb. Lugten af dette sekret er saa gjennemtrængende, at det bedærver og gjør ubrugeligt alt, hvormed det kommer i berøring, og alt, som findes i nærheden.

Kommer en draabe af denne vædske ind i øiet, foraarsager den blindhed. Det paastaaes saaledes, at indianerne ikke sjelden taber synet af denne grund. Som følge af denne mærkelige evne til at skade, angribes stinkdyret sjelden af andre dyr. Den sorte og hvide pels tilligemed den buskede hale, der bæres opreist, naar dyret tirres, virker tilsammen som et alarm-signal saaledes, at det i skumringen eller maaneskinnet er let at skille et stinkdyr fra ikke beskyttede dyr. Det er derfor bevidstheden om, at det kun behøver at sees for ikke at blive angrebet af andre dyr, der bevirker, at stinkdyret bevæger sig saa langsomt og frygtløst, noget som forøvrigt udmærker de fleste paa denne maade beskyttede dyr. — Det er imidlertid hos insekterne, at advarende farver findes best udviklede og hyppigst forekommer. Vi behøver bare at minde om de med braad bevæbnede vepse og bier, hvis former og farver altid er særlig udprægede og paafaldende, og som saavidt vides aldrig er forsynede med beskyttelses-farve, som tilfældet er med de fleste forsvarsløse insekter.

Vi skal ikke trætte læseren med mange detaljer, men naar der er tale om »advarende« farvetegning, kan vi ikke godt undlade at nævne de sydamerikanske »helikonider«, et slags dagsommerfugle, der særlig udmærker sig ved sine iøinefaldende farver, store vinger og langsomme flugt. De er meget talrige og lette at opdage, men ikke desto mindre forsøger de aldrig at skjule sig. Man skulde efter dette tro, at disse dyr var særlig udsatte for angreb og tilintetgjørelse, men tingen er den, at dens legemer indeholder stærkt

lugtende vædsker, som ikke falder i de insektædende dyrs smag. Bates og Wallace har saaledes iagttaget, at nævnte sommerfugle ikke angribes af insekt-ædende fugle, og at deres vinger af den grund ikke fandtes paa skogstierne blandt de utallige vinger af sommerfugle, hvis legemer var opslugte. Belt iagttog engang et fuglepar, som fangede insekter til sine unger; og omendskjønt »helikonider« sværmede om i naboskabet og med lethed kunde fanges, forfulgtes ikke en eneste. Andre sommerfugle undslap derimod ikke. Det

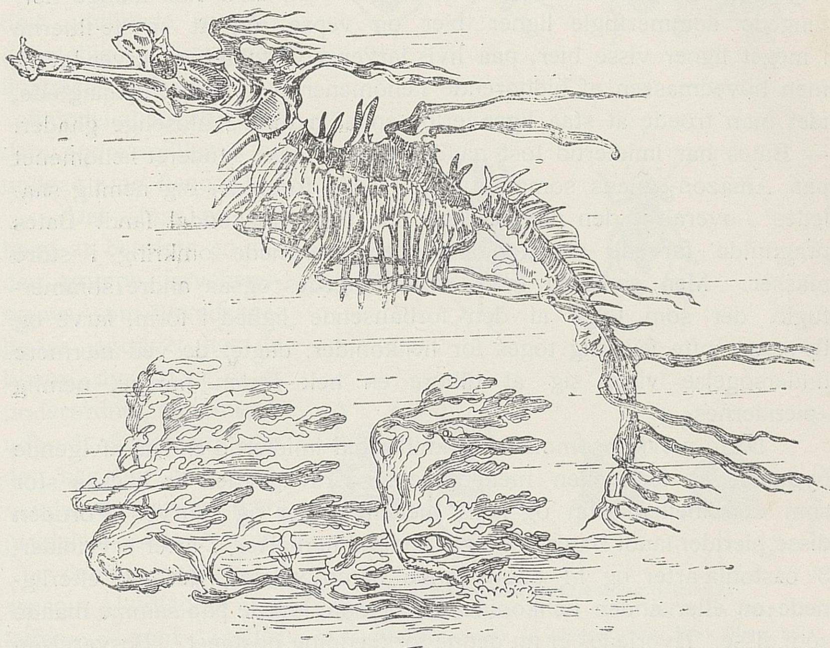

En tropisk sjøhest (Phyllopteryx eques) i naturlig størrelse, der baade i form og farve efterligner havplanter.

interessanteste og mest afgjørende eksempel paa denne slags beskyttelse har vi imidlertid i sommerfugl-larverne. Kompetente forskere har i dette tilfælde omhyggeligt prøvet kjendsgjerningerne eksperimentelt, og vi kan anse det for fastslaaet, at de med beskyttelsesfarve udstyrede larver næsten altid ædes med begjærlighed af alle slags insektædende dyr, medens det store flertal af de iøinefaldende, haarede eller lyst farvede larver vrages af visse eller af alle dyr. — Den forestilling om de »advarende« farver og dens betydning i naturens husholdning, som herigjennem er opnaaet, vil nærmere

uddybes og befæstes ved betragtning af det saakaldte forklædningsfænomen, der paa det nøieste hænger sammen med og fuldstændig afhænger af den advarende farvetegning.

Navnet forklædning (mimicry—efteraben) har man givet en form af beskyttende lighed, som bestaar deri, at to arter ligner hinanden i ydre form og farve i den grad, at de kan forveksles, omendskjønt de kanske slet ikke tilhører samme slægt og ofte hører hjemme i forskjellige familier og ordner. Det ene dyr synes at være forklædt for at ligne det andet. Man har længe vidst, at f. eks. mange florvingede sommerfugle ligner bier og vepse, og at snylte-fluerne i meget ligner visse bier, paa hvis larver snylte-fluernes larver lever; men hovedmassen af hidhørende fænomener blev længe upaaagtede, idet man troede at staa ligeoverfor en af naturens uløselige gaader. — Bates har imidlertid løst gaaden efter at have studeret fænomenet paa Amazon-egnens sommerfugle. Sagen forholder sig nemlig saaledes: overalt i den paa insekter saa rige Amazondal fandt Bates pragtfulde farvede »helikonider«, der sværmede omkring i store masser. Men sammen med disse fangedes ogsaa andre sommerfugle, der som følge af den forbausende lighed i form, farve og flyvesæt ofte feilagtig toges for helikonider, uagtet de ved nærmere undersøgelse viste sig at tilhøre en helt anden familie, nemlig »pieridernes«.

De to nævnte sommerfugl-familier har imidlertid en saa afvigende bygning, at forskjellen mellem dem i virkeligheden er ligesaa stor som den mellem svin og faar, mellem svaler og spurve. Foruden disse pierider fandt Bates fire ægte sommerfugl-arter, 7 arter erycinider, 3 castonia-arter og 14 dagflyvende bambyx-arter, der alle efterlignede en eller anden helikonide-art, og som levede paa samme maade som disse. Hvorledes er nu denne forklædning opstaaet? Besvarelsen af dette spørsmaal har Bates givet, idet han minder om, at helikoniderne er i besiddelse af en modbydelig lugt og smag, som gjør, at de paa det nærmeste gaar fri for angreb af insektædende dyr. Hvis nu en anden i samme egn levende sommerfugl, som er spiselig og derfor stadig gjenstand for forfølgelse, træffer til at ligne en eller anden af de uspiselige helikonide-arter i saa høi grad, at der kan indtræde forveksling, vil den naturligvis herved undgaa forfølgelse.

Dette er den paatagelige og tilfredsstillende grund til, at maskeringen er nyttig, og at den overhode forekommer i naturen. Forklædnings-fænomenet er imidlertid saa mange-artet og indviklet, at vi ikke her kan indlade os paa detaljer. Vi vil indskrænke os til at bemærke, at lignende forhold som ovenfor skildret ogsaa findes

indenfor andre insekt-ordner, og at vi selv blandt hvirveldyrene finder forklædnings-fænomenet tydelig udtalt, idet uskadelige slanger maskerer sig som giftige arter, svage og forsvarsløse fugle som f. eks. gjøken efterligner i farve og tegning spurvehøken osv., om end fænomenet særlig for fuglenes vedkommende er mindre hyppigt og mindre udpræget, efter som disse dyrs høit udviklede instinkt og intelligens samt deres livlighed og flyve-evne i almindelighed byder dem andre midler til at undgaa sine fiender.

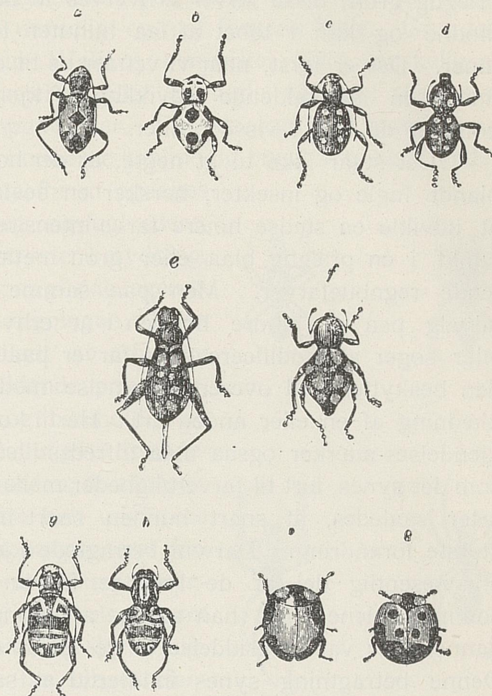

Eksempler paa forklædning (mimicry).
a og *b*, *c* og *d*, *g* og *h* er alle biller der ligner hverandre til forveksling, uagtet de tilhører helt forskjellige bille-familier. *b*, *d* og *h* er snude-biller, hvis skaller er saa haarde, at de ikke angribes af insekt-ædende fugle, og som derfor efterrabes af *a*, *c* og *g*, der er saakaldte træbukke, hvis skaller er mindre haarde. *e* og *i* er derimod græs-hopper, som til beskyttelse efterligner den første *(e)* en snudebille, den anden *(k)* en marihøne.

Det staar nu tilbage at betragte en anden gruppe farvefænomener, som hovedsagelig er iagttaget hos de høiere dyr. Det er et underordnet, men meget udbredt fænomen, som det her blir tale om, nemlig de farver, fjærprydelser eller andre prydende nedhæng, saasom hudlapper og kamme, som skiller kjønnene fra hverandre. Disse afvigelser mellem kjønnene i form og farve staar ikke i noget bestemt forhold til de angjældende arters slægtskab med hverandre eller til deres stilling i dyrerigets system.

Det er som nævnt hos de høiere staaende og virksommere dyr, at forskjellen mellem kjønnenes farver er saa fremtrædende. Naar de to kjøn er adskilte hos bløddyrene, har de altid den samme farve og fremviser kun sjelden ubetydelige uligheder i skallets form. I krebsdyrenes store klasse har kjønnene i regelen den samme farve,

medens afvigelser i gribe-organernes form ofte forekommer. I nogle faa tilfælde er der dog paavist farve-uligheder. Saaledes er hunnen hos en brasiliansk strandkrabbe graabrun, medens hos hannen den bagre del af forkroppen er rent hvid, hvorimod den forreste del er prægtig grøn; disse farver erhverves af hannerne, naar de blir kjønsmodne og kan i løbet af faa minuter forvandles til mørke farvetoner. Det er først, naar vi vender os til de bevingede insekter, at vi finder en iøinefaldende udvikling af kjønsfarver, og selv her forekommer de kun i visse ordner.

Det staar ikke til at negte, at der hos flere dyrs hanner, særlig blandt fugle og insekter, hersker en bestandig tendens i retning af at udvikle en stedse høiere farve-intensitet, som ofte naar sit høidepunkt i en prægtig blaa eller grøn metalglans eller i vakkert skiftende regnbuefarver. Men paa samme tid arbeider det naturlige udvalg paa at hindre hunnen i at erhverve de samme farvetoner eller søger at modificere dens farver paa forskjellig vis saaledes, at den beskyttes ved overensstemmelse med omgivelsen eller ved forklædning af en eller anden art. Hertil kommer, at behovet for gjenkjendelses-mærker ogsaa maa tilfredsstilles. Alt dette i forening har, som det synes, ført til farve-uligheder mellem kjønnene hos beslægtede arter saaledes, at snart hunnen snart hannen har undergaaet den største forandring. Darwin betragtede kjønsudvalget som aarsag til en væsentlig del af de lysende farver og brogede mønstre hos sommerfuglene, idet han antog, at hunnerne bestandig foretrak de hanner, der var i besiddelse af de gildeste og mest brogede farver. Denne betragtning synes imidlertid at savne støtte i virkeligheden og formaar ikke tilfredsstillende at forklare de faktiske forhold. Wallace finder det saaledes ikke udelukket, at det kan være den kraftigste eller ihærdigste han, der finder naade for hunnens øine, ikke nødvendigvis den smukkest farvede, og i saa fald blir fænomenets aarsag et virkelig naturligt udvalg. — Hos hvirveldyrene er det regel, at farven hos de to kjøn er den samme.

Hos fuglene er dog farve-forskjellighed mellem kjønnene meget almindelig og forekommer sandsynligvis i større eller mindre grad hos mere end halvdelen af de kjendte arter. Denne klasse dyr byder os derfor et ganske fortrinligt materiale, naar det gjælder at diskutere problemet. Noget af det første vi opdager er, at fuglehannens farve er stærkere end hunnens. Naar fjærdragten er meget udpræget, beskyttelses-farvet eller af uanselig og lidet fremtrædende farvetone som hos mange troste og sangere, har kjønnene næsten den samme farve. Men naar farverige tegninger eller lyse farvetoner er-

hverves, savnes disse næsten altid eller er meget mattere hos hunnen. Det er imidlertid i de tropiske egne, at vi finder de mærkeligste eksempler paa seksuel farve-forskjel. Hos de smukkest farvede fugle, man kjender, nemlig paradisfuglene, kolibrierne, fasanerne og paafuglene, er hunnerne langt mindre pragtfulde og for de aller flestes vedkommende paafaldende uanseligt og mat farvede fugle. Grunden til dette fænomen er, som Wallace bemærker, ikke vanskelig at finde, naar vi blot overveier, hvilke en fugls vigtigste eksistens-vilkaar og fornemste livs-opgaver er. For at arten skal bestaa, maa unger fødes til verden og hunnerne taalmodig ruge sine æg. Under dette arbeide er de udsatte for at opdages og angribes af de talrige æg- og fugl-ædere, og det er derfor af den største betydning, at de har beskyttelses-farve paa alle de legemsdele, som er synlige under rugningen. I den hensigt har hunnerne undladt at erhverve de lyse farver og iøinefaldende prydelser, som smykker hanfuglene, og bibeholder de uanselige farver, som sandsynligvis oprindelig har udmærket hele den orden, de tilhører.

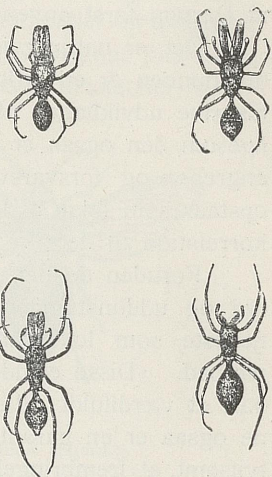

Mimicry.
Edderkoppe, der lever sammen med myrer, hvis ydre de efterligner; alene lemmernes antal røber „bedraget".

De mere eller mindre høit udviklede prydfarver, man finder hos hunnerne af forskjellige arter, maa utvilsomt tilskrives eiendommeligheder i vaner og omgivelser samt artens evne til at forsvare og beskytte sig. Der findes saaledes nogle faa meget eiendommelige tilfælde, hvor hunnen virkelig har en lysere og mere iøinefaldende farve end hannen, uagtet de bygger aabent rede, men i saa fald er kjønnenes rolle ombyttede, hvad rugningen angaar; ti det er hannen, som ligger paa æggene, og hunnen, som er den stærkeste og mest stridslystne. Vi har imidlertid ogsaa at tage hensyn til den kjendsgjerning, at hannerne i forplantnings-tiden kjæmper indbyrdes, at de i det hele taget er livligere og virksommere end hunnerne, og da turde det være et spørsmaal, om ikke hannernes større farve-intensitet for endel ogsaa kan skyldes dette forhold. Blandt de høiere-staaende dyr er det saaledes meget almindeligt, at hannerne kjæmper om besiddelsen af hunnerne. Dette fører særlig for de polygame dyrs vedkommende til, at de stærkeste og best bevæbnede hanner erhverver

sig paterniteten for den kommende generation, hvorved udviklingen af styrke og angrebsvaaben hos hannerne befordres.

Denne kamp er imidlertid karakteristisk for næsten alle handyr, selv om de ikke er særlig bevæbnede; til og med harer, muldvarper, ekorn og bævere kjæmper paa liv og død, og man finder dem derfor ofte bedækkede med ar og saar. Det samme gjælder om næsten alle havfugle. Hvad krybdyrene angaar, ved man, at kamp mellem hannerne forekommer blandt krokodiller, øgler og skildpadder, og at det samme forhold gjenfindes inden fiskenes og insekternes klasser. Dette almindelige fænomen foraarsager nødvendigvis et slags naturligt udvalg, og det var paa denne form af rivalitet mellem hannerne, at Darwin først anvendte udtrykket »kjønsvalg«.

Det er naturligvis heller ikke tvil underkastet, at denne kamp om hunnen er en virkelig magt i naturen, og at det er den, vi maa tilskrive udviklingen af styrke, størrelse og virksomhed hos hannerne, ligesom den ogsaa er aarsag til hannernes udrustning med særskilte angrebs- og forsvarsvaaben tilligemed alle andre egenskaber, der opstaar som følge af forsvars-vaabnernes høie udvikling eller staar i korrelation til dem.

Foruden de her nævnte kjøns-karakterer har vi de forskjellige lyd og uddunstninger, som er karakteristiske for hannen og gjør tjeneste som lokkeraab paa hunnen eller som tegn paa hannens nærhed. »Disse eiendommeligheder,« bemærker Wallace, »er aabenbart et værdifuldt tillæg til de to kjøns gjenkjendelses-tegn, ligesom de ogsaa er en garanti for, at parringstiden er inde, og det er ikke tvilsomt, at frembringelsen, forstærkningen og differintieringen af disse egenskaber falder indenfor det naturlige udvalgs virknings-sfære. Det samme gjælder om fuglenes eiendommelige lokketoner og fuglehannernes sang, der er et udtryk for overstrømmende nervekraft og livlighed aldeles som dans, sang og idrætsøvelser hos os.« — Denne mening støttes ogsaa af den iagttagelse, at synge-evnens opøvelse synes at erstatte udviklingen af nedhængs-fjær og prydelser, eftersom alle vore vigtigste sangfugle er enkelt farvede og savner fjærprydelser og lysende farvetegninger, medens tropernes overdaadigt og pragtfulde fugle savner synge-evnen eller har en forholdsvis lidet udviklet stemme f. eks. kalkuner, paafugle, paradisfugle og kolibrier.

Darwin hævder imidlertid, at hanfuglenes farver og fjærprydelser og disses fremvisning i parringstiden spiller en afgjørende rolle ved hunnernes valg.

Det maa naturligvis medgives, at fremvisningen er et bevist

faktum, og at det er meget som taler for, at hunnerne finder behag i og egges ved fremvisningen. Men heraf følger ikke, at ubetydlige forskjelligheder i fjærprydelsernes form, mønstre eller farver bevirker, at hunnerne foretrækker den ene han for den anden.

Hewit, Tegetmüer med flere tror ikke paa, at hunnerne foretrækker visse hanner for deres vakre farvers skyld. Hewit er saaledes overbevist om, at hunnerne næsten uden undtagelse foretrækker de stærkeste, mest udfordrende og stridslystne hanner; og Tegetmüer forsikrer, at selv om man berøver en kamphane dens fjærprydelser modtages den ligesaa velvilligt af hønerne som en hane, der har alle sine fjærprydelser i behold. »Det er et ubestrideligt faktum,« siger Wallace, »at hunfuglene har uberegnelige sympatier og antipatier aldeles som os mennesker. En ung mand, som gaar paa frieri, børster eller kruser haaret og sørger for, at hans mustacher, hage-

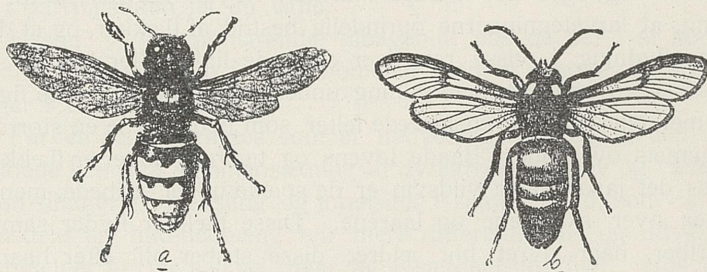

Mimicry.
a en veps (Vespa cabro), *b* en sommerfugl (Trochilium apiforme).

og kindskjæg er i beste orden, og uden tvil beundrer hans hjertenskjær disse prydelser. Men dette beviser ikke, at hun tager ham til mand for deres skyld, og endnu mindre, at haar og skjæg-prydelser udvikles ved kvindekjønnets valg.

Paa samme maade kan det vel hænde, at fuglehunnerne blir henrykte eller eggede ved, at hannerne fremviser vakre fjær; men der findes intet bevis for, at ubetydelige afvigelser i disse fjærprydelser har nogen afgjørende indflydelse paa deres valg. — Aarsagen er meget mere den, at i parringstiden befinder fuglehannerne sig i en tilstand af den høieste udvikling og besidder et betydeligt overskud af livskraft. Naar de derfor, behersket af kjønsdriften, udfører de forunderligste bevægelser, maa rimeligvis denne eiendommelighed lige meget tilskrives en indre drift til bevægelse og kraftudfoldelse som lyst til at behage hunnerne.«

Denne opfatning styrkes i høi grad ved Tylors paavisning af,

at de forskjellige farver og mønstre følger de vigtigste anatomiske linjer og veksler i de punkter, hvor, som i leddene, funktionerne veksler. Tylor gjør blandt andet opmærksom paa, at hos dyr saa som som zebraer, visse hjorte og rovdyr, der er udstyrede med afvekslende mørke og lyse baand eller flækker, findes rygrads-regionen markeret ved et mørkt baand, og at nedhæng og lemmer har særskilte tegninger, ligesom ogsaa at siderne er stribede eller flækkede udefter eller mellem ribbens-regionerne. Hertil kommer, at skulder- og hoftepartierne har bøiede linjer, at linjernes eller flækkernes retning forandrer sig paa hodet, halsen og ved hvert led, samt endelig at øinenes, næsens, halsens og føddernes spidser ligesom øie-regionen udmærker sig ved særskilt farve. Hos flækkede dyr faar desuden flækkerne sædvanlig sin største længde i den retning, hvori skelettet er stærkest udviklet. Denne farvetegning, som følger de anatomiske linjer, kan ogsaa let iagttages hos mange insekter. Tylor hævder derfor den mening, at farvetegningerne oprindelig bestod af flækker, og at deres sammenflydning i visse retninger dannede linjer eller baand, samt at disse igjen ved sammenflydning undertiden dannede runde figurer eller mer eller mindre ensfarvede felter, som bedækkede en større del af legemets overflade. Baade løvens og tigerens unger er flækkede; og hos det javanesiske vildsvin er de spæde unger stribede, men har flækker over skuldrene og laarene. Disse flækker flyder sammen til striber, naar dyret blir ældre; disse striber blir efter haanden bredere og møder hverandre tilslut, saa at det fuldt voksne dyr blir ensfarvet mørkebrunt. Eftersom nu nerverne altid følger musklerne, og disse er fæstede til benene, blir det forklarligt, hvorfor de regioner af legemets overflade, som udmærker sig ved særskilt farve-udvikling, saa ofte falder sammen med hovedafdelingerne i hvirveldyrenes benbygning og med leddyrenes segmenter. — Hertil kommer, at lysende farver sædvanlig forekommer i forhold til hud-nedhængenes udvikling. Naar vi saaledes hos fuglene kan paavise de pragtfuldeste farver hos dem, som har udviklede fjærprydelser, og vi tillige tager i betragtning, at alle disse nedhængs-fjær forekommer paa legemsdele, som hos andre arter udmærker sig ved farvetegninger, saa er hermed givet et bevis for, at farvens og nedhængfjærenes udvikling skyldes en og samme grundaarsag. Darwins teori forklarer ikke, hvorfor disse fjærprydelser sædvanlig forekommer paa nogle faa bestemte dele af kroppen, hvorimod disse eiendommelige forhold faar sin fulde rationelle forklaring, naar vi som aarsag til fuglenes og andre dyrs prydelser antager det før nævnte overskud paa livskraft, der leder til abnorm tilvækst i de dele af beklædningen, hvor muskel- og

nerve-virksomheden er størst. Det hele blir saaledes et resultat af det naturlige udvalgs sædvanlige virksomhed, den der jo gaar ud paa at bevare de kraftigste individer i kampen for tilværelsen, hvorved de stærkeste og mest energiske hanner sikrer sig paterniteten for næste generation.

For saa vidt hunnerne udøver noget valg, maa, som Wallace bemærker, dette være et valg af de kraftigste og mere kamplystne hanner, hvorved kjønsvalget kommer til at støtte det naturlige udvalg og saaledes befordre udviklingen af fjærprydelser. Fremvisningen af disse blir da en ligefrem følge af de samme aarsager, som førte til deres fremkomst; ti de muskler, som tjener til at reise fjærene, vil selvfølgeligt tiltage i styrke med fjærenes længde og mængde, og da nerverne og blod-cirkulationen er særlig stærkt udviklede ved disse fjærs fæstepunkter, blir det at reise og udfolde disse fjærprydelser især i parringstiden let en vane.

Kaster vi et mønstrende tilbageblik paa de her i al korthed fremstillende biologiske farve-fænomener, kan vi opsummere vore erfaringer i følgende resumé:

Farven maa betragtes som et nødvendigt resultat af den høist indviklede kemiske sammensætning af dyrekroppens væv og vædsker. Farven tiltager i afveksling og intensitet i samme grad, som de ydre legemsdele og hud-nedhæng blir mere differentierede og udviklede, som tilfældet er med skjæl, haar og i særdeleshed fjær. Hos fugle og insekter opnaaes desuden farvevirkning ved gjennemskinnelige lameller eller yderst fine striber paa overfladen, hvorved opstaar interferens-fænomener. — Der findes tegn til en fremadskridende farveforandring, som i en vis orden ledsager vævenes og nedhængenes udvikling. Saaledes flyder ofte flække sammen i baand, og ved udpræget fladevækst som til eksempel i paafuglens halefjær fremkommer herved øienpletter i vekslende farver og schatteringer.

Naar vi i mange af de større dyregrupper finder farve-overgange fra forholdsvis uanselige og enkle til lysende og afvekslende farvetoner, saa er dette et tegn paa, at der eksisterer en saadan udviklingslov, der sandsynligvis staar i afhængigheds-forhold til en fremskridende lokal afsondring af identiske organiske molekyler i vævene og beror paa tilvækstlove, som endnu ikke er udforskede. — De saaledes frembragte individuelle farver er i tidens løb blet modificerede paa utallige maader i hver enkelt arts specielle interesse. De almindeligste tilpasninger har været saadanne, som kunde tjene til skjul for vedkommende art i dens almindelige omgivelser.

Undertiden har denne tilpasning udviklet sig trin for trin, indtil

den har givet anledning til den mest detaljerede efterligning af en livløs gjenstand eller til en forklædning, som har gjort dyret forbausende ligt et andet dyr. I andre tilfælder er lysende farver eller skrigende kontraster bibeholdt for at tjene til signal for dyrets uspiselighed eller farlige angrebs-vaaben.

Et særdeles hyppigt fænomen er specialiseringen af hver særskilt dyreform ved en eller anden farve eller tegning, som sikrer let gjenkjendelse, hvilket i særdeleshed er tilfældet med dyr, som lever i flokke, og hvis tryghed for en stor del beror paa association og gjensidigt forsvar. — I regelen er de to kjøns farver lige.

Blandt de høiere dyr forekommer imidlertid en tendens til dybere eller intensere farve hos hannen, rimeligvis som følge af dens større kraft. I mange dyregrupper, hvor denne overstrømmende livskraft har naaet sit maksimum, har udviklingen af hud-nedhæng og lysende farver fortsat, indtil der er opstaaet en stor ulighed mellem kjønnene, idet hunnerne gjennem det naturlige udvalg har bibeholdt gruppens oprindelige uanselige farver for beskyttelsens skyld.

Den ovenfor givne sammentrængte fremstilling af farve-fænomenerne i dyreriget gjør naturligvis intet som helst krav paa at være udtømmende, hverken i den ene eller anden retning. Hensigten har blot været, i populær form at give et resumé af, hvad blandt andre en saa fremragende forsker som professor Alfred Russell Wallace i det væsentlige har at sige om disse ting, og samtidig vise betydningen af det store nyttigheds-princip samt udviklingsteoriens og teorien om det naturlige udvalgs evne til at give selv de almindeligste naturfænomener fornyet interesse. Under studiet af farve-fænomenerne i den organiske verden overhode, der planterne viser lignende farve-tilpasninger som dyrene, lærer vi at indse, hvor forunderlig indviklede de adaptions-fænomener er, der bringer en art i harmonisk forhold til alle omgivende arter, og hvorledes hele naturen saa at sige er et netværk af de mest komplicerede afhængigheds-forhold. Og alligevel er dette paa en vis maade naturens yderside, dens klædning, hvorunder den indre bygning, skelettet, karrene, cellerne, de cirkulerende vædsker samt assimilations- og reproduktions-processerne skjuler sig. Og bag disse fænomener skimter vi de hemmelighedsfulde kemiske, elektriske og vitale kræfter, hvis sum vi kalder livet. Disse kræfter synes i grunden at være de samme hos alle organismer, hvilket jo ogsaa er tilfældet med de stoffe, hvoraf al organisk materie er opbygget. Vi finder saaledes bag de ydre forskjelligheder et indre slægtskab, som forener de myriader af ulige livsformer, der befolker vor klode. Kort sagt —

hver plante eller dyreart er en del af et harmonisk hele og skjuler i detaljerne af sin indviklede bygning lige saa mange fragmenter af den lange organiske udviklings-historie. Der har i de senere aar blandt biologer været megen strid om den af Darwin og Wallace samtidig opstillede selektions-teori og deres maade at forklare hensigtsmæssigheds-principet i naturen.

At nævnte forskeres forklaring ikke er udtømmende, siger sig selv, eftersom deres teori ikke giver nogen rationel begrundelse af variations-fænomenet d. v. s. forskjellighederne hos afkommet, hvorpaa deres lære er bygget. Men man skal heller ikke glemme, at Darwin og Wallace var selv de første til at pege paa det saare punkt. Deres store fortjeneste ligger deri, at de har udvidet vor erkjendelsessfære inden den organiske verden, idet de har forsøgt saa vidt muligt paa basis af organismernes faktiske tilpasnings-evne at forklare arternes oprindelse som et naturligt resultat af kampen for tilværelsen og den deraf følgende naturlige udvælgelse af den best skikkede. Og ingen moderne biolog tør vel benegte omgivelsernes og de ydre forholdes mægtige indflydelse paa retningen af livsformernes variations-tendens. En anden sag er det, hvorvidt det naturlige udvalg er den mest omformende faktor i den levende natur. Det er meget, som taler for, at saa ikke er tilfælde. Vore fem ufuldkomne sanser omspænder kun en forsvindende brøkdel af den fænomenale verden, og der skal et grænseløst hovmod til for at tro, at vi med vor nuværende opstykkede og mangelfulde viden skal kunne magte livets mysterium.

Vi har endnu mange spørsmaal at besvare, mange gaader at løse, før vi om nogensinde naar saa langt. Vistnok kan vi ved hjælp af afstamnings-lære og selektions-teori i store træk gjøre os rede for de rent ydre form-forholde og omdannelses-processer, men tolkningen af de indre, individuelt formende kræfter i organismen ligesom udredningen og formuleringen af tilvækstens love, der blandt andet bestemmer farve-vekslingen inden de forskjellige dyregrupper, er af en saa indviklet beskaffenhed og frembyder saa store vanskeligheder, at mangen en forsker under følelsen af sin afmagt har givet tabt og nøiet sig med haabløshedens og selvopgivelsens standpunkt; »ignoramus et ignorabimus«. — Men at sætte grænser for vor natur-erkjendelse er som at dæmme op for en voksende elv. Den umættelige forsker-trang vil tidlig eller sent fremtvinge et gjennembrud. Et lykkeligt greb i naturens strenge, en genial tanke, og der aabenbares for os uanede harmonier og maaske ukjendte kræfter og aarsags-forholde.

Den tid er vistnok ikke saa fjern, da fænomenerne vil tvinge os til at erkjende, at specielt de biologiske gaader bunder i noget andet og mere end de kjendte fysiske og kemiske processer. Ti det er paa dette felt, den levende naturs omraade, vi har at vente de største og mest epokegjørende opdagelser, og det er fra denne side, grundproblemernes »ignorabimus« maa angribes, hvis vi skal tænke paa at naa maalet for vor stræben: en filosofisk verdens-forklaring, der dækker alle fænomener.

A. Petersen.

Mithra-dyrkelsen.

(Efter **A. Gasquet** i *Revue des Deux Mondes*).

Den gang romerne havde samlet alle folkeslag rundt Middelhavet sammen til politisk hele, begyndte de forskjellige kulturer og religioner, som disse saa forskjellige folkeslag havde udviklet hver paa sin kant efter sine anlæg og sine behov, at strømme ind over hinandens enemærker. Der opstod en kamp om tilværelsen mellem aandsretninger, tros-former af livssyn, som i aartusener havde levet sit stille liv hver indenfor sine grænser. Rigets herskende folkeslag eiede ingen religion selv; Rom havde nok en gammel national kultus med statelige templer og ærværdige præster, men alt var en tom skal uden aandig kjerne. De dannede stænder havde i aarhundreder levet paa hellenernes filosofi, og almuen forfaldt til alskens overtro. Efter hvert som de fjerne folkeslag blev underkuede, importeredes deres tros-former til hovedstaden. Nye gude-navne, nye ceremonier, nye dogmer dukkede frem fra alle kanter. Der sneg sig uro ind i godtfolks sinds-liv; man hørte om og blev snart selv med til lønlige bønnemøder, hvor fremmede forkyndere talte om menneskets trang til *frelse* fra den urenhed, man kjendte sig befængt med. Alle disse forkyndere kom fra Østerland, alle bragte de med sig urgamle formler for rensende og forløsende ceremonier, som man maatte lade sig høitidelig indvie i. Som bekjendt var det troen paa Kristus, der gik med seir ud af denne tros-lærernes kamp for tilværelsen. Kristendommens stærkeste, seigeste og siste konkurrent var Mithra-dyrkelsen. En naturlig følge af den endelige seir er det, at alt, som mindede om den overvundne farlige modstander, blev udryddet. Kjendskabet til Mithra-læren har derfor længe været yderst

knapt. Vor tids forsker-trang har imidlertid ogsaa her tilslut faaet bugt med vanskelighederne. Æren for at have saa at sige »udgravet« og rekonstrueret denne en gang saa stærkt udbredte religion tilkommer den utrættelige Lajard og hans sindigere efterfølger Franz Cumont. Alle gamle beretninger om Mithra-dyrkelsen er nu ved disses flid sanket sammen, monumenter og indskrifter afbildede og udgivne i trykken. Vi skal derfor gjengive et uddrag af den omstændelige fremstilling, som det store pariser-tidsskrift netop meddeler af de resultater, som nu foreligger.

I.

Mithra-dyrkelsen var ingen ur-religion. Det viser sig, at den egentlig var en sammensmeltning af de leve-dygtigste elementer af to oprindelig vidt forskjellige religiøse systemer: den havde sin rod baade i Iran og i Kaldæa. Et Mithra-monument bærer som hovedbillede den babyloniske tyr med de tolv himmeltegn og de syv planeter, men det fattes heller ikke hunden, ravnen og slangen fra Avesta, den iranske (persiske) bibel.

Avesta-teksten har bragt de lærde mange problemer at strides om, hvad man noksom blir var, om man gaar til zend-forskningens stormestere, gamle Spiegel og James Darmesteter. Saa meget er de dog enige om, at i sin foreliggende form er Avesta forfattet under Sassaniderne i det fjerde aarhundred efter Kristus paa grundlag af stumper af den under Alexanders efterfølgere ødelagte oprindelige tekst; dennes sprogform er det samme zend, som forekommer i Darius-indskrifterne. Det religiøse indhold kan, ved sammenligning med de indiske Veda-sanges, tydes at være tilblevet i den før-ariske tid. Det handler om lysets kamp mod mørket, det godes kamp mod det onde, Ormuzd's kamp mod Ahriman. Ormuzd er herren den alvidende, det lys-fyldte verdensrum, alle tings ophav; med solen som øie vaager han over jorderige. Verden har han skabt med sit blotte ord; han nævnte væsenerne ved navn, og de stod frem. Til hjælpere under skabelsen skabte han de syv Amshaspand'er; egentlig er dette kun personifikationer af hans guddoms-egenskaber. Mere bestemte er de otte og tyve Ized'er eller personifikationer af elementerne, ilden, luften, vandet osv. Endelig Fravashi'erne eller de udødelige grund-typer for skabningerne, som stiger ned fra himlen og iklæder sig dødelige legemer, for saa til slut atter at vende tilbage til sit himmel-hjem. Ormuzd gav Zarathustra sin aabenbaring at forkynde for menneskene, læren om renhed og de trylle-ord, som sikrede dem seir over det onde. I tidens fylde, naar tolv tusen aar

var henrundne, vilde han af Zarathustras sæd opvække en frelser, der skulde opvække de døde, udskille de gode samt ved en soning fuldende de ondes renselse og saaledes fuldbyrde Ahrimans nederlag.

En af ized'erne var Mithra. Denne gude-figur hører til i den ældste ariske mytologi; i de indiske Veda-sange er han en lys-gud i Varunas følge og blir efter hvert opfattet som et med solen. Paa iransk grund udvikles Mithras personlighed i særlig fylde; her blir han solens forløber og efterlever, morgenrødens og kvæld-skumringens gud, herre over himlens vide græsgange, forvalter af velstand og frugtbarhed, utrættelig i dysten mod mørket og mørkets gjerninger. Han har ti tusen øine og ti tusen øren, vaager over jorderige og mærker den lønligste tanke; han er løgnens fiende, sandhedens og sandruhedens gud. Han tager løfter i sit værn, hegner hjemmets og samfundets fred, trøster de lidende og fattige, mægler mellem menneskens børn og mellem skabningen og dens skaber. Han forestaar ofringerne og ofrer første gang *hôma*. Han leder de døde over skjæbnens bro og veier deres gjerninger paa retfærds vægtskaal. Mithra er trefold gud, himlens, jordens og dødens.

II.

Perser-folket slog under sig Medien og Babylonien; her mødte de en fremmed race med ur-gammel kultur. Religionen var stjernedyrkelse; præsterne var lærde stjerne-tydere, som i endeløse aarrækker havde optegnet sine videnskabelige observationer af himmellegemernes gang og afmærket solens vei gjennem de tolv stjernebilleder. De havde gjort stjerne-vrimlens bevægelser til en skjæbne-bog, hvori de læste gudernes vilje med mennesket. Assyriens vældige krigs-fyrster havde spredt denne lære til naboerne; Mediens præsteskab var babyloniske mager. Selv til avesta-lærens omraade havde den kaldæiske stjerne-kundskab tidlig naaet frem; tallet paa amshaspand'erne og ized'erne svarer til ugens og maane-maanedens dage. Efter erobringen af Babylonien magtede den rene avesta-lære ikke at modstaa indflydelsen af den lærde mager-teologi: lys-guden Mithra og gudinden for de rindende vande og frugtbarheden, Anahita, blev slaaet sammen med kaldæernes Marduk og Istar — i renhedens helligdomme holdt vellyst-gudindens terne-skare sit indtog. Da saa Perser-riget styrtede sammen for Alexander den Stores erobrer-geni, var allerede Irans og Kaldæas religioner flydt sammen.

Men Mithras skikkelse gjenopstaar snart renset for den babyloniske sanselighed; denne reformation af avesta-læren foregaar sandsynligvis under Alexanders eftermænd og skyldes vel en af de strenge

sekter, der ved mager-lærens forfald opstod i det nye Parther-rige, formodentlig de unitariske zervanister. Den parthiske Mithra-dyrkelse var strengt old-persisk efter sin moral-lære, om end efter sin dogmatik og astronomiske symbolik fremdeles befængt med kaldæisk teologi.

III.

Paa fremmed grund udvikler Mithra-dyrkelsen sig imidlertid videre, først og fremst i Frygien og det øvrige Lille-Asien. Skjønt man egentlig kjender meget lidet til dette led af Mithra-dyrkelsens historie, synes det dog sikkert, at gudens strengt persiske karakter ikke er blet synderlig ændret. I det ydre faar skikkelsen derimod flere træk til fælles med de hjemligt frygiske guder, den besynderlige dragt, hvorpaa en Mithra-statue straks kjendes, er et laan fra frygernes Attis: top-hue, bluse og vide bukser med snøringer omkring laar og lægger. Desuden forblandes navnet ofte ved den frygiske solgud Sabazius, ligesom ofringen af en tyr er fælles for tilbedelsen saavel af Mithra som af gudinden Kybele.

Fra Frygien naaede Mithra-dyrkelsen Middelhavets strande. Og efter krigen mod de kilikiske sjørøvere bragte Pompeius' marinesoldater den med hjem til Rom. Her foregik dyrkelsen af den østerlandske guddom fra først af i hemmelighed paa smaa opbyggelses-møder. Keiser Nero tyede til Mithra-ceremonier for at rense sig efter mordet paa sin mor. I Trajans dage blomstrede troen paa Mithra; Hadrian forbød ceremonierne, som imidlertid vandt stadig stærkere tilslutning. De elendige keisere Commodus og Elagabal var ivrige Mithra-dyrkere, den siste endog oprindelig prest ved et syrisk Mithra-tempel. Men fra Aurelians dage daterer sig det egentlige omslag; Aurelian var nemlig søn af en sol-prestinde og havde som gesandt i Persien læst en indskrift paa et til Mithra indviet bæger, hvor hans ophøielse til keiser blev spaaet. Efter seiren over Zenobia førte han da Palmyras Mithra-statue til Rom og ophøiede den af alle de forskjellige sol-guder sammensmeltede eneste solgud til rigs-gud i Mithras skikkelse. Dette var Diokletians, Konstantins (før omvendelsen til kristendommen) og Julians gud. Oldtidens hedenskab munder ud i en monoteistisk tilbedelse af »Sol-kongen“.

IV.

Indvielsen til Mithra foregik i grotter og bestod som alle oldtidens »mysterier« i ceremonier og formularer, der skulde forklare meningen med livet og dæmpe ængstelsen for døden, rense for synd og skyld, samt styrke troen paa en frelse for sjælen hinsides graven.

Mithra-læren forkynder sjælenes nedstigning (katabasis) og opstigning (anabasis). Grotten er udstyret med astronomiske symboler: himmel-hvælvet med fiks-stjerner og planeter; i hvælvets yderkanter var de to vende-kredse, stenbukkens ved Saturns tegn, krebsens ved maanens, der i al oldtidens teologi betegner kilden til livets vækst og opretholdelse; mellem vendekredsene er de tolv stjerne-billeders tegn spredt ud; Mithra bæres af tyren, Venus's tegn, og bærer i haanden vædder-glavindet, Mars's tegn.

Sjælens »nedstigning« begynder med, at den trods sit guddommelige væsen af sig selv synker ned mod legem-verdenen. En lønlig attraa til vellyst drager den; beruset af en honning glemmer den det evige lys. Nedstigningen foregaar skridt for skridt, gjennem syv porte, der betegnes ved planeternes tegn; for hvert skridt mister den noget af sin himmelske renhed, optager stjerne-stof og iklædes æter-klædebon og modtager jordiske egenskaber. Saturn skjænker den fornuft, Jupiter handlekraft, Mars lidenskab, Solen fantasi og følelse, Venus attraa, Merkur evnen til at udtrykke sig, Maanen evnen til at vokse og trives. Saa er sjælen naaet ned til »livets verden«.

»Opstigningen« foregaar den modsatte vei; ved hver planet aflægges dens tilsvarende egenskab, indtil al legemlighed atter er fjernet, saa sjælen paany gaar over i den rene aande-tilværelse.

Denne symbolik er ægte kaldæisk; i digtet om Istars besøg i dødens land skildres netop den samme nedstigning og opstigning med syv stationer og tilsvarende af- og paaklædning. Ligesaa en ninivitisk lertavles beretning om en jord-gudindes renselses-fest.

V.

Den eiendommeligste ceremoni ved Mithra-dyrkelsen var ofringen af tyren.

I alle oldtidens religioner, ariske saa vel som semitiske, betegner tyren solens gud, der slipper uveir løs. Vedaernes Indra, ægypternes Horus, babylonernes Marduk, hellenernes Zeus og Bakkhos — alle fremstilles de i tyre-skikkelse med horn i panden.

Mithra-ofrets tyr skylder saa vel kaldæisk som persisk ceremoniel sit ophav. Først og fremst er det tyrens stjerne-billede, hvorfra solen ved vaar-jevndøgn stormer frem. »Med sine guldhorn aabner den unge, seirrige solgud aaret« og fornyer jordens frugtbarhed. Til høire og venstre skrider dadoforerne, to unge mænd, den ene med løftet, den anden med sænket fakkel, morgenens og aftenens, vaarens og vinterens, livets og dødens genius'er. Mellem

tyrens ben kryber en skorpion og klemmer kloen om dens genitalier, høst-jevndøgnets symbol, der kryster kraften af aarets frembringende evne.

Dog tyren er tillige den persiske tyr, vaarens symbol, Ormuzd's første skabning, men ogsaa det første offer for det onde; den magres, sygner hen og dør. Men af hvert af dens lemmer udgaar spirer til nyttige vækster, af dens sæd nyttige dyr. Tyrens sjæl hæver sig op til sin skaber og fremfører med en røst saa stærk som ti tusen mænds al skabningens klageskrig over at være forkrænkelig; og Ormuzd fører sjælen op i øverste himmel og viser den til trøst Zarathustras »fravashi« sigende: Ham skal jeg sende til verden, for at forkynde frelsen. Og i tidens fylde skal af Zarathustra sæd Çaoshyo, Frelseren, fødes og fuldkomme Ahrimans undergang og ved anden gangs ofring af tyren skjænke menneskene udødelighed for altid.

Mithra-tyren er netop den persiske mytologis tyr; af dens hale udgaar korn-akset, for dens fod kryber slangen, Ahrimans sindbillede, der retter sig op for at drikke tyrens blod, men stanses af hunden, persernes hellige dyr. Offer-tyren betegner skabningen, sjælen i materiens lænker som bytte for smerte og død. Sjælen kunde blot renses og frelses ved fuldkommen og frivillig ofring af kjødets væsen og synden, som er i os. Tyrens ofring sikrer frelsen; til denne ofring indvier Mithra sine troende. Og overensstemmende med østerlandsk symbolik foretoges gude-tyrens ofring i skikkelse af en jordisk tyrs ofring; tyrens blod lod man sprøite over synderens aasyn og krop, det tvættede ham for al urenhed og syndeskyld, gjenfødte ham for evigheden. Denne blod-daab var fælles for baade Kybeles og Mithras mysterier.

Derimod synes der ikke at have raadet nogen bevidst forbindelse mellem Mithra-mysteriernes tyre-ofring og de kristnes forestilling om »lammets« ofring. Naar enkelte moderne forskere har forudsat noget saadant, har det bare været under indskydelse af overfladiske analogi-slutninger.

VI.

Kirkefædrene omtaler derimod, at ogsaa Mithra-dyrkerne havde sakramenter, og forklarer dette saaledes, at de onde aander d. e. »afguderne« havde forledet sine tilbedere til saadanne ceremonier, for at forvirre de troendes sind.

De hedenske sakramenter beroede altid paa, at man tiltroede visse formularer og rituelle handlinger en magisk evne til at virke tvingende paa guderne, ligegyldigt om udøveren forstod meningen

af ordene eller vidste betydningen af fagterne. Kun gjaldt det, at man var yderlig nøiagtig i udøvelsen.

Alle oldtidens folk anvendte vand til renselse ved religiøse ceremonier. Saa vel de eleusinske fester som Isis-mysterierne indledede med et rituelt bad. Noget lignende har vel ogsaa Mithra-mysteriernes »daab« været; ceremonien afsluttedes med en salvning af panden. Der foretoges ogsaa renselser med ild og med honning, dødens symbol.

Skriftemaal er en ganske naturlig ting for en skyld-betynget sjæl. Saa vel den kaldæiske som den persiske ritus kjendte formularer for skrifte, fulde af sønderknuselse og anger i lighed med det Gamle Testamentes salmer. Men om nogen præstelig absolution hører man ikke tale. At Mithra-dyrkerne anvendte skriftemaal, ved man; men ceremoniellet kjendes ikke.

Det samme er tilfælde med den »kommunion«, der omtales som hørende med til Mithra-kultusen. Der anvendtes brød og vand, og der blev holdt fælles kjærligheds-maaltider til opbyggelse i troen paa gudens naade. Avesta indeholder omstændelige forskrifter for tilberedelsen og indvielsen af *hôma*, gude-drikken, der læger alle onder, skjænker sundhed og langt liv, samt sikrer kvinden livsfrugt. Ceremonien sluttede med et fælles maaltid, hvor brød, kjød og vand blev baaret rundt til de troende, som før de deltog, maatte have gjennemgaaet en fuldkommen renselse. Efter al sandsynlighed var det denne old-persiske ritus, der blev anvendt af Mithras tilbedere.

Opstandelsen var ligeledes et old-persisk dogme; fra perserne kom det til Palæstina, hvor det blev antaget af essæerne og farisæerne, medens det forkastedes af de konservative sadducæere, som holdt paa forestillingen om *sheol*, hvorfra de døde ikke kunde vende tilbage. Saa vel persere som kaldæere antog, at verden var opstaaet, idet solen traadte ind i tyrens tegn, og at den skulde gaa til grunde, naar solen atter traadte ind i samme tegn. Dette kredsløb vilde medtage tolv tusen aar. I de siste dage, »naar jorden er som syg og ligner et lam, der skjælvende synker for ulven«, skal opstandelsen foregaa. Paa Ormuzd's bud skal elementerne gjengive, hvad de har taget tilbage fra de legemer, de tidligere en gang har dannet; »af jorden vender benene tilbage, af vandet blodet, af trærne haarene, af ilden livet.« Men det synes, som om denne kjødets opstandelse bare tænktes som foreløbig; naar de onde havde gjennemgaaet den siste soning, ophører igjen de udødelige menneskers legemlighed. »Deres legemer kaster ingen skygger længere«, de blir lysende og solen lig. (Forts.)

Røret paa Samoa.

(Efter **Henry C. Ide**, tidligere overdommer paa Samoa, i *North American Review*).

I næsten alle de politiske forstyrrelser, som i de siste aar har forekommet paa Samoa, har Mataafa paa en eller anden maade spillet hovedrollen. Tre gange er han blet salvet til konge over øerne, men alle tre gange er lykkens bæger blet fravristet ham lige efter kroningen. De fleste civiliserede mennesker, som har tilbragt nogen tid paa Samoa, nærer stor beundring for Mataafas personlige egenskaber. Den berømte Robert Louis Stevenson, der som bekjendt boede længe paa Samoa, beskriver ham som en høi imponerende mand paa omkring 60 aar med hvidt haar og hvide mustacher. Hans øine er klare og rolige, og hans manerer værdige som en katolsk prælats. For lang tid siden aflagde han kyskhedsløfte, og de indfødte fortæller hinanden hviskende, at han har holdt det. Hele folket med undtagelse af en forsvindende skare modstandere dyrker ham som sin afgud.

I 1886 var Malietoa Laupepa konge af Samoa; men tyskerne, som vilde have øerne fuldstændig i sin magt, trængte ind paa ham med fordringer, som han ikke kunde opfylde, og lod tilslut høvdingen Tamasese udraabe til konge. Malietoa flygtede ind i skogen, men fik her det budskab, at hvis han ikke inden faa timer overgav sig, vilde hans land rammes af en stor ulykke, Han kom da frem fra sit skjulested, betroede omsorgen af sit land til sin slægtning Mataafa og rettede et rørende afskedsbudskab til sit folk. Fulgt af en grædende skare begav han sig ombord paa et tysk krigsskib, som efter at have besøgt talrige steder og bl. a. været hjemme i Tyskland, førte ham til de tyske Marskalkøer, hvor han maatte leve i landflygtighed.

Omkring Mataafa samlede sig nu alle de indfødte, som vilde gjøre modstand mod tyskernes redskab Tamasese, og det kom snart til borgerkrig. Herunder fik Mataafa af amerikanerne og engelskmændene den samme støtte som Tamasese af tyskerne. I december 1888 udkjæmpedes ved Fagalii, ikke langt fra Apia, en kamp mellem Mataafas indfødte tilhængere og 140 tyske marinesoldater, som var blet landsatte for at beskytte tysk eiendom og befæste Tamaseses trone. Tyskerne kjæmpede tappert, men terrænet var uheldigt for dem, og de havde et tab af 56 dræbte og saarede. De indfødte afskar flere af de tyske marinesoldaters hoder, en omstændighed, som senere

blev skjæbnesvanger for Mataafa. Men Tamaseses sag var nu tabt. Han trak sig tilbage og afgik snart efter ved døden.

Mataafa blev nu konge paa Samoa fra 1887 til 1890. Men imidlertid affødte forhandlingerne mellem England, Tyskland og de Forenede Stater en konference, som resulterede i Berliner-traktaten af 14. juni 1889. Denne traktat bestemmer, at de tre magter for fremtiden skal respektere Samoas uafhængighed og selvstændighed, men samtidig oprette et fælles protektorat over øerne og gjenindsætte Malietoa Laupepa til konge. Mataafa vilde tyskerne ikke akceptere, fordi han havde ladet tyske marinesoldaters hoder afskjære ved Figalii. Saaledes endte Mataafas første forsøg paa at blive konge.

Imidlertid regjeredes øerne overensstemmende med Berliner-traktaten. Denne indeholder nogle ubestemte klausuler om valg af konge, og da tiden gik uden at bringe den overflod og lykke, som de troskyldige indfødte ventede sig af traktaten, begyndte de atter at kaste sine øine paa helten Mataafa, ved hvis side de havde kjæmpet i den siste borgerkrig. De fordrede, at der skulde holdes kongevalg, og anraabte Mataafa om at stille sig som kandidat. Tilslut gav han efter for deres overtalelser. Han drog til Malie, vest for Apia, hvor han lod sig krone til konge af malkontenterne og oprettede en egen regjering. Samoa havde nu to regjeringer fra 1891 til sommeren 1893, da Malietoa angreb Mataafa, slog ham og adspredte hans tilhængere. Mataafa blev selv tagen tilfange af britiske og tyske krigsskibe, og de tre magter bestemte, at han skulde føres til Jaluit paa Marskalkøerne, hvor Malietoa saa længe havde været fange. Hans folk afsatte ham høitidelig som konge, idet de gik ombord paa krigsskibet og gjød kokosvand over hans hode for at afvaske den kongelige salve. Saaledes endte Mataafas andet forsøg paa at blive konge.

Fra 1893 til 1898 fortsatte Malietoa Laupepa sin regjering; men det lykkedes ham aldrig at opnaa sit folks udelte tilslutning. I august 1898 blev han syg og døde. Kort tid i forveien var imidlertid magterne komne til det resultat, at Mataafa havde lidt straf nok, og de havde derfor tilladt ham at vende tilbage til sit elskede Samoa paa den udtrykkelige betingelse, at han loyalt skulde støtte den fungerende regjering. Da Mataafa kom hjem, var Malietoa samlet til sine fædre, og det var nu ikke længer tvil underkastet, at det i Berliner-traktaten omhandlede kongevalg maatte finde sted »overensstemmende med Samoas love og skikke«. Mataafas kandidatur blev nu uundgaaeligt, og i november sistleden blev han valgt til konge og salvet. Men imidlertid havde ogsaa andre kandidater optraadt,

nemlig Tamasese, en søn af den tidligere fra tysk side understøttede høvding, og Malietoa Tanus, søn af den netop afdøde konge, en gut paa 16 à 17 aar, der endnu staar under Londons missionsskoles beskyttelse. Tamasese traadte imidlertid tilbage til gunst for Malietoa Tanus paa betingelse af, at han skulde faa en betydningsfuld stilling

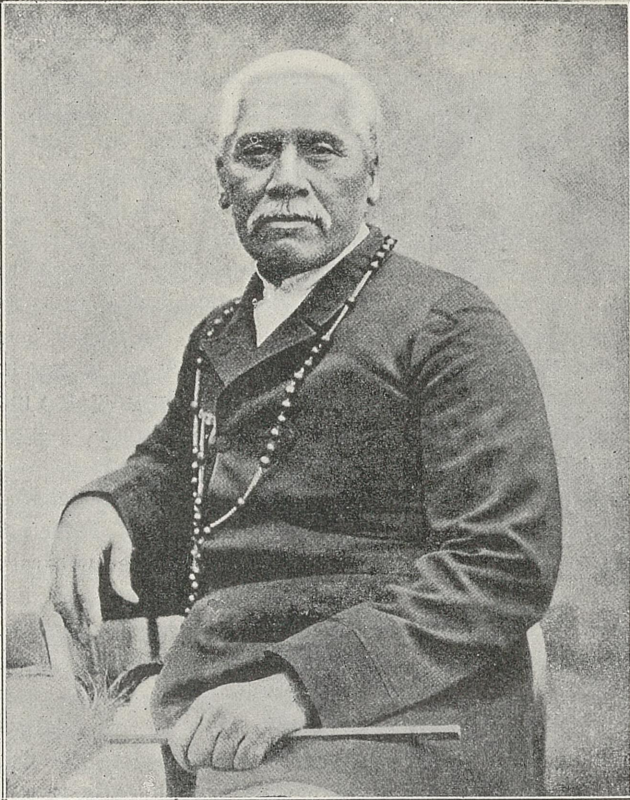

Mataafa.

under dennes regjering, og den unge Malietoa blev nu valgt til konge af sine tilhængere. I det saaledes skabte dilemma skulde nu overensstemmende med Berliner-traktaten overdommeren afsige kjendelse, og medens man oppebiede denne, samledes indfødte i store skarer fra de fjerneste distrikter i hovedstaden. Situationen begyndte at blive truende i høieste grad, og det var klart, at Mataafas tilhængere ialfald i og omkring Apia var langt talrigere og bedre udrustede end hans modstandere. Den 31. december afsagde overdommeren sin

kjendelse, som gik ud paa, at Mataafa ikke var valgbar, og at derfor Malietoa Tanus var konge.

Den følgende dag blev imidlertid denne dom tilintetgjort af Mataafa ved vaabenmagt. Malietoa og Tamasese maatte flygte ombord paa et engelsk krigsskib, deres tilhængere adspredtes, og Mataafa tog hele regjeringen i sin haand. Mataafa var saaledes atter konge, ikke blot ved valg og kroning, men ogsaa i kraft af sine tilhængeres militære styrke. De tyske embedsmænd og kolonister understøttede ham, medens amerikanerne og briterne understøttede Malietoa Tanus. Situationen blev overordentlig vanskelig for overdommeren, som boede et par kilometer fra byen og paa alle kanter var omgivet af indfødte, der betragtede hans kjendelse som uretfærdig. Han trak sig derfor tilbage til det britiske krigsskib »Porpoise«, hvorefter Storbritanniens og de Forenede Staters konsuler, som øiensynlig var opskræmt af de stedfundne begivenheder, sammentraadte med den tyske konsul og anerkjendte en provisorisk regjering bestaaende af Mataafa og et af 13 høvdinger sammensat raad med dr. Raffel, den tyske ordfører for Apias kommune, som præsident. Dette var et stort misgreb. Berliner-traktaten indeholder imidlertid ingen bestemmelser om nogen provisorisk regjering, og konsulerne havde ingensomhelst ret til at anerkjende en saadan.

Tyskerne var ikke sene om at benytte sig af denne for dem fordelagtige situation. Den provisoriske regjering erklærede overdommerens embede for ledigt. Nu bestemmer Berliner-traktaten, at i tilfælde af en saadan vakance skal præsidenten for kommuneraadet d. v. s. ordføreren fungere som overdommer, og dr. Raffel blev derfor straks indsat i denne stilling. Dette var imidlertid en aabenbar krænkelse af Berliner-traktaten, ti denne bestemmer, at overdommeren kun kan fjernes, naar to af de tre magter er enige derom, hvilket ved denne leilighed ikke var tilfældet. Storbritanniens og Amerikas konsuler protesterede derfor mod dette revolutionære skridt og gjenindsatte ved hjælp af en afdeling marinesoldater fra »Porpoise« den forrige overdommer, en handling, som senere er blet billiget af alle tre magter, idet den tyske regjering har desavueret de samoanske tyskeres forsøg paa at omstyrte øernes høiesteret. Imidlertid blev overdommeren indviklet i en række anklager mod tyske undersaatter og embedsmænd for ringeagt for retten, og disse bidrog stærkt til at forøge den allerede vakte ophidselse. Men den provisoriske regjering med Mataafa i spidsen stod fremdeles ved roret.

Tidlig i marts viste imidlertid det amerikanske krigsskib »Philadelphia« sig paa scenen. Admiral Kautz, som kommanderede skibet,

samlede alle tre magters konsuler og sjøofficerer til en konference og udstedte derefter et manifest, hvori han erklærede den provisoriske regjering for ugyldig, fordi den ikke var hjemlet i Berliner-traktaten, og truede med anvendelse af magt, hvis den ikke frivillig aftraadte. Samtidig hermed lod han Malietoa Tanus krone. Den tyske konsul, som ikke havde givet sit minde hertil, udstedte imidlertid en modproklamation, hvori han erklærede den provisoriske regjering for autoriseret af de tre magters konsuler og opfordrede den til at blive staaende. Støttende sig til denne proklamation negtede den provisoriske regjering at gaa af, og admiral Kautz skred da til at iværksætte sin trusel. Understøttet af engelske, men ikke af tyske skibe bombarderede han dele af Apia og forskjellige byer langs kysten, samtidig som han bragte tilbage Malietoas deporterede høvdinger, der snart organiserede sit parti blandt de indfødte og atter satte borgerkrigen igang. Imidlertid forsøgte amerikanerne og engelskmændene ligesom tyskerne i 1888 at landsætte marinesoldater og lade dem kjæmpe mod de rappe indfødte mellem kokos-plantagerne. Men resultatet blev det samme som i 1888. Amerikanerne og engelsk-mændene blev tvungne til at trække sig tilbage og nogle af de faldnes hoder blev afskaarede.

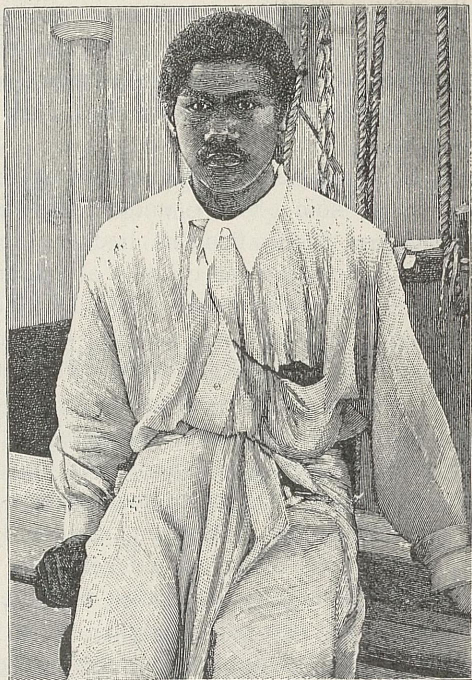

Tanu Mafili.

Siden denne begivenhed har forskjellige kampe fundet sted; men alle fiendtligheder er nu indstillede. En kommission, bestaaende af en repræsentant for hver af de tre magter, er beskjæftiget med at gjenoprette ordenen og indføre saadanne forbedringer i styret, som maatte vise sig nødvendige for fremtiden. Dens beslutninger skal dog kun være gyldige i tilfælde af enstemmighed. Kommis-

sionens medlemmer er overordentlig anseede mænd, og det vil forhaabentlig lykkes dem at raade bod paa det beklagelige spændte forhold mellem de tre magters embedsmænd paa stedet. De har erklæret overdommerens kjendelse af 31. decbr. for gyldig og saaledes anerkjendt Malietoa Tanus som konge. Men denne har overensstemmende med kommissionens ønske takket af, og der er atter indsat en provisorisk regjering sammensat af de tre konsuler. Nogen kamp mellem forskjellige kongsemner vil vistnok for fremtiden ikke forekomme; ti ifølge de seneste efterretninger anbefaler kommissionen afskaffelse af kongedømmet og indsættelse af en guvernør. Desuden foreslaaes oprettelse af et lovgivende raad (eller overhus), bestaaende tre repræsentanter for hver magt, og et underhus bestaaende af indfødte.

Samoanerne er et interessant og godmodigt folk. De er blet udskjældte som »vilde« under henvisning til deres barbariske skik at afskjære faldne fienders hoder. Men dette gjør de kun for at skaffe sig seirstrofærer og ikke af grusomhed. De er vel bevandrede i skriften og forsvarer sin skik ved at henvise til bibelsteder. »Staar det ikke i bibelen,« spørger de, »at da David dræbte Goliat, skar han den faldne kjæmpes hode af og bragte det til kongen?« I en vis forstand er de naturligvis vilde. De er tatoverede, bærer kun faa klædesplag og lever overmaade simpelt. Men samtidig eksisterer der dog en slags adel iblandt dem, og de er meget høflige og værdige i manerer. De er kristne, bygger kirker og holder familie-gudstjeneste hver dag. Desuden kan de læse og skrive, lader trykke bøger i London og spiller kricket, polo og kort.

Samoa er uden telegrafisk forbindelse med den øvrige verden, hvilket for en stor del er skyld i de nuværende vanskeligheder, idet afsondringen fra de interesserede magters regjeringer har nødet deres repræsentanter paa stedet til at handle altfor meget paa egen haand og forledet dem til anmassende skridt. Det er ikke for meget at sige, at en telegrafisk forbindelse med Samoa vilde have umuliggjort en stor del af de forstyrrelser, som i de siste femten aar er indtruffet. Som det nu er, tager det flere uger at kommunicere med hjemlandets regjering. Dersom magternes repræsentanter kunde faa øieblikkelige instruktioner hjemmefra, vilde de ikke skride til uautoriserede yderliggaaende handlinger, og alle farlige spørsmaal vilde straks blive afgjort af vedkommende regjeringer. Hvis der — som paatænkt — lægges en kabel fra Vancouver til Australien og denne forbindes med Samoa, vil det samoanske problem blive i høi grad simplificeret.

Samoa-kommissionens vanskeligste opgave vil blive afgjørelsen af de spørsmaal, som angaar de indfødte. Kommissærerne har ingen kundskab om de indfødtes karakter og tænkemaade, og de kan ikke tilegne sig nogen saadan kundskab under deres korte ophold paa Samoa. De tror rimeligvis, som andre har gjort før dem, at naar de tre magter er enige om noget og udsteder sine proklamationer, vil de indfødte bøie sig. Det vil de ganske vist ogsaa gjøre — tilsyneladende; men i realiteten vil de ikke bøie sig for andre afgjørelser end dem, som de finder billige og retfærdige. De trækker sig kanske tilbage til sine hjem, medens kommissærerne reiser bort smilende og tilfredse; men hvis de føler sig alvorlig krænkede ved de trufne bestemmelser, vil de negte at betale skat, vise ulydighed mod embedsmændene og plyndre de fremmedes plantager. De tre magter kan vistnok knuse de indfødtes opposition og dræbe dem, som reiser sig mod, hvad de anser for uretfærdigt, men dette vilde ikke være nogen værdig fremgangsmaade for tre af jordens mægtigste regjeringer.

Den inter-parlamentariske forening

holder om nogle dage sit niende møde i Norges hovedstad. Med vore læsere ønsker vi vort lands gjæster hjærtelig velkommen, forvissede om, at de ogsaa ved denne sammenkomst faar den glæde at kunne udrette noget, der styrker deres egen og vores alles fortrøstning til muligheden af det store og stolte maal for foreningens virke.

Som tiderne fremdeles arter sig, kan alvorlige og tænkende mennesker ikke vente, at dette maal lader sig naa imorgen eller iovermorgen. Derfor bør dog ikke alvorlige og tænkende menneske fkrtvile. Vi kan roligen unde spotterne og fæhoderne den forlystelse at gjøre abe-fagter, hver gang de ser ordene »voldgift« og »verdensfreden« paa prent — den forlystelse vil ialfald ikke deres afkom have adgang til. Vi kan med samme sindsro se paa, at den sammenkomst af diplomater, som paa en monarks høitidelige anmodning netop har forhandlet om lignende spørsmaal, desværre nu maa skilles, uden at have udrettet noget synderligt. Selv om vi med forfærdelse ser just den monark, som har sat denne diplomat-kongres i scene, samtidig ikke alene foretage sig ting, som aabenlyst strider mod grundtanken i det forslag, han selv sætter under behandling, men endog i skamløs forvorpenhed bryde sin ed og med et raat magtsprog udslette en nationalitets selvstændige organisation — vi eier alligevel

tro paa freds-tankens seir. Hvor ringe udbytte den hykkelske tsars diplomat-kongres end vil bringe, dens blotte tilværelse har kastet tvil ind i de kredse, hvor krigen var gjenstand for begeistret tro, og lagt en falsk klang ind i den latter, der endnu pligtskyldigst udstødes mod freds-tankens forkyndere.

Lad os derfor med fortrøstning hilse de gjæster, som nu samles i vor national-forsamlings hus, for at bygge et slykke videre paa den vei, de haaber at bane. Hvor meget de rækker at fuldføre, kommer det ikke an paa; tilliden til, at de virkelig rydder den vei, fremtiden vil vandre, og troskaben mod maalet er det afgjørende. De virker i pagt med den sundeste og derfor stærkeste retning i den kultur, som er i vækst inden menneskeheden. Og de kan forlængst arbeide efter en vel gjennemtænkt og prøvet plan, saa de trygt tør stole paa, at hvor langsomt de ivrigste end tykkes værket skrider frem, frem gaar det ialfald.

Den inter-parlamentariske forenings program ligger i navnet selv. En forening af medlemmer af forskjellige nationers lovgivende forsamlinger kan jo ikke have andet formaal end at forberede en lovgivning nationerne imellem, til ordning af internationale mellemværender ad rettens istedenfor ad magtens vei, altsaa ved voldgift istedenfor ved krig. Tænker man sig, at samtlige medlemmer af alle parlamenter i verden uden svig var med i slig en forening, maatte det tillige være tænkeligt, at der vedtoges en fælles verdens-lov om fredelig afgjørelse af tvistemaal mellem enkelte stater ved mindelig mægling eller ved uvillige dommeres voldgift. Det synes mærkeligt, at foreningen endnu ikke omfatter samtlige stortings-mænd i verden; men hvor længe har vel de gamle europæiske stater havt en parlamentarisk forfatning? og hvor længe har ikke alle de unge parlamenter maattet kjæmpe for at hævde sin forfatnings-mæssige ret overfor fyrster, der ikke har kunnet vænne sig til den nye tingenes orden. Egentlig er det heller at undres over, at en saadan interparlamentarisk forening virkelig har kunnet komme istand og allerede har skaffet sig en organisation, som har bevist sin leve-dygtighed.

Det var den 31. oktober 1888, at en del medlemmer af det britiske parlament og den franske national-forsamling kom sammen i Paris og under forsæde af den franske freds-forenings stifter og formand, Frédéric Passy, vedtog: 1) hver paa sin kant at virke for, at det amerikanske forslag til permanent voldgifts-traktat mellem de Forenede Stater, Storbritannien og Frankrige blev gjennemført, og 2) at sammenkalde et møde af ens-tænkende medlemmer af andre parlamenter det følgende aar. — Dette møde kom ogsaa istand; syv

staters national-forsamlinger var repræsenterede. Man mødtes i Paris under verdens-udstillingen, og den ærværdige Passy var atter præsident. — Næste aar samledes repræsentanter for 11 staters parlamenter i London. Herfra udgik opfordring til at danne inter-parla-

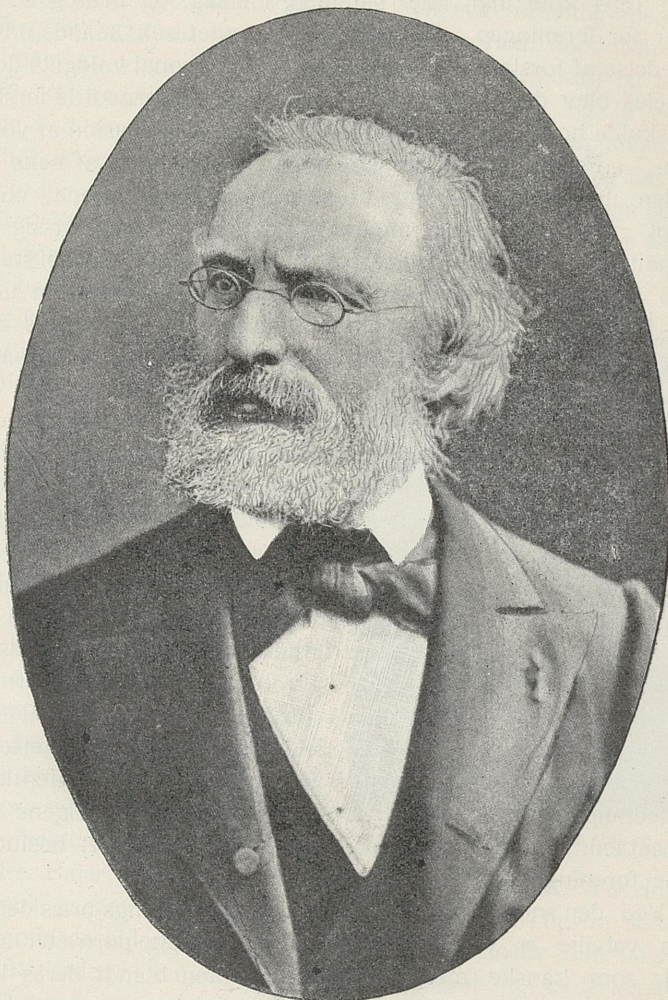

Frédéric Passy.

mentariske komiteer i alle lande, der til videre fremme af voldgiftstanken skulde holde aarlige fællesmøder i de forskjellige hovedstæder. — I 1891 samledes da talrige medlemmer af 17 parlamenter i Rom og vedtog oprettelsen af et fælles sekretariat som forenings-baand

mellem de forskjellige nationale komiteer. — Mødet i Bern 1892 enedes om at oprette et fast central-byraa i Bern, valgt paa hvert møde, med den sveitsiske repræsentant som administrerende formand. — Næste møde skulde være holdt i Kristiania, men blev aflyst. Først i 1894 kom man atter sammen, i Haag, og vedtog en række statuter for foreningen. Desuden nedsattes et seks mands udvalg til forberedelse af forslag til en permanent inter-national voldgifts-domstol. Fremdeles blev der udtalt ønske om, at regjeringerne i de forskjellige lande skulde holde en inter-national kongres til diskussion af voldgiftstanken. — Paa mødet i Bryssel 1895 vedtoges det af seks mands nævnden udarbeidede forslag til permanent inter-national voldgiftsdomstol. Desuden udtalte mødet, at naar en stat erklærer sig permanent nøitral, bør denne nøitralitet erkjendes af de øvrige stater. — I 1896 var foreningen samlet i Budapest og raadslog om udsigten til at faa en europæisk regjering bevæget til at forsøge det paa Bryssel-mødet vedtagne forslag til en voldgifts-domstol sat ud i virkeligheden. Desuden vedtoges en omstændelig resolution om udlændinges rettigheder i de forskjellige stater. — I 1897 mødtes man atter i Bryssel, hvor man væsentlig diskuterede det amerikanske senats negtelse af ratifikation paa voldgifts-traktaten mellem de Forenede Stater og Storbritannien. Voldgifts-tanken viste sig ellers at have fundet tilslutning i de østerrigske, belgiske, danske, norske, svenske, britiske, nordamerikanske, franske og sveitsiske nationalforsamlinger. Det besluttedes tillige, at dersom freden mellem to eller flere stater truedes, og en af parternes parlamentariske fredsgruppe udtalte ønske derom, skulde bestyreren af byraaet i Bern straks sammenkalde et delegeret-møde (ifølge statuterne af 1894 vælger hver parlamentarisk gruppe to delegerede) til undersøgelse af det foreliggende tvistemaal, hvorefter det endelige resultat offentliggjøres til retledning af stemningen. — Aaret 1898 var et krigens aar, og det paatænkte møde i Lisboa blev aflyst. Byraaet besluttede at stævne foreningen til Kristiania iaar.

Ved den norske komite-formands, hr. lagtings-præsident John Lunds velvilje er vi sat i stand til at meddele portræter af de to mænd, som kanske mere end nogen anden blandt deres kolleger har fortjenesten af den inter-parlamentariske forenings organisation: foreningens stifter, Frédéric Passy, samt bestyreren af Berner-byraaet, dr. Charles Albert Gobat.

Passy er nu en mand paa 77 aar og kjender sig for nærværende ikke stærk nok til at reise den lange vei fra Paris og hidop. Han er egentlig national-økonom af fag og blev i sekstierne

kjendt og elsket rundt om i de franske provins-byer for sine udmærkede foredrag over økonomiske emner. Gang paa gang tilbød man ham plads i deputeret-kammeret, men han kunde ikke bekvemme sig til at sværge Napoleon III troskabs-ed og negtede derfor at modtage valg, lige saa lidt som han vilde søge offentlig ansættelse. I 1867 offentliggjorde han i *Le Temps* et opraab imod Napoleons forsøg paa at yppe krig med Prøissen om Luxemburg og stiftede den franske fredsliga. Først i 1881 stillede han sig til valg og erobrede ved sin personlighed en af Paris's kredse for republikanerne. Passy har ikke ringe andel i den franske skole-reform og har tillige ofret sig for kvinde-sagens fremme. I det hele hører den høit anseede freds-veteran til den slægt af kjerne-karle, som fører hædersnavnet »mændene af 1848«.

Gobat er egentlig advokat, men har tillige ofret sig for videnskabelig historie-forskning og for skolens udvikling. Ved firti aars alder blev han i 1882 direktør for det sveitsiske undervisningsvæsen. Snart blev han ogsaa indvalgt i national-forsamlingen og havde i seks aar, 1884—90 sæde i statsraadet. Desuden har han stadig været administrerende formand i det inter-parlamentariske byraa i Bern og i denne egenskab udfoldet en stor energi.

Dr. Charles Albert Gobat.

Blandt hans nuværende kolleger i den inter-parlamentariske forenings hoved-styre kan foruden lagtings-præsident John Lund nævnes den bekjendte danske freds-veteran Fr. Bajer, den uforfærdede svenske demokrat E. Wavrinsky; østerrigeren baron von Pirquet; tyskeren dr. Max Hirsch, stifteren af Tysklands arbeider-foreninger samt af den berlinske folke-høiskole »Humboldt-akademi«; englænderen sir Philip Stanhope; nederlænderen senator Rahusen (for nærværende medlem af konferencen i Haag) og amerikaneren Samuel Barrows, indtil for nyligt redaktør af det anseede religiøse blad »Christian Register« og sit lands repræsentant i den internationale kommission for fængsels-væsen. Hoved-styret bestaar ialt af 18 medlemmer, idet foruden de ovennævnte lande

tillige Frankrige, Spanien, Portugal, Italien, Ungarn, Rumænien, Serbien og Grækenland har sine repræsentanter der.

Mødet i Kristiania skal behandle følgende dags-orden: 1. Organisation af voldgift mellem staterne. — Vaaben-stilstande. — 2. Staternes adgang til at erklære sig nøitrale. — 3. Hærenes organisation som forsvars-hære. — 4. Beslutninger i anledning af magternes overlægninger ved Haager-konferencen. — 5. Internationalt oplysningsbyraa. — 6. Periodiske internationale konferencer. -- 7. Indledende skridt til at fremkalde afsluttelse af voldgifts-traktater.

Det norske storting, hvis freds-gruppe iaar har den ære at være forenings-mødets vært, har altid havt en høi stjerne hos voldgiftssagens forfægtere, fordi det bevilger et aarligt bidrag til Bernerbyraaets virksomhed og fra første færd af har udtalt sin tilslutning til forslaget om en international voldgifts-domstol. Som man vil huske, nyder det tillige den ære at skulle uddele Alfred Nobels belønning til freds-sagens heldigste foregangs-mænd. Maatte nu dette inter-parlamentariske møde yderligere befæste dette ry!

Døde, som gaar igjen.

(Efter **Camille Flammarion** i *Revue des Revues*).

Være eller ikke være! Det er det store, evige spørsmaal, som har beskjæftiget filosoferne, tænkerne, forskerne til alle tider og af alle tros-bekjendelser. Døden — er den en afslutning eller en forvandling? Eksisterer der beviser for eller vidnesbyrd om menneskets fortsatte tilværelse efter døden? Dette spørsmaal er hidtil forblet udenfor de videnskabelige iagttagelsers ramme. Har man lov til at behandle det efter den eksperimentale metodes principer, som menneskeheden har at takke for alle videnskabens fremskridt? Er forsøget logisk fornuftigt? Gjælder det ikke her hemmeligheder ved en usynlig verden, helt forskjellig fra den, som ligger indenfor vore sansers omraade, en verden, som vi mangler positive midler til at trænge ind i? Kan man dog ikke prøve paa at undersøge, om visse tilfælde, der er rigtigt og samvittighedsfuldt iagttagne, egner sig til at undersøges videnskabelig og antages som virkelighed af den strengeste kritik?

Forfatteren nævner en hel række saadanne tilfælde, hvis sandhed kun garanteres ved fortællernes troværdighed og paalidelighed, men overlader til læserne selv at dømme derom.

* * *

To veninder havde lovet at aflægge hinanden besøg efter døden. Efter den førstes død ventede den anden flere dage uden at bemærke noget. Men en aften, da hun havde lagt sig, og værelset var oplyst af en natlampe, opdagede hun sin veninde siddende i en lænestol. Foruden kjolen havde hun en slags munkehætte, der overraskede iagttageren, der aldrig havde seet denne paa sin venindes hode. Da synet var forsvundet, troede vedkommende at have været udsat for et sanse-bedrag. Men afdødes datter meddelte hende til hendes store overraskelse, at moren var blet begravet med en pelshætte, som hun kun pleiede at tage paa om aftenen, naar hun var ganske alene, og som hun foretrak for al anden hode-bedækning.

Da synet viste sig flere dage efter døden, skulde dette bevise menneskets fortsatte tilværelse.

En fransk klokker skriver: »Jeg var 14 aar. Jeg kjendte ikke frygt. En af mine fættere dør pludselig en aften kl. 11. Den følgende dag, kl. 11 om formiddagen, gaar jeg op i taarnet for at trække uret op. Her opdagede jeg min fætter, staaende foran uret og belyst af tagvinduet. Han var klædt i arbeidsdragt og betragtede mig med stivt blik. Jeg tog en liden jernstang, som laa der, og kastede den over skikkelsen. Da stangen berørte ur-døren, hørte jeg en dump lyd, og synet forsvandt. Var dette et sansebedrag? Efter at have trukket uret op, gik jeg ud og mødte paany min fætter, der med et smil lod mig passere forbi. Det gaar for vidt! udraabte jeg. Skikkelsen gjorde en bevægelse for at løfte armene og forsvandt pludselig.«

En skolebestyrerinde skriver: »Jeg var 13 aar. Min tante, hos hvem jeg boede, døde af de sorte kopper; man fortalte mig ikke, at hun var død, og tillod mig ikke at betræde hendes værelse. Ved midnat saa jeg en hvid skikkelse bevæge sig henimod mig. Den afspeiledes i glasskabet lige over for min seng. Jeg hørte ordet »adjø!« og udstrakte armene for at omfavne den, men synet forsvandt.«

»En præst, ven af min far,« skriver en frøken Pothier i Paris, »skyldte et forunderligt tilfælde sin pludselige kaldelse. Han saa i drømme sin søster vise sig efter døden; hun var støttet til hjørnet af en buffet og beklagede sig over at lide frygtelig. Skjønt han troede at staa under indflydelsen af en simpel drøm, var hans forundring dog saa stor, at han straks om morgenen gik hen for at se det sted, hvor haanden var lagt paa buffeten. Aftrykket var tydelig aftegnet der.«

En ung dame havde en søster, der var død for 3 maaneder siden. Da hun en dag befandt sig paa en vei, hvor de hyppig havde gaaet sammen, hørte hun søsterens skridt, saa hende stille sig ved

sin side og gaa i nærheden af sig et øieblik. Ved en bøining af veien forsvandt skikkelsen.

En grosserer Texier skriver: »Vi boede i Isère. En ven af min far, som boede der, var død. Min far, som beskjæftigede sig med spiritisme, manede sin vens aand frem. Pludselig viser sig for os en fantastisk skikkelse, en uhyre ildlanse. Jeg blev bange, jeg blændedes og kunde ikke skjelne nogen skikkelse. Min far henvendte spørsmaal til den, hvorpaa der blev svaret ved slag paa en marmor-kommode. Jeg maatte forsvinde og ved intet af, hvad der hændte efterpaa. Men jeg saa, og siden har jeg troet paa sjælens liv efter døden.«

»8 dage efter en ung kvindes død i første etage,« skriver Lamberty, »hørte to veninder, som boede i anden, en uforklarlig larm: banken i taget, skraben over afdødes seng, skridt i sine værelser, raslen af en silkekjole osv.«

I 1895 døde en dame i Bosset (Dordogne), efterladende en liden datter paa 4 aar, som onkelen, en brav jordbruger, tog til sig. 2 aar efter var denne siste ude paa mark-arbeide sammen med sin kone og sin datter, og barnet var ogsaa med. Marken var fuldstændig aaben, og ingen havde kunnet nærme sig uden at blive opdaget. Pludselig hørte de fire personer tydelig ordet »goddag« udtalt langsomt og med en alvorlig stemme, som de tre første alle gjenkjendte som afdødes. Og den lille pige spurte, hvem der havde sagt goddag, da der ikke var nogen at se.

Frøken Courtès i Marmande fortæller, at alle børnene i en familie ved delingen af en arv gjerne vilde have den lænestol, hvori deres far var død. Den ene af døtrene fik da den idé at fotografere stolen; paa fotografiet saa man billedet af faren, siddende i lænestolen, saadan som han var i døds-øieblikket.

Dr. Martin i Paris skriver: »I et hus, hvor for 3 aar siden en svag og affældig olding var død, der plagede sine tjenere ved stadig at ringe paa klokken, hørte alle de tilstedeværende en utaalelig ringen, skjønt klokkesnorerne var borttagne. Dette varede i flere minuter. Man tænkte straks, at det hele var en spøg, men kom naturligvis til det resultat, at saa ikke kunde være tilfældet, da klokkesnorerne var borttagne.«

En dame i Montbeliard fortæller, at hun en maaned efter sin mands død vækkedes en nat ved, at døren til hendes værelse aabnedes; hun hørte skridt og saa sin mand nærme sig sengen. Han streifede hende stærkt paa den ene side uden at sige et ord og forsvandt. Hun bøiede sig udenfor sengen, for at følge ham med øinene

(hvilket beviser, at hun ikke sov) og hørte ham fjerne sig; derpaa lukkedes døren.

»Jeg havde,« skriver en mand i Bordeaux, »mistet en søn paa 16 aar. Nogle dage efter legte hans 5-aarsgamle bror paa sit værelse; pludselig kommer han styrtende ind til mig og siger: »Jeg har seet Gaston (saa hed broren); han sad og saa mig lege; han sagde, at jeg var et forstandigt barn, og gik bort uden at ville lege med mig.« Barnet, som nu er 20 aar, har bevaret erindringen herom til denne dag.«

Jeanne Blanc i Cannes skriver: »Den 21 december 1893 døde min mand i Cannes. To dage efter hans død reiste mine to døtre og jeg med hans lig til Genf. Det var en søndag, og følgende dag var det juledag. Begravelsen udsattes til tirsdag, og liget maatte imidlertid forblive i kjælderen til det hus, hvor vi boede. Mandag morgen saa jeg pludselig min mand ved min side. »Men du er jo død!« udraabte jeg. Han betragtede mig med ømt blik. I min overraskelse udraabte jeg atter: »Men du er jo død!« Synet forsvandt. Siden den dag har jeg troet paa et andet liv.«

I. Vivoux i Digne skriver: »En ung lam dame tilbragte ofte sine eftermiddage hos min tante. Mine fættere, der gjerne vilde more sig, henkastede ofte en spøgende bemærkning om, hvorledes hun vilde komme til at have det i den anden verden. »I tror ikke meget paa den anden verden,« svarede hun smilende, »og I gjør nar af mig. Men vær rolige, naar jeg er død, skal jeg komme tilbage og skræmme jer.« Hun døde kort tid efter. Nogle uger hengik. Man tænkte ikke mer paa hendes lille trusel, da der en dag hørtes en uforklarlig banken. Hvad der frembragte lyden, vidste ingen. Den blev stærkere og stærkere, saa man tilsist forskrækket tog flugten.«

En mand i Pau skriver: »Min bestemor hørte sin far kalde paa sig med navn. »Frygt ikke,« sagde han til hende, »det er mig. Jeg kommer for at meddele dig, at jeg har glemt at betale Baptiste 5 francs. Han bor i byen B . . . betal ham denne sum, men hold tilbage 10 sous for et vievands-kar, som han har knust.« — Det blev stille. Min bestemor var paa en gang overrasket og angst. Nogle dage efter begav hun sig til byen B . . ., fandt husets vært-inde, som sagde til hende: »Denne ynkelige fyr. M. D. er død uden at have betalt os de hundrede sous, han skyldte os.“ Imidlertid kom manden. Men, svarte min bestemor, har du ikke knust noget i huset? — Jo, svarede Baptiste, et vievands-kar, som kanske kostede 10 sous.“

Pavie, biskop i Alger, var beskjæftiget med at læse paa sit

værelse, da han hørtes døren aabnes bag sig. Han vendte sig om og saa temmelig tydelig konturerne af en skygge, i hvilken han gjenkjendte et af sine gamle sognebørn, der var død for meget lang tid siden, og som han havde næret særlig hengivenhed for. Derpaa hørte han tydelig disse ord: »De, som har elsket mig, hjælp mig. Jeg har undladt at betale en gjæld (summen betegnedes, ligesaa kreditors navn); betal denne gjæld, saa min lidelse kan ophøre.« Den følgende dag gik biskoppen til den opgivne addressat: de oplysninger, han havde faaet af skyggen, var nøiagtige, og gjælden blev betalt.

Frøken Marie de Thito, doktor i medicin i Saint-Imier (Sveits), fortæller:

»En ung russisk officer havde den gave at se aander. En festdag, mens han sad og spillede piano, reiste han sig pludselig, bleg og med forvirrede blikke. Man flokkede sig om ham og spurte, hvad der var paafærde. Han saa en sjelden skjøn kvinde paa dørtærskelen, der gjorde tegn til ham om at komme. Da ingen anden saa hende, forsøgte man at tale ham til rette. Men forgjæves. Skikkelsen viste sig for ham anden gang, tredje gang, denne gang paa knæ, anraabende om at følge efter. Han kunde ikke længer modstaa, og fulgt af den hele venne-skare, gik han efter skikkelsen. Denne gik ud af byen, fulgte hovedveien i 20 eller 30 minuter, nu og da vendende sig for at se, om man gik efter den, og kommen i nærheden af en temmelig dyb grøft, forsvandt den. Man lagde stene rundt om, for at kjenkjende stedet, og den følgende dag kom officererne tilbage med soldater, som gav sig til at grave i grøften. Man fandt der to lig, en ung kvinde af stor skjønhed og en ung mand. Det var et ægtepar, som var blet myrdet af sin kusk paa bryllups-reisen, udplyndret og nedgravet. Morderen blev opdaget og henrettet.«

»Jeg havde,« fortæller en fransk greve, »taget ind paa et hotel i London. En aften, mens jeg læste et værk af lord Lytton, opdagede jeg en gammel dame siddende foran mig i en lænestol. Hun bar en mørk dragt, hodet var foroverbøiet og panden rynket. Paa hodet havde hun en underlig hue, smykket med to smaa violbuketter. Den hele skikkelse bevægede sig krampagtigt. Den følgende dag spurte jeg hotellets værtinde, hvem den dame kunde være. Hun kunde umulig være kommen ind gjennem dør eller vindu eller paa anden maade. Mit spørsmaal syntes at genere hende, men endelig tilstod hun, af denne gamle dame var død paa dette værelse for 6 maaneder siden, at hun faa dage før sin død havde lidt af frygtelige

hoste-anfald og at hun netop da bar en hue med to violbuketter.«

I de fleste af disse beretninger er det især erindringen om afdøde slægtninge og venner, som spiller ind. Naturligvis behøver man ikke at antage, at alle disse ting er gaaet for sig slig, som man fortælles dem. Disse beretninger kan være mere og mindre overdrevne og udsmykkede, og hukommelsen selv ofte slaa feil. Men at der ligger noget virkeligt tilgrund for disse indtryk, følelser og iagttagelser, har man ikke lov til at benegte, og det vilde hverken være fornuftigt eller videnskabeligt saadan uden videre at forkaste alt, fordi om det er vanskeligt at forklare.

Nogle af disse tilfælde kan skyldes hallucinationer, men ikke alle.

Naar for eks. en skikkelse efterlader et aftryk af sin haand, kan dens virkelige eksistens neppe bestrides.

Naar flere personer er vidner, ser eller hører, er det vanskeligt at forklare fænomenet som hallucination.

Fotografier af skikkelser skulde jo ogsaa være værdifulde beviser, hvis ellers deres ægthed kunde forsvares.

Et barn paa 5 aar, som har et syn, kan neppe beskyldes for at skuffes af sin indbildning.

At en skikkelse fører et selskab til det sted, hvor en forbrydelse er begaaet, kan ikke tilskrives nogen hallucination.

At man ser og nøiagtigt skildrer en fuldstændig ukjendt person, der er død paa samme værelse, hvor man befinder sig, er ogsaa høist besynderligt.

Det er saaledes efter Flammarions mening en stor feil at anse disse fænomener som produkter af syge hjerners indbildning, saa meget mer, som de viser sig pludselig til stor forbauselse for iagttagerne.

Det unge Frankrige.

(Efter **Theodor Wolf** i *Zeitgeist*).

Man vil maaske ikke tro det, men der har virkelig været andre »bevægelser« i Frankrige i den siste tid end bare den store Dreyfus-bevægelse. Men naturligvis er alle de andre blet fuldstændig overskyggede, ja, man kan gjerne sige opslugte af den alt-beherskende »store sag«. En af disse bibevægelser, som minst af alt fortjente at dø bort i sandet — og som man for Frankriges egen skyld faar haabe heller ikke gjør det, selv om de røster, der førte ordet for

den, nu er aldeles overdøvede af den store larm — det er bevægelsen for *reformer i ungdommens opdragelse*. *Kringsjaa* har allerede tidligere berørt denne reform-rørelse, særlig i forbindelse med *Jules Lemaitres kamp* mod den udelukkende »klassiske« opdragelse, Frankriges gutter faar. Her skal vi forsøge at give et udsyn over bevægelsens øvrige udslag og de forhold, den stræber at faa ændret.

* * *

Der udkom for nyligt i Paris to bøger, som begge beskjæftiger sig med det spørsmaal: Befinder Frankrige sig i nedgang? og som samtidig prøvede at pege paa midler til at stanse den nedad-gaaende bevægelse; ti begge var de enige i, at denne uhyggelige bevægelse var tilstede. Den ene bog var af Edmond Demolins og hed: »Hvorpaa beror angelsaksernes overlegenhed?« Den gjorde en rent sensationel lykke — en sukces af den art, som kun times dem, der sætter en teori, en tanke paa spidsen og har »ensidighedens mod« til at forfølge sin idé ud i dens yderste konsekvenser. Den anden hed: »Det franske folks psykologi«, var af Alfred Fouillée og gik mere sporløst hen; den tunge og pedantiske professor-maner, hvori bogen var skreven, det lærdoms-apparat, hvormed den var udstyret, det var ting, der ikke netop lokkede et publikum som det franske. De folk er vant til, at faa selv de alvorligste spørsmaal serverede i pikant sauce.

Men et havde de to ellers saa forskjellige bøger tilfælles: de forfægtede begge den tanke, at den opdragelse, Frankriges mandlige ungdom nyder, ikke er skikket til at skabe selvstændige, daadskraftige, foretagsomme unge mænd — kun kontor-mennesker er den egnet til at frembringe, folk, som foretrækker sikker og rolig forsørgelse for kamp og strid og seir — med et ord: embedsmænd. Medens Fouillée kun kortelig peger paa dette fænomen, udvikler Demolins tanken udførligt, søger efter midler til at afhjælpe ondet, og finder dette middel først og fremst i anvendelse af det engelske opdragelses-system.

Den meget elegant skrivende og meget ofte ogsaa aandfulde forfægter af den angelsaksiske overlegenhed har som sagt gjort meget lykke med sin bog. Denne lykke har ikke alene vist sig derved, at hans bog er blet læst i alle hjem, debatteret i alle selskaber og behandlet i alle aviser, men ogsaa derved, at der er fremtraadt en skare modige mænd, der har gjort Demolins ideer til et rent feltraab, hvad der dog kanske ikke vil sige saa overvældende meget i Frankrige, hvor feltraabenes tal er saa stort. Hvad der veier

mere er derimod, at der er fremstaaet mænd, som har besluttet, at omsætte disse ideer til virkelighed.

I spidsen for denne bevægelse, der altsaa tilsigter at revolutionere hele den franske opdragelses-metode, marscherer Afrika-forskeren Bonvalot og som tidligere nævnt, kritikeren Jules Lemaitre. Nogen tid efter at Lemaitre havde holdt hint af *Kringsjaa* gjengivne foredrag, der for norske øren kanske ikke havde nogen overvættes klang af revolution og nyhed, men som i Frankrige, klassicismens land, fornemmedes som en omvæltningens Jeriko-basun, — stiftedes en forening, — med de to herrer som ledere — og dens opgave skulde være at ryste de unge franskmænd ud af deres magelige liv som mamas pene gutter, skjærpe deres arbeidstrang og fremlokke deres reiselyst. Foreningen arbeidede da for at lette de unge mænd adgangen til at leve en tid i udlandet, og søgte til en begyndelse i England gode familier, der var villige til at optage unge franskmænd i sit skjød. Da foreningen saa kunde give franske mødre og fædre den forsikring, at deres kjære gutter vilde faa det godt derude blandt »barbarerne«, sendtes 10 fremad-stræbende ynglinge til England, — det var i december forrige aar, — og iaar er 100 unge franskmænd eksporteret til Themsens strande og ved foreningens hjælp »anbragt« saaledes, at de virkelig kan have fuldt udbytte af den engelske opdragelses-metode. Disse beskedne første skridt vil maaske i norske øine have et lidet stænk af latterlighed. Norske familier sender sine nykonfirmerede døtre til pensionater i den anden ende af Europa i det minste helt ned til Syd-Tyskland, og norske gutter sidder paa handels-kontorer og opdrages i England, Frankrige og Spanien. Det synes os naturligt, vi har forlængst lært den sandhed, at reisen udvikler, og ophold i det fremmede skjærper alle sanser, saa vi imponeres ikke af 100 franske ynglinge, der drager over Kanalen for at uddannes i engelske skoler og hjem. Men den, der ved, hvor intenst franskmanden hænger ved sit hjemlands jord, hvor uendelig svært han har for at træde fremmed muld under sine saaler — end sige for at sende sine børn ud til barbarerne, den vil forstaa, at hvad Lemaitres og Bonvalots forening her har faaet istand, betyder noget af en strøm-vending. Man har allerede planlagt en betydelig eksport til Tyskland — lykkes det, kan den eksport faa betydning ud over det rent pædagogiske, — og samtidig rører man hververtrommen for at opmuntre den franske ungdom til at udvandre til kolonierne.

Endnu et forsøg vil man gjøre paa at bringe Demolins' ideer til virkelighed. I Roches, en by i Normandiet, to timers jernbane-

fart fra Paris, skal man grunde et college efter engelsk mønster, en skole, hvorfra den golde latin skal være forvist, og hvor man vil lade praktiske studier gaa haand i haand med sportslige øvelser, og her skal da de Lemaitriske ideer faa sin praktiske udfoldelse og — staa sin praktiske prøve. Men allerede nu løfter sig indvendinger mod denne anstalt, — og indvendingerne kommer ikke bare fra latinsværmernes leir og fra dem, der ivrer mod den grænseløse anglomani; de kommer ogsaa fra Demolins' egne tilhængere. Skolepengene, der eventuelt maa betales i anstalten i Roches, blir overordentlig høie. For undervisning og ophold skal der betales 2256 francs for gutter under 14 aar, 2500 for ældre. En far, som sender to sønner til Roche, skulde altsaa have at udrede 4—5000 francs bare for skolepenge og pension, og dertil kom saa udgifter til klær osv. Selvsagt blev det kun meget formuende fædre, der kunde tillade sig den luksus at holde sine sønner paa den anstalt. Den nye skoles devise er: »Bien armés pour la vie«. — Godt rustede for livet. Men de rige familiers sønner er nu paa forhaand temmelig »godt rustede for livet«, og skulde det hele kun resultere i en række »engelske skoler for rigfolk«, da blev den i og for sig saare anerkjendelses-værdige bevægelse kun en mager vinding for Frankrige. Forhaabentligvis kommer der noget mer ud af den, — ti de misligheder, Demolins, Lemaitre og Bonvalot vil afhjælpe, er unegteligt saare store.

Vil man paa dette strøg drage en parallel mellem Frankrige og Tyskland, saa maa selv den ivrigste frankofil indrømme, at med det unge Frankriges opdragelse staar det betydeligere tarveligere til end med det unge Tysklands. Den latinske kval og den græske plage tynger vel lige stærkt paa begge sider af grænsen, men i Frankriges skoler træder geografi, historie, naturkundskab og levende sprog langt mer i baggrunden end i skolerne hos arvefienden hinsides Rhinen. Til en uhyggelig høide er eksamens-pug og eksamenshumbug drevet hos franskmændene, og de ufjælge dressur-anstalter, der benævnes »grands internats« eller »alumnier«, hvor det unge sind blir dresseret, uniformeret, har Frankrige en sørgelig overflod paa.

Dertil kommer — hvad der maaske særlig bør betones ved bedømmelsen af hele dette forhold, — at hjemmet og familien ikke danner nogen udjævnende faktor. I kost-skoler, alumnier og kolleger er de unge gutter indkvarterede og garnisonerende, hjemmet er lukket udenfor murene, besøges kun, naar permission bevilges.

»Man maa medgive,« siger Demolins, »at dette skole-reglement er udmærket afpasset efter det maal, skolens gjerning forfølger; og

dette maal er at uddanne civile og militære embedsmænd.« At se sine sønner som »civile og militære embedsmænd« det er de fleste franske familiers drøm. Og til at virkeliggjøre denne drøm egner disse dressur- og excersis-anstalter sig fortrinlig, dertil er de endogsaa nødvendige; ti eleven maa stræbe efter, saa hurtig som muligt. Ellers resikerer han, naar han kommer ind paa embeds-veien, at komme bag sine konkurrenter.

Denne længsel efter at skaffe sine sønner »stats-forsørgelse« vaagnede hos de franske borgerfamilier i det første keiserdømmes dage. I samme øieblik som denne længsel blev fremherskende, fødtes ogsaa det system, efter hvilket man dresserer børn til statstjenere. Napoleon behøvede embedsmænd og soldater, og han opdrog embedsmænd og soldater. Men man vilde gjøre ham skammelig uret, om man gav ham skylden for de nuværende forhold. Han saa paa statens tarv, idet han skabte disse skoler, der udgav »civile og militære embedsmænd« i knop, — men det franske bourgoisies længsel begreb fluks, hvilken velsignet ting han her havde kastet i dets skjød, borgerfamilierne holdt fast paa Napoleons skoler, ikke af hensyn til statens tarv, kun af hensyn til sin egen fordel.

Enhver, der har vanket i franske familier, gjør atter og atter den iagttagelse. Ved hvert eneste skridt fremover, selv ved det minste, et eller andet familiemedlem gjør eller skal gjøre, opbyder man alle »konnektioner« og »forbindelser«, som man bare paa nogen mulig maade maatte eie. Skal sønnen op til eksamen, besøger først papa alle professorerne. Dreier det sig om at komme ind paa den eftertragtede embedsvei, saa maa alle husets indflydelsesrige bekjendte, embedsmænd, tingmænd, ministre og desligeste, bearbeides, smøres og blødgjøres. Skal det kjære afkom aftjene sin værnepligt, sætter man en eller anden beslægtet eller »bekjendt« general i bevægelse, for at tjenestetiden kan blive forkortet. Men hele dette utækkelige fænomen er en naturlig følge af den udvikling, det franske borgersamfund har gjennemgaaet. Det er blevet byraakratiseret, den indflydelsesrige kontormand er dets ideal, maalet og mønstret for det unge Frankrige.

Men dette ideal er ikke af dem, der spænder unge kræfter til daad og skjænker fart til fremskridtet, og den heftige higen efter stats-forsørgelse har voldt Frankrige mere skade, end man vanligvis tror.

Denne skade er af dobbel art, materiel og moralsk. Om den første ved statistiken en liden vise at synge. Den tidligere chef for det statistiske bureau, Turquan, udgav forrige aar en bog, hvoraf det fremgik, at der i 1846 fandtes 188,000 embedsmænd i Frankrige,

i 1858: 217,000, i 1873: 285,000, i 1886: 330,000 og 1897: 405,000. I disse tal er kommunal-embedsmændene ikke medregnede. Og mod disse stærkt stigende tal paa embedsmænd sætter man saa det faktum, at i de samme aar er indbygger-antallet ikke steget! Som løn for denne skare embedsmænd betaltes i 1846: 245 millioner francs, — senere hen er summen steget til 616 millioner.

Men den moralske skade er om muligt endnu større. Ti idet disse familier opdrager sine børn til embedsmænd og stiller den sikre forsørgelse og »den store indflydelse« som det eneste ideal, dræbes først to ting: uafhængigheds-følelsen og foretagsomheds-lysten. Det unge Frankrige vænner sig til uden knur at bøie sig for autoriteten eller rettere: for alt, hvad der udøver en »autoritet«. Og følgen er, at hver individualitet blegner og viskes ud; ikke efter at udforme sig selv og prøve de kræfter, man eier, stræber man, men efter at klavre saa høit som muligt paa embeds-stigen, saa at pensionen kan blive ret rigelig, naar aldersgrænsen en dag er naaet.

Man kan naturligvis indvende, at det dog kun er en del af de elever, denne undervisnings-metode har uddannet, som slaar ind paa embedsveien, og at der ved siden af dem gives en skare, der blir læger, jurister, videnskabsmænd. Selvsagt. Og det vilde være uretfærdigt at skjære hele det unge Frankrige over en kam. Men det lader sig dog ikke negte, at i en sørgelig stor del af dem, der ikke træder embedsveiens støv, lever den samme aand, der besjæler embedskontorernes stræber-naturer, — de, som ser livets maal i den sikre forsørgelse. Og disse beslægtede sjæle, der er komne udenfor embedskarrieren, søger sin »sikre forsørgelse« paa en beslægtet maade: de kaster sig over politiken; ti i Frankrige fører politiken til alt, og ikke sist til statens krybber. I det forrige kammer sad der 59 læger og 107 advokater. Hvormange af disse var komne i kamret, fordi de havde en politisk mission at fylde, fordi de skulde have noget sagt, der laa dem paa hjertet? Man kan med god samvittighed sige, at for de fleste var politiken en geschäft, som de lover sig fordele af — forsørgelse og indflydelse.

Den paastand, Demolins og Lemaitre opstiller, at det nuværende unge Frankrige opdrages til bekvem egoisme, er sikkerlig i sin almindelighed seet, vel begrundet. I det aar, som gik, har man til overflod lært at kjende den, denne bekvemme egoisme, hvis første og siste devise lader sig sammenfatte i de ord: »En god portemonnæ er den beste hodepude.«

Nu vil man altsaa kurere alle disse gamle skader efter det engelske system, paa alle disse vunder vil man lægge engelsk plaster.

Kuren i sig selv er fortræffelig: praktiske studier, bevægelse, reiser. Mod den maade, hvorpaa programmet skal udføres, kan man have adskilligt at indvende, mod selve programmet lader sig vanskelig noget sige. Et spørsmaal blir det dog, om kuren vil have det forønskede resultat, og om ikke hele helbredelsen vil blive noget udvendig. De siste tiders begivenheder synes at tyde paa, at den fornyelse, Frankrige trænger, den hidføres ikke bare ved latinens fjernelse fra skolerne og reiser over Kanalen, og den behændige, aandrige og overfladiske eklektiker Lemaitre er vel heller ikke manden til at pløie dybt og vende jord, — til at skabe et nyt ungt Frankrige.

Forskjellige meddelelser.

— *Szczepaniks* opfindelse — elektrisk overførelse af syns-billeder — hører man i senere tid ikke mere om. Det skal jo ogsaa være en af overraskelserne ved Pariser-udstillingen. Imidlertid forlyder det nu, at opfindelsen neppe er i orden. Som man vil huske, beroede det hele paa, at mineralet „selén“ i mørke leder elektricitet slet, men i fuld belysning godt. Apparatet indeholdt en plade af selen-celler, som under indvirkning af tusen forskjellige lys-indtryk i sekundet skulde forplante den elektriske strøm med lige saa hyppige skiftninger i styrken. Nu heder det, at den paaregnede evne hos selenet slet ikke er til at stole paa, idet overgangen fra god til slet lednings-dygtighed ikke foregaar hurtigt nok, ja at evnen gaar tabt efter en ganske kort tids udsættelse for lys-indtryk. Overraskelsen kan altsaa komme til at arte sig som en skuffelse.

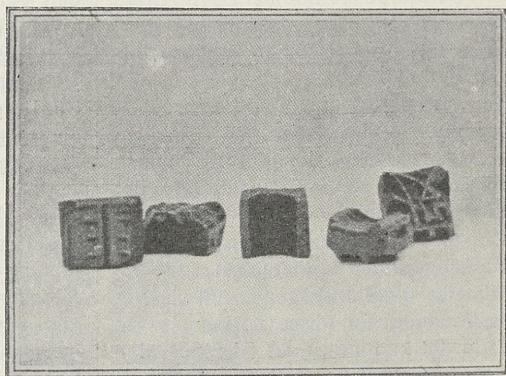

Koreanske metal-typer.

(Nærværende billede, hvortil klichéen kom os for sent i hænde til at komme med i første ark, skulde egentlig staaet paa side 82).

— *100,000 ord telegraferet i timen* gjennem en ledning med bare 20—25 volts spænding er resultater af prøver med et nyt telegraf-apparat, som er opfundet af to ungarske elektrikere.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 25. juli 1899.

Transvaal.

Den politiske himmel i Syd-Afrika har vanskelig for at blive helt klar, men skjønt horisonten endnu formørkes af truende skyer, næres der dog nu begrundet haab om en fredelig løsning. Volksraadet har vedtaget en ny stemmeretslov, ifølge hvilken uitlanderne vil faa stemmeret efter 7 aars ophold i landet. Dette er kun to aar mere, end guvernør Milner foreslog under konferencen i Bloemfontein, og Storbritannien vil visselig ikke alene for disse to aars skyld lade det komme til det yderste. Men hvis den britiske regjering finder, at loven stiller altfor mange fælder for de uitlandere, som vil erhverve stemmeret, og hvis Transvaal ikke supplerer stemmeretsloven med en lov, som indrømmer uitlanderne en passende repræsentation i Volksraadet, er udsigterne ingenlunde lyse. Det heder imidlertid nu, at Transvaals regjering vil foreslaa en forøgelse af uitlanderdistrikternes repræsentation i Volksraadet med syv pladse, og dermed turde den engelske regjering give sig tilfreds. Volksraadets medlemsantal vil derved blive forøget til 36, og uitlanderne vil raade over en fjerdedel af raadets stemmer.

Tyskland.

Den tyske keiser har givet den europæiske presse stof til lange ledere ved at aflægge en visit ombord paa det franske kadetskib „Iphigénie“ i Bergen. Denne begivenhed, der gav anledning til en hjertelig telegramveksel mellem keiseren og præsident Loubet, opfattes for det meste som en indledning til et bedre forhold, om ikke en alliance mellem Frankrige og Tyskland. Der er imidlertid langt fra courtoisie til alliance, og afslutningen af en saadan turde støde paa adskillige vanskeligheder. Men skulde den komme istand, vilde den hidføre en fuldstændig omvæltning i den europæiske situation. Frankrige vilde ikke længer trænge Rusland, Italien vilde blive Frankriges allierede, Østerrige vilde atter blive isoleret, og Storbritannien vilde komme til at staa alene eller maaske endog udsættes for angreb af en fastlands-koalition.

De forløbne maaneder har forøvrigt for Tysklands vedkommende været en vigtig politisk periode baade indadtil og udadtil. Paa freds-konferencen har Tyskland særlig tiltrukket sig opmærksomheden ved sin haardnakkede modstand mod planerne til oprettelse af inter-nationale voldgifts-domstole, og konferencens arbeide er ved denne modstand blet forsinket minst fjorten dage. Oprindelig var det meningen, at voldgiften skulde være obligatorisk for alle strids-spørsmaal, som gjaldt fortolkningen af visse arter inter-nationale overenskomster; men Tyskland opponerede saa stærkt mod al obligatorisk voldgift, at denne bestemmelse blev sløifet.

I Tysklands indre politik har den saakaldte „tugthus-lov“ indtaget den dominerende plads. Den 6. sept. 1898 holdt den tyske keiser i Oeynhausen en tale, hvori han erklærede, at der

vilde blive forelagt rigsdagen lovforslag, hvis hensigt var at skaffe arbeiderne beskyttelse mod folk, som vilde afholde dem fra at arbeide eller lokke dem til at strike. Dette lovforslag viste sig ved fremkomsten at være overordentlig vidtgaaende og vakte straks uvilje. Det tilsigtede intet mindre end at forbyde streiker ved en udvidelse af kriminal-loven og satte en straf af op til fem aars tugthus for den, der ved trusler eller ophidselser bringer en strike istand, som truer statens sikkerhed eller liv og eiendom. I rigsdagen fik lovforslaget en meget haard medfart. Efter en debat, hvorunder der faldt vægtige ord om lovens taabelighed, blev forslaget forkastet med en overvældende majoritet, bestaaende af alle partier undtagen de konservative og nogle af de saakaldte national-liberale. Dette er maaske det mest ydmygende nederlag, keiseren har lidt, siden han besteg tronen; ti alle vidste, at keiseren var lovens far. Begivenheden er et glædeligt bevis paa, at det tyske parlament ikke, som mange har troet, er fuldstændig i keiserens magt.

I udenrigs-politiken har imidlertid keiseren friere hænder end i inden rigs-politiken. Fornylig har han uden at møde nogen nævneværdig opposition og kritik kjøbt Karolinerne Palaos-øerne og mesteparten af Ladronerne af Spanien for 20,000,000 pesetas. Vilhelm den anden synes i det hele at have et umætteligt begjær efter øer, og han tror øiensynligt, at det tyske folk ikke vil give ham den store flaade, han drømmer om, før han kan pege paa et verdensrige, som trænger en verdensflaade til sit forsvar. De nye tyske øbesiddelser vil neppe være til synderligt gavn for landet. Kritiske tyskere regner ud, at Tyskland har betalt 360 kroner pr. snude for sine nye undersaatter, og fremhæver, at eksporten fra Karolinerne til Hamburg, som i 1894 beløb sig til 148,000 kroner, senere er dalet til nulpunktet.

Frankrige.

Kaptein Dreyfus har efter sin tilbagekomst givet sin defensor oplysninger, som viser, at han en tidlang under sit fangenskab paa Djævleøen blev underkastet virkelig tortur. I 1896, da Picquart begyndte at tage sig af hans sag, blev hans hytte omgivet af en palisade, som ikke levnede ham mere rum til bevægelse end en 16 tommer bred sti mellem palisaden og hytten. Doktoren gjorde indvendinger; ti Dreyfus holdt paa at kvæles; men autoriteterne vægrede sig for at fjerne palisaden. Da Dreyfus trods denne behandling ikke kreperede, blev han i to maaneder hver nat belagt med lænker, som frembragte smertefulde saar paa hans ben. Breve fra hans familie blev undertrykte, og engang lod man ham faa et falskt telegram, hvori det hed, at hans hustru var nedkommet. Disse alvorlige pinsler blev forordnet af koloniminister Lebon i et telegram, hvis rigtighed han indrømmer.

Præsident Loubet holdt søndag den 15. juli en stor tropperevy, ved hvilken major Marchand og hans fæller var gjenstand for store ovationer. Præsidenten blev ogsaa hilset med kraftige leveraab, og ingen uroligheder forefaldt. Deroulede holdt dagen efter en voldsom tale, hvori han redegjorde for sin kamp mod den falske republik. Han har dannet en ny liga under navnet „det plebiscitær-republikanske parti", som fordrer, at præsidenterne skal vælges direkte af folket. Dommeren Beaurepaire, der nylig vakte hele Paris's latter ved at lade sig mystificere af et par studenter, vedblir med sin

anmassende optræden og forkynder nu i trompet-tone at han vil fremkomme med vigtige afsløringer.

De Forenede Stater.

Krigsminister Alger er traadt af, hvorover der raader almindelig tilfredshed blandt amerikanerne. Der har længe foreligget temmelig stærke beviser for hans udygtighed; men præsident Mc. Kinley, som skylder ham tak for hans hjælp under valgene, har i det længste holdt fast ved ham. Man antager, at med Alger falder ogsaa general Otis.

Serbien.

Eks-konge Milan af Serbien var i begyndelsen af maaneden gjenstand for et attentat, idet en bosnier ved navn Knesevitch affyrede fire revolverskud mod ham uden at træffe. Manden blev straks arresteret, og det paastaaes i Belgrad, at attentatet var et udslag af en vidt forgrenet sammensværgelse. I ethvert fald har attentatet givet Milan en velkommen anledning til at komme det radikale parti tillivs. Den radikale fører Pasitch tilligemed en mængde medlemmer af det radikale parti er arresterede, og hvis ikke fremmede regjeringer skrider ind, er det ikke umuligt, at de allesammen blir skudt. Milan har imidlertid faaet adskillige vink fra Rusland og Østerrige om, at han bør fare frem med lempe. Saavel i Wien som Petersburg næres stærke tvil om attentatets ægthed. Knesevitch skal kun have havt løse patroner i sin revolver, og mange mener, at hele affæren er arrangeret af Milan selv.

R. E.

Notiser.

— *Adels-galskaben,* som greb saa voldsomt om sig i Frankriges millionær-stand i Felix Faures dage, skal ogsaa grassere blandt de rige familier i de Forenede Stater. Det er blet mode at lage „ædle“ vaaben-mærker med løver, ørne, griffe o. l., som indgraves i signeter og males paa vogn-dørene. — Naar godtfolk endelig synes sligt er gildt, er de i grunden ikke latterligere, fordi de skaffer sig det fra nyt af, siden deres forældre ikke har været saa latterlige at sørge for det.

— *Tvers gjennem Nordamerika paa 100 timer* kan man nu kjøre med den kanadiske pacifik-bane fra Montreal til Vancouver. Fra London kan man altsaa nu naa Stillehavet paa 10 døgn og Japan paa 3 uger. Istedenfor 140 stoppe-steder har det nye iltog bare 80.

— *7580 personer forlod Johannesburg,* uitlandernes hovedstad i Transvaal, i mai og juni.

— *80 studenter,* istedenfor hidtil 50, sender nu den japanske regjering paa offentlig bekostning til Europa.

— *Firlinger* fødte nylig en kone i Kreuznach, alle piger; en var dødfødt, de tre lever i beste velgaaende.

— *Præsident Loubets floshat,* som rammedes af baron Christianis stokkeslag, har en amerikaner budt omtrent 10,000 kroner for, selvfølgelig uden at faa svar. Baronen selv har faaet 4 aars tugthus for sin narrefrækhed.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XIV. 15. AUGUST 1899. HEFTE 3.

Paa taget af Notre-Dame.

(Efter **Adolphe Brisson** i *Revue Parisienne*).

Gamle Sarceys svigersøn skildrer i første numer af det nyligt startede pariser-magasin et besøg oppe paa taget af den vældige katedral, som fra Seine-øen minder de flygtige døgnets børn paa boulevarderne om deres bosteds ærværdige ælde og kaster en bred skygge fra middelalderen hen over deres hypermoderne sysler og adspredelser.

Den gamle kirketjener satte et fortrædeligt ansigt op, da han maatte hente det tunge nøkleknippe, som aabner dørene til de ellers til dagligt afstængte vindel-trapper op til domens taarne og taggalerier. Adgangs-kortet tvang ham jo til at røre sine stive knær; men der maatte et par elskværdigt interesserede spørsmaal om hans egen person til for at bringe ham i humør til at forklare.

— Jo, jeg skal sige Dem, det er paa fem og tredivte aar, jeg

har min gang her. De kan tro, jeg har oplevet skrækkelige ting. Jamæn var det et mirakel, jeg slap at blive skudt under Kommunen. At tro paa mirakler maa sagtens være tilladeligt, naar man som jeg bor i Herrens hus.

Om han ikke kunde fortælle? — Jo, det kan jeg nok; ingen der nedenunder kjender noget til det.

Vi var naaede op til et galeri, — fortsætter skildreren —, hvorfra vi skuede ud over hoved-skibet og koret. En vidunderlig udsigt. Solen skar just ind gjennem en af de mange-farvede rose-vinduer i tværskibet mod syd, der blev restaureret i førstningen af forrige aar-

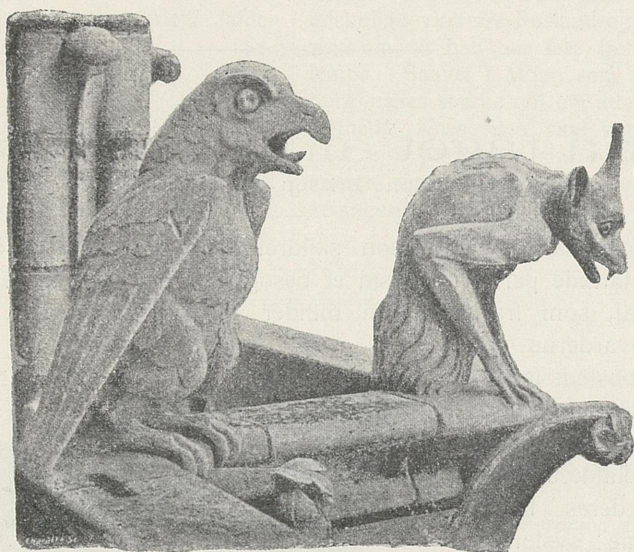

hundred af glas-mesteren Claude Pinet. Lys-striben streifer de gamle graa sten-buer og tænder dem i brand, saa det dystre hvælv fyldes af vaarens blomster-pragt. Gamlingen var for længst forvænnet med denne poesi, han pratede væk om sit:

— Ja, mener De ikke, de elendige fyrer lagde haand paa selve Notre-Dame. Den gang boede jeg nede i gaden, bare to skridt herfra. Jeg var jo lidt urolig, kan De skjønne, for alt det kirke-sølv og andre kostbarheder, jeg havde under mit værge, foruden 300,000 francs i værdi-papirer. Min kone var svært urolig for, at det skulde spørges; og det kan godt være, naboerne havde tæften af det, men vi havde ingen uvenner, heldigvis.

En morgen ringte det paa hos os. Det var en nationalgardist,

som vilde snakke med mig. — Aa, vent et øieblik, skal jeg blive med! — Nei, han vilde ind, han; og jeg kjendte mig hed om ørene. For resten saa han skikkelig ud, fyren. Saa tog han mig til side og betroede sig i fygende fart: — Jeg vilde bare, De skulde vide om det, at imorgen vil de brænde kirken. Imorgen tidligt. Jeg kan ikke bringe det over mig at være med paa det. Ja, nu farvel. Men hold ørene stive. Endnu er der tid! — — — Hvad skulde jeg gjøre? Reise børst mod kommunarderne! De vilde bare skudt mig ned bag væggen, og dermed var jo alt tabt. Og alle steder var de paa post, saa jeg nok ikke turde gaa over gaden. Men snuse lidt maatte jeg; saa stak jeg da afgaarde en lang omvei og listed mig ind gjennem kapitels-huset, som jeg havde nøklen til. Jo, det saa net ud! Midt i koret, foran hovedalteret, var stablet sammen et par hundred kirke-stole, ind under var der puttet en dynge papir-sager, og over det hele var der heldt petroleum. En del aftappede fade var rullet sammen borte ved præke-stolen. En fyrstikke — og der vilde reist sig et ildhav! Jeg rev mig i haaret og vidste ikke bedre end at betro mig til en brav karl, jeg kjendte over paa hospitalet, og han underrettede sine kamerater — men hvad kunde vi udrette? Ikke andet end at passe paa, naar det bar løs. Tidlig i dag-brækningen saa vi lysning indenfor vinduerne. Vi styrtede ind; røgen fyldte hele hvælvet. — Ja, aa ja san, for en lette det var, da soldaterne fra Versailles endelig kom! Vi faldt hinanden om halsen og græd af glæde.

Denne gammelmands-fortælling satte en i underlig fjern stemning. Alskens scener fra hine aarhundreder, da Vor Frues helligdom gjaldt for borgerskabets trygge værn, dukkede frem og gav de tusenaarige mure sjæl.

Vandringen førte snart opad fra galerierne, gjennem smale mørke vindel-trapper. Pludselig slog solskinnet igjen ind i ens øine. Man var ude paa en fri terrasse midt i en lund af slanke tag-spir, omgivet af et flor af svære sten-blomster. Hist og her paa fremspringende hjørner sad snurrige dyr- og fugle-skikkelser, trold og djævle, skuende ned paa menneskenes verden med de forskjelligste udtryk i sine groteske fjæs. Største delen af disse løierlige skabninger er udført efter tegning af den berømte arkitekt og arkitektur-historiker Viollet-le-Duc ved midten af dette aarhundred, med fri be-

nyttelse af lignende motiver fra middelalderens kunst. (Vi gjengiver her nogle billeder af disse figurer). Lette, men stærke stræbebuer krummer sig hen over vore hoder. Langt henne ligger sakristiets lille sidebygning som en baad paa slæb efter en tremaster. Oppe paa sakristiets loft er indredet bolig for førstepræsten.

En vidunderligere bolig kan ikke tænkes. Forstukket inde mellem det høitidelige bygværks frodige flor af sten-blomster, med en balkon af fineste kniplinger i sten, svævende fredlyst over en verdens-stads vrimmel. Vidaaben udsigt til andre kirkers spir og

kupler, flodens brede aare og de trange gaders maske-net nedenunder, hvorfra de aabne pladses svulmende løvkroner rager op, mens Boulogne-skogens fjerne fløils-teppe og aaserne rundt om støtter himmelens hvælving. En kjølig og lys bolig høit over larmen og baggaards-lummerheden. Præsten har tækket sin balkon med blomstrende slyngvækster og lokket himmelens fugle til at bygge reder mellem tremmerne, saa han vækkes til otte-sang af naturens friskeste røster . . .

Paany dukker vi ind i sten-massen, skridter hen gjennem drønende korridorer, sniger os langs kanten af svimlende afgrunde, klatrer i trange vindel-trapper og stikker tilslut igjen næsen ud i frisk luft. Vi er paa et smalt galleri høit til veirs og skilles kun fra verdens-rummets aabne hav ved en rad af kjæmpe-billedstøtter, Frankriges konger, som i sten skuer ud over sine undersaatters mylrende afkom. Dybt, dybt nede, hvor sporvognene nu har sin holdeplads, blev i fordums tider kjættere brændt paa baal, midt paa en trang aabning i stræderne mellem de lave borgerhuse, som stimlede sammen om katedralens fod. Denne tætte underskog af middelalderske kvartaler er nu ryddet bort; siste stykke svandt, da hospitalet blev ombygget efter større behov. Føreren mindtes endnu med vemod de smaa hyggelige beværtninger, hvor han om kvældene fik sig en lun prat over et lidet glas med duft af plomme-kjerner. Derinde havde for fire sekler tilbage den underlige digter Gringoire siddet og veiret efter kjøkken-dampen, om ikke hønen snart var brun . . . . Nu kneiser Notre-Dame alene igjen mellem moderne fem etages façader, og en ny slægt har belivet dens ærværdige dysterhed med Victor Hugos fortryllende fantasi-figurer.

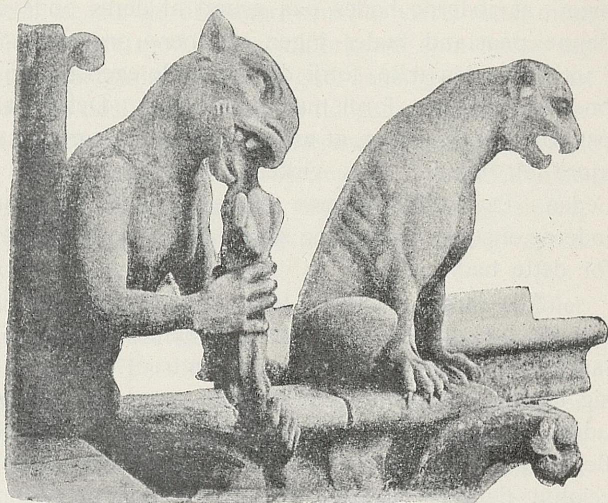

Israel blandt nationerne.

(Efter **Max Nordau** i *North American Review*).

En af de mest brutale foreteelser, vor tid kan opvise, er visselig antisemitismen. Ethvert fordomsfrit menneske maa med keiser Friedrich kalde denne bevægelse en skjænsel for vor tid. Men filosofen kan ikke give sig tilfreds dermed. Han søger at opspore bevægelsens psykologiske rødder.

Jødehaderne har altid en letkjøbt forklaring i beredskab. De siger, at jøderne hades paa grund af deres onde egenskaber. Men denne paastand taaler ingen nærmere prøvelse. Ti jøderne hades i virkeligheden ikke, fordi de har onde egenskaber, men de paaduttes onde egenskaber, fordi man hader dem. Det er et meget almindeligt psykologisk fænomen, at man ved fornuftige grunde søger at retfærdiggjøre en følelse, hvis virkelige oprindelse forblir dulgt for bevidstheden. Og dette fænomen møder os atter i jødehadet. Man hader jøderne instinktmæssig, og søger derfor at konstruere gyldige grunde for dette had.

Alle landes statistik taler til jødernes fordel. Forbrydelser er mindre hyppige blandt dem end blandt de øvrige indbyggere i det land, de bebor, og det hænder omtrent aldrig, at en jøde nedlader sig til saa grove forbrydelser som mord, røveri, tyveri og seksuelle udskeielser. Dødeligheden er blandt jøderne mindre, giftermaalene flere, og skilsmisserne færre end almindeligt, og desuden har jøderne relativt flere repræsentanter ved høiskolerne (hvor deres adgang til disse ikke er indskrænket som i Rusland og Rumænien) end det øvrige folk. Hvordan vil man nu retfærdiggjøre troen paa onde egenskaber hos folk, som viser større lydighed mod lovens og moralens bud og en stærkere trang til en høiere kultur end deres omgivelser?

Saa vil man kanske sige, at antisemitismen er ligesaa gammel som den jødiske nation, og at derfor jøderne selv maa være skyld i den følelse, de har vakt til alle tider og i alle lande. Men sagen er, at det had, som jøderne har været gjenstand for lige siden Jerusalems forstyrrelse, intet beviser mod jøderne, fordi ethvert folk og enhver epoke har opstillet ganske andre grunde for sin antisemitisme end de øvrige. Romerne beskyldte jøderne for at være anarkister, fiender af staten og menneskeheden. Syrerne og hellenerne hadede dem, fordi de ikke vilde dyrke de olympiske guder, og muligens (især i den alexandrinske periode) fordi de talte græsk med en frem-

med akcent, som lød umusikalsk og skurrende i det græske øre. I den tidlige middelalder foragtedes jøderne som Kristi mordere, over hvem der skulde hvile en nedarvet forbandelse. Senere forfulgtes de som vantro og haardnakkede modstandere af den kristne tro, samtidigt som de blev beskyldt for at forgifte brøndene og slagte kristne børn for at bruge deres blod i sin gudstjeneste. I vor tid anklages de for økonomisk udsugeri. De kaldes snyltegjæster, der magtstjæler og forraader de nationer, i hvis midte de lever.

Man ser saaledes, at anklagerne mod jøderne er altfor forskjellige til at udledes af bestemte onde egenskaber. Undskyldningsgrundene for jødehadet veksler, men selve hadet vedblir. Det forunderlige er imidlertid, at alle de anklager, som har været rettet mod jøderne, ogsaa er blet rettede mod andre minoriteter, som hades og forfølges af majoriteter. Slagtning af børn i gudstjenstlige øiemed var en anklage, som romerne udslyngede mod de tidligste kristne, og som kineserne den dag idag bruger mod missionærerne og europæerne i det hele. Alle de argumenter, som antisemiterne anvender mod jøderne, bruges af russere og franskmænd mod de tyske arbeidere, der har trængt sig ind paa deres territorier. Dette faktum giver os en ledetraad, som vil føre os paa ret spor.

Det er en grund-eiendommelighed hos menneskene, at de føler alt, hvad der udskiller sig stærkt fra det sædvanlige, som noget fiendtligt. At en eller anden person er forskjellig fra os, er nok til, at vi finder ham ubehagelig; ti han forstyrrer vore vaner og tvinger os til at tage nye hensyn. Hvis de, som adskiller sig fra os, er en forsvindende minoritet, føler vi ingen som helst forpligtelse til at lægge baand paa vor antipati eller endog skjule den. Dette er som oftest den virkelige grund til, at en majoritet viser fiendskab mod en minoritet, som lever i dens midte, særlig hvis minoriteten er i besiddelse af specielle traditioner og andre særtræk.

Antipatien mod en særmærket minoritet bevirker altid, at majoriteten gjør denne minoritet til en slags syndebuk, paa hvilken den hober sine egne feil og mangler. Ti det er en anden psykologisk lov, at børn, natur-mennesker og folk, som ikke tænker selvstændig, gjør de væsener eller gjenstande, der paa en eller anden maade har vakt deres vrede, ansvarlige for alle sine lidelser. Af denne grund blev jøderne anklagede for at forgifte brøndene, da sortedøden herjede, og nu anklages de af agrarerne for at nedsætte kornpriserne, af arbeiderne for at forværre arbeidsvilkaarene og af de reaktionære for at forberede revolution. Hvor der ingen jøder er, tjener ialmindelighed andre grupper som syndebukke, f. eks. protestanter, frimurere

eller jesuiter, hvor disse er i minoritet. De anklager, som udslynges mod minoriteterne, beviser derfor i virkeligheden intet, uden at de hades af majoriteten.

Antisemitismen er ikke hele jøde-spørsmaalet. Dette omfatter ogsaa jødernes egen forestilling om sin stilling blandt nationerne og jødedommens fremtid.

Det er naturligt, at alle de jøder, som lider under antisemitismen, ønsker at slippe bort fra den. Men de faa rige jøder, som personlig ikke generes af denne bevægelse — ti antisemitismen stanser foran den jødiske millionærs palads selv i Rusland, Rumænien og Galizien — repræsenterer med hensyn til dette punkt en smilende optimisme. De siger som oftest: »Antisemitismen er et ubehageligt folke-lune og vil forsvinde ligesaa hurtigt som andre luner.« De fleste jøder føler imidlertid, at det ikke forholder sig saa. De har en instinktmæssig anelse om, at roden til antisemitismen er menneskenes (ja endog dyrenes) naturlige antipati mod alt fremmed, og mener derfor, at jødehadet ikke vil ophøre, saa længe jøderne udgjør en let gjenkjendelig minoritet blandt alle nationer.

For at undgaa forfølgelse og opnaa normale livsbetingelser, maa derfor jøderne enten ophøre at være en minoritet eller ogsaa fjerne ethvert træk, som adskiller dem fra den nation, i hvis midte de lever. Dette alternativ udtrykker klart de to løsninger af jøde-spørsmaalet, som jøderne selv arbeider for.

Paa den ene side har vi dem, som vil, at jøderne paa et eller andet sted i verden skal udgjøre en national majoritet. Dette er zionisterne, og det er ganske naturligt, at de har kastet sine øine paa Palæstina. Hvis Palæstina atter blev befolket af jøder, og hvis disse praktisk talt kunde have landet for sig selv alene, vilde de ikke længer lide under antisemitismen. De vilde have frit spillerum der for udfoldelsen af sine nationale egenskaber, og de jøder, som ikke vilde vende tilbage til sit gamle hjemland, vilde have sig selv at takke, hvis de følte antisemitismens svøbe i det land, hvor de boede.

Andre jøder foretrækker den anden løsning. De nærer intet ønske om at blive en særegen nation i et særeget land. De foretrækker at være en liden minoritet i det hjemland, de har valgt sig, men vel at mærke en minoritet *uden særpræg*. Assimilation er deres løsen. Men faa af dem har moralsk mod til at forfølge sit standpunkt til dets yderste konsekvenser. Den, som vil blive grundig assimileret, maa ikke stanse paa halvveien. Han maa hensynsløst fjerne al forskjel mellem sig selv og majoriteten. Først og fremst maa han opgive sin egen religion. Han maa lade sig døbe og slutte

sig til et af de kristne kirkesamfund. Dernæst maa han opgive al tanke paa at gifte sig med en person af sin egen race og lægge an paa at blande sit blod saa meget som muligt med det folk, i hvis land han bor. Gjennemfører han dette, da kan han nære haab om, at jøde-oprindelsen efter tre, fire generationers forløb vil være glemt, og at hans efterkommere ikke vil lide under antisemitismen. Men hvis han ikke vil gaa saa langt, opnaar han ikke sin hensigt. Der vindes intet ved halve indrømmelser.

Den bekjendte filosof Eduard von Hartmann paastaar, at alle jøder uden undtagelse tilhører det liberale parti, og han slutter deraf, at jøderne driver politik, ikke til fordel for sit hjemland, men til fordel for sin race. Denne Hartmanns paastand er imidlertid fuldstændig falsk. Mesteparten af de rige jøder er ikke liberale, men konservative eller endog reaktionære, og hvis jøderne virkelig drev politik alene til sin egen fordel, da skulde man vente, at der overalt, hvor jøderne fik fodfæste, udviklede sig en specifik jødisk politik, hvilket slet ikke er tilfælde. I intet land, hvor jøderne nyder politiske rettigheder, har man en specielt jødisk stemme-gruppe af samme art som den tyske og irske stemme-gruppe i de Forenede Stater. De jøder, som udøver sin stemmeret, ønsker ikke at skille sig ud til en bestemt folke-gruppe og skyr derfor alt, som kan henlede opmærksomheden paa deres judaisme. De organiserer sig ikke. De danner ingen jødiske valg-komiteer og søger ikke at erhverve nogen kontrol over valgene. Ja selv naar de har et valg fuldstændig i sin magt, foretrækker de for det meste at vælge en kristen, og det hænder kun yderst sjelden, at de — med halen mellem benene — anholder om, at en jødisk kandidat maa blive opstillet i et ikke-jødisk distrikt. Londons *East End* er, saavidt vides, det eneste sted, hvor en jødisk majoritet har mod til systematisk at sende en jøde til underhuset. Paa fastlandet hænder det ofte, at jøder aabent stemmer paa erklærede antisemiter. Denne feighed har udelukkende sin rod i deres ønske om at vise, hvor fuldstændigt de har aflagt judaismen.

Under valgene i Frankrige i 1898 stemte mange jøder for de mest desperate nationalister eller antisemiter, og jøden Klotz lod sig vælge til deputeret paa et program, som udtrykkelig fordrede modstand mod Dreyfus-processens revision. I Berlin vilde jøderne være istand til at erobre adskillige valgkredse, hvis de organiserede sig, men de har endnu aldrig gjort forsøg paa at faa opstillet en jødisk kandidat. I Galizien udgjør jøderne en niendedel af befolkningen eller nøiagtigere 12 procent. Men deres repræsentation i nationalforsamlingen udgjør kun 2.8 procent d. v. s. mindre end en fjerdedel

af den andel, som tilkommer dem. Algier er det eneste sted, hvor man har en specielt jødisk stemme-gruppe. Det saakaldte *Decrét Cremieux* af 1870 gav de algierske jøder stemmeret. Men disse jøder var endnu ikke komne i fuldstændig berøring med den europæiske dannelse og havde derfor ikke betingelserne for udøvelsen af politiske rettigheder. De fulgte sine »kommunale forstandere« blindt, og disse solgte dem aabenlyst som stemmekvæg til høistbydende. De partier, som paa denne maade led nederlag, blev blodtørstige antisemiter og har hidført det nuværende ubehagelige røre, som sandsynligvis vil ende med ophævelsen af *Decrét Cremieux*.

Naar dette enkelte tilfælde undtages, har jøderne overalt, hvor de er i besiddelse af stemmeret, udøvet denne til fordel for andre interesser end de specifikt jødiske, ja endog til sin egen races skade.

Endnu mindre end de jødiske stemmeberettigede driver de jødiske parlamentarikere nogen specifik jødisk politik. Den eneste undtagelse herfra er en gruppe medlemmer af det engelske parlament, som danner kjernen i det saakaldte anglo-jødiske samfund. I aarevis har disse mænd benyttet sin fremskudte stilling og sin indflydelse hos landets regjering til at vække interesse for jødernes lidelser i fremmede lande og anraabe den britiske løve om hjælp og beskyttelse for sine forfulgte brødre. Disse engelske repræsentanter for den jødiske race er mandige, aabne og høimodige, aabenbart paa grund af sin angelsaksiske opdragelse, og kan fremholdes som et eksempel til efterlignelse for fastlandets feige jødiske parlamentarikere, som blegner ved den blotte tanke om, at deres judaisme skal blive bemærket.

I fastlandets parlamenter har man i de siste tyve aar aldrig seet jødiske deputerede eller senatorer arbeide for sit eget lands, langt mindre fremmede landes jøder. Og dog har der ikke manglet paa hidsige debatter om jødiske anliggender, i hvilke jødiske parlamentarikere kunde have lagt et vægtigt ord ind til fordel for sin race. I den tyske rigsdag og prøissiske landdag har de kristne repræsentanter Rickert, Haehnel, Traeger, Barth og leilighedsvis andre opponeret mod antisemiterne; men de jødiske repræsentanters læber har været forseglede. I de franske kammer-debatter om Dreyfus-sagen forekommer de jødiske navne Raynal, Naquet, Klotz og Cremieux overordentlig sjelden. Der er ingen mangel paa jøder i det ungarske parlament. Og dog forholdt de sig tause, da deputeretkamret i Pesth gjenlød af haarreisende anklager i forbindelse med det angivelige ritualistiske mord i Tisza-Eszlar. Det samme fænomen gjentager sig i Wien, hvor der aldrig høres et ord fra de jødiske deputerede, naar jøder i Galizien og Bøhmen plyndres, saares eller myrdes, og naar deres

kolleger udslynger skjældsord som disse: »Jøderne er ikke mennesker, de er kvæg.« »Regjeringen skulde opstille en præmie for hver jøde, som blev skudt.« »Jøderne staar udenfor lovens, menneskelighedens og ærens omraade.«

Men skjønt de jødiske politikere hverken lader sig se eller høre, naar det gjælder jødiske anliggender, søger de dog paa alle andre politiske felter — og det ofte med stort held — at spille første violin. De forsaar at tiltrække sig opmærksomhed, anerkjendes ofte som autoriteter og indtager i nogle tilfælde indflydelsesrige leder-stillinger. Det politiske liv vinder et aktivt og nyttigt element i ethvert land, hvor jøderne gives adgang til valgurne og parlament; ti de jødiske politikere er altid sit hjemlands troeste og alvorligste tjenere. Men den jødiske race høster ingen fordele af dem.

Ifølge den traditionelle opfatning skal jøderne besidde en udpræget evne for handelen. Men dette er nærmere beseet fuldstændig feilagtigt. Jødernes naturlige talent peger i retning af politiken. Overalt, hvor de er ligeberettigede med landets øvrige borgere i politisk henseende, rykker de hurtig frem blandt de forreste parlamentarikere, statsmænd og diplomater, og landet høster store fordele af deres kløgt og energi. Handelen er for jøderne kun et surrogat. Det er sandt, at de fleste jøder endnu holder sig til handelen, og i nogle lande er næsten al handel i jødiske hænder. Men det er en bekjendt sag, at jøderne fra først af tog fat paa denne beskjæftigelse ikke af tilbøielighed, men af bitter nødvendighed, idet deres grusomme herrer i middelalderen ikke levnede dem noget andet valg. Og i flere store lande er handelen endnu idag den eneste levevei, som er aaben for dem.

Saalænge jøderne levede som et uafhængigt folk i sit eget land, var de jordbrugere, hyrder, krigere og præster. Deres nærmeste naboer, fønikernes, eksempel øvede ingen indflydelse paa dem. De foragtede handelen og misundte ikke fønikerne deres ved sjøhandel erhvervede rigdomme. Efter adspredelsen blev de imidlertid tvungne til at fornegte sine oprindelige instinkter. De maatte enten handle eller sulte og foretrak da naturligvis handelen. Deres afpasningsevne kom dem herunder til nytte og sikrede dem held i den modvillig adopterede levevei. I de femten hundred aar, hvori jøderne udelukkende har drevet handel, er ikke en eneste ny og frugtbar kommerciel ide udgaaet fra dem, og intet stort fremskridt paa det materielle omraade er forbundet med et jødisk navn.

Vekselen er en opfindelse af middelalderens lombarder og genuesere. Det dobbelte bogholderi hidrører fra italienske kristne. For-

sikrings-selskaberne grundlagdes af englændere. Franskmænd og britere startede aktie-selskaberne. De første dampskibs-linjer blev planlagt og bygget af kristne. For tiden er vi midt oppe i en gigan tisk industriel revolution, som sætter store kapital-masser i bevægelse — indførelsen af elektricitet som kraft-kilde. Ophavsmændene til denne bevægelse er kristne, d'hr. Siemens & Halske. De store amerikanske jernbaner er byggede af de kristne, Vanderbilt, Villard og andre.

Hvis vi ved handel forstaar noget mere end salg af en melsæk fra et lager, hvis vi gaar ud fra, at handelsmandens opgave bestaar i anvendelsen af den ved arbeidet frembragte kapital til at virkeliggjøre store industrielle ideer, aabne nye markeder osv., da vil vi finde, at jøderne altid følger efter, men aldrig gaar i spidsen. Naar de sydafrikanske guldmine-distrikter og petroleums-industrien i Baku undtages, er de aldrig de første paa markedet. Rothschilderne havde ingen ny ide, da de byggede Nordbanen i Frankrige eller Nord-Ferdinands-banen i Østerrige. Det samme gjælder baron Hirsch, ophavsmanden til de orientalske jernbaner, og den ulykkelige Strousberg, som planlagde de rumænske jernbaner. Alt dette er kun efter ligning. Der er intet dristigt initiativ i det. Og denne mangel paa originalitet vidner just ikke om kommercielt talent hos et folk, hvis altoverveiende beskjæftigelse i talrige slægtled har været handelen.

Linse-sliberen.

(Af **J. Zangwill**, oversat ved *N. Lassen*).

(Slutning).

Han bed tænderne sammen; saa var han da ikke endnu en fri mand, ved fornuften befriet fra de sindsbevægelsens baand, hvis mekaniske virksomhed han saa udtømmende havde analyseret. Han var altsaa endnu lige langt fra sjælens frihed som bonden, der aldrig har sønderstykket de lidenskaber, som automatisk tager ham i besiddelse. Hvis ikke denne feber forlod ham, fik han prøve at aarelade sig som i andendags-feber. Han tog resolut fat paa sit arbeide. »Men hvorfor skulde jeg ikke alligevel gaa til Scheveningen?« spurte han sig selv, da han følte sig beroliget efter at have slebet og poleret i en halv times tid. Hvorfor skulde han ikke benytte den minste anledning til at træffe sine gamle venner igjen, som to gange forgjæves havde søgt ham?

Jo, han vilde gaa til landsbyen og overlægge med dem det optiske problem og de udtryk, hvormed pfalzgrevens tilbud skulde afslaaes. Han begav sig øieblikkelig afsted uden at huske paa faren i gaderne og forminskede i virkeligheden mistanken ved sin frygtløse adfærd. Luften var temmelig taaget i den sene eftermiddag, og en leilighedsvis hoste mindede ham om, at han burde havt mere end den nedfaldende krave om halsen og en tykkere trøie end sin fløiels. Han tænkte lidt paa at gaa tilbage efter sin kamelots-kappe; men da han alt var udenfor den nordvestlige port, tændte han sin pibe og vandrede afsted paa den smukke, nyanlagte vei, som førte gjennem alleer af eg og lind frem til Scheveningen. Han havde lidet øie for farveskyggernes vakre spil paa de dunkle løvmasser paa siderne af veien, og lagde knapt mærke til de nette bondekoner med deres rødfarvede kaaber og skinnende »hoved-jern«, som rullede forbi, malerisk sammenstuvede i kjærrer. Kommen halvveis til landsbyen vaktes han af sine grublerier ved et venligt haandtryk af den, hvem han agtede at besøge.

»Salve, o Benedicte,« raabte den fyrige veteran glad. »Jeg havde fortvilet om at faa se dine sorte krøller igjen!« Van den Endes eget haar flagrede lige vildt som forhen frem under hans bredbræmmede klædeshat, hans blod syntes at være lige saa hedt som før, og nogle faa minuters samtale var nok at vise Spinoza, at den gamle pædagogs sjæl var endnu mere uforandret end hans legeme. Samme lystige ateisme, samme dogmatiske vantro, samme overbevisning om menneskelig taabelighed, der ligesaa ulogisk som tidligere var forbundet med skemaer for fuldkomne tilstande. Tiden syntes ikke at have modnet hans anskuelser eller afslebet hans kantethed. Han kom, sagde han, for at gjøre et siste haabløst forsøg paa at træffe sin berømte elev; de øvrige arbeidede. De øvrige — forklarede han — var hans lille Klaartje og hans nyeste elev, Kerkkrinck, en rig og dum yndling, men ærlig og godhjertet. Han havde i virkeligheden lagt ham over paa Klaartje, som kunde være en ligesaa god veileder til videnskaben som han selv — i særdeleshed for den, som var dum. »Hun var altfor ung i din tid, Benedikt,« sluttede den gamle herre skjemtende.

Benedikt tænkte ved sig selv, at hun var altfor ung til at undervise godhjertede unge mænd, men sagde kun: »Ja, jeg tør sige, jeg var dum. Man skulde bruge sine melketænder paa latinske konjugationer, og jeg var allerede 14 aar gammel med et fuldstændigt rabbinsk diplom, førend jeg endog viste om, at der havde været en saadan mand som Cicero.«

»Og nu skriver du selv latin á la Cicero. Du behøver ikke at ryste paa hodet — det er en kompliment til mig selv mere end til dig. End om du kanske endnu stundom er mere eksakt end elegant. Hvilken mængde af hebraisk spindelvæv havde jeg ikke at feie ud af din hjerneskalle, inden jeg kunde faa dig forandret fra Baruch til Benedikt.«

»Naa, en del af dem var af silke. Jeg ser nu, hvor meget Benedikt skylder Baruch. Den rabbinske gymnastik er ingen daarlig øvelse, om den end ikke er metodisk. Maimonides de-antropomorfiserer Gud, Kabbala famler, om end paa en forvirret maade, med filosofiens problemer.«

»Du har ikke altid talt saa lemfældig om din gamle lærdom Du har formodentlig forglemt dine lidelser og opregningen af forbandelser. Jeg skulde ønske, jeg kunde lukke dig inde en uges tid med Moses Zakut og straffe eder begge med hverandres selskab. Værelset skulde bare være fire alen i firkant, saa vilde han blive nødt til at være ulydig mod bannet og være dig nærmere end fire alen.«

»Du tager ikke matematiken med i beregningen,« lo Spinoza. »Vi vilde fly til de modsatte ender af diagonalen og have $5^2/_3$ alen mellem os.«

»Aa, kom ikke med dine kvadratrødder. Jeg har aldrig kunnet regne.«

»Men Moses Zakut var da ikke saa utaalelig. Jeg husker, at ogsaa han lærte latin af dig.«

»Ja, og nu spytter han ved at se mig. Han fastede firti dage for den synd at lære djævelens sprog.«

»Hvem var det, som omvendte ham?«

»Hin tyrkiske storpraler, tror jeg.«

»Sabataï Zevi?«

»Ja. Han holder sig fremdeles til ham, skjønt denne messias er blet mahomedaner. Han har offentliggjort *Fem beviser for troen*, hvori han forklarer, at det er hans forløsers agt at omvende mahomedanerne til jødedommen. Ha! ha! Hvilken lektion i religionernes genesis! De ældste, som udstødte dig, er alle blet tagne ved næsen — hvilken hevn for dig! Ho! ho! Hvilke taaber disse dødelige er, som den engelske digter siger. Jeg længes efter at ryste vore kristne og skrige: Tosser, bajadser, hønsehoder! se disse taabelige jøder i øinene, og se eder selv i hele eders daarskab.«

»Det er ikke saaledes, man kan hjælpe og oplyse menneske-

heden,« sagde Spinoza mildt. »Menneskene skulde indprentes en følelse af sin styrke, ikke af sin svaghed.«

»Med andre ord,« lo doktoren, »man skal forædle menneskene ved at appellere til de dyder, som de ikke besidder.«

»Netop saa,« gjensvarede Spinoza rolig, »de dyder, som de kan komme til at besidde. Menneskene skulde lære til at se hen til ædle forbilleder, ikke til slette.«

»Og hvad godt vil der komme ud deraf? Moses Zakut havde mig og dig at se hen til,« lo den gamle mand. »Nei, Benedikt, jeg tror med Salomo: »Svar en taabe overensstemmende med hans taabelighed«. Du er altfor halvhjertet — du negter Gud ligesom en tjener, der siger, at hans herre ikke er hjemme — du efterlader et haab om, at han alligevel kan være der. Man skulde spille kegler med de hellige afgudsbilleder.«

Spinoza mærkede, at det var ugjørligt at faa den gamle mand til at forstaa, hvor lidet deres ideer faldt sammen. Saa sagde han mildt: »Jeg vil heller bygge op end rive ned.«

Den gamle skeptiker lo. »Det er mærkværdigt, at du ikke hjælper til med opbygningen af det tredje tempel,« udraabte han. »Saa kalder de denne nye synagoge, som de holder paa at bygge i Amsterdam med slig ilfærdighed.«

»Jasaa; jeg havde ikke hørt tale derom. Hvis jeg kunde haabe, at det virkelig var det tredje tempel, vilde jeg give alt, hvad jeg eiede,« og i hans øine kom et udtryk af mystisk sværmeri.

»Du er den eneste kristen, jeg nogensinde har truffet paa!« sagde van den Ende halvt skjæmtende, halvt blødt. »Og du er en jøde.«

»Det var Kristus ogsaa.«

»Ja, det er sandt; men man glemmer det. Men rollerne er nu smukt ombyttede. Du tilgiver dine fiender, og i Amsterdam gaar jøderne til de kristne for at laane penge til sin synagoge!«

»Hvordan lever den unge jomfru?« spurte Spinoza tilsist.

»Klaartje! Hun blomstrer som et af Jan de Heems blomsterstykker. Denne skarpe luft har gjort en rose ud af min lilje. Hendes kinder maatte kunne overbevise de dumhoder, som unddrog stakkels gamle dr. Harvey sin søgning. Man kan se hendes blod cirkulere. Apropos, din gamle ven, dr. Ludvig Meyer, bad mig hilse dig.«

»Mon hun erindrer mig?«

»Erindrer dig, Benedikt? Det var jo hende, som sendte mig til dig idag. Dit navn er altid paa hendes rosenlæber — til optugtelse

af sløve disciple. Hvordan du lærte det halve Europas tungemaal i kortere tid, end de behøver for at mestre τύπτω.« Spinoza lod sin stadige trang til at hoste faa udløb. Han vendte hodet bort og holdt haanden for munden. »Vi trætter om din *Tractatus* — hun og jeg — ti naturligvis gjenkjendte hun dine gamle argumenter, saavelsom jeg mine kunster i stilen.«

»Hun læser mig altsaa?«

»Som en lutheraner sin bibel. Delvis var det hendes haab om at faa udredet visse vanskeligheder ved din hjælp, som drog os til Scheveningen. Jeg tør ikke sige for sikkert, at ikke skogen, som stakkels Paul Potter malte, udgjorde endel af tiltrækningen.«

En glæde udover alle fornuftens grænser fyldte filosofens bryst. Uden at mærke det, paaskyndede han sine skridt. Han opmuntrede sin ledsager til at tale mere om sin datter, om hvordan van Ter Borch havde gjort et af sine mesterstykker i sit portræt af hende, og hvordan hun selv fuskede med smag i alle de skjønne kunster. Men den gamle mand fortabte sig uhjælpelig i politiken, fnysede ild og svovl mod franskmændene, talte om sit nær forestaaende besøg til Paris i et diplomatisk ærinde og talte meget fortrolig herom. Han hentydede til en stor plan, et indfald i Normandie, admiral Tromp skulde slaa ned paa Quilleboeuf og en platonsk republik oprettes paa ruinerne af det franske kongedømme. Havde Spinoza seet den varslende skygge af en skjændig død hænge over den aandrige veterans hode, havde han kunnet forudse, hvordan den stakkels gamle herre — redskab for to fortvilede *roués* og en *femme galante* — skulde blive henrettet i Paris for selve denne sammensværgelse, vilde de ord, som klang saa kjedelige i hans øren, have havt en sørgelig betydning.

De nærmede sig landsbyen, hvis hytter skimtedes utydeligt mellem træerne og bankerne i det tiltagende tusmørke. Van den Endes boede hos en fiskesmakke-kaptein i et langt smalt træhus med skraanende mos-groet tag og vinduer med smaa firkantede glasruder. Den gamle aabnede døren til den lille musling-prydede dagligstue og tittede ind. »Klaartje!« raabte han. En brasiliansk papegøie skreg i; men Spinoza hørte kun det bløde »Ja, far,« som lød melodisk fra et eller andet sted ovenpaa.

»Gjet, hvem jeg har med?«

»Benedikt!« Hun kom springende ned, en elskelig aaben barelse i glimrende silke og hvide perler. Spinozas haand skalv i hendes, som lyste frem af det krusede halværme; den søde varme brændte bort al filosofi. De vekslede hilsener for anledningen.

»Men hvor er Kerkkrinck? sagde doktoren.

»Ved sit toilet.« Hun vekslede et halvt smil med Spinoza, som gjennembævedes af en behagelig sitren derved.

»Saa vil jeg og gjøre mit,« raabte hendes far. »Vi spiser om en halv time, Benedikt. Du blir her, vi reiser imorgen, saa dette er vor siste nadver.« Og leende, som om han havde givet tilbeste en blasfemi, forsvandt den muntre gamle fritænker, uden anelse om de undergangens truende skygger, som svævede over ham.

Medens Klaartje med straalende øine talte om hans bog og diskuterede enkelte punkter med en lav, musikalsk røst, flammede der noget ubehersket og elementært i filosofen, noget, som tilskyndede ham til at nedsænke sig i det universelle liv paa en mere følbar maade end gjennem intelligensen. Hans tvil og ubestemthed forsvandt; han maatte tale nu, ellers fik han aldrig anledning eller mod dertil. Hvis han bare kunde faa samtalen bort fra filosofien. Ad en sidevei undslap den af sig selv over i det personlige. Hendes far ønskede ikke at tage hende med til Paris, han talte om mulige farer og antydede, at det nu var paa tide, at hun kom ud af hans hænder. Der syntes at skjælve en bekjendelse i hendes smilende øine. Det gav ham mod til at gribe hendes fingre og fremstamme en bøn, om hun vilde komme til *ham* i Heidelberg. Det straalende udtryk forsvandt pludselig af hendes ansigt; det blev stivt og hvidt.

Efter nogle øieblikkes hjertebanken sagde hun: »Men du er en jøde!«

Han blev forbauset og lod hendes fingre falde. Fra hans sammensnørede strube kom ordene: »Men du — du er jo ingen kristen.«

»Nei — men alligevel — jeg tænkte aldrig paa noget saadant med dig — det hørte altsammen hjernen, sjælen til.«

»Sjæl og legeme er jo et.«

»Kvinder er ikke filosofer. Jeg —« hun stansede. Hendes fingre legte nervøst med perle-halsbaandet, som steg og faldt paa hendes barm. Han fandt sig selv iagttagende dets enkeltheder og undrende sig over, at hun havde udviklet saadan ekstravagant smag. Saa sagde han rolig, idet han blev var hendes forlegenhed: »Saa er der altsaa intet haab for mig?«

Hendes ansigt bibeholdt sit smertelige udtryk.

»Ingensinde? Du kunde aldrig —?« Hans hoste rystede ham.

»Hvis der ikke havde været nogen anden,« mumlede hun, og hendes øine vendte sig halvt undskyldende til halsbaandet.

Dødens bitterhed var i hans sjæl. Han havde en pludselig ironisk følelse af et hul i sin matematiske filosofi. Han havde udmaalt tilværelsens hemmelighed, analyseret og sammenbundet alle ting fra det altid-varende til det altid-varende; alligevel var der her en isoleret kraft — en kvindes vilje — som haardnakket stillede sig mellem ham og lykken. Han syntes at se den antage form og gjøre nar af ham bag hendes alvorlige ansigtstræk.

Der blev taget i dørhanken, og en ung mand traadte ind. Han var iført tidens jagtdragt — en kappe af venetiansk silke laa i elegante folder om hans smukke person, om halsen et tørklæde af flanderske kniplinger. Hans knæbenklæder var af fløil, hans sko forsynet med guldspænder og hans kaarde besat med juveler. Der lynede energi af hans øine, og kraft aabenbarede sig i enhver af hans bevægelser.

»Ah, Diedrich!« raabte hun, idet hendes ansigt lysnede af mere end lettelse. »Her er endelig hr. Spinoza. Dette er hr. Kerkkrinck!«

»Spinoza!« Der var en klang af ærefrygt i den unge mands røst, den bevidste underlegenheds ærbødighed overfor en af jordens store tænkere. Han trykkede ikke Spinozas udstrakte haand i sin, men førte den til sine læber.

Den ensomme tænker og den lykkelige elsker stod saaledes et øieblik, misundende og beundrende hinanden. Saa sagde Spinoza venligt: »Nu, da jeg har havt den fornøielse at hilse paa hr. Kerkkrinck, maa jeg skynde mig tilbage til byen, før det blir for mørkt.«

»Men far venter, at du skal spise aftens med os,« mumlede Klaartje.

»Der er intet maaneskin iaften, og fodgjængere kan komme til at tage mig for en jøde,« smilte han. »Fremfør min udskyldning for doktoren.«

Det var ganske vist en mørk aften; men han fulgte ikke den store landevei. Instinktmæssig søgte han ned mod sjøen.

Over egnen laa en let taage, som gjorde aftenen mørkere og lod landsbyen vise sig som nogle enkelte lysende punkter. Han kunde saavidt skjelne omridsene af fiskerbaadene med deres garn paa den brede, sandige strand. Lænet op mod en baad-ræling indaandede han lugten af tjære og saltvand og iagttog den tilsyneladende gliden udover tilsjøs af et af de mørke fartøier, som trods det store røde anker ved hans fødder syntes at seile udover for hver bølge, som slog ind.

Sjøen bredte sig foran ham, lydløs rolig og sort med undtagelse af det hvide skum, hvor bølgerne brød sig ved hans fod. Nær horisonten syntes en begsort skymur at stige ret op af vandet og forene sig med den graa himmel, som hvælvede sig over den store flade udstrækning. Og i stjernernes fravær syntes jorden selv at vinde i storhed og hemmeligheds-fuldhed; dens egen ærværdighed, medens den væltede sig rundt, syntes mere betagende, naar den ikke forminskedes ved disse uendelige udsyn til større kloder. Og fra den tause nat og sjø og himmel og fra de enkle og høitidelige konturer af sand og skov, hvor alle former og farver var gaaede op i en fælles enhed, kom der til Spinoza en frisk, opløftende fornemmelse af den uendelige substans udenfor tid og rum, som det var forædlende og henrykkende at elske og tilbede. Den enlige tænker var et med tilværelsen.

»Om han end slaar mig,« hviskede hans hjerte, »vil jeg dog have tillid til ham.«

Ja, skjønt hændelsernes hjul havde gaaet over hans legeme, kunde han dog endnu glæde sig i den evige bevægelse, som bragte lykke til andre.

Andre! Hvor vrimlede ikke verden af tilværelser, enhver fuldkommen i sin slags, frembragt i sin fylde af lovene i Guds natur, efter ideerne i hans uendelige intelligens. Bare af mennesket alene, hvor mange slægter, arter og individer — fra helgener til forbrydere, fra gamle filosofer til kjæk livslysten ungdom. Alle skulde forstaaes, ingen hades. Og mennesket var bare en del af livet paa denne ene lille klode, som hvirvlede afsted om en anden akse end mennesket og ikke bevægede sig blot for menneskets skyld. Sjøen, som strakte sig udover, laa ikke i ophøiet død — selv for den almindelige opfatning — men var gjennemtrængt af sitrende følsomhed, fiske for glidende forbi hinanden, dirrende af liv, jagede og jagende, ædende med velbehag eller selv ædt. I luften var flugtens ekstase, paa jorden dyrenes lykkelige bevægelser, medens selve støvet pulserede af en kravlende og krybende befolkning, og jorden gjennemhulledes af ormenes sløve livs-lyst. Selv den ubetydeligste skabning var et fuldkomment udtryk af sin væsens-idé, individualiseret ved sin livs-trang, sin stræben efter vedvarende tilværelse under de for den særegne betingelser, omendskjønt alene mennesket besad muligheden for at kunne indkomme gjennem upersonlig fornuft i den forstaaelsens henrykkelse, som tilhører den kjærlighed, hvormed Gud elsker sig selv, — det at glæde sig ved løvens styrke og gazellens ynde og kvindens skjønhed, skjønt hun tilhører en anden. Velsignet være alle lykke-

lige elskende, velsignet være den underfulde al-skabning, lovet, lovet være det evige væsen, som alt efter sine maader manifesterer det evig-værende.

I utallige æoner førend hans fødsel havde det været — det, til hvis væsen det hørte at være til — og i utallige æoner efter hans døgnliv vilde det fremdeles pulsere og blusse og meddele den hengivne menneskesjæl den høieste henrykkelse. Han havde kun et øieblik til at begrunde det; men at forstaa dets væsen, at kjende de store love for dets virksomhed og at se det som udslag af evige love var at blive delagtig i dets evighed. Der behøvedes ingen reise i tid eller rum for at opdage dets bevægelse. Det var overalt det samme; det var ligesaa fuldkomment i den længst forbigangne fortid som i den fjerneste fremtid og arbeidede paa ingen maade henimod en fremtidig fuldkommenhed, som den store hob indbildte sig. Overalt fremlokkedes det af den guddommelige friheds indeboende nødvendigheder. Fremskridt! Det var samme indbildning som bevægelsen af hint lille fartøi, som stadig paany syntes at seile udover mod horisonten, skjønt det laa fastankret til sanden.

I denne tilbedende henrykkelse, i denne hellige herlighed med bevidstheden om den sist gjennem-kjæmpede kamp med de nedværdigende lidenskaber, formedes i hans sjæl de siste sætninger af hans store værk:

»Vi ser da, hvori den vise mands styrke bestaar, og hvor meget han overgaar den uvidende, som drives af lyst alene. Ti ikke alene bevæges den uvidende paa mangehaande vis af ydre aarsager og nyder aldrig en sand sjælefred, men lever ogsaa saa at sige uvidende baade om Gud og verden, og saa snart han ophører at lide, ophører han ogsaa at være til. Den vises sjæl derimod bevæges neppe nogensinde; men idet han er sig bevidst en vis evig nødvendighed i sig selv, i Gud og i tingene, ophører han aldrig at være og nyder altid en sand sjælefred. Selv om den vei, som leder hertil, synes meget vanskelig, kan den dog findes. Vanskelig maa den sandelig være, siden den saa sjelden findes; ti laa frelsen nær ved haanden, og kunde den opdages uden stort arbeide, hvordan kunde det da være muligt, at den forsømmes af næsten alle? Men alle ædle ting er ligesaa vanskelige som sjeldne.«

Saaledes lød de ord, som ikke skulde dø.

En lysning ved den øvre rand af den sorte sky varslede pludselig den opstigende maanes gjennembrud. Den udsendte en rød straaleglans i taagen og gled snart fuldstændig frem, rund og gylden som solen.

Spinoza for op af sin grublen; hans trøie var vaad af dug og han kjendte taagen i halsen. Han hostede; da var det, som om han havde faaet munden fuld af salt luft. Han spyttede blodet ud og følte, at han ikke længe vilde forblive skilt fra den evige enhed.

Men intet beskjæftiger mindre den frie mands sjæl end tanken paa døden. Længtende efter at faa nedskrevet, hvad han havde i hodet, vendte Spinoza sig fra sjøen og styrede sin fredfulde gang mod hjemmet.

Reaktionen i Italien.

(Efter **Cesare Lombroso** i *Zukunft*).

Den, som elsker Italien, ser med dyb smerte paa, hvorledes dette intelligente folk lider under en politisk reaktion, som er endnu værre end den mislige statsforvaltning i Tyrkiet. Men smerten derover maa træde tilbage for det spørsmaal, hvad der har banet veien for denne reaktion og tilintetgjort næsten enhver modstand mod denne i et land, som i det minste i sine nordlige egne er lige saa civiliseret og fyldt af liberale ideer som de mest fremskredne dele af Europa. Svaret er ikke vanskeligt. Tre protektionistiske systemer, det ene fordærveligere end det andet trykker landet.

De industridrivende — især i de nordlige dele af landet — har under paaskud af at hæve landets industri efter evne forøget indførsels-tolden paa fremmede raaprodukter; men de betænkte derved ikke, at industrier, som trives ved kunstige midler, medfører overmaade store omkostninger og tilslut, naar beskyttelses-tolden falder, alligevel ikke er levedygtige. Dernæst har de store grundeiere — især i den sydlige del — rakt de industridrivende haanden eller meget mer gjort fælles sag med dem: de bevilgede dem opretholdelsen af industri-tolden for til gjengjæld at opnaa tilsvarende told paa levnetsmidler, først og fremst paa hvede og mais; denne told skulde efter deres beregning vistnok kun hæve landbruget. Og som om alt dette ikke nok trykkede folket, kom militarismen til som et tredje onde. Hoffet, som hverken er interesseret i landbruget eller i industrien, sætter sin ære i og finder glæde og adspredelse i militarismen.

Parader, udnævnelser af generaler, rivaliseren mellem høie militær- og høie civil-embedsmænd og indviklede intriger, hvori ikke minst damerne spiller en vis rolle, udfylder det italienske hof-liv; og skjønt kongen efter forfatningen personlig ikke skal regjere, saa

er, efter at alle slags udygtige ministre efter tur har afløst hverandre, heller ikke denne grundsætning længer afgjørende; man har i virkeligheden en cæsarisk regjering, og kongens vilje gjælder betydelig mere end senatets, kammerets og desværre ogsaa den offentlige menings. Skjønt hof-partiet kun omfatter en forsvindende liden gruppe af personer, opretholder det alene det enorme militær-budget for tolv armékorps; og dertil har det ikke engang nødigt at opnaa folkets samtykke, men behøver kun at være enigt med koterierne, som behersker parlaments-afstemningerne. For at opnaa disse folks samtykke, understøtter det paa den ene side den industrielle, paa den anden den agrariske forbuds-politik, — og de paa saadan maade bestukne interessenter søger til gjengjæld at opretholde den militære protektionisme, Italiens mest upopulære institution.

Alt dette vilde være nok til efter haanden at ruinere et rigt land, som f. eks. tilfældet er med Frankrige i visse henseender; men ganske utaaleligt er det i et land med bestemt begrænset produktivitet med en industri, der endnu er i sin begyndelse, — i et land, hvor landbruget kun paa faa steder virkelig drives med kraft og forstand, hvor endnu alt aander revolution og uro og oprørsaandens ild ulmer under asken. Saaledes er da det italienske folk kommet ind i en sække-gade, hvorfra der ikke gives nogen anden lovlig vei end hungersnøden eller en fuldstændig ændring af regjerings-systemet. Men folket er fastsmedet til militarismens, den industrielle og den agrariske protektionismes tredobbelte lænke, hvorfra det ikke kan frigjøre sig.

*
* *

Hvis statsmændene ikke snart kommer til besindelse, aabner øinene og forstaar, hvorhen de har ført nationen, saa maa det voldsomme udbrud engang komme. Brutalt vil det gaa for sig, naar folkets store masse en vakker dag søger at skaffe sig billigt brød og en bedre regjering, — en, som i det minste af og til dog ogsaa tænker paa de lavere klasser i samfundet og ikke bare paa de faa agrar- og industri-baroner. Men endnu meget brutalere er nu for tiden de voldsomme midler, hvormed regjeringen forsøger at bringe dem til taushed, som paapeger de skrigende misforhold, forlanger retfærdighed, bekjæmper militarismen og bebuder den umaadelige skade, som den industrielle, agrariske og militære protektionisme vil afstedkomme. Den har ikke taget i betænkning at forfølge forfattere for artikler, som var skrevne mange aar tidligere; den har ikke skyet uden grund at erklære beleirings-tilstand og har ogsaa den uudslette-

lige skam paa sig at have ladet nedskyde mer end hundred mennesker paa Milanos gader, forinden en eneste soldat var blet saaret.

En regjering, i hvis spidse staar en soldat, og i hvilken tre andre generaler fører krigens, marinens og de udenrigske anliggenders portefølje, den ene udygtigere end den anden, — et saadant ministeriums regjering kan ikke gjøre sine feil gode igjen; og saaledes stod der da intet andet tilbage end at overbyde de begaaede feil ved nye, udtænke nye voldsomme forholdsregler og forelægge love, som erklærer et stadigt sabel-herredømme og beleirings-tilstand. Dette gav ogsaa en velkommen anledning til for fremtiden at indskrænke presse- og forsamlings-friheden og at fordoble straffene for »bagvaskelser og fornærmelser«. Bedragerier som de, der var begaaede i Banco romano, vilde det da for fremtiden ikke være saa let at bringe for dagens lys, og de forbryderske elementer i de regjerende grupper kunde da faa operere i uforstyrret ro.

Allerede nu eksisterer presse- og forsamlings-frihed neppe anderledes end paa papiret. Ministeriet Pelloux kunde allerede faa maaneder efter sin embeds-tiltrædelse rose sig af, foruden utallige konfiskationer at have sat igjennem 75 domme over bladmænd. En redaktør blev dømt, fordi hans blad den 20. september, den dag keiserinde Elisabet blev myrdet, var udkommet med en sørgerand, som var to millimeter for bred; vistnok var dagen samtidig aarsdagen for piemontesernes indtog i Rom, en dag, om hvis krigerske betydning der dog kan være delte meninger. En anden journalist blev dømt, fordi han havde talt uærbødigt om frimurer-logen; selv et skrift af Tolstoi, som fordømmer krigen, blev konfiskeret, og en ung pige erklæres for skyldig, fordi hun havde udtalt, at man maatte komme de sultende fattigfolk tilhjælp. Paa tre maaneder falder to tusen domme for politiske forgaaelser. Et stort antal folkeskolelærere er blet afsatte fra sin stilling, og tusener af foreninger opløste, endog saadanne, som var af den største økonomiske betydning for folket.

Og nu skal de ved kongelig forordning indførte love afskaffe den siste rest af forenings- og tænke-frihed?

Man har sagt, at nogle af disse forholdsregler var nødvendige, fordi pressen havde pustet til fjoraarets uroligheder i Milano. Men dette er løgn. Urolighederne var en følge af brødets fordyrelse og af den altfor berettigede forbitrelse over Crispis, Favillas og konsorters skamløse frifindelse.

Det hed, at italienerne endnu ikke var civiliserede og modne nok for den hele frihed. Nu, denne »hele frihed« har man havt i 50 aar; og hvis man behøver noget, saa er det nye friheder, ikke nye ufri-

heder. Man begyndte fra først af med ringe indskrænkninger i friheden, for tilslut ganske at tilintetgjøre den. Alle partier sværmer for presse-frihed, naar det blot forbydes pressen at »overskride visse bestemte grænser«; fabrikanterne og grundeierne vil tillade pressen at tale om alt, kun ikke om streiker og kornpriser, de militære har kun indvendinger, naar hæren kritiseres, de klerikale, naar dogmerne angribes osv.

Andre siger igjen: »Men saa er der dog i det minste ro i landet.« Ja vist, men det er en lammende ro, som kjøbes for nationalærens pris. Et eksempel herpåa har man i Spanien, der nu ser frugterne af et saadant system.

Selv om ikke klagerne i fremtiden blir mer høilydte, saa vil lidelserne dog ikke ophøre, og ondet vil gribe mer og mer om sig. Istedenfor den frie presse træder de hemmelige flyveblade og den forbudte propaganda. Allerede nu har man i Italien en slags hemmelig literatur om de ovenfor omtalte uroligheder i Milano, som virker saa meget mægtigere, fordi den ikke kan diskuteres. Og istedenfor de forbudte frie samfund og foreninger træder hemmelige forbund; det næste skridt er da atter den politiske sammensværgelse, som man for længst ansaa for overvunden.

Det minste altsaa, som disse love vil medføre, er en forøgelse af ophidselsen og hadet; maaske vil de ogsaa foraarsage slet ledede opstande, som vistnok blir frugtesløse lige over for den italienske armés forbedrede skydevaaben. Og paa saadanne fortvilede opstande vil der følge nye, voldsommere undertrykkelser, saa man paa den ene side vil se en masse, som, beredt til enhver voldshandling, forlader sine ofre paa gaderne og i fængslerne, paa den anden en liden skare af magthavere, der blir saa meget grusommere, jo mer de frygtes. Hvor længe en saadan unaturlig tilstand kan vare, kan man ikke forudsige. Men sikkert er det, at den forbereder en virkelig revolution, som blir frygtelig efter saa mange haarde og uretfærdige forfølgelser; og alt dette hos et mildt og føieligt folk, som det vilde være let at regjere, hvis de herskende klasser tog en smule hensyn til og forstod at ofre om end aldrig saa lidet for det almene vel.

For at indse, at den nuværende reaktion i Italien ikke i længden kan holde sig, behøver man blot at lægge mærke til den aandelige virksomhed, som ikke overgaaes i Frankrige og Belgien; ved de blomstrende universiteter med de store laboratorier samler sig forskere fra hele Europa. De mest afsides-liggende landsbyer er elektrisk belyste og forbundne med byerne ved telefoner og jernbaner. Arbeidersamfund paa 20 til 30,000 medlemmer holder sig oppe trods al mod-

stand, tidsskrifter opstaar i hvert centrum, kvinderne trænger sig ind paa mændenes fag-omraade, befolkningen — i det minste i det nordlige Italien — løsriver sig mer og mer fra præsterne og soldaterne og tænker ikke paa kriger-ære og erobringer, men paa forbedringer i dens industri og jordbrug.

Tager man alt dette i betragtning, tør man haabe, at horisonten vil udvides, og at der vil opstaa et nyt Italien, hvor man med afsky vender sig bort fra vold, uret og ukultur, for at kappes med de andre folk i almen civilisation.

Mithra-dyrkelsen.

(Efter A. Gasquet i *Revue des Deux Mondes*).

(Slutning.)

VII.

Ved alle mysterier krævedes der før indvielsen en prøve, der skulde godtgjøre vedkommendes styrke i troen og alvoret i det kald, der drev ham til at søge adgang. Denne prøve bestod vanligvis i en kortere eller længere tids spægelse under bøn og faste. Prøverne ved Mithra-mysterierne gjaldt for de langvarigste og sværeste. For at kunne tage del i ceremonierne maatte man have gjennemgaaet en fuldstændig sønderknuselse, der fremkaldte sanseløs »apathia«. Det blev paastaaet, at prøvelserne i somme tilfælde dreves i den grad til det yderste, at det kostede livet.

Den vordende mithriast havde at bestaa hele tolv prøver, der tilsammen stundom kunde medtage fire og tyve døgn. Tal som svarer til dyrekredsens tolv tegn og den assyriske Herakles's arbeider; ved sine tolv seirvindinger over de uhyrer, der vogtede de himmelske stationer vandt han udødelighedens stjerne-kjortel. I det hele var Herakles det store forbillede for de indviede myster. De første prøver var forholdsvis lette, men efter hvert øgede kravene. Enkelthederne kjendes ikke; men man ser, at der blev anvendt faste og spægelse af kjødet, ensomhed og piskning; der tales om vand- og ild-prøver. Man blev jaget ud i sneen eller slæbt af en hest gjennem rendestenen. Haand i haand med de legemlige pinsler anvendtes haan og latterliggjørelse.

Enkelte mithriastiske monumenter giver billedlige fremstillinger af disse prøver og pinsler, der til slut fører den troende op til solens trone, hvor han af Mithra iføres sol-diademet.

Den, som heldigen bestod prøven, havde adgang til graderne. Mithra-menighederne var organiserede i et strengt hierarki, hvis værdigheder blev forlenede efter den grad af indsigt og begavelse, vedkommende aabenbarede, samt efter den selv-opofrelse og tjenstvillighed, han lagde for dagen i sin vandel. Disse graders tal og rækkefølge er det ikke let at udfinde. Det sted hos St. Hieronymus, hvor de opregnes, er nemlig yderst fordærvet i den bevarede grundtekst. Det synes, som der var syv grader, svarende til planeternes og mysterie-symbolernes tal; og navnene har vistnok været *miles* (stridsmand), *leo* (løve), *corax* (ravn), *gryphius* (grif), *perses* (dragedræber), *helius* (solen) og *pater* (far).

Som »stridsmand« havde den ny-indviede mystes at afslaa den krans, der raktes ham paa en sværd-od, og svare: Mithra er min eneste krans og krone. Han maatte fremdeles tjene sig op fra menig af. »Løven« havde gjort sig fortjent til at være med i ofringerne; den grad naaede de fleste og blev staaende i den. Indvielsen til løve-graden foregik med underlige ceremonier, som vi nu ikke fatter meningen med; vedkommende maatte paatage sig forskjellige dyrs skikkelse og efterabe deres skrig og bevægelser, til slut hylledes han i en kappe med indvirkede stjerner — den samme Herakleskappe, som anvendtes ved de eleusinske og de isiske mysterier. »Ravnen« var allerede en rigtignok underordnet offer-præst. »Griffen« forestiller i alle oldtidens religioner solgudens forspand og er de skjulte skattes vogter. »Perses« er egentlig navn paa den helt, der dræber Medusa og frier Andromeda af dragens vold, formodentlig en græsk forklædning af den persiske teologis frelser-skikkelse. »Sol«-gradens betydning er selv-sagt, og »fædrene« var det egentlige præsteskab, der ogsaa benævntes »høge« og »ørne«. Der omtales tre grader af denne værdighed: de menige fædre, offer-fædrene og fædrenes fader eller ypperste-præsten. Den trefoldige rang-ordning af præstestanden gjenfindes den dag idag hos parsi-menighederne.

VIII.

Den store udbredelse, Mithra-læren vandt, skyldes væsentlig to omstændigheder. Baade ved sin dogmatik og ved sin etik blev nemlig denne religion afslutningen af det antike hedenskabs udvikling hen imod sin fuldkommenhed.

Under indflydelse af hellenernes filosofi og mysteriernes opdragelse maatte oldtidens verdens-anskuelse løbe ud i en monoteisme, der bag al mytologisk dramatisering af de personificerede naturkræfters samspil søgte og fandt deres høiere enhed i lysets kilde. I

længden blev det for borgerne af det romerske freds-rige unaturligt andet end at se bort fra de lokale uoverensstemmelser mellem deres himmel-guder som uvæsentlige bi-egenskaber. Zeus, Jupiter, Serapis og Mithra blev efter hvert opfattede som ens i sit grund-væsen. Fra keiser Aurelians dage var det Mithra-skikkelsen, der blev ene om at forestille »Kong Sol«. Den teoretiske begrundelse af denne gude-syntese fremsættes af keiser Julian, men særlig af tænkeren Macrobius i hans efter Platons mønster i dialog-form affattede værk »Saturnales«. Samtidig førte den ny-platoniske filosofi til erkjendelsen af det Ene som tingenes princip og fandt dettes sanselige manifestation i solen.

I tidens løb var man desuden kommen til forstaaelse af, at en tros-lære henter sin saft og kraft ene og alene af den moral, den forkynder. Idet sol-tilbedelsen samlede sig om Mithra-skikkelsen, fandt den netop hen til denne livsens kilde. Mithra var renhedens gud; ifølge old-persiske forestillinger skulde menneske-livet være en kamp for lyset mod mørket, for det gode mod det onde. Samvittigheden skulde speile det drama, som foregaar i naturens rige, og derved lede viljen og dens udslag i handling til at deltage i striden mod mørkets magter. Seiren her som ellers beror paa anstrengelse og bestandighed. De guddommelige fravashi'er iklæder sig menneske-legemets skikkelse, for at bistaa Ormuzd i bekjæmpelsen af det onde. Og ligesom Mithra er lysets utrættelige stridsmand, saaledes skal ogsaa hans tilbedere overalt og altid tjene lysets sag. Romerne gjenkjendte i denne lære den stoiske aandsretning, der et par aarhundreder tidligere havde vundet tilslutning hos deres beste mænd, fordi den stemte saa nær sammen med deres nationale livs-syn. Hellenerne havde alt i perser-krigenes dage erkjendt sine fienders moralske overlegenhed. Xenofon skrev sin »Kyropædi« for at bibringe sine slappe landsmænd forstaaelsen af den mandighed og selv-tugt, der udgjorde den persiske ungdoms-opdragelses maal.

For saa vidt den forudsætter et syndefald og en gjenløsning, hører Mithra-læren til de pessimistiske religioner; men den undgaar buddhismens krav paa undertrykkelse af handling og tanke, ei heller fører den som saa mange kristne sekter ud i forherligelse af askesen. Perserne havde en levende trang til at leve og handle; at gjøre livet rigt var at udvide omraadet for Guds virksomhed og aabnede adgangen til den evige løn. De søgte ikke dyden i resignation, men i kamp. »Hvilke er — spør Zarathustra — de tre ting, som volder mest glæde paa jorden?« »For det første — svarer guden — er det et retfærdigt menneskes fromhed. Dernæst det sted, hvor et retfærdigt menneske bygger sig et hjem med arne, med buskap, med hustru

og afkom og gode tjenere. For det tredje dyrkning af ager og eng og frugttrær, vanding af tørre jorder og udtørring af vandsygt lænde.« Hvo som saar korn, saar helse; han opfylder Mazdas bud. Hvo som gifter sig og avler børn og dyrker sin jord, lyder Mazdas lov. Renhed i tanker, ord og gjerning var denne lovs krav; ukyskhed og forførelse, foster-fordrivelse og barne-mord fordømtes som synder, der straffedes med, at den onde aand fik magt over en og gjorde en i bund og grund uren. En religion, som forkyndte dette, maatte tiltale romerne, som i umindelige tider havde seet sit land affolkes paa grund af den om sig gribende ulyst til at stifte familie. Sandruhed, retskaffenhed, arbeidsomhed og ærbarhed udmærker den dag idag de indiske parsi'er, som fremdeles lever efter Avestas forskrifter.

IX.

Den gang kristendommen først var gaaet op for romer-rigets dannede verden som noget væsens-forskjelligt fra jødedommen, blev den længe opfattet som en af de utallige sol-religioner fra Østerland. Keiser Hadrian skjelner endnu ikke mellem Serapis-tilbedere og kristne. Allerede en tid forud havde den berømte læge Celsus antydet overensstemmelser mellem kristendommen og Mithra-dyrkelsen. Kirkefaderen Tertullian finder det nødvendigt at udrede forskjellen, for at modarbeide tilbøieligheden til sammenblanding; ligesaa Augustin.

Denne sammenblanding laa ogsaa ganske nær for haanden i Østerland, hvor de kristne helt naturligen anvendte formularer og lignelser fra de hjemlige, syriske og persiske religioner. Aabenbaringens bog vrimler af billed-sprog og symboler, laante fra persernes tros-lære. Ignatius af Antiokia skriver: »En stjerne er runden op paa himlen, der overstraaler alle andre stjerner, og baade solen og maanen slutter sig til dens følge.« Man kan hos de østerlandske kirkefædre plukke ud hele bunker af steder, hvor Kristus omtales som solen og himmel-lyset. Kjendt er ogsaa det nærliggende ordspil, som fremkommer paa latin, naar den anklagede martyr paa dommerens spørsmaal svarer, at han ofrer til Herren alene *(Domino soli)*, hvortil dommeren udbryder: Vel, saa bring da offer til Herre Sol *(Domino Soli)* — det staaende udtryk paa keiserlige mynter fra keiser Aurelians tid af.

Med fuldt overlæg arbeidede endog en halv-kristen sekt, gnostikerne paa at fremkalde denne sammenblanding, idet de søgte at forlige kristen-troen med de hedenske mysterier. For deres spekulation fløød Platons og Filons *logos* (ord, tanke) sammen med det *logos* (»ordet«), der blev kjød og boede iblandt os. Andre overførte paa

Kristus navnet *Iao*, der i mysterierne anvendes om Bakkhos som sol-gud, og giver ham 360 æoner til følgesvende, i tal svarende til dyrekredsens grad-deling. Atter andre symboliserer den guddommelige almagt i det magiske ord *abraxas*, der ved summering af bogstavernes tal-værdi svarer til 365 eller tallet paa aarets dage; mithriasterne fandt samme tal-værdi ved summering af bogstaverne i navnet *Meithras*. Ved Eufrat holdt der sig helt op til korstogenes tid en sekt, der fremstillede Kristus som sol-skiven. Men aller videst gik manikæerne — en sekt, som Augustin sluttede sig til i sin ungdom —, der fordrede af sine tilhængere, at de skulde sværge, at Kristus og solen var en og samme person.

I virkeligheden stod kristendommen og Mithra-læren hinanden ganske fjernt saavel i ophav som i væsen. Men sandsynligvis har mithriasterne, da de efter hvert mærkede kristendommens raske fremgang, lagt an paa at fremhæve de ligheds-punkter, der tilfældigvis lod sig paavise. Augustin beretter, at en mithriast-præst skal have udtalt: Mithra er fuldstændig kristelig.

Kristendommen samlede stadig nye bekjendere fra kredse, der havde opgivet sine hedenske anskuelser; det er derfor rimeligt, at de ny-omvendte bragte med sig formularer og teologiske vendinger fra mysterier, de en gang havde været indviede i. For de nye forestillinger tillempede man ganske naturligt de udtryks-former, man en gang havde tilegnet sig. De masse-omvendelser, der blev en følge af, at keiserne tog daaben, og særlig af keiser Julians vanheld med at bringe sol-dyrkelsen paa fode igjen, medførte, at biskoperne ikke kunde opretholde de strenge krav til undervisning og prøvelse af alle dem, der ønskede at lade sig døbe. Saaledes smugledes adskillige hedenske forestillinger med ind i kirken. Som seirherre opgav kirken meget af den strenghed, hvormed den i forfølgelsernes tider havde værnet om troens renhed; den gik paa akkord med rodfæstet overtro og bar over med mangt og meget, som var dens oprindelige væsen fremmed. Saaledes gik det til, at den 25. december, vinter-solhvervet, der feiredes som Mithras fødsels-fest, blev godkjendt som Jesu fødselsdag. Romer-bispen Liberius feirede for første gang Kristi fødsels-fest paa juledag i aaret 354. Tyve aar senere, beretter Johannes Chrysostomus, blev denne julefest indført ogsaa i Østerland, og siden var den slaaet fast for hele kristenheden.

Ved slutten af det 4de aarhundred stod Mithra-dyrkelsen i sin fulde blomstring. Hundred aar senere var den udryddet. Blot i enkelte smaa sekter fortsatte den fremdeles sit skin-liv, og gaar til slut igjen i form af de skolastiske teologers astrologiske spekulationer

til fortolkning af de kristelige mysteriers harmoni med himmelens fænomener. Et minde om Mithra-tiden er ogsaa de sindbilleder, der findes indhugne paa gravmæler og portaler i ældgamle kirker: de syv planeters tegn, solen og maanen med menneske-aasyn, og solen iført Mithras top-hue og straale-krans. Ellers var Mithra-læren død og glemt.

X.

Hvorledes skal man saa forklare, at denne religion, der en tid beherskede den romerske verden, alligevel saa hurtigt og saa grundigt lod sig udrydde?

For det første har vi at hefte os ved, at med alle sine strenge krav paa sædelig renhed havde Mithra-læren ikke sans for den dyd, som kristendommen særlig forkyndte: næste-kjærligheden. Ifølge Avesta var det en religiøs pligt at gjengjælde ondt med ondt; mithriastens næste var ingen uden hans tros-fæller. Denne selvgodhed blev vistnok dæmpet ved berøring med den romerske stoikisme, der ifølge sin erkjendelse af den ganske verdens samhørighed forkyndte medfølelse som en dyd. Men selv hos stoikerne var dette moral-bud ikke hjertets røst, bare en forstands-sag.

Mithra-læren var i det hele streng og kold, den kjendte ikke følelsernes verden. Det var en religion for mandfolk. Rigtignok udelukkede den ikke kvinder fra sine mysterier, men i sin dogmatik var den fiendsk mod alt kvindeligt. Takket være denne sin eiendommelighed havde denne ellers saa østerlandske religion holdt sig fri for alt sanseligt og blødagtigt. Men til gjengjæld var ogsaa moder-smertens majestæt den ganske fremmed, ligesaa den lidenskabelige ømhed, som særtegnede Isis-mysterierne. Efter sit væsen kunde Mithra-dyrkelsen ikke vinde indgang i kvindernes verden.

Sin raske fremgang skyldte Mithra-dyrkelsen ikke minst den lethed, hvormed den føiede sig ind i den græsk-romerske teologi. Den tilførte denne nyt blod, men blev ogsaa dragen med i dens fald. Som keiserdømmets stats-religion maatte den gjøre store indrømmelser til den upopulære gamle stats-religion. Mithriasten var til slut ikke blot og bart mithriast. Medens kristendommen samtidigt, i forfølgelsens haarde tider, med ubøielig strenghed vægrede sig ved at anerkjende andre guder end Bibelens gud og tvang sine tilhængere til heller at vælge en pinefuld død end at tage del i en hedensk ofring, gik Mithra-læren ind paa alskens kompromisser. En mithriast kunde med rolig samvittighed ofre ved et Zeus- eller et Serapis-alter. Hedenskabets siste og oprigtigste forsvarer, Symmakos var

samtidig præst for Vesta og Solen, for Herakles, for Isis og for Mithra. Hvilken af disse guder havde han viet sit hjerte? Denne fordragelighed forklarer da ogsaa, at det synkende hedenskab ingen frivillige blodvidner kan opvise. Det er en dyb sandhed i det ord, at martyrernes blod var kristen-kirkens sæd. De hedenske mysterier skulde vistnok hjælpe til at overvinde menneskets naturlige frygt for døden; men de formaaede ikke at indblæse sine indviede slig tro paa et hinsidigt liv, at de for sin tros skyld gik døden under øine. Hvorledes skulde ogsaa tilbedelsen af tyren, som symbol paa de jordiske begjærs overvindelse og samtidigt paa solens seirs-gang efter vinterens ophør, kunne opbygge sjælen? Kristus korsfæstet som frivilligt son-offer for menneskehedens synd var da et ganske anderledes hjerte-gribende billede.

Det synkende hedenskabs religions-øvelse var efter mønster af de hellenske mysterier gaaet over til en løn-lære med symboler, hvis dobbelte og tredobbelte betydning kun aabenbaredes for indviede. Kristendommen forkastede alle disse vidtløftige og besværlige ceremonier, den tilbød en grei og let overkommelig undervisning for den, som ønskede gjennem daaben at træde ind i menigheden. I dette stykke vandt Vesterlands sunde forstand seir over de tilbøieligheder, den østerlandske kirke røbede, til indførelse af en løn-lære og en uevangelisk ceremoniøs indvielse. Den kristelige kirke stod aaben for enhver, som meldte sig, han være rig eller fattig.

Den her berørte eiendommelighed ved kristendommen blev hoved-grunden til dens seir; den var den eneste helt folkelige religion. Mysterierne var aristokratiske indretninger; underklassen fik nøie sig med alskens grov overtro og overlodes til de talløse humbug-magere, som sværmede om og gjorde mirakler i forskjellige guders navn. Mithra-monumenter findes bare i de store stæder, samt langs romer-rigets grænse mod nord fra Donaus til Rhinens mundinger. De syv og treti Mithra-templer i Rom synes, efter de gjenfundne levninger at dømme, egentlig at have været smaa familie-kapeller. De kristelige basilika-kirker var derimod rummelige lokaler. Mithra-tilbederne synes at have hørt til i de dannede klasser og officer-standen, medens kristendommen især vandt indgang hos smaafolk, hos de ydmyge og enfoldige, de fattige i aanden, samt hos de lidende og forladte, hos samfundets stebørn og forskudte. Ifølge den kristne tro havde den usleste slave samme ret til det evige liv som statens ypperste dignitærer. Dette var i oldtidens øine det underligste træk ved Kristi lære. Forkyndelsen af evangeliet var den første forkyndelse af smaafolks adgang til himmelens salighed.

Jesu lignelser var ganske anderledes fattelige end vismændenes lærdom. Ordet om, hvor vanskeligt den rige mand har for at slippe ind i himmeriges rige, virkede som en surdeig. En tros-lære, som talte lige til menigmands hjerte, maatte vinde verden for sig. Kold og fornem som den var, kunde Mithra-dyrkelsen ikke staa sig i en verden, der hungrede efter trøst og barmhjertighed.

En ny fransk novellist: Albert Du Bois.

(Efter **Richard Davey** i *Fortnigthly Review*).

En ung overordentlig lovende forfatter, Albert Du Bois, har i løbet af de siste to à tre aar tiltrukket sig adskillig opmærksomhed i franske og belgiske literære kredse. Allerede som barn skrev han vers, som var adskillig bedre, end børn pleier gjøre dem, og da han var tyve aar gammel, offentliggjorde han under titelen *Idéal et Reel* (Ideal og virkelighed) en liden pamflet, som vakte en voldsom sensation. Her havde man en gut paa bare tyve aar, som lig en ung David vovede at kaste sten paa en saadan Goliat som Zola og anmode Coppée om at opgive versene og vie sit talent til prosaen alene. *Idéal et Reel* var en energisk og brillant skreven protest baade mod den af Zola grundede materialistiske skole og den ligesaa fordærvelige dekadente retning. Du Bois besluttede allerede fra første stund af at holde sig borte fra de af *Nanas* forfatter betraadte veie og ikke lade sig forvirre af sygelige teorier om, at mennesket er født med lidenskaber og laster, som det ikke med den beste vilje kan overvinde.

Du Bois erklærer sig for en tilbeder ved det skjønnes alter og gaar strengt irette med alle dem, der kildrer onde lidenskaber ved detaljerede beskrivelser af handlinger, som anstændige forfattere til alle tider har dækket med et rosenrødt skjær. »Kunsten,« siger han, »skulde aldrig stige ned i smudset og fraadse i væmmeligheden. Hvorfor skal den moderne literatur stadig minde os om, at dyret i mennesket er stygt og ækelt? Hvorfor skal den stadig vise os mænd, som er æreløse, og kvinder, som enten er kurtisaner eller elskerinder? Vi vil saa gjerne se noget høiere. Vi ønsker at bevare vor tro paa ære, troskab og kjærlighed. Vi klynger os til det skjønne og gode. Forfald omgiver os paa alle kanter. Over fremtiden hviler mørke skygger. Desto mere behøver vi af lys, tro og

ædle inspirationer. Livet er isandhed haardt — ja, det er somme tider stygt. Lad os derfor i det minste søge at gjøre det smukt i vore drømme og trods de skygger, som tynger os, søge taalmodig efter det ideale. Man vil sige, at idealisme er et blot og bart ord; men hvad gjør det, naar der bag dette ord skjuler sig en stjernefunklende drøm, som kan give vort liv fred og glæde? Hvis det gode og skjønne ikke eksisterer, saa lad os skabe det. Lad os gjennemføre idealet i virkelighedens verden; ti hvis vi undlader at gjøre dette, da vil livet blive helt igjennem materielt — et legeme uden sjæl. Kunsten er i sit inderste væsen spiritualistisk, og at borttage dens idealisme er at ødelægge den. Naar det engang bevises, at sjælen kun er en illusion, da vil vi ikke længer have nogen brug for kunsten, og den menneskelige maskine vil — indestængt i virkelighedens trange rum — fortsætte at vegetere og formere sig, indtil tilværelsen udslukkes.«

Udtalelser som disse fra en saa ung mand som Du Bois, fremkaldte naturligvis adskillige forventninger. Han var en stor beundrer af den hedenske kunst, og hans katolske venner begyndte at frygte for, at hans sympati for hedenskabet skulde ytre sig som antipati mod katolicismen. En sætning i fortalen til hans første novelle *Athenienne* syntes ogsaa at bekræfte denne frygt. Han siger nemlig der, at den romerske kirkes ceremonier er meget mindre majestætiske end hedenskabets. I en vis forstand har Du Bois visselig ret heri; men samtidig maa det dog erindres, at den store afstand i tid kaster et vist magisk skjær over mange ting, som ved nærmere undersøgelse vil vise sig at være langt mindre smukke, end vi forestiller os. Det er meget muligt, at de smukke atheniensiske piger, som dansede i de eleusinske ceremonier, havde smudsige sandaler og slet ikke tog sig bedre ud end de klodset pyntede Maria-børn, som i katolske lande deltager i de kirkelige processioner. Og Bakkhos's ærværdige præster med vinløv i haaret har maaske slet ikke været mere maleriske end munkene i vore dage. Alligevel har Du Bois fuldkommen ret fra kunstnerisk standpunkt, naar han i et glødende sprog forsikrer os, at i Athen var alle piger og ynglinger smukke.

Du Bois første novelle var *Athenienne*, et mesterligt produkt. Intrigen er meget simpel. Handlingen foregaar ikke i Athens glansperiode paa Perikles's, Aspasias og Alkebiades's tid, men i den begyndende forfalds-periode, da Alexander den store begyndte at behandle den en gang saa stolte republik med seirherrens nedladende foragt. Glaukos, en makedonisk kriger, drister sig til forklædt at

besøge Athen, for at gjense Thea, en atheniensisk ungmø, for hvem han har fattet en kjærlighed, der trodser død og fare. Ved et tilfælde opdages hans sande herkomst af taleren Demosthenes, som i hemmelighed optager ham i sit hus fuldt vidende om, at hans gjæst er en fiende af Athen. Imidlertid tvinges Thea til at gifte sig med den væmmelige gamle Posichos, men flygter selve brudenatten fra hans overdaadige bolig, idet hun foretrækker en uundgaaelig og frygtelig straf fremfor at taale den forranglede gamle mands kjærtegn. Tilfældet kaster hende i Glaukos arme. Men begge blir forraadte og dømmes til en frygtelig død — Glaukos som en fiende af Athen og Thea som en forræderske og ægteskabs-bryderske. De korsfæstes ansigt til ansigt paa samme kors »som ofre for kjærligheden«. Af dette simple materiale har Du Bois vævet en spændende og gribende fortælling, samtidig som han i en række kraftige og straalende ordmalerier atter fremtryller for læseren livet i det gamle Athen. Uheldigvis har imidlertid hans omfattende kjendskab til arkæologien og den klassiske literatur forledet ham til at paradere for meget med sin lærdom, og følgen er, at ikke blot den almindelige romanlæser, men endog filologer med kjendskab til den græske oldtid af og til ser sig nødt til at ty til sine leksikoner for at faa rede paa betydningen af enkelte tekniske ord og vendinger. Men naar der bortsees fra denne temmelig store mangel, er Du Bois' værk i alle henseender vellykket. Karaktererne træder overordentlig klart frem. Heltinden Thea er en bedaarende personifikation af ynde og elskværdighed, og det eneste man kan have at udsætte paa forfatterens skildring er, at hendes kvindelige pligtfølelse er mere udviklet, end det godt kan tænkes hos en pige, som tager aktiv del i de løsslupne eleusinske ceremonier. Glaukos vilde et aarhundred senere uden tvil være blet en kristen martyr. Hans sjæl er høit hævet over al den materialisme, som omgiver ham, hvilket gjør ham til en værdig repræsentant for Du Bois' idealisme. Men den skildring, Du Bois giver af Demosthenes, er maaske den fineste, hans bog indeholder. Den store taler er tegnet med en dristighed, som beviser, at forfatteren med held tør træde ind der, hvor »engle frygter for at sætte sin fod«. Ti der skal ikke lidet mod til at lade Demosthenes holde taler paa fransk, næsten ligesaa glimrende som dem, han holdt paa græsk i sin levetid. *Athenienne*, der er udkommet i ti oplag, er kun det første led i en roman-række, og forfatteren har gjort omfattende forberedende studier for de øvrige romaner i rækken, som nu er under udarbeidelse.

Du Bois' anden novelle, *Madame Surinet-Durand, Officier d'Academie*, behandler et emne fra det moderne liv og er paa sin vis et finere arbeide end *Athenienne*. Heltinden, madame Surinet-Durand, er en provinsdame med en maadelig opdragelse, som har læst en hel mængde bøger paa en overfladisk maade og paa grund af venners og slægtningers smiger er kommet til den overbevisning, at hun er et geni. I de første kapitler finder vi hende boende i en provinsby og gift med en kjedelig mand, som har indtægter nok til at efterkomme alle hendes ønsker. Hun blir udgiverinde af et literært provinsblad, hvori hun offentliggjør produkter, som hendes venner erklærer for at være det beste, som nogensinde er skrevet paa fransk eller andre sprog. Med andre ord, luften i madame Surinet-Durands lille salon med de fantastiske møbler og portrætter af alle mulige literære celebriteter er mættet af den overdrevne smigers røgelse. For at sætte kronen paa alt sit arbeide skriver »Musen«, som hun lader sig kalde, en tragedie paa vers i fem akter om Jeanne d'Arc. Det fornemste maal for hendes ærgjerrighed er nu at faa dette drama opført, om ikke paa *Theatre Français*, som høflig afslaar æren, saa dog ialfald af Sarah Bernhardt, som ligeledes ogsaa sender tragedien tilbage ledsaget af et koldt brev fra hendes sekretær. I sin beskrivelse af denne forfængelige, men troskyldige kvindes karakter lægger Du Bois et meget stort talent for dagen. Han faar os til at le over hendes daarskaber, men vækker ogsaa vor medlidenhed for hende, og man har ikke læst mange sider, før man ynkes over hendes naivitet og ærgrer sig over hendes falske venner, der trækker veksler paa hendes gode hjerte og til slut fører hende ud i fordærvelsen. I sin vilde dyrkelse af muserne forsømmer hun nemlig sin mand, og denne begynder da, som man kan vente sig, at kaste sine øine paa kokkepigen. Opdagelsen heraf forleder hende da tilslut til i et anfald af ærgrelse at forlade hjemmet og søge engagement i Paris, »det moderne Athen«, sædet for de ni muser, hun saa ivrig dyrker. Her falder hun snart som offer for en dristig smigrer, en samvittighedsløs journalist, som for at faa Jeanne d'Arc opført indfører hende hos en forloren teater-direktør. Til slut blir da endelig dramaet fremført af en del ligegyldige skuespillere, men modtoges naturligvis med hjerteløs haan, og den ulykkelige forfatterinde staar der tilbage ruineret og foragtet.

Madame Surinet-Durand er alt ialt en bog, som slaar os ved sin sandruhed og tiltrækker os ved sin varmhjertethed. Medfølelsen, som siges at være det sande mærke paa et geni, er aldrig fraværende, og skjønt Du Bois tillader sig mange morsomheder og ofte er sarka-

stisk, behandler han altid sin heltinde med ridderlighed. Han har oprigtig ondt af hende og formaar at vække den samme følelse hos læseren. Forfatteren af disse to mærkelige bøger er endnu under tredive aar og bor nu i London som attaché ved det belgiske gesandtskab.

Afslutning.

Det er altid tungt at bekjende, men det maa jo dog gjøres. Jeg bekjender altsaa, at jeg ikke har læst dr. H. C. Hansens arbeider og ikke vidste, at han havde reduceret Darwin saaledes, at man for fremtiden ikke behøvede at tage hensyn til ham. Men jeg maa vel ogsaa have grund til at tro, at afretningen neppe har havt betydning for andre end dr. H. C. Hansen selv, ti ellers forekommer det mig, at den maatte have rygtedes; men jeg har ingensteds truffet paa nogen antydning til, at tidens tænkere anser sig berettigede til at springe over Darwin og hans arbeide.

Fremdeles maa jeg bekjende, at dr. H. C. Hansens oplysninger om hans grundige natur-videnskabelige studier forbauser mig, da jeg i hans artikler i *Kringsjaa* ikke kan finde spor af frugter af disse studier. Men det maa vel være saa, fordi han har erkjendt dem for at være umodne og derfor ikke vil lægge dem frem.

Dette synes ogsaa at bestyrkes derved, at dr. H. C. Hansen mener, at jeg uforvarende erklærer mig enig med ham, idet jeg siger, at Darwins forklaring ikke er udtømmende, idet den ikke forklarer, hvoraf variationen eller forskjellighederne hos afkommet kommer.

Det maa vistnok være en misforstaaelse af dr. Hansen, hvis han nogensinde har troet, at den forsigtige Darwin indbildte sig at have løst alle gaader; og naar der fremdeles i lange uoverskuelige tider vil være studier at gjøre, for at komme sandheden nærmere og fuldstændiggjøre den opfatning og forstaaaelse af livet, som Darwins arbeide er indledningen til, saa vil neppe en dr. H. C. Hansen kunne affeie disse studier og de paa grund af dem opstillede hypoteser med, at han ikke er nedsyltet i autoritetstro.

Dette klinger saa forbistret kjækt af en ung mand, at han giver fanden i autoriteten, men det befrir ham dog neppe fra forpligtelsen til at drøfte en hypotese som Weismanns om *kimplasmaernes panmixi*, selv om disse ord forekommer ham malebariske at være, uagtet græsk hidtil ikke har været anseet som et malebarisk sprog, og ordene er

afledede af græsk undtagen stavelsen kim, der er germanisk, og selv om P. Engelbrethsen siger, at Weismann er i opposition til biologernes store flertal osv.; ti det har jo hændt før i verden, at den, der har været i opposition til flertallet, dog har havt ret. Og selv om man ikke er nedsyltet i autoritetstro, saa er det neppe trygt at unddrage sig sin forpligtelse ved at henvise til P. Engelbrethsens autoritet, hvorvel jeg har meget mere tilovers for den end for dr. H. C. Hansens tænkning.

Det tør vel være, at disse ord til dels vil saare eller krænke dr. H. C. Hansen; men jeg tør forsikre, at det alene er min velvilje for ham og min interesse for en sund drøftning af saa store og vanskelige spørsmaal, der tilsiger mig at give ham det raad at tage lidt hensyn til tidens store biologers meninger og hypoteser, naar han vil drøfte biologiske spørsmaal, og frem for alt ikke at tro, at han endegyldigt har løst dem, men at mindes gamle Sokrates's ord, at det eneste, han vidste, var, at han ingenting vidste.

G. Armauer Hansen.

Teslas planer.

Vestens nye troldmand.

(Efter **C. M. M. Govern** i *Pearsons Mag.*).

Forfatteren har besøgt den berømte elektrotekniker Nikola Tesla i hans laboratorium og giver om dette besøg en høist begeistret og eventyrlig beretning. Den er, som det vil sees, af mere sensationel end oplysende art, og idet den gjengives her, lader vi den fuldstændig staa for sit eget værd. Det er paa den ene side utvilsomt, at Tesla i visse retninger er en autoritet paa elektricitetens omraade. Paa den anden side er det ligesaa sikkert, at han omgiver sig med en hemmelighedsfuldhed, der som oftest gjør det umuligt bare tilnærmelsesvis at kontrollere rigtigheden af, hvad der meddeles om hans »heksekunster«.

* * *

Der skal mere end almindelig stærke nerver til for ikke at føle sig ængstelig, naar man træder ind i Nikola Teslas laboratorium. Ingen kan undgaa en fornemmelse af svimmelhed, naar han efter meget besvær har faaet adgang til disse mirakel-kamre og kommer

ihu, hvilke forbausende ting denne unge mand i et øieblik kan udrette bare ved at dreie paa haanden.

Forestil Dem siddende i et stort, godt oplyst rum med hele bjerge af forunderlige maskiner paa alle kanter. En høi, tynd, ung mand kommer imod Dem og frembringer bare ved at knipse med fingrene øieblikkelig en rød, slikkende flammekugle, som han ganske rolig holder i haanden. Hvordan i alverden gaar det til, at den ikke brænder hans fingre fordærvet?! Han lader den trille over sine klæder, lægger den op i sit haar, kaster den ned i fanget paa Dem og lukker tilslut hele flammen ned i en træ-æske. Ingensteds efterlader flammen minste spor eller mærke, og De gnider uvilkaarlig øinene for at overbevise Dem om, at De er vaagen.

Den høie, tynde mand giver derpaa sine assistenter et vink om at lukke alle vindus-lemmerne. Rummet blir mørkt som graven. Et øieblik efter hører De den unge mand sige med udenlandsk betoning: »Nu vil jeg, mine venner, skaffe Dem en smule dagslys.« Som ved et lyn oplyses hele laboratoriet af et eiendommeligt lys, saa smukt som maanelys, men saa stærkt som det stærkeste dagslys. Der er ingen ting iveien med vindus-lemmerne; ikke en eneste solstraale faar slippe ind, og dog er det ikke muligt at opdage, hvorfra dette sælsomme lys kommer. Man har neppe faaet tid til rigtig at forstaa det eiendommelige heri, saa gaar lyset atter ud ved et tryk paa en knap af den unge mands haand. Værelset ligger atter i dybeste mørke, indtil den samme fremmede stemme giver befaling til at aabne lemmerne. — Et dyr er nu blet bragt frem fra et bur. Det bindes paa en forhøining, en elektrisk strøm sættes i forbindelse med dets hode, og om et øieblik er dyret dødt. Den unge mand gjør Dem smilende opmærksom paa, at indikatoren kun viser en spænding af 1000 volt, og efter at dyret er taget væk, hopper han selv op paa forhøiningen og lader til tilskuerens forfærdelse den samme strøm anvende paa sig selv! Det kryber koldt nedover ryggen paa en, idet indikatoren langsomt stiger, først til 900 volt, saa til 950, til 1000 — — man lukker uvilkaarlig øinene og venter i næste sekund at høre den unge mand falde død om for ens fødder. Men han blinker ikke. Indikatoren stiger mere og mere, hurtigere og hurtigere, 10,000 volt, 100,000, en million, og tilslut to millioner volt, uden at den unge mand rører en muskel. Paa et vink stanses strømmen, værelset gjøres atter mørkt, og straks ser beskueren den unge mands silhuette omgivet af tusener elektriske flamme-tunger, som stikker ud fra hver liden plet paa hans overflade. Værelset blir atter oplyst, og idet den unge mand kommer hen til Dem og

trykker Deres haand, rykker det i den, som naar man griber i haandtagene til et stærkt elektricerings-apparat.

At fortælle om disse og lignende ting, som Tesla udfører i et øieblik, giver kun en svag forestilling om den besøgendes følelser. Man maa selv se, høre og føle. Det er en videnskabelig lektion for levetiden, men det er en lektion, som yderst faa kan nyde, ti Teslas laboratorium er sikkert laast lige over for enhver, der ikke har anbefalings-skrivelse fra en af den moderne troldmands personlige venner.

»Aa, dette er bare bagateller,« svarer Tesla, naar besøgeren udtrykker sin forbauselse, — »alt dette er uden betydning for den videnskabelige verden i det hele taget. Men kom med her, saa skal jeg vise Dem noget, som vil bevirke en revolution i enhver forretning og i ethvert hjem, — det vil sige, naar jeg faar sat min opfindelse i praktisk form.« Og dermed fører han Dem afsted mellem et utal af mistænkelige borde med ruller af kobber og staal, indtil De naar en stenmur, hvorpaa der ligger en lang glas-cylinder, fyldt med vand og omgivet med en kreds af store speile. Taget over dette apparat er af glas, og naar solen sender sine straaler gjennem det, træffer de speilene, reflekteres, samles af brænd-glasse og rettes herunder mod cylinderen.

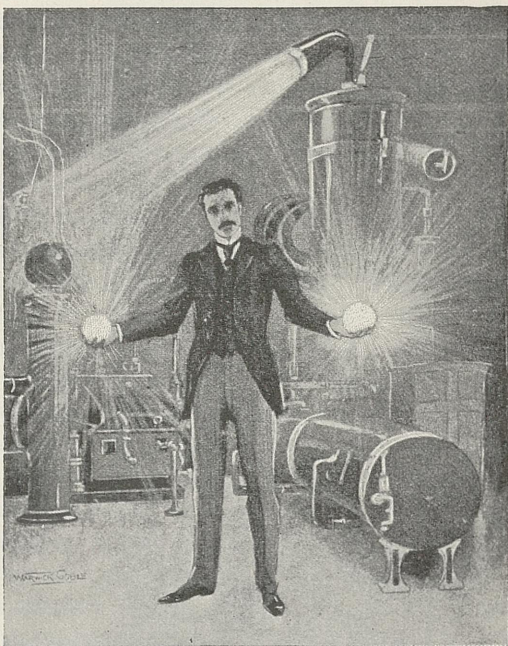

Tesla med ildkuglerne.

»Dette er model til et apparat, hvormed jeg haaber en vakker dag at kunne lægge solstraalerne i sæletøi, saa vort gamle centrallegeme med tiden direkte kan drive vore maskiner, kjøre vore sporvogne og jernbanetog, besørge ophedningen i vore huse og endelig skaffe os alt det lys, vi behøver, ikke bare om dagen, men ogsaa

om natten. Dette apparat skal med andre ord gjøre alt brænde overflødigt, hvor det gjælder at skaffe kraft, varme eller elektrisk lys.«

Dette er maaske den dristigste tanke, som Tesla selv eller nogen anden ingeniør nogensinde har udkastet. Og dog er principet saa enkelt, at det med lethed kan forstaaes af en skolegut. Det bestaar simpelt hen i ved speiles og linsers hjælp at koncentrere solvarmen paa en eneste plet, indtil heden der blir overordentlig stor. *) Den saaledes frembragte varme tjener til opvarmning af vandet i cylinderen. Dette vand er præpareret kemisk (?), saaledes at det i kort tid fordamper og ledes ind i et andet rum, hvor dampene driver en almindelig dampmaskine, hvis størrelse naturligvis afhænger af den anvendte sol-magasinators størrelse. Dampmaskinen frembringer elektricitet, og denne elektricitet kan enten bruges straks eller akkumuleres for at komme til anvendelse siden.

Som det vil sees, kan Tesla paa denne maade undvære ethvert brændstof, naar det gjælder at udvikle damp. Fordelene herved skal være, at dampen og dermed ogsaa den ved dampkraften fremstillede elektricitet blir langt billigere end før. Ved en saadan teslask solkraftstation vilde der, naar forrentning af anlægs-kapitalen undtages, ingen andre udgifter være at bestride end lønningerne for de faa nødvendige funktionærer.

»Paa denne maade blir elektricitet saa billig,« siger Tesla, »at den minste fabrik kan anvende den fordelagtigere end damp(!). Elektriciteten vil fortrænge dampen baade paa jernbaner og fartøier. Til kogning og opvarmning i husene vil den blive fordelagtigere end selv kul, ved og petroleum.«

Selvfølgelig er det ikke Teslas mening, at en eneste sol-station skal sørge for hele verdens behov. Planen er, at der i hver by for offentlige midler skal anlægges »solværk«, ligesom man nu har gas- og vandværk til offentligt brug. Fra dette »solværk« kan elektriciteten saa gjennem almindelige ledninger føres til forbrugerne. Det kildne spørsmaal: hvor længe vil verdens kulforsyning vare? er efter Teslas mening paa denne maade ganske bragt ud af verden.

Ganske uafhængig af denne idé om at lægge sæletøi paa solstraalerne, men dog istand til at samvirke med den er en anden teslask opfindelse, som gaar ud paa at overføre elektrisk kraft uden ledning. Som bekjendt er selve anlægget af en elektrisk kraftledning i sig selv meget kostbart, samtidig som man ved overføringen taber betydelige mængder elektricitet. Ved Teslas anordning er det selve

*) Ideen er ikke ny. Paa Pariser-udstillingen i 1878 kunde man se solmotorer drive trykpresser. P. E.

atmosfæren, der tjener til ledning, og da anvendelsen af denne ledning intet koster, vil kraftoverføring fra det ene sted til det andet kunne udføres foı en ren bagatel. Som elektricitets-kilde er det meningen at benytte de store fosse. Over enhver kraftstation bygges der et høit taarn, til hvilket fastgjøres en stor ballon. Fra maskinen føres elektriciteten i en almindelig ledning gjennem taarnet op til ballonen, hvor den udledes i atmosfæren. I den høide, hvori ballonen svæver, vil luften være meget tynd, og da tynd luft, som paavist af Tesla, er en udmærket leder, vil elektriciteten gjennem de øvre luftlag kunne ledes afsted paa ubestemt afstand. Hvor elektriciteten trænges, maa der naturligvis være en modtagerstation, etslags opsamler, som igjen kan indfange den løsslupne kraft. Disse stationer bestaar ogsaa af et taarn med en ballon svævende over, og ballonen er udstyret med særegne apparater, der kan opsuge atmosfærens fri elektricitet og gjennem almindelige ledninger forsende den videre til de enkelte forbrugere i det lokale distrikt. Foruden fossefald som drivkraft kan man ogsaa anvende de før omtalte sol-stationer, og det er Teslas mening, at begge dele vil komme i anvendelse samtidig, alt eftersom de passer best for den ene eller anden lokalitet.

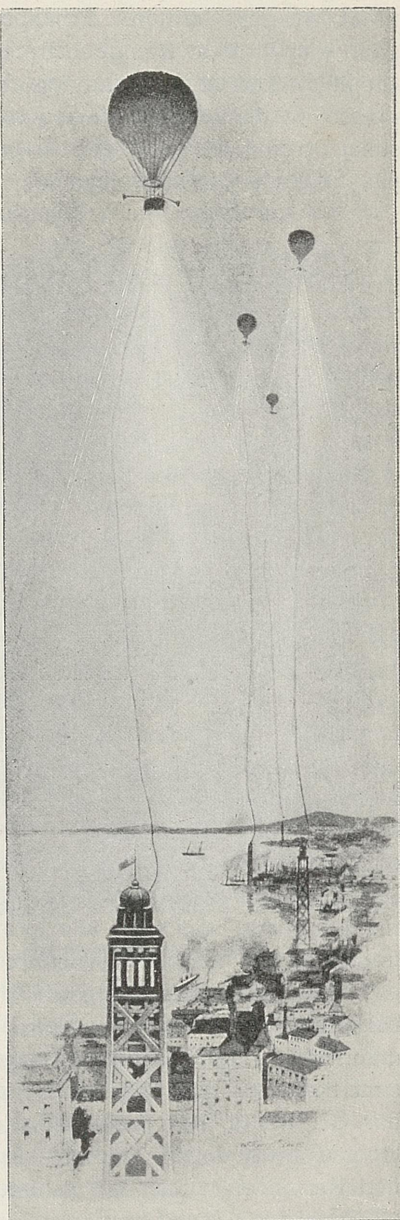

Balloner som elektriske kraft=overførere.

Den mest fremskredne af de opfindelser, Tesla er i færd med,

er hans traadløse telegraf. Alt, hvad der nu mangler, er et selskab til at overtage driften. Principet for denne opfindelse er nu altfor godt kjendt til at trænge nærmere omtale. Kort beskrevet bestaar det af et apparat, som indvirker paa jord-elektriciteten paa en saadan maade, at denne forstyrrelse kan paavirke et andet apparat, der er stillet op andensteds. Opfinderen beskriver selv sin traadløse telegraf paa følgende populære maade:

»Tænk Dem, at De har paa bordet foran Dem en stor viskelærs-sæk passelig fuld af vand. Jeg tager et stempel-rør og sætter ind i viskelærs-sækken. Trykker jeg stemplet ned, blir trykket større, og sækken udvides. Trækker jeg stemplet tilbage, vil sækken slakne igjen i samme forhold, som jeg trækker vand op i røret. Sætter jeg et lignende rør i sækkens anden ende, vil det andet stempel gaa op, hver gang det første trykkes ned og omvendt. Hvis nu en stigning eller synkning af stemplet betyder et ord eller en sætning, forstaaes det let, at man paa denne maade kan føre en samtale ganske som ved telegrafens streger og prikker. Dette er nøiagtigt, hvad der finder sted ved min traadløse telegraf,« sluttede opfinderen. »Viskelærs-sækken er jorden, vandet de elektriske strømme i dens indre, de to stempel-rør svarer til afsender- og modtager-apparatet.«

De apparater eller »oscillatorer«, som de kaldes, og som udgjør det vigtigste ved opfindelsen, er uhyre borde, hvortil er fæstet i hundredvis af isolerede kobbertraad-ruller, hvis ender staar i forbindelse med bordets midtpunkt, hvor der er en stor kobberkugle. Dette er i virkeligheden hele afsender-apparatet. Naar det skal bruges, dreier Tesla hele bordet med oversiden ned og sætter paa en strøm, hvorved man ser elektriske gnister som store tunger springe fra kuglen over i jorden. Modtager-apparatet er en yderst fin indretning, som viser alle forandringer i de elektriske jordstrømme fremkaldt ved afsender-oscillatorens virksomhed.

Den ikke minst tiltalende af Teslas mange opfindelser er den saakaldte billed-telegraf. Med dette apparat kan man se den ven, man taler med i telefonen, iagttage hans ansigts-udtryk, kritisere snittet af hans nye klær og spørge, hvad der feiler ham, siden han har det trætte træk om øinene! Det apparat, hvormed Tesla foreløbig eksperimenterer, har vist sig absolut heldigt. Principet for opfindelsen er igrunden det samme, som er kommet til anvendelse i telefonen, kun med den forskjel, at der opereres med lysbølger istedenfor med lydbølger.

»Netop paa samme maade«, siger Tesla, »som en almindelig

telefon kan føre den menneskelige stemme milevis afsted, efter at ordene er udtalt, saaledes kan en anden sort »telefon« føre lydbølgerne afsted i næsten ubegrænset afstand. Apparaterne er naturligvis forskjellige. Lysbølger er jo noget ganske anderledes delikat end lydbølger, og de maa behandles ganske anderledes; mine eksperimenter har imidlertid vist, at tingen lader sig gjøre.«

At gjøre vore hjem, arbeidsrum og gader ligesaa lyse ved nattetid som midt paa dagen, er en anden af de opgaver, Tesla har stillet sig allerede for flere aar siden. Hans haab stod i denne henseende til en ny sort elektrisk lys, der skulde have sollysets styrke og stadighed. At han ogsaa i den retning har været heldig, kan der ikke være tvil om. Til enhver, der besøger laboratoriet, viser han en mængde glaskugler af forskjellig størrelse. De ser ud som miniatursole. Glaskuglerne er fuldstændig tomme, der er ingen traade hverken indeni eller udenpaa dem; de brænder ikke fingrene ved berøring, og lyset skjærer ikke i øinene som sollys eller almindeligt elektrisk lys. Netop i disse dage har endel af de ledende fotografer i New-York og Chicago faaet sine atelierer udstyret med dette nye, kunstige dagslys. »Jeg har valgt fotograferne til at prøve det nye dagslys,« siger opfinderen, »fordi jeg ved, de er de mest kritiske. Finder de det godt, vil alle like det.«

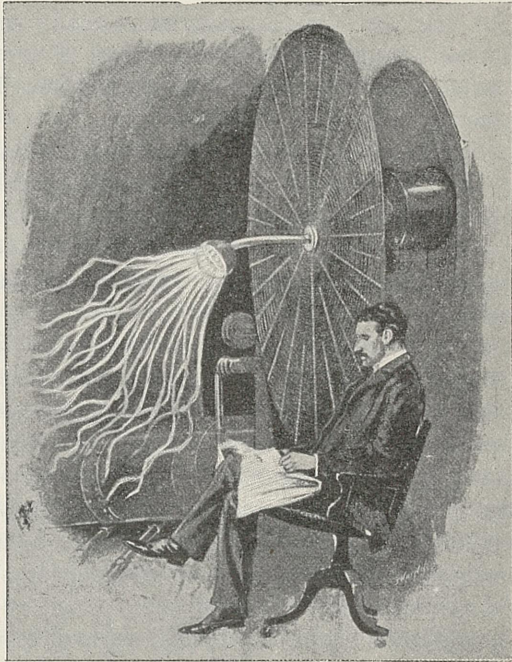

Teslas traadløse telegraf.

Tesla har ogsaa en plan, som gaar ud paa at frugtbar-gjøre udarmet jord ved hjælp af elektricitet. Bønderne vil ved at anvende hans metode, mener han, spare en masse udgifter til gjødning. De behøver bare at kjøbe en elektrisk »frugtbar-gjører«, som de kan faa

for en bagatel i nærmeste by: ved at putfe nogle faa læs jord i »frugtbar-gjøreren«, som man putter kjød i en hakkekværn, vil de opnaa, at jorden kommer ud i den anden ende færdig til at spredes over den skrinne mark, hvor den til næste aar ganske sikkert vil levere samme yppige grøde, som den mest jomfruelige jord. Teslas forklaring er meget simpel. »Alle ved,« siger han, »at det fornemlig er jordens kvælstof, som gjør den frugtbar. Alle ved fremdeles, at kvælstof udgjør fire femtedele af luften over dette magre stykke jord. Hvorfor skal saa bonden i dyre domme kjøbe kvælstof, naar han har det i massevis gratis udenfor sin egen dør? Det eneste, bonden trænger, er at faa noget af kvælstoffet *over* jorden *ned* i jorden. Og det var for at finde midler hertil, jeg satte mig til at arbeide.«

Teslas apparat til dette øiemed synes ligesaa simpelt som alle de andre. Efter beskrivelsen er det »kobber-cylinder og nogle traade og en særegen dynamo«. Resultatet er, »at surstof og vandstof (!) udskilles, mens det friblevne (!) kvælstof absorberes af jorden,« som ogsaa i dette tilfælde har været gjenstand for »en særegen kemisk behandling«.

Jeg omtaler, fortsætter forfatteren, i dette opsæt kun de af Teslas opfindelser, som har gjennemgaaet eksperimentets stadium. Men der er hundred andre mærkværdige opdagelser paa forskjellige udviklingstrin i opfinderens hjerne og i hans »mirakel-bod«. Jeg har hørt en af hans beundrere udtale, at en opregning af disse mærkelige planer »lyder som en halvtberust guds yre drømme«. Signaler til fremmede planeter, opvækkelse af døde ved elektricitet, at gjøre ende paa alle krige ved en frygtelig maskine — dette er nogle af de nye ideer nævnt paa slump.

Nikola Tesla er endnu en ung mand, og han har derfor af mange videnskabsmænd været betragtet som en blot og bar fantast. Ingen af hans opfindelser er neppe endnu godtagne ved den første meddelelse. Men før eller senere har Tesla tvunget alle grinebidere til erkjendelsen om, at han havde ret. Hvor gren de ikke, disse gamle fyre, da Tesla først antydede ideen om at bruge Niagara til trækdyr! Da foretagendet var startet, taug de stille. Ingen, som kjender Tesla personlig, kan tvile paa, at alle hans løfter vil indfries.

P. E.

Den trans-sibiriske bane.

(Efter **W. Durban** i *Contemporary Review*)

Den trans-sibiriske bane blir den længste paa kloden. Den er langt mere solid konstrueret, end man i almindelighed tror, og skjønt der paa visse dele af bane-strækningen langt mod øst er store tekniske vanskeligheder at overvinde, er stigningerne dog for størstedelen merkelig smaa.

Enhed i sporvidden er de russiske jernbane-ingeniørers løsen, og den store sibiriske bane har derfor ligesom alle andre jernbaner i det russiske rige en sporvidde paa noget over $1^1/_2$ m. Vognene faar derved en rundelig bredde, som passer godt til den bekjendte russiske jernbane-luksus, og da denne bredde som oftest er forenet med en tilsvarende høide, faar togene et ganske imponerende udseende. Broerne maa nødvendigvis blive mange, paa grund af Sibiriens store elve-rigdom, og alle broer bygges af jern. En del blev foreløbig bygget af træ; men disse er allesammen under ombygning. Den trans-sibiriske bane vil i det hele komme til opvise nogle af de mest storslagne broer i verden. Broen over Irtischfloden er uden sidestykke. Den har en længde paa ikke mindre end 6.4 km. og dens vældige bropiller, som er specielt konstruerede til at modstaa isens voldsomme tryk, vil være tilstrækkelige til at overbevise enhver skeptiker om, at den russiske administration intet vil spare for at gjøre denne jernbane fuldt effektiv baade i merkantil og militær henseende. Formaalet med den trans-sibiriske bane er at skabe et nyt Sibirien — en opgave, som den allerede er ifærd med at løse. Man kan uden overdrivelse sige, at dette foretagende vil blive den mægtigste faktor i det tyvende aarhundreds civilisation, og om nogle faa aar vil verden med forbauselse begynde at forstaa, hvad denne jernbane egentlig betyder. Banen begynder nominelt i Europa og indledes med en storslagen jernbro over Volga ved Samara i Øst-Rusland. Volga er her en kjæmpeflod, og denne ædelt byggede bro forener det europæiske med det asiatiske jernbanesystem. Men praktisk talt begynder den asiatiske linje i hjertet af Uralbjergene i den lille by Cheliabinsk, som for fem aar siden var den europæiske linjes endepunkt.

Alle fremmede, som besøgte den russiske udstilling i Nischnei-Novgorod, forbausedes over den store afdeling, som var viet de sibiriske produkter. De bugnende vidnesbyrd om Sibiriens rigdomme,

som her var samlet, virkede paa de fleste som en aabenbaring. Ikke blot natur-produkter, men ogsaa tilvirkede artikler af enhver art fandtes i den store udstillings-hal, og det blev derfor let for tilskuerne at forklare sig de store forhaabninger, som russerne sætter til den trans-sibiriske bane. De fleste vest-europæere er altfor tilbøielige til at overse det faktum, at Rusland er ifærd med at blive en overveiende asiatisk magt. Om faa aar vil de store territorier hinsides Ural tilfredsstille alle rigets væsentligste behov, og i midten af næste aarhundred vil efterkommerne af de fattige russiske bønder i de europæiske distrikter Don, Samara, Tula og Ukraine være spredt over hele Sibirien i et antal af flere millioner.

Det er et interessant faktum, at ideen til den trans-sibiriske bane oprindelig skyldes amerikanere og engelskmænd. I 1857 foreslog en amerikaner ved navn Collins at bygge en jernbane fra Irkutsk til Chita. Skjønt hans plan ikke officielt antoges, tabtes den dog ikke afsyne, og denne linje udgjør nu den centrale del i den trans-sibiriske bane. Straks efter at Rusland havde annekteret Amurs munding, foreslog en engelsk ingeniør at lægge en sporvei gjennem Sibirien, og i 1858 tilbød tre engelskmænd at bygge en jernbane fra Moskva og gjennem Nischnei-Novgorod til Tartarbugten. Alle disse forslag blev høfligt afslaaet, men ligger dog til grund for det nuværende foretagende. Det tog firti aar at udarbeide de ideer, som nu realiseres, og imidlertid er en anden stor russisk-asiatisk jernbanelinje blet fuldendt, nemlig den trans-kaspiske, ved hvis hjælp man nu kan reise uafbrudt og meget komfortabelt fra St. Petersburg til Merv. Alene dette faktum maa være tilstrækkeligt til at overbevise den tænkende iagttager om, at vi staar ved begyndelsen til en revolution i mange af de civilisations-forholde, som hidtil er blet betragtede som omtrent urokkelige.

Et af de kroniske onder, som den russiske regjering har at kjæmpe med, er befolkningens ulige fordeling. De dele af landet, som er minst skikkede til at underholde et stort indbygger-antal, er netop de tættest befolkede. Et uhyre antal af landsbyer er saaledes spredt over det centrale og vestlige Ruslands skogtrakter, medens de store hvede-avlende marker i vest og sydvest kun er tyndt befolkede. Dette misforhold vil den trans-sibiriske bane bidrage meget til at rette paa, ved at lette ud- og indvandringer i det uhyre riges forskjellige distrikter.

Den reisende, som venter, at han paa den store sibiriske rute vil finde sig hensat blandt halv-vilde mennesker eller i en uhyre ørken, vil blive behagelig overrasket. Enhver jernbanestation har noget

malerisk, om ikke kunstnerisk ved sig. Ikke to stationer er lige, og alle kan med hensyn til nethed og komfort sidestilles med de beste land-stationer i Europa og Amerika. Jernbane-restauranterne er som overalt i Rusland udmærkede. Ved sin indtræden i det smukke spiseværelse forefinder den reisende en uhyre buffet belæsset med en overflod af netop kogte indbydende retter, hvoraf han har frihed til at forsyne sig efter behag. Middagen koster kun en rubel (omkr. kr. 1.80), og hvilken middag faar man ikke for disse penge! Suppe, steg, stør, ørret, fugl, vildt, bjørnekjød og grønsager osv. saa meget man lyster.

De, som har fulgt den nye linje paa kartet, vil kanske have bemærket, at den krydser de store floder der, hvor disse begynder at blive seilbare, og denne omstændighed vil naturligvis kunne benyttes til at udvide handelen langs floderne Obi, Jenisei og Lena i deres hele længde. Naar alt er færdigt, vil der ikke i hele verden findes en saa storartet kombination af jernbane- og flod-kommunikationer som i Sibirien. Det nuværende indbyggerantal i Sibirien er kun 4 millioner — en million mindre end London regner sig at have. Millioner af bønder i det europæiske Rusland halvsulter næsten bestandig, og de vil snart i tusenvis strømme til det nye Kanaan i øst. I den nye banes spor vokser nye landsbyer op som paddehatte. Mange af dem vil blive store byer. Der er adskillige omstændigheder, som vil bevirke dette, — for det første den, at banen gaar gjennem Syd-Sibirien, hvor klimatet er behagelig mildt sammenlignet med den strenge kulde længer nord, og for det andet den, at de hovedsagelige guld-distrikter ligger i disse sydlige egne.

Den russiske regjering har vist en overraskende liberalitet ved at aabne guldmarkerne, ikke blot for russernes, men ogsaa for udlændinges foretagsomhed. Det gjælder for de fremmede saa vel som for de indfødte, at 10 procent af netto-udbyttet maa gaa til den russiske stat; men ellers er ingen hemmende sær-bestemmelser opstillet for de fremmede. De besøgende paa udstillingen i Nischnei-Novgorod maatte forbauses over den enorme forgyldte pyramide, som repræsenterede den af de sibiriske guldminer udvundne guldmasse. Naar fuldendelsen af den trans-sibiriske bane har gjort disse guldfelter mere tilgjængelige, vil Rusland faa alt det guld, det trænger, fra sit eget territorium.

Den fremmede, som reiser paa den sibiriske bane, faar uvilkaarlig et indtryk af overflod. Sibirien er som bekjendt alle græsarters oprindelige hjem, og man ser derfor langs hele den sibiriske rute bugnende enge og agre. Desuden talløse hjorder af husdyr i ud-

mærket forfatning, som streifer omkring paa de blomstrende steppelandskaber. Visse dele af banen vil imidlertid gaa gjennem mere golde egne, og det vil være til hjælp for forstaaelsen af banens betydning, at vi har et klart begreb om de tre store zoner, som udgjør Sibirien. Den første zone er Tundraen, den uhyre træløse og ufrugtbare region, som strækker sig over de nordlige subarktiske breddegrader. Dette øde bælte er ikke mindre end omkring 8000 km. langt og varierer i bredden mellem 300 og 800 km. Om vinteren er Tundraen ikke andet end en uhyre tilfrossen flade, og i den korte sommer er den sumpet, dampende og oversvømmet af myg-sværme. Tundraen, der er hjemstedet for endel besynderlige raa stammer, frembyder et udmærket øvelsesfelt for haardføre jægere. De fleste vest-europæere identificerer Tundraen med Sibirien; men det vil ikke vare længe, før den sibiriske bane har aflivet denne feilagtige forestilling. Langt mere værdifuld end Tundraen er den endnu mere vidtstrakte zone, som kaldes Taigaen, — uden tvil det største skogbælte paa jordens overflade. I denne Taiga eier tsaren kolossale rigdomme, og den trans-sibiriske bane vil gjøre dem disponible for ham. Den tredje og mest værdifulde zone er den, som hovedsagelig optager Syd-Sibirien. Det er steppe-regionen, en endeløs naturlig have uden sidestykke i verden. Her møder vi vidtstrakte blomstrende eng-landskaber, der af og til veksler med skogland og gjennembrydes af en del temmelig regulære fra nord mod syd løbende bjergkjæder. I hjertet af denne zone ligger den romantisk mysteriøse Baikalsjø, den dybeste af alle indsjøer. Den nye bane løber paa grænsen mellem Taigaen og steppe-regionen. Den vil derfor blive en kommunikations-aare for alle landets rigdomme og aabne portene for skogene, agrene, kvæg-distrikterne og grube-distrikterne. Al verdens kapitalister har her glimrende muligheder at udnytte.

Den sibiriske bane passerer over grænsefjeldene til Sibirien gjennem byerne Ufa, Miass og Zlatust. Et kort stykke vei fra sist-nævnte by, centret for Urals jern-industri, passeres det mærkelige »taare-monument«, der afmærker grænsen mellem Europa og Asien. Denne trekantede hvide marmorstøtte omfavnes hvert aar af grædende emigranter i tusenvis, som paa denne maade siger Europa farvel, og bærer paa den ene side indskriften »Asien« og paa den anden »Europa«. Løbende ned ad Urals østlige skraaninger naar toget snart Cheliabinsk, og efter at have forladt denne by mærker den reisende snart, at han er i Sibirien. Denne del af banen vil i en ikke fjern fremtid blive benyttet af mangen en jæger, som langs Obi-flodens øvre løb vil opspore sælens, hvalrossens, og isbjørnens

tilholdssteder. Banen gaar over Tobol-floden ved Kurgan, Ischimfloden ved Patropavlovsk og Irtisch-floden ved Omsk, hvor en majestætisk ny bro spænder over en flodbredde paa 700 meter. Disse tre smukke elve er bifloder til Obi. Kurgan er omgivet af de smukkeste, rigeste og største græsgange i verden.

Ved stationen Kolovan naar toget frem til selve Obi-floden. Tomsk, en af de større sibiriske byer, der ligger længere nord ved Obi, og Tobolsk, Sibiriens hovedstad, der ligger ved Irtisch-floden et godt stykke nordenfor banen, anløbes ikke. Til disse vigtige punkter vil der blive anlagt sidelinjer, og linjen til Tomsk er nu allerede færdig. Tomsk vil blive Asiens midtpunkt. Den ligger nær den nye banes centrum, har telefon, oplyses ved elektricitet og besidder et blomstrende universitet med tredive professorer og tre hundred studenter. Det vilde have været forbundet med store vanskeligheder at lægge selve banen gjennem Tomsk, Tobolsk og Jeneseisk, fordi disse byer er omringede af vældige myrer, og man har derfor foretrukket at knytte dem til hovedlinjen ved hjælp af sidelinjer, som lettelig kan anlægges langs vedkommende floder.

Flere hundred verst af banen gaar gjennem de prægtige kirgiseres græsgange. Kirgiserne er uden sammenligning det høiest staaende folk af tartar-stammen. De er næsten udelukkende hyrder og lever derfor hovedsagelig af melk, ost og brød. Deres renlighed, gjæstfrihed og simple vaner gjør et godt indtryk. Det uhyre territorium mellem Obi og Jenisei, hvor de bor, vil rimeligvis blive uden sidestykke i verden baade som eng- og ager-land. Kurgan er hovedstaden og vil blive det asiatiske Chicago.

Ved Shim-floden, en vigtig skjønt mindre biflod til Obi, ligger Patropavlovsk med en befolkning paa 20,000. Denne by vokser hurtig, og de smukke bygninger, som reiser sig paa dens tomter, er et glimrende vidnesbyrd om den nye banes mægtige indflydelse. Denne by var engang Ruslands grænsefæstning mod kirgiserne. Den havde stor kommerciel betydning, længe før jernbane-anlægget kom paa tale, som et midtpunkt for den livlige handel med Samarkand og Centralasien. Alle de ældre byer, som anløbes af den transsibiriske bane, undergaar en næsten magisk forvandling. Afstanden fra Patropavlovsk til Omsk er omkring ca. 650 km., og paa denne frugtbare strækning reiser der sig nye og lovende landsbyer omgivne af store og dyrkede jordstykker. Nyt land er stadig under opdyrkning, og indhøstningen blir aarlig større. Vi befinder os her i det russiske riges fremtidige korn-kammer.

Over Jenisei-floden, den største i Sibirien, fører en bro paa

1000 meters længde. Men før denne bro naaes, stanser toget en stund i byen Obb, som er et slaaende eksempel den sibiriske banes magiske virkninger. Denne by har nu 14,000 indbyggere og en række smukke offentlige bygninger, skjønt der for tre aar siden ikke laa et hus paa byens grund. Hele det omkring liggende land var indtil ganske nylig en eneste vild ørken.

Et kort stykke bortenfor Irkutsk naar banen et af de mærkeligste steder i verden — Baikal-sjøen. Den er Sibiriens stolthed og jernbane-ingeniørernes fortvilelse. Her begynder de alvorligste vanskeligheder ved banens anlæg. Den vestlige banedel er nemlig forholdsvis let at bygge; men fra Baikal-sjøen af blir arbeidet langt mere besværligt og kostbart saavel paa Amur-linjen til Vladivostok som paa den mansjuriske linje til Niutsjvang. De russiske jernbane-ingeniører nærer en stærk antipati mod tunneler, som de ikke forstaar sig synderlig paa, og de har i distrikterne omkring Baikal faaet en haard nød at knække. Baikal-sjøen er ligesaa lang som England. Den er omkring $1^1/_2$ km. dyb og dækker et areal paa 22,600 km.^{2}. Overfladen ligger 1500 fod over havet. Paa alle kanter er den omgivet af høie fjelde klædte med tæt skog. Kun nogle yderlig smaa landsbyer bryder ensomheden. De tidligste russiske nybyggere, som nedsatte sig her, har aabenbart følt sig slagne af Baikal-sjøens mystiske øde og mørke storslagenhed; ti de har kaldt den den Hellige Sjø. Dens fiskerigdom er meget stor, og store mængder laks fanges og tørres af de omkring boende hvert aar. Ved den nordlige ende holder en mængde sælhunde til, og stedets jægere kan undertiden fange lige til tusen paa et enkelt aar. Baikal er den eneste ferskvands-sjø i verden, hvor man finder dette hav-pattedyr.

De vanskeligheder, som den omkring Baikal gaaende del af banen frembyder, er kolossale. Sporet maa gaa rundt den sydlige del af sjøen fra Listvinitza til Mysavaya, en strækning, hvor der er fuldt af fosse, omgivne dels af høifjeld og dels af myrer.

Efter at have kommet forbi Baikal gaar banen til den store flod Amur, idet den gradvis stiger op paa Jablonoi-fjeldenes ryg. Herunder naar den en høide af 3412 fod over havet, det høieste punkt paa hele banen. Paa denne strækning ligger den interessante by Chita, det fjerne tilholdssted for de bekjendte og agtværdige socialistiske landflygtige fra Rusland. Herfra gaar banen ned ad Stillehavs-skraaningen til Amur, hvor Mansjuriet naaes, og gjennemskjærer herunder nogle af de vildeste og mest romantiske egne paa jorden. Den siste tids politiske begivenheder i Kina har

revolutioneret planen for banens østlige del. Denne skal nu have tre grene, hvoraf den ene skal gaa til Vladivostok, den anden til Niutsjvang og den tredje til et punkt paa kysten af Korea. Vladivostok-grenen er allerede færdig saa langt som til Khabarofski, en by, der ligger ved elven Ussurs foreningspunkt med Amur. Denne del af banen kaldes den ussuriske og er 775 km. lang. Som bekjendt blev arbeidet paa den trans-sibiriske bane begyndt fra Stillehavs-siden, idet den nuværende tsar Nikolai II som tronfølger nedlagde den første slip ved det østlige endepunkt Vladivostok.

For at banen kan blive færdig hurtigst muligt, bygges syv sektioner samtidig. Dette er den vest-sibiriske bane fra Cheliabusk til Obi 1416 km., den central-sibiriske fra Obi til Irkutsk 1860 km., den circumbaikalske fra Irkutsk til Mysavaya (rundt sydenden af Baikal-sjøen) 312 km., den trans-baikalske fra Mysavaya til Strietensk 1076 km., Amur-banen fra Strietensk til Khabarofski 2134 km., den nord-ussuriske bane fra Khabarofski til Grafska 370 km. og den syd-ussuriske bane fra Grafska til Vladivostok 407 km., en total-længde paa 7575 km., d. v. s. over 1600 km. mere end længden paa den amerikanske Pacifik-bane. De største vanskeligheder frembyder for nærværende Amur-banen.

Den inter-parlamentariske konference

i Kristiania var besøgt af omtrent to hundred fremmede tingmænd, hvoraf 43 var fra Tyskland, 29 fra Danmark, 18 fra Italien, 18 fra Ungarn, 15 fra Sverige, 14 fra Østerrige, 13 fra England, 13 fra Rumænien, 7 fra Belgien, 4 fra Holland, 3 fra Sveits, 2 fra de Forenede Stater, 2 fra Serbien, 1 fra Spanien, 1 fra Portugal og 1 fra Grækenland. Desuden deltog 31 norske stortingsmænd og 8 statsraader. Samtidig opholdt ogsaa flere ledende ikke-parlamentariske freds-venner sig i vor hovedstad, saaledes foruden Bjørnstjerne Bjørnson redaktør Stead, statsraad Jean de Bloch og Bertha von Suttner, navne som vil være vore læsere vel bekjendte. Fra den norske stats og Kristiania kommunes side blev der vist de fremmede den skyldige gjæstfrihed, og skal man tro fest-talernes smukke ord, vil de bevare et smukt indtryk af opholdet paa norsk grund.

Tre dages samvær strække ikke til for en indgaaende behandling af saa alvorlige spørsmaal, som der var forelagt denne forsamling af tilfældigt opmødende personer fra mange forskjellige lande, med

forskjellige morsmaal og forskjellige forudsætninger. Dette øvede en stærk indflydelse paa mødets forhandlinger. Forslag var fremsat, som vedkommende maatte tage tilbage, fordi de laa udenfor den ramme, foreningens statut-mæssige formaal optrækker. Delegeret-forsamlingen og dens seks mands udvalg magtede ikke inden den stakkede frist at fastslaa positivt bindende former for de beslutninger, som burde fattes. Denne ulempe besluttede man derfor for fremtiden at komme forbi ved at fastsætte, at hvad der skal komme under behandling paa møderne, det skal være forberedt ved byraaet i Bern og ikke bare redigeres ved mødernes delegeret-udvalg.

Om end bare halvdelen af de paa dags-ordenen opførte seks hoved-forslag kunde komme til afgjørelse, har man dog ikke ret til at laste Kristiania-konferencen for at have ydet daarligt udbytte.

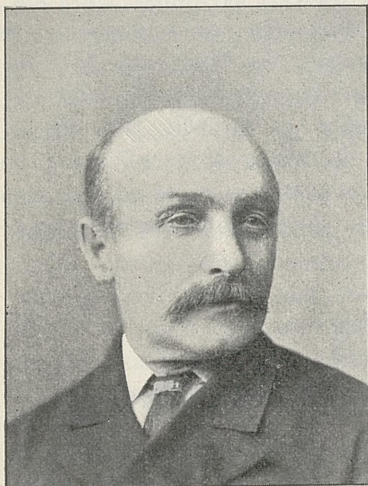

William Randal Cremer.

I og for sig har bare det sin store betydning, at dygtige og interesserede medlemmer af forskjellige landes parlamenter kommer sammen, for offentligt og kanske fuldt saa meget privat at udveksle meninger og søge at komme til enighed om letteste vei til det store maal, som den indeværende fase af den historiske udvikling ganske logisk fører henimod: krigens afskaffelse som middel til at afgjøre tvist mellem nationer. Slige inter-parlamentariske sammenkomster kan blive forløbere og er i saa fald en meget nyttig forskole for det institutionelle verdens-parlament, der rimeligvis kommer til at organiseres som et nødvendigt pendant til de diplomat-kongresser, hvori staternes udøvende myndigheder har fundet det tjenligt at skabe sig et fælles organ. De erfaringer, disse frivillige verdens-parlamenter indhøster, er lige saa mange vink til lettelse for en praktisk løsning af de uhyre vanskeligheder, der maatte fjernes, før det blir muligt at gjøre et forsøg med et officielt verdens-parlament. Kristiania-konferencen faldt sammen med opløsningen af diplomat-konferencen i Haag; dette heldige sammentræf øvede adskillig indflydelse paa inter-parlamentarikernes overveielser: man var sig vel bevidst, at det eneste rigtige er at gjøre et ærligt forsøg paa samvirke mellem de to nye

internationale stats-magter, som holder paa at spire frem. Der blev udtrykkelig vedtaget, at foreningens nationale grupper inden næste møde skal diskutere og eventuelt fremsætte sine bemærkninger om det forslag til almen voldgifts-traktat, som Haager-konferencen besluttede forelagt staternes regjeringer. Selvfølgelig hilsedes dette forslag med glæde som et betragteligt skridt henimod det samme maal, som inter-parlamentarikerne virker for, hvorfor disse ogsaa forpligtede sig til at opmuntre hver sine regjeringer til at give Haager-forslaget sin tilslutning.

Men tydeligst viste Kristiania-mødet, at det besjæledes af den rette opfatning af sine medlemmers pligt, naar det vedtog den resolution, at de nationale grupper skulde »bringe resultaterne af Haager-konferencen til sine landsmænds kundskab, med de nødvendige forklaringer og vurderinger.« Denne tanke, der med indtrængende veltalenhed førtes frem af ungareren grev Apponyi, bør efter vort skjøn herefter blive den levende kraft i det inter-parlamentariske arbeide for voldgifts-tanken. Først naar hver enkelt freds-troende tingmand forkynder sin tro for sine vælgere og inden sin kreds gjør det umuligt, at der nogensinde vælges andre end netop oprigtige freds-venner, først da kan der være udsigt til, at freds-tanken erobrer først parlamenterne og derigjennem regjeringerne. Tving vælger-masserne til at tage bevidst standpunkt overfor forslaget om voldgift istedenfor krig — og sagen har seiret. Saa sort kan ingen se paa tingen, at han tviler om den sunde fornufts og menneskeligheds udsigt til at vinde overtaget, naar der verden rundt forelægges voksne folk valget mellem muligheden af krig »for et godt ord« og visheden for, at om ens regjering kommer i spændt forhold til en nabo-regjering, da blir det tirrende mellemværende op- og afgjort ved mægling og i yderste fald voldgift.

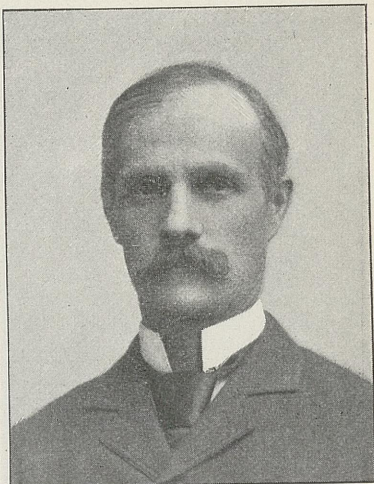

Samuel J. Barrows.

Denne resolution bør gjøre Kristiania-konferencen til en begivenhed i de inter-parlamentariske konferencers række. Den er

nøkternt praktisk og samtidigt begrundet i en dybtænkt opfatning af samfunds-mekaniken.

Det ligger i sagens natur, at en frivillig og saa at sige tilfældig sammenkomst af interesserede personer — hver enkelt være aldrig saa meget offentlig mand —, ikke kan udrette mere end at udtale fælles meninger og fælles ønsker samt paalægge eller i det minste inspirere deltagerne til efter hvers evne paa hver sin kant at virke for det fælles maal. Konferencens beslutninger binder ingen uden deltagerne og skal ikke iværksættes ved nogen stats-myndighed. Det beror altsaa paa de enkelte deltageres personlighed og troskab mod foreningens program, om der skal komme noget praktisk ud af forhandlingerne. Vedtagelsen af ovennævnte resolution bør derfor hilses som et udmærket resultat af det netop afsluttede møde, fordi den paalægger deltagerne en forpligtelse, som hver enkelt kan paatage sig at udføre. Lad se, om det ikke bærer frugt, naar hver enkelt af de halvtredje hundred parlamentarikere for alvor tager fat paa at forkynde værdien i det forslag til almen voldgift staterne imellem, som diplomatkonferencen i Haag enedes om at forelægge regjeringerne til vedtagelse. Vi for vor del skal herved bidrage vor skjærv til at lette denne forkyndelse i vort land, idet vi gjengiver den fremstilling, som redaktøren af *Review of Reviews*, mr. Stead, har givet af forslagets grundtræk:

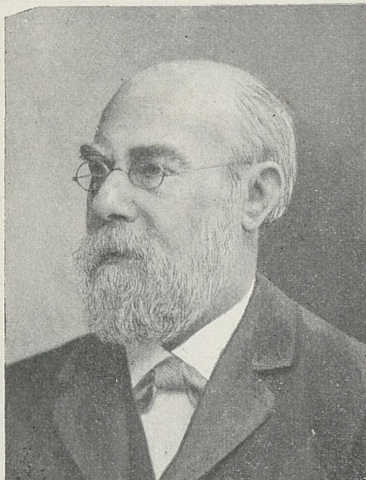
Dr. Max Hirsch.

»— — — Haager-konferencens *réglement pacifique* er den første store internationale freds-lov.

Den er mere; den lægger grunden ikke blot til fred baseret paa retfærdighed, den er det første bestemte skridt henimod menneskeslægtens sammenslutning til et forbund.

Udgangspunktet for dette nye internationale *Magna Charta* er den udtrykkelige erklæring af alle magterne, at de herefter vil opbyde alle anstrengelser for at hindre krig og opretholde fred. Dernæst skrider de til nærmere forklaring af de metoder, hvorved de vil søge at naa dette maal.

I. De enes om, naar to af dem tvistes, at appellere til de andre magters *bona officia* og mægling.

II. De enes om, at hvis de stridende parter glemmer denne forpligtelse, skal de i tvisten ikke indviklede magter selv tage initiativet og tilbyde sine *bona officia* og sin mægling.

III. De enes om at anbefale, at naar magter staar i begreb med at begynde krig, skal hver af dem for et tidsrum af 30 dage lægge sin sag i hænderne paa en venlig-sindet nøitral magt; disse nøitrale magter vilde saaledes blive specielle mæglere for at forekomme krig eller bringe den til afslutning, om den skulde udbryde.

IV. De anser det for nyttigt, naar magter ikke ad diplomatisk vei kan bilægge en tvist, og naar de ikke er villige til at binde sig til at akceptere en voldgifts-mands kjendelse, at der da blir nedsat internationale undersøgelses-kommissioner for at opklare vanskeligheden ved en upartisk, samvittighedsfuld granskning af fakta.

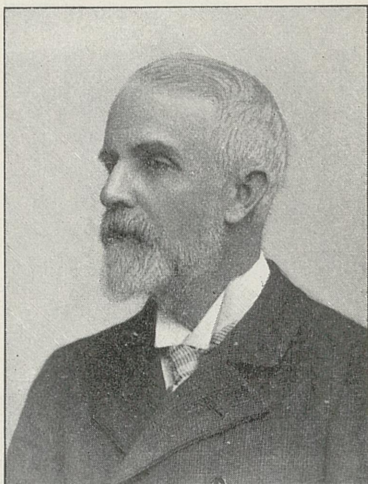

P. von Pirquet.

V. De har besluttet oprettelsen af en permanent voldgifts-ret og har dermed begyndt at samle menneskeheden til et forbund.

1. Naar ni magter har ratificeret konventionen, træder repræsentanterne for alle signatur-magterne sammen i Haag under forsæde af den hollandske udenrigs-minister som administrativt raad for at udnævne det permanente byraa, hvortil domstolen støtter sig.

2. Tre maaneder efter ratifikationen opnævner hver magt kompetente voldgifts-mænd (høist fire), hvis navne indskrives paa en liste over voldgiftsdommere, og som udgjør domstolen.

3. Hvilke som helst to tvistende magter, der beslutter at appellere til domstolen, vælger hver to af voldgifts-mændene paa listen. De fire saaledes opnævnte vælger opmand, og domstolen behandler sagen.

4. En fuldstændig voldgifts-lovbog er blet udarbeidet og vedtagen.

VI. For at gjøre voldgift saa obligatorisk som muligt, erklærer

magterne, at naar nogen tvist indtræder i akut stadium, vil de anse det for sin pligt at henlede de stridende parters opmærksomhed paa denne akts bestemmelser og opfordre dem til at appellere til domstolen.

VII. Magterne forbeholder sig ret til endog før ratifikationen at afslutte sær-traktater med hinanden, som gjør voldgift obligatorisk ved private forpligtelser.

Dette er det maskineri, konferencen i Haag har skabt. Det blir Deres sag at levere dampen, som skal drive det.

Hvad vore venner i Haag beder mig sige Dem, er dette: Uden Deres hjælp til at popularisere det arbeide, vi har udført, til at opdrage folkene i de nye midler til at undgaa krig, vil alt vort arbeide være forgjæves. Slaget er vundet. Det er Deres sag at bringe byttet i sikkerhed.«

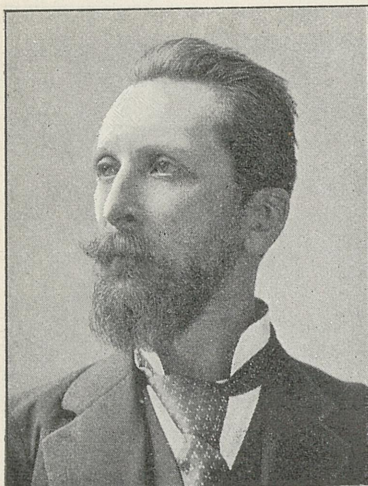
Albert Apponyi.

* * *

Til slutning skal vi meddele nogle oplysninger om de fremragende konference-medlemmer, hvis portrætter vi har den glæde at kunne bringe. I forrige hefte gav vi portrætter af Berner-byraaets udmærkede leder, sveitseren dr. Gobat, samt af den mand, som for elleve aar siden tog det første skridt til dannelse af den inter-parlamentariske forening, franskmanden Frédéric Passy.

Dette Passys storværk kom kun istand med bistand af den englænder, der førte sine landsmænd til det egentlige stiftelses-møde i Paris 31. oktober 1888, mr. William Randal Cremer. I en mandsalder har han virket utrættelig for voldgifts-tankens udbredelse som redaktør af det engelske organ for voldgift og ved sine foredrags-reiser. Som medlem af underhuset foreslog han i 1893 den resolution, der blev enstemmigt vedtagen, om oprettelse af voldgiftstraktat mellem England og de Forenede Stater. Tre gange har han som den selvskrevne mand overbragt dette riges præsident adresser fra det britiske underhus til fordel for en slig traktat. Oprindelig var mr. Cremer tømmermand og har megen andel i de bekjendte engelske fag-foreningers (trade unions) organisering.

En af foregangs-mændene for voldgifts-tankens udbredelse i de Forenede Stater er mr. Samuel J. Barrows, Bostons repræsentant i kongressen. Sin interesse for sagen fik han vækket som embedsmand i udenrigs-ministeriet paa den tid, den alvorlige konflikt med England om »Alabama« blev ordnet ved voldgift. Vi omtalte sist, at han siden har været præst og redaktør af *Christian Register*, samt at han er amerikansk medlem af den internationale kommission for fængsels-væsen. Ved Kristiania-konferencen fik han enstemmig vedtaget sit forslag om at søge gjennemført internationale regler for privat-eiendoms ukrænkelighed under krig, særlig sjøkrig.

Blandt voldgifts-sagens veteraner staar ogsaa tyskeren dr. Max Hirsch i første række. Idet vi bringer hans portræt, henviser vi til vor omtale af ham i forrige hefte.

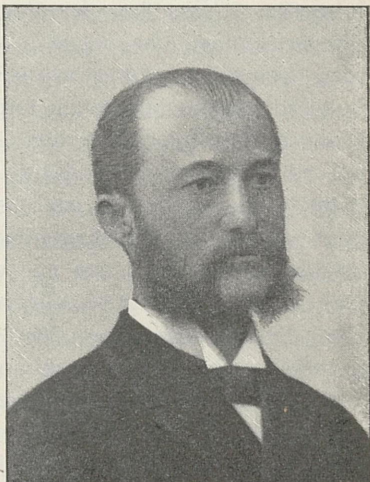

Emanuel M. Porumbaro.

Østerriges ledende mand i voldgifts-bevægelsen er friherre P. von Pirquet. Efter at have tjent som officer og diplomat har han i en aarrække været tingmand og især virket for freds-sagens fremme.

I Ungarn har denne sag en talentfuld foregangsmand i grev Albert Apponyi, føreren for »national-partiet« eller venstre centrum, der for nærværende støtter det nye ministerium Szell i dets seirrige kamp for selvstændighed overfor det tyske Østerrige.

Som en af konferencens dygtigste medlemmer fortjener ogsaa den rumænske senator Emmanuel M. Porumbaro at fremhæves særskilt. Med sit raske skjøn forstod han at løse mange af de ugreieste kunder; denne i sit fjerne hjemland saa høit anseede og meget anvendte politiker blir vistnok en af fremtidens mænd i voldgifts-sagens udvikling. Veien er opstukken, at bane den og føre det saa mangfoldigen sammensatte tog fremad trods alle vanskeligheder blir netop de klare hoders opgave.

Englands og Ruslands nuværende stilling i Asien.

(Efter sir **William H. Rattigan** i *Deutsche Revue*).

Selv om den nylig sluttede overenskomst mellem England og Rusland direkte kun angaar vedkommende landes jernbaneinteresser i Kina, har den dog atter engang henledet den almindelige opmærksomhed paa begge folks stilling i Asien. I visse kredse har man fremstillet denne overenskomst saaledes, at den skulde sikre Rusland ganske betydelige fordele, medens England intet skulde faa; i andre fremstiller man den som en politisk seir for England, som herved skal faa frie hænder til at fremme sine kommercielle interesser i det fjerne østen. En tredie mening, og det maaske den fornuftigste, gaar ud paa, at overenskomstens betydning ikke saa meget ligger i direkte fordele, som den ene eller den anden af parterne i øieblikket kan skaffe sig; langt rimeligere er det at antage, at den ligger i de gjensidige indrømmelser, der i følge dokumenterne maa ansees som grundlaget for de med jernbane-interesserne forenelige betingelser.

For nærværende kan man sige, at rivaliseringen mellem de to store magter i det fjerne østen er slut, og at en bestandig kilde til verdens-fredens forstyrrelse vilde forsvinde, hvis man kunde enes om freds-garantier for Asien overhode, saaledes som nu for Kina. Saa ønskeligt dette end kunde være i fredens interesse, vilde man dog haabe forgjæves, hvis man troede, at Rusland vilde bestemme sig for en videre afgrænsning af sit omraade. Heller ikke vilde et studium af det central-asiatiske spørsmaals historie indgyde megen tillid til holdbarheden af en saadan beslutning, selv om den var affattet i form af en diplomatisk overenskomst. Brudte løfter og overenskomster betegner Ruslands fremrykning i Asien i det siste aarhundred. Taschkent, Samarkand, Bokhara, Khiva og Merv ved alle at fortælle den samme historie, om løfter og forsikringer om, at Rusland ikke havde til hensigt at udstrække sin syd-grænse udover det sist erhvervede punkt. Heller ikke kan der være nogen tvil om, at under hele denne aggressive fremtrængen har Indien været de russiske statsmænds og generalers maal. Allerede i aaret 1791 forelagdes keiserinde Katarina en plan til Indiens erobring ved en russisk armé, som fra Orenburg skulde drage over Bokhara og Kabul. Ni aar senere besluttede keiser Paul at forene sine strids-

kræfter med Frankriges, »for at befri Indien for englændernes tyranniske og barbariske aag«. Frankriges førstekonsul blev snart indviklet i andre foretagender, og det passede ikke for ham at udsende en armé paa 35,000 mand til uveisomme egne og til et haabløst foretagende. Paul paa sin side følte sig ikke stærk nok til at optræde udenfor sit riges grænser uden hjælp af en større europæisk magt. Planen kom saaledes ikke til udførelse. Men 7 aar senere, ved Napoleons mindeværdige sammenkomst med keiser Aleksander i Tilsit (1807), fremsattes forslag om en almindelig invasion med Persiens bistand; men paa grund af de indviklede forhold i Europa gik projektet ogsaa denne gang i glemmebogen. Lignende planer har været oppe flere gange siden, uden at man har skredet til handling, saaledes f. eks. i 1872, da den bekjendte overenskomst sluttedes mellem Gortsjakov og Granville. Imidlertid har Rusland udstrakt sin grænse videre og videre, stadig forsikrende, at det var tvunget dertil af hensyn til den ydre ro. Denne forsikring er vistnok ikke ganske grundløs, og det kan ikke negtes, at en lignende aarsag i høi grad har bidraget til udbredelsen af den engelske overhøihed i Indien. Men der er ikke sjelden opstaaet bevægelse i det indre som følge af en uden ydre foranledning foretagen invasion af russiske officerer, som i udvidelsen af grænsen stadig saa en ny anledning til udmærkelse og forfremmelse. Den store afstand, der adskiller den militære befalingsmand i Central-Asien fra St. Petersburg, gjør ham til situationens herre. Disse forhold gjør det dobbelt vanskeligt at indgaa en overenskomst med Rusland angaaende de central-asiatiske anliggender; ti en saadan kan meget let brydes af en russisk officer, saa snart han anser dette for at være i sit lands interesse. I virkeligheden har den russiske regjering ofte været stolt af at have gjort sig skyldig i grove brud af denne art, saa man maa ikke forundre sig over, at der ikke sættes den tillid til dens løfter, som en europæisk magt af første rang ikke skulde mangle. Til bevis paa denne paastand behøver man blot at kaste et flygtigt blik paa den mellem Kaufmann og emir Schir Ali førte hemmelige korrespondance, som opdagedes af britiske tropper i Kabul, og hvori russerne anvendte de groveste chikaner for at faa Schir Ali til at forstille sig lige over for englænderne og i hemmelighed ruste sig til krig. En saadan forrædersk tvetungethed af en magt, som vil gjælde for kristelig og civiliseret, lige over for en nation, med hvem man staar paa en venskabelig fod, er fuldstændig uden sidestykke i den moderne historie. Den hemmelige korrespondance blotter Ruslands virkelige politik i Central-Asien. Den bestaar i at ægge til oprør, erhverve fiender mod

England, stadig holde det rustet i Asien og bestandig true dets indiske riges nordvest-grænse. Derved haaber russiske statsmænd at bortlede Englands opmærksomhed fra de maal, Rusland forfølger i Europa. Med andre ord, den bestaar i at sikre det russiske herredømme over Bosporus og ikke i erobringen af Indien. Den bestaar i at true England paa et af dets ømmeste steder. Ingen russisk general eller statsmand nu for tiden gjør sig nogen indbildninger om Indiens erobring. Et saadant foretagende, det føler man uvilkaarlig, gaar ud over selv Ruslands evne og hjælpemidler, saa længe der i England endnu findes en siste rest af kraft og mandighed. Vilde Rusland gjøre et forsøg derpaa, maatte det raade over en invasionsarmé paa minst 1,500,000 mand, og vanskeligheden alene ved at skaffe en saadan kolossal hær transport-leilighed og forsyne den med levnetsmidler paa dens marsch til fiendens land, vilde neppe kunne overvindes. Paa den anden side vilde England under en saadan demonstration af Rusland have fuldt op at gjøre med sine rustninger, og Rusland vilde kunne nære forhaabninger om at virkeliggjøre sine planer i Bosporus, uden at blive forstyrret af England deri. Rusland maa, som Skobeleff har sagt, støtte sig til sit herredømme over Bosporus, ikke blot for at vedligeholde sin anseelse som stormagt, men ogsaa for at sikre sit forsvar og den derved betingede udvikling af sin industri og handel. »Asien vil naturligvis ikke,« skriver saaledes M. A. Terentjev, »for altid blive et tvistens æble mellem England og Rusland; dog vil vi, hvis det paa grund af europæiske forviklinger skulde komme til en krig, naturligvis i vor egen interesse blive nødte til at drage fordel af Indiens naboskab, hvad der følger af vor nuværende stilling i Central-Asien.« Løsningen af det saa meget omtalte central-asiatiske spørsmaal hidføres derfor ikke ved en grænse-afstikning i Asien. Saa længe den russiske ørn ikke udbreder sine vinger over det Gyldne Horn, vil der gives et centralasiatisk spørsmaal, der vil ægge og forstyrre det britiske rige i Indien. Aldrig før i dette riges historie har England havt bedre anledning end nu til at gjøre modstand mod Rusland i Asien. Dets egne grænser er rykkede saa langt frem, at det aldeles kan beherske Afghanistan og stanse enhver videre fremtrængen fra russisk side. Da de vigtigste stillinger paa grænsen allerede er knyttede til hovedjernbane-linjerne, kan reserve-tropper sendes derhen uden vanskelighed og inden 48 timer.

Englands stilling i Afghanistan har aldrig været saa god som nu for øieblikket, og selv om et forbund med Afghanistan ikke er en faktor, hvorpaa man blindt hen kan stole, saa er det dog slet

ikke sandsynligt, at afghanerne vil gjøre fælles sag med russerne efter disses forræderi mod emir Schir Ali, som de først narrede til et angreb paa den britiske regjering og derpaa overlod til sin skjæbne. Afghanerne er sig vel bevidste, at englænderne ikke har til hensigt at berøve dem deres uafhængighed. De ved, at englænderne mer end en gang har bevist, at det ikke mangler dem paa magt til at erobre landet, men at de ved alle saadanne anledninger frivillig har trukket sig tilbage, saa snart ekspeditionens maal var naaet; heller ikke har det nogensinde manglet paa penge og materiel hjælp for at styrke emirens regjering. Under disse omstændigheder er afghanerne kloge nok til at overveie de fordele, de har af at være sine engelske naboer tro. Heller ikke behøver den britiske regjering at nære nogen frygt med hensyn til de indiske indfødtes holdning, om russerne skulde rykke frem mod Indien. De russiske forfattere ynder at fremstille denne holdning saaledes, at de indfødte gjerne imødeser en invasion, da de nærer et dybt indgroet had til englænderne. Men ingen upartisk fremmed, som har bereist Indien og gjort sig bekjendt med den britiske regjerings system i dette land og med det forhold, der bestaar mellem den herskende og beherskede folkestamme, vilde komme til dette resultat. Man kan trygt sige, at der ikke gives noget af en fremmed herre regjeret land, som kan glæde sig ved en større frihed, eller hvor liv og eiendom er bedre beskyttet, uden hensyn til folkestamme og religion. Der behøves ogsaa kun en eneste kjendsgjerning for at stemple som falsk den paastand, at englænderne forfølges med bittert had af de indfødte. Hvis saa var tilfældet, kunde da den britiske regjering hævde sin ubestridte overmagt midt blandt en af mange krigerske stammer sammensat befolkning paa 300 millioner med en engelsk okkupations-armé paa kun 70,000 mand? Man sammenligne denne stilling med russernes i Central-Asien, hvor man anser 50,000 mand for nødvendige til at beherske en befolkning paa ikke engang 2 millioner. Man sammenligne end videre tilstanden i de land-strækninger, som har staaet under russisk herredømme, med Indiens tilstand under britisk regjering. Sammenligningen vil da i ethvert fald vise, hvor grundløs den paastand er, at Indiens indfødte haaber paa at blive befriede af russerne fra engelsk herredømme. Man tage f. eks. egnen fra Nisjni-Novgorod til Astrakan, hvor russerne har havt meget længere tid til at vise sin gode regjering end briterne i Indien; hvem vilde vel sammenligne de derboende basjkirers, kalmykers og kirgisers sørgelige tilværelse med den fredelige velstand, som hersker overalt i Indien? Og dog maa den britiske regjering i Indien stadig være paa vagt lige over

for de fremmede stammer, og ingen britisk statsmand, som har sit lands vel for øie, vilde finde det raadeligt, at man ene og alene stolede paa de indfødtes loyalitet for at sikre Englands herredømme. Briterne er blet til den ledende magt i Indien paa erobringens vei, og for at opretholde denne stilling, maa besætningerne ikke svækkes, men heller forstærkes, for at forebygge alle eventualiteter. Utilfredshed vil altid kunne gjøre sig gjældende under ethvert fremmed-herredømme, hvor godt end landet forvaltes, og intet argument har hos orientalerne saa meget eftertryk som en magt, der raader over den nødvendige styrke til at forskaffe sig lydighed.

I det hele taget er englændernes og russernes stilling i Asien saaledes, at man kan sige, at principet for den økonomiske og geografiske »udskiftning« her har faaet sit endelige udtryk. Enhver videre fremtrængen af den ene nation vilde være en direkte trusel mod den anden og sandsynligvis føre til øieblikkelig krig. Den beste garanti for freden er opretholdelsen af et uafhængigt Afghanistan, men et Afghanistan, som unddrages al russisk indflydelse. Saa længe den nuværende emir lever, vil det ikke falde vanskeligt at opretholde denne politik. Men en splittelse af Abdul Rahmans kongerige, som sandsynligvis vil finde sted efter hans død, frembyder en fare, som kan have vidtrækkende følger. Faren er saadan, at man med sikkerhed kan stole paa, at hverken den britiske eller den russiske regjering har overseet den, og at begge er forberedte paa at møde den, naar den kommer. »Paa vagt« er nu for tiden stikordet ikke blot paa Indiens nordvestlige grænse, men ogsaa i den Persiske Bugt. Den russiske indflydelse kan længe nok strække sig til schahens nordlige besiddelser, men i syd, hvor herredømmet over sjølinjen begynder, kan Storbritannien ikke lade russerne faa fast fod.

Smaating fra et ophold paa Svolvær.

Sommeren 1898.

(Af Kristian Gløersen).

Det var ifjor, 2. august, jeg første gang satte min fod iland paa Svolvær, som jeg før et par gange havde passeret med dampskib. Men det var saa længe siden, at stedet nu forekom mig helt fremmed, saa forholdsvis rigt bebygget som det nu var. Gjestmildt og saare vel optaget i et lunt og vakkert hjem, fik jeg god leilig-

hed til derfra at gjøre forskjellige udflugter, som for mig havde stor interesse.

Svolvær bestaar af flere større holmer eller mindre øer, dels af halvøer, høiere og lavere bjergknauser med sænkninger, mindre myrer og delvis slaatteland indimellem, som ved lave sider er forbundne med »fastlandet«, tildels saa lave, at de ved flo sjø staar under vand. Disse talrige holmer, øer og fremskydende odder med tildels dybe sund og langt indløbende bugter danner større og mindre bassiner og mod stormene og havsjøerne værnede tilflugts-steder, der har gjort Svolvær til en af de beste havne i Lofoten. Ja, der er ikke en, men flere havne, nogle egnede for store skibe, andre for fiske-fartøier og baade, fra de største til de minste. Under fisketiden i vinter- og vaar-maanederne er der derfor ogsaa her et myldrende liv, og i hundreder kan de baade og fartøier regnes, som i Svolvær har sin station i fisketiden. Mange er ogsaa de, som her maa søge bergning, naar sydvest-stormen sætter ind med svært hav.

Nu var her saa stille og fredeligt. Selv sjøfugle saa man lidet til. Nogle faa maaser og en æ-fuglemor med tre unger, saa tamme som høns, var de eneste vingede skabninger, der mindede om havets nærhed.

Ja, og saa var der jo dampskibene, store og smaa, som fire à fem gange i døgnet, ved dag som ved den endnu lyse nat lod sine signaler i bas og diskant lyde og vakte det slumrende ekko fra Fløifjeldet, Blaamanden og de øvrige nærmeste fjelde.

*
* *

Alle øer, rabber og knauser var klædte med plantevækst, hvor der saa sandt fandtes rodfæste, og allerede dagen efter, at jeg havde sat foden iland, drog jeg forventningsfuld ud for at botanisere paa en for mig saa ukjendt trakt.

Jeg havde et udmærket følge af Norges yngste repræsentanter i huset, som var meget interesserede, da de kvælden i forveien havde hørt mig fortælle om nogle planter, som paa en lumsk maade fangede insekter, dræbte dem og aad dem op. Jeg havde — efter mit kjendskab til Nordlands flora — sagt, at vi kanske kunde finde disse blodtørstige planter, og saa drog vi jo ud paa et rent eventyr.

Det var sandelig flinke smaa hjælpere, jeg havde. Først var der et lidet, nydeligt nøste af en jentunge, let og kvik som en killing — Ruth hed hun —, klatrede opover berg og stenrøs, trillede nedover igjen og bortover marken som — ja som et lidet nøste med ben paa — faldt gjorde hun aldrig, — med store, klare øine og skabt

som en af Rafaels engler, men meget morsommere og spillevende fra top til taa, hærdet og uforfærdet. Saa var der en liden drivhusplante fra hovedstaden, nøstets veninde, som heroppe vandt helse, fik roser paa de blege kinder, og som af den vesle vildkatten blev forført til at blive næsten et naturligt lidet pigebarn. Endelig var det en ung gut, der røbede en ganske usædvanlig interesse for blomster og planter og forstod i vaser og som dekoration paa væggene, af vilde blomster, græs, lyng osv. at sammensætte vakre buketer og smagfulde væggeprydelser. Men han led af en høist eiendommelig idiosynkrasi: han var nemlig *ræd* for sop! — et psykologisk eller fysiologisk fænomen, som jeg før ikke har truffet paa. Man havde modarbeidet dette, men hidtil forgjæves. Gutten, stakkar, formelig led ved synet af sop og gjorde lange omveie, hvor han efter sin erfaring havde mistanke om, at han kunde træffe paa saa uhyggelige væsener. Hans interesse for planter var imidlertid saa udpræget, og hans syn for deres eiendommeligheder saa skarpt, at han vist nok med tiden vil overvinde denne høist besynderlige antipati. Han sagde, mens vi ledte høit og lavt:

»Nede ved stranden her har jeg seet en liden, vakker, hvid blomst, — nu skal jeg finde den.« Han afsted og kom tilbage med en *Sagina nodosa*, en tilsyneladende ubetydelig, men fin og vakker liden plante, som børn ellers neppe vilde lægge mærke til. Han beskrev ogsaa en anden plante for mig, som havde vakt hans interesse, og hvis navn han endelig vilde vide, og beskrivelsen var saa korrekt, at jeg straks skjønte, det var *Stenhammaria*. Den var nu revet væk, sagde han. Men næste dag kom han med nogle gjenværende blade, som viste mig, at det ganske rigtig var den nævnte plante.

Da vi kom ud paa en liden myr i et drag mellem to bergrabber, fandt jeg næsten straks *Drosera langifolia* og kunde nu vise mine yderst interesserede smaa botanikere, hvorledes disse røvere fangede og aad insekter, idet her var eksemplarer nok til at kunne følge hele den eiendommelige proces i alle stadier fra først til sist.

For øine de satte, og hvor smaapigerne gruede sig, da jeg lod dem sætte fingeren paa de diamantglinsende draaber, der klæbede sig fast og lod sig drage ud i seige slimtraade.

»Tænk, om den var svært stor! — eller vi var smaa fluer! — huttetu!«

»Ja, men lad os nu se, om vi kan finde den anden art; den har runde blade, de ser næsten ud som en slev eller en æggespade.« — Alle til at lede.

»Her har jeg den!« raabte vesle nøstet, og der havde hun den virkelig.

»Hvor du er flink! — Nu kan jeg skrive i min bog og lade det trykke: *Drosera rotundifolia* fundet ved Svolvær af vesle nøstet.« — Nøstet var meget stolt.

Ogsaa her, som hvor jeg ellers har vanket om i Nordlands og Tromsø amter, er der rig leilighed til at beundre den mærkelige frodighed, der er et særkjende for plantevæksten nordenfor polarcirkelen i vort land. Det virker ligefrem forbausende, naar man f. eks. sammenligner disse egne med kyst-egnene nordenfor Trondhjemsfjorden og helt op til Rødø. Disse er golde, bare, nøgne, — Nordlands fjelde er grønklædte næsten til tops, og selv paa og ved Svolvær gror forholdsvis frodige træer, som — for at nævne et sted, hvor jeg har undersøgt det nøiere, — aldrig vilde trives ved Valdersund, en halv dagsreise nord for Trondhjem. Der gror de ikke høiere end det stengjærde eller den bergknaus, som giver dem ly.

*
* *

En vakker liden tur har man fra Svolvær til Lerosen med dens guano-fabriker. Eieren af disse har en liden, tækkelig bolig med rig vegetation rundt om og ikke minst i den vel pleiede have. Naar man kommer ind i en af disse smaafjorde, lunt lukkede og dog med vidsyn langt udover fra hver høide, med vakre boliger, udstyrede med al nutidens komfort, hvor man blir mødt af den gjæstfrihed, som endnu neppe noget steds er saa rig, saa uforfalsket paalidelig som der nord, saa blir man altid paany grebet af det eiendommeligt vakre baade i naturen og i livet ellers deroppe, og man lærer saa snart at elske det med varm kjærlighed.

Fabrik-bygningerne ligger nede i en grop eller udvidet bergkløft, hvorfra der opstiger en — for ikke »naturaliserede« — ulidelig stank, som bæres ganske vidt udover, alt efter den retning, som luftdraget har. Den trænger gjennem overalt, ogsaa ind i husene, hænger sig fast i alt: møbler, klæder osv. Den er meget plagsom for den, der ikke er vant dertil, minder nærmest om lugten af gammelost. Men det siges, at man let skal kunne vænne sig dertil, ja endog finde den behagelig. Nu ja, — et af to, saa foretrækker jeg den dog for lugten af tran-kogerierne, med hvis emmen-kvalme stank jeg aldrig har kunnet forsone mig, skjønt denne odør ogsaa har sine liebhabere, der med vellyst bøier sig over de sydende tran-pander og indsuger dampen fra det kogende, halvraadne hvalspæk, en gyselighed, hvortil jeg selv har været øienvidne.

Til guano-fabriken fører en liden elvestub med brat fald fra Lille Kongsvand. Dette udfylder bunden i den nedre del af en stor, vid og langstrakt kjedel-dal, lukket af de høie vakre Kongstinder mod nordvest og paa den anden side af lavere fjeldpartier, klædte med bjerkeskog i sænkningerne mod vandet. Foruden af dette udfyldes dalbunden af en ganske vidtstrakt myr, delvis bevokset med krat af bjerk og vie. Paa enkelte steder var myren nys afgrøftet og viste ved det rask fremvoksende vilde græs, at det hele let vil kunne omformes til vakkert eng-land.

Myren skraaner langsomt opover mod Store Kongsvand og gjennemskjæres af en liden elv, som med smaa fosser, nogle større kulper og slyngende stryg danner den knapt fjerding-lange forbindelse mellem begge vande. Den er ganske rig paa smaa-ørret. Større fisk skal der findes i Store Kongsvand, hvis værd i saa henseende jeg ikke fik leilighed til at prøve, da der ingen baad fandtes i denne ende af vandet. Her snører den store kjedel-dal sig sammen og finder sin afslutning, idet den kun syntes at fortsættes af en forholdsvis trang revne, fyldt af vandet i sin bund. Senere, længer mod syd, udvider dalsænkningen og vandet sig betydeligt.

Det var rigtig vakkert heroppe i denne fjeld-dal, hvor det idylliske og det vildt storslagne tonede sammen i en eiendommelig harmoni. Det var heldigvis en solskinsdag og de vakreste lysvirkninger, da solen sank ned bag Kongstinderne, der var forbundne med hvasse, takkede egger, hvorfra steile styrtninger stupte ned mod dalsænkningen. Svære skred havde gaaet saa nyligt, at intet jordsmon fandtes, men talrige furer havde skaaret sig ned ved siden af, hvor en og anden bække-sissel silrede udover, og her havde straks smaakrat og græs fundet lidt jord, haget sig fast og krabbet sig opover lige til under de høieste lodrette stup.

I dalbunden laa den grønklædte myr og det blanke vand, hvor bjerke-klædte lier speilede sig inde ved bredden, mens de høie fjeldtinder stod paa hodet, dybt der nede under den stille vandflade. En and med sine unger svømmede ud og ind mellem sivet ved vandets bred, og en og anden *Totanus calidris* (rødstilk) drog hen over vandfladen med sin melankolske fløiten og sin lette flugt.

*

* *

Lerosen er den inderste vik eller kile af et ved øer, odder osv. meget sønderdelt fjord-bassin, der ved øer og holmer delvis er værnet mod Vestfjordens ofte svære sjø, og hvor der findes flere mer og mindre gode baadhavne. En saadan er Osan paa sydsiden, hvorfra

landevei fører over til Kabelvaag. Fra Svolvær til Osen er der vel snaut en halv mils rotur, og veien derfra til Kabelvaag kan man i magelig gang klare paa tre kvarter og i rask marsch paa en halv times tid. Den er ikke meget bred, men udmærket god; stiger et stykke noksaa steilt opover, til den har naaet høiden af en udløber fra den vel tusen fod høie Kjeldbergtind. I sving og et par gjennemskjæringer bøier den saa rundt tindens fod, idet den fører gjennem vældige urer med hus-store stenblokker, minder fra fortids mægtige skred, der nedenfor veien danner kløfter og bratte slug, som rækker næsten helt ned til sjøs i de viker, som skyder ind fra Vestfjorden. Over denne mægtige hav-arm har man her fra høiden vidt udsyn. Dønningerne gik derude i lange baarer, der skummende brød sig mod skjær eller over undervands-baaer. Gjennem den varme dis, som herskede den dag, jeg først passerede veien, tegnede sig i usikre omrids den fjerne kyst paa den anden side, hvor enkelte bræstriber i de høieste fjelde lyste hvidt gjennem det fine taageslør. Veien sænker sig derpaa i et par slyng ned i en forholdsvis vid dal, hvis første del fyldes af en torvmyr.

Snart faar man fra en liden høide se Vaagan kirke eller rettere kirker, den gamle og den ifjor, 1898, endnu ikke helt færdige, samt præstegaarden og kirkegaarden. Her skyder et par grunde kiler ind fra Vestfjorden, og det hele gjør et idyllisk og fredeligt indtryk. Kun skade, at den nye kirke, der ligger vakkert til, er saa juglet udstyret med en hel del smaa vorter paa taget og en del gulmalet listverk paa det hvidmalede skib og taarn. Disse lister minder i høi grad om plæd-remme og lignende sadelmager-arbeide.

Man undres over, at man endnu intet ser til Kabelvaag. Det ligger skjult bag en fremskydende bergrabbe, og først naar man har passeret en gjennemskjæring gjennem denne, har man »Lofotens hovedstad« for sig. Synderlig storartet vil jeg ikke sige, at det første syn paa »staden« virkede, men fra dette punkt ser man rigtignok bare en liden del af den, som strækker sig langs en indløbende kile, der er uddybet, saa den kan tjene som baadhavn. At det var en fiskeby, saa man jo straks paa en hel del hjelder med raadnedstænger, der netop nu imidlertid brugtes til klædestørk, og som formelig gjorde et festligt indtryk, da de forskjellige tildels broget farvede klædesplag viftede muntert frem og tilbage i solskinnet under den lette sjøbris. De virkede i hvert fald meget behageligere baade for synet og for lugten, end om de havde været fuldhængte med tørfisk med spyfluer paa.

Apropos om spyfluer (*Musca vomitoria*), saa ved jeg aldrig at

have truffet dem saa talrige og saa digre som paa forskjellige steder i Nordland. Det ser ud, som det skulde være en særegen hypertrofisk form, fremkaldt af de lokale forhold, der i usædvanlig grad frembyder betingelser, navnlig for afkommets trivsel paa dets sekundære stadium. Som et slags regulerende politi virker vistnok de heroppe i store mængder forekommende kingler eller edderkopper (*Epeiro diadenia?*), der fanger de fede spyfluer i sine allesteds udspændte, stærke net. De karer har god appetit og gjør sit til at vedligeholde harmonien i naturen.

En vandring gjennem byens gader — her findes nemlig flere saadanne, baade paa langs og paa tvers — var ikke uden sin interesse. Det var jo delvis opad knaus og nedad knaus med smaa, forkrøblede huse, men somme steder var det svært saa bymæssigt med tildels nyopførte eller under bygning værende huse efter den siste brand, butiker med speilglasruder, et formelig storartet torv, bankbygning, apotek, doktor-bolig, sorenskriver-bolig, sygehus, handelsmatadorbygninger osv. Nogle af disse laa i byens udkant delvis med velpleiede have-anlæg.

Min elskværdige cicerone fulgte mig gjennem en hel del smaagader og smug, og det var navnlig morsomt at se de logis-huse, paa grund af de skraanende bergknauser tildels i høi grad satte paa stylter, hvor der i fisketiden er tæt pakket i de smaa rum, som nu stod tomme. Saa førtes jeg ogsaa ud paa kaien, hvorfra den berømte — eller berygtede — molo blev bygget ud, og som, allerede næsten færdig, af voldsom stormsjø i december og januar 1879—80 blev ødelagt og sænket i dybet. Derved blev omtrent 900,000 kr. begravede paa havets bund, og de mange forhaabninger og forventninger, man havde næret om, hvilken prægtig havn Kabelvaag skulde faa ved denne fortrinlige molo, gik samme vei.

Skjønt Kabelvaag altsaa fremdeles har daarlig havn navnlig for større skibe, er det vel neppe tvil om, at den endnu i lang tid vil komme til at hævde sin titel som »Lofotens hovedstad«. I sin interessante og indholdsrige bog »Lofoten og Vesteraalen« oplyser professor A. Helland, at byen i 1891 havde omtrent 700 indbyggere, et tal, der vistnok nu maa sættes adskillig høiere. I samme værk omtaler ogsaa professoren, at stedet Vágar allerede nævnes i Olaf den Helliges saga, at den første kirke blev bygget der allerede omkring 1120, at stedet i 1352 omtales under navnet *Capelluvágar*, altsaa Kapelvaagen, hvorfra det nuværende navn skriver sig. Ligeledes minder han om, at »Grønlands apostel«, Hans Egede, var præst i Vaagan fra 1707 til 1717. Hans røst har altsaa lydt i den

samme lille korskirke, der nu har udtjent sin tid. Den ligger beskedent nede i en sænkning, mens den nye, store kirke ligger vakkert oppe paa en haug tæt ved og kan sees langt ude paa Vestfjorden.

* * *

Det er nok ikke saa frit for, at der hersker en vis skinsyge mellem de to »byer« Kabelvaag og Svolvær. At trække nogen i alle punkter indgaaende sammenligning mellem disse to, lader sig jo vanskelig gjøre af en, der ikke er nøie inde i forholdene. Jeg faar derfor kun holde mig til det ydre og til rent personlige indtryk.

Medens Kabelvaag efter omstændighederne virkelig gjør et bymæssigt indtryk, kan dette neppe siges om Svolvær, der egentlig kun har en eneste »gade« med nogle smaa tverstumper — og en paa faa undtagelser nær ganske tarvelig bebyggelse. Saa har jo den første et langt større indbyggerantal — i 1891 omtrent 700, Svolvær samtidigt omtrent 400 (Helland), tal, der for begges vedkommende vistnok maa sættes adskilligt høiere nu. Ligesaa har jo Kabelvaag, som omtalt, en vis historisk fortid, som Svolvær savner.

Mens dette har en meget god havn, kan det samme ikke siges om Kabelvaag, hvis havn eller havne lader meget tilbage at ønske. Dermed hænger det vel ogsaa sammen, at Svolvær i fisketiden er langt rigere søgt af fiskere og fiske-fartøier end Kabelvaag. Helland oplyser ogsaa, at mens Svolvær har logis for 3176 mand, kan Kabelvaag kun huse 2250.

En anden fordel har Svolvær deri, at det ligger lige i færselsveien for de storskibe, der lægger kursen om Lofoten, hvilket de fleste gjør, mens forbindelsen mellem Svolvær og Kabelvaag ligesom ogsaa de øvrige større vær hele Lofot-rækken nedigjennem besørges ved mindre lokalbaade. Følgen heraf er, at der ogsaa sommetider er en overmaade livlig trafik dag som nat — som før antydet — navnlig paa den store og dog nu for trange kai, hvor de store dampskibe kan lægge klods til. Svolvær med sin kai, med toldbod, pakhusrum osv. byggede op fra kaien til begge sider af den brede brygge, er derfor som et slags stapelplads for næsten hele Lofoten.

Som rimeligt kan være, er da kaien og bryggen ogsaa et yndet mødested selv for stedets honoratiores, naar hurtigrutens eller andre postskibe anløber for nord eller sydgaaende. Skibene ligger gjerne for ind- og udlosning saa længe, at man faar god tid til at hilse paa kjendte og venner, og at passagererne ofte kan tage sig en liden trip iland, om de saa vil. Og saa er der jo altid i sæsonen en hel

del baade inden- og udenlandske turister ombord, af hvilke navnlig de siste tidt nok kan være underlige at skue i sine karnevals-dragter.

Medens Svolvær saaledes er et meget livligt sted, der saa at sige stadig staar i direkte forbindelse med udenverdenen, modtog jeg et ganske andet indtryk af Kabelvaag det par gange, jeg besøgte stedet. Det forekom mig — naturligt nok for en helt fremmed — at hvile noget vist indestængt over byen. Dette kan vel ogsaa tildels komme af beliggenheden. Den centrale del af Kabelvaag ligger jo lavt som i et slags gryde, rigtignok med stærkt buklet bund. Noget større vidsyn faar man først fra høiderne ovenfor byen. Høie, imponerende fjeldformationer findes heller ikke i nærheden.

Svolvær derimod ligger frit og aabent med pragtfuldt udsyn først mod øst over Molldørens fjordbassin til de høie, vakre øer Store Molla og Lille Molla, saa mod syd og sydøst ud over Vestfjorden, hvor man i klarveir kan se lige til den høie ø Landegode ved Bodø. Mod nord har man lige ved sig steilt opstigende Fløifjeldet og Blaamanden eller Blaatinden med dens fjeldkam og delvis sønderrevne og fantastiske former, der synes at strække sig videre indover mod Kongstinderne ret i øst. I sydøst har man Kjeldbergtind, og længst borte øiner man saa Vaagekallen med dens nærmeste grander i syd og øst for Kabelvaag.

Simplon-tunnelen.

(Efter H. Claus i *Glasers Annalen,* gjengivet i *Engineering Magazine*).

Veien over Alperne fra Genf og det vestlige Sveits til Italien har hidtil maattet gjøre en lang bøining opom Luzern, for at kunne benytte St. Gotthard-tunnelen. I Simplon-passet fører landeveien op til 2200 meter over havet; afstanden mellem jernbane-enderne paa begge sider er 66 kilometer. Jura—Simplon-banen fra Genf op Rhone-dalen stanser nemlig ved Brieg vel 700 meter over havfladen; og Milanobanen stanser ved Domodossola 300 meter over havet. At kjøre med diligence mellem disse stationer medtager en hel dag. En tunnel gjennem fjeldet paa dette punkt vilde skaffe den korteste vei mellem Calais og Milano, bare 936 kilometer, istedenfor 1088 km. gjennem Mont Cenis-tunnelen og 1064 gjennem St. Gotthard. Tanken paa en Simplon-tunnel har derfor været oppe helt siden 1857. Endelig har et sveitsisk kompani faaet koncession paa anlægget, og ifjor sommer tog man fat paa værket.

Først skal den italienske bane bygges videre op gjennem dalen til Iselle ved 700 meters høide over havet. Mellem Iselle og Brieg skal saa bores en tunnel paa 19.6 kilometer. St. Gotthard-tunnelen er bare 14 kilometer lang, men ligger ogsaa 1300 meter over havet.

Det eiendommelige ved dette tunnel-anlæg er, at der bores to tunneler side om side i en afstand af 18 meter mellem akse-linjerne. Paa den maade behøver man ikke at sprænge saa meget fjeld ud, som om der skulde bores en enkelt tunnel for dobbelt spor. Foreløbig borer man den ene tunnel bare med fjerdedelen saa vid aabning, som der vil trænges, naar den skal tages i brug. Indtil trafiken er blet stor nok, bruges bare enkelt spor og altsaa bare den ene tunnel. For hvert 200 meter sprænges der en aabning mellem de to rør i fjeldet; ved hjælp af disse aabninger kan den trafikerede tunnel blive udluftet gjennem den foreløbig ubrugte og meget trangere tunnel. Straks trafiken kræver det, skal saa denne sprænges ud til fuld vidde og tages i brug.

Til boringen bruges hydrauliske bore-maskiner med et tryk af 70—100 atmosfærer i to fire-toms rør. Planen er, at den første tunnel skal være færdig paa $5^1/_2$ aar. Ved nytaar var man naaet 100 meter ind fra syd og 400 meter fra nord.

Anlægget er beregnet at koste nær 50 millioner kroner, hvoraf de 10 millioner først skal anvendes, naar den anden tunnel bringes i fuld stand. Prisen pr. meter blir altsaa 2480 kr. Til sammenligning bør det mindes, at Mont Cenis-tunnelen kostede 4414 kr. pr. meter eller ialt 54 millioner kroner, og St. Gotthard-tunnelen 2870 kr. eller ialt 43 millioner kroner.

Sjø-skjælv.

(Indsendt.)

En læser af *Kringsjaas* artikel i bind XI, side 315 ff. om „sjø-skjælv“ har vist os den elskværdighed at meddele følgende beretning om, hvad han selv i saa henseende har oplevet:

Det var i 1868 med barkskibet „Frisk“ af Fredrikshald under lastning af guano ved Chineos-øerne udenfor Peru, at vi iagttog og desværre følte et undersjøisk jordskjælv, der i voldsomhed vel maa ansees for enestaaende, naar ogsaa tages i betragtning det umaadelige omfang, som dette sjø- og jordskjælv havde.

I de to sund mellem de 3 øer var der dengang en samling paa omtrent 70—75 af Europas beste og vakreste skibe, som laa og lastede efter tørn, som angaves af havnevæsenet. — Der var neppe nogen euro-

pæisk nation, som ikke var repræsenteret i denne samling, og blandt de smukkeste var de to engelske skibe: „Flying Cloud“ og „Carrier Dove“, — de laa færdiglastede kl. 6 em. side om side.

Det var en almindelig vedtagen regel, at færdiglastede skibe gav en afskedshilsen til de gjenliggende, og der blev i den anledning holdt fest paa dækket med aabent taffel og med illumination fra rækker og raanokker ombord i de afgaaende; — saaledes var der alt anrettet ombord i de to skibe kl. 7 aften, og taler og hurraraab afløste hverandre, medens de omkringliggende deltog ved at opsende blus og raketter. Glæden blev kort; ti kl. 8 om aftenen maatte vi alle som en antage, at vi var ravende drukne; ti vi kunde faktisk ikke staa paa dækket. Sjøen havde været blank og rolig, men i et eneste øieblik var den blet oprørt med top og skum. Det var dog ikke som almindelige af vindens magt efter hinanden skydende bølger; men vandmasserne blev vertikalt skudt op fra dybet for saa at falde ned igjen paa samme sted; — jeg kan ikke antyde den tarvelige sammenligning med en kogende vandkjedel; ti dette er et altfor svagt udtryk og giver ikke den rette forestilling.

Kl. $8^1/_2$ em. maalte vi vandets temperatur, og fandt den da 20^0 Reaumur, ved senere maalinger befandtes den stigende til 28^0 omtrent kl. 10 em.; men efter den tid tog den af igjen, og skibenes nater befandtes efter dette varme bad frie for beg. — Det undersjøiske jordskjælv vedvarede til omkring midnat, og da laa de fleste af flaaden saa aftaklede og søndermasede, at de var ikke til at kjende igjen. „Flying Cloud“ og „Carrier Dove“ havde givet hinanden saadanne kjærlige og kraftige afskedstryk, at de nu kun var to fillede skrog. Den skjønne rigning var nemlig sporløst forsvunden; de havde gjensidigt paa en eftertrykkelig maade hjulpet hinanden af med den. Det ene af skibene blev kondemneret, og det andet maatte gaa til Callao for at reparere. Lignende skjæbne havde ogsaa et stort antal af de andre fartøier, saaledes kan nævnes barkskibet „Columbia“ af Gøteborg, der ogsaa blev kondemneret. Det staute og stærke skib „Dovre“ af Horten — en indkjøbt russisk orlogsmand — hævede op paa sine to baugkjættinger en saadan sammenfiltret masse af de omkringliggende skibes ankere, kjættinger og kabler, at det lignede en holme — „Dovre“ stod paa ende — og ved tilkaldt besigtigelse fandt man, at tolv forskjellige skibes ankere og kjættinger var i den grad indviklede i floken, at samtlige besluttede at kappe og lade gaa.

„Frisk“ slap nogenlunde heldigt fra det.

Det var dog ikke alene ved øerne, at jordskjælvet rasede; det herjede ogsaa paa kysten og saa langt inde i landet som til byen Lima, hvor en af hovedgaderne revnede i hele sin længde og delte byen for en tid i to. En liden by paa kysten, Arica, blev fuldstændig opslugt med hytter og folk; og en peruansk orlogsmand, som laa tilankers i en bugt, blev af den voldsomme flodbølge, der satte ind mod kysten, ført 2 eng. mil op i dalen, hvor den efter vandets tilbagegang stod tør. Men hele besætningen, 200 mand, var druknet.

Bergen, 1/6 99. *R. F.*

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 9. august 1899.

Transvaal.

Konflikten mellem Storbritannien og Transvaal venter endnu paa sin bilæggelse. Koloniminister Chamberlain har foreslaaet præsident Krüger, at der skal nedsættes en kommission, bestaaende af lige mange englændere og boere, som skal undersøge, hvorvidt de af Transvaal senest vedtagne stemmerets-regler tilfredsstiller uitlandernes berettigede fordringer, og man imødeser nu med spænding Krügers svar paa dette forslag. Oranje-fristaten fraraader boerne at lade sin lovgivende myndighed indskrænke ved en antagelse af forslaget, medens afrikanderne i Kap-kolonien hilser forslaget velkommen. Præsident Krüger synes ikke uvillig til at gaa med paa en undersøgelses kommission, hvis den — af hensyn til det faktum, at der blandt uitlanderne ogsaa findes andre nationaliteter end britere — gjøres international.

Frankrige.

De med saa megen spænding imødeseede krigsrets-forhandlinger i Rennes er nu saavidt begyndt med et omstændeligt forhør af Dreyfus, hvorunder han har gjentaget sine indtrængende forsikringer om sin uskyldighed. Fire dage vil nu medgaa til prøvelse af de hemmelige aktstykker i anklagedes og hans defensorers nærvær.

Quesnay de Beaurepaire har atter gjort en ynkelig fiasko ved at offentliggjøre resultaterne af sin saakaldte „undersøgelse“. Det hele viser sig at være en forvirret samling af løst snak og sladder, hvis hjemmels-mænd ikke opgives. En herre, hvis navn ikke kan nævnes, har en ven, som Beaurepaire ikke tør navngive, og til denne ven har en general, hvis navn maa forblive en hemmelighed, forsikret, at en diplomat, hvis navn ligeledes maa forties, har fortalt ham, at Dreyfus har udleveret de og de hemmeligheder til den russiske regjering. Saadan er stilen i Beaurepaires afsløringer.

Figaro har nylig offentliggjort et betydningsfuldt brev fra den afdøde oberst Sandherr, dateret 5. januar 1895, hvori han forsikrer udgiveren af *Echo de l'Armee*, at Dreyfus slet ikke har tilstaaet. Hvad Dreyfus sagde til kaptein Lebrun-Renault var kun, at han af major du Paty de Clam havde faaet høre en forklaring af sin angivelige forbrydelse, som krigsministeren havde antydet. „Tilstaaelsen“ er saa blet til derved, at denne forklaring af kaptein Lebrun-Renault er blet gjengivet som Dreyfus's egne ord og ikke som citerede af ham.

Du Paty de Clam er nu atter paa fri fod. Paris's generalguvernør, general Brugère, har ladet anklagen mod ham falde, hvilket kun kan betragtes som en stiltiende stadfæstelse af hans erklæring om, at han under hele affæren har handlet efter generalerne Gonses og Boisdeffres instruktioner. Skylden falder saaledes tilbage paa hans overordnede.

Deroulede forsøger i sine offentlige taler at faa krigsretsdommerne i Rennes til at tro, at hvis de fri-

kjender Dreyfus, dømmer de Frankrige skyldig, og saa længe dommen endnu ikke er falden, maa det desværre betragtes som sandsynligt, at disse og lignende argumenter gjør sin virkning. Man fordrer i virkeligheden særdeles meget af officererne i Rennes, naar man venter, at de skal fælde en dom, som gaar alle deres overordnede og to tredjedele af folket imod. Var ikke general de Galliffet krigsminister, vilde en saadan forventning være grundløs.

Hvem skal blive den nye Napoleon?

Den franske udenrigsminister Delcassé befinder sig for tiden paa besøg i St. Petersburg, og medens de europæiske blade og tidsskrifter endnu med iver diskuterer muligheden af en fransk-tysk istedenfor den fransk-russiske alliance, udveksler Muraviev og Delcassé høitidelige forsikringer om, at den fransk-russiske alliance aldrig har været fastere end nu. Den halvofficielle og sandsynligvis virkelige grund til Delcassés reise er den franske regjerings ønske om at faa tsaren til at besøge Paris under udstillingen i 1900. Der tales imidlertid ogsaa om, at reisen skal staa i forbindelse med planer til en fastlandskoalition mod Storbritannien. Men dette er rimeligvis kun opfindsomme hjerners spekulationer.

Regjeringen har taget et alvorligt skridt til hævdelsen af disciplinen i hæren. Uden vaklen har den grebet general Negrier ved hans guldbroderede krave og fjernet ham fra hans høie stilling, som han ganske aabent benyttede til at forberede et militær-diktatur. General de Negrier, der var medlem af det øverste krigsraad og hærinspektør for en af armeens østre divisioner, erklærede under sine inspektionsreiser til de høiere officerer under sin kommando, at hærens førere efter dommen i Rennes vilde opfordre regjeringen til at straffe armeens fiender eller — hvis denne opfordring ikke blev efterkommet — „skride til handling“. Krigsminister de Galliffet blev underrettet om Negriers fremfærd og lod ham øieblikkelig afskedige som medlem af øverste krigsraad, en beslutsom handling, der forhaabentlig vil øve den forønskede virkning paa de overmodige sabelraslere.

Freds-konferencen

i Haag afsluttedes den 29. juli. Dens oprindelige program, indskrænkning af rustningerne, har gjort fiasko; men til gjengjæld har voldgiftsprogrammet vundet en desto større seir. Du er nu skabt et maskineri, ved hjælp af hvilket nationerne, om de saa vil, kan faa sine strids-spørsmaal

løst ved voldgift. Rigtignok er staterne ikke bundet til at benytte dette maskineri; men hvor paragrafernes tvang ophører, der begynder den offentlige menings magt; og det faar haabes, at folkenes samvittighed efterhaanden vil blive stærk nok til at afholde nationerne fra at ty til vaaben, før voldgifts-maskineriet er blet benyttet.

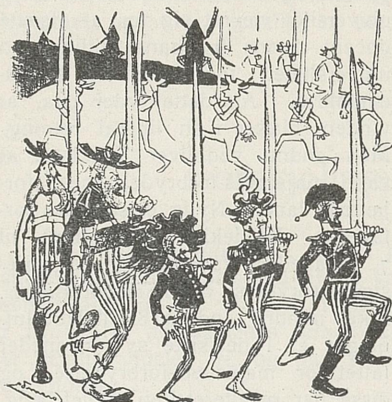

Stormagterne lovsynger afrustning akkurat som opera-statister leverer en lang arie om at nedlægge vaaben, medens de tramper om paa scenen og svinger sine sværd.

Kina og Japan.

Fra Peking indløber stadig meldinger om, at enke-keiserinden og en eller to af hendes nærmeste forbundne i nogen tid har forhandlet med det japanske hof om en offensiv og defensiv alliance. Japanesiske agenter skulde i tilfælde reorganisere den kinesiske hær og flaade, og begge magter skulde med forenede kræfter modsætte sig den truende invasion af de europæiske stater i Øst-Asien. Enighed om betingelserne synes allerede i det væsentligste at være opnaaet. Det eneste punkt, hvorom der endnu tvistes, siges at være spørsmaalet om, i hvilken udstrækning japanerne skal kunne kontrollere de kinesiske finanser. Den vanskelighed, som her maa overvindes, er naturligvis mandarinernes paaholdenhed paa sine irregulære indtægter. Den eventuelle alliance diskuteres ivrig i den europæiske presse, og det kan ikke negtes, at mongolernes samling under mikadoens scepter vilde faa alvorlige følger for Europa. Russerne er særlig ophidsede over denne nye vending i den øst-asiatiske situation. De ser naturligvis, at alliancen vil kunne forynge Kina og sætte det kinesiske hof, som i sit hjerte hader alle fremmede, istand til at modsætte sig Ruslands videre fremtrængen.

Belgien.

Ministeriet Vandenpeereboom er gaaet af og afløst af et ministerium Smet de Naeyer. Begivenheden er ikke kommen uventet. I samme øieblik som ministeriet lod sin valglov falde, var det politisk dødt. Dets afgang var fra denne stund kun et tids-spørsmaal, og da det ministerielle valglovforslag forkastedes af den kommission, hvortil det var blet henvist, kunde den ikke længer udsættes. Ikke en eneste stemme blev afgivet for forslaget. Af kommissionens 16 medlemmer stemte 8 mod, medens 8 afholdt sig fra at stemme. Dette nederlag virkede afgjørende. Vandenpeereboom saa sig opgivet af regjeringspartiet og indgav ministeriets dimission, som kongen akcepterede.

Den nye ministerpræsident Smet de Naeyer var Vandenpeerebooms forgjænger som kabinetschef, men traadte tilbage, fordi han ikke vilde understøtte det klerikale valglovforslag. Han er klerikal; men hans klerikalisme har et mere frisindet anstrøg end Vandenpeerebooms. Det

af ham dannede ministerium vil for parlamentet forsvare et forholds-valgsystem, som — forudsat at det viser sig ærligt og loyalt — kan paaregne 12 liberale og 30 socialistiske stemmer foruden den klerikale majoritet. Imidlertid er udfaldet ikke sikkert. Arbeiderne fordrer almindelig og lige stemmeret, og de liberales tilslutning til forholdsvalg-systemet er ikke synderlig varm.

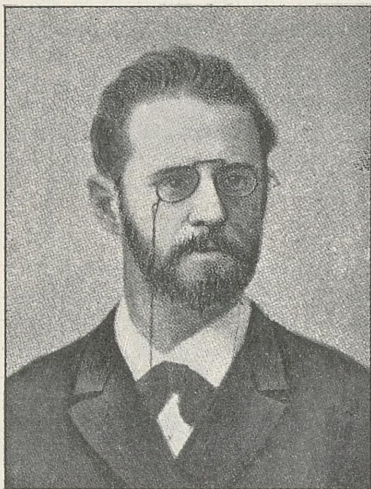

Vandervelde.

Arbeider-partiet har en udmærket leder i den unge socialist-chef Vandervelde, der synes at være fremtidens mand i landets politisk-sociale udvikling.

Tyskland.

Times's" korrespondent i Berlin skriver, at den tyske middelstand lidt efter lidt har ændret sin holdning overfor socialisterne. Den ønsker ikke længer, at de skal underkastes undtagelseslove som dem, der ophævedes i 1890, og som det ultrakonservative parti vil have fornyet. Korrespondenten anfører flere fakta til støtte for sin mening. For det første har rigsdagen forkastet den bekjendte „tugthuslov"; for det andet er det socialistiske organ *Vorwärts*, som nylig anklagede de saksiske dommere for at stille socialisterne udenfor lovens beskyttelse, blet frikjendt, og for det tredje har Berlins universitet vægret sig for at afsætte docent Arons fra hans stilling ved universitetet, fordi han er socialdemokrat. Alt dette tyder paa, at vinden blæser i en liberal retning. Men endnu vedbliver Tyskland at være majestæts-forbrydelsernes forjættede land. Nylig er saaledes forfatteren Wedekind blet dømt til 7 maaneders fængsel for et majestætsforbrydersk digt i *Simplicissimus*. Ikke mindre end 218 tiltalebeslutninger er i de siste syv maaneder fattet for majestæts-forbrydelse, og disse har resulteret i en samlet fængselsstraf paa 71½ aar.

Kanada.

En alvorlig tvist er i færd med at opstaa mellem Kanada og de Forenede Stater om Alaskagrænsespørsmaalet. Striden dreier sig væsentlig om fortolkningen af en traktat, som i 1825 afsluttedes mellem Rusland og Storbritannien, og som indeholder mange uklarheder. Spørsmaalet havde indtil fornylig ingen praktisk betydning; men opdagelsen af guldfelterne i Klondyke har gjort det aktuelt baade for Kanada og de Forenede Stater. Sagen er nemlig, at disse guldleier som bekjendt ikke blot optager en stor del af Kanadas areal, men ogsaa strækker sig paa de Forenede Staters territorium, Alaska. Det er derfor blet en vigtig sag for begge lande at raade over passende indløb til disse rige nordlige distrikter. Nu findes der paa Alaska-kysten intet indløb, der svarer saa godt til amerikanernes ønsker som den lange smale Lynn-

kanal, og de Forenede Stater paastaar, at dette indløb i de siste tredive aar har været i amerikansk besiddelse. Hertil svarer Kanada, at den ovennævnte traktat og de øvrige sagen vedkommende dokumenter ikke giver denne besiddelse nogen lovlig hjemmel, og at der jevnlig er blet nedlagt protester mod den. Sir Wilfried Laurier har i det kanadiske parlament ytret, at sagen enten maa afgjøres med voldgift eller med vaabenmagt. Stillingen er saaledes alvorlig; men det synes nu, som om en fredelig løsning er forestaaende.

R. E.

Forskjellige meddelelser.

— *Aberne udryddes,* ialfald paa Guldkysten. I 1892 blev der udskibet 175,000 abe-skind til en værdi af over 1/2 million kroner. I de senere aar har det vist sig at være umuligt at opdrive saa mange dyr; i 1896 blev der saaledes skibet bare 67,600 abe-skind. Jagten paa aber er nemlig aldeles fri, og paa store strøg er dyrene allerede fuldstændig udryddede.

— *Mod brand-byld* er der nu af de tyske læger Emmerich og Loew fundet et immuniserende middel ved kultur af bacillen. Det selvsamme produkt har vist sig at kunne gjøre det af med tyfoid-feberens, difteriens og pestens baciller, samt at bevare sin bakterie-dræbende evne selv efter at være udsat for en temperatur af 99^0 i en hel time.

— *Vandforsyningen* til britiske byer varierer stærkt. Pr. hode og pr. døgn bruger

London	150 liter	Belfast	159 liter
Liverpool	135 „	Edinburgh	170 „
Manchester	127 „	Glasgow	225 „
Bristol	99 „	Dundee	218 „
Dublin	170 „	Aberdeen	195 „

Mærkeligt nok paastaaes det, at Bristol med sine 99 liter ikke er daarligere betjent med vand end Glasgow med sine 225, idet de lokale behov er saa forskjellige.

— *Ruslands te-forsyning* foregaar ad landeveien gjennem Sibirien, endda transporten medtager et aars tid, medens et dampskib kan tilbagelægge veien mellem Kina og Odessa paa 6—7 uger. Aarsagen er, at den svære told paa te, som fragtes sjøveien, gjør denne dyrere end den te, som fragtes den besværlige landevei. I Tomsk kan der paa vintertiden indtræffe op til 1000 te-slæder i døgnet. Slæderne kjører i karavaner, 50—300 i et følge. Hver slæde er lastet med 5 baller, indsyede i kohuder og veiende 50—80 kilo. En kusk kjører fem slæder, forspændt med hver en hest; bagerst i hver slæde ligger hø og havre for den hest, som er bundet bag slæden; hver af de fem heste maa derfor efter tur kjøre forrest et stykke.

— *Syd-Ishavets største dyb* har Gerlaches ekspedition med „Belgica“ fundet ved 65° 39′ v. l. og 55° 50′ s. b., hvor loddet først naaede bund ved 4040 meter.

— *732,255 kilometer jernbane* var der i brug ved nytaar 1898. Var alle linjer byggede i et, vilde de gaa 18¼ gange rundt jorden ved ækvator (40,070 km). Afstanden mellem jorden og maanen er bare halvt saa lang (384,470 km.). Som bekjendt har Amerika over halvten af den samlede jernbane-længde, ialt 380,384 km., medens Europa bare har 263,145 km., Asien 50,000, Australien 23,000 og Afrika 16,000 km., Af de amerikanske linjer har de Forenede Stater de 296,745 km. og Argentina de 15,200 km. Det tætteste bane-net har Belgien med 20 km. bane for hver 100 km^2, dernæst Saksen med 18,3 km., Baden med 12,3 km. og Elsass-Lotringen med 11,9 km. samt Storbritanien og Irland med 10,9 km. pr. 100 km^2. — I forhold til folketallet er Australien og Amerika rigeligst forsynede med baner. Et par australske stater har over 80 km. for hver 10,000 indbyggere, de Forenede Stater 42 km. og Argentina 33,5 km. pr. 10,000 indb. I Europa kommer Sverige først, med 20,5 km., Sveits med 12 km., Danmark med 11,1 km., Frankrige med 10,8 km., Tyskland og Norge hver med 9,1 km., Storbritannien og Irland med 8,5 km. pr. 10,000 indb. — Anlægs-omkostningerne for samtlige baner paa jorden kan anslaaes til 130 milliarder kroner, eller omtrent 180,000 kr. pr. kilometer.

— *Kræft-soppen,* som for en tid siden den franske doktor *Bra* sagde sig at have paavist, har nu — uafhængig af ham — ogsaa dr. *J. Chevalier* kunnet opdage og dyrke.

— *576,000 passagerer* satte i 1898 over Kanalen, 14,000 flere end i 1897. Deraf benyttede de 275,000 ruten Calais—Dover, 134,000 ruten Boulogne—Folkestone og 167,000 ruten Dieppe—Newhaven. Trafiken er størst i august, 85,000, og minst i november, 14,000.

Nordiske tidsskrifter.

Naturen. — 5—6: *O. Pettersson:* Om aarsagerne til vegetationsperiodens tidligere eller senere indtræden i de forskjellige aar (med 6 fig.). — *Dr. J. Brunchorst:* Hvalfangst med bue og pil (med 7 fig.). — *Hermann Zippel:* Tobak. — *Dr. Karl Brandt*: Om stofvekselen i havet *Michael Cohn:* Ungdom og alderdom. — Geografisk literatur: *Løffler:* „Omrids af geografien“. — „Europa“. — *Refsdal:* „Atlas over Norge for skole og hjem“. — *W. M. Davis:* „Physical geography“. — Mindre meddelelser: *Hans Reusch:* Frugtavl og geologi. — Dyrenes liv er en symbiose. — Tuberkelbacillen i smør. — Troldkobbe. — Kan krebsene høre? — Digre hagl-korn. — Temperatur og nedbør april og mai 1899.

Tilskueren. — 7: *Georg Brandes:* Japansk literatur. — *Johannes Heskjær:* Ringen. — *Dagmar Hjort:* Kvindesagens subjektive berettigelse. — *Nina Bang:* Aabent brev til fru Dagmar Hjort. — *Dagmar Hjort:* Svar til fru Nina Bang. — *Marcus Rubin:* Fra den danske handels empire. — *Charles Mourier:* Carl Bagger og hans hustru. — *N. Teisen:* En replik. — 8. — *G. Philipsen:* Den store arbeidsstansning. — *Karl Madsen:* Rembrandt-udstillingen. — *Henri Nathanson:* Lyse nætter. — *Vald. Vedel:* En fysiologs kunstbetragtninger. — *S. Schandorph:* Charlotte Elisabeth af Orléans. — *Axel Feveile:* De siste dage. — *Nina Bang:* Kvindesagen.

Samtiden. — 6—7. — *Oscar Wilde:* Salome. — *Marna Aas:* Draugen. — *S. Holst Jensen:* Min sorg og min glæde. (Efter Alexander Petöfi). — *Hjalmar Christensen:* Af sentimentalitetens historie. — *G. M. Fiamingo:* Stakkars Italien. — *X:* Joseph Arch og de engelske landarbeideres sociale stilling. — *Georges Dumas:* Auguste Comte og jesuiterne. — *Hjalmar Christensen:* Nicolai Wergeland.

Norsk ungdom. — 19—20. — Premierløitnant *Einar Halle:* Idrættens betydning for udvikling af et sædeligt, rent og stærkt folk. — *A. R. Wallace:* Vort aarhundredes udviklingshistorie. II. Arbeidsbesparende maskiner. III. Tankens befordring. IV. Ild og lys. — *Olav Ejkland:* Fuglen og rugekassa. — To digterjubilæer: Honoré de Balzac (med bill.) Alexander Sergejevitsch Pusjkin (med bill.). — Blandinger. — Den interparlamentariske fredskonference i Kristiania. — Hugo Grotius og fredskongressen i Haag. — Slaattetiden. — Æg.

Nordisk revy. — 5. — *L. Büchner:* Naturvetenskaperna i 19de aarhundradet. — *Hans Müller:* Den sociala rörelsen från liberalism till socialism. — Universella broderskaps-interiörer m. m.

Syn og Segn. — 3. — *Olav Aasmundstad:* Eindride og Erling. — *Aage O. Værdal:* Sjur Helgeland. — *P. P. Iverslie:* Amerikansk riksstel. — Edda-kvadi. Kvar dei hev heime. — Eit dikt paa nynorsk maal, fraa aar 1711. — *Aadne Øvergaard:* Mannskona og konemannen.

Ord och bild. — 7. — *Gurli Linder:* Psyko-grafologiska ströftåg (med mange skriftprøver). — Skisser og anmeldelser.

Norskt høgskuleblad, redigeret af lærerne ved Telemarkens folkehøiskole, vil til høsten begynde at udkomme paa Norli's forlag.

Bladet, der vil udkomme 14-dagligt i format som det danske „Høiskolebladet", der har faaet en storartet udbredelse, er lovet bidrag foruden af de fleste høiskole- og amtsskolefolk ogsaa af en hel del andre interesserede mænd baade i Norge og Danmark.

Prøvehefte, der udkommer om kort tid og sendes enhver paa opfordring gratis, vil bl. a. indeholde: Herman Anker (med billede) af *O. Arvesen;* „En betragtning om fredssagen" af *Uffe Birkedal;* „Ein folkehøgskulemann fraa Danmark" af *Andr. Austlid;* „Historiske folk" af *V. Ullmann;* „Ei fagnadbod" af *Naadland*; Nye folkehøiskoler, notiser og Voss's skoleplan.

Notiser.

— *Latinske bogstaver (antiqua)* ansees som bekjendt for at være noget unationalt i germaniske lande. I Sverige har de forlængst trængt helt igjennem, i Danmark og Norge har de seiren for sig. Tyskerne stritter endnu tappert imod, endog som haandskrift holder de paa de gotiske bogstaver; alligevel kan man ogsaa her forudsige det latinske alfabets seir. Beregninger har nemlig godtgjort, at dets anvendelse i bøger er steget jevnt fra 21¾ pct. i 1860 til 40 pct. i 1898.

— *5 døgn over Atlanterhavet* er den nyeste rekord, som det Nordtyske Lloyds kjæmpe-dampskib „Kaiser Wilhelm der Grosse" netop har sat. Afstanden regnes fra Sandy Hook udenfor New York til Cherbourg i Frankrige. Gjennemsnitsfarten har været 22,6 knob.

— *Telefon mellem Paris og Berlin* tænkes nu anlagt.

— *1 million francs i honorar* har den nordamerikanske gesandt i Buenos Aires, mr. Buchmann, modtaget for sin optræden som voldgifts-dommer i grænse-striden mellem Argentina og Chile.

— *Byen Leipzig* havde i aaret 1700 ialt 21,700 indbyggere, i 1800 ialt 32,150; for aaret 1900 anslaaes tallet til 440,000, hvoraf 186,000 paa Gammel-Leipzig.

— *„Kysse-lusen"* er den eneste virkelige erobring, amerikanerne har gjort paa Filippinerne. Det er et halvtomme-langt insekt, som om natten angriber sovende mennesker og bider sig fast i deres underlæbe, der efter biddet svulmer op til en formelig snabel.

— *1500—2000 tons is* forbruges dagligt i London om sommeren. Det meste indføres som naturlig is; men der er ogsaa to fabriker igang, der kan levere 150 tons kunstig is i døgnet. Den første is-maskine blev fremvist ved udstillingen 1862.

— *1810—1898.* Folketallet i en del store stater var i

	1810	og i 1898:
Frankrige	38 mill.	38¼ mill.
Italien	6½ »	31 »
Prøissen	5 »	32 »
Storbritannien	12 »	39 »
Spanien	10 »	17 »
Østerr.-Ung.	19 »	41½ »
Eur. Rusland	31½ »	106 »
For. Stater	5¼ »	69 »

— *500 ravne* indkjøbte Cecil Rhodes ifjor for at stifte en ravnekoloni paa sin sydafrikanske eiendom. Fuglene trives udmærket. Iaar har han skaffet sig en ny lignende forsyning.

— *Traadløs telegraf* efter en ny metode er opfundet og prøvet af elektrikeren Schäfer i Fiume. Efter denne metode er Marconis mastestænger overflødige. Schäfers »plade« har vist sig fuldt istand til at sende telegrammer 60 kilometer.

— *Penge-nøden* skal være slem i Rusland. Moskva har været hjemsøgt af svære falliter, der antages at ville trække lignende efter sig i Petersburg.

— *Den tyske damp-flaade* er siden 1871 vokset fra 147 hav-dampere paa tilsammen 82,000 tons med 4740 mands besætning, til ved nytaar 1898 at tælle 1171 skibe paa tilsammen 970,000 tons med 28,270 mands besætning.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

Redaktør: Chr. Brinchmann.

BIND XIV. 31. AUGUST 1899. HEFTE 4.

Te-floden.

(Efter **Eliza R. Scidmore** i *The Century Magazine*).

Jangtse-kiang, Kinas store mudderflod, — navnet er blet feilagtig oversat med det poetiske udtryk »havets søn« —, er en af jordens største elve.

Da briterne viste sig overlegne i den saakaldte opiums-krig,

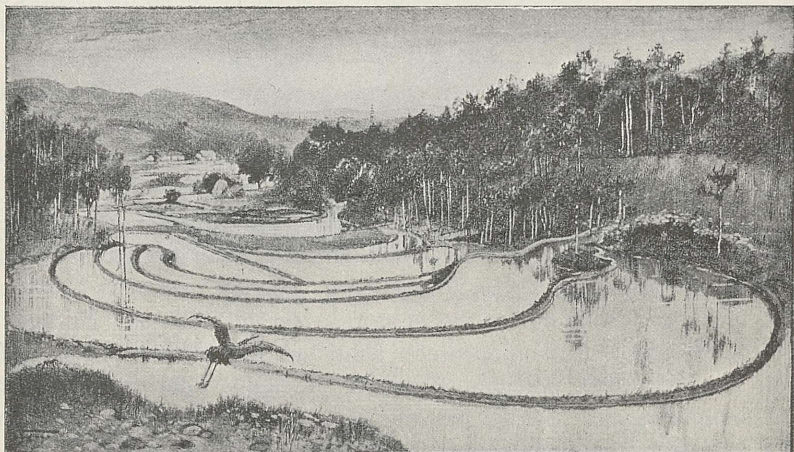

Opdæmninger ved Jangtse.

tvang de kineserne til ved overenskomsten i Tientsin 1861 at aabne alle havnene ved den nedre flod for fremmed handel. Ved overenskomsten i Shimonoseki 1895 maatte Kina end videre indrømme ud-

landet ret til dampskibstrafik op ad floden helt til Chungking, 2250 km. fra havet. Men paa grund af kinesernes bekjendte haardnakkede konservatisme traadte ikke denne bestemmelse i fuld kraft før i marts 1898; tre maaneder senere blev alle vandveie i det indre af landet aabnede for fremmede skibe.

En hel del flod- og havdampere underholder forbindelsen mellem Shanghai og Hankau, der ligger 965 km. fra havet. Ovenfor sistnævnte by gaar der mindre flod-dampskibe i regelmæssig rute til Ichang, 1600 km. fra havet. Straks ovenfor en ø, der heder Tsung Ming, er der nogle farlige sandbanker, som de store flod-dampere maa sørge for at passere ved dagslys, og naar tidevandet er gunstigt. Floden er i sin nedre del 20—30 km. bred. Naar man paa dampskibet reiser længer opover Jangtse-kiang, ser man paa begge sider pagoder (d. v. s. kinesiske gudetempler), forter og batterier med store Krupp'ske kanoner, og i baggrunden en lang linje af grønne bakker. Luften er i regelen mættet med trykkende dunster, saa karakteristiske for disse østasiatiske egne.

Paa de store flod-dampskibes underdæk stuves de nøisomme gule sammen, ofte i et antal af en 800 eller saa, paa et rum, der ikke vilde være tilstrækkeligt for 200 hvide emigranter paa den anden side af jordkloden. Her sidder og ligger de om hinanden, mellem og over sine høist uensartede eiendele, og fordriver tiden med at røge, spise, sove eller spille hasard. Paa første plads derimod har man al den luksus, man kan ønske sig, — elektrisk lys, elegant møblement, piano, palmer, bøger og tidsskrifter samt et veldækket bord.

Et af de mest maleriske partier af floden er det trange sund ved Chin-kiang. Her ligger de to klippeøer »Sølvøen« og »Guldøen« (Tsiao Shan og Kiu Shan), som buddhisterne har anseet for hellige i utallige aar. Begge øer var i sin tid bedækkede med templer, taarne, terrasser og udskaarne porte. To hundred præster opholdt sig paa Sølvøen, hvorfra man stadig kunde høre sang og trommers og klokkers lyd; paa Guldøen var der et stort keiserligt bibliotek. Nu ligger alt i ruiner efter Taiping-oprøret i femti-aarene. Disse oprørere gik frem paa en yderst voldsom maade og ødelagde efter tur alle byer ved Jangtse-kiang. Særlig lod de sit raseri gaa ud over Sølvøen, fordi præsterne der havde givet en keiserlig embedsmand ly.

Chin-kiang har altid været en vigtig handelsby paa grund af dens beliggenhed ved det punkt, hvor Jangtse skjæres af den store kanal, der gaar mod syd til Hangtsjau og mod nord til Peking. Byen blev beleiret og bombarderet af briterne i 1842, indtaget af Taiping-oprørerne i 1853 og gjenerobret af de keiserlige tropper i

1857, saa at den laa næsten fuldstændig i ruiner, da den blev aabnet for fremmed handel i 1858. Siden er den imidlertid blet gjenopbygget. I 1889 foranstaltede pøbelen et forbitret opløb mod alle de i byen bosatte udlændinger; alle disses bygninger blev tilintetgjort med undtagelse af den katolske mission, og de selv drevet ud til nogle fartøier, hvor de forsvarede sig, indtil de blev ført bort af kanonbaade.

Mellem Chin-kiang og Nanking stiger aaserne til fjelde. Landskabet er her meget tiltrækkende. Vildsvin-jagt drives hver høst

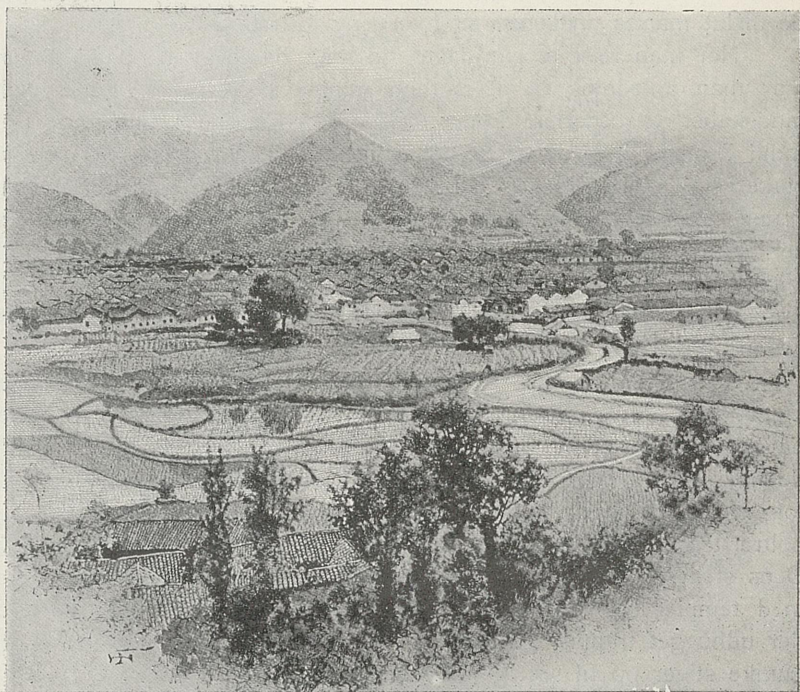

Det store te-land omkring Poiang-sjøen.

ivrig af Shanghai-jægere, og de her bosatte eiendoms-besiddere tager endog med glæde mod udlændinger, der vil befri dem for disse frygtede dyr.

Nanking, Ming-keisernes sydlige hovedstad, der ligger omtrent 8 km. fra floden, var før Taiping-opstanden et midtpunkt for kunst og luksus, literatur og lærdom. De ovennævnte berygtede oprørere huserte imidlertid i staden i en ti aars tid og hengav sig til de vildeste udskeielser, indtil de endelig blev overvundet af den keiserlige »altidseirende armé«, der sluttelig blev ledet af den engelske major Gordon.

De mange prægtige kunstværker blev under krigen ødelagt, bl. a. den store porcelæns-pagode, det skjønneste taarn i Kina. Amerikanske missionærer holder nu skoler der, end videre et hospital samt et universitet for de unge kineseres høiere uddannelse. Vicekongen, der ikke interesserer sig for saadant, har ladet oprette en sjømandsskole, batterier med Krupp'ske kanoner samt en slags krigsskole, hvor tyske lærere forgjæves har forsøgt at undervise de indfødte i skydning og marschering. De prøissiske militære blev saa hyppig mishandlet af pøbelen, stenet og drevet bort fra eksercerpladsen, at de tilslut maatte nedlægge sit hverv og fortrække.

Har man reist et par dages tid med dampskibet op ad floden, faar man anledning til at iagttage mange interessante og tiltalende landskaber og scenerier. Langs bredderne vokser der kjæmpemæssige, indtil 7 meter høie siv-arter, der indhøstes af blaaklædte bønder, som staker sine Lilleput-baade ind mellem stænglerne. Baade med mørkebrune sommerfuglseil farer henover den oljebrune flod; rundt om ser man steile høider, der bærer maleriske fæstninger og mure. Videre faar man se nette bondehuse under skyggefulde træer, gamle gravmæler, der ligner smaa templer, sorte kjør, som græsser paa grønne enge eller vandrer ved siden af kjæmpehøie rør.

Reiser man endnu længer, vil man — etsteds, hvor floden er meget smal — komme til en høist mærkelig steil klippeø, der bærer navnet Siau-ku-Shan (»den lille forældreløse ø«) og ligger midt i floden. Den hæver sig omtrent 100 m. fra vandet og bærer paa toppen en to-etages pagode. I den stærke strøm langs øens sider boltrer sig flokke af fugle, der ivrig dukker ned for at fange fisk. Øens steileste del, der vender mod strømmen, er helt overbygget med templer og klostermure, røde balkoner og tage. I klippen er der udhugget trapper og gallerier, ad hvilke de ensomme og fattige munke stiger op til sin luftige bopæl.

32 km. længer oppe strømmer floden gjennem den skjønne indsjø Poiang, der ofte er blet besunget af kinesiske digtere. Desuden er den en hellig sjø, dens aander tilbedes stadig, og store ofringer finder sted, naar keiserens aarlige epistel til øens genius blir oplæst og dernæst brændt i hovedtemplet. Kinas beste te-distrikter strækker sig rundt dens bredder. I Kingteh-chin, ved Poiangs østlige kyst, findes store porcelæns-fabriker, der blev anlagt i det sekstende aarhundred af Ming-keiserne. Materialierne til porcelæns-fabrikationen, kaolin og feldspat, findes i høiderne omkring byen. I tre aarhundreder har geniale fabrikanter her frembragt porcelæns-arbeider, der har været de vestlige verdensdeles fryd og fortvilelse. Fabrikerne i

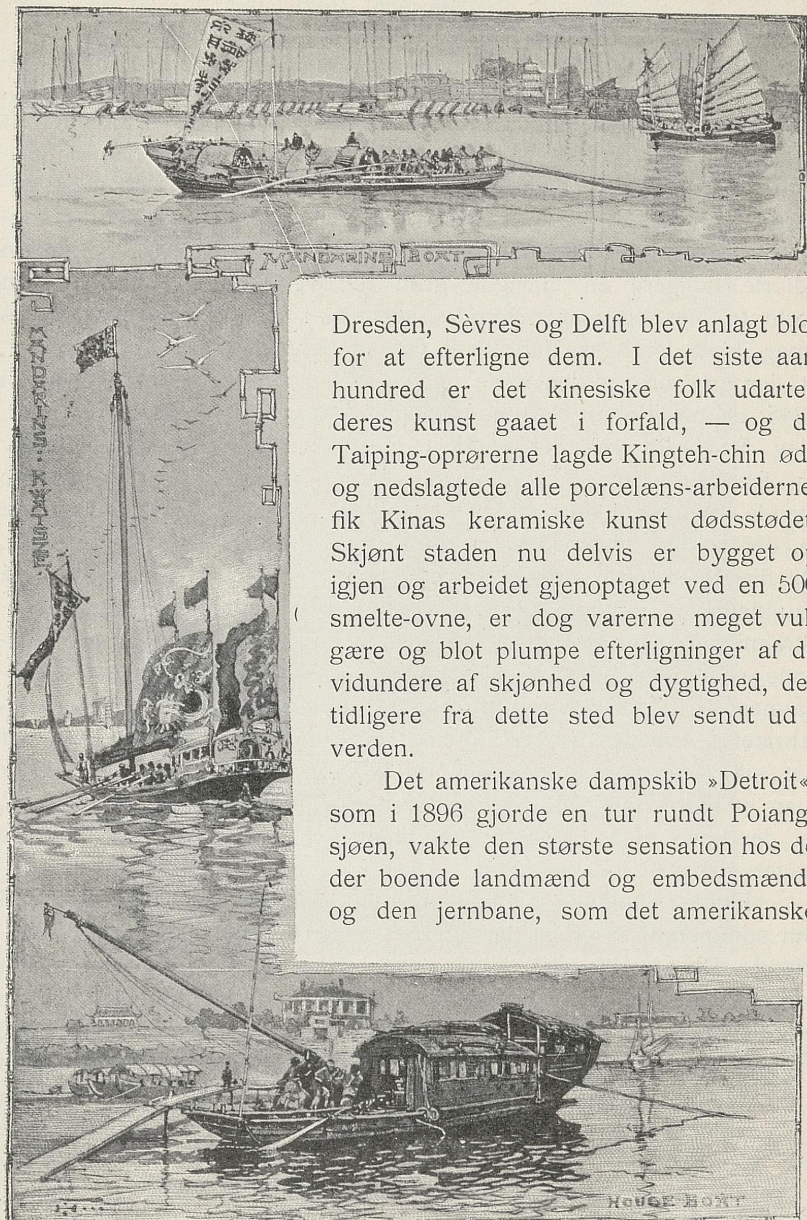

Dresden, Sèvres og Delft blev anlagt blot for at efterligne dem. I det siste aarhundred er det kinesiske folk udartet, deres kunst gaaet i forfald, — og da Taiping-oprørerne lagde Kingteh-chin øde og nedslagtede alle porcelæns-arbeiderne, fik Kinas keramiske kunst dødsstødet. Skjønt staden nu delvis er bygget op igjen og arbeidet gjenoptaget ved en 500 smelte-ovne, er dog varerne meget vulgære og blot plumpe efterligninger af de vidundere af skjønhed og dygtighed, der tidligere fra dette sted blev sendt ud i verden.

Det amerikanske dampskib »Detroit«, som i 1896 gjorde en tur rundt Poiangsjøen, vakte den største sensation hos de der boende landmænd og embedsmænd; og den jernbane, som det amerikanske

Mandarin=baade (ved Ichang).

syndikat vil anlægge fra Hankau til Kanton i begyndelsen af næste aarhundred, vil sikkerlig frembringe endnu større bestyrtelse.

Fremmed-kolonien Kiu-kiang, der ligger 716 km. fra Shanghai, er en af Kinas mange »bagerovne«, idet termometret ofte viser 40 ⁰ C., og denne frygtelige hede i tung, ubevægelig, fugtig og trykkende luft vedvarer i ugevis midt paa sommeren, naar den livligste handel foregaar. Te-sæsonen begynder i slutningen af april, og den mest udsøgte te i hele Kina, der vokser i de bakkede egne rundt Poiangsjøen, forhandles i Kiu-kiang. Provinserne længer nede ved floden udførte tidligere en mængde grøn te over Kanton. Men da den sorte te mer og mer begyndte at falde i udenlandske te-drikkeres smag, blev der ogsaa fabrikeret mer af denne sort. Man troede før, at den grønne og den sorte te var to helt forskjellige arter; men i 1845, da mr. Robert Fortune personlig besøgte alle Kinas te-distrikter, blev det bragt paa det rene, at den grønne og den sorte te skrev sig fra de samme buske, idet forskjellen blot laa i den forskjellige maade, hvorpaa bladene blev behandlede. Af den samlede mængde te, der i 1896 udskibedes fra Kiu-kiang, var blot sjettedelen grøn te. De fineste te-sorter vokser en fem dages reise, d. v. s. 160 km., fra Kiu-kiang, og indfødte kjøbere reiser til disse udvalgte dale og bakkeskraaninger, naar de første blade aabner sig, og indkjøber den staaende grøde for de store britiske og russiske eksport-firmaer i flodhavnene. Et vist russisk firma, der nylig er flyttet fra Hankau, fabrikerer saaledes grovere, presset te (i murstens-lignende dele) for det sibiriske marked, medens de til det europæiske Rusland, hvor man er mere nøie paa det, sender den saakaldte »tavle-te«, d. v. s. te, der laves af de fineste grønne blade, som sammenpresses til tynde kager, der ved indskjæringer er delt i felter ligesom chokolade.

Fjeldstrækningen Lien Shang, der stænger af for søndenvinden om sommeren, er en af aarsagerne til den umaadelige varme i Kiukiang. De amerikanske missionærer i Kina og Japan, der har været foregangsmænd med hensyn til at finde gunstige tilflugts-steder i nærheden af sin arbeidsmark, hvor de af og til kunde trække sig tilbage for sin helbreds skyld, var de første, der benyttede sig af Lien Shangs kjølige høisletter og dale, idet de her for en billig penge kjøbte unyttige og forsømte landstrækninger, hvor de byggede sig sommerhjem. Deres første primitive leir er nu blet til en betydelig samling huse, og Kuling, der ligger i en høide af 1000 m. over havet, er hver sommer sanatorium og tilflugtssted for tusener af den ophedede Jangtse-dals beboere. Det er kun 16 km. op en

steil fjeldsti til disse kjølige, friske fjelddale, hvor saa mangen en har søgt ly mod lavslettens febermættede dunster.

Den 300 km. lange strækning mellem Kiu-kiang til Hankau er med rette blet rost som et af de interessanteste partier af den nedre flod. Jangtse-kiang skjærer her gjennem en række kalkstenshauger, der deler floden i talrige indsjølignende udvidelser, hvor forvitrede klipper rager op af vandet. Her hænder det ikke saa sjeldent,

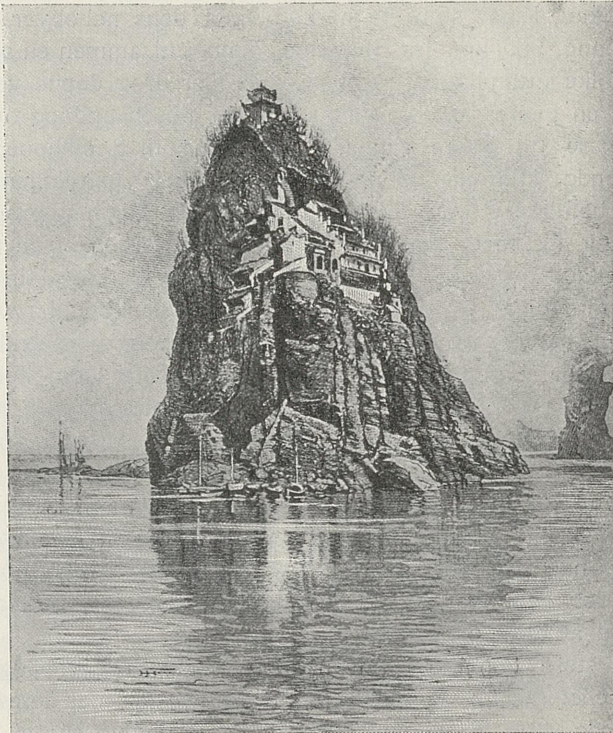

Den lille forældre=løse ø.

at dampskibene løber paa grund og sætter sig fast i det bløde mudder. Et aar skede det saaledes, at en passager-damper løb sig fast midt i en risager langt fra den egentlige flodbred, medens vandet hurtig faldt. Eieren blev flyvende sint, talte om ulovlig betrædelse af anden-mands grund, forlangte jordafgift, forbød al grøfte-gravning paa sin eiendom og nødte sluttelig skibsrederne til at kjøbe hele ageren som oplagssted for skibet, indtil det kunde befries af flommen næste aar. Men saa opstod der straks efter en pludselig efterflom,

der lettede skibet, saa det slap ud af sit ufrivillige fængsel. Imidlertid var et krigsfartøi, som man havde sendt bud efter for at lægge en liden dæmper paa det balstyrige folk, ogsaa løbet paa grund i en anden risager, mens det søgte efter det beleirede skib; og de rasende bønder, der saa sig narret for sit vinterbytte, angreb nu i stedet de tapre krigere, drev dem paa flugt med sine høgafler, rensede krigsbaaden for hver eneste flytbar gjenstand og sagede tilsist vinterved af dens tømmer.

Hankau, Kinas store te-marked, med dens nabobyer Hanjang og Wuchang, 965 km. fra Shanghai, danner tilsammen en af landets største folke-ansamlinger. Abbed Huc, der drog denne vei i 1845 og skrev en interessant og endnu brugbar reisehaandbog over Kina, anslog disse tre byers samlede befolkning til 8 millioner og gav overraskende skildringer af det mylrende folkeliv paa floden. Denne flydende befolkning blev dræbt i tusenvis, da Taiping-oprørerne for første gang fik smag paa blod under ødelæggelsen af de tre byer.

Hankau, hvorfra i lange tider briterne hentede sin væsentligste te-forsyning — der laa ofte samtidig femten til tyve dampskibe paa havnen og indtog te-last — har i saa henseende undergaaet en stor forandring i de siste ti aar. Efter som nemlig den kinesiske te gik tilbage i kvalitet, og te-producenterne blev mer og mer skjødesløse og uærlige, begyndte te-sorterne fra Indien og Ceylon at vinde indpas. I 1896 udgjorde den kinesiske te bare en niendedel af Englands samlede import. Samtidig begyndte russerne at trænge sig ind ogsaa i Hankau. Moskovitens skygge hviler over det hele; han har ikke sat sig fast alene ved Kinas porte, men ogsaa i det indre af landet. Man kan næsten sige, at Hankau er ifærd med at blive en russisk by.

Det store te-marked i Hankau holdes kun i seks uger hvert aar, idet cheferne for de store europæiske firmaer eller deres agenter opholder sig i byen fra begyndelsen af mai til midten af juni. Blad-te tilberedes og indskibes indtil september og endnu senere, og presset te laves indtil januar; men de fineste sorter forhandles blot i de ovennævnte seks uger. Som første kvalitet indkjøber russerne kun de unge blade, der netop folder sig ud i enderne af kamelia-buskens eviggrønne grene hver april. Disse »den anden maanes blade« plukkes omhyggelig af med haanden, medens det næste sæt blade, der er seigere, skjæres af med kniv, og ved tredje og fjerde gangs indhøstning skjærer man endog hele kviste af sammen med bladene. De først indsamlede blade gjennemgaar i te-plantagen en rullings-,

gjærings og tørrings-proces. Gjæringen forandrer bladenes farve fra grøn til rødbrun og omdanner en del af garvesyren til sukker, i hvilken henseende den sorte te adskiller sig fra den grønne, hvis blade tørres, som de kommer fra busken. Alle forsøg paa at faa kinesere til at udvise større omhu og renslighed ved teens behandling har været ligesaa frugtesløse som bestræbelserne for at faa indført maskiner paa te-plantagerne.

De tørrede te-blade af den første grøde bringes af mellemmænd til Hankau, og en dag i den første uge af mai kommer de silkeklædte kinesiske agenter i bærestole fra sin fødeby til de europæiske kvarterer for at tilbyde sine første te-prøver. Hermed er sæsonen aabnet, og i de paafølgende seks uger, under den glødende sommersols straaler, arbeider Hankau under høitryk. Prøverne undersøges nu af udenlandske sagkyndige, de saakalte »te-smagere«, hvis skarpe og øvede sanser gjør deres dom ufeilbar. Dette foregaar paa den maade, at nogle faa blade omhyggelig blir taget ud og lagt op i en flad kop, hvorefter der hældes kogende vand over dem. Te-smagerne lægger nu nøie mærke til, hvorledes bladene folder sig ud i vandet, hvorledes vædsken efter haanden antager en dyb, klar kaffebrun farve og indaander den æteriske oljes vellugt, der føres afsted med dampen. Tilslut tager han saa en liden slurk i munden, analyserer nøie teens egenskaber i det sekund, den hviler paa hans tunge, og spytter den atter ud. Man blir nu enig om en pris, og teen hidføres i kister eller tykke papirsække og anbringes i store beholdere i fabriken, hvor den langsomt blir tørret i jernpander over kul-ilde, dernæst indpakket i lufttætte blyæsker og lagt i trækasser, der blir omgivet med papir, ferniseret og endelig bedækket med matter, hvorefter de bringes ombord i de ventende skibe. 25 halvkasser af af denne første-grøde sendes hvert aar til keiseren af Rusland til brug ved hans hof.

Te-smageren regjerer som uindskrænket fyrste i Hankau i de seks uger. Hvad han nu end kan være resten af aaret, saa er han dog altid under te-sæsonen streng afholdsmand; ti han tør ikke paa nogen maade sløve sine sanser. Skjønt han vel vogter sig for at svælge en eneste slurk af de mange te-prøver, kommer dog som oftest hans nervesystem og fordøielse i ulage, naar han har fungeret i en ti eller tolv aar. Den professionelle te-smager i Hankau drikker kun selters eller mineralvande i de første varmeste uger, og naar det ord kommer ud, at en saadan sagkyndig har taget sig et glas sherry eller bittert i klubben, da er dette et sikkert tegn paa, at

den store te-sæson snart er torbi, og at der kun bringes lidet af den fineste te til byen. Uagtet te-firmaerne nu for tiden alle er russiske eller sibiriske, er dog te-smagerne bestandig englændere.

Russerne kjøber baade den dyreste og den billigste te paa markedet i Hankau, idet den første sendes over Odessa til europæisk Rusland og den siste til Mongoliet og Sibirien. Den største te-fabrik i Hankau indehaves af firmaet Tokmakoff, Molotkoff & Co. og beskjæftiger 1400 arbeidere. Denne fabrik bestyres af en

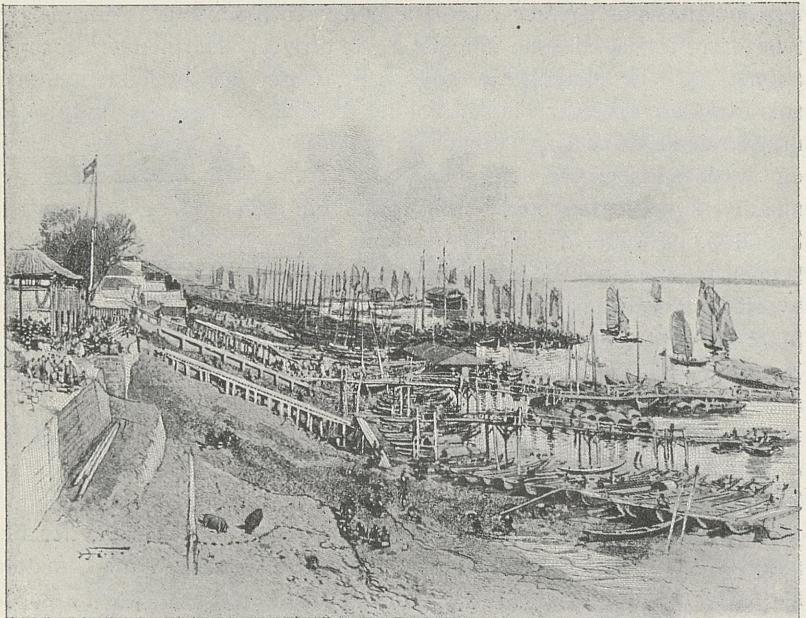

Baad=byen ved Hankau under lav=vande.

skotlænder, der har opfundet og forbedret adskillige af de der anvendte maskiner. En udlænding vil i førstningen blive forbauset over at se, at en hel del af de simpleste processer foregaar med haandkraft. Men sagen er, at Kina har en slig overflod paa arbeidsdygtige mennesker, at daglønnerne blir billigere end det stenkul, der er nødvendigt til at drive maskinerne.

I gamle dage blev teen ført over land fra Hankau gjennem Sibirien til Volga paa ryggen af kameler. Karavan-handelen fra den sibiriske grænse til Volga var gjenstand for underhandlinger mellem

Peter den Store og keiser Kanghsi, og siden den tid har der ustanselig, sommer og vinter, gaaet lange karavan-tog frem og tilbage gjennem Sibirien. Nisjni-Novgorod var tidligere Ruslands te-marked, og denne lange transport var ikke dyrere, end at teen her kunde leveres billigere paa denne maade, end om den var blet ført til europæiske havne med dampskibe. Men da Suez-kanalen aabnedes i 1869, flyttedes te-handelen lidt efter lidt til Odessa, og det store marked ved Volga har nu tabt sit mest maleriske præg, efter at kamelerne og de store te-karavaner er forsvundene.

Det er interessant at iagttage det mylrende liv paa floden udenfor Hankau. Tusener af brune baade færdes ustanselig mellem hverandre og kryber opover og nedover floden som vand-insekter. Den talrige flod-befolkning har sine flydende butiker og forretninger, og enhver handelsbaad har paa mastetoppen ophængt et symbol eller en vareprøve, der viser forretningens art. Fra en mast dingler et ved-knippe; paa andre baade averteres forretningen ved hjælp af vandspande, børster, skamler, barber-bækkener og flettede haarpiske, traadnøster, lys, klædningsstykker.

Hanjang, Hankaus tvillingby, kan rose sig af at have et arsenal og et jernværk, der er anlagt efter udenlandsk mønster af den store vicekonge Chang Chi Tung, der har faaet det ord paa sig, at han er den eneste hæderlige provins-embedsmand i hele Kina, — den eneste statholder, der ikke stikker de offentlige indtægter i sin egen lomme. Her ligger endvidere ved flodbredden et smukt te-hus, hvor der daglig vanker en mængde embedsmænd og lærde, og hvor vicekongen for en del aar siden gav en stor fest for den nuværende russiske tsar og hans ven prins Georg af Grækenland.

Høiere oppe ligger Wuchang, »Jangtse-kiangs dronning«, hvor der bor mange høitstaaende kinesere, deriblandt vicekongen selv, der her — ligeledes efter udenlandsk mønster — har anlagt en bomulds-fabrik med elektrisk lys samt en militærskole med tyske lærere. Den forhen prægtige stad blev af de før omtalte Taiping-oprørere forvandlet til grushobe, og mange af de kvarterer, som siden den tid atter har reist sig, stinker af smuds og gjør byen blot lidet tiltrækkende for fremmede, der af indvaanerne blir betragtet med »skjæve« øine.

Flydende luft og dens fremtidige anvendelse.

(Efter *Die Zeit.*).

Da surstoffet er nødvendigt for de kemiske processer, der findei sted saavel i menneskets lunger under indaandingen som i masovnens indre under mineralernes nedsmeltning, saa ligger det nær at antage, at den praktiske maade, som professor C. Linde nylig har opfundet at fremstille surstof-rig flydende luft paa, efterhaanden vil faa en indgribende betydning for industrien paa mange omraader.

Der findes nemlig i den flydende luft tre faktorer, som kan udnyttes i industriens tjeneste. 1) Den høieste kuldegrad, som det hidtil har været muligt at fremstille, 2) en høi grad af kemisk energi som følge af det koncentrerede surstof, der indeholdes i den flydende luft og 3) en mekanisk kraft, der ligger i den flydende lufts tilbøielighed til igjen at udvide sig; men denne kraft maa vistnok ikke tillægges synderlig praktisk betydning, uagtet det er lykkedes at benytte komprimeret luft som drivkraft for skibe og maskiner — ja endog til skydning istedenfor krudt.

Hvad nu hovedsagen, produktionens billighed, angaar, saa skal man ifølge prof. Lindes opgave, under forudsætning af nogenlunde billige brænde-materialer, paa hans maskine med 1 hestekraft pr. time kunne fremstille ca. 1 $m.^3$ 50 pct. surstofholdig luft med en bekostning af ca. 1 øre pr. $m.^3$.

Dette surstof kan, som allerede foran antydet, faa anvendelse paa forskjellige tekniske og industrielle omraader, af hvilke nogle her eksempelvis skal nævnes. Saaledes kan flydende surstof anvendes til fremstilling af klor (efter diakon-processen), og ligeledes vil det med fordel kunne benyttes ved tilvirkning af lysgas, ligesom det kan bruges til at give daarligt brænde-materialie en større effektivitet og høiere varmekraft. I industrielle anlæg kan gasmotorernes nytte-effekt betydelig forøges, da nemlig en blanding af gas og sammenpresset luft fra prof. Lindes maskine indeholder en adskillig større spænding end en blanding af gas med almindelig atmosfærisk luft. Videre vil glødelamper — hvad enten det nu er gas-, petroleums- eller spiritus-lamper gjennem en passende tilførsel af surstof blive økonomisk billigere, samtidig med at de vil vinde i lysstyrke. Endelig vil sammenpresset surstofrig luft spille en betydelig rolle i metallurgien og da i særdeleshed i jern-industrien, ligesom den vil kunne tjene til fremstilling af billigt kvælstof, kulsyre og svovlsyre-anhydrat m. m.

I forrige aar vakte en ny anvendelse af flydende luft med dens rigdom paa surstof stor opsigt inden fagkredse. Det gjælder nemlig om fremstillingen af et billigt eksplosiv-stof med uhyre sprængkraft. Sagen var den, at ifølge en beretning i tidsskriftet *English Mechanic* skulde prof. Charles Tripler i Amerika have opfundet en fremstilling af flydende luft, som, hvis den bekræfter sig, vil vise sig at være en betydelig forbedring af Lindes metode. Beretningen om Triplers opfindelse er imidlertid omgivet med saa meget reporter-fantasi, at det ikke er let at afgjøre, hvad man mest skal beundre, enten selve opfindelsen og dens betydning eller beretningens rigdom paa vild fantasi, ifølge hvilken vi befinder os lige foran en fuldstændig revolution i al teknik. Der forudsiges en ny tidsalder — hverken mere eller mindre end »den flydende lufts aarhundred« — og man belæres om, at der er ligesaa stor forskjel mellem Triplers og Lindes metoder til fremstilling af flydende luft, som der er mellem oceanet og en bøtte vand. Det minste og direkte resultat af denne Triplers opfindelse skal angivelig blive den, at vi snart vil faa se alle lokomotiver og dampskibe drevet fremad med fabelagtig hurtighed ved hjælp af flydende luft istedenfor med damp eller elektricitet.

Et tysk fagblad indeholder forresten en meddelelse om et foredrag, som prof. Tripler for en tid siden holdt over sin opfindelse og om den forbauselse, hvormed hans tilhørere fulgte de af ham derunder foretagne eksperimenter.

$^1/_4$ liter flydende luft, som prof. Tripler gyder i en almindelig tekjedel og derefter ryster, begynder straks at dampe og koge. De dampe, som udvikles, forflygtiger sig imidlertid ikke i luften, men synker til jorden »som om de var af bly«. Dersom kjedelen sættes over ilden, saa blir virkningen endda mere storartet. »Himmelhøit spruder da det sydende skum«. Medens tilskuerne nu i største forbauselse betragter den brusende kjedel, som synes at maatte smelte af den varme, som udvikler sig, griber professoren med et redskab ned i kjedelen og henter frem derfra et stykke is. Derpaa vender han kjedelen helt om, saa bunden kommer i veiret og gulvet bedækkes med en hel del isstykker, — en is hvid som porcellæn og haard som staal. Denne is er ikke andet end stivnet flydende luft med en temperatur af ÷ 205 ^{0} C. — en temperatur, mod hvilken Nordpol-isens kuldegrad forholder sig som smeltet bly.

I hele denne beretning synes der dog at være en kjærne af sandhed, nemlig at prof. Tripler har opfundet en ny og forbedret maade at fremstille flydende og frossen luft paa, hvilket jo er hovedsagen. Tripler tager nemlig almindelig atmosfærisk luft, saaledes

som man indaander den paa gaderne i en by, berettes der, og presser denne sammen med en stærk pumpe, der drives af en maskine paa 50 hestekræfter. »Trykket øges saa længe, indtil det er steget til 1000 pund pr. □ tomme og man kan gjøre sig et begreb om et saadant tryk, naar man tænker sig, at al »luften i en stor kirke« paa denne maade kan sammenpresses, saaledes at den rummes i en liden staalcylinder af en liters indhold.« Endnu befinder dog luften sig i gasform og man opheder derfor staal-cylinderen, hvorved spændingen og følgelig trykket end yderligere forøges, hvorunder en del af gassen gaar over i flydende tilstand og kan aftappes.

Et stykke frossen luft i haanden føles som hvidglødende jern. Ifølge meddelelsen berørte Tripler videre et stykke luft-is med en kulspids af en elektrisk buelampe, som glødende antages at have en temperatur af 2 à 3000 ^{0}. Selvfølgelig blev kulspidsen hvidglødende ved at komme i berøring med isens rige indhold paa surstof, men isen selv syntes aldeles uberørt af den uhyre varme, som derved opstod. Derpaa blandede professoren luft-is sammen med almindelig is og virkningen var den samme, som naar man kaster et stykke gloende jern i vand, — der blev en voldsom boblen og brusen i massen.

Alene ved synet skal flydende luft ikke kunne skjelnes fra almindeligt vand, men hvis man stikker haanden ned i den kolde vædske, saa fordamper den fugtighed, som findes i haanden og danner et beskyttende hylse af damp omkring den paa samme maade, som naar haanden stikkes ned i smeltet jern; men hvis man ikke øieblikkelig tager haanden til sig igjen vil den ligeledes forbrænde ligesom i smeltet jern.

Men nu kommer vi til den ifølge meddelelsen storartede og forbløffende følge af opfindelsen, som skal løfte vort aarhundred ud af dets hængsler, og det er den flydende lufts anvendelse som sprængstof. Drysser man nogle draaber flydende fuft paa bomuld og antænder dette, saa finder en hastig eksplosion sted. I almindelig ublandet form er den flydende luft ikke i minste maade farlig, ikke engang ved berøring med en brændende cigar eller fyrstikker, som derimod gløder med et meget stærkere lys ved saadan berøring. Blander man derimod flydende luft med alkohol eller terpentin, eller forsøger man at indespærre den i et trangt rum, saa kommer dens sprængkraft til syne. Prof. Tripler gjød, ifølge beretningen, lidt flydende luft ned i et kobber-rør, som han lukkede med en træprop. Efter mindre end et halvt minuts forløb for proppen ud af røret samtidig med »et knald som af et kanonskud«.

Forresten erholder man gjennem hvilken som helst blanding af et lettere brændbart stof f. eks. bomuld eller kulpulver med surstofrig flydende luft et eksplosiv-stof. En stor del af vore ældre sprængstoffe f. eks. krudt og skydebomuld m. fl. er forresten ikke andet end en mekanisk blanding, i hvilken atomer af svovl, kulstof, surstof og vandstof er bragt i en saa intim berøring med hinanden, at den hele masse paa en gang kan bringes til at indgaa en kemisk forbindelse eller, hvad der er det samme, — at forbrænde.

Det samme stykke kul, som kun meget langsomt forbrænder i en ovn, fordi surstoffet kun langsomt og i smaa kvantiteter tilføres det, blir til et frygteligt eksplosiv-stof, naar hele dets forbrænding kan foregaa i et øieblik, og det er kun muligt, naar kulstykket er blet fint pulveriseret, og hvert atom kommer i forbindelse med en tilstrækkelig mængde surstof.

Fugter man bomuld med flydende luft, der indeholder 50 pct. eller mere surstof, saa erholder man paa en ganske simpel og ligefrem maade et eksplosiv-stof. Selvfølgelig besidder dette stof ikke andre mærkelige egenskaber end andre eksplosiv-stoffe. Forresten indeholder de nævnte eksplosiv-stoffe ikke større energi eller mere arbeidskraft, end om kullet og bomulden forbrænder langsomt, medens forskjellen kun bestaar deri, at den i disse stoffe er koncentreret paa et kortere tidsrum.

Tilsætter man kulpulver $^1/_3$ af dettes vægt med bomuld og fugter denne blanding med flydende luft, saa erholder man paa en meget billig maade et eksplosiv-stof med uhyre sprængkraft. Imidlertid beholder denne saaledes med flydende luft fugtede blanding sin sprængkraft fuldt ud kun i 5 til 10 minuter og aftager efter haanden, saaledes at den efter $^1/_2$ times forløb atter er et ganske uskadeligt stof.

Et stofs sprængkraft staar i ligefrem direkte forhold til den hurtighed, hvormed det forbrænder; ti under forbrændingen udvikles uhyre mængder af gas, hvis spænding yderligere forøges ved varmen. Det er saaledes den gjennem tilsætning af flydende luft opnaaede større forbrændings-hurtighed, som gjør bomulden til det frygtelige sprængstof, hvilket reporteren om prof. Triplers eksperimenter fremholder som et af de mærkeligste resultater af hans opfindelse.

Naar den samme reporter videre udtaler, at den flydende luft indeholder en mekanisk kraft, der endog er damp og elektricitet overlegen, saa gaar han, saaledes som ovenfor antydet, utvilsomt for vidt; ti som bemærket, udvikler et stykke kul eller bomuld ikke mere arbeidskraft eller energi under en eksplosion end ved sagte

forbrænding, og det er saaledes ikke godt at indse, hvorledes flydende luft skal indeholde en drivkraft, der er damp og elektricitet overlegen.

Hvis man bortser fra benyttelsen af vandkraft til frembringelse af elektricitet, saa tiltrænges til fremstillling af denne saavel som af damp, der saaledes danner et slags mellemled, en forbindelse af kul med surstof. Muligens tør flydende luft engang vise en større nytte-effekt som praktisk drivkraft end disse tvende overgangsled, damp og elektricitet — det skal ikke benegtes —; men den form, hvori denne fremtids-mulighed fremstilles af reporteren, er imidlertid blottet for al sandsynlighed.

Som følge af sin opfindelse og de af samme flydende resultater siges prof. Tripler at gjøre sig haab om at kunne bevirke en fuldstændig omvæltning i krigsførelsen. Den flydende luft vil ikke alene kunne udslynge projektilet med en hidtil uanet kraft, men samtidig lade kanonens eller geværets løb forblive koldt. Videre vil man ved »hensigtsmæssig anbringelse« af et par vognladninger flydende luft og bomuld kunne sprænge alle Europas fæstninger og flaader i luften. Ti siger reporteren: »Hvilken fæstning vil kunne modstaa den sprængkraft, som udvikles af en mine ladet med bomuld fugtet med flydende luft?« Idet man lader dette staa ved sit værd, skal dertil bemærkes, at derved kun er den lille hage at faa minen anbragt paa »en hensigtsmæssig maade« under en fæstning eller en flaade, hvorhos skal tilføies, at det samme resultat under lignende forudsætning sandsynligvis vilde opnaaes ved anvendelsen af et par »vognladninger dynamit«. Hvad dernæst den flydende lufts anvendelse i transportens tjeneste betræffer, saa stilles i udsigt, at den og intet andet skal blive fremtidens drivkraft for skibe og lokomotiver. Man vil, siges der, opnaa den høieste grad af hurtighed samtidig med, at man blir kvit den kvælende og generende varme i maskin-rummet. Et skib eller lokomotiv vilde saaledes tiltrænge kun lidet eller aldeles intet kul, naar det kun medførte et tilstrækkelig kvantum flydende luft!

Til slutning skal bemærkes, at meddelelsen om, at »en stor kirkes luft-indhold« kan sammenpresses i en literflaske, støder an imod den simple kjendsgjerning, at der ogsaa for luftens sammenpresning gives en grænse, nemlig atomernes volum, som man ikke kan komme udover. Fra disse absolute atom-volumer kan man nemlig beregne, hvor mange literflasker der vil tiltrænges for at rumme den sammenpressede luft i en større kirke. Tænk! En stor kirkes luftindhold i en literflaske! Saaledes lader naturen sig ikke voldtage, — ikke engang af en amerikansk opfinder.

Dolorosa.

(Af **Arthur Applin.** Oversat af Aagot Holst).

I.

Lige overfor South Kensingtons tegneskoler er der en række smaa enslige villaer. De ligger et stykke fra gaden og mellem Cromwell Road og Brompton Road — mellem forfængelighedens marked og kampen for tilværelsen. Der er en række sprikende trær langs fortauget, og i dem prøver nogle pjuskede smaaspurve paa at bygge reder og udklække unger, — men det sætter snart Kensingtons katter en stopper for.

Den minste af disse smaa villaer var no. 97. Den kunde ikke rose sig af mer end to vinduer paa forsiden, det ene over det andet Indgangen laa for enden af den lille havestribe, som løb langs villaens venstre side. Om vaaren stod der kasser med gule paaskeliljer udenfor vinduerne; om sommeren geranier og tusenfryd; om høsten gule oktober-roser og blaa kornblomster. Selv om vinteren kunde man se blomster der, — roser og liljer, hvis man bøiede sig over jern-rækværket og kikkede ind i værelset gjennem de blegrøde gardiner. Man kunde se store krukker med blomster, et gjenskin af lyset i et speil og en Venus i marmor, men det var ogsaa det hele.

Folk, som gik forbi paa gaden, stansede ofte og saa med nysgjerrige blikke paa villaen med de to vinduer. De undredes over, hvem der boede i et sligt bitte lidet hus. Det kunde ikke være en herre, saa meget skjønte de af blomsterne, speilet og den hvide Venus. Følgelig maatte det være en kvinde, og dermed trak de paa skuldrene og gik videre.

Men alle kuskene paa omnibuser og kab'er kjendte godt det lille hus. Det havde en særegen tiltrækningskraft for dem. De blev formelig glade i det, og syntes rent, det var som en gammel ven. Om sommeren, naar der var lemmer for vinduerne, og blomsterne var taget bort, savnede de noget. De kaldte det for Blomsterkrukken og kunde sige til hverandre: »Jeg var fire minuter for sent ude, da jeg kjørte forbi Blomsterkrukken imorges.« Hvis nogen havde spurt dem, hvorfor de kaldte huset slig, eller hvem der boede derinde, vilde de formodentlig have smilet og ikke vidst, hvad de skulde svare. Men de var altid glade, naar lemmerne var taget ned og blomsterne kommet igjen.

Nogle af de flotteste kab-kuske roste sig af at have kjørt

Blomsterkrukkens eierinde. Men spurte nogen af kameraterne om, hvorledes hun saa ud, smilte de bare ogsaa og svarte: »Ikke noget fusk der, det kan du stole paa.«

Saaledes blev no. 97 lidt efter lidt anseet og betragtet med en blanding af agtelse og beundring — fra udsiden.

Det indre indgjød bare en lys glædesfølelse. Det værelse, hvis vindu vendte ud mod gaden, var ikke stort og mere langt end bredt. Paa parket-gulvet laa nogle prægtige skind. Et stort piano stod i det ene hjørne, ved siden af det en palme og Venus-statuen. Foran vinduet var der et koseligt lidet etage-bord, nogle lave, store stole og en blød, magelig sofa. Der var ingen malerier paa væggene; men et eller to paa staffelier. Det var det hele.

Værelset ovenpaa var møbleret omtrent i samme smag. Men istedenfor pianoet var der et stort toiletbord. Der var flere speile og til venstre en seng halvt skjult af hvide muselins-gardiner. Ved væggen stod der et lidet bogskab og et skrivebord, og paa bordet var der en stor vase med blomster.

Det saa ud, som om freden, jaget af verden udenfor, havde fundet et fristed i disse to værelser. Men den kvinde, som boede i Blomsterkrukken, vilde have svaret, at fred kjendte kun ikke, — bare undertiden hans bror, søvnen.

II.

Blomster, musik og kvinder, en underlig blanding af parfumer, af lyd og af farver, vakkert og stygt, fornøieligt og bedrøveligt, tiltrækkende og frastødende, saaledes var Ralph Harwoods indtryk af et engelsk karneval.

Han stod under en palme i et mørkt hjørne og saa paa scenen. Han havde aldrig været med paa noget sligt før, og han var kommet hid for at more sig. Det havde han ogsaa gjort, og nu saa han paa de andre. Det var en af hans feil dette, — at se paa folk og tænke. Han syntes, de strævede uforholdsmæssigt efter at fornøie sig. Selv havde han ikke havt megen moro i sit liv. Han var forfatter. Og han syntes, det var lettere at skrive fortællinger end at fange glæden.

Han syntes undertiden musiken skalv af graad, — graad for disse mænds og kvinders skyld, som higede efter fornøielsen uden at naa den.

Valsen var forbi, men han stod endnu i sin krog, saa og undrede sig. En kvinde i en rød domino og med maske stansede lige overfor ham og saa ham ind i ansigtet.

Han lagde ikke mærke til hende.

»Kom nu,« sagde hendes ledsager, »ellers faar vi ikke plads.«

»Jeg bryr mig ikke om at sidde ned. Gaa bare. Denne gut morer mig.«

Han trak paa skuldrene og gik henimod restaurationen.

»Nu,« sagde kvinden, »naar blir du færdig med at drømme?«

Ralph for sammen.

»Aa! Jeg ber om forladelse! Ja, jeg stod og tænkte.«

»Hvor dumt! Jeg tænker ogsaa undertiden, og da blir Jeanne ærgerlig paa mig.«

»Og hvem er Jeanne?«

»Aa, Jeanne er min pige. Hun tager vare paa mine klær, mine penge og min moral.«

»Hvad tiltrænger mest tilsyn? Klærne?«

»Nei, pengene. Hvis ikke Jeanne var, vilde jeg aldrig have en øre, og da pengene repræsenterer moralen, er hun paa en maade min reddende engel.«

»Der kan være noget i det. Lad os sætte os her og sig mig dit navn, — det bør være et vakkert navn!«

»Ruby Leighton. Vær saa snil at lade mig faa noget at drikke.«

»Ruby Leighton! Det er ikke noget almindeligt navn. Hvad vil du have?« Han saa paa hende og smilte. »En soda?«

»Nei tak, jeg vil have noget mere oplivende. Vi kan tage kaffe!«

De fandt en sofa og satte sig ned.

»Disse danse er temmelig kjedelige,« sagde hun.

»Hvorfor kom du da? Jeg synes, her har været meget livligt iaften. Jeg har aldrig været her før.«

»Aldrig været her før! For en underlig mand! Du kan kjøre mig hjem, hvis du vil, du er rent et særsyn. Jeg kom, fordi jeg kjedede mig og ikke havde noget at gjøre. Jeg læste Swinburne i hele eftermiddag, og han fik mig til at føle mig rent elendig.«

»Du — læste — Swinburne? Hvorfor?«

»Formodentlig fordi jeg er en nar. Jeanne er rasende, naar jeg læser mine dumme bøger.«

»Jeanne maa være meget klog. Du skulde ikke læse bøger.«

»Hvorfor ikke? Du læser, en hel mængde andre folk læser, — hvorfor saa ikke jeg?«

»Hys, tal ikke saa høit. At læse den slags bøger gjør en bare ulykkelig. Jeg læser dem, fordi det nu engang er min skjæbne at være ulykkelig, — men dit livsmaal er —«

»At jage efter glæden. Saa kom da, og lad os danse; de spiller den siste vals. Lad os more os!«

Hun reiste sig, og han fulgte hende. De dansede, til violinernes siste toner døde hen.

Man begyndte at slukke lysene. Ralph tændte sig en cigaret.

»Kom nu,« sagde han, »og lad os gaa.«

Dagslyset var brudt frem udenfor. Luften var frisk og kold.

»Lad os gaa gjennem basaren,« sagde han. »Det er aabent nu og blomsterne er deilige.«

De gik ind i bygningen, som var fuld af gartnere, udraabere, gadesælgere og gamle og unge blomster-sælgersker. Nogle kom med nærgaaende bemærkninger, idet de gik forbi. Andre bad om penge. Men de agtede ikke paa nogen. Det var for blomsternes skyld, de var komne. Og der var blomster alle steder. Store buketter af gule paaske-liljer, røde slyng-roser og liljekonvaller. Hver krog var fuld af blomster, de taarnede sig helt op imod taget.

»Hvor friskt alt ser ud,« hviskede Ruby. »Kjøb nogle blomster, kjøb mange til mig.»

Han gjorde, som hun bad om. Han fyldte hendes arme med roser og liljer. Saa vendte de sig om for at gaa.

»Raab paa den vogn der,« sagde Ruby; »bed ham kjøre til no. 97.«

De steg ind og for afsted. »Hvor delig og frisk luften er! Og hvor underlig Piccadilly ser ud saa tidlig om morgenen. Hør, for en støi spurvene gjør. De har formodentlig netop vaagnet, — og nu først skal vi sove.«

*

* *

»Jeg skulde ønske, vi kunde tage os en rotur paa floden nu. Vandet virker saa beroligende, har De lagt mærke til det? Ser De, hvor solskinnet glitrer paa indsjøen i parken? Jeg fryser, slaa kaaben om mig og tag blomsterne, de er tunge.« Hun lænede sig tilbage og talte ikke, før vognen stansede. »Er vi alt fremme? Aa jo, De kan gjerne komme med ind en stund, vær bare stille, saa De ikke vækker Jeanne. Luk døren og lad os faa lys. Jeg kan ikke taale at se dagslyset, naar jeg skal til at sove. Jeg har en følelse af, at jeg burde staa op isteden. Se saa, det er bra, — vil De have noget at drikke, saa skjænk i for Dem selv, tag Dem en cigaret og mor mig lidt — jeg vil saa gjerne more mig.«

III.

Ralph gav Ruby en cigaret og tog selv en. Saa satte han sig i en af de store lænestole. Men han talte ikke, han røgte i taushed og saa paa hende.

Ralph Harwood var ikke stort mer end en gut — i aar. Han var fire og tyve. Hans forældre gjorde ende paa en formue og døde, da han var femten. Hans eneste bror var officer, for tiden i Indien, og havde ikke høie tanker om Ralph. En søster, som han holdt usigelig meget af (den eneste, han havde havt at elske, med undtagelse af en rottehund) døde i barnealderen. I seksten aars alderen stod han alene uden uddannelse og uden penge. Hvis han bar sig dumt ad, saa var der da nogen undskyldning for hans daarskaber. Han lignede ikke andre mænd. Han havde underlige tanker og grundsætninger. Istedenfor religion og moral hyldede han sine egne rare drømme. Han var ikke vantro, men han var ingen troende. Der var bare et, som forekom ham syndigt i denne verden, og det var at saare eller bringe smerte over noget, som havde liv. Af denne grund havde han levet anderledes end de fleste mænd. Men naar han trængte selskab — hvilket ikke gik ofte paa — valgte han det ikke blandt dem, der giver tonen an. Han holdt sig til selskabsverdenens yderkanter; de var fornøieligere og naturligere. Og det var dem, der bødede for de synder, deres brødre og søstre aldrig gjorde. Og som han saa paa Ruby Leighton, der hvilede i sin bløde lænestol, mens masken laa ved hendes fødder, troede han atter at se en, der led. Og med dem, der led, havde han noget fælles.

Men nu var Ralph Harwood noget af en drømmer. Han søgte altid noget, han ikke kunde finde. Han var ikke engang vis paa, hvad det var, han søgte. Kanske denne kvinde kunde sige ham det. Men saa skjøv han denne tanke bort med et smil. Hans hang til drømme var paa færde igjen. Han tændte sig en cigaret til.

»De har piano,« sagde han. »Spiller De?«

»Ja, undertiden. Men jeg liker ikke musik.«

»Det tror jeg ikke.«

»Men det er sandt alligevel. En eller anden idiot tog mig engang med til operaen, og jeg saa Tannhäuser, — siden har jeg hadet musik. Jeg liker gadeviser og sligt noget.«

»Ja,« svarede Ralph grundende, »da jeg saa Tannhäuser første gang, tror jeg næsten, jeg ogsaa blev musik-hader. Men da alt var forbi, og jeg gik hjem i mørket gjennem de tomme gader, begyndte

jeg at tænke over alt sammen, og da troede jeg baade at forstaa og holde af, hvad jeg havde hørt. De kjender jo historien?«

»Jeg synes, den er afskyelig. Hvor kjedelig De er. De taler om slige dumme emner. Hvorfor morer De mig ikke?«

»Det kan jeg virkelig ikke sige. Jeg er formodentlig ikke nogen underholdende person, skjønt jeg rigtignok engang har moret en hel forsamling. Jeg gik nedover Piccadilly en nat kl. 1, da jeg fik se en hel del mennesker, som spærrede veien. Naturligvis gik jeg derhen for at se, hvad der var paafærde. Midt i stimlen saa jeg en vakker, velklædt ung pige, ikke ganske af den slags kvinder, man pleier at møde i Piccadilly paa den tid af natten. Hun var drukken, og mængden morede sig glimrende. De ventede bare paa den uundgaaelige politibetjent, som skulde bringe spøgen til toppunktet. Jeg trængte mig frem til hende, tog hende i armen, fortalte hende, at hun gjorde sig latterlig, og at det var bedre, hun lod mig følge sig hjem. Hun sagde, jeg løi, og mængden hylte af fornøielse. Men saa fandt jeg en kab, — kab-kuskene er altid nogle prægtige mennesker — fik hende ind i den og skulde netop til at følge efter selv, da en politibetjent tog fat i mig, og kabben kjørte sin vei. Dette ærgrede politibetjenten, som skjældte mig ud, og folk lo, som om de var gale. Ja, de fulgte mig helt til stationen. Jeg maatte betale tyve shillings, men mængden havde fornøiet sig. Og dette er den eneste gang, jeg har underholdt folk.«

»Ja,« sagde Ruby, »det maa have været meget morsomt. Nu er jeg søvnig. Det er best, De gaar. Godnat. De kan besøge mig, hvis De vil?«

»Jeg kommer bare til at trætte Dem.«

»Nei da, kom De bare.« Hun gabte, da hun lukkede døren op for ham. »Godnat. Kom bare; De er en snil fyr.«

Hun stængte døren efter ham, gik op paa sit værelse og satte sig ned foran speilet.

IV.

Onsdag, og intet at tage sig fore. Onsdag, og ikke et sted at gaa hen. Onsdagen var gjerne kjedelig for Ruby. Den kom midt i ugen og dæmmede ligesom lidt for fornøielsens strøm. Kanske der kunde komme et par visiter. Men de vilde vel ogsaa være kjedelige og søvnige. De kom vel bare for at kvikkes op lidt, og naar de saa, at hun ikke var istand til det, saa gik de sin vei igjen. Kanske *han* kom, — gutten! Hvad hed han nu? Ralph — Ralph et eller andet. Han var forresten ogsaa kjedelig. Og veiret med. Der var bare regn og taage alle steder.

Fra vinduet saa hun det dryppe regelmæssigt og ustanseligt fra træerne. Vandet rislede nedover hustagene, nedover de stygge, graa huse. Vandet fossede i rendestenene. Vognene, som rullede forbi, saa mørke og triste ud. Himlen var bare en tyk, blygraa, lavtliggende masse.

Det faldt vel ikke mange ind at gaa ud paa en slig dag.

Det var skrækkeligt at være saa alene i »Blomsterkrukken«. Hun fik det til at brænde i kaminen; det hjalp lidt, for saa fik hun da noget at se paa. Hun var saa lidet vant til at være alene; ensomheden næsten skræmte hende.

Hun saa ud paa den triste gade og gøs. Verden var i sand hed forladt.

Hun aabnede pianoet og spillede et par strofer af en munter sang. Men det var endnu værre end at sidde doven. Hun rodede igjennem alle sine noder og fandt tilslut Tostis »Farvel«. Da hun havde læst igjennem ordene, stillede hun heftet op og spillede første linje. Pludselig kastede hun sangen paa gulvet og smældte pianoet igjen.

»Jeg hader musik,« sagde hun høit.

Hun trak den mageligste stol hen til ilden, fyldte den med puder og prøvede paa at kose sig, saa godt hun kunde. Bare hun havde havt noget at læse. Aviserne var der ingen interesse ved. Zola's »La Débâcle« var forfærdelig, Lever's »Charles O'Malley« kunde hun udenad, Ibsens »Gjengangere« havde hun kjøbt, fordi hun havde seet Clement Scott's kritik af den i *Daily Telegraph;* men endnu havde hun ikke læst den, — saa var der en af Rudyard Kipling, Bibelen, en »nøgle til den buddhistiske religion« — og Swinburne.

Swinburne! Det var den eneste, hun brød sig om at læse. Det vilde formodentlig faa hende til at føle sig endda mere ulykkelig, end hun var; hun vilde komme til at hade sig selv, sit hus, sine venner — alt.

Men han trak alligevel. Hvem var Swinburne? Hvor boede han? Hvad gjorde han? Var han lig andre mænd? Nei!

Han stod i boghylden mellem Ibsen og Kipling. Hun kjendte ham. Hun kjendte ham bedre end hans far og mor eller kjæreste venner — kanske han ikke havde nogen venner! Hun kjendte ham bedre end de mænd, der havde trykket hans haand, — bedre end de kvinder, der havde kysset hans læber. De havde bare kjendt manden, der var lig andre mænd, — hun kjendte Swinburne.

Ralph forstod Swinburne? Skulde hun tale med ham en liden

stund? Høre om Dolorosa og Proserpina, Faustine og Félise, den hellige Dorothea og Aholibah?

Hun lignede Aholibah. Nei, hun lignede Dolorosa.

Jeanne var ærgerlig, naar hun læste. Men Jeanne forstod ingenting.

Hvad sagde han om Proserpina?

* * *

»Her, hvor verden er rolig,
her synes det, sorgen selv
skal jages bort fra min bolig,
dødes i glemselens elv!
Her ser jeg alt som i drømme,
ser jorden aabne sin ømme
favn for de rislende strømme,
le mod det vaarblaa hvælv.«

Hvad mente han nu med dette? Hun vilde gjerne baade tænke og føle; men hun kunde ikke tænke, og hun kunde ikke føle.

»Jeg ledes ved smil og taarer,
ved mænd, der græder og ler.«

Det var hende, Ruby, hans digt talte om! Ogsaa hun ledede

»Ved høsten, der venter de daarer,
som saar og haaber paa mer!«

Hvilken høst? Bare stilhed, død, søvn! Ralph havde ret; hun burde ikke læse slige bøger! Men

»Saa svinder elskov og gammen,
saa svinder hjerternes glød,
og skydække trækker sig sammen
og slører for sommerens død,
drømme, som livet har vraget,
knopper, som sneen har taget,
blade, som vinden har jaget,
roser, som misted sin lød!«

Hun løftede øinene fra bogen og stirrede ind i varmen. Hun saa mange underlige ting i gløderne.

Saa lo hun høit.

Der kom en ind i værelset. Hun vendte sig om. »Kaptein O'Brien, madame.«

»Goddag, Ruby, — hvad er det for noget morsomt, De ler af? Og ild i kaminen har De ogsaa, — en god spøg og varme — det

er udmærket! Vil De gjøre mig til et fuldstændigt lykkeligt menneske, saa lad mig faa en whisky og soda.«

»En god spøg? Ja, dem er der nok af. Charley, De er ikke nogen mand, De er en stor daare!«

»Naa, hvad er paa færde? Og hvad læser De? Swinburne — nei, De er da et pragtfuldt pigebarn!«

»Aa, jeg har seet Dem læse *Punch* og aldrig kaldt Dem »pragtfuld«. Er det ikke en koselig dag, saa oplivende og straalende?«

»Pokker tage baade veiret og armé-kommandoen!«

»Hvad er det for noget galt nu da?«

»Ingenting! Men du store verden, her kommer Jeanne med te! Drikker De te, Ruby?«

Hun nikkede. »Det skal De ogsaa være saa god at drikke idag. Hvorfor kom De egentlig!«

»Jeg ved ikke. Jeg synes, De saa daarlig ud paa ballet og vilde gjerne høre, hvordan De havde det. God tone, ved De.«

»Ikke sid saa langt borte, jeg kan ikke naa over bordet, og De skal naturligvis have en kage hvert sekund. Ja, det er bra — De sidder godt paa kamintæppet. Saa De troede, jeg var syg? Det tror jeg ikke et ord af. Tænkte De det, vilde De holde Dem borte.«

»De er syg.«

»Ja, det er sandt!«

»Vær nu ikke kjedelig. Hvis De var syg, saa vilde jeg — vilde jeg — sende en doktor til Dem.«

»Hvor omtænksomt! En doktor — hvor trøstende!«

»Ruby, hvad er paa færde? Trænger De — penge — er De læns?«

»Penge! Jeg er syg af penge — giver De Deres hund penge, naar der feiler den noget?«

»Kjære Dem, De faar mig til at føle mig som et brutalt best. Og det er ikke pent af Dem. Men de har bestandig været mig en gaade. Hvem *er* De? Hvor kommer De fra? De synes aldrig —«

»Det er nok, Charley, jeg er ude af humør idag! De er et godt menneske, — bedre end de fleste. Men jeg liker aldrig onsdagene. Da er gjerne verden mørk.«

»Ruby, — jeg skulde ønske, — jeg mener — nei, sig mig, hvad tænker De paa nu?«

»Maa jeg byde Dem en kage? Det er saa hyggeligt at se Dem spise; — det ser saa sundt ud. De er det eneste sunde, som nogensinde kommer indenfor dørene i dette hus.«

»Tusen tak! Men hvad lo De af, da jeg kom ind!«

»En kop te til? De drikker jo te som en dame!«

»Jeg skulde ønske, jeg var en dame, det vilde være svært behageligt undertiden! Aa nei, forresten, — da vilde jeg jo ikke kjende Dem. Jeg ber om forladelse — jeg mente virkelig ikke —«

Hun lo. »Bryd Dem ikke om det; det var vist ment som en kompliment. De snille gamle Charley! Det er ikke Deres skyld. De er skabt slig! Det er kvindens feil, og nogle faa mænds!«

»Hvis feil? Nei snak ikke saa alvorligt, jeg forstaar Dem slet ikke. De er en bra liden pige, Ruby! Men nu maa jeg gaa, jeg skal paa visit hos en tante, som har ti tusen pund om aaret og en giftefærdig niece. Jeg kom først hid for at blive lidt opkvikket. Tanter og ægteskab virker saa nedtrykkende paa mig. Farvel, se at blive i godt humør igjen, og kast bogen paa varmen.«

Han klappede hende faderlig paa hodet og forlod værelset.

Hun gik hen til vinduet og saa ham kjøre bort i en hansom.

»Han kom hid for at blive opkvikket, før han gik til sin tante og hendes giftefærdige niece. Da er jeg glad over, at jeg ikke er nogen giftefærdig niece!« (Forts.)

Verdens korn-forsyning.

(Efter **Leroy Beaulieu** i *L'Economiste Français*).

Høsten tegner for tiden meget godt i Frankrige, men udsigterne er dog ikke overalt de mest lovende, idet de Forenede Stater iaar maa paaregnes at give 15 à 20 pct. mindre udbytte af hvede end forrige aar. Det kunde saaledes synes temmelig ørkesløst allerede nu atter at opkaste spørsmaalet, om den civiliserede verden for en længere fremtid stadig er sikret en tilstrækkelig forsyning af korn, eller om den ikke i en nogenlunde nær fremtid — ja endogsaa under en stor del af den nuværende slægts levetid, — vil trues af dyrtid.

Ved første øiekast synes dette siste alternativ lidet sandsynligt paa grund af den uhyre forøgelse af korn-produktionen i de siste 30 aar — en forøgelse, for hvilken man har det beste bevis i de stadig nedad gaaende priser paa kornvarer, — et prisfald, som kun nu og da er blet afbrudt ved nogle mindre gode aaringer over et større omraade.

Imidlertid er spørsmaalet af en fremragende engelsk videnskabs-

mand, sir William Crookes, drøftet i det britiske selskab for videnskabernes fremme og siden været gjenstand for en meget omfattende og indgaaende behandling med konklusioner baade pro et contra.

Det er imidlertid ikke alene i Europa, spørsmaalet har været ivrig diskuteret; men ogsaa i de Forenede Stater, som nu væsentlig dækker den gamle verdens underskud af korn, har de af sir William oprullede fremtids-udsigter fundet anseede mænds tilslutning.

Naar man saaledes i selve de Forenede Stater nærer tvil om, at deres land kan forøge sin korn-produktion i den grad, at den kan tilfredsstille Europas i fremtiden stedse voksende behov, saa kan man ikke uden videre afvise enhver frygt for dyrtid, om ikke umiddelbart forestaaende, saa dog i en nær fremtid, som lutter indbildning. Spørsmaalet fortjener saaledes i sandhed atter en indgaaende undersøgelse.

Det er en kjendsgjerning hvilende paa omhyggelig udarbeidet statistik, at verden, der for tiden tiltrænger en korn-forsyning af minst 900 millioner hl. aarlig, har en meget mindre oplagret reservebeholdning af korn, end den pleiede at have for 15 aar siden. Fra 1882—1895 har, saaledes som sir William Crookes ogsaa anfører, de fleste aars hvedehøst givet en afkastning større end forbruget, og især siden 1889 har man havt 7 aar, der har været betydelig over middelsaar. Derimod har aarene 96 og 97 været betydelig under middelsaar og har derfor slugt hele den fra de foregaaende aar oplagrede reserve-beholdning, som den gode høst i 98 paa langt nær har været i stand til at fylde. Indeværende aars høst, som efter indkomne beretninger siges at ville blive noget over et middelsaar, befrygtes ikke desto mindre at ville blive utilstrækkelig til fuldt ud at dække forbruget. Dette synes at tiltage hurtigere end den aarlige produktion, som vistnok lige til 1895 holdt skridt med forbruget, men siden har været utilstrækkelig til at dække dette. Trods den lettelse, som 1898 aars rige høst bragte, skulde den lærde englænders mørke forudsigelser saaledes alligevel synes at ville bekræfte sig; ikke alene er det for tiden umuligt at fylde de tidligere for konsumenterne saa vigtige reserve-lagere, men det kvantum brødkorn, som aarlig avles, er endog utilstrækkeligt til at dække aarets behov.

Der skulde saaledes for den europæiske befolkning snart ikke være nogen anden udvei end at spise brød af ris eller mais. Vistnok stilles i udsigt, at en noget nævneværdig pris-forhøielse, specielt saafremt denne har udsigt til at faa nogen længere varighed, vil bevirke en betydelig forøgelse af de korn-producerende arealer, saaledes at det voksende behov derigjennem kan blive tilfredsstillet.

Crookes anfører imidlertid, at om man i alle de for tiden kornproducerende lande udnyttede alle til kornavl brugbare arealer, saa vilde dette kun bringe en tilvækst af ca. 40 millioner, som efter en gjennemsnits-avl pr. ha. af 11.4 hl. vil give forøget aarlig afkastning af 460 millioner hl. — det vil sige just netop tilstrækkelig til at dække det som følge af befolkningens tilvækst øgede forbrug ved aaret 1931.

Det er altsaa ved dette tidspunkt, at krisen for alvor skulde indtræde; det vilde da formentlig heller ikke vare længe, før den kommer til at antage et høist ulykke-spaaende udseende.

Det er vistnok sandt, at videnskabens fremskridt paa landbrugets omraade i forbindelse med den mere og mere udbredte anvendelse af kemiske gjødnings-midler i høi grad har bidraget til at øge kornproduktionen, men den kemiske gjødning, som særlig egner sig for hvedeavl, er et slags nitrat, (chili-salpeter), som forekommer i begrænset mængde. Crookes har ved at beregne disse chili-salpeterlags udstrækning og kubik-indhold fundet ud, at de om 50 aar vil være udtømte, hvis der stadig eksporteres lignende kvanta, som for tiden; men dersom forbruget af nitrat skulde stige i forhold til den antagelige forøgelse af det korn-producerende areal, saa vilde lagene udtømmes paa meget kortere tid. Hvis videnskaben altsaa ikke finder nye hjælpemidler eller udveie, synes den nuværende slægt paa sine gamle dage at skulle staa overfor dyrtid. Denne antagelse har, som ovenfor antydet, vundet tilslutning ogsaa i selve de Forenede Stater og det blandt kyndige mænd, hvis mening har vægt. I en artikel, som mr. John Hyde, chef for landbrugs-departementets statistiske kontor, i afvigte februar maaned offentliggjorde i *North American Review*, anslaar han forøgelsen af det dyrkede areal i de Forenede Stater 30 aar herefter til 108 millioner acres eller 43 millioner hektar; dermed antager han, at man ogsaa har naaet ydergrænsen for opdyrkning af al produktiv jord i hans store fædreland. Man maa imidlertid lægge vel mærke til, at i dette areal er indbefattet ikke alene fremtidige korn-producerende strækninger, men alt nyt opdyrket land.

At der i et saadant uhyre land-omraade som de Forenede Stater, af hvis samlede areal (750 millioner hektar) kun ca. 97 millioner er dyrket, ikke skal være adgang til i videre omfang at udvide det dyrkede areal, synes unegtelig paafaldende.

Vistnok maa man ikke glemme, at der inden de Forenede Stater, som nu i længere tid har været Europas kornkammer, og hvis fremtidige funktion i saa henseende ved nærværende spørsmaals

besvarelse særlig indbyder til betragtning og undersøgelse, — findes høisletter og stepper med uhyre udstrækning, hvor nedbøren er saa ubetydelig, at de i det høieste kun kan tjene som græsgange i den tid, de ikke henligger som fuldstændige ørkener.

Saaledes beskaffen er den største del af landet, som ligger vestenfor den 100de længdegrad vest for Greenwich. Dette tørre, næsten regnløse belte trækker sig lige til Klippebjergenes yderste udløbere paa Stillehavs-kysten, og den gjennemsnitlige bredde er 1200 km. Det synes derfor ikke overdrevent at anslaa dens kvadrat-indhold til 200 à 250 millioner hektar.

Desuden findes der i Ny-Englands granit-formationer betydelige bjergrige og ufrugtbare strækninger ligesom i Syden moradser af stor udstrækning især ved kysten. Om man altsaa gjør end yderligere fradrag for bjerglandskaber, moradser, skogstrækninger og dertil endelig føier det areal, som optages af byer, veie, jernbaner, elve og og indsjøer, og beregner dette saa rummeligt som muligt, saa synes det endda lidet sandsynligt, at det areal, som blir tilbage af de 500 millioner hektar, ikke skal udgjøre mere dyrkbart produktivt land end ialt 140 millioner hektar.

Hvis man skal gaa ud fra, hvad der forøvrigt anføres i mr. Hydes artikel, saa maa der i de Forenede Stater kun være et temmelig ubetydeligt areal tilbage af staten tilhørende jord skikket for dyrkning. Af de 43 millioner endnu udyrkede hektar, som i 1930 forudsættes produktive, vil de $^3/_4$ hidrøre fra en videre opdyrkning af jord, der allerede er i privat eie, og hvoraf ca. 42 pct. endnu henligger udyrket. Betræffende den jord, som eies af staten, saa er den aller største del af denne beliggende i den foran nævnte tørre zone og saaledes i det høieste kun skikket som havnegang.

Efter dette skulde det synes temmelig klart, at de Forenede Stater ved 1930-tallet ikke længere vil kunne paaregnes som noget korn-eksporterende land, ti de vil selv ved den tid konsumere al den hvede, som dersteds avles. Folkemængden i de Forenede Stater er af mr. Hyde anslaaet til om 30 aar at ville udgjøre 130 millioner, — et tal, som imidlertid indrømmes endog af dem, der forøvrigt bestrider hans angivelser og derpaa byggede slutninger. Dette tal er visselig for høit, og man kommer sikkerlig sandheden nærmere ved at reducere det til 115 millioner, men man kan jo gaa ud fra, at det er rigtigt og se paa, hvad resultat det fører til.

Tager man det nuværende gjennemsnitlige forbrug pr. brødædende individ som udgangspunkt, saa vil de 130 millioner amerikanere i 1930 konsumere 252 hl. hvede, medens den usædvanlig

rige høst i 1898 i de Forenede Stater ikke gav mere end 243 millioner hl. Lægger man avlingen i 1897, der var et jævnt godt middelaar, til grund for beregningen, saa finder man, at der paa 15,400,000 med hvede tilsaaede hektar avledes 191 millioner hl. Under forudsætning af lignende afgrøde pr. hektar maa man i 1930 for at avle 252 millioner hl. hvede og saaledes tilfredsstille det indenlandske behov have et tilsaaet areal af 20,400,000 hektar eller 5 millioner mere end i 97, og samtidig vil der ikke blive et eneste hvedekorn tilovers til eksport.

Paa samme tid som forbruget af hvede stiger, vil ifølge mr. Hyde konsumption af alle slags andre landmands-produkter tiltage. Foruden hvede er væsentlig havre og mais de kornsorter, som avles i de Forenede Stater; men den overveiende del af disse kornsorter konsumeres allerede nu inden selve landet. Det samme er ogsaa tilfælde med for-vækster.

For at den indenlandske produktion skal kunne tilfredsstille den tiltagende befolknings eget forbrug af den slags varer, vilde det blive nødvendigt, at de strækninger, hvorpaa de dyrkes, forøges i et endnu stærkere forhold end de arealer, som tilsaaes udelukkende med hvede. De mais-producerende arealer maa forøges fra 31 til 57, havrens fra 10 til 14½ og for-væksternes fra 16½ til 27 millioner hektar.

Den hele forøgelse af produktivt areal til dækkelse af det stigende indenlandske behov vilde for kornsorternes, hveden deri indbefattet, samt for for-væksternes vedkommende saaledes udgjøre ca. 43 millioner hektar, medens mr. Hyde anslaar den høist mulige forøgelse af det dyrkede areal i 1930 til 43 millioner hektar, hvoraf følgen skulde blive den, at de Forenede Stater i 1930 ikke vil kunne avle nok til eget behov af korn og for-vækster og endnu mindre noget til eksport, selv om man forudsætter, at produktionen af bomuld, tobak og andre lignende planter ikke tiltog, og at deres areal saaledes ikke udvidedes paa andre landbrugs-produkters bekostning.

Det forholder sig vistnok saa, at et betydeligt kvantum mais, som tilsyneladende forbruges indenlands, paa en indirekte maade eksporteres, efter at være anvendt som gjøde-middel for fedesvin og slagtekvæg, hvoraf store kvanta kjød udføres. Ved at forminske denne eksport kunde vistnok avlen af mais og det med samme tilsaaede areal forminskes, men dette vil neppe bidrage til nogen nævneværdig eksport af andre slags landmands-produkter, specielt hvede. Rigtigheden af mr. Hydes anbringender og de slutninger, hvortil disse leder, kan imidlertid ikke indrømmes; ti det kan

umulig medgives, at der af de 506 millioner hektar, som i de Forenede Stater blir tilbage, efter at den tørre zone er fratrukket det samlede areal, ikke skal blive mere end 140 millioner tilbage skikkede for dyrkning. Desuden er hans anførsler og følgeslutninger i bemeldte artikel paa en afgjørende maade blet imødegaaet af den fremragende amerikanske statistiker mr. Edw. Atkinson, som imidlertid ogsaa indrømmer, at det indenlandske forbrug om 30 aar vil være tiltaget saaledes som anført.

Han anfører nemlig, at indbefattet en forholdsvis udvidelse af de til dyrkning af bomuld og tobak udlagte strækninger vilde et areal af 167 hektar i 1930 være tilstrækkeligt til dækning af det indenlandske behov, men ved at opdyrke og tilsaa yderligere 36 millioner hektarer vilde man kunne avle til eksport 1200 millioner bushels eller 430 millioner hl. hvede. Derved vilde det dyrkede og under kultur lagte areal være steget til 200 millioner hektar eller $^{2}/_{5}$ af de Forenede Staters areal — den tørre zone fratrukket — og ifølge mr. Atkinson vil der fra naturens side ikke være noget i veien for, at det dyrkede areal i 1930 saaledes kan være det dobbelte af det nuværende. Ifølge mr. Atkinson skulde man foruden de ovennævnte 200 millioner yderligere have ca. 250 millioner hektar skikkede for kultur. Dette synes dog noget stridt, men det skal indrømmes, at han er kommet til dette resultat gjennem grundige og omfattende undersøgelser støttet til meget detaljerede beretninger fra de forskjellige staters landbrugs-autoriteter.

Han har nemlig tilstillet disse et cirkulære indeholdende forespørsel om jordbundens beskaffenhed i hver stat af unionen og specielt om og hvor meget af den var skikket for hvede-avl eller for andre korn- eller for-vækster. Som følge af den imødekommenhed, der er karakteristisk for staternes administrationer, og som fordelagtig udmærker dem fremfor den gamle verdens, har disse tilstillet ham de mest detaljerede og muligens for enkelte staters vedkommende noget vel optimistiske oplysninger som svar paa hans spørsmaal, hvoraf resultatet imidlertid er, at i 6 af de for tiden stærkest korn-producerende stater nemlig Minnesota, Nord- og Syd Dacota, Illinois, Missouri og Wisconsin kun 5,300,000 hektar er besaaet med hvede af 63 millioner, der ansees skikket for den slags avl. I 4 andre stater nemlig Texas, Kalifornien, Idaho og Montana dyrkes der hvede kun paa $1^{1}/_{2}$ million hektar, medens 45 millioner hektar er skikket for hvede-avl.

Dersom nu dette paa det nærmeste er overensstemmende med det virkelige forhold, vilde de Forenede Stater være i stand til ud

gjennem hele det næste aarhundred alene at forsyne det gamle Europa rigelig med hvede.

Om man end forudsætter, at mr. Atkinsons syn paa forholdenes udvikling er noget vel optimistisk, saa synes det dog, naar alt tages i tilbørlig betragtning, at være mest overensstemmende med de virkelige forhold, saaledes som disse maa antages at ville arte sig.

Den eneste indvending, man skulde kunne reise imod den af ham forudsatte forøgelse af nydyrket land — nemlig en fordobling fra ca. 100 til 200 millioner hektar i 1930, maatte nærmest være den, at land-befolkningen i de Forenede Stater ikke tiltager saa hurtig i antal som bybefolkningen og i 1930 ikke skulde være saa forholdsmæssig forøget, at den — endog bortseet fra de lettelser og forbedringer, som videnskaben og tekniken utvilsomt endnu kan indføre paa landbrugets omraade — magtede at nydyrke saa betydelige arealer.

Imidlertid synes det ikke i minste maade usandsynligt, at de Forenede Stater, om de end aarlig ikke kan eksportere hele 400 millioner hl. hvede, alligevel i fremtiden vil være i stand til at sende Europa mere hvede, end der er blet sendt i de siste aar, da den aarlige udførsel gjennemsnitlig har udgjort 53 millioner hl.

Foruden de Forenede Stater findes der desuden en del andre i mindre grad korn-producerende lande f. eks. Kanada, Argentina og Uruguay. Det er imidlertid ubestrideligt, at disse lande paa langt nær endnu ikke har naaet grænsen af sin korn-produktion, samt at disse landes for hvede-avl skikkede arealer har en saadan udstrækning, at enhver forøgelse af befolkningen igjennem en længere fremtid vil medføre en forholdsvis større forøgelse af hvede-avlen, der vil overstige det indenlandske behov.

I det østlige Europa og specielt da i Rusland vil forholdet derimod stille sig anderledes. Eftersom befolkningen dersteds gaar fremad i kultur og økonomisk velvære, vil ogsaa forbruget af kornvarer pr. individ stige i betragtelig grad. I tsarens rige er landbefolkningens daglige kosthold endnu temmelig utilfredsstillende, og det er denne befolknings yderlige fattigdom, som har tvunget den til at sælge det korn, som den selv vilde forbruge, hvis den befandt sig i bedre økonomiske vilkaar. Dersom det, efter hvad der berettes, forholder sig saa, at land-befolkningens vilkaar i den siste tredjedel af indeværende aarhundred mærkelig skal have forbedret sig — hvilket jo kun vilde være at ønske — saa vil der utvilsomt ikke hengaa lang tid, førend Rusland forsvinder fra listen over de kornudførende lande.

Endvidere har man Indien, men dersteds aftager derimod det

til korn-avl benyttede areal fra aar til andet. Den uhyre tilvækst af befolkningen bevirker, at denne maa bo mere og mere tæt, hvilket igjen har til følge, at befolkningen maa indskrænke sig til kun at avle tilstrækkeligt til eget behov. Man kan saaledes om 30 aar visselig ikke paaregne nogen oplagret reserve-beholdning gjennem skibsladninger ankomne fra det hold.

Paa den anden side vil muligens et forholdsvis rigt land, Sibirien, hvorfra det hidtil paa grund af mangelfulde kommunikations-midler ikke har været muligt at udføre andet end kostbare metaller og pelsværk, for en væsentlig del træde istedenfor Rusland og Indien samt supplere disse landes tidligere, men senere indstillede eksport. Det er nemlig den nye jernbane gjennem Sibirien, som vil sætte dette land i stand til at spille denne rolle.

Vistnok er hele $^4/_5$ af Sibirien paa grund af klimatiske forholde uskikket for korn-avl, men bortseet derfra, gives der endda 250 millioner hektar — 5 gange Frankriges kvadratindhold — af hvilket en betydelig del er skikket for hvede-avl. Om det øverste lag paa visse af disse strækninger allerede er udpint, fordi den sibiriske jordbruger altid har kastet sæden i den samme grunde plogfure, saa vil dette lettelig kunne bødes paa ved benyttelsen af mere dybtgaaende ploge, hvorved den dybere liggende frugtbare undergrund bringes i dagen og lægges under kultur, saa at man atter paa disse samme strækninger kan høste rig afgrøde.

Transport-omkostningerne vil ikke stille nogen nævneværdig hindring i veien for eksporten, med mindre priserne paa korn-varer skulde blive usædvanlig lav.

Paa den sibiriske bane, som nu er færdig fra Perm til Kotlas, vil hveden fra Vest-Sibirien, hvor de største for korn-avl best skikkede strækninger findes, ikke have mere end fra 1200 til 2500 km. jernbane-fragt at tilbagelægge, førend den naar frem til floden Dvina, ad hvilken den videre kan transporteres til Arkangelsk.

Efter en fragt af 2 centimes (1.42 øre) pr. kilometer-ton vil transport-omkostningerne til udskibnings-sted alt efter afstanden blive fra kr. 1.82 til kr. 3.55 pr. 100 kg.

Hvis det ved yderligere forskninger skulde findes muligt at aabne en skibsfart paa Obis og Jeniseis mundinger 2 à 3 maaneder om aaret, saa vil dette sandsynligvis have til følge en endnu billigere transport af det sibiriske korn.

Det skal villig indrømmes, at Amerika og Sibirien — de eneste lande med nogen betydelig eksport i 1930 — vistnok vil have nogen vanskelighed ved da at tilfredsstille Europas forøgede behov af brød-

korn, som allerede nu gaar op til 120 millioner hl. aarlig, men som i 1930 paa grund af befolkningens tilvækst i betydelig grad vil være tiltaget.

Imidlertid har forudsætningerne ved, hvad foran er antydet, været: 1) at prisen paa korn ikke vilde stige synderlig over, hvad den nu er, og 2) at udbyttet pr. hektar i fremtiden vilde blive det samme som hidtil. Hvad første punkt angaar, saa skal dertil anføres, at hvis korn-priserne steg noget nævneværdigt, saaledes at man kunde paaregne en nogenlunde stabil pris af f. eks. 17 kr. pr. 100 kg., saa vilde Frankrige tilsaa meget større arealer end, hvad der for tiden er tilfælde, og blive et korn-eksporterende land, istedenfor at det nu importerer korn.

Hvad dernæst det andet punkt betræffer, saa kan det vel ikke uden videre benegtes, at afkastning af korn pr. hektar i fremtiden jo kan forøges. Det paastaaes vistnok, at ingen opfindelse paa landbrugets omraade hidtil har været i stand til i de Forenede Stater paa nogen nævneværdig maade at forhøie det naturlige gjennemsnitsudbytte pr. hektar, men i det høieste kun formaaet at hindre en altfor stor nedgang i avlingerne; men hertil skal bemærkes, at forbruget i staterne i vid udstrækning endnu drives uden gjødsel og under iagttagelse af reglerne for vekselbrug.

Paa de faa steder i de Forenede Stater, hvor man har begyndt at afløse det dersteds hidtil almindelige ekstensive jordbrug med et intensivt, har man opnaaet udmærkede resultater, hvorpaa mr. Atkinson nævner nogle eksempler fra Dacota.

Dersom nitrat-lagene i Chili udtømmes, skulde det da ikke være muligt, at lignende fandtes andre steder? Der gaar forresten rygter om, at saadanne leier skal være fundne i distriktet Aïr i Sahara. Desuden har man jo nu opdaget et slags bakterier, som beriger jordbunden med kvælstof, som de henter fra luften, og gjennem hvis kultur det vil være muligt at tilføre jorden tilstrækkelig af dette stof uden at ty til nitrater.

Selve mr. Crookes, som ikke øiner menneskeslægtens frelse i andet end landbrugs-videnskabens fremskridt og mulige nye opfindelser paa dette omraade, foreslaar at fremstille nitrat-forbindelser ved hjælp af elektricitet. Han har saaledes udregnet, at alene Niagarafaldene vil have kraft nok til ad elektrisk vei at producere det tidobbelte af det kvantum kvælstof, som jorden for tiden har brug for, og det endog billigere, end det kan erholdes fra Chili.

Vi har ligesom han den tro og tillid til videnskaben, at den vil kunne forebygge, at menneskeslægten dør hungersdøden, men

medens man venter paa, at disse fremskridt og rige opdagelser, som det altid vil tage nogen tid at realisere og gjennemføre i praksis, skal vise sine virkninger ude i forretningslivet og specielt paa kornmarkedet, bør det befrygtes, at kornpriserne vil have en tendens til at stige og blive mere faste, end de sædvanlig har været i de siste aar, og at de heller ikke lettelig igjen vil synke ned til det lavmaal, hvorpaa de i den senere tid har staaet.

Goethe.

Det er i disse dage halvandet hundred aar, siden Goethe blev født. Vi nytter leiligheden til at yde dem af vore læsere, som ikke har havt adgang til at gjøre sig fortrolig med tysk aandsliv, en kort veiledning til forstaaelsen af den store indsats i vort aarhundreds kultur, som betegnes ved dette digter-navn. Saa stor var denne indsats, at den i værdi alene staar tilbage for den gruppe af ideer og begivenheder, som kortest sammenfattes i ordene: den franske revolution.

Goethe levede, til han havde fyldt 83 aar, og bevarede til det siste sin fulde aandskraft. Utrættelig som han var, kunde han til slut se tilbage paa et livs-værk, der taarner sig i høide med det største, det har været et menneske beskaaret at efterlade sig. Og dette storslagne livs-værk er oven i kjøbet saa mangfoldigt i sin art, at det synes ufatteligt, hvorledes det kan skyldes en enkelt personlighed. Lige fuldkommen, hvad enten han synger en glad vise, eller han digter sjælens dybeste tanke-gaader ind i kjød og blod; lige fuldkommen, hvad enten han maler sine intimeste stemninger, eller han gjenfortæller gamle dyre-fabler; lige fuldkommen, hvad enten han smægter og jubler, eller han revser og spotter; lige fuldkommen, hvad enten han tryller fortiden eller fremtiden op for sit blik, eller han griber sit emne lige ud af samtidens vrimmel; lige fuldkommen, hvad enten han skriver et fortroligt brev, eller hans røst svulmer i profetisk vælde. Ja, hvad mere er: skalde-kunsten var ingenlunde alt for denne seer og sanger; fuldt saa meget af sin lange livs-dag viede han til nøktern forskning af livets og naturens love. Betænker vi saa tillige, at stunder til dette frie aandens virke, som kunstner og som forsker, fandt han kun, naar ikke hans pligter som høit betroet embedsmand tog al hans dag, da fristes vi til funderinger over

hvad vel et saa frodigt geni maatte udrettet i kunsten eller i videnskaben, havde han ikke havt sit kontor at skjøtte. Kunst, videnskab og embede, til mere strækker døgnet ikke til, naar hver af disse sysler tages alvorligt? blir der stunder til overs ogsaa til at være lidt menneske? stunder til venners omgang, stunder til elskov? Goethes livs-historie kunde fremstilles uden hentydning til, at han egentlig var sit folks første digter, sin samtids dybest skuende naturforsker, og tillige dagligt tjenstgjørende minister — og det vilde se ud, som manden intet andet havde fore end at dyrke venskab og kjærlighed. Og endda er det ikke berørt, at dette sjeldsyn af aktivitet, dette livets barn var en grubler, som gav det beste af sit rige jeg til en aldrig slumrende fordybelse i tilværelsens grund-spørsmaal, dem han til alle tider kjendte sig lige ind paa livet. Bag al sin dont og al sin id føler han guds-tanken lys vaagen i sit indre, stadig paa færde med at ane sammenhængen i foreteelserne eller med at stille selvet under lutring.

Goethe. 30 aar gammel.

Indtil brogethed mangfoldigt tager Goethes livsværk sig ud ved det første løse overblik; men hvor man saa griber ind for at betragte et af dets led nærmere, spores personligheden at have været tilstede under tilblivelsen i fuld fylde med sine tilsvarende egenskaber. Efter hvert som man trænger ind i de forskjellige værker, møder deres ophav frem ligesom i stadig ny skikkelse. Og dog, jo dybere man arbeider sig gjennem det hele livs-værk, jo hyppigere dets skabermand skifter egenskaber, desto tydeligere træder det indtryk frem, at livsværket i al sin brogede fylde eier en indre organisk sammenhæng, der tyder hen paa en tryg harmoni, en livsens helhed bag alle de mylrende sider ved den personlighed, som har givet sig udslag deri. Man fatter, at de forskjellige led i det svimlende mangfoldige værk betegner lige saa mange trin i den udvikling, som den uendelig rige

personlighed har havt at gjennemgaa under sin selv-lutring. De bugtede og springende linjer i værkets ydre skikkelse rinder til slut sammen som udtryk for en organisk bygning, vokset frem i trit med mesterens indre vækst. Goethes værk som kunstner og som tænker speiler mennesket Goethes selv-opdragelse som personlighed og som aand.

Slig har han da ogsaa virket paa sin samtid og paa det slægtled, hvis ungdom faldt sammen med det første friske indtryk af den vældige kraft i hans samlede produktion. Side om side med Napoleon og Byron blev Goethe høieste hero for den generation, der først i moden alder stod aasyn til aasyn med Darwin, Wagner og Bismarck. For at fatte det nittende aarhundreds kultur-gang, er det lige saa nødvendigt at kjende Goethe som Rousseau og Kant. Vi skal derfor forsøge at antyde hoved-trækkene i den livs-førelse og det livs-værk, hvis omfang og grundvæsen ovenfor er skitseret.

I.

Det var i 1772, navnet Goethe først nævntes med den trylleklang, det siden har bevaret. Ved nærmere undersøgelse fik man let vide, at dets bærer foruden at være forfatter af det nye skuespil, alle maatte se eller læse, egentlig var en ung advokat i Frankfurt am Main, søn af en velstaaende patricier i den ærværdige frie rigsstad. Damerne sporede snart op, at den ny-opgaaende sol paa literaturens himmel tillige var en usedvanlig vakker mand, rent ud sagt en hjerte-knuser, som allerede havde lidt paa samvittigheden. Og de æstetisk interesserede kjendte tildels allerede til, at vedkommende stod i nær berøring med andre opdukkende størrelser, særlig med kritikeren Herder. Nu flokkedes alt ungt i landet om den 23 aarige digter; han havde endelig hittet den tone, de alle stunded efter at finde. Luthers malm-tunge lød atter i gamle Tyskland, og staute tyskere med mod i barmen og had til trældom og fremmed jugl var det, man endelig saa gebærde sig paa scenen uden hensyn til den kjedsommelige pariser-mode, som nu havde domineret der saa altfor længe. Dette virkede befriende i lighed med hin Shakespeare, der forargede alle »dannede« med Voltaire og hans eftersnakker Gamle Fritz i spidsen. Selv den adstadige Klopstock maatte være med til den jublende hyldning af dette kongs-emne i aandens Tyskland.

Selv har Goethe senere, som verdens-berømt patriark, berettet omstændelig om sit ungdoms-liv, indtil han — for at bruge Byrons ord om sig selv i samme situation — en vakker morgen vaagnede og fandt sig berømt.

Vi ser tydeligt for os det statelige hjem, den stramme, grillesyge, men kunst-elskende far, raadmanden, og hans fortryllende og livsglade frue, samt den lunede søster, som broren alligevel holder af. Vi er med til keiser-kroningen og den franske indkvartering. Den første forelskelse, den første skuffelse over menneskens børn gjøres vi til fortrolige i, ligesaa i den stjaalne læsning af forbudte bøger med vers uden rim, der var faren en nymodens vederstyggelighed (Klopstocks Messias). Vi skrangler ogsaa med paa postvognen til Leipzig, hvor vi slænger indom en del forelæsninger, men væsentlig dyrker tegne-kunsten under veiledning af en dygtig lærling af Winckelmann, oldtids-kunstens gjen-opliver, samt gjør kur til vinhandlerens smukke datter Kätchen. Vi skriver vers til den tilbedte, ja hele to skuespil, istedenfor at læse jus, befatter os med at studere den nye literatur og tumler os i et lystigt liv med teaterfolk og andre lige-sindede, indtil en blod-styrtning sætter stop for alt sammen.

Straks det atter stod til liv, bar det hjem til far og mor. Skranten og klæk som den tidligt modnede tyve-aaring var, blev han paany senge-liggende. Til den legemlige knæk føiede sig en aandelig. Morens veninde, frøken von Klettenberg nyttede leiligheden til at indvie det unge sind i sin sværmerske religiøsitet og sin tro paa al den mystiske »visdom«, som ved de tider bredte sig side om side med den gryende rationalisme. Styrket og freidig kunde han omsider tage fat paa studierne; faren skikkede ham til universitetet i Strassburg, hvor den da ogsaa om et aars tid tog sin juridiske eksamen.

Men dette aar i den gamle tyske stad paa fransk grund ved Rhinen betyder for Goethe noget meget mere end bare forberedelsen til at blive sagfører. Den livlige aand var nu en gang sat i bevægelse; den pietistisk-mystiske retning, han var bragt ind paa, maatte han ifølge sit væsen leve sig igjennem — paa dørstokken til en livs-anskuelse var det ham umuligt at blive staaende. Med pietismen blev han snart færdig, den var hans lyse, frie sind for mørk og trang. Syslen med de »hemmelige videnskaber« førte ham derimod videre; den lokkede ham til studium af naturens normale love, den drog ham ogsaa til at gløtte ind i middelalderens løndom. Der stod jo den vidunderlige domkirke som et lys levende stykke middelalder hver dag for hans øine; ivrigen læste han den gamle folkebog om doktor Faust, som solgte sin sjæl til den onde; men ogsaa folkebogen om den brave ridder Gøtz med jern-haanden. Og for ret at aabne ham synet paa værdien i alt dette oprindelige og folkelige,

traf det sig, at Herder var i staden just da, nationalitets-ideens og folke-poesiens unge forkynder, Homers og Shakespeares gjen-opliver, hævderen af det ægte og friske. Endelig kom ogsaa en berusende elskov til og tændte al denne stemning i lue. Ude paa præstegaarden i Sesenheim levede den yndige Friederike Brion; det blev idyllen i Goethes liv — men hvor kunde den blaa-øiede alv vel binde den sort-øiede unge titan? Dog sværmeriet lærte poeten at synge med rent mæle og ægte, ligefrem klang; og opløsningen af det ømme rosenbaand øvede grubleren i at ransage og dømme sit selv.

For et aar, dette hans to og tyvende! Harpen i hans bryst byggedes, fik sine hoved-strenge spændte og stemte, de dybe saa vel som de klingre. Og det første tone-brus strøg igjennem, lykke og vemod, fryd og anger. Og allerede tog de mandige skikkelser liv, som skulde betegne hans skaber-aands sundeste kraft. Gøtz og Faust var i undfangelse.

Efter dette at skulle gaa i gang som sagfører hjemme holdt virkelig haardt. Fatter var rig heldigvis, saa slide for brødet slap man. Til al lykke var der en Herder den anden for haanden, den greie og intelligente Merck, som vogtede poetens skridt og vidste i rette stund at tage ham under armen. Imidlertid bar det snart afsted til høiesterets sæde for at blive fuldt uddannet advokat; her i det lille snurrige Wetzlar er skjæbnen fluks paa færde. Gjennem sin nye ven, den brave Kestner traf han sammen med dennes hemmelige forlovede, Lotte Buff. Atter en forlibelse, en smægtende, fortumlende sommer-elskov. Atter bryde over tvært og gjøre op sit indre regnskab. Hjem igjen fra det farlige sted! Kontoret og rets-skranken gav han helst en god dag; da var det ganske anderledes tiltrækkende at arbeide for et tidsskrift, hvor Herder og Merck samt hans vordende svoger Schlosser slog til lyd for det nye løsen, »tysk væsen og kunst«. Den gamle krønike om den retvise, husfaderlige og kjække ridder ved jernhaanden havde bidt sig fast i hans hu; og her meldte den sig af sig selv som fiks og færdigt stof til et shakespearsk skuespil, djærvt tilskaaret uden hensyn til den franske modes krav paa overholdelsen af de berømte tre enheder, friskt i tonen som selve dr. Morten Luthers ligefremme tale.

Ved mid-sommer 1772 fløi da »Gøtz von Berlichingen« ud over alt Tyskland, varslende al verden, at nu endelig havde poesien ogsaa faaet tysk tunge. Den statelige tre og tyve aars yngling stod med ett som landets ypperste skald.

II.

I overmodig fornemmelse af sit genis styrke lod den ungeberømthed ikke de stakler dø i synden, som forekom ham at fortjene tugtelse. Hele fem satirer, deriblandt et par farcer, rystede han af sig i de literære skjærmysler, som den gryende »sturm und drang« periode i det tyske aandsliv just ved disse tider satte i scene. Ikke minst gik det ud over den i »dannelsens« verden saa populære skribent Wieland, hvem samtidens lette franske esprit tjente som stadigt forbillede; Wieland var imidlertid klog nok til at erkjende sig overbevist og mødtes siden med sin heldigere yngre rival i venskab og fortrolighed.

Goethe havde dog for stærk en trang til positiv produktion, til bare at holde det gaaende med polemik. Han kjendte sig desuden saa betagen af stemningen fra hin sommer i Wetzlar med al dens hjerte-ve, at han maatte digte det af sig. Det umulige forhold til sin ven Kestners forlovede havde pint hans blodfulde lidenskab ind i tanken paa selvmord; og ikke før havde han resolut brudt over tvært, saa faar han tidende om, at en kjending i Wetzlar under lignende omstændigheder havde fuldbyrdet sin døds-beslutning. Dette modnede inden et aars tid planen til en roman, som skulde skildre hine stemninger i al deres fylde paa omskiftelser og i hele deres skjæbnesvangre alvor, ligefrem som livet selv uden det gjængse romanapparat. Saaledes blev da denne moderne høisang til, som har gjort navnet Werther til den typiske betegnelse for et helt aarhundreds sentimentale ynglinge. Goethe selv skrev sig sotten ud af sindet, men kom til at skabe en farlig berusnings-kilde for en slegt, der tørsted efter at læske sit utilfredsstillede jeg i poetisk henrykkelse. Rousseau havde allerede forkyndt følelsens evangelium, nu erobrer Goethe verden dermed. Havde den første prædiket tilbage-venden til naturen, giver Goethe kravet en filosofisk begrundelse, som allerede røber hans modenhed for den tilslutning til Spinozas panteisme, der med tiden skal give hans aand dens fulde klarhed. Mennesket opfatter sig gjennem sin følelse som et led i naturens store, hemmelighedsfulde organisme; den følsommes stemninger bølger i samklang med al-livets hjerteslag. Alt er udstrømning af guddommens væsen, i alt lever og rører han sig. De samme grund-typer møder i stenens, plantens, dyrets og menneskets verden; med seerens skarp-blik skuer han allerede, saa at sige gjennem hjertet, den lov for skabningens udvikling, som han med tiden skulde blive den første til at rette forskningens trang til at bevise henimod.

Bogen satte hele Tyskland i bevægelse (1774), den trak med ett en skarp grænse-streg mellem »gamle« og »unge« ved den bitre menings-strid, der reiste sig om den. Fra at være ungdommens Luther steg forfatteren til at blive dens afgud.

For Goethe selv betegner den samvittigheds-fulde gjennemarbeidelse af dette stof, med dens omstændelige analyse af sjælelige tilstande, en grundig indforlivelse i dybe problemer. Dette ubarm-

Goethe. 60 aar gammel.

hjertige opgjør af sit indre regnskab leder ham til at nytte aaret til at samle sig som aand. Ganske naturligt falder det sig, at han just samtidig kommer i berøring med en del betydelige personligheder, hvis væsen netop var samling. Sværmeren Lavater, der gjennem sin tydning af menneskenes ansigts-udtryk lærte Goethe at sysle med hjerne-skallens anatomi. Opdragelsens reformator Basedow. Den sentimentale filosof Jakobi, der lærte ham værdien af Spinozas spekulationer. Hans stadig virksomme fantasi arbeider med store,

enkle emner for ny digtning, der skal forkynde det alvorlige livssyn under høi lyrisk flugt. Desværre lykkes det ham ikke at fuldende sine forsøg paa at behandle temaerne »Mahomed«, »Prometeus«, den »Evige Jøde«; men de færdige brudstykker hører til det ypperste fra Goethes haand, lige ophøiede i tanke som i form. Paa fristunder udarbeidedes et par ubetydelige skuespil, »Clavigo« og »Stella«.

Saa foretager den nu berømte forfatter i selskab med det literære broderpar, greverne Stolberg, en reise til Sveits (vaaren 1775). Turen var nærmest en flugt bort fra en uheldig forlovelse med en fornem, men yderst koket ung dame i hjembyen (»Lili«). Paa reisen gjorde han et bekjendtskab, som inden føie tid skulde knytte en forbindelse, der ialfald havde det til fælles med et ægteskab, at det varede for livet. Den unge uadelige advokat blev nemlig, takket være sin berømmelse som digter, forestillet for den unge hertug Karl August af Saksen-Weimar og hans gemalinde, der med smigrende ord indbyder ham til at besøge dem i deres hjem. Efter en kort betænknings-tid flytter Goethe i november 1775 op til det fredelige lille Weimar, hvor han saa siden skulde henleve sine dage, 57 lange indholds-rige aar, sysselsat med den eneste praktiske bedrift, som han kan tænkes at have duet til: minister-tjeneste. At han selv ikke forestillede sig en saadan fremtid, røber han ved at trække med sig udkastet til og adskillige allerede færdig-skrevne partier af det værk, som for al eftertid kommer til at bevare hans navn — tragedien »Faust«.

Flytningen til Weimar danner et afgjørende skille i Goethes livs-historie. (Forts.).

Hvorfor vore hjerner blir slettere.

(Efter **H. Elsdale** i *Nineteenth Century*).

Forfatteren mener, at man tager storligen feil, hvis man tror, at vi nulevende mennesker har bedre hjerner end vore forfædre. Den moderne intelligens taaler f. eks. ingen sammenligning med det gamle Grækenlands. Hvis vi erindrer, at de dannede mennesker nu tælles i millioner over hele verden, medens de i det gamle græske samfund kun fandtes i tusener, og dersom vi sammenligner det kvantum af betydningsfuldt og virkelig originalt hjerne-arbeide, som præsteres af nutidens millioner, med det, som ydedes af Græken-

lands tusener, da blir den slutning uundgaaelig, at den græske hjerne repræsenterede det høieste punkt, hvortil den menneskelige intelligens har naaet, og at den dannede menneskeheds hjernekraft siden den tid har været i stadig nedgang.

Og dette er ikke andet, end hvad vi maatte vente. Det vilde være et under, dersom vore hjerner ikke var blet slettere; ti vor moderne civilisation stiller stadig større vanskeligheder iveien for udviklingen af original intelligens og skabende talent. For at forstaa dette maa vi mindes forskjellen mellem de receptive og de skabende evner. En ensidig udvikling af de receptive evner kan frembringe en intelligent og kundskabsrig mand i almindelig forstand, d. v. s. en mand, som har læst mange bøger og kan tale med forstaaelse om, hvad han har læst; men den vil ikke gjøre et menneske til en original tænker eller noget høiere end en intelligent boglærd eller kompilator.

Ved siden heraf maa vi ogsaa mindes, at der i enhver menneskelig hjerne (eller i ethvert menneske-legeme) kun findes et begrænset kvantum livs- eller nerve-kraft, og at koncentrationen af denne kraft paa en enkelt legemsdel eller evne vel driver udviklingen af denne op til en abnorm høide, men samtidig ogsaa hemmer udviklingen af andre legemsdele eller evner. En grovsmed, som stadig haandterer tunge hammere, udvikler sine arme paa sine bens bekostning, medens en kuli, som stadig bærer tunge byrder paa ryggen omvendt udvikler sine ben paa bekostning af sine arme. Hjernen følger samme universelle lov. Vore hjerner er i stor udstrækning, hvad vi gjør dem til, og hjerne-funktionerne afhænger fuldt saa meget af træning og vane, som en hvilken som helst anden legemlig funktion. Vi kan derfor ikke ensidig udvikle den rent receptive side af vor hjerne-virksomhed uden i tilsvarende grad at hemme og forkrøble den originale, skabende side. Men dette er nøiagtig, hvad vi gjør ved vor moderne opdragelses-metode og vore moderne intellektuelle livsvaner.

Lad os for at gjøre dette klart tage et eksempel fra matematiken. I den græske oldtid var Euklid den eneste lære-kilde. En intelligent gut kunde dengang i atten à nitten-aarsalderen være en fuldstændig udlært matematiker. Han kunde derfor fra denne alder anvende sin unge og friske hjerne til originalt matematisk arbeide, eller han kunde lægge sig efter andre videnskaber f. eks. filosofien, vel forberedt for dens indviklede og vanskelige argumentation ved den udmærkede syntetiske træning, han havde gjennemgaaet i Euklids skole. Hele den algebraiske og analytiske side af matematiken ud-

vikledes flere aarhundred senere og frembyder ikke paa langt nær saa værdifuld træning i filosofi og abstrakt tænkning som Euklids syntetiske metode.

Men hvordan er den matematiske lærling i nutiden stillet? Efter at han som gut har lært Euklid, maa han tage fat paa algebra, trigonometri, statik, hydrostatik samt differential- og integral-regning. Her naar de fleste hjerner — rimeligvis 95 procent — sin yderste grænse, og faa har hjernekraft nok til at gaa videre og studere matematikens høiere anvendelse i astronomien, et overmaade stort og vanskeligt felt, som det skal meget til at beherske. Før man kjender alt, hvad der hidtil er gjort paa matematikens omraade og kan forsøge paa at yde noget originalt, er man altsaa en mand i moden alder, og i alle de aar, man har ofret til forberedende studier, har man ensidig trænet den receptive side af sin hjerne-virksomhed. De skabende evner er blet forkrøblede under nødvendigheden af at gjennempløie de overvældende masser af bøger, som repræsenterer den tidligere udførte matematiske forskning. Man har tabt sin intellektuelle elasticitet, sin ungdommelige opfindsomhed og friskhed i tanken. Det er derfor kun nogle faa undtagelses-mennesker, som under saadanne forhold kan yde noget virkelig nyt, og deres antal maa stadig aftage, eftersom den bog-pyramide, som repræsenterer den hidtil ophobede kundskab, blir stadig større. Vi har maaske endnu ikke naaet, hvad vi kan kalde mættelses-punktet d. v. s. det punkt, udover hvilket den menneskelige intelligens paa matematikens omraade ikke kan gaa; men det er ikke langt borte, og vi vil visselig naa det i løbet af nogle faa generationer, dersom vi skrider fremad med samme fart, som nu.

Vi kan saaledes i det hele slaa fast, at det bjerg af bøger, som nutidens videnskabsmænd maa bestige, blir stadig større, hvilket medfører en ensidig træning af de receptive evner og gjør menneskene mindre og mindre skikkede til originalt skabende hjerne-arbeide. De faa mennesker, som naar bjergets top, har, naar de kommer saa langt, ikke kraft til at gaa videre.

Den stadige vækst af det for haanden værende kundskabs forraad har ogsaa en anden følge, som ingenlunde begunstiger ud viklingen af de skabende evner. Det er de enkelte videnskabers tendens til at spalte sig i stadig flere special-videnskaber. Den tid er nu forbi, da en enkelt person kunde mestre en hel videnskab. Han maa nu være tilfreds, naar han er fuldstændig hjemme i en speciel gren af den. I forrige generation kunde ingeniører som Brunel og Stephenson paatage sig et hvilket som helst arbeide paa

ingeniør-kunstens omraade. Nu finder man ikke længer saadanne ingeniører. De elektriske ingeniører udgjør allerede en klasse for sig, og snart vil denne blive delt i flere specielle klasser, en for elektrisk lys, en anden for telegrafi ved traad, en tredje for telegrafi uden traad, en fjerde for dynamo-konstruktion etc.

Denne deling af det videnskabelige arbeide er nødvendig og uundgaaelig. Men den virker hemmende paa udviklingen af de skabende evner, fordi den gjør videnskabsmanden til et stadig mindre hjul i en uhyre og kompliceret maskine, hvis konstruktion og virkemaade han ikke kjender. Mange videnskabelige specialister viser allerede forbausende uvidenhed om alt, hvad der ligger udenfor deres eget omraade, og denne almen-uvidenhed vil indskrænke deres intelligens langt mere, end et indgaaende studium af et begrænset videnskabeligt felt vil udvide den.

Vor moderne opdragelses-metode er ogsaa af den art, at den udvikler de receptive evner for meget og de ræsonnerende, skabende evner for lidet. Hvad vore eksamener præmierer, er saaledes ikke en virkelig kraftig intelligens og karakter, men en stærkt udviklet hjerne-modtagelighed. Et gjennemsnits-menneske med en smidig receptiv forstand vil faa en langt bedre eksamen end virkelige begavelser som Sokrates, Plato, Bismarck, Darwin og Pasteur, og naar saadanne eksamens-prøver fortsættes gjennem generationer, vil de udvikle en overfladisk intellektuel smidighed paa bekostning af virkeligt originalt talent. Den menneskelige intelligens vil blive mere kvindelig end mandlig. Vore børn vil i intellektuel henseende blive lig de overfladiske, men behændige og arbeidsnemme amerikanske damer, og chancerne for frembringelsen af virkelig store mænd vil blive færre.

Til udviklingen af virkelig store mænd kræves en opdragelse, som ansporer til originalitet og selvstændigt arbeide. Darwin vil rimeligvis i fremtidens historie blive betegnet som den største mand, Storbritannien frembragte i det nittende aarhundred. Og dog var hans hjerne visselig ikke bedre end tusen andres. Hemmeligheden ved hans fremgang var hans selvstændighed i tænkningen og hans urokkelige hengivenhed for det forsknings-omraade, han havde valgt sig.

Et onde, som kanske allermest bidrager til at gjøre vore hjerner slettere, er vor tids intellektuelle rastløshed, der er en svoren fiende af al alvorlig tænkning og standhaftig forskning.

Denne rastløshed ytrer sig paa utallige maader. Tag til eksempel vor tids prædikener. Før i tiden var det ikke ualmindeligt, at en præst holdt en prædiken, som varede en time à fem kvarter, og ind-

delte sit emne i 8 à 9 punkter, hvoraf hvert enkelt omfattede stof nok for en hel moderne prædiken. I vore dage vilde man, hvis man holdt saadanne prækener, straks tømme kirken.

I avislæsningen træder dog denne intellektuelle rastløshed kanske endnu mere frem end i prædikenerne. Det princip, som ligger til grund for de moderne aviser og tidsskrifter a la *Tit-bits*, er det, at læserens opmærksomhed ikke maa fastholdes ved et enkelt emne i nogen længere tid. Jo kortere opsæt og fortællinger des bedre. Det er ikke nødvendigt at paavise, at læsning af denne art ødelægger al virkelig hjernekraft, som kun kan udvikles ved stadig og vedholdende tanke-koncentration.

Det er et uhyggeligt varsel for vor intellektuelle udvikling, at salget af alvorlige og solide bøger om et hvilket som helst emne aftager, medens bøger og tidsskrifter af samme type som Tit-bits sælges i stadig større udstrækning. Folk indskrænker mere og mere sin læsning til aviser og tidsskrifter, og blandt tidsskrifterne er de, som indeholder korte fortællinger eller korte artikler om alle slags emner de mest populære.

Alt dette skyldes naturligvis for en stor del den hjerne-anspændelse, som foraarsages af nutidens kamp for tilværelsen. En mand, som hele dagen har arbeidet strengt i sin forretning eller sit fag, har ikke om aftenen hjernekraft nok tilovers til alvorlig og solid læsning. Han tyr da ganske naturlig til en avis. Men dette godtgjør kun, at det moderne livs kav og jag for en stor del bærer skylden for tidens intellektuelle rastløshed og derigjennem virker ødelæggende paa vore hjerner.

Ogsaa roman-læsningen frembyder klare beviser for de moderne menneskers mangel paa tanke-koncentration. Tusener af mennesker sluger romaner paa en altfor overfladisk maade til at faa en virkelig forstaaelse af den bog, de læser, og de vilde efter gjennemlæsningen være fuldstændig ude af stand til at skrive et nogenlunde detaljeret resumé af fortællingen. De bare kildrer sin fantasi med den, eftersom de læser, og forøder paa denne maade hjernekraft, som kunde være benyttet til et bedre øiemed.

Denne intellektuelle overfladiskhed er i stadig tiltagende og truer med at blive eneraadig. Den fylder hjernen med en stadig strøm af forbigaaende indtryk, som aldrig fordøies, undersøges eller gjøres til gjenstand for selvstændig og original tænkning.

Det maa erindres, at alt virkeligt hjerne-arbeide i stor udstrækning er en vane-sag. Knapt 99 pct. af menneskene har for vane at tænke koncentreret og modstaa den stadige fristelse til at sprede

tanken ved at lade den løbe fra det ene til det andet. Følgen er, at de blir mere og mere udygtige til vedholdende selvstændig tænkning. Det blir dem en pine at holde tanken samlet, selv om det kun er i et ganske kort tidsrum.

I det hele kan det kort og godt siges, at der i vor tid gjør sig gjældende en udpræget tendens til *spredning af hjerne-energien*, hvad enten den nu skyldes tiltagende intellektuel rastløshed, de moderne menneskers nervøse konstitution eller andre aarsager. Denne tendens staar i diametral modsætning til den stadige *tanke-koncentration* som udkræves for produktionen af et virkelig fremragende og originalt intellektuelt arbeide.

Talmud.

(Efter dr. **S. Bernfeld** i *Zukunft*).

Fra modstanderes side er Talmud blet fremstillet som toppunktet af al den menneskelige slethed og ondskab, som kun jøder kan udvise, medens flertallet af dens forsvarere nutildags ikke er kommet ud over sine flaue lovprisninger. Det er beklageligt, at den offentlig førte strid ikke har modnet nogen objektiv, videnskabelig dom; dette kan forklares deraf, at de folk, som i regelen har befattet sig med denne gjenstand, slet ikke har følt sig kaldede dertil.

At give en oversættelse af og kommentar til den literatur, som man sædvanlig betegner med kollektiv-navnet »Talmud«, vilde for den dannede verden være et kultur-historisk betydeligt og prisværdigt foretagende. For at det skulde lykkes, maatte man ikke blot omfattende beherske forskjellige videnskabelige discipliner, men ogsaa have kunstnerisk evne til at bringe det skjøre stof i den for vor tid passende form. Men fremfor alt maatte man være fordomsfri og staa aldeles uafhængig af tidens strømninger og dagens politik.

Den, som kjender den babyloniske Talmud, hvormed man i regelen alene beskjæftiger sig, kjender endnu ikke den talmudiske, end sige jødedommens hele teologiske literatur. Med rette sammenlignede middelalderlige forfattere Talmud — eller rettere sagt, den talmudiske literatur — med et stort og dybt hav, hvor kun sjøkyndige folk er sikker paa retningen. Det er paa tide, at man ophører at behandle Talmud som en samlet tros-kodeks eller som en teologisk encyklopædi. Hvem vilde vel tale om »moral« i den

europæiske literatur, al den stund man med literatur og forstaar alle videnskabelige arbeider? Men om en moral i Talmud taler man netop, som om det ikke i virkeligheden gjaldt en literatur, der næsten har strakt sig gjennem et aartusen og omfattede talrige lande af forskjellig kultur.

Hvor forskjellig er ikke de palæstinske jøder, der levede blandt dannede hedninger og senere blandt kristne, fra de babyloniske, der stod under parsismens mægtige indflydelse. Talmud skulde fortolkes ud fra sig selv, fra tiden og omgivelserne; og før man angriber og forsvarer den, skulde man overhode forstaa den. *Hagada*, d. v. s. den del af Talmud, som ikke nøier sig med tør skolastik, er den jødiske aands testamente gjennem et aartusens generationer og af meget forskjelligt værd. Den skattede digter, bibelforsker og filosof i det 12te aarhundred, Abraham Ibn-Esra, gav følgende træffende karakteristik: »Noget i Hagada er sække-grovt, andet derimod er fint som silke.«

»Talmud betegner i egentlig forstand den del af den jødiske literatur, som er opstaaet i den efter-bibelske tid, skjønt den ogsaa indeholder dele fra tidligere tid. I engeste forstand er Talmud kun udvidelsen og fortolkningen af Mischnah, der er samlet henimod enden af det andet eller begyndelsen af det tredje aarhundred efter Kristus. Mischnah er skrevet i det nyhebraiske maal, let forstaaelig, uden indviklet dialektik og oversat paa forskjellige sprog. Derimod er den Talmud, som slutter sig til Mischnah, forfattet i det aramæiske idiom, og den palæstinske Talmud i den syriske dialekt. Sproget i disse er opblandet med mange græske bestanddele, og dialektiken er saa kunstig, at den kun meget vanskelig kan gjengives paa et moderne sprog. Uden kommentar blir selv den beste oversættelse uforstaaelig. For at trænge ind i denne literatur, er det ikke nok at have rent filologiske kundskaber, da Talmud streifer ind paa alle videnskabelige discipliner, — naturligvis i det omfang, hvori de i hine tider var bekjendt. I nogle punkter var den endog foran sin tid. Saaledes kjendte man i den jødiske lærde verden allerede meget tidlig det kopernikanske system, men opgav mærkværdigt nok dette og sluttede sig til det ptolemæiske; »man havde indseet, at de hedenske lærde havde ret«, hed det. Ogsaa i anatomien overgik jødiske læger grækerne. Talmuds kasuistik, der er blet til et ordsprog, vanskeliggjør dens forstaaelse, men øvede fra først af en særegen tiltrækning paa dialektisk skolerede folk; ikke mindre dens fine juristiske distinktioner. For noget mer end 50 aar siden studerede den fortjente teolog, Z. Frankel, Talmud paa dette omraade og paaviste dens viden-

skabelige værd. Dog bør man ikke glemme, at den jødiske ret indeholder mange laan fra den romerske: mange tekniske udtryk er herfra gaaet over i Talmud.

Den i og for sig berettigede kasuistik blev dog senere overdrevet, og i det tredie aarhundred opstod der i Babylonien en sofistik, der vendte op og ned paa alt, og som i logikens sted satte tilsyneladende logiske spidsfindigheder. Men Talmud, som gjengiver disse spidsfindigheder, fortier heller ikke den dadel og spot, som udtaltes derover i jødiske lærde kredse. Ingensteds stod ordkløveriets kunst saa høit i kurs som i den babyloniske by Pumbadita, hvis sofister havde det sletteste ord af alle. De fordreiede ja til nei og nei til ja, og gjorde hvidt til sort og sort til hvidt; det kunde, talmudisk talt »med 150 grunde forklare det urene som rent.« Viste en saadan dialektisk akrobat sig i Palæstina, blev han haanlig spurt, om han hørte til de tusenkunstnere, der var istand til at »trække en elefant gjennem et naaleøie«.

Overhode havde man i Palæstina ikke noget godt øie til sine babyloniske kolleger. Man maatte indrømme de babyloniske jøder større aandslivlighed og slagfærdighed i debat, men følte sig ikke vel i deres selskab. Deres distinktioner forekom de palæstinske lærde at stride mod den sunde menneske-forstand og god smag. Ogsaa ellers var der i opdragelse og sædvaner en meget stor forskjel mellem Palæstina og Babylonien. »Dette passer vel for hine,« mente man i Babylonien foragtelig om de lærde i Palæstina, og omvendt. Dette havde ogsaa for en stor del sin grund i de forskjellige livsforhold. I Babylonien var herredømmet i det hele taget mildt. De der bosatte jøder besad agerland og var velhavende; det var let at skaffe sig det nødvendige til livsophold. I en vis henseende lignede de økonomiske forhold Athens, hvor ogsaa behovene altid var let at tilfredsstille. »Nogle dadler i sækken, og man kan vie sig til studiet af læren,« hed det om de babyloniske jøder. De giftede sig i ung alder, levede sit sociale liv, men var fremmed for poesien og livets poetiske side. Deres beskjæftigelse med Bibelen var ringe, og de forstod hverken dens simple fortolkning eller dens ophøiede digteriske skjønheder. »Jeg kjender den hele talmudiske literatur,« sagde en babylonisk lærd oprigtig, »men ved meget lidet om Bibelen.« Det hele studium gik tilslut ud paa ordkløveri og filologiske spidsfindigheder. Derfor er de babyloniske fortolkninger af bibelen skruede, smagløse og ofte ganske meningsløse: deres »hagadiske« udtryk hører for det meste til de »sække-grove«, og deres teosofiske anskuelser strutter af overtro uden poesi, uden

fantasi og flugt. I deres skole viste sig i fremtrædende grad forstands-livet uden følelse.

Ulige mere sympatisk er den samtidige jødedom i Palæstina. Her beskjæftigede man sig fremfor alt med studiet af Bibelen, fattede dens poetiske sider og elskede det skjønne og ophøiede deri. Den palæstinske Hagada ('agadath' ereç Iisraël) er derfor et værk, der geraader jødedommen til ære. For den i Babylonien sædvanlige kasuistik manglede man her endog grundbetingelserne. Palæstina sukkede under et trykkende aag, fattigdom og store skatte-byrder. Først i det 30te eller 40de leveaar giftede man sig, for ikke ved nærings-sorger at hindres i sit studium. Men lidelserne fik sit udtryk i en verden af tanker og følelser i den hagadiske literatur. »Engang,« klager en lærer, »levede vi uden sorger, og slaveriets tryk tyngede ikke paa Israel; dengang øvede vi os i studiet af loven. Nu trykker nød os, og vi hensmægter i fængsler; derfor vil vi vederkvæge vore sjæle ved Hagada.« Denne skildrer i populære sentenser, som knytter sig til bibel-tekster, gribende Israels elendighed og fiendernes grusomhed; den mindes naadens tider, da Israel levede trygt under Guds beskyttelse. Alle lidelser er en retfærdig straf for synden og frafaldet fra Gud; men samtidig udtales det haab, at Gud vil forbarme sig over sit folk, naar lidelsens og forhaanelsens bæger er udtømt. Disse tanker af den digtende og samtidig lidende nation er udtalte i en formens skjønhed, der minder om de senere spansk-jødiske digtere. Udtrykket er ukunstlet og dog ophøiet poetisk, lignelser og sentenser fulde af ynde. Mangen en træffende bemærkning karakteriserer Israels forhold til dets plage-aander. »Falder krukken paa stenen, knuses krukken; falder stenen paa krukken, knuses krukken; ve krukken, naar den, som altid, kommer i berøring med stenen.« En satire paa resultaterne af romersk kultur klinger aldeles som fra en »maalbevidsts« mund i vor tid: »Ja, ja, de bryster sig af sine indretninger; af sine herlige haver, — hvori prostitutionen drives; af sine skjønne kunst-gader, — hvoraf de hæver told; af den tætte befolkning, — intet andet end slaver osv.« Grækenland og Rom kunde have ydet meget, det græske sprog var poesiens, det romerske lovenes, men det hebraiske religionens. Roms haardhjertethed var disse mennesker imod; dette tema varieres af Hagada i mangfoldige former. Babylonierne forekom dem som barbarer. Fuld af foragt talte de om de »babyloniske dumrianer«. »Falskhed og hovmod var kun at finde i Babylonien.« Da en palæstinsk lærd opfordres til at undervise i Babylonien, svarer han, at det er ikke godt at have

at gjøre med folk, som »samtidig er uvidende og tølperagtige.« Kom Talmud-disciple fra Palæstina til Babylonien, længtes de tilbage til hjemmet, »ti allerede Palæstinas luft aander visdom.« »Javel,« ytrede babylonierne haanende, »I bor blandt et dumt og overtroisk folk, derfor er ogsaa I dumme og overtroiske.« R. Zirmijah, en palæstinsk jøde, drillede babylonierne med latterlige spørsmaal, indtil de viste ham bort fra sin skole. Den store rabbi Johanan fra Palæstina udskjældte dem for en »bande af skurker«. Ti ogsaa i moralsk henseende stod de palæstinske lærde høiere, deres livsanskuelse var idealistisk og alvorlig, ofte endog mørk. Vel findes hos dem kraftigere ytringer mod kristendommen end hos babylonierne, som kun kjendte kristendommen af omtale; men disse kommer hovedsagelig af uvilje over lidte forfølgelser. De klager bittert over, at den Hellige Skrift æres, men at de selv forfølges og trykkes.

Talmud indeholder ogsaa mange steder, som i almindelig humanitet hæver sig over de konfessionelle modsætninger; enhver uredelighed i handel og vandel, selv lige over for anderledes troende, forbydes strengt. I kjærligheds-bevisninger skal man »for fredens skyld« ikke gjøre nogen forskjel mellem jøder og hedninger. »Ethvert menneske, som fører en redelig livsvandel, bærer den guddommeliges stempel, lige meget, om han er jøde eller hedning, fri eller slave.« Saadanne og lignende udtryk er meget talrige. »Hedningerne hilser ikke, naar de møder os; men vi raaber dog til dem: Gud velsigne eder!«

Talmud gav regler for jødernes hele sociale og etiske liv. Dens forskrifter angaaende sygepleien, som indtil for ca. 100 aar siden iagttoges af jøderne, anerkjender i almindelighed retten til understøttelse. Ogsaa i andre vigtige livs-spørsmaal gaar Talmud ud fra fremskredne grundsætninger, saaledes f. eks. i behandlingen af kvinden. Vel findes den bebreidelse, at »de er alle letsindige« og at »konerne gjør sig skyldig i ægteskabs-brud«. Men dette er kun enkelt-staaende ytringer, medens det i praksis var strengt forbudt at mishandle konen eller ogsaa blot krænke hende med ord; »de er saa finfølende og græder saa let.« Sparsomhed er overalt god, fornemmelig skal man være maadeholden i mad og drikke; men hustruen skal man hindre i at pynte sig for meget, »da hun dog kun tragter efter at behage sin mand.« »En olding er en forbandelse; men en gammel mor er altid venlig og til velsignelse for huset.«

Brugen af acetylen.

(Tildels efter **Edward Renouf** i *Pop. Science Monthly*).

Det er nu fem aar, siden brugen af acetylen som belysnings-middel begyndte, og det kan derfor være af almindelig interesse lidt nærmere at betragte disse fem aars udvikling paa acetylen-teknikens omraade. Med aaret 1899 kan den forsøgs-periode, enhver ny industri maa gjennemgaa, ansees afsluttet for acetylenens vedkommende. Tilvirkningen er nu kommen ind paa bestemte baner og har tilstrækkelig kapital til rygstød. Det er den kundskab, som i forsøgs-perioden er samlet ved forsøg af videnskabsmænd og praktiske opfindere, der danner grundlaget for den nye industri, og for at kjende dens nuværende og fremtidige betydning, er det nødvendigt ogsaa at kjende de foreløbige arbeider.

I mai 1892 forsøgte Thomas Willson, en kanadisk elektriker, at fremstille metallet kalcium ved at ophede en blanding af kalk og kulstøv i en elektrisk ovn. Dette er en meget almindelig maade til fremstilling af metaller, naar vedkommende erts er surstofholdig. Kullet optager surstoffet, og metallet udskilles. Willson mente, at det skulde gaa ligedan her. Kalken, som er en forbindelse af kalcium og surstof, skulde spaltes, kullet forbinde sig med surstof og kalciumet blive frit. Forsøget faldt imidlertid ikke ud efter ønske. Han fandt i ovnen en brun, krystallinsk masse, som naar der heldtes vand paa den, opløstes delvis og udskilte en brændbar gas. Willson var — som hans forsøg ogsaa viser — ingen kemiker, og han sendte derfor prøver af det fundne stof til forskjellige videnskabsmænd for nærmere at faa dets natur undersøgt. Stoffet viste sig at være kalcium-karbid, en forbindelse af kalcium og kulstof, og den gas, der udskiltes, naar karbidet kom i berøring med vand, var acetylen. Kalcium-karbid og vand dannede sammen acetylen og kalk.

Hverken karbidet eller acetylenen var ukjendte stoffe. Acetylenen opdagedes af Edmund Davy i 1836, og Berthelot havde allerede i 1862 studeret denne gasarts egenskaber temmelig nøie. Den var jo allerede fra den tid af blet berømt blandt kemikere som udgangspunktet for Berthelots fremstilling af organiske forbindelser direkte af uorganisk stof. Kalcium-karbid fremstilledes af Wöhler første gang i 1862, og han beskrev, hvorledes det ved tilsætning af vand spaltedes i acetylen og kalk.

Hvad var da det nye ved Willsons opdagelse?

Jo, to ting: han var den første, som fremstillede karbidet paa en maade, der var anvendelig ved fabrikmæssig drift, og han var den første, som fremstillede krystallinsk karbid. Wöhlers karbid var urent og ikke krystallinsk, Willsons derimod næsten rent, og han opnaaede derfor ogsaa i de Forenede Stater patent paa sin fremgangsmaade. Alt fabrikmæssig fremstillet karbid er produceret efter Willsons princip.

Netop i samme aar, som Willson gjorde sit forsøg, meddelte ogsaa professor Moissan i Paris opdagelsen af krystallinsk kalciumkarbid. Moissan havde ogsaa gjort sin opdagelse ved et rent tilfælde. Uden at tænke paa karbid eller acetylen var han ifærd med at berøve en del metal-oksyder deres surstof ved behandling med kul i en elektrisk ovn, der var gjort af kalk. Det viste sig da, at hvor kul og kalk kom i berøring med hinanden var der dannet et eiendommeligt stof, som ved nærmere undersøgelse gav sig tilkjende som kalcium-karbid.

Det er meget almindeligt ved vigtige opdagelser, at der strides om, hvem der var den første. Det er ikke noget underligt, at det samme er tilfældet med fremstillingen af karbid i en elektrisk ovn. Det underlige er heller, at der ikke er flere, som tillægger sig æren for denne opdagelse. Den elektriske ovn, som ikke er nogen splinterny opfindelse, er nemlig almindelig foret med kalk, som godt modstaar heden, og kul er et ofte anvendt stof i denne ovn. Betingelserne for opdagelsen laa altsaa fuldt færdige, og som vi har seet, var det ogsaa ved rene tilfælde, den blev gjort. Da lord Kelvin, til hvem Willson ogsaa havde sendt en prøve af sit stof, havde bestemt dette som karbid, inden Moissans meddelelse blev offentliggjort, anerkjendes nu i almindelighed Willsons prioritet paa opdagelsen. Han har derfor ogsaa i de fleste lande faaet patent paa sin fremstillings-maade.

Karbidet har forskjellig anvendelse. Det kan for det første bruges ved fremstilling af staal, idet forsøg har vist, at blødt jern eller staal optager kulstoffet lettere, naar det ophedes sammen med karbid end med kulstøv eller trækul. Enkelte staal-værker har nu anlagt sin hele produktion paa dette princip. En endnu vigtigere anvendelse har karbidet fundet som desinfektions-middel lige over for visse plante-sygdomme. Det skal være det virksomste middel, man kjender, mod sort-raaddenhed og fylloxera, to af vindruernes værste fiender. Desinfektions-evnen beror paa, at der ved fugtighedens virkning paa karbidet dannes acetylen, som dræber fylloxeraen og forraadnelses-bacillerne.

For at fremstille karbidet kræves der en temperatur af 2000—

2500 ° C. En saadan temperatur kan sandsynligvis kun naaes paa en økonomisk maade i en elektrisk ovn, hvor den nødvendige strøm fremstilles ved hjælp af vandkraft, og dette er ogsaa den eneste maade, hvorpaa karbidet fremstilles, naar undtages den saakaldte Walther-proces, ved hvilken den intense hede, der frembringes ved forbrænding af acetylen under høit tryk, kommer til anvendelse. Den elektriske ovn er nu indrettet saaledes, at produktionen kan foregaa uafladelig, hvorved der opnaaes den mest økonomiske udnyttelse af den elektriske energi. Horry-ovnen, som udelukkende anvendes i de Forenede Stater, bestaar af en uhyre vid, men kort cylinder eller et hult hjul, som er ophængt saaledes, at det langsomt kan dreies om en horisontal akse. Hjulets periferi lukkes af flytbare støbejernslaag, der efterhvert som hjulet dreies rundt flyttes fra den ene side til den anden, saa der altid blir en aabning øverst. Hjulet fyldes paa den ene side med en pulveriseret blanding af kokes og kalk. Fra dets øverste del hænger der ned i blandingen to kul-elektroder. Efter hvert som karbidet dannes, dreies hjulet langsomt rundt, det smeltede karbid afkjøles, størkner, brydes af og tages bort, efter hvert som det kommer op paa den anden side af hjulet. Nyt materiale fyldes stadig i paa den ene side, og det færdige produkt udtages paa den anden side, idet hjulet dreier rundt, saa processen kan foregaa uafladelig uden at strømmen afbrydes. Det er denne ovn, der anvendes i de store anlæg ved Niagara.

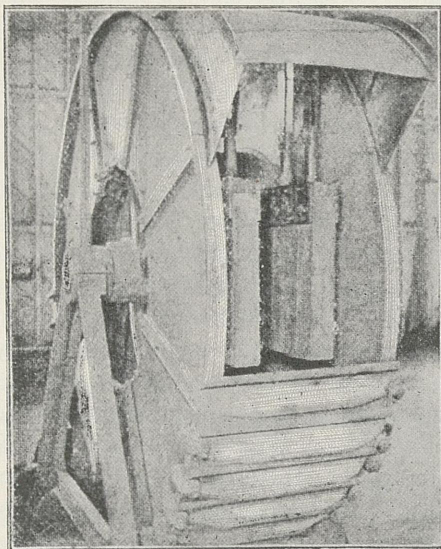

Horry-ovn med sine to elektroder.

Godt karbid fremstillet paa denne maade er næsten rent — 96 til 99 procent —, men omgives af en skorpe, som dels bestaar af karbid og dels af uforandret materiale. Enten blandes det rene karbid og skorpen sammen, hvorved gasudviklings-evnen ikke ubetragtelig nedsættes, eller ogsaa sælges de hver for sig efter en omhyggelig sortering. Da luftens fugtighed dekomponerer karbidet,

maa det opbevares i lufttætte kar, sædvanligvis af blik eller jern. Efter et foreløbigt overslag vil produktionen af karbid i 1899 beløbe sig til ca. 90,000 tons, et tal, som tilstrækkelig viser, at industrien nu er i beste gjænge.

Det paastaaes endnu, at acetylen angriber kobber og messing og derved danner en eksplosiv forbindelse. Dette er ikke tilfældet. Talrige forsøg af Moissan og Gerdes, som holdt disse og andre metaller i berøring med acetylen i maanedsvis ad gangen, har vist, at metallerne slet ikke blir paavirkede. De betingelser, hvorunder den eksplosive kobber-forbindelse fremstilles i laboratorierne, kan ikke vel indtræffe i generatorer eller gasbeholdere. Det har fremdeles været paastaaet, at acetylen er meget giftig; mange forskeres eksperimenter, især Gréhants, synes ikke at bekræfte denne paastand. Gréhant eksperimenterede med hunde og lod dem indaande en blanding af acetylen, luft og surstof. Blandingen indeholdt stadig 20,8 pct. rent surstof, det samme som i frisk luft. Paa denne maade var det muligt at skjelne mellem den af acetylenen foraarsagede mulige forgiftning, og den kvælning, der vilde skyldes mangelen paa surstof. En blanding med 20 pct. acetylen indaandet i 35 minuter synes ikke at besvære dyret. En prøve af hundens pulsaare-blod indeholdt da 10 pct. acetylen. En hund, som indaandede en blanding med 40 pct. acetylen, døde pludselig efter 51 minuters forløb. Den havde da indaandet 112 liter af blandingen, og dens blod indeholdt 20 pct. acetylen. Grehant viste, at acetylenen ligefrem opløser i blodvædsken, mens kul-oxyd danner en forbindelse med blodets hæmoglobin. En hund, som indaandede en tilsvarende blanding af luft, surstof og lysgas, hvori der kun var en procent kul-oxyd, viste hurtig krampagtige bevægelser og døde efter ti minuters forløb. Acetylen er altsaa ikke ufarlig, men mindre giftig end almindelig lysgas og langt mindre giftig end vandgas, som indeholder mange procent kul-oxyd.

$39^3/_4$ atmosfærers tryk overfører ved en temperatur af 20^0 C acitylenen til en vædske, der veier tredjedelen af et lige stort volum vand. En kubikmeter af denne vædske giver ved fordampning fem hundred kubikmeter gas under almindeligt lufttryk.

Acetylen fremstilles enten paa et gasværk og fordeles til forbrugerne paa samme maade som almindelig gas. Eller den fortættes til vædske og bringes konsumenterne i denne form. Forbrugeren kan endelig ogsaa, hvad der er det almindeligste, kjøbe karbidet og selv udvikle den gas, han trænger.

Brugen af flydende acetylen er saa enkel og bekvem, at op-

finderen først og fremst rettede sin opmærksomhed paa denne forbrugsmaade. Acetylen i denne form har imidlertid en stærk offentlig mening mod sig, foraarsaget ved adskillige eksplosioner med tab af menneskeliv. Tre af disse eksplosioner indtraf i fabriker, hvor acetylen fortættedes, en i en fabrik for acetylen-regulatorer og adskillige andre i bygninger, hvor flydende acetylen anvendtes. Samtlige eksplosioner maa imidlertid tilskrives uforsigtighed og skjødesløshed.

Den største fordel ved acetylen i flydende form skulde være dens lette transport, og dog har det vist sig, at karbidet i saa henseende stiller sig endnu gunstigere. Tusen liter acetylen sammentrykkes til to liter flydende stof. To liter karbid veier 4.44 kg. og frembringer 1330 liter gas, naar man regner 300 l. gas pr. kilogram, hvad der gjennemsnitlig er karbidets yde-evne. De lette blik-kander, hvori karbidet opbevares, veier mindre og tager mindre plads end de tunge staal-cylindre, og fremstillingen af gassen er enkel og fuldstændig farefri med gode apparater. Paa den anden side maa gas-apparaterne eftersees, stadig fyldes med nyt karbid og fra tid til anden renses. Anvendt paa denne maade, med særskilt gas-udvikler, er acetylenen ligesaa sikker og sikrere end almindelig lysgas. Berthelot har vist, at acetylen ved tryk under to atmosfærer i et lukket kar ikke kan bringes til eksplosion ved en almindelig tændhætte og heller ikke ved at ophede til hvidglød med en elektrisk strøm en kobbertraad, som stikkes ind i karret. Acetylen kan nemlig ikke eksplodere, med mindre den dekomponeres i sine to bestanddele, og dette kræver en bestemt energi-mængde. Energien i den glødende kobbertraad eller i den eksploderende tændhætte, bevirker nok en lokal dekomposition, men er ikke tilstrækkelig til at sprede den videre. Sammen med luft danner acetylen en eksplosiv blanding ligesom lysgas. Lugten af acetylen er meget ubehagelig og gjennemtrængende, hvad der nærmest maa ansees for en fordel, fordi man derved i tide vil varsles om mulige lækager i ledningen og saaledes kan forebygge forgiftnings-tilfælde eller eksplosioner. Den kan forøvrigt meget let og uden betragtelig udgift gjøres lugtfri.

Da gas-udvikler-systemet — generator-systemet — er det almindeligste og vel ogsaa det fordelagtigste, blir det vigtigste spørsmaal for forbrugeren, hvad slags gas-udvikler han bør kjøbe. Og dette spørsmaal er virkelig vanskeligt nok. Karbid-fabrikationen er organiseret saaledes, at varen altid staar under kontrol af store og stærkt konkurrerende selskaber, som garanterer sit produkt. Varen er derfor næsten altid tilfredsstillende. De nu anvendte brændere er ogsaa næsten alle gode. Men med gas-udviklerne er det en anden sag.

Markedet er overfyldt af forskjellige konstruktioner til alle priser, varierende i værdi fra mindre end brugbare til meget gode, hvad sikkerhed, økonomi og lys-kvalitet angaar. Da generator-spørsmaalet er det vigtigste og minst forstaaede ved hele acetylen-industrien, kan det maaske være nyttigt at meddele noget om de resultater, som eksperimenterne i de to siste aar har bragt. De mest omfattende forsøg er gjort af den engelske fagmand, professor Lewes, og hans resultater stemmer med de andre iagttageres.

Lewes bestemte først den varme-mængde, som udvikles, naar karbidet dekomponeres af vand, og de betingelser, hvorunder reaktionens heftighed øges eller minskes. Gjennemsnits-resultatet var for rent karbid 446,6 kalorier (c: en varme-mængde tilstrækkelig til at opvarme 446,6 kg. vand en grad Celsius), for handelskarbid noget mindre, beregnet paa kilogram. Da den høide, hvortil temperaturen stiger, afhænger af dekompositionens hurtighed, er det klart, at her i denne stærke varmeudvikling er et moment af fare. De brugelige gas-udviklere kan inddeles i tre grupper: 1) Vandet drypper eller flyder langsomt nedover karbidet, og gasudviklingen reguleres ved mængden af tilsat vand; 2) vandet stiger, indtil det kommer i berøring med karbidet, og gas-udviklingen reguleres ved trykket i gas-rummet, som driver vandet tilbage 3) karbidet slippes ned i et overskud af vand.

I generatorer af den første type viste et stort antal eksperimenter, at temperaturen meget hurtig steg, indtil den om 18 à 25 minuter naaede maksimum, som varierede mellem 400 og 700 ⁰ C. Forskjellige iagttagelser tydede paa, at den høieste af disse to temperaturer i enkelte dele af massen altid naaedes. Bortseet fra den betænkelig høie temperatur, som kan opstaa i denne generator-type, er der et andet spørsmaal af vigtighed. Hvor længe varer gas-udviklingen, efter at vand-tilførselen automatisk er stanset? Man har fundet, at der undertiden med øgende langsomhed udvikles gas i en og tre kvart time, efter at vand-tilførselen er stanset, og at det samlede rumfang af den saaledes dannede gas kan blive ganske betydeligt. Eksperimenter har godtgjort, at apparater af denne type bør være indrettet saaledes, at en fjerdedel af gas-beholderens samlede volum, naar vandet stanses, fremdeles er ledigt til optagelse af den efterpaa dannede gas.

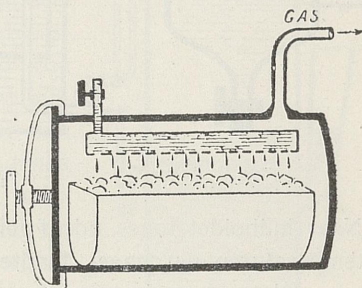

Type I.

I den anden type af generatorer bringes karbid og vand i berøring med hinanden, enten derved at vandet stiger nedenfra op til karbidet, som indeholdes i et slags flere-etages bur (type II A), eller derved, at et saadant bur indeholdende karbid og anbragt i en bevægelig klokke langsomt synker ned i en vand-beholder, indtil berøring sker. I siste tilfælde vil den udviklede gas, naar udviklingen er altfor voldsom, atter løfte klokken op og berøringen saaledes af sig selv afbrydes (type II B). Lewis fandt, at generatorer af type II B under visse betingelser var endnu uheldigere end type I. Forsøgene udførtes med en bevægelig glasklokke, som var forsynet med modvægte og indeholdt $^1/_4$ kg. karbid. Maksimums-temperaturen ved fire forsøg var henholdsvis 703 ^{0}, 734 ^{0}, 754 ^{0} og 805 ^{0} C. Stærk ophedning fandt i alle tilfælde sted, og de ovenfor anførte temperaturer overskrider betydeligt det punkt, hvorved acetylenen dekomponeres til kulstof og vandstof. En tynd, sort røg dannedes øieblikkelig omkring karbidet, mens tjæredamp vældede ud. Da karbid-resterne efter afkjølingen undersøgtes, fandtes de beklædte med en sodhinde og gjennemtrængt af tjære. Naar indholdet toges ud af generatoren i det øieblik, da maksimumstemperaturen var naaet, fandtes det at være livlig rødglødende.

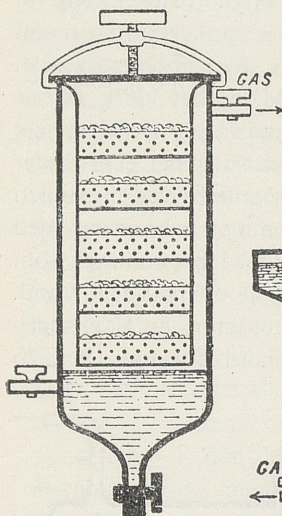

Type II, *A*.

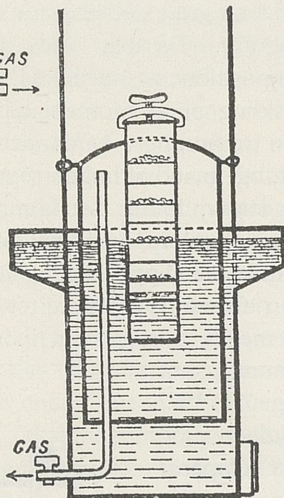

Type II. *B*.

Disse eksperimenter er af den største praktiske betydning. Ved 600 ^{0} C. begynder acetylenen at polymerisere sig ɔ: danne mere sammensatte kulvandstof-forbindelser, som er flydende eller faste ved almindelig temperatur. Sandsynligvis afgiver generatoren i begyndelsen acetylenen saa hurtig, at heden ikke faar virke paa den. Men efterhvert som dekompositionen skrider frem henimod midten af karbid-massen, maa den udviklede gas passere dennes ydre lag, der er stærkt ophedede. Her polymeriseres acetylenen, gas tabes, og den dannede tjære destillerer over i lednings-rørene, som den efterhaanden

tilstopper. Endnu værre er det, at gasen ved disse processer taber i lys-evne. Prøver blev udtagne, idet temperaturen nærmede sig maksimum, og blev analyserede med følgende resultat: acetylen 70 pct., andre kulvandstoffe 11 pct., vandstof 19 pct. Dette reducerer lys-evnen i forholdet 40 til 27. Kulvandstofferne bestaar væsentlig af bensin, der til sin fuldstændige forbrænding trænger tre gange saa meget luft som acetylen. Selv de beste acetylen-brændere ryger, naar gasen indeholder bensin.

Ved første øiekast synes disse eksperimenter fuldstændigt at umuliggjøre generatorer af denne type. Ikke desto mindre kan metoden opvise fortræffelige resultater. Betingelsesvis kan den voldsomme temperatur-forhøielse undgaaes. Den bevægelige klokke i type II B er ikke anbefalelsesværdig. Derimod kan generatorer, hvori vandet stiger nedenfra og langsomt angriber karbidet, gjøres sikre, naar vandet ikke drives tilbage fra karbidet, og dette er lagt i afdelte lag eller etager som i type II A. Under disse betingelser er der altid et overskud af vand paa berøringsstedet, saa at fordampningen holder temperaturen nede. I gode generatorer af dette system naaes meget sjelden en temperatur af 228 ⁰ C.

Utvilsomt er de beste og fra et videnskabeligt standpunkt de eneste anbefalelses-værdige generatorer de, der hører til den tredie type, og hvori karbidet falder ned i et overskud af vand. I den slags generatorer kan temperaturen umulig blive høiere end vandets kogepunkt, 100 ⁰ C, medens den ved passende foranstaltninger i almindelighed kun holder sig nogle faa grader høiere end lufttemperaturen. Under disse betingelser kan ingen polymerisation finde sted, og de smaa opstigende gasblærer vaskes stadig af kalkvandet i generatoren, som derved yder en gas, der i renhed og lysevne langt overgaar produkterne af de andre generator-typer. De ældre generatorer af dette system anvendte pulveriseret karbid, der i en tynd straale som sanden i et timeglas løb ned i vandbeholderen.

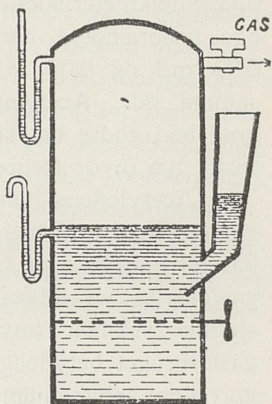

Type III.

Et af de norske acetylen-kompanier har nylig patenteret et apparat, som tillader anvendelsen af karbid i almindelig form. Ovenpaa vandbeholderen staar paa en bevægelig skive en del smaa, cylindriske karbidbeholdere, hver med en ladning af ca. 1 kg. Denne skive dreies rundt ved bevægelsen af det til apparatet hørende gasometer.

Naar trykket i dette har naaet et vist lavmaal, og gasometer-klokken altsaa er sunket lavt ned, aabnes automatisk bunden i en af karbidbeholderne, karbidet styrter ned i vandet, og gasudviklingen begynder paany, hvorved gasometer-klokken atter hæves. Næste gang den naar lavmaalet, slippes en ny karbid-ladning automatisk ned, og saaledes arbeider apparatet af sig selv, indtil alle de smaa karbidbeholdere er tomme. En indikator angiver, hvilke beholdere er tømt, og hvilke fremdeles er ladede. Dette apparat, som altsaa er efter det anerkjendt beste system, trænger lidet tilsyn og arbeider sikkert. Man har kun at holde karbid-beholderen fyldt, samt fra tid til anden at fjerne kalk-affaldet og fylde nyt vand paa beholderen.

Naar acetylen brænder i luft under saadanne betingelser, at flammen ikke ryger, dannes der, som Gréhant har vist, intet kuloxyd ved forbrændingen. Acetylenen danner under disse omstændigheder sammen med luftens surstof udelukkende kulsyre og vand som forbrændings-produkter ($C_2 H_2 + 5 O = 2 C O_2 + H_2 O$). En kubikmeter acetylen trænger til sin forbrænding to og en halv kubikmeter surstof. Lad os antage, at et værelse skal oplyses med en lysmængde af fire og seksti normallys. Hvis man anvendte almindelige stearinlys vilde hertil medgaa 1,15 kubikmeter surstof, og der vilde produceres omtrent 1,3 kubikmeter kulsyre. Petroleumslamper vilde behøve 0,72 kubikmeter surstof og producere 1,2 kubikmeter kulsyre, almindelige gasbrændere henholdsvis 0,75 $m.^3$ og 0,57 $m.^3$, auer-brændere 0,09 $m.^3$ og 0,05 $m.^3$ og acetylen 0,15 $m.^3$ og 0,12 $m.^3$ — alt i samme tid. Acetylen forurenser altsaa luften i betydelig mindre grad end andre belysnings-midler, naar auer-brænderen og det elektriske lys (hvor forurensningen er 0) undtages.

Acetylenens lyskraft er under heldige betingelser omtrent femten gange større end hos almindelig lysgas. En almindelig gasbrænder har en lysstyrke af 16 normallys; en acetylenbrænder med samme gasforbrug vil altsaa have en lysstyrke af 240 normallys. Saa stærke lyskilder anvendes ikke til almindeligt husbrug, hvorfor gasforbruget betydelig kan nedsættes. Det er forresten ikke aldeles korrekt at sammenligne acetylen-brænderens lyskraft med en almindelig gas-fladbrænder. Sammenligningen bør heller foretages mellem acetylen paa den ene side og auer-lys paa den anden. Lige store kvanta af lysgas og acetylen vil, naar lysgasen anvendes i auerbrændere med glødehætter, henholdsvis give 17 og 32—35 normal-lys pr. time.

Man vil maaske spørge, om acetylen ikke kan anvendes i andet end almindelige fladbrændere, eller om man muligens ikke kan an-

vende auer-hætter? I Tyskland skal eksperimenter med auer-hætter ved acetylen-belysning have ført til gode resultater, og i England har man med en acetylen-Bunsen-brænder og auer-hætte forhøiet lyskraften til omtrent det tredobbelte. Det er muligt, at hætternes sammensætning maa modificeres en smule paa grund af den intense hede, som udvikles af acetylen-Bunsen-brænderen, hvis temperatur varierer mellem 2100 og 2400 ⁰ C.

Acetylen kan ogsaa anvendes til at forhøie lys-styrken hos andre, mere lys-fattige gasarter. Det fortjener kanske omtale, at en blanding af acetylen og Pintsch-atjigas nu er i brug paa alle prøissiske statsbaner og har vist sig meget heldig. Belysning af jernbanevognene efter dette system kræver et karbid-forbrug af ti tusen ton pr. aar. En opfindelse af Lewes, gaaende ud paa at bruge en billig vandgas ved hjælp af acetylen, synes ogsaa lovende.

Acetylen-lyset er hvidt, klart og roligt. Af alle kunstige lysmidler skal det komme det naturlige sol-lys nærmest. I kunstsamlinger, manufaktur-butiker og andre steder, hvor farver skal iagttages og virke ved kunstig belysning, vil det maaske skaffe sig indpas uden nævneværdig konkurrence. Prisen stiller sig endnu foreløbig en smule høiere end for petroleum og lysgas, men derimod lavere end for elektrisk lys, naar anlæggene ikke er af meget stor ud-strækning.

I Norge er for øieblikket flere karbid-fabriker i gang og endnu flere er i anlæg. Med vor billige drivkraft, vor overflod paa billig kalksten og vore sunde arbeids-forhold har vi i karbid-fabrikationen maaske faaet en ny industri med væsentlig betydning for vort lands økonomiske fremtid. Det er blandt sagkyndige den almindelige mening, at Norge paa dette omraade vil kunne optage konkurrencen med hvilket som helst af de europæiske lande nordenfor Alperne.

Hvordan acetylen-industrien i den nærmeste fremtid vil arte sig, er ikke godt at forudsige. Med sin lethed i anvendelsen, sin styrke og sine mange andre gode egenskaber har det nye belysnings-middel utvilsomt en smuk fremtid for sig. *P. E.*

Tobakkens aroma.

(Efter **G. Clarke Nuttall** i *Contemporary Review*).

Bakteriologerne har nu ogsaa trængt sig ind paa pibens fredede omraade. Lige siden franciskaner-munken Ramon Pane meddelte europæerne, at han i den nye verden havde seet folk røge

tørrede blade, og Filip den andens bekjendte læge Francesco Hernandez bragte tobaks-planten til Europa, har brugen af tobak altid været omgivet af en fredens atmosfære. Men nu trækker revolutionens uveir op ogsaa over denne livsvane; ti der planlægges omvæltninger og »forbedringer«, som uden tvil vil forarge mange af tobakkens ivrige tilbedere. Bakteriologerne erklærer nemlig dristig, at den fine aroma, og de udsøgte afskygninger i duften, som tobaks-røgerne sætter saa stor pris paa, udelukkende skyldes mikrober, at den karakteristiske tobaks-smag med dens eiendommelige behag ene og alene frembringes af disse uendelig smaa plante-arter, og at tobaks-røgerne herefter maa takke bakterierne og ikke nogen bestemt plante for sine nydelser. Grunden til, at Havana-cigarerne har saa mange udmærkede egenskaber, er saaledes — siger bakteriologerne — ikke den, at de laves af en bestemt plante, som vokser i distriktet Vuelta Abajo paa Kuba, men den, at stedets bakterier spiller en saa fremtrædende rolle ved bladenes tørring og tilberedning. Alle de fine duft-afskygninger, som adskiller de forskjellige tobaks-arter fra hinanden, bevirkes — mener de — af forskjellige arter bakterier, som med hensyn til sin udvikling adskiller sig fra hinanden i visse enkeltheder og derved frembringer duft-forskjellen.

For at forstaa denne mærkelige teori bedre, er det nyttigt, at vi kortelig gjenkalder i erindringen nogle af de processer, hvorved den levende tobaks-plante forvandles til det produkt, som gaar i handelen.

Naar tobaks-plantens blade er modne til høstning, indsamles de og lægges paa jorden for at visne og miste sin skjønhed. Naar dette er skeet, samles de til bundter, som ordnes i mindre hauge for at »svede«. Haugene tildækkes med matter, hvorefter temperaturen lidt efter lidt begynder at stige. Denne stigning i temperaturen skyldes visse processer, som foregaar i bladene, eftersom de dør, og som bevirker, at bladenes mere komplicerede indhold spalter sig i simplere bestanddele under udvikling af vand og varme. Vandet afgives i form af damp, som fortættes i de kjølige matter, der dækker haugene, og det er tilstedeværelsen af dette vand, som har givet ophav til ideen om, at haugene »sveder«. Det maa sørges for, at der ikke udvikles for megen varme; ti hvis temperaturen stiger for høit, skades bladene. Naar »svedningen« er forbi, tørres bladene enten langsomt i luften eller hurtig ved hjælp af kunstig varme, og det maa herunder passes paa, at de ikke smuldrer hen. Dersom alt gaar godt, faar bladene paa denne maade i løbet af 6 à 8 uger en klar og varm brun farve, skjønt de paa dette stadium mangler

aroma. Det hovedsagelige resultat af denne behandling er kun en forandring i bladvævets bestanddele. Naar dette resultat er opnaaet, udsættes bladene atter for fugtig luft, for at de kan blive bløde og smidige. Og nu er de færdige for den store gjærings-proces, i hvilken det nu paastaaes at bakterierne spiller en saa væsentlig rolle.

Gjæringen har altid været anseet som et meget vigtigt led i tilberedningen af tobak. Men hvis bakteriologerne har ret, maa den tillægges endnu større vægt end hidtil, fordi alt væsentligt afhænger af den. De brune blade sorteres til smaa bundter, indeholdende seks til ti blade hver. Alle disse bundter samles saa til store hauge eller stabler, hvoraf enkelte kan indeholde op til femti tons tobak. Saa snart stablerne er færdige, begynder gjærings-processen, som paaskyndes af den i stablerne herskende fugtighed og varme, og nu begynder aromaen at indfinde sig. Dette skyldes aabenbart de bakterier, som findes i stablerne; ti det er blet paavist, at disse stabler er hjemsteder for myriader af mikro-organismer. En fuldstændig flora af sop-arter forefindes i dem; ti side om side med bakterierne udvikler sig mange arter af den store sop-gruppe, hvoraf mikroberne kun udgjør en liden del. Og gjæringen er det ydre, synlige tegn paa og direkte resultat af den indre vækst og formerelse. Ti efter som spirerne udvikler sig, maa de have føde, og denne kan de kun faa fra sine nærmeste omgivelser. Følgen er, at de nærer sig af tobaks-bladene, hvorved de frembringer visse forandringer i disse og udvikler varme. Hvorfor der i tobak, hø, bomuld og andre vegetabiler opstaar varme under omstændigheder som disse, kan for nærværende ikke tilfredsstillende forklares. Men vi ved ialfald en ting, og det er, at varmen skyldes sop-arterne, (blandt hvilke vi indbefatter bakterierne); ti det er blet klart bevist, at hvis plantestoffet steriliseres, og sop-dannelse derved forebygges, udvikles ingen varme. Men lad sop-væksterne udvikle sig, og straks kommer ogsaa varmen, forudsat at der er surstof tilstede. Dette er dog et fænomen, som for nærværende repræsenterer et næsten uopklaret forskningsfelt. For tobakkens vedkommende hemmes imidlertid udviklingen af denne varme ved en stadig omkastning af ballens indhold, og en høiere temperatur end 31.5 grader Celsius illades aldrig.

En tysk bakteriolog ved navn E. Suchsland har nogenlunde indgaaende studeret de bakterier, som udvikler sig i tobaks-ballerne; men han har ikke skrevet meget derom. Det var imidlertid ham, som først henledede opmærksomheden paa det mærkelige faktum, at tobakkens aroma ikke er bladene iboende, men skyldes de i

gjærings-processen medvirkende mikrober. Han gik endog videre og anstillede nogle meget interessante eksperimenter med disse mikro-organismer. Efter at have undersøgt de bakterier, som han fandt i gjærende stabler af den aller fineste vestindiske tobak, isolerede og kultiverede han dem, hvorefter han overførte dem i stabler af daarlig tysk tobak. Og det resultat, han opnaaede, var slaaende. Den daarlige tyske tobak forvandledes ligesom ved trolddom til tobak af en langt finere kvalitet. Der var praktisk talt skeet et mirakel, og de beste kjendere var ude af stand i produktet at gjenkjende den daarlig tyske vare.

I Tyskland søges nu patent paa en saadan metode til forvandling af tobak, og hvis denne viser sig gjennemførlig, trues vi med en hel revolution i tobaks-fabrikationen. Dersom tobakkens aroma væsentlig afhænger af nærværelsen eller fraværelsen af visse arter bakterier, følger deraf, at veien til held og rigdom paa dette omraade ligger i befordringen af den videnskabelige kundskab om mikroberne og midlerne til at anvende dem paa beste maade. Dr. Suchslands patent er det første skridt til en praktisk anvendelse af bakteriologien i tobak-dyrkningens tjeneste, og det er ikke vanskeligt at forudse store økonomiske foıandringer. Hvis det virkelig er muligt at isolere de bakterier, som siges at frembringe aromaen, og dyrke dem i en saadan form, at de kan importeres af et hvilket som helst land, følger deraf, at det monopol, som visse distrikter for tiden har paa frembringelsen af den fineste tobak, vil forsvinde. Og monopolets forsvinden vil ledsages af et stærkt prisfald, hvis da ikke finansministrene i sin søgen efter nye og indbringende beskatnings-objekter finder paa at lægge told paa bakterierne. Desuden er der endnu en ting at mindes. Det staar endnu tilbage at bevise, at de her om handlede bakterier kun trives paa tobaks-blade. Vil ikke andre blade vise sig ligesaa tjenlige? Her er et vidt felt for eksperimenter. Og hvem ved? Muligens vil der i fremtiden blive lavet tobak af kaalblade.

Men, — vil man spørge — hvorfra kommer disse bakterier oprindelig? Hvorledes skal vi forklare os deres nærværelse i tobakstablerne ved gjærings-processens begyndelse? Svaret er let at give. Bakterierne er praktisk talt allesteds nærværende. De befolker luften, jorden og vandet. I jordbunden er der kanske mest af dem, og naar jorden er pløiet og gjødslet, forekommer de i et rent utroligt antal. I en enkelt jordprøve fra en almindelig dyrket mark fandt saaledes en italiensk bakteriolog ikke mindre end elleve millioner

bakterier pr. gram. Det er derfor ikke vanskeligt at forklare bakteriernes nærværelse i tobaksstablerne.

Men man har opdaget den mærkelighed, at visse arter af bakterier kun findes paa visse steder. Dette er de saakaldte »lokale bakterier«, og deres betydning illustreres ganske klart ved de eksperimenter og undersøgelser, som er blet anstillede paa ystningens omraade. Det er et vel bekjendt faktum, at bakterierne er uundværlige faktorer i ystnings-processen, og skjønt ost kan laves overalt, er der dog visse oste-arter, som er eiendommelige for visse steder, og alle forsøg paa at lave disse oste-arter andensteds har altid havt et uheldigt udfald. Dette skyldes notorisk de »lokale« bakterier, som ved siden af de bakterier, der er fælles for al ystning, finder vei til melken, udvikler sig under ystningen og giver osten dens karakteristiske egenskaber. Hidtil har man fundet det meget vanskeligt at overføre disse lokale bakterier til fremmede steder, skjønt der er anstillet flere forsøg herpaa. De trives ikke efter transporten, enten fordi omgivelserne er ugunstige for dem, eller fordi det nye steds lokale bakterier er dem fiendtlige og overmander dem.

Nu er det mere end sandsynligt, at forholdet er ligedan for tobakkens som for ostens vedkommende, d. v. s. at der ved siden af de allesteds nærværende mikrober, som overalt bevirker gjæringsprocessen i tobaks-bladene, ogsaa gives lokale bakterier, som giver tobakken fra et bestemt distrikt dens eiendommelige aroma. Og disse lokale bakterier er da maaske den egentlige grund til tobaks-dyrkningens velbekjendte lunefuldhed. Det har været en gaade, hvorfor de samme tobaks-arter, som dyrkes i ved siden af hinanden liggende distrikter og under de samme klimatiske forholde, kan være saa forskjellige i aroma og kvalitet til trods for, at de behandles nøiagtig paa samme maade. Der maa være en eller anden skjult faktor tilstede, en eller anden ukjendt aarsag. Det tør hænde, at de lokale bakterier vil blive de stedlige monopolers sikreste værge, skjønt vanskeligheden ved at overføre dem til fremmede steder og dyrke dem der utvilsomt vil blive overvundet, eftersom bakteriologien skrider fremad.

For nærværende anstilles indgaaende undersøgelse paa dette omraade, og man venter bestemt, at disse undersøgelser i høi grad vil fremme forstaaelsen af tobaks-gjæringen. For nærværende arbeider baade dyrkerne og tilberederne af tobakken i mere eller mindre grad paa maa faa. De har for størstedelen ingen ide om de principer, som ligger til grund for deres arbeide, og kjender ialfald intet til de uendelig smaa organismer, som samarbeider med dem. Men nu vil forhaa-

bentlig bakteriologerne bringe mere forstaaelse ind i deres arbeide. I flere tobaksdyrkende distrikter begynder man at indse betydningen af de videnskabelige undersøgelser og at træffe kraftige foranstaltninger til at fremme disse. Ved Floridas landbrugs-universitet og eksperimental-station i Lake City er der oprettet et specielt laboratorium i dette øiemed, som bestyres af en dr. Stockbridge. Den første tobaks-avling, som var dyrket under videnskabelig ledelse, indhøstedes der ifjor; men det er endnu for tidlig at uddrage slutninger eller udtale nogen dom. Tre aar maa sandsynligvis gaa hen, før paalidelige resultater kan fastslaaes.

Spørsmaalet er af stor betydning for Floridas befolkning, og dette er sandsynligvis grunden til, at den saa energisk understøtter de videnskabelige undersøgelser. I de siste faa aar har omkring 40,000 kubanere bosat sig der, fordrevne fra Kuba af de ulykkelige politiske forholde, og størstedelen af disse emigranter er erfarne tobaksdyrkere. De har draget til Florida, fordi jordbunden der har en stor lighed med jordbunden i de beste tobaks-distrikter paa Kuba, og de haaber at kunne fortsætte sin gamle beskjæftigelse i sit nye hjem. Til sin store glæde har de ogsaa fundet, at den tobak, som vokser og tilberedes i Florida, kun staar lidet tilbage for den beste kubanske, og tobaks-dyrkningen tør saaledes have en lys fremtid foran sig i denne stat. I 1897 produceredes i Florida ikke mindre end 160 millioner cigarer, der kastedes ind paa markedet som havanesere, og de synes fuldstændig at have tilfredsstillet kjøberne. Men — som den amerikanske agerbrugs-minister har fremholdt — baade de amerikanske og kubanske tobaks-dyrkere er uvidende om de principer, som ligger til grund for udviklingen af tobakkens aroma, og hele tobaks-industrien staar derfor i høi grad i tilfældets magt. For at fjerne eller i det minste forminske denne usikkerhed, er laboratoriet i Lake City oprettet, og store forhaabninger stilles til dr. Stockbridges og hans medhjælperes arbeide.

Kjæmpe-kikkerten paa Pariser-udstillingen.

Kringsjaa gjorde ifjor høst rede for forarbeiderne af den kjæmpekikkert, som skal blive en af vidunderne ved udstillingen i Paris næste sommer. Vi kan nu meddele et billede af det mærkværdige instrument, som allerede nærmer sig sin fuldendelse i Gautiers optiske

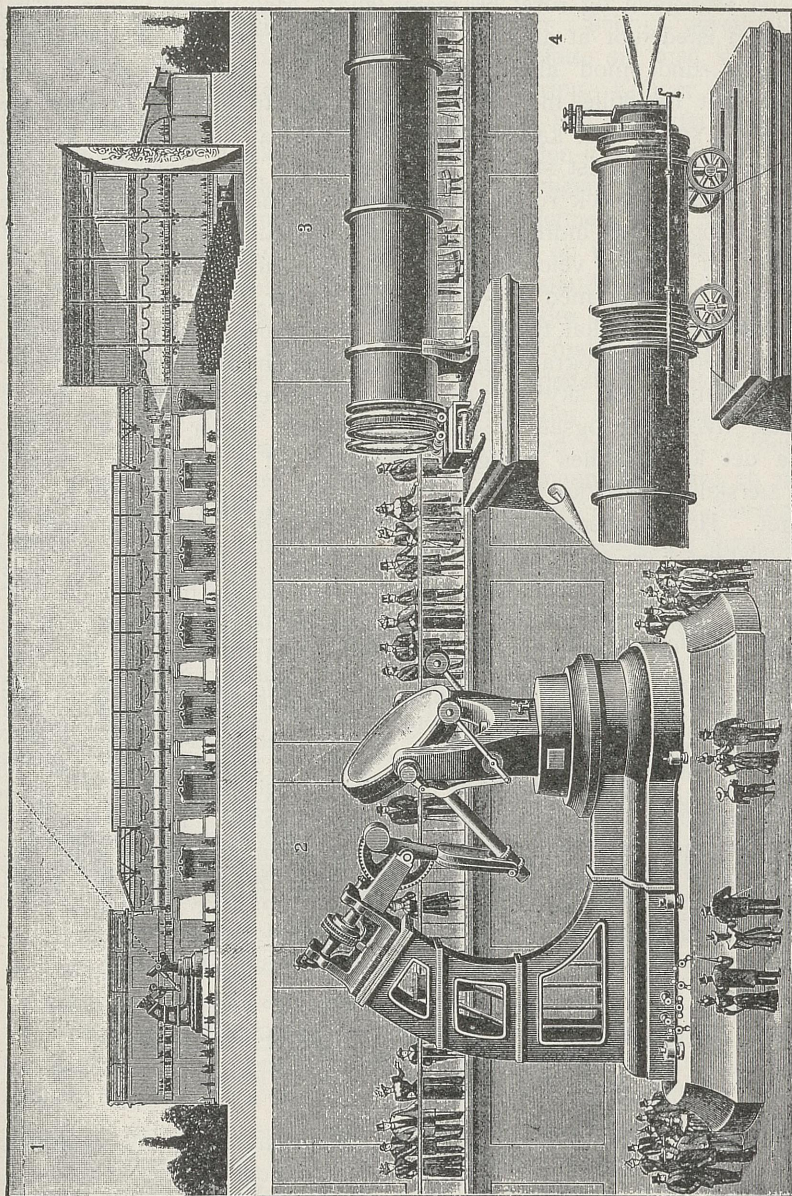
1
2
3
4

værksted. Som man vil huske, skal linsen i kikkerten være 1.2 meter i tværsnit og røret 60 meter langt. Man vil end videre huske, at man istedenfor at anbringe dette vældige rør slig, at det kunde svinges rundt mod alle himmelens stjerner, har tænkt at lade det ligge støt og stille, men til gjengjæld foran mundingen at anbringe et svært speil, som kan bevæges saaledes, at det kaster et billede af hvilken som helst stjerne ind i kikkerten. Dette speil (fig. 2) skal være en 27 cm. tyk rund glasplade med 2 meters tværsnit, veiende 3600 kilogram og indrammet i en 3100 kg. tung metal-ring. Understellet for speilet veier 15,000 kg. og skal anbringes svømmende i en svær beholder med kviksølv. Fig. 3 viser, hvorledes de to linser (hvoraf den ene skal tjenstgjøre ved direkte betragtning af stjernen, den anden ved fotografering) er fæstet paa en og samme vogn, der paa skinner kan skyves hen foran kikkertens munding. Fig. 4 viser, hvorledes ogsaa øie-glasset (okularet) hviler paa en vogn, saa det kan instilles nøiagtig; øie-enden af kikkerten er nemlig et særskilt rør-stykke, der ved en lær-bælg er forbundet med hovedrøret. Hoved-billedet (fig. 1) viser, hvorledes det hele apparat er opstillet i en svær hal, hvor hundreder af tilskuere paa en gang kan betragte det billede, som fra kikkerten kastes hen paa en hvid væg i baggrunden, medens en foredrags-holder gjør rede for, hvad man faar se. Kikkerten skal forstørre 6—10,000 gange, saa man kunde følge en Amerika-damper, som seilede paa maanen. Hidtil har man ikke havt kikkerter, som forstørrer mere end 4000 gange. Dette vidunder-instrument skal have plads i det pragtfulde Optiske Palæ, som bygges i nærheden af Eiffel-taarnet. Det færdige instrument kommer til at koste vel 1 million kroner. Tilveiebringelsen og slibningen af kjæmpe-speilet og de to kjæmpe-linser af klart feilfrit glas er overmaade kostbart, hvad man husker efter vor første meddelelse.

Nerve-syges sysselsættelse.

(Efter dr. **Paul Julius Möbius** i *Zukunft*).

Tidligere mente man, lægen bare havde at sørge for kroppens sundhed. Sjælen overlod man til teologerne og filosoferne. Dette var saaledes Kants opfatning. I al sin enkle strenghed har denne lære selvfølgelig ikke kunnet holde sig; men tilsløret har den været og er den tildels fremdeles herskende. Forholdenes magt har

rigtignok medført, at saakaldte sinds-syge overlades til lægers behandling. Men overalt, hvor »forstanden« er i behold, opretholdes den gamle deling, saa lægen kun har at befatte sig med kroppen, naar der ikke foreligger aabenbar sinds-forvirring. Enhver, der fatter det meningsløse i den gamle dualisme, fordi han betragter kroppen som den udenfra seede sjæl og sjælen som den indenfra seede krop, maa imidlertid finde denne indskrænkning af lægens virke-felt at være usans. Menigmand kommer derimod først gjennem tung erfaring til at indse, at man ikke kan rive mennesket op i to stykker, og at det aandelige og det legemlige betinger hinanden gjensidigt. Erfaringen er nu en gang Askepot; den blev ikke stillet op imod den gamle dualisme, men mod et andet spøgelse, materialismen. Denne har nemlig, selv hvor det ikke udtrykkelig erkjendtes, været raadende i læge-verdenen og for saa vidt været til hinder for, at lægerne selv fik øinene op for mere end legems-siden ved mennesket. I deres øine, som »tænker natur-videnskabeligt«, er mennesket bare en sum af atomer, hvis mekanik det gjælder at udfinde. Jo mere glimrende erobringer natur-videnskaben og den natur-videnskabelige lægekunst gjør, des stærkere helder den til at blive blot og bar fysik. Denne ensidige begeistring for det mekaniske synes dog i de senere aaringer at have lagt sit høidepunkt bag sig. Der er nemlig vaagnet en ny aand, men den vinder kun langsomt tilslutning i videre kredse. Erkjendelsen af, at det ikke var nok at behandle mennesket som et kemisk præparat med alskens »reagenser«, at elektricere det som et froske-laar, at udsætte det for frisk luft eller overrisle det med koldt vand — erkjendelsen heraf blev fra først af vækket ved de foreteelser, man oprindelig benævnte dyrisk magnetisme. Nu til dags kalder man det suggestion. Det er værdt at lægge mærke til, at reformen ikke — som man kunde mene — udgik fra den saakaldte »natur-lægekunst«; denne stikker endnu dybere i materialismen end den almindelige lægekunst og bestaar egentlig kun i en aandløs forherligelse af fysiske lægemidler og visse diæt-regler.

Saa meget kan man dog nu til dags hævde, at ingen længere tør paastaa sig at være videnskabelig læge, dersom han kun betragter sygdommen og ikke det syge menneske som gjenstand for sin behandling; den læge, som intet hensyn tager til »sjælen«, er en fusker — selv kirurgen har et følende og tænkende menneske for sig, naar han opererer. Kvinde-lægerne vilde undgaaet mangen feiltagelse, om de foruden den kvindelige anatomi og fysiologi tillige havde sat sig grundigen ind i kvindens psykologi. Huslægen maa jo hvert øieblik være sjæle-kjender; af hundred angivelige mave-katarrer har

de niti aldeles intet med »katar« at bestille, idet de kun er tilbagevirkninger af sinds-stemninger. Anderledes forholder det sig selvfølgelig med de »store« sygdomme.

Nu skulde man sagtens mene, at sindsyge-lægerne virkelig var sjæle-læger. Sindsygdom har imidlertid i regelen ikke sit udspring i sjælen; den kommer derfor ikke gjerne under sjælelig behandling. Godtfolk antager almindelig, at lidenskaber og sjælelig anstrengelse fremkalder forrykthed, medens det oftest hænger saa sammen, at lidenskabelighed er et tegn paa, at sindet paa forhaand er sygt. Ophidselse og over-anstrengelse gjør kun den forrykt, som bærer i sig betingelserne for sindsygdom. Behandlingen af forrykte er væsentlig negativ, bestaar i at fjerne alle skadelige indflydelser (omgang med paarørende, befatning med forretninger o. l.). Først naar den egentlige sygdom er overvunden, blir en positiv indgriben mulig.

Den egentlige gjenstand for positiv sjælelig behandling er de saakaldte nerve-sygdomme. Hermed forstaaes ikke sygdom i nerverne, men sygelige tilstande i sindet og deraf opkommende legemlige forstyrrelser — altsaa nervøsitet, nerve-svaghed, hysteri og lignende lidelser. Man kan sige, at alt dette gaar ind under begrebet sindsygdom, selvfølgelig af den lette art, der ikke beror paa nogen svækkelse af »forstanden«. Dette er ogsaa rigtigt; mellem nerve-sygdomme og sindsygdomme gives ingen skarpe grænser, men alligevel er der god mening i at holde dem vel ud fra hinanden. Det er urigtigt, at nervøsitet og lignende tilstande kan »gaa over til« sindsygdom; rigtignok er hovedsagen i begge tilfælde ændringer i bevidsthedstilstanden, men nervøsitet og sindsygdom er to forskjellige ting. Den, som ikke ved fødselen eller paa grund af visse slags forgiftninger er disponeret for sindsygdom, han kan blive saa nerve-syg han bare vil, sindsyg blir han aldrig. Og det er ikke bare i sine aarsager og sit forløb, nerve-sygdommene viser sin selvstændige karakter, men fremfor alt i den kjendsgjerning, at deres fleste symptomer er psykogene, d. v. s. forstyrrelser, som dels er ligeartede med virkningerne af sinds-bevægelser overhode (skjælving efter skræk), dels bestaar i, at vedkommende livs-funktion hemmes af ubevidste tanker (udygtighed til at gaa som følge af forestillingen om ikke at kunne gaa). Fordi det forholder sig saaledes, er det nærmest en sjælelæge, de nerve-syge tiltrænger. De maa hjælpes ved indvirkning paa det aandelige. Her er meget forskjellige veie mulige. Frelsen beror enten paa tro eller paa gjerninger. Troen eller suggestionen har fra arilds tid været hovedmidlet. Men de, som øver suggestionen, har enten været sig sit maal bevidste eller har handlet uden be-

vidsthed derom. Alle under-doktorer og kvaksalvere, ja de fleste læger har til enhver tid helbredet ved troen uden at vide det, d. v. s. de har raadet patienten til et eller andet, som de selv har anseet for helbredende; og naar det saa hjalp, har de skrevet det paa sine midlers regning, medens det i virkeligheden er suggestionen, som har hjulpet. Ved denne metodes anvendelse har kvaksalveren en fordel fremfor lægen; ti lægen maa optræde som rationalist, medens kvaksalveren svinger sin trold-stav uden at blues. Den bevidste suggestionering kan gaa frem paa to maader. Enten betjener den sig af den syges tro — hvad enten denne er der paa forhaand eller først maa vækkes til live — paa et læge-middel eller en kur-metode, eller ogsaa støtter den sig udelukkende paa ordets magt. I siste fald giver lægen en bestemt erklæring om, at lidelsen efter sit væsen er forbigaaende og derfor snart vil forsvinde. Dersom lægen har det rette lag og fuld autoritet, og samtidig den syge er modtagelig for indgivelser og har let for at tro og overgive sig i andres vold, vil allerede denne direkte suggestion i vaagen tilstand føre til maalet. Hvor forsøget ikke lykkes, kan man ty til hypnotisk suggestion, ifald adgangen til og vilkaarene for anvendelse heraf er tilstede. Men suggestionens held er aldrig sikret, og vil blive endda tvilsommere, jo mere kritisk publikum uddannes til at være; desuden vil det altid være et ubehageligt nødmiddel for en ærlig mand at øve det fromme bedrag.

Skal suggestionen lykkes, maa troen støttes af gjerninger. Den sygelige person maa ledes ind paa ret vei ved at sysselsættes paa rette maade. Hans liv maa skaffes et brugbart indhold, han maa stilles til freds. Men tilfredshed og fred i sind opnaar man kun ved selv at handle; det er ikke sager, som kan gribes ud af luften eller faaes i skjænk af anden-mand. Anden-mand kan bare raade og veilede; men dette er i og for sig en ret nødvendig bistand, for det gjælder at træffe den rette sysselsættelse, ikke blot og bart sysselsættelse, hvad den nerve-syge netop ikke lider af mangel paa. Saa længe vedkommende følger sine egne indskydelser, øder han ofte sin kraft paa alskens gagnløse, ja fordærvelige beskjæftigelser uden rast og ro — et jag af arbeide og forretninger, eller et jag af forlystelser, eller et jag af ørkesløse, opslidende stemninger. Her er det lægens opgave at gribe ind med sit: Slig og slig har du at leve, saa sandt du agter at kjende dig frisk igjen! Denne anvisning til at vandre den rette vei er hoved-midlet for den nerve-syge. For lettere angrebne er det nok at give raad og retledning. Men, for stærkt angrebne maa lægen gribe bestemmende ind og rykke ved-

kommende ud af sine vante omgivelser, for at lægge hele livs-kursen om i rigtig retning m. a. o. den syge maa anbringes paa en særskilt for nerve-sygdommme indrettet kur-anstalt.

Ved de fleste nerve-kur-anstalter faar patienterne bad, massage og elektrisk behandling, men kan ellers fortsætte det dagdriver-liv, som verdens-mennesker pleier at føre. Følgen er, at anstalterne faar god søgning af folk, som betaler godt. Men kuren er lidet eller intet værd. En nerve-kur-anstalt maa ledes i en ganske anden aand, skal den frugte. De syge maa lære at leve et jevnt og fornuftigt liv i sundt arbeide, og paa ingen maade faa lov til at fremture med alle de unoter, som mammons børn, selskabs-verdenen, finder at være en værdig sysselsættelse for mennesker. Kur-anstalterne maa sørge for beskjæftigelse og livs-indhold.

Sagen er ikke saa lige til at gjennemføre, som den er at begrunde. Det vil sikkert koste megen møie, før den er bragt i rette gjænge. Forf. henviser til et praktisk forsøg, hvis resultater nylig er offentliggjorte. Det skyldes ikke en læge, men en ingeniør, sveitseren Grohmann i Zürich, som netop har meddelt sine erfaringer i et lidet skrift, der vel fortjener at blive læst baade af lærd og læg (»Technisches und Psychologisches in der Beschäftigung von Nervenkranken«). Han har i aarevis taget sig af nerve-syge og viet sig for deres helbredelse. Ubemidlet som han er, har han strævet haardt, men trofast; ikke er han anlagt for forretninger, reklame er ham modbydelig, og den støtte, han har havt, strækker saa vidt til for at holde baaden oven vande. Grohmanns metode bestaar i at lære patienterne op som gartnere, snedkere o. l., idet han selv arbeider med som lærer og kamerat. Der har været mange svært angrebne stakler hos ham, hvad der ogsaa fremgaar af hans forhold til Zürichs sindsyge-læger. — At finde mange slige mænd som denne Grohmann, er sikkert ikke givet, mænd med teknisk kyndighed og begeistring for sagen. Men var midlerne til oprettelse af lignende anstalter for haanden, da lod vel ogsaa de rette ledere sig finde. Grohmann foreslaar at udvide de offentlige sindsyge-hospitaler med en afdeling for nerve-pleie. Den saksiske regjering har allerede havt sagen under overveielse. I mange tilfælde vilde dog en anbringelse paa slige nerve-anstalter ikke slaa til. Grohmann foreslaar derfor anlæg af »klostere« ude paa landet for de nerve-syges broderskab.

Ideen er glimrende. Kloster-tanken bunder i en dyb menneskelig trang til at kunne ryste »verden« af sig og leve et stille alvors-liv sammen med ligesindede. Reformationen handlede uklogt i at udrydde kloster-væsenet istedenfor at indblæse det en ny aand. Ved

nerve-klostrene maatte der selvfølgelig være aaben adgang uden løfter, og ligeledes maatte det staa frit for enhver at forlade anstalten, naar det var tjenligt. Ogsaa ved de buddhistiske klostere er der mulighed for at slippe ud igjen. De, som trives med klosterets fromme, jevne, vinskibelige levesæt, pleier at slaa sig til der for godt, medens andre atter længes tilbage til det rastløse, møie-fyldte liv. Et sligt kloster maatte altsaa indrettes som stiftelse, og ikke som en indbringende hotel-forretning. Grohmann lover at komme tilbage til sin plan og da gaa nærmere ind paa dens enkeltheder.

Nordiske tidsskrifter.

Nyja Öldin. — 2. — *Jón Olafsson:* Breytiþrouniar-løymölið eða upprimi liftegundanna. — *Tveir Filippingar:* José Rizal. Emilio Aquinaldo. — Bokmentir vorar. — Viðsjá. — Ritstjóra-spall.

Naturen. — 7. — *Chr, Grønlund;* Dyrs værn imod angreb af andre dyr (med 4 fig.). — *Idar Handegaard:* En norsk plante, som vokser i sneen. — *Gustave Le Bon:* Om ugjennemsigtige legemers gjennemtrængelighed for lysstraaler af stor bølgelængde (med 4 fig.). — *O. J. Lie-Pettersen:* Plasterbiller (med 1 fig.). — Mindre meddelelser: Forfølger fuglene flyvende sommerfugle? — Om myrernes vinterophold. — En barbarisk plante. — Hvilket tryk vinden udøver. — Hvordan man opdager kometer. — Jodet i havvandet. — Temperatur og nedbør juni 1899.

Ny literatur.

Johan Scharffenberg: *Om reform af den medicinske undervisning.* I. *Vore lærere, især professor Nicolaysen.* (Forf.s forlag.)

En lidenskabelig anklage mod den nævnte universitets-lærer, der kræves afsat for sin angivelige mangel paa evne til at lede vordende lægers undervisning samt til at dømme om deres dygtighed ved eksamen. Forf. benytter voldsomme ord, men irettelægger ogsaa en række beviser til støtte for sin anklage. Skriftet vil vistnok volde skarp diskussion og sigter ligefrem paa at faa sin endelige bedømmelse ved rettergang.

Kringsjaa.

Kristiania, 25. august 1899.

Frankrige.

Al verden følger med spændt opmærksomhed krigsretsprocessen i Rennes, hvorfra spaltelange referater daglig fylder aviserne. Udsigterne for Dreyfus synes ingenlunde at være gunstige. Krigsrettens præsident, oberst Jouast, ønsker øiensynlig at dømme Dreyfus, hvis han paa nogen maade kan, og selve processen føres paa en maade, som ingenlunde er skikket til at indgyde Dreyfus's venner forhaabninger. Man ser intet tegn til, at krigsretten vil respektere kassationsrettens dom. Krigsretsforhandlingerne føres simpelthen, som om kassationsrettens dom ikke existerede. Som bekjendt erklærede kassationsretten, at borderauet er skrevet af Esterhazy og ikke af Dreyfus. Spørsmaalet om bordereauets forfatterskab er saaledes paa forhaand afgjort, og det eneste spørsmaal, som kassationsretten har henvist til krigsrettens afgjørelse, er spørsmaalet om, hvorvidt Dreyfus, tiltrods for at han ikke har skrevet bordereauet, alligevel har meddelt de i bordereauet nævnte dokumenter til en fremmed magt. Man skulde derfor have ventet, at vidnerne kun havde faaet lov til at afgive oplysninger, som kunde bidrage til besvarelsen af dette spørsmaal. Men isteden derfor faar de lov til i det vide og brede at udvikle meninger og anskuelser, som alle er baserede paa den forudsætning, at Dreyfus har skrevet bordereauet. Affæren diskuteres i alle dens forgreninger. Der sættes ingen grænse for vidnernes snakkelyst. Generalerne optræder i rad og række, ikke som vidner, men som anklagere. Istedenfor at meddele sin viden, holder de lange foredrag om sin overbevisning, uden at kunne fremføre et eneste gyldigt bevis. De opfører sig som om de sidste aars begivenheder var dem fuldstændig ubekjendte, og sætter sig med suveræn foragt udover en hel række kjendsgjerninger.

Det med størst spænding imødeseede vidneudsagn, general Merciers, blev en stor skuffelse endog for hærens varmeste tilbedere. Man havde ventet sensationelle afsløringer og knusende beviser, og saa fik man kun høre løst snak og fantastiske paastande om, at Frankrige i 1894 stod paa randen af en krig med Tyskland. Mercier benegter ikke længer, at han i 1894 begik et lovbrud ved at meddele krigsretten hemmelige dokumenter bag anklagedes og defensors ryg; men han erklærer, at han kun lod sig lede af patriotiske motiver, og at denne fremgangsmaade blev nødvendig for at afvende en truende krig med Tyskland. Casimir-Perier har ved sit vidnesbyrd paavist, at denne krigsfare kun har bestaaet i Merciers indbildning; men selv om den virkelig havde været for haanden, blir det yderst vanskeligt at forstaa, hvordan den kunde nødvendiggjøre Merciers fremgangsmaade. Mercier henlægger krigsfaren til den 6te januar, medens Dreyfus blev dømt allerede 22. decbr., og man blir saaledes nødt til at tilskrive krigsfaren tilbagevirkende kraft,

hvis man vil anse den som grunden til Merciers handlemaade.

Om de øvrige generaler, der har optraadt som vidner, er intet andet at sige, end at de alle har erklæret sig „overbevist“ om Dreyfus's brøde uden at kunne fremføre noget bevis. Det bedste indlæg mod Dreyfus leverede general Roget, der bestred, at Esterhazy havde skrevet bordereauet, og søgte at paavise, at hver linje i bordereauet pegte paa Dreyfus som forræderen. Mercier, Roget og den tidligere krigsminister Cavaignac har imidlertid gaaet ynkelig i vandet ved atter at henholde sig til et dokument, som viser sig at være et falskneri, nemlig et angiveligt brev fra den østerrigsk-ungarske attaché, oberst Schneider, hvori denne paastaar, at Dreyfus har staaet i forbindelse med tyske bureauer i Strassburg og Bryssel. Dokumentet var ikke før blet benyttet for krigsretten i Rennes, før oberst Schneider i et telegram fra Ems til „Figaro“ betegnede det som et falskneri. Denne erklæring tilfredsstiller imidlertid ikke generalerne, som fremdeles fastholder, at dokumentet er ægte! En saadan dristighed ligeoverfor en repræsentant for det habsburgske monarki var dog mere end den franske regjering kunde lade passere. Den har derfor gjennem sin kommissær i Rennes, Carriere, taget sine forbehold. Generalernes anmasselser er isandhed mere end forbløffende. Alt hvad der ikke passer i deres kram betegner de som utroværdigt, og alt, hvad der kan tjene til støtte for deres anklage, betegner de ufravigelig som ægte. Dersom Tyskland gjennem sine officielle repræsentanter erklærer, aldrig hverken middelbart eller umiddelbart at have staaet i forbindelse med Dreyfus, da trækker generalerne paa skuldrene og siger, at paa det diplomatiske omraade kan saadanne erklæringer ikke tillægges nogen vægt. Tornielli, Casella, Panizzardi og Schneider for ikke at nævne Picquart og Bertulus skal alle sammen være løgnere. Esterhazy er dels ærlig, dels uærlig. Naar han vidner mod Dreyfus, taler han sandt; men naar hans udsagn taler til fordel for Dreyfus, er han en løgner. Et saadant system taler for sig selv.

Blandt de vidner, som hidtil har optraadt, er ogsaa oberst Picquart, hvis 6 timer lange flydende foredrag synes at have gjort et stærkt indtryk paa retten. Han skildrede indgaaende, hvorledes han var kommen paa det rene med Dreyfus's uskyldighed og forsvarede sig mod de beskyldninger, som generalerne har rettet mod ham. Med fornem, overlegen ro afparerede han desuden endel rasende udfald fra Mercier og Roget.

En udaad, som en tidlang formaaede at svække publikums interesse for selve retsforhandlingerne, forøvedes 14. aug. mod Dreyfus's forsvarer Labori, idet en daarlig klædt person bagfra affyrede et revolverskud mod ham, da han om morgenen var paa vei til krigsretten. Heldigvis var saaret ikke livsfarligt, og Labori kunde efter omkring en uges fravær atter indtage sin plads i retten. Hans midlertidige udebliven var dog et haardt slag for defensionen. Dreyfus's anden forsvarer, Demange besidder nemlig ikke paa langt nær Laboris slagfærdighed og formaaede ikke at erstatte ham. Labori er — som et tysk blad bemærker — helt igjennem temperament; men hans temperament er forenet med sprudlende esprit og urokkelig overbevisning. Han *lever* i den sag, han forsvarer. Intet svagt punkt i et vidneudsagn undgaar hans skarpe blik, og han benytter enhver anledning til at gjøre et udfald. For ham er hugget altid den beste dæk-

ning. Demange derimod har en ganske anden karakter. Han er den rolige, værdige flegmatiker. Skjønt skarpsindig og kundskabsrig mangler han dog personlighedens bestikkende tryllekraft. Han staar *over* sagen, ikke *i* den og er mere af en dommer, medens Labori helt er partimand. Demange kan overbevise, medens Labori overvælder. Denne forskjel har for de varmblodige lidenskabelige franskmænd ingen ringe betydning.

De hidtil stedfundne krigsretsforhandlinger har ialfald afgjort *et* vigtigt punkt. Selv i kredse, som ikke tviler paa, at Dreyfus intet har havt at gjøre med Tyskland og tyske agenter, har man dog næret mistanke om, at han alligevel muligens har begaaet et forræderi ved at udlevere vigtige militære dokumenter til *Rusland*. Herom er der nu ikke længer tale. Generalernes anklage dreier sig udelukkende om et angiveligt forræderi til Tyskland. Spørsmaalet blir da efter dette kun, om man skal tro mere paa de franske generalers formodninger og ubeviste beskyldninger end paa den tyske gesandts og den tyske udenrigsminister Bülows i de aller bestemteste udtryk holdte erklæringer om, at Tyskland hverken direkte eller indirekte har havt noget med Dreyfus at gjøre.

Alt i alt er atmosfæren i Frankrige for tiden stærkt ladet med elektricitet. At ophidselsen er stor, fremgaar ikke blot af attentatet paa Labori, men ogsaa af de forholdsregler, som regjeringen har maattet træffe overfor Déroulède med konsorter, og de alvorlige gade-optøier, som har fundet sted i Paris. Royalisterne, antisemiterne og patriot-ligaen havde organiseret en ny anti-republikansk sammensværgelse til fordel for hertugen af Orleans, og regjeringen udstedte derfor arrestordre mod Déroulède, Monicourt (hertugens »sekretær«), Buffet (søn af Orleans-familiens tro general), Guerin (chef for antisemit-ligaen) og boulangisten Thiebaud. Alle disse blev arresterede undtagen Thieband, som flygtede, og Guerin, som tilligemed et halvt snes af sine nærmeste har »forskanset« sig i antisemitligaens hus og truer med at skyde politiets folk, hvis de forsøger at trænge sig ind. Denne optræden fra Guerins side synes at have bragt regjeringen ud af koncepterne. Dens holdning overfor de halsstarrige antisemiter er ingenlunde resolut, og den har endog været svag nok til gjennem Guerins venner at indlade sig paa forhandling om betingelser for overgivelse, som om det gjaldt en fiendtlig magt og ikke en flok oprørere. Denne Guerin-affære har været en medvirkende aarsag til alvorlige gade-kampe, hvorunder der vankede adskillige blodige skaller. Ikke mindre end opimod 400 personer saaredes.

Et oprørs-drama i den franske hær, som har fundet sted i Afrika, har vakt megen opmærksomhed rundt om i Europa. En ekspedition opererende i egnene syd for Tsad-sjøen under ledelse af kapteinerne Voulet og Chanoine beskyldtes for at have vist grusomhed mod de indfødte, og oberstløitnant Klobb tilligemed løitnant Meynier og tredive paa dromedarer beredne soldater sendtes derfor efter ekspeditionen for at undersøge, om beskyldningerne var berettigede. Da Klobb underrettede Voulet om sin ankomst, svarede denne, at han vilde fyre paa ham, og da Klobb med sine folk befandt sig paa 150 meters afstand, udførte Voulet sin trusel. Løitnant Meynier faldt for første salve. Klobb blev dræbt af en kugle i hodet, og ni af Klobbs folk dræbtes.

Tyskland

befinder sig for tiden midt oppe i en politisk krise. Den prøissiske landdag har nemlig med 235 mod 147 stemmer forkastet regjeringens forslag om bygning af den store *Mittellandkanal,* der skulde forbinde Elbens og Rhinens seilbare løb, og saavel keiseren som regjeringen, der havde sat al sin indflydelse ind paa forslagets vedtagelse, er derved bragt i en alvorlig klemme. Situationen er saa meget pinligere, som regjeringens nederlag er hidført af det agrar-konservative parti, som hidtil har været regjeringens hovedsagelige støtte.

Hensigten med de tyske kanalarbeider er at tilveiebringe et sammenhængende vandvei-system fra vest til øst, ad hvilket varer vil kunne fragtes paa det prøissiske landomraade uden afbrydelse fra den russiske til den hollandske grænse. Man venter sig heraf et storartet opsving baade for handel, industri og landbrug, for ikke at tale om den betydning, et saadant vandvei-system vilde faa i krigstilfælde.

Det agrar-konservative parti synes imidlertid at sætte lokal- og klasseinteresser over lands-interesser. De frygter for, at dette kanal-system vil bevirke en pris-nedsættende korntilførsel fra udlandet og fra de vestlige provinser til de østlige. Og i sin frygt herfor har de endog ladet hensynet til landets forsvar fare, skjønt de naturligvis ellers er militarismens svorne forkjæmpere. En tidlang saa det ud, som om regjeringen af hensyn til agrarernes modstand ikke vilde fremme sit kanal-forslag. Finansminister Miquel holdt saaledes i sin tid en tale, hvori han leverede et saa kjøligt forsvar for forslaget, at man nærmest troede, han var imod det, og denne tvetydige færd bragte agrarerne til at tro, at de trøstig kunde fremture i sin opposition, uden at resikere noget brud med regjeringen. Men saa fik piben en anden lyd. Keiseren holdt ved indvielsen af Dortmund—Ems-kanalen en tale, hvori han erklærede det for sin urokkelige vilje at gjennemføre hele kanalplanen, og under sagens behandling i landdagen opbød saavel Miquel som andre medlemmer af regjeringen al sin indflydelse til gunst for forslaget. Alligevel led regjeringen nederlag, maaske, fordi den forsømte at skaffe sig centrums støtte. At centrum var beredt til at afgjøre en handel med regjeringen, fremgaar af partiets hele holdning. Det kunde ikke »overbevises« om forslagets hensigtsmæssighed, hvilket vel vil sige, at det forlangte indrømmelser for at stemme for det.

Hvad keiseren og regjeringen nu vil gjøre, er endnu ikke klart, skjønt man trygt kan gaa ud fra, at kanalplanen ikke vil blive opgivet. Det synes ialfald klart, at regjeringen maa revidere sit forhold til de anmassende konservative agrarer, og muligens vil dette føre til en art system-skifte i den indre politik.

Transvaal.

Faren for en krig mellem Storbritannien og Transvaal er endnu ikke forbi. Transvaals med saa megen spænding imødeseede svar paa Chamberlains forslag om nedsættelsen af en blandet kommission er indløbet til den engelske regjering; men indholdet er endnu ikke bekjendt. Det heder imidlertid, at Krügers svar er afslaaende for kommissionens vedkommende, men at han alligevel har gjort vidtgaaende indrømmelser, idet han tilbyder uitlanders stemmeret efter et ophold i landet af 5 aar og fjerdedelen af pladsene i Volksraadet.

Meddelelser om stadige krigsforberedelser fra begge sider har

jevnlig været at læse i pressen. I Lorenzo-Marquez(Delagoa-bugten) har imidlertid de portugisiske myndigheder beslaglagt ammunition, bestemt til Transvaal. Denne begivenhed har vakt den største opsigt, og den transvaalske repræsentant i Europa, dr. Leyds, har faaet befaling til at nedlægge protest i Lissabon. Fra boernes side gjøres gjældende, at beslaglæggelsen strider mod en mellem Transvaal og Portugal afsluttet handels-traktat. Sagens sammenhæng er endnu ikke rigtig klar; men fastlandets presse formoder naturligvis, at England staar bagved Portugals optræden, og det tilføies, at England i tilfælde af en konflikt mellem Transvaal og Portugal sandsynligvis vilde benytte leiligheden til at sætte sig i besiddelse af Delagoabugten med dens udmærkede havn, hvorfra der til det indre gaar bane-anlæg af stor betydning for udviklingen af den paagjældende del af Afrika.

Rusland.

Den russiske regjering har gjort Talienvan til frihavn. I et reskript til den russiske finansminister de Witte erklærer tsaren, at denne udmærkede havn skal staa aaben for handels-skibe af alle nationer i hele det tidsrum, for hvilket forpagtningen af Talienvan og Port Arthur med omliggende territorier gjælder. Denne indrømmelse fra Ruslands side til den af Storbritannien fordrede »aabne dørs politik« har naturligvis i England vakt den største opsigt. »Times« er øiensynlig imponeret, men udtaler tvil om, hvor vidt Rusland virkelig mener og vil gjennemføre, hvad det har lovet.

R. E.

Forskjellige meddelelser.

— *Kampen mellem kultur-sprogene.* En engelsk statistiker har opstillet følgende anskuelige tabel, hvis tal betegner millioner af mennesker, som taler

aar	engelsk	tysk	russisk	fransk	italiensk	spansk
1500:	4	10	3	10	9½	8½
1600:	6	»	»	14	»	»
1700:	8½	»	»	20	»	»
1800:	20	30	31	31	15	26
1900:	116	80	85	52	54	44

Forudsættes udviklingen at fortsætte i samme tempo, blir tallene

aar 2000:	640	210	233	87	77	74

For de romanske folks fremtid indeholder disse tal en mørk profeti.

— *Diamanter er fremstillede* af den tyske kemiker J. Friedländer ved at røre med en kul-stift i smeltet kisel-sur magnesia (mineralet »olivin«). De udløste kul-partikler krystalliseres som smaa oktaedere, rigtignok forsvindende smaa, med alle diamantens egenskaber: de forbrænder til kulsyre, gløder i kul-dioxydat-atmosfære, ridser rubiner og har en meget stærk lys-brydende evne.

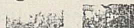

— *Nye, hidtil ukjendte grundstoffe* er atter blet paaviste. Sir William Crookes har under det britiske videnskabs-selskabs (Royal Society's) møde 3. august meddelt, at han efter 6 aars omhyggelige analyser af et sjeldent mineral har kunnet paavise, at det indeholder et hidtil ukjendt kemisk grundstof, som han døber *victorium*. — Prof. Lippmann i Wien har i mai anmeldt, at han er paa spor efter et med brom forbundet ukjendt stof, der staar klor nær i egenskaber. — Det lærde ægtepar P & S. Currie mener ved sine undersøgelser af uranium og barium at være paa veie til at paavise et par nye grundstoffer, der eier en mærkelig evne til at udsende straaler i lighed med Røntgen-straalerne; som vordende navne foreslaaes *polonium* og *radium*.

— *Dr. Karl du Prel*, den bekjendte spiritualistiske filosof, døde i Tirol for et par uger siden, 60 aar gammel. Han var bairisk friherre og havde været militær-kaptein, men i de siste 27 aar udelukkende syslet med at give spiritistiske fænomener en videnskabelig filosofisk forklaring.

— *Jernbane til Mont Blancs top*, 4800 meter over havet, foreslaaes bygget af den franske ingeniør Saturnin Fabre. Den agtes ført gjennem en 11 kilometer lang tunnel inde i fjeldet, med 12 stationer op efter paa de forskjellige udsigts-punkter. — Som bekjendt er der allerede under anlæg en bane til tinden af Jungfrau i Sveits: den gaar udvendig paa fjeldet, indtil den naar selve toppen, hvor den borer sig ret ind til midten af fjeldet, hvorfra en heis skal løfte de reisende gjennem en lodret tunnel op til tinden. — Paa denne vis kan selv lamme folk blive »tinde-bestigere«.

Krigsretten i Rennes følges med umaadelig interesse af hele den civiliserede verden; for at tilfredsstille pressens behov for omstændelige telegrafiske referater, har det franske telegraf-væsen maattet hænge op fem nye traade mellem Paris og den ellers saa stille provins-stad i det gammeldagse Bretagne. Stærkest brug af disse traade gjør sensations-bladet »Figaro« i Paris, som bringer ordrette stenografiske referater af rets-forhandlingerne hver aften i et særligt ekstra-numer. Bladet holder i sagens anledning et helt korps af medarbeidere i Rennes, ikke alene sine dygtigste »kronikører«, men hele 11 hurtig-skrivere og 4 maskin-skrivere. Inde i rets-salen sidder stadig 6 »Figaro«-stenografer, hvoraf hver skriver fem minuter i træk og saa afløses af næstemand, mens en ny træder ind og tager hans plads, idet han gaar ud med sit stenogram til renskrivning. Denne foregaar efter stenografens diktat til en maskin-skriver. Det maskin-skrevne papir gaar saa til »retteren«, som sætter skille-tegn o. l. En halv time efter at stenografen kommer ud af salen, er hans referat færdigt til telegrafering, som øieblikkelig foregaar. Hvert femte minut bringer en ny stenograf en ny portion referat. Paa stationen i Paris venter bladets ti mand stærke cyklist trop under kommando af en sergent; denne modtager telegrammerne fra telegrafisten og sender det ved en af sine hjul-mænd til redaktionen. Denne deler telegrammet op til en trop sættere. Og et par timer efter rets-mødets afslutning er »Figaro« paa gaden i Paris med fuldstændig gjengivelse af de forhandlinger, der er foregaaet 360 kilometer borte. Det kan kaldes »reportage«!

Notiser.

— *180,000 kroner for en kjole* har den amerikanske millionær-frue mrs. Odgen Mills betalt. Tøiet er rigtignok indvirket med ægte guldtraad. — Mrs. William Astor har for sommer-sæsonen anskaffet toiletter for tilsammen 220,000 kroner; en af hendes bal-dragter er besat med kniplinger til 20,000 kroner pr. meter.

— *446,000 stats-tjenere* gives der i Frankrige med en gjennemsnitlig aars-løn af 1070 kroner.

— *807 millimeter* er høieste iagttagne barometer-stand, nemlig i Irkutsk 14. januar 1893. Laveste barometer-stand er iagttaget paa Orissa-kysten 22. sept. 1885 med 690 millimeter.

— *39 elefanter, 14 næshorn,* 19 flodheste, 16 løver, 64 bøfler, 5 pantere, 18 krokodiler o. s. v. ialt 488 store vilddyr har den franske jægeren Edouard Foa nedlagt under et 3½ aars ophold i Midt-Afrika.

— *Verdens største dok* findes i Southampton; den er 228 meter lang, 30 meter bred og 8⅔ meter dyb. Nu bygges i Newport News ved Brooklyn en ny dok for marinens største skibe; den blir 252 meter lang, 50 meter bred og 9,1 meter dyb. Pumpe-værket skal kunne tømme den paa to timer ved at fjerne 90 kubik-meter vand i minutet.

— *Professor Røntgen* er forflyttet fra det lille Wärzburgs til det store Münchens univertitet.

— *40,000 kahyts-passagerer* har i mai og juni forladt New-York paa 114 ocean-dampere for at drage til Europa paa besøg. I tur- og returbilletter har de erlagt 21½ mill. kroner. Sætter man, at hver gjennemsnitlig anvender 250 dollars i Europa, blir den samlede sum, de efterlader i Europa, at regne til minst 37 mill. kroner. De følgende sommer-maaneder vil sikkert bringe minst lige saa mange nye besøgende over Atlanteren. Det er neppe urimeligt, at amerikanerne paa denne vis lægger igjen 80—100 mill. kroner paa europæisk grund som turister.

— *50,000 dokumenter* maa dronning Viktoria underskrive aarligaars. Det forudsætter, at den otti-aarige dame maa arbeide ganske ihærdigt. Man beretter, at hun ofte staar op af sin gode seng midt paa natten for at ekspedere regjerings-sager.

— *416 helgener* er kanoniserede efter aar 1500, deraf 76 italienere, 66 spaniere, 37 portugisere, 14 franskmænd, 13 hollændere, 5 belgere, 4 tyskere og 2 polaker. Kun 58 var kvinder.

— *Reddet 278 mennesker fra at drukne* havde kunst-svømmeren Dalton, der nylig omkom under en svømme-opvisning. I sin tid svømmede han over Kanalen.

— *Skjægløse læger* skal være idealet; det er paavist, at skjægget er et trygt tilholds-sted for slemme mikrober.

— *75,000 fremmede* kom til Berlin i juli maaned.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XIV. 15. SEPTEMBER 1899. HEFTE 5.

Veien til Klondike.

(Efter **H. Emerson** i *Engeneering Magazine*).

Naar man i Seattle gaar ombord i dampskibet for at reise nordover til Klondike og de aljaskiske guldmarker, er det ligesom man kommer ind i en ny verden. Ikke fordi Stillehavs-damperne er

Kjælke forspændt med *inside*-hunde.

anderledes indrettede end de, der krydser Atlanterhavet; men det er passagererne, der gjør forskjellen.

En stor del af dem anspores til denne lange reise, ikke af fædrelands-kjærlighed eller for at skaffe sig et nyt hjem, ikke for at

vinde navnkundighed eller af kjærlighed til videnskaben, heller ikke for at søge eventyr; — deres eneste drivfjær er begjæret efter guld. Tæt i hælene paa denne skare følger der en broget horde af menneskelige snyltegjæster og rovdyr. Ingen forsøger paa at berøve en Dewey eller en Nansen deres laurbær; men straks en eller anden har opdaget en eneste unse guld, saa sætter tusen efter ham for at tage den fra ham.

Det var baade billigere og tryggere at reise til Jukon for ti aar siden, end det var, da den første store indvandring af guldgravere fandt sted. Og havde det ikke været for de tekniske forbedringer, der nu er indført, vilde farten den dag idag op og ned langs Jukon have været hindret af ligesaa mange røverreder — til indkrævelse af »told« — som tilfældet var ved Rhinen i middelalderen. Ingeniørerne har nemlig nu med sine ocean-dampere, brygge-anlæg, jernbaner, luft-kabler, flodbaade osv. udrettet, at den før saa farlige, strabadsiøse og kostbare reise er blet en hurtig, sikker, behagelig og forholdsvis billig tur til de arktiske egne. Særlig er det denne billighed, der vil blive en løftestang for udviklingen af disse fjernt liggende egnes store naturlige hjælpemidler.

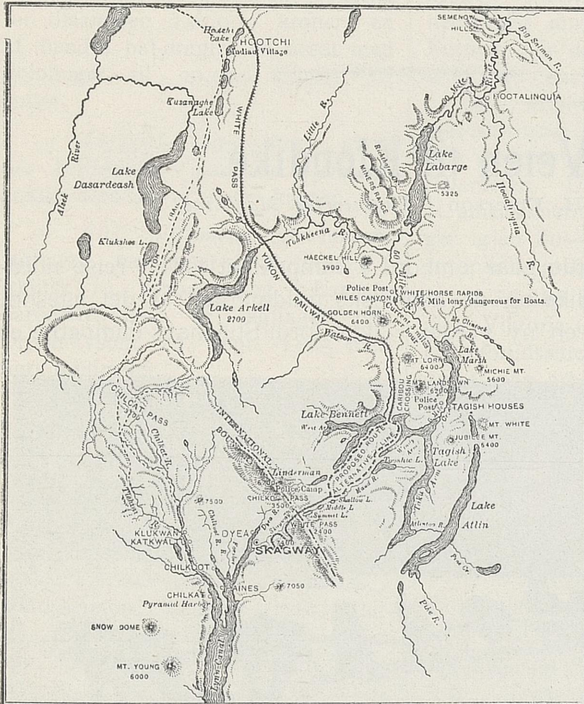

Fra Skagway til Semenow Hills.

I Kalifornien regner man, at det lønner sig at vaske sand, der giver 25 øre i guld for hver kubikmeter; men i Klondike ansees det for tab, naar man bare faar 70 kroner paa en kubikmeter! Naturligvis

er jo omkostningerne ved driften langt større her end i Kalifornien. Men man kan dog trygt gaa ud fra, at man senere hen, naar man faar indført billigere og bedre tekniske hjælpemidler, ogsaa i Klondike vil anse driften for lønnende, hvis man udvinder for 25 kroner i guld paa hver kubikmeter.

I det sydøstlige Aljaska hæver der sig en bjerg-vold ret op fra havet. Ved dens lod ligger en arm af Stillehavet. 22 km. indenfor ligger toppen, og straks paa den anden side træffer man paa Jukon-vasdraget. De eneste mulige veie fra kysten til det indre er nogle faa passe, som derfor har stor politisk og kommerciel betydning. Længer nord, mellem Jukon og havet, ligger de kjæmpemæssige snefjelde St. Elias og Logan, der naar op til en høide af 5500 m. Geologerne har fundet ud, at et helt system af fjelde og dale langs den nordlige del af Nord-Amerikas vestkyst i en tidligere jordperiode er sunket ned flere hundred meter; og disse danner nu en omtrent 1500 km. lang indenskjærs-led af vidunderlig skjønhed, med mængder af sunde, fjorde, render, viker, bugter og havne. Vandet er her saa smult og roligt, at indianerne i sine smaa kanoer ofte foretager reiser paa mere end 1000 km. langs kysten i dette farvand, der er saa farligt, at neppe en uge gaar hen, uden at eller andet dampskib støder paa de mørke kyster eller de skjulte klipper. Ved nordenden af denne indenskjærs-led og 144 km. fra havet ligger mundingen af

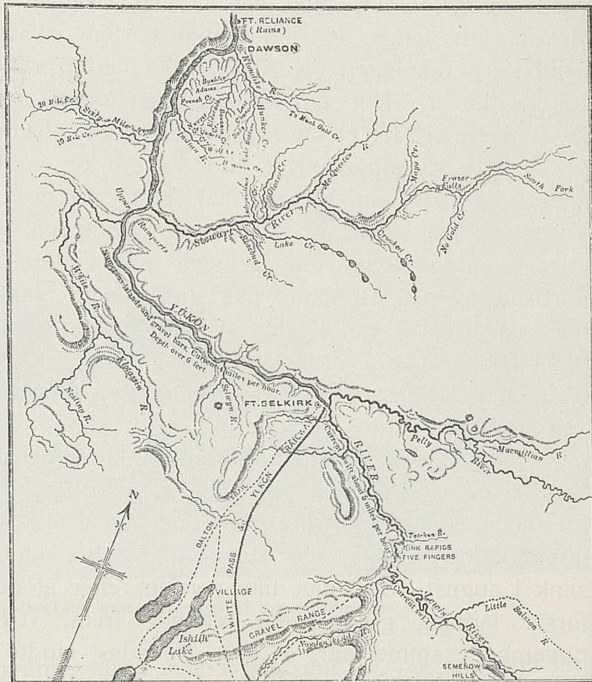

Fra Semenow Hills til Fort Selkirk ved Jukon-floden.

Lynn-kanalen, som er 11 km. bred og fra 250 til 750 m. dyb; men Wrangel-kanalen, der ligger 160 km. længer syd, er kun 400 m. bred, 28 km. lang og saa grund, at et dampskib sjelden kan gaa igjennem uden at skrabe ved bunden. Paa et andet punkt af den lange led frembringer tidevandet en saa stærk strøm (48 km. i timen), at sundet ikke kan passeres uden ved flod eller ebbe.

Ved bunden af Lynn-kanalen ligger Dyea-bugten, 22 km. lang og blot halvanden kilometer bred, og her udmunder elvene Dyea og Skagway, som begge danner et langt, dyndet delta, der ved høivande oversvømmes, men ved lavvande ligger bart. Disse elve er blot 22 km. lange og rinder som hurtige strømme ned over kystfjeldenes skraaninger. Kun nogle faa meter fra deres kilder begynder Jukons kilder. Her dannes naturlige passe, Chilkoot-passet ved Dyea-elven og det Hvide Pas ved Skagway-elven. Det først nævnte pas benyttedes almindeligst af indianere og guldgravere, skjønt det andet ligger 180 m. lavere; den første vei er nemlig den korteste. For nogle aar siden var det blot to gange om aaret muligt at drage over Chilkoot-passet, nemlig sent paa vinteren, naar vandene var tilfrosne, og der var skare paa sneen, samt langt ud paa sommeren, naar vasdragene var aldeles isfri og saaledes kunde befares af kanoer og flaader. I 1877 drog de første guldgravere, hjulpet af indianerne, over Chilkoot-passet til Jukon-floden; men først i august 1897 foregik den bekjendte, store indvandring.

Skjønt hver maaned næsten 5000 mennesker gjør reisen fra Seattle og andre kystbyer til det sydøstlige Aljaska, har dog de Forenede Staters regjering gjort lidet for at hjælpe skibsfarten i disse farvande. Dampskib efter dampskib har lidt skibbrud her. »Mexico« sank i august 1897 paa tilbageveien, efter at den havde bragt den første ladning guldgravere lykkelig frem, »Corona« strandede i november samme aar, »Clara Nevada« stødte paa en klippe og brændte op i februar det følgende aar, og siden den tid er endnu en tylvt andre dampskibe løbet paa grund eller blet fuldstændige vrag, saaledes ogsaa flere i dette aar.

Da de første guldgravere ankom til Dyea og Skagway, var der ingen brygger paa disse steder, og det var forbundet med overmaade store vanskeligheder og omkostninger at faa transporteret bagagen iland. Den tidligere pris, som indianerne havde taget for at bære gods over passet, nemlig ca. kr. 1.20 pr. kg., steg nu til kr. 3.86 pr. kg. paa Chilkoot-veien og til kr. 4.93 pr. kg. for Skagways vedkommende. Kapitalister fik istand en transport-vei med dampskib gjennem mundingen af Jukon og videre opover floden til

Klondike. Men denne lange og kostbare vei egnede sig ikke for de fattigere guldgravere, og det er mellem Dyea-veien og Skagway-veien, den egentlige konkurrence har staaet. Da folke-tilstrømningen begyndte, var den først nævnte vei en fodsti, som indianerne havde banet, den siste intet; men Skagway tog sit mon igjen ved en voldsom avertering og udskrigning af fordelene ved at reise den vei. Ved begge elve opstod der nu byer. Skagway fik lidt efter lidt overhaand over sin rival, da der blev anlagt en brygge, hvor det var trygt og let at lande. Rigtignok var det i Skagway meget

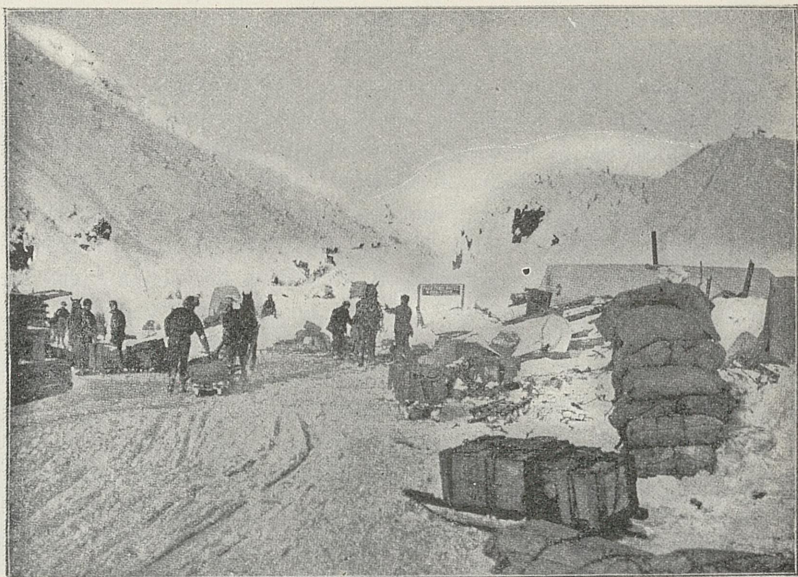

Hvileplads under toppen af det Hvide Pas.

vanskeligere at komme videre over fjeldet end i Dyea; men de først ankomne var altfor ivrige efter at fortsætte reisen til, at de fik tid til at advare dem, der kom efter.

Over 12,000 mennesker gik iland i Skagway det første aar 1897—98. De fleste af disse ulykkelige maatte passere fjeldkammen 10—12 gange for at faa baaret sin bagage over, — en langsom og besværlig maade at transportere 1000 kg. eller mer over en strækning af 50 km. ad næsten ufarbare stier. Indianerne er meget øvede i at bære paa ryggen; en af dem bar saaledes 112 kg. i én børe over Chilkoot-passet. Dog anvendes ogsaa lastdyr, — hunde, gjeder, muldyr, heste. I begyndelsen døde hestene i hundredvis paa grund

af den daarlige vei og var ikke istand til at bære saa meget som en mand. Men saa organiserede heste-eierne sig og fik til vaaren 1898 bygget færdig en ganske god ridevei op ad fjeldet. Hestene mellem Skagway og Bennett-sjøen bærer hver 123 kg. foruden for for fire dage. Seks til syv heste eller muldyr spændes sammen og styres af en mand, der rider for sig selv og snart er foran, snart bagefter. Prisen for transporten faldt først til kr. 1.65 og saa til kr. 1.00 pr. kg., og formuer skabtes eller ødelagdes paa forretningen. Seks heste bærer 680 kg. og indbringer ved en tur en brutto-fortjeneste af 700—1100 kr. Flere af de mest energiske bagage-førere, der eiede en 40—50 heste, kunde i flere maaneder tjene netto henimod 4000 kr. om dagen.

Den uhyre transport over passerne, næsten 20,000 tons, bragte George Brackett, en erfaren jernbane-kontraktør, paa den tanke, at det vilde lønne sig at anlægge en kjørevei fra Skagway op til toppen af fjeldet. I 1897 paabegyndte han arbeidet og fremskyndede det med den største ihærdighed, idet han haabede at faa veien færdig til den følgende vaar. Heri blev han imidlertid skuffet; ti arbeidet blev hemmet baade af klimatiske og finansielle vanskeligheder. Det lykkedes ham ikke desto mindre at bygge en udmærket vei af 16 km.'s længde, som dog delvis skjæmmes ud af den overmaade steile overgang over Porcupine Hill (»Pindsvin-haugen«), en styrtning saa brat, at to heste foran én slæde, belæsset med blot 180 kg., neppe er istand til at klatre op ad den. Alle Skagway-slæder er derfor forsynet med selv-virkende bremser, der i regelen bestaar i en slags staal-gafler, der af sig selv griber ned i isen eller sneen, naar slæden gaar nedover bakke. I januar dette aar hændte den ulykke, at en slæde uden bremse og med fire heste for styrtede ned i afgrunden.

Der opstod snart uenighed mellem mr. Brackett og bagageførerne. Disse drev sine kløvheste op langs det tilfrosne elveleie for at undgaa kjøreveien; men saa anlagde Brackett end videre et veistykke, forbi hvilket det var umuligt at komme, og her oprettede han sin første told-station. Siden opnaaede han ogsaa af de Forenede Staters regjering officiel tilladelse til at indkræve en told af 16 øre pr. kg. af alt fragt-gods, 37 kr. for hvert kjøretøi, kr. 3.70 for hver fodgjænger, hest, faar, hund eller andet dyr. Imidlertid blev der ogsaa gjort forbedringer ved veien over Chilkoot-passet. Saaledes blev der paa toppen af Chilkoot bygget en heise-indretning, hvor man ved hjælp af heste og senere med maskiner, kunde hale op slæder med læs paa mer end en ton, og dette bevirkede, at mange guldgravere foretrak denne vei for Skagway-veien.

Er man fra kysten kommen over fjeldet til indsjøen Bennett og vil drage videre til Dawson, »over isen«, som det heder, maa man om vinteren benytte sig af hunde som trækdyr. De herunder anvendte Jukon-kjelker er 4 dm. brede, 2 dm. høie, 18 dm. lange og meget stærkt bygget. Fire til otte hunde danner et spand. Paa god, flad vei kan de indfødte hunde, — »insiders« som de kaldes, halvt ulve —, drage en 45 kg. for hver hund. Disse dyr har tyk pels og taaler den strengeste kulde. De fodres med kogt ris, grovt mel og flesk og vil ikke spise hundekjeks. »Outside«-hundene derimod taaler daarlig den stærke kulde, er i regelen ikke saa gode

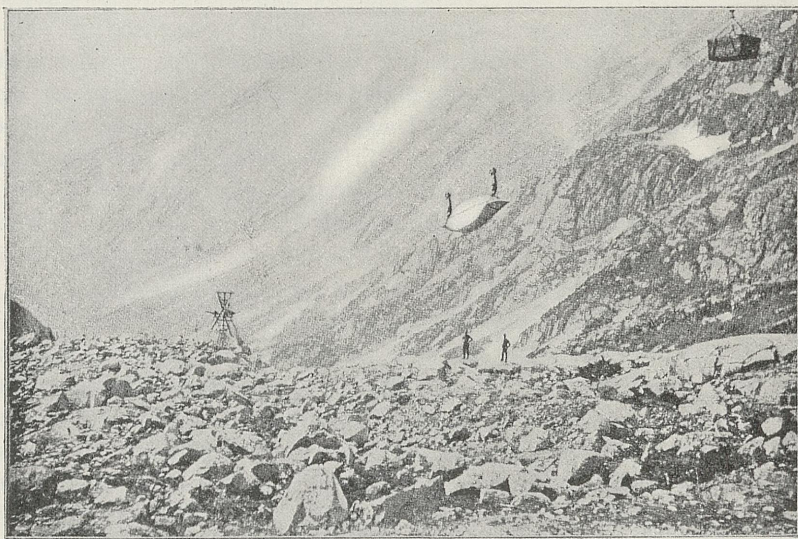

Løipar=strengen over Chilkoot=passet.

trækdyr og er yderst ulykkelige. De først nævnte hunde betales i Skagway med optil 370 kr., de sist nævnte er fem gange billigere. At reise paa denne maade fra Skagway til Dawson er langt besværligere end at drage den modsatte vei. Den hurtighed, man kan opnaa, er forbausende. Som eksempel kan nævnes, at en mr. Crahan forlod byen Dawson 28. januar 1899 og naaede Skagway 12. februar. Han havde fire hunde, som han fodrede blot én gang hvert døgn. Afstanden er omtrent 965 km., og hundene tilbagelagde altsaa i gjennemsnit 64 km. om dagen. En anden mand reiste senere den samme strækning i løbet af ti døgn og otte timer, altsaa i gjennemsnit 88 km. i døgnet.

I løbet af sommeren 1898 drog der i mængdevis af guldgravere baade over det Hvide Pas og Chilkoot-passet, og denne sunde konkurrence lagde en betydelig dæmper paa optrækkeriet. Ved dette tidspunkt kan man sige, at nogenlunde bekvemme og billige, civiliserede transport-metoder havde afløst de gamle primitive. Det var lige saa billigt at sende gods over passerne i juli 1898 som i juli 1897, før den store tilstrømning begyndte. Men saa optraadte der paa skuepladsen en ny rival, der for altid skulde hævde Skagways overlegenhed over Dyea.

Denne nye institution var en international jernbane, der blev planlagt saaledes, at den skulde gaa 32 km. gjennem amerikansk territorium, fra Skagway over toppen af passet til grænsen, og dernæst 523 km. videre til Fort Selkirk ved Jukon-floden, hvilket sted ligger nedenfor White-Horse-strømmen og andre farlige punkter og kun 280 km. længer oppe end Dawson. Denne jernbane er nu i virksomhed fra Skagway til toppen af det Hvide Pas, og adskilligt af den nødvendige planering er allerede foretaget paa den 32 km. lange strækning fra passet til Bennett-sjøen. Dersom jernbanen skulde stanse ved det Hvide Pas, kunde endnu luft-vognen, der glider paa »løipar-streng« over Chilkoot-passet, vise sig som en farlig medbeiler, da baade drifts-kapital og drifts-omkostninger her er mindre. Vanskeligheden for jernbanen har bestaaet i, ikke at transportere, men at ordne godset ved ende-stationerne, hvor den store ophobning let bevirker forvirring og lange ophold. Jernbane-selskabet har anlagt en udmærket snevei fra det Hvide Pas til Bennett-sjøen. I marts 1899 var fragten den samme, enten man benyttede jernbanen eller luft-kabelen, nemlig 29 øre pr. kg. for transport fra kysten til Bennett-sjøen. Jernbane-selskabet har anlagt en told- og politi-station, Log Cabin, der ligger 19 km. fra det Hvide Pas og omtrent ligesaa langt fra den amerikanske grænse. Den gamle vei fra Log Cabin til Bennett var yderst vanskelig at befare, da den snoede sig steilt op og ned langs fjeld-skraaningerne. Den nye vei er mønsterværdig og har voldt meget arbeide. Det gods, der af jernbanetoget føres op til passet, kjøres herfra videre paa brede slæder, som er forspændt med fire heste og hver laster 500 kg. Ikke langt fra Log Cabin, halvveis mellem passet og Bennett-sjøen, er der en hvile-station, hvor man hver morgen, undtagen søndag, kan se slæder kjøre afsted i begge retninger. Hvis der stadig var en tilstrækkelig mængde gods, vilde en vognmand med mange heste kunne gjøre glimrende forretninger. Saaledes som det nu er, tjener vognmændene undertiden

store summer; men ofte er deres fortjeneste saa liden, at de har vanskeligt for at betale sine kjørere.

Sneveien er ikke rigtig god før i februar maaned og begynder atter at blive vel blød i slutningen af april. Paa den anden side af det Hvide Pas ligger der tre indsjøer, der er godt opvarmet om sommeren; men tidlig paa vinteren, naar den første skarpe frost indtræffer, bedækkes de af en tynd isskorpe. Paa denne lægger der sig saa i regelen et snetæppe, som forhindrer yderligere frysning og rykker den tynde is under vandet, saa at der ofte danner sig en

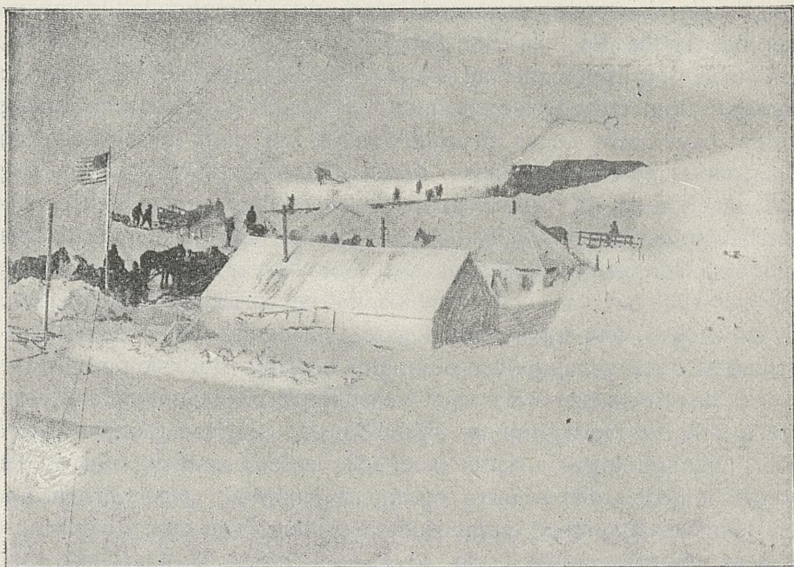

Første tog til stationen ved toppen af det Hvide Pas. — 20. februar 1899.

næsten metertyk snesørpe over isen. Heste og mennesker plumper ret som det er gjennem den øvre sne og blir gjennemvaade, hvilket kan være farligt, naar vinden blæser, og termometret viser ÷ 30 ⁰ C.

Jernbanen er et storartet eksempel paa teknisk kunst. Det vilde ikke have været let selv under de gunstigste betingelser at lægge skinner over et sligt ulænde; men dette arbeide blev udført i syv maaneder, en egn uden arbeidere, 1,500 km. fra levnetsmidler, 5000 km. fra valseværk og vognfabriker, og under frygtelige klimatiske forhold; dag efter dag drev der ny sne over banen, og dag efter dag maatte den skuffes af, stundom til en dybde af 2 meter og mer. Proviant, bro-tømmer, ja endog brænde, maatte bæres op

ad næsten ufarbare snestier. Der var dage, da arbeidet maatte hvile paa grund af storm eller kulde.

Jernbanen, der er en af de stærkest og solidest byggede i hele Amerika, begynder $1^1/_2$ km. fra Skagway og gaar opover langs fjeldsiden østenfor elven; den har omtrent hele veien saa stærk stigning som muligt. Passets øverste top ligger 877 m. over havet. Det første passager-tog blev afsendt 20. februar 1899.

Jernbanen har allerede gjort Skagway til Aljaskas fremtids-by og har ogsaa for kommende tider fastslaaet passager- og fragtveien til Dawson. Kontrakter kan nu sluttes i Seattle og Tacoma, Victoria og Vancouver angaaende transport af fragt-gods til Dawson over det Hvide Pas. Prisen er nu henimod 600 kr. for 1000 kg; men man kan paaregne, at den vil falde med en fjerdedel, naar jernbanen blir forlænget til Bennett. Selv om dette jernbane-anlæg skulde have den følge, at amerikanerne blir nødt til at opgive en del af sin handel paa Klondike til fordel for kanadierne, kan de dog tage sagen med ro. For ikke længe siden blev nemlig den sensationelle nyhed sendt ud i verden, at der ogsaa er blet fundet guld ved Berings-havets kyster, ved Golovin-bugten og Kap Nome. Veirliget skal her være forholdsvis mildt, stederne er let tilgjængelige ad sjøveien i fem maaneder af aaret, og denne del af Aljaska beskrives af dem, som kjender den, som et sandt nordisk paradis.

I de to forløbne aar har veien til Klondike undergaaet storartede tekniske forbedringer. Udviklingen vil visselig gaa videre i den givne retning; ti dette land, der er uudtømmelig rigt, byder foretagsomheden den videste mark. Ingensteds i hele verden har den tekniske dygtighed nogensinde frembragt saa stor forandring i løbet af saa kort en tid.

Den gradvise udvikling fra jægersti til jernbane trængte to tusen aar for at fuldbyrdes i St. Gotthards-passet, den store forbindelses-vei mellem oldtidens og middelalderens mest civiliserede folk, den vei, som førte fra det mørke norden til det rige syden, — rigt paa skatte, paa materielle goder, paa aandelige traditioner. To korte aar har været nok til at bevirke den samme udvikling i det Hvide Pas, hvor veien fører over til det kolde norden, med barskt veirlig, uden historie, uden levnetsmidler, men med overflod af guld.

Nyttige bakterier.

(Efter dr. **H. S. Gabbett** i *Nineteenth Century*).

Om de skadelige bakterier hører man megen tale; deres skrækindgydende virksomhed telegraferes til aviserne og diskuteres offentlig og privat. Hvem har vel ikke hørt tale om kolera-bacillen eller om bakterier og mikrober, der foraarsager spedalskhed, miltbrand og pest? Hvem har ikke en eller anden gang frygtet og fordømt disse smaa snigmordere, som kan lure i vort drikkevand eller forgifte vor melk? Deres gjerninger kjender selv den almindelige mand, ubekjendt med bakteriologi, og han tror, at en »bacille« maa nødvendigvis altid være et skadeligt væsen, — ja inkarnationen af det onde selv.

Dette er imidlertid meget urigtigt. Man bagtaler en hel familie paa grund af, at nogle faa af dens medlemmer er ondartede. Ti denne familie bestaar for en stor del af nyttige arbeidere i naturens værksted, ja saa nyttige, at de er absolut uundværlige. En verden uden bakterier vilde ikke være til at leve i.

Bakterier eller mikrober er meget smaa encellede planter, som foraarsager mere eller mindre intense forandringer i den substans, hvori de lever. Denne definition vil for vor nærværende opgave være tilstrækkelig nøiagtig. De er lavt staaende medlemmer af planteriget; ethvert individ bestaar af en enkelt celle uden organer. De er usynlige for øiet, undtagen sammen i store mængder, og alle har den egenskab, at de forandrer den substans, som føder dem; af denne egenskab afhænger deres evne til at gjøre godt eller ondt.

De fleste mikrober formerer sig med stor hurtighed. Man har saaledes iagttaget, at en enkelt bakterie har levet en halv time, hvorefter den har delt sig i 2 bakterier. En halv time senere er der 4. Efter denne skala vil der efter 10 timers forløb eksistere en million bakterier, hvis de ydre betingelser, som tilstrækkelig føde o. s. v., er forøvrigt tilstede. Alle bakterier formerer sig dog ikke efter denne skala. Bakterierne trænger fugtighed, varme og føde for at trives. For hver art er der en vis temperatur, som passer best, og en vis sort jord eller substans, som frembringer det største antal. De trives alle bedre i mørke end i lys, og direkte sollys er meget skadeligt for dem.

Disse usynlige mikrober eksisterer rundt omkring os og i os (dog ikke i vort blod) i stort antal og mangfoldighed. Da de følger

med støv-partikler, og disse i almindelighed forekommer i luften, kan man ogsaa sige, at det gives en mængde bakterier i vor daglige atmosfære. Prof. Tyndall og andre har gjort forskjellige eksperimenter for at bestemme mængden af mikrober i atmosfæren. Ganske nøiagtig er det endnu ikke lykkedes at gjøre det. En passende tillavet gelee stryges ud over en glasflade, og derefter lader man støvet i et bestemt kvantum luft falde paa geleen. Bakterierne vil da fæste sig til geleen, vokse og formere sig og med tiden danne kolonier, synlige for øiet og lette at tælle. Man har saaledes udfundet, at der i hver kubikmeter luft lige over jordens overflade sædvanlig findes ikke under hundred levende bakterier, medens de forekommer i meget mindre antal høiere op i luften, med mindre luften er fuld af støv, hvirvlet op ved en tilfældig vind. Paa havet eller i atmosfærens høiere regioner forefindes de næsten ikke. — Lignende iagttagelser har, som bekjendt, Nansen og hans følge praktisk gjort paa sin nordpols-færd med »Fram«, idet de i polaregnens rene luft ganske undgik sygdomme, som de blev angrebne af ved sin hjemkomst.

Skjønt det selvfølgelig er ganske ugjørligt at udrydde disse usynlige hærskarer af mikrober, kan dog tanken stille det spørsmaal, om det i og for sig vilde være ønskeligt. For at skildre verdens tilstand under den forudsætning, at luft, vand, jord, dyr og planter var blet ganske *steriliseret* i bakteriologisk betydning, — ja dertil krævedes en Rider Haggards fantasi, og endog hans fremstilling vilde være mat og bleg mod virkeligheden.

Først og fremst vilde vi glæde os over, at et stort antal akute og kroniske sygdomme for mennesker og dyr ikke mere eksisterede. Spedalskhed, kirtel-sygdomme, kolera, tyfus, difteri, radsaar osv. vilde ikke længere plage menneskeheden. Saar er berøvet halvparten af sin farefuldhed, og lægerne tager ingen forholdsregler mod tilbøielighed til forraadnelse. Byernes sundhedsvæsen har en let opgave. Daarlig lugt vil være næsten forvist fra vore gader. Vor melk blir ikke sur, og vort smør ikke harskt. Æg holder sig altid friske, og selv i det varmeste veir blir vor kjødmad ikke bedærvet. Man skulde sandelig tro, at alle da vilde være tilfredse, undtagen bakteriologen, som intet havde at gjøre.

Men vi vilde meget snart savne visse ting i vor mikrobe-frie verden. Der vilde ikke være noget øl, vin eller brændevin, da alle gjærings-bakterier var dræbte. Surdeigen, som har været brugt i saa mange aarhundreder ved brødbagning, har tabt sin kraft, og vore oste vil ikke blive »modne«, fordi visse baciller, som foraarsager forandringen, nu ikke eksisterer. Menneskers og dyrs fordøielse og

helbred vilde lide, og mangfoldige andre ubehageligheder, som nødvendigvis maatte opstaa i en bakterie-fri verden, kunde anføres. Men det farligste vilde være, at jordbunden da vilde savne den utallige mængde smaa mikrober, som under sin vækst og formerelse udfører et uvurderligt arbeide; ti det er hovedsagelig, om ikke udelukkende, deres skyld, at de kemiske processer kan foregaa, hvorved jorden gjøres frugtbar og egnet til at give planter føde. Hverken græs eller korn vilde gro, og frugt-trærne vilde ikke yde frugt. Da dyrenes liv er afhængigt af planternes liv, vilde følgerne ikke blot indskrænke sig til planteriget, men ogsaa ramme mennesker og dyr.

Til slutning skal vi blot pege paa, at livet vilde være umuligt paa jorden bare af den grund, at de døde legemer af planter og dyr ikke kunde gaa i forraadnelse og opløsning, hvilket bakterier er behjælpelige med, og hvorved de døde legemer dekomponeres og gjøres tjenlig til andre forbindelser og nyt liv. Før eller senere maatte da forraadet af tjenlige stoffe til livet blive opbrugt.

Det er klart, at fortsættelsen af høiere liv paa jorden er ganske afhængig af den ustanselige virksomhed, disse foragtede, smaa og usynlige organismer udfører.

Studenter-urolighederne i Rusland.

(Efter G. v. H. i *Die Zeit.*).

En anekdote fortæller, at en gammel kone af folket under urolighederne ved Moskvas universitet for omtrent ti aar siden, da man førte en del studenter i fængsel, troede, at der foregik en høitidelig begravelse, og paa spørsmaalet om, hvem der begravedes, af en tilskuer fik det bidende svar: »videnskaben«. Denne anekdote gik iaar atter fra mund til mund under de gjentagne folke-ansamlinger udenfor universitetet i St. Petersburg.

I februar maaned dette aar blev der paa undervisnings-minister Bogolepofs befaling af universitetets embedsmænd truffet foranstaltninger til næsten ganske at fratage studenterne den forsamlings- og forenings-ret, som de havde faaet af den tidligere undervisnings-minister Deljanof, Katkofs ven. Paa aarsdagen for grundlæggelsen af St. Petersburgs universitet, den 20. februar, som hvert aar høitideligholdes under navnet »akten«, foranstaltede derfor de i sine følelser krænkede studenter en demonstration mod rektor Sergejevitsj, forfatter af nogle blad-artikler, hvori de fornærmedes og truedes. Paa

grund heraf blev, som bekjendt, forelæsningerne indstillede og universitetet lukket. Heller ikke de studerende ved alle øvrige høiskoler og dannelses-anstalter besøgte længer forelæsningerne, naar undtages dem, der frekventerede de to eller tre special-læreanstalter, hvor høitstillede officerers og adelens sønner uddannes. Ogsaa eleverne ved den militære lægeskole, ved universitetet for kvindelige studenter og ved de høiere tekniske skoler sluttede sig til streiken. Selv seminarets bohosloffer (teologer) gjorde mine til at følge det givne eksempel. Da de studerende og teknikerne i provinserne hørte, hvad der var forefaldt i St. Petersburg, gjorde de fælles sag med sine kolleger i hovedstaden. Endnu havde der aldrig før hersket en saa almindelig enighed blandt de mandlige og kvindelige studenter i hele Rusland, Polen, Østersjø-provinserne og Sibirien. Mange hundred blev relegerede fra alle universiteter. Desuden tilkaldtes politiet og bearbeidede med ridepisken inden universitetets fire vægge et stort antal studenter, der slet ikke havde deltaget i demonstrationen.

Finansminister Witte, en af de faa fremragende personligheder, som var tilstede ved universitets-festen, forklarede tsaren de sande aarsager til utilfredsheden, der havde sin egentlige grund i hele den maade, hvorpaa studenterne blev behandlede. Han modsagdes i ministerraadet af den hellige synodes diktator, Pobjedonostsef, af ministeren for det indre, Goremykin, og af undervisnings-ministeren, Bogolepof. En indberetning om forhandlingerne blev afgivet til tsaren, der overdrog til en komite paa seks herrer under forsæde af general Vannovskij, medlem af rigsraadet, at undersøge aarsagerne til de gjentagne uroligheder blandt studenterne og at udarbeide forslag til at raade bod derpaa.

Komiteen appellerede straks til den sunde fornuft hos de unge folk, som var overbeviste om, at sandheden endelig maatte seire. De gjenoptog derfor sine studier, og deres forviste kolleger erholdt tilladelse til at vende tilbage. Det hed ogsaa, at tsaren, da han hørte, at undervisnings-ministeren ikke havde været paa universitets-festen, skal have modtaget ham kjølig. Bogolepofs og Goremykins afsked ventedes daglig. Men disse herrer var paa sin post. For at bringe studenterne i miskredit hos keiseren, tog de sin tilflugt til lokke-spioner, *agents provocateurs*. Politiske proklamationer begyndte at dukke op, og der udspredtes det rygte, at man havde fundet en saadan indsyet i en students frakke-for. Dette gav foranledningen til ny ophidselse, og samtidig optraadte en »student-emissær« fra Kijefs universitet og fortalte, paa hvilken brutal maade studenterne i denne by blev behandlede. Den militære generalguvernør i Kijef,

general Dragomirof havde netop, fortalte han videre, givet ordre til, at tropperne skulde gjøre brug af sine vaaben mod enhver ansamling paa gaderne eller andre offentlige pladse. Dette forøgede ophidselsen blandt studenterne i St. Petersburg. Der fandt en ny stor studenter-forsamling sted, og forelæsningerne blev atter indstillede. Bogolepof begav sig, med proklamationen ihænde, til keiseren og viste ham, hvor liden pris studenterne satte paa hans mildhed. Tsaren lod sig skuffe og gav Bogolepof frie hænder til at handle, som han fandt for godt.

Derpaa udkom en ukas (lov), som ogsaa gjaldt for alle andre universiteter i riget. Ifølge denne blev alle studenter relegerede; den paabød desuden, at de, som ønskede at indskrives igjen, skulde melde dette i et bønskrift og i en skriftlig erklæring forpligte sig til ubetinget at rette sig efter alle bestaaende universitets-love.

Dette skede i mars, da alle studenter har at aflægge dels sin afgangs-, dels sin aars-eksamen. Man kan let forestille sig, i hvilken sindstilstand de over 20,000 studenter befandt sig, da denne ukas udkom. Midt under disse trykkende forhold og al denne uvished fik et bestemt antal studenter af det juridiske fakultet ordre til at gaa op til eksamen, der i mange tilfælde berammedes til den samme dag, i andre til den næste. Hvad skede? Uforberedte som studenterne naturligvis var med saa kort varsel, begav de sig til universitetet for at fremholde for professoren umuligheden af at aflægge vedkommende prøve paa grund af den korte frist og den herskende ophidselse. Men som de havde nærmet sig universitetets porte, traadte en politi-officer og nogle politi-soldater dem imøde og spurte, hvor de skulde hen, og om de havde et trykt indkaldelses-kort. De bestyrtede studenter fremviste disse og fik passere. Dog stødte de paa videre hindringer. Ved porten sidder ved et bord en mand, med sorte briller, som hverken studenterne eller nogen anden her kjender, og forlanger fremvisning af kortet. Man modtager det og overrækker dem til gjengjæld en billet. Med denne og ledsagede af en pedel, kommer studenterne til et garderobe-værelse, hvor man paa pedellens befaling tager frakkerne af dem og derpaa fører dem til under-inspektøren, der igjen viser dem veien til eksamenssalen. Paa veien hertil opmuntres de af under-inspektøren, der imidlertid af studenterne har erfaret, at de er saa godt som aldeles uforberedte til prøven, til alligevel at underkaste sig denne. Desuden spør han dem, hvor lang eksamination de kunde ønske. »Noget kan De sagtens svare paa,« siger under-inspektøren; »fire eller fem spørsmaal vil de visselig faa, og det er alt, hvad De behøver.« Dette sker

for at bevæge saa mange som muligt til at lade sig prøve, og for at kunne paaberaabe sig et stort antal eksaminerede . . .

Imidlertid fortsatte undersøgelses-kommissionen sit arbeide; politiet ligeledes sit, uden at afvente resultatet. Rundt om i husene støvede man efter papirer, studenter og deres venner arresteredes, kastedes i fængsel og udvistes i stor mængde. I løbet af nogle faa uger skal mere end 3000 studenter have passeret transport-fængslet. En student, der blev vist til sit hjem, som ligger i de vestlige guvernementer, blev nogle uger senere i St. Petersburg atter kastet i fængsel, og med ham samtidig syv andre personer, deriblandt en teolog; alle disse havde han paavirket med sine ideer. Dette er et faktum, der grelt belyser den sandhed, at øvrigheden i det hele land udbreder proklamationer mod sig selv. Man kunde ikke opdrive tilstrækkelig plads for de arresterede studenter i St. Petersburgs fængsler, og nogle af dem skal være internerede i den frygtede fæstning Schlüsselburg. For otte uger siden sad der i et eneste af fængslerne allerede 160 i ene-arest i paavente af den hemmelige undersøgelse, som neppe vil blive færdig før om et aar.

Under disse omstændigheder stødte general Vannovskij paa store vanskeligheder i sit arbeide med at forhøre studenter, professorer, politi-officerer o. s. v. Da det for nyligt bekjendtgjordes, at mænd som ministeren for det indre, Goremykin, og præfekten, general Clayhills, var opførte paa ordens-listen, erklærede general Vannovskij at ville nedlægge alle sine embeder og trække sig tilbage til privatlivet, hvis disse mænd virkelig dekoreredes. Følgen var, at navnene Goremykin og Clayhills blev strøgne paa listen. General Vannovskij har nu forelagt sin undersøgelse for keiseren. Det heder, at den blotstiller alle politiets rænker og ulovlige forholdsregler; men desværre synes det, som tsaren allerede gunstig har modtaget dets høieste embedsmænd og venner. Generalens audiens hos tsaren ved denne leilighed skildres efter meget tilforladelige kilder saaledes: da indberetningen indeholdt en kritik over de to ministres handlemaade, fik disse ordre til at afgive møde; men Bogolepof, som ikke viser sig nogensteds, gjorde en undskyldning, saa at kun Goremykin var tilstede. Da general Vannovskij begyndte at tale om politiet, afbrød keiseren ham med de ord, at han vidste alt, og at politiet med fare for eget liv havde reddet ham. Generalen bemærkede, at han var en gammel mand, der allerede stod paa gravens rand og saaledes ingen interesse havde af at sige keiseren noget andet end den rene sandhed. Han betonede, at de, hvem tsaren havde tillid til, for kommissionen paa en saadan maade havde modsagt sig, at deres

vidnesbyrd kun var løgne, medens paa den anden side studenterne, som disse hverandre modsigende vidner kalder revolutionære, og i hvis interesse det derfor kunde ligge at skjule sandheden, alle uden undtagelse aabent og frit havde tilstaaet. »Og«, skal den gamle general endvidere have sagt, »hvis Deres Majestæt tror, at faren har været saa stor, hvoraf kommer det da, at ministeren for det indre, som bærer ansvaret, i en saadan tid kunde reise til sine godser for to til tre uger?«

Endnu ved ingen, hvilken afgjørelse, om overhode nogen, keiseren har truffet eller vil træffe i denne sag; men saa meget er klart, at Bogolepof gjør alt for at bevise keiseren, at studenterne ophidsedes af en gruppe revolutionære, medens flertallet ikke deltog i roligheds-forstyrrelserne. Men ministeren tager feil heri. Studenterne er ikke ophidsede, men terroriserede ved hans raa og brutale forholdsregler. Han og andre af hans art, hvis devise lyder: »après nous le déluge« (»efter os syndfloden«), har i studenter-spørsmaalet, ligesom i det finske, omgivet tsaren med en tyk mur, gjennem hvilken sandheden ikke kan trænge.

For tre fire uger siden offentliggjorde »Regjeringsbudet« et opraab fra keiseren til den studerende ungdom, hvori han appellerer til studenternes sunde fornuft og patriotisme og samtidig udtaler sin misbilligelse over, at universitetets embedsmænd ikke forstaar at opretholde disciplinen blandt studenterne. Man smigrer sig derfor nu med det haab, at man efter aller høieste ordre lidt efter lidt vil løsrive sig fra Bogolepofs strenge styre og vende tilbage til Deljanofs mildere praksis.

Dolorosa.

(Af **Arthur Applin.** Oversat af Aagot Holst).

(Fortsættelse).

Det regnede fremdeles. Mørket holdt paa at bryde frem. Gaden var stille. Der var ikke andet at høre end det triste, tunge regndryp og nu og da lyden af en vogn, som kjørte forbi.

Hun saa paa de vaade, enslige skikkelser, som gik forbi vinduet, — den trætte arbeidsmand, landstrygeren, — den »faldne« kvinde. Der var ikke stor forskjel mellem kvinden paa gaden og kvinden i vinduet. Kanske nogle faa aar!

Der kom en stakkars overanstrængt lærerinde. Hendes sorte

kjole var slidt, skjørtet var frynset i kanten og søle. Hun havde klumpede støvler, og ansigtet? Huf, hvor strengt og koldt det var!

Var hun lykkelig? Hun eiede noget, som kvinden ved vinduet manglede. Hun kunde tænke og drømme frit, — men kanske hun ikke var glad i at drømme!

Ruby vendte sig bort fra vinduet og satte sig ved ilden. Det var ganske mørkt nu, for mørkt til at læse. Det var godt at være alene en liden stund i mørket. Natten bragte altid fred med sig, selv om den ikke altid bragte søvn, — den var som et stort pusterum.

Hun begyndte at tænke paa Ralph igjen. Han saa træt ud; hans ansigt sagde: »jeg er bare en tilskuer, jeg spiller ikke med!« Var han bare en tilskuer, — nei, han var jo en mand! Hvorfor tænkte hun saa ofte paa ham? Han var bare en forfatter og arbeidede for sit brød.

Hvor vakkert ilden glødede! Hvis en bare kunde sidde og stirre ind i den store ild i helvede! Hun havde læst om Plutos hustru, da hun var barn; hun syntes, hun saa hende sidde og se sine fiender kjæmpe i flammehavet, — brænde, men ikke fortæres.

Kanske de gode, som kom til himlen, blev lønnede paa den maade, kanske de saa fra sine kolde, tause høider ned paa de onde, som led i de hvide flammer.

Kanske kaptein O'Briens tantes niece vilde være blandt dem, som saa ned fra himlen i helvedes afgrunde og frydede sig over *hendes* brændende legeme. Men hvor vilde saa Charley O'Brien være, — hos hende eller hos niecen?

Hos niecen; han var en mand. Det var godt at være mand. En mand kan slaas, — det maatte være en herlig ting at kunne slaas, — dræbe noget — nogen!

Kvinder var svage, afmægtige væsener; de maatte bruge sine evner til at tænke paa mad og klær. De maatte tale istedenfor handle.

Men *hun* kunde handle — lidt. En dag maatte hun kjæmpe med alle andre kvinder. For nogen underlige tanker, gløderne indgav hende. Swinburne og den varme, røde ild!

»Hvilke kvinder elskede han? Slige som hende?«

Jeanne kom ind med lampen. Lys-skjæret fik hende til at fare sammen. Øinene smertede.

»Tag lampen bort.«

»Men madame —«

»Tag den bort, siger jeg. Jeg vil ikke have lys. Lad mig faa sidde i fred i mørket.«

V.

I tre uger havde det været Ralphs hensigt at gjøre Ruby Leighton en visit; men han kom sig ikke afsted før næsten en maaned efter deres møde.

Af naturen glad i ensomhed og lidet omgjængelig, var det altid en overvindelse for ham at blande sig mellem folk.

Ruby havde interesseret ham. Folk og ting, som interesserede ham, brugte han som grundlag for sine fortællinger og drømme. Og nu var han ræd for at ødelægge den historie, han havde fantaseret op om Rubys liv.

Ralph syntes, det var saa haardt, at svanen, han troede paa, i almindelighed bare var en kraake. Det var uretfærdigt mod kraaken — efterpaa.

Ralph Harwood havde engang elsket en kvinde. Det var fem aar siden.

Men hun elskede ikke ham, og han var fattig. Og skjønt det var fem aar siden, tænkte han stundom paa hende. Og erindringen smertede ham. For den talte om ungdommens hvide dage; — de dage, da han ikke kjendte forskjel paa svanen og kraaken.

Og denne kvinde lignede ikke andre kvinder. Det troede han engang, og det vidste han nu. Fem aar var gaaet!

Hun kom undertiden til ham, naar han var meget ensom og træt af at gjøre sin røst hørt over mark-skrigernes. Hun kom til ham, og han følte, at hun altid burde have været hos ham. De timer, de var sammen, var tunge af unyttig smerte.

I en pult var ti breve, som hun havde skrevet til ham. Hun var hans veninde, da hun skrev de breve. Nu —?

De var hellige, disse breve, — de eneste vakre og hellige ting, han eiede. De gjorde ham øm og mild mod alle kvinder, de fik ham til at leve et drømmeliv, for at ikke en af hans gjerninger skulde forurette en kvinde.

Men han kunde ikke altid drømme.

Det var en pludselig indskydelse, som bragte ham til at gaa til Ruby.

Han var paa hjemveien fra City, hvor han havde været indom sin forlægger. Forlæggere og redaktører virkede i almindelighed nedtrykkende paa ham. Men den forlægger, han dengang gik op til, fortalte ham, at han vilde give ham hundrede pund for hans nye bog. Derfor var han for en gangs skyld ikke nedtrykt.

Da han gik forbi hendes hus, stansede han og saa op til vinduet og mindedes, at dette var Blomsterkrukken.

Han ringte paa, og Jeanne viste ham ind, hvor han fandt Ruby ved pianoet.

Han spiste middag hos hende, og saa sagde hun, han maatte kjøre hende til »Savoy«, hvor hun skulde træffe nogle venner, med hvem hun skulde spise til aftens i en eller anden klub.

Hun saa deilig ud i selskabs-dragt. Han lagde mærke til, hvor fin huden var, endnu hvid og ren.

De kjørte gjennem Piccadilly, og hun snakkede hele tiden. Han huskede siden, at han ikke havde hørt efter, hvad hun sagde.

Der kjørte en mængde vogne samme vei. I vognene var der utallige mænd og kvinder, — som alle skulde samme vei. Alle kvinderne pratede om løst og fast ligesom Ruby, — og alle mændene tænkte — paa omtrent det samme.

Da de kom frem, forstod han, hun ventede, han skulde følge hende ind. De sikrede sig et ledigt bord. Han undredes over, hvad hun vilde spise og drikke, og over hvor mange penge, han havde paa sig.

Det er en af ulemperne ved at være forfatter, — en ved aldrig, om der er penge nok eller ikke. Naturligvis tog Ruby det som en selvfølge, at han havde lommen fuld. Han var jo en mand.

Hun vilde ikke spise, bare brød sig om lidt suppe og champagne. Lykkeligvis var der en sort paa vinkortet, som ikke var uopnaaelig for hans pung. Men han var lidt nervøs, før regningen var betalt.

Ved klubben sagde han hende godnat og gik hjem.

Klokken var et, da han kom frem. Han var træt og glad over at kunne gaa til ro. Men før han sovnede, undrede han sig over, om han var en nar eller ikke.

VI.

Da han vaagnede næste morgen, var han sikker paa, at han havde været en nar. Der laa en anvisning paa 10 guineas fra forlæggeren og ventede paa ham. Han bestemte sig øieblikkelig til at arbeide hele dagen. Penge virker saa opmuntrende.

Men sollyset, der strømmede ind ad vinduet bragte ham paa andre tanker.

Han kunde nyde det idag — paa floden. Men med hvem skulde han nyde sol og penge? For han maatte have en menneskelig skabning med sig idag. Han var i et sligt ypperligt humør.

Han rumsterede om i værelset, saa paa tog-planen og pakkede ud sin hvide rodragt.

Pludselig tog han hatten paa, fik fat i en cab og kjørte til »97«.

»Madame er ikke færdig endnu,« sagde Jeanne, »men kanske monsieur vil vente?«

»Jo da, — men miss Leighton maatte skynde sig saa meget som muligt, — han vilde gjerne tale med hende med det samme.«

Hun kom et par minuter efter og saa frisk og rød ud i hvid morgenkjole.

»Hvor forbausende tidligt De er paafærde, — tænke sig til at komme paa visit klokken 10 om formiddagen. Men for en gangs skyld var jeg næsten færdig. Hvad er det, De vil?«

»Jeg fik pludselig det indfald, at Great Marlow vilde være bedre end South Kensington. Og en kano balancerer bedre, naar der er to end en i den. Vil De være den anden?«

»Men hvordan skal jeg kunne bestemme mig i en slig fart? Jeg skal ud og — det høres forfærdeligt fristende ud forresten! Naar skal De afsted?«

»Fem minutter over elleve fra Paddington, — vi tager lunch med os og drikker te i Medmenham. Jeg skal hente Dem med en cab ti minuter paa elleve. *Jeg* er temmelig kjedelig, men floden blir deilig idag, der blir ikke saa fuldt af folk; men desto mere af blomster. Kom nu med, saa er De sød!«

»Lad gaa da! Det kan være en morsom forandring. Det var snilt af Dem at tænke paa mig. Jeg skal nok være parat. Glem ikke at tage lidt champagne med til lunchen. Farvel saalænge. Nu skal jeg styrte afsted og klæde mig om.«

De talte ikke stort, mens de kjørte afsted med toget. Ralph sad ved vinduet og saa ud paa engene og trærne, og Ruby var fordybet i nogle vittigheds-blade.

De morede hende ikke længe; efter at have gabet en eller to gange fortalte hun ham, at han var temmelig taus af sig.

»Det gjør mig ondt, jeg kan ikke tale i en jernbane-vogn. Da synes jeg best om at se ud af vinduet. Jeg tænkte paa, hvor dumme vi er, som bor i London.

Hun forlod sin plads lige over for ham og satte sig ved siden af ham. »Snak nu lidt med mig.«

Han smilte. »De trænger bestandig til at underholdes.«

»Gjør jeg? Aa, det er vel mig, som i grunden burde se at underholde Dem, ikke sandt?«

»Nei, — hvorfor?«

»Aa, — det er min pligt!«

»Var det kanske i den hensigt, De forandrede plads?«

»Nei slet ikke, — hvor rar De er! De tænker saa meget, er det ikke temmelig trættende?«

»Uhyre!«

»Hvorfor gjør De det da?«

»Fordi, — aa, fordi det er *min* pligt. Det kan være hyggeligt undertiden ogsaa!«

»Jeg tænker meget sjelden; det bringer mig i daarligt humør. Tænkte jeg meget, blev jeg gal. Men Swinburne tænker jeg paa undertiden forresten.«

»De er vist meget glad i Swinburne.«

»Ja, han holdt af kvinderne?«

»Gjør De ogsaa det!«

»Ja, — nei, jeg ved ikke! End De?«

»Jeg er bedrøvet for nogles skyld, og jeg hader andre!«

»Jeg har aldrig før truffet nogen, som lignede Dem, De er saa underlig. Hvad gjør De hele dagen, og hvorfor gjør De det?«

»Jeg skriver, — fordi jeg maa have penge, — og ofte, fordi jeg har en trang til at skrive.«

»Morer De Dem aldrig som andre mænd? Aa jo, det gjør De naturligvis.«

»Nei. Det er dumt af mig; det synes jeg ofte selv ogsaa! Men der er nogle kvinder, jeg har saa uendelig ondt af, — og — og — saa skriver jeg isteden.«

»Skriver De om kvinder?«

»I almindelighed.«

»Hvilke kvinder skriver de om?«

»Om Dem — og Deres søstre!«

»Aa, — er der nogen, som læser Deres bøger?«

»Ikke mange«.

»Det kan jeg tænke mig! Hvor dum De er, som skriver! Ler ikke folk af Dem?«

»Det gjør de vist. Jeg har aldrig spurt efter. Se saa, nu er vi fremme, kom nu ud og hjælp mig med niste-kurven. Der findes aldrig bærere ved Marlow. Det er best, vi tager hen til Shaw's baadhus; jeg haaber, han har en ledig kano; for de er saa hændige, naar man vil tage hen til steder, som er vakre og lidet befærdede.«

De fandt den ønskede kano, og i den en mængde bløde gule puder. De gled sagte afsted, forbi Temple-slusen og henimod Hurley.

Der var svært faa baade paa floden, — hist og her laa der en liden farkost i skyggen af bredden.

Ruby laa midt i baaden paa de gule puder og holdt en hvid kniplings-parasol over sig. Hun havde taget hatten af, og vinden blæste sagte gjennem hendes smaakrøllede haar.

Sivet var grønt, og græsset groede høit langs bredden. Store nypetorns-buske hang udover lige ned til vandfladen, kaprifolium slyngede sig om træerne, og det blaanede af blege, smaa forglemmigeier, hvor der var grundt. Lærkesangen fyldte luften, og den ensformige lyd af aarens plask i vandet blandede sig med flodens brusen.

Den vidunderlige fred og skjønhed, de lysende grønne marker og den blaa strøm, smørblomsterne, tusenfrydene og nyperoserne fyldte Ralph med en velgjørende følelse af ro og tilfredshed. Han saa paa Ruby og undredes paa, hvordan hun følte det. Han tænkte paa, hvor vakker hun var; — hun var ung endnu, meget ung, men alligevel var det underligt, at hun endnu var saa vakker. Hendes ansigt saa — saa mildt ud, og saa stærkt. Kanske denne vidunderlige vaarmorgen, stilheden paa den fredelige gamle flod, fuglene og blomsterne talte paa samme maade til hende som til ham.

Som hun laa der saa stille i skyggen, synes hun at være en kvinde, som var vel værd at elske og vaage over. Hun kunde have været hans søster, — den lille søster, som var død for mange aar siden. Det vilde have været godt at have kjendt en søsters kjærlighed, at have havt en søster at kjæmpe for, leve for, og holde af, — og dog var han ofte glad over, at hun var død. Hun var en slig underlig, elskelig liden pige, — hvad slags kvinde vilde hun være blet?

Kanske Ruby var søster til nogen?

Dette var underlige tanker paa en solklar morgen, naar alt var fyldt med lysten til at leve. Men slig kom det altid over ham, naar han var lykkelig, eller naar han saa og hørte noget vakkert.

»Morer De Dem?« spurte han med blød stemme.

»Ja, kjære, det gjør jeg. Jeg vidste ikke, i hvor høi grad jeg kunde nyde sligt før. Jeg føler mig saa lykkelig. Her er kjøligt fredeligt og roligt. Ikke tal mere nu, men lad os bare glide videre gjennem sivet under de grønne træer. Det er nyt for mig alt sammen. Jeg er *lykkelig*.«

De gik iland paa en ø ovenfor Hurley-slusen. Den var helt omgivet af høit siv, saa de kunde bare se enkelte glimt af vandet.

Efter lunch vandrede de om en liden stund og satte sig derefter ned ved bredden og snakkede.

Ruby gjorde smaa baade af papir og saa efter dem, som de blev kastede hid og did af vandet.

»For et stort barn De er,« lo Ralph.

»Ja, det minder mig om min barndom! Jeg elskede at vasse om i damme og bække.«

»Mig minder det om, da jeg var forelsket — for fem aar siden.«

»De — forelsket? Hvordan føltes det?«

»Jeg ved ikke rigtig. Nei, se paa de svaner, som slaas der borte.«

»Hvordan var hun?«

»Jeg glemmer —«

»Aa, De vil vel ikke tale til *mig* om hende.«

»Hvor taabelig De er. Det er saa længe siden. Jeg kom bare til at huske paa, at vi roede op til Temple en dag, og saa lærte hun mig at lave papirbaade, — det er det hele!«

»Var hun god — dydig, agtværdig og from?«

»Jeg ved ikke, — spørg ikke paa den maade. Det var saa dumt alt sammen, men det synes, — jeg mener det er helligt, — hun var saa ganske anderledes end andre kvinder. Hun var god, men hun var ingen hykler. Hun var glad i frilufts-livet, og hun holdt af de samme bøger som jeg. Og hun var ikke ræd for at tænke selvstændigt, — og, nei, jeg sidder jo bare og tøver!«

»Nei, De gjør ikke. Hun maa have været rigtig sød. Hvorfor giftede De Dem ikke med hende?«

»Ingen penge. Desuden var jeg ikke god nok. Jeg vilde ikke gifte mig, med mindre jeg var meget rig, — selv da, vilde det være dumt af mig! Jeg liker ikke den tanke at give noget liv.«

»Børn er altid lykkelige?«

»Mon det? De er det aldrig som voksne. Jeg var aldrig videre lykkelig som barn, og det var vist ikke De heller.«

»Nei. Min far var slem, og min mor var svag og upaalidelig. Han var præst, havde 200 £ om aaret og seks døtre, hvoraf jeg var den yngste. Vi levede i udkanten af en afskyelig smaaby. Saa aldrig nogen og gjorde ikke andet hele aaret rundt end synge og bede. Jeg vilde have noget at gjøre, — jeg vilde leve og føle mig lykkelig. Det var ikke min skyld; jeg havde ikke bedt om at blive sat ind i verden eller valgt mit eget sind. Hvis jeg talte om mine følelser, blev jeg bidt af. En vakker dag løb jeg min vei til London med en sovereign i lommen og nogle klær i en liden haand-kuffert. Jeg fandt et billigt pensionat i Bloomsbury, hvor jeg fik bo; — jeg saa formodentlig ærlig og uskyldig ud. I to dage streifede jeg om

i London og søgte arbeide. Saa traf jeg paa en gammel herre, hos hvem jeg blev sekretær for tredive shillings om ugen. Uheldigvis døde han en maaned efter. Han var en rig gammel gnier, og hans søn arvede alle pengene. Han bød mig fem pund om ugen for at udføre det samme arbeide som for hans far. Jeg tænkte paa den usle præstegaard, paa sangene og bønnerne og skjændene og al den dødelige kjedsomhed. Jeg var ung og længtede efter lidt fornøielse, lidt solskin og glæde, og jeg tænkte ikke noget galt ved det. Saa tog jeg imod tilbudet. Og en uges tid gik alt godt Han tog mig med paa bal og i teatret og gav mig nydelige kjoler og saa — —. Han var meget snil og bra for en mand at være. Jeg tror næsten, han var lei, da han opdagede, jeg var datter af en præst. Jeg fortalte ham, at det skulde han ikke bryde sig om, for hvis jeg var blet hjemme, havde jeg bare giftet mig med en præst, jeg ogsaa, og sat en stor familie ind i verden, — en værre synd forekom det mig end den, jeg havde gjort mig skyldig i. Og det var han enig i. Han kjøbte »Blomsterkrukken« til mig, gav mig 500 pund om aaret, og besøger mig i almindelighed en gang om halvaaret. Saa De ser selv, at han virkelig var en bra mand, og at jeg var forholdsvis heldig. Det var min agt at føre et udadleligt liv, da jeg fik mit eget hus; men det var, som om ingen opmuntrede mig til det. Var ikke det underligt? En ung pige, jeg kjendte, blev syg og døde, og efter hende arvede jeg Jeanne, — min pige. Jeanne holder orden paa mig, mit hus, og mine klær, og sparer penge for mig; hun er en perle. Men hun vil aldrig underholde sig med mig; hun er bestandig den kolde, kritiske tjener. Se saa, nu kan du skrive en komedie om mit liv og kalde den: »En fattig præsts yngste datter.« Lad mig faa en cigaret og sig intet; nu vil jeg helst lukke øinene og og lytte til floden og fuglene, saa at jeg kan mindes, hvad de siger senere hen, — naar jeg ikke har noget at gjøre! Pak ind resterne af lunchen, mens jeg drømmer.«

Ralph blæste røgringe ud i luften.

»Der er ikke meget igjen; — jeg tænker, vi begraver det, der er.«

»Begrav alt, — ogsaa alt det dumme, jeg har sagt.«

Han gravede et lidet hul med sine hænder og fyldte det med papir, levninger af hummer og kyllingsteg og frugt. Saa lagde han sig ned ved bredden og vaskede hænderne i floden.

Da dagen heldede, roede de til abbediet, drak te paa plænen og madede svanerne; og da klokken i Medmenham slog fem, gled de sagte nedover floden »hjemover«.

En let taage begyndte at lægge sig over vandet. Da solen

sank, var horisonten purpurfarvet; — fuglene holdt op at synge, og svanerne søgte hen til sine reder i sivet. Bare lyden af aaren brød stilheden.

Klokken var halvotte, da de naaede Paddington, og Ruby foreslog, at de skulde kjøre hjem til hende og faa Jeanne til at lave middag til dem.

»Jeg er ikke istand til at gaa paa en restaurant iaften,« sagde hun.

Efter middagen tog Ruby frem Swinburne.

»Nu lægger jeg mig her paa sofaen. Sæt Dem der og læs høit for mig. Vælg noget, som passer til øieblikket, — noget, som udtrykker Deres stemning!«

Han aabnede bogen og læste:

»Hvor glæden er ren og saa hel, at fast den kjendes som smerte,
fra det blaanende hav imod vest, hvor solen synker mod kvæld,
der blæser imod os en vind fra det land, som vi elsker i drømme,
den bærer paa fjærlette vinger en duft af sange og sagn,
af barndommens minder, — af deilige timer, vi engang har levet,
o, datter af søvn og den synkende sol, lad os flygte med vinden inat!«
— —

Han læste længe, og da han stansede, reiste hun sig op og bøiede sig henimod ham.

»Hvorfor valgte De »Hesperia«?«

»Jeg syntes, det passede best!«

»Hvad mener De?«

Hun lagde sin haand paa hans.

Han flyttede sig, saa paa hende og tog hende saa i haanden.

»Stakkars lille pige!«

»Hvorfor har De ondt af mig?«

Han svarede ikke.

»Hvorfor læste De det digt?«

»Jeg ved ikke!«

De saa ud paa gaden, prøvede at se trærne paa den anden side, prøvede at forstaa det, der syntes saa ubestemt og umuligt, søgte efter ord, som kunde udtrykke dette »noget«, som han var ræd for at finde, — hun for at miste.

»Jeg maa gaa nu!«

»Hvorfor?«

Han saa paa hende og smilte næsten bedrøvet, mens han strøg hende over haanden. »Det er sent, og jeg er træt. Det er De ogsaa. God nat, sov godt! God nat!«

»Vil De komme igjen imorgen, og — og — forklare digtet for

mig? Men da er jeg kanske i en anden stemning! Bliv heller en stund til, og forklar, hvad De — hvad det betyder?«

»Hvis De er i en anden stemning imorgen, saa vilde det være spildt tid at forklare noget for Dem. Jeg skal gjøre det, naar De har lært at være uforanderlig. For nogle store børn vi er. God nat igjen!«

Hun saa ham gaa forbi vinduet, men hun agtede ikke paa, at han vinkede en hilsen til hende.

Da lyden af hans trin var døet bort, reiste hun sig, gik hen til vinduet, lænede albuerne mod karmen og begravede ansigtet i hænderne.

»Jeg elsker ham.«

Saa begyndte hun at le. (Forts.)

Bogtryk ved x-straaler.

(Efter Th.-L. Motquin i *Bulletin technique*).

Roentgens opdagelse blev allerede fra først af taget i praktisk brug af lægekunsten; industrien har derimod neppe forsøgt at gjøre sig nytte af den, uden for saa vidt franskmanden Georges Izambard allerede for snart to aar siden har løst patent paa en metode for disse straalers anvendelse ved bogtryk.

Principet for en saadan anvendelse var paa forhaand udredet i det franske videnskabs-selskab af brødrene Lumière, samt lidt efter af amerikaneren Elihu Thomson. For at godtgjøre, hvorvidt straalerne kunde trænge igjennem flere lag modtagelige for deres indvirkning, havde disse forskere ladet x-straaler fotografere metal-gjenstande paa et par snes ovenpaa hinanden lagte modtagelige papir-blade af forskjelligt slags.

Izambard havde alt siden 1895 syslet med forsøg paa at bruge elektricitet til at »trykke« bogstaver paa hvert blad i en hel stabel tilberedt papir. Apparatet skulde bestaa i, at typer baade oven- og nedenfra bragtes i berøring med papir-laget ved to »hammere«, der var ladede den ene med positiv, den anden med negativ elektricitet — mellem disse type-hammere skulde saa strømmen fare gjennem papir-laget og ved elektrolyse sværte deres bogstav-tegn ind i hvert af bladene.

Saa kom nyheden om Roentgens opdagelse og aabnede hans øine for det unødige i at bruge noget indviklet apparat; x-straalerne kan jo fare igjennem papir, uden at der findes nogen modpol paa

den anden side af papiret. Derimod stopper de op, hvor de møder metal. Om man derfor med metalholdigt blæk skriver paa et papir eller en skjærm, vil blækket stanse x-straalerne, før de naar det lag af følsomt papir, som lægges under det beskrevne blad, og saaledes afmærke de tilsvarende skrift-træk paa papir-lagets samtlige blade. Rigtignok blir denne skrift hvid paa mørk (fotografisk) bund.

For at frembringe sort skrift paa hvid bund, bruger man istedenfor blæk at skrive med en vædske, som den fede sværte ikke bider paa, naar denne valses over papiret; derved blir netop bare skrifttrækkene gjennemtrængelige for x-straaler, medens den sværtede papirflade stanser dem.

Istedenfor at skrive med blæk og pen, er det greiest at bruge maskin-skrift. Man kunde jo ogsaa først skaffe tekst-bladet istand ved almindelig bogtryk; men dette vilde sinke og være kostbart. Saa fuldkomne som de moderne skrive-maskiner er blet, og saa jævnt og smukt der med god øvelse kan skrives med en slig maskine, vil det være bare fordel ved at skaffe maskin-skreven tekst.

Ønsker man at trykke paa begge sider af papiret med en gang, er det greiest at gjøre papiret modtageligt — ikke over hele sin flade, men i jevnsides løbende striber paa begge sider, slig at den ene sides striber falder sammen med mellemrummene mellem den anden sides striber. Paa skrift-bladet skrives da teksten paa begge sider, men slig at den ene sides linjer ligger mellem den anden sides linjer.

Der kan godt »trykkes« flere blade samtidig, idet de forskjellige papir-stabler med sine skrift-blade anbringes i en ring foran x-straaleapparatet. Skal noget trykkes i meget stort format, kan flere Crookesrør anbringes side om side med metal-vægge imellem, saa der blir en vid straale-kilde.

Ved denne x-straale-trykning har man den nemmeste adgang til at trykke hemmelige dokumenter, uden at trykkerne faar adgang til at se teksten. Man slaar ganske enkelt et omslag om papirstablen og dens skrift-blad; x-straalerne gaar jo uhindret gjennem et ugjennemsigtigt papir-omslag. Omslaget kan for trygheds skyld gjerne forsegles i kanterne. Ja, man kan sende en slig forseglet konvolut med et brev, skrevet med x-straale-blæk, utrykt til rette vedkommende og overlade denne at lade et x-straale-apparat besørge »trykningen«. Da der for at læse skriften maa et fotografisk bad til, kan ingen uvedkommende ændre eller tyde indholdet uden at røbe sin nysgjerrighed. Dette er visselig lige saa greit som at bruge siffer-skrift. Her har altsaa diplomater, general-staber o. lign. et nemt middel til at værne sine hemmeligheder.

Selvfølgelig kan fremgangs-maaden ogsaa anvendes til reproduktion af tegninger. Det simpleste vil her være at »sværte« hele »skriftbladet« med et metallisk belæg og saa med en stift ridse figurerne ind i dette. For en kunst-tegner vil det være let at faa frem ogsaa mellem-toner, idet han kan ridse mere eller mindre dybt, alt efter som han vil lade x-straalerne virke med forskjellig styrke. Man kan paa denne vis i tegningen faa frem samtidigt baade skarpe raderingslinjer og bløde blyant-agtige fortoninger.

Opfinderen mener selvfølgelig, at x-straale-trykningen blir fremtidens trykke-maade. Den er hurtig og enkel. Han mener, at man ved x-straaler kan trykke et dagblad seks—syv gange raskere end ved almindelig bogtryk; teksten er jo færdig til at »gaa i pressen«, straks den er nedskrevet — der trænges ingen sættere. Alskens akcidens-tryk og billed-tryk, note-tryk og kart-tryk egner metoden sig ligeledes udmærket for.

Trykkerierne behøver altsaa ikke at have »skrift« eller at lagre svære metal-plader for senere optryk. At gjemme »skrift-bladene« er ganske anderledes letvint.

Ulemper er der endnu ved metoden. Det er nemlig ikke billigt at gjøre masser af papir modtageligt for fotografisk indvirkning. Desuden er bad og tørk af store oplag tryksager en upraktisk ting.

Fremfor alt er det vistnok et spørsmaal, om metoden egner sig for at tilveie-bringe en virkelig vakker tryk. For saa vidt kommer den neppe nogensinde til at afløse den gjængse trykke-maade, uden i tilfælde hvor der kræves størst mulig hurtighed og hemmelighed uden hensyn til smukt udseende. Formodentlig vil anvendelsen blive indskrænket til løn-tryk i diplomatiske, militære o. l. øiemed, samt til reproduktion af tegninger.

Historiens filosofi

fra spiritualistisk synspunkt.

(Af dr. **Carl du Prel.***) Oversat ved Marius Selmer).

Enhver fysikalsk foreteelse paa jorden har sin aarsags-kjæde. Hvis vi forfølger disse utallige aarsags-kjæder langt nok tilbage, saa forener de sig alle i det samme punkt: alle jordiske forandringers grundaarsag er solvarmen. Uden den vilde jorden være iskold og død.

*) Den bekjendte filosofiske leder af den spiritualiske bevægelse i Tyskland er i forrige maaned afgaaet ved døden, 60 aar gammel.

Hvad solen er i fysiken, det er i historien aanden. Alle historiske foreteelser viser, naar de forfølges tilstrækkelig langt tilbage, hen paa en aandelig forestilling som grund-aarsag, der har naaet herredømmet i menneskets bevidsthed og bestemt begivenhedernes gang. Historien er aandens fænomenologi. Derfor er historien først blet forstaaet, da man begyndte at indse, at den væsentlig er kulturhistorie. Det er ikke saa længe siden, man naaede saa langt. Voltaire var en af de første, som banede veien for denne forstaaelse. I 1763 skrev han til sin ven d'Argental: »Jeg skriver menneske-aandens historie, og ikke et blad-referat.« I sit »Essai sur les moeurs« har han udviklet sammenhængen mellem de til enhver tid eksisterende kultur-former og de herskende ideer som deres grundlag. Sammenhængen er en *nødvendig* i den forstand, at bestemte ideer svarer til bestemte kultur-former — at bestemte ideer end videre er ansvarlige ikke alene for en kulturs lys-sider, men ogsaa for dens skygge-sider. Den, som blot kjender konge-rækker og slag-aarstal, er endnu ikke nogen historiker; alene kultur-historikeren driver studiet videnskabelig. Kun saaledes seet blir ogsaa historien en læremester, og den kunde da for menneskeheden yde det samme som bevidsthed og erindring for det enkelte individ. Men vi er i virkeligheden daarlige elever. Nutidens tilstande beviser paa de fleste punkter, at menneskene intet har lært af fortiden. I den trygge forvisning om sin tids fortrin er menneskene ofte blinde for denne feil, og da nu det første skridt paa bedringens vei altid er erkjendelsen af, at man trænger til bedring, saa vokser ved mangelen paa denne selv-erkjendelse vore historiske feil ofte til det uhyrlige, før de blir erkjendt og bekjæmpet som et onde, — ofte da for sent til at kunne redde kultur-formen.

I det til ende gaaende aarhundred har menneskeheden i flere henseender naaet en hidtil useet kultur-høide, ligesom antallet af de deri delagtig-gjorte nu er større end nogensinde tidligere. Dannelse er ikke længer en kaste-sag; tvertimod er den anskuelse herskende, at det hele folk bør hæves til en saa ensartet masse som muligt. Men over disse glædelige foreteelser tør vi dog ikke glemme, at vor kultur ogsaa har store og dybe skygge-sider. Et samfund, der kalder nervøsiteten for aarhundredets sygdom, som opviser en betydelig vækst af forbrydelser, og i hvilket vanvid og selvmord griber mere og mere om sig — et saadant samfund er ikke sundt. Hverken legemlig eller aandelig. Da nu historien altid bestaar i materialiserede ideer, og kultur-formen kun er det ydre udtryk for forestillinger, der har naaet herredømmet som de dybest virkende kræfter, saa kan heraf ogsaa den slutning drages, at en kultur altid kun viser lys-sider i samme grad, som rigtige ideer er naaet til herredømmet, medens derimod alle skygge-sider beror paa falske og usande forestillinger. Med andre ord: ligesom det sande og gode altid er forbundne, saaledes er ogsaa det usande

og slette. Skal altsaa et samfund forbedres, saa maa de herskende forestillinger, hvorefter det lever, berigtiges. Kuren maa begynde med hodet; ti selv moralen kan kun udvikle sig paa det rigtige intellektuelle grundlag, fordi den ikke blot maa prædikes, men *begrundes*. Først naar vi begriber menneskets stilling i naturen, først naar mennesket har en klar bevidsthed om, *hvem* han er, kan han blive saaledes, som han skal være.

Derfor er ideen om historiens filosofi en af de vigtigste ideer, og en af dem, som har øvet den største indflydelse paa kulturen. Ganske i sin almindelighed kan man sige, at en kultur naar sin blomstring, naar menneskene har en rigtig opfatning af historiens filosofi, og at opløsnings-processen begynder, naar de ophører at føle sig som lemmer af det hele og taber bevidstheden om, at der er stillet dem en *opgave*, — det vil altsaa sige, naar deres opfatning af historiens filosofi er falsk. De sociale tilstande maa komme til at forme sig høist forskjellig, alt eftersom der i menneskene lever eller ikke lever en trang til at spørge efter verdens og tilværelsens *mening*, — om de ansigt til ansigt med naturen og historien blir filosofisk grebne, eller om de lever livet uden nogen som helst metafysiske behov. Og end videre vil disse ydre tilstande blive høist forskjellige, eftersom menneskene tror at se denne eller hin hensigt med verden og livet.

Herom kan nu anskuelserne være meget forskjellige, hvilket de talrige religiøse og filosofiske systemer beviser. Disse er saa mange og stadig vekslende, at menneskeheden af og til kaster vaabnene og hylder systemløsheden. Men den, som vil bringe en forsoning tilveie mellem disse forskjellige ideer, maa først og fremst søge et punkt, der er fælles for alle verdens-anskuelser. Et saadant punkt er givet i udviklingens begreb. Det er almindelig anerkjendt, at i naturen foregaar der en stadig udviklingsproces, og denne proces' grundlinjer er draget op af videnskaben. Vi finder udviklingen astronomisk given, geologisk, biologisk og endelig historisk given. Der hersker ogsaa enighed om, at denne udvikling — saavidt vi kan overskue den — er en udvikling mod *høiere* former, at den udgaar fra kaotiske tilstande, men opnaar ved kræfternes udjævning en ligevægtstilstand, og det en bevægelig saadan, eftersom der alt igjen opstaar forstyrrelser, som maa udjævnes, og fra hvilke det gjælder at naa et høiere udviklingstrin. Udviklingen er altsaa den røde traad, som slynger sig gjennem natur-processen.

Men dermed er gaadens løsning endnu ikke givet. Der spørges nemlig nu, *hvorfor* denne udvikling er der, og hvorhen den fører. Som svar paa dette næste spørsmaal lader der sig som almindelig anerkjendt kun opstille en betinget sætning: *Hvis* der ligger et formaal, en hensigt i natur-processen, saa erholder vi herom den relativt beste oplysning gjennem udviklingens *siste* frembringelser. Disse er tillige de relativt høieste, efter-

som vi jo har at gjøre med en udvikling hen imod høiere former. Vistnok er vort blik indskrænket til den forsvindende lille jord, men om denne kan vi sige: hvis natur-processen bevæger sig mod et maal, saa er det jordiske livs foreteelse et gjennemgangs-punkt til dette maal, ligger dette relativt nærmest, ligegyldigt om maalet er aldrig saa langt borte. For saa vidt er verdens-formaalet *livs*-formaal. Ligesom hensigten med et hus kun blir forstaaet, naar vi ser det i dets forhold til beboerne, saaledes ligger heller ikke et himmel-legemes betydning i dets døde masse, men deri, at det er blet en skueplads for *liv*.

Udviklingens siste frembringelse er altsaa det menneskelige liv. Herom er alle verdens-anskuelser enige. Men allerede ved det næste skridt begynder menings-forskjellighederne. Er denne udvikling *planlagt* eller kun resultatet af *blinde* naturkræfter, altsaa egentlig blot forandring? Astronomien har anvendt megen skarpsindighed paa at bevise, hvor hensigtsmæssig solsystemet, der dog opstod af kaotiske taagemasser, er indrettet. Denne udvikling synes altsaa at gaa efter en plan. Dog, astronomien ved ogsaa, at netop det uhemmede herredømme hos disse naturkræfter, der har stræbt efter denne fuldkommenhed, ogsaa maa medføre *hele systemets opløsning*. Men naar alt, som opstaar, kun er værd at gaa til grunde, da forsvinder igjen — i det minste optisk for os — naturformaalet, som vi allerede troede at have fundet.

Dog, lad os betragte livet, og lad os høre historikernes mening om det. Har den historiske udvikling overhode et maal, saa maa det ligge i kulturen, ti denne gjør de to høieste menneskelige funktioner mulige: *genialitet* og *moral*. Her synes nu en plan at være tydelig nok. Den indvending, at alle hidtil erhvervede kultur-former altid er gaaet tilgrunde igjen, holder ikke stik, fordi der nemlig altid fandtes arvinger, som modtog de værdifulde bestand-dele af den ødelagte kulturform, byggede videre derpaa og opførte en ny kulturbygning. Dette skulde da være historiens maal. Men ogsaa dette maal forsvinder optisk for os, naar vi ser længer frem. Vi ved, at polernes sne-grænser paa vor planet langsomt, men uafladelig rykker frem mod ækvator, at altsaa jorden tilsist vil være ubeboelig, saaledes som de to poler allerede er. Om derfor i historien aldrig saa mange kulturer følger paa hverandre, og om de naar en aldrig saa svimlende høide — *ved processens slutning findes der dog ingen arving*. Et maal for *livs*-processen kan altsaa historikeren ligesaa lidt bevise, som astronomen et maal for *verdens*-processen. Et tilsyneladende maal blaffer op ligesom en flamme, men slukner straks igjen.

Vi kan ogsaa betragte livet og historien fra et andet standpunkt. Hidtil har vi betragtet menneskeheden som et *hele* og som historiens maal fundet — intet. Men det staar os frit for at lægge — forsøgsvis — vægten

paa de *enkelte* mennesker. Det kunde tænkes, at biografien og ikke historien var livets maal. Moral, dannelse, lykke er opnaaelige ting for den menneskelige tilværelse paa jorden. Hvad naar vi deraf? Optimister og pessimister tørner her sammen; men i denne strid maa pessimisten blive seirherre, fordi han kan indrømme optimisten alt, hvad denne anfører, men bringer ved en eneste henvisning til *dødens* kjendsgjerning atter hele retten over paa sin side. Om jordelivet er aldrig saa værdifuldt og kan i fremtiden antage ophøiede former, om vi benytter det saa godt, det staar i vor magt, i vor moralske og intellektuelle udviklings tjeneste — saa forsvinder dog ogsaa historiens biografiske formaal optisk for os, hvis det hele bare bestaar deri, at vuggen og ligkisten støder til hinanden. Ja, selv *det* kan siges: Jo mere værdifuldt livet er, og jo bedre det blir benyttet, desto mere skrigende blir dets modsætning til dødens kjendsgjerning, desto *ufornuftigere* blir altsaa livet. I biografien mangler ogsaa — ganske som i verdenshistorien — en arving til vore aandelige erhvervelser i livet.

Altsaa, baade astronomen, biologen og historikeren formaar allesammen kun at fremstille naturen som en Penelope, der om natten atter ødelægger dagens arbeide. Kun et stadigt tilløb til et tilsyneladende formaal lader sig erkjende — men dette maal naaes aldrig. En forfatter, der tilbragte sin tid med at gjøre færdig manuskripter, som han derpaa kaster ind i ovnen, vilde sikkerlig ikke handle formaals-tjenligt. Ti enten er disse manuskripter slette — da skulde han have ladet være at skrive dem; eller de er gode — men da skulde han ikke have brændt dem op. Ufornuftig er han i begge tilfælde.

Til grund for alle disse overveielser laa nu den forudsætning, at den sanselig-materielle verden er det eneste reale. Men et verdens-formaal var det ikke muligt at opdage herunder — — tvertimod var tilværelsens ufornuft det eneste resultat. I denne anskuelse maa materialismen munde ud, hvis den skal være logisk. Det er derfor ene og alene tomme talemaader, naar materialismen sværmerisk udgyder sig over naturens pragt eller over menneskenes ustanselige fremskridt — ting, som jo dog er bestemt til undergang! Seet i lys af dette ende-resultat synes alting netop desto ufornuftigere, jo mere det — draget ud fra det heles sammenhæng og betragtet isoleret — vil fremkalde for os skin af fornuft.

Men mod denne anskuelse har menneskeheden gjort modstand fra de tidligste tider af. Menneskene har aldrig kunnet beslutte sig til at anerkjende materialismen som definitiv verdens-anskuelse. Ti saa snart og saa ofte denne gjør mine af at blive *herskende* livs-betragtning, gjør ogsaa den lov sig gjældende, at de herskende i den bestemmer vor kulturform, og da ser et materialistisk samfund sig altid stillet foran det alter-

nativ: enten at gaa tilgrunde paa sine materialistiske ideer eller grundig forandre sin verdens-anskuelse for at opnaaa en anden kulturform. Der behøves ingen nærmere paavisning af, at ogsaa *vort* samfund staar foran et saadant vendepunkt.

Hvad Schopenhauer profeterede, er allerede indtruffet: materialismen vil føre os til bestialisme. Bombekasteren Vaillant, som i Ludvig Büchner hylder sin lærer — det er dagens signatur. Fra alle sider hører man ogsaa raabet: det maa blive anderledes! Og mere og mere udbredt blir erkjendelsen af, at materialismen er svulsten paa menneskehedens syge legeme. Som filosofisk teori har den begyndt, men nu vil den ogsaa leve sig praktisk ud i *livet*.

De forskjellige partier deltager i kampen mod materialismen alt efter de midler, som staar til deres raadighed. Kirken gjør det paa sin maade, men uden held. Den, som i sin tid ikke formaaede at hemme materialismens første opvækst, er nu endnu mindre istand til at udrette noget lige over for den lange, opløbne lømmel. Kirken, som ikke formaaede at tilstoppe kilden, er endnu mere afmægtig, naar der gjælder at sætte en dæmning mod den stigende strøm. Ikke engang sine troendes skare kan den holde fast — og om de frafaldnes omvendelse er der jo aldeles ikke tale mere. Da nu religionen altid er en af de vigtigste kultur-faktorer, vilde det nok være ønskeligt, at kirken igjen blev mere kamp-dygtig, at *religionen* atter kunde faa en bestemmende indflydelse paa vore sociale forholde. Men besvarelsen af spørsmaalet, om dette kan ske, forudsætter en undersøgelse af, hvorledes det har gaaet for sig, at religionen har tabt sin livskraft og kirken sin magt.

Livet ligger ene og alene i *udviklingen*. Men i kirkens hænder har religionen tabt sin evne til udvikling, den er blet til konfession, til en af dogmatisk stivhed grebet fremtoning. Kirken*) er saaledes blet religionens argeste fiende, fordi den har sat religionen ude af stand til at følge med i den historiske udviklings-proces. Naar nu livet kun bestaar i udvikling, saa kan blot en religion med evne til udvikling være *levende*. Naar den almindelige hensigt for den biologiske udviklings-proces og dens fortsættelse, verdens-historien, kan betegnes som *bevidsthedens udvikling*, saa maa ogsaa menneskehedens *religiøse* bevidsthed være udviklings-dygtig. Hindrer man den heri paa kunstig maade, saa berøver man den dens afpasnings-evne og dermed dens leve-dygtighed. *Dogmerne er* altsaa religionens egentlige fiende; kirken repræsenterer dog nu ikke længer religionen, men de stive, golde dogmer. Den beraaber sig vistnok paa aabenbaringer, men selv om der skulde gives aabenbaringer, saa maa disse netop være

*) Hvor den sydtyske forfatter angriber „kirken", er det altid nærmest den katolske det gjælder.

afpasset efter menneskehedens forstaaelse paa ethvert givet tidspunkt. En kirke, som stiller religionen udenfor udviklingen og lader den stivne i dogmatik, kan natur-nødvendig kun bringe det dertil, at skepticismen allerede begynder i skolerne; ti engang maa for hvert menneske den tid komme, da barne-skorne blir for trange. Alle tiders vise har i de religiøse anskuelser erkjendt det eksoteriske udtryk for esoteriske sandheder. Religiøse sandheder er kun da evige, naar man udskiller deres kjerne fra de allegorier og symboler, hvormed de er omhyllede. Kun da har religionen intet at frygte af den kritiske opløsnings-proces, dogmerne stadig undergaar. Ti heraf skades blot dogmets bogstavelige tolkning, men ikke kjernen, som tvertimod forraader sin evige ungdom gjennem denne afklædning.

Der gives fanatiske præster, som paa en vis maade ser med tilfredsstillelse paa den sociale ordens opløsning, fordi de af menneskehedens nød haaber paa en fornyelse af den religiøse trang. *Noget* rigtigt ligger der i denne spekulation; ti uden de jordiske trængsler var vel overhode aldrig nogen religion opstaaet. En forøgelse af disse trængsler kunde altsaa muligens skabe en stærkere religiøs interesse. Den ikke-religiøse kan heller ikke lukke sine øine for den historiske kjendsgjerning, at enhver religion i en vis tid har havt en stor pædagogisk betydning, og at den først hindrede det menneskelige fremskridt, naar præsteskabet begyndte at opstille ortodoksiens begreb, hvormed intoleransen var givet og i sammenhæng hermed kjætteriet. Men naar religionen ubestrideligt er en kultur-faktor, saa er grunden hertil den, at religionen overhode er *metafysik;* ortodoksien har her ingen fortjeneste. Metafysiken alene er som modstander materialismen voksen, en bondes metafysik ligesaa vel som en filosofs. Selv hvor religionen antager frastødende former, lader dens relative værd sig ikke benegte. Om bonden tilegnede sig de omkring-dragende handels-reisendes »oplysning«, saa vilde han ingenlunde blive klogere, men gaa moralsk tilgrunde; ti folke-metafysiken er altid bedre end slet ingen. Som materialismens modsætning kan folke-metafysiken ogsaa blot føre til en kultur, der staar i modsætning til materialismens.

Metafysiken eksisterer dog ikke blot i form af religioner, men ogsaa i de filosofiske systemer. Derfor ser vi ogsaa, at filosofien i vor tid livligt deltager i kampen mod materialismen. Filosofien har forlængst udtalt, at materialismen kun har ret med hensyn til sit empiriske kjendsgjerningsmateriale, d. v. s. som natur-videnskab, men at den *ikke* er, hvad den gjør fordring paa at være, nemlig et filosofisk system, og det allerede af den grund, at materialismen — uden anelse om det erkjendelses-teoretiske problem — holder *sanselighed* (d. v. s. hvad de menneskelige sanser formaar at iagttage) og *virkelighed* for identiske begreber. Men da nu sanse

lighed og virkelighed hverken kvalitativt eller kvantitativt dækker hverandre, saa er dermed fænomenernes oversanselige side — metafysiken — givet.

Materialismen kan heller ikke tilveiebringe nogen historiens filosofi. For materialismen er nemlig natur-processen ikke egentlig udvikling, men forandring. Men da nu kulturen, som vi har seet, i sin dybeste grund netop afhænger af vore forestillinger om betydningen af historien og vor individuelle tilværelse, saa maa materialismen, der i verden kun ser et fysikalsk og i mennesket kun et kemisk problem, blive at betragte som *kultur-fiendtlig*. Den er heller ikke istand til at begrunde nogen moral, ti moral forudsætter i sig selv metafysik. Derfor maa under materialismens herredømme moralen sygne hen, eftersom forestillingerne altid har tendens til at omsætte sig i handlinger. Kort og godt, den hele natur-proces er for materialisten et *hensigtsløst spil af blinde kræfter,* og han kan blot hævde tilværelsens meningsløshed.

I socialdemokratiet er der den indre modsigelse, at man vil opnaa en ideal samfunds-orden paa *materialistisk* grundvold; ti samtidig med materialismens udbredelse maa kollektiv-følelsen mere og mere svinde hen. En materialistisk samfunds-orden forekommer ikke i verdens-historien, men altid kun en materialistisk samfunds-*u*orden. Og det er let at forstaa. Kultur-udvikling forudsætter idealer for den menneskelige stræben, men i materialismen er idealerne ulogiske og sygner hen. Idealerne forudsætter en historiens filosofi, *en mening med tilværelsen.* Hvor denne benegtes, kan idealerne ikke hævdes.

Dette har filosofien altid stillet op imod materialismen, men har derved rigtignok kun formaaet at beseire den i teorien, uden at kunne udrydde og fortrænge den fra *livet.* Feilen maa ogsaa hos filosofien ligge i dens specielle betragtning af historiens filosofi; ti det afhænger af denne, om vi saa bestemt kan erkjende en mening med tilværelsen, at vi ogsaa formaar *praktisk at indrette vort liv derefter.* Nu er den moderne filosofi i det store og hele *panteisme* (»al-lære«). Den vil, at vi skal føle os som tjenende lemmer i det store verdens-alt, som vi tilhører. Hos Giordano Bruno og Hegel har denne anskuelse naaet en ophøiet form; men at den ikke var tilstrækkelig begrundet, viser dens siste udløbere: Schopenhauers og Hartmanns systemer. Hos Hegel er endnu verden aandens fænomenologi, hos Schopenhauer blind viljes-fænomenologi. Den blinde vilje vil komme til erkjendelse — som om en *blind* vilje ogsaa kunde have nogen trang til erkjendelse! — for eftersom al tilværelse er elendighed, at forberede sin egen fornegtelse og tilintetgjørelse.

(Sluttes.)

Omkring affæren.

(Efter **S. Saenger** i *Voss. Zeit.*).

Den store alt opslugende franske »affære« har nu ogsaa trængt sig ind paa literaturens omraade. Anatole France har i sin siste roman *Amethyst-ringen* benyttet den til at give et levende billede af de herskende politiske og sociale tilstande i Frankrige. Han bruger affæren som en prøvesten, paa hvilken han lader alle sine romanfigurer prøve sin intelligens, og det vil neppe lykkes nogen fremtidig historiker saa klart som Anatole France at blotstille Dreyfus-sagens psykologiske for- og baggrund. Romanens personer og forhold er saa gjennemsigtige, at enhver opmærksom avislæser kan pege paa deres forbilleder i virkeligheden, og dog har Anatole France forstaaet at gjøre dem saavidt almene og typiske, at læseren glemmer at kontrollere og prøve for at kunne nyde og forstaa. Frances roman er saaledes, trods dens tilknytning til døgnets begivenheder, et kunstværk og vil visselig i fremtiden alene blive bedømt fra kunstnerisk synspunkt; men for nærværende kan det ikke undgaaes, at interessen først og fremst samler sig om det billede, den giver af affæren. Vi skal derfor her udelukkende holde os til dette.

Frankriges gamle provins-adel repræsenteres i romanen ved hertugen af Brécé. I hans slots saloner holder hæren og geistligheden stævne-møder. Salvelses-fulde, slange-glatte, giftig-søde og ærgjerrige præster som abbé Guitrel træffer der sammen med gamle, stolte, indskrænkede og i standsfordomme hildede hugafer som general Cartier de Chalmot. Den grundtanke, som besjæler dette selskab, er den, at Frankrige alene kan frelses ved et forbund mellem kutten og sabelen. For dette forbund arbeider de alle, — adelsmændene af ærlig, i fortidens minder rodfæstet begeistring og præsterne af beregnende, hyklersk egennytte. Hele den hertugelige familie tænker og føler ganske som dens aner. Hertugen lever i de historiske minders tusmørke og betragter sin æts historie som en politisk realitet, medens hans hustru og døtre hengiver sig til en enfoldig, men bigot religiøs tro.

Disse politiske gjengangere vækkes af sin slummer ved »affæren«. De veirer morgen-luft. Frankrige, siger hertugen, tilhører franskmændene og de kristne, ikke jøderne og protestanterne (som om de siste ikke var kristne). »Affæren« har naturligvis intet at gjøre med spørsmaalet om, hvorvidt kaptein den eller den har gjort sig skyldig i forræderi. Den betyder kun, at fritænkere, frimurere, protestanter og

jøder har ødelagt den nationale energi. Særlig er jøderne gjenstand for det hertugelige had. De har bragt de økonomiske forholde i uorden, og nu ødelægger de direkte eller ved hjælp af bestukne skribenter som Zola den franske stats siste støtte: hæren. Kan man da ikke, spørger hertugen, skaffe sig disse jøder af halsen ved inkvisition og kjætter-baal som i middelalderen? Eller kan man ikke i det minste bruge samme fremgangs-maade som den »glor-rige« russiske forbundsfælle og stille dem under en undtagelses-lov? Den sociale sandhed ligger ligesom den religiøse i den middelalderske overlevering. Ruslands behandling af jøderne stemmer mest med den middelalderske; derfor er den efterlignelses-værdig. Saaledes ræsonnerer hertugen.

Hans race-had støder imidlertid paa en forsigtig modstand inden selve slottets kreds. Abbé Guitrel kan som kristen ikke helt ud billige hertugens standpunkt. Ifølge hans mening er jøderne hverken vantro eller frafaldne som protestanterne, men endnu ikke helt troende. Mange af dem befinder sig allerede paa frelsens vei. De begynder at aflægge sin nedarvede religiøse blindhed, og de ædleste blandt dem overbyder hinanden i udøvelsen af næste-kjærlighed. Uden formelt at have gaaet over til katolicismen, hjælper de til at bygge kirker, smykke altere osv.

Hvad bevæger nu abbéen til denne tolerante tale? Jo han støtter sig med den ene fod til en gruppe, som i Frankrig gjerne gnider sig opad den gamle adel, nemlig den jødiske penge-adel. Denne bestaar hovedsagelig af baroniserede børs-spekulanter af tysk eller østerrigsk oprindelse, — folk, som har mættet sin erhvervs-drift, men ikke sin sociale ærgjerrighed. De søger at opnaa en position de høieste selskabelige kredse ved at faa sine yppige døtre giftede ind i saadanne gamle høiadelige familier, som ikke kan leve standsmæssig af sin ane-stolthed. De er mestre i brugen af indirekte midler og forstaar at lirke sig frem til maalet. Saaledes føres disse to saa modsatte samfunds-klasser sammen ved forholdenes magt. Den jødiske penge-adels repræsentanter tegnes af France med en vis ondskabsfuldhed, der undertiden gaar over til det karrikaturmæssige. Deres saloner er fulde af jesuiter og præster af en epikuræisk smags-retning, og de ønsker naturligvis affæren did, hvor peberen gror. Minder man dem om deres jødiske oprindelse . . . ., men det gjør man ikke i godt selskab. De er jo nationalister til fingerspidserne, behøves ikke mer. Som repræsentant for denne klasse figurerer bl. a. en baronesse Bonmont. Hun har en elsker, og denne kan naturligvis for en saa ivrig nationalist som baronessen ingen ringere være end »grev« Esterhazy-Walzin, der i »Amethyst-ringen«

gaar under navn af Raoul Marcien. Skildringen af dette kjærligheds-forhold er et mesterstykke i fin komik. Hun, en kurrende aldrende due, som i sin Raoul tror sig at eie det ridderlige Frankriges heltehjerte og smægtende hengiver sig til ham — til og med pengepungen, mod hvilken den gode Esterhazy forøver adskillige attentater. Han, en jammerlig Bramarbas, en æventyrer af profession, som hans kamerater i begyndelsen skyr, men senere, da han fremstaar som symbol for den franske soldater-ære, hæver til skyerne.

Ved siden af disse adelen, geistligheden, de militære, og finansmændene omfattende grupper har France stillet allehaande *bourgeois:* embedsmænd, handelsfolk, jurister, læger og lærere, for størstedelen mennesker, som man i almindelighed kalder dygtige og brave. De passer paa, aldrig at vige udenfor sin professions banede spor, og dreier saavidt muligt kappen efter den politiske vind, som blæser fra Paris. Mange af dem har naturligvis — især de mere dannede — en selvstændig mening; men de vover ikke at forkynde den, af frygt for den herskende masse-mening.

Saaledes ser ifølge Anatole France Frankriges provinser ud. De er nationalistiske, chauvinistiske og antisemitiske, og da de aldrig helt har emanciperet sig fra kirken, drives de af affæren mere og mere over i jesuiternes vold. »Omstændighederne« begunstiger reaktionen. De friere og mere tænkende folk i provinserne tror rigtignok, at videnskabens herredømme er grundfæstet og samvittigheds-friheden for altid sikret; men de frygter dog for de klerikale. Politikerne er ganske vist »liberale«, saa længe de stræber efter magten. Men naar de naar frem til minister-bænken, blir de principløse opportunister.

Omstændighederne begunstiger, som sagt, reaktionen. Det attende aarhundred var — siger den kloge Abbé Guitrel — forbrydelsens aarhundred, men det nittende aarhundred tør blive afsoningens. Republiken har søgt at emancipere staten fra kirken og derved begaaet en feil, som den sent eller tidligt maa bøde for. Gjennemsnits-menneskene kan nu engang ikke undvære religionen, og da kirke og religion for dem er identiske, besidder kirken en psykologisk og sociologisk magt, som staten ikke ustraffet kan overse.

Dette Abbé Guitrels ræsonnement møder vi atter i en modificeret form hos den dygtigste og agtværdigste af Frances provins-typer, doktor Fernerol. Denne betragter religionen som nødvendig medicin. Høkerkonen og grønthandlersken saa vel som den lærde, kunstneren og statsmanden vil gjerne være udødelige, selv om de i ord benegter det. Alle syge vil være udødelige. Udødeligheds-troen er en menne-

skelig svaghed, ved hjælp af hvilken man holder folk i ave. »Hvad mig betræffer,« siger Fernerol, »er det jo en anden sag. Jeg behøver ikke at tro paa Gud for at være et skikkeligt menneske. Som videnskabsmand ved jeg intet om Gud og udødelighed, som borger tror jeg alt. Jeg er stats-katolik.« Dette er ikke spøg. Dr. Fernerol mener det alvorligt. Som probat middel mod skepticismen anbefaler han at gjøre et par dusin sygebesøg. Man vil da, mener han, komme til at forstaa præsternes magt over menneskene. Han anser saaledes udødeligheds-troen for en samfunds-nødvendighed.

Disse anskuelser blir dog ikke staaende uimodsagte. Ingen ringere end Bergerat, der repræsenterer France selv og uden tvil er romanens mest fremragende personlighed, er betroet gjendrivelsen. Men selv Bergerat erkjender sluttelig, at en vedvarende illusion har alle sandhedens attributer, og at menneskeheden neppe helt vil blive befriet fra en illusion, naar den aldrig direkte kan modbevises.

Bergerat er professor i klassisk literatur i en stor provinsby, som tilligemed sine godseier-omgivelser danner tidsbilledets lokale baggrund. Han og rektor Leterrier er de eneste af byens befolkning, som i affæren vover at svømme mod strømmen. Men medens Bergerats livssyn er stoisk og ikke lader sig bringe ud af fatning af begivenhedernes skrigende uoverensstemmelse med en retfærdig verdens-orden, geraader den optimistiske troende Leterrier, efter som affæren gaar sin gang, i den argeste forvirring. Efter at han har undertegnet de saakaldte »intellektuelles« protest, oplever han under efter under. Han begriber ikke, hvordan man kan finde paa at kalde ham »jøde«, »prøisser«, »forræder« osv. Han har jo i et brev til et af egnens mest læste blade udførlig begrundet sit standpunkt i affæren. For ham er affæren et moralsk spørsmaal, og han kan ikke for sit liv forstaa, hvad parti-anskuelser har med den sag at bestille.

Bergerat søger at berolige denne moral-fanatiker, som affæren truer med at ødelægge baade sjæleligt og legemligt. Mængden tænker ikke, siger han, den beherskes af enkle, vilde lidenskaber. Den kan umulig besidde den metodisk prøvende skarpsindighed, som trænges for at fjerne alle de løgnens og vildfarelsens slør, hvori man saa kunstfærdigt har indhyllet affærens kjerne. En forbrydelse skjules ved en ny forbrydelse, og saaledes i det uendelige. Derfor, mener Bergerat, kan affæren lige saa gjerne vare i tyve aar som 6 maaneder.

Man hører demonstrerende skarer drage gjennem gaderne. »Jeg tror, man raaber »ned med Leterrier!« siger rektoren. »Det tror jeg gjerne,« svarer Bergerat, »og jeg tænker, de vil snart ogsaa skrige »ned med Bergerat!« »Kvæget« nærer sig af gamle løgne.

Det har betragtelige anlæg til at feile og holder seigt paa sine nedarvede fordomme. Mængden er altid sen til at hævde fornuften mod overleveringen. Den bevarer med troskab den arv af æventyr, som den har modtaget fra besteforældrene. Med andre ord, den holder sig til de vildfarelser, som har vist sig leve-dygtige, og beskyttes derved mod alle skadelige illusioner. Den besidder efterlignelsesdrift; men den forvansker altid de forbilleder, den kopierer. Disse forvanskninger frembringer det, man kalder fremskridt. »Kvæget« reflekterer ikke. Derfor er det ubilligt at sige, at det bedrager sig. Det tviler aldrig; ti tvil er frugt af eftertanke. Alligevel veksler dets forestillinger uophørligt. Og undertiden gaar det over fra dumhed til voldsomhed. Det besidder intet fortrin. Ti alt, hvad der udmærker sig, skiller sig fra det og ophører at tilhøre det. Det slæber sig stadig videre afsted, og man skylder det dyb medynk. Ja, man maa endog ære det, fordi al dyd, al skjønhed, al herlighed fremgaar af det. Arme kvæg!«

Saaledes ræsonnerer Bergerat, for at forklare sig mængdens holdning i affæren.

Stjerne-verdenens uendelighed.

(Efter **A. Muller** i *Revue Scientifique*).

Forestillingen om himmel-rummets uendelighed er en temmelig moderne forestilling. Oldtidens videnskab antog — med undtagelse af Pytagoras —, at alle himmel-legemer var indesluttede i en hul kugle, der svingede omkring den stille staaende jord; og denne hule kugle var ikke synderlig vid i omfang. Først himmelkikkertens opfindelse satte forskerne istand til at fatte afstandene inden planet-systemet og godtgjøre, at jord-kloden bare er en af de mere beskedne drabanter i solens planet-følge, samt at solen selv bare er en enkelt blandt de utallige stjerner i Melke-veien. Og først i anden halvdel af indeværende aarhundred har man formaaet at bestemme afstanden til et snes af de nærmeste fiks-stjerner. Imidlertid har man tænkt sig det tilladeligt at anslaa stjernernes afstand efter deres lys-glans, idet man forudsætter, at disse stjerners virkelige størrelse gjennemsnitlig er ens inden samme størrelse-klasse. Efter dette skulde stjerner af 16de størrelse — de minste stjerner, der hidtil kan iagttages gjennem kikkert — befinde sig 1000 gange saa

langt borte som stjerner af 1ste klasse. Naar nu disse 1ste klasses stjerner gjennemsnitlig befinder sig i en afstand fra vor klode en million gange større end jord-banens radius, siger et enkelt regnestykke os, at lyset fra en 16de klasses stjerne bruger omtrent 15,000 aar for at naa frem til vort øie.

Slige tal egner sig vistnok til at udvide vort begreb om stjerneverdenens omfang; men det vilde være lige saa barnagtigt heraf at slutte sig til stjerne-verdenens uendelighed, som at paastaa, at udenfor vort syns rækkevidde gives der ikke flere stjerner.

For nutidens astronomi stiller det sig som rimeligt, at solen og alle synlige stjerner tilsammen indesluttes i den umaadelige stjernegruppe, som benævnes Melke-veien. Ja, at ogsaa alle de stjerner, vi først kan iagttage gjennem kikkert, egentlig tilhører denne samme gruppe. Men denne Melke-vei er endnu paa langt nær ikke udforsket; ingen har hidtil bestemt antallet af dens stjerner eller den egentlige form af deres gruppering. Først naar de store hovedspørsmaal angaaende denne grupperings væsen og omfang er nogenlunde belyste, kan det tænkes muligt at finde svar paa det egentlige spørsmaal: er stjerne-verdenen afsluttet og begrænset eller ikke? Foreløbig bør man dog forsøge at samle de iagttagelser, som kjendes, og af dem uddrage slutninger, der peger henimod en løsning af opgaven.

Man stanser da først overfor den antagelse, at himmel-rummet maa være fyldt af et stof, hvori kloderne svømmer, og som kan opsluge (absorbere) lys-straalerne fuldstændigt, naar de har passeret et tilstrækkeligt tykt lag deraf. Dette vil altsaa sige, at den uhyre samling af kloder med mellemliggende rum udgjør et fuldstændigt afgrænset parti af det uendelige verdens-rum, idet lys-bevægelser, som muligens udgaar fra punkter udenfor denne grænse, ikke naar frem til os.

Hvori skulde saa dette ikke helt gjennemsigtige stof eller milieu bestaa? Enkelte forskere er tilbøielige til at forudsætte, at verdens-rummet er fyldt med fint fordelt, men yderst spredt eller fortyndet stof, der skulde være levningerne efter den store fortættelses-proces, der blev klodernes ophav. Ifald noget sligt ikke kan forudsættes, tør man da tilskrive æteren evne til at absorbere lys?

Dette ser ialfald tvilsomt ud; æteren er jo netop det milieu, hvori lys-bevægelsen foregaar, hvorledes skulde den paa samme tid være en hemsko paa lys-bevægelsen? Eller skulde det være tilladeligt at opfatte denne mystiske æter som noget stofligt? Den fornemmes jo ikke direkte af vore sanser, synes altsaa at mangle

de egenskaber, uden hvilke man kun vanskeligt kan opfatte en substans: »vægt« og »masse«.

Nu har imidlertid bestemmelsen af den stoflige verdens væsen aldrig været synderlig klar, og jo flere fremskridt nutidens forskning gjør, des uklarere er den blet. Forsøger vi at hæve os lidt over den trange syns-kreds, der omslutter vor tilværelse, taber ordene ofte sin gjængse betydning, og vi faar ligefrem forstaaelse af, hvor *relative* alle slige spørsmaal er. Fysiken har vist os et stof saa fortyndet, at det ikke direkte virker paa vore sanser, men kun kan paavises ved yderst ømfindtlige processer. Saaledes er det alene ved hjælp af en elektrisk gnist, man kan spore tilstedeværelsen af stof i det Crookes'ke tom-rum paa en millionte-del. Her synes begrebet »stofligt« at glippe, og endda er det forholdsvise tom-rum ikke uden vægt, efter som en kubik-myriameter indeholder 1,293,000 kilogram.

Dette tyder paa, at himmel-rummet aabenbart maa indeholde »noget«. Rigtignok synes planeternes bevægelser at vise, at æterens modstand er umærkelig. Men hvorledes skal man kunne paavise tætheden af et milieu, som man ikke direkte kommer i berøring med?

Sol-systemet betragtes af astronomerne med rette som noget fuldstændigt isoleret i verdens-rummet. De sole, som omgiver vort planet-system, befinder sig for langt borte til at øve nogen mærkbar indflydelse, trods sit antal. De umaadelige afstande medfører, at de millioner af stjerner, som iagttages gjennem kikkert, ikke i lys-virkning kommer op med de faa hundred første klasses stjerner. Heller ikke i tiltræknings-evne svarer disse stjerner til mere end en trillionte-del af solen lige over for vor klode.

Lys og tiltrækning lyder begge den lov, at de aftager i forhold til kvadratet paa afstanden. Naar man nu kjender afstanden til et snes nabo-sole, kan man efter denne lov regne ud gjennemsnitsværdien af lys- og tiltræknings-kraften indenfor vedkommende stykke af verdens-rummet; sætter man solens rumfang som enhed, finder man, at forholdet mellem dette og vedkommende rum er som mellem tallet 1 og et tal med 25 sifre. Eller man kan forestille sig vedkommende rum som en terning med en sidelinje paa 114 trillioner kilometer. Den tid, lyset bruger for at naa frem til os fra en nabosol, beløber sig gjennemsnitligt til 12 aar.

Naar vi nu kjender solens masse, kan vi tænke os denne jevnt fordelt over hele det oven antydede parti af verdens-rummet. Et volum svarende til jordkloden vilde da veie 1400 gram, og en kubik-

myriameter 0.00000129 gram eller nøiagtigt en kvatrillion gange mindre end Crookes's milliontedels tom-rum. Et saadant milieu maatte betegnes som uveieligt eller vægtløst. Selv om det var 10—20 gange tættere, vilde det ikke øve nogen mærkbar indflydelse paa planeternes bevægelser, ialfald ikke mærkbar indenfor et tidsrum svarende til den »historiske« tid.

Man indser altsaa, at tyngde-loven ikke stiller sig hindrende iveien for antagelsen af stjerne-verdenens uendelighed. Tyngde-kraften har sine faktiske grænser. Derfor har ogsaa enkelte forskere villet bevise, at himmel-rummets stof-indhold nødvendigvis maa være begrænset; eller ogsaa at Newtons lov om tiltrækningen udenfor en vis afstand ingen gyldighed eier. Hvad bevist er, det er, at i et veieligt milieu ophæves tiltrækningen praktisk talt, naar afstanden overskrider en vis grænse, vi ikke kan paavise, siden vi jo ikke kjender tætheden af det milieu, himmel-legemerne svæver i. Denne grænse bestemmer da vedkommende klodes »virke-kreds«; denne er ialfald uden sammenligning meget større end sol-systemets omfang. Man tør efter de under kjendte forholde gjældende love forudsætte, at en klodes tiltrækning stanser ved den grænse, hvor der er ligevægt mellem klodens masse og massen af saa meget af det kloden omgivende milieu, som i vægt svarer til klodens vægt. Sol-systemet kan altsaa ikke siges at tabe noget af sin »levende kraft«.

Anderledes forholder det sig med det energi-tab, som foregaar ved den stadige udstraaling fra kloderne. Vor sol udsender forskjellige slags straaler: lysende straaler (saa benævnte, fordi de ved sin virkning paa øiet fremkalder syns-indtryk af omgivelserne) og mørke straaler, som kun opfattes gjennem sin kemiske eller sin varmende virkning. Af disse straalers energi blir bare en sekstimillionte-del opfanget af planeterne og deres drabanter; hvor farer saa resten hen? Svinder den bort i æterens uendelige svingninger, eller opsluges (absorberes) den i en vis mon af dette milieu?

Ialfald synes det rimeligt at antage, at lyset, der forplanter sine bølger med en bestemt hurtighed (300,000 kilometer i sekundet) og udgaar fra begrænsede kilder (stjernerne), nødvendigvis maa være gjenstand for absorption; og dette energi-tab foregaar efter loven om aftagen i forhold til kvadratet paa afstanden. Naar lys-straalingen fra stjernerne paa grund af afstandene blir for svag, virker den ikke længere paa vore sanser. Men dette har jo intet fælles med klodernes »levende kraft«, der ytrer sig som gjensidig tiltrækning af masserne. For udstraalingens vedkommende har man saaledes ingen absolut

bevislig ret til at antage, at de verdener, som »befolker« verdensrummet, er indbyrdes uafhængige af hinanden.

Klodernes gjensidige tiltrækning ophæves af det omgivende milieu paa grund af de uhyre mellemrum mellem dem; man kunde jo tænke sig, at i løbet af et umaadeligt tidsrum kunde en klode ved sin stadige bevægelse gjennem rummet komme en anden klode saa nær, at der opstod gjensidig tiltrækning. Men sandsynligheden herfor er uendelig liden, da stjernernes bevægelser foregaar i de aller forskjelligste retninger.

Om man forestiller sig den gjensidige tiltrækning som et tryk udenfra paa kloden fra det omgivende milieu som fra en vædske, hvori den svømmede, maatte jo tiltrækningen ytre sig i forhold til klodens overflade eller rumfang. Det mellem stjernerne værende milieu kan ikke være synderlig tæt, siden det ingen mærkbar indvirkning har øvet paa deres bevægelser indenfor den »historiske« tid. I forhold til de uhyre omgivende »kredse« af verdens-rummet er klodernes overflader og rumfang saa forsvindende smaa, at de kan sammenlignes med støv-fnug svævende i et rum, der maaler en myriameter i hver kant.

Den moderne forskning har budt os et nyt synspunkt for opfatningen af stoffet; den antyder nemlig en væsens-forskjel inden det, vi forstaar ved »stof«. Den ene slags stof svarer mere eller mindre til vor instinkt-mæssige opfatning af, hvad stof er, idet vi kan iagttage det direkte med vore sanser. Den anden slags stof kan vi derimod ikke fatte med disse sanser, idet vi bare indirekte slutter os til dets tilværelse paa grund af dets ytringer i form af varme, lys, elektricitet o. l. Stoffets verden er ikke bare »alt det, som har vægt«; den omfatter ogsaa noget, som ikke lader sig veie. Selv om lys-bevægelsens absorption i det mellem kloderne befindtlige milieu gjør det os umuligt at paavise tilværelsen af kloder udenfor lysets række-vidde, kan vi dog forudsætte, at tætheden af dette milieu indbefatter stof nok til fra nyt af at danne kloder lig dem, vi har adgang til at betragte.

Den moderne lære om himmel-legemernes dannelse gaar ud fra, at en gang i den fjerne fortid var rummet fyldt af et yderst fint spredt stof, der i opløst tilstand indbefattede alle grundstoffer for de vordende verdener. Under indflydelse af kræfter udenfra, hvis væsen ikke kan udgrundes, maa der være opstaaet centrer for tiltrækning, der lidt efter lidt grupperede stoffet om sig, saaledes at himmel-rummet delte sig i afsnit, hvor stoffet var i færd med enten

at blive tættere eller at minke. Dette var tyngde-lovens første udslag. Der fremkom kloder, hvis omfang i forhold til det endeløse rum blir at betragte som fnug. Et legemes tæthed faar man opfatte som bestemt ved antallet af faste (stoflige) punkter i forhold til legemets rumfang. Dette forudsætter imidlertid, at kemisk er alle legemer ens, idet deres grundstoffer bare er forskjellige grupperinger af et og samme slags atomer, at grund-stofferne kan føres tilbage til et enkelt ur-stof.

Hermed er man inde paa spørsmaalet om atomets væsen. Men atomet opfattet som et i alle retninger uendelig lidet stofligt kraft-centrum er og blir en ufattelig gjenstand. Skal atom-forestillingen fastholdes, fører det uvilkaarligen til, at man maa forestille sig under et den samlede beholdning af atomer, altsaa den stoflige verden i sin helhed som en atom-gruppering. Og dette leder videre til, at man stanser oran spørsmaalet om den molekylære sammensætning af det æter-milieu, som betegner verdens-rummets oprindelige tilstand. Universet er i en sum kun et fluidum »uden vægt«; en klodes masse udgjør i forhold sit afsnit af himmel-rummet ikke mere end et støv-fnug svævende i et rum paa 9 kilometer i hver kant. Hvor ringe et rum-afsnit vi end magter at forestille os, vil det dog altid fremdeles kunne tænkes delt i det uendelige. Og som hvor forsvindende ringe vi end vil forestille os æter-atomet, blir der stadig adgang til at tænke det svævende isoleret i et milieu forholdsvis lige saa svært i forhold til dets omfang som et himmel-legemes »virke-kreds« sammenholdt med dets rumfang. Vi staar her foran de svimlende forestillinger om det uendeligt lille og det uendeligt store. Det enkelte æter-atom er i samme situation som stjernen — himmel-rummets atom — i forhold til sin »virke-kreds« af verdens-rummet.

Omvendt kan vi forestille os vort sol-systems kreds af verdens-rummet bare som et uendeligt lidet afsnit af en uendeligt stor verden, der aldrig kan blive gjenstand for vor kundskab. Vi føres saaledes til at erkjende stjerne-verdenens uendelighed, fordi klodernes stof-mængde alene udgjør en del af det udenfor den »virke-kreds« tilstede-værende stof. Det modsatte vilde ikke lade sig hævde; vi faar derfor, saa ubegribelig forestillingen er, tage det mod at paastaa uendeligheden af stjerne-verdenen.

Negrenes stilling i Amerika.

(Efter **Elisabeth L. Banks** i *Nineteenth Century*).

Biskop Turner i de Forenede Stater forkynder, at negeren ikke har nogen plads i Amerika, hverken i Norden eller Syden, og at det beste, han kan gjøre, er at udvandre til det forrige hjem i Afrika. Sydstaternes amerikanere er imidlertid ikke enig heri. De siger, at negrene har fundet en plads i Syden. »Vi synes om negeren, saa længe han holder sig paa sin plads,« siger de. »Men sagen er, at han ikke vil holde sig paa sin plads. Deraf kommer hele neger-røret.«

Hvilken »plads« er nu i sydstaterne anvist negrene?

I næsten alle sydstaternes byer er der specielle sporvogne og jernbane-kupeer for negre. Hvor staterne ikke paabyder dette ved lov, sørger byerne selv for at faa det gjennemført. Sporveis- og jernbane-selskaberne holder næsten altid specielle neger-vogne. Disse er lige saa smukke som de hvides. De er ligesaa komfortable, ligesaa rummelige og ligesaa rene — eller vilde ialfald være det, hvis negrene selv tillod det. Negrene klager over dette forhold og erklærer, at det strider mod grundlovens bestemmelse om, at deres borger-rettigheder ikke maa indskrænkes. Hvortil de hvide svarer, at nogen indskrænkning af borger-rettighederne ikke finder sted, saa længe negrene faar de samme bekvemmeligheder som de hvide.

De hvide erklærer, at denne adskillelse er blet nødvendig af hensyn til renlighed, anstændighed og god orden. I flere aar efter borgerkrigen brugte negrene de samme vogne som de hvide; men de vakte altid anstød ved sin ækle lugt, sit sjofle sprog og sin uforskammede opførsel. Naar en dame traadte ind i en opfyldt vogn, var det de siddende herrers overalt anerkjendte pligt at skaffe hende til sæde. Hvide herrer tilbød saaledes de fattigste sorte vaskekoner sine pladse. Men ikke saa de unge negre! De sad stille og stirrede paa de staaende hvide damer, ja de strakte endog sine lange ben tvers over vognen, saa damerne ikke kunde komme frem. Dette førte til, at mange negre bogstavelig sparkedes ud af vognen af de rasende hvide, og saadanne optrin maatte naturligvis undgaaes.

Ogsaa paa undervisnings-væsenets omraade klager sydstaternes negre over tilsidesættelse. De faar nemlig ikke lov til at besøge de samme skoler som de hvide. Neger-skolerne er imidlertid lige saa

gode som de hvides, og sydstaternes borgere understøtter dem med meget liberale bidrag. Negrene har ikke blot gode folkeskoler, men ogsaa høiskoler og universiteter, og skjønt de hvide ikke anser det for heldigt, at negre faar en høiere uddannelse, lægger de dog ingen positive hindringer i veien derfor. Forholdet er det samme for kirkernes vedkommende. Sydstaternes hvide bidrager til bygningen af negrenes kirker; men de foretrækker at øve sin gudstjeneste for sig selv.

Alle sydstater forbyder ved lov ægteskab mellem hvide og negre. I nogle stater erklæres saadanne ægteskaber for ugyldige. I andre stater straffes de præster, som vier en sort til en hvid person, med fængsel eller bøder. Og i atter andre stater resikerer alle tre deltagere i ceremonien — baade parret og præsten — at blive hængt, en straf, som naturligvis ikke har nogen hjemmel i lovene, men som udøves af folke-justisen.

Som man ser, indrømmer sydstaterne negeren en »plads«, nemlig den underlegnes, tjenerens plads. Og saa længe han holder sig paa denne plads, behandles han venligt. Af hele det amerikanske folk er det kun sydstaternes hvide, som forstaar negeren og vurderer ham ret. De bærer over med hans naturlige feil og laster. De tolererer hans uforsigtighed, hans dovenskab og hans besynderlige for moraliet blottede religiøsitet. Men de taaler ikke, at han forsøger at springe over det gjærde, som de har opført omkring hans »plads«. »Saa langt,« siger de til ham, »kan du gaa; men ikke længer. Hvis du forsøger at hoppe over gjærdet, vil jeg stanse dig — med eller uden love.« Og saa følger sydstaternes »neger-rædsler«. Disse tager sig unegtelig daarlig ud i aviserne. Men den fremmede avis-læser kjender ikke negeren saa godt, som sydstaternes borgere gjør det.

Saadan er negrenes stilling i sydstaterne. Men hvordan er forholdet i nordstaterne? Jo, der har negerne slet ikke nogen »plads«. I nordstaterne siger man; »Vi har ingen brug for negeren. Vi synes ikke om ham. Tag ham bort!« Kan være, at man ikke *siger* det med rene ord; men man tænker det i ethvert fald.

Ogsaa Norden har sine neger-rædsler. Lad os tage et eksempel:

For nogle aar siden optoges ved Vassar høiskole en ung pige paa 18 à 19 aar, efter at hun med udmærkelse havde bestaaet optagelses-prøven. Hun var anbefalet af ingen ringere end pastor Dwight L. Moody, den berømte prædikant. Der var ikke mange i Vassar, som kunde maale sig med hende i skjønhed, begavelse eller smag, og i løbet af nogle faa maaneder blev hun alles yndling under tilnavnet »den skjønne brunette«. Hun delte værelse med en af de

mest yndede piger paa høiskolen, og de to blev snart intime venner. Men en dag bestemte veninden sig pludselig til at flytte, og uden at angive nogen grund tog hun et andet værelse, overladende »den skjønne brunette« til sig selv. Fra den tid af begyndte den siste at se ulykkelig ud. Hun deltog mindre end før i ungdommens fornøielser og blev kjendelig magrere. En morgen overraskedes et medlem af lærer-personalet over at modtage et besøg af hende. Hun havde, sagde hun, en hemmelighed at skrifte. Hun var blet optagen ved skolen under falske forudsætninger. Hun var ikke som de andre piger, skjønt man intet anede. Hun var en negerinde! Den foragtede afrikanske races blod flød i hendes aarer! Paa en eller anden maade havde hendes veninde opdaget dette — sandsynligvis ved at læse i et brev, som tilfældigvis var blet liggende aabent — og dette var grunden til hendes flytning. Skulde hun forlade høiskolen og gaa til sine egne?

Til sine egne! Lærerinden stirrede paa hende. Denne pige, hvid som hende selv, flink og dannet, — var »hendes egne« det tyklæbede, brednæsede afrikanske folk? Det var utroligt. Men det maatte dog være saa. Ti pigen havde sagt hende, at af hendes blod var ni tiendedele kaukasisk og en tiendedel afrikansk.

Et specielt fakultets-møde blev sammenkaldt, og den unge piges bekjendelse diskuteredes fra alle sider. Der var kun nogle faa maaneder igjen til hendes afgangs-eksamen, og man besluttede derfor, at hun skulde faa lov til at blive og afslutte sine studier. Man mente nemlig, at hvis hun forlod skolen saa lige før eksamen, vilde pigerne fatte mistanke, og skandalen vilde i saa fald blive langt mere bekjendt, end om pigen fik lov til at blive og tage sin eksamen i fred. Men trods alle forsigtigheds-regler sivede hemmeligheden ud, og den vakte en saadan ophidselse, at den ikke kunde have været større, om hele staden var blet rystet i sine grundvolde.

Den ulykkelige unge pige vendte efter sin eksamen tilbage til »sine egne« og er nu lærerinde blandt dem. Hun havde aspireret til en ganske anden stilling, men maatte for altid opgive sine forhaabninger i saa henseende.

Nogen tid efter denne begivenhed anstillede forfatterinden af den her gjengivne artikel en del undersøgelser for at bringe paa det rene, under hvilke betingelser piger med en ringe tilsætning af neger-blod i sine aarer kunde faa adgang til de ledende høiskoler i de Forenede Stater og England. Hun anstillede undersøgelser til fordel for en pige i New York, som trods sit lyse haar, sine blaa øine og sin fagre hud tællede en neger blandt sine aner.

Hun havde lyst til at studere, men ønskede ikke at besøge nogen af de instituter, som er oprettede udelukkende for negre. »Men der maa da eksistere høiskole, hvor negre har adgang lige saa vel som hvide?« spurte forfatterinden hende. »Jo,« svarede hun, »der eksisterer saadanne høiskoler, men de betingelser, paa hvilke vi faar adgang, er ikke saadanne, at vi fristes til at søge dem. Ved saadanne høiskoler venter man, at vi skal holde os for os selv. Mellem de hvide og de sorte — og husk, at jeg vilde blive regnet for sort, skjønt jeg er hvid af udseende — er der et stort svælg befæstet.«

For at konstatere, om denne paastand var sand, skrev forfatterinden omkring tredive breve, hvori hun fremstillede vedkommende piges stilling som sin egen, og sendte dem til de største høiskoler i England og Amerika. Hun meddelte, at hun ønskede at gjennemgaa et grundigt høiskole-kursus, at hun var anseet som en meget flink og dannet ung dame, at hun havde lys hud, blaa øine og lyst haar, og at alle ansaa hende for en hvid pige, hvilket dog ikke var tilfælde, idet en af hendes forfædre var neger. Vilde man af denne grund gjøre nogen forskjel? Vilde hun blive optaget paa høiskolen, og paa hvilke betingelser?

Svarene var betegnende. Fra en »kristelig« høiskole i en af de østlige stater kom følgende brev: »Vor institution er — Gud ske tak — for alle, og der gjøres ingen forskjel af hensyn til race eller farve. Vi har mange unge mulat-piger blandt os, ja til og med en pige, som er helt sort. De vil saaledes ikke føle Dem forladt og ensom, men blive omgivet af dannede mennesker af Deres egen race.« Altsaa — en pige med aldrig saa lidet neger-blod i sine aarer kunde ikke gjøre regning paa noget kameratskab med hvide!

Der var mange amerikanske høiskoler, som svarede imødekommende. Men de meddelte samtidig uden undtagelse, at de kunde anbefale et smukt logi *udenfor* høiskolens eget hjem, hvor de øvrige elever boede.

Det var altsaa sandt. Der var ingen plads for den af negerblod smittede pige blandt de hvide kvindelige studerende i Amerika. Men fra England kom der andre svar. Rektorerne ved de engelske høiskoler svarede i de høfligste udtryk, at det slet ikke havde været nødvendigt at omtale den svage tilsætning af negerblod. Den kunde ikke bevirke nogen forskjel. Der var ingen ved de engelske høiskoler, som vilde se ned paa den amerikanske pige af den grund, og hun behøvede ikke at frygte for, at hun skulde blive nødt til at leve isoleret fra de andre.

Der kan neppe tænkes noget mere tragisk end den ensomhed, hvortil man i nordstaterne er henvist, hvis man staar i et eller andet fjernt slægtskabs-forhold til den sorte race. De virkelig sorte negre har i det minste andre sorte at holde sig til; men de »hvide negre« lever i en nødtvungen isolation fra den øvrige menneskehed. Samkvem med de helt sorte synes de ikke om, og jevnbyrdigt samkvem med de hvide negtes dem. De taales kun paa afstand. Det er ligegyldigt, hvor dannet, smuk, intelligent og lyshudet man er, hvis man har negerblod i sine aarer, er man et forstødt menneske. Hvem skal de omgaaes, og med hvem skal de gifte sig?

En veninde af forfatterinden, der havde en usædvanligt velopdragen og flink tjenestepige, havde længe lagt mærke til, at melkemanden, som eiede en ikke liden bondegaard, havde gjort kur til hende og mødt velvilje. Men pludselig begyndte pigen at afvise manden og bad endog sin frue modtage den melk, han daglig leverede ved husets dør. Desuden blev hun melankolsk og overraskedes ofte grædende. Paa fruens spørsmaal om, hvad der var iveien, og om ikke melke-manden havde friet til hende, svarede pigen jo. Han havde budt hende ægteskab; men hun havde givet ham kurven, uagtet hun elskede ham. »Jeg kan ikke gifte mig med ham,« sagde hun, »fordi jeg tilhører neger-racen. De har naturligvis ikke anet det. Ingen kan mærke det. Men min bestemor var mulatinde, datter af en hvid far og en sort mor.«

Fruen følte inderlig medlidenhed med pigen og raadede hende til at ægte sin elskede, men uden at aabenbare ham hemmeligheden. »Jeg tør ikke,« var det fortvilede svar, »ti ved De ikke, at han engang i fremtiden gjennem mig kan blive far til et negerbarn, ligesaa sort som mine forfædre i Afrika, tyklæbet, brednæset og uldhaaret? *Det* er det frygtelige, at gjennem saadanne som mig kan fædrenes synder hjemsøges paa børnene endog i fjerde og femte led!«

Ja, *det* er det frygtelige for mange vakre unge piger baade i Norden og Syden. Der er intet haab, ingen plads for dem.

Sydstaternes hvide vil gjerne have de sorte som tjenere. Nordstaternes hvide vil overhode ikke have dem. Negrene flytter fra syd- til nordstaterne med den idé, at de paa det nye hjemsted vil blive stillede paa lige fod med de hvide. Men de skuffes. De antages gjerne som tjenere, men blir oftest paatrængende og uforskammede. De fleste neger-tjenestepiger vil ikke have kapper paa hodet, fordi de anser disse som tegn paa underlegenhed, og i nordstaterne, hvor deres elskede »Massa Abe Lincoln« havde sit hjem, vil de ikke vide af nogen underlegenhed under den hvide race.

Det nytter ikke at lægge skjul paa det faktum, at nordstaternes folk afskyr negerne, hvad enten de er af ren eller blandet herkomst. Lad Nordens redaktører og præster skrive og prædike saa meget de vil om sin gode vilje lige over for sin »sorte broder«, lad dem tordne i hellig vrede mod neger-rædslerne i sydstaterne, det betyder dog ikke meget, saa længe de i praksis ikke vil anerkjende negerens jevnbyrdighed. De vil ikke indbyde ham til middag, og de vil ikke have ham ved sin side som medredaktør eller medprædikant, selv om han maatte være aldrig saa flink. Negrenes underlegenhed under den hvide race træder i det hele skarpere frem i nord- end i sydstaterne.

For nogle aar siden anlagde en fremragende farvet mand sag mod eieren af Delmonicos restaurant i New York, fordi han i restauranten ikke havde kunnet faa serveret de retter, han forlangte, skjønt han vilde betale de sædvanlige priser. Afrikaneren havde sat sig ved et bord og tilkaldt den ene opvarter efter den anden; men de havde alle svaret, at de ikke havde tid, skjønt der kun var faa folk tilstede. Efter flere timers venten havde negeren maattet gaa, uden at blive betjent. Han vidste, at han blev behandlet saaledes paa grund af sin race; men der var ingen lov-paragraf, som kunde skaffe ham opreisning. Eieren af restauranten henholdt sig til, hvad opvarterne havde anført om mangel paa tid, og saa vel dommer som jury akcepterede undskyldningen. Negeren tabte saaledes sin proces.

En bekjendt af forfatterinden skulde engang reise med jernbane fra Boston. Han havde gaaet ind i en Pullman-vogn; men denne blev ved en feiltagelse hegtet fra toget, medens lokomotivet og de øvrige vogne for afsted. Vedkommende herre, der var den eneste reisende, som havde taget plads i vognen, blev saaledes ladt tilbage med vognens tjener og kok, der begge var negre. Alle tre var nødt til at tilbringe natten i Boston; men da de to negre ikke vidste, hvor de skulde faa nattelogi, og heller ikke havde penge til at betale hotelregninger med, lovede den reisende at tage dem med til et hotel og betale deres udgifter. Han gik først til et hotel og derefter til et andet; men det var ham umuligt at faa negrene indført i reisebogen som selvstændige reisende. Paa begge steder erklærede hotellets portier, at negre ikke kunde optages som gjæster. »Jeg troede, de var Deres tjenere,« sagde den ene. »Og i saa fald havde vi naturligvis kunnet modtage dem.« I det næste hotel anmeldte vor reisende sig simpelt hen som »mr. Blank med to tjenere«, og dermed var vanskeligheden overvundet. At saadant kan finde sted i Boston, der som bekjendt ligger i Ny-England og i sin tid var bekjendt som en

»anti-slaveri-by«, viser, at folke-følelsen i nordstaterne stiller negrene paa samme plads som lovene i sydstaterne.

For nogle aar siden, da de Forenede Staters repræsentant i Storbritannien kun var *ministre plenipotentiaire* og ikke som nu ambassadør, hørte forfatterinden nogle republikanske politikere i Washington drøfte spørsmaalet om, hvorvidt det var nødvendigt for de Forenede Stater at sende en ambassadør i Storbritannien. En af de tilstedeværende erklærede, at en ambassadør slet ikke var nødvendig. Selv en *ministre plenipotentiaire* var overflødig og burde erstattes af en general-konsul. Alle de andre var enige undtagen en, som rolig svang sin stok i luften, medens de andre snakkede.

»Jeg undres paa,« sagde han endelig, »om nogen af eder ved, at ved hof-ceremonierne i England maa den amerikanske minister gaa bagefter en neger fra Haiti?«

Et forbauselsens og forfærdelsens udraab undslap alle de andre. »Bag en sort mand!« raabte de.

»Ja, bag en neger,« var svaret. »Det sker, fordi negeren har været der længer, siger de. Nu, hvis vi havde en ambassadør, vilde han have samme rang som de øvrige ambassadører og gaa foran negeren, som gaar blandt ministrene.«

»Godt og vel,« svarede de andre, »saa behøver vi ikke mere at drøfte den sag. Vi maa sende en ambassadør saa snart som muligt.«

Og dette var republikanere fra Norden, som havde holdt valgtaler til fordel for sin »sorte bror«, ikke demokrater fra Syden, som aabent forkynder neger-racens underlegenhed.

Søvn og træthed.

(Efter **Paul Schultz** i *Deutsche Revue*).

Homer kaldte søvnen og døden tvilling-brødre, og som saadanne, som to ungdoms-skjønne genier fremstilledes de senere af alle oldtidens kunstnere, »idet man tro beholdt den materielle fremstilling, som et idé-væsen engang havde faaet«. Denne kjendsgjerning havde Lessing været fuldt opmærksom paa, da han forberedte tredje del af sine antikvariske breve, og han henpegte med eftertryk derpaa i en særegen afhandling. Denne undersøgelseshistorisk-filologiske værd træder ganske tilbage for den kunstneriske betydning, den fik. Hvor stor denne allerede var paa hans tid, ved vi af Goethes egen mund. Saaledes har da ogsaa, som Lessing vilde, denne forestilling af de

gamle faaet indpas i den nyere kunst, baade den bildende og digtekunsten.

Natur-videnskaben har vistnok aldrig fulgt denne kunstneriske opfatning. Allerede den simpleste iagttagelse maatte lære, at der under søvnen ytrer sig de vigtigste tegn paa liv: aandedræt, hjerteslag og legems-varme, medens netop ved disse funktioners ophør døden indtræder, og dermed livet udslukkes. Hvor man derfor i de ældste natur-forestillinger skjelner mellem legeme og sjæl, viser begge disse sig i søvnen, ligesom i den vaagne tilstand, forbundne med hinanden; men ved dødens indtræden forlader den udødelige sjæl straks legemet, der gaar tilgrunde. Dermed var allerede begge tilstande efter sit væsen skarpt adskilte fra hinanden, og samtidig laa deri begrundet, at ikke døden, men søvnen som en livs-foreteelse var det egentlig gaade- og hemmeligheds-fulde ligesom livet selv. Det første forsøg paa en natur-videnskabelig forklaring møder vi allerede meget tidligt. Det hidrører fra en umiddelbar elev af Pytagoras, Alkmaion, hvem man ogsaa har kaldt den første anatom, da han synes at have drevet sammenlignende anatomi. Efter hans mening opstaar søvnen, naar blodet træder tilbage til de store kar; spredes det igjen, vaagner man; træder det fuldstændig tilbage, dør mennesket. Det kan neppe være tvilsomt, at man her har udtryk for en betragtning, som for den tid at være fortjener vor beundring. Den nemlig, at blod-omløbet i døden staar stille, medens i søvne, i modsætning til den vaagne tilstand, hjertets og karrenes virksomhed aftager, og hjerte- og puls-slag af den grund blir langsommere og svagere. Siden Alkmaions tid har man opstillet et utal af teorier om søvnens natur, deriblandt meget eventyrlige, ja man kan uden overdrivelse sige, at der ikke gives noget kapitel i fysiologien, om hvilket man har skrevet saa meget og med saa lidet resultat. Dette gjælder ogsaa for den nyeste tid. Selv paa sin nuværende høide maa fysiologien tilstaa, at de nærmeste aarsager til søvnen endnu er den ubekjendt. Rigtignok ved vi, at den er en umiddelbar virkning af hjerne-funktioner; men af hvilken art disse er, har man endnu ingen idé om.

Den hidtil gjældende antagelse, at søvnen er en slappelse af hjernen, eller at det ved virksomheden fremkaldte forbrug af hjernens kræfter hidfører søvnen, kan, bortseet fra, at den ingen forklaring er, heller ikke opretholdes længer. Ti da maatte, som Joh. Müller udtrykte sig, jo længer »sjælens virksomhed« varer, hjernen blive desto udygtigere til at underholde denne virksomhed, og sjælen hemmes desto mere. Men vi ved, at en meget høi grad af aandelig, ja endog legemlig anstrengelse ofte just kan forhindre søvnens indtræden, ja

fremkalde ildebefindende, brækning, feber og endog føre til døden. Paa grundlag af disse erfaringer har man da opstillet en *kemisk* teori om søvnen, som helt og holdent i den ser en virkning af stoffe, der paa grund af virksomheden har dannet og ophobet sig i hjernen. Men ogsaa ved denne forklaring overser man ganske et vigtigt faktum. Dyr og mennesker kan selv uden foregaaende anstrengelse med sikkerhed hensættes i sovende tilstand derved, at man holder de sædvanlige sanse-indtryk borte fra dem. Ogsaa Joh. Müller fortæller, at »han, naar han vil, kan bringe sig i søvn, naar han lægger sig tanke-rolig.« Paa den anden side er det bekjendt, at sanse-indtryk, der stadig gjentager sig, virker søvn-dyssende, saaledes f. eks. en talers monotone foredrag, et vandfalds brusen, vindens susen i trærne osv.

I alle disse tilfælde synes den anspændte opmærksomhed, forminskelsen af den intellektuelle virksomhed at være en væsentlig aarsag. Betragter man nu denne anspændthed som ydre og fremmed, kan man forstaa Burdachs udtryk, at søvnen er den oprindelige tilstand. »Man maa uvilkaarlig,« siger den lærde forfatter af det nu forglemte værk »Physiologie als Erfahrungswissenschaft« fra aaret 1832, »komme til det resultat, at mennesket først vaagner efter fødselen og kun efterhaanden blir mer og mer vaagen; det vilde derfor være urimeligt at forklare søvnen af den først senere indtrædende vaagne tilstand.« Dermed skulde da fysiologiens nu gjældende betragtnings-maade være stillet paa hodet. Den sovende tilstand afbrydes af den vaagne, og ikke omvendt. Vi kan saaledes tænke os, at søvnen bringer hjernen i en slags ligevægt. Sanseindtrykkene og de derpaa følgende bevægelses-ytringer ophæver denne, hjerne-substansens virksomhed frembringer forandringer, som stræber efter at vende tilbage til hin oprindelige tilstand. Holdes sanseindtrykkene borte, saa indtræder ingen forandringer. Men har de engang gjort sig gjældende, søger de at udjævne sig, naar de har naaet en bestemt grad, altsaa i visse perioder. Overskrides denne grad, indtræder der en beskadigelse af hjerne-substansen, saa at den ikke straks eller overhode ikke mer kan komme i ligevægt igjen.

Sikkert er det, at søvnen ikke er en rent passiv eller negativ tilstand af hjernen, heller ikke altid blot en stansning i de der foregaaende processer. Med hensyn hertil er det ikke uden interesse at erindre, at den store filosof Schopenhauer allerede har betonet søvnens positive karakter og derunder henviser til det latinske udtryk *somnum capere* (»tage søvn«).

Den del af hjerne-substansen, hvori de processer, der hidfører vaagen og sovende tilstand, foregaar, er høist sandsynlig den graa

hinde, der i en tykkelse af 2—3 millimeter bedækker den ydre flade af den store hjerne og overveiende bestaar af store pyramide-formede nerveceller. Her har nemlig alle de nervebaner, som kommer fra sanse-organerne og løber til bevægelses-organerne, sin siste station, her træder de i mangfoldig forbindelse med hverandre og fremstiller saaledes ligesom de høieste overordnede refleks-buer. Her foregaar derfor ogsaa de forandringer, til hvilke vi tænker os de sjælelige, især bevidstheds-processerne knyttede. Desuden viser der sig i søvnen foreteelser, som peger hen paa, at ogsaa hele det øvrige nerve-system paavirkes. Vi ser en forminskelse af alle organers virksomhed, især hjertets og aandedræt-organernes. Endvidere indsnevres de minste hjernekar, hvoraf følger en relativ blod-tomhed i hjernen. Dette er for saa vidt af interesse, som ogsaa forminskelse eller afspærring af blod-tilførselen til hjernen fører til afmagt og bevidstløshed. Øienlaagene er lukkede, sandsynligvis som følge af en slappelse af øienlaag-muskelen, pupillerne er blet mindre. Søvnen er dybest umiddelbart efter dens indtræden, aftager i begyndelsen hurtig, derpaa langsommere, og gaar over til vaagen tilstand. At vi har vænnet os til at sove om natten, beror paa, at særlig lyset da er minst virksomt, at altsaa betingelserne for søvnens indtræden er gunstigst. Dette er ogsaa meningen af det gamle ord, at søvnen før midnat er sundest. Man kunde naturligvis lige saa godt vænne sig til at gjøre nat til dag og dag til nat; mange mennesker er jo nutildags endog tvungne dertil paa grund af sit arbeide.

I almindelighed behøver en voksen arbeidende mand minst seks timers søvn i døgnet. Aandeligt arbeide kræver længere søvn end legemligt. Montaigne var, som han fortæller om sig selv, syvsover; en stor del af sit liv bortsov han, og endnu i høiere alder formaaede han at sove otte til ni timer i ét træk. Ogsaa om Descartes fortæller Baillet, at han sov meget. Kant gik med den regelmæssige punktlighed, som var et grundtræk i hans karakter, til sengs kl. 10, og stod op sommer og vinter kl. 5, skjønt det faldt ham saa vanskeligt, at han maatte lade sig voldsomt vække af sin tjener. Schopenhauer sov regelmæssig otte timer. Charles Darwin pleiede at begive sig til ro kl. $10^1/_2$ og staa op henimod 7. Du Bois Reymond og Helmholtz behøvede ligeledes otte timers søvn. Ganske de samme processer, som foregaar i den graa hinde, og som er de mulige aarsager til søvnen, finder sted i hver levende substans. Enhver organisme, selv den simpleste, ja ethvert organ besidder derfor evnen og til visse tider trangen til at sove. Medens man i den sædvanlige sprogbrug fuldstændig i samme mening siger, at et

lem sover, hvilket vistnok vil sige en tilstand, som intet har dermed at gjøre, anvender fysiologien en anden betegnelse og gjør derved samtidig en adskillelse. Idet den gaar ud fra det mest iøinefaldende kjendetegn paa animalsk liv, virksomhed, adskiller den uvirksomhed og ro fra træthed. Det eiendommelige ved denne siste finder den deri, at substansens modtagelighed for paavirkning aftager. Dette siste problem er man i senere tid begyndt at studere nærmere.

Som resultat af undersøgelsen har det da vist sig, at nervestrengene selv, ganske uligt cellerne, hvormed de hænger sammen, og hvoraf der i hjernens graa hinde findes en stor ophobning, synes utrættelige. Dog har det ikke hidtil lykkedes at paavise nogen stofveksling i dem. Kun saa meget tør man slutte, at vore nuværende hjælpemidler endnu ikke er tilstrækkelige til at iagttage vedkommende processer. Vi kjender forøvrigt ogsaa en muskel, hvis virksomhed ikke aftager det hele liv igjennem, skjønt den bestandig, ja allerede længe før fødselen er i virksomhed, nemlig hjerte-muskelen.

I modsætning til hjerte-muskelen indtræder ved skelet-musklerne trætheds-fænomenerne langt hurtigere og kan ogsaa let fremstilles ad kunstig vei. Den bekjendte fysiolog i Graz, Rollett har saaledes anstillet forsøg med muskler af padder og skrubtusser; for nyligt har man ogsaa foretaget saadanne eksperimenter med levende mennesker.

Til dette øiemed har den bekjendte italienske fysiolog Mosso i Turin konstrueret et sindrigt apparat, *ergografen*. Denne aftegner paa en bevægelig, sværtet plade bøinings-bevægelsen af midt-fingeren, hvori der hænger en vægt; de øvrige fingre, haanden og forarmen er fastbundne. Sammentrækkes nu vedkommende muskler fysiologisk under viljens paavirkning eller kunstig ved hjælp af den elektriske strøm, og fingeren bøies, saa ser man snart den indtraadte træthed paa de aftegnede høiders aftagen.

For nyligt har man ogsaa benyttet ergografen til at undersøge virkningen af visse nærings-midler paa det legemlige arbeide. Et interessant resultat af disse forsøg er, at sukker forøger arbeidsdygtigheden og holder trætheden tilbage. Erfarne turister ved, at chokolade er det beste forfrisknings- og styrkemiddel paa marscher. Ved disse forsøg har man nu fastslaaet, at det deri indeholdte sukker spiller den væsentligste rolle. Dette kan have stor praktisk betydning. Man har anstillet forsøg med soldater paa marsch og fundet, at de viser større udholdenhed og modstands-dygtighed, naar man lader dem nyde tilstrækkeligt sukker. Saaledes bekræfter atter den gamle sandhed sig, at de tilsyneladende abstrakteste videnskabelige undersøgelser ofte kommer til praktisk anvendelse i livet.

Ny lyn-afleder.

(Efter L. Gilbert i *Die Woche*).

I løbet af det siste halve aarhundred har tordenveirene tiltaget baade i antal og i voldsomhed; det tordner nu til dags tre gange saa hyppigt i Tyskland, som det gjorde for sytti aar siden. Lyn-nedslag volder aarlig det Tyske Rige et tab paa 7 millioner kroner. Af hver en million huse rammes aarlig 188 af lynet. Og bare i Prøissen falder aarlig 80—100 mennesker som offer for lynet. Som bekjendt forefalder tordenveir ikke lige hyppigt overalt. Paa Java tordner og lyner det gjennemsnitligt de 97 dage af aaret; men i Abessinien, Tunis og Turkestan er tordenveir ukjendt. I Finland og Sverige pleier det at tordne 8 dage i aaret, i Sveits 7 dage, i Norge bare 4 dage. I Tyskland er mange strøg næsten ganske skaanede, til gjengjæld hjemsøges andre strøg saa meget jevnere. I enkelte flod-dale og langs skog-klædte fjeld-vægge, som nordsiden af Ertsbjergene og vestkanten af Harz, vandrer torden-bygerne som ulykkes-engle frem og tilbage. For at forklare den stadige tiltagen af lyn-nedslag, har man gjættet paa, at landets af-skogning samt den øgende anvendelse af jern i bygge-øiemed bidrager til at trække lynene ned.

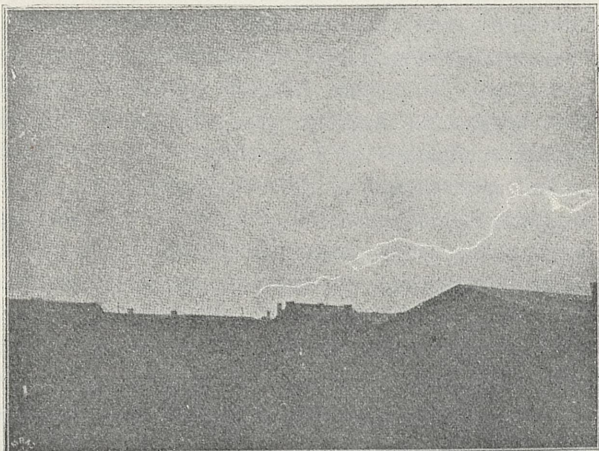

Lyn, fotograferet om natten.

Som bekjendt har man lært at værge sig mod lynet ved at fæste en metal-spids til taarne og møner; gjennem denne spids strømmer jordens elektricitet jevnt og stille ud, saa spændingen mellem luftens og jordens elektricitet ikke faar tiltage og tilslut fremkalde voldsom udladning. Gjør ikke telefon- og telegraf-traade over et hus samme tjeneste, kan der spørges; eller jern-balkoner og jern-beslag

paa tagene o. l.? Eller øger slige ting faren for lyn? Det første forekommer sandsynligst, fordi det statistisk er godtgjort, at by-huse er meget tryggere for lyn end huse paa lands-bygden; for hvert 23 land-huse rammes bare 13 by-huse. Men alligevel maa alle høit hængende elektriske ledninger beskyttes ved særlige lyn-afledere, da de ellers tiltrækker lyn og leder dem hen til central-stationerne. Telefon- og telegraf-stolper er stadig udsatte for nedslag, end sige bærerne af ledninger med høi spænding. Der er nu konstrueret særskilte lyn-afledere for høi-spænding.

Vore billeder viser dem i det interessante øieblik, da de er rammede af et lyn. De bestaar af to stærke, ud fra hinanden bøiede kobbertraade. Disse bæres til høire og venstre af støbe-jerns kapper og porcellæns-isolatorer. Den ene traad er forbundet med ledningen, den anden fører ned til jorden. Afstanden mellem de to bøiler kan afpasses ved hjælp af skruer. Slaar lynet ned, finder det her en nem vei til jorden; det farer nemlig over fra lednings-bøilen til jord-bøilen gjennem luften nederst, hvor afstanden er kortest. Her mellem bøilerne danner der sig da en elektrisk flamme; denne flamme gjælder det at slukke. Dette foregaar ved at luft-trækket jager flammen opover, til den brister, saa elektriciteten ikke længere faar passere mellem bøilerne. Dette fænomen indtræder ikke, dersom den elektriske strøm i ledningen gaar med lav spænding. Apparatet kan derfor bare anvendes ved elektricitetsanlæg, der udsender strøm med en spænding paa over 2000 volt. Grunden hertil er ikke rigtig klar.

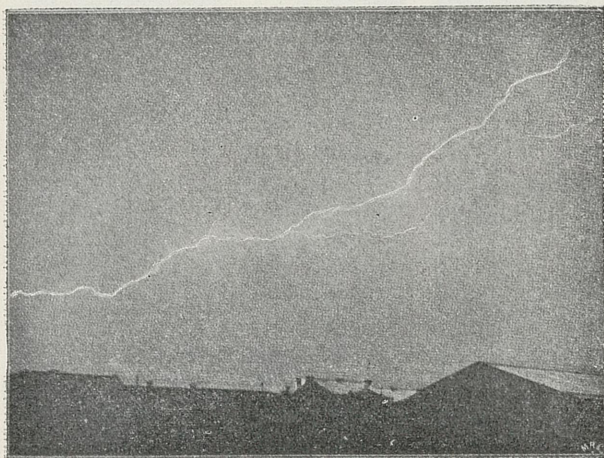

Lyn, fotograferet om natten.

Det siste billede, hvor lys-buen viser sig som en flamme, er et fotografi, som er optaget med to sekunders tid. I løbet af denne tid trækkes lys-buen stadig opad og slukner. Billedet har altsaa med-

taget samtlige stillinger af lys-buen. Det første billede er fotograferet med afbrydelser, idet lys-aabningen gang paa gang har været lukket af en roterende skive med en smal spalte. Hver gang denne spalte har passeret lys-aabningen i fotografi-apparatet, har pladen optaget billedet af lys-buen i en bestemt stilling — for hver gang et trin høiere oppe paa bøilerne. Nederst er buen ganske kort, øverst er

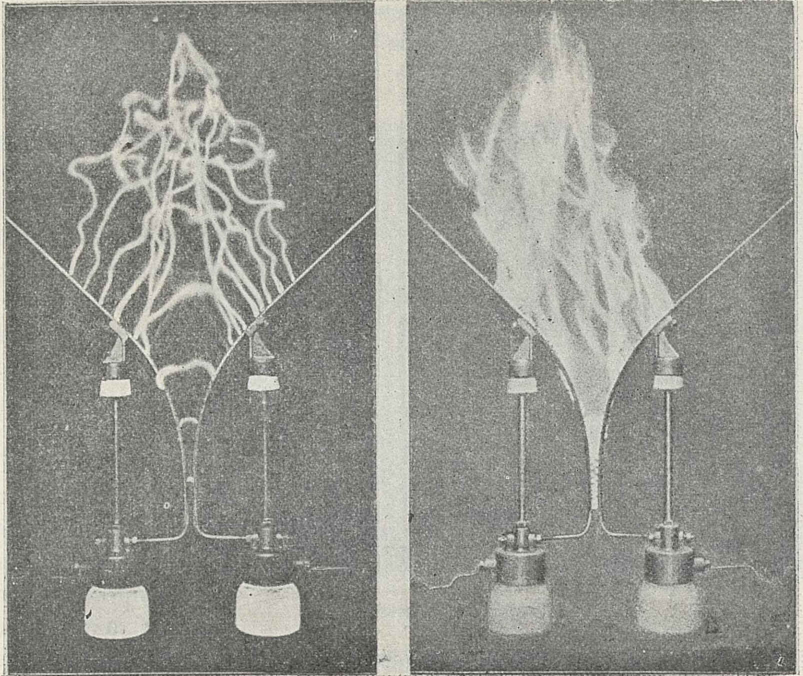

Den nye lyn=afleder.

den tøiet ud til en buklet traad-linje; tilslut brister buen og forsvinder. Buklingen af linjen er fremkaldt ved luftens hvirvel-bevægelser. Lys-buen kan blive temmelig lang; et forsøg ved en central-station med 200,000 watts ydelse og 8500 volts spænding viste en flamme paa 3 meters høide.

— Apparatet leveres af det bekjendte elektro-tekniske verksted Siemens & Halske i Berlin.

Goethe.

III.

Som gjæst kom den 26 aarige poet til det lille hertug-hof, og ingen gjæst har faaet en hjerteligere modtagelse. Fyrsten var netop blet myndig ved 18 aars alder og saa vidt kommen vel til huse efter sin brudgoms-færd. Ved hove var allerede fra før af literaturen holdt høit og i ære; den aandrige Wieland med en krans af mindre berømtheder gjorde tjeneste som hof-poeter hos enke-hertuginden. Den statelige unge frankfurters komme blev signalet til en endeløs rad af lystige fester. Goethe gav sig hen med liv og sjæl til det ungdommelige hofs adspredelser; hans vakre skikkelse var som skabt til at danne centrum i straalende ungdoms-lag, hans sprudlende aand fyldte dem med altid friskt fortryllende glans. Den yre, livsglade fyrste var lutter begeistring; her havde han fundet en kamerat, altid i stemning til at slaa følge, naar det lysted ham at give livets morgen-fryd frie tøiler. Rygtedes det ikke over det ganske Tyskland, at den fyrstelige gal-frans og Werthers, ja Gøtz's digter døgnet rundt gjorde dumme streger; fatter Klopstock skikkede sin ubesindige kollega et formanende brev og negtede sine poetiske foster-sønner, brødrene Stolberg at lade sig indbyde som deltagere i Weimar-hoffets glade tummel. Som om Goethe var den mand, der tog tugt af en slobrok-helt. Her vidste han intet at angre. Hertugen var blet hans ven; mærked han ikke, hvorledes det aabne og greie sind, der voksede sit sunde liv bag alt det stormende jag, vendte sig i tryg fortrolighed mod hans egen modne og klart skuende intelligens? Fattede han ikke, at sligt venskab forpligtede; havde han ret til at slippe den springske fole, som betroede sig til hans røgt? Her gjaldt det at ofre sig, kaldet lød umiskjendeligt; og paa den, som alvorligen stræver med selv-opdragelse, virker det lokkende at vide sig tillige overantvordet en anden og yngre til veiledning, naar denne anden tykkes at være den møie værdt.

Som gjæst og selskabs-bror holdt Goethe sin indtrædelse i Karl Augusts kreds, som ven og veileder blev han fængslet der. Til lysende baller og vilde rideture tumlede han med; teater-forestillinger og literære aften-underholdninger blev han sjælen i at arrangere. Men snart tog fyrsten ham ogsaa paa raad i rent praktiske sager, og mange maaneder havde hans »besøg« ikke varet, før den lille stats ministre opdagede, at denne unge fremmede advokat, som havde

forsømt sit kontor for at skrive poesi, han var blet fyrstens hjælpesmand ogsaa i befatningen med stats-sager. Forholdet udviklede sig raskt derhen, at adkokaten fik embeds-titel med fast aarsløn og fri bolig. Kort før han fyldte sine tredive, kom hans udnævnelse til geheime-raad, og faa aar efter blev et *von* heftet til hans berømte navn, til tegn paa, at det var indskrevet paa adels-listen.

Poeten lod sig fange af borger-kravene. Der sad han i hertugens statsraad og diskuterede anlæg af veie gjennem landet, regulering af soldater-udskrivningen, forbedring af skole-væsenet og ophjælp af bjergværks-drift og industri. Ja, ser vi ham ikke personlig paa færde rundt om i staten, for at holde opsyn med vei-arbeidet, med gruberne, med væverierne. Og hjemme i Weimar er han desuden teater-chef og scene-instruktør. Han er mægtig nok i ministeriet til at drive igjennem, at hans fordums retleder Herder, der var geistlig, blev udnævnt til general-superintendent eller biskop og skole-direktør i hertugdømmet og saaledes kunde tilføre Weimars literære kreds sin store aandelige kraft. Som hertugens høire haand og gode kamerat ledsager han ham paa et besøg hos den berømte gamle kong Fredrik i Berlin og paa en reise til Sveits og Rhin-egnen.

Hvor kunde der med alle disse forretninger blive stunder til overs for det, der dog egentlig var hans kald i livet? Som leder af hertugens teater var han sagtens nødt til at sysle med skuespil, og han leverer ogsaa selv en del af det stof, som maatte til for at holde scenen i aande; men betydelige ting var dette ikke. Samværet med Herder førte ham atter tilbage til befatning med god gammel folkelig poesi; mester Hans Sachs sørgede han ved denne tid for at frelse fra glemsel. Tid om anden skabte han ogsaa en ballade, hvis malm-sprog den dag idag gjælder for det ægteste af »tysk væsen og kunst«. Og paa sine embeds-reiser lod han landets vakre natur fylde øiet med frisk glæde ved det skjønne; en deilig kvæld ridser han saaledes den vidunderlige strofe »Ueber allen gipfeln ist ruh« paa væggen i en fjeldstue.

Sit udkast til »Faust«-digtet havde han bragt med; men at sysle med saa personligt et stof vovede han ikke nu, da saa meget udvortes tog hans tanker. Andre store planer meldte sig ogsaa og — maatte vente. »Ifigenia« undfanges allerede i det første Weimar-aar; »Wilhelm Meister«, »Egmont« og »Tasso« begyndte at kræve liv. Geheime-raaden havde imidlertid andet at staa i med end udarbeidelsen af emner til digtninger, der krævede sin mand helt. Nogen pine var det ham dog ikke — ialfald mens alt det udvortes bestyr var nyt og interessant — saaledes at maatte stagge sin digter-genius. Desuden

fandt den anden hoved-side ved hans aandelige væsen, hans forskertrang, saa meget rigere adgang til udfoldelse under al denne syssel med helt praktiske sager. Befatningen med grube-drift og vei-væsen førte han jo lige op i studium af sten- og fjeld-læren. Omsorgen for landbrugets trivsel gav ham jo i opgave at tænke paa planters vækst og nytte; fra jordens nærings-evne laa det nær at vende opmærksomheden ogsaa mod det levendes ernærings-proces. Og fra den geologiske undersøgelse af landets skelet-bygning ledēdes forestillingen hen paa dyrs og menneskers ben-bygning. Just i sine første aar i Weimar gjør Goethe sin ældste opdagelse som naturforsker; han paaviser hos mennesket det mellemkjæve-ben, som man hidtil havde ment ikke lod sig finde — dermed var et af de gamle skjelne-mærker fjernet, som stængte for antagelsen af fællesskab i anatomiske egenskaber mennesker og dyr imellem. De organiske formers oprindelse var og blev den store gaade, Goethe vilde se forskningen løse; hvad hans aand længtes efter at tyde, var først som sist netop individualitetens væsen. Tog han ikke i stille stunder Spinoza for sig paany, higende efter at udgrunde, hvorledes den ene Gud splitter sit væsen i skabningens mangfold? Bragte ikke denne attraa efter at begribe det individuelle ham til ogsaa at ty hjem til sin gamle mester Shakespeare, dette uforgjængelige skatkammer for fremstillinger af karakterers udvikling?

Alvor var der blet af legen. Efter den viltre fest-tummel var der fulgt dagstøt arbeide med ansvar for samfundets vel, en idelig indøvelse i selv-fornegtelse overfor et høirøstet indre kald og ihærdig indforlivelse i naturens hemmeligheder gjennem personlig forskning, der munded ud i spekulativ fordybelse i tilværelsens grund-spørsmaal. Vant som vi alt er til at se Goethe fuldbyrde sin personlige udvikling gjennem forhold til en elsket kvinde, finder vi det ganske selvsagt, at ogsaa under den netop skisserede fase af hans livs-førelse fremad mod stedse fyldigere modenhed stammer den indre glød, der smelter oplevelserne og aands-arbeidet ind i personligheden, nu som ellers fra hjertets dulgte verden. Ved afreisen fra hjemmet verkede endnu det friske saar efter den opløste forlovelse; under den hyldest, som hans bedaarende person blev til del blandt de skjønne ved hoffet, lagde der sig snart ar over. Og ud af de skjønnes skare løste sig saa en enkelt skikkelse, kaaren af skjæbnen til at binde hans sind. Hun er syv aar ældre end han, en værdig frue forlængst. Charlotte von Stein heder hun, og intet andet navn er saa uløseligt knyttet til Goethes; selv ytrer han ensteds, at sammen med Shakespeare har han denne »Lida« at takke for, hvad han er.

Intelligent og aandeligt moden træder denne sjeldne kvinde ham imøde netop ved den vanskeligste situation i hans unge liv. »Med ett blik« forstaar hun »hvert træk i hans væsen«. Blod og ild som han er, blir han fluks betagen af lidenskabelig elskov og finder snart hele sit ur-væsen koncentreret i denne følelse. Den faste ansættelse som hertugens raadgiver binder ham til Weimar, og han ønsker sig ikke bort fra den udkaarnes hjemsted. Nu har han fundet, hvad hans sjæl altid tørsted efter, tryg fortrolighed med en jevn-byrdig i aanden. Dag for dag i aarevis har han kunnet udøse sit fulde hjerte, vis paa at møde forstaaelse i alt. Disse hans betroelser er for en stor del bevarede, for saa vidt som de jevnligt foregik skriftligt; en rigere kilde til kundskab om en stor aands inderste livs-ytringer findes overhode ikke, saa fuldstændigt umiddelbart giver han sine stemninger og indtryk hen i disse raske smaa-breve. Op og ned som forholdet mellem dem i tidens løb artede sig, saa meget kan trøstigt siges i en hovedsum, at Charlotte von Stein var Goethes gode aand under den langvarige og grundige udviklings-proces, han havde at gjennemgaa i denne sin første manddoms tid. Den indre harmoni, han har at kjæmpe sig hen imod, henter han hos hende styrken til at hæge og hegne.

Men saa vel han end befinder sig som hertugens minister, som Herders ven og som Charlottes tilbeder, blir det ham med aarene temmelig svært at kjende sig indespærret i det lille Weimar med det daglige mas og slid. Ud-længslen vaagner; verden skyldte ham endnu at aabenbare, hvad den eied af fuldkommen skjønhed i kunst. Og selv stod han i stadig øgende fare for at maatte brænde ind med det væld af nye skikkelser, som krævede hans: bliv. Efter ti aars fortrolighed begyndte ogsaa forholdet til den tilbedte at sygne. Overanstrengt kjendte han sig desuden. Trangen til et foryngelsens bad steg omsider til det uimodstaaelige. Han havde allerede aftalt udgivelsen af en samlet udgave af, hvad han havde produceret; hans hidtidige bestræbelser som kunstner stod for ham som noget afsluttet.

En vakker dag rømmer han resolut fra det hele; under et ophold ved Karlsbad bryder han overtvært og iler til Italien. Det var sommeren 1786.

Uden at stanse kjører han gjennem München over Alperne til den deilige Garda-sjø. Videre gaar det i stigende fryd over Verona og Padua til Venezia. Overalt fængsles han af mindesmærkerne fra romer-tiden samt af det folkeliv, han ser med sine øine; middelalderens kirker og fromme kunst gaar han forbi. I Bologna træffer

han Raffaels Cæcilia-billede og dvæler ved dets »nærværende« kraft; Firenze hefter ham kun et par timer; i Assisi styrter han til det vesle Minerva-tempel, men ænser ikke Franciscus-kirken og dens ærværdige malerier fra renæssancens barndom. Endelig er han ved sin længsels maal, den 1. november betræder han Roms grund.

(Forts.)

Flydende luft som læge-middel.

(Efter dr. **Mehler** i *Umschau*).

Den amerikanske læge dr. White beretter i *Medical Record* om sine erfaringer i anvendelsen af flydende luft ved behandling af sygdomme. Sprøites en straale flydende luft paa huden, mister denne sin farve, idet blodet trækker sig bort paa grund af, at kulden snører hudens aarer sammen. Varer sprøitningen bare et par sekunder, vender farven snart tilbage, men huden holder sig sammenskrumpet en stund. Fortsættes derimod sprøitningen op imod et minut, blir vedkommende hud-parti haardt som is; men blod-omløbet tager snart fat igjen, saa sandt det besprøitede sted ikke akkurat danner yder-punktet af et lem. Der fornemmes ingen egentlig smerte; bare i første øieblik kjendes det, som man brænder sig svagt.

White anvendte denne behandling med flydende luft til at gjøre vedkommende sted af kroppen følelsløst. Hoved-fordelen ved denne nye slags bedøvelse bestaar i, at den tillige hemmer enhver blødning ved en operation. Hvad dette betyder ikke bare for patienten, men ogsaa for lægen, er let at indse.

Desuden paastaar White, at han med fordel har brugt flydende luft til at kurere svulster og forbrændinger. Lettere tilfælde blev overvundne ved en enkelt besprøitning; ellers maatte besprøitningen gjentages flere gange i døgnet.

Ligeledes skal behandling med flydende luft have hjulpet mod nerve-smerter og ischias.

White raader til største forsigtighed ved anvendelsen af dette nye læge-middel; som bekjendt maa man ogsaa nu være meget agtpaagivende, naar man bruger æter-bedøvelse. Han lover sig selvfølgelig umaadelige resultater af sin opdagelse. Saaledes tror han, at selv hvor man ikke med kniven hidtil har kunnet komme en haardnakket udvendig sygdom (f. eks. hud-kræft) til livs, der skal flydende luft gjøre underverker. Selv i den saakaldte indre medicin

haaber han, at behandling med flydende luft skal finde en plads (f. eks. overfor lunge-sygdomme).

Det fortjener ellers at blive bemærket, at han ikke har kunnet paavise, at flydende luft trods sin sviende kulde øver nogen ødelæggende indflydelse paa bakterier.

Men selv om bare den ene ting har sin rigtighed, at en kirurg ved hjælp af flydende luft ikke alene kan bedøve det syge sted, men ogsaa forebygge blødning under operationen, da maa disse dr. Whites forsøg gjælde for en omvæltning i læge-kunsten.

Skolebørn som løns-arbeidere.

(Efter **sir J. Gorst** i *XIX Century* og **Wilhelm Stieda** i *Deutsche Rundschau*).

Den opblomstrende industri i aarhundredets første halvdel trak en mængde børn til fabrikerne. Fra officielle kilder ved vi, at endog børn paa 6 aar maatte arbeide i fabrikerne fra 6 om morgenen til 8 om aftenen. I den forpestede luft i daarlige lokaler og værksteder maatte disse børn opholde sig og være vidner til de voksne arbeideres raa opførsel og uanstændige tale. Kosten var meget slet. Og tidlig fik de smag paa tobak og brændevin, ligesom deres fornøielser blev slagsmaal og utugt. Læs Charles Dickens rystende skildringer af saadanne børns liv!

Disse forhold maatte lovgivningen tage sig af. Alle civiliserede lande har omsider faaet lov-bestemmelser til beskyttelse af barnearbeidet. I de fleste lande er nu — i overensstemmelse med beslutningerne paa arbeider-konferencen i Berlin — grænsen for barnearbeidets tilladelighed sat til 14 aars alderen. En undtagelse herfra danner England, der har fastsat 12 aars alderen. Men børn under 14 aar forbydes i England at arbeide mere end $4^1/_2$ à 5 timer om dagen. Sveits har i disse spørsmaal været bane-brydende og har til trods for dets store industri alt længe havt fastsat en høieste grænse for barne-arbeidets tilladelighed.

Men det lader sig imidlertid ikke negte, at den stærke indskrænkning af børns anvendelse i fabriker driver forældrene til at øge deres hjemme-arbeide. At lægge hjemme-arbeidet ind under offentligt opsyn vil vise sig lige saa vanskeligt, som det er ønskeligt. Det er om dette punkt den britiske undervisnings minister sir John

Gorst nylig har offentliggjort en artikel i *XIX Century*, som vi tror vil interessere *Kringsjaas* læsere.

Forfatteren klager over, at folkeskolen i England — trods de mange millioner, man med glæde har ofret paa den — ikke viser tilfredsstillende resultater. Der er en million børn eller mere i England og Wales, som aldrig kommer paa skole, og en femtepart af de børn, hvis navne findes indskrevne i skolens lister, møder ikke op. Skylden herfor lægger han paa de slette forældre, som driver børnene til overdrevent stadigt arbeide. Han nævner eksempler paa forældre, som regelmæssig hver maaned lader sig mulktere 5 shillings (kr. 4.50), der er høieste mulkt for undladelse af at sende barnet paa skole. Forældrene betaler mulkten, men lader barnet vedblive uforstyrret med sit arbeide, da de finder, at dette er mest lønnende. Der er en mangfoldighed af beskjæftigelser, disse børn sættes til, og som ikke er egentligt fabrik-arbeide, der rammes af loven. Det kan foruden hjemme-arbeider bestaa i at være visergut i butiker, i at sælge aviser osv.

Sir John Gorst mener, at det er vanskeligt under de nuværende økonomiske forhold ganske at afskaffe barne-arbeidet. Der er mange forældre og enker, som lever i saa stor fattigdom, at det ofte synes umuligt, at de skulde kunne skaffe sig selv og mange børn mad, husrum og klær uden hjælp af børnene, saa snart det kan ske. Det er ikke barne-arbeidet, men det *overdrevne* barne-arbeide, som forfatteren vil til livs. Visse arbeider kan endog være sundhedsgavnlige og opdragende for børn.

Han vil straffe de slette forældre, som af dovenskab og drikfældighed eller ligegladhed driver sine børn til overdrevent arbeide, saa de enten helt maa sløife skolen eller komme paa skole i en saa usel tilstand, at de er absolut uskikkede til at deltage i skolens arbeide.

Det er dog kun en minoritet af forældre, som disse anklager gjælder. Spørsmaalet er da, ved hvilke midler kan lovgivningen hindre en grusom eller tankeløs far fra at mishandle sit barn paa denne maade. I dette anliggende har forfatteren langt mere tillid til kommunernes og lokale autoriteters takt og klogskab end til nationalforsamlingernes visdom. Omstændighederne kan nemlig være meget forskjellige paa de forskjellige steder — i by eller paa landet!

Forfatteren nævner to botemidler, hvoraf det ene med held er gjennemført i Liverpool ifjor. Det gjælder reguleringen af det arbeide, som blir gjort af børn i byerne og gader, — salg af aviser, fyrstikker og lignende.

Intet barn faar lov til at sælge aviser eller udføre noget andet arbeide i gaderne uden en bemyndigelse, og det maa bære et bestemt »mærke», synligt for alle. Disse mærker udleveres samtidig med, at »bemyndigelsen« udstedes, og de er af to slags. Den ene sort for børn, som ikke er skolepligtige. Det andet slags for børn, som endnu er skolepligtige. Enhver politibetjent kan da straks vide, til hvilken klasse barnet hører. Intet beregnes for mærket: et deposition af 6 d. (45 øre) kan forlanges, men man har adgang tll at sløife det. »Bemyndigelsen« gives paa betingelser af, at visse bestemmelser til beste for børnene blir overholdte. Intet barn maa handle i gaden efter kl. 9 aften. Intet skolepligtigt barn efter kl. 7. De maa være ordentligt og tilstrækkeligt klædte. Og de maa ikke træde indenfor en kafé, værtshus eller offentlige forlystelses-steder. Intet barn, som ikke er fritaget for at være paa skolen, faar lov til at handle i gaderne i undervisnings-tiden.

Et andet botemiddel peger forfatteren paa i forbindelsen med skolerne. Den store mængde af børn kommer jo dag for dag i skolerne under lærernes observation. Den tilstand, hvori et barn sendes paa skole, blir straks bemærket af dem. Lærerne er folk, som er trænede i at lægge mærke til børn og har evne til at blive opmærksom paa enhver tilstand hos eleverne af mere eller mindre abnorm art. Forældre, som med vidende og vilje sender sine børn paa skole uden mad, kanske gjennemvaade, skidne eller utilstrækkeligt klædte eller udmasede af arbeide, har i høi grad forsyndet sig mod moralen og burde derfor kunne straffes som forbrydere.

Enhver undervisning af saadanne elever maa nødvendigvis bære liden eller ingen frugt. Barnet har ingen kræfter tilovers for skolens arbeide.

Hvis forældre, som ikke kan undskylde sig med fattigdom, men alligevel sender sine børn sultne paa skole, var sikre paa at faa sin vel fortjente straf, vilde der — mener sir John Gorst — være langt færre økonomiske betænkeligheder ved den offentlige bespisning af børnene, ligesom denne minoritet af slette forældre stadig vilde have for øie en paamindelse om deres pligter mod børnene. Forfatteren er ikke blind for, at sagens gjennemførelse i praksis vil møde mange vanskeligheder, men han tror, at disse maa kunne overvindes.

Mareorama.

Dette underlige ord betegner en af de overraskelser, som forbeholdes besøgerne af Pariser-udstillingen næste sommer. Som vort billede viser, skal overraskelsen bestaa i en kunstig sjø-reise med en ocean-damper. Fra Marseille til Alger, Tunis og Konstantinopel skal turen gaa. Tilskuerne eller »passagererne« kommer op paa et dampskibs-dæk, der ved en kraftig mekanisme sættes i bevægelse akkurat svarende til sjø-gang. Man hører larmen fra maskinen og ser røgen vælte opaf skorstenen, frisk hav-luft blæser mod en, og rundt om ruller kunstige bølger. Og paa begge sider er der bevægelige panorama-billeder, forestil lende kyst og hav. Disse malerier af kunstneren Hugo d'Alesis, er hvert 1 kilometer lange og skal trækkes langsomt agterover forbi tilskuerne, som altsaa skal faa indtryk af, at skibet fører dem afsted den modsatte vei. Fra Marseille til Konstantinopel paa 1 kilometer er jo en stærk forkortelse, men til gjengjæld kan man baade faa se sig om i verden en halv times tid og samtidig lide sjøsygens kvaler, om man er anlagt derfor. Man behøver neppe at tvile paa, at der kommer nok voksne børn til udstillingen, saa denne snurrige spekulation lykkes.

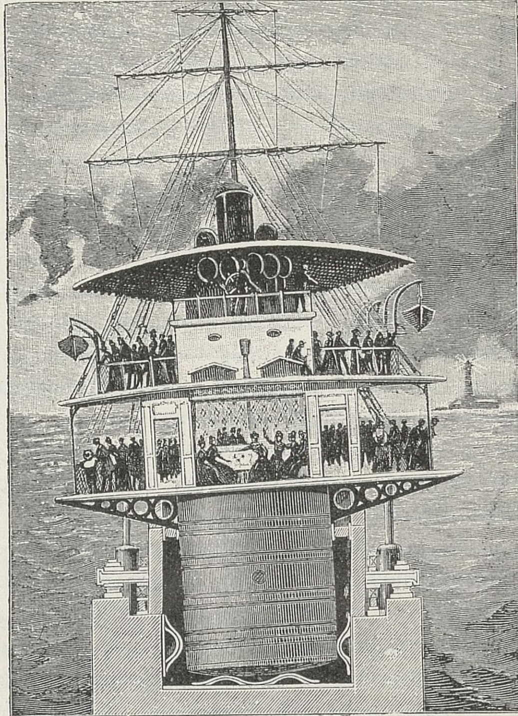

Lidt om mirakler.

Hr. professor Petersen holdt for en del aar siden her i Bergen en del foredrag om undere og lovmæssighed, i hvilke han forfægtede den opfatning, at underne gik fuldkommen lovmæssigt for sig, kun efter love, som bare Gud, ikke vi mennesker kjendte, og som Gud havde forbeholdt sig selv at anvende.

Heri ligger jo en indrømmelse overfor den menneskelige fornufts fordringer, men, som det forekommer mig, i en noget uheldig form. Ti, som jeg ved en tidligere leilighed har bemærket, Gud gjøres herved ligesom til en taskenspiller. Denne udfører ogsaa en hel del kunster, som vi kloge folk alle ved gaar naturligt for sig, skjønt vi ikke begriber det.

Videre, hvis nu menneskene en gang, hvad der neppe tør betegnes som umuligt eller usandsynligt, fandt ud, hvilke hine særlove var, saa vilde underne med det samme ophøre at være undere. Vistnok kunde det kanske tænkes, at de havde gjort sin nytte som midler til vor opdragelse, og at fremtidens mennesker ikke vilde behøve slige opdragelses-midler.

Der er imidlertid endnu et spørsmaal vedkommende miraklerne, som fortjener opmærksomhed, det nemlig, om de mirakuløse begivenheder virkelig har fundet sted.

Nu for tiden sker ingen mirakler, ti jeg regner ikke med den omstændighed, at mange mennesker kalder omtrent alt, de ikke skjønner, for mirakler, og jeg antager, at alle protestanter er fuldkommen vantro med hensyn til alle de mirakler, den katolske kirke beretter om som forøvede ved kirkens helgener.

Spørsmaalet blir altsaa, om de i evangelierne berettede mirakler virkelig har fundet sted. Herom har vi ikke andet vidnesbyrd end evangeliernes; og saa vidt jeg ved, har ingen af evangelisterne været øienvidner til begivenhederne; deres beretninger er heller ikke i alle detaljer overensstemmende. Evangelisterne beretter altsaa kun traditioner.

Det er nu til fulde bekjendt, hvor uoverensstemmende øienvidners beretninger om den samme begivenhed kan være. Dette beror dels paa, at mange menneskers iagttagelses-evne er yderst daarlig, dels paa, at omtrent enhver, naar han beretter en begivenhed, har glemt enkelte punkter og saa erstatter disse ved hjælp af sin fantasi. Man kan ikke gaa ud fra, at vidnerne ved en jury

under eds forpligtelse som regel lyver, hvad man nok kan faa indtryk af, naar man læser deres afvigende udsagn. Som regel mener de vel alle at sige den fulde sandhed, og dog er det som bekjendt vanskeligt nok mangen gang at faa fuld rede paa, hvad der har gaaet for sig. Endnu værre blir dette, naar det ligger i beretternes interesse at gjøre begivenhederne særligt interessante (eks.: de bekjendte jæger- og skipper-skrøner).

Man kan nu med sikkerhed gaa ud fra, at de, der har berettet om Jesu gjerninger, har havt interesse af at gjøre disse gjerninger saa mærkelige som muligt, saaledes som tilfældet altid er, naar der berettes om fremstaaende personligheder og specielt om religionsstiftere som f. eks. om Buddha og Mahomed. Og jeg indser ikke, hvorfor de undere, der berettes udførte af dem, skal være mindre at tro paa end de undere, der tillægges Jesus.

Jo længere man kommer fra den tid, paa hvilken begivenhederne skal have fundet sted, desto upaalideligere blir selvfølgelig beretningerne om dem. Og da nu evangelisterne ikke selv har været øienvidner til begivenhederne, men kun har nedtegnet ældre traditioner, saa vil det være næsten mere end tvilsomt, om beretningerne er korrekte; man kan da meget vel forstaa, at beretningerne hos de forskjellige evangelister ikke stemmer i detaljerne. Hvis det gjaldt en retssag, tør det ansees som temmelig utvilsomt, at disse beretninger ikke vilde anerkjendes som fuldgyldige vidnesbyrd om kjendsgjerninger.

Saa er der endelig endnu en side ved miraklerne, som fortjener at nævnes, og det er, at mange ikke vil anerkjende dem som mulige, da de begivenheder, der fremstilles, skal være umulige, fordi de strider mod al sandsynlighed eller mod de naturlige love.

Vi har ovenfor hørt, hvorledes prof. Petersen har søgt at imødegaa denne indvending, og at jeg ikke egentlig fandt hans paastand heldig.

Fra et rent naturvidenskabeligt standpunkt er det vanskeligt at kunne paastaa, at flere af de skildrede begivenheder ikke er mulige som f. eks. opvækkelse af døde. Man maatte nemlig først vide sikkert, om vedkommende virkelig var død, men herfor har man ingen sikkerhed. Saa har vi forvandlingen af vand til vin; rigtignok indeholder vin flere bestanddele end vand efter vor nuværende viden, men da den anskuelse, at al materie igrunden kun er en, ialfald tør forsvares, kan det jo tænkes, at de bestanddele, hvoraf vand bestaar, kunde modificeres saa, at der blev vin af dem. Absolut at negte muligheden heraf gaar neppe an, om man ogsaa maatte finde det

mindre sandsynligt, at man den gang skulde kjende til fremgangsmaaden herved. Men se det kunde man kanske igjen forklare ved prof. Petersens hypotese. Hvis imidlertid vi mennesker skulde finde ud at gjøre kunst-stykket efter, saa vilde det kun blive et kunststykke eller et foreløbigt mirakel, og som saadant neppe værdigt guddommen.

Saa er der et tredje mirakel, som det igrunden er ganske besynderligt, at man erkjender som et saadant, fordi der for tiden neppe findes et civiliseret menneske, der tror paa de i mirakel-historien fortalte ting. Det er uddrivningen af djævlene eller de onde aander af to (Matthæus) eller et (Markus) menneske, hvorpaa Jesus lod dem fare i svinene, der løb i sjøen. Rigtignok begynder man nu i slutten af dette aarhundred at tro paa aander igjen, men der er dog neppe nogen, som mener, at sindssyge mennesker er besatte af djævle, og at disse djævle farer ud af det sindssyge menneske, hvis det helbredes. At man derimod troede sligt paa Jesu tid og endnu meget senere, er vistnok saa, og derfor er det ikke besynderligt, at man har tillagt Jesus evnen til at jage dem ud. Men naar nu ingen tror paa slig djævle-besættelse, er det dog besynderligt at ville tro, at den dengang har fundet sted, og at man lader den faa ligesom en guddommelig sanktion ved at lade Jesus drive djævlene ud. Det maatte isaafald blive en svare synd nu for tiden ikke at tro paa djævle-besættelse. Saa er der endnu at mærke ved dette under, at Jesus ved at lade djævlene fare i svinene volder disses død og derved deres eiere et stort tab, hvad der ikke egentlig kan kaldes en smuk adfærd. Det maa betegnes som noksaa besynderligt, at man tillægger Jesus en slig ulovlig handling; ti paa hvilken som helst maade man end ødelægger sin næstes gods, kan denne gjerning neppe betegnes som god. Og der staar intet i beretningen om, at svinenes hyrder eller eiermænd havde fortjent en slig behandling.

Paa den anden side er det jo ikke muligt at benegte, at der findes djævle, som kan fare i folk og svin.

Overhode blir det en tros-sag, om man vil antage miraklerne eller ei; det kan hverken bevises, at de har fundet sted, eller at de ikke har fundet sted. Kun saa meget maa man have lov at fordre, at miraklerne ikke paastaaes at være utvilsomme kjendsgjerninger, for hvilke man har fuldt sikre vidnesbyrd.

G. Armauer Hansen.

Yngre russiske forfattere.

(Efter A. Cahan i *Forum*).

Den russiske kritik blir aldrig træt af at kvæde klage-sange over nationens hedengangne store forfattere; hvor finder man nu til dags en Turgenjef, en Dostojevski, en Gontsjarof? Den eneste gjenlevende af denne skare, Tolstoi maa jo egentlig siges at have opgivet literaturen (hans netop udkomne roman »Opstandelse« synes endnu ikke at være kjendt af forfatteren, en yngre russisk literat, som for sine oprørske meninger har maattet rømme til Amerika). Hine mestere var alle inspirerede af den national-liberale begeistring ved aarhundredets midte, som affødte ophævelsen af livegenskabet. Det russiske samfund eier for nærværende intet saadant alment ideal — skulde dette være den dybeste grund til literaturens forfald? saa spør kritiken.

Egentlig er det bare roman-literaturen, som er i forfald. Kortere noveller og smaa fortællinger skrives nemlig med stort mesterskab af samtidens talrige skribent-flok. Navnene Korolenko, Garsjin og Tsjekhof har god klang ogsaa udenfor landets grænser.

Alle disse fortællere er realister. Den moderne *décadence*, som fra Paris har spredt sig til Tyskland og Polen, finder intet rodfæste paa russisk grund. Og den gammeldagse roman med intriger og betagende spænding foragtes som literær barne-mad. Realismen er eneste gyldige form for kunst i Rusland. Livets jevne forholde gjengivne i den enkleste udtryksform og med kunstnerisk oprigtighed er det eneste, der godkjendes; dertil maa værkets grund-stemning bunde i det selv-dømmende tungsind, som kritiken siden Pusjkins dage har vænnet sig til at betragte som noget ægte russisk.

Som det heder i en nylig offentliggjort hyldnings-adresse til Petersburgs store skuespiller Pisaref: »I kunsten som i livet gives der et, som er udødeligt, og det er sandheden. Sandheds-kjærlighed er det ægte talents mester-mærke. De, hr. Pisaref, er ægte russisk i Deres kunst. Vor nations grund-væsen, med alle dets stærke og svage sider, træder med livets kraft frem i Deres kunstneriske tolkning. Den russiske sjæls stormende lidenskab, dens seighed og mandsmod, dens selv-straffende bedrøvelse — det russiske folks eiendommelige tungsind — alt dette har De tolket med saa meget held og talent. De er en af dem, for hvem sandhed er dyrebarere end bifald. Bevar dette fra alt, som er uægte og pralende.« Denne

adresse var undertegnet af vor tids ledende russiske forfattere, og grund-tonen er just grund-tonen i den moderne russiske fortælling og det moderne russiske drama.

Fremst blandt Ruslands ledende forfattere staar Vladimir Galaktionovitsj Korolenko og Anton Paolovitsj Tsjekhof. Korolenko er populær paa grund af sit syn paa de afgjørende samfundsspørsmaal; Tsjekhof derimod, til trods for han ingen mening udtaler derom. Dette forhold illustrerer landets literære situation.

Ruslands eiendommelige stats-forfatning har medført, at de dannede klassers politiske anskuelser egentlig kun kommer til orde gjennem literaturen; censuren tvinger reform-vennen til at bruge romanen som talerstol. Det er derfor blet en grundsætning i russisk æstetik, at et kunstværk bør have en opdragende magt, et andet ærende at gaa end det blot og bart kunstneriske. »Kunst for kunstens skyld« gjælder ikke i det samfund, hvor skjønliteraturen maa besørge, hvad pressen andensteds varetager: bearbeidelsen af den offentlige mening; hvor altsaa en forfatter, der ikke gjør dette til sit hverv, betragtes som en officer, der svigter sin fanes-ed. I en fortælling tillader nemlig censuren, at tingen nævnes med sit rette navn, hvad den ellers forbyder. Det er som med de fine damer, om hvem Thackeray siger, at de sagtens tør se hundred mandfolke-bukser, men ikke tage ordet »bukse« i sin mund. Tendens-digtning er derfor blet den naturlige form for literatur i Rusland; længe før ordet »realisme« udgik fra Frankrige som det store løsen, var alle dannede i Rusland fortrolige med berettigelsen deraf. Det minder om Molière's adels-gale borger, der blev overrasket ved at høre, at han alle sine dage havde talt »i prosa«. Turgenjef og hans fæller var alle tendens-digtere og vandt netop sin store popularitet i denne egenskab. Slig er det ogsaa med Korolenko.

Han er først og fremst greben af den uretfærdighed, han ser raade blandt sit folk, og hans hjerte bløder for alle, som blir offer derfor. Selv har han lidt for denne sin hjerte-glød, men saa har den til gjengjæld vundet ham publikums og kritikens gunst. — Tsjekhof er derimod ingen radikaler; konservativ er han imidlertid lige saa lidet. I sin kunst har han intet paa hjerte. Men derfor er han heller ikke populær; den anerkjendelse, han nyder, bunder ikke i tak og samfølelse, og han faar tidt høre haarde bebreidelser.

Den gang han mod slutten af ottierne traadte frem for offentligheden med sine korte skisser i bladene, var det sagtens med et klart for alle, at her havde Rusland faaet en ny mester i literaturen. Men han røbede intet hjertelag, ingen sans for tidens brøst; kritiken

mødte ham derfor ogsaa med kulde, ja ærgrede sig saa at sige over hans umiskjendelige begavelse. Naar han alligevel nu er alment erkjendt som landets ypperste forfatter næst gamle Tolstoi, vidner det om hans talents seirrige kraft. Siden har han vistnok ogsaa taget sig grundig sammen og skrevet fortællinger, som ialfald indirekte virker saaledes, som hans landsmænds smag kræver. Hans »Paa sjette afdeling« og endda mere hans ubarmhjertigt sanddrue bondelivsbilleder kan jo ikke andet end gribe selv dem, der forlanger, at kunsten skal være læg-prædikant. Men fremdeles savner man hos ham den »tendens«, som man ikke vil savne, den »idé«, der for russiske læsere alene giver et literært værk fuld værdi. Forfatteren gjælder saaledes selv for at tilhøre den hamlet-agtige type, som Turgenjef fremstillede i sine romaner, den unge mand »uden midtpunkt« og uden overbevisning.

Til gjengjæld erkjender den russiske læser med glæde, at naturtro er Tsjekhofs skildringer fremfor nogen andens. Hvad han fortæller, virker som utvilsom virkelighed; hans skikkelser lever, aander og rører sig absolut naturligt. Desuden fører han et sprog, som ikke kan være mere mønster-gyldigt; og i hans foredrag klinger det ægte humor. Selv den, som ikke liker hans tendens-frie beretninger, kan undgaa at blive reven med af den ukunstlede og ligefremme fortælle-maade. Især er han en uovertræffelig mester i at holde læseren fangen, uden at spænde hans nysgjerrighed; der hænder næsten ingen ting i hans fortællinger, alt er saa inderligt dagligdags — og alligevel fængslende fremstillet. Han forstaar nemlig at trække frem alskens smaating og tilfældigheder, som bringer læseren til at studse over, hvor i al verden han nu netop har lagt mærke til sligt. Men saa er illusionen der ogsaa med det samme; man er med og ser det hele livagtigt for sig. Det kan være, at Tolstoi gaar dybere i sin sjæle-analyse, men i evnen til at male ydre omstændigheder maa han vige rang for Tsjekhof.

Korolenko har ogsaa sin styrke i den jevne skildring, men han forlader af og til den stramme realismes landevei og fortæller eventyr og fabler. Han er ogsaa satiriker; saaledes hudfletter han regjeringens haardhjertede jøde-forfølgelse i det djærve digt »Dommens dag«. Egentlig er han ogsaa anlagt for at skildre det mystiske og troldske. Hans mesterskab stikker i hans evne til at komponere samt i hans farverige og fuldendte stil. Blandt engelske forfattere ligner han mest Stevenson og Du Maurier; det underlige interesserer ham, derfor finder han frem til samfundets stebørn, til enslingerne og for-

bryderne. Eller hans fantasi maler glemte tidsaldere, den slægt af liv-egne, som var fordømte til at træle i de »Susende skoge«.

Frugtbarere end Korolenko og Tsjekhof er Ignati Nikolaievitsj Potapenko. Men til gjengjæld er største delen af denne virkelig begavede forfatters talløse smaa-fortællinger almindelig gjennemsnitsvare, selv om de alle til hobe er dygtigt skrevne. Potapenko er med al sin kritik af samfundets brøst en god optimist. Sine emner henter han fra alle livets forholde, men med særlig lyst behandler han præste-standen og den hjemløse kunstner- og literat-verden. Naar man har læst en af hans fortællinger, undrer man sig over, at et sligt emne saa længe har ligget unyttet; han er opfindsom og gløg.

Yngst blandt de unge er Gorki og Veresajef; den siste synes at have valgt Turgenjef til mønster, medens den anden er paavirket af Nietzsche. Til den ældre slægt hører Boborykin, der leverer meget læste samfunds-skildringer uden dog at opnaa noget navn af rang. Mamiñ stræver især efter at gjengive den rette lokalfarve ved livet i Urals fjeld-dale og Vest-Sibirien. Blandt de yngre forfatterinder har Vjera Mikulitsj vundet størst anseelse. Men ingen af disse navne har formaaet at skaffe sig den store berømmelse.

De russiske forfattere pleier fremdeles at offentliggjøre sine sager i tidsskrifter. Hvert af de fem seks store tidsskrifter i landets to hovedstæder har sin faste kreds af literære bidrags-ydere. De værner alle om det siden Pusjkins, Gogols og Lermantofs dage for ægte russisk anseede indadvendte, selv-dømmende tungsind. Rigtignok stiller de ikke samme krav til de sager, de oversætter fra fremmede sprog. Det »fordærvede vesten« maa gjerne yde bidrag, som vilde være literær kontrabande, om det kom fra en russisk pen. Til oversættelse vælges imidlertid bare det værdifuldeste i hvert lands literatur; for saa vidt bør de russiske tidsskrifter siges at holde tonen høit. De spekulerer ikke i publikums slette instinkter, endda de alle har at kjæmpe med kummerlige kaar. Selv det mest udbredte af det uhyre lands tidsskrifter, »Europæisk Budstikke« har ikke mere end 7—8000 tingere. Hvert af disse organer har sin politiske grund-retning; dets literære bidrags-ydere maa derfor almindeligvis sogne til samme politiske menighed — om politisk parti kan der ikke tales i Rusland.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 11. sept. 1899.

Frankrige.

Dreyfus dømt! Det er den efterretning, som for øieblikket optager alles tanker. Dømt til ti aars fæstnings-arrest under formildende omstændigheder. Forgjæves er alle beviser for Dreyfus's skyld plukket sønder indtil den siste trevl. Forgjæves har den tyske regjering erklæret, at den hverken direkte eller indirekte har havt med Dreyfus at gjøre. De militære dommere i Rennes vover dog at erklære Dreyfus for skyldig.

Og alligevel vakler de! Hvorfor har de kun dømt ham til ti aars fæstnings-arrest, — den lemfældigste straf, de kunde idømme ham? Hvorfor har de anbefalet ham til benaadning ved at henvise til »formildende omstændigheder«? Det er vanskeligt at opfatte dette som andet end tegn paa, at dommerne inderst inde dog har anseet Dreyfus for uskyldig. Man maa nærmest tro, at de har villet sone for sit »skyldig« ved at gjøre straffen saa mild som muligt. »Formildende omstændigheder«! Hvilke omstændigheder skulde formilde et med aabne øine begaaet forræderi mod fædrelandet? Og hvortil sigter egentlig retten med disse ord? Dersom Dreyfus havde været beskyldt for at have udleveret dokumenter til Rusland, kunde man forstaa meningen. Men den saakaldte russiske legende er forlængst aflivet. Det eneste tænkelige grundlag for rettens holdning er den angivelige tilstaaelse overfor Lebrun-Renault, ifølge hvilken Dreyfus skulde have udleveret dokumenter som lokkemad for at faa vigtigere papirer igjen. Men hvis retten har kunnet tage denne aabenbare fabel for god, da har den isandhed været forlegen baade for beviser og formildende omstændigheder.

Feighed er det ord, folk uvilkaarlig griber til for at karakterisere dommen. Feighed til begge sider! Feighed, idet dommerne ikke har vovet at trodse generalernes brautende forsikringer om Dreyfus's skyld, og feighed, idet de ikke har vovet at tage konsekvenserne af sit »skyldig« og dømme Dreyfus helt ud.

Men dommerne tror maaske, at de i sin dom har fundet det forløsende ord, som vil tilfredsstille begge partier og berolige Frankrige. I saa fald tager de visselig feil. Dreyfus's venner agter ingenlunde at nedlægge vaabnene. Den dømte har allerede underskrevet en begjæring om appel, og det synes som om denne vil blive indbragt for kassationsretten. Kampen vil saaledes blive fortsat, og man faar endnu haabe, at den tilslut vil ende med seir for Dreyfus's venner.

Af de vidner, som har optraadt for krigsretten, siden vor siste oversigt skreves, har maaske kaptein Freystätter vakt størst interesse. Freystätter, der er kaptein i marinen og var medlem af den krigsret, som i 1894 dømte Dreyfus, forklarede sig modigt og aabent om de hemmelige dokumenter, som meddeltes krigsretten paa ulovlig maade. Oberst Maurel, der var vedkommende krigs-

rets præsident, havde erklæret, at han kun havde læst et af disse dokumenter, og at han havde opgjort sin mening uafhængig af dem. Freystätter forklarede, at Maurel havde havt alle dokumenter i haanden og kommenteret dem enkeltvis. Mercier havde erklæret, at den forfalskede oversættelse af Panizzardis depesche ikke blev forelagt krigsretten af 1894. Freystätter paastod det modsatte. Disse Freystätters paastande fremkaldte naturligvis den største sensation. Maurel blev forvirret, og Mercier rasende; men Freystätter bevarede sin fatning. Det hjalp lidet, at Mercier kaldte Freystätter en løgner, og det taler just ikke til fordel for Merciers hæderlighed, at han senere forsøgte at stemple Freystätter som en sindssvag mand.

Henimod slutningen af krigsrettens forhandlinger præsenteredes pludselig et flunkende nyt vidne mod Dreyfus. Det var en forhenværende østerrigsk officer ved navn Cernuschi, som forklarede, at en mellemeuropæisk generalstabs-officer i Paris havde vist ham en mængde vigtige franske militære dokumenter, som Dreyfus havde forraadt. Hans vidnesbyrd gjorde et fordægtigt indtryk, og det viser sig nu, at manden er halvtosset og i sin tid blev sat under formynderskab af sin familie paa grund af sin excentriske opførsel. Den omstændighed, at man havde fremført ham som vidne, skjønt han tilhørte en fremmed nationalitet, gav imidlertid Labori anledning til at fordre, at de to militærattacheer Schwarzkoppen og Panizzardi skulde afhøres. Regjeringens kommissær, Carriere, indvilgede; men Labori opnaaede dog ikke sit maal. Den tyske og italienske regjering vilde nemlig kun lade Schwarzkoppen og Panizzardi forhøre for en af krigsretten udsendt kommission, og krigsrettens præsident Jouaust negtede at udsende en saadan.

Senatet skal sammentræde den 18. september som domstol til behandling af høiforræderisagen mod Deroulede med fæller.

Situationen i Rue Chabrol er uforandret. Guerin og hans fjorten kamerater har nu fra sin improviserede fæstning trodset regjeringen i næsten en maaned. Kloakerne er tilstoppede, gas- og vandledninger afbrudte, og ingen forbindelse med de beleirede tillades. Men huset stormes ikke. Man ymter om, at hertugen af Orleans skal befinde sig blandt de indespærrede, og hvis saa er tilfældet, blir det nogenlunde forklarligt, at en fremragende prælat som kardinal Richard har vovet at skride ind til gunst for oprørerne.

Tyskland.

Kanal-krisen udvikler sig til, hvad tyskerne kalder »eine schleichende krise« (en snigende krise). Den prøissiske landdag opløstes 29. aug., ved hvilken anledning fyrst Hohenlohe oplæste et budskab, der tydedes som en tilkjendegivelse af, at regjeringen ikke vil bryde med det konservative parti. Alligevel har regjeringen stødt de konservative for hodet ved at afskedige de politiske embedsmænd, som i landdagen stemte mod kanal-loven. Desuden har indenrigsminister von der Recke og undervisnings-minister dr. Bosse taget afsked.

Transvaal.

Krig synes alligevel at skulle blive resultatet af de paagaaende forhandlinger mellem Storbritannien og Transvaal.

Som bekjendt afslog præsident Krüger Chamberlains forslag om nedsættelsen af en blandet kommission til at undersøge de af Transvaal

tilbudte stemmerets-betingelser for uitlanderne. Samtidig fremkom imidlertid præsidenten med en række modforslag, hvori han tilbød at give uitlanderne stemmeret efter fem aars ophold og fjerdedelen af pladsene i Volksraadet paa betingelse af, at England vilde opgive sit overherredømme, lade de gjenstaaende stridsspørsmaal afgjøre ved voldgift og love ikke at benytte sin indskriden til fordel for uitlanderne som præcedens for en fremtidig indblanding i Transvaals indre anliggender. Hertil svarede Chamberlain, at der ikke kunde være tale om at opgive overherredømmet, men at fornuftige voldgifts-forslag vilde blive tagne under overveielse, og at der i fremtiden ikke vilde foreligge nogen grund til indskriden fra Englands side, hvis de to hvide racer i Transvaal stilledes paa lige fod. De tilbudte stemmeretsbetingelser anerkjendtes som stemmende med sir Alfred Milners fordringer. Dette svar tilfredsstillede imidlertid ikke Krüger, som erklærede, at da England ikke vilde akceptere betingelsen om overherredømmets opgivelse, maatte Transvaal tage sit stemmerets-tilbud tilbage.

En fredelig løsning synes saaledes at blive stadig usandsynligere, og situationen blir mere og mere spændt. Der holdes krigerske taler i Volksraadet, og Transvaal forbereder sig til at forsvare sine grænser. Det kan ikke negtes, at Transvaal har gjort situationen endnu mere indviklet, end den før var, ved uden nødvendighed at reise det ømtaalige spørsmaal om overhøiheden.

R. E.

Forskjellige meddelelser.

— *Verdens hurtigste il-tog* er toget mellem Paris og Amiens, som tilbage-lægger de 130 kilometer paa 81 minuter og følgelig gjør 95 km. i timen. Hurtigtoget mellem Paris og St. Quentin kjører 152 km. paa 100 minuter, og toget Paris — Bordeaux kjører 580 km. (20 km. længere end afstanden fra Kristianta — Trondhjem) paa 6 timer og 42 minuter. — Det britiske baner kan ikke drive det til lignende hurtighed.

— *Mumien af en kjæmpe-kvinde* blev i sommer opdaget i en hule i Kalifornien. Liget var 2,3 meter langt, det laa paa ryggen med et barn i armen. Ligene var indviklede i et tyndt pergament-agtigt stof, der saa ud til at være dyre-skind. Haaret var sort, og tænderne var i god behold. Særlig fødderne var mærkværdige; alle tær var nemlig lige lange, saa fodbladet saa firkantet ud. Dette er et kjendemærke for maya-racen, der tidligere beboede Stillehavs-kysten, og som efter kyndige forskeres mening boede der allerede for minst 11,000 aar siden. Lignende mumier er for en del aar tilbage fundne i Mexico.

— *Jomo-kong-kar* er ifølge den siste undersøgelse af Mount Everest-partiet af Himalaia de indfødtes navn paa jordens høieste fjeld-tind. Gauri-san-kar, der hidtil gjaldt for berettiget til denne ære, har vist sig bare at være et »for-bjerg« for hoved-tinden.

Notiser.

— *Maurus Jokai,* den bekjendte ungarske digter, har netop, trods sine 73 aar, forlovet sig med en attenaarig skuespillerinde.

— *70 lynch-mord* er foregaaet i de Forenede Stater i aarets første syv maaneder, deraf 68 i Syden.

— *Karl Neufeld,* den ulykkelige tysker, som i mange aar var mahdiens fange og først efter Kitcheners seir ved Omdurman kom løs af fængslet, er nu hjemme i Berlin igjen.

— »*Narval*«, den nyeste franske undervands-baad, er netop sat paa vandet. Den er meget mindre end den berømte »Gustave Zédé«, som »Kringsjaa« i sin tid beskrev, men har hele fire afskydnings-rør for torpedoer, mens den ældre type bare havde et.

— *Esterhazy* blev forleden gjenkjendt paa gaden i Londen; straks stimlede publikum sammen om ham, saa han ikke kom af flækken. Ingen sagde et ord, men alle gryntede og harkede i kor.

— *Frankriges malere* skal i næste maaned efter indbydelse, for første gang efter krigen, udstille i Berlin.

— *22,216 tons kautsjuk* blev udført fra Brasilien i 1897. For 40 aar siden var produktionen bare 2400 tons, for 20 aar siden 9750 tons, i 1887: 13,350 tons, og i 1897: 18,760 tons. Af udførslen i 1897 gik de 12,368 tons til Europa, deraf 10,331 tons alene til England. Som vi før en gang har nævnt, begynder man at blive bange for, at der ikke kan avles kautsjuk nok for behovet, der er steget voldsomt i de siste aar paa grund af kautsjukens anvendelse til cykle-ringe.

— *Antwerpens sjø-handel* har i de siste femti aar steget fra 1400 skibe med 240,000 tons drægtighed til 5360 skibe paa tilsammen $6^1/_2$ millioner tons. Hertil kommer besøg af 34.360 lokal-fartøier med en samlet drægtighed af 4,860,000 tons.

— *14,350 studenter* var indskrevne ved universitetet i Paris forrige aar. Deraf studerede de 4600 jus, 4500 medicin, 2000 filologi, 1370 naturvidenskab og 1800 farmaci. Udlændinger var 1170. De kvindelige studenters tal var 363, hvoraf 187 udlændinger.

Til minde om Tambs Lyche.

Yderligere er indkommet: J. F. Tiberg, Hammerfest, 20. — Goverud 5. — En taknemlig 5. — Generalkonsul Chr. Christophersen 100. — Unævnt 5. — A. Sabro, 2den termin 20. — Specif. liste 16 + 53. — Herved tidligere kvitteret for 5092.80. Alt ialt nu kr. 5316.80, hvorfor hjerteligst takkes.

Kristiania, $^{13}/_{9}$ 99. *Kringsjaas* ekspedition,
Olaf Norli.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XIV. 30. SEPTEMBER 1899. HEFTE 6.

Mod Syd-polen med „Southern Cross“.

(Efter sir George Newnes i *Strand*).

Nansens glimrende færd satte nyt liv i pol-forskningen. Det nordlige is-hav har i senere tid saa at sige været fyldt af kostbart udrustede ekspeditioner. Men Syd-polen har ogsaa havt sin

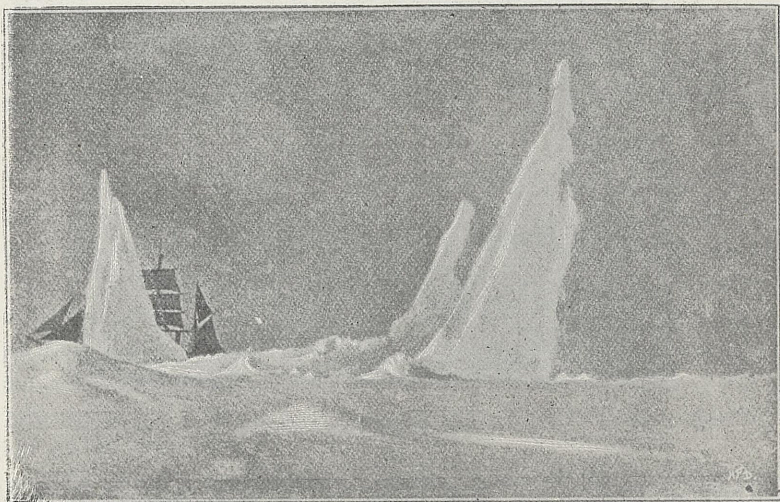

„Southern Cross“ mellem is-taarne.

tiltrækning; til sommeren skal to første klasses ekspeditioner afgaa mod dette maal, den ene udrustet af det Tyske Riges myndigheder,

den anden af det britiske Geografiske Selskab efter forslag af dets høit anseede præsident Clements Markham. Interessen er saa stor, at en enkelt mand, mr. Longstaff, til denne færds iværksættelse har ofret hele 450,000 kroner. For ikke længe siden vendte den belgiske

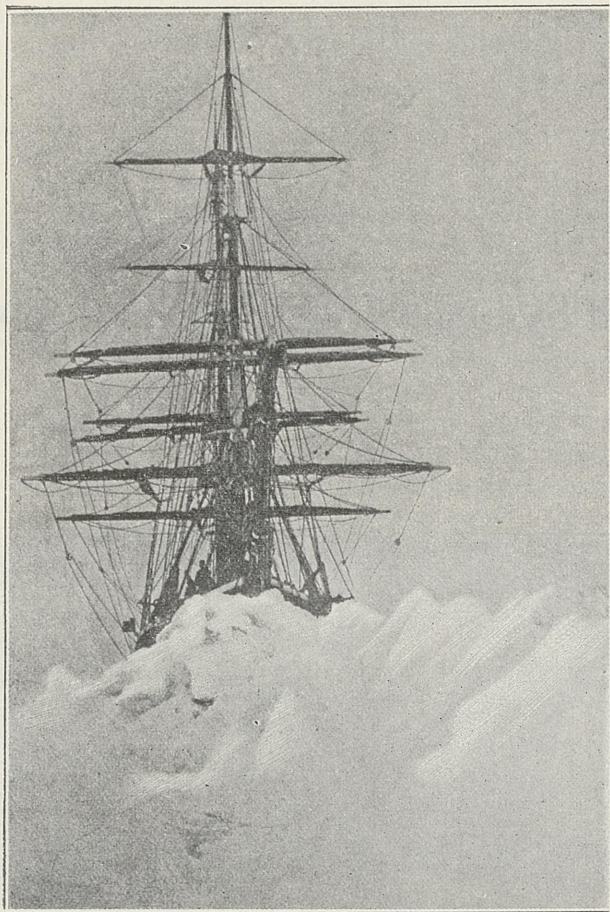

Udenfor Balleny=øerne.

ekspedition tilbage fra disse fjerne og farefulde egne, efter at dens skib »Belgica« i et helt aar havde ligget indestængt i isen. For nærværende samler interessen sig om beretningerne fra det skib, hvis navn nævnes i overskriften. Vi skal her meddele hovedtrækkene af, hvad der er udrettet, efter den fremstilling, ekspeditionens reder

giver i siste hefte af sit bekjendte maaneds-skrift *Strand*, henholdende sig til direkte oplysninger fra færdens leder.

Denne er som bekjendt en ung nordmand, hr. C. E. Borchgrevink fra Kristiania, der allerede ved sine tidligere bedrifter paa samme omraade havde vist sig som den selvskrevne høvding for en slig færd. Han har flere gjæve landsmænd med som deltagere.

»Southern Cross« (»Sydskorset«) er et barkskib med dampmaskine, der dels i England, dels i Norge blev sat istand til den resikable reise; sin udrustning af kost, klær og instrumenter tog skibet ombord i London, hvorfra det under almen interesse styrede ud til Hobart Town paa Tasmania. Her tog man høitidelig afsked med kulturens verden og lettede anker lige før jul ifjor for at seile fra

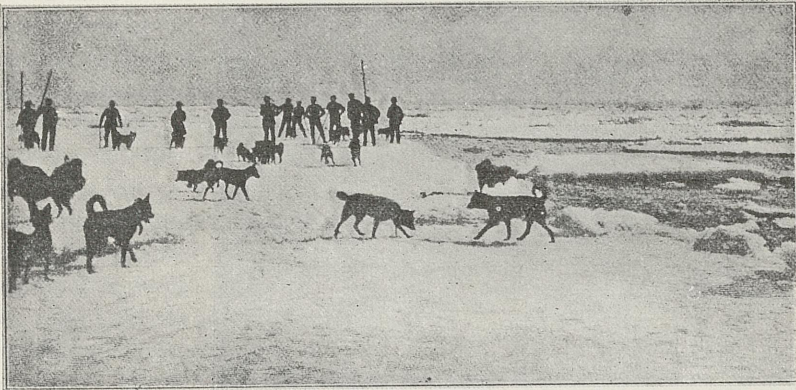

Første landgang.

den herlige mid-sommer mod syd til Victoria Lands øde is-kyst. Her havde hr. Borchgrevink paa sin forrige eventyr-færd sat foden i land, og her var det nu hans agt at tiltvinge sig et længere ophold. Allerede ved nytaar fik man med hav-isen at bestille. Og januar maaned blev en haard tid. Først en møisommelig seilas mellem is-fjelde og driv-is, omsider skruet fast mellem is-knauser, som reiste sig i høide med baug-sprytet og løftede hele skuden fire fod ud af sjøen.

Dette var udenfor Balleny-øerne. Polar-ørkenens vilde skjønhed, med straalende sol-nedgange over endeløse sne-vidder, hensatte eventyrerne i begeistring. Men øieblikkelig gav de sig ifærd med sit arbeide; udforskning af de ukjendte natur-forholde. Zoologerne samlede 175 sjeldne fugle-skind, fangede en hidtil ukjendt sælhund-art

og gjorde sig fortrolige med pingviner og hvide storm-petreller. Havdybet blev loddet, og dets temperaturer optegnede; meteorologiske og magnetiske observationer foretoges, og fotografier hobedes op

I firti dage laa skibet stille. Men i dagene fra 8.—10. februar gjorde mandskabet ved umaadelige anstrengelser sit fartøi løs, og i tre dage kunde man paany rykke frem gjennem driv-isen. 14. februar var en slem dag; tung under-dønning væltede is-masserne mod skroget, saa man kunde vente at se det knuses under sine fødder. Men paany slap man ud i aabent vande. 16. februar fik man sit længsels maal, Kap Adair i sigte. Men saa blæste der op en storm, som tvang skuden til at lægge bi for stumperne, og først næste dag kunde det staa til mod land.

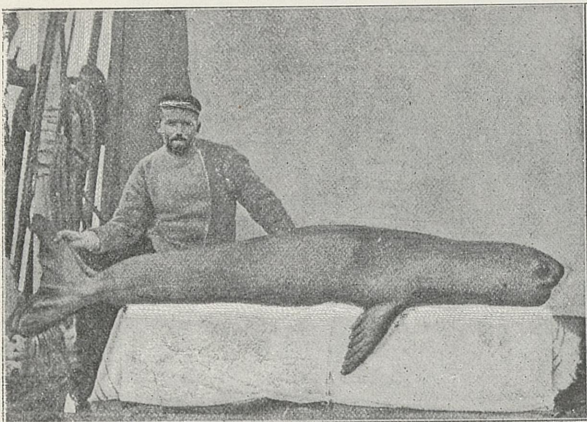

Hansen med den nye sæl.

Ankeret faldt paa ti favne vand i Robertson-bugten kl. 10 om morgenen 17. februar. Og nu steg for første gang en videnskabelig ekspedition i land paa denne hidtil utilgjængelige kyst.

Der vrimlede af sjø-fugl og sæl, uhyre bester af endnu ikke paatrufne arter. To af deltagerne, den engelske zoolog Evans og australeren Bernacchi, satte straks afgaarde for at bestige selve toppen af Kap Adair, som kneisede der i en høide af 400 meter. Det blev en anstrengende lyst-tur; først ved midnat naaede de op; men da havde de ogsaa tilfredsstillelsen af at have kjæmpet sig frem til at faa den første udsigt over Victoria Land først af alle menneskens børn.

Man gik straks i gang med at bringe sine sager i land til oprettelse af en fast station. Der skulde reises hytter og losses proviant, vaaben, slæder og instrumenter. Skibet maatte ligge et par hundred meter fra land, og alt maatte fragtes i land paa smaa baade og fra disse bæres op paa det tørre gjennem dragsug, der skyllede is-sørpen opom livet paa folkene. Endelig var losningen vel overstaaet, og

de 75 slæde-hunde med sine herrer havde faaet fast bund under fødderne.

Men ikke før var dette basketag vel overstaaet, saa brød der løs en vinter-storm, som begrov den vesle leir under et bundløst sne-lag. Fire af deltagerne var i land, da det voldsomme uveir kom som kastet over dem; at slippe ombord var ikke at tænke paa Natten var saa kold, at brændingen frøs til is langs stranden; termometret viste ÷ 25 grader Celsius. De arme mennesker havde ikke andet ly end et telt, som hvert øieblik truede med at flyve af gaarde, endda det var fortøiet med tykke reb om kampe-stene. De holdt et baal brændende inde i teltet, men alligevel frøs vand-tønden ved siden af peisen, og Bernacchis øren frøs sorte. Næste eftermiddag først lykkedes det at slippe ombord. Skuden var kommen i drift og havde været nødt til at sætte damp paa for at holde fra land. Stormen slyngede sten fra fjeldet ned paa dækket, hvor alt var is. Mærkeligt nok klarede skibet denne forfærdelige anstrengelse.

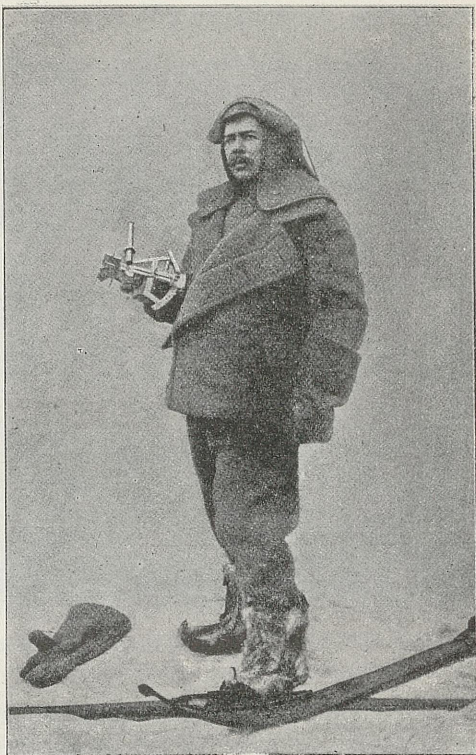

C. E. Borchgrewink.

Nogle dage senere brød et nyt uveir løs, som paany rev ankerkjættingen over. Skibet drev mod land og stødte fire gange voldsomt mod bunden. I fortvilelsen dampede man over til den anden side af bugten og fortøiede her skuden med reb til bræ-kanten. Her var der ly, og tre af deltagerne — deriblandt nordmændene Hansen og Fougner — fik, da der igjen blev godt veir, lov til at gaa fra borde, for at bestige den 700 meter høie fjeld top paa denne kant. Længere end 500 meter til veirs rak de ikke; men de kom tilbage med gode

tidender. Ikke alene havde de fundet, at fjeld-siden var overgroet med samme slags rens-mose som under nordlige bredder. Men de havde stødt paa en ur af kvarts, der saa ud til at være *guld*-førende.

Ti kjække karle blev sat i land, for at bo i de to smaa hytter, de havde bygget sig paa den ugjæstmilde strand, et helt langt aar og forsøge at udforske det ukjendte pol-land. Den 27. februar

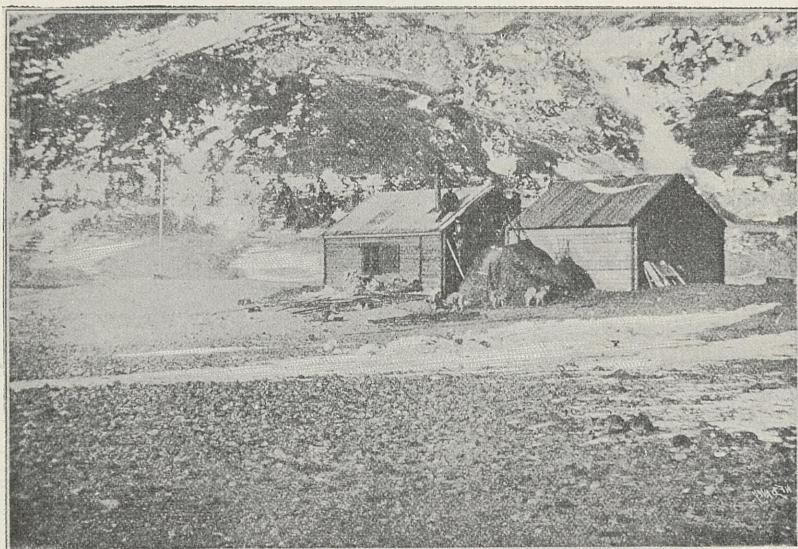

Hytterne ved Kap Adair.

dampede »Southern Cross« nordover igjen til varmere farvande for at reparere og tage ny forsyning ombord. Siden har man altsaa ingen tidende fra Victoria Lands nye befolkning. Ved nytaar stævner deres kjække skib atter sydpaa for at træffe dem igjen. I mellemtiden faar vi, med deres reder, vor hjemmelsmand sir George Newnes, nøie os med at ønske de uforfærdede forskere alt held og haabe, at vi ad aare kan bringe godt nyt og meget nyt fra dem.

Rummet mellem planeterne.

(Efter *Umschau*).

Jordkloden synes os mennesker vældig, og vi forbauses, naar vi faar høre de tal, der angiver solens størrelse; men dersom vi formaar at tænke os det hele rum, hvori planeterne bevæger sig, vil disse blot være som støvkorn, der danser i luften, og solen vilde omtrent være som et sandkorn. Og hvad er der mellem planeterne? Intet? Eller er der ogsaa mellem dem en os ubekjendt atmosfære?

I den senere tid er dette spørsmaal gjentagende blet behandlet, og særlig har G. Johnstone Stoney i en aandfuld undersøgelse fremstillet sine anskuelser om rummet mellem planeterne.

Dette inter-planetariske rum, mener han, er ingenlunde absolut tomt. Den brede, planetløse sone mellem Mars og Jupiter har ifølge de siste ti aars opdagelser vist sig at være opfyldt med hundreder af temmelig store himmel-legemer, og det er høist sandsynligt, at der i denne sone ogsaa findes et langt større antal hidtil uopdagede smaa planetoider. Opdagelsen af planeten Eros, der kommer jorden meget nær, tyder ogsaa paa, at der findes en del smaa planeter indenfor Mars's bane. Den nylig opdagede niende Saturn-maane var ogsaa maaske en liden planet udenfor Jupiters bane. Om de kometer, som har kort omløbstid, ved vi bestemt, at de ikke er begrænsede til en snever sone i planet-systemet, og ligeledes viser den daglige erfaring, at ganske smaa legemer, stjerneskud, meteor-stene, gjennemkrydser rummet i alle retninger. Vistnok er afstanden mellem dem temmelig stor. Selv i de tætteste meteor-sværme er der gjennemsnitlig mange kilometer mellem de enkelte meteorer, og paa samme maade forholder det sig med de teleskopisk smaa stjerneskud. Rummets stof-opfyldning maa altsaa være forsvindende liden i forhold til dets størrelse. Men spørsmaalet er nu, om der ikke mellem disse smaa-legemer ogsaa findes et fortyndet stof eller en gas-atmosfære.

Tager man alle omstændigheder i betragtning, synes det rimeligt at bekræfte dette spørsmaal. Og hvis dette er rigtigt, vilde det have stor betydning for vor opfatning af hele sol-systemet, planeterne og kometerne. I en udførlig afhandling, »Grundtræk af en komet-teori«, har J. R. Rydberg sammenstillet en hel del beviser for en interplanetarisk atmosfære. Den, som principmæssig antager Kants teori om sol-systemets udvikling af en ur-taage, en teori, som i enhver henseende bekræftes af stjerne-spektroskopien, maa indrømme, at der

i verdens-rummet endnu maa være igjen en rest af de oprindelige gasarter i yderst fortyndet tilstand. Ti det vilde være helt usandsynligt, at al gas skulde være blet opsuget af de dannede planeter. Vi har i mange stjerne-grupper, f. eks. »syv-stjernen«, noget lignende, idet der her mellem stjernerne aabenbart er store gas-masser, som er synlige som selv-lysende taager eller i det minste lader sig fotografere.

Men selv om man ikke vil gaa med paa denne teori om, at der endnu i verdens-rummet maa være noget igjen af den ur-gas, der var tilstede, da klodernes dannelse foregik, gaar det dog vanskelig an at benegte, at dele af solens og planeternes atmosfære stadig bidrager til dannelse og vedligeholdelse af en rum-atmosfære. Jordens luft strækker sig op til en betydelig høide; stjerneskud i en 100 à 200 km.s høide er saaledes meget almindelige, og selv i den dobbelte eller tredobbelte høide over jorden møder hurtig-farende meteorer somme tider saa megen luft-modstand, at de gløder og sprænges. Ligesaa finder man ved hjælp af spektroskopet, at solen udsender lysende gasarter til en høide af flere hundred tusen kilometer. Man har iagttaget lys-flammer fra solen, der naaede en høide af 500,000 km. og det med en hastighed af mere end 500 km. i sekundet.

Disse iagttagelser viser, at der ikke sjeldent undviger fra solen store gas-masser, som dels paa grund af sin umaadelige hastighed, dels fordi de blir tiltrukne af planeterne, forhindres fra at falde ned igjen paa solen. Befriede fra sol-kuglens mægtige tiltrækning, løser de sig op og spreder sig i rummet.

Lige ens forholder det sig med kometerne. Gjentagne gange har man iagttaget, at der fra kometerne udgaar pludselige raketlignende lys-udbrud.

Men rum-atmosfæren næres ikke blot af tilfældige gas-udstrømninger, — der maa ogsaa, som Stoney paapeger, stadig strømme gas ud i rummet fra solen og planeternes atmosfære. Denne anskuelse grunder sig paa følgende ræsonnement: en gasart har altid tilbøielighed til at spredes saa langt, rummet tillader. Den hastighed, hvormed dette foregaar, er forskjellig for de forskjellige gasarter og stiger med temperaturen. Saaledes er eksempelvis ved en varmegrad af ÷ 66° C. vandstoffets hastighed 1603 m., vanddampens 534 m., surstoffets 401 m. i sekundet.

Naar en saadan gas-del ved »grænsen« af en atmosfære tilfældigvis opnaar en hastighed, som er større end den, hvormed vedkommende planet trækker den til sig, da maa denne gas-del forlade planetens atmosfære og vandre ud i himmel-rummet. Den hastighed, som et legeme paa jorden maatte have for at kunne unddrage sig

tiltræknings-kraften og forsvinde, udgjør 11 km. i et sekund ved polerne, 10,54 km. ved ækvator. Paa planeten Mars maatte hastigheden være 4,8 km., paa maanen 2,38 km. Hvis altsaa en eller anden gasart paa jorden tilfældigvis kunde blive tildelt en hastighed større end 11 km. i sekundet, saa vilde den forlade jorden. Maanen og alle de andre smaa himmel-legemer er uden atmosfære, fordi deres tiltræknings-kraft ikke formaar at holde gasarterne tilbage.

Af denne interessante Stoney'ske teori fremgaar det, at næsten alle solsystemets kloder stadig afgiver gasarter til det inter-planetariske rum, der altsaa ikke kan være ganske tomt. At denne rum-atmosfære maa være yderst tynd, er rimeligt.

Historiens filosofi
fra spiritualistisk synspunkt.

(Af dr. **Carl du Prel.** Oversat ved Marius Selmer).

(Slutning).

Filosofien stod og staar da endnu foran Epikurs gamle spørsmaal: Hvis der gives en Gud, hvorfra kommer da det onde i verden? Hvis der ingen Gud findes, hvorfra stammer saa det gode? Filosofien søgte at løse vanskeligheden derved, at den lod Gud først komme til bevidsthed gjennem verdens-processen. Saaledes blir det onde ikke længer noget argument mod verdens guddommelighed, og pessimismen faar en optimistisk spids, da jo verdens-processen tilsist skal beseire det onde. Vistnok kan dette hos Schopenhauer kun ske gjennem den radikale viljes-fornegtelse og deraf følgende verdens-tilintetgjørelse. Hos Hartmann ender ogsaa verdens-processen med Guds selvmord, dog uden nogen garanti for, at han ikke atter begynder paa den samme historie igjen. Hos begge disse tænkere har altsaa verdenshistorien vistnok et formaal, men et blot *negativt*. Dette er og blir ingen historiens filosofi, der muliggjør en begeistret hengivelse til verdens-processen. Kun et *positivt* formaal for historien og livet kunde tilveiebringe en forsoning med tilværelsen.

Derfor har filosofien heller ikke formaaet at stanse materialismens udbredelse. For de udannede er filosofien ogsaa aldeles uforstaaelig, og det store folk staar altsaa foran det strenge valg: enten at være religiøst eller materialistisk. Folket imponeres af natur-lovenes evidents, paa hvilken materialismen støtter sig, men det formaar ikke at gjennemskue den ulogiske maade, hvorpaa materialismen sammenknytter disse kjends-

gjerninger til et tilsyneladende uigjendriveligt filosofisk system. Spørsmaalet blir da, om folket kan befries fra dette valg gjennem en verdens-anskuelse, hvis syn paa historien aabner en udvei til bedre land. Rigtignok har man sagt, at de mulige verdens-anskuelser allerede skulde være udtømte. Men derom er der ikke tale. Hvis vi ser bort fra varieteterne, lader de hidtil forekomne verdens-anskuelser sig dele i *to* klasser: de, der negter et natur-formaal, og de, der hævder det. Men de sist nævnte har hidtil kun formaaet at redde verdens-formaalet ved at opgive individet og lægge hoved-vegten paa *slægten,* som skal føres en lykkelig *ende*-tilstand imøde.

Det onde i verden eksisterer nu en gang i en saa skrigende form, at vi overhode ikke behøver at ofre mange ord paa optimisternes kunst-stykker under forsøgene paa at besmykke og bortforklare det. Derfor har ogsaa ethvert intelligent menneske i det minste en gang i sit liv staaet foran det kardinal-spørsmaal, hvad der var best for verden, enten at den gjennem udviklingen førtes mod denne ikke-væren eller mod en ende-tilstand, hvor det onde var overvundet. De eksisterende verdens-anskuelser bevæger sig indenfor dette alternativ: *enten* at negte verdens-formaalet *eller* sætte det ved afslutningen og da definere det mere eller mindre fantastisk.

Rent begrebs-mæssig seet foreligger her et tomrum. Beviset for dette alternativ er ikke givet. Logisk var et tredje tænkeligt, nemlig at verdens-formaalet blev opfyldt *paa udviklingens hele linje* og ikke først i en ende-tilstand. Paastanden om, at de mulige verdens-anskuelser allerede er opstillede, vilde først da være rigtig, naar dette logiske tomrum var udfyldt — og det *maa* udfyldes, fordi vi først da paa sammenligningens vei kan bestemme os for den livs-anskuelse, der forklarer virkeligheden best eller dog indeholder den minste uopløselige rest og altsaa kommer sandheden nærmest. Men den verdens-anskuelse, hvorom det her gjælder, og som udfylder hint tomrum, er den, som begrundes af vor tids spiritualisme.

Forestiller vi os den historiske udvikling som en linje, der, alt efter som vi i denne udvikling opdager fornuft eller ufornuft, skulde være farvet rød eller sort, saa vilde enhver af de nu eksisterende verdens-anskuelser og de deri indeholdte betragtninger af historien udkaste et forskjelligt billede af denne linje. Hos Schopenhauer har historien ingen egentlig udvikling, men kun forandring og byder blot »det samme paa en anden maade«, er altsaa egentlig et »stat stille«. Denne anskuelse kunde følgelig ikke fremstilles ved en linje, men blot ved et punkt — i dette tilfælde et sort punkt. Materialismen antager rigtignok en udvikling, men denne har ingen mening, intet formaal. Kultur og barbari, fremskridt og tilbagegang veksler i et stadigt kredsløb. Denne anskuelse maatte altsaa fremstilles ved en cirkel-linje, og den maatte ogsaa være sort. Hos Eduard von Hartmann er udviklings-linjen en ret linje, og den stiler saa bestemt mod et maal, at den synes at fordre

en rød farve. Men maalet er rent negativt: Guds selvmord, verdens tilintetgjørelse. Linjen brydes altsaa af ved en sort endespids, — og derved viser ogsaa den forud-gaaende røde farve sig at være en skuffelse.

De i vor tid gjældende verdens-anskuelser har altsaa paa dette omraade: punktet, cirkelen eller linjen. Har historien hverken mening eller formaal, er og blir tilværelse og elendighed identiske begreber, saa kan punktet og cirkelen kun tænkes sorte. Men for den røde linje blir det i det minste et spørsmaal, om den nødvendigvis maa afbrydes med en sort spids. Vi staar her foran udviklingens kjendsgjerning, men denne kjendsgjerning lader det staa ganske uafgjort, om verden ikke skal være eller blive anderledes. Den lader det endog være uafgjort, om da den historiske proces kun er sat i scene for *slægtens* skyld og ikke meget mere for *individets*. Ialfald er vi, som netop har arbeidet os ud af dyre-riget, saa uendelig fjernt fra al værens siste maal, at vi umulig kan udtale os med uigjendrivelig sikkerhed herom. Vi er indskrænket til at søge at finde forskjellige *logiske* muligheder for at se, hvem af dem, der best harmonerer med virkeligheden. Logisk tænkeligt vilde det dog sikkert kunne være, at den *hele* udviklings-linje havde en rød farve. Det *siste* endemaal — om hvilket vi dog intet kan vide — blev derved staaende ubestemt hen, baade med hensyn til »om« og »hvorledes«. Det vilde meget mere dreie sig om, hvorvidt den historiens virkelighed, som vi har for vore øine, kan fremstilles med rød farve, — om der til denne virkelighed ikke bare knytter sig den paa det givne udviklings-trin erhvervede fornuft, men et virkeligt *selv-formaal*. En saadan verdens-anskuelse, hvori det indgik, at det historiske formaal opfyldes paa *hele* udviklingens linje, mangler; men da denne betragtning er logisk tænkelig, maa den komme til at fremstaa. Lad os da undersøge, under hvilke betingelser denne verdens-anskuelse er mulig, og om disse betingelser allerede forefindes.

Et bestandig sig opfyldende historisk formaal vilde blot da være givet, naar hoved-vægten *ikke* blev lagt paa slægten, men paa *individet*. Ved det første blik synes en saadan betragtning at være udelukket; ti i almindelighed sagt er jo historiens løb det, at nye individer fødes, forplanter sig og dør. Et bestandig sig opfyldende historisk formaal, til trods for denne uafladelige veksel af individer, kunde altsaa kun da være givet, naar *disse individer beholdt for sig selv, hvad de havde opnaaet af udvikling*. Og dette er blot tænkeligt under en eneste forudsætning: at de skulde være, hvad man kalder *udødelige*. Verdenshistoriens væsen vilde da være biografien; slægtens historie kun et afledet resultat af biografierne.

Til at udfylde dette tomrum i verdens-anskuelsernes række er vor tids *spiritualisme* kaldet. Den alene leverer — hvad ikke engang panteismen formaaede — en historiens filosofi, som kan bære praktiske frugter. Den

alene er den fælles fiende materialismen voksen, hvilken ikke har kunnet beseires af sine hidtilværende modstandere. Rigtignok lærer ogsaa religionen udødelighed, men som blot og bar tros-artikel, — et standpunkt, der kun kan have provisorisk gyldighed i folkenes liv. Heller ikke ved det store folk, hvad det skal gjøre med blotte filosofiske spekulationer over udødelighed. Det er blet forført til materialismen, fordi den byder *kjendsgjerninger,* natur-videnskabens kjendsgjerninger, hvilke synes at føre til materialismen. Naar en kjendsgjernings-række fører til en ensidig konsekvens, saa kan denne kun overvindes ved paavisningen af en anden række kjendsgjerninger, der ikke modsiger den første, men i forening med den giver et andet resultat.

Og dette gjør spiritualismen. *)

Den leverer kjendsgjerninger, og disse modsiger ikke materialismens, men viser kun, at materialismen som system hviler paa en ensidig induktions-slutning. Dernæst udvider den eksperimentelle spiritualisme kjendsgjernings-omraadet, og denne udvidelse tvinger os til en anden slutning. Men fraser er lettere end tanker — og derfor læser man stadig i aviserne og hører det doceret fra katedrene, at spiritualismen staar i strid med naturlovene. At gjennemskue denne angivelige modsigelse som blot skin er i sandhed ikke vanskeligt. Naar en sten falder til jorden, saa leverer dette os gravitationens begreb, og den ubetænksomme vil sige, at af tyngdens (gravitationens) lov følger alle legemers bevægelse *nedad.* Men naar nu en luftblære stiger op i vandet eller en ballon i luften, saa er dette en *tilsyneladende* modsigelse til tyngdeloven, men i virkeligheden følger begge kjendsgjerninger den samme lov, og det rette gravitations-begreb maa omfatte begge kjendsgjerninger, baade bevægelsen opad og nedad. Hvis man nu simpelt hen skyder den tilsyneladende modsigelse tilside, saa kan man altid blot komme til en falsk induktion, ligesom hint gravitations-begreb, der kun forklarer faldet. Hvor som helst vi møder saadanne tilsyneladende modsigelser, maa vi altid først gjøre dem til gjenstand for en grundig undersøgelse. Det er det eneste middel til at korrigere og udvide vore begreber. Men da jo pavestolen i Rom aldeles ikke er det eneste sted, hvor ufeilbarheden optræder og forkyndes, saa blir almindeligvis ogsaa de tilsyneladende modsigelser til natur-lovene forkastede som umulige og *ikke* undersøgte, omendskjønt de netop byder os den beste leilighed til at komme videre i vor natur-erkjendelse.

Det falder ikke spiritualismen ind at ville være noget andet end udvidet natur-videnskab. Vi paastaar kun, hvad intet fornuftigt menneske

---

*) Forf. bruger oftest ordet »okkultisme«, men da denne filosofisk-eksperimentelle retning kanske er mere kjendt hos os under navnet spiritualisme, bruger vi helst denne betegnelse her. O. a.

kan negte: at hvad vi ved, er intet mod, hvad vi *ikke* ved, og at følgelig kjendsgjerninger, der staar i *tilsyneladende* strid med de hidtil iagttagne, stadig maa blive opdagede. Og eftersom kjendsgjerningernes omraade ikke er forpagtet af de folk, som bærer et eller andet systems briller, saa reiser vi for vort vedkommende ogsaa krav paa at turde gjøre opdagelser.

Denne vor spiritualisme — mod hvilken det vilde være meningsløst at reise indvendinger — er en metafysik, og denne metafysik skal — hvad ingen anden har formaaet — beseire materialismen. Ti den er *eksperimental-metafysik,* følgelig materialismen voksen, da den anvender de samme vaaben. Denne spiritualisme udfylder ogsaa den ovenfor omtalte lakune i de mulige verdens-anskuelsers række, og det endog paa den maade, vi netop har brug for. Ti vi har seet, at en kultur-epokes gang og udvikling med alle dens lys- og skygge-sider i sin dybeste grund er afhængig af den herskende opfatning af historiens filosofi, d. v. s. af vore forestillinger om den menneskelige tilværelses mening og betydning. Og nu lader spiritualismen — der ikke lærer udødeligheden som et dogme, men beviser den ved kjendsgjerninger — os erkjende en hensigt, et formaal, der naaes langs den historiske udviklings *hele* linje.

Materialismen har opgivet begrebet sjæl, idet denne gjøres til materiens produkt; filosofien har paa en anden maade gjort det samme. Begge har seet sig nødsagede til at lægge hoved-vegten paa slægten istedenfor paa individet. Dermed har de ogsaa begge skaffet menneskeheden en falsk grundforestilling, der leder til en falsk historiens filosofi. Denne falske forestilling om vor tilværelses formaal har selvfølgelig ogsaa ført med sig en urigtig anvendelse af vor tilværelse. Nu kommer spiritualismen og lægger atter vegten paa det rigtige sted. For spiritualismen er — som tidligere sagt — biografien det primære, historien blot det sekundære. Resultatet af de enkelte biografier — individernes jordeliv — blir ikke blot bevaret i jordisk henseende, men ogsaa — efter som individerne er udødelige — transcendentalt, og dette sker da efter den samme lov, som hersker i den fysiske natur: *kraftens bestaaen.* Geologien og astronomien slaar en streg over hymnen til *slægten,* og til denne hymne staar det ogsaa i skrigende modsigelse, at de største dele af jorden er uden nogen historie, og at alle andre dele periodisk blir det igjen. Men det biografiske formaal kan altid og overalt opfyldes.

Spiritualismen er — skjønt den endnu staar i begyndelses-faserne af sin udvikling — materialismen voksen. De tilbage-holdende kræfter, som søger at hemme spiritualismen, vil forminskes i samme grad, som det blir erkjendt, at *den* netop yder *det,* der ogsaa af dens modstandere føles som en nødvendighed, men som disse ikke med sin beste vilje kan præstere. Overalt dukker der jo op recepter mod materialismen. Men hvad hjælper

en »etisk bevægelse« os, naar denne kun kan prædike moral, men ikke *begrunde* den? Hele denne bevægelse blir til ingen ting, hvis ikke dens dybeste grundlag er metafysik og udødelighed. Hvad nytter alle kirkens anstrengelser, naar den ikke vil indse, at kun de ved kjendsgjerninger beviselige dogmer kan reddes? Og hvad hjælper os den teosofiske bevægelse, — der i den senere tid har villet optræde som en redder i nøden, — saalænge teosoferne taler i prækentone og saa langt fra byder kjendsgjerninger, at de snarere fornemt ser ned paa fænomenerne? Det er mig meget vel bekjendt, hvad der kan indvendes mod fænomenalismen, men at udelukke den vil netop være det samme som at give afkald paa den del af spiritualismen, der best egner sig til bekjæmpelse af materialismen. Man tænke sig en af vor tids anarkister som tilhører ved et teosofisk foredrag — han vil begynde at le høit! Men hvis han som tilskuer er tilstede ved en betydelig spiritualistisk seance, vil han maaske allerede paa hjemveien være et andet menneske, fordi han med ét slag fra en materialist kan være blet en metafysiker.

Man skulde nu tro, at alt vilde sættes ind paa at reise den spiritualistiske dæmning mod den tiltagende irreligiøsitet og forraaelse. Naar jeg, som bærer nogen skyld for spiritualismens udbredelse i Tyskland, blir spottet og haanet af den tyske journalistik, saa undrer dette mig slet ikke. Ti fra den kant venter jeg ingen forstaaelse. Men naar, som det er hændt, »selskabet for videnskabelig psykologi«, af hvilket jeg er medlem, en gang af vedkommende tyske politi-øvrighed blev anmodet om at opløse sig, for ikke at *blive* opløst — da staar min forstaaelse stille. Det er ganske rigtigt, at dette (forøvrigt fremdeles bestaaende) selskab ikke beskjæftiger sig med officiel universitets-psykologi, men med spiritualisme. Men man skulde dog tro, at myndighederne maatte være meget gunstig stemt mod saadanne selskaber. Hvis jeg ikke bedømmer min personlige virksomhed som dommer i egen sag, men efter de breve, som jeg — desværre i stadig øgende antal — modtager, saa bestod min samfundsskadelighed deri, at jeg i løbet af en række aar ved mine skrifter har omvendt nogle hundred materialister. Nu er det jo netop dette, som man paa alle kanter ønsker, men som alle faste-prækener og hyrde-breve *ikke* kar kunnet præstere. Er det da samfunds-skadeligt at udbrede en verdens-anskuelse, indenfor hvilken anarkismen er umulig, fordi denne blir berøvet sin grund-forestilling, uden hvilken den ikke kan trives, nemlig *materialismen!* Eller har kanske de tyske myndigheder noget bedre middel til at anarkismens udryddelse! Mig forekommer det meget mere, at de nu snart er helt læns paa midler. Man haaber — lige over for de revolutionære bevægelser — rigtignok endnu noget af religionens gjenoplivelse, men dette middel er ogsaa udbrugt. Spiritualismens metafysik

derimod har endnu ikke faaet vise sin magt paa dette omraade, men den skal staa sin prøve. Den svæver nemlig ikke i luften, men har *erfarings-kjendsgjerninger* til grundvold, og netop derfor vil spiritualismen ogsaa kunne forstaaes af folket.

»Quem Deus perdere vult, prius dementat.« Vi er naaet til anarkismen, fordi den er en logisk følge af den materialistiske grund-vildfarelse. *Ydre* forholdsregler kan i heldigste fald undertrykke symptomet en tid. Men livs-udygtig kan man kun gjøre anarkismen ved at berøve den dens fundament, og det formaar blot spiritualismen at gjøre. Spiritualismen burde derfor pleies og omhuldes af staten. Man skulde skaffe den lærestole, og hvis videnskabens officielle repræsentanter vægrede sig ved at undersøge den, saa skulde de simpelthen tilholdes at gjøre det.

Men dette sker ikke. Og alligevel kan selv modstanderne ikke negte, at spiritualismen — om den var sand — vilde være den aller vigtigste opdagelse, som nogensinde var gjort. Det vilde dog være tilstrækkeligt, om man overalt ofrede sagen en grundig undersøgelse. Det er endog blot *aprioriske* grunde, man stiller op imod spiritualismen; men netop de lærde burde vide, at i menneske-aandens historie har apriorismen regelmæssig blameret sig — og at fremskridtet altid har været det paradokses seir over det plausible, minoritetens over majoritetens.

Hvis spiritualismen havde opnaaet at blive almindelig anerkjendt, saa var naturligvis dermed vore sociale ulykker ikke paa langt nær afhjulpne; men *grund-betingelsen* vilde i det minste være tilveiebragt, for at bedringen kan fuldbyrdes. Ti ligesom man kun kan afhjælpe sociale onder ved at berøve dem deres falske grund-forestillinger, saaledes vil den sociale bedring heller ikke kunne opnaaes, uden at den hertil nødvendige rigtige grund-forestilling skaffes. Men til denne dybere opfatning af historien, til denne psykologiske historie-filosofi er vi endnu ikke naaet frem. Man vil fremdeles ikke forstaa den ting, at *aand kun kan bekjæmpes ved aand.* Vor sociale bevægelse viser dette meget tydelig. Hos autoriteterne er endnu den mening almindelig, at *ydre* forholdsregler er tilstrækkelige overfor omstyrtnings-planerne. Men socialisterne er dog ikke klogere, naar de tror, at en blot og bar forvandling af samfunds-organisationer vilde bringe ideale tilstande. Men her kommer det an paa menneskene selv og ikke paa institutionerne. Det kan endog siges, at hver organisations-form har sine goder, og at kun den menneskelige naturs mangler lægger ondet ind i den. Kapitalismen kunde have sine fordele, om blot kapitalerne kom i de rette hænder. Despotismen ligeledes — hvis bare genialitet, indsigt og velvilje kunde være sikrede hos enevolds-herskeren. Det skal ikke benegtes, at de ydre organisations-former kan

byde fremskridtet gunstige betingelser; men fremskridtets *aarsag* ligger altid i menneskets indre.

Giv menneskene den overbevisning, at hver enkelt, individuel eksistens er af metafysisk betydning, —

at hoved-vegten *ikke* ligger paa slægten, men paa individet, —

at historiens formaal opfyldes og virkeliggjøres hvert øieblik og ikke ligger i et eller andet tænkt fremtids-ideal, som muligens en gang i tiden skal naaes, —

at det mindre kommer an paa at forbedre de ydre forholde end paa at forbedre sig selv, —

kort og godt, giv dem den overbevisning, som spiritualismen begrunder; da vil lidt efter lidt disse ideer materialiseres i en kulturform, hvorfra vore sociale onder efterhaanden forsvinder. *)

Dolorosa.

(Af Arthur Applin. Oversat af Aagot Holst).

(Fortsættelse).

VII.

Det var i slutten af juli. Alle mennesker havde forladt London eller foregav, at de var i færd dermed. Byen laa der i den brændende sol som et træt dyr, — et forfærdeligt, sort, støvet, tørstigt væsen. Trærne og blomsterne, som havde sat knopper saa stolt i foraaret, hang nu med hoderne, og bladene var sammenkrøllede og visne. En tung hed varme-dis hang stadig over husene og parkerne. Tomme vogne med trætte heste og søvnige kuske slæbte sig gjennem gaderne. Selv politi-betjentene forlod sine poster og søgte hen, hvor de kunde finde lidt skygge. Saa kom august, og London var øde som aldrig før. Men lemmerne var endnu ikke sat for vinduerne paa »blomsterkrukken«. Ralph var ogsaa i byen. Hele den siste halvdel af mai og hele juni og juli havde han arbeidet strengt. Han havde skrevet en ny bog og nogle korte fortællinger, som var optaget i flere af de beste tidsskrifter. Tilsist havde han gjort sin lykke. Og nu vilde han hvile fra arbeidet. Men før han

*) Læsere, der maatte ønske at foretage et grundigere studium af den moderne spiritualisme, henvises først og fremst til følgende værker af Carl du Prel: *Menneskets Gaade*, *Spiritismen* (begge foreligger i autoriseret norsk oversættelse) samt de to større værker *Die Philosophie der Mystik* og *Monistische Seelenlehre* (paa svensk: *Mystikens Filosofi*, I—II, *Själsläran*). O. a.

forlod byen, maatte han se Ruby. Han havde ikke været hos hende siden udflugten paa floden. Hver dag gik han saa langt som til Brompton Road og saa et glimt af hendes vinduer; men der var noget, som afholdt ham fra at gaa ind. Han var ikke vis paa sig selv. Og det maatte han være, før han saa Ruby igjen. Da hans arbeide var endt, gik det op for ham, at hun ligesom gjennemtrængte det hele. Hun havde altid været i hans tanker, — naar han arbeidede, og naar han hvilte. Han prøvede paa at glemme hende, eller at tænke paa hende som paa en hvilken som helst anden kvinde. Han læste de breve, som han for fem aar siden havde faaet fra en anden. Men for fem aar siden var alting anderledes!

Det kapitel var forbi; det var paa tide at begynde et nyt.

Holdt han virkelig af Ruby? Han lo ved tanken, da den første gang fremstillede sig for ham. Men den kom igjen, og den vilde ikke vige. Hendes navn hjemsøgte ham. Han greb sig i at gjentage det for sig selv. Han drømte om et liv med Ruby og byggede luftslotte, hvori de boede. Bestandig Ruby. Han vilde blive rig nu. Kanske hun kunde bryde sig lidt om ham. Kanske hun alt elskede ham. Undertiden forekom disse tanker ham latterlige; — men til andre tider var de deilige. Var han en kujon, han som roste sig af sit frisind! Frygtede han, hvad mænd vilde sige og kvinder tænke? En kujon! Og om hun nu holdt af ham —, om han kunde hjælpe hende og gjøre hendes liv mindre dagligdags, mindre uhyggeligt! Han huskede, hvad han havde følt, da han læste »Hesperia« hin aften. Hvad mon hun følte og tænkte? Han vilde spørge hende. Hun vilde kanske le, og da vilde han gaa bort, og finde noget andet at drømme om, eller bare leve for sit arbeide. Men hvis hun ikke lo? Da — ja da havde han fundet noget deiligt, noget han længe havde søgt efter.

En aften, da solen var gaaet ned i den blaa taage, og en kjøligere vind rystede trærnes tørre blade og blæste støvet i øinene paa de trætte omnibus-heste, kjørte han til »blomsterkrukken«.

Hun var hjemme. Hun sad ved vinduet med en avis i haanden og saa bleg og træt ud.

»Tilsist! Jeg undredes netop paa, naar De vilde komme og besøge mig!«

Ralph trak en stol hen til hende. »Ja, nu er jeg endelig kommet! Jeg skulde have været her før; men jeg har arbeidet nat og dag. Nu er jeg færdig; — nu reiser jeg. Jeg er meget træt, — og De ser ogsaa træt ud! Vil De komme med mig.«

»Ja da,« svarte hun med en tør, glædesløs latter.

»Jeg mener det alvorligt, kjære!«

»Det gjør jeg ogsaa.«

Hun forstod ham ikke. Han havde ikke udtrykt sig rigtig, — der manglede noget. Han havde bedt hende reise med sig, og hun havde sagt ja. Det var det hele. Hvad mere vilde han? Hvad havde han ventet!

Der var noget galt paafærde et eller andet sted.

»Har De nylig læst Swinburne?« spurte han for at bryde stilheden.

»Nei.«

»Ruby, hvad er paafærde?«

»Intet. Jeg er bare varm og træt.«

»Husker De, da jeg læste »Hesperia« for Dem?«

»Ja, — men De kom aldrig og gav mig forklaringen!«

»Nu er jeg kommet!«

Hun reiste sig halvt op og forsøgte at tyde udtrykket i hans ansigt. »De spøger bare,« sagde hun tilslut. »Og De har vist glemt alt sammen.«

»Jeg glemmer aldrig. Det betyder, at jeg beder Dem komme med mig, — væk fra alt og alle! Vil De komme — og lade mig holde lidt af Dem? Ruby, kunde De bryde Dem om mig? Jeg vilde saa gjerne gjøre Dem lykkelig; — jeg er saa glad i Dem! Dette var, hvad jeg mente, da jeg læste »Hesperia«. Forstaar De mig nu? Og blir De træt, — saa fik De vende tilbage hid. Jeg har ført et ensomt liv; jeg har bestandig følt mig saa forladt. Jeg har aldrig stødt paa nogen, som jeg kunde forstaa og holde af, og som vilde holde af mig igjen, — uden Dem. Det er, som har jeg kjendt Dem i mange aar, — da jeg var gut og drømte mange deilige og umulige gutte-drømme. Og nu vilde jeg gjerne drømme igjen — vil De komme?«

Hun svarede ikke med engang, og da hun gjorde, talte hun langsomt og med vanskelighed, mens hun halvt vendte ham ryggen.

»Hvis De mener det alvorligt, er De en nar, — hvis det er Deres spøg, er De en — skurk.«

Han svarte ikke, men lænede sig op til kaminen og iagttog hende. Hendes stemme sagde mere end hendes ord. Han ventede paa, at hun skulde vedblive.

Hun pressede hænderne haardt sammen. Pludselig vendte hun sig om og sagde lidenskabeligt:

»Ja, jeg elsker Dem! Hører De? Hvorfor ler De ikke af mig? Hvad ret har jeg til at elske nogen eller noget? Men det kan være

det samme, — jeg kan ikke leve uden Dem. Jeg bryr mig ikke et gran om Fairflax eller O'Brien eller nogen af dem. Lad dem finde sig et andet legetøi. Jeg er træt af at være munter og glad. Jeg trænger *Dem!* Jeg trænger hvile! Jeg skulde ønske, De kunde være hos mig bestandig, — saa jeg kunde høre Deres stemme, se Dem, føle Dem; vide, at De var min egen! Hører De, hvad jeg siger? Jeg elsker Dem?»

Hendes stemme kvaltes. Hun gled langsomt henimod ham, som om hun var ræd for at blive stødt tilbage. Men han stod bare stille og saa paa hende.

Hun talte igjen og denne gang i en aandeløs hvisken.

»Kjære, tilgiv mig, jeg kan ikke for det. Jeg er ikke mig selv undertiden. I alle disse lange uger har jeg tænkt paa Dem og længtet efter Dem, — og saa maatte jeg danse og le og lade, som om jeg var lykkelig. De talte til mig paa en anden maade end de andre, — De var god og mild og stærk. Jeg kunde ikke for det. Vær ikke vred paa mig. Jeg har maattet spille komedie saa længe, at mine følelser løber rent af med mig, naar jeg er naturlig, — jeg har ikke herredømme over mig selv. Og jeg holder af Dem. Maa jeg faa lov til det?«

Hun rørte ved hans ærme og forsøgte at faa ham til at tale; hans taushed skræmte hende.

»Jeg er saa ung endnu, og jeg skal prøve paa at more Dem. Og jeg kunde kanske hjælpe Dem lidt. Det er det samme, hvad De gjør ved mig, — lad mig bare faa lov til at holde af Dem!«

Hun slog armene om ham og kyssede ham. Hendes lidenskab, hendes kjærlighed havde overrasket ham og gjort ham taus. Han trykkede hende tæt ind til sig. Han følte, han havde taarer i øinene.

»De vil tage mig med Dem, ikke sandt, — til et sted, hvor vi kan være alene? Jeg skal være saa snild og god!«

»Ja, kjære, vi skal reise bort sammen,« svarte han tilslut. »Jeg er rig nu, — og vi skal bort fra altsammen. Ja, Ruby, jeg elsker dig. Jeg har tænkt over altsammen, — dag og nat, til jeg vidste hverken ud eller ind. Men et ved jeg, at jeg elsker dig. Det er best, som det er, — gode Gud, jeg maa elske *noget!* Jeg skal være øm og kjærlig mod dig, — og blir du træt, faar du vende tilbage til det gamle liv og jeg til mine bøger og drømme. Nu skal vi reise, kjære, — og jeg elsker dig.«

Han bøiede sig ned og kyssede hendes læber.

VIII.

Hvor skulde de reise hen, om ikke til Devons lyngmoer? Der raadede naturen og ikke menneskene; der dækkede den røde lyng bakkerne; der levede fjeldvaager og andre fugle i ensom storhed; der strømmede brusende fjeldbække over granitklipperne ned i dalen; der streifede kvæget om, som det vilde. Paa lyngmoerne var der stilhed og fred.

De fandt et lidet hus lige under en af de høieste klipper. I dalen nedenfor bruste Dart afsted paa sit løb mod havet. Store sten-aarer dækkede bakke-skrænten, halvt skjult af det gule tornblad, og omgivet af lyng. Rundtom høinede den ene aas sig bagved den anden, og undertiden skjulte den graa taage dem allesammen. Og stundom rullede et sort skytæppe nedover dalen, og da blev der stille paa lyngmoen, og fuglene holdt op at synge.

Men naar skytæppet trak bort igjen, sang strømmen høiere og bruste raskere afsted over stenene, ørreten boltrede sig i kulpene, og bierne summede sin ensformige sang, mens de nippede til lyng-honningen.

Til det kjære, alvorlige, gamle Dartmoor bragte Ralph Ruby.

Han fandt sammen de fiskestænger og geværer, hans far havde brugt, og kjøbte et par smaa fjeldheste og en tarvelig vogn samt leiede to tjenestefolk, — mand og kone.

Og de kaldte sit hjem »Hesperia«.

»Hvor glæden er ren og saa hel,
at fast den kjendes som smerte.«

»Naar du er træt og ikke liker aaserne og lyngmoen mere, kjære, saa sig mig det, og vi skal reise. Da vender vi tilbage til byen eller reiser til fremmede lande.«

Og Ruby svarede: »Det kommer jeg aldrig til at sige dig, før du er træt — af mig!«

Han lærte hende at ride, han lærte hende at fiske ørret! Han lærte hende at skyde og viste hende de beste steder for blaabær, og hvor hun skulde finde de smaa hvide moseblomster. Og sammen saa de solen synke gyldenrød bag aaserne og laane himlen sit rosenskjær. Sammen lyttede de til, hvad ensomheden fortalte dem, hvad den brusende strøm sang, og til de hemmeligheder, vinden hviskede dem i øret.

Ruby havde aldrig seet saa meget vakkert før. Hun havde

aldrig forstaaet denne side af naturen. Træt? Hver dag var herligere end den foregaaende.

Og ud af det altsammen fødtes kjærligheden. Utydeligt havde hun prøvet at forstaa den hin aften, da Ralph læste for hende i London. Nu var den virkelighed. Langsomt og sikkert følte hun den vokse i sig, og med den fødtes et nyt haab og nye længsler, — en ny verden, forfærdelig i sin ubegrænsede skjønhed, i sin uforstaalighed, i sin evighed. Det var en fødsel, der ikke kjendte nogen død, — en sjæl, og sjælens navn: Kjærlighed. Stor, overvældende, forfærdelig, — men hvor deilig! Den vaktes til liv mellem de høie, alvorlige fjelde, — og fjeldene kunde falde sammen og forgaa, og elvene kunde tørres ud, — men den vilde aldrig, aldrig ophøre!

August maaned gik, og de agtede ikke paa det; — den purpurrøde lyng blegnede; men det gyldne tornblad flammede i dens sted.

Undertiden sad Ralph i middags-varmen i den kjølige forstue og arbeidede. Og Ruby sad ved siden af ham og saa ham finde tanker for dem, der ingen tanker havde eller ikke eiede evne til at udtrykke dem. Hun saa ham skabe, og dette var ogsaa forunderligt. Hun vogtede paa ham i stilhed, indtil hun ogsaa kunde bygge sig en egen liden tankeverden. Og undertiden kom den følelse over hende, at én ting kunde hun aldrig bygge op igjen, — og den tanke var bitter. Og han? Han undredes, om han endnu drømte, men virkeligheden var deiligere end nogen drøm, han endnu havde havt. Ofte sad de tause langt udover natten og saa stjernerne glimte ovenover, og undredes paa, hvad der gjemte sig bag dem, mens natten talte til dem ved sin stilhed.

Ruby elskede at høre de historier, Ralph fortalte hende om døde byer og glemte tider, om mænd og kvinder, som levede, da verden var ung. Og hun syntes om den tanke, at han og hun elskede, som hine havde elsket.

IX.

Pludselig gik september sin vei en dag. Sommeren døde, og høsten kom, kold og graa. Takkede, hvide skyer drev over himlen og strøg henover aaserne. Vinden feiede gjennem den blegnede lyng, og elven sang ikke saa muntert som før. Fuglene var tause, og der var ingen søvnige bier at se mere. Der var stilhed, — ikke en talende stilhed, — men død, kold, uhyggelig stilhed. Fjeldhestene og kvæget var vandret nedover til dalen igjen. Livet syntes at have holdt op; — der var bare vinden nu, stormskyerne og en svag lyd

af rindende vand. Og om aftenen gik ikke solen ned i et gyldenrødt skjær; men gjemte sig med et bag aasen, og saa kom der en sort sky i dens sted og lagde sig tungt over lyngmoen.

Ruby og Ralph sad ude paa sin veranda og saa paa den sorte sky. De talte sjelden. Hendes haand hvilte i hans. Denne døende natur fyldte dem med sorg. Det var paa tide at forlade lyngmoen nu.

Deres drøm var snart forbi, — om nogle dage maatte de vaagne. Drømmen havde været deilig, — deiligere end nogen af dem havde tænkt sig.

»Det er som en af dine underlige historier, kjære,« sagde Ruby.

»En af mine uskrevne historier.«

»Kanske du kommer til at skrive den en dag, naar du er træt af mig, — eller endnu bedre, naar jeg er død, uden at du er blet træt af mig. Jeg skulde ønske, du vilde skrive den. Saa vilde jeg ligesom ikke have levet mit liv forgjæves. Folk vilde læse om mig og tænke paa mig — — — hvor skyen vokser! Den var ganske liden, da solen sank; — nu dækker den halve himlen. Tror du, det blir storm.«

»Ja, denne underlige stilhed gaar altid forud for en storm heroppe. Er du ræd?«

»Ræd? Nei! Jeg skulde have lyst til at se en ordentlig storm engang. Og denne stilhed har en egen fortryllelse. Den er ligesom fuld af saa mange hemmelighedsfulde ting. Den ligner dig. Uforstaaelig, — fuld af ting, du aldrig forklarer.«

»Jeg forklarer dig alt, hvad jeg føler.«

»Saa ligner jeg lyngmoen, stilhedens elskerinde. For lyngmoen elsker stilheden. Men hendes purpur og guld blegner, Ralph; hun begynder at blive graa og kold. Hendes skjønhed er snart borte. Stilhedens skjønhed visner aldrig. Ja, jeg er lyngmoen. Jeg blir snart graa og kold. Hvor længe vil du elske mig, Ralph?«

»Stilheden elsker bestandig lyngmoen — baade sommer og vinter. Men nu er det paa tide at gaa ind, min egen!«

»Ser du noget under det høie fjeld dernede?«

»Det er vel en pony, som har forvildet sig.«

»Nei, — det er to — skikkelser. To mænd. Nei, den ene er en kvinde. Hvad mon de gjør her saa sent?«

»En bonde med sin hustru formodentlig. Stormen kommer til at overraske dem, hvis de ikke skynder sig.«

„Men her er da ingen bondegaard i nærheden! Se, hvor de springer, — aa se!« raabte hun og reiste sig. »Se, hvor regnen formelig strømmer ned ad fjeldsiden, — hører du, hvor vinden uler.

Nu kommer regnen nærmere og nærmere. Nu følte jeg en draabe paa kindet. Det blir vist et forfærdeligt veir. Nu kom en draabe til.«

»Lad os gaa ind, kjære.«

»Nei, vent lidt til. Hvor er parret henne nu? Jeg ser dem ikke. Jo, der er de. Stakkars folk, hvor vaade de blir! Jeg haaber, de ser huset vort. Se saa, nu har regnen naaet os. Aa, for nogle kolde, store draaber. Det hagler ogsaa. Og der tordnede det! Ja, nu skal jeg komme ind. Jeg skal bede Duncan tænde lamperne, kanske de stakkars folkene dernede kan finde veien herop, og saa lægger vi dygtigt i overalt. Du skal se, vi skal nok faa det koseligt, mens det stormer udenfor.«

De traadte ind og lukkede vinduerne. Tordenen rullede stærkere nu, og der kom et lynglimt.

Duncan bragte lamperne ind.

Snart sprakede en svær torvild i forstuen og den lille dagligstue.

»Nei, hvor hyggeligt vi skal have det iaften,« sagde Ruby. »Jeg skal klæde mig om; det er vel snart paa tide at spise middag. Hvor regnen pisker mod ruderne! De stakkars folkene derude!«

Hun løb muntert op ad trappen. Ralph blev tilbage for at pudse sit gevær. Hans drøm var blet sand. Om kort tid vilde hans navn være kjendt og berømt. Men hans drøm om Ruby var den sødeste virkeliggjørelse af den. Han havde trang til at bede, til at takke.

Han gned langsomt op og ned ad geværløbet. Der faldt en taare paa det.

Pludselig hørtes en lydelig banken paa forstudøren. Han satte geværet fra sig og lukkede op. I mørket skjelnede han to skikkelser, en mand og en kvinde.

»Kom ind, skynd eder,« raabte han.

De traadte ind, dryppende af vand og rystende af kulde.

»Hvor heldigt dette var,« sagde manden. »Vi er gjennemvaade. Jeg beder mange gange om undskyldning; men vi gik vild, og stormen overraskede os. Vi saa lys heroppe, og saa gik vi hid.«

»Det er jeg meget glad over. De vil vel gjerne skifte tørre klæder og Deres —«

»Min hustru. Det er ikke saa farligt med mig; men jeg er ræd for, at hun skal blive forkjølet. De har vel ikke noget tøi at laane hende?«

»Jo da, min —« han stansede, smilte og nølte lidt. »Min hustru er ovenpaa. Jeg skal raabe paa hende.«

»Det er meget venligt af Dem,« sagde den fremmede. »Mit navn er O'Brien, kaptein O'Brien. Joan, ikke gaa for nær varmen nu.«

Ralph for sammen. Joan! Han saa paa den unge dame og begyndte saa at le, mens han rødmede en smule.

Hun kom hen til ham.

»Men, mr. Harwood, det er jo Dem.

De saa paa hverandre.

»De kjender min hustru?«

»Ja,« udbrød Joan og rakte haanden frem. »Vi var engang meget gode venner.«

»Ja,« svarede Ralph, »vi kjendte hverandre for fem aar siden.«

»Fem aar siden.«

Han slap hendes haand, gjk hen til foden af trappen og raabte paa Ruby.

O'Brien for sammen denne gang. Og da Ruby viste sig, udbrød han uvilkaarligt: »Min Gud!«

Hun saa ham og stod stille. Han blev rød, hun bleg, og saa smilte hun.

»I kjender vist ogsaa hverandre fra før!« sagde Joan.

»Ja!« »Nei!« lød det paa samme tid fra Ruby og O'Brien.

»Nei«, sagde Ralph mekanisk, »min hustru blev vel bare overrasket, tænker jeg.«

»Ja,« svarte Ruby, »jeg blev overrasket!«

»Dette er kaptein O'Brien og hans frue, kjære,« sagde Ralph, »De har forvildet sig. Vil du være saa snil at gaa ovenpaa med mrs. O'Brien og lade hende faa noget tørt tøi?«

Ralph tog O'Brien med sig ind i sit paaklædnings-værelse.

»Tag, hvad De behøver. Nu skal de snart faa varmt vand. Et varmt bad skal nok sætte en stopper for forkjølelsen. Kom nedenunder, naar De er færdig, saa skal vi spise middag.«

Kaptein O'Brien svarte intet. Da døren var lukket efter Ralph, kastede han sig overvældet i en stol: »Store Gud! Og det er denne forfatter-fyren ogsaa, Harwood! Ruby og min hustru sammen! Nei, det maa ikke — — — og han var ikke forbauset eller — — — ser ud som en fuldendt gentleman. Hans hustru — hvad mon hun siger til Joan? Jeg er i en artig klemme!

Men straks efter plaskede han vel fornøiet om i et varmt bad.

Han havde gaaet vild og havde fundet et hyggeligt tilflugtssted, hvorfor skulde han plage sig til ingen nytte? Han kunde stole paa Ruby, — men det var nu forbandet underligt alligevel. Var Harwood en nar eller — — —?

I det koselige dagligværelse var der dækket et nydeligt middagsbord. Der var blomster og fire sølv-kandelabre med røde skjærme. En udadlelig tjener bød retterne om.

O'Brien undredes mer og mer. Ruby smilte og var en henrivende værtinde.

Ralph forsøgte at glemme de fem aar, som var gaaet, og det lykkedes ham.

Joan fik snart sin ligevægt igjen og følte sig vel tilmode.

De talte om stormen, om jagt og fiskeri, om lyngmoen og — byen. Om bøger og forfattere, klædedragt og moder. Saa talte de om sig selv.

»Vi har bare været gift i to maaneder«, sagde O'Brien. »Dette var den siste uge af vor bryllups-reise. Vi var i Tavistock, og gik ud imorges for at faa os en tur tvert over moen. Og saa glemte vi baade tiden og veiret, til det var for sent. Havde vi ikke seet lyset heroppe, ved jeg ikke, hvad vi skulde have gjort!«

»Min hustru saa Dem langt, langt borte,« sagde Ralph, »og syntes, I saa ud som to vildfarende faar, derfor tændte hun lamperne uden at rulle gardinerne ned.«

»Jeg staar i stor taknemmeligheds-gjæld til mrs. Harwood,« og O'Brien bukkede.

»Tør jeg spørge, er ikke I ogsaa nygifte?« udbrød Joan. »Jeg er sikker paa det!«

»Jo, vi har været gift i tre maaneder,« svarte Ralph. »Saa vi er endnu i hvedebrødsdagene.»

»Nei, hvor morsomt,« raabte Joan, »er du ikke glad over, at vi gik vild, Charley?«

»Jo, meget glad!«

Efter middagen gik de ud i forstuen. De sad om ilden, mens herrerne røgte, fortalte spøgelses-historier og lyttede til regnen, der plaskede udenfor. Og de følte sig lykkelige. O'Brien glemte at undres over, at han havde stødt paa Ruby, og Ruby glemte, at hun ikke bestandig havde været hos Ralph, og Ralph tænkte ikke paa Joan i forbindelse med disse fem aar.

Udenfor hylte stormen og undertiden tordnede det i det fjerne. Men inde i det lille hus blussede ilden høit i kaminen, herrerne blæste røgskyerne op i luften, de to unge kvinder lo og hviskede sammen, mens hundene døsede ved deres fødder.

Da de sagde hverandre godnat, skjælvede Ralphs haand lidt, da han tog Joans, og O'Brien saa spørgende ind i Rubys øine.

Men hun saa ham frit ind i ansigtet, og han læste noget i hendes som han ikke forstod, men som forklarede alt uden at sige noget

Ralph bankede ud sin pibe og tændte sig en cigaret.

Han stirrede ind i varmen. »For fem aar siden — —.«

Ruby stod bag hans stol. »Saa — det var — var — *hende* — fem aar siden. Aa, kjære, — det — gjør — mig — ondt.« Hun strakte haanden frem for at stryge ham over haaret, men tog den til sig igjen og gik hen til vinduet, hvor hun saa ud paa stormen og lynilden.

Han havde seet bevægelsen. Han forstod. Han forstod den følelse, som forbød hende at vise sin medfølelse for den gamle erindring, som var hellig for ham, — erindringen om den kvinde, som hun troede var over hende.

Han reiste sig, trak hende bort fra vinduet og ned i stolen ved siden 'af sig. Saa strøg han haaret væk fra hendes pande og kyssede hende.

»Min egen elskling!«

* * *

De sad slig, til ilden begyndte at dø ud. Og de lyttede til stormens raseri udenfor, til vindens hyl og den plaskende regn.

* * *

Han kyssede hende igjen, tog hende i sine arme og bar hende op paa deres værelse. (Sluttes.)

De laveste dyrs livs-virksomhed.

(Efter dr. L. Reh i *Umschau*).

Som de laveste dyr opfatter man i den nyere tid almindelig amøberne, som skiller sig fra mange af de andre encellede levevæsener ved sin paafaldende enkle bygning. En amøbe er ret og slet et lidet, uregelmæssigt begrænset stykke levende substans — et stykke *protoplasma* sammensat af to lag. Det indre lag, *endoplasmaet*, bestaar af en blød masse, hvori der findes ileiringer af forskjelligt slags: korn, blærer, krystaller, fedt- og olje-draaber osv. Men det indre lags hovedsagelige indhold er *kjernen*, en oftest kugleformig fortætning af protoplasmaet, gjennemtrukket af et slags støtteværk af endnu fastere dele. I dette findes atter et eller flere *kjernelegemer*.

Dette indre lag danner amøbens hovedmasse. Det omgives udad af et fint, hudlignende, gelatinøst lag, som kaldes *ektoplasmaet.*

Disse amøber forekommer almindelig i ferskvand, paa bunden af ikke altfor dybe damme eller i det hudlignende overtræk, som ofte findes paa stillestaaende vand. Ogsaa i fugtig jord, paa blomsterpotter osv. findes enkelte arter. Mange af dem faar en vis betydning ved som snyltere at leve i mennesker og dyr. I menneskets tyktarm lever en art, som giver anledning til et slags dyssenteri; flere arter trænger endog ind i blodkarrene og foraarsager her de forskjellige slags koldfebre.

Mange amøber omgiver sig med et skal, som enten udsondres af dyret selv eller er sammenkittet af sandkorn og lignende.

Den høieste teoretiske interesse frembyder disse yrsmaa dyr derved, at de paa en maade fremstiller den dyriske grund-organisme. De svarer i form til en almindelig dyrisk celle, og af cellen er jo alle høiere dyr byggede op. Medens den enkelte celle hos et høiere staaende dyr imidlertid altid er ensidig omdannet i en eller anden retning, til muskel-celle, nerve-celle, hud-celle osv., repræsenterer amøben det første indifferente trin. Kun yderst faa af de høiere dyrs celler ligner i nogen større grad den fritlevende amøbe, saaledes f. eks. de hvide blodlegemer eller *leukokyberne*, der har samme form og samme bevægelses-maade. Endnu vigtigere er dog amøbens lighed med det dyriske æg. Mange af de lavere dyrs æg er egentlig intet andet end ret og slet amøben. Som saadanne ser de ud, som saadanne bevæger de sig, og efter at have forladt morens legeme fører de en tid samme levemaade som en almindelig amøbe. Hos de høiere dyr, hvor æggene udvikles paa et bestemt sted i moderdyret, har de mistet mere eller mindre af denne lighed med amøben. Dog er forskjellen kun af uvæsentlig art, og en nøiere undersøgelse viser, at de i grunden slet intet andet er end amøber. Den vigtigste forskjel ligger deri, at der af æg-cellen fremgaar et høiere dyr, mens der af amøben stadig væk kun blir amøber. Men ligesom vi nu i løbet af kort tid ser en høiere staaende organisme dannes af den befrugtede æg-celle, saaledes har ifølge udviklingslæren i aartusenernes løb alle høiere staaende organismer dannet sig af amøberne. Ligesom i det befrugtede æg alle de egenskaber slumrer, som kjendetegner den senere organisme, saa maa ogsaa hos amøben om end kun i sin spædeste begyndelse alle de egenskaber indeholdes, som vi beundrer hos de høiere dyr. Herved blir det ogsaa forstaaeligt, at næsten alle undersøgelser, som gaar ud paa at afdække det levende stofs væsen, uden undtagelse er rettet paa amøben eller æg-cellen.

Disse er nemlig de to elementær-organismer, som indeholder den levende substans's elementær-egenskaber.

Medens tidligere dages naturforskere søgte at forklare livsforeteelserne paa forskjellige mystiske vis — ved »livskraft« og lignende, en retning hvortil forøvrigt ogsaa flere moderne forskere helder — saa begaar man nuomstunder gjerne den modsatte feil. Idet man gaar ud fra den sandsynligvis rigtige opfatning, at al livsvirksomhed til syvende og sist kun grundes paa fysisk-kemiske foreteelser, forestiller man sig disse siste hyppig altfor enkle og ligetil og tror at kunne føre livets uendelig indviklede fænomener tilbage til enkle kemisk-fysiske processer. Og hvis det nu en og anden gang lykkes, rent mekanisk, med livløst stof i det ydre at efterligne en eller anden livs-virksomhed, hvad ligger saa nærmere end det lykkelige haab nu virkelig at have gjort dette efter paa kunstig maade og i det minste i dette ene tilfælde at være kommen underveir med den levende substans's virkelige væsen. Som om en mekaniker, der lader en dukke gjøre kunstige aandedræts-bevægelser, derved havde »indblæst den livsens aande«!

Det er nærmest et nyt arbeide paa dette omraade, en bog af professor L. Rhumbler i Gøttingen, som har givet anledning til disse betragtninger. Denne bog hører til de beste af sit slags, som er fremkommet i de siste aar, men er ikke fri for den ovenfor antydede svaghed: at ville forklare livs-processerne paa en altfor letvint maade. Rhumbler har nøie studeret amøbernes livs-ytringer og paa den aandrigste maade søgt at efterligne disse livsytringer ved rent fysikalske processer.

Han gaar ud fra den opfatning, at protoplasmaet, om det end undertiden kan være temmelig seigt flydende, dog altid befinder sig i flydende tilstand. Protoplasmaet maa altsaa vise alle en vædskes karakteristiske egenskaber. Adhæsion, kohæsion, overflade-spænding, kapillaritet osv. alt dette maa være bestemt af protoplasmaets eiendommelige konsistens. Den kemiske side af sagen lader professoren her ganske ude af betragtning. De fysikalske loves virkemaade retter sig nemlig kun efter aggregat-formen, ikke efter stoffenes kemiske sammensætning.

Amøbens enkleste livsvirksomhed er *bevægelsen.* Hos enkelte kugleformige amøber iværksættes bevægelsen ved et slags rulling, hvorved altsaa hele det lille legeme bevæger sig med samme hastighed. Den aller hyppigste bevægelses-maade er imidlertid ved hjælp af skinfødder eller pseudopodier. Hvor overfladespændingen af en eller anden grund forminskes, svæller det endoplasmatiske indhold

ud til en skinfod, hvis overflade under berøringen med det omgivende vand fortættes til ektoplasma. Ved tryk-forskjelligheder i disse skinfødder faar amøben en langsom, krybende bevægelse, idet den egentlige legems-masse passivt trækkes med. Skinfoden holdes fast ved underlaget af et klæbende stof, der udskilles og vistnok efter haanden atter opløses. I almindelighed er bevægelserne temmelig uafhængige af ydre indflydelser. Ved pirring med en eller anden gjenstand holder amøben sig imidlertid sædvanlig stille, mens varme gjør dem livligere. Naar det gjælder næring, som befinder sig lige i nærheden, kan skinfødderne skydes frem med stor hastighed. Efter større anstrængelser, efter nærings-optagelse, men ogsaa leilighedsvis ellers indtræder hvilepauser, hvori amøben holder sig fuldstændig rolig. Professor Rhumblers forsøg paa med fedtdraaber at efterligne disse simple bevægelses-fænomener var efter nærværende forfatters mening uden nævneværdigt resultat.

Det væsentlige ved nærings-optagelsen er, at amøbens plasma har større affinitet til nærings-stoffene end det omgivende vand. Det er netop denne større affinitet, som betinger fordøielses-virksomheden. Amøben optager næring enten ved at omleire fremmed-legemet, i hvilket tilfælde overflade-spændingen forminskes paa berørings-stedet, eller ogsaa ved at drage det fremmede stof ind i sit eget lille legeme. I siste tilfælde behøver amøben ikke at gjøre nogen bevægelse eller at forandre sin skikkelse. Det fremmede legeme skal trænge ind i amøben kun som følge af det ved overflade-spændingen frembragte tryk. Lange traade, som f. ekspl. traadalger, gribes af amøben omtrent paa midten. Derefter skyder den til begge sider henimod traadens ender smaa skinfødder, som sluttelig atter trækkes ind og smelter sammen med hovedlegemet. Ved denne bevægelse faar algetraaden en sløifeformig krumning. Dette gjentages saa længe til hele algetraaden saa at sige er pakket ind i amøben. — Stærk belysning, endog bare almindelig klart dagslys, er nok til at hindre eller i det minste vanskeliggjøre fordøielsen. Forøvrigt omflyder amøben al næring, som den træffer paa. Overmættelse synes den ikke at kjende. Rigtignok forsmaar den ofte ogsaa al tilbudt næring. Heller ikke hvilket som helst fremmedlegeme optager den i sig. Mod optagelse af de i naturen forekommende skadelige stoffe har kampen for tilværelsen gjort den usaarlig. Af stoffe, som ikke forekommer frit i naturen, f. ekspl. karmin, hænder det derimod, at den tager saa meget til sig, at den dør af det.

Som simple forsøg til efterligning af nærings-optagelsen kan man lade smaa træsplinter inddrages i vanddraaber. Selv i lodret

stillede med vand fyldte haarrør drages fine glastraade fuldstændig ind. Er traadene korketrækker-formige, gjør de under bevægelsen ogsaa skruelignende dreininger, indtil overfladen har lukket sig efter dem: et bevis for, at det kun er spændingen i overfladen som udøver den nødvendige kraft. Oljedraaber trækker intet til sig fra vand, hvilket derimod er tilfældet med æggehvide. Et bevis for, at den kemiske affinitet øver megen indflydelse, fremgaar af den maade, hvorpaa en med spiritus fugtet glastraad drages ind i en draabe alkoholisk mastik-opløsning. Denne siste flyder altid med et pseudopodielignende fremspring henover langs glastraaden, inden den drages ind i draaben. Amøbens optagelse af algetraade kunde Rhumbler skuffende efterligne, idet han bragte fine skjellak-traade i berøring med kloroformdraaber, som var anbragt i vand. Skjellak-traadene nøstedes sammen og pakkedes ind i kloroform-draaben ganske paa samme maade som algetraaden i amøben.

Fjernelse af ufordøielige nærings-rester finder ofte sted under dannelse af saakaldte nærings-vakuoler ɔ: smaa vædskedraaber, som omhyller de ufordøielige rester og fjerner dem. Men denne proces kan ogsaa gaa for sig uden saadanne dannelser, snart raskere og snart langsommere. Denne fjernelse af fremmede, ubrugbare stoffe betinges derved, at fremmed-legemet, naar det naar amøbe-legemets overflade, har mindre adhæsion til plasmaet end til det omgivende vand. Fordøielsen af større masser, som f. eks. en paa den ovenfor beskrevne maade oprullet algetraad, medtager 5—6 dage. En ufordøiet algetraad træder ikke ud igjen efter sin længde-retning, men tangentialt i forhold til amøben. Griber flere amøber en og samme traad, slipper de den alle igjen paa én nær. Grelt lys synes at fremskynde al fjernelse af ufordøiede dele. — Ved Rhumblers forsøg viste det sig, at vædskedraaber udstøder alle legemer, som de ikke fugter. Stikker man f. eks. en naal fra siden af ind i en kviksølvdraabe, bevæger denne sig væk fra naalen. En med skjellak overtrukket glasstav trækkes først ind i en i vand liggende kloroformdraabe, og naar skjellaken er opløst, blir den atter udstødt, ligesom hos amøben i tangential retning.

Udskillelsen af vædsker sker under dannelsen af saakaldte vakuoler. Smaa draaber opstaar overalt i amøbens indre, flyder sammen til større og større og nærmer sig overfladen, hvor de springer istykker. Vædsken er sandsynligvis for størstedelen optaget vand, som har afgivet sit surstof til amøben og modtaget kulsyre isteden. Den pulserende vakuole er vel altsaa egentlig amøbens aandedræts-organ. — Ved efterligningen maatte Rhumbler naturligvis

nøies med at slaa en streg over pulseringen. Det øvrige lykkedes det ham imidlertid let at efterligne. Bringer man i 70 procents alkohol draaber af kolofonium opløst i terpentin-olje, saa viser der sig først ganske smaa alkohol-draaber, som efterhaanden flyder mere og mere sammen og træder ud af kolofonium-draaberne. Kloroform-draaber i vand optager ganske smaa vand-mængder, som lidt efter lidt samler sig i draabeform og udstødes.

Skal-dannelsen hos flere amøber er dels en udsondrings-proces og har dels rent fysiske grunde. Materialet til skallene udskilles enten af amøben selv eller opsamles fra omgivelserne: yderst smaa sand- eller kvarts-dele og lignende. Alt dette kittes i et enkelt lag paa overfladen ved hjælp af det samme klæbestof, som amøben benytter under sin krybende bevægelse. Alle de skal, der ikke har kugleform, har kun eneste aabning, hvorigjennem amøberne staar i forbindelse med udenverdenen. De kuglerunde skaller har ofte flere aabninger, men de smaasten, hvoraf skallet er bygget, ligger aldrig spredt eller enkeltvis. Næsten altid vender de sin største flade ind mod amøben, kun sjelden staar de reist paa kant. — Dannelsen af kunstige skaller lykkedes Rhumbler meget let. Oljedraaber, som indeholdt glas-splinter, og som bragtes i spiritus, byggede smukke smaa skal, som ganske lignede amøbernes. Naar oljen lidt efter lidt opløstes af spiritusen, faldt disse smaa glas-skaller ikke istykker, men slog kun nogle rynker. Ved forskjellige smaa kunst-greb lod der sig frembringe forskjellige skal-former, saadan som de forefindes hos forskjellige amøber. Af draaber, som bestaar af benolje og kloroform blandet, skiller glas-splinten sig i absolut alkohol først fladt ud, men stiller sig siden paa kant. Naar kunstige »kloroform-skal« blev flyttet fra alkohol over i en halv procent kromsyre-løsning, skjød de efter nogen tids forløb frem pseudopodie-lignende udvækster, hvorom der atter dannedes skal. Bragt tilbage til absolut alkohol løste disse udvækster sig fra moderdraaben; en af dem blev endog seet at fjerne sig bort fra denne. Paa denne maade blev altsaa amøbernes knopskydning skuffende efterlignet. Det lykkedes endog Rhumbler at fremstille regelmæssige, pragtfulde skal med brogede farver og af en skjønhed, som det virkelige amøbe-skal aldrig opviser magen til.

Rhumbler selv indrømmer, at amøbens lille legeme rummer flere gaader, end han med sine rent fysikalske forklaringer har kunnet løse. Han mener endog, at dette lille lavt staaende væsen har antydning til noget, som minder om vilje. Men faktisk tror han dog at have forklaret de her omtalte livs-ytringer ved de fysikalske grundkræfter hos en vædske: kohæsion, adhæsion, kapillaritet og overflade-

spænding. Ja, han mener endog, at de uorganiske blandinger i enkelte tilfælde, nemlig ved skal-dannelsen, har udrettet mere end de virkelige amøber. Den matematiske regelmæssighed, der betinger skjønheden af de kunstige skaller, er rigtignok bevis for, at de er blet til udelukkende efter fysikalske love. Men er ikke ligesaa vist uregelmæssighederne ved amøbernes skaller bevis for, at her kommer noget til, som staar over den enkle, fysikalske lov, nemlig livet? Skal vi maaske stille et kaleidoskop-billede eller en snekrystal høiere end f. eks. det menneskelige skelet? Imidlertid har Rhumblers omhyggelige iagttagelser betragtelig udvidet og fordybet vort kjendskab til amøbernes livs-virksomhed. Hans aandrige forsøg vil vel i første række interessere fysikeren, men vil ogsaa for biologen være lærerige og frugtbringende. *P. E.*

Stor-Tyskland og Østerrige.

(Efter **Karl Jentsch** i *Zukunft*).

Folkets selvstyre er muligt i en stat, naar landet er lidet, indbygger-antallet ringe og befolkningen ligeartet i race, religion, formue, beskjæftigelse og dannelse; desuden hører dertil en vis grad af dannelse, især karakter-dannelse, og et roligt temperament. Mellem selvstyre og absolutisme staar alle blandings-former, som lader sig indordne under stands- og valg-repræsentationens to hovedgrupper. Naar man ordner de europæiske stater efter graden af muligheden for et rent demokrati, kommer Sveits's smaa alpe-kantoner paa 13,000 til 50,000 mennesker først, Rusland og Østerrige sist; dog staar disse to stater ikke efter hinanden i rækken, men danner enden af to divergerende linjer; ti umuligheden af politisk frihed hidrører i dem fra forskjellige aarsager. Rusland maa styres absolutistisk, fordi dets sløve og udannede befolkning — hvad betyder vel de par tusen oprørske mandlige og kvindelige studenter blandt mer end hundred millioner musjik'er og tartariske nomader! — hverken føler trang til eller har betingelser for politisk frihed. I det cisleithanske Østerrige vilde den tyske befolkning og maaske ogsaa en del af den tsjekiske være moden for politisk frihed; men den er ved klasser, race og religionshad splittet i en tylvt brøkdele, som indbyrdes bekjæmper hverandre med saadan fanatisme, at en positiv sammenvirken af et overveiende flertal er utænkelig. Bismarck har allerede

for 30 aar siden i en samtale ytret, at Østerrige blot kan styres absolutistisk. Hvad der dengang skjultes under parlamentarismens maske, er nutildags blet saa aabenbart, at intet forstandigt menneske kan negte at se det. Men for at bringe rede i et saadant kaos og tæmme de tildels høitdannede kjæmpende masser, dertil kræves et herskergeni. Nu har østerrigerne ingen Bismarck; og det er et spørsmaal, om selv en Bismarck vilde have været opgaven voksen. Lige saa lidt som minister-absolutisme vilde under Habsburgernes ægide et forsøg paa monark-absolutisme spaa lykke for fremtiden. Og med et saadant geni vilde det dog ikke være gjort; ogsaa efterfølgerne maatte være genier. Men selv den genialeste absolutist kunde ikke magte opgaven. Ti da østerrigerne ved sin utaalelige stilling er blet oppositions-lystne, saa maatte den absolute regent indføre en volds- og skræk-regjering. Men til en saadan behøver man redskaber, og hvorfra skulde man tage dem? Vilde han ved hjælp af tyskerne betvinge slaverne, saa vilde deres antal ikke strække til, — bortseet fra, at det slet ikke var muligt at danne en enhed af tysk-nationale, klerikale, antisemiter, »jøde-liberale« og socialdemokrater; kun i nødstilfælde, ikke til en offensiv aktion, kan de bringes sammen for ganske kort tid. Men at undertrykke tyskerne ved hjælp af slaverne vil aldrig lykkes; dertil er der dog altfor mange tilbage af dem. Østerriges lande sammenholdes kun ved de to tilfældige omstændigheder, at foreløbig ingen nabo har lyst til at annektere dem, og at den gamle, meget prøvede keiser Frants Josef er gjenstand for en pietetsfuld hengivenhed. Der gives politikere, som anser det østerrigske monarkis opløsning umiddelbart efter denne keisers død for meget sandsynlig. Dette udtales aabent i England, hvor man ingen hensyn har at tage til en triple-alliance. Naturligvis blir naboerne nødte til et gribe ind i opløsnings-processen.

Meget længe kan det altsaa ikke vare, før det Tyske Rige vil se sig tvunget til at slaa ind paa den retning, som Bismarck saa ivrig forfegtede. Engang har han vistnok endog truet med at gribe ind paa egen haand. Da Rusland og Frankrige efter vaaben-stilstanden i Nikolsburg tænkte at binde hænderne paa seirherren ved en europæisk kongres, telegraferte han til militær-attacheen ved det russiske hof, von Schweinitz, at han paa en forsigtig maade kunde meddele keiseren, at det for tyskerne vilde være aldeles umuligt uden revolution i Prøissen og Tyskland at give afkald paa deres dyrt kjøbte seir eller at gjøre Tysklands stilling afhængig af en kongres' beslutninger. »Kongen,« hed det videre i depeschen, »er fraværende; men jeg kan blot raade hans majestæt til, hvis udlandets indvirkning paa

vore forhold skulde antage skarpere konturer, da at give Tysklands fulde nationale kraft frit løb, hvis det skulde gjælde.« Til al lykke for Bismarck kom han ikke i den stilling, at han maatte gjøre alvor af sin trusel! Aldrig havde han faaet »sin gamle herre« til ved en revolution at gjøre sig til keiser af Stor-Tyskland; og at han dernæst senere, i 80-aarene, barskt tilbageviste alle forsøg paa tilnærmelser fra von Schønerers og det stortyske partis side, kan man ikke undres over. Ti det stortyske ideal vilde ikke være blet til virkelighed uden en europæisk krig; og det var det samme som at stille et næsten grusomt forlangende til ham, hvis han som 70-aarig skulde paatage sig ansvaret for en fjerde krig, den frygteligste og farligste af alle, og føre denne igjennem. Men desuden havde han intet tilovers for det stortyske ideal i og for sig, selv med Prøissen i spidsen, fordi det vilde være vanskeligt at gjennemføre den stramme prøissiske ordning i de habsburgske lande, og fordi deres befolkning desuden for største delen er slavisk og overveiende katolsk. Og denne uvilje deles af det tyske riges fleste protestanter og fornemmelig af alle prøissisk-følende.

Men til følelser tager verdenshistoriens gang intet hensyn, og verdenshistorien er, hvad der dag for dag blir mer og mer tydeligt, kommet ud over det stats-system, som var afpasset for det bismarckske Tyskland. Slaverne lider af politisk udygtighed. Af de romanske stater øver kun Frankrige — og det ikke ved sin virkelige vægt, men blot ved sin fortids glans — en tone-angivende indflydelse; det er blot en tilsyneladende indflydelse, der vil forsvinde ved en alvorlig prøve. De romanske folk vil, ligesom hellenerne i det romerske rige, vedblive at herske med paa det aandelige omraade; men i politiken vil de for fremtiden have lidet at sige. Verdens-herredømmet er tilfaldt germanernes to hovedgrene; slavernes store magt vil de tilslut gjerne overlade den andel, som ikke aands-kraft har erobret, men naturen anvist den: Nord- og Mellem-Asiens is-ørkener og stepper. De europæiske national-stater, som synker ned til smaa-stater, har udspillet sin rolle; i steden for de fem europæiske stormagters ligevægt træder de til verdens-herredømmet kaldte racers kamp om jordens deling.

Udvidelsen af det tyske herredømme over det østerrigske monarki til Asien er paakrævet ved trangen til nye arbeids-felter, men ogsaa ved nødvendigheden af at hævde Tysklands stilling som verdensmagt, hvad der ikke er muligt, hvis Tysklands stats-omraade ikke blir jevnbyrdigt med Ruslands.

De prøissiske byraakrater skræmmes naturligvis ved tanken paa et stort rige med en broget menneskemasse i kaotisk forvirring. Men national-statens ide er dog kun berettiget i den betydning, at nationaliteten ansees som det naturlige grundlag for statens dannelse. Gaar man ud derover og vil have stater, stor-stater med ren og ublandet nationalitet, opstiller man et unaturligt ideal. De høiere og lavere racer er henviste til hinanden som herrer og tjenere, som aandelige og legemlige, ledende og udførende arbeidere. En lavere race, der forbliver uafhængig, forsumpes og yder intet hverken for sig selv eller for menneskeheden. Men danner mennesker af en høiere race en ren national-stat, som hverken vil optage fremmede elementer eller udvide sit herredømme, saa blir de, hvis de ikke indretter sig socialistisk, nødte til at undertrykke en del af sit eget folk, hvad der giver anledning til idelige uroligheder. Men af dem, der er skabte til at herske og lede, er der altfor mange til, at de hjemme kan finde en passende virkekreds. I saa henseende er jo kolonier til nogen nytte: de absorberer og beskjæftiger en del urolige hoder. Blandingen af de høiere racer med de lavere er saaledes en af naturen begrundet nødvendighed.

Er Østerriges gjenforening med Tyskland den eneste mulige løsning af det østerrigske spørsmaal, saa er det samtidig ogsaa en virkelig løsning. Nu har man i Østerrige fire stats-sprog ved siden af en del andre; det vilde være aldeles utænkeligt, at det tyske der skulde kunne blive det almindelige stats-sprog. Om tyve aar vil tyskerne i Tyskland og Østerrige tilsammen tælle 70, om firti aar 80 millioner, medens antallet af de andre folk i det habsburgske monarki og det prøissiske Polen tilsammen kun vil beløbe sig til omtrent det halve. Ved dette blandings-forhold vilde i Stor-Tyskland det tyske sprog faa overvægten og blive det almindelige stats-sprog; der vilde ikke behøves nogen lov til dets anerkjendelse.

Med hensyn til Stor-Tysklands organisation kunde man tænke sig en central-ledelse med vidtgaaende provinsial og lokal selv-forvaltning. Nutidens journalistik har endnu ikke at beskjæftige sig dermed, men kun at pege paa den retning, hvori udviklingen gaar, og at forberede gemytterne paa de forestaaende katastrofer.

Robert Bunsen.

(Efter dr. **G. Popp** i *Umschau*).

Om formiddagen den 16. august blev Robert Wilhelm Bunsen kaldt ind i evigheden, hin evighed, hvori den menneskelige aand endnu forgjæves har søgt at kaste lys ind, og hvorom vi alle haaber og drømmer, at den er bedre end vor jordiske tilværelse. Et mægtigt: holdt! raabte naturen her til sin forsker, ham, som ellers ikke kjendte til noget: holdt! Med sjeldent talent og beundringsværdig forsker-drift har Bunsen hele sit liv bestræbt sig for at trænge ind i jordens hemmeligheder, og resultaterne af hans forskninger betyder et langt frem-steg i erkjendelsen af natur-foreteelserne.

Men ogsaa udover vor klode lyste hans aand, og det, der tidligere blev anseet for umuligt, nemlig videnskaben om andre himmellegemers natur, gjorde han til virkelighed.

Hans forskning omfattede alle naturens fænomener. Han søgte at udgrunde hemmelighederne ved jordens indre i Islands kratere og geisere og bidrog derved væsentlig til forstaaelsen af jordens vulkanske virksomhed. Han studerede indgaaende mineralernes dannelse og forandring i jordens overflade, stenenes egenskaber, mineralvandenes sammensætning og de enkelte jord-elementers art og forhold til hverandre. Kemisk analyse interesserede han sig meget for, og det lykkedes Bunsen ved disse analytiske arbeider at opdage flere hidtil ukjendte grundstoffe og bestemme deres egenskaber. Bunsen fandt videre nye kilder til frembringelse af elektricitet, hin hemmelighedsfulde naturkraft, som industri og handel har formaaet at nyttiggjøre sig paa saa mangfoldige maader, og han var en af de første, der benyttede sig heraf til ren-fremstilling af metaller, f. eks. aluminium. Studiet af vulkanske eruptions-gaser førte ham til opdagelsen af nye metoder til undersøgelse af gas-blandinger, og vi kan vel kalde Bunsen gas-analysens far. Derhos er hans apparater saa simple, hans metoder saa klare og gjennemsigtige, at vi andensteds neppe finder magen dertil. End videre leverede han en række fortjenstfulde undersøgelser over blaasyrens og arsenens forbindelser, ligeledes over de kemiske processer, der kommer i betragtning under fremstillingen af krudt, undersøgelser, der tildels var forbundne med stor fare for eksperimentatorens liv og helbred. Bekjendt er den episode, da han i den reneste forsker-glæde stod foran sit værk, efter at han havde fremstillet et nyt platina-sprængstof, og han

pludselig ved stoffets eksplosion blev kastet til gulvet og troede at have mistet synet, fordi alle gasblussene slukkedes.

Ogsaa foto-kemien skylder Bunsen en hel del værdifulde arbeider, og iagttagelsen af de farvninger, som en ikke-lysende flamme antager ved hjælp af metal-dampe, førte ham til en ny, meget simpel analytisk fremgangsmaade, ja lignende iagttagelser ledede ham vel ogsaa til spektral-analysen. Stadig var hans bestræbelser rettede mod at indføre simple og enkle metoder og apparater istedenfor de gamle tungvindte, og det lykkedes ham at opfinde en hel del saadanne. Bekjendt og anvendt over hele verden er Bunsen-brænderen, der muliggjør en fuldstændig forbrænding af kulstoffet i den ellers lysende gasflamme og derved formaar at forøge den sædvanlige brænders varme, som tidligere ikke overskred nogle hundred grader, til over 1800 ^{0} C., og paa hvis princip der nu er bygget op en hel ny apparat-teknik.

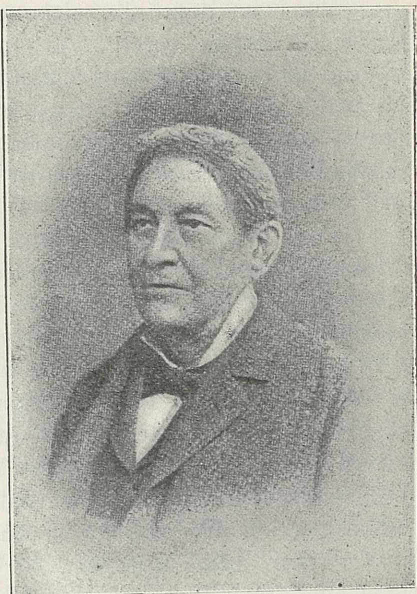

Robert Bunsen.

Paa fysikens omraade har han gjort forsøg over egenvægten, trykkets indflydelse paa smeltede stoffes frysepunkt, haarrørs-fænomener og lovene for gas-indsugning. Saaledes paaviste Bunsen, at surstofmængden i den af vandet optagne luft er større end i atmosfæren selv, hvilken kjendsgjerning bl. a. er af den aller største betydning for fiskenes liv og elvenes selv-renselse.

Som Bunsens mest glimrende bedrift ansees i almindelighed hans — i fællesskab med Kirchhoff gjorte — opdagelse, at de saakaldte Fraunhofer'ske linjer, hine sorte linjer i sol-spektret, bevirkes af glødende metal-dampe i solens atmosfære. Han fandt, at disse sorte linjer i det farvede spektrum stemmer overens med farvede linjer i det mørke spektrum, saa snart de tilsvarende metal-dampe bringes ind i en ikke-lysende flamme. Paa denne maade opstod spektral-analysen. Denne har vist, at de os omgivende himmellegemer for største delen bestaar af de samme — eller nogle af de

samme — grundstoffe, som findes paa vor jordklode. Det fra stjernerne udstraalede lys viser i spektral-apparatet de samme linjer, som er eiendommelige for jordens grundstoffe, naar de bringes over i dampform. Herved er vort kjendskab til processerne i verdens-rummet blet betragtelig udvidet. Vi har nu lært med vore øine at erkjende himmel-legemernes forhold til hinanden, medens man før blot havde teoretiske overveielser at støtte sig til, og vi kan nu i forbindelse med astronomiens hypoteser danne os et billede af de forandringer, som i milliarder af aar har foregaaet og endnu foregaar i himmelrummet. Bunsen har saaledes vist sig som en af de heldigste og mest fremragende verdens-forskere, der nogensinde har levet.

Han var dog ikke alene en betydelig forsker; men han var ogsaa en dygtig lærer. Fra alle jordens lande strømmede elever til ham for at lytte til hans forelæsninger, se paa hans eksperimenter og under hans ledelse trænge ind i den videnskab, der finder sin eneste tilfredsstillelse i udforskningen af sandheden, der undgaar alt falskt skin og alene anerkjender som faktisk det, som kan bevises ved eksperimenter.

Hvor lyste ikke den gamle lærdes øine, naar han i auditoriet fortolkede naturens hemmeligheder for sin discipel-skare, og hvor beskeden var han ikke, naar han maatte fortælle om ting, hvis erkjendelse vi skylder ham! Høilydte bifalds-ytringer fyldte da sædvanligvis salen, og taknemmelig bukkede han for sine tilhørere uden at tilføie mere om det foreliggende emne, og man kunde da ved slige anledninger godt se paa ham, at hans elevers erkjendtlighed syntes ham den skjønneste løn. Han undlod stedse at gjøre offentlig brug af de ærestegn, som var tildelt ham af videnskabelige og statsautoriteter, og han var helt til sin død den ligefremme og fordringsløse forsker, som han var ved begyndelsen af sin videnskabelige løbebane.

I laboratoriet var han utrættelig i at hjælpe sine elever tilrette, skaansomt at gjøre dem opmærksomme paa begaaede feil og at give dem praktiske vink med hensyn til deres arbeider. Stedse søgte han at opdrage de unge analytikere til enkelhed. »Med de simpleste hjælpemidler,« sagde han gjentagende, »maa man lære at arbeide; ti det er ikke altid, at vel-udrustede universitets-instituter staar til den praktiske kemikers raadighed.« Men han vilde ogsaa, at eleven selv skulde udføre alle arbeider lige til den minste detalj, for at han kunde lære at staa helt paa egne ben uden at trænge hjælp. Leilighedsvis var det ham en særlig fornøielse for sine elever at foretage glasblæser-arbeider foran blæselampen eller ved vanske-

ligere mineral-analyser at vise dem de enkelte trin i undersøgelsen. Nu og da sammenkaldte han en del af sine beste elever for i forening med dem at udføre spektral-analytiske arbeider, noget, man andensteds blot yderst sjelden havde anledning til at lære saa indgaaende at kjende.

I aaret 1889 traadte Bunsen i en alder af 78 aar tilbage fra sin i de siste aar ved Heidelbergs universitet udførte lærer-virksomhed for at tilbringe resten af sit liv i ro, en ro, han vel maatte unde sit legeme, men som hans livlige aand selv til det siste ikke kunde finde.

Bunsens navn vil ikke alene i videnskaben leve videre som et lysende eksempel, men ogsaa i hele den dannede verden vil han stadig blive nævnt som en type paa en ægte naturforsker.

En ny teori om geniet.

(Efter dr. **Winiarski** i *L'Humanité Nouvelle*).

Menneskehedens oprindelse er omgiven af en tæt taage, som dog videnskaben nu begynder at adsplitte. Det er ikke nødvendigt at antage, at de første mennesker udelukkende levede parvis eller i grupper, bestaaende af en mand og flere kvinder, ligesom de høiere pattedyr, — hvilket flere lærde paastaar; men maaske det forholdt sig saaledes, som andre videnskabsmænd mener, at de ogsaa fra begyndelsen af sluttede sig sammen i mer eller mindre talrige flokke. Efter al sandsynlighed fandtes begge livs-typer og eksisterede ved siden af hinanden, idet de førte en uafbrudt kamp om overherredømmet, noget vi ogsaa kan iagttage hos de øvrige pattedyr.

Det er paa denne maade alene, at man kan forstaa de psykologiske forskjelligheder mellem geniet og mængden. De mennesker, som levede alene, parvis eller i smaa grupper, bestaaende af en mand og flere kvinder, maatte stadig kjæmpe haardt for tilværelsen, og i denne kamp blev alle svage eller mindre dygtige tilintetgjorte. Saaledes sikredes det biologiske fremskridt og opstod der væsener, udrustede med stadig dybere tænke-evne og samtidig ogsaa med mer og mer egoistiske følelser. Naar en slig eneboer mødte en stor flok, blev han gjerne overvunden trods sin biologiske overlegenhed. Eller hvis han tilfældigvis selv blev seirherre, blev han flokkens høvding, troldmand, præst, digter; han indehavde alle stillinger, hvor hans skarpe tænkning, som han havde i arv fra sine forfædre, viste sig

nyttig for samfundet, og dette var aarsagen til, at han blev taalt til trods for sine egoistiske følelser.

Aarhundreders erfaring viser os, at genierne altid findes ved en af de to yderste poler af uselskabelighed eller sygelighed. Forgjæves har de øvrige mennesker i hundred tusen aar forsøgt at drage dem ned til det almindelige, normale nivaa. Det vilde være naivt at antage, at dette beror paa tilfældighed eller ond vilje; der er her tale om dybe race-forskjelligheder, som ikke paa nogen maade lader sig udslette. Samfundet siger til genierne: Vær, som vi er, eller vær ikke! Hvis denne trusel endelig bringer dem til at underkaste sig de almindelige regler, — se, da viser der sig en hel række nye, uventede foreteelser, saa som sygelig altruisme, mysticisme, pessimisme o. s. v. Og det er et stort spørsmaal, om de saaledes opnaaede resultater er bedre end det onde, man har villet undgaa.

Visse psykologer anser ikke alene de geniale mennesker for udartede, men ogsaa hele Europa, som læser dem og beundrer dem. Men nu maa man ikke glemme, at hele samfundet er en flok, og i naturen findes der ikke flokke uden høvding. Ingensteds er trangen til at have høvdinger saa mægtig som blandt menneskene.

Det er genierne, som leder massen. Dersom høvdingernes sjæl er forgiftet, sygelig, er det ikke blot dem selv, der lider ved det, men hele samfundet. I de første tider tilbad menneske-flokkene de høvdinger, der bemægtigede sig herredømmet over dem. Saaledes er det ogsaa den dag idag. Forskjellen er kun, at dengang var baade høvdinger og flokke sunde; men nu er høvdingerne syge, udartede af det tryk, massen i aarhundreder har udøvet paa dem, og dette virker atter tilbage paa hele samfundet. Mængden kan sætte sig op mod sine høvdinger; men de kan ikke leve uden dem. Hele forholdet skjules af et dobbelt maske-spil. Paa den ene side søger massen at indbilde sig, at den selv skaber de ideer, den faar fra genierne, og paa den anden side søger disse siste, der er bange for at miste sin magt, omhyggelig at skjule det herredømme, de udøver. Ofte faar man anledning til at se denne høvdingernes komedie. Marx f. eks. øver en ubegrænset indflydelse paa mængden, men forsikrer, at det er den, som er herre. I et stykke af Shakespeare siger en smigrer til Cæsar: O! du, som ikke elsker smiger! Og Cæsar smiler tilfreds.

En genial mand maa leve i ensomhed; dette kræver hans natur. Men dette taaler ikke samfundet og øver et baade materielt og moralsk tryk paa ham, for at faa ham til at blive lig andre. Men den moralske mekaniks love er ligesaa ubønhørlige som den fysiske mekaniks.

To legemer af forskjellig tæthed kan ikke holde sig i samme nivaa. En furu vantrives i et drivhus og et orangetræ i Nordens barske klima. Den almindelige, sædelige samfunds-kultur ødelægger helt eller delvis den geniale, gjør ham ufrugtbar og frembringer sygelige tilstande hos ham. Samfundet fordrer intet heltemod, men kun en sædelig borgers middelmaadige instinkter. Denne fordring, som passer saa godt for de øvrige mennesker, forstyrrer den geniales indre ligevægt, — han henfalder til pessimisme eller mysticisme. Han blir straks mirakelmager, en menneskehedens frelser, han blir skaber af den menneskelige lidelses religion som Dostojevskij, eller en forguder af de simple og dumme som Tolstoi. En opmærksom undersøgelse viser forøvrigt bestandig, at der paa bunden af disse sygelige fænomener ligger en vel dulgt egoisme hos den griske eneboer. Denne geniale kjærlighed og geniale godhed er altid høist mistænkelige. De minder mer om hevn end om noget andet.

En saadan genial mand giver sig i sin alderdom ofte til at præke afholdenhed og næste-kjærlighed, og hyppig fortæller han os ogsaa paa den klareste maade, hvordan han er kommen til denne filosofi. Han er gammel, hans hud slaar rynker, hans haar graaner, hans tænder falder ud; der er ikke tale længer om nogen nydelse for ham. Lad os afholde os fra alt, — siger han da, saa blir vi ikke udsatte for skuffelser! Denne præken vilde være meget virksom, dersom han selv i sin ungdom havde givet os et eksempel paa afholdenhed, — hvis ikke er det jo blot hans uformuenhed, der giver sin ærgrelse luft. Siden han ikke selv kan tage del i nydelserne, vil han forsøge at forgifte dem for andre.

Og denne kjærlighed til de smaa og simple, er det ikke blot svaghedens og frygtens misundelse, som giver sig udslag paa den maade, at der prøves paa at lægge hindringer i veien for de stærke? Kjærligheden til de svage er hos geniet kun en godt maskeret ærgrelsens kjærlighed, i grunden ikke andet end en ubevidst egen-kjærlighed. Det virkelige forhold er altsaa dette:

Enten har geniet naturlige og sunde instinkter og følger sine egne love. I saa fald kan samfundet ikke fordrage ham inden sin midte, de forfølger, piner og plager ham. Mussets og Byrons digtning gjenlyder af de ulykkeliges hjerteskjærende skrig, og man hører ogsaa de melankolske klageraab, naar man læser Dantes, Shakespeares, Goethes, Heines, Poes værker.

Eller den geniale bukker under for samfundets tryk og føier sig villig efter dets love. I saa fald faar vi en hel række sygelige

afvigelser, og det udartede geni forgifter med sin syge sjæl samfundet selv.

Hvis dette siste skulde være det almindelige — og det mener visse psykologer —, vilde det være ensbetydende med al høiere kulturs ophør. Berøvet sine genier, blir mængden blot som en myretue, der ikke kommer af flekken.

— Man maa dog heller ikke underkjende samfundets betydning. Det er klart, at hvor der lever mange individer sammen, opstaar der gradvis blandt dem en bevidsthed, en tanke, en logik; men den herved bevirkede civilisation kan ikke skride frem længer end til et vist punkt. For at en samfunds-gruppe skal kunne overskride denne givne grænse, maa der paa skuepladsen optræde et individ af en høiere race. Han kan for det første opdage helt nye sandheder og for det andet syntetisere, d. v. s. samle de enkelte, spredte erfaringer under et høiere synspunkt. Det er netop denne sist nævnte evne, som er et af de mest karakteristiske træk hos geniet. Man tænke blot paa Lagrange, Kopernikus, Newton, Darwin o. s. v. Der er intet overnaturligt ved geniet; men han er et menneske med sammentrængt energi, et individ, der blir udgangs-punktet for samfundenes fremadskriden. Han kan lignes med en haandfuld kraftigt sprængstof, der sætter store masser i bevægelse.

For at vise, hvor liden betydning genierne har i forhold til samfundet, pleier man ofte at spørge: Sæt, at f. eks. Goethe havde levet fuldstændig udenfor al civilisation, — hvad havde han da udrettet? Da kan man trygt svare, at han i saa tilfælde sandsynligvis vilde være blet opfinder af ilden, af øksen, af sproget, af mytologien o. s. v. og dette vilde være bedrifter, der i storhed ikke havde staaet tilbage for »Faust«. Det er klart, at det store samfund har sin del i den menneskelige udvikling, og genierne sin. Gaar begges bestræbelser i samme retning, er det jo heldigt; men det forekommer bare i de sjeldneste tilfælde. Geniet kan være hundreder af aar forud for sin tid, og først fremtidige slægter formaar at fatte sandheden af hans ideer og benytte sig af dem. Men selv i det lykkelige tilfælde, at samfundet og geniet arbeider haand i haand, vilde dog massen, overladt til sig selv, blot holde paa at stampe paa samme flæk; den almene aandelige strømning maa træffe en genial hjerne, og naar saa denne udsender den tændende gnist, opstaar der først en ny idé eller en ny opfindelse. Begge faktorer er nødvendige.

— Lad os dernæst betragte, paa hvilken maade denne sammentrængte almen-kraft, geniet, spredes under indflydelse af samfundets tryk og forvandler sig til »talenter«. Dette sker dels ved arbeidets

deling, dels ved uregelmæssig krydsning. Vi vil se lidt nærmere paa denne siste.

Hvis man parrer en god race-hingst med daarlige hopper, avles der daarligt afkom, ligt mødrene, idet farens egenskaber gjenfindes spredte paa forskjellig maade. Et føl faar farens øie, et andet øret, et tredje foden o. s. v. Akkurat det samme finder sted med geniet paa grund af den uordnede og tilfældige krydsning; den ene af hans efterkommere arver haanden, den anden øinene, den tredje kanske den lille hjerne o. s. v. Saaledes opstaar de store og smaa talenter, og saaledes spredes geniet og forsvinder. Kanske saa geniet kommer frem igjen, — hvis det slumpetræf finder sted, at krydsningen atter skulde bringe de spredte træk sammen —, for saa paa nyt at forsvinde. Det er tvilsomt, om samfundet af sine nuværende slette elementer er istand til fremdeles at skabe genier. Man kan ikke lave guld af bly. Den fine menneske-race har blot kunnet frembringes der, hvor samfunds-trykket ikke har været altfor stærkt, hos middelalderens uciviliserede folkeslag og i den forhistoriske tid. Tilbage til disse forgangne tider maa man søge for at finde de ægte, virkelige genier. Hvis der ogsaa nu en sjelden gang imellem opstaar et geni, maa dette fænomen nærmest betragtes som attavisme (ɔ: tilbagefald til tidligere former). Og de genier, vi har nu til dags, de bærer uhyggelige arve-mærker efter massens mord-forsøg. Samfundsudviklingen, arbeidets deling og den regelløse parring arbeider trofast paa geniernes fuldstændige udryddelse.

Ligesom en hvid lys-straale ved at gaa gjennem et prisme spalter sig i alle spektrets farver, saaledes spredes geniet af de før nævnte aarsager og forvandler sig til »talenter«, — malere, musikere, digtere, videnskabsmænd. I almindelighed bærer alle ensidige talenter en liden rest af geniet i sig; fraseet sin specialitet kan de være aandelig meget indskrænkede. Det er noget lignende som, at man ofte kan faa anledning til at beundre en usædvanlig liden haand eller fod hos øiensynlig simple personer. Disse talentfulde mennesker viser os tydelig, hvad arbeidets deling vil sige.

— En race i sin helhed er ikke genial. Racen er ikke andet end en opløsning, hvori der udkrystalliserer sig nogle faa genier. For at gjøre en del — ofte meget tvilsomme — erobringer underholder samfundet en hel armé, for at frembringe en del geniale mennesker maa det ofte opføde en hel generation, — og samfundet taber ikke paa det! Det er bare »bi-udgifter«. Samfundene burde tillade sig den luksus at underholde tusener af mænd og kvinder af over-klassen, selv om de i regelen er unyttige, ofte endog henfaldne til udsvæ-

vende fornøielser; ti dette vilde vist være den fornuftigste maade at opfostre genier paa.

Vi har allerede behandlet det antropologiske forhold mellem racen og geniet, nemlig at racens forskjellige egenskaber, der er spredte til alle kanter paa grund af arbeidets deling og den uregelmæssige krydsning, samler sig leilighedsvis atter i geniet som i et brændpunkt. Det staar nu igjen at studere den psykologiske forbindelse, der bestaar mellem dem.

Er det ikke godt muligt, at naturen fordrer geniets egoisme som nødvendig betingelse for menneskehedens fremskridt? Lad os tænke os en løve, som man har trukket klørene og tænderne ud paa; den vil da være som et lam, et legetøi for børn, og man kan ikke længere kalde den for dyrenes konge. Er det ikke netop heri, samfunds-kulturen bestaar? Gaar den ikke ud paa at knuse og ødelægge geniets egoisme? Paa denne maade kan man omdanne fyrige fuldblods-hingste til elendige øg og faa ulvene til at græsse sammen med faarene. Man kan opkaste det spørsmaal, om samfundet har ret til at knuse egoismen hos geniet, denne ømfindtlige fremskridtets drivkraft, som naturen saa sindrig har indhyllet i et hemmelighedsfuldt skjær. Forresten, havde ikke genierne havt sin »forfærdelige egoisme«, vilde de for længe siden blet knust under samfundets tryk.

Naar geniet befinder sig i sin saakaldte »galskab«, lader han netop sin skaber-evne komme til udfoldelse. De største moral-forbedrere, hvis minde nu er tilbedt, blev af sine omgivelser anseede som umoralske fordærvere. Samfundet brændte paa baalet tænkere, hvis systemer nu hersker i videnskaben.

Hele den moderne musik, fra middelalderen til den nyere tid, er blet skabt af omtrent et hundred komponister. Sammenholder vi dette antal skabere med de millioner mennesker, som i dette tidsrum har beskjæftiget sig med musik, kan vi slutte os til geniets sjeldenhed. Det samme forhold mellem antallet af genier, talenter og mængden vil vi antagelig gjenfinde inden andre aands-omraader.

Lapouge mener, at det er den blonde, langskallede race, der hovedsagelig frembringer genier. Men dette er tvilsomt. Sandsynligvis er enhver, ren eller blandet, race istand til inden sin midte at avle geniale mennesker, individer med omfattende, universelle aandsgaver, med fortættet livs-energi, og som kunde blive ophav til en høiere race. Men individer, der forbliver nede i massen, vil aldrig kunne naa til maalet; ti hele samfunds-udviklingen, med arbeidets deling og den voksende samfølelse, med den regelløse parring, peger

tydelig mod disse store personligheders udryddelse. Nede i den tætte masse danner der sig en slags ligevægt blandt de underlegne individer, der bevirker, at ethvert dygtigere og derfor ogsaa fordringsfuldere individ blir stødt ud, — hvilket er ligesaa nødvendigt som, at en kork, som neddyppes i vand, stødes op til overfladen, — notabene hvis da ikke disse overlegne mennesker forstaar at sætte sig i besiddelse af magten. Inden menneskeheden vil det altid være saa, at genierne er, aandelig talt, eneboere; dette svarer til, hvad man ser i dyre-verdenen, nemlig at de ensomt levende typer er mer intelligente end de, som lever i samfund.

Som før sagt var de forhistoriske tider geniernes egentlige vugge. Da summen af disse tidligere tiders genier er begrænset, men den raa masse derimod forøges ustanselig, foregaar der en stadig spredning af genierne, som gaar over i talenter, miniatur-udgaver, der stadig blir mindre og mindre, indtil de helt forsvinder.

— Da geniet stadig blev jaget og forfulgt af samfundet, maatte han se til at hævde sig paa den maade, at han bemægtigede sig herredømmet. Saaledes traadte han ind i den herskende klasse, som i oldtiden og middelalderen ofte viste biologisk overlegenhed i forhold til de undertrykte folk. Men selv som medlem af den herskende klasse kunde ikke geniet holde sig i sin rene form, men blot i sin blandede form. Denne overklasse blev nu en beholder, der videre forplantede geniets forskjellige dele og saaledes gjorde det muligt, at der atter opstod et geni, hvis krydsningen var saa slumpe-heldig at bringe de spredte dele sammen igjen ved et udslag af attavisme. Under denne blinde spredning af menneskehedens største skatte, som det moderne samfund viser os, splitter de geniale egenskaber, der stundom tilfældigvis forenes, sig atter i større og mindre talenter, der stadig forminskes paa grund af massens vækst. Og desuden taber ogsaa overklassen sin biologiske overlegenhed. Penge-giftermaal, kjærligheds-forbindelser med lavere staaende kvinder har fordelt blandt pøbelen geniernes fysiologiske eiendommeligheder, der ellers vilde have holdt sig inden aristokratiet. Paa samme tid har arbeidets deling virket til at frembringe professionelle typer blandt aristokratiet, soldater, spillere, jockeyer o. s. v. Man kan saaledes for fremtiden heller ikke gjøre regning paa, at overklassen skal kunne avle fremragende mennesker. Genierne vil snart aldeles forsvinde, hvis ikke samfundet, oplyst af videnskaben, tager sig sammen og søger at bevare de siste rester af en overlegen race, som vi for en stor del skylder hele vor civilisation, og paa hvem samfundets fremtidige udvikling beror.

Det ægyptiske Sudan.

(Efter **Rudolph von Slatin-Pascha** i *Deutsche Revue*).

Siden Mohamed Alis tid, altsaa mer end 70 aar, stod Sudan under det ægyptiske herredømme og viste sig civilisations-dygtigt. I landets større byer levede ægyptiske og europæiske kjøbmænd, fremmede magter havde sin stadige konsular-repræsentation i hovedstaden Khartum, og reisende af alle nationer kunde ikke blot uhindret drage gjennem landet, men fandt ogsaa beskyttelse og understøttelse. Telegraflinjer og regelmæssige postforbindelser lettede samkvemmet med de fjerneste steder. Moskeer og kristelige kirker byggedes, og talrige missions-skoler beskjæftigede sig med ungdommens religiøse og moralske opdragelse. Da optraadte Mohamed Akhmed som gjenføder af »den dybt sunkne mohamedanske tro.« Som mahdi (mester) fandt han snart tiltro hos folkets store masse, der satte sig op mod regjeringen; han vandt den ene seir efter den anden, og med Khartums fald var han i begyndelsen af aaret 1885 herre over Sudan. Nu turde ingen europæer mer vove at overskride dette lands grænse. Den som gjorde det, kunde vente sig døden eller livsvarigt fangenskab.

Altfor længe saa Europa, hvis opmærksomhed var rettet paa andre hold, roligt paa de sørgelige tilstande, som nu var begyndt at gjøre sig gjældende i Sudan, indtil endelig gjengjældelsens time slog. Tiden var kommen til at tage revanche, og saaledes begyndte England og Ægypten omkring midten af mars 1896 et felttog for at gjenvinde Sudan, hvilket fandt sin foreløbige afslutning med indtagelsen af Omdurman 2den september 1898.

Efter at nu begeistringen over kampens heldige udfald har lagt sig, og Europa har ytret sin tilfredshed med civilisationens seir over barbariet, træder vel nærmest det spørsmaal i forgrunden: »Hvorledes vil det gaa med Sudan i fremtiden? Hvilke forhaabninger tør man knytte til disse nye egne?« For nærmere at gaa ind paa dette spørsmaal, maa man kaste et blik tilbage paa den nu afsluttede udviklings-fase i Sudan.

Det ægyptiske Sudans befolkning falder efter sin levemaade i to stammer: fast bosiddende (i byer og landsbyer) og nomadiserende arabere. Disse siste deler sig igjen med hensyn til sine hjorder i kamel-opdrættere (Siad il Bill) og kvæg-eiere (Baggara).

Den fastboende befolkning driver hovedsagelig agerbrug og ved siden deraf nogen handel, de nomadiserende arabere lever

næsten udelukkende af kvægavl. Begge grupper stod naturligvis i økonomisk forbindelse med hinanden og tilfredsstillede hver sine ringe behov; araberne bragte kvæg til de fastboendes markeder, for at tiltuske sig korn, land-beboerne drog med korn og de faa handelsartikler, som de førte med sig, brogede, lette manchester-varer, glasperler o. s. v., til nomaderne, for at hente sig kvæg.

Handelen paa udlandet var ikke meget livlig paa grund af de store vanskeligheder ved indførselen til Ægypten og paa grund af landets store udstrækning.

Udført blev: elfenben, der, hovedsagelig kommende fra Bahr el Ghazal og den Hvide Nil, var regjeringens monopol og af denne sædvanlig solgtes til kjøbmænd i partier; dernæst smaa kvanta af kautsjuk, strudsefjær, tørrede oksehuder; af apotekervarer sennemecca-planten og frugten af tamarinde-træet. Hoved-udførselen bestod i gummi arabicum, fra det sydlige Kordofan og fra Kargog ved den Blaa Nil.

De vigtigste handelsveie var: Khartum, Berber-Suakin eller Berber-Abu Hamed-Korosko, eller Khartum, Korti, Debbeh, Wadi Halfa; en stor del af gummiet fra Kordofan gik ogsaa direkte fra Bara til Debbeh og Wadi Halfa. Den ringe handel fra Gedaref, Gallabat og Kassala gik direkte til Suakin og Massawa.

Naturligvis maatte varerne gjentagne gange omlades, og det tog lang tid, før de nødvendige kameler og baade kunde opdrives. Det er derfor ogsaa let forklarligt, at kjøbmændene brugte flere maaneder for at komme tilbage med sine artikler.

Sudans beboere, der dels lever i lerhuse og straahytter, dels i telte, de selv har forfærdiget, er temmelig fordringsløse i sine fornødenheder, og det er ikke lønnende for kjøbmænd at handle med dem. Da de i det hele taget fører et meget tarveligt liv, kom indførselen væsentlig at staa tilbage for udførselen, og landet vilde vel paa sin maade have gaaet en vis beskeden velstand i møde, hvis ikke skatterne og afgifterne havde opslugt disse overskud. Ved inddrivelsen af disse kunde man naturligvis ikke altid gaa saa lempelig frem, og saaledes opstod der hyppig rivninger, der efterhaanden avlede stor misnøie i landet. Denne steg i tidens løb til en almindelig utilfredshed med regjeringen og fandt stadig ny næring, fremfor alt i embedsmændenes havesyge, især de sudanesiske, som i den siste tid havde opnaaet høie stillinger og ved undertrykkelse og volds-handlinger hovedsagelig tilstræbte det ene maal, saa hurtig som muligt at berige sig. En videre kilde til utilfredshed laa ogsaa i de europæiske forvaltnings-organers ubekjendtskab med landet; disse

gav ofte i den beste hensigt ordrer og traf foranstaltninger, der var stik modsatte af sudanesernes traditioner og anskuelser og af den grund maatte forøge uviljen.

Mohamed Akhmed kjendte denne stemning i landet og forstod at benytte sig af den. Da han meget vel vidste, at kun en religiøs faktor i længden kunde forene de indbyrdes fiendtlige stammer, erklærede han sig for at være den af Gud sendte mahdi, fandt tiltro og seirede. Men 6 maaneder efter Khartums indtagelse døde han, og efter den tidligere trufne overenskomst gik herredømmet over til hans vezir, kalifen Abdullahi ebn Seid Mohamed af Taascha-stammen (Baggara).

Denne mand, der fra ungdommen af havde drevet kvægavl, gik tidligere ogsaa paa slavejagt sammen med sine stammefæller. Han havde bevaret den for hans stamme eiendommelige energi; medlidenhed var sjelden at finde hos ham. Skjønt han, eller rettere fordi han selv var fuldstændig udannet (han kan hverken læse eller skrive), turde ingen vove at give ham raad; hans store mistænksomhed, et af hans mest fremtrædende karaktertræk, lod ham overalt se fiender. Han regjerede kun efter egne anskuelser og øieblikkets indskydelser og saa meget strengt paa den hurtige slaviske udførelse af alle sine befalinger.

Saaledes troede han blot at skulle støtte sig til sin magt og bekymrede sig lidet om, hvorvidt han ved sine forholdsregler og anordninger blev populær blandt folket eller ikke.

Kommen fra det vestlige, Darfur var og blev han en fremmed i Nildalen, men var klog nok til at indse, at han for at befæste sit herredømme ogsaa i antal maatte styrke sit eget parti, d. v. s. sine egne stammefæller. Han sendte derfor efter sin forgjængers eksempel flyveskrifter ud til alle vestens araber-stammer og befalede dem med alt sit at valfarte til Omdurman. Gjennem sine agenter lovede han dem guld og grønne skoge, konfiskation af Nil-folkenes formue og dennes fordeling blandt dem. For at give sine ønsker, hvis opfyldelse det gik noget langsomt med, det rette eftertryk, udstedte han endelig til sine slægtninger, der kommanderede over tropperne i Kordofan og Darfur, ordrer til med magt at bringe de stammer til Omdurman, som ikke af egen drift foretog pilgrims færd til ham.

Der opstod nu en formelig folkevandring fra vesten til østen. Uafbrudt strømmede med større og mindre mellemrum folk til fra de vestlige provinser, og lige til den siste tid varede disse tog.

Vistnok kom ikke alle med det gode, men mange maatte med magt fordrives fra sine bosteder og tvinges til at drage til Omdurman.

Naturligvis gik tusener tilgrunde paa den lange, besværlige vei, medens de, der kom helskindede frem, var udsatte for de ved klimat-forandringen foraarsagede sygdomme og hyppig laa under derfor. Dog havde kalifen i de talrige gjenlevende stadig et rygstød til at holde Nil-stammerne i tømme, der havde fattet mistanke til hans upartiskhed og gode hensigter.

De fra vesten kommende stammer havde paa sin vandring for største delen tabt sine hjorder, som udgjorde deres hele rigdom. De kom som fattige folk til Nildalen, men haabede dog ved kalifens hjælp at naa til velstand igjen. Det laa i hans interesse at styrke og derfor ogsaa skaane sine egne partifæller og landsmænd, der jo som fremmede i landet ene og alene kunde støtte sig til ham og hans herredømmes bestaaen og under alle forhold maatte forblive ham tro. Han sendte derfor en stor del af folket fra Gezireh (d. e. landet mellem den Blaa og Hvide Nil) saa vel som beboerne af Nildalen fra Khartum til Dongola, til grænsen henimod Ægypten, Abessinien, Redjaf og Darfur, hvor de da omkom i de forskjellige kampe eller laa under for strabadser og mangel paa mad.

De i sit hjem tilbageblevne Nil-stammer blev i aarets løb afvæbnede og svækkedes moralsk, fysisk og økonomisk ved konfiskationen af deres formue og ved alle de trykkende foranstaltninger, som kalifen var saa opfindsom paa. De faldnes landeiendomme og løsøre blev ofte ganske vilkaarligt fordelt blandt de fremmede folk fra vesten; ogsaa kalifen selv, der tænkte paa egen berigelse, konfiskerede uafladelig opsætsige og forræderske folks formue, eller rettere deres, som han erklærede derfor. Følgen af disse sørgelige forhold var, at der nogle faa aar, efter at kalifen havde taget Sudan i besiddelse, neppe var mer end en tredjedel af den oprindelige befolkning ilive.

De saaledes mishandlede tilhængere af mahdien fik dog endelig øinene opladte for herskerens grusomhed og vilkaarlighed. De i begyndelsen fanatisk kjæmpende dervisjer (som de almindelig feilagtig kaldes) begyndte efterhaanden at vaagne til bevidsthed om, at de var skuffede i sine forventninger, og at man havde misbrugt dem. Havde man tidligere slaaet dem med pisker, saa tugtedes de nu med skorpioner; det blev dem klart, at man benyttede religionen blot som middel til opnaaelsen af maalet, som et skilt; selv havde de dræbt eller forjaget de ægyptiske embedsmænd, blandt hvilke jo mangen en ogsaa havde været retskaffen og pligtopfyldende, og havde isteden faaet grusomme, haardhjertede Baggara, hvoraf hver enkelt indbildte sig at være hersker. I erkjendelsen heraf ønskede

nu mange en ende paa denne sørgelige tilstand, som de selv bar skylden for. Saaledes stod sagerne ved ekspeditionens begyndelse. Desuagtet turde man ikke hengive sig til altfor vidtgaaende illusioner. Kalifens slægtninge, hans stamme og den største del af Baggara var beredte til at kjæmpe og dø med sin herre; negertropperne, der i ham var vante at se sit hoved, var ham tro som før, og selv mange af Nildalens beboere, som under de uordnede forhold havde erhvervet sig formue eller i sin tid kraftigt havde understøttet ham mod regjeringen og nu var bange for den straffende retfærdigheds arm, fandt sine interesser knyttede til kalifens og var bestemte paa med vaaben at træde i skranken for hans magt. I overvurderen af fiendens styrke traf man saaledes forberedelserne til gjenerobringen af Sudan. Resultatet af det $2^1/_2$ aar lange felttog er for bekjendt til, at vi her nærmere skal gaa ind derpaa.

Den 2den september 1898 vandt ægypterne og engelskmændene slaget ved Omdurman, og søndag den 4de september heistes under kanonernes torden det engelske og ægyptiske flag paa det ved den Blaa Nil liggende, af dervisjerne halvt ødelagte gamle regjeringspalads, som i sin tid general Gordon havde beboet, til tegn paa, at begge disse magter i forening havde beseiret fienden og taget landet i besiddelse.

Under den vilkaarlige tyrans næsten 14-aarige regjering er landet blet fuldstændig ødelagt. Neppe en tredjedel af den oprindelige befolkning lever i disse distrikter, som, hvis man havde den fornødne arbeidskraft, kunde give et stort udbytte.

Især vil Bahr el Ghazal-strøget have en fremtid for sig paa grund af det der rigeligt forekommende gummi elasticum. Professor Schweinfurth berettede i sin tid, at han havde fundet mer end tyve forskjellige figentræer, der alle indeholder gummi elasticum.

Allerede Emin Pasja, Gessi og Lupton Bey havde sin opmærksomhed rettet paa dette produkt og betegnet det som en kilde til kommende rigdom. Nutildags, i bicyklernes, motorvognenes og gummihjulenes tidsalder, hvor efterspørselen efter denne artikel er blet saa stor, kan man vel antage, at de ovenfor nævnte forskere spaadomme saa meget mere vil gaa i opfyldelse.

Elfenben og strudsefjær hørte fra tidligere tider af til landets bekjendte eksportartikler, og ved fornuftige jagt-forskrifter vil Sudan i disse produkter ogsaa for fremtiden have en varig indtægts-kilde. Sennemecca og tamarinde findes i overflod. Okse- og kamel-hjorder, som danner de nomadiserende araberes eiendom, er, som ovenfor antydet, i sammenligning med tidligere skrumpet ind til intet, saa at

handelen med disse produkter, især med dyrehuder, længe vil blive uden betydning.

Et lands handel og velstand afhænger væsentlig af dets geografiske beliggenhed og jordbundens beskaffenhed, af kommunikations-midlerne i det indre og af forbindelsen med nabostaterne, endelig af befolkningens personlige egenskaber og mange andre økonomiske faktorer. Sudans beliggenhed og beskaffenhed sikrer det uden tvil en god fremtid. Frugtbart som landet er, gjennemskaaret af seilbare floder, med værdifulde naturprodukter og mineralske skatte, giver det ganske gode forhaabninger.

Snart vil man vel gjennembryde det store vegetationsbelte, som hindrer dampskibs-forbindelsen mellem Fashoda og Redjaf, og saaledes skaffe sig en direkte forbindelse med den øvre Nil. Lykkes det Cecil Rhodes at virkeliggjøre sit projekt, at føre sin bane videre mod nord, vilde man dermed allerede have en direkte forbindelse mellem Alexandria og Kap. Denne kommunikations-linje vilde faa den største betydning for det indre Afrikas økonomiske udvikling.

En direkte forbindelse mellem Nord- og Syd-Afrika vilde særlig være vigtig for militære øiemed; ti kun derved vil man være istand til hurtigt at bringe troppe-afdelinger, uden at trætte dem ved lange marsjer, til det sted, hvor man behøver dem. Operationer, hvortil man nu trænger uger og maaneder, vilde da kunne udføres paa lige saa mange dage.

Det er naturligt, at slavehandelen med alle de midler, man har til sin raadighed, maa undertrykkes ved alle midler og at humanitetens aand ikke kan taale, at dette uvæsen bestaar fremdeles. Friheden virkede ogsaa tillokkende paa de sorte, og saaledes forlader nu mange tusen af dem sine hjemlande, for at blive sine egne herrer og lære at kjende uafhængigheds-følelsen. Da de nu hverken besidder jord eller kvæg, og heller ikke har det aller nødvendigste til at drive handel, vil vel regjeringen drage omsorg for paa en nyttig maade at beskjæftige denne mængde af befriede.

Kalifens magt er i forhold til antallet af hans tidligere tilhængere ikke synderlig stor, ialfald for liden til at betyde nogen alvorlig fare, men stor nok til endnu at volde mange ubehageligheder.

Lord Kitchener har bevist, hvad han er istand til, og ved vel ogsaa, hvad han i fremtiden har at gjøre. Han understøttes med raad og daad af udmærkede engelske officerer, som nu praktisk kan anvende sine mangeaarige erfaringer, sit kjendskab til sprog og lokaliteter. Har en feltherre saadanne medarbeidere og saadanne tapre, fordringsløse og udholdende tropper, som de ægyptisk-

sudanesiske er, da kan han og med ham den civiliserede verden i alle tilfælde og under alle forhold regne paa et heldigt resultat af ethvert foretagende.

Efter at ogsaa ved den nylig afsluttede engelsk-franske grænsekonvention interesse-kollisionen mellem begge disse nationer kan ansees som foreløbig op- og afgjort, staar der nu ingen videre hindring iveien for den civilisatoriske kappestrid mellem alle i Afrika interesserede magter.

En norsk dame i Manila under krigen.

Naar vi skandinaver først har sat os et maal, saa gir vi os ikke saa let; jo flere vanskeligheder at overvinde, desto bedre. Det maa indrømmes, at det saa mørkt ud, men slig tænkte jeg nu alligevel, da jeg en søndag morgen i juni maaned ifjor ved min ankomst til Manila modtog ordre fra den amerikanske admiral at forføie mig bort fortest muligt. Ja, det var jo rigtignok dampskibet, jeg reiste med, som fik sit løbepas paa denne maade, men meningen var, at vi passagerer blev negtet tilladelse til at gaa iland, ligesom alle de andre før os under beleirings-tilstanden. Kapteinen ombord paa skibet var ude af sit gode skind — her bragte han forgjæves en ladning cement hele den lange vei fra Glasgow, og saa maatte han vende næsen hjem igjen med uforrettet sag, for trods alle signaler var amerikanerne ubøielige. Heldigvis havde vi post med fra Iloilo, den næst største havneby paa de filipinske øer, og efter ivrigt samraad signaliserede vi, at vi havde britisk post at aflevere. Admiralskibet signaliserede da endelig tilbage følgende: »Come within hail«, hvilken ordre ufortøvet blev adlydt. En amerikansk officer kom ombord, men bragte fremdeles strengeste ordrer, at skibet med last og passagerer maatte væk; posten derimod fik lov at passere. Da jeg imidlertid var i besiddelse af et anbefalingsbrev til commodore Dewey, opgav jeg ikke haabet, men afleverede samme til vedkommende officer ligesom en anden passager, en englænder, der havde sit hjem i Manila, fulgte mit eksempel og oversendte et brev til den britiske admiral ombord paa krigsskibet »Immortality«.

Det blev os da endelig tilladt at oppebie admiralens videre bestemmelser, hvilket skede med megen spænding. Især afventede englænderen sin skjæbne med angst og bæven, for han bragte vigtige

spanske telegrammer, officielle breve og dokumenter fra regjeringen i Madrid til den spanske generalguvernør Conde Augustino i Manila. Disse dokumenter var blet ham anbetroet delvis gjenem den spanske generalkonsul i Singapure samt gjennem generalguvernør Reos i Iloilo. Samme englænder var nemlig gift med en spanierinde og havde svigersønner i den spanske armé, derfor dette tillidshverv.

Efter en halv times tid kom atter baaden tilbage fra admiralskibet og medbragte denne gang en høiere officer, som jeg siden erfarede, admiralens adjutant.

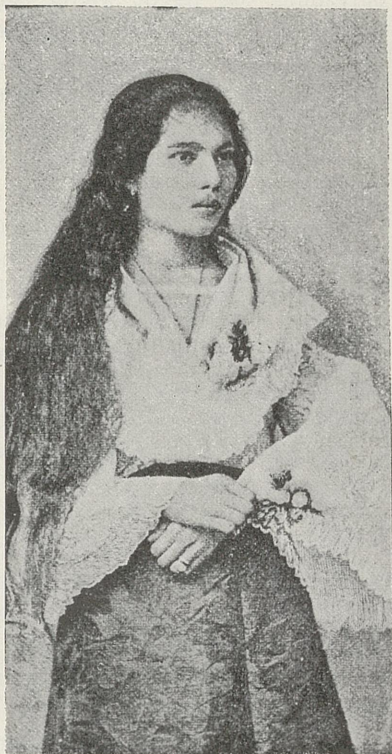

Kvinde i Manila.

Efter at kapteinen og herrerne havde talt med adjutanten, lod denne sig forestille for mig og meddelte mig kort og tydeligt, at admiralen fremdeles beklagede ikke at kunne tillade mig adgang til Manila, da alle udenlandske og amerikanske damer efter autoriteternes ordre var ekspederede til Honkong i anledning af krigen og muligt bombardement. Admiral Dewey ansaa det resikabelt for min personlige sikkerhed at sende mig til Manila og negtede derfor at paatage sig dette ansvar. Admiralens ordre var saaledes, at alle passagerer skulde sendes til Honkong. Nu var gode raad dyre, for til Manila vilde og maatte jeg; men vedkommende officer, en typisk amerikaner, grei og forretningsmæssig, men kort for hodet, lod ikke til at ville spilde flere ord paa os. Heldigvis fik jeg en lys idé og anmodede adjutanten om et øiebliks uforstyrret samtale. Da saa de andre fjernede sig, meddelte jeg ham paa den mest forretningsmæssige maade, at jeg paa grund af mine amerikanske sympatier maatte underrette ham om, at der i den private post, adresseret til forskjellige personer og under privat segl, blev indsmuglet officielle telegrammer fra den spanske regjering til de høiere autoriteter i Manila. Adjutanten blev synlig overrasket, og jeg tilføiede endvidere, at en

af de andre passagerer ogsaa medbragte private breve fra den spanske guvernør Reos i Iloilo til Manilas guvernør. Dette selvfølgelig mellem os, hvorefter jeg anmodede om en personlig samtale med admiral Dewey, hvilket jeg havde ret til at forlange paa grund af mit anbefalingsbrev til ham fra den amerikanske generalkonsul Spencer Pratt i Singapure. Selvfølgelig samtykkede adjutanten straks heri, samtidig som han udtrykte sin forbindtligste tak for den værdifulde oplysning, jeg havde været istand til at give ham. Først blev nu posten og vedkommende englænders tøi konfiskeret, hvorefter jeg drog afsted til admiralskibet, eskorteret af adjutanten. Der fik vi imidlertid en høist ublid modtagelse og kun efter en længere konference fik jeg tilladelse til at se admiral Dewey.

Adjutanten havde handlet stik imod høieste ordre ved at bringe mig med; derfor var vi begge i stor unaade, og det første, jeg hørte af admiralen, var en bemærkning, der vistnok ikke var ment for mine øren, men som var ganske humoristisk og forsaavidt syntes en trøst, som vor vrede admiral ytrede ligesom halvt spøgefuldt: »Aa, you are good for nothing in war, you damned softhearted lieutenant, that can not even withstand a woman's eyes.«

Nu forstod jeg, at seiren var vor; vi fik den forønskede tilladelse, og det lod til, at vi drog afsted i fuld gunst, for Dewey tillod to af sine officerer at ledsage mig ombord i det britiske krigsskib »Immortality«.

Eiendommeligt nok, saa vi mit skib forsvinde i horisonten, da vi kom ombord der, og adjutanten forsikrede mig, at nu var det rent umuligt at sende mig bort fra Manila. — Det var netop middagstid, og vi blev alle indbudt til lunch hos den britiske kommandør, og der blev ytret mangen en spøg og ærtende hentydninger i anledning af vor vrede høist-kommanderende og en vis adjutants brud mod admiralens ordrer.

Det britiske krigsskib »Immortality« befandt sig omtrent midtveis mellem den amerikanske station Cavite, der, hvor sjøslaget stod den 3. mai, og selve indseilingen til byen Manila. Alle de fremmede nøitrale krigsskibe laa her i række ude paa reden; — der var to franske, flere tyske, ja selv østerrigere, — italienere og japanere.

Efter en meget behagelig dag ombord i det engelske krigsskib blev jeg under den britiske kommandørs protektion roet iland i Manila. Vi passerede lige før indgangen til floden en mangfoldighed af mindre kyst-dampskibe, som laa for anker ude i bugten. Disse skibe var med amerikansk og spansk tilladelse indkjøbt af samtlige fremmede konsulater, for at de udlændinger, som fremdeles skulde befinde sig

i Manila under muligt forestaaende bombardement skulde kunne tage sin tilflugt ombord, hvorefter disse skibe i tilfælde bare kunde gaa tilsjøs. Floden Pasig, der gjennemløber Manila ude fra bugten af, er temmelig bred og med tilstrækkelig dybde til at lade selv større skibe passere. Før krigen seilede de ofte helt op til Manila-kaierne og kastede anker ovenfor det gamle Sant-Jago, som amerikanerne siden har skudt sønder. — Nu under beleiringen blev floden barrikaderet først og fremst; spanierne sænkede sine siste smaa transport-baade midt i flodleiet paa tvers, saa masterne mødtes i midten for at spærre veien for dampskibenes seilas opover Pasig; saaledes hviler nu de siste rester af den stolte spanske flaade paa flodens bund. »Sic transit gloria mundi«. I bugten ude ved Cavite, hvor sjøslaget stod den 3. mai, sees endnu ogsaa baade master og rør af de sunkne skibe stikke op af vandet, selve skroget af »Maria Cristina«, spaniernes admiralskib rager tildels op over vandfladen.

Filipinsk indfødt.

Men nu tilbage til mine første indtryk af Manila under krig og beleiring, der vel selvfølgelig ikke var af de fordelagtigste. De trykkende forholde og de ulykker, der nu truede byen fra alle kanter forvandlede aldeles det ellers saa livlige, luksuriøse Manila med dets indolente, nydelseslystne befolkning — en befolkning, der under gevær-skud og kanonader — ja selv med hungersnøden for døren, omringet af insurgenterne — trodsede disse krigens farer med latter og letsind, under dans og musik, uden at lade sin løsslupne glæde forstyrre af krigens nød og sorg. Manila strækker sig vidt bygget udover Pasig-flodens lave sumpige delta, der skiller den gamle historiske jesuiterby fra de nyere bydele, som væsentlig bygges op nede ved mundingen og langs flodbredderne. Her har man udsigt over hele

staden og Manila-bugten — et malerisk perspektiv under almindelige omstændigheder, og virkningen forhøies nu med den imposante amerikanske flaade ude i Cavite, og de forskjellige nationers samlede eskadre med flag og vaiende faner befinder sig midt foran ude paa reden.

Manila-bugtens gjennemsnits-størrelse er omkring 190 kilometer, og grundet denne enorme udstrækning, er bugten som oftest en temmelig usikker ankerplads selv for større skibe. — Især da under de svære tyfoner, der hjemsøger disse strøg om sommeren og ofte feier skibs-skrogene helt ind under fæstnings-murene. Seet ude fra sjøen ad, skimtes kun Manilas udkant, men efterhvert som man seiler op ad floden, udvider staden sig paa alle kanter. I fredstid er der den livligste færdsel af alslags fartøier lige fra de mest moderne engelske steamlaunches til de snurrigste, indfødte junker eller jægter med et utroligt blandingspublikum af indfødte fra alle Østens hjørner. Kinesere var ellers stærkest repræsenteret, men nu har amerikanerne udvist disse himmelens sønner — eller rettere Østens parasiter fra øriget, adgangen er dem nu for altid negtet, ingen kinesere taales paa Filipinerne.

Det første glimt af Manila, efter at vi var blet landsatte ved »Puente de Espana« var med al sin forunderlighed uendeligt malerisk. For Manila er »Østens Venedig«; overalt er der kanaler paa kryds og paa tvers, en uendelighed af brede broer, lave, træbevoksede flodbredder, uregelmæssigt bebygget mellem haver og bambo-tykninger — kort sagt et virvar af tropisk vegetation og spansk mangel paa arkitektur. Færdselen er livlig baade tillands og tilvands, men hvad der især forbauser den fremmede, er de mange mærkværdige slags kjøretøier, som Manila kan fremvise. — Neppe nogen by i verden har en saa kjørende befolkning. De spanske stor-folk og talrige militære suser forbi i sine elegante ekvipager med forløbere og ridende eskorte; — praktiske englændere nøier sig med sin »carromata“, en firkantet tingest, der vel nærmest minder om en ligvogn »en miniature», men passer til klima og forholde, idet det er tag over hodet, som først kan trænges! — Foruden denne høist eiendommelige aabenbarelse, er der diverse indfødte slags kjøretøier, gigger og kjærrer forspændt med race-ponys, mulæsler eller okser og hunde.

Som tidligere nævnt er der med undtagelse af katedralen samt enkelte kirker en total mangel paa arkitektonisk kunst i Manila. Men dette søger sin aarsag i de talrige jordskjælv, der stadig hjemsøger Filipinerne og ofte tilintetgjør de nybyggede huse, idet hele kvarterer styrter sammen. Selvfølgelig med en saa truende fare

altid hængende over byens bebyggelse er der liden opmuntring til at dyrke den høiere bygningskunst. — Desuden nødvendiggjør denne usikre tilstand de smaa lette to-etages træhuse, der er brugelige overalt paa øerne. — Som oftest er disse ganske blottede for vinduer, der blir erstattede ved smaa firkantede trærammer, der glide til side som et slags skjærmbrædt; — en høist luftig anordning — men for vore ideer vel noget ugeneret lige overfor offentligheden. Manila kan rose sig af at have verdens elendigste bro-lægning; lige til 1894 nøiede man sig med et høist

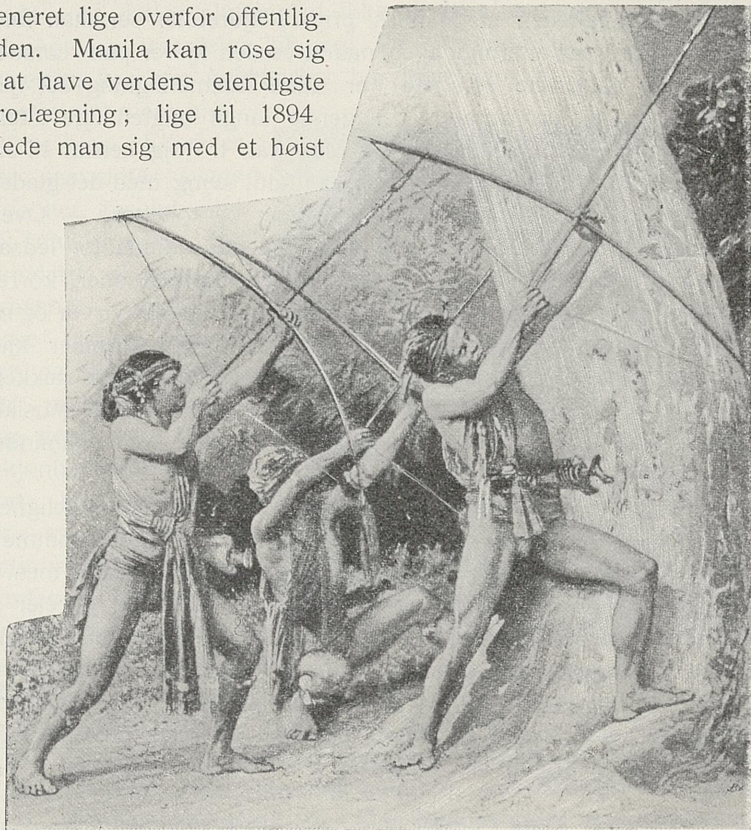

Filipinske indfødte paa jagt.

primitivt belysnings-system. — Man brændte kerosen-olje i smaa kokusnød-fade paa gadehjørnerne. — Til saadan smaalig nøisomhed blev byens tarv reduceret, fordi kommune-bestyrelsens aarlige indtægter naturligvis altid forsvandt i de angjældende embedsmænds private lommer, en bekvem maade at berige sig paa som er almindelig i alle spanske kolonier.

I de siste aar er der bygget større teatre og danselokaler i den nye by; især vrimler der af alle slags forlystelses-steder i hovedstrøget »Escolta«, Manilas længste og vigtigste gade, hvor der ogsaa nu tildels er anskaffet elektrisk belysning, og hvor en hestesporvogn farer frem, meldende sig med trompetlyd og vældige fanfarer, — disse benyttes forresten kun af de indfødte, da enhver anstændig udlænding holder sin egen private ekvipage.

Mangfoldigheden af Manilas private kjøretøier ser man først i al sin glans hen paa eftermiddagen, naar alverden kjører paa »corsoen«. Denne, det saakaldte »Luneta« er uden sammenligning det fjerne Østens vakreste promenade, beliggende langs bugten lige udenfor Manilas gamle fæstningsværker. — Man kan tro sig hensat til en af Europas storbyer, naar corsoen her er i fuldt sving med det gladeste, eleganteste publikum i straalende uniformer og toiletter! — Overalt spanske officerer tilhest og tilvogns; — ridende adjudanter ledsager de høiere officerers elegante fruer; kokette spanierinder, korrekte engelske misser og nydelige smaa pariserinder i blandet virvar og ivrig kappestrid om skjønhedsprisen, medens de tyske mamaer kjører paa corsoen med fuld huslighed og barneskrig, og i lange rækker er der vogn paa vogn fra pavillon til pavillon, hvor militær-musikken spiller, — ofte afbrudt af dundrende kanontorden, som paamindelse fra amerikanerne ude ved »Cavite«.

Om man maa faa lov at bemærke saadanne ubetydeligheder som damernes toiletter, hersker i Manila følgende høist eiendommelige mode blandt spanierinderne. De kjører paa corsoen i det mest udsøgte baltoilettte, nedringet og bedækket af brillanter, juveler paa hals, arme og haaret, men uden hat; selv enkelte af fremmedkoloniernes damer følger denne forunderlige skik, men ellers glimrede de ved sin fraværelse under beleirings-tilstanden, idet de fleste af dem havde taget flugten til Japan og Kina allerede i den tidligste periode, efter at krigen var erklæret.

* * *

Den filipinske malaier er gjennemsnitligt mindre af vækst end de andre asiatiske folkeslag, — men har paa samme tid en kraftigere konstitution gjennemgaaende og yderst vel proportioneret. I det hele er der noget kjækt, ungdommeligt, gutteagtigt over dem, som de bevarer lige ind i oldingealderen. Aarene synes ingen som helst indflydelse at udøve under det filipinske himmelstrøg — selv deres mørke haar er ufravigeligt ravnsort lige til op i den høieste alder.

De filipinske kvinder bærer sit svære haar løst udover de blot-

tede skuldre. Den eneste hovedprydelse er en skilpadde-kam, som løst fæster det sammen oventil; intet kvindeligt individ, der respekterer sig selv, bekvemmer sig til nogensinde at bruge hat, — selv ikke de spanske damer — der i dette stykke har adopteret filipinske moder. — Uagtet kvinderne er meget arbeidsomme paa Filipinerne, skal det være sagt til de indfødtes ros, at de ikke er fornedrede til trækdyr eller arbeids-træle her som i saa mange andre asiatiske lande. At dette selvfølgeligt ikke skyldes spaniernes indflydelse, er selvsagt og fremdeles til ære for den indfødte, — hvis mandige krigerske karakter uvilkaarligt har gjort ham til ridder og beskytter overfor det mere hjælpeløse kjøn. Ellers er det saakaldte svage kjøn her absolut altid det smukke kjøn. For kvinderne er gjennemgaaende vakre paa disse Østens yderste øer, og filipinerinden i sin maleriske dragt kan godt være med i skjønheds-konkurrencen. Paa den anden side er den filipinske nationaldragt ubetinget verdens mest uhensigtsmæssige. Jeg ialfald har aldrig opfattet, af hvilken grund disse kvinder, barfodede og halvnøgne, dresseret i frihed med hensyn til taille og andre civilisationens fortrin, saa absolut insisterer paa at svæve omkring i en slæbende baldragt, selv naar de tilfældigvis er fuldt optagne med ugens vask eller beskjæftigede med kjøkkenstel og lignende huslige sysler.

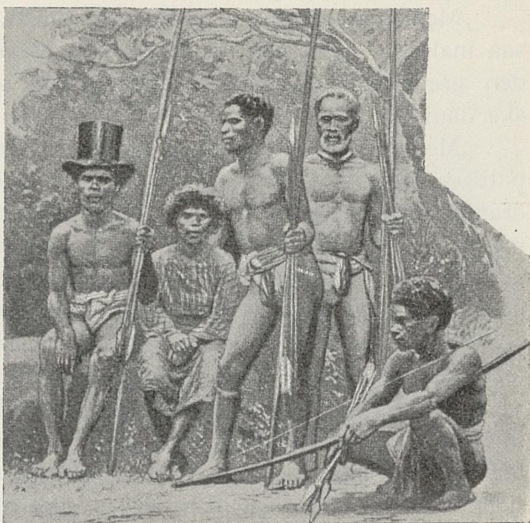

Indfødte filipinere.

Denne beskrivelse indskrænker sig ikke bare til de fornemmere damer, — nei tvertimod, paa Filipinerne er man demokratiske, og denne eiendommelige mode hersker suverænt inden alle klasser.

Selv Manilas torvkjærringer og vaskekoner tripper barfodede afsted i sine broderede tøfler »chinclas« med feiende slæbekjoler af »jusi«, — en slags halvsilke, medens det lange ravnsorte haar under-

tiden rækker næsten til jorden, igrunden skade at disse yderst kvindelige fremtoninger ikke kunde afholde sig fra cigar-røgning, — men anstrøget bliver derved unegtelig humoristisk.

At nationaldragten lader skuldre og hals saa blottede, er vel ikke minst, fordi kvinderne gjennemgaaende er i besiddelse af usædvanlig vakre former, som igjen fremhæves af den løse, lette tyls overdel. Nederdelen, som altid bestaar af et slæbende, rigt broderet silkeskjørt, er ofte blandt de bedre klasser en yderst kostbar affære, idet filipinerne ingenlunde mangler kvindelig forfængelighed. Men selv de fattigere bærer rigt broderet silkeskjærf, flagrende, luftige ærmer og det uundgaaelige slæbende silkeskjørt.

Men dem derom; — sikkert er det, at nationaldragten er ligesaa malerisk som den er ubekvem, og den fremhæver i høi grad den graciøse, mørk-lokkede yndefuldhed, som udmærker de filipinske damer.

Men det er eiendommeligt at se disse filipinske skjønheder, bitte smaa, rene miniatyr-kvinder, saa at sige, i deres slæbende silkedragter med stærkt udringede liv høist mal a-pro-pos, for det meste med en vældig Manila-cigar mellem tænderne; saaledes ser man dem færdes selv paa Manilas gader. — Ofte bærer de temmelig tunge kurve paa hoderne, alt i sit ekstravagante kostume, men med den ranke holdning og slanke vækst, som er gjennemgaaende blandt disse folkeslag, er der selv da ynde over disse sælsomme kvinde-typer.

Mændenes dragt derimod staar i den forunderligste modsætning til kvindernes, som oftest bestaar den i ensartet hvidt fra top til taa med en ægte Manila-hat af kokosnød-trevler eller bambus, undertiden eller rettere sagt som oftest i det indre af landet nøier man sig med det sistnævnte klædnings-stykke, men man maa erindre, at to tredjedele af dette store tropiske ø-riges befolkning er ligesaa uciviliserede som det indre Afrikas vilde.

Den tredje tredjedel har derimod allerede under den uheldige spanske indflydelse og tyrannernes aag hævet sig til et forbausende kulturtrin — sammenlignet med deres almindelige primitive standpunkt. Der er derfor neppe nogen tvil om, at amerikansk indflydelse og kultur vil end videre udvikle et saa naturligt og mangesidigt begavet folk.

*
* *

Mit spanske hotel er meget uhyggeligt, endskjønt det beste i byen. — Det er opfyldt af militære; — officerer og soldater, enkelte

har ogsaa sin familie her, og vi har vagt rundt hele bygningen, samt i alle etager dag og nat. — Men det spanske flag vaier over taget, og kommer rebellerne, kan det blive farligt. Rundt om i byen og fra alle butiker er det engelske, tyske og franske flag, som i farens stund skal beskytte mod rebellernes angreb, men det er tvilsomt, hvorvidt disse i kampens iver vil tage hensyn til nøitrale flag, for rebellerne er jo kun indfødte indiere, som befolkningen her paa Filipinerne kaldes.

Heldigvis er her ikke filipinske bydele i nærheden af hotellet, idet nemlig de hytter, de indfødte bygger sig, er yderst brændbare; ved et eneste skud eller den minste uforsigtighed kan der let fænge ild i disse tørre, smaa bygninger, og brænder de først, — saa spreder ilden sig milevidt over de nærmeste bydele.

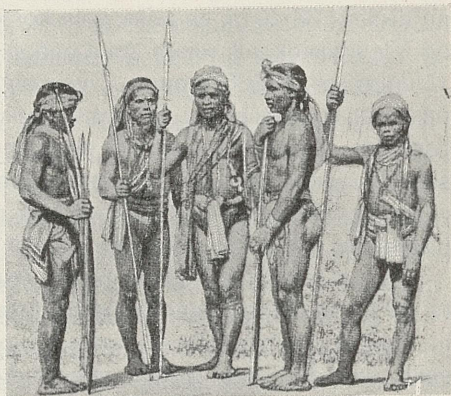

Indfødte krigere.

Saaledes vaiede allerede rebellernes flag fra englændernes villaer udenfor byen. Alle udlændinger havde maattet forlade sine huse for længe siden; — deres hustruer og børn tog flugten til Hongkong eller Shanghai ved krigens begyndelse, og enkelte mindre tapre familiefædre fulgte med, medens de tilbageblivende sluttede sig sammen i huse beliggende i den del af byen, der ansees for mest beskyttet; nede ved floden, hvor man lettest kan faa anledning til at komme ombord i krigs-skibene, om det skulde blive altfor farligt.

At det kvindelige element i fremmed-kolonien saaledes for tiden repræsenteres af en *eneste* dame — og hun er norsk — eller rettere sagt bergenserinde, er en tilfældighed, som morer vor konsul, da han i aarevis kun har havt en eneste stakkels nordmand bosiddende i Manila; — samme er nu under krigen flygtet til Cavite, for at tilbyde amerikanerne sin tjeneste. Han tør derfor neppe mere vende tilbage her, saa længe spanierne har magten inden byens mure.

Men nu drager ogsaa den norske dame, — ikke for at flygte til Cavite, eller fordi hun er skræmt af krigens rædsler; tværtimod som vi ved, hendes ankomst fandt sted mellem krudtrøg og kanoner,

med brud paa beleiring og blokade — ja selv mod en vred admirals høieste ordrer, — men saadan gaar det som oftest her i verden, — efter det franske ordsprog: ce que la femme veut, Dieu veut — hvad kvinden vil, det vil vorherre.

Astrid Næss.

En britisk bane til Kina.

(Efter C. A. Moreing i *Nineteenth Century*).

Den russiske bane gjennem Sibirien til Kina har været briterne en torn i øiet. Afstanden fra London til Shanghai over Brindisi er nu til dags 33 døgn, en reise, som koster 720 kroner. Over Petersburg og Vladivostok vil reisen fra London til Shanghai lade sig gjøre paa 15 døgn og for 360 kroner. Ovennævnte forfatter i det store engelske tidsskrift foreslaar nu, at hans landsmænd skal bygge sig en egen bane fra Alexandria gjennem Arabien og Persien til Indus's munding, samt forlænge Indiens bane-net gjennem det indre Kina til Jangtsedalen og Shanghai. Det blir en linje paa tilsammen 10,700 kilometer, hvoraf vel 3000 km. allerede er fuldt færdige.

I og for sig er denne plan visselig ikke »vildere«, end planen til en trans-sibirisk bane en gang kunde se ud til at være. Emiren af Dsjebel Sjomer, der er herre over angjældende strøg af Arabien, skal allerede være meget interesseret i anlæg af en bane tværs gjennem hans rige til bunden af den Persiske Bugt. Den vilde jo lette pilgrimene deres færd til Mekka og derfor hilses med jubel inden hele den mahomedanske verden i Asien.

Desuden vil Australien høste stor fordel af, at Indien kom i direkte landeveis-forbindelse med Middelhavet. Mellem Madras og Perth i Vest-Australien er der 5600 kilometer, og efter fuldbyrdelsen af den australske føderation er jernbanen mellem Perth og Sidney bare et tids-spørsmaal. Med den foreslaaede arabisk-persisk-indiske bane vil veien mellem London og Perth blive forkortet fra 24 til 18 døgn, og banen Perth—Sidney vil bruge bare 4 døgn.

Selv om det britiske flag er fuldstændig overlegent paa det Indiske Hav og den Persiske Bugt, vilde alligevel en bane fra Alexandria til Indien blive en ganske anderledes kraftig forbindelses-linje, Rigtignok kommer linjen til at føre gjennem lande og riger, som ingenlunde er britiske; men kommer banen en gang istand, maa den sagtens virke til befæstelse af briternes indflydelse i disse strøg.

Og linjen mellem Shanghai og Bengalen er jo en selvsagt følge af briternes krav paa retten til at gjøre sig Jangtse-strøget til nyttes. De militære fordele ved forslaget er saa iøinefaldende, at det ikke trænger udredning.

Tanken paa dette kjæmpe-foretagende er for stærkt i slægt med vor praktiske tids sans for storslagne lettelser af verdens-samfærslen, til at den ikke blir omsat i virkelighed.

Splid i socialismens leir.

(Efter **J. Bourdeau** i *Revue des Deux Mondes*).

Indeværende aar blir et mærke-aar i socialismens historie. Der er indtruffet to afgjørende begivenheder, som i sig selv betegner et brud paa den linje, socialismen hidtil har fulgt i sin udvikling. — I Frankrige har den almindelige forvirring skabt sig et udslag i dannelsen af det nuværende ministerium, hvor en socialist har sæde ved siden af en gammel hugaf, der i sin tid bar vaaben paa »kommunen«. Den forestaaende socialist-kongres kommer væsentlig til at beskjæftige sig med at fælde dom over dette uventede skridt af en blandt partiets ledere; handels-minister Millerand og hans ven Jaurès faar døie strenge bebreidelser for frafald af sine krænkede med-ledere Guesde og Vaillant. Og det ser ud til, at Millerands resolute skridt maa drage en ulægelig splittelse efter sig; de konsekvente fanatikere i partiet vil paa intet vilkaar godkjende hans egenraadige brud paa partiets grundlov: uforsonlighed overfor anderledes tænkende. — Samtidig har i Tyskland socialist-kongressen i Stuttgart været i fyr og flamme over en ledende parti-fælles kjætterske kritik af menighedens bibel. Selveste Marx er blet udsat for gjendrivelse af en djerv lærling, den hidtil saa paalidelige fortolker af mesterens ord, gamle Engels's ven Bernstein. Paa umindelige tider har intet socialistisk strids-skrift affødt en saa hidsig polemik som denne Bernsteins bog »Die voraussetzungen des sozialismus und die aufgaben der sozialdemokratie«. Denne meningskamp falder ind med den fra før af paagaaende strid om lederen Vollmar's forsonlige holdning overfor visse spørsmaal, der ifølge ortodokse socialisters lære ikke er tilstedelige. Det mægtige tyske socialist-parti er saaledes ikke mindre splidagtigt end det franske.

Vi tror det derfor paakrævet at skaffe vore læsere et overblik over, hvad al denne strid dreier sig om, og vælger til veiledning en upartisk artikel i det ellers saa socialist-fiendske tidsskrift, som redi-

geres af den konservative kritiker Brunetière. Til forstaaelse af striden er det vistnok tjenligt, med vedkommende forfatter at forudskikke en udsigt over den ortodokse marxismes væsen.

I.

Marxismens væsentligste særmærke er, at den stiller den videnskabelige socialisme op imod den utopiske sværmer-socialisme. Marx holder sig, efter sin egen paastand, til kjendsgjerninger. Efter filosofen Hegels forbillede, og i lighed med sin samtidige Spencer, indfører han udviklingens lov i samfunds-videnskaben; men Marx ser samfundet udelukkende fra den materielle side. Alene folkenes økonomiske forholde, altsaa deres stræv efter at tilfredsstille de groveste behov i livet, er i hans øine den drivende kraft i historiens gang. Den kamp for tilværelsen, som Darwin paaviste at lede plante- og dyre-verdenens udvikling, fandt Marx at gjælde som grundlov ogsaa i nationernes og samfundenes historie, den ustanselige strid om maden. Ligesom Kant og Hegel indrømmede han ondskaben og modviljen en hovedrolle i fremskridtets drama; retfærd og lighed var vanmægtige kræfter i folkenes som i individernes liv. Marx fandt Rousseau's lære om menneskets medfødte godhed umulig som grundvold for sin samfundsopfatning. De dybe omvæltninger i en nations liv foraarsagedes ikke ved gjennembrud af nye ideer, men skyldtes de forskyvninger i samfundets økonomiske lag-deling, som følger af nærings-livets omskiftelser. Det var sjøhandelens opsving efter opdagelsen af Amerika og veien rundt Kap, der brød adels-klassens magt; dampmaskinen fuldendte tredje-standens seir. Men den stor-industri, som blev frugten af denne seir, aabnede en ny kløft i samfundet, idet den skabte fjerdestanden.

Vor tids sær-mærke er kapitalismen, de store arbeids-herrers anvendelse af løns-arbeidere i hærskarevis. Dampmaskinen har afskaffet de tidligere tiders smaa værksteder, hvor haandværks-mestere beskjæftigede sine svende, som de havde lært op og kjendte som en husfar sit tyende. Nu til dags er produktionen fælles-arbeide af hyrede masser. De leiede arbeidere kan ikke være eiere af det værktøi, de bruger; de maa for nødtørftigt underhold sælge sin arbeidskraft til de kapitalister, som kan anskaffe de kostbare maskiner.

Arbeidet skaber værdien, saa lyder den lære, Marx forkyndte. Alligevel faar den, som yder arbeidet, ikke mere end en snau del af udbyttet, netop saa meget, han maa have for at opholde livet. Skjønt fabrikens eier bruger hans kraft ti tolv timer af døgnet, overlader han ham bare udbyttet af de otte timers slid. Overskuddet eller ud-

byttet af det ubetalte arbeide, beholder kapitalisten for sig selv og anvender det dels til at leve i herlighed og glæde, dels til at øge kapitalen og derved udvide driften, saa der stadig produceres mere.

Denne kapital, som evig vokser ved gratis over-arbeide af altid voksende arbeider-skarer, sætter nye og stadig bedre maskiner i gang, som gjør mere og mere mands-arbeide overflødigt, saa lønningerne holdes nede ved et lav-maal, medens der overalt er ledige hænder at leie for spot-pris. Kapitalens vækst ledsages af stigende elendighed.

Stor-industrien trænger haandværket til side og udsletter den jevne middelstand af smaa mestere. Det ender med, at kapitalismen udrydder borger-standen, dens eget ophav, og omdanner samfundet til en hær af løns-slaver med en liden kaste af rigmænd som herrer.

Men den kapitalistiske stor-industri medfører en produktion, der overstiger forbrugs-evnen inden nationen. Markederne maa udvides til fremmede lande; nationerne trænger ind paa hinanden med sine varer. Saa kommer det til kriser med arbeids-stansning og nød. Af bare overflod drives masserne til at sulte. Men i saa fald kan kapitalismens time ogsaa være slagen. Den har fylket arbeider-hæren, organiseret proletariatet; den har koncentreret industrien og lagt alt til rette for en drift til beste for samfundet.

Ifald kapitalismen fører til sit eget fald, og arbeiderne selv overtager produktionen, kommer samfundet til at sørge for et forbrug, der holder skridt med den høit udviklede produktion. Kapitalismen leder konsekvent til socialismen som eneste løsning af den modsigelse, hvorunder den lider. Socialismens gjennemførelse blir den uundgaaelige afslutning paa kapitalismens tidsalder.

Slig er i korte drag den marxistiske opfatning. Denne opfatning kræver ganske logisk netop den taktik, som Marx anviste arbeider-partiet at følge i kampen for socialismens gjennemførelse, og som det tyske social-demokrati har valgt at følge. Ifølge Marx gjælder det at »proletarisere masserne«; fag-foreningernes bestræbelser for at bedre arbeidernes kaar er til liden nytte overfor det store fremtids-maals opnaaelse. Ifølge Marx gjælder det at forenkle striden mellem kapital og arbeide, at holde kamp-lysten stadig lige hed, at kvæle al tanke paa mindeligt forlig. Hans opfatning af statens begreb staar i samklang med denne kamp-taktik.

»Staten« er bare den herskende udbytter-klasses organisation til værn om dens overmagt. Embeds-værk og hær-væsen er bare indretninger til opretholdelse af arbeids-givernes herre-vælde. »Fædreland« er ligeledes en opfindelse med samme formaal. Internationale tvistigheder er kun en anden form for kapitalisternes indbyrdes kon-

kurrence; de vedkommer ikke arbeider-standen. Ifald kapitalist-standen forsvinder, vil fiendskabet mellem folkeslagene ophøre; de forskjellige landes proletariater bærer intet nag til hinanden.

Saa længe samfundets kapitalistiske organisation bestaar, er en grundig bedring af proletariatets kaar umulig at gjennemføre. Reformer vil bare forhale den afgjørende krise, der maa omstyrte de bestaaende magt-forholde og hidføre proletariatets diktatur, arbeidets enevælde. Den paagaaende udvikling kræver som afslutning en revolution.

Denne omvæltning kan ifølge Marx foregaa paa tre maader:

Enten maa der ifølge teorien for de økonomiske kriser tilslut indtræffe et uopretteligt krach, saa kapitalismen ved selvmord overlader proletariatet ledelsen af samfundet. I tiden lige før 1848 drømte man om et sligt verdens-krach; Marx's ven og arvtager Engels spaaede senere, at denne økonomiske syndflod skulde indtræffe i 1898.

Eller det vil gaa efter teorien om industriens koncentration og kapitalernes ophobning; den almene elendighed vil tilslut tvinge proletariatet til med den almindelige stemmerets hjælp at erobre den politiske magt og gjennem »lovlige« forholds-regler indrette samfundet efter sit behov.

Eller ogsaa vil det, ifølge samme koncentrations-teori, foregaa en fredelig og langsom omformning af samfundets organisation, der vil ende med den rene socialismes gjennemførelse. Denne siste slags omvæltning havde Marx og Engels ingen tro til; de forkyndte praktisk talt kun de to første, revolutionære maader for proletariatets seir.

Hvorledes det nye ikke-kapitalistiske samfund skulde tænkes indrettet, ansaa Marx det for barnagtigt at diskutere. Den tid den sorg. Naar timen slog, vilde alt gaa helt naturligt for sig; klassekampen vilde stanse, fordi der bare gaves en klasse. Den industrielle kommunisme vilde være en fuldbyrdet kjendsgjerning. Det elendige jorderige vilde med et slag være blet et paradis.

At denne lære egner sig udmærket for en rask propaganda, er selv-indlysende. Den er jo en slags verdslig kalvinisme, uden Gud. Verdens-ordningens love fører jo med ubønhørlig konsekvens til en dommens dag, da den evige salighed blir de troende til del. Marx's bog om Kapitalen fortolkes da ogsaa af hans menighed med en andagt som Bibelen og Koranen. Hans troende tilhængere er urokkelige fatalister, som fordømmer alle anderledes troende med den ubarmhjertigste intolerance.

Saa er da i disse dage af marxismens eget skjød socialismens Luther traadt frem. Bernstein hæver røsten mod mesterens lære og raaber paa en reformation af hans dogmer.

II.

Marx skilte socialismen ud fra den borgerlige liberalisme og organiserede den som et revolutions-parti med felt-raabet: »Klassekamp — proletarer i alle lande, slut jer sammen! udbytterne skal udbyttes!«

Hverdagens praktiske krav har imidlertid virket stærkere end teorierne. Der maa ofte handles, før man rækker at tænke; da gjælder ikke ledernes lære, men massernes behov. Taktiken bestemmes af andet end principer. Revolutionens fane svinges vistnok i høitids-stunder. Liebknecht erklærede ved sin indtræden i rigsdagen i 1869, at naar han tog sæde i denne borgerlige forsamling, var det kun for friere at kunne øve revolutionær propaganda; »socialismen er et magt-spørsmaal, der som andre magt-spørsmaal først lader sig afgjøre paa valpladsen.« I begyndelsen af ottierne erklærede franskmændene Guesde og Lafargue (Marx's svigersøn), at naar socialister deltog i valgkampen, var det ikke for at besætte pladse i kammeret, men for at hverve og mønstre revolutionens fylking. Men slige store ord har vist sig at være platonisk ment. Regjeringerne har jo ogsaa i sine staaende kjæmpe-hære et kraftigt skræmsel mod barrikade-kampe. Stik imod Marx's ene salig-gjørende lære har socialisterne overalt sat sin ære i at vinde valg-seire og troppe altid mandstærkere op i national- og kommunal-forsamlinger. Gamle Engels sukkede i sit testamente (1895), over den fremgang, hans tilhængere vandt ved »lovlige« midler, medens de som adstadige borgere ikke alene stødte anarkisterne ud af sit samkvem, men ogsaa snerrede ad fag-foreningernes trusler om general-streik, denne revolution med korslagte hænder; man udsatte revolutionen, til den lod sig fuldbyrde ad »lovlig« vei. Rigtignok skulde en tilhænger af lov-veien have udtalt, at naar partiet en gang kom til magten, maatte den nye stats-skik indvies med et hundred tusen hoders fald; men med Millerand var socialisterne egentlig »ængstelige for at ængste«. Det var en tillids-vækkende socialisme, der blev præket.

Slig har taktiken været. Selv de hidsigste revolutions-sværmere har gjerne villet bedre sine livs-kaar. Fag-forenings-væsenet har holdt de socialistisk troende industri-arbeidere interesserede for lønsspørsmaal, fabrik-tilsyn, hjælpe-kasser o. l., i det hele taget for alskens reformer. Valgerne har tvunget de socialistiske tingmænd til at virke for stats-socialismen; i praksis har man glemt, at alt sligt forhalede revolutionens komme.

Desuden har man faaet øinene op for, at arbeider-standen ikke

bestaar af bare fabrik- og løns-arbeidere, men ogsaa for en stor del af bønder og jord-arbeidere. Og for at se socialismen gjennemført ad lovens vei, maatte jo ogsaa landsfolket overbevises; men her var det meningsløst at forkynde »koncentrations»-teorien, at lovprise stor-gods-dannelsen som en gjennemgang til fælles-eie af produktions-midlerne. Det skeede derfor til stor forargelse for Engels, at de franske marxister stik imod den ortodokse lære, altsaa som fuld-stændige bagstrævere, optraadte som de smaa jord-eieres varmeste værns-mænd. Tysklands socialdemokrater har derimod efter lang-varig drøftelse valgt at holde paa den rene lære i dette stykke og ikke trække i træsko for at omvende bønderne.

Endelig har socialismen blet en kirke for alle misnøide af borger-standen: smaa haandværks-mestere, som jo egentlig skulde være proletarernes slemmeste udbyttere, høkere, betjente, lærere, ja læger og sagførere. Ved valgene er det helst den slags socialister, som rækker op. Socialist-grupperne i den tyske rigsdag og det franske kammer er da ogsaa en broget forsamling. Det manifest, som det franske kammers 37 socialister nylig samlede sig om, røber en meget afbleget marxisme; Millerands program indskrænker sig til at kræve »erobring af magten i staten, en efter haanden gjennemført kollektivisme, international forstaaelse mellem proletarerne.« Slig gjalder intet revolutionært løsen.

Selv Marx og Engels medgav, at om ogsaa ethvert borgerligt parti maatte gjælde for bagstræversk, fik det være tilladeligt at sprænge de forskjellige lag af borger-klassen fra hinanden ved at støtte de mest »fremskredne«. De belgiske socialisters forbund med de liberale og de kristelige demokrater til erobring af almindelig stemmeret er derfor ikke noget at gjøre bemærkninger ved. Men naar socialisterne i Bordeaux slutter lag med monarkisterne for at drive de opportunistiske republikanere ud af bystyret, ser det mis-tænkeligt ud. Og naar Vollmar nylig under valg-kampen i Baiern gjorde fælles sag med katolikerne for at komme de frisindede til livs, blev der, som rimeligt var, staahei blandt hans parti-fæller. Endelig, hvorledes rimer det med den rene lære om revolutionens nødvendighed, at Millerand lader sig udnævne til minister for at redde borger-klassens stats-organisation fra at styrte sammen? Var det ikke paa kapitalist-samfundets ruiner, at proletariatets diktatur skulde proklameres? Den kjære taktik har nok bragt principerne ind i glemme-bogen.

III.

Disse praktiske kjætterier har været ledsagede af tilløb til teoretisk kjætteri. Der begyndte at ymtes om betimeligheden af et kritisk eftersyn af Marx's lære. En Vandervelde i Belgien, en Sorel i Frankrige, en Labriola i Italien, en Van Kol i Holland slog paa, at dogme-troen burde vige for en metodisk undersøgelse. Saa forkynder pludselig Engels's ven Bernstein (skjønt tyskere, levede begge i London for at aande i en mindre indestængt luft), at en nøktern iagttagelse af kjendsgjerningerne havde tvunget ham til at opgive mesterens lære som dogmatisk system.

Var ikke Marx selv det beste vidnesbyrd imod hans hoveddogme om de materielle behovs enevældige indflydelse paa kulturens gang? Den ide, Marx havde kastet ud iblandt menneskenes børn, var dog fuldt saa mægtig en drivkraft i nutidens udvikling som de blot økonomiske vilkaar.

Marx havde desuden i den efterslæt af bemærkninger, som Engels efter hans bortgang udgav som tredje bind af hans værk, selv rokket ved sit andet grund-dogme, om arbeidet som værdiens ophav. I de smaa værksteders dage var det arbeids-tiden, som bestemte produktets værdi; men med stor-industriens seir følger det, at værdien falder sammen med markeds-prisen, som jo beror paa tilbud og efterspørsel. Arbeids-giverens vinding stikker nu i andre omstændigheder end det antal timer, han lader sine folk arbeide gratis; først og fremst bestemmes den af vedkommendes duelighed til aandeligt arbeide.

Teorien om industriens stigende tendens til koncentration viser sig heller ikke at holde stik. I mange fag synes netop driften i det smaa at være tjenligst. Særlig gjælder dette for det intensive jordbrugs vedkommende; avl af frugt, grønsager, vin lønner sig best for mindre havebrug. Netop i stor-driftens forjættede land, Amerika bærer nu udviklingen denne vei.

Bernstein advarer tillige mod at betragte industriens koncentration som enstydig med koncentration af formuerne. Kapitalerne hober sig ikke op bare hos nogle enkelte matadorer, de flyder ogsaa jevnt udover blandt smaafolk gjennem aktie-drift. Statistiken aabenbarer, at den jevne middelstand af eiendoms-besiddere vokser. Skal derfor socialismens gjennemførelse være afhængig af borger-klassens undergang, faar man smøre sig med taalmod. Lige saa haabløst er det at regne med massernes stigende elendighed. En fuldt paalidelig statistik røber den stik modsatte tendens. Ja, en anseet tysk social-

demokrat, dr. Schønlank, har fæstet opmærksomheden ved den kjendsgjerning, at af arbeider-klassens skjød er en ny kraftig smaaborgerstand i fuld gang med at skyde frem. »Det socialistiske demokrati er ikke et produkt af nød og fortvilelse. Det er resultatet af magtbevidstheden hos en klasse, som kjender sig i fremgang; derpaa beror dets styrke. De revolutioner, som forsøges af klasser i nedgang, løber ilde af.« Socialismens stadige vækst er netop et udslag af den stadige bedring af arbeider-klassens livs-kaar. Kapitalen, denne »vampyr, som suger arbeidernes blod«, er heller i færd med at tilføre dem nyt blod.

Teorien om kapitalismens selvmord gjennem kriser og krach gjendrives af trust-væsenets evne til at indskrænke konkurrencen og og regulere produktionen efter forbruget. Nutidens uhyre fremskridt i samfærsels-midler og bankvæsen, dens uhyre forøgelse af kapitalen, dens uhyre udvidelse af markedet gjør udsigterne til et general-krach stadig ringere. Paastanden om, at modsætningen mellem produktion og forbrug nødvendigvis maa lede til en kjæmpe-krise, er ifølge Bernstein bare en aflægs prøve paa hegelsk dialektik. Naar det bestaaende samfund baade hist og her omkring i Europa knager i sine grund-volde, saa er det ikke som følge af egentlige klasse-kampe.

Bernstein erklærer sig enig med Vollmar i, at en katastrofe aldeles ikke er at ønske; proletariatet duer ialfald endnu ikke til at tage diktaturet. Overhode er det en indbildning fra den store Revolutions freidige dage, at en revolutions-regjering ved et trylle-slag kan omskabe samfunds-ordenen. Vollmar har dristigen udtalt, at den parisiske arbeider-befolkning i hine mindeværdige dage i 1848 og 1871 havde staaet sig best paa at snork-sove hjemme i sine senge. Ligesom i 1793 var det ogsaa i 1848 og 1871 »folkets venner«, ikke »folket« selv, som fik stats-skibets ror mellem hænder og — andet vilde være urimeligt — straks glemte, for hvis skyld de gamle styresmænd var kastede overbord. Sæt at proletariatet en vakker dag virkelig havde vundet diktaturet, skulde saa alle gaarsdagens foresatte være stillede udenfor? Hvorledes skulde saa alle de bedrifter, som kræver faglig uddannede ledere, kunne fortsættes? Hvorfra skulde den visdom og den samfølelse komme, som selvfølgelig maatte raade, ifald øieblikkets stormende stemning ikke skulde fremkalde raadløs og retløs forvirring?

Før der kan blive tale om en virkelig vellykket revolution, maa arbeider-klassen i sin egen barm have fostret en selvstyrets aand, som just overfor spørsmaal om praktisk organisation er ansvaret fuldt voksen. Socialismens gjennemførelse beror først som sist paa

dens evne til at indøve og indforlive en moral, der ikke svigter i nogen prøve. Her viser de af marxisterne saa nedrakkede *trade's unions*, fag-organisationen, den eneste vei til maalet. Isteden for at drømme om den salig-gjørende revolution, faar man nøie sig med at drive reform for reform igjennem. Istedenfor at sværme for omstyrtning, faar man lære sig at bygge op; istedenfor at spekulere i borger-klassens økonomiske ruin, faar man arbeide sig frem til arbeider-klassens økonomiske organisation. Had og mistro til overklassen er det en gold fornøielse at præke; der er ganske anden fremtid i at overtale sine stands-fæller til at slutte sig til kooperative selskaber og fag-foreninger.

»Bevægelsen mod maalet er alt, maalet i sig selv intet«, med dette paradoks har Bernstein bragt sine tyske venner i harnisk. Han citerer Cromwells berømte ord: Den række længst, som ikke ved, hvor han stævner hen. At drage størst mulig nytte ud af hver forefaldende omstændighed, at drive dagens krav igjennem fører da ialfald fremad. Om det bærer samme vei bare at stirre henrykt mod det store, fjerne maal og foragte de smaa fremskridt, er let at svare paa. Det endelige maal, kollektivismens fulde gjennemførelse kan man trygt overlade lediggjængere at debatere. Praktiske folk har andet at bestille end at udmale sig den guldalder, da fængsler ikke er nødvendige, ei heller ægteskab, ei heller eiendom. Socialismen faar tage verden, som den er, og se til at bringe den i lage efter hvert, saa godt det lader sig gjøre.

IV.

Hvad blir der igjen af den officielle marxisme efter en slig kritik? Den ene salig-gjørende læres teologer med ypperste-præsten Kautsky i spidsen har da heller ikke sparet sin gamle tros-fælle for revselse. Han ser paa den socialistiske bevægelse gjennem britiske briller. Han er blendet af det held, *trade's unions* tilfældigen har havt. Han vil forlede socialismen til paany at slutte forbund med den borgerlige liberalisme, hildet som han er af den officielle national-økonomi. Reformer er vistnok nødvendige at tage med, men kun for at styrke arbeider-klassen og ruste den til den uundgaaelige revolution. Katastrofen, som Marx spaar, vil og maa komme. Kan man ikke naar som helst vente et stats-kup?

Paa kongressen i Stuttgart krævede de ildfuldeste i troen, at slige fornegtere som Vollmar og Bernstein burde udstødes af menigheden. Det gik ikke an at svige sine principer bare af hensynsfuldhed

mod gamle foregangs-mænd, som nu vilde smugle kjætteriets aand ind og forkastede troen paa revolutionens mirakel-kraft.

Bernstein hævder, at vildfarelsen ikke er mindre farlig, fordi den stammer fra selve mesteren, og at sandheden ikke taber i kraft, fordi den paavises at stemme med andre tros-samfunds lære. Hvad han fordrer aabent, er dog ikke andet end, hvad partiets tillids-mænd i aarevis har foretaget i praksis, nemlig at tage til takke med enhver opnaaelig reform.

I Frankrige er dette gammelt nyt i socialismens verden, idet Marx her ingenlunde er blet den eneste gyldige lovgiver. Far Malon søgte at sammensmelte marxismens teori om den økonomiske udvikling med Comtes altruisme; i dette luftige bo har nu den store Jaurès sit rede. Men i taktik er de franske socialister alle tilhobe opportunister. Paul Brousse har forkyndt sin possibilisme — man bør søge det mulige, altsaa reformer, og ikke vente paa revolutionen — længe før Bernstein. Og i hans fodspor skrider Jaurès og Millerand frem i triumf. Det farlige er i Frankrige, at socialismen har rukket videre i politiken end paa fag-organisationens og kooperationens omraade. De belgiske og britiske socialister har derimod vist, at arbeiderklassen vinder sikrere frem ved at arbeide paa sin organisations fortræffelighed end ved at vente alt af sine politikeres behændighed.

Forfatter-vilkaar i Paris.

(Efter Camille Mauclair i *Nouvelle Revue*).

Den høit skattede unge kritiker beretter med tørre tal om, hvorledes hans stands-fæller skaffer sig sit udkomme i denne stad, som ansees for skribenternes eldorado. Tallene giver et alt andent end gyldent billede. Naar uindviede huser den forestilling, at en pariser-literat øser mynt ind i haugevis, da skriver det sig formodentlig fra, hvad man af og til i bladene læser om en Zolas og en Sardous rigelige indtægter. En almindelig forfatter regner det for at gjøre lykke, naar hans roman sælges i 1000 eksemplarer. Hans honorar beløber sig til 40 centimes (29 øre) for hvert trykt eksemplar. De heldigere ser sine romaner solgte i 1500, men aldrig mere end 2000 eksemplarer, om de saa i ti aar har havt et godt navn. Driver de det saa til at udgive to romaner om aaret, kan det i høiden skaffe dem en aars-indtægt af 1000 kroner. Først naar man er saa lykkelig at faa solgt sin roman til et tidsskrift, kan den indbringe fra 1000 til 3000 kroner,

høit regnet. Tidsskrifterne betaler nemlig romaner med fra 7 til 18 kroner siden, og en slig roman pleier at fylde 150—170 sider. Men hvor mange forfattere er saa lykkelige? Der gives bare 7—8 revyer, der kjøber romaner for den pris; saa man alt i alt kan regne, at der aarligaars trykkes 25 romaner i tidsskrifter. Der blir altsaa en voldsom kappedyst om den lykke.

Forfatterne maa derfor skrive artikler ved siden. De fleste skriver da ogsaa for flere tidsskrifter (saaledes f. eks. Camille Mauclair selv). En slig artikel betales ligesom romanerne med 7—18 kroner for siden; gjennemsnitligt fylder artiklerne omtrent 20 sider; man kan derfor anslaa honoraret til rundt 180 kroner. En meget velseet skribent kan muligens drive det til at faa trykt 30 artikler i aarets løb; dette skulde indbringe ham 5—6000 kroner. Rækker han desuden at offentliggjøre to romaner, der sælges godt, skulde hans aars-indtægt ialt kunne anslaaes til 8000 kroner. Men som Mauclair bemærker, er dette et undtagelses-tilfælde, som vistnok aldrig er indtruffet. Den mand, som kan præstere en tyve siders artikel hver anden uge og samtidig holde en svær roman under jevnt arbeide, maatte være et vidunder af seig arbeids-kraft og omfattende interesser. Desuden maa jo en forfatter have stunder til at leve sit personlige liv, ellers vilde hans aand tørre ud.

Hvad Mauclair meddeler om en pariser-skribents livs-forhold udenfor det blot og bart økonomiske, er en lidet lystelig læsning. Hans skildring er en streng advarsel til de unge franskmænd, som drømmer om at gjøre lykke paa »forfatter-banen«.

Ny literatur.

Samvittighedens Vej. *Fremtidens religion,* den altoverskuende, Gudsbilledet frigjørende evige Sandhed, som forklarende forener al sand Viden, er den *oprindelige Kristendom.* — Af J. S. fra Gry. (Aarhus, Jacob Zeuners Bogtrykkeri).

J. C. Stochholm: Populær Veiledning i *Fotografi.* (Det Nordiske Forlag, Kjøbenhavn).

Harald Höffding: *Mindre arbeider.* (Samme forlag).

Vi gjengir indholds-listen, der for vore filosofisk interesserede læsere er veiledning nok: Om realisme i videnskab og tro. — Tvilens historie i den nyere tid. — Om vitalisme. — Sindsbevægelsernes fysiologi. — Frederik Chr. Sibbern. — Alex. Hamilton og den nordamerikanske unionsforfatning. — Social pessimisme. — Hedenske sandheds-søgere. — Filosofi som kunst. — Forholdet mellem tro og viden i dets historiske udvikling. — Det religiøse problem. — Kampen mellem gamle og nye tanker.

Vilh. Sommerfelt: *Grundtvig* som salmedigter. (Det norske Aktieforlag).

Nationaltheatret i Kristiania. Festskrift i anledning af Nationaltheatrets aabning 1ste sept. 1899. (Samme forlag).

Norske digte med indledninger og anmærkninger af T. Vetlesen, adjunkt. Første hefte. (Samme forlag).

Alle lærere i vort morsmaals literatur vil med glæde hilse dette forsøg paa kyndig og grundig veiledning til forstaaelse af nogle af de interessanteste digte af vore store digtere. Titel-bladets »første hefte« blir forhaabentlig mere end et ønske og et løfte.

C. M. Sheldon: *Syv dage.* En drøm og dens følger. (Kjøbenhavn, Pios forlag).

Ny bog af forfatteren til den bekjendte opbyggelses-bog »I Jesu fodspor«, der udkom i vaares og gjorde megen opsigt.

Georg Brandes: *Samlede verker.* (Kjøbenhavn, Gyldendalske Boghandel). Hefte 2—11.

Idet vi henviser til vor velkomst-artikel ved første heftes udgivelse, minder vi vore læsere om, at det endnu gaar an at bestemme sig for at subskribere paa dette epokegjørende værk.

Til læserne.

Kringsjaa har erfaring for, at det trygt kan vende sig til sine mange venner med bøn om en haands-rækning. Forlæggeren lader os vide, at saa stor udbredelse tidsskriftet end har, strækker abonnements-indtægterne — efter at udgifterne til trykning og papir i den senere tid har øget stærkt — nu ikke længere til; saa det ser ud, som om *Kringsjaa* efter 7 aars virksomhed maa være forberedt paa at stanse. Hvert hefte koster forlæggeren op imod 1400 kroner; der skal mange to-kroner strømme sammen, for at dække udgifterne ved fjerding-aarets seks hefter.

Vi føler os forvissede om, at vore faste læsere vil savne *Kringsjaa*, om det maa gaa ind. Derfor tror vi ikke, vi er paatrængende, om vi over for udsigten til dette beder enhver især at virke for, at sligt kan afvendes. Enhver, som tør anbefale *Kringsjaa*, bør bearbeide dem blandt sine bekjendte, der endnu ikke har dette tidsskrift i sit hus, til at tegne abonnement. I forhold til alt det stof, *Kringsjaa* bringer, kan ingen negte, at prisen er meget rimelig.

Vi haaber da, at anstundende kvartal vil vise en rask tilstrømning af nye abonnenter, saa den truende fare for stansning blir afvendt.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 25. sept. 1899.

Frankrige.

Den franske regjering har benaadet Dreyfus, efter at denne havde taget sin revisions-ansøgning tilbage, og Dreyfus er derfor nu paa fri fod. Denne benaadning kan ikke netop kaldes nogen modig handling af ministeriet Waldeck-Rousseau. Den smager af sámme feighed som krigsrettens »formildende omstændigheder«. Men det er meget muligt, at der foreløbig ikke kunde gjøres noget bedre og klogere for Dreyfus. Det er ikke godt at vide, hvor længe Waldeck Rousseau blir staaende ved roret, og dersom han skulde blive afløst af en fanatisk antirevisionistisk regjering, vilde det visnok være heldigst for Dreyfus at være paa fri fod. Dertil kommer, at benaadningen ikke hindrer Dreyfus fra paany at bringe sin sag ind for kassationsretten, for saa vidt han kan fremlægge det af loven fordrede »nye faktum«, og kassationsretten vil da ligefrem kunne annullere den af krigsretten i Rennes afsagte dom. Det nødvendige nye faktum vilde foreligge, dersom det kan paavises, at der er aflagt falskt vidnesbyrd for krigsretten i Rennes, og det skulde være besynderligt, om ikke dette meget let lod sig gjøre. Desuden maa for Dreyfus personlig længselen efter friheden have veiet meget. Hvem kan undres over, at Dreyfus benytter sig af benaadningen tiltrods for den ydmygelse, den tilføier ham, naar den aabner ham adgangen til at gjenforenes med sin familie efter alle de lidelser, han har udstaaet?

Benaadningen betegner i alle tilfælde ikke afslutningen paa Dreyfusdramaet. Til overflod har Dreyfus og Zola ladet tilflyde pressen aabne breve, hvori de erklærer, at de ikke agter at nedlægge vaabnene. »For mig,« siger Dreyfus »er frihed uden ære intet.« Dreyfus og hans venner træder kun foreløbig tilbage fra scenen for at lægge planer til den fortsatte kamp, og imedens holdes publikum i aande ved den af den franske regjering foranstaltede høiforræderi-proces, der kun er et nyt led i den endeløse »affære«.

Denne høiforræderi-proces er ministeriet Waldeck-Rousseaus store indsats i kampen mod reaktionen og antirevisionismen. Lykkes det ikke ministeriet at faa de anklagede dømt, da er dets dage talte. Waldeck-Rousseau synes aabenbart bedre om at ramme antirevisionisterne som republikens fiender end som armeens venner. Derfor har han ladet krigsretten i Rennes gaa sin gang, medens han i stilhed har samlet beviser for, at der i antirevisionisternes leir har været lagt planer til at omstyrte republiken. Disse beviser tror han nu at besidde i tilstrækkeligt antal, og han har derfor ladet to og tyve monarkister, nationalister og antisemiter stævne for senatet som rigsret.

Senatet konstituerede sig som domstol den 18. sept. Anklage-akten blev da oplæst og en undersøgelseskommission nedsat til at forberede sagen. Efter anklage-akten at dømme er beviserne mod de to og tyve

temmelig stærke. Det vigtigste bevis synes at være en forefunden korrespondance mellem hertugen af Orleans og lederen af hans politiske agitationsbyraa, André Buffet. Af denne fremgaar det temmelig tydelig, at der har bestaaet en over hele Frankrige forgrenet sammensværgelse til gunst for hertugen. Alt synes i juni at have været beredt til statskup. De nye embedsmænd, som hertugen skulde udnævne, var endog designerede.

Dagen efter senatets sammentræden maatte fortet i Chabrol-gaden kapitulere. Guerin med fæller havde da holdt stand i næsten seks uger, og de overgav sig først, efter at en beleirings-armé paa omkring 2000 soldater under anførsel af en general havde truffet alle nødvendige foranstaltninger til at storme huset. Denne uhørte komedie, som skal have kostet de franske skatteborgere 350,000 francs, er saaledes nu forbi. Rygtet om, at hertugen af Orleans skulde befinde sig blandt de beleirede, synes at have været grundløst. Hertugen antages for tiden at befinde sig i England.

Det tyske blad *Hamburger Nachrichten* har vakt en del opsigt ved at paastaa, at Dreyfus er dømt for forræderi til Rusland, ikke til Tyskland. Bladet vil vide dette fra »vel underrettet hold«. Det er imidlertid umuligt at bringe denne paastand i overensstemmelse med kjendsgjerningerne. Dreyfus er dømt, fordi han har udleveret de bordereauet nævnte dokumenter til en fremmed magt, og Casimir-Perier har under ed forklaret, at han den 6. januar 1895 modtog den tyske gesandt grev Münster og udtykkelig meddelte denne, at bordereauet var fundet i det *tyske* gesandtskab. Allerede dette faktum gjør »den russiske legende« umulig. Har Dreyfus forraadt Frankrige til Rusland, da er krigsretsforhandlingerne en gigantisk komedie, hvori ikke blot Dreyfus's fiender, men ogsaa hans venner har spillet med. Tror nogen, at Labori bare for at kaste publikum blaar i øinene har søgt at faa Schwarzkoppen og Panizzardi til at vidne i Rennes?

Tysk politik. Mod regjeringens kanalforslag stemte et snes »landraader«, der var agrarer; til straf tog regjeringen embedet fra dem. Billedet hentyder til tsar Peter, som med egen haand kappede sine strelitsers hoder; Hohenlohe slaar bare hatterne af, dem Miquel feier bort.

Efter *Kladderadatsch.*

Transvaal.

Situationen i Syd-Afrika blir mere og mere tilspidset. I begyndelsen af maaneden besluttedes i et engelsk minister-raad at sende 10,000 mand fra England og Indien til Syd-Afrika og at bringe styrken i kolonien Natal, der i tilfælde af fredsbrud vil blive en særlig betydningsfuld operationsbasis, op til 15,000 mand. Desuden

besluttedes at sende en i bestemte udtryk affattet note til Transvaal med forlangende om et hurtigt og klart svar. I denne note, som den 13. sept. oplæstes i Transvaals volksraad, stiller England følgende fordringer: Uitlanderne faar stemmeret efter fem aars ophold, guld-distrikterne faar en fjerdedel af volksraadets repræsentant-pladse, det engelske sprog stilles paa lige fod med det hollandske i volksraadet, de gamle og nye borgere ligestilles med hensyn til præsident-valg og andre valg. Dersom disse forslag antages, foreslaar England afholdelse af en konference mellem begge regjeringer, i det øiemed at fatte de nødvendige bestemmelser til forebyggelse af, at Transvaal indfører unødvendige betingelser eller vedtager nye love, som er skikkede til at forhindre den fulde gjennemførelse af de ovennævnte fordringer. Noten slutter med at udtale, at hvis den syd-afrikanske regjerings svar blir negativt eller undvigende, forbeholder den engelske regjering sig ret til paany at tage sagen under overveielse og formulere sine egne forslag til en endelig afgjørelse. Dette betyder naturligvis, at dersom de stillede fordringer afslaaes, vil England tilstille Transvaal sit ultimatum, indeholdende en ny reformplan. Og man tør gaa ud fra, at denne reform-plan vil indeholde langt videre gaaende fordringer end de ovennævnte.

Transvaals svar paa denne note indløb 17. sept. og indeholder et i omstændelige og høflige udtryk affattet *afslag*. Krigen synes derfor nu at være uafvendelig. England har dog endnu ikke stillet sit ultimatum, men givet Krüger en yderligere frist paa otte dage til at akceptere de stillede fordringer. Aarsagen til denne tøven fra Englands side er øiensynlig utilstrækkelige krigs-forberedelser. Den britiske troppe-styrke i Syd-Afrika er ingenlunde boernes voksen, og den britiske regjering vil derfor holde sit ultimatum tilbage, indtil den har alt rede til krig. At dette ultimatum vil indeholde overordentlig vidt gaaende fordringer maa man være forberedt paa. Det siges at være den engelske regjerings hensigt at indlemme Transvaal i det øvrige Syd-Afrika og gjøre dette til et dominion i lighed med *The dominion of Canada*.

I tilfælde af krig stiller Oranjefristaten sig paa Transvaals side. »Afrikanderne«, d. v. s. det hollandske parti i Kap-kolonien, arbeider endnu i siste øieblik paa at vedligeholde freden. Deres sympatier for Transvaal er aabenbart stærke, og det er et spørsmaal, om de ikke i tilfælde af krig vil gjøre opstand mod England. Hvis saa sker, vil man have en uhyggelig race-krig over hele Afrika syd for Zambesi, og situationen vil være et enten-eller for det britiske herredømme dernede.

Medens den unionistiske og konservative presse i England blæser stærkt i krigs-trompeten, hæver der sig fra frisindet hold kraftige stemmer for freden. John Morley har saaledes energisk protesteret mod Chamberlains krigs-politik, og den aldrende Herbert Spencer udtaler bedrøvelse over, at regjeringen viser en saa yderlig-gaaende jingoisme. Mængden af det engelske folk synes imidlertid at være stemt for krig.

Østerrige.

Ministeriet Thun har indgivet sin demission efter forgjæves at have forsøgt at hidføre forfatnings-mæssige tilstande i Østerrige. Som bekjendt har grev Thun i lang tid regjeret paa grundlag af forfatningens paragraf 14 (den saakaldte »nød-paragraf«) uden parlamentets bistand. Den stats-

retslige overenskomst med Ungarn er saaledes blet besørget ved et keiserligt dekret, og de mest presserende anliggender er ordnet ved provisorier. Men grev Thun har øiensynlig ikke havt mod til at fortsætte videre paa denne bane. Han søgte fornylig at faa en forligs-mægling istand. Personlig vovede han dog ikke at optræde som mægler, men han fik deputeret-kamrets præsident dr. Fuchs til at indbyde samtlige partiets førere til en udsonings-konference. Denne kom imidlertid ikke istand. De tyske oppositions-grupper vil nemlig ikke vide af nogen som helst udsoning eller forhandling, saa længe sprogforordningerne staar ved magt.

R. E.

Forskjellige meddelelser.

— *Pest-serum* faar vi desværre muligens brug for ogsaa her hos os, siden den indiske døds-engel har naaet Oporto, en havn, hvor der vrimler af norske skibe. Vi har tidligere, under vor omtale af pesten, ogsaa nævnt serumet. Egentlig kan der vælges mellem to slags indsprøitninger: Haffkine's og Yersin's. — Haffkine indsprøiter pest-baciller, som i en time har været udsat for 70° varme. Metoden har været prøvet i Indien, saaledes i byen Hubli med 50,000 indbyggere, hvoraf 33,880 fik indsprøitning; af pest-dødsfaldene kom 272 paa ikke-behandlede og bare 19 paa dem, som havde ladet sig indsprøite. Den personlige beskyttelse, som indsprøitningen ydede, anslaaes til omkr. 85 pct. Denne Haffkine'ske behandling medfører adskillige ulemper, idet den fremkalder feber, brækning, opsvulmning af kjertlerne. — Yersin anvender serum af immuniserede heste. Indsprøitningen heraf medfører ingen efter-virkninger, men beskytter heller ikke længere end for 10—15 dage ad gangen. Denne metode er derfor gaaet af brug i Indien, uagtet den har bevist sin nytte, idet den ved at udøves samme dag, sygdommen ytrer sig, nedsætter sandsynligheden for dødelig udgang til 12 pct., ved udøvelse anden dag til 35 pct. og ved udøvelse tredje dag til 50 pct. Pestens dødelighed er ellers 80—90 pct.

Carl du Prel.

— *Et hus af aluminium* er netop færdigbyggget i Chicago ved en af hoved-gaderne. Konstruktionen bestaar af et jern-skelet belagt med plader af en bronce, hvoraf 2/3 er aluminium og 1/3 kobber. Bygningen er 64 meter høi og har 17 etager. Væggen til gaden bestaar af 5 millimeter tykke plader, som er omhyggeligt polerede. Fordelen ved dette bygge-stof bestaar i, at det har en yderst liden udvidelses-koefficient.

Nordiske tidsskrifter.

Tilskueren. — 9. — *Karl Madsen:* Rembrandt-udstillingerne. *A. B. Drachmann:* Hovedtræk af græsk religiøsitet. *Jørgen Falk Rønne:* Hvorledes store bjørn lærte døglingsspækkets virkninger at kjende. *Jul. Wulff:* Australiens Forenede Stater. *Harald Kidde:* Symboler. *Ivar Berendsen* og *C. M. Norman-Hansen:* Det finske statskup og den internationale adresse.

Nord og Syd. — 9. — »The Greater Britain«. — *Pierre Ségur:* Boutteville, kaldet duellanten. — *H. T. Manicus:* Porto Santo (ill.). — Panislamismen og den islamitiske mission. — *Chr. V. Nielsen:* Den geometriske tegning og barne-opdragelsen. *T. D.-H:* En holstensk hekseproces. — Den armeniske bevægelse og sultanens hemmelige diplomati. — Politisk oversigt. (Hermed afsluttes dette tidsskrift, for at gaa op i *»Dansk Tidsskrift«).*

Finsk tidskrift. — juli—aug. *K. F. Johansson:* Melusina samt Amor og Psyche-motivet i Indien. — *J. E. Rosberg:* Våra geografiska samfund. — *Eliel Vest:* Bismarcks memoarer. — *E. Nordenskiöld:* En moderne riktning inom zoologin. — *J. E. B.:* De engelska arbetarne paa deras ledige tid. — *G. Mattson:* Naturvetenskaplig och teknisk öfversikt. V. — Fortællinger o. l. — Sept.: *Jac. Ahrenberg:* Åbo slotts byggnadshistoria. — *Lennart Hennings:* Språkliga iakttagelser i Tavaststjernas arbeten m. m.

Samtiden. — 8. — *Hjalmar Christensen:* Nicolai Wergeland. — *Jens von der Lippe:* Den sixtinske madonna. — *Dr. Paul Julius Möbius:* Tre samtaler om religionen. — *Dr. Albert Moll:* Skolevæsenet i Nordamerika. — *Dr. Karl Graeser:* Neapolitansk velgjørenhed.

Norsk ungdom. — 21—22. — Akershus (ill.). — *A. Haug:* Tidens spørgsmaal. III. Kvindesagen. — *Olav Ejkland:* Til dei norske ungdomslag. — *Olav Ejkland:* Norig si framtid. — *Torgrim Bilstad:* Slaattekar-song. — *Torgrim Bilstad:* Hesten si tale. — *Torgrim Bilstad:* Aakerbrjotaren syng. — *A. Haug:* Et indtryk. — Og et tilsvar. Af *Red.* — *B.:* Engelske arbeideres fritid (efter udenlandske kilder). — Et dansk indlæg for skandinavismen.

Folkevennen. — 7. — Tromsø i 60 aarene. — *Embr. Strand:* Fugleliv i vore skoge ved vintertid. — *Thea Ebbell:* Bibelens oversætttelse og udbredelse m. m.

Nordisk revy. — 6. — *I. A. Davidsson:* De religiösa ideernas Ragnarök. — *I. Zangwill:* Kristendomens försonare m. m.

Det glade Budskab. Tidsskrift for frisindet Kristendom (udkommer to gange maanedlig i Kjøbenhavn og koster 1 kr. kvartalet). Det fordrings-løse lille tidsskrift forkynder unitarismen og sees at regne baade Tambs Lyche (ved optryk af artikler i »Frie Ord«) og Kr. Janson blandt sine medarbeidere. Siste hefte bringer portræt og biografi af Janson.

Notiser.

— *100,000 tyskere i Chicago* var forleden tilstede ved en mønstring af 4000 fordums vaaben-brødre fra krigen i Frankrige.

— *4 millioner kilogram aluminium* blev der produceret i 1898. I 1885 var produktionen bare 13,300 kilo, i 1890: 175,400 kilo og i 1894: 1,240,000 kilo. Mest udvindes i de Forenede Stater, nemlig 2,360,000 kilo; Sveits leverer 800,000, Frankrige 500,000 og England 300,000 kilo. Samtidig med produktionens raske stigning viser sig et jævnt pris-fald. I 1855 kostede et kilo aluminium hele 900 kr., aaret efter bare 270 kr. I tiden 1857—1886 gik prisen ned fra 216 til 90 kr. I februar 1890 var prisen kr. 43.20, i september samme aar bare kr. 13,70, i juli 1891 bare kr. 7,20, 1894 kr. 3,60, i 1895 kr. 2,90, i 1896 kr. 2,30 og i 1898 kr. 1,95.

— *Den navnkundige blæk-flæk* paa væggen i Luther-stuen paa Wartburg er nu forsvundet, idet man har maattet skalle al kalk-pudsen af væggen, da denne ellers vilde blive ganske fortæret af de relikvie-begjærlige englændere og amerikanere.

— *Kautsjuk-nøden* har foranlediget koloni-drift-komiteen i Berlin til at udsende en ekspedition til det indre Lagosland for at hente frø af Kickxiatræet til udsæd i Kamerun, hvor jordbunden og veiret skal egne sig fortræffelig til dyrkning af det værdifulde gummi-træ. Udbyttet skal være 40,000 frø, der nu er bragt til plantagerne.

— *For 560 millioner kroner* agter den nu i London bosatte amerikaner Astor at sælge sine faste eiendomme i de Forenede Stater. Han trives ikke blandt sine landsmænd og har i sommer taget britisk borger-ret. Rygtet vilde en tid vide, at han skulde blive prinsen af Wales's svigersøn.

— *1350 millioner kroner* anslaaes den forestaaende krig med Transvaal at skulle koste England. Havde der endda været nogen ære at vinde for kjæmpe-stormagten ved at knuse den vesle bonde-fristat!

— *Flydende-luft-aktieselskabet* i Amerika (formodentlig til udnyttelse af Tripler's opfindelser) har udvidet sin kapital fra 300,000 til 10 mill. dollars (37 mill. kr.).

— *100,000 kilo kinin* indføres aarlig til de Forenede Stater.

Til minde om Tambs Lyche.

Ved en feiltagelse er i forrige hefte af *Kringsjaa* følgende bidrag ikke blet *specificerede:* Peter Berg, Grimstad, 5. — Fredrik Smith-Petersen, do., 5. — Henr. Spangelo, do., 5. — H. Norman, do., 5. — Bernt Einersen, do., 5. — N. Thue-Johnsen, do., 5. — H. Arntzen, do., 5. — C. J. Ellefsen, do., 5. — J. Jørgensen, do., 5. — Wilhelm Schjærve, Tønsberg, 2. — Carl Torkildsen, Grimstad, 2. — * * * * 2. — Ingarth Rojahn 2. — Dr. Aagaard 5. — N. N. 3. — Joh. Hægg 1. — Ludv. Hoaas 2. — Toralv Hagen 5.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XIV. 15. OKTOBER 1899. HEFTE 7.

Fra Island.

(For *Kringsjaa* af Guðmundur Friðjónsson).

Nu har vi islændere beboet denne ø i over tusen aar — denne ø, der ligger saa isoleret og saa langt fra den europæiske dannelse, at vi har 130 mil imod øst til Norge og 119 mil imod syd til Skotland.

Islandsk pige i høitids=dragt.

I over tusen aar har vi trodset de voldsomme snestorme, der kommer farende fra det nordlige ishav. Vi har maattet kjæmpe imod jordskjælv og vulkanske udbrud, den grønlandske driv-is og smitsomme sygdomme og *last but not least* en afsides beliggenhed. Det er kun altfor rimeligt, at Europa ikke gjør sig store forventninger om os; men derimod kan vi ikke og vil vi ikke regnes for eskimoer, skjønt denne anskuelse har været almindelig blandt de folk, der ellers har en anelse om, at der gives et land, der kaldes Island.

Den største folkemængde, Island har havt, har været omtrent 120,000. For tiden har landet lidt over 70,000 indbyggere, der for det meste holder sig til kysten og de dale, der strækker sig fra landets indre ned imod havet. Landets indre bestaar derimod af ubeboede og ufrugtbare vidder og jøkler. Jøklerne optager mere end 260 kvadratmil, Vatna-jøkul alene 150 kvadratmil. Hele landet er bjergrigt, og den flade bræm omkring kysterne er kun smal, enkelte steder aldeles forsvindende.

De fleste islændere ernærer sig ved kvægavl og landbrug. Gaardene ligger spredt, i regelen langs med siderne af et fjeld. Engenes plads er næsten altid langs med elvene, der baner sig vei gjennem dalene, medens græsgangene ligger tilfjelds.

Bygnings-materialet er i regelen jord og sten. Nogle af gaardens huse forsynes udvendig med en slags beklædning af fjæler (pil), medens de beboede værelser har en finere bearbeidet bedækning af træ indvendig. I den senere tid har man bygget en del huse helt af tømmer, men desværre er kun de færreste istand til at benytte denne kostbare maade at bygge paa, da man maa kjøbe alt, hvad man skal bruge af tømmer, fra udlandet. Ved Islands bebyggelsestid var hele strøg rigtignok bedækket med skog, men den blev snart ødelagt, og nu er der ikke andet tilbage af den fordums herlighed end lidt birkekrat hist og her.

Paa grund af landets spredte bebyggelse er vi rimeligvis nødte til at holde flere embedsmænd end noget andet land i forhold til folkemængden. En biskop og omtrent 120 præster sørger for religionens og moralens vedligeholdelse, medens 26 juridiske embedsmænd (sysselmænd, amtmænd, dommere o. s. v.) vaager over lovlydigheden. Derimod har der indtil den aller siste tid været meget knapt med læger, men for øieblikket gives der dog omtrent 30 fast ansatte. Omtrent 200 embedsmænd til en befolkning paa omtrent 70,000!

»Stakkels land, som har saa mange embedsmænd«, sagde Fridtjof Nansen, da han reiste her igjennem paa sin Grønlands-færd.

Altinget holdes hvert andet aar og varer 8—10 uger. Tingmændenes antal er 36, hvoraf de 30 er folke-valgte, medens resten, d. e. halvdelen af det øverste kammer, vælges af kongen. Regjeringen i Kjøbenhavn har imidlertid adgang til at underkjende Altingets beslutninger. Den har saaledes negtet at vedtage over 60 lovforslag, siden landet fik sin egen konstitution i anledning af tusen-aars-festen 1874. En del har dog senere opnaaet vedtagelse i en ændret skikkelse.

Den islandske handel er, som man kan vente, i en temmelig daarlig forfatning. For det første har man i regelen en lang vei til kjøbstæderne, og for det andet ligger landet alt for fjernt fra de udenlandske markeder. Vi forstaar os ikke paa at behandle udførselsvarerne saaledes, at de kan afsættes paa den mest fordelagtige maade, og indtil den siste tid har den islandske almue ikke været paa det rene med de krav, de udenlandske forbrugere sætter til varernes godhed.

Desuden staar islændernes mistanke til handels-standen i veien for en tilstrækkelig god behandling af varerne. I monopol-tiden blev

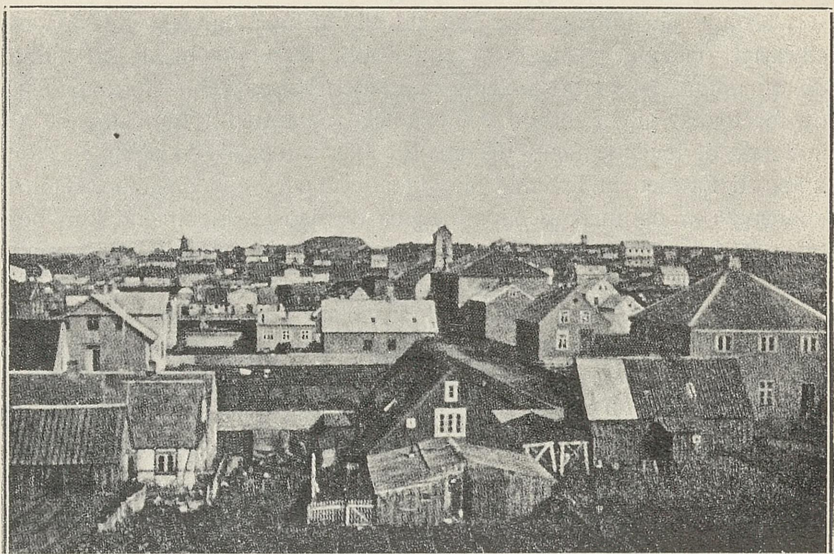

Reykjavik.

den anskuelse rodfæstet, at kjøbmændene var blodsugere og aagerkarle. Medens kjøbmændene gjorde alt, hvad de kunde, for at berige sig paa islændernes bekostning, forsøgte disse at holde sig skadesløse ved at underkaste salgs-varerne en daarlig behandling. Desværre er denne forkjerte fremgangsmaade ikke helt forsvunden endnu, og der er mange, der ikke lægger mærke til, at producenten hermed skader sig selv mest i længden.

Fra Island udføres især uld, faar, salt kjød og klipfisk. Det meste af klipfisken havner tilsist i Spanien, men desværre har vi hverken handels-talent eller kapital nok til at sende den direkte. Den gaar derfor for det meste ad forskjellige krogveie gjennem hænderne paa flere mellem-mænd.

Island har ingen fabriker; vi sælger ulden til udlandet til en lav pris. Island har faaet en farlig konkurrent i Argentina og Australien. Det heder sig, at i udlandet gaar et slags ubrugelig uld under navnet »islandsk uld«, hvilket neppe turde bidrage til at forhøie den ægte islandske ulds ry.

De danske kjøbmænd, der endnu seiler paa alle landets handelspladser, har gjennem flere aarhundreder ført islandsk faarekjød til udlandet i saltet tilstand. Endnu bringes der aarlig adskilligt islandsk faarekjød til verdens-markedet, men efterspørslen er kun ringe paa grund af kjødets daarlige behandling.

Nogle aar tilbage saa det ud til, at vor handel vilde faa et storartet opsving. Engelske handelsfolk begyndte nemlig at kjøbe op og udføre levende islandske faar, men prisen sank efterhaanden, og for to aar siden forbød det engelske parlament, som bekjendt, al indførsel af levende faar. Denne lov har sat os islændere i en stor knibe, ti foruden at levende faar betaltes bedre end slagtede, betalte englænderne os med penge, medens de danske kjøbmænd kun betaler med varer, og det til høiere priser end de engelske varer, man ogsaa kunde faa som betaling.

Og nu ser det ud til, at de engelske trawlere er i færd med at ødelægge vore rigeste fiskebanker. Rigtignok har den danske regjering om sommeren sendt et orlogs-skib herop. Dette har ogsaa faaet fat paa nogle af røverne; landets kystlinje er omtrent 800 danske mil, saa trawlerne for det meste kan opføre sig heroppe, som de finder for godt, trods den danske orlogs-damper.

Havets rigdom paa fisk lokker aarlig en mængde udenlandske fiskere herop. Franskmændene er de talrigste, og vi besøges hvert aar af over 200 franske seilskibe. Selv amerikanerne driver flyndrefangst ved vore kyster. Nordmændene seiler hid paa hvalfangst og sildefiske.

Indtil den siste tid har vi kun havt aabne og skrøbelige fiskerbaade, men enkelte steder er forholdsvis store og solide dæk-skibe i færd med at afløse de aabne baade. For tiden drives torskefiske med omtrent 150 dækskibe, der kan regnes for islandske; enkelte gaar desuden paa haifangst.

Som før bemærket, ernærer de fleste islændere sig ved landbrug og kvægavl.

Tre uger efter vinterens ende ser man de første lam, men naar der er gaaet omtrent 6 uger af sommeren, har de siste moderfaar læmmet. — Vi regner i regelen vor tid efter vinterens eller sommerens uger, men ikke efter maanedernes dage. — I begyndelsen af som-

merens 10. uge tages lammene fra sine mødre, og drives op til beiterne paa de øverste heier. De ældre golde faar drives derop lidt før. Faarene hentes igjen i begyndelsen af sommerens 21. uge, men de møder aldrig fuldtallige. Nogle dør af sig selv, nogle gaar sig vild og finder ned til fjerne bygder, medens nogle blir dræbte af ræven. Denne er almindelig over hele landet. Andre vilddyr findes her ikke, naar man undtages enkelte isbjørne, der føres hertil af den grønlandske drivis.

Kvægets drift til beiterne har faaet forskjellige urigtige forklaringer i adskillige ældre udenlandske beskrivelser af vort land. Grunden

En islandsk bondegaard.

til kvægets drift til græsgangene skal, ifølge disse kilder, være den, at græsset i bygderne blir saa frodigt og kraftigt, at faarene vilde æde sig ihjel, hvis de fik lov til at raade sig selv. Denne røverhistorie er saa langt fra sandheden som vel muligt. Faarene drives nemlig til fjelds af den grund, at græsset heroppe er kraftigere end nede i bygden. Heroppe har faarene større plads og mere ro, men frem for alt større frihed.

Naar man har drevet faarene til fjelds, bringer landbonden sin uld til handels-stedet, hvor han tiltusker sig udenlandske varer for for den. Om sommeren føres al ting paa hesteryggen, naar man ikke har leilighed til at bruge baad. Om vinteren derimod kjører man.

Naar bonden er færdig med sin handelsreise, der undertiden kan vare flere dage, begynder hø-aannen, der sædvanlig varer 10 uger med 12—15 timers arbeids-dag. Slaa-maskiner kjendes ikke.

Røgteren maa staa op i otten for at søge melkefaarene. Er lændet ikke for brat, bruger han hest. Naar melkefaarene er samlede, melkes de af kvinderne, som derpaa gaar til slaatte-engen med sine river. I tidligere tider benyttede de islandske bønder sætre, ligesom nordmændene den dag i dag, men dette er for det meste gaaet af brug. Landbruget drives af de fleste efter en mindre maalestok, saa at sæterdriften ikke betaler sig for tiden. Bonden kan heller ikke opdrive folk nok hertil, ti i den senere tid har de arbeids-dygtige folk forladt bygderne over hals og hode for at stimle sammen ved de allerede overfyldte handels-pladse eller reise til Amerika.

Paa denne maade glider hele aanne-tiden forbi. Om søndagen holder man hvile eller gaar til kirke. Undertiden besøger man ogsaa sine bekjendte, naturligvis til hest.

I nogle bygder lever hestene i det frie hele vinteren igjennem, men derimod maa man allevegne sørge for hus og hø til faarene. Man regner gjennemsnitlig 200 pund hø til hvert faar. Hvis dette skal strække til, maa man sørge for, at det græs, der findes under sneen, ogsaa kommer faarene til gode, ti herved sparer man paa høet. Kemiske undersøgelser af islandsk hø har ellers bevist, at det er meget kraftigt, fuldt saa kraftigt som det norske eller det danske hø.

Naar sommeren har sagt farvel, begynder man at gjæte faarene og lade dem blive under tag natten over. Naar man, som det flere steder er tilfælde, har saue-fjøset fjernt fra gaarden, maa røgteren gaa derhen tidligt om morgenen hver dag og hjem igjen om aftenen.

Naar mørket falder paa i vintertiden, saa tænder man olje-lampen. Før benyttede man sæl-tran i dertil indrettede lamper, men nu bruger man kun petroleums-lamper. Mændene karder uld, børnene løsner den eller strikker, medens kvinderne spinder uldgarn. Ofte underholder en eller anden de andre ved at læse høit af aviserne eller de gamle sagaer.

I begyndelsen af vinteren falder der i regelen kun lidet sne. I saa fald slipper man tildels at fodre faarene. Man giver dem nemlig lidt hø om morgenen, inden de faar slippe ud. Man har ogsaa sjelden nogen kulde af betydning, før den første halvdel af vinteren er overstaaet, men i februar og mars begynder veirliget at blive strengere. Paa denne tid er den grønlandske drivis ogsaa i regelen forholdsvis nær ved landet. Sneen vælter ned, og voldsomme snestorme styrter ind over landet fra nord af.

Inden snestormen bryder løs, er luften ofte klar. Veiret er stille med betydelig frost, men naar man ser imod nord, imod havet — det forudsættes, at vi befinder os paa Nordlandet — ser man en mur af mørke skyer, og brændingen larmer saa voldsomt, at man ofte er i stand til at høre dens døn flere mil op i landet. Snespurvene flokkes omkring gaardene i store hobe for at pille græsfrø og hørester. Man kan mærke paa dem, at de godt ved, hvad der forestaar. Ryperne faar det travelt i lyngtuerne med at fylde kroen. Ældre

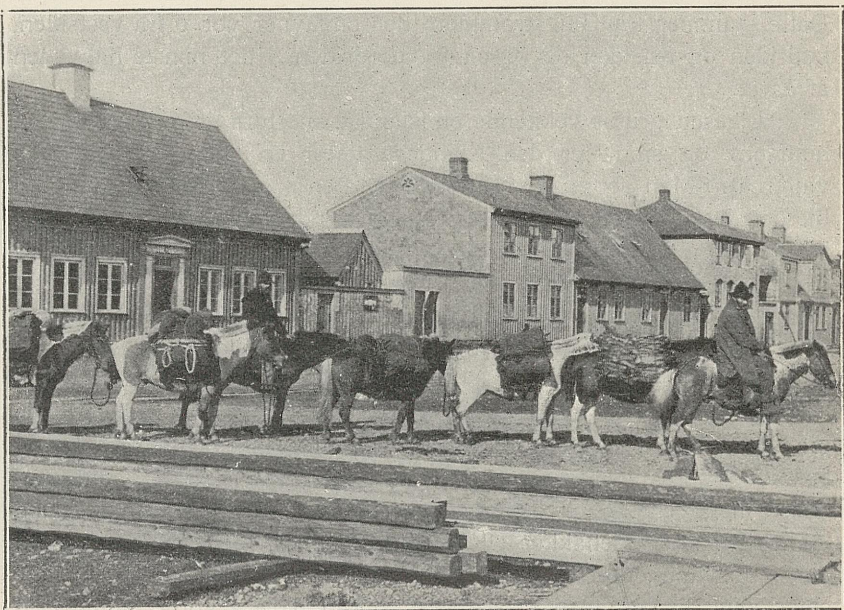

Mænd fra bygden kommer til kjøbstaden med pakheste.

folk aner ogsaa, hvad man har i vente. De har havt stygge drømme, og deres udslidte krop plages mere end sædvanligt af gigt.

Henimod morgenstunden begynder snestormen sit ødelæggelsesværk. Man kan undertiden neppe skjelne en gjenstand i 2—3 favnes afstand. Stormen raser saa stærkt, at kraftige mandfolk knapt kan staa paa benene. En tyk ishud lægger sig over ansigtet og klistrer øienhaarene sammen, medens skjægget blir til en samling af laadne istapper. Frosten er 6—12 ° R. Man har dog aldrig saa rasende veir, at jo røgterne alligevel naar til saue-fjøsene for at fodre faarene. Veien did pleier at være op-vardet. Undertiden nødes de til at overnatte i fjøsene. En slig snestorm varer i regelen et par

døgn, undertiden en uge. Jeg kan huske en snestorm, der varede en hel maaned med undtagelse af, at det klarede lidt i begyndelsen af hver uge.

Man har ofte bare et par ægte snestorme i løbet af vinteren, og veiret paa Island kan være temmelig mildt, selv midt i den tid, der ellers er den strengeste hele aaret igjennem. Jeg kan huske, at for nogle faa aar tilbage var der tøveir paa Nordlandet med 7 graders varme, medens Kjøbenhavn havde 9 graders frost. Heroppe har man ofte milde vintre, naar man har kolde vintre andre steder i Europa. Dette stammer fra Golf-strømmen, der omfavner vor ø fra vestsiden, sydsiden og østsiden og ogsaa fra nordsiden, i det minste halvdelen af aaret.

Ligesaa gru-opvækkende en islandsk snestorm kan være, ligesaa høitidelig og smuk er den islandske natur en stjerneklar og stille vinternat. Man ser en snehvid flade med en mængde dale og vældige bjerge, der tindrer i maaneskinnet, medens den stjernebesatte himmel illumineres af nordlysets letbevægelige bølger, der strækker sig til det fjerneste fjerne imod vest, men til evigheden imod øst. Dette er i sandhed et overvældende syn. Naar der er haard sne og is over det hele og stille veir med kun lidet frost, saa er det herligt at reise paa Island.

Naar tælen er gaaet ud af jorden, begynder man at bearbeide gjødselen og sprede den ud over hjemme-markerne. Elvene og bækkene, der allevegne strømmer ned fra fjeldene, føres ved dæmninger henover engene. Indtil den siste tid hakkede man gjødselen itu med skarpe træhakker eller et slags køller, men nu knuser man den i maskiner, der drives med haandkraft. Poteter og forskjellige slags kaal dyrkes med stor fordel, derimod ikke korn; sommeren er for kort.

Omtrent alt arbeide drives ved haandkraft. Dampkraften kjender vi kun gjennem omtale. Og endnu er øens talløse vandfald ikke lagt i elektrisk sæletøi.

Rigmænd har vi omtrent ingen af. Den yderste fattigdom findes ogsaa kun sjelden paa Island, det vil sige den fattigdom, der lider mangel paa de nødtørftigste ting til livets ophold. De bedre bemidlede er ogsaa ifølge loven pligtige at understøtte de trængende.

Islænderne er meget gjæstfrie, lige meget om gjæsten er kjendt eller ukjendt. Om saa gjæsten blir natten over, tager man aldrig imod nogen betaling af ham, selv ikke om han paa grund af snestorme er nødt til at blive paa gaarden i flere døgn. Derimod tager

man betaling af udlændinger saa vel for fortæring som følgeskab. Disse beværtes i regelen bedre end andre gjæster, og desuden reiser de ofte flokkevis i aanne-tiden, naar man har fuldt op at bestille, og hver time er kostbar.

Islænderen har meget ringe sans for sport. Det meste af tiden gaar til arbeide, men fritiden benyttes gjerne til læsning, hvis den ellers bruges paa en fornuftig maade. De fleste er dog temmelig dygtige ryttere, og vi synes, de fleste fremmede bærer sig klodset

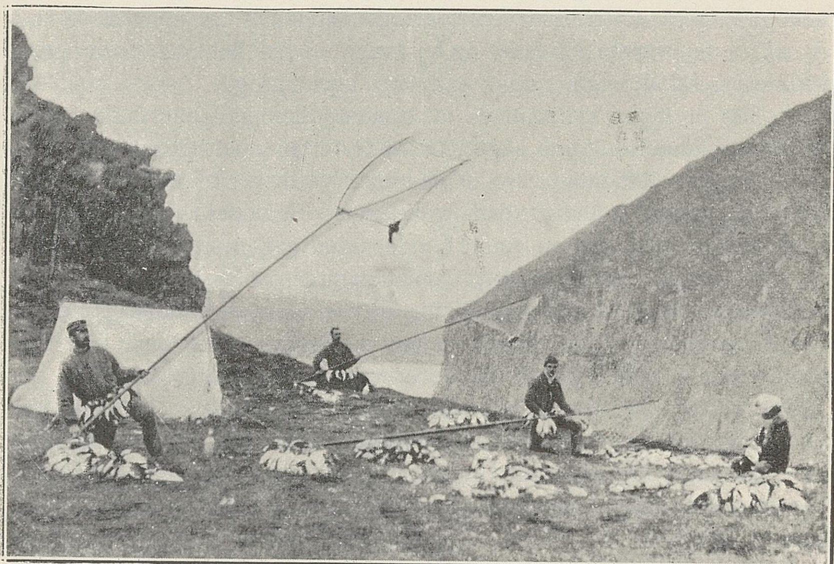

Fuglefangst paa Vestmand-øerne.

ad, naar de stiger til hest. Uden tvil vilde vi vise lige saa stor ubehændighed ved at springe op i udlandets sporvogne.

Vore heste udmærker sig ved at være sikre paa foden, smidige og udholdende. Disse egenskaber er ogsaa høist nødvendige, ti veiene er hyppigt stenede, bratte og smale. Den reisende er ofte nødt til at tage over sten-rige og stride elve, og det er da hesten, han faar lide paa. I »Paa Ski over Grønland« fortæller Fridtjof Nansen, at han paa Vestlandet har redet en islandsk hest et kort stykke vei. Herved faar han leilighed til at ytre sin beundring over den lille hests udholdenhed og sikre fodlag.

Kun faa islændere forstaar sig paa svømmekunsten, og kun i enkelte af landets bygder findes der dygtige skiløbere. Løbe paa

skøiter kan de fleste, og enkelte udmærker sig ved sin dygtighed i brydekamp (glimur).

Islænderne ansees for udmærkede arbeidere, naar de f. eks. kommer over til Amerika. De er kraftige og udholdende, men de lider af en følelig mangel paa teknisk uddannelse.

De fleste islændere har sans for boglig dannelse, men jeg drister mig ikke til at sammenligne dem med andre folk i saa henseende, da jeg ikke har besøgt fremmede lande. Omtrent enhver islænder forstaar sig paa at læse og skrive. De fleste har aldrig besøgt nogen skole, men en mængde islændere har lært at forstaa dansk, i det minste i bøger, og vi læser en hel del paa dette sprog, foruden hvad der udkommer paa vort eget sprog.

Det er ingen sjeldenhed, at bønder, der ikke har faaet nogen boglig uddannelse, fører sager for underretten med ligesaa stort held som juridiske kandidater fra Kjøbenhavns universitet. Vore bønder giver sig ogsaa ofte af med literaturen. Saaledes har tre af vore mest anerkjendte digtere været bønder uden nogen særlig uddannelse. En fjerde digter af betydning var bødker af profession. En af aarhundredets mest fremragende historikere var en bundfattig bonde, der ikke havde faaet nogen anden uddannelse end den, han selv kunde skaffe sig. Nogle af vore mest fremragende politikere har ogsaa været eller er ustuderede bønder, og den nye handels-skik, nemlig at handle med udlandet i selskab, for egen regning, der i de siste 20 aar i høi grad har forbedret vore handels-forhold, stammer ogsaa oprindelig fra en bonde, der aldrig havde bestilt andet end at skjøtte sit jordbrug.

Skalde-kunsten dyrkes endnu meget paa Island. En mængde islændere er istand til ved given leilighed at digte brugbare vers, endog udmærkede vers. Og naar islændernes *folk-lore* blir undersøgt til gavns, vil store skatte, der endnu er skjulte, komme for dagens lys. Det er dog ikke let at give prøver af denne poesi i oversættelse, ti de hentydninger til islandske forhold og de sjeldne ord, som denne folkets poesi vrimler af, er saa eiendommelige for os, at de vilde tabe sig meget, hvis de bragtes over paa et fremmed sprog.

(Sluttes).

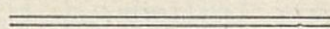

Ruskin Hall,

det nye arbeider-akademi i Oxford.

(Efter G. Snow i *L'Humanité Nouvelle*).

John Ruskins kunstneriske undervisning dannede altid en slags indledning til hans moralske og religiøse undervisning. Den store formue, han havde arvet, gav han i rigt mon ud igjen til beste for almenheden. De værdifulde skatte, han havde samlet sig, delte han atter om med rund haand. Det fond af skjønhed, han havde opsparet rundt om i fjerne lande, nød han ikke alene; han delte sin glæde med alle, han mødte.

I dette øiemed var det, han fattede sin idé om at oprette et arbeider-akademi i Oxford, denne de klassiske studiers vugge, — et akademi, der skulde blive samlings-stedet for arbeidere og unge mennesker fra fjern og nær.

Det skyldes to amerikanske fættere, Walter Vroomans og Charles Beards ihærdighed og foretagsomhed, at denne institution har seet dagens lys. Disse er begge store beundrere af John Ruskin; og de omkostninger, der er nødvendige for at holde lære-anstalten gaaende, vil de to første aar bestrides af Vrooman. Andre amerikanske venner har lovet at bidrage til indredningen af et lokale, saa snart en bestemt plan foreligger.

Til den britiske almenhed vil intet krav blive stillet, førend anstaltens fremtid er fuldstændig sikret.

Ruskin Hall søger ikke at give eleverne handels-uddannelse; heller ikke er det meningen at opdrage dem i særlig klassisk retning. Hensigten er at lære dem, hvad de er, og hvorledes de er, og hvorfor de er saaledes. De skal lære at hæve den samfunds-klasse, de tilhører, og ikke at hæve sig selv over den.

Ruskin Halls formaal er et dobbelt, nemlig for det første at danne et pensionat for ubemidlede folk, som ønsker at sætte sig ind i emner, der kan kaste lys over den politiske og sociale videnskab og over dagens brændende spørsmaal, og for det andet ved hjælp af brev-veksling at udbrede oplysning blandt de tusener af arbeidere, der ikke kan komme til Oxford eller forlade sit arbeide, men som ønsker i sit hjem at nyde godt af en lærerig undervisning under strengt tilsyn.

Denne korrespondance-skole giver veiledning med hensyn til elevernes læsning, men sender dem ogsaa hver maaned en afhand

ling paa minst 700 ord. Disse afhandlinger danner grundlaget og rammen for opdragelsen i Ruskin Hall.

Planen til akademiet fattedes i St. Louis (Missouri) i de Forenede Stater, og man var næsten helt færdig med forberedelserne til anlæg af lokale, da man besluttede at henlægge stiftelsen til Oxford, opdragelsens verdens-midtpunkt, for — hvis foretagendet her gik heldig — at søge at iverksætte tanken ogsaa andensteds.

Man har sikret sig medvirken af en hel del dygtige lærere — de fleste fra Oxford —, saasom Dennis Hird og Alfred Hacking, begge fra Oxford, og Charles Beard fra Amerika.

Forelæsningerne omfatter følgende fag: Englands politiske og konstitutionelle historie, Amerikas historie, engelsk biografi, kristenhedens historie i England, Europas historie efter Roms fald, nutidens institutioner, industriens historie, samfunds-videnskab, politisk økonomi, videnskabernes historie, psykologi, filosofi, sammenlignende religionsvidenskab. Til denne fag-række skal der senere føies flere andre studie-emner. Der skal holdes øvelser i moderne sprog, fransk er man allerede begyndt med.

Musiken forsømmes heller ikke. Undervisning i sang og instrumental-musik er blet overdraget en dygtig fagmand. Der er en literatur-forening og en diskussions-forening. Man kan saaledes ikke sige, at der hersker nogen mangel paa aandelig føde.

De studerende kan melde sig ind til enhver tid af aaret og opholde sig paa akademiet saa længe eller saa kort, de lyster. En god opførsel og evnen til at læse med forstand er de eneste betingelser, der fordres for optagelse. Alder eller religion har ingenting at sige. Opholdet koster 450 kr. om aaret, og for dette beløb faar man kost, logi og vask. Undervisnings-omkostningerne eller lærernes honorarer udgjør for hver elev 108 kr. aarlig. Prisen for et kursus i et hvilket som helst fag er 45 kr. aarlig og for en forelæsning 45 øre. Man ser heraf, at den meget rimelige sum 700 kr. vil være fuldt tilstrækkelig til legemligt og aandeligt underhold i et aar.

Prisen for deltagelse i korrespondance-skolen er kr. 1.80 den første maaned og siden 90 øre maanedlig. De af disse korrespondance-elever, som ikke har adgang til et godt bibliotek, kan med posten faa sig sendt tillaans bøger fra Ruskin Halls bogsamling, mod at erlægge 9 kr. aarlig.

Gifte mænd, kvinder og andre personer, der, skjønt de opholder sig i Oxford, er forhindrede fra at tage ind i Ruskin Hall, har tilladelse til at bo andensteds og følge forelæsningerne paa samme betingelser som pensionærerne.

Alle, der driver regelmæssige og fortløbende studier, nyder stadig godt af en duelig lærers undervisning og veiledning. Der er nu allerede 300 korrespondance-elever og 25 pensionærer.

Nogle faa af de studerende har anledning til at optjene udgifterne til underhold og undervisning ved at forrette som funktionærer ved anstalten; man kan blive ansat som kontorist, kok, kjældermester, opvarter eller gartner.

De studerende ved akademiet repræsenterer de forskjelligste erhvervs-grene; her findes handelsbetjente, typografer, snedkere, murere, gibs-støbere, teglværks-arbeidere, skræddere, telegrafister, grube-arbeidere, urtekræmmere, instrument-magere, klæde-fabrikanter, livsforsikrings-agenter o. s. v.

Pensionærerne faar enkel, men sund kost. Spisetiderne er: Frokost kl. 7, middag kl. 12—1, te kl. 4—5 og aftensmad kl. 9. Om formiddagen følger eleverne forelæsningerne eller arbeider for sig selv.

Ingen spirituøse drikke taales i Ruskin Hall, og al slags spil og uanstændig eller fornærmelig tale er strengt forbudt.

Man kunde spørge: Hvad siger de unge menneskers principaler til dette? I mange tilfælde har disse givet de studerende særlig tilladelse til at være fraværende fra sit arbeide i saa og saa lang tid og atter vende tilbage til sin stilling, naar de er færdige med sine studier. Principalerne haaber nemlig, og med rette, at deres underordnede, naar de kommer tilbage fra Ruskin Hall, er mere intelligente end da de reiste. Men i andre tilfælde igjen hænder det, at arbeiderne opsiger sin stilling og saaledes vover sin fremtid blot for at sikre sig et aars ophold ved arbeider-akademiet.

Stifternes hensigt har været at meddele haandværkere og arbeidere en høiere opdragelse, end de ellers vilde have været i stand til at tilegne sig. Siden kan de anvende de erhvervede kundskaber, som de selv vil. Men det er at haabe, at mange vender tilbage til sin tidligere beskjæftigelse, og at den reiste bevægelse vil bidrage til at faa indført saa at sige en surdeig i den engelske arbeider-klasse, — en surdeig, der kan indgive det daglige arbeide større aands-fylde og et mere kunstnerisk tilsnit. Dette var Ruskins ideal.

Folk fra alle lande er velkomne til dette akademi paa samme betingelser som de virkelige studerende. Stifterne ønsker, at Ruskin Hall maatte blive den mest kosmopolitiske opdragelses-anstalt i England, ja i hele verden. At der her for udlændinger er fortræffelig anledning til at lære engelsk, siger sig selv.

Ruskin Hall ligger i St. Gilesgaden, den største og smukkeste

gade i Oxford. Den store bygning var fordum bopæl for den femte hertug af Marlborough. John Ruskin selv var for mange aar siden en stadig gjæst i dette hus, da der her boede en af universitetets mest udmærkede repræsentanter, professor Green. Tver-gangen, der gaar fra forsiden til bagsiden af bygningen, har sten-brolægning, og her er der en hel del nischer, skabe, trapper og værelser, hvor man minst skulde vente at finde dem. End videre har man en stor læsesal, en bogsamling, en spisesal, et røgeværelse, talrige soveværelser, et kjøkken, et spisekammer samt flere rum for betjeningen. Desuden findes en smuk have bag bygningen.

Indvielses-høitideligheden fandt sted i Oxfords prægtige raadhus den 22. februar 1899. En umaadelig mængde mennesker var tilstede, og den store sal var fyldt til trængsel. Mødets præsident var professor York Powell af Christchurch. Tilstede var talrige udsendinger fra Englands arbeider-foreninger for at udtrykke sin sympati for den reiste bevægelse. Det samlede antal forenings-medlemmer, som repræsenteredes ved denne store og mindeværdige forsamling, kan anslaaes til omtrent 400,000. Desuden blev der ved anledningen sendt skrivelser fra en masse foreninger rundt om i landet, hvor de udtalte sin beklagelse over ikke at kunne sende delegerede, sin sympati for den nye institution og sine beste ønsker om held og fremgang. Disse sist nævnte foreninger repræsenterede vel tilsammen en kvart million mennesker.

Det Britiske Riges og de Forenede Staters national-farver prydede estraden og forskjellige partier af salen. Før høitideligheden blev de forskjellige landes national-sange spillet paa et prægtigt orgel af Ruskin Halls musik-lærer.

I sin aabningstale sagde professor York Powell, at Oxfords universitet altid havde interesseret sig for nye ideer og havde bedømt dem efter deres resultater. Dette var, tilføiede han, netop hvad Ruskin Halls stiftere ønskede. De forlangte kun en upartisk dom og lidt sympati, og det var han sikker paa de vilde finde i Oxford.

Beard holdt derpaa en gribende tale til de studerende, hvori han indstændig bad dem mindes, at »der gives ingen anden rigdom end livet og de alt beherskende livsmagter, kjærlighed, glæde, beundring«. Han betonede, at alle de, som har mistillid til arbeiderne, nu havde sine øine fæstede paa dem, og at deres opførsel, deres liv og handlinger vilde bestemme Ruskin Halls skjæbne.

Walter Vrooman, akademiets egentlige stifter, reiste sig dernæst under en storm af bifald og holdt en tale, der var et mesterværk af veltalenhed. I løbet af mer end en time holdt han, saa at sige,

tilhører-mængden fast-tryllet, og de, som var komne — hvis der da fandtes slige — for at spotte, maatte gaa bort med en bøn paa læberne. Ikke den ringeste menings-forskjel kom tilorde under hele mødet, hvilket er saa meget mer at lægge mærke til, som der i visse akademiske kredse havde reist sig modstand mod planen samt faldt ligefremme ytringer om, at tanken var umulig at sætte i værk.

Vrooman sagde, at da han forlod Amerika, havde flere af hans venner bestræbt sig for at faa ham til at opgive sin hensigt, idet de nævnte, at foretagendet vilde mislykkes paa grund af, at det engelske folk manglede begeistring. Straks ved sin ankomst til Oxford fik han høre af flere lærde og agtværdige personer, at der ikke fandtes nogen sympati for sagen, at han ikke vilde faa en eneste elev, og andre nedslaaende udtalelser. Hvor ønskede han ikke, at de havde været tilstede denne aften, alle disse tvilere og pessimister! Denne store forsamling, raabte han, er et slaaende bevis for deres feiltagelse. At akademikere reiste modstand mod Ruskin Hall, var ligesaa urimeligt som, at kulmine-arbeidere vilde modsætte sig en ny industri, der vilde kræve et større forbrug af kul.

I Ruskin Halls arkiv — fortsatte han — laa der mer end tusen breve fra unge englændere, som erklærede, at deres høieste ærgjerrighed var, uden at behøve at opgive sit vanlige, daglige arbeide, at erhverve sig saa stort herredømme over sprog og tanker, at de kunde blive istand til at meddele andre de forhaabninger til menneskeheden, som de selv var fyldt af.

Fra begge sider af Atlanterhavet var det blet fremholdt for ham, at englænderne kun langsomt og gradvis optog nye ideer; men han kunde paastaa, at ingen nation havde kunnet møde med saa megen begeistring hans svage anstrengelser for at hædre en stor mands navn ved at faa istand en praktisk anstalt til beste for arbeider-klassen.

— Det er nu otte maaneder, siden Vrooman og Beard satte foden paa engelsk grund for at fremme sin ædle mission, og hvad de har udrettet, er rent ud sagt vidunderligt.

Takket være disse mænds seige udholdenhed og utæmmelige mod, er Ruskin Hall nu en blomstrende institution.

Ingen engelsk plan kunde være iværksat saa hurtig. Amerika har ord for at være arnestedet for pludselige udførelser af nye ideer. Det er amerikanerne, som har givet os det første arbeider-akademi, og nu paahviler det arbeidere fra England og alle andre lande at vise sin taknemmelighed ved at støtte denne nye institution og derved sikre den en lang og samfunds-gavnlig fremtid.

Filosofiens fremskridt i det 19de aarhundred.

(Af professor ved Jena universitetet **R. Eucken** i *Forum*).

Mens aandslivet i det attende aarhundred var i høi grad behersket af filosofisk tænkning, har det nittende ikke været særlig filosofisk anlagt. Det har snarere skudt i forgrunden de forskjellige videnskaber og mekaniske kunster, politisk virksomhed og sociale reformer. Fremskridtet paa disse omraader har sat et uudsletteligt mærke paa vor tid. Det har udfoldet de beste viljekræfter i os og fuldstændig forandret livs-vilkaarene. Alligevel har tidens filosofiske tænkning hverken været uvirksom eller uproduktiv. Den har gjennemgaaet mange forandringer og har udøvet en betydelig indflydelse paa samtidens aktivitet. Den filosofiske videnskab indgaar, kort sagt, som et led i aarhundredets samlede billede. Lad os derfor forsøge at tegne den moderne filosofiske undersøgelse i dens store træk, saaledes som de aabenbarer sig for os i vor tidsalders resultater og formaal.

I begyndelsen af indeværende aarhundred øvede idealismen en alt overveiende indflydelse paa europæisk tænkning. I Frankrige viste spiritualismen sig i form af en reaktion mod det attende aarhundreds materialisme og sensualisme, mens den filosofiske spekulation i Tyskland feirede en række glimrende triumfer. Det ene dristige system efter det andet blev her stillet op i hurtig følge, indtil høidepunktet naaedes i Hegels velkjendte filosofi. Denne store tænker opløste al aktualitet i et rige af ideer og definerede væsenet som en eneste aands-proces, behersket af modsætningens lov. Hegels filosofi blev paa grund af sin energiske koncentration og sin spiritualisering af hele den synlige verden en af aarhundredets kræfter, og endnu idag er den store tyske lærdes indflydelse paa ingen maade aflægs.

Og dog skulde det ogsaa vise sig med Hegel, at forfaldet og og nedgangen begynder i samme øieblik magtens tinde er naaet Lige efter hans død (1831) ramlede al filosofisk tænkning pludselig sammen. Menneskehedens interesse blev helt tiltrukket af den synlige verden. I de forskjellige videnskaber fandt en rivende udvikling sted; store mekaniske opfindelser fulgte hverandre i hurtig rækkefølge; politiske og sociale problemer traadte afgjort i forgrunden. Den offentlige interesse var derfor aldeles bortvendt fra filosofien; ja den filosofiske tænkning begyndte endog at blive betragtet som

overflødig og uproduktiv. Der hvor filosofien endnu holdt sig, blev stadig de systemer foretrukne, der støttede sig paa erkjendelsen af naturens og samfundets verden og fordømte enhver afvigelse fra den aktuelle erfarings enemærker som en farlig fremgangsmaade.

Aands-retningen omkring midten af dette aarhundred var ugunstig for metafysiken. Ved denne tid kom ogsaa posivitismen med sine forskjellige faser stærkt i forgrunden. Den kombinerede sig med de fysiske videnskaber, med evolutions-teorien og den sociale propaganda og betragtede sig som den endelige afslutning paa al filosofi.

Alligevel viste det sig om en tid, at denne skoles doktriner ikke længer var istand til at tilfredsstille den moderne menneskeheds behov, og den siste tredjedel af vort aarhundred har været vidne til en mægtig mod-bevægelse. Vi noterer en tilbagevenden, ikke netop til idealismens gamle doktriner, men snarere til dens *problemer*. Bevægelsen skyldes en stærkere udvikling af personligheden og ønsket om et større indre liv — et ønske, der gaar langt udover positivismens grænser. Den menneskelige kundskabs vilkaar undersøges paany; vi er vidne til en gjenoplivelse af de ældre systemer. Kant er atter vakt tillive; Schopenhauer staar i større anseelse end nogensinde; i England og Amerika, snarere end i Tyksland, finder Hegel endnu en gang begeistrede tilhængere. Nye systemer opstaar — i Tyskland f. eks., Lotzes, v. Hartmanns og Wundts. Men disse systemer er forskjellige fra de ældre, for saa vidt at de stiller sig i et mere nøie forhold til kjendsgjerninger og tillægger alle de interesser, som staar i forbindelse hermed, tilbørlig vægt. Karakteristisk er ogsaa den omhyggelighed, de lægger for dagen i sin konstruktion af ideernes verden. I saa henseende kan det siges, at realismens element er optaget i den nye idealisme, og det ser ud, som om aarhundredet ved sin slutning anstrenger sig for at harmonisere de divergerende synsmaader, som havde gjort sig gjældende i dens tidligere aar-tier. Idealismen og realismen holder paa at forsones.

Denne store proces har imidlertid øiensynlig ikke kommet udover sine første stadier, og det nye aarhundred finder ved sin indgang, at vort livssyn, saaledes som det fremstilles i vor filosofi, ikke blot er ufuldstændigt, men fuldt af problemer. Filosofiens resultater i dette aarhundred bestaar ikke saa meget i opbygningen af systemer som i oprettelsen af talrige undersøgelses-metoder og i den nøiere forbindelse og det gjensidige samarbeide med tidsalderens almindelige aktivitet. Paa denne maade er filosofien blet beriget

med et uudtømmeligt materiale og ladet med en mængde problemer. Disse problemer blir, naar de løftes op i filosofiens nivaa, universelle sin rækkevidde; forskjellige tankelinjer møder og skjærer hverandre, kjendsgjerninger opløses i principer. Paa denne maade udvider videnskaben sin sfære og har en yderst gunstig tilbagevirkning paa de forskjellige omraader af den universelle aktivitet. Filosofien optræder følgelig ikke i den suveræne herskerindes rolle, men ret og slet som medlem af en gruppe. Den besidder ikke længer magt til at skabe revolutioner, men er nødt til at operere inden en given sfære. Men da filosofien gjennemtrænger det uhyre omraade for menneskelig aands-virksomhed, blir den en nyttig, ja en uundværlig faktor i vor civilisation og indgaar derfor som en aktiv deltager i alle tidens fremadskridende bevægelser.

Denne gjensidige vekselvirkning mellem filosofien og al anden aands-virksomhed fortjener vor specielle opmærksomhed. Først og fremst noterer vi et frugtbart samarbeide mellem filosofien og historien. Filosofiens historie er i særlig grad et produkt af det nittende aarhundred. Rigtignok har nogenlunde analoge forsøg været gjort i tidligere perioder; men disse forsøg var snarere omhyggelige kompilationer af doktriner end udredninger af en evolutionær og vedvarende bevægelse.

Den vigtigste fremskridts-faktor i denne henseende er Hegels filosofi. Her gjøres forsøg paa at definere al historie som en nødvendig evolution — som en uafhængig følgerække af ideer i indre forbindelser med hverandre. Her betragtes ingen omstændighed som tilfældig; hver kjendsgjerning forklares som et led i en uendelig kjæde. Denne opfatning har fundet udbredelse langt udover den Hegelske skoles grænser. Paa hvert eneste omraade af den moderne videnskab sporer vi et forsøg paa at etablere et gjensidigt forhold mellem de historiske begivenheder og paa at lægge grunden til de almindelige love, der behersker fremskridtet. Realismen benytter sig af denne metode, for saa vidt som den grunder sine slutninger paa historiske beviser. Den hævder med styrke, at de sociale vilkaar øver indflydelse paa dannelsen af ideerne; den gjør gjældende, at individet er afhængigt af sine omgivelser; den forsøger at tyde det overordentlig indviklede forhold mellem systemet og personligheden. Alligevel søger realismen at undgaa ophobning af data og arbeider nidkjært paa at samle enkelthedernes uendelige vrimmel indenfor den historiske evolutions sammenhængende, ensartede system. Den sigter, kort sagt, paa at fastslaa historiske love.

Filosofiens historie er derfor blet en uafhængig undersøgelsesmark for forskninger, der gaar tilbage til den fjerneste fortid og udstrækker sig til jordens mest afsides liggende kroge. Som særlig udmærkede arbeider paa dette omraade vil jeg nævne E. Zellers »Den græske filosofis historie« og K. Fischers »Den moderne filosofis historie«. Disse værker er en pryd for den moderne videnskab. Ja, det maa endog anerkjendes, at tyskerne staar først paa dette omraade. Det fremskridt, der er foregaaet paa den historiske undersøgelses felt, har ogsaa hidført en forandring i vort syn paa livet. Vi er blet os bevidst vor store gjæld til fortiden; vi har en klar forstaaelse af, at vi er optagne med at føre videre aarhundreders arbeide — og det endog i de ubetydeligste enkeltheder. Vi har ogsaa øie for, hvorledes enhver forandring rundt hele den store cirkel af menneskelig aands-virksomhed paavirker det ene omraade af videnskabelig undersøgelse, hvoraf vi just færdes. Paa denne maade faar vort arbeide et fastere grundlag og blir et led i den store kjæde af menneskelige anliggender. Vi erkjender, at hver tidsalder har har sin begrænsning, og at individet staar magtesløst overfor den overvældende indflydelse, der udøves af racen.

Men har filosofien høstet fordel af historien, saa er til gjengjæld denne blet i høi grad stimuleret af filosofien. I begyndelsen af aarhundredet troede Hegel, at al historie kunde reduceres til en enkelt formel. Denne ide blev imidlertid snart opgiven, og en reaktion paafulgte i form af en udpræget antipati mod al historisk filosofi. Alligevel har undersøgelsen efter et almindeligt princip, hvorved historiens store rige kunde overskues, gjort stadig fremgang. Saaledes har alle store intellektuelle bevægelser, for at retfærdiggjøre sin ide og sit indhold, fremstillet historien fra sit specielle synspunkt. Dette gjælder i lige grad om Comtes positivisme som om Spencers evolutions-teori. Socialismen udleder ogsaa sin specielle filosofi af historien. I virkeligheden blir den økonomiske faktor, som her spiller ind, betonet stærkere og stærkere, mens ideerne, der i tidligere tider blev tillagt første og største vægt, skyves i baggrunden. Paa denne maade blir vi vidne til, at ideernes konflikt føres over paa historiens mark, og vi indser, at denne større aktivitet, som har gjort sig gjældende paa dette omraade, for en stor og væsentlig del kan ledes tilbage til indførelsen af det filosofiske element.

Forholdet mellem filosofien og naturvidenskaberne har ligeledes undergaaet en mærkelig omdannelse i indeværende aarhundred. De beskrivelser og klassificeringer af naturen, som var i vælten i det attende aarhundred, blev i begyndelsen af det nittende erstattet af

Schellings »Naturens filosofi« — en filosofi, hvis karakteristiske kjendemærke er et dristigt forsøg paa at definere væsenets genesis og reducere skabningens uendelighed til en eneste proces. Skjønt Schellings filosofi mødte energisk opposition hos det overveiende flertal af fysikere, har den ikke desto mindre banet veien for en bredere generalisering og en nøiagtigere simplifikation. Det er i virkeligheden indenfor selve naturvidenskabernes sfære, at vi nu ser ønsket om ensartet system baseret paa et omfattende syn paa livet.

Dette ønske har fundet sit høieste udtryk i den evolutions-teori, der blev fremsat af Darwin. Denne teori, der senere er gaaet over til at blive en almindelig livs-filosofi, søger at bringe hvert omraade af den synlige verden i overensstemmelse med sine principer. Paa de fysiske videnskabers omraade lægger vi mærke til ønsket om at hidføre enhed i naturens kræfter og at lænke mængden af de naturlige fænomener sammen i en ensartet række eller kjæde. Fysikernes undersøgelser leder i vor tid endog til et bestemt syn paa livet, og selv tænkere, der ikke nærer dette materialistiske syn, kan ikke lade være at modtage et stærkt indtryk af de kjendsgjerninger, livet frembyder. Overalt skydes livets naturlige vilkaar stærkt i forgrunden. De aandelige funktioners afhængighed af de fysiske, arvelighedens indflydelse o. s. v., underkastes en nøiere analyse og faar samtidig et fast tag paa folks overbevisning. I antropologien forsøger mennesket at gribe forbindelsen mellem sig selv og sine naturlige omgivelser og søger rastløst efter begyndelsen til sin udvikling. Særlig bemærkelses-værdig er imidlertid den nøie forbindelse, der nu er etableret mellem de fysiske videnskaber og psykologien. I sine observations- og eksperimenterings-metoder, ja i hele sin undersøgelses-maade er den moderne psykologi nøiagtig identificeret med den fysiske videnskab. Den kaldes derfor meget træffende »psyko-fysik«. Her er atter en ny og frugtbar undersøgelses-mark aabnet for filosofien. Nationerne er allerede blet vakt til frugtbringende kappestrid; psykologiske laboratorier reiser sig over hele kloden.

I alle disse bevægelser har filosofien staaet i nøieste forhold til de fysiske videnskaber, og alle dens synsmaader og metoder er blet modificerede ved denne forbindelse. Resultatet har været, at den filosofiske undersøgelse er blet mere klar og eksakt. Paa den anden side har filosofien ved sin sammenarbeiden og simplificering af de foreliggende kjendsgjerninger øvet en overordentlig gunstig indflydelse paa fysiken. Det kan derfor hævdes, at mens filosofien i begyndelsen af aarhundredet stod i nøie forhold til kunst og videnskab, er den efterhaanden kommet mere og mere under indflydelse af de fysiske

videnskaber, mens disse paa sin side uden denne værdifulde forbindelse aldrig vilde have faaet den fremskudte plads, som de nu indehar.

En frugtbar forbindelse mellem filosofien og det sociale liv er ogsaa blet etableret i løbet af siste menneskealder. I det attende aarhundred saa vel som i begyndelsen af det nittende var interessen koncentreret i individet. Udviklingen af store, uafhængige personligheder blev den gang betragtet som et spørsmaal af overordentlig betydning. Endnu senere er denne interesse blet udvidet til racen. Forskere holder nu paa at undersøge vor sociale organismes natur, bygning og udvikling og forsøger at belyse og opklare forholdet mellem individet og samfundet. Paa det praktiske livs omraade ansees paa den anden side en forbedring af vore almindelige sociale vilkaar som et spørsmaal, der i vigtighed langt overgaar alle andre, og det antages, at en saadan forbedring ogsaa vil lede til en forbedring af individet selv.

Disse betragtninger giver nødvendigvis anledning til, at der opstaar en ny filosofisk videnskab — sociologien — samtidig med at vort almindelige livssyn undergaar forskjellige modifikationer. Virkningen af denne bevægelse gjør sig særlig gjældende paa etikens omraade. Den etiske bygning skal ikke længer udelukkende hvile paa religiøs eller metafysisk grund; heller ikke skal den fuldstændig identificeres med individet. Den skal snarere udvikles ved direkte berøring med menneskelige individer midt i livet og saaledes blive et sandt og vitalt socialt princip. Saadan er den forandring, der er hidført i vor opfattelse af etiken. Paa samme maade har vore etiske undersøgelses-metoder taget en ny retning. Den moralske videnskab er indført som en særskilt afdeling, mens Comte og Taine i Frankrige har udviklet doktrinerne om »millieuet«. Den traditionelle opfatning af menneskelig handling og individuel frihed undergaar en betydelig modifikation. Overalt anerkjendes det, at individets rækkevidde er langt mere afgrænset, end man tidligere antog var tilfældet. Paa den anden side vinder den sociale bygning som helhed i styrke og soliditet. I dette sociale reisnings-arbeide er alle nødt til at tage del, og individet faar her anledning til at lægge sine beste evner og egenskaber for dagen. Alle disse forandringer paa etikens omraade har end videre tjent til at udvide omkredsen af den filosofiske undersøgelse paa en maade, der har virket yderst heldig tilbage paa livet i almindelighed.

Ingensteds gjør forbindelsen mellem filosofien og det almindelige fremskridt sig saa tydelig gjældende som paa opdragelsens omraade.

Det er i virkeligheden først i dette aarhundred, at pædagogiken har skudt ud som en særskilt gren fra hoved-systemet. Den pædagogiske videnskab, hvis grundlægger er Herbart, har nu skabt sig sine egne metoder og sit eget idé-system. Den gyder sit straalelys over hvert omraade af uddannelse og opdragelse. Undersøgelserne over barnets natur og udvikling daterer sig fra de siste aartier og følges nu med den mest intense interesse. Samtidig er opdragelsen i sin almindelighed sammenlignet med tidligere aarhundreders blet umaadelig forbedret. Interessen er blet vakt hos alle samfunds-klasser, og en hidsig rivalisering er indledet hos de civiliserede nationer. Overalt hører vi energiske protester mod mekanisk rutine, mens videnskabens erfaringer isteden lægges til grund i stedse større og videre maalestok.

Den altid nøiere forbindelse mellem teori og praksis vil utvilsomt ogsaa være til gjensidig fordel paa begge disse omraader. En vid mark for utrættelig, energisk undersøgelse vil ligge aaben for teoretisk betragtning, mens en mængde problemer vil melde sig til løsning — problemer, der vil medføre spørsmaalet om en høiere menneskelig kultur, og som vil komme til at øve en betydelig indflydelse paa alt, hvad der er opdragelse. Paa den anden side vil det praktiske arbeide stimuleres af videnskabens belivende magt; ti uden den pædagogiske videnskab vilde vi aldrig være blet vidne til den vidunderlige udvikling af vort opdragelses-system, som er vor tidsalders stolthed og ros.

Den finesse og nøiagtighed i metoder, som er saa karakteristisk for den moderne videnskabelige undersøgelse, har ikke været uden virkning paa filosofien. Aldrig har der været et aarhundred saa overvældende rigt paa videnskabelige resultater som det nuværende, og dette fremskridt skyldes i høi grad en behersket vurdering af de tekniske og logiske elementer. Den moderne videnskab søger at trænge udover den menneskelige kundskabs snevre zone ind i det umaadelige og ubegrænselige. Til dette maal kræves en stadig proces af sammenkjædning og forening; intet fremskridt er muligt uden gjennem en strengt logisk fremgangsmaade. En anden udpræget tendens i den moderne videnskab er dens indgaaende analyse. Ikke tilfreds længer med overfladiske beskrivelser, søger den at forstaa og aabenbare tingenes inderste natur. Ved hjælp af fine analyser har den opløst verdens-organismen i dens mest minutiøse elementer og forsøger i dem at opdage de primære love for liv og bevægelse. Ved hjælp af evolutions-teorien fører den historiens udvikling frem

fra primitive vilkaar til det mest fremskredne kultur-stadium. Paa samme maade gjenopretter filosofien den gjensidige universelle forbindelse, som nødvendigvis tabes af syne, saa længe den specielle undersøgelse paagaar.

Alt dette medfører en overordentlig kompliceret og udstrakt aands-proces, hvoraf der fremgaar store, høit udviklede teorier, undertiden ladet med dristige hypoteser, men uden undtagelse i det væsentlige fast konstrueret gjennem en samvittighedsfuld indrangering af kjendsgjerninger; uden støtte af overbevisende vidneprov er nemlig videnskabeligt fremskridt i vor tid umuligt. De forskjellige undersøgelses-metoder udmærker sig ved betydelig forskjellighed, da hver enkelt er afpasset efter den specielle videnskab, hvormed den identificeres. Problemerne opstaar naturligvis gjennem en sammenligning af disse metoder.

Alle disse omstændigheder tjener atter til at udvikle en speciel gren af filosofien — studiet af metoder. Selv den mest skeptiske filosofiske kritik maa medgive, at videnskaben her har en vigtig mission at opfylde; ti filosofien alene kan behandle metode-spørsmaalet uafhængig af det foreliggende emne. Den kan oplyse forbindelsen mellem betingelser og forudsætninger paa den ene side og virkelige resultater paa den anden; den kan overskue og sammenligne de specielle videnskaber og give en korrekt fremstilling af den videnskabelige kundskabs almindelige status. Paa den anden side blir filosofien istand til at øve en overordentlig heldig indflydelse paa de specielle videnskaber. Den klargjør deres mission og stimulerer til kritisk granskning. Endvidere staar den i berøring med hvert eneste undersøgelses-omraade ved at lede opmærksomheden hen paa de involverede problemer i almindelighed. Lige siden Bacons dage har engelskmændene indehavt førerskabet paa de filosofiske metoders omraade, og dette supremati har varet helt ind i dette aarhundred, da Howell og Mill var anerkjendt for de ledende størrelser paa dette felt. Andre nationer har imidlertid siden allieret sig med engelskmændene, og deres forenede anstrengelser har ledet til udmærkede resultater. Vor tidsalder har været overvældende produktiv paa dette literatur-omraade, og af den lange liste af arbeider er sandsynligvis Sigwarts det mest fremskredne og fuldstændige.

Vi ser saaledes, at den moderne behandling af metode-emnet er meget omfattende. Den gjør hele cirkelen af menneskelig aktivitet, saaledes som denne er klassificeret, udvidet og harmoniseret af filosofien, til gjenstand for sin undersøgelse. Dette gjælder ogsaa

den filosofiske videnskab i sin helhed. I løbet af indeværende aarhundred er filosofien blet omskrevet af en meget vid cirkel og vilde kun være istand til at øve liden eller ingen indflydelse, med mindre den tog skyldigt hensyn til en indviklet væv af omstændigheder. Den har selvfølgelig tabt noget af sin ophøiethed, disse svævende ideer, som en gang udmærkede den; heller ikke er den i besiddelse af en saa høi grad af enhed og fuldstændighed som tidligere. Paa den anden side staar den idag i den aller nøieste forbindelse med hvert eneste af livets omraader; den har samlet og assimileret et uhyre materiale, og alle dens resultater er baseret paa erkjendelsen af den synlige verden, i hvis anliggender den tager del som en umiddelbar faktor. Kort sagt, filosofien sammenarbeider resultatet af alle menneskeaandens anstrengelser, og netop herved er den berettiget til at indtage en ledende plads i tidens fremskridt.

Disse omskiftelser paa filosofiens omraade er blet ledsaget af en forandring i folks holdning i det store hele taget. Tidligere var videnskabens fremskridt identificeret med nogle faa geniale mænd, som etablerede uafhængige skoler, hver med sine disciple. Nu om stunder har filosofien, som følge af sin intime forbindelse med al anden aands-virksomhed, fundet indgang i videre kredse. Forskjellen mellem skolerne er mindre markeret, mens eksemplerne paa individuelt førerskab er færre. Den voldsomme kamp fra tidligere tider har lagt sig, og filosofien kan for øieblikket karakteriseres som en rolig, uafladelig opsamling af kjendsgjerninger. Filosofien har mistet sit aristokratiske præg og er blet mere demokratisk i karakter.

En lignende forskjel har fundet sted med hensyn til spørsmaalets nationale rækkevidde. Tidligere udviklede hver enkelt nation sine systemer uafhængigt af hverandre, og skjønt de internationale indflydelser paa ingen maade var sjeldne, var dog de forskjellige typer sædvanligvis skilt fra hverandre ved tydelig udprægede uligheder. Alt dette har forandret sig i løbet af indeværende aarhundred, og de siste femti aar har været vidne til en stadig intimere tilnærmelse mellem nationerne. Forenings-baandene blir stadig stærkere og talrigere; kommunikations-midlerne hurtigere og mere direkte. Arbeiderspørsmaalels betydning, f. eks., forstaaes jo nu overalt og har faaet faaet international vigtighed.

Tyskland og England har gaaet i spidsen paa det filosofiske omraade i det nittende aarhundred. Hvad Frankrige har udrettet, fortjener ogsaa høi anerkjendelse. Men særlig bemærkelses-værdig har Amerikas optræden været paa dette omraade af videnskabelig

forskning. Vistnok daterer begyndelsen til filosofisk tænkning i Amerika sig fra det attende aarhundred. Edwards Haandbøger i »Filosofiens Historie« hævder endnu sin plads, mens Benjamin Franklin er blet almindelig skattet for sine sunde filosofiske synsmaader; men i det hele taget kan det siges, at den amerikanske filosofi langt ind i dette aarhundred var et blot og bart appendiks til teologien. Særlig bemærkelses-værdig er derfor, som sagt, filosofiens emancipation i Amerika og dens udvikling til en uafhængig, om end ikke universel stilling. Det maa indrømmes, at enhver fremragende filosofisk bevægelse i dette aarhundred har fundet en hjertelig modtagelse og et nidkjært samarbeide i Amerika. Rimeligvis har de stærkeste europæiske indflydelser i saa henseende været den skotske skoles og den tyske spekulative filosofis; en harmonisk blanding af begge findes i Noah Porters system. Senere har dr. Harris ved sine utrættelige undersøgelser givet det amerikanske publikum et endnu nøiere kjendskab til tysk filosofi. I fortrinlig grad fortjener at mærkes paa grund af sin moralske storhed og sin ophøiede uafhængighed det livssyn, der er udarbeidet i Emersons »Transcendentalisme«. Denne store tænkers synsmaader øver utvilsomt en mægtig indflydelse paa de menneskelige følelser og paa literaturen i almindelighed; deres betydning for videnskabens tekniske udvikling er imidlertid mindre udpræget.

Realismen har ogsaa talrige tilhængere i de Forenede Stater; evolutions-teorien har, for eksempel, to udmærkede foregangs-mænd i Drake og Fiske. Det er ligeledes paa denne teori, at Carus' »Monisme-system« er baseret, skjønt livets ideelle faktorer her er stærkt akcentuerede. Det er imidlertid ved dyrkningen af de særskilte grene inden filosofien, at Amerika særlig har gjort sig gjældende. Paa psykologiens omraade, f. eks., indtager det en første rangs stilling. James' Haandbog er i vid udstrækniug benyttet i Europa, og Baldwins arbeide har vakt universel interesse. Ladd og Hall har ligeledes international berømmelse. Ingensteds blir barnets psykologi saa indgaaende studeret som i de Forenede Stater. Antropologien har fremragende repræsentanter i Morgan og Powell, og sociologien i Giddings. Den etiske bevægelse har en af sine ypperste førere i Salter.

Paa pædagogikens omraade har vi allerede nævnt Herbart, som har fundet talrige efterfølgere. Samtidig noterer vi en mod-bevægelse til gunst for en uafhængig befordring af pædagogiske ideer. Harris er beskjæftiget med at lægge den kulturelle videnskab over paa en

ny basis; redaktøren af *The Forum*, dr. Rice, arbeider med utrættelig nidkjærhed paa at frembringe en nøiere enhed mellem pædagogisk praksis og videnskab. Heller ikke har ny-idealismen paa nogen maade været uvirksom. Kant og Hegel staar i høi anseelse, og Lotze finder mange fremragende tilhængere, særlig Bowne og Green; sistnævnte er især populær i England. Rigtignok staar alle disse bevægelser i nøie sammenhæng med europæiske systemer, men den omhyggelige iagttager kan ikke undlade at lægge mærke til deres udpræget karakteristiske eiendommeligheder. Det kommende aarhundred vil utvilsomt blive vidne til en endnu større udvikling af amerikansk filosofi og en nøiere forbindelse mellem alle de forskjellige elementer, den har optaget i sig.

Filosofien staar ved indgangen til en ny tid, opfyldt af alvorlige problemer. Saa store dens resultater har været i det nittende aarhundred, har dens udvikling været ensidig. Mens den har stimuleret den menneskelige aktivitet og opereret paa alle omraader, har den kun beskjæftiget sig lidet med menneskets sjæl og personlighed. I det aarhundred, som er gaaet, er mennesket som helhed ikke vederfaret fuld retfærdighed; ti den moderne filosofi bidrager intet til det indre livs enhed. End videre holder individet i arbeidets uophørlige hvirvel paa at tabe al følelse af ligevægt og al bevidsthed om, at det selv er en central personlighed. De frygtelige farer, der er en følge af arbeidets tyranni, blir mere og mere aabenbare mod aarhundredets slutning. Vi har klarhed over, at mennesket staar over sit arbeide, og at arbeidet med dets uendelige forgreninger truer med at opsluge individet, specialisere det i overensstemmelse med dets arbeide og degradere det, til det kommer i nivaa med en maskine. Individualiteten knuses af arbeidets molok. Det er grunden til, at individets personlighed atter er bragt i forgrunden med krav paa større anerkjendelse og bredere udvikling.

Trods alt dette kan vi imidlertid ikke undvære de glimrende resultater, som det nittende aarhundred har bragt os. De forandringer, som har fundet sted, kan ikke annulleres. Vi staar derfor overfor det store arbeide at maatte fortsætte det værk, der er testamenteret os, mens vi lægger øget vægt paa menneskets personlighed og nødvendigheden af dets høiere udvikling. Det attende aarhundred sikrede individets emancipation; det nittende har sikret samfundets rettigheder i det hele taget; det staar til det tyvende at bringe disse modsætninger i harmoni. Til den ende maa der imidlertid ske en radikal forandring i vor livs-opfatning; der maa etableres en ny forbindelse, mennesket og naturen, og det indre liv maa undergaa en betydelig

omdannelse. Store og alvorlige — internationale i sin rækkevidde — er derfor de problemer, som filosofien vil have at beskjæftige sig med i det kommende aarhundred. Men i det store arbeide, der saaledes falder i fremtidige slægters lod, vil sikkert det nittende aarhundreds mægtige resultater vedblive at leve.

Ræsonnerer dyrene?

(Efter **Edward Thorndike** i *Pop. Science Monthly*).

Enhver læser, som eier en hund eller kat, har sandsynligvis allerede ovenstaaende spørsmaal paa det rene, og man kan gjerne vædde ti mod en paa, at svaret vil blive ja. Til trods for psykologernes forklaring, fra Descartes' tid til Lloyd Morgans, tror enhver, som holder af sin hund eller forkjæler sin kat, at disse deres yndlinger udfører tanke-processer, som i det minste har en vis lighed med vor egen ræsonneren. Og har man intet mere at føre i marken end de vanlige psykologiske argumenter, vil man neppe kunne haabe at bringe en eneste af disse vantro dyre-elskere til omvendelse. En række eksperimenter, som er udført i de siste pars aars tid, har, som jeg haaber, givet mig adskillig nyt at føre i marken — et og andet, som ialfald forhaabentlig vil interessere dem, der tror paa dyrenes ræsonneren, selv om det ikke tjener til at omvende dem.

Jeg vilde først og fremst vide, hvad slags tænkning dyr var istand til, og anvendte dertil en ny, men ganske simpel fremgangsmaade. Sultne hunde og katte blev stængt inde i et lukke, hvorfra de kunde rømme ved at udføre en eller anden simpel handling: trække i en staaltraad-løkke, trykke ned en vægt-stang, dreie en trævrider eller noget lignende. I alle tilfælde bragte den simple handling i virksomhed en mekanisme, som aabnede døren til indelukket. Et stykke kjød eller fisk udenfor skulde friste dyrene til at gjøre de nødvendige forsøg paa undslipning. Man skulde tro, at dyr under saadanne omstændigheder vilde bruge al den evne til fornuftig tænkning, som de er i besiddelse af. Der blev ikke eksperimenteret med dyrene uden paa tider, da de praktisk talt var yderlig sultne og altsaa rimeligvis vilde gjøre al mulig anstrengelse for at slippe ud og faa fat paa den lokkende næring. Dyrene viste i virkeligheden ogsaa den mest mulige iver i den retning. De handlinger, der krævedes for at undslippe, var ganske enkle, ikke meget fjernt liggende fra,

hvad der ellers kan forefalde i et dyrs daglige liv. Det vilde være taabeligt at frakjende et dyr fornuft, fordi om det ved given leilighed ikke udførte et eller andet, som laa udenfor dets naturlige sfære eller som det ifølge sin bygning ikke var skikket til at udføre. Disse eksperimenter gik ikke ud fra saa urimelige forudsætninger. De var tværtom ordnede saaledes, at dyrenes fornuft, om den fandtes, havde den lettest mulige anledning til at gaa over i handling.

Hvad kan man nu vente af et *fornuftigt* dyr, som gjerne vil hen til et kjødstykke, men som er indestængt i en kasse, hvis dør aabnes, naar f. eks. en træ-knot paa indsiden dreies fra en lodret til en vandret stilling? Man skulde vente, at dyret først vilde forsøge at klore hele døren væk eller at stikke af mellem sprinklerne. Det unyttige heri vil det snart opdage og en stund holde sig rolig for at overveie. Maaske faldt saa træ-knotten dyret i tanker; det havde kanske endog tidligere seet skabdøre eller lignende aabnes ved en saadan træknot. Det vilde saa klore eller puffe paa knotten, til den dreiedes rundt. Naar det saa havde spist kjødstykket udenfor og umiddelbart efter blev puttet ind igjen i buret, skulde man vente, at dyret vilde huske, hvad det før havde gjort, og straks anfalde træknotten paanyt. Og det samme burde vel saa gjentage sig hver gang siden. Noget saadant skulde man vente, hvis dyret virkelig ræsonnerede — ialfald en del af det. Men hvad viser nu eksperimenterne?

For kortheds skyld skal vi nøie os med en omtale af de tolv katte, som blev eksperimenteret med. Hundene viste nemlig gjennemgaaende i sin opførsel ingen afvigende træk, der skulde være skikket til at forandre vore slutninger. Naar katten blev sat ind i buret, viste den straks tegn paa misstemning og paa lyst til at komme ud igjen. Den forsøgte at smyge sig gjennem en eller anden aabning, den klorede og bed i sprinklerne, den stak poterne ud gjennem aabningerne og klorede i alt inden rækkevidde. Traf den under dette paa noget løst eller bevægeligt, øgede den sine anstrengelser; den klorede ogsaa paa et og andet inde i buret og lagde i det hele taget en utrættelig virksomhed for dagen. I otte eller ti minuter kunde den uafladelig klore og bide eller gjøre mislykkede forsøg paa at smyge sig ud. Kun no. 13 og 11, den første en gammel, den anden en usædvanlig lad kat, opførte sig noget anderledes. Disse to tog det noksaa roligt og kunde i timevis give sig til i buret uden forsøg paa at trænge sig ud. Da jeg havde sluppet dem ud og puttet dem ind igjen nogle gange, saa de kunde forbinde forestillingen om at være udenfor buret med forestillingen om at spise, viste de samme opførsel som de øvrige katte. I alle tilfælde kronedes denne instink-

tive kamp for at undslippe med held. Kattene klorede og bed i alt og smøg sig rundt hele buret, indtil træ-knotten tilfældigvis dreiedes væk, og døren blev aaben. At dette intet har med ræsonnement at gjøre, men er rent instinktivt, viser den omstændighed, at kattene gjør akkurat det samme, selv om der ikke er fjerneste anledning til at undslippe. De ledes af den samme bevæggrund, som naar de spiser, sover eller udfører en anden dagligdags ting, nemlig af selvopholdelsesdrift.

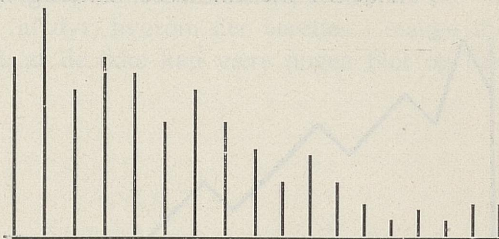

Fig. 1.

Hver enkelt af de tolv katte blev prøvet i bur af forskjellig indretning, og i intet tilfælde saa jeg noget, der kunde tydes som tænksomt overlæg af situationen eller overveielse af de mulige maader at undslippe paa. I hvert enkelt tilfælde blev den kat, som tilfældigvis havde været heldig nok til at rømme, straks efter puttet ind igjen i buret. Tænkte den paa at gjentage, hvad den umiddelbart før havde gjort, for saaledes atter at faa sig en lækkerbisken? Slet ikke, den begyndte med den samme instinktive virksomhed som før. I enkelte tilfælde hændte det, at den aldeles ikke ved egen hjælp slap ud igjen. I andre tilfælde tog det meget længere tid end første gang, inden den ved sin kloring, skraben og biden tilfældigvis kom til at røre ved den mekanisme, som aabnede døren. Hvis man imidlertid stadig fortsætter forsøgene og uafladelig putter katten ind igjen, for hver gang den er heldig, saa tager det efterhaanden mindre og mindre tid for den at slippe ud igjen, og tilslut rømmer den næsten øieblikkelig.

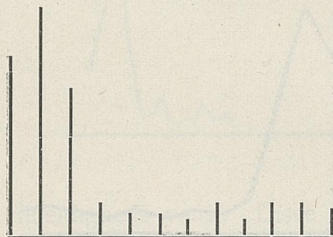

Fig. 2.

Dette har imidlertid intet med ræsonnement at gjøre. Dette fortæller bare om et dyr, som i en vis situation opbyder en vis sum af instinktiv handling. Uden nogen bestemt plan findes der blandt disse handlinger ogsaa en, som fører frihed og mad med sig. De behagelige følger af denne handling fæster den efter haanden i bevidstheden i forbindelse med forestillingen »indespærring i buret«, mens dens mangel paa noget som helst behageligt resultat efter haanden udvisker bevidstheden om al den

unyttige biden, kloren og smygen. Saaledes vil denne ene nødvendige handling med større og større sandsynlighed udføres i den bestemte situation, mens alle de andre langsomt forsvinder. Dette svarer til visse nervebaners voksende lednings-evne, det er en sti, som traakkes op i hjernen; det har intet med en tænkende bevidstheds fornuftige afgjørelser at bestille.

Forskjellen mellem disse katte og hundes og et ræsonnerende dyrs kan udtrykkes grafisk ved hjælp af tidskurve. Hvis vi f. eks. lader perpendikulærer paa en vandret linje forestille hvert enkelt eksperiment, og lader disse perpendikulærers længde svare til den tid, det tog for dyret at komme ud (idet hver 3 mm. svarer til 10 sekunder), saa vil hosstaaende fig. 1 fortælle historien om en kat, som ved første forsøg brugte seksti sekunder for at komme ud igjen. Ved andet forsøg brugte den otti sekunder, ved tredje femti, ved fjerde seksti, ved femte femti, ved sjette firti o. s. v. Denne figur illustrerer, hvad der virkelig gik for sig, idet en enkelt kat skulde lære en ganske simpel ting. Sæt, at katten, efter at den tredje gang tilfældigvis havde været heldig nok til at slippe ud, havde været istand til at ræsonnere. Den vilde da alle de følgende gange have udført den nødvendige handling, ligesaa snart som den var sat ind i buret, og figuren vilde have faaet det udseende, som er fremstillet i fig. 2. Tingen blir endnu klarere, hvis vi istedenfor at tegne perpendikulærerne kun trækker en linje gjennem deres endepunkter. Fig. 3 og 4 viser, hvorledes fig. 1 og 2 da vilde tage sig ud, og man ser i fig. 4, hvordan fornuftig opfatning af situationen øieblikkelig bringer kurven til at synke. Jeg observerede i hvert eneste tilfælde tiden nøiagtig i sekunder, men jeg mærkede ikke nogensinde et saadant skarpt fald af kurven. Hvis et dyr virkelig kunde ræsonnere, vilde det, efter ti eller elleve gange at have været heldig, tænke paa, hvad det før havde gjort og straks udføre den handling, som satte det i frihed.

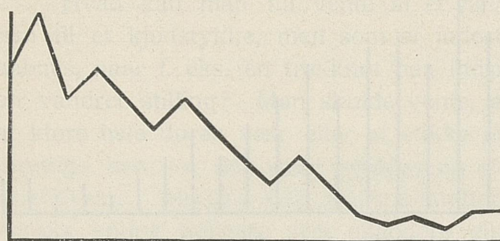

Fig. 3.

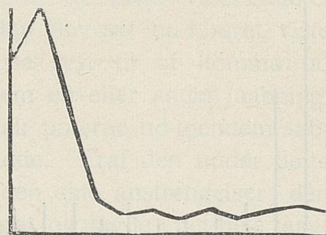

Fig. 4.

Men nei! Som fig. 5 viser, er kurvernes heldning altid ganske gradvis. Naar jeg altsaa siger, at dyrenes opførsel under eksperimenterne ikke gav antydning til noget ræsonnement, saa er dette ingen personlig mening, men et urs upartiske vidnesbyrd. De kurver, som gjengives i fig. 5, refererer sig til katte, som forsøgte at rømme fra et bur med en enkel træ-knot paa indsiden af døren.

Man vil maaske indvende, at hvor sandt dette end er, saa er de intelligente handlinger af dyr, hvorom der berettes i mange tilfælde af den beskaffenhed, at de ikke kan være nogen blot og bar

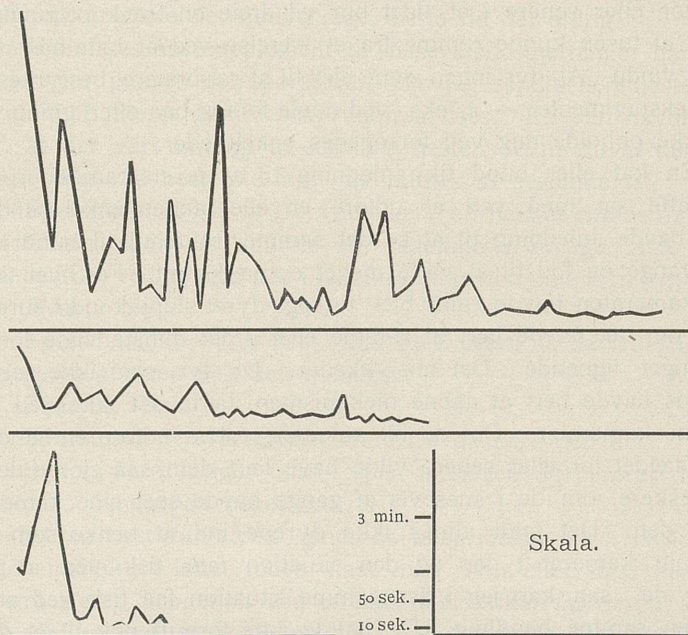

Fig. 5.

tilfældigheds værk. Disse anekdoter om aabenbar opfatnings-evne og omtænksomhed er i virkeligheden det eneste argument, som troen paa det dyriske ræsonnement har skaffet tilveie. Det hele taber sin værdi, hvis dyr, som det virkelig er tilfældet, kan udføre disse tilsyneladende intelligente handlinger i sin rent instinktive kamp for selvopholdelsen. Som bevis vælger jeg med vilje to af de mest fornuftige handlinger, som omtales af Romanes i hans bog om »Dyrs intelligens«. I det ene tilfælde gjaldt det at aabne en dør ved hjælp af en almindelig klinke, i det andet at aabne et vindu ved hjælp af en hævarm. Jeg har gjort forsøg med begge disse indretninger og

fundet, at tilfældet her atter øver sit spil. Af otte katte lykkedes det alle at aabne klinken, uden at døren gik op. Den trængte nemlig et tryk af 4 hg. for at aabnes. Seks fik baade klinken op og døren saavidt aaben, at klinken ikke faldt ned igjen, og fem af disse fik puffet døren helt op og slap ud. Tre af disse fem kunde siden, efter omtrent femti forsøg, aabne døren igjen, saa snart de blev indelukkede.

Hvis altsaa tre katte af otte kan rømme fra en liden kasse ved tilfældigvis at løfte en klinke, maa en kat af hundred kunne rømme fra et værelse paa lignende maade. Hvis hundred procent af alle katte før eller senere i et lidet bur vil dreie en træ-knot rundt, vil en kat af tusen kunne rømme fra et værelse ved at løfte hævarmen paa et vindu. At dyr ingen evne eier til at ræsonnere, bestyrkes ved andre eksperimenter — f. eks. ved nogle forsøg paa efterligning. Jeg skal ikke opholde mig ved forsøgenes enkeltheder.

En kat eller hund fik anledning til at se en kamerat rømme og skaffe sig mad ved at udføre en eller anden enkel handling. Dyret havde anledning til at se det samme fra femti til hundred og femti gange og lod til at være meget opmærksomt. For hver tiende gang kameraten havde rømt blev forsøgs-dyret sluppet ind i buret for at se, om det havde lært at rømme eller i det minste vilde forsøge paa noget lignende. Det mislykkedes. De dyr, som ikke selv tilfældigvis havde lært at aabne mekanismen, lærte det ikke ved at se paa sine kamerater. Om de fik anledning til at udføre en handling, som tilfældet før eller senere vilde have lært dem, saa gjorde de den ikke raskere, om de i snesevis af gange havde seet sine kamerater udføre den. Det faldt altsaa ikke dyrene ind at tænke som saa: naar min kamerat i den og den situation faar fisk ved at gjøre det og det, saa kan jeg i den samme situation faa fisk ved at udføre den samme handling. De havde ikke fornuft nok til at drage fordel af sine kameraters eksempel, hvor mange gange de end fik anledning til at iagttage dem.

En anden række forsøg peger i samme retning. Jeg skal nøies med et eksempel. Jeg vilde lære nogle af mine hunde at aabne døren til buret ved at hale en løkke udenfor sprinklerne ned en tommes mon eller saa. Efter et par minuters forløb stak jeg haanden ind i buret, tog hundens lab, lagde den i løkken og trykkede paa. Hunden fik naturligvis lov til at spise »lokkemaden« udenfor efterpaa. Efter at have gjentaget dette ti gange (undertiden fem), lod jeg hunden selv prøve. Hvis den efter ti minuters forløb ikke viste at have draget nogen nytte af min undervisning (og det var altid tilfældet), tog jeg hunden ud, men uden at lade den faa mad. Efter omtrent en halv

times forløb fortsatte jeg mine forsøg med at vise hunden, hvad den havde at gjøre. Saadan holdt vi paa en to tre dage, indtil dyret ikke viste nogen som helst tilbøielighed til selv at gjøre, hvad den over hundred gange havde lært at gjøre. Den aands-proces, som i dette tilfælde fordres, kan vel hverken kaldes kombinations-evne eller ræsonnement. Men et dyr, som besad en af delene, vilde sikkerlig efter saa mange gange med godt resultat at have seet labben blive lagt ind i en løkke vide, hvad den havde at gjøre. Ingen af mine hunde vidste det. Hvis de ikke efter ti eller tolv forsøg *tilfældigvis* fandt paa at gjøre det nødvendige, lærte de det aldrig.

Et interessant supplement til disse kjendsgjerninger danner følgende svar paa en del spørsmaal, som jeg sendte læremesteren for en af de flinkeste heste, som nu fremvises. En ven havde fortalt mig, at det var umuligt at forklare hestens evne til at tælle, med mindre den ved bestemte tegn fik indtryk af bestemte tal.

Spørsmaal 1: Hvis De vilde lære en hest at skrabe syv gange med hoven, naar der spurtes om dagetallet i en uge, vilde De saa lære den det ved at tage den i foden og lade den udføre bevægelserne?

Svar: Nei.

Spørsmaal 2: Tror De i det hele taget, at det var muligt at lære dyret kunsten paa den maade?

Svar 2: Nei.

Spørsmaal 3: Hvorledes vilde De da lære den det?

Svar: Man lægger tallet 2 paa manegen og berører den med svøben to gange paa benet o. s. v.

At en hest kan tælle, synes os ubegribeligt, fordi vi ikke ved, at den instinktivt løfter foden, naar man rører eller slaar den paa et bestemt sted. Som man ved en kats instinkt kan faa den til at klore, bide eller smyge, til at aabne døre ved knotter og klinker o. s. v., saa kan man ogsaa med taalmodighed og forstand, ved at tage dens instinkter i brug, faa en hest til at gjøre næsten hvilke som helst tælle-kunster.

Er der endnu nogen, som tror paa, at dyrene ræsonnerer, saa vil de formodentlig uden rystelse taale endnu flere kjendsgjerninger. Jeg har endnu to forsøgs-rækker at omtale. I det ene tilfælde gjaldt det at faa greie paa, hvordan dyr lærer at udføre en sammensat handling. Jeg havde ordnet forskjellige bur saaledes, at der maatte udføres to eller tre forskjellige ting, inden døren gik op. Jeg havde f. eks. indrettet det saa, at vedkommende kat eller hund maatte stige op paa en afsats, gjennem sprinklerne naa en snor paa toppen af

buret, hale den ned og endelig sætte labben ud ved siden af døren for at drage ned en slaa, som holdt døren lukket.

Dyrenes instinktive impulser bringer dem ofte til tilfældigvis (!) at udføre disse handlinger, den ene efter den anden, og gjentagne tilfældige held medfører, at de nødvendige handlinger undertiden foretages i ganske pen rækkefølge. Men det fremgaar tydelig, at handlingerne ikke er overlagte eller resultater af en fornuftig opfatning af situationen.

Den anden række eksperimenter havde til gjenstand dyrenes erindrings-evne. Af mange forsøg skal jeg nøie mig med at omtale et eneste. Jeg havde oplært en katunge til at klatre op ad burets staaltraad-væg, hver gang jeg nærmede mig. Jeg oplærte den derpaa til at klatre op, naar den hørte ordene: »Kattene maa have mad.« Dette blev gjort derved, at jeg ytrede ordene og ti sekunder efter gik hen til buret, idet jeg holdt et stykke fisk frem til katungen ved burets overkant. Da dette havde gjentaget sig omtrent firti gange, var katungen kommet saavidt, at den i femti procent af tilfældene klatrede op ved den blotte lyd af signal-ordene. Jeg indførte da et nyt element, idet jeg undertiden som før brugte ordene »kattene maa have mad«, hvad den da ogsaa fik, men undertiden ogsaa ordene »jeg vil ikke give dem mad«, hvorefter jeg blev rolig siddende i stolen. I begyndelsen mærkede katungen ingen forskjel og klatrede ligesaa villig op ved de gale signal-ord som ved de rigtige. Efter omtrent hundred og femti forsøg havde den lært rigtig at skjelne mellem de to signalers betydning. Jeg holdt op med forsøgene i otte dage og gjenoptog dem saa for at prøve, hvor varig forbindelsen mellem signal og handling var i dyrets forestilling. Den var ikke mere varig, end at der nu maatte femti nye forsøg til, inden katten lærte forskjellen mellem de to signaler. Første gang havde det rigtignok ialt taget 380 forsøg, inden denne kundskab erhvervedes. Jeg kan tilføie, at jeg ved 4 til 6 timers dagligt samliv med dyrene i seks maaneder aldrig saa nogen handling, der endog bare kunde *synes* at skyldes noget virkeligt ræsonnement, mens jeg derimod saa talrige, her ikke omtalte træk, som tydelig vidnede om, at noget fornuftigt overlæg ikke fandtes.

Der er altsaa intet tilbage for den stolte eier af et fornuftigt dyr end at indrømme, at gjennemsnits-dyret, den typiske hund eller kat, fuldstændig synes at mangle evne til at ræsonnere. Men *hans* hund eller *hendes* kat er naturligvis ganske anderledes end de andre og maa bedømmes særskilt! Dette kan dyre-eieren saa meget tryggere paastaa, som ingen med bestemthed kan benegte det. Det vide

maaske være en fornærmelse at bede vedkommende gjentage mine simple eksperimenter med *sit* dyr? Men har han, indtil dette er gjort, egentlig lov at optræde som vidne i sagen? *Mine* dyr blev ogsaa tilstrækkelig beundrede af folk, som besøgte mig, og som saa dyrenes kunster uden at vide, hvordan de havde lært dem. »Nei, *hvordan* lærer De dem sligt!« — »Hvor *faar* De fat paa saadanne deilige dyr?« — »Er det ikke det, jeg *altid* har sagt, at dyrene kan tænke!« Saadan talte mine besøgende.

Sandheden var, at dyrene var sankede op af gaden, det ene hist og det andet her, og at ikke et eneste af dem nogensinde havde tænkt noget, der bare havde skin af en fornuftig tanke.

Som man ser, er dr. Thorndike ikke i tvil om, at spørsmaalet om dyrenes ræsonneren maa besvares med nei. Men ved eksperimenter at stille forespørsler til naturen, er som bekjendt en noget tvilsom sag. Det svar, man faar, beror i væsentlig grad paa, hvordan spørsmaalene stilles, og nærværende referent er ikke i tvil om, at der i den henseende kan reises vægtige indvendinger mod dr. Thorndikes tilsyneladende saa enkle og rationelle fremgangsmaade.

P. E.

Ingersoll.

(Efter pastor **Henry M. Field** i *North American Review*).

Det er vel et halvt snes aar siden jeg første gang saa Ingersoll i et rets-værelse i Washington og paa hans indbydelse tilbragte en nat under hans tag. Skjønt det kunde synes, som om jeg vovede mig ind i løvens hule, kunde ingen være mere forekommende mod en fremmed. Han var en mand med noble instinkter, og om han ikke netop opfyldte evangeliets forskrift at elske alle mennesker, opfyldte han den i det minste halvveis; han elskede sine venner og hadede ikke sine fiender. Da han flyttede til New York for at bosætte sig, fornyedes vort bekjendtskab; jeg blev en hyppig gjæst i hans hus og kom til at føle mig hjemme der. Hvis jeg kom ind midt under en samtale, ledede det ikke til nogen afbrydelse. Der blev bare trukket endnu en stol frem til bordet, eller — hvis det var om vinteren — hen til kaminen, medens »Robert« — saa kaldte hans hustru ham bestandig — vedblev at snakke om dagens begivenheder, eller — hvis det laa ham paa hjerte at minde om tidligere tider — at lede samtalen hen paa mænd, som han havde kjendt i det offentlige liv.

Der var ingen, han var saa glad i at tale om, som Abraham Lincoln, hvem han kjendte som ung mand, da de begge var sagførere i Illinois. Og i krigens tid, naar tunge ulykker indtraf, hvor pleiede han heller at begive sig hen, end til *det Hvide Hus*, for at faa sine bekymringer lettede ved en samtale med »Old Abe«?

Saa kunde det hænde, vi fik høre hans mening om de siste nye bøger, for han slugte alt muligt i retning af literatur. Han var glad i romaner, fordi de førte ham ind i indbildningens verden, og jeg fandt det tids-sparende at faa et resumé af ham af en eller anden spændende historie fremfor at vade gjennem hundredvis af sider. Han kunde sidde og læse poesi i timevis, medens jeg opmærksom hørte paa ham, skjønt jeg ofte havde vanskeligt for at undertrykke et smil, naar han f. eks. udtalte som sin uforgribelige mening, at en digter »af Guds naade« som Longfellow ikke maatte nævnes samme dag som Walt Whitman!

Jo mere jeg blev kjendt med Ingersoll, des mere interesse fik jeg for hans personlighed. Han var ikke som andre folk. Den typiske amerikaner er en nerve-bundt, der kommer tilsyne i gangens hurtighed, i øiets skarpe glimt, i haandens gestus. I alle de aar, jeg har kjendt Ingersoll, har jeg aldrig seet ham have hast. Mængden kunde fare forbi, han paaskyndede aldrig sin gang, men vedblev at spasere langsomt ligesom i dybe tanker. Naar jeg mødte ham i Broadway, var han altid villig til at gjøre holdt under en hvælving eller foran en dør og diskutere dagens spørsmaal. Hvis al den filosofi, der blev vekslet mellem os ved slige leiligheder, var blet opbevaret, vilde maaske en eller anden nu være klogere. Men desværre, den blev feiet væk som høstens blade.

De to guder, amerikanerne dyrker, er tid og penge. Ingersoll brød sig ikke om nogen af dem. Penge havde intet tillokkende for ham udover den brug, han kunde gjøre af dem. Jeg har hørt af en, der kjendte Ingersolls affærer maaske bedre end han selv, at indtægterne af hans praksis som advokat og foredrags-holder ofte beløb sig til ikke mindre end 100,000 dollars om aaret. Alligevel gik de snart, da han ikke kunde negte sig den fornøielse at give dem væk. Rygtet om hans gavmildhed var bekjendt vidt og bredt, og hver morgen laa der paa hans pult hauger af breve fra fattige kontorister, der holdt paa at sulte ihjel paa sine hybler, og unge kvinder, som ikke kunde finde noget at opholde livet med. Paa saadanne henvendelser svarede han saa villig, at de stadig indløb talrigere og talrigere. Hans venner foreholdt ham, at han paa denne maade jevnlig var udsat for bedragerier, og henstillede til ham at indrette

et undersøgelses-kontor; men han svarede, at han heller vilde blive snydt et dusin gange, end at en eneste fattig pige skulde ligge og lide eller kanske endog dø!

Denne ødsle gavmildhed kom delvis af en følelse af, at den ene halvdel af menneskeheden ikke fik sin andel i dette livs goder. Han betragtede derfor med et medlidende øie, ikke blot de fattige og lidende, men ogsaa dem, det var blet drevne til forbrydelse. Jeg husker saaledes en morgen, jeg mødte ham i Gramercy Park og fortalte ham, at jeg skulde hen til Sing Sing fængsel efter indbydelse af direktøren, ikke for at prædike for fangerne, men for at fortælle dem om min reise rundt jorden, saa deres tanker kunde faa lidt adspredelse i den forfærdelige ensomhed. Min blotte omtale af vor »Bastille« virkede ligefrem overraskende paa ham. Det var, som han med en gang saa foran sig alle disse menneskelige væsener, udelukkede fra solens, maanens og stjernernes lys, indtil han aldeles overvældet udslyngede sit *anathema* over denne grav, hvori folk blev levende begravne. »Der findes ikke den ting paa jorden,« sagde han, »som kunde bevæge mig til at gaa ned disse haarde stentrapper og gjennem disse jernporte, som for mig er ligesom helvedes porte!« Det var forgjæves at fortælle ham om de forbrydelser, disse folk havde begaaet — deres røverier og deres mord. »Lad gaa!« sagde han. »Men sæt Dem selv i deres sted. Hvis De havde været udsat for de samme fristelser som disse folk, havde De kanske gjort det samme!« Jeg blev aldeles overvældet af dette følelses-udbrud og kunde ikke bare mig for at tænke,

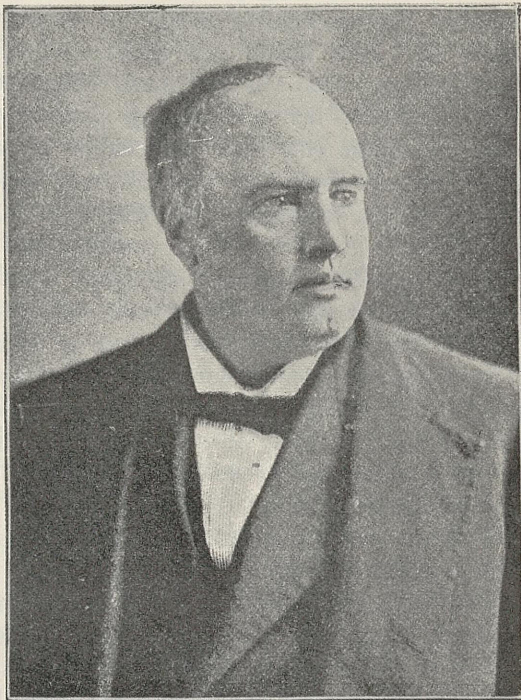

Robert Ingersoll.

at hvis han havde magt til det, vilde han have givet ordre til, at alle fængsels-porte skulde slaaes op paa vid gab for aldrig mere at lukkes.

Robert Ingersoll var imidlertid noget langt mere end en interessant fængslende personlighed i samtaler paa tomands-haand. Han var en af de største talere, Amerika nogensinde har frembragt. Det var ikke ved kaminen, men paa talerstolen, ansigt til ansigt med tusener, at hans mægtige evner udfoldede sig. Han kunde begynde klokken otte om aftenen og tale i et træk til elleve, uden et menneske rørte sig. Han feiede den lyttende mængde med sig, som vinden feier skogen. Han var født taler. Hans blotte ydre stemplede ham som en mand, der ikke lod sig skræmme af noget eller nogen — hverken mange eller faa. Han havde et ansigt af jern, og naar han gik omkring oppe paa tribunen, var han idealet af en kriger paa toppen af sin fæstnings-vold. Hans tonefald var rigt varierende — snart blødt og fint som i en samtale, med mangen morsomhed ind imellem — snart stigende i sin fulde høide og kraft med sligt udbrud, at de tusener, der hørte ham, sad og skalv under hans stemmes torden. Saadanne retoriske effekter er ligesom store symfonier, der bruser gjennem domkirkens buer, eller snarere som lyden af en fjern torden, der stadig kommer nærmere og nærmere, indtil den ruller majestætisk bort med et siste overvældende brag. Traditionen om denne vidunderlige veltalenhed vil leve ligesaa længe som den nuværende generation.

Men den store figur, han gjorde paa talerstolen, er ikke det, som vi nærmest har at fæste os ved. Det er ikke nok at blive gjennembævet af forbauselse og beundring; det gjælder at løse praktiske spørsmaal, hvori indsigt og kundskab er mere værd end en strøm af ord, hvor bred og majestætisk den saa ruller. Veltalenhedens glimt er ligesom lynets; det blender kun for et øieblik. Men det har ingen skabende evne. Efter sandheden er det bedre at søge i videnskaben end i veltalenheden eller poesien. Det er vor trygge, glade overbevisning, som livet har bestyrket ved mange kjendsgjerninger.

Det er naturligt, at Ingersolls tilhængere i høi grad beklager hans død, og at de gjerne vil bevare mindet om ham inden sin kreds. Men de vil aldrig være istand til at danne en voksende menighed af den grund, at deres tros-sætninger udelukkende er negative.

Det nye Frankrige.

(Efter **Camille Mauclair** i *Zukunft*).

Unegtelig begynder flertallet af de dannede franskmænd mer og mer at føle, at deres forestillinger og moralske grund-begreber i nutiden i høi grad er forvandlede. Den store mængde ser vistnok kun ubestemte bevægelser; men den, som er nogenlunde fortrolig med den franske aands historie, erkjender kausal-sammenhæng og skjelner allerede visse hoved-aarsager.

I Frankrige er man visselig naaet til et punkt, hvor man kan se tilbage og resumere. Erhvervede tanker og følelser synes for tiden trykkende, lige saa trykkende som den fra fortiden arvede sociale ordning. Man tænker nu mer paa at befri sig fra det gamle end at skaffe erstatning derfor, man forsøger en mængde nye metoder, det gamle grundlag tilfredsstiller ikke mer, og selv det satte bourgeoisi er dybere berørt deraf, end det vil indrømme. Bag det feberagtige liv skjuler sig en famlen og nølen; den aandelige udvikling skrider kun langsomt fremad. Man mærker, at der er kommet visse indflydelser udenfra, og da den offentlige mening stedse behøver et slagord, saa tilskrives dette begivenhederne i 1870. Det moderne menneskes nervøse uro og utilfredshed er almindelig og har ældre og dybere aarsager: Europas uhyre energi-forbrug og kampen mellem de forskjellige stridende aands-retninger. For kun at tale om Frankrige: det er jo ganske klart, at følgerne af den tysk-franske krig af den generation, der den gang stod i fuld mandskraft, ikke kunde føles saaledes som af den næste generation. Disse to generationers mænd forstaar ikke hverandre, og det som følge af en evig lov. Heller ikke forstaaes længer det nye Frankrige af det gamle, som intet har lært og intet glemt. Saa længe repræsentanterne for det gamle endnu havde regjeringen i sin haand og paatrykte den sit stempel, traadte forandringen ikke saa stærkt frem; nu til dags, da de forsvinder, den ene efter den anden, og det unge Frankrige træder i deres sted og bemægtiger sig autoriteten, kommer en ganske anden livs-anskuelse tilsyne, en nøktern, alvorlig generations livs-anskuelse, der stræber efter logisk sikkerhed, og som har to karakteristiske kjendetegn: en stærk filosofisk interesse og en udpræget forkjærlighed for udlandets ideer. Selv om dette træder tydeligst frem paa literaturens og kunstens omraader, er det dog ikke mindre tilfælde paa livets andre omraader. Dette beviser blandt andet den levende interesse, man nærer for de

sociale spørsmaal. Saaledes er f. eks. Jaurès' teorier og alle de forskjellige socialistiske systemer, der forener etiske spørsmaal med økonomiske, produkter af den nye retning. Tilhængerne af Guesde, Lafargue, Bebel, Burns og George er alle paavirkede af udenlandske ideer. Colin og Karl Marx nævnes i Frankrige nu til dags næsten hyppigere end Proudhon. Med hensyn til den franske anarkisme vil ingen — selv bortseet fra, at dens grund-dogme er internationalt — let kunne bestride dette; ti en Elisée Reclus', Jean Grave's og Sébastien Faure's afhængighed af Bakunin, Krapotkin og Stirner er umiskjendelig. Betragter man ogsaa »aristokratismens« bevægelse, saa støder man straks paa Friedrich Nietzsche; og i etiken og psykologien staar ved siden af Taine og Renan en Stuart Mill, Herbert Spencer, Emerson og Carlyle. Paul Bourgets første bøger er gjennemgaaende filosofiske og røber alle en kosmopolitisk aands-retning. En hel skole af franske filosofer og moralister, som vistnok er lidet bekjendt blandt det store publikum, uddyber videre Goethes anskuelser. Istedenfor den snevre patriotisme, som fornegtede enhver fremmed overlegenhed og hævede sig selv til skyerne, er traadt en patriotisme, der omhyggelig studerer de fremmede folk og stræber efter at tilegne sig alt, hvad der kan være til nytte. Man kan nu stille de spørsmaal: Hvor langt strækker den fremmede indflydelse sig i Frankrige? I hvilken grad er den forenelig med den franske aands karakteristiske egenskaber? I hvilken grad er den skadelig for dem?

Hidindtil har man endnu neppe stillet disse spørsmaal. Det ene parti har blot principielt forkastet enhver paavirkning udenfra som skadelig, mens det andet parti har prist den som fordelagtig. Begge dele er naturligvis lige urigtige. Spørsmaalet blir, om optagelsen af fremmede ideer gjennem de franske kunstnere er et tegn paa forfald eller simpelt hen betyder, at Frankriges aandelige behov har forandret sig. Ti egentlig er dog forfald og forandring vidt forskjellige fra hinanden.

Den franske malerkunst er den af alle kunster, som er forblet den nationale tradition mest tro. Den største omvæltning paa dette omraade i løbet af 30 aar betegner impressionismen, der er ren fransk. Den samme kritik, som nu bekjæmper det fremmede, lød tidligere haant om impressionismen. Hvorledes kan dette forstaaes, naar den nationale tradition skal være bestemmende? Ingen var mer fransk end netop Edouard Manet i værkerne fra sin anden periode, efter at han havde overvundet spaniernes indflydelse. Impressionismen har endog i høiere grad end den akademiske ny-klassicisme og den romantiske retning fornyet gamle traditioner, og det er forunderligt,

at denne opfatning først saa sent har trængt igjennem blandt publikum.

Ganske uden fremmed paavirkning er dog heller ikke den franske malerkunst. Gustave Moreau er saaledes nær beslægtet med de engelske prærafaeliter. James Whistler øver stor indflydelse paa en skare kunstnere, som vokser fra aar til aar. Det vilde være vanskeligt at sige om Puvis de Chavannes, at han er mer fransk end udenlandsk. Alma Tadema og Gérome, Leighton og Bouguereau, Hans Makart og Carolus-Duran, düsseldorferne og Bonnat har stærke berørings-punkter med hverandre. Det mangler saaledes ikke paa fremmed indflydelse i malerkunsten; men den trykkes ikke deraf og er visselig den originaleste af alle kunster. Ogsaa i billedhuggerkunsten har de faa store talenter ren fransk tendens. En Dalou's, en Bartholomé's kunst er saaledes fuldstændig national. Rodin, som behersker aarhundredets udgang, er et geni, som ikke ligner nogen anden; han bunder i middelalderen og vil maaske føre sin tids beste billedhuggere tilbage til den. I almindelighed giver de franske billedhuggere udlandet mer, end de modtager derfra.

Ganske anderledes forholder det sig med musiken, der tyranniseres af udlandets symfonikere. Wagner tynger paa hele Europa, og ingen har siden »Parsifal« udgivet noget stort værk, uden at det var paavirket deraf. Saint-Saëns ofrer den beste del af sin fornemme personlighed paa symfonien og aldrig gjort fordring paa at give noget nyt i operaen. Den russiske musik har gjennem Borodin, den skandinaviske gjennem Grieg, den tyske (bortset fra Wagner) gjennem Schumann indvirket stærkest paa franskmændene.

I literaturen lægger man mærke til det dybe indtryk, Dostojevskij og Tolstoi har frembragt. Den russiske roman er i de siste aar blet den stærkeste modstander af den naturalistiske roman. Forkjærligheden for essai'et og den psykologiske roman, som Paul Bourget bragte til ære igjen, behersker ogsaa Hervieu, Barrès og hele den unge skole af analytikere; i sin filosofi nærmer de sig stærkt dels til den engelske, dels til den tyske. Forfattere, som holder sig fjernt fra enhver skole, er Elemir Bourges, som gaar tilbage til de engelske tragikere, Huysmans, der forsøger at gjenoplive den tyske middelalder, og Rosny, som i sine videnskabelige og sociologiske romaner stærkt sympatiserer med udlandet; ogsaa Paul Adam er rigtignok i formen ren fransk, men har i sin okkultisme et element, der adskiller ham fra det nationale. I det moderne drama har vel Henrik Ibsen øvet den mægtigste indflydelse. Ibsen

og Tolstoi maa virke paa Frankrig, ligesom de har virket paa det hele Europa; de har nemlig skabt nye værdier og er, ligesom Wagner, uden medbeilere.

Overalt ser man saaledes udenlandsk indflydelse i en stærk grad gjøre sig gjældende i Frankrige. Kan man nu om dette fænomen virkelig paastaa, at de franske malere, musikere, digtere og essayister forener sig, for at skade den nationale tradition. Skulde de ikke have noget andet maal end at efterabe det fremmede? Og dog gjentager journalisterne bestandig dette for hvert værk, som sætter dem i forbauselse. Det er klart, at her foreligger en lov, der i lige grad behersker alle kunst-omraader og fordrer en ny æstetik. Alle adlyder den, i sine bøger, partiturer og billeder. Deres værkers totalitet viser tendensen til at berige den franske aand med andre fortrin, som man har opdaget hos udlandets kunstnere. Dette er ingen sammensværgelse eller et lune af kunstnerne, men en aabenbarelse af moderne aand, der viser sig levedygtig og frugtbar.

At sproget i den franske literatur forsømmes, tør ingen paastaa; tvertimod lever man i en tid, i hvilken sproget dyrkes med megen flid og dygtighed; omsorgen for at berige stil og syntaks plager de franske forfattere i en næsten overdreven grad. Og med hensyn til tendensen til at optage visse ideer, som specielt virker mer sympatisk paa udlandet: hvorledes vil man overhode bestemme en idees nationalitet? Politik, sæder og skikke er nationale; men gives der en filosofi, en special-videnskab, en moral, en sociologi, der afhænger af noget andet end af lærens rigtighed, og som ved en landegrænse ophører at være sand? Kun den maade, hvorpaa en tanke i det ene land blir frugtbarere end i det andet, danner en forskjel. Brugen af symbolet og allegorien, Ibsens individualisme, Wagners musik for eks. gaar i de skabende kunstneres hænder over til noget andet og antager fransk karakter. At Europa stræber henimod et fælles aandeligt grundlag er ikke blot en kjendsgjerning, men en udviklingsnødvendighed. Det er for en moderne franskmand umuligt kun at være franskmand, ligesom en russer nutildags ikke bare er russer. Europas idé-fond er blet et stort hele, og et rent fransk ideal er ligesaa utænkeligt som et rent germansk.

Priene — et nyt Pompeji.

(Efter dr. **Paul Pfitzner** i *Zukunft*).

Nutidens adgang til at studere oldtidens daglig-stuer er heldigvis ikke afhængig bare af en saa forfærdelig natur-katastrofe som det udbrud af Vesuv, der begrov Pompeji. Et jordskjælv dæmmede op en bæk, saa den tilslut flommede ud over sletten og lod et tykt lag grus og sand ligge igjen som et tæppe over det en gang saa berømte Olympias helligdomme og idræts-pladse. Eller væden river skred paa skred fra fjeldsiden, til en bebygget plet ved foden er ganske overdækket. Sligt træffer man hyppigt i det dunkle Lille-Asiens nu saa øde egne, hvor fordum den hellenske kultur stod i yppig blomst. Saa er tilfælde med Troia, med Pergamon, med den herlige handels-stad Miletos, hvor man for nærværende har taget fat med udgravning. Saaledes var det ogsaa med det lille Priene, som netop er blet afklædt sit sandhylster. Her har man været saa heldig at støde paa et sidestykke til Pompeji, bare saa meget mere interessant, som byens begravelse her foregik nær et par hundred aar før vor tidsregnings begyndelse, altsaa i den beste hellener-tid, medens Pompeji først rammedes af katastrofen i aar 79, da den lille stad allerede var ombygget, saa den altsaa kun har forholdsvis nye tilstande at belære os om ved sin afdækning. Priene byder os billedet af en ægte græsk smaaby fra det fjerde til andet førkristelige aarhundred og kan derfor give et direkte indblik i den græske kulturs uforstyrrede blomstringsperiode forud for al romersk indflydelse.

Det er Berlins museum, som har ladet de to udmærkede oldforskere dr. Theodor Wiegand og dr. Hans Schrader foretage denne blotlægning af den nedsandede hellener-stad. Efter fire aars travl møie er de nu færdige, og udbyttet viser sig sandelig møien værdt. Om ikke længe agter de at udgive en omstændelig fremstilling af, hvad de har bragt for dagen.

Forfatteren af nærværende artikel var i vaares saa heldig at træffe de to forskere paa aastedet, just som de rustede sig for hjemfærd; han er saaledes en af de siste, der fik adgang til at tage de afdækkede herligheder i øiesyn under veiledning af udgraverne selv. Nu forsøger han da at give et overblik over, hvad der foreligger, og vi finder det rimeligt, at vore læsere gjerne hører hans beretning.

Priene laa tværs over for Miletos paa nordsiden af den bugt,

hvor Maiandros mundede ud. Flodens nedre løb gaar gjennem en 15 kilometer bred slette, indesluttet mod sydøst af Latmos-fjeldenes stolte tinde-række, i nordvest af det mod øen Samos pegende bratte forbjerg Mykale. Paa toppen af et trodsigt fremspring fra dettes fjeldvæg kneiser ruinerne af Prienes gamle borg, dets Akropolis. Og paa en flad afsats, 170 meter over dalbunden med næsten stup-bratte kanter til tre sider, laa staden. Til yderligere værn kranses stupets rande af en fortrinligt bevaret svær mur, som til høire og venstre stiger opefter Akropolis-klippen. I syd-muren aabner hoved-porten sig; derfra fører hoved-gaden tværs igjennem staden til torvet. Rydig og ren ligger gaden der mellem to meter høie hus-vægge, selv syv meter bred og brolagt med store heller og med en dækket rende midt efter. Indtrykket sætter — ligesom i Pompeji — straks fantasien tilbage i den fjerne oldtid. Den ypperlige brolægning stikker glædelig af mod de usle tyrkiske landeveie, hvor man har humpet afsted fra siste jernbanestation. Hoved-gaden krydses i jevne afstande og i rette vinkler af tværgader, fire meter brede. De firkantede kvartaler — »øer« som man sagde i oldtiden — er selv delt i fire jevn-store tomter. Man kjender straks igjen den samme regelmæssighed i anlægget som i Peiraievs eller i Thurioi.

Langs gade-siden ligger de stærke ler-rør for drikke-vand, som spænder hele byen i sit net. Øverst ligger vand-indtaget. Hvert tredje rør har en aabning med tilgipset laag; den har tjent til at skylle gaden. Inde i side-gaderne, hvor lændet ofte er ujævnt, er der anvendt sindrige knæ-rør. Forbi en vakker offentlig brønd kommer man ind paa torvet. Dette indrammes af søile-haller og og udsalgs-bænke og har været prydet med talrige marmor- og bronsestøtter, hvoraf rigtignok bare fod-stykkerne staar tilbage. Disse fod-stykker var samtidig indrettede til hvile-sæder. Man synes tydeligt at se for sig de hundreder af travle forretnings-folk og slentrende lediggjængere, som mylrede om hinanden paa den vakre plads.

Ved torvet er der en særskilt stor hal, hvis smalvæg i hele sin bredde har været dækket af en indskrift. Desværre har et jordskjælv væltet væggens minst hundred marmor-kvadere sammen i en haug; men skjæbnen har været saa naadig at holde nabo-landsbyernes indvaanere fra at hente sig byggesten fra denne dynge; dr. Schrader har derfor mod megen flid kunnet stave indskriftens tekst sammen igjen og tyde dens beretning om stadens deltagelse i stor-politiken ved midten af andet førkristelige aarhundred.

Ved torvet ligger ogsaa raadets hal, stadens buleuterion, en

retvinklet hal med marmor-sæder radevis opefter paa de tre kanter med smale trapper i hjørnerne. Taget er selvfølgelig ødelagt; men man ser dog, hvorledes den tyve meters spænd-vidde har været forminsket med to meter paa hver kant ved anbringelse af to pillarer. Midt nede paa gulvet i midten staar et smukt marmor-altar prydet med tyre-hoder og girlander i ophøiet arbeide; her har formodentlig taleren taget plads. Hallens fjerde side har ingen sæde-rader, men prydes af en nisje med umiskjendelige rester af en stor hvælv-bue (en værdifuld oplysning til mur-buens historie, idet man hidtil har troet, at naar underjordiske kanal-anlæg undtages, blev bue-bygning først anvendt af romerne) og foran den bænke for præsidentskabet. Et i al sin enkelhed smukkere raads-lokale skal man søge baade langt og længe efter.

Bag torvet løfter lændet sig over en tvær-brink, som ved en svær støtte-mur eller rampe er omdannet til en terrasse. Oppe paa denne kneisede det smukke ioniske tempel, som Aleksander den Store — ifølge indskriften — i aar 334 lod reise for Prienes skytsgudinde Pallas ved bygmesteren Pythios, som havde bygget det berømte mausoleum i Halikarnassos. Saa sent som i 1868 blev dette bygværk nøiagtig afbildet, og vel var det, for et par aar senere var der bare en grus-dynge over grundmuren igjen af hele herligheden. Sagen var, at en engelsk reisende lige ved fodstykket af Pallas's billedstøtte fandt en antik sølvmynt og saa lod fodstykkets sten-blokke snu og tillige fandt nogle mynter under dem; dermed var templet hjemfaldet til ødelæggelsen. Førernes beretning om dette satte nabolaget i den glade tro, at bygningen var et gammelt skatkammer fyldt af klingende sølv i murene; skarer af tyrkiske bønder strømmede til med hakker og slægger — der blev ikke sten paa sten tilbage. Havde de endda bare kjørt stenen blok for blok hjem til sine landsbyer, som ellers saa tidt er skeet! I 1894 kom old-forskerne Kekulé og Humann — Pergamons berømmelige gjenopliver — til Priene for at studere det vakre bygværk og opdagede isteden det begangne hærværk. Humann gik straks igang med at bygge et hus til herberge paa de øde tomter, for saa at tage fat med udgravning; han var imidlertid en udslidt mand og døde allerede aaret efter, overladende til Schrader og Wiegand at fortsætte arbeidet.

Saa meget større fryd skjænker Prienes teater. Dr. Pfitzner skriver, at han ivaares besøgte ialt et snes antike teater-ruiner, men ingensteds fik et saa udmærket indtryk af fuldstændighed og nethed som just her i Priene. Saa ubetydeligt har det smukke bygværk lidt, at man kunde tro sig hensat et par tusen aar tilbage i tiden

og formelig vente at se Prienes stads-bygmester træde ind med sine folk for at gjøre istand det lille, der trænges. Nede i midten mellem de trakt-formigt opstigende sæde-rader ligger det runde orkestra, 15 meter tværs over, for tre fjerdedele af sin omkreds afgrænset mod tilskuer-raderne ved en marmor-bænk med indsvinget ryg-læne, proëdrien; denne brydes paa midten af Dionysos-altaret samt paa fem andre steder af prægtige æres-sæder. Ude til siden staar en mærkværdig skraa blok, maaske fodstykke for et bronse-billed; blokken har nogle besynderlige hulinger, muligens render for vand, — kanske det har været et vand-ur. Selve scene-bygningen er udmærket vedligeholdt; ikke bare proskenions søiler, men ogsaa arkitraven, triglyf-frisen, geison og de sten-bjælker, som fører over til skene-væggen bag. Bjælkerne bærer endnu sin røde og blaa maling, søile-hoderne smykkes af sirlige efeu-ranker i fladt relief. Alt er saa smagfuldt enkelt, at man ikke kan værge sig mod misundelse, naar man under beskuelsen kommer til at mindes den ufordrageligt overlæssede pomp ved vore moderne muse-templers indre udstyr.

Meget kunde siges om Asklepios-templet; om Demeters helligdom høit oppe i fjeld-væggen med sin store og dybe offer-grube; om gymnasiet — turn-hallen — med den vel vedligeholdte sten-bækken, hvor de unge mænd efter øvelserne tvættede sig for sved og støv; om stadion eller væddeløbs-banen, som her paa grund af terrænget bare har tilskuer-bænke paa den ene side. Nede ved hoved-gaden ligger Kybeles tempel.

Interessantere er det dog at fæste opmærksomheden ved de almindelige vaanings-huse, som kan studeres i hundreder af vel vedligeholdte eksemplarer. Mest udbytte byder de velhavendes kvarterer bag Pallas-templet. Ingensteds findes den skematiske anordning af det romerske peristyl-hus, som saa længe gjaldt som typisk for oldtidens boliger. Her er ordningen af værelserne omkring gaards-rummet aldrig symmetrisk, men stadig ganske vilkaarlig som i det gamle Mykenai; den homeriske tidsalders hus har altsaa holdt sig helt ned i hellenismens dage. Som bekjendt havde oldtidens privat-hus ingen fasade; vindus-aabninger gaves ikke, før man i den romerske keisertid begyndte at bruge vindus-glas. Alle værelser aabnede sig mod den indre gaard, og denne havde i høiden bare paa gade-siden en søile-sval. Hoved-salen, ganske svarende til det mykeniske megaron, ligger mod nord omgivet af sove-værelser; paa de øvrige sider af gaarden findes værksteder eller alskens arbeids-rum.

Stuernes vægge er altid dækkede af malet stuk. Dette stukbelæg bestod af tre lag, det groveste inderst. Malingen minder om

den ældste slags væg-maling i Pompeji; synderlig kunst-værdi var det ikke at vente man kunde finde i den fjerne provins-by, der jo var adskilligt mindre end Pompeji. Mærkeligt var det, at man overalt fandt saa mange smaa skulptur-sager, i smag med de bekjendte Tanagra-figurer. Oldtidens huse har, som det fremdeles er almindeligt i Østerland, ikke været udstyrede med mange svære møbler; væggene har været nøgne og blev derfor smykkede med broget bemaling og smaa billedhugger-arbeider. Træ-sager er nu ganske smulrede bort; man finder bare metal-beslagene igjen af senge-steder, stole og borde. Derimod findes talrige haand-kværner samt masser af stentøi-levninger. Broget farvede glas-skaar blinker overalt; hist og her træffer man mynter i gruset. Heldigvis har endnu ikke de store turist-byraaer sluppet sine horder løs paa denne ny-opdagede seværdighed. Priene ligger endnu friskt og urørt, som det er steget frem af gruset efter to aar-tuseners dvale — et endnu ikke vanhelliget mindesmærke om aarhundredets utrættelige stræv med at reise svundne tider af mulde.

Billed-telegraf.

(Efter E. Thomson i *Umschau*).

Allerede for fire aar siden bragte *Kringsjaa* (V. 296 og 757) meddelelse om, at en tysk-amerikaner, Amstutz havde fundet en metode for elektrisk forsendelse af billeder. Vi beskrev hans fremgangs-maade, afbildede hans apparat og gjengav et par af hans telegrafiske billeder.

Nu forlyder det, at samme ide alt er taget i praktisk brug, naturligvis i Amerika. En opfinder ved navn Hummel har konstrueret et apparat for telegrafering af billeder, — *telediagraf* er det døbt — som *New York Herald* og de store hoved-blade i Boston, Chicago, Filadelfia og St. Louis har taget i sin tjeneste.

Vi meddeler her en nøiagtig beskrivelse af Hummels apparat samt gjengiver et telediagraferet portræt.

Principet for apparatet er følgende. Billedet tegnes med et isolerende blæk af sjellak paa et stanniol-blad (tin-folium); dette lægges paa en roterende valse; imod denne trykkes en stift, der er fæstet til en »vogn«, som kan bevæges frem og tilbage langs valsen. Gjennem valsen og stiften gaar en elektrisk strøm, som afbrydes, hver gang stiften passerer en streg i den isolerende tegning. Valsen

sættes — ligesom valsen i en fonograf — i bevægelse ved et urværk, saa at stiften efter hvert passerer hen over alle punkter i tegningen.

Modtager-apparatet indeholder ligeledes en valse, overtrukken med et blad papir; over dette papir er lagt et kalkerpapir og over dette igjen et silkepapir, som gjør overfladen glat.

Strøm-ledningen ordnes ved en »relais« saaledes, at naar afsender-apparatets stift passerer den strøm-brydende tegning, sætter

Telediagram.

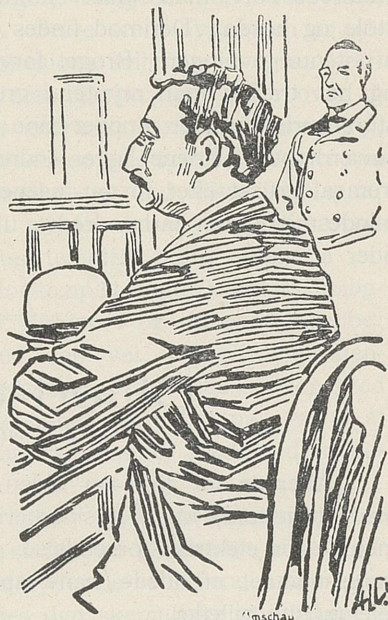

Omtegnet.

modtager-apparatets stift sig i bevægelse ind mod valsens papir-belæg og tegner ved kalker-papirets hjælp paa det underste papir-lag. Den saaledes frembragte tegning er, som billedet viser, temmelig grov og ufuldkommen; den maa derfor tegnes om igjen, før den gjengives paa tryk i bladet.

Den væsentlige vanskelighed bestaar i at holde de to valser, hver paa sin station, i samtidig og lige hurtig bevægelse. De to urværk er derfor forbundne ved elektricitet.

Allerede for tre aar siden foretog Hummel den første prøve med sit den gang yderst ufuldkomne apparat. Ifjor var resultatet

saa lovende, at de fem kjæmpe-blade besluttede at danne et konsortium til udnyttelse af opfindelsen; og nu er den tagen i brug.

Man vil forstaa den praktiske nytte af opfindelsen. Ikke alene kan bladene herefter bringe et telegrafisk billede til en telegrafisk nyhed. Men ogsaa politiet kan sende en rømlings portræt rundt omkring øieblikkeligt for at stoppe synderen. Desuden kan telediagrafen selvfølgelig gjengive navne-træk og saaledes skaffe et telegram fuld retslig paalidelighed.

Hummel er en tysk urmager i St. Paul i Minnesota, 34 aar gammel; for 15 aar siden udvandrede han fra sit fædrenehjem Neukirch i Schwarzwald.

Skibet, som blev borte.

(Oversat fra engelsk af Aagot Holst).

En vakker vaarmorgen i begyndelsen af dette aarhundred var der stor stas i Tetby, en liden sjøby paa østkysten. Kjøbmændene stængte butikkerne, og haandværkerne gik fra arbeidet, og alle stimede de ned til havnen og sluttede sig til sjøfolkene paa bryggen.

I hverdagslaget var Tetby en rolig, kjedelig liden krog med et tilløb til en by paa den ene side af elven og smaa spredte hytter paa den anden.

Men nu stod folk i klumpevis paa stenbryggen med dens rigdom af fiskekurve og taugkveiler, og var fulde af spændt forventning, for idag skulde den største skude, som nogensinde var bygget i Tetby og af bysbarn, gaa ud paa sin første reise.

Mens de ventede og smaapratede om gamle Tetby-skuder, baadbyggerne, reiserne, og hvorledes det var gaaet dem tilslut, kom et lidet hvidt seil tilsyne paa den vakre skuden, der den laa oppe i elven. Folkene paa bryggen blev mer og mer optaget, efter hvert som flere seil blev sat, og det nye skib langsomt og værdigt gled nærmere. Nu fyldte den lette vind seilene, og det begyndte at gaa hurtigere; de høie master ragede høit op over de hvide seilmasser, og den gled afsted som en svane. Den gik forbi bryggen paa ti favnes afstand, og mændene raabte hurra, og konerne holdt børnene op, for at de skulde vinke med haanden til farvel, for de var fra Tetby alle sammen ombord, ligefra skipperen til dæksgutten, og den skulde langt, langt sydover.

Da hun var kommet udenfor havnen, ændrede hun retning og bøiede sig som en levende ting efter den vind, der blæste udenfor. Folkene gik

op i riggen, svingede med sine huer og kyssede paa fingeren til hjemmet. Et opmuntrende hurra svarte dem, kraftigt og mandigt, men druknede i kvindernes graadfulde forsøg paa at raabe med.

De saa efter hende, til der lagde sig taage for øinene, og hun bare var en liden hvid flæk i horisonten. Saa svandt hun bort, som et snefnug, der smelter, og folkene i Tetby gik hver til sit, — nogle misundte de kjække sjøgutter, og andre følte sig glade over, at *deres* liv kunde leves iland i ro og tryghed.

Maaneder gik, og det ensformige liv i Tetby blev ikke brudt af nogen ting. Andre skuder kom ind paa havnen, lossede og lastede som før og seilede igjen. De lagde kjølen til et andet skib oppe ved værftet, og endelig kom den tid, da de kunde begynde at vente »Tetby's stolthed«, — for saa hed hun, — hjem igjen.

De var ræd for, at hun skulde komme om natten, den kolde, uhyggelige natten, naar kone og barn er iseng; — og selv om de blev vækket op og kom sig ned paa bryggen, saa vilde de ikke faa se mer af hende end sidelanternerne, som speilede sig i vandet, og en mørk masse, som forsigtig snoede sig opover elven. De vilde endelig, hun skulde komme om dagen. De vilde se hende i horisonten først, der hvor hun var forsvundet. De vilde se hende komme nærmere og nærmere, det prægtige skib, der var hærdet af sjøen og solen langt sydpaa, de vilde se folkene stimle sammen ved rækken og stirre paa Tetby og paa børnene for at se, hvor meget de havde vokset.

Men hun kom ikke. Dag efter dag ventede de hende forgjæves. Tilslut hviskede de om, at hun har forsinket, og senere sagde de, — men det var bare dem, som hverken havde slægt eller venner ombord, — at hun var blet borte.

Længe efter, at alt haab var sluknet, saa vaagede og ventede hustruer og mødre, som slige har det for skik, paa den triste brygge. En efter en blev de borte og glemte de døde for at sørge for de levende. Smaabørnene blev kjække, rødkindede gutter og piger, gutter og piger blev unge mænd og kvinder; — men ingen efterretning kom fra det savnede skib, ikke et ord om de savnede folk. Aar fulgte paa aar, og skibet, som blev borte, var som et sagn. Manden, der havde bygget hende, var gammel og graa, og tiden havde varligt lægt sorgen over de savnede.

En kold, blæsende september-aften sad en gammel kone ved varmen og strikkede. Ilden brændte svagt, for hun havde tændt den mere for hyggens end for varmens skyld, og den dannede en koselig modsætning til vinden, som peb rundt huset, og paa sine vinger førte med sig lyden af bølgeslaget mod stranden.

»Gud hjælpe dem, som er paa sjøen inat,« sagde den gamle kone fromt, da et vindstød, stærkere end de andre, fik huset til at ryste.

Hun lagde strikketøiet i fanget og foldede hænderne, og i samme øieblik blev døren lukket op. Lampen blussede op sluknede i trækken. Da den gamle kone reiste sig, blev døren lukket igjen.

»Hvem er det?« raabte hun ængsteligt.

Hendes syn var svagt, og mørket kom saa pludseligt; men hun syntes, hun saa nogen staa ved døren, og idet hun tog en tyristikke fra kamin-hylden, stak hun den ind i varmen og tændte lampen igjen.

Der stod en mand ved døren, en middelaldrende mand med et hvidt, fortrukket ansigt og et tufset skjæg. Klæderne var fillede, haaret uredt, de graa øine var indsunkne og trætte.

Den gamle kone saa paa ham og ventede paa, at han skulde sige noget. Han tog et skridt henimod hende og sagde:

»Mor!«

Med et raab kastede hun sig om halsen paa ham og trykkede ham til sin visne barm, mens hun kyssede ham. Hun kunde ikke tro sine egne sanser, men holdt ham krampagtigt ind til sig og bad ham tale igjen; — hun græd, hun lo, og hun takkede Gud i ét aandedrag.

Saa fattede hun sig lidt igjen og førte ham skjælvende til den gamle lænestol, fik ham til at sætte sig, og hentede mad og drikke fra skabet og dækkede op for ham, mens hun endnu rystede af bevægelse. Han spiste med graadighed; den gamle stod ved siden af ham og passede paa at holde hans glas fyldt med det hjemmebryggede øl. Et par gange vilde han til at tale, men hun bad ham til og spise isteden, og taarerne løb nedover hendes rynkede kinder, mens hun saa paa hans hvide udtærede ansigt.

Tilsist lagde han kniv og gaffel fra sig, tømte glasset og gav ved et tegn tilkjende, at han ikke ønskede mere.

»Gutten min, gutten min,« sagde den gamle kone med brudt stemme, »jeg troede, du var gaaet under med »Tetby's stolthed« for mange, lange aar siden.«

Han rystede tungt paa hodet.

»Kapteinen og mandskabet og den prægtige skuden,« vedblev den gamle. »Hvor er der blet af dem?«

»Kapteinen — og — mandskabet,« sagde sønnen paa en underlig, nølende maade, »det er en lang historie, — jeg er blet saa søvnig efter øllet. De er — —«

Han brød af og lukkede øinene.

»Hvor er de?« spurte moren. »Hvad er hændt eder?«

Han aabnede langsomt øinene.

»Jeg er træt — dødstræt. Jeg har ikke — sovet. Jeg skal fortælle — dig — altsammen — imorgen.«

Hans hode faldt ned paa brystet, og moren rystede ham blidt.

»Gaa tilsengs, gutten min. Den gamle sengen, Jim. Den staar akkurat, som da du reiste, og den er opredt ogsaa. Den har staaet og ventet paa dig.«

Han reiste sig og vaklede et øieblik frem og tilbage. Moren aabnede en dør, og idet hun tog lampen, lyste hun ham opover den steile trap til det værelse, han kjendte saa godt. Der tog han hende i sine kraftløse arme, kyssede hende paa panden og satte sig træt paa sengekanten.

Den gamle kone vendte tilbage til kjøkkenet, hvor hun faldt paa knæ i sin overstrømmende fromme taknemmelighed. Da hun reiste sig igjen, tænkte hun paa de andre kvinder, og idet hun greb et tørklæde, gik hun ud paa den tomme gade med sit budskab.

Det varede ikke længe, før hele byen var i bevægelse. Som et haabets aandepust fløi nyheden fra hus til hus. Døre, som alt var stængt for natten, blev lukkede op igjen, og undrende børn bestormede sine grædende mødre med spørsmaal. Udviskede billeder af mænd og fædre, der for længst var givet op som døde, steg klart og tydeligt frem igjen og smilte til sine kjære.

Udenfor hyttedøren stod der alt en del mennesker, og andre kom med travl iver opover gaden.

De fandt veien stængt for sig af en gammel kone, — en bestemt gammel kone, hvis træk endnu arbeidede under indtrykket af den store glæde, der var kommet til hende i hendes alderdom; men som negtede dem adgang, før hendes søn havde sovet ud. Deres tørst efter nyt var næsten ikke til at styre; men med svulmende hjerte sagde hun sig selv, at hendes del i »Tetby's stolthed« var tryg.

Kvinder, som havde ventet og ventet taalmodigt i disse lange, lange aar, kunde ikke holde ud nogle faa timers spænding til. Fortvilelse kunde de bære, men spænding! »Aa, Gud! Var manden ilive? Hvorledes mon han saa ud? Var han blet gammel?«

»Han var saa træt, at han næsten ikke kunde tale,« sagde hun. Hun havde spurt ham, men han kunde ikke svare. Lad ham faa frist til morgenen, saa skulde de faa vide alt.

Og saa ventede de, for det var umuligt at gaa hjem og prøve paa at sove. Nu og da gik de et par skridt opover gaden, men ikke langt, og idet de samlede sig i smaa klynger, snakkede de ivrigt sammen om den store begivenhed. Det blev ligesom slaaet fast, at resten af mandskabet var blet skyllet iland paa en eller anden øde ø, — slig maatte det være — og de kom vist snart de ogsaa, — allesammen uden maaske en eller to,

som var gamle folk, da skuden seilede, og som vel var døde i mellemtiden. En sagde dette i overvær af en gammel kone, hvis mand, om han var ilive, maatte være langt, langt udover støvets aar, men hun smilte blidt om end med skjælvende læber og sagde, at hun bare ventede at faa høre lidt om ham, ikke mere.

Spændingen blev næsten utaalelig. »Vilde han aldrig vaagne? Vilde det aldrig blive morgen?« Børnene var gjennemisnede af vinden; men mødrene var ufølsomme for kulden. Med stigende utaalmodighed ventede de, mens de nu og da saa hen til to kvinder, der holdt sig lidt tilbage fra de andre, — to kvinder, som havde giftet sig igjen, og hvis nuværende mænd, utilpas og forlegne, ventede med dem.

Langsomt svandt den lange kolde nat, mens den gamle kone, der var døv for deres bønner, fremdeles holdt døren laast. Det var endnu ikke daggry, skjønt den var nær forhaanden. De ventende, længtende væsener stimlede sammen ved døren. Nu kunde de bedre se hverandres graa, ivrige ansigter.

De bankede paa, og den gamle kones øine blev fulde af taarer, da hun lukkede døren op og saa dem. Uspurt og ubuden strømmede flokken ind.

»Jeg skal gaa op og hente ham,« sagde den gamle.

Hvis de kunde have hørt hverandres hjerteslag, vilde larmen have været døvende, — men som det var, herskede der en lydløs stilhed, der kun blev brudt af en eller anden stakkels krampagtige hulken.

Den gamle kone aabnede døren, som førte op til værelset ovenpaa, og med alderdommens besindige skridt steg hun op ad trappen, og de, der var nedenunder, hørte hende kalde blidt paa sønnen.

To eller tre minuter gik, og saa hørte de hende komme nedover trappen igjen — alene. Smilet og medfølelsen var veget bort fra hendes ansigt, og hun saa forvirret og opskræmt ud.

»Jeg kan ikke vække ham,« sagde hun klagende. »Han sover saa godt. Han er træt. Jeg rystede i ham, men han sov alligevel.«

Da hun stansede og saa sig hjælpeløst om, tog en anden gammel kone hende ved haanden og førte hende hen til en stol. To af mændene sprang opover trappen. De var borte en liden stund, og de kom ned med forvildede, rædsels-slagne ansigter. Der trængtes ikke ord. Et lavt jammerraab steg op fra kvinderne, og mængden udenfor greb og gjentog det, for den eneste mand, som kunde have givet deres hjerter fred, havde undsluppet dybets farer og laa nu død i sin seng.

Skud uden smæld.

Ikke før har man afskaffet krudtrøgen, saa finder man ogsaa et middel til at afskaffe smælden ved et skud. Selvfølgelig skyldes ogsaa denne opfindelse den moderne krigstekniks tilbøielighed til at gjøre krigen saa forfærdelig som muligt. Opfinderen er den franske oberst Humbert, og hans princip bestaar i at hindre skud-gasen i at forlade gevær- eller kanonmundingen med samme pludselighed som projektilet. I den hensigt anbringes ved mundingen (A) en trommel (B) med en ventil (F), som efter at projektilet er passeret, lukker mundingen, saa gasen maa samle sig inde i trommelen og derfra sagtelig sive ud gjennem smaa afløbs-huller (D).

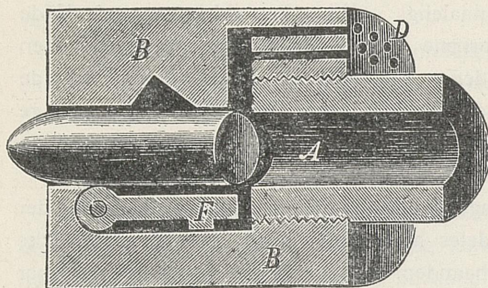

Fig. 1.

Ved geværer (fig. 3) bestaar ventilen af en kugle; gasen stryger under ventilen og skyver den for mundingen.

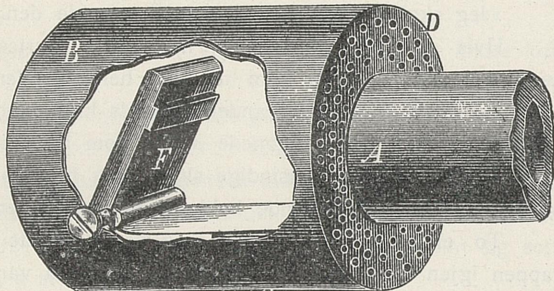

Fig. 2.

Opfindelsen blev først forelagt den franske regjering, som afviste den. Saa vendte oberst Humbert sig til Hotchkiss kanonfabrik, der lod anstille forsøg. Resultatet svarede ikke helt ud til oberstens forventninger, men var alligevel meget tilfredsstillende. Smælden blev betydeligt afsvækket, ligesaa blinket; men røgen fra trommelens silehuller drev tilbage mod kanon-betjeningen. Dette siste synes at kunne afhjælpes.

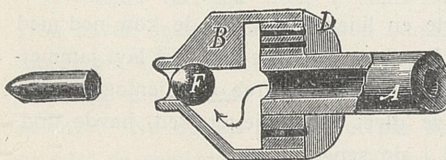

Fig. 3.

Apparatet er for saa vidt praktisk, som det med lethed kan anbringes paa færdigt skyts, uden at dette behøver nogen særskilt ændring; kun maa sigtet flyttes lidt.

Den moderne hygiene.

(Efter professor **P. Brouardel** i *Revue Scientifique*).

Det Franske Selskab til Natur-videnskabens Fremme holdt nylig sit 28de aars-møde i Boulogne; som gjæster deltog ogsaa medlemmer af det berømte søster-selskab paa den anden side af Kanalen, British Association, som netop holdt sit 58de aars-møde i Dover. Det Franske Selskabs formand, den bekjendte hygieniker Brouardel aabnede mødet med et interessant foredrag. som vi herved gjengiver

Ifølge gammel tradition skulde formanden give en udsigt over sin special-videnskabs historie, og han begynder med at minde om, at for tolv aar tilbage var formanden ligeledes hygieniker. Men denne havde den gang bemærket, at hans videnskab endnu ingen fortid havde, hvorfor han heller vilde tale om dens fremtid. Dette var dog at være for streng mod forgjængerne; og med en stiltiende kompliment til de britiske gjæster, minder Brouardel om vakcinationens fader, dr. Jenner: den 14. mai 1796, da han foretog sin første ko-koppe-indpodning, er en datum, der fortjener at mindes fuldt saa vel som nogen af samtidens slag-dage, fordi den betegner en seir for den ganske menneskehed. Det har med rette været sagt, at et folks kultur-grad kan maales med antallet af dets koppe-dødsfald.

Men igrunden var det alligevel rigtigt at nævne Pasteur som den moderne hygienes fader. Han river det forhæng til side, som skilte lægen fra den fiende, det gjaldt at komme ind paa livet.

Saa fortæller Brouardel, hvorledes han med to kolleger blev sendt til Toulon i 1884 for at stanse koleraen. Hvad vidste de den gang om vilkaarene for denne farsots spredning? eller om muligheden for at udrydde det smittestof, som maatte findes i de syges udtømmelser, deres linned og seng-klær? Man var inde paa tanken om at desinficere, men vidste ikke, hvorledes det kunde ske.

Nu til dags — 15 aar senere — har man da ialfald drevet det saa vidt i at bekjæmpe smitte ved »desinfektion«, at dødeligheden i Paris paa de seks aar fra 1892 til 1898 er aftaget med en fjerdedel — fra 24 til 18 af 1000. Og denne nedgang gjælder udelukkende dødsfald af smitsomme sygdomme. Smitte-sygdomme kan altsaa *forebygges*, aldeles som kopper.

Dette resultat gjælder ingenlunde bare Paris. Men for at fatte de vanskeligheder, den moderne hygiene har at overvinde, bør vi tage et eksempet: tyfoid-feberen. Ved hygiene-kongressen i Wien 1887 hævdede Brouardel, at denne farsots smitte-stof væsentlig førtes

omkring gjennem vandet, noget de tyske sagkyndige bestred. Nu viser statistiken, at i den franske hær døde der i 1875—88 for hvert 10,000 hele 28 af tyfoid-feber, medens tallet for aarene 1889—96 er gaaet ned til 12. I den tyske hær forekommer derimod bare 2 dødsfaldt af tyfoid-feber for hvert 10,000; i det hele blir i den tyske hær ikke en gang saa mange angrebne af denne sygdom, som der dør af den i den franske hær. Denne forskjel skyldes ialfald ikke lægerne, som i den franske hær har udfoldet en paaskjønnelsesværdig agtpaagivenhed. Straks mistanken rettedes mod vandet, blev der i kasernerne anbragt udmærkede filtrer-apparater. Men soldaten drikker jo vand ogsaa udenfor kasernen. Nedgangen i tyfoid-dødsfald skyldes sikkerlig lægernes anstrængelser. Men paa egen haand greier de ikke mere; de maa faa støtte af byernes myndigheder i sin kamp mod urent vand. I Tyskland forlanger staten, at kommunerne sørger for rent vand; de franske kommuner staar ganske selvstændige i slige spørsmaal, og desværre lader de sig ikke altid bestemme af sundheds-hensyn. Og han tænker sig, hvad denne forskjel betyder i krigs-tilfælde, naar hele hæren maa holde til i smaastæder og lands-byer med uselt vand. Under ekspeditionen til Tunis i 1881 blev hele hær-styrken, 20,000 mand ialt, smittet af et par regimenter, og 4500 fik tyfoid-feber, der rykkede bort 850 krigere. Fem aar senere hændte det samme med et hær-korps, som skulde til Tongking; en enkelt bataljon smittede femtedelen af den samlede styrke, som maatte hjemsendes. For nogle maaneder tilbage havde et regiment paa 1089 mand i Cherbourg 239 syge. Man vil ogsaa have i friskt minde, hvorledes ifjor de amerikanske tropper i Tampaleiren herjedes af tyfoid-feber. Myndighederne har derfor den pligt at paalægge kommunerne at sørge for tryggere sundheds-foranstaltninger, især for godt vand.

For Frankriges vedkommende begynder endelig sansen for dette at vaagne. Siden 1884 har statens sundheds-opsyn havt at gjennemgaa 1200 kommunale forslag til anlæg af nye vandværker. Dette forslaar rigtignok ikke meget, naar landet tæller 36,000 kommuner; men det er dog vidnesbyrd om, at øinene begynder at aabnes. Et usvigeligt tegn til almindelig bedring er det ogsaa, at statistiken godtgjør, hvorledes tyfoid-feberens dødelighed i aarene 1891—96 bare var 3 af 10,000 mod 5 i aarene 1886—90. Imidlertid gjælder denne nedgang ogsaa for kommuner, som ikke har gjort noget for at forbedre sit drikke-vand. Det kan da ikke andet end bevise, at den enkelte er blet forsigtigere overfor det vand, han nyder. Sundheds-opsynets stadige forkyndelse af faren ved urent drikke-vand i løbet af de siste

femten aar maa altsaa have frugtet. Heldigvis har pressen støttet denne forkyndelse med stor kraft; ialfald saa ofte en farsot har truet, har hygienikerne fundet aabne spalter, selv i blade, som ellers gjerne snerter disse brysomme personer. De siste ti aar har lært, at det ikke nytter at fortrøste sig bare til stats-myndighedernes indgriben. Love og forbud hjælper ikke synderligt, med mindre den offentlige mening er vaagen. For nærværende er saa tilfælde i Frankrige, hvad tyfoid-feber angaar; nu kan staten slaa til.

Brouardel minder derpaa om, hvorledes antisepien har trængt igjennem i kirurgien i løbet af de siste 25 aar. Dens fader, den store engelske kirurg Lister erklærede altid, at han bare byggede paa Pasteurs opdagelse. Det er overflødigt at minde om den umaadelige seir, dette betegner i læge-kunstens historie; egentlig er det bare hygienens grundsætninger gjennemført ved blodige operationer til værn mod betændelse og feber. Det samme gjælder for fødsels-videnskaben.

Saa kom i 1884 Pasteurs meddelelse om, at han havde fundet midlet mod hunde-galskab. Endelig opdagede Behring og Roux for knappe fem aar tilbage sit serum mod difteri, og denne sygdoms dødelighed er sunket fra 65 til 15. Samtidig har strengere desinfektion forminsket antallet af angrebne med omtrent en tredjedel. Tilslut bør det nævnes, hvorledes det ved kraftigt og raskt gjennemførte hygieniske foranstaltninger gang paa gang lykkes at hindre en farsot fra at sprede sig.

Hygienen kan saaledes med stolt fortrøstning skue tilbage paa sin korte historie. Den har derfor godt mod til at fortsætte sin kamp mod fordom og gammel slendrian, og drømmer allerede om nye seire.

For nærværende samler den al sin kraft til et storm-angreb paa tuberkulosen. Denne forfærdelige sot dræber i Frankrige aarligaars 150,000 mennesker, desværre helst unge mennesker; denne mord-engel volder derfor i særlig mon baade saar sorg og ubodelige tab. Ved tuberkulose-lægernes kongres i Berlin i vaares lod det tyske sundheds-styre omdele en statistik over de tab, lunge-tæringen aarligen foraarsager de forskjellige lande i Europa; heraf fremgaar, at for hver million indbyggere kræver lunge-tæringen aarlig

over 4000	over 3000	over 2000	over 1000 dødsfald.
i Rusland	i Østerrige	i Sverige	i Nederlandene.
	- Ungarn	- Tyskland	- Italien
	- Frankrige	- Sveits	- Belgien
		- Irland	- Norge
			- Skotland
			- England.

Medens tæringen tidligere væsentlig herjede de store og tæt byggede byer, er den for tiden ved hjælp af de udmærkede samfærselsmidler i færd med at sætte sig fast ogsaa ude paa lands-bygderne. Det er derfor paa høie tid at udlevere den til hygienens systematiske undertrykkelse.

Denne undertrykkelse agtes gjennemført efter forskjellige metoder i de forskjellige lande. I Tyskland har man valgt at handle efter den forudsætning, at »tuberkulosen er den lettest helbredelige af alle kroniske sygdomme.« Man driver udryddelses-krigen ved anlæg af folke-sanatorier. Disse giver ogsaa udmærkede resultater. Men dette beror særlig paa et forhold, som er eiendommeligt for det Tyske Rige. Her gjælder nemlig en arbeider-forsikrings-lov, som hjemler arbeids-giveren ret til at lade sin arbeider behandle af den læge og paa det sted, han selv vil. Den tærings-syge maa derfor, om han er en forsikret arbeider, flytte hjemmefra til det anviste sanatorium, ellers resikerer han sin forsikring. I Frankrige mener Brouardel det ikke nytter at forlange, at en syg skal være tvungen til at underkaste sig kur udenfor hjemmet. I England angribes tuberkulosen i første linje ved forsøg paa at stanse dens udbredelse; især mener man, at denne skyldes usunde boliger. I tyve aar har sundheds-opsynets indskriden mod usunde boliger hævet Storbritannien til det land i Europa, som taber minst paa tæringen.

Brouardel minder sine landsmænd om, at det var en fransk forsker, professor Villemin, som i 1885 først paaviste og fastslog lovene for tuberkulosens smitsomhed. Han foreslaar, at man heller end at sætte alt ind paa helbredelse af tæring bør se til at forebygge dens udbredelse.

I knappe træk skildrer han, hvorledes smitten spredes. En arbeider blir liggende af tæring, hans hustru pleier ham trofast og slider ved siden af for at skaffe familien udkomme; det bærer mod nød og sult, tilslut er hustruen selv moden for smitte. Begge ægtefæller ender paa hospitalet, de smaa børn paa fattigvæsenets barnehjem — men did fører de sine forældres døds-sygdom med sig; uselt som de har levet, har de ikke modstaaet smitten. Under farens sygeleie har de ogsaa været overladt til snille naboers tilsyn. Saa bringer de smitten baade til nabo-familierne og til barne-hjemmet. Den syge arbeider bærer, saa længe han endnu er paa benene, smitten med til værkstedet; derfra spredes den videre om i byen. Eller staklen tror sig at kunne kvikne til igjen, om han faar komme hjem paa landet til forældre eller søsken, saa bæres smitten til deres

hus, til deres landsby. En enkelt tærings-syg kan sprede smitten til utrolig mange hold. — Hvori stikker grund-faren?

Usunde boliger, uden sol og uden frisk luft. »Naar luft og sol ikke slipper ind i huset, pleier lægen at faa sin gang der,« siger et persisk ordsprog.

For enkelte byers vedkommende har man oprettet et slags sundheds-karakter-bog for hvert hus. Det er da godtgjort, at i trange gader uden sol i leilighederne kan tuberkulosen angribe hver eneste leieboer, som flytter ind. Desværre har ingen mod til at offentliggjøre disse karakter-bøger; hvis de forbandede huse offentligt stempledes som tærings-huler, vilde selvfølgelig eierne gjøre ansvar gjældende for den værdi-forringelse, sligt maatte medføre.

Foruden mangel paa luft og sol har ogsaa rummene overbefolkning stærk indflydelse. I en redegjørelse for dødeligheden i Budapest for 1872—73 fastslaar Korosi følgende dødeligheds-grader:

rum	med	1—2 beboere,	dødelighed	20
»	»	3—5 —	—	29
»	»	6—10 —	—	32
»	»	over 10 —	—	79

Noget ganske tilsvarende har J. Bertillon paavist for Paris med hensyn til tuberkulosen. En dame, som pleier at gaa rundt og se til syge, har nylig meddelt Brouardel, at i et kvarter i forstaden Belleville er 95 pct. af familierne befængt med tuberkulose.

Er det bedre paa lands-bygden? Før Frankriges vedkommende synes vidnesbyrdene at benegte dette.

Fra Indien indberetter de britiske læger, at pesten ligeledes netop vælger mørke, urenslige og overbefolkede huse til arnesteder.

Nu ved vi, at tæring lader sig helbrede; og vi kjender vilkaarene for deres udbredelse. Desværre ved vi tillige saa altfor vel, at den herjer grusommere end nogen anden farsot. Men hvad gjør vi for at stanse den og forebygge den? I Frankrige fremdeles intet.

Vanen er en forfærdelig magt, den sløver os med alle indtryk, selv de uhyggeligste. Overfor en slig stadig lande-plage, som tæringen er, har vi fremdeles svært ved at blive grebne af dens alvor. En eksplosion, en jernbane-ulykke sætter vort sind i voldsomt oprør; og dog er sligt for smaating at regne mod tæringens mand-drab. Men nu er det paa tide, at man ryster af sig denne fatalisme.

Frankriges befolkning vokser ikke længere. Der fødes ikke flere, end der dør. Og dødeligheden er tilmed stærkere end blandt

nabo-folkene. Samfunds-forskere og myndigheder diskuterer mulighederne for at bringe fødslernes antal op. Fuldt saa nyttigt var det vel at tage fat med at redde de liv, som fødes. I sin tid lykkedes det Fauvel at afværge to paa hinanden følgende angreb af kolera i Ægypten og Europa, m. a. o. at frelse flere hundred tusen mennesker fra at rives bort. Paany bør der gribes ind, denne gang mod tæringen. Det gjælder først og fremst at vække den offentlige mening; uden dens støtte rækker hygienen ikke langt, med dens bistand lader store ting sig udrette, det viser den ovenfor skildrede kamp mod tyfoid-feberen. Videnskaben maa begynde at præke korstog mod tuberkulosen d. v. s. mod usunde boliger. Det gjælder at vække samvittighederne, saa vil de praktiske forholdsregler nok indfinde sig og gjøre sin gjerning.

Italiens nød.

(Efter **Ernesto Gagliardi** i *Zukunft*).

De siste aar har Italien været hjemsøgt af flere uroligheder. Oprørene i Luigiana og paa Sicilien (1894), oprøret i Milano og andre stæder ifjor sommer er symptomer paa en sørgelig tilstand. Stor opsigt vakte sociologen Niceforos bog »L'Italia barbara«, der indeholdt en skildring af Italiens nød. Ligesom allerede tidligere Massimo d'Azeglio og efter ham Lombroso, saaledes hævder nu Niceforo, at Italien rigtignok i ydre henseende danner en enhed, men ikke er fast sammenføiet i indre. Han inddeler sit fædreland i to ganske bestemte zoner; grænsen dannes for ham af en linje, som han trækker fra Korsikas sydspids over Rom til Albanien. Over-Italien, siger han, er i kulturel henseende meget udviklet, mens Syd-Italien har stagneret. Som støtte for denne sin paastand bringer han statistiske tal, antropologiske og økonomiske data. Han begynder med kriminaliteten: I samme forhold som det gjennemsnitlige antal forbrydelser mod personer aftager med kulturens fremadskriden, stiger, siger han, antallet af eiendoms-indgreb. »Forbryderen kaster dolken og geværet fra sig, trækker i frak og hvide handsker og opererer med ærlige folks gode tro.« I aarene 1890 til 1894 var det gjennemsnitlige antal af forbrydelser mod personer i Nord-Italien paa 100,000 indvaanere 142.67, i Mellem-Italien 279.86 og i Syd-Italien, øerne iberegnet, endog 460.69. Foreteelser som maffia'en paa Sicilien,

comorra'en i det neapolitanske gebet, bandit-uvæsenet paa Sardinien finder man ikke i Over-Italien. Den samme lov i forbrydelsernes skiften — allerede Marx mente, at industri-ridderne havde fortrængt banditerne — er overalt at bemærke, hvor stagnation og fremskridt gaar haand i haand, som f. eks. i Nord-Amerikas vest-stater og i Brasiliens nordlige provinser. I Tyrkiet, hvor der endnu for en stor del hersker en halvvild tilstand, er røver-uvæsenet kronisk, og banditerne en faktor i staten, hvormed man maa affinde sig.

Endnu vigtigere er de statistiske opgaver over skolevæsenet for bedømmelsen af kultur-nivaaet. I indberetningen fra kommissærerne for undervisnings-ministeriet i Washington meddeltes i 1896, at i Danmark af 100 indvaanere kun 0.49 ikke kan læse og skrive, i Tyskland 2.49, i England 3.49 og i Frankrige 3.50. Derimod stiger procenten i Rusland til 36, i Polen til 39.82 og i Portugal endog til 67.35. I Italien finder vi i det nordlige 40.86, i det sydlige 75.19. Af 100 børn mellem 6 og 12 aar besøger i Over-Italien 88 skolen, i Mellem-Italien 67 og i Nedre-Italien kun 47. I aaret 1892 var der blandt rekruterne i Nord-Italien 24.68, i Mellem-Italien 44.54 og i Syd-Italien 57.04, som ikke kunde læse og skrive. Blandt de forlovede par, som meldte sig til vielse, var i 1893 af 100 personer 6.31 i Turin fuldstændig uvidende, men 9.02 i Neapel.

Den samme modsætning finder vi i landbruget. Saaledes skriver den deputerede, Franchetti, der blev bekjendt paa grund af sit forsøg paa at skabe en agrarisk koloni i stor stil, i sin afhandling »Province meridionali« følgende: »Dernede er agerbruget endnu i en tilstand af barbari. Man ser høidedrag, der synes som skabte til opdyrkning, — de er neppe bebyggede; jorden ligger enten brak, eller man anvender helt forældede redskaber til dens dyrkning.« Niceforo beskriver næsten i lyrisk stemning det sardinske landskab. Han siger: »Toget bruser gjennem vide, trøstesløse, vilde latifundier. Naturen sværger her i ur-vegetationens hele kraft; men vandet forsumpes, og luften forpestes. Hvor herlig er ikke en aftenvandring gjennem disse landskaber! Sletten strækker sig langt for vort blik, den blaalige røg af de adspredte hyrde-blus stiger op i det fjerne gjennem aftendunsterne og forsvinder; de brændte gule urter gjør ved sin ensformige farvetone et trøstesløst indtryk. Her og der flyr en frit græssende hest med flagrende man for jernbanetoget, som nærmer sig; vidt og bredt ser øiet kun hede, afbrudt af sortagtige steder, der viser sig at være krat af den tornede figenkaktus.«

De statistiske tal, der som et termometer angiver et lands rigdom og armod, beviser best, hvor langt høiere agerbruget staar i Nord-

Italien end i det frugtbarere Syd-Italien. Og til agerbrug er Italien dog af naturen henvist. Men den intensive kultur, uden hvilken intet andet land længer kan taale konkurrencen, har erobret sig jord blot i nogle faa landsdele. Dette kan sees af følgende tabel:

	Ekstensiv kultur.	Intensiv kultur.
	(for 100,000	hektar).
Nord-Italien	17,010	26,903
Mellem-Italien	19,333	27,572
Syd-Italien med øerne . .	20,081	10,532

Nedre-Italien har kun en eneste industri, det meget primitivt drevne bjergværks-arbeide. Sicilien har 27,680, Sardinien 9800 bjergarbeidere. Det er alt, hvad Syd-Italien kan stille op mod det friskt pulserende industrielle liv i Nord-Italien.

Industri-statistik for aaret 1893:

	Over-Italien.	Syd-Italien.
Væverier (personale)	4,958 (278,896)	963 (17,423)
Andre fabriker	32,259	10,748
Dampkjedler	3,994	465
Patenter	620	62
Streiker	100	26

Efter bankernes beregninger falder i Over-Italien paa hver indvaaner 9 lire 68 centesimi, i Nedre-Italien derimod kun 5 lire 98 centesimi for diskonterte veksler.

Til forstaaelsen af disse tal maa endnu fremhæves, at Nord-Italiens forhold til Syd-Italien med hensyn til befolkning er som 5 til 6.

National-økonomen Morpurgo siger om misforholdet mellem begge landsdele: »I Syd-Italien er livet endnu helt primitivt; der lever man, som om kulturens aarhundreder var henrundne, uden at have berørt disse egne med sin liv-givende kraft.«

Med berettiget stolthed henviser man til, at det i dette aarhundred er lykkedes at forminske dødeligheden. I Frankrige er den siden aarhundreds begyndelse fra 34 pro mille gaaet ned til 22, i Nord-Italien fra 41 til 27, i Rom fra 39 til 26. Fødslernes aftagen, der paa en maade erstattes ved dødelighedens aftagen, er et tegn paa høiere kultur. Paa 1000 indvaanere viser statistiken 33 fødsler og 23 dødsfald i Nord-Italien mod 29 fødsler og 37 dødsfald i de andre dele af landet. Ogsaa det gjennemsnitlige antal af selvmord viser en paafaldende forskjel i begge landsdele: i Over-Italien kommer paa 1000 indvaanere 85, i Syd-Italien 34 selvmordere.

Spille-raseriet blandt neapolitanerne har Mathilda Serao mesterlig skildret i sin roman »Slaraffenland«. Ikke blot »folket«, men ogsaa aristokratiet tror der paa »seere«, som kan angive dem sikre gevinst-numre for spillet. Disse profeter er afvekslende gjenstand for publikums yndest og grusomme mishandling. Først for nyligt straffedes folk, som havde ladet smeltet fedt dryppe ned paa »seeren« Cagliaris ryg, for endelig at bevæge ham til at angive de eftertragtede numre.

Italieneren bortspiller gjennemsnitlig hvert aar 2 lire 80 centesimi i lotteriet; hos neapolitanerne stiger tallet til 15 lire 75 centesimi. Ved siden af det officielle lotteri eksisterer i Neapel desuden et privat-lotteri — giuoco piccolo —, der sluger kjæmpemæssige summer.

Niceforos iagttagelser vil hver opmærksom reisende finde bekræftede; han har ogsaa blandt sine politiske modstandere — han er republikaner og hader militarismen — vundet bifald og anerkjendelse. Saaledes mener den for sin duel med digteren Cavalotti bekjendte deputerte Macola i sit værk »L'Europa alla conquista dell' America Latina,« at nord-italieneren heller synes at være bror af en germaner end af en syd-italiener. I sin bog »Arier og Italikere« hævder Giuseppe Sergi, at de omkring Middelhavs-bækkenet boende folk er at henregne til en eneste race med særegen hjerneskalsdannelse, en race, der er bestemt til at fortrænges af germanerne. Denne tankegang følger Niceforo; han siger: »Hos arierne, altsaa hos Nord-Italiens beboere, staar følelsen for lovlighed og samhørighed over personligheds-følelsen, mens hos syd-italienerne personlighedsfølelsen er skrankeløs. Saaledes staar to grundforskjellige karakterer ligeoverfor hinanden: hos racen med den udprægede individualitetsfølelse trives kunstens, literaturens, videnskabens mesterværker; hos racen med sansen for lovlighed og samhørighed har der udviklet sig et fastere organiseret, bedre ordnet samfund, som er mindre larmende og ustadigt, og derfor meget nyttigere for det forstandige fremskridt.« At kunstens største mesterværker er udgaaet fra Syd-Italien, vil Niceforo vistnok ikke saa let kunne bevise; men enhver nord-italiener maa indrømme, at hans sydlige halvbrødre besidder en større opfatningsevne, en livligere fantasi og en mere glødende veltalenhed.

Kulturhistorikeren Domenico Berti skrev som kultusminister i en indberetning til kongen om Syd-Italiens indvaanere: »De er som en hær af barbarer, der har slaaet sin leir i vort land.« Og virkeligheden adskiller en piemonteser sig psykologisk og antropo-

logisk stærkere fra en sicilianer end Neapel fra Venedig i henseende til landskab og kunst.

I det siste stormende møde paa Montecitorio omtaltes nationaløkonomen Tito Canevaros bog: »L'Italia Presente e i suoi problemi morali economici politici e finanziari.« Forfatteren, en mand af meget moderate anskuelser, mener, at staten har pligt til at forsvare sig med alle de midler, som staar til dens raadighed; han medgiver dog uden forbehold, at ogsaa regjeringens partier har begaaet store feil. I forhold til den nationale eiendom og landets indtægter er Italien næst efter Spanien det rige, der sukker under de tungeste skattebyrder, og som yder den høieste militær-kontingent. Canevaro haaber endnu paa en fredelig løsning, men advarer energisk de besiddende klasser mod for fremtiden at stille den personlige interesse over det almene vel. Han ønsker en progressiv forminskelse i de mest trykkende afgifter, især grundskatten — fondiaria —, der stiger lige til en femtedel af den beskattede jords værdi og lammer agerbruget, end videre afskaffelsen af konsum-skatten, der netop trykker de fattigste i en utaalelig grad.

Fra alle kanter offentliggjør man nu reform-brochurer og lovpriser botemidler. Deri stemmer kritikerne og lægerne næsten samtlige overens: Parlamentets medlemmer har ikke vist sig den tillid værdig, man har sat til dem. Niceforo siger om parlamentarismen og centralisationen i Italien: »Forsøget paa at bringe to paa saa forskjellige kulturtrin staaende samfund under det samme aag, saaledes som vi har gjort ved det haarde centralisations-system, der piner og plager os paa alle mulige maader, og give det hele udseendet af en lov, en vilje, en forfatning: dette forsøg maatte strande. Udviklingen i de civiliserede provinser, som, overladte til sig selv, vilde faa et mægtigt opsving, lammes, og for de stagnerende distrikter gjøres ikke det ringeste. For de to Italier er to regjeringer ubetinget nødvendige. I det sydlige maatte regjeringen hæve kulturen og tage magten fra de udygtige lokal-forvaltninger; i det nordlige maatte den efter beste evne fremme den frie udvikling og den uindskrænkede selvforvaltning.« Det heder mærkelig nok, at ministerpræsident Pelloux, en general, nu søger at overbyde republikaneren Niceforo: han vil lyksaliggjøre hele Italien med de af Niceforo kun for Syd-Italien foreslaaede reformer. Af decreto-legge (lovbestemmelsen) angaaende offentlige forsamlinger fremgaar, at regjeringen uden parlamentet af egen magtfuldkommenhed ogsaa vil gjennemføre de sociale reformer, som den finder nødvendige. Kong Umberto træder dermed ud over de sikre skranker, som forfatningen har anvist ham. De »moderate«, som

allerede længe har ventet en energisk indgriben fra hans side, vil staa ham bi, og masserne, hvoraf kun en forsvindende liden brøkdel udøver sin valgret, kan vindes for alt. Det var at ønske, at dette farlige eksperiment maatte bringe det haardt prøvede land held og lykke. Men dette er kun muligt, naar de besiddende klasser fremfor alt øver ubønhørlig retfærdighed mod sig selv og sine egne synder.

Nernst's gløde-lampe.

(Efter *Industrielles Echo*).

Vi bringer idag et billede af den fortrinlige nye gløde-lampe, som synes at skulle blive fremtidens elektriske lys-bringer. Opfinderen, professor dr. Nernst, har nylig ved et møde af elektrokemikere i Göttingen givet en omstændelig fremstilling af dens konstruktion.

Principet for lampen er den iagttagelse, at visse oxyder (f. eks. magnesia — i et endnu hemmelig-holdt forhold — tilsat med ildfast ler og det fra de Auer'ske gas-gløde-strømper bekjendte thor- og cer-oxyd) i kold tilstand ikke leder elektricitet og derfor ikke gløder, men derimod i ophedet tilstand; dette gjør anvendelsen af den Edison'ske glas-pære med luft-tomt rum overflødig. Den simpleste form for ophedning af oxyd-traaden er at holde en tændt fyrstikke hen til den, idet strømmen sættes paa. Billedet viser en saadan lampe, der ikke er større end et stearinlys, men alligevel giver et 25 gange saa stærkt lys. Den af det oven antydede oxyd forfærdigede gløde-streng er fæstet til en tynd platina-traad, som igjen er loddet til kobber-traadene, der stikker ud af

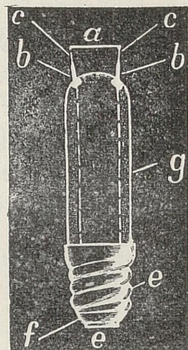

det matte glas-rør. Kobber- traadene staar i forbindelse med de ved et ler-stykke isolerede messing-kontakter. Tykkelsen af gløde-strengen maa være afpasset efter strømmens spænding; for 220 volts spænding bruges en streng, der er $^1/_4$ millimeter tyk og 17 centimeter lang, for at give en lys- styrke svarende til 25 stearin-lys. Denne lampe kan blæses ud, aldeles som en lys-flamme; en stærk luft-strøm afkjøler nemlig gløde-strengen, saa den blir isolerende og ikke gløder mere, før den paany ophedes. Dersom gløde-strengen til beskyttelse mod ydre overlast beskyttes med en glas-klokke ophedes den ved en

spiritus-flamme, der tændes ved den i klokkens under-kant anbragte aabning. En slig lampe er meget billig; naar gløde-strengen er udbrugt, kan man anbringe en ny paa samme lampe-fod.

Kostbarere, men bekvemmere er en lampe med selvtænder. Denne bestaar i en platina-traad viklet om en porcelæn-cylinder, anbragt tæt ind til gløde-strengen; en elektrisk strøm gjennem platinatraaden opheder da gløde-strengen (omtrent til 700 ^{0}), saa den blir ledende og »tændes« af den gjennem-farende strøm. I flugt med gløderen er anbragt en elektro-magnet, der ved at magnetiseres af strømmen gjennem gløderen tiltrækker sit »anker« og dermed aabner strømmen gjennem varmeren. Hele denne mekanisme kan indesluttes i lampens sokkel.

Under nogenlunde jevn normal spænding kan gløderen bruges i 300 timer. Kraft-forbruget er bare det halve af en almindelig gløde-lampes. Der fabrikeres nu saadanne lamper med en lys-styrke af 25, 50 og 100 stearin-lys og for 110 og 220 volts spænding

Nernst-lampens lys ligner i farve almindeligt dags-lys, ialfald er det ikke gult som gas-blus eller violet som bue-lampe-lys eller grønt som auer-lampe-lys. Fordelen ved den nye lampe er fremfor alt, at den leverer rent og stærkt lys for billig pris, saa den egner sig for anvendelse ogsaa hos andre end rigfolk. Æren for at have gjort professor Nernst's smukke opfindelse praktisk brugbar tilkommer Allgemeine Elektricitäts-gesellschafts overingeniør Bussmann i samarbeide med dr. Ochs og dr. Salomon. Fabrikationen er overtaget af nævnte selskab, som allerede har erhvervet over 100 patenter rundt om i landene. Driften er i sommer udvidet til masse-fabrikation. Forhaabentlig vil det nye lys snart holde sit indtog ogsaa hos os, saa vi en gang blir kvit de urenslige og farlige petroleums-lamper.

Mefistofeles.

(Efter professor i Berlin, **Friedrich Paulsen** i *Deutsche Rundschau*).

Hvis man i en eneste formel skal karakterisere Mefistofeles i Goethes »Faust«, saa kan man sige: hans inderste kjerne er raahed, eller sagt paa en anden maade, fuldstændig uimodtagelighed for alt rent, høit og ædelt. Alt, som er simpelt og gement, liker han godt, og han søger stadig at drage alt ned i smudset. Han *er* raa, *ser* raat, han *gjør* raa.

For det første *er* han raa; i raaheden befinder han sig vel. Tre

scener i første del viser os ham i dette sit element: Auerbach's kjælder, Hekse-kjøkkenet, Valpurgis-natten.

Den første udflugt, han foretager med sin nye kamerat, er til kneipen. Her hersker raaheden i sin mest hverdagslige skikkelse, sanselighedens, lediggangens og drukkenskabens raahed. Medens Faust holder sig afsides, blander Mefistofeles sig straks i det simple selskab; her finder han sig hjemme. Han synger en vise om »den store loppe,« der i saa høi grad behager kneipe-gjæsterne, at de lønner sangeren med voldsomme bifalds-brøl. Da den animerede stemning naar sit høidepunkt, vender Faust sig bort med væmmelse; »Nu skulde jeg have lyst til at gaa«. Men Mefistofeles holder ham tilbage og siger med inderlig fornøielse: »Nei, nu først vil bestialiteten herligen aabenbare sig.«

I hekse-kjøkkenet faar vi se en anden slags raahed; her optræder den i skikkelse af det hæslige, løierlige, overtroiske, meningsløse, — alt i nøieste forbindelse med det utugtige. Faust stak ogsaa her afsides: »Jeg væmmes ved det dumme jøgl.« Mefistofeles derimod indaander med velbehag denne luft. Det hæslige og slibrige nærer han sympati for, ligeledes det meningsløse. Han synes saaledes svært godt om den bog, hvoraf heksen læser sit kaudervelske »én—gang—én.«

I Valpurgis-natten paa Bloksbjerg er Junker Voland ret i sit æs; her ser vi hele helvede i gala. Det smudsig-utugtige er den form, hvori raaheden fornemmelig optræder ved denne anledning. Goethe har her skildret en raahedens orgie, hvortil der vel ikke findes noget sidestykke i literaturen. Forøvrigt er scenen tydeligvis ment som modstykke til begyndelses- og ende-scenen i »Faust«: her det himmelske rige, lutter renhed, klarhed, harmoni, fred, kjærlighed, ærefrygt, — i Satans rige derimod forvirring, larm, mørke, smuds, stank, trætte, frækhed, utugt, alt blodrødt belyst af den underjordiske helveds-glød. Det høieste og det laveste, som findes hos mennesket, er i disse scener stillet mod hinanden.

Vi forstaar efter dette Mefistofeles's moralske væsen. Alt, hvad der er ækkelt, skamløst, sjofelt, falder i hans smag. Alt, hvad der er skjønt og rent, klart og velgjørende, alt, hvad der stammer fra det himmelske rige, volder ham pine. Det klare himmel-lys synes han ikke om, heller ikke de himmelske hærskarers sang i slutningen af værkets anden del. Den samme modbydelighed har han for aandens lys, fornuften, hvorimod løgn, skin og blend-værk stemmer ganske overens med hans natur.

— Dernæst *ser* han raat. Han ser sin egen raahed i verden, fremfor alt i den menneskelige verden. Han tror ikke paa det gode; alt godt og ædelt, alt høit og stort er for ham ikke andet end et glimrende skin, — raaheden, som skjuler sig under det, er det virkelige. De herskende drifter hos mennesket er egenkjærlighed og nydelses-syge, deres

sædvanligste former havesyge og vellyst. Med utrættelig spor-sans søger Mefistofeles at afdække alle menneskelige følelser og vise, at disse i grunden ikke er andet end udslag af de laveste drifter.

I kjærligheden ser han saaledes ikke mer end den ene side. Han tænker og taler herom paa en yderst »realistisk« maade. Kjærlighed hos menneskene er ikke andet end, hvad der ogsaa er hos hundene. Naar den tyske doktor vil se altfor aandigt paa kjærligheden, forstaar Mefistofeles med sine rottefanger-kunster atter at opvække hans sanselighed. Hans anskuelser om kvinderne er stemt i Schopenhauer's tone-art: smuk eller styg, ung eller gammel — kvindens hele væsen er rettet blot paa et eneste punkt. Som modstykke til denne Mefistofeliske nedværdigelse af kvinden staar den hymne til det evigt-kvindelige, hvormed digtningen slutter. Den jomfruelige moder, der er blet himmelens dronning, drager Faust opad til de høiere sfærer. Kjærligheden til Gretchen viser sig tilsist som det mystiske baand, der knytter ham til en høiere verden.

Om religionen udtaler Mefistofeles sig meget kynisk. Religionen er opfundet af præsterne, som ved hjælp af den vilde bemægtige sig herredømmet over de troendes samvittighed og pengepung. Al sandheds-søgen spotter han; den meget lovpriste videnskab har sin rod i forfængelighed; falskt skin og tom ord-skvalder er dens indhold. Dens maal er ikke sandhed, men ene og alene sultens og forfængelighedens tilfredsstillelse. Han kjender sin fiende, sandheden; derfor fremstiller han den som noget umuligt, al stræben efter den som forgjæves. Hans filosofi gaar ud paa, at livet er uværdigt og intetsigende, alle disse ophøiede følelser og tanker, som digtere og tænkere udstafferer livet med, er blend-værk og selv-bedrag.

Mefistofeles besprøiter alt muligt med sit spottende vids ætsende gift. Han har vistnok aand; men det er en negativ, nedbrydende, ikke en positiv, skabende, opbyggende aand. Han har, hvad franskmændene kalder »esprit«; men sjælen, kraften til at skabe, tro, ære og elske savner han. Kold og fræk, udygtig til al begeistring, er han stedse paafærde for at trække alt rent og godt ned i smudset. Dette er den skeptiske nihilismes filosofi, slig man stundom kan gjenfinde den i fordærvede hofkredse. Man kjender alt, man ved alt, man har havt alt, nydt alt, man har seet bag livets kulisser, — og hvad har man fundet? Den gamle, trætte kong Salomos visdom: Det er tomhed alt sammen! Tom og forgjængelig er al jordelivets lykke og glans, tomt alt, hvad man med saa megen svulst fremstiller som menneskelivets vigtigste og værdigste indhold. Man bør tage med, hvad dagen byder, og le af dem, som endnu tager noget alvorligt. »Jeg tror intet, jeg frygter intet, jeg elsker intet,« kunde være Mefistofeles's valgsprog.

Hans gjerninger svarer til hans ord. Hans værk paa jorden er at

drage menneskene ned til hans egen raa tænkemaade. Paa to personer øver han sin kunst, paa Faust, repræsentanten for den mandlige side af menneske-naturen, for forstanden og viljen, og paa Gretchen, repræsentant for det kvindelige, for gemyttet, sjælen. Begge lykkes det ham at bringe til fald.

Faust grubler over verdens gaader og vil gjerne komme i forbindelse med overjordiske, dæmoniske magter. Hans magiske kunster nytter ham intet, og netop som han er i denne skuffelsens og mismodets stemning, kommer Mefistofeles i det beleilige øieblik. Her ved han raad. Efter at have ført Faust til hekse-kjøkkenet, bringer han ham sammen med Gretchen. Han leder hele forførelsen med behændighed; stadig forstaar han at modarbeide Faust's bedre natur og pirre hans sanselighed. Ja, den unge, uskyldige Gretchen faar han ogsaa lokket i fordærvelsen.

Mefistofeles er — for at bruge apostelen Paulus's ord — en »opfinder af det onde.«

— Den digtningens Mefistofeles, som er skildret i det foregaaende, er væsentlig den samme som Faust-sagnets og den kirkelige tros Mefistofeles. Men nu finder der en betydelig afvigelse sted, nemlig hvad angaar resultatet af hans bestræbelser. Denne person taber nu noget af sin frygtelighed, han faar noget latterligt ved sig. I sagnet opnaar djævelen sin hensigt: Faust gaar tilgrunde. Dette stemmer ogsaa med den kirkelige tros lære; efter denne maa Faust paa grund af sit forbund med djævelen og sit lastefulde liv, som han forlader uden at gjøre bod, være evig fortabt. Men saaledes ender ikke Goethes digtning. Mefistofeles mister her sit bytte. Baade første og anden del ender med et »frelst«.

I første del er det Gretchen, der sønderriver hans net. Hun er forført og har, skyldig-uskyldig, begaaet alle døds-synder; og dog er hun ikke i sit inderste fordærvet, raaheden har egentlig intet øieblik vundet magt over hende; selv i synden er hun den elskende, tillidsfulde kvinde. Og da hun vaagner og erkjender, hvad der er skeet, løsriver hun sig ved sin anger atter fra synden, gjør bod og renser sig fra al skyld. Da hun støder den elskede, som vil føre hende ud af fængslet, fra sig, slider hun de siste baand over, der endnu holder hende bunden.

Langt dybere er Faust smittet af Mefistofeles's væsen, hvorfor ogsaa hans redning er saa meget vanskeligere, og man kan maaske sige, at digteren ikke har magtet at gjøre Faust's redning i værkets anden del saa trolig, som tilfældet er med Gretchens i første del. I en stemning af utilfredshed og verdens-foragt slutter Faust den pakt med djævelen, at i denne verden skal djævelen tjene ham, i næste verden skal forholdet være omvendt. Djævelen opfylder overenskomsten; men alligevel gaar han glip af Fausts sjæl.

Det er tre ting hos Faust, der gjør hans redning mulig, nemlig hans afsky for det lave, hans ædle utilfredshed og hans sans for det rene og skjønne, det sande og gode. Men trods dette er der dog noget overraskende ved Faust's redning. Man kan ikke værge sig for den følelse, at djævelen i grunden har ret, naar han klager over at være blet snydt. Faust blir frelst, ikke ved egen fortjeneste og værdighed, men ganske som kirken lærer: han blir salig af naade. Og saaledes fremstiller ogsaa digteren forholdet, blot at han benytter det evigt-kvindelige som reddende kraft istedenfor forløsning ved Jesu Kristi blod. Fausts redning svarer ikke ganske til den kirkelige tros fordringer; ti han dør uden anger og bod. Det havde været let for digteren paa dette punkt at imødekomme de kirkelige anskuelser noget mere. Han kunde i det minste have ladet ham dø i en angerfuld stemning. Men Goethe har uden tvil med hensigt ladet Faust dø som kirkelig ubodfærdig og vantro, for at han først hinsides kunde gjennemgaa den siste lutring. Har digteren hermed villet imødegaa den sædvanlige, kirkeligt officielle forestilling om nødvendigheden af anger og ruelse paa døds-sengen? Kanske han har ment som saa, at en alvorlig stræbende og kraftig virkende mand vil ikke Gud støde fra sig, selv om han ikke har søgt synds-forladelse efter kirkens forskrift.

For Mefistofeles ender altsaa dramaet med et stort nederlag, og hans nedtrykte sinds-stemning er let forklarlig. Man kan derfor ogsaa betragte hele digtningen som en komedie, hvis helt Mefistofeles er. Hans listige planer og anslag slaar tilslut fuldstændig feil, og hele figuren faar derved noget komisk ved sig, der mildner den, gjør den menneskeligere og derfor ogsaa mere dramatisk brugbar. Han er en yderst slet og raa person, videre er han en vittig og slu fyr; men samtidig er han dog ogsaa den »dumme djævel,« som folkesagnene ynder at fremstille, og som til syvende og sist slukøret maa snige sig bort. Seet paa denne maade er »Faust« en stor lovsang til Guds ære. Værkets tema er — udtrykt i en religiøs formel — syndens magt og den guddommelige kjærligheds endnu større magt. Det gamle Faust-sagn, der opstod i det 16de aarhundred, djævletroens glans-periode, lader djævlen vinde, men dette sagn er her omdigtet til et evangelium, et glædeligt budskab om Guds-rigets endelige seir.

— Vil vi betragte Goethes værk fra filosofisk synspunkt, kan vi sige, at grund-temaet er modsætningen og kampen mellem de to sider i den menneskelige natur, den aandelig-sædelige og den sanselig-begjærlige side. Den siste drager mennesket ned til vellyst og sanselig nydelse og søger at undgaa al anstrengelse, kamp, lidelse; den første tiltrækkes af høie forestillinger om menneske-værd og menneske-bestemmelse og fører til kamp, arbeide, opofrelse for ideer og idealer.

Til begge disse sider af menneske-naturen svarer der to forskjellige

og modsatte livs-anskuelser, den etiske idealisme og den etiske materialisme. Den første sætter livets opgave i at udvikle aandens kræfter, gjøre sjælen fri og stærk, underkaste den sanselige natur fornuften og saaledes give livet sandt værd. Den siste derimod sætter det høieste gode i sansernes tilfredsstillelse, drifternes mættelse, medens fornuften blot betragtes som et middel til dette maal. Mefistofeles er legemlig-gjørelsen af den etiske materialisme; han repræsenterer det princip, at aanden skal nedværdiges til at tjene de sanselige lyster. Han har ikke egentlig selv nogen sanselighed; han er kun aand, hans nydelse bestaar i glæden ved at forføre menneskene, han nyder det rent spirituelle ved synden. Sin forstand bruger han til at bortforklare alt høiere; sit skarpsind, sit vid, sin verdens-erfaring benytter han til at fremvise de menneskelige ting fra vrangsiden. Faust derimod er et virkeligt menneske; hos ham findes begge sider af den menneskelige natur. Han oplever i sig netop det, som den middelalderske filosofi har opkonstrueret: Mennesket, halvt dyr, halvt engel, staar midt mellem to verdener, en høiere og en lavere, der begge søger at drage ham til sig, — striden mellem himmel og helvede.

I en samtale om det dæmoniske svarede Goethe engang paa spørsmaalet, om Mefistofeles ikke havde noget dæmonisk ved sig: »Nei, Mefistofeles er et altfor negativt væsen; det dæmoniske ytrer sig ved positiv handlekraft.« Ogsaa denne fattes ham; han har ingen skabende kraft, han kan ikke bringe noget virkeligt og positivt i stand. Hvad han frembringer, er blot bedrag og blend-værk, øien-forblindelse og taskenspil. Dette skulde tyde paa, at Goethe har hyldet den filosofi, at det gode er det virkelige, positive, det onde optræder blot som ikke-værende, negativt. Man kunde da spørge, hvorledes det onde er kommet ind i verden, naar det i virkeligheden er ingenting. Maaske da digteren vilde svare: Gjennem menneskenes bevidsthed, i hvis natur det ligger at bevæge sig i modsætninger. Guds tanker hæver sig over modsætningerne; men for den menneskelige tænken, følen og dømmen er modsætningens form en skranke, hvorfra den ikke kan løsrive sig. Vi kan ikke tænke os væren uden ikke-væren, ikke ja uden nei, ikke positive størrelser uden negative, ikke liv uden død, ikke lyst uden smerte, ikke det skjønne uden det hæslige, ikke det gode uden det onde. Dette modsætnings-forhold er uundværligt for menneskeheden; ti det er alt fremskridts drivkraft.

— Til slutning kunde det have interesse at se lidt paa, hvordan disse Faust-digtets tanker er voksede frem af Goethes livs-anskuelse, ja hans væsen. Grundtrækket i Goethes livs-opfatning er troen paa den menneskelige natur. »Jeg tror paa Gud, paa naturen, paa det ædles seir over det slette,« sagde han engang i sin ungdom. Datidens sædvanlige tro paa den menneskelige naturs absolute fordærvethed var ham meget imod, og

rent utaalelig syntes ham den kristendom, der tror lige saa godt paa djævelen som paa Gud, ja at djævelen endog er stærkere end Gud, siden han jo angivelig drager største-delen af menneskene til sig. Om det onde mener han, at det er ikke noget absolut, det onde er egentlig blot noget ikke-værende, tilfældigt, relativt.

For en filosofi, der anser alle ting som evige følger af det evige væsen Gud, gives der blot virkeligheder af forskjellig værdi eller forskjellige grader i fuldkommenheden. Begrebet om det slette opstaar kun derved, at vi sammenligner en ting med andre; men sletheden blir ikke, absolut seet, derfor nogen egenskab ved tingen. For Gud, der ser alle ting, saaledes som de i virkeligheden er, er alt fuldkomment; for ham gives der overhode intet slet. Disse Spinozas optimistiske ideer gjenfinder man hos Goethe. Denne store digters væsen er rettet mod det positive, paa erkjendelse og anerkjendelse af virkeligheden. Iagttagelse og skaben er hans lyst. Lidenskabelig dømmen og fordømmen er ham imod. Af sit væsen har han udryddet alle disse negative følelser, fiendskab, had, foragt, misundelse, hovmod, anger. Intet under, at alle de, der lever i vrede, had og foragt, forekom Goethe kolde og følelsesløse.

Goethe er den alt omfattende verdens-betragter. Alt smaat og ubetydeligt har betydning og interesse som led i den store virkelighedens kjæde. Der gives for ham intet, der ikke har krav paa at iagttages og sees i sammenhæng med verdens-altet. Alt eksisterende fylder ham med ærbødighed. Alt ser han under én synsvinkel, som aabenbaringer af det absolute.

Goethe fandt denne sin verdens-anskuelse igjen i det antike. Oldtiden forekom ham lys i forhold til den dystre middelalder. Derfor hilser han ogsaa renæssancen som den moderne aands befrielse, menneske-bevidsthedens renselse. Han har den tillid til den moderne aand, at den trods alt er paa den rette vei, paa veien til det høieste, menneske-aandens fuldkomne udfoldelse.

Den diametrale modsætning til denne verdens-anskuelse danner den nihilistiske pessimisme, der er fremstillet i Mefistofeles, som ser tingene paa samme maade som Schopenhauer. Heller ikke denne retning var Goethe fremmed, han kjendte den, han fandt den i sit eget indre. Han manglede ikke syn for de menneskelige feil og svagheder, han kunde ogsaa ramme dem med spottende vid, — ja, hvorledes kunde han ellers have skabt Mefistofeles? Men denne aand er ikke hans; idet han frembragte Mefistofeles, satte han ham saa at sige udenfor sig og befriede sig fra ham. Fornegtelsens aand har ogsaa sin betydning i verden; men den maa dog underordne sig den skabende aand, der er af Gud.

Vi kan saaledes anse Mefistofeles, denne legemlig-gjørelse af den negative aand, som Goethe's selv-befrielse fra den ufrugtbare fornegtelsens

aand, der ogsaa var tilstede hos ham og maaske i hans ungdom truede med at blive farlig for ham.

Goethe har ensteds sagt, at det, man skal tragte efter, er at lære verden kjende og ikke foragte den. Mefistofeles—Schopenhauer søger ogsaa at lære verden at kjende, men for at foragte den og gjøre den foragtelig. Den sande visdom fører til kjærlighed til Gud og hans skabning.

Frugt-træer langs vei-kanten.

(Efter **Emmanuel Ratoin** i *Revue Scientifique*).

I Syd-Tyskland, i Tirol, i Mæren, i Luksemburg er fra gamle dage vei-kanterne beplantet med frugt-træer. Nu diskuterer ogsaa de franske myndigheder et forslag om at bytte de almindelige løv-alleer med frugt-træer. Vi tænker os, at et kort uddrag af de omstændelige oplysninger, som vor kilde meddeler, ogsaa kan interessere og vække omtanke paa mange kanter her i landet.

Forfatteren indtager først en beregning af værdi-forskjellen mellem frugt-træer og popler, de almindelige træer langs de franske vei-kanter. Plantning og skjøtsel af en poppel koster gjennemsnitligt 11 kroner; naar den om tredive aar fældes, indbringer den omtrent 14 kroner. Et frugt-træs plantning og skjøtsel opveies derimod let af dets afkastning; udgifterne dækkes, naar det aarligt giver frugt for 75 øre. Og der kan trygt regnes med en gjennemsnitlig afkastning af $1^1/_2$—2 kroner. Allerede dette regnskab viser fordelen ved at holde alleer af frugt-træer. Hertil kommer den ulempe, de store skyggende løv-træer volder grund-eierne.

I Frankrige har det siden 1720 været paabudt ved lov, at der med 10 meters mellemrum skal staa træer langs vei-kanterne. Oprindeligt var det endog paalagt grund-eierne at sørge for plantning og skjøtsel. Ulemperne fremkalder stadige klager og krangel. Ganske naturligt har man derfor begyndt at vælge træer, som ingen ulempe volder, men tvært om skaffer indtægt, altsaa frugt træer.

Saaledes er der i løbet af de siste 11 aar i Ardennerne plantet 90,000 frugt-træer langs 900 kilometer landevei; især pære- og kirsebær-træer. Bare langs statens veie er der anbragt over 2000 pære-træer. Siden har enkelte andre departementer (amter) begyndt at tage efter. Særligt vilde det være at ønske, om myndighederne i enkelte strøg, hvor man har havt en fast god indtægt af sine valnød-træer, men hvor man i senere tid har ophørt at plante nye i de udhuggedes sted, fordi de vokser sent, — om myndighederne her plantede valnød langs vei-kanterne for at redde dette træ for egnen. I 1885 avlede Frankrige valnødder for 18 millioner kroner; hertil kommer betalingen for det kostbare valnød-træ.

Ingensteds drives plantning af frugt-træer langs veiene med slig fordel som i Luksemburg. I fogderiet Diekirck var der langs 500 kilometer landeveie i 1898 plantet 22,000 frugt-træer, foruden 53,000 almindelige løv-træer. Langs den 21 kilometer lange vei mellem Echternach og Wasserbilling

staar 2560 pære- og æble-træer, som i 1897 indbragte 4700 kr. Gjennemsnitlig har afkastningen aarlig indbragt 140 kroner for hver kilometer. Høsten bort-tinges ved auktion til cider-bryggere. De luksemburgske veiingeniører maa gjennemgaa et kursus i plantning og skjøtsel af frugt-træer, ligesaa vei-mestrene.

Mindre held har forsøgene havt i Baden, hvor 3100 kilometer veie er forsynede med frugt-træ-alléer; men disse har ikke indbragt mere end 12 kroner kilometeren. Man bør dog huske, at de fem første aar bærer frugt-træerne ikke.

Saa meget finder forfatteren ialfald godtgjort, at alléer af frugt-træer foruden at skaffe alle de fordele, som kræves, tillige indbringer et om end ikke høit aarligt udbytte, samt er fri for de ulemper, som almindelige løvtræer volder.

— Skulde der ikke ogsaa i vort land findes strøg, hvor det vilde lønne sig at plante æble- og kirsebær-træer langs lande-veiene? Om ikke for andet saa for at lære bygdens folk at lægge sig efter frugt-avl.

Forskjellige meddelelser.

— *Fast Vandstof* har Dewar nu formaaet at fremstille; det ser ud som hvidt skum eller som et mel af gjennemsigtigt glas. Det smelter ved 16 ^{0} over det absolute nul-punkt.

— *Stjerne-varmen* forsøgte Vernon Boys for flere aar siden at maale ved hjælp af et med et 16 tommers teleskop forbundet radio-mikrometer saa ømfindtligt, at der kunde aflæses en varme-mængde svarende til, hvad et lys udstraaler paa en afstand af 2700 meter. Hans omhyggelige forsøg overfor de fire nærmeste planeter samt fiks-stjerner viste sig imidlertid aldeles frugtesløse. Nu har mr. E. F. Nichols ved Yerkes-observatoriet i de Forenede Stater forsøgt med et nyt radiometer, der var 5 gange saa ømfindtligt som Boys's, og det lykkedes ham at bestemme et par stjerners varme. Saaledes tror han at have paavist, at den varme, vi modtager fra Arkturus, omtrent svarer til varmen fra et lys paa 8—9 kilometers afstand.

— *Skibs-heisen ved Henrichenburg.* Det første stykke af den omstridte »Mittelland-kanal« paa langs gjennem Tyskland blev indviet i høst; det forbinder byen Dortmund med floden Ems. Her var en høide-forskjel paa 16 meter at overvinde; dette foregaar ved, at fartøierne paa et bestemt punkt løftes eller sænkes alle 16 meter paa en gang. Heisen bestaar i et 70 meter langt og 8.6 meter bredt trug med 2.5 meters vandstand. Truget bæres af fem »svømmende søiler«, cylindere af 2 centimeter tykke jernplader, 13 meter høie og 26 meter i omfang, der svømmer i hver sin brønd og kan bære 12,000 centner. Med et 600 tons fartøi i det fyldte trug veier hele greien omtrent 3000 tons. Til at løfte eller sænke truget anvendes, foruden vandet i brøndene, fire svære skruer, som drives med elektricitet fra et 220 hestekræfters kraft-anlæg.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 9. oktbr. 1899.

Den transvaalske krise

har nu tilspidset sig i den grad, at der hvert øieblik kan ventes efterretning om, at boerne har overskredet grænsen til de engelske besiddelser. Ved Volksrust, der ligger i den inderste krog af den spidse vinkel, som kolonien Natal danner mellem Oranjefristaten og Transvaal, staar en betydelig boer-styrke, der siges 15,000 mand, med artilleri under general Jouberts kommando, og ved Transvaals vestgrænse i nærheden af Mafeking er ligeledes flere boer-afdelinger, kommanderet af general Cronje, samlet. Den ved den natalske grænse samlede boer-styrke er imidlertid størst, og det er sandsynligt, at det eventuelle angreb vil finde sted der. Britiske tropper tager stilling i Lady-Smith, Glencoe, Dundee og andre vigtige punkter i Natal; men det er et spørsmaal, om de er stærke nok til at forsvare kolonien mod boernes angreb. De første afdelinger af de 10,000 mand, som den engelske regjering har beordret fra Indien til Syd-Afrika, er imidlertid nu ankomne til Durban, og situationen er vel derved forbedret for Storbritannien. De i Syd-Afrika staaende britiske tropper er imidlertid ingenlunde tilstrækkelige til at optage kampen med boerne, og den engelske regjering faar høre ilde, fordi den ikke har truffet de nødvendige forsvars-forberedelser. Naar de 10,000 mand fra Indien henimod maanedens slutning er ankomne, vil der imidlertid i Syd-Afrika staa 22,000 mand *regulære* britiske tropper, hvoraf de fleste i Natal. Mod denne styrke antages Transvaal og Oranje-fristaten med tilskud af frivillige bl. a. fra Kapkolonien at kunne stille omkring 40,000 mand, og England maa derfor for at bringe sin styrke op til den fornødne høide yderligere sende et helt armé-korps, d. v. s. 40,000 mand, til Syd-Afrika. Forberedelserne hertil træffes i England med stor iver; men det antages ikke, at alle 40,000 kan være fremme før i midten af november.

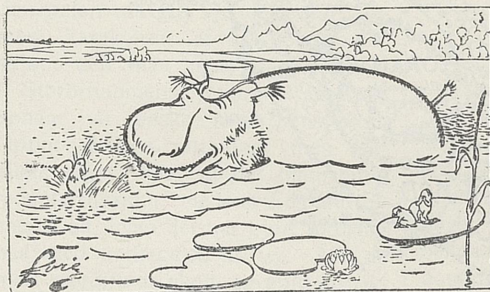

Flodhesten John Bull vil sluge anden Transvaal.

Hverken England eller Transvaal har stillet noget ultimatum. Aarsagen hertil er rimeligvis for Englands vedkommende ønsket om at forhale krigens udbrud, indtil de fornødne engelske troppe-masser er ankomne til Syd-Afrika. Det heder imidlertid, at Krüger vil betragte yderligere sammendragning af tropper ved grænsen eller udsendelse af betydelige engelske forstærkninger til Afrika som

en udfordring, der vil nøde boerne til at gribe offensiven.

Den krig, som saaledes er ifærd med at udbryde, retfærdiggjøres ingenlunde ved de mellem England og Transvaal drevne underhandlinger. Transvaal har gaaet saa langt i sine indrømmelser, at den rest af fordringer, som England ikke har faaet ret efter fem aars forløb. Er det for disse to aars skyld nødvendigt at paaføre hele Syd-Afrika en blodig krig? Nei, sagen er, at den egentlige krigs-grund for Englands vedkommende findes bag kulisserne. England ønsker at konsolidere hele Syd-Afrika og ælte de to boer-republiker ind i den britiske masse.

Kart over Syd-Afrika.

opfyldt, blir rent ud latterlig som krigs-grundlag. Krüger har indrømmet stemmeret for uitlanders efter 7 aars forløb og er villig til at lade de eventuelle stemmerets-bestemmelser undersøge af en blandet transvaalsk-britisk kommission. Milner har paa Storbritanniens vegne fordret stemme-

En fraktion af det liberale parti i England arbeider ihærdigt for freden. Der forberedes saaledes en protest (*National Memorial*) mod krigen, som allerede er undertegnet af flere fremtrædende personligheder, derblandt Harcourt, Morley, Court-

ney, A. R. Wallace, W. T. Stead m. fl.

Venezuela.

Voldgifts-dommen i grænse-striden mellem Venezuela og England er falden. Denne grænse-strid er som bekjendt meget gammel og dreier sig om grænsen mellem republiken Venezuela og Britisk Guyana. Paa Vestfaler-fredens tid eiedes Venezuela af Spanien, og Guyana af Holland. Senere har Venezuela overtaget de spanske, og England de hollandske besiddelser; men grænserne mellem de to territorier var ikke nøiagtig bestemt, og dette har givet anledning til striden. I stridens tidligere periode var venezuelanernes bestræbelser nærmest rettet paa at faa den store vandvei Orinoco og dens munding i sin magt; men i den senere periode kom hertil ogsaa ønsket om at besidde de guld-distrikter, som er opdagede og delvis udviklede i det af floden Cuyuni med dens bifloder gjennemstrømmede dalføre. Det omdisputerede land har et areal af omkring 60,000 eng. kvadratmile. Den af voldgiftsdomstolen afsagte kjendelse har nærmest karakteren af et kompromis, skjønt den maa siges at gaa stærkt i Storbritanniens favør. Venezuela opnaar sit ønske med hensyn til Orinoco-flodens munding, men faar ellers yderst lidet af det omdisputerede territorium, medens England tilstaaes alt, hvad det har gjort fordring paa med undtagelse af $^1/_{300}$. Alle de mest værdifulde skog- og guld-distrikter ligger paa det territorium, som er tilstaaet England.

Østerrige.

Ministeriet Thun er nu afløst af et forretnings-ministerium med grev Clary-Aldringen som chef. Grev Clary har i nogen tid været statholder i Steiermark, og hans kolleger er for det meste fremragende embedsmænd hentede fra administrationens forskjellige grene.

Som bekjendt samles delegationer fra det østerrigske og ungarske parlament vekselvis i Wien og Buda-Pest for at kontrollere og sanktionere de to rigs-halvdeles fælles budget, og det blir nu det nye ministeriums store opgave at faa rigsraadet i Wien til at vælge Østerriges parlamentariske delegation. Dette kan imidlertid ikke ske, uden at den tyske minoritet bringes til at ophøre med sin obstruktion, og det nye ministeriums første regjeringshandling blir derfor at *ophæve sprog-forordningerne*. Tyskerne skal endog have opnaaet løfte om, at det aldrig mere vil blive forsøgt at regulere sprogforholdene ved ministerielle dekreter. En fuldstændig front-forandring vil saaledes finde sted. Man har nu i lang tid regjeret mod tyskerne og vil derfor nu forsøge, om det ikke skulde gaa bedre at regjere mod tsjekerne. Det er imidlertid et spørsmaal, om ikke tsjekerne vil øve en ligesaa voldsom obstruktion i rigsraadet som tyskerne.

Frankrige.

Den af senatet i anledning af høiforræderi-sagen nedsatte undersøgelses-kommission holder paa med sit forberedende arbeide. Det ser imidlertid ud til, at der nu er opdaget et nyt led i denne sag. Et belgisk blad meddeler nemlig, at dommer Grosjean dagen før præsident Faures begravelse holdt et selskab, hvori Cavaignac, Beaurepaire, general Roget, en søn af general Mercier og forfatteren Barrès deltog. I dette selskab blev det aftalt, at man skulde benytte næste dag til at gjøre statskup. Cavaignac skulde indstalleres i Elysée, indtil en folkafstemning var foretaget. Dagen efter under Faures begravelse

var det, som bekjendt, at Deroulède søgte at bevæge general Roget til at marschere mod Elysée.

Dette nye led i høiforræderi-sagen skal allerede være behandlet i det franske minister-raad, hvor der var stemning for at arrestere Cavaignac, hvilket imidlertid Galliffet modsatte sig. Grosjean søger naturligvis at bortforklare det hele; men saavel han som general Roget har været forhørt af formanden i senatets undersøgelses-kommission. Der foreligger imidlertid endnu intet om resultatet af delte forhør.

De anklagede royalisters, nationalisters og antisemiters forsvars-taktik er efterhaanden blet klar. Den gaar ud paa ved alle mulige midler at trække processen ud i det minste til januar. I denne maaned aftræder en tredjedel af senatets medlemmer, hvis pladse skal besættes ved nye valg, og de anklagede haaber, at disse vil falde ud til deres fordel.

R. E.

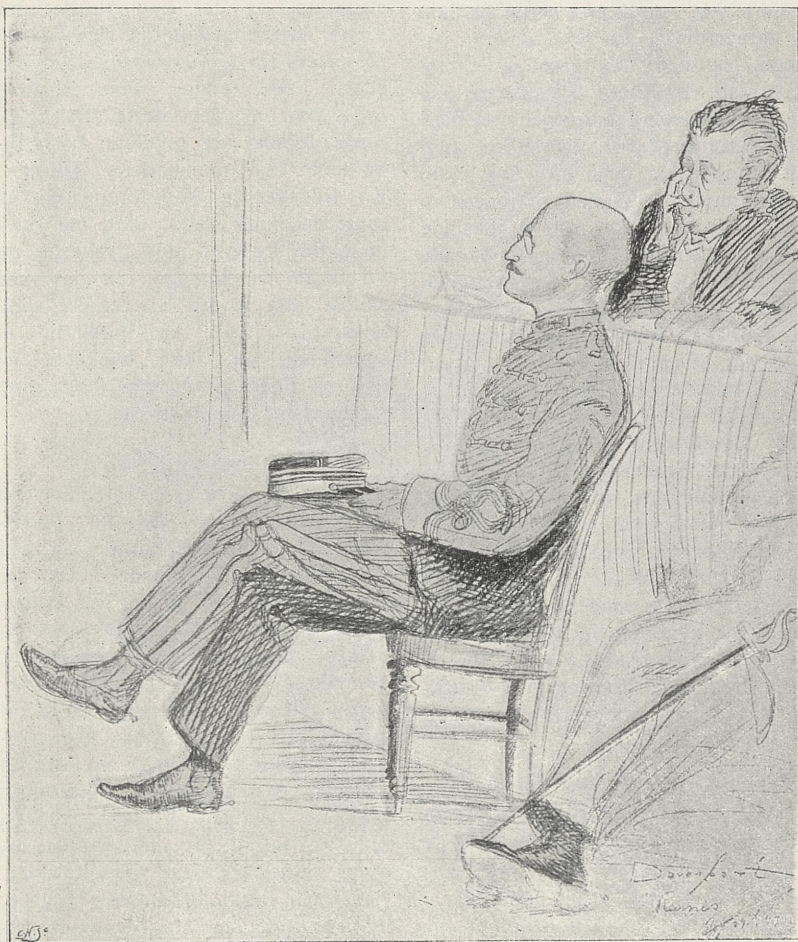

Dreyfus og advokat Demange.

Ny literatur.

Opfindelsernes bog. En fremstilling af menneskehedens kulturhistoriske udvikling og fremskridt paa alle omraader fra den tidligste tid til begyndelsen af det 20de aarhundrede. Under medvirkning af talrige ansete fagmænd redigeret af André Lütken: (Kjøbenhavn. Det Nordiske Forlag). Hefte 1.

Efter at det nu udsolgte værk af samme titel er blet for gammeldags til at trykkes op igjen, udsender i disse dage det Nordiske Forlag første hefte af et nyt værk, anlagt efter samme plan og med samme hoved-redaktør. Bogen blir uhørt billig; et stort og fortrinlig illustreret hefte paa 24 sider udsendes hver uge for en pris af 25 øre. Det hele værk skal være færdigt om to aar. Et foretagende som dette trænger *Kringsjaa* ikke at ledsage med nogen anbefaling.

Anna Wahlenberg: *Två hustrur*. Roman. (Stockholm Alb. Bonniers förlag).

Dr. Andr. M. Hansen: *Norsk folke-psykologi*, Med politisk kart over Skandinavien. (Jacob Dybwads forlag).

Optryk i bogform af den række aandfulde artikler i *Ringeren*, som gjorde saa megen opsigt ifjor. Tilslut er medtaget en oversigt over forholdene i Danmark og Sverige, ledsaget af et farvelagt kart.

Geo. W. Peck: *En gadeguts bedrifter*. Oversat fra engelsk af Torkel Tørr. Med originale illustrationer. (Det norske Aktieforlag).

Den amerikanske original paastaaes at være solgt i over en million eksemplarer.

Lejonsköld-Oxenstierna: *En ung adelsmands eventyr*. Oversat fra svensk. (Samme forlag).

Hilda Olsen: *Lege og sange for børn*. Med melodier. (H. Aschehoug & Co.s forlag.

Charles M. Sheldon: *John Kings mandagstimer*. Autoriseret oversættelse ved Anina Wollebæk. (Samme forlag).

Atter en ny populær opbyggelses-bog af den nu saa yndede amerikanske præst.

Hjalmar Christensen: *Streiftog i »oplysnings-tiden«*. (Samme forlag).

Denne bog, der udgjør forfatterens konkurrence-skrift som ansøger om professoratet i nordisk literatur, behandler »oplysnings-tidens fysionomi« og »en episode af den menneskelige følelsesudvikling«. Siste afsnit gjennemgaar udviklingen af det attende aarhundreds følsomhed i de faser, der betegnes ved pietismen, hyrde-digtningen, Rousseau, Ossian, Klopstock, Werther, Sterne og Schiller. Vi tviler ikke paa, at jo mange af vore læsere vil nytte denne adgang til at skaffe sig et indblik i denne for vor egen tid saa bestemmende tidsalders væsen.

Gottfried Keller: *Landfogden i Greifensee og Ursula*. To noveller oversat af Jeppe Nilssen. (John Fredriksons forlag).

G. af Geijerstam: *Udvalgte noveller.* I oversættelse ved Nils Kjær, G. Finne, Hans Aanrud, Chr. Brinchmann, Vilhelm Krag, Nils Collett Vogt, Mons Lie, Hj. Christensen, Carl Nærup og Jacob Hilditch. (Samme forlag).

Johan Løken: *Gud!* Alvorsord. (I kommission hos Haffner & Hille).

En mærkelig bog, der røber et dybt religiøst sind og en intens trang til at give sig hen i tunge betragtninger. Alvors-ordene fremsættes paa vers og kan saaledes iklæde sig kraftige udtryk for løftet stemning. Desværre er versene ikke en poets vers, og der forekommer ord-former, som ingen vil kjende igjen, f. eks. som disse tre rim: fremskytet — gytet — brytet i en og samme strofe.

Notiser.

— *30,000 arbeidere* er paa Sicilien sysselsatte med at udvinde svovl. Det aarlige udbytte er 3,200,000 tons, hvoraf 465,000 tons udføres.

— *For 70 aar siden* kom det første lokomotiv til Amerika og blev sat igang paa en bane fra Charleston. Allerede to aar tidligere (1827) havde man begyndt at anlægge jernbaner for heste-kraft. Endnu i 1837 blev vognene paa en slig bane fra Baltimore ad Ohio til trukne af heste hele 130 kilometer.

— *Nord-Østersjø-kanalen* blev i 1898 benyttet af 13,223 skibe paa tilsammen 2,340,000 tons mod 7784 paa 1,445,000 tons i 1896. Heraf faldt 68½ pct. paa Tyskland og 9⅓ pct. paa England. Kanal-afgiften var i 1898 tilsammen 1,380,000 kroner mod 860,000 kr. i 1896; den dækker dog endnu ikke udgifterne. Benyttelsen af kanal-veien skal have voldt de tyske jernbaner et fragt-tab paa 130,000 kr. Der indtraf 173 uheld ifjor mod 185 i 1896.

— *Luft-skipperen Gaston Tissandier* er nylig død. Han var en lærd forsker. Sammen med sin bror Albert har han ialt gaaet til veirs 40 gange.

— *»Uden zoologi og allegori«* skal billedhugger-kunsten herefter arbeide, saa har keiser Vilhelm nylig dekreteret. Rigtignok er der paa nationalmindesmærket over hans kjære farfar fremstillet ikke mindre end 21 heste, 2 okser, 8 faar, 4 løver, 16 flagermus, 6 mus, 1 ekorn, 10 duer, 2 ravne, 16 ugler, 1 isfugl, 32 firben, 18 orme, 1 karpe, 1 frosk, 16 krebse, ialt 155 dyr — altsaa ganske betragteligt meget zoologi!

— *25,000 kilometer jernbane* med 150,000 mands betjening tilhørte den i forrige maaned afdøde amerikaner Cornelius Vanderbilt. Hans arvinger maa erlægge 13—14 millioner kroner i arveskat.

— *72,000 kroner* er opstillet som løn for opfinderen af det mest praktiske middel til at redde de ombord værende ved et skibs undergang paa aabent hav. Prisen opstilles af arvingerne efter en rig amerikaner, som omkom ved »Bourgognes« forlis ifjor sommer.

— *22 nye japanske havne* er aabnede for handelen.

— *40 millioner kilo tobak* røges aarlig i de Forenede Stater.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

′KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XIV. 31. OKTOBER 1899. HEFTE 8.

Rangoon.

(Efter **Ch. Jambon** i *Monde Moderne*).

Den reisende, som kommer til Rangoon, faar i begyndelsen det indtryk, at Birmas hovedstad er det sted i riget, hvor man møder de færreste birmaner.

Birmanske bonzer.

Man ser overalt kun indere fra kysten, klædte i røde kjoler, kinesere i vide lyseblaa bukser og med store hatte. Baadmanden,

som skydser en, kusken, som kjører en, dragerne, de smaa basarkjøbmænd — hele denne befolkning, som lever paa flodbredderne, er næsten udelukkende indisk og bestaar af indvandrere fra Dekkan og især fra Madras' omegn.

Men efter haanden som man kommer ind i byen, ind i kantonnementerne og henimod Shwé Dagone, den store pagode, nærmer man sig mer og mer de indfødtes territorium og mærker, at man befinder sig i Birma.

Mændene er klædte i en liden hvid bomulds-trøie og har et stort stykke silketøi om lænderne og benene; dette er i almindelighed rudet og efter siste mode rosa- og violet-farvet. Paa hodet bærer de en bedækning af meget grelt farvet silketøi.

Kvindernes dragt er omtrent den samme, naar undtages, at de istedenfor hoved-bedækningen bærer en hel liden have af smukke blomster, fæstet med sirlige kamme.

Mændene har ikke skjæg, i høiden en smule moustacher; desuden er de smaa af vækst og lader sit haar vokse lige langt som kvindernes. Paa grund heraf vil man let forstaa, at det mange gange er vanskeligt i øieblikket at skjelne mand og kvinde ud fra hinanden.

Birmanerne er meget eiendommelige at se til; deres træk har noget vist distingveret ved sig. Huden er gulagtig, ansigtet er fladt og viser den mongolske type; ofte ser man koparrede ansigter. De vigtigste næringsveie i Birma er handel og agerbrug; folket anser sig for at staa langt over de indflyttede kinesere og indere, der udfører de simpleste og mest anstrengende arbeider.

Rangoon har været Birmas hovedstad siden 1885. Byen har seet baade onde og gode dage; flere gange er den endog blet ødelagt. Byen er nu fuldstændig bygget efter amerikansk plan; halvparten af gaderne gaar nemlig parallelt med floden og skjærer i en ret vinkel den anden halvpart, saa den hele by minder om et dambret ligesom de store byer i de Forenede Stater.

Langs Lhuing hæver sig regjeringens lager-bygninger og magasiner; langs floden strækker sig ogsaa en bred gade, »The Strand«; her findes sjøfarts- og assurance-selskabernes kontorer, bankerne, handels-husene, toldboden, posthuset og telegraf-kontoret, de eneste bygninger, som er opførte af sten og tegl. I den samme gade kan man ogsaa se kinesiske butiker samt et lidet kinesisk tempel.

Dette tempel er det vel værdt at besøge; over indgangs-porten hænger drager og slanger i brogede farver; i baggrunden af en liden gaardsplads ser man den mærkelige bygning, hvor de besynderlige

kinesiske fantasifostre findes afbildede i skulptur eller maleri, og hvor de religiøse ceremonier foregaar.

De indfødtes kvarter og kinesernes strækker sig med sine lange rækker teak-træ-huse fra »The Strand« til de grønne høider, hvor europæerne har opslaaet sine bopæle og birmanerne bygget sin smukkeste pagode.

Her i det fjerne Østen er man forbauset over at finde en by,

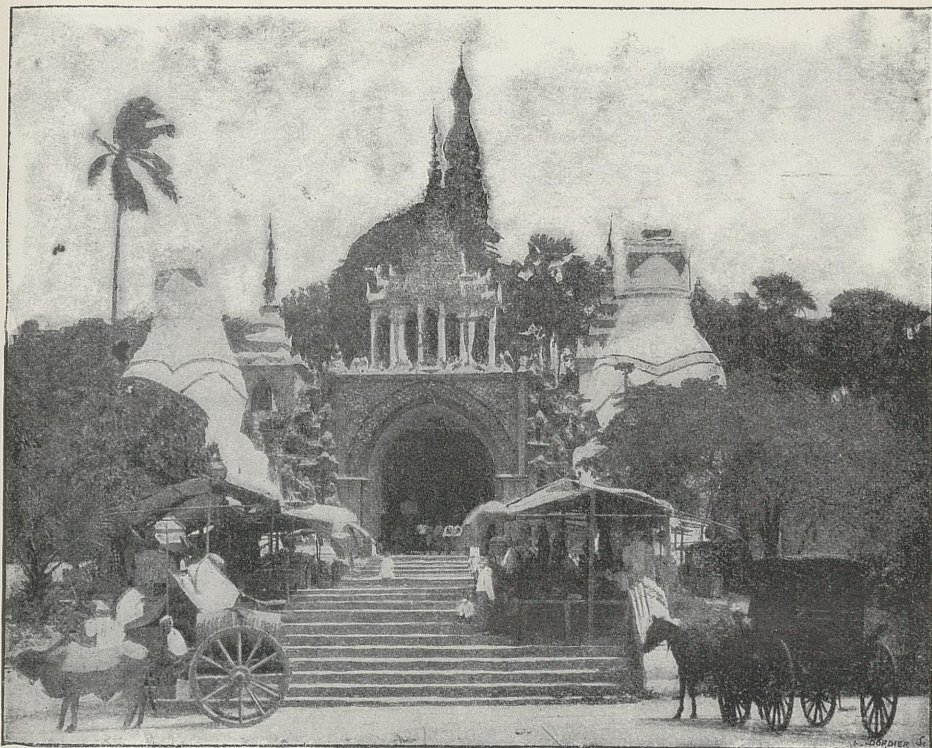

Shwé Dagone — den store pagode.

hvor man for hvert skridt møder Vestens moderne kultur. Rangoon har saaledes sine telefon-linjer, sporvogne, vel assorterede butiker osv.

Europæerne bebor den høieste og sundeste del af byen. De saakaldte bungalow'er, der er byggede af teak-træ ligesom i de indfødtes kvarter, ligner sveitsiske bondehuse og er omgivne af store haver. Veiene er brede og beplantede med løvrige træer, hvilket giver denne del af byen et meget tiltalende udseende.

Om aftenen, naar solen gaar ned, begynder livet i Rangoon at

røre sig; overalt ser man kjørende og spadserende, som vil puste ud efter dagens arbeide og hede. En prægtig vei strækker sig langs skjønne indsjøer; landskabet er fortryllende, trær og planter staar friske og grønne, og midt i denne rige vegetation hæver Shwé Dagone sig høit mod himlen med sin forgyldte pyramide.

Shwé Dagone er de birmanske buddhisters største helligdom, som besøges af pilgrime fra alle kanter af landet.

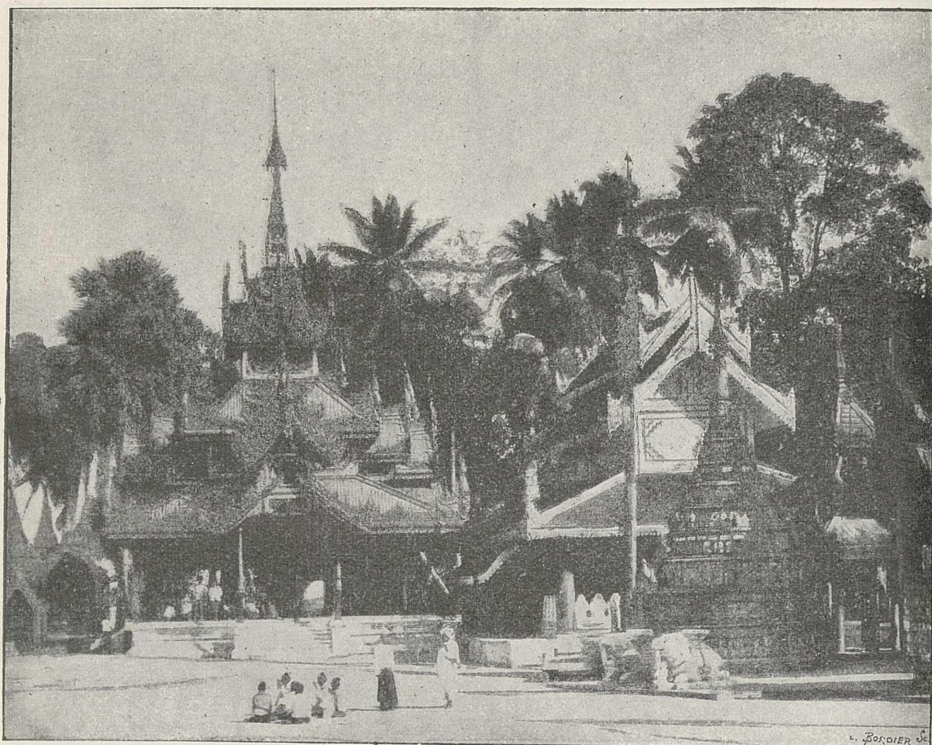

Kapeller ved den store pagode.

To gange er pagoden blet taget af englænderne; under krigen i 1852 spillede den endog en meget vigtig rolle. Rangoons forsvarere havde forskanset sig der bag stærke befæstninger og gjorde en kraftig modstand mod general Godwins tropper, der først kunde trænge ind efter at have lidt alvorlige tab.

Efter det tog, som endte med annekteringen af det nedre Birma, forblev Shwé Dagone i mange aar lukket for fremmede; kun birma-

nerne havde adgang dertil. Man fortæller endog, at englændere, som havde vovet sig derhen, aldrig siden er komne tilbage.

Nu for tiden er adgangen til den store pagode fri; europæerne kan besøge helligdommen og de talrige kapeller, som ligger rundt omkring.

For at komme derhen maa man stige op ad en trappe paa næsten 100 meters længde. Indgangen er bevogtet af to uhyre »kimærer«, bag hvilke hæver sig en søilehal med en mængde skulpturarbeider og fantastiske malerier.

Birmansk dans.

Fasten i Birma varer 40 dage ligesom i de katolske lande; dog er kun den første og siste dag de egentlige festdage. Da kan man se et uhyre tog med pilgrime bevæge sig henover veien mod Shwé Dagone; undertiden bemærkes en bonze (kinesisk præst) med raget hoved og klædt i en stor folderig gul kappe. Denne dragt bærer ogsaa de singalesiske buddhist-præster paa Ceylon.

Overalt i nærheden af helligdommen sees handelsmænd, der falbyder sine varer, fornemmelig bestaaende i smaa-sager, der anvendes ved de religiøse ceremonier: rosenkranse, amuletter, kjerter,

fyrstikker, miniatur-billeder af Buddha osv. Desuden færdes her ogsaa en mængde folk, som beder om almisse, især spedalske, der har et hæsligt udseende.

Naar man er kommet op ad den store trappe, har man foran sig den uhyre flade, hvorpaa Shwé Dagone er bygget. Dette er ikke det egentlige tempel, som man først kunde tro, men et taarn, der som dagobàerne paa Ceylon er bygget i form af en pyramide med trappetrin opover til toppen; dets dimensioner er uhyre, høiden ikke under 60 meter og, takket være de birmanske buddhisters gavmildhed, er det helt forgyldt.

Birmanerne betragter alt, der er forgyldt, som væsentlig godt. Oberst W. Laurie skriver saaledes før englændernes endelige erobring af Birma: »Naar en birmaner vil fortælle, at kongen har hørt noget, siger han: Det er kommet for kongens forgyldte øren. Den, som har faaet audiens hos hans majestæt, har ligget for hans forgyldte fødder. Røgelsen er, siger man, behagelig for den forgyldte næse osv.«

Paa toppen af pyramiden findes en slags cylindrisk bedækning, *thi* eller hat, hvortil der er fæstet et banner. Denne *thi* vilde være stor nok til at afgive plads for 8 personer; banneret er af massivt guld, og i dets midte er indfattet den skjønneste rubin, som eksisterer i verden, og hvis værdi er uberegnelig.

Shwé Dagone er omgivet af flere hundred kapeller, mere eller mindre store, hvoraf nogle er skjænkede pagoden af fyrster, rigmænd, ja endog af byer og landsbyer. I disse kapeller findes en mængde store og smaa billeder af Buddha i guld, bronce, granit, sølv, elfenben, kobber, sandeltræ, ja endog i basalt.

Det hele bygnings-kompleks tager sig prægtigt ud og vidner om en stor kunstnerisk sans, der i visse henseender ikke staar tilbage for Vestens.

Englands handel og den tyske kontorist.

(Efter **J. J. Findlay** i *Fortnightly Review*).

Englænderne er i den senere tid blet mere og mere bange for tyskernes stærke konkurrence i industri og handel. For 30 aar siden kunde England uden frygt foragte en konkurrence med hvem som helst, men nu stiller forholdene sig anderledes, og dette skyldes den tyske ingeniør og den tyske kontormand. Man har i England givet skolerne skylden og troet, at alt blev godt, naar disse blev for-

bedrede. Forfatteren af denne artikel mener derimod, at sagen ikke er saa letvindt og ligetil

Faktum er, siger han, at den tyske kontorist, saaledes som vi har lært at kjende ham siden 1880, er en eiendommelighed, som det har krævet en tid af 60 aar for at frembringe.

Tyskerne har ikke i disse 60 aar med beregning skabt dette uvurderlige kommercielle vaaben. Den tyske kontorist er bare et resultat af visse tendenser i folkets liv, og disse er kun i ringe grad blet hjulpet frem af staten og forretnings-verdenen.

For det første har tyskerne udviklet en forkjærlighed for bøger og kultur, for et stille siddende, indendørs liv, for intellektuelt samkvem, som intet andet folk i hele verden kan opvise mage til, med undtagelse af de smaa germaniske folk i dets nærhed: Holland, Norge, Sverige. Nu er visselig et kjøbmandsliv ikke noget ideal og kan ikke være det for saadanne folk — den ægte tyske gut vil helst blive professor og skrive bøger —, men arbeide paa et kontor er ialfald et alternativ, der er meget at foretrække for at grave poteter og rødbeter paa markerne. Handelen kan desuden have sine intellektuelle nydelser ogsaa for en mand, hvis hoved-interesse i livet er at læse og at tænke. Den typiske tysker er helt igjennem interesseret i at lære alt, hvad han kan, om fremmede nationer, og dette ikke bare, fordi han muligens kunde profitere deraf økonomisk, men fordi han liker at lære og sætter pris paa kundskaberne i og for sig. Englænderen er kold mod den fremmede. Tyskeren hilser ham derimod med høflighed paa sit ukorrekte engelsk. Og det engelske sprog, han taler, kan vistnok i begyndelsen være slet, men han forbedrer stadig sit kjendskab til det udenlandske sprog ved en flittig benyttelse af alle leiligheder. Der er i dette øieblik mange tusen englændere, gutter, piger og studenter, saa vel som voksne, i Tyskland, og ni af hver ti taler bare engelsk — til beste for den tyske handel!

Den tyske gut liker almindeligvis at gaa paa skole, og hans forældre og familie nærer denne smag hos ham; de taler jevnlig engelsk og fransk med ham. Man kan ikke finde en by ved kysten, hvor der ikke kan tales engelsk i enhver familie, som vil gjælde for dannet og godt opdragen. Almindelige forældre af middelklassen i Tyskland har mere forstand paa undervisning og dens praktiske ordning end engelske ministre og statsmænd, siger forfatteren. Og han mener, at grunden dertil er den, at tyskerne er voksede op med det hele system, som dannede en del af deres bys og lands liv gjennem aarhundredet. Det er ikke en interesse, som er lavet kunstig.

Den anden faktor i Tysklands fremgang ligger deri, at tyskeren altid har været fattig og strævsom og tilfreds med en løn, som hans engelske kollega vilde foragte. Vistnok har denne side af sagen siden 1880 forandret sig en del til det bedre (eller værre?); patriotiske tyskere klager over den luksus, som er begyndt at sprede sig i Tyskland efter seiren over Frankrige. Men i England vil man i de siste to hundred aar, stedse finde en almindelig komfort og luksus, som langt overgaar andre landes. Uagtet maden er billigere i London end i nogen anden by i verden, er det dog ikke englænderen, men udlændingen, som kan lægge sig penge til beste paa »en sultegage«, siger forfatteren.

Den nuværende situation i handels-forholdet mellem England og Tyskland og Tysklands raske fremgang i handel og industri, mener forfatteren, skyldes hovedsagelig de oven omtalte to faktorer, og han spørger til slutning: Hvad kan England gjøre for at bekjæmpe denne konkurrence? Lader det sig forresten gjøre? Skal englænderne nøie sig med mindre løn og komfort, for at holde den tyske kontorist borte fra de engelske kontorer og forretninger?

Saa længe den tyske kontorist for 100 kroner vil gjøre det samme arbeide, som en engelsk kontorist ikke vil gjøre under 200 kroner, vil den tyske kontorist gaa af med seiren; englænderne maa enten give afkald paa de ekstra 100 kroner eller søge sig anden beskjæftigelse. Hidtil har han søgt anden beskjæftigelse og derpaa er intet at sige.

Af større betydning i handels-konkurrencen end mere nøisomhed vilde det være, om England fik en del gode real-skoler og handelsskoler, og endelig frem for alt, om England kunde skaffe sig en saadan almindelig udbredt kultur, som hersker i Tyskland. Dette siste er det vigtigste og det afgjørende; men det lader sig ikke realisere i løbet af nogle maaneder. Da maatte man have begyndt med guttens bestefar og gjort *ham* til lidt mindre af en barbar!

Hertugen af Devonshire har indbragt et forslag i overhuset om real-skoler. Men der er liden eller ingen udsigt til, at det vedtages. Men indtil der sker en forandring i disse forhold, nytter det ikke, mener forfatteren, at beklage sig over den mere og mere overmægtige handels-konkurrence i alle retninger fra Tyskland.

Indtryk fra Syd-Afrika.

(Efter **Bruno Beheim-Schwarzbach** i *Deutsche Revue*).

Syd-Afrika har i forhold til sin store udstrækning en meget liden befolkning; især er den kaukasiske stamme tyndt repræsenteret.

De tre store kilder til landets velstand — agerbrug, kvægavl og mineral-rigdom — blir dels afbrudte, dels ganske stansede af tre voldsomme fiender, nemlig tørke, kvægpest og græshoppe-plage. Medens disse i fællesskab indvirker skadeligt paa landbruget og indirekte paa kvægavlen, er det vand-mangelen, som ogsaa hemmer udvindingen af de ædle metaller. Ti uden vandkraft kan heller ikke minerne bearbeides paa rationel maade. Saa længe man ikke i større omfang anvender kunstig vanding i Syd-Afrika, saa længe maa man endnu kalde denne del af jorden et ufrugtbart land. Vistnok forandres landets karakter en eller to gange om aaret som ved et trylleslag, selv om der falder nok saa lidet regn. En dag kan det være nøgent og tørt; efter nogle faa regndage grønnes markerne, og man tror sig hensat i et andet land. Desværre opveier ikke de faa regnmaaneder de mange tørke-maaneder.

Er aarets gjennemsnitlige klima ugunstigt for nærings-veiene, saa virker det derimod heldigt paa menneskenes helbred.

Klimatet øver sin indflydelse paa velstanden blandt et lands befolkning i lige saa høi grad som paa udviklingen af menneskenes karakter. Indtil for faa aar siden eksisterede der i Syd-Afrika hverken armod eller rigdom. Der gaves ingen fattige hvide af den indirekte grund, at massen af befolkningen er sort. Og der fandtes ingen fattige sorte, fordi disse ingen andre behov har end livets aller nødvendigste, og dertil behøves daglig kun en haandfuld mais. Landmændene levede i en vis velstand, dog uden luksus og uden mange penge. Enhver havde det nødvendige til livs-ophold, ingen var formuende. Opdagelsen af diamant- og guld-gruber har forandret livet noget; men der gives vel neppe en tylvt mennesker i hele Syd-Afrika, som kan siges at være rige efter moderne begreber. Størstedelen af grubernes afkastning gaar til Europa. Det land, hvor gruberne opdagedes, har minst nytte deraf.

Da hverken stor fattigdom eller stor rigdom kræver meget arbeide, og de fleste syd-afrikanere derved har tilstrækkelig tid til at beskjæftige sig med andre gjenstande, saa kaster de sig med forkjærlighed over politiken. I virkeligheden eksisterer der dog ingen

store politiske modsætninger i europæisk forstand. Der findes ingen stærkt udpræget modsætning mellem fattig og rig; der findes intet arbeiderparti, ingen socialistisk bevægelse, ingen kirke-politik. Ogsaa de spørsmaal, som angaar de sortes land-besiddelse, er uden betydning, i særlig grad de konstitutionelle. Dog gaar de parlamentariske bølger høit og sluger undertiden en og anden, som f. eks. den ukronede konge af Syd-Afrika, Cecil Rhodes.

Isteden for konstitutionelle konflikter, industrielle, økonomiske og religiøse rivninger hersker der konflikter mellem race og farve. Disse siste er mindre udprægede, da boerne og englænderne behandler de sorte lige slet.

Heftigst ytrer den politiske kamp sig mellem beboerne af engelsk og hollandsk herkomst. Denne kamp har i de siste aar tilspidset sig, især siden Jameson's indfald i den syd-afrikanske republik. Boerne i de engelske kolonier har stedse bevaret sin fulde sympati for sine stamme-beslægtede, der i aaret 1836 foretog det dristige »træk«. Hemmede ved alle mulige baand og besjælede af ønsket om ogsaa at være herrer i det land, hvor de boede, havde i nævnte aar omtrent 10,000 kap-hollændere med kvinder og børn, med alt sit gods forladt den sydligste del af fastlandet og efter utallige strabadser og kampe grundet Oranje-fristaten og den Syd-afrikanske Republik. Endnu den dag idag staar mange af disse republikers borgere i nært slægtskabsforhold til boerne i de engelske kolonier. Og disse er stolte af sine slægtninger. De tilbageviser derfor ethvert forsøg fra engelsk side paa at bringe Transvaal-gebetet ind under britisk herredømme. At de har magt til praktisk at lægge sine sympatier for dagen, beviser den omstændighed, at det saakaldte afrikander-forbund, altsaa boerpartiet, ved de siste parlaments-valg styrtede regjeringen. Dette var ikke saa meget en anti-britisk demonstration, som et bevis for den solidaritets-følelse, der besjæler boer-folket i hele Syd-Afrika, og tillige for ønsket om at faa Kapkolonien regjeret i afrikandernes interesse, og ikke udelukkende i nogle faa britiske individers.

Skjønt nu englænderne og kap-hollænderne i politisk henseende repræsenterer skarpt adskilte modsætninger, saa hersker der dog ingen personlig antagonisme mellem dem. Englænderen gjør sig vel lystig over boerens langsomhed, og denne igjen betragter mistroisk den efter hans mening store raskhed, hvormed den anden handler. Men de nærer ikke gjensidig uvilje mod hinanden. Ingen af dem gjør fordring paa overvægten i samfundet. Ægteskaber mellem dem er hyppige. Hvad der dog maa forundre, er den overvægt, det hollandske sprog har. Den lethed, hvormed fremmede lemper sig efter det engelske

sprog, er jo bekjendt. Saa meget mer forbausende er den seighed, hvormed boer-sproget ikke blot holder sig, men ogsaa udbreder sig. Langt over halvdelen af Kapkoloniens beboere taler hollandsk, og mange englændere lærer det for at kunne gjøre sig forstaaelig for majoriteten. Ja, naar en sort lærer et andet sprog foruden sin kaffer-dialekt, er det hollandsk og ikke engelsk.

Boerne gjør, trods sine selskabelige mangler, et sympatetisk indtryk. I deres omgang ytrer der sig en vis hjertens-godhed. Dovenskab er vistnok en fremtrædende egenskab hos dem, men hvorfor skal de ikke nyde dovenskabens luksus, naar de ikke stiller nogen andre fordringer til livet end de aller nødvendigste? Heller ikke er de i besiddelse af de europæiske hollænderes renligheds-sans, der jo er blet til et ordsprog.

Som ovenfor nævnt, øver klimatets og landskabets karakter ogsaa indflydelse paa menneskets karakter. En kort skildring af den syd-afrikanske natur turde derfor nu være paa sin plads. Landskabet her vil dog neppe tilfredsstille en natur-ven. Den, som reiser til Syd-Afrika i den tro at møde storartede natur-skjønheder, vil blive skuffet. Det er et tørt land, ensformigt og lidet malerisk. Der findes faa vegetations-rige steder; trærne er for det meste smaa, tynde og med sparsomt løv.

Mangelen paa vand og vegetation er feil, som en natur-ven vanskeligst kan forsone sig med. Landskabets ensformighed virker desuden trættende. Naar man kjører med jernbanen fra Kapstaden til Johannesburg, tror man om morgenen at være paa samme sted, som toget om aftenen passerede forbi, saa ensartet er egnen. Reiser man i flere dage gjennem et syd-afrikansk landskab, møder øiet mindre afveksling end paa en halv dags reise i Europa.

Dog gives der ogsaa her nogle interessante punkter, som virker tiltrækkende paa den reisende. Fremfor alt er det værdt at se beliggenheden af Capetown, denne landets store indgangsport, med de majestætiske bjerge som nær baggrund. Der findes endog nogle storartede skog-landskaber paa sydostkysten af Kapkolonien, desuden i Natal, hvis havnestad Durban med sine yppige tropiske omgivelser bringer en til at glemme indlandets øde.

Paa den store fjeldryg, som strækker sig over 2700 kilometer i nærheden af sydkysten næsten lige til Zambese-floden, er der egentlig kun tre distrikter, hvis naturskjønhed er værd at omtale. I Basuto-landet, der, hvor Kapkolonien, Oranje-fristaten og Natalkolonien grænser til hverandre, faar man indtryk af høifjeld. Her

hæver bjergtoppene sig til en høide af over 3000 meter, og frembyder en natur, der stærkt minder om Sveits.

To hundrede mile nordøstlig for Basuto-landet hæver sig de groteske Guathlamda-bjerge, som grænser til Delagoabai-sletten. Og fem hundred mile længer mod nord, i Manika-landet, findes en tredie bjergkjæde med en tropisk rigdom af plantevækst. Denne egn skal være en af de seværdigste og mest romantiske i hele Syd-Afrika.

Men selv over de mindre naturskjønne egne udspreder dog farvetonerne og lys-reflekserne en vis ynde. Monotont som landskabet kan være, hviler der over det en varme i farven, som virker ubeskrivelig velgjørende. De mørke basalter og de dybrøde nuanser i sandstens-klipperne dæmper det grelle lys, som den afrikanske sol i saa rig fylde udstraaler. Den tynde luft udvisker afstandene, og fjerntliggende bjerge rykkes ligesom nær øiet og sætter dette istand til fuldt at optage deres farvetoner i sig.

En betagende virkning har ogsaa den dybe ensomhed og taushed, som ofte i dage- og ugevis omgiver den reisende. Man føler her ligesom naturens oprindelighed dybere, naar man ensom reiser gjennem disse endeløse strækninger. Elefanten og bøffelen er i disse fjerne egne tilsyneladende lige saa meget landets herrer som de sorte indvaanere.

Elefanten og bøffelen er dog blet sjeldne. En gang var Syd-Afrika jægernes paradis. Ved siden af løven og leoparden, elefanten og bøffelen fandtes — og findes i visse egne endnu den dag i dag — næshornet, flodhesten, giraffen og zebraen. Der fandtes en mængde antilope-arter, hvoraf springbukken og gnuen nu for tiden er talrigst repræsenterede. Intet steds i verden var udvalget af vilde dyr større end her. Nutildags maa man trænge dybt ind i det indre for at tilfredsstille sin jagt-lyst. Der forekommer vistnok endnu, som nylig i Bulawayo, at løver endog hjemsøger europæiske kolonier; men i almindelighed har kolonisten dog trængt de vilde dyr tilbage. Desuden har kvægpesten ryddet op blandt vilde dyrearter. Man siger, at det var vild-dyr, som førte pesten fra Abessinien til Syd-Afrika.

Det interessanteste og mest indviklede problem, kolonisterne har at løse, er ordningen af forholdet mellem den hvide og sorte befolkning. Overalt i Syd-Afrika er de sorte i antal de hvide langt overlegne. I Oranje-fristaten er de dobbelt saa talrige, i Kapkolonien og Transvaal-gebetet tredobbelt, i Natal tidobbelt, medens i de andre territorier uforholdsmæssigheden er endnu større. Det samlede antal hvide syd for Zambese-floden, der danner grænsen mellem Syd- og

Mellem-Afrika, beløber sig til omtrent 750,000, medens de sorte i det hele udgjør over 8 millioner. Syd-Afrika er saaledes de sortes land.

Ganske uden fare er dette talforhold visselig ikke; ti selv om »the natives« (et fællesnavn for kafferne, basutoerne, hottentotterne, buskmændene, zuluerne og andre stammer) til en vis grad lader sig civilisere af kaukasierne, er de dog aandelig stammebeslægtede fra det sydatlantiske lige til det indiske ocean.

Til forskjel fra hottentotterne og buskmændene, landets egentlige urindvaanere, som paa grund af europæernes fremtrængen aftager i antal, har kaffer-stammerne vist sig mest levedygtige. Deres formerelse er kolossal. Fingoerne for eks. er nu for tiden ti gange saa talrige som for en generation siden. Kaffer-stammerne er ogsaa de af »the natives,« som kommer i størst berøring med kolonisterne. For det meste gjør man kort proces med dem, og en skarp kontrol øver sin indflydelse. Saaledes tør de ikke forlade sin landsby, den saakaldte location, efter kl. 9 om aftenen og besøge den nærliggende by. De tør ikke bære vaaben, og i de fleste distrikter er det forbudt at sælge spirituøse drikke til dem. I Transvaal-gebetet, i det minste i Johannesburg, maa alle sorte bære et nummer paa armen for kontrollens skyld. I nævnte by har de ikke lov til at benytte fortauget, men maa gaa midt i gaden. Overalt udfører de det lavere arbeide for europæerne, uden dog at staa i et tvangs-forhold til disse. De behøver ikke netop at arbeide, hvis de ikke vil. Hvis de alligevel arbeider, hvad der sjelden nok er tilfældet, faar de ogsaa sin betaling for arbeidet. Undertiden forsøger man ogsaa at hæve dem aandelig. Der gives endog skoler, for det meste missions-skoler, hvor børnene undervises — til stor fortrydelse for de fleste europæere. Dog paastaar man, at den udannede sorte lægger langt større føielighed og arbeidslyst for dagen end den oplyste. Faktisk beviser statistiken, at tyveri og forbrydelser af enhver art er hyppigere blandt de civiliserede, bedre »kristianiserede« kaffer end blandt de af kulturen lidet berørte.

Skjønt de sorte behandles af de hvide med aabenbar foragt, føler de sig dog for betydningsløse, for afmægtige og underlegne ligeoverfor europæerne til at vise sig krænkede. Begge racers veie gaar i Syd-Afrika langt fra hinanden, skjønt de hyppig krydser hinanden.

Hvad Syd-Afrikas fremtid angaar, saa kan vi betegne denne som afhængig af de fire ord, som findes i Oranje-fristatens vaabenskjold: frihed, indvandring, taalmodighed, mod.

Dolorosa.

(Af **Arthur Applin.** Oversat af Aagot Holst).

(Slutning).

X.

O'Brien og Joan gik tilbage til Tavistock næste morgen. Joan bad om tilladelse til at aflægge Ruby en visit i London og fik hende til at give et løfte om at skrive. O'Brien forsøgte at forstaa situationen; men det lykkedes ikke for ham, hvilket var noksaa naturligt.

Nogle dage senere var huset paa aasen lukket, og Ralph og Ruby kjørte for siste gang over lyngmoen.

Deres reise til London var lang og trist. Dagen var mørk, landskabet saa koldt og sort ud fra kupévinduerne. De tænkte begge paa de uger, de havde levet sammen mellem de tause fjelde, tænkte paa det deilige *liv*, de havde levet deroppe. Det var, som om de nu skulde miste noget af alt det vakre, de havde fundet. Fremtiden var utydelig, uvis; der var sorg for, hvad der havde været, frygt for, hvad der vilde komme.

Det var aften, da de naaede London. Det elektriske lys blendede deres øine, og færselen og tummelen gjorde dem næsten døve.

»Vi vil ikke blive længe i London, kjære,« hviskede Ruby, da toget dampede ind paa stationen. »Her er frygteligt!«

Ralph smilte.

Hun blev i bedre humør, da de kjørte gjennem parken.

Omnibus'erne og cab'erne var gamle venner; hun smilte et velkommen til dem. De rødkjolede soldater, barrakkerne, butikerne, alt saa hjemligt ud.

»Man kan ikke lade være at holde af London alligevel,« udbrød hun. »Jeg undres — vilde du — synes det var underligt, om vi spiste ude iaften? Ikke vær vred paa mig, kjære, — men jeg har en følelse af, at jeg skulde like at se de gamle steder en gang til! For jeg tror, det blir siste gang. Jeg skulde like at se mine venner en gang til og fortælle dem, at jeg er lykkelig, — og sige farvel til dem. Har du noget imod det?«

»Nei, kjære vennen min! Bare du ikke er for træt! Du ser ud, som om du havde feber; bare ikke din forkjølelse blir værre! Men hvis du har lyst til det, saa lad os bare gaa.«

»Tak, Ralph. Ja, jeg har lyst til det. Jeg ved ikke hvorfor,

— det kom ligesom over mig. Lyset og folkemassen har sat mig op og mindet mig om gamle dage og gamle venner. Jeg har ikke været, som jeg burde mod dem; der var mange, som var saa snille mod mig, og nu, da jeg er lykkelig, vilde jeg saa gjerne trykke dem i haanden en gang til. Kanske jeg aldrig skal se dem igjen mere.«

Jeanne bød dem velkommen i »Blomsterkrukken«, hvor alt var gjort istand til dem. Efter middagen hvilte de lidt, fik saa fat i en cab og kjørte opover Piccadilly. Gamle kjendte ting at se, gamle kjendte lyd og gamle kjendte ansigter!

Ralph var ræd for Ruby; hendes væsen gjorde ham urolig. Hun var febrilsk. Bare hun ikke holdt paa at blive syg. Hun mødte nogle unge piger, hun havde kjendt i gamle dage, og hendes trofasthed rørte og overraskede ham. Han havde saa inderlig ondt af dem, — men hvorfor? De havde det naturligvis godt allesammen.

»Der er intet paa færde,« disse ord lød ustanselig i øret paa ham, mens de kjørte hjemover.

»Der er intet paafærde!«

Da de kom ind i dagligstuen, slog Ruby pludselig armene om Ralphs hals og begyndte at græde. »Du er altfor snil mod mig. Du er saa god, at du næsten skræmmer mig. Jeg har ikke været vant til sligt. Jeg er saa underlig til mode iaften, Ralph. Jeg bryr mig ikke om at sove, sid hos mig en stund, hold mig i haanden og tal til mig. Tal til mig, som du pleiede at gjøre før — før vi *elskede* hverandre. Jeg er saa ræd iaften. Og jeg ved ikke, hvad jeg er ræd for. Jeg ved bare, at du ikke maa forlade mig. Jeg burde ikke have gaaet ud iaften, — er det ikke forfærdelig varmt? Jeg er saa hed; men det kommer kanske af min forkjølelse. Ralph, naar vil du skrive min historie? Jeg vilde saa gjerne, du skulde skrive den, naar jeg var død, — men jeg skal da vel ikke dø endnu« — med en let latter — »jeg skal da vel leve i mange aar? Ser jeg vel syg ud? Jeg føler mig frisk, — bare lidt træt imellem. Hvor snil og taalmodig du er, du kjære, som lader mig sidde og plage dig med mit tøvede snak. Nu skal vi have musik. Skal jeg synge for dig?«

»Hvis du ikke er træt, min egen! Du har saa ofte lovet at synge for mig, men jeg har endnu aldrig faaet høre dig.«

»Hvad skal jeg vælge? »Farvel«, — tænker jeg. Jeg har ligesom en følelse af, at jeg maa sige »farvel«. Engang likte jeg ikke den sang; men nu tror jeg, jeg liker den. Jeg sang godt, da jeg var sytten aar.«

Hendes stemme var svag. Men den havde en egen sød ynde over sig.

»Farvel til sommer og sol, — farvel!«

Ralph saa, at hendes øine stod fulde af taarer. Da hun kom til slutten, strømmede de ned over hendes kinder. Hun brød af og reiste sig pludselig, saa vaklede hun.

»Jeg er saa ræd; — jeg kan ikke synge mere. Det er best, jeg lægger mig. Aa, Ralph, jeg er bange, jeg er syg.«

Han løftede hende op og bar hende ovenpaa. Han følte hende skjælve og ryste af undertrykt graad.

Hans øine var ogsaa vaade. Han lagde hende paa sofaen og prøvede at faa hende rolig, mens han hjalp hende med afklædningen.

Og hele tiden surrede det i øret paa ham:

»Der er intet paa færde, — intet!«

XI.

Der var intet at gjøre, — uden at vente paa enden.

Intet at gjøre.

De var vanskelige at forstaa, disse ord. Hvad betød de?

Lægen behøvede ikke at komme igjen. Han kunde intet gjøre. Der kunde være timer, der kunde være dage igjen: — det var ikke godt at sige. Hun havde været svag af naturen, og havde uden tvil — hm -- ført et liv fuldt af fornøielser, lagt sig sent og havt liden ro o. s v.

Der var intet at gjøre. Doktoren havde saa megen takt, at han saa bedrøvet ud.

Bedrøvet! De havde dræbt hende. Verden havde forlangt hendes smil; — men nu skulde hun hvile. Nu kunde hun ikke more dem længer.

»De havde dræbt hende.«

Enten det var sandt eller ikke, saa fandt han en forfærdelig nydelse i at gjentage disse ord. »De havde dræbt *hende*, Ruby!«

Men han skulde gjengjælde dem det. Han havde evnen til det. Verden holdt af at myrde, — nuvel, saa skulde han dissekere et af ofrene — og det vilde ikke verden like. Han havde vilje, som han havde evne.

Hevnen var sød. Det var intet at gjøre? Jo, et par ting endnu.

Han kunde følge hende til dødens port, — hvorfor ikke endnu længer? Hevnen!

Intet at gjøre? Nei, kanske ikke; — men der var meget, som maatte siges.

Han satte sig paa sengekanten hos hende.

»Jeg har bare nogle faa timer igjen,« sagde hun, »men jeg er ikke saa bedrøvet. Det er rart, at nogle er saa bange, naar de skal dø. Og andre undres over, hvor de kommer hen. Jeg bryder mig ikke om noget, naar jeg bare er vis paa, jeg skal se dig igjen.«

»Jeg er sikker paa det, elskede!« »Det er godt. Hvor kort vor tid sammen har været, — men hvor deilig! Jeg vilde heller dø og have kjendt dig end levet uden dig. Det er underligt, at jeg skal dø, og verden gaa sin gang akkurat som før. Omnibussen, som reiser opover nu, kommer tilbage, naar jeg er død, — og ingen ved om det.«

»Tal ikke om at dø, Ruby. Jeg kan ikke — taale det.«

»Stakkels gut! Kom nærmere. Jeg skulde ønske, du kunde gaa med mig.«

»Hvorfor ikke?« hviskede han og bøiede sig over hende. »Der er intet, som binder mig her, ingen, som holder af mig, eller som jeg holder af. Hvorfor ikke?«

Hun rystede paa hovedet »Dit arbeide og bogen! Min bog! Nu kan du skrive den, Ralph!«

»Ja, elskede!«

Det var en frygtelig kamp at holde sig rolig, og stilheden var skrækkelig. Og der var saa meget at sige.

Tiden gik, hun kunde forlade ham, naar det skulde være.

Og ingen vilde bryde sig om det, — ingen vilde vide det, som hun sagde.

Og han forbandede dem.

»Ruby, jeg maa gaa med dig; jeg holder ikke ud at være alene tilbage. Hvorfor har Gud ført dig til mig, og hvorfor tager han dig nu fra mig?«

»Tal ikke slig, kjæreste ven! Kom nærmere, — græd ikke, — du maa ikke græde! Hør, der var nogen som ringede paa klokken, Kanske der er en, som husker Ruby alligevel. Jeg hører Jeanne tale, — gaa og se, hvem det er, og lad mig være alene en liden stund.«

Han gik nedenunder. I døren stod Joan.

Mekanisk trykkede han hende i haanden og bad hende komme ind.

»Jeg kommer, som jeg lovede; men pigen siger, mrs. Harvood er syg. Det gjør mig saa ondt at høre.«

»Hun holder paa at dø.« Han lænede sig mod væggen og saa sløvt og aands-fraværende paa hende.

»Paa at dø! Aa Ralph, jeg er — — hvad kan jeg gjøre? Stakkels Ralph — —«

»Ja«, vedblev han, som om han remsede op en udenadlært lække. »Hun er ikke min hustru, ved De vel.«

»Hvad mener De? De sagde, hun var Deres hustru — —«

»Ja, det er sandt; men jeg løste ikke noget kongebrev for at faa lov til at elske hende, saa efter loven er hun ikke min hustru. Da jeg fik vide, jeg ikke kunde faa Dem, troede jeg, at jeg aldrig skulde gifte mig. Men en mand kan vel ikke leve uden at elske nogen. Saa traf jeg Ruby. Hun var bare et legetøi, ved De — verdens legetøi. Men da jeg mødte hende, var hun træt. Og jeg tror ikke, hun var skabt til at være legetøi. Hun var træt, og jeg var ogsaa træt, og saa troede jeg, jeg kunde skaffe hende lidt fred. Derfor reiste vi til Dartmoor, og der elskede vi hverandre. Og nu holder hun paa at gaa fra mig! Ja, hun holder paa at dø, og der er intet at gjøre.«

»Ralph, vi var venner engang; — lad mig komme ind til hende; jeg tror, hun vilde like at se mig. Synes De, det er underligt — mænd forstaar ikke altid sligt. Kan jeg komme ind?«

»Ja«, svarede han, »men vær ikke længe, og tal ikke om fortiden, og ikke om fremtiden. Vær snar, for hun holder paa at dø, og hun og jeg har meget at sige hverandre.«

Han satte sig paa trappen, til Joan kom ud af Rubys værelse. Han fulgte hende ud og lyttede til de faa ord, hun sagde med taarefyldte øine, og saa gik han tilbage til Ruby.

»Ralph, jeg er glad over, at det var Joan, du holdt af for fem seks aar siden. Jeg vidste ikke, at der var slige kvinder som hende. Jeg undres paa, hvad Charley vil sige, naar han faar vide, hun har været her! Mændene er saa underlige. Jeg sagde farvel til Jeanne ogsaa. Stakkels Jeanne. Du maa tage dig af hende. Hun har været saa snil mod mig. Hun græd ogsaa, — var det ikke rart?«

»Ruby, lille Ruby, jeg elsker dig saa høit.«

Han sad ved siden af hende og strøg hende over haanden. Det bankede i hans hode, og tankerne var halvt forvildede. Det var bare ét, som var klart for ham, — Ruby var ifærd med at gaa bort. Saa længe han holdt hende i haanden, saalænge eiede han hende, syntes han. »Der er intet paa færde — der er intet paa færde,« sang det atter for ørene paa ham. »Der er intet paa færde.«

Og aftenen gik, og natten kom. Og med natten kom stilheden.

Lidt efter lidt holdt gadelarmen op. Han reiste sig op for at tænde lys, men hun holdt ham tilbage.

»Lad det være mørkt, kjære. Jeg ser dit ansigt tydeligt alligevel, er ikke det rart? Kjære, bedrøvede ansigt; bøi dig ned og kys mig — — Ralph, jeg begynder at blive lidt ræd, hold mig fastere i haanden. Du vil vel tænke ofte paa mig, naar jeg er død, ikke sandt, — ikke uvenligt, men med ømhed, for skjønt jeg er en slet kvinde, har jeg elsket dig saa høit, saa høit. Er jeg en meget slet kvinde?«

»Min Gud! Nei!« Han forsøgte at være rolig. Han maatte ikke skræmme Ruby.

»Ralph, gid du vilde læse lidt for mig. Jeg tror, vi lettere skulde finde ord for at sige hverandre det, vi skal, hvis du læste lidt. Men nei, du maa ikke gaa efter nogen bog. Kan du ikke huske noget?«

Hvor haardt det var at være rolig. Huskede han ikke noget om søvn?

»Nu mindes jeg ikke andet end et lidet brudstykke, skal jeg forsøge at sige det frem for dig kjære? Det handler om søvn, ser du:

»God nat, du kjære! Maa din søvn bli sød,
vaagn ei for snart, — glem, hvor du bittert stred.
I søvnens tause land er sorgen død;
der bringer drømmen atter barnefred!
Vaagn ei, min elskling! Slukt er solens glød,
den rinder aldrig mer for dig og mig,
God nat, du kjære! Maa din søvn bli sød,
og mindet lyse paa din drømmevei!«

»Det er alt, hvad jeg husker!«

Det var, som om alt dirrede i og om ham.

»Tak Ralph. Den gjorde ligesom døden lidt lettere. Skjælv ikke, kjæreste ven, — gruer du for at miste mig? Arme Ralph, det er haardt, at du skal blive saa alene! Jeg tror ikke, du nogensinde faar vide, hvor dybt jeg har elsket dig. Nu tror jeg, den kommer — døden! Hjælp mig, Ralph! Kom nærmere! Jeg er ræd. Jeg kan ikke gaa fra dig! Aa, Ralph, slaa armene om mig, og læg dit hode paa puden ved siden af mig. Slip mig ikke!«

»Ruby — Ruby!«

»Slip mig ikke, før jeg er død. Det er forfærdeligt at dø, — lad mig kysse dig og føle dig tæt hos mig. Du maa ikke glemme mig, — — og du maa skrive bogen min — — og du vil bestandig mindes mig og vor kjærlighed, Ralph?«

»Ruby, kys mig, min elskede!« stønnede han. »Vær ikke ræd; jeg er her. Vi er sammen; der er ikke noget at være bange for!«

»Nei, det er ikke noget at være bange for. Nu kommer søvnen — den siste! Læg dine læber mod mine, min kjære, kjække gut — endnu engang!«

Spektral-analysen.

Kortfattet fremstilling.

(Af S. A. Ramsvig).

I tilslutning til *Kringsjaas* biografi af afdøde professor Robert Bunsen skal her meddeles en kortfattet fremstilling af spektral-analysen.

I aaret 1859 gjorde Bunsen i forening med prof. Kirchhoff den opdagelse, at man ved undersøgelsen af et brændende eller glødende legemes lys-straaler, selv i den aller største afstand, kan udfinde, af hvilke stoffer det glødende legeme bestaar. Denne undersøgelses-metode kaldes *spektral-analyse* og har skaffet os høist mærkværdige oplysninger om solens og de øvrige fiks-stjerners samt kometers og taagepletters fysiske beskaffenhed og kemiske sammensætning. Spektral-analysen beror paa følgende eiendommeligheder ved lyset:

Lader man sollys falde ind gjennem en liden aabning i et mørkt rum, og man stiller en skjærm foran aabningen, saa vil der paa skjærmen dannes et rundt farveløst billede af solen. Anbringer man derimod tæt indenfor aabningen et *trekantet glasprisma*, hvorigjennem solstraalerne maa passere, saa brydes de gjennem prismet og afbøies fra den retlinjede vei, samt opløses i forskjellige farvede straaler, hvilket fænomen kaldes lysets *dispersion* eller *farve-spredning*, og der opstaar paa skjærmen et forlænget lyst felt eller en række farvede straaler. Dette farvede billede kaldes *solspektrum*, og den ene ende deraf, den, som afviger minst fra retningen af det indfaldende lys, er *rød*, medens den, der mest afviger, er *violet*. Solspektrets farver viser sig i samme rækkefølge som farverne i regnbuen, nemlig: *rødt*, *orange*, *gult*, *grønt*, *blaat*, *indigo*, *violet*. Af disse syv farver har violet den største og orange den minste udstrækning. Efter den berømte englænder Isak Newton, der i aaret 1666 paa denne maade studerede sollysets farvede bestanddele, kaldes dette pragtfulde billede

ogsaa *Newtons farvespektrum.* Ved denne sin storartede opdagelse: sammensætningen af det farvede sollys, aabnede Newton et nyt felt for undersøgelser, som han dog ingenlunde udtømte. Først halvandet hundred aar efter Newton, i aaret 1802, opdagede den engelske fysiker Wollaston, at solspektret er gjennemtrukket af mørke linjer, der alle er vinkelrette mod spektrets længderetning. I aaret 1815 gjorde den berømte optiske instrumentmager i München, Frauenhofer, disse linjer til gjenstand for nøiagtigere undersøgelse; han opdagede omtrent 600 og maalte deres indbyrdes afstand; de benævnes efter ham i almindelighed *Frauenhoferske linjer.* Frauenhofer mærkede de mest fremtrædende med alfabetets 8 første bogstaver: A, B, C, D, E, F, G, H. Af disse ligger linjerne A og B i spektrets røde felt, C paa grænsen af orange, D i orange, nær ved det gule, E i det grønne, F i det blaa, G i indigo og H i violet.

Englænderen Brewster fandt senere 2000 Frauenhoferske linjer i solspektret. For tiden kjender man ca. 5000. Frauenhofer fandt desuden, at andre lyskilder, saa som det elektriske lys, lampelys o. s. v. frembringer spektra, der er ganske forskjellige fra solspektret, nemlig saaledes, at de ikke er gjennemtrukne af mørke, men af *lyse* linjer, der har forskjellig beliggenhed. Indfører man f. eks. i en spiritusflamme metallet natrium og opløser ved hjælp af et prisma lyset fra flammen, saa dannes der egentlig ikke noget spektrum, men der viser sig en stærkt lysende, gul linje. Frauenhofer gjorde nu den vigtige opdagelse, at den gule linje i natriumets spektrum altid viser sig paa samme sted som den mørke linje D i solspektret. Forskjellige metalsalte, som man anbringer i flammen, frembringer mørke spektra med forskjelligt farvede lysende linjer. Kobber- og sølvsalte giver grønne linjer, strontium-salte giver røde o. s. v. Englænderen Weatstone opdagede i 1855, at elektriske funker, der springer over mellem to metaller, hvoraf partikler medfølger og fordamper, ogsaa giver afbrudte spektra med lyse farvede linjer. Heraf drager man den slutning, at det lys, der udsendes fra en glødende damp- eller gas-masse, blot indeholder visse bestemte slags straaler, hvorfor disse efter brydningen i prismet ikke kan give et saakaldt *kontinuerligt* eller *sammenhængende* uafbrudt spektrum, men blot enkelte fra hverandre adskilte lysende linjer med mørke mellemrum. Englænderen Talbot paaviste allerede i 1854, at man ved at undersøge spektret af kunstige flammer, hvori man forbrænder forskjelligartede stoffer, har et sikkert middel til med stor sikkerhed at paavise endog det minste spor af et stof.

Men hvorledes opstaar de mørke Frauenhoferske linjer i sol-

spektret? Dette spørsmaal vedblev længe at være en gaade, og det var først Bunsen og Kirchhoff, der løste dette vanskelige og vigtige problem og derved grundlagde spektral-analysen, idet de konstruerede et apparat, som de kaldte *spektroskop*, og som i det væsentlige bestaar af følgende dele: 1) et rør, den saakaldte *kollimator* eller spalte-rør, der i den ene ende er forsynet med en snever spalte med parallele kanter, hvorigjennem det lys, der skal analyseres, trænger ind, og hvis straaler ved en i røret anbragt glaslinse blir parallele; 2) et *prisma* eller flere bag hinanden liggende prismer, der spreder lyset og frembringer spektret; 3) en liden *kikkert*, forsynet med et mikrometer, hvorved man iagttager spektret og maaler afstanden mellem de mørke og lyse linjer, og endelig ofte ogsaa 4) et *skala-rør*, der paa den yderste ende er forsynet med en paa glas fotograferet mikroskopisk skala, og paa den anden ende en samlelinse. Ved et foran skalaen anbragt brændende lys blir denne stærkt belyst, og billedet kastes af samlelinsen paa den ene side af prismaet og reflekteres af dette saaledes i kikkerten, at iagttagerens øie ser skala og spektrum over hinanden. Den nedre halvdel af spalten i spalterøret er sædvanlig dækket med et prisma, hvorved det blir muligt samtidig at iagttage to spektra og sammenligne dem.

Før apparatets benyttelse indstiller man først nøiagtig kikkerten og skalarøret, dækker prismet med et mørkt klæde eller med en kasse for at udestænge andet lys og bringer ind i lysgas-flammen paa en virre af platinatraad nogle korn (eller draaber) af det stof, der skal undersøges, netop i det øieblik, da man iagttager spektret gjennem kikkerten. Man ser da straks klare, farvede linjer og kan i kortere eller længere tid iagttage farve-billedet.

Bringer man en hvidglødende platinatraad foran spalten, saa faar man et sammenhængende (kontinuerligt) spektrum med alle regnbuens farver. Et lignende spektrum giver alle *faste* og *flydende* legemer, der befinder sig i hvidglødhede. Da alle faste og flydende legemer frembringer det samme kontinuerlige spektrum, saa er følgelig en undersøgelse af saadanne legemer ikke mulig ved hjælp af spektralanalysen.

Glødende gasers spektre bestaar derimod af lyse baand eller linjer, adskilte fra hverandre ved mørke mellemrum. Ethvert grundstof har som glødende gas sit særegne, eiendommelige spektrum, linje- eller stribe-spektrum. Det stof, der skal undersøges, bringes ind i flammen paa en Bunsens brænder, idet man fører en draabe af opløsningen eller nogle smaa korn af legemet paa en liden virre af platinatraad ind i flammen.

Natrium-dampens spektrum viser en enkelt lys gul linje, svarende til den mørke linje D i orange i solspektret. Litium-dampen giver to skarpt begrænsede linjer, en rød og en gul. Kalium viser paa stedet for linjerne A og B to røde striber og desuden en violet; cæsium to karakteristiske blaa linjer og nogle andre i orange, gult og grønt; strontium seks stærke røde linjer, samt en orange og en blaa; kalcium en særlig fremtrædende rød og en grøn linje; barium flere linjer i orange, gult og grønt; rubidium to violette, to mørkerøde, en orange og endelig to gule og to grønne linjer; surstof har syv klarere linjer og mange svagere. Vandstofgasens spektrum har en rød linje i C, en blaa i F og en violet i G; kvælstof har mange nær ved hinanden liggende linjer i rødt, orange og gult og baandformede striber i grønt.

Spektral-analytiske undersøgelser har ført til følgende resultater:

1. *Ethvert ugjennemsigtigt, fast eller flydende legeme, der er hvidglødende, frembringer et kontinuerligt eller sammenhængende spektrum uden mørke eller lyse linjer.*

Et saadant spektrum giver følgelig ingen oplysning om det glødende legemes kemiske beskaffenhed. Jern, sølv, kalk, magnesium o. s. v. giver alle et sammenhængende spektrum, naar de er glødende, men endnu i fast eller flydende tilstand.

2. *Ethvert kemisk enkelt eller sammensat gasformigt legeme, der ophedes til glødning (dampglød), frembringer et spektrum, der bestaar af et bestemt antal lyse, farvede linjer, hvilke er eiendommelige for hvert enkelt stof og har sin bestemte plads i spektret.*

Bunsen og Kirchhoff gjorde nemlig den iagttagelse, at ethvert metalsalt, som indbringes i en flamme og fordamper, og hvis lys opløses ved et prisma, bevirker fremkomsten af lysende linjer, der for et og samme metal er identiske eller overensstemmende med hensyn til farve og beliggenhed, men at dette er forskjelligt for de forskjellige metaller. Det ene og samme legemes spektrum forandres vistnok efter den temperatur og det tryk, hvorunder det dampformige glødende legeme befinder sig, men dette har kun indflydelse paa de lyse linjers intensitet (lysstyrke), form og antal, men ikke paa deres beliggenhed i spektret. Heraf vil det være indlysende, at, naar man ved forsøg har udfundet de karakteristiske spektral-linjer for de enkelte jordiske stoffer, man da af visse linjers optræden i en ubekjendt lys-kildes spektrum, f. eks. i en fiks-stjernes, uden videre kan slutte sig til nærværelsen af det angjældende stof, hvortil denne linje hører, i stjernen.

Bunsen og Kirchhoff har saa gjort den høist vigtige opdagelse, at de lyse linjer, der frembringes af en glødende gas eller damp, blir

mørke, naar der bag den glødende gas eller damp befinder sig en lyskilde med meget høi temperatur og stor lys-styrke, og som i og for sig selv giver et uafbrudt sammenhængende spektrum.

Kullet i den elektriske buelampe indeholder lidt af metallet natrium. Lader man spektret af lyset fra denne lampe falde paa en skjærm, saa iagttager man straks i det sammenhængende spektrum en stærkt lysende, gul linje, der er eiendommelig for natrium. Indfører man derpaa i den elektriske lampe-flamme et stykke natron, der straks fordamper i den stærke hede, saa absorberer eller opsluger natron-dampene netop straks de lys-straaler, som de selv udsender, naar de lyser, og man ser da en mørk linje nøiagtig paa det samme sted i spektret, hvor den stærkt lysende gule linje før viste sig. Det Drummondske kalklys frembringes, som bekjendt, naar kalk gløder i en brændende knaldgas-flamme. Lader man dette intensive lys kaste sine straaler gjennem en natrium-flamme, førend det falder paa prismet, saa opstaar der et spektrum med en mørk linje paa den stærkt lysende gule linjes plads. Den gule natrium-flamme har nemlig tilbageholdt alle de straaler, der har samme brydbarhed som de, den selv udsender; det klare spektrum svækkes derfor paa dette sted, og der fremtræder en skygge d. v. s. en mørk linje. En glødende gas eller damp slipper altsaa ikke de straaler gjennem, som den selv indeholder eller frembringer, men absorberer (opsluger) dem; de andre straaler passerer derimod usvækket gjennem den. »Enhver glødende gas absorberer den for samme egne straaler; derfor giver en lyskilde, hvis lys er gaaet gjennem en glødende gas, et negativt spektrum, d. v. s. et spektrum, i hvilket gasens lyse linjer er erstattede ved mørke linjer.« (Kirchhoffs lov 1860). Altsaa: *De lysende linjer kan forvandles til mørke, idet hvert glødende dampformigt legeme absorberer eller udslukker de straaler, som det selv udsender eller lader fremtræde.*

Sammenligner man ved hjælp af et mikroskop de lyse linjer i visse metallers damp-spektra, saa finder man, at enhver af disse linjer med hensyn til beliggenhed, bredde og intensitet nøie stemmer overens med de mørke linjer i solspektret. Den gule natrium-linje, saa vel som den mørke linje D i solspektret, opløses ved stærk forstørrelse i to fine nær ved hinanden beliggende linjer. Rettes nu spektroskopet saaledes, at begge spektra sees samtidig i synsfeltet, det ene over det andet, saa viser det sig, at dobbelt-linjen D er en direkte fortsættelse af den dobbelte gule natrium-linje. Jern-dampens spektrum bestaar af et stort antal, ca. 400 lyse linjer, hvoraf 80 er nøiagtigere undersøgte, og om hver af disse gjælder det samme: paa det sted,

hvor en lys linje findes, har solspektret en mørk linje, og jo lysere den første er, desto mørkere er den siste. Støttet paa disse iagttagelser, kan man nu let forklare sig opkomsten af de Frauenhoferske linjer i solspektret.

Da nemlig et spektrum med absorbtions-linjer (mørke linjer) opstaar derved, at lyset fra et hvidglødende legeme gaar gjennem et svagere glødende damp-lag, saa kan man forklare de mørke, Frauenhoferske linjer i solspektret ved den antagelse, at solen er et hvidglødende, *fast* eller *flydende* legeme, der er omgivet af et glødende hylster eller en atmosfære af glødende dampe og gaser. Af de Frauenhoferske linjers beliggenhed slutter man da ogsaa, af hvilke grundstoffer solens atmosfære bestaar.

Var solen blot en fast eller flydende masse af meget høi temperatur og ikke omgivet af nogen damp-atmosfære, vilde sollyset give et sammenhængende spektrum uden mørke linjer. Var den derimod en glødende damp-masse, maatte solspektret bestaa af enkelte fra hverandre adskilte lysende linjer. *Solspektret med sine mørke linjer beviser derimod paa det utvetydigste, at solen bestaar af en fast eller flydende, glødende kjerne, omgivet af en atmosfære, hvori findes forskjellige grundstoffer i damp-form. Fra den faste eller flydende hvidglødende solkjerne trænger lyset gjennem sol-atmosfæren, hvis glødende dampe absorberer eller udslukker alle de lysstraaler, som de selv udsender. Det farvede solspektrum maa derfor være gjennemtrukket af mørke linjer.*

Da de saaledes absorberede straaler har samme brydbarhed som de, hvilke dampene selv udsender, saa maa følgelig de mørke linjer indtage de samme steder i spektret som de lyse linjer, der er eiendommelige for sol-atmosfæren. Rigtigheden heraf bevises ogsaa derved, at naar spektroskopet rettes mod solens rand, saa at det blot opfanger lysstraaler fra sol-atmosfæren, saa opstaar der et spektrum, som blot bestaar af lyse linjer. Heraf kan det nu let indsees, at man ved hjælp af spektroskopet kan undersøge solens kemiske bestanddele eller opdage, af hvilke grundstoffer solen bestaar. Da f. eks. solspektret indeholder linjen D, maa følgelig metallet natrium findes i solen.

Ved omhyggelig sammenligning af de talrige linjer i solspektret med spektral-linjerne af de forskjellige grundstoffer paa jorden, har man opdaget følgende grundstoffer i solens atmosfære: *vandstof*, *natrium*, *barium*, *kalcium*, *magnesium*, *aluminium*, *jern*, *mangan*, *krom*, *kobolt*, *nikkel*, *zink*, *kobber*, *titan*, *kadmium*, *strontium*, *cæsium*, *uranium*, *bly*, *kalium*, *silicium* og *surstof* — alle naturligvis i glødende damp-

form. Sol-atmosfærens hovedsageligste bestanddele synes imidlertid at være vandstof og jerndamp.

Det kan vistnok med rette synes utroligt, at man ved spektroskopets hjælp kan bestemme stoffer paa en stjerne, fra hvilken lyset behøver flere aar for at naa til os. Metoden er imidlertid ligesaa sikker som andre analytiske metoder, og dens resultater ligesaa paalidelige som videnskabens overhode, saa at det er ligesaa sikkert som det meste andet, vi ved, at der *paa himmel-legemerne i vort solsystem, ja endog paa fjerne fiks-stjerner findes mange af de stoffer, som danner massen af vor jord.*

I de senere aar har flere astronomer foretaget omfattende spektroskopiske undersøgelser af en mængde fiks-stjerner, og man har derved fundet, at de bestaar af de samme grundstoffer, som findes her paa jorden. En meget vigtig anvendelse af spektral-analysen er, at man derved ogsaa kan bestemme fiks-stjernernes egen-bevægelse, nemlig ved iagttagelse af linjernes forflytning i spektret. Ligesaa har man undersøgt kometerne spektral-analytisk og i disse fundet stoffer, som er kjendte paa vor jord, navnlig kul-vandstoffer.

Englænderen Huggins var den første, som undersøgte taagepletterne paa den maade og fandt i aaret 1864, at spektret af en liden klar taage bestaar af tre farvede linjer paa mørk grund, hvoraf fremgaar den vigtige kjendsgjerning, at denne taageplet ikke blot tilsyneladende, men virkelig bestaar af stoffer i dampform. Ved tre farvede linjer faar vi saaledes en vigtig oplysning om beskaffenheden af et himmel-legeme, hvis afstand maaske engang vil kunne udtrykkes med et uhyre tal, hvilket dog ikke vil kunne give os nogen forestilling. Det er ikke naturen, som trodsigt negter at svare paa vore spørsmaal, naar vi kun forstaar at bringe den til at tale og kan tyde dens skrift. Musikens sprog er toner, stjernernes sprog er lys. Det farvede telegram — taagens spektrum — indeholder ikke blot efterretningen om, at taagepletten bestaar (eller for aartusener siden, da lyset udgik derfra, bestod) af glødende damp, men det aabenbarer ogsaa damp-taagens kemiske sammensætning, naar de tre linjers stilling sammenlignes med spektret af jordiske stoffer; det viste sig da, at de to linjer stemte overens med tilsvarende spektral-linjer af *kvælstof* og *vandstof.*

Men hvorfor viste taageplettens spektrum ikke de andre linjer, som hører til de nævnte luftarters spektra? Denne indvending forvandledes til en bekræftelse, da det iagttoges, at naar man fjerner meget smaa partier af disse luftarter fra spektroskopet, saa forsvinder efterhaanden alle striberne eller de farvede linjer, *men sist de, som*

findes i taageplettens spektrum. Vi maa derfor betragte det som bevist, at denne og flere siden undersøgte *taagepletter bestaar af glødende demp, som indeholder kvælstof og vandstof, saa at der altsaa i himmelrummet gives virkelige taager, glødende dampmasser som indeholder jordiske grundstoffer, med andre ord det af Kant og Laplace antagne hypotetiske urstof.*

For at give læseren et begreb om graden af sikkerhed med hensyn til spektral-analysens resultater, skal her anføres det bevis, som taler for, at sol-atmoffæren indeholder jern i glødende dampform: I jerndampens spektrum opdager man minst 60 lysende linjer i spektrets forskjellige dele. Lader man nu flammen af et stærkt lys, der i og for sig blot giver et ganske rent, linjefrit spektrum, gjennemlyse en saadan jerndamp, saa forvandles samtlige 60 lyse linjer til mørke. Ved nøiagtig maaling finder man tillige, at samtlige 60 linjer findes nøiagtig paa det samme sted i spektret, hvor de Frauenhoferske er beliggende. Men har altsaa her 60 vidner om fordampning af jern i sol-atmoffæren. Antager man nu, at hvert vidne for sig er tvilsomt, og at dets vidnesbyrd kun har halv sandsynlighed, saa fremgaar det af en bekjendt beregning, at troværdigheden ved upartiske vidners udsagn vokser efter potensen af vidnernes antal, hvilket i nærværende tilfælde giver en sandsynlighed lig $^1/_2$ til 60de potens, med andre ord: Sandsynligheden er saa stor, at man kan vædde en mod en trillion paa, at jern fordampede i solens atmosfære. Men denne sandsynlighed er saa nær den fulde vished, at man med større sikkerhed kan stole derpaa end paa udsagnet af en videnskabelig deputation af kemikere, som man sendte direkte til solen for kemisk at undersøge jernet.

Spektral-analysen har ydet kemien, væsentlige tjenester. De ringeste mængder af et stof frembringer de for samme eiendommelige linjer i deres spektrum. Som eksempel paa, hvor følsom reaktionen ved spektral-analysen er, kan anføres, at man ved dens hjælp kan paavise en mængde af $^1/_{14}$ milliontedel af et milligram natrium $^1/_{600\,000}$ milligram litium, $^1/_{300\,000}$ milligram strontium osv. — mængder, for hvis lidenhed tanken svimler.

Ved spektral-analysen er opdaget nye elementer eller grundstoffer saasom *cæsium, rubidium, thallium, indium* o. a. Rubidium er i 1860 og cæsium i 1861 opdaget af professor Bunsen. Thallium opdagedes i 1861 af den engelske fysiker Crookes, og indium i 1863 af de to tyske forskere Reich og Richter.

Ogsaa til undersøgelse af levnetsmidler, til erkjendelse af mange

stoffer i blodet, mange sygdomme, til paavisning af forgiftninger osv. har spektral-analysen faaet anvendelse.

Spektral-analysens egentlige kosmopolitiske betydning ligger imidlertid deri, at det ved denne undersøgelses-metode er blet muligt at skaffe os oplysning om himmel-legemernes kemiske beskaffenhed og natur, og at astronomerne for tiden kan foretage en nøiagtig kemisk analyse af de glødende verdens-kloder, der er millioner billioner, ja endog milliarder mile fjernede fra vor jord.

Spektral-analysen hører unegtelig til en af vort aarhundreds største erobringer paa fysikens og kemiens omraade. Blot denne ene opdagelse med dens omfattende resultater vilde have været nok til at skjænke Robert Bunsen rang blandt vor tids mest heldige og fremragende naturforskere.

Rumænernes folkeviser.

(Efter **Edouard Schurè** i *Revue Bleue*).

Rumænien hører til Europas afkroge; dets sprog lever sit stille liv hjemme, følgelig kjendes dets literatur kun af de tilfældige forskere, som for at beherske alle latinens dattersprog ogsaa har umaget sig med at studere rumænsk. En stor begivenhed for alle, som gjerne vil sætte sig ind i andre national-literaturer end de almindeligt tilgjængelige tre verdens-sprogs, er det derfor, at der netop er udkommet en *fransk* oversættelse af rumænernes folkeviser. Oversættelsen skyldes frøken Helena Vacaresco og prises for sin fuldkommenhed. Saa fortrinlige skal de franske vers være, at man har paastaaet, at de ikke er oversættelser; den originale rumænske tekst er nemlig ikke udgivet. For dem, som muligens vil gribe leiligheden til at læse oversættelsen, anfører vi bogens franske titel: »Le Rhapsode de la Dambovita — chansons, ballades roumaines recueillies par Hélène Vacaresco.« Det kan kun beklages, at melodierne ikke endnu er offentliggjort; viserne synges af vandrende sangere, ledsaget af akkorder paa *kobza'en*, den rumænske gitar.

Alle viserne indrammes af omkvæd, der baade indleder og afslutter selve sangen og ligesom angiver dens eiendommelige grundstemning. Ofte fattes enhver sammenhæng mellem dette omkvæd og visens indhold; man kunde antage omkvædet for en gammel, ellers glemt vise. Omkvædet kan tidt eie en ganske særegen evne til med

sine faa ord at vække en poetisk stemning. Saaledes indledes og slutter en sang om to unge piger, som taler sammen om den lykke, som ikke lader sig finde, med følgende strofe: »Kom om kvælden, naar sig maanen løfter — saa skal du se, hvor rød den er; — men du liker bedre se den bleg — som en dødning.« Finere kunde ikke modsætningen mellem de to unges temperament antydes. I et par træk maler disse omkvæd ofte det tungsindige rumænske landskab, den endeløse korn-slette med fjerne rader af popler, og langt ude i syns-randen kammen af blaa fjelde, og oppe i luften høstens ustanselige tog af trækkende svaler.

Hvad synger de unge piger om? De betror hinanden sine hjertes-anliggender. Gutten, som har mødt dem ved brønden eller stanset udenfor ruden og gløttet efter dem. Soldaten, som red strunk forbi; tsigøineren eller haiduken, landstrygeren med de farlige øine. Sørgmodig er rumæner-pigens elskov, indesluttet og blyg. Hun vover ikke at smile til ham, hun længes imod. Rørende synger den glemte: »Her sidder jeg glemt, og naar solen titter ind gjennem ruden, da undres jeg over, den endnu kan huske veien til mig. Han, jeg elsker, han mindes ei mig. Jorden mindes ei kornet i laden, himlen mindes ei skyen igaar, græsset mindes ei duggen i morges. Her sidder jeg glemt, og naar solen titter ind gjennem ruden, da undres jeg over, den endnu kan huske veien til mig.« Den forladte trygler: »Jeg ved, hvordan dine øine en anden fanger og binder; for de er alt for mig. Syng hende kun ei de sange, du en gang sang til mig; du maa gjerne synge saa vakkert, men bare ikke det samme. Om kvælden skal kornet paa sletten synge for mig om dig. Men jeg vil lade, som jeg ikke kjender dig; for saa synger det bare om dig. Og saa frydes jeg uden at takke, lig marken ved himmelens regn.«

»Hjertet i aske« heder en vise, som med et gribende billed maler en usigelig tung sorg. Den lyder i al sin lidenskabelighed:

Søster, jeg er sovnet ind ved ilden,
og hjertet brændte, mens jeg sov.
Og da jeg vaagned, var det bare aske,
og asken den var varm.
Og mor kom ind og sagde, hun var træt.
Jeg svared: Vil du ha' lidt aske?
Mer har jeg ei.
Og far kom ind og sagde:
Den byge tog min ager, jeg er knust.
Jeg svared: Vil du ha' lidt aske?

Og søster kom ind og sagde:
Min ven gaar til en anden, jeg holder det ikke ud.
Jeg svared: Vil du ha' lidt aske?
Min kjæreste kom ind og sagde:
Du er mig ikke huld, jeg tæres hen af tvil.
Jeg svared: Vil du ha' lidt aske?
Og døden kom ind og sagde:
Jeg længes efter dit unge liv, for det skal jorden faa.
Jeg svared: Vil du ha' lidt aske?

Hvorledes kunde der findes bedre ord for, hvad en kort rædselsstund kan udrette til et helt livs ødelæggelse! En lignende stemning klinger i den »Siste Dag«. En kvinde har ikke faaet ham, hun elsked. Saa ligger han for døden, og hun faar endelig lov til at nærme sig hans hodegjærde.

Jeg satte mig til dig hen og sagde:
Hele livet var du deres,
jeg ta'r din siste dag.
Og du sukked ikke, ikke græd du,
bare sagde: Det er godt.
Da solen sank, da ogsaa sank
den siste dag, du leved her for mig.
Men dagen efter, alle dage siden
du laa i graven, og den sagde:
Jeg tog det alt, nu kan jeg lukke mig.

Tungsindig og resigneret i elskov er rumænerinden, som mor er hun storslagen. Hvor det gjælder barnet, det være i fryd eller sorg, finder hun ord i sin sang, som endnu aldrig har lydt, hverken ved barsel eller gravøl. Den kvinde, som ingen barn faar, er det ulykkeligste væsen paa jorden. Det heder i en vise:

Barnløs kvinde ynker selv en enke.
Taarerne, hun græder, Gud ei tæller,
siden ingen smaa dem tørrer af.
Hendes grav blir glemt; for stien
over kirkegaarden traakker barne-fod.

Til gjengjæld er der ikke ende paa de drømme, som lykkelige mødre drømmer om sine sønners vordende storhed.

Hvad gutterne selv synger om? Deres helt er krigs-manden med blinkende kniv i belte og falke-fjær i skind-bremmet hue, tumlende sin spræke ganger gjennem landsbyen, saa pigernes øine bare ser ham. Krigs-manden eller rettere haiduken, den lystige fyr, som har en kjæreste i hver grænd og lever halvt som bandit. Har han end mange hjerter paa samvittigheden, hænder det tidt, han selv

render sig fast i den snare, en sortøiet tater-tøs lægger for hans fod. Den rumænske folkevise pleier at kunne synges hjemme i stuen for tugtige øren; den bruger derfor aldrig ligefremme udtryk om forførelse og vildt liv. Den forlokkende tater-tøs, som tager haidukens liv og saaledes uafvidende hevner landsbyernes svegne døtre, skildres som en »kvinde, hvem blomsterne er ligegyldige, og som danser saa rapt, at man ikke hører hjertet slaa. Hendes fingre rører ikke tenen, men leger snildt med dolk. Haiduken ved saare vel, hun venter paa den stund, hun kan støde ham klingen i hjertet. Han gaar op til hende, forlyster sine øine og siger: Her har du mig, stød til!« Men naar disse viser synges, siger unggutterne til sangeren: Tal ikke mer derom, kobzar; vi elsker ogsaa denne skjønne! Og pigerne lægger til: Tal ikke mer derom, kobzar; vi elsker ogsaa denne haiduk. En morgenstund ser kobzaren haiduken færdes blandt de andre mandfolk.

Han holdt en blomst i haanden,
Det var hans unge aar.
Han holdt en blomst i munden,
Det var hans raske sang.
Han bar en blomst i belte,
Det var hans elskovs glød.

Om kvælden ser kobzaren haiduken vanke om ved maanens opgang. Han bærer fremdeles sin blomst i haanden, sin blomst i munden, sin blomst i belte; men nu er de visne alt.

Eller der synges om bonde-gutten, som al dagen lang maa træle paa gaarden, med værk i hjertet, fordi haiduken har snappet kjæresten fra ham. Og han længes efter at se skurkens blod — »men jeg orker ikke se ham, selv for at slaa ham ihjæl; bare kniven kunde gaa did alene! men ak, hvad hjalp vel mig hans blod.«

Ægte rumænsk er balladen om de »To Knive«.

Min bror han eied to blinkende knive,
de lynte paa væggen i kors
Og jeg skjønte ei, hvorfor min bror var saa stolt af de knive to.
Naar solen synker i elven, ligger sletten der glødende rød.
Om han, jeg elsker, elsked mig, mit hele lange liv
jeg bare sang om min elskov
og sømmed ham skjorter af lærred fint.
Naar det er ganske sort i rummet,
da hører jeg knivene tale;
Den ene siger: jeg dræbte konen.
Den anden: jeg dræbte manden.

Den ene siger: Hendes blod var seigt som ægget under fugle-vinge.
Den anden: Hans blod var rødt
som vin i blanke glas.
Skal du til deres hus, gaar veien over bækken,
og huset aned ikke, at vores komme gjaldt
død over mand og kone.
Hun havde hode-tøiet paa
og spanger om sin arm.
Hun hørte bækken rinde, da hendes siste time
ogsaa randt.
Og siden efter kommer konens sjæl
og mandens sjæl igjen at bande os
og siger: Blinkende knive i kors paa væg,
hvad har I gjort med vort blod?
Og vi gjensvarer deres sjæle:
Bækken vasked blodet bort, og bækken rinder vid're.
Hvad har I gjort med vores blod? saa spør de arme sjæle.
Solen tørred blodet op, og solen skinner vid're.
Sjælene spør: hvad har I gjort med vores blod?
Det har vi drukket, og nu blinker vi.
Poplen staar med blanke blade,
mit halsbaand har perler graa.
Kobzarens røst gir gjenlyd i den tyste nat.

Kobzarens viser handler ofte om samtaler mellem levende og dødninger. »Mit vindu vender mod grave — og gravene skuer mit liv« — et omkvæd som dette aabenbarer den nære sammenhæng, som der i al patriarkalsk poesi er mellem dyrkelsen af de døde og dyrkelsen af hjemmets arne. Kun maa det mærkes, at de rumænske visers gjengangere ikke, i lighed med de bretonske visers (gwerziu'ers) er noget forskjelligt fra den døde krop. Rumænernes opfatning af det hinsides liv er ganske hedensk og ganske primitiv; der er aldrig tale hverken om helvede eller paradis. Sjælen er et og det samme som dødningen i graven; det er med denne selv, man samtaler (akkurat som i de gamle nordiske sagn og viser).

Disse dødninge-viser er yderst barnlige baade i indhold og tone. Saaledes visen om den unge pige ved kjærestens grav; den døde løfter sig halvt op af jorden og vil drage hende ned i graven til sig, men grav-korset holder dem fra hinanden, til faren kommer og i vrede dræber datteren. De døde kræver fortsat troskab og regner det for at dø om igjen, hvis den gjenlevende glemmer sorgen og fæster en anden.

Forfædre-dyrkelsen har noget dystert ved sig, den svinger mellem arnen og graven som slægtens to hoved-hjørnestene. Dens evige krav er slægtens fortsættelse. Ved siden af arnen, der brænder i gaardens

midte, er ogsaa brønden et helligt sted for den rumænske bonde. Brønden er landsbyens midtpunkt. Did flokkes piger og koner; der vander den farende svend sin hest; did bæres nye tidender til mænd og oldinger. Brønden har i tidernes løb hørt meget, taus grunder den over landsbyens saga og slægternes skjæbne. Paa brøndens rand tager kobzaren sæde, naar han mødig stanser sin vandring; dens svale aande klarer hans røst, og fra dens lønlige dyb stiger stemning op til hans sang.

— Forfatteren har af frøken Vacarescos samling faaet det indtryk, at den rumænske folke-poesi eier slaver-folkenes stemningsfylde, men udtrykker sig med latiner-folkenes strenge sans for klare billeder og faste linjer. Uvist, om dette beror paa en oprindelig blods-blanding eller paa det nære naboskab mellem to racer. Med al sin blide melankoli, al sin vilde lidenskabelighed, al sin ægte slaviske resignation, gjennem-strømmes rumænernes viser af sundhed og kraft. Sorg og savn, taarer og blod fylder dem, men de aander dog af den evig-blaa himmels stærke, friske luft. Kobzaren besynger ensteds en kvinde, som græder, men alligevel rækker sin knuste kande frem til læskelse — ret et billede paa den rumænske poesi selv.

Sangenes dybeste værdi stikker i deres ægte ariske adel. Mandens raske kriger-hu, slægtens dyrkelse af arnen og fædrenes grave udgjør netop de dyder, vor hvide races moralske grundvold hviler paa. Som faa af sine brødre-stammer har det rumænske bondefolk værnet denne arv. Hvad saa end den videnskabelige *folklore* kan have at bemærke til det, bør alle elskere af poesi være oversætterinden tak-skyldige, fordi hun rækker os denne dusk friske blomster i slig en skikkelse, at de fremdeles eier sin duft.

Pesten.

(Efter A. Dastre i *Revue des Deux Mondes*).

I.

Den pest, som i tidernes løb saa ofte har herjet Vest-Europa, har ikke hjemme der og har ikke været istand til at sætte sig fast paa noget bestemt punkt. Den er et produkt, som er indført fra Østen, og har to arnesteder: det ægyptiske og det indo-kinesiske. For omtrent en menneskealder siden mente man i den medicinske verden, at pestens hjemland var Nil-deltaet, men denne teori er nu

blet udvidet, da det ved senere undersøgelser har vist sig, at de historiske epidemier, som fra tid til anden har hjemsøgt menneskeheden har været enten af ægyptisk eller indo-kinesisk oprindelse.

Man ved nu, at Ægypten allerede har været smittet af pesten i det tredje aarhundred før Kristus; men det første forfærdelige udbrud er den saakaldte justinianske pest omkring midten af det sjette aarhundred efter Kristus, da den berømte Justinian var keiser i det øst-romerske rige. Paa det niende korstogs tid, omkring 1270, herjede den frygtelig blandt korsfarerne i Tunis og kostede som bekjendt den franske konge Ludvig den Hellige livet. I 1720 blev den paa et skib bragt fra Port Said til Marseille, hvor den slog ned hvert tredje individ, og optraadte siden to gange i samme aarhundred med omtrent 20—30 aars mellemrum. Endelig viste den sig paa Malta i 1813. I det hele kan det siges, at Nil-deltaet lige til midten af indeværende aarhundred ikke har ophørt at være et af pestens moderlande, og at sygdommen virkelig var hjemmehørende *(endemisk)* i dette strøg. Dette fremgaar blandt andet deraf, at der mellem aarene 1783 og 1844 forekommer ikke mindre end 21 udbrud af pest i Ægypten. Den mest bekjendte af disse er det, som indtraf under Napoleons tog i 1798 og bortrev omkring 2000 af den franske armé.

Denne aartusener lange smitte af Ægyptens jord ophørte endelig i 1844, som af den grund er et mærkeaar i pest-epidemiens historie. Fra dette aar er pesten dræbt i Ægypten og dermed paa alle steder, hvor den havde spredt sig fra dette land. Rigtignok har den paa grund af mangelfuld sanitets-organisation atter vist sig i Ægypten — saaledes i Alexandria i 1896 — men denne farsot er ikke nogen gjenoplivelse af den gamle ægyptiske, men er indført fra Bombay — altsaa af indisk, eller for at holde os til vor første mere udførlige betegnelse, af indo-kinesisk oprindelse. Det er denne pest-art, som under det frygtelige navn *den Sorte Død* hjemsøgte Europa mellem aarene 1347 og 1351 og herjede ikke minst rædselsfuldt i Norge. I det hele bortrev denne farsot i løbet af de nævnte fire aar ikke mindre end 25 millioner mennesker af de 105 millioner, hvortil Europas befolkning dengang anslaaes.

Den Sorte Død hører hjemme i Kina, og der er ingen tvil om, at den pest, der i de senere aar har foruroliget verden — aller sist nu i Oporto — ligeledes skriver sig fra det kinesiske rige. Pesten, der sandsynligvis er endemisk i egnen omkring Kanton, samt paa Formosa og med sikkerhed er endemisk i provinsen Jynnan, har siden 1894 antaget en epidemisk karakter i disse strøg.

Derfra har den efterhaanden udbredt sig ind i Bag-Indien til de Malajiske Øer, videre til For-Indien og nordover langs den Persiske Bugt. Mod syd er den skudt ned i portugisisk Øst-Afrika, har derfra gaaet over Madagaskar, Mauritius og Réunion, passerede Kap Haab, krydsede Atlanteren og har tilslut vist sig i Syd-Amerika, hvor den blev officielt konstateret i Paraguays hovedstad Assomption i forrige maaned.

Ved siden af disse ældste arnesteder har man i senere tid opdaget en række andre, hvor pesten ogsaa maa siges at være endemisk. De vigtigste af disse er egnene omkring Baikal-sjøen i Sibirien og de store sjøer i Central-Afrika, der danner Nilens kilder. Endvidere maa nævnes en del af Eufrat-dalen og Arabien samt de armenisk-kaukasiske grænse-distrikter. Vest-Europa er saaledes truet fra forskjellige kanter, men faktisk eksisterer der kun virkelig fare fra en, nemlig den kinesiske. Tillands gjør pesten — som al historie og erfaring lærer os — kun daarlig fremgang; men desto farligere er sjøveien. Gjennem det Røde Hav og Suez-kanalen kan vi stadig frygte dens komme.

II.

Europa har til at værge sig mod angreb af denne frygtelige fiende et tredobbelt beskyttelses-system, der omgiver det ligesom et tredobbelt panser. Det første er organisationen af den internationale sanitets-tjeneste; det andet havnepoliti-tjenesten; det tredje videnskabelige metoder. Vi skal se lidt nærmere paa disse systemers værd og betydning for os alle.

Det har været udtalt paa en række kongres-møder, at den mest effektive vei til at stanse pesten er at anlægge et lazaret paa El Tor i det Røde Hav og forbyde ethvert skib fra smittede egne at passere ind i Suez-kanalen uden efter den aller grundigste desinfektion. Dette vilde naturligvis volde adskillige forsinkelser for skibsfarten, og England har derfor modsat sig det af hensyn til sine handelsinteresser. Selv har det nemlig ingen direkte fare at frygte, da pestens inkubationstid (ɔ: den tid, inden hvilken en sygdom bryder ud, fra smitte-overføringen finder sted) ikke er mere end omkring ti dage, og pest-kilden saaledes vil være dræbt, før skibet naar frem til England.

Paa denne maade blir det havnepolitiets opgave at raade bod paa den mangelfulde internationale sanitets-tjeneste. Det sker som bekjendt ved, at skibe fra smittede steder underkastes karantæne. Det er vort andet panser mod den fæle fiende. Men heller ikke

det er tilstrækkeligt. Karantæne-forholdsreglerne hindrer rigtignok, at der landsættes syge og folk, som kan antages at være smittede, men for hvem inkubations-tiden endnu ikke er over. Men da pesten overføres ikke bare fra det ene menneske til det andet, men ogsaa gjennem dyr — navnlig rotter — og endelig gjennem en hel del varer, som korn, huder, uld o. l., er det faktisk umuligt for karantæne-politiet at møde pest-smitten paa nogen effektiv betryggende maade. Der maatte træffes slige foranstaltninger, at de smittede havne praktisk talt kom til at belægges med interdikt. Sundheds-politiet paa de enkelte steder viger tilbage for den svære opgave, ligesom den internationale sanitets-tjeneste har veget tilbage for sin. Eller det opsætter, i beste fald, til det aller siste med at gjøre sin pligt. Paa denne maade blir der, saa at sige, en flænge i panseret, hvorigjennem den dræbende fiende trænger ind. Saaledes er det uden tvil gaaet til i Oporto, hvor pesten synes at være indført af et engelsk skib »*City of Cork*«.

Et af de virksomste midler at gribe til, naar pest er konstateret i en by, er at isolere den ved sanitets-kordonner. Denne forholds-regel, der er praktiseret med stort held saa sent som i 1878 i Rusland, lader sig imidlertid kun anvende overfor smaa-stæder. Med større byer — ikke at tale om saa store som Oporto (80,000 ind-byggere) — er de absolut unyttige, fordi sanitets-kordonnen ikke er, ikke kan være ubrydelig. Det blev derfor fra lægevidenskabeligt hold bestemt krævet, at den sanitets-kordon, hvormed Oporto til en begyndelse var omgivet, skulde hæves, og at man isteden skulde se til at bekjæmpe ondet med de midler, som staar til den moderne lægevidenskabs raadighed, navnlig russeren Haffkines vakcine og franskmanden Yersins anti-pest-serum. Skjønt disse midler ingenlunde er istand til at dræbe pesten med en eneste gang — det er f. eks. udtalt af franske læger, at pesten i Oporto vil holde sig maanedsvis, kanske aarevis — er de alligevel istand til at yde saadan betryggelse, at der ikke længer eksisterer nogen som helst grund til særlig frygt.

III.

Hovedaarsagen til, at pesten ikke er blet mødt energisk nok i begyndelsen, har stadig været den, at man har taget feil af syg-dommens sande natur. Man har ikke været istand til at identificere den med tilstrækkelig nøiagtighed under dens forskjellige forklædninger. Dette hul i den medicinske viden er nu udfyldt. Yersins opdagelse af pest-bacillen i 1894, den nøiagtige bestemmelse af dens væsen og udvikling, de forskjellige maader, hvorpaa den kan indføres i

organismen, og de uordener, som den der kan fremkalde — alt dette kaster et nyt lys over sygdommens natur og lader os opdage den under alle dens former. Endelig sætter den bakteriologiske undersøgelse os istand til at fjerne de siste tvil og fastslaa diagnosen.

Efter disse opdagelser er man kommen til det resultat, at der eksisterer to hovedformer for pest, bylde-pest og lunge-pest, og ved siden deraf en tredje, den saakaldte »septicemiske pest«, eller pest gjennem direkte blod-forgiftning.

De to hovedformer svarer til de to hovedveie, hvorigjennem pest-bacillen trænger ind i legemet: enten gjennem huden eller gjennem lungen. I første tilfælde angriber smitte-mikroben organismen ved at trænge ind i huden gjennem en eller anden finne, kvisse, flænge, rift og lignende, eller som følge af et insekt-stik eller bid af et eller andet smittet dyr, som f. eks., rotte, mus eller abe. Bacillen gaar gjennem lymfekarrene til de nærmeste nerveknuder, hvor den sætter sig fast og fremkalder betændelse. Disse betændte nerveknuder er det, som man kalder bylder. Ved siden heraf har man ogsaa andre symptomer, en brændende feber, der gaar over til delirium og derefter til fuldstændig afslappelse. Alt dette er saa tydelige symptomer paa den almindelige pest, at vi i den kan gjenkjende de fleste af de epidemier, som er beskrevne af oldtidens forfattere.

Sygdommen, hvis styrke afhænger af den maade, hvorpaa bylderne udvikler sig gjennem materie- eller skorpe-dannelse, har en forskjellig dødelighed. Man kan sige, at bylde-pesten gjennemsnitlig dræber 1 paa 3 af europæerne og 2 paa 3 af indfødte, hinduere eller kinesere. Døden indtræder gjerne henimod den femte dag, sjelden den anden eller endog den første. Pludselige dødsfald er sjeldne for denne art af sygdommen. Som bylde-pestens forløber eller efterslæt maa i samme forbindelse nævnes den saakaldte »formildede eller ambulerende pest«, der er omtalt af ældre forfattere. Den viser i overordentlig mild grad, i det væsentlige, samme symptomer som den almindelige bylde-pest.

Den anden hovedform for pest er, som vi allerede har nævnt, lunge-pesten. Den angriber organismen gjennem luft-veiene, hvor den kommer ind sammen med støv-partikler, og trænger ned gjennem halsen saa langt som til luftrørets forgreninger. Her sætter den sig fast og giver anledning til en speciel lungebetændelse. Denne sygdom er særdeles alvorlig, baade for patienten selv og hans omgivelser. Den syges opspytninger er fulde af baciller, som, hvis de faar lov at tørke, blander sig med støvet og er istand til at udbrede smitte under den frygteligste form. Lungepesten er i virkeligheden næsten

bestandig dødelig. Den aller gunstigste statistik kan neppe opvise en helbredelse paa ti tilfælde. De mest morderiske epidemier er de, hvori smitten tager denne form. Døden indtræder i almindelighed paa den fjerde dag; sjelden paa den ottende eller niende. Heftig aandenød og blod-spytning er de uhyggelige symptomer paa den frygtelige sygdom.

Foruden gjennem hudens og lungernes lymfekar kan mikroben, øieblikkelig der er fremkaldt et saar et eller andet sted, falde lige ind i et blodkar. Istedenfor at gjennemtrækkes langsomt og progressivt blir blodet paa denne maade gjenstand for en øieblikkelig forgiftning. Angrebet er voldsomt. Der indtræder øieblikkelig intens febertilstand hos den syge med en temperatur af 40—42 grader, ledsaget af vildt delirium. Fra slutten af første dag indtræder fuldstændig afslappelse. Derefter følger blod-udtrædelse i alle organer: under huden, gjennem næsens slim-hinder og øiets kjertler, i indvoldene og urinblæren. Pletter, som først er røde, derefter sorte, viser sig under huden. Deraf navnet »den sorte død«. Det er sandsynligt, at ved denne rædselsfulde epidemi, som fra sit hjemland i Himalaiaegnene i Kina herjede verden omkring midten af det 14de aarhundred, skyldtes den skræk-indjagende dødelighed den omstændighed, at den optraadte som blod-forgiftningspest og lunge-pest.

IV.

Alle disse frygtelige epidemier har naturligvis tidlig givet anledning til mange slags formodninger, hvoraf en enkelt har vist sig at være ganske korrekt. Allerede ved midten af det 17de aarhundred fremsatte en i sin tid berømt jesuit-pater A. Kircher den teori, at pesten skyldtes mangfoldiggjørelsen af en levende parasit, et snyltedyr, som han forsøgte at finde i byldernes materie-afsondring. En lignende teori fremsatte en læge fra Lyon, J. B. Griffon, i begyndelsen af forrige aarhundred. Men de instrumenter, der stod til deres raadighed, var desværre for ufuldkomne til, at de kunde bevise rigtigheden af sine paastande. Først det nittende aarhundreds mikroskoper skulde bringe frem i dagen den mikrobe, hvis tilværelse disse tidlige lærde hævdede.

Opdagelsen fandt sted i 1894 under pesten i Hongkong ved et medlem af Pasteur-institutet, franskmanden Yersin. Han kom derud fuldt overbevist om, at sygdoms-spiren maatte være at finde i de bylder, som karakteriserer sygdommen, og han viede dem derfor et energisk studium. Herunder opdagede han den specifike mikrobe. Det er en mikro-organisme, der udmærker sig ved sin »polymor-

fisme« ɔ: ved alle de forskjellige former, den kan antage. Snart er den langagtig som en liden stav; snart rundagtig som smaa enkelte korn; snart sammenhængende som i en kjæde. Denne mikrobe er særlig smitsom for gnaverne, navnlig for mus og rotter. Ved siden deraf angriber den ogsaa, om end i mindre grad, aber, bøfler og svin. Hos samtlige dyr ytrer sygdommen sig paa samme maade som hos mennesket.

Pest-bacillens gift svækkes hurtig under rendyrkning, men øges igjen, naar den indføres i levende væsener. Mens den saaledes taber sin smitte-kraft udenfor den smittede organisme, beholder den ikke desmindre sin spirekraft og yngler i den svækkede tilstand. Denne iagttagelse har tjent som udgangspunkt for en række immuniseringsforsøg af stor betydning.

Vi har allerede antydet, at pest-bacillen kun daarlig modstaar den ydre atmosfære paa de forskjellige steder. Naar den er tørket, dør den øieblikkelig. Den længste levetid, der er konstateret for den i Indien, er 8 dage. I nordligere klimaer, som i Europa, er dens levetid 30 dage, men allerede paa den attende har den tabt næsten hele sin gift. Sollyset er især farlig for den. Efter hvad den japanske læge Kitasato har konstateret, ødelægger solen pestmikroben paa mindre end en time. Herved gaar flertallet af mennesker og dyr fri for lunge-pestens overhængende fare.

Luften og livløse gjenstande, som f. eks. gamle klær, kan føre pest-bacillen langt afsted, men det er alligevel ikke nok til at sikre sygdommens udbredelse. Dersom huden er hel, kan man uden fare berøre smittede cellevæv, forpestet blod og i det hele taget bacillen under alle former. Pesten overføres sjelden eller aldeles ikke fra menneske til menneske. Direkte smitte ved berøring eksisterer ikke. Der kræves et eller andet saar paa huden for at gjøre indpodning mulig og fremkalde tilfælde.

Insekter, særlig lopper, væggelus og forskjellige arter fluer spiller her en ligesaa farlig som vigtig rolle. De er istand til samtidig at overføre og indpode bacillen, hvad der er iagttaget ved en række baade direkte og indirekte forsøg. Navnlig er det lykkedes paa en uomstødelig maade at fastslaa insekternes evne til at indpode baciller. En fransk læge Simond tog saaledes endel lopper fra nogle pestsmittede og indesluttede dem sammen med nogle fuldstændig friske mus. Resultatet var, at disse meget snart viste alle symptomer paa pest.

En ikke mindre betydningsfuld rolle som pest-smittere spiller mus og rotter. Disse gnavere er i virkeligheden de farligste agenter

for sygdommens udbredelse i verden. De er ikke, ligesom lopperne, paa en gang overførere og udbredere. De udfører kun den første af disse funktioner, men den maa de desværre siges at klare udmærket. Rotter og mus er, som vi tidligere har nævnt, overordentlig modtagelige for den menneskelige pest-bacille. Den indpodning, som lader mennesket bukke under paa den femte dag, dræber musen paa den anden og rotten paa den tredje dag. Dersom man kunde tænke sig, at sygdoms-spirerne udbredte sig samtidig i en egn hos menneskene og hos disse gnavere, og at de blev angrebet paa samme tid, vilde man se rotter og mus dø før menneskene. Man vilde altsaa før menneske-pesten faa rotte-pesten.

Det er netop saaledes det gaar til i virkeligheden. En à to dage, før farsotten bryder ud med voldsomhed i en by, gjør man en eiendommelig og foruroligende opdagelse. Man finder overalt, i huse, paa gader og paa offentlige pladse døde rotter. Særlig er fænomenet opsigt-vækkende nede ved havnene, hvor rotterne mylrer i dokkerne og omkring varelagrene. Under pest-epidemien i Kanton i 1894 lod saaledes en eneste havnevogter opsamle 22,000 kreperede rotter, som blev begravet paa et sted udenfor byen. De indfødte i Himalaia-dalen og provinsen Jynnan kjender meget godt til, hvad denne frygtelige dødelighed varsler om, og skynder sig derfor at forlade sine boliger for at undgaa den rædsomme sygdom. Dette er imidlertid meget vanskeligt, da rotterne spreder sig med rivende fart fra det ene sted til det andet og saaledes fører smitten vidt omkring. Der er grund til at tro, at flesteparten af de epidemier, som har herjet Europa, er udbrudt paa denne maade. En systematisk udryddelse af rotter og mus er derfor hovedbetingelsen for en virksom organisation mod pesten.

Vor siste tilflugt mod pesten foruden dette og de øvrige botemidler, vi har nævnt, er videnskaben. Det er den, vi skylder *sero-terapien* (anvendelse af antipest-serum) og vakcination mod pest.

Sero-terapien er overfor pesten anvendelse af samme fremgangsmaade, som har givet saa udmærkede resultater ved en anden smitsom sygdom, nemlig difterien. Det er en operation, saa at sige, i to grader, med to suksessive maal. Det første, man søger at naa, er at faa dyr immuniserede mod pest. Naar det er gjort, tager man blodet, eller rettere sagt, en del af dette blod, serum (antipest-serumet), og indpoder det paa det smittede menneske eller søger at immunisere det, hvis det ikke allerede er smittet.

Det første forsøg af denne slags blev anstillet af Yersin og nogle af hans medarbeidere i *Institut Pasteur* i 1895. Det lykkedes

dem efter forsøg, som varede ikke mindre end halvandet aar, at immunisere heste, hvis serum derefter kunde anvendes paa mennesker. Efter at man først havde prøvet serumet paa aber, bragte man det i anvendelse paa mennesker. Det var netop, mens byldepesten rasede paa det værste i Hongkong, og neppe en af ti slap fra det med livet. Under behandlingen med serum helbrededes 24 af 26, og dødeligheden sank fra 90 pct. til 7. Overfor lunge-pesten og blodforgiftnings-pesten er derimod Yersins antipest-serum forholdsvis uvirksomt, men saa meget maa alligevel indrømmes, at det undertiden gjør adskillig nytte, og at der ikke er noget middel, som hidtil har vist sig mere effektivt.

Til forebyggelse af denne frygtelige sygdom opfandt den russiske læge Haffkine i 1897 en vakcine, hvis princip er det samme som det, der anvendes ved almindelig kokoppe-indpodning. Det gjælder ved pesten som ved kopperne, at man praktisk talt ikke kan have sygdommen to gange, og at den i de sjeldne tilfælde, den ytrer sig anden gang, er overordentlig mild. Haffkines vakcine bestaar, populært sagt, i »en suppe af bacille-lig kogt i deres saft«. Den indpodes paa armen og fremkalder pest-symptomer, ligesom den Jenner'ske vakcine fremkalder symptomer, der ligner smaakopper.

Denne vakcination er i løbet af de to siste aar blet stærkt praktiseret i engelsk Indien. Efter hvad engelske og tyske læger oplyser, har en vakcineret person fem à ti gange saa mange chancer for at undgaa pesten som en uvakcineret. Haffkines *virus* og Yersins antipest-serum supplerer hinanden. Begge danner det vigtigste bolværk mod faren for en almindelig pest-invasion i Europa.

Stjerneskudene. — November-sværmen.

(Af **S. A. Ramsvig**).

Stjerneskudene optræder som bekjendt som lys, der i klare nætter pludselig tændes paa et eller andet sted paa himlen og derefter farer nedad eller i skraa retning, indtil de efter et par sekunders forløb atter slukkes. Naar dette lys har en kjendelig diameter, kaldes det en *ildkugle*, og denne sees ofte at eksplodere. Da man i mange tilfælde har iagttaget *nedfald af meteorstene* efter saadanne eksplosioner, saa er det utvilsomt, at ildkugler og meteorstene er sammenhørende fænomener. Ildkuglerne sees navnlig paa den *vestlige* side af himlen

og hyppigst før midnat, de egentlige stjerneskud derimod i størst antal paa den østlige side af himlen og hyppigst efter midnat.

I ældre tider troede man, at stjerneskudene var meteorer, der dannedes i jordens atmosfære. Nu ved man derimod, at det er smaa masser af kosmisk materie, som paa sit løb om solen kommer ind i jordens atmosfære, hvor de paa grund af sin store hastighed ved gnidning mod luften gaar over i glødende tilstand og enten fuldstændig fordamper og forbrænder eller ogsaa smelter sammen i masser. Ved de fleste stjerneskud udgjør vel den forbrændende masse kun nogle gram, medens den ved andre (ildkuglerne) har en vægt af flere centner.

De fleste stjerneskud varer meget kort og lyser kun et eller et par sekunder, men ildkuglerne er ofte synlige i flere minuter. Stjerneskudenes hastighed er fra 4 til 8 mile i sekundet, men de kan ogsaa opnaa en hastighed af 24 mile. Ildkuglerne løber derimod meget langsommere, og undertiden synes de at staa stille et minut paa et og samme sted. I dette tilfælde foregaar deres løb i samme retning og med samme hastighed som jordens omdreining.

De fleste stjerneskud forbrænder sandsynligvis under deres opblussen i atmosfæren, idet deres ubetydelige masse fordamper; andre stjerneskud smelter formodentlig sammen til smaa masser og fortsætter sit løb, efter at de har forladt jordens atmosfære, uden at gløde eller brænde, i en afkjølet tilstand. At stjerneskudenes materie falder ned paa jordens overflade, som tilfældet undertiden er med ildkuglerne, kommer deraf, at stjerneskudenes retning enten er direkte mod jordens overflade, eller at de kommer saa nær til overfladen, at jordens tiltrækning afbryder deres løb, stræber at føre dem mod jordens tyngdepunkt og drager dem ned til jordens overflade.

Stjerneskudenes høide i atmosfæren er meget forskjellig; medens nogle løber i umiddelbar nærhed af jordens overflade, befinder andre sig i en høide af et par mile og atter andre igjen i over 100 mile over jorden. Deres gjennemsnitlige høide kan antages at udgjøre 15 mile.

Den strækning, som stjerneskudene gjennemløber, medens de lyser, er forskjellig i forhold til deres høide i atmosfæren. Man har seet stjerneskud gjennemløbe strækninger fra 1 til 40 mile og derover. Stjerneskudene er som oftest hvide; dog kan de ogsaa lyse i alle mulige farver, saasom rødt, gult, grønt osv. Undertiden er stjerneskudets hele synlige bane betegnet ved en i nogle øieblikke lysende stribe. Stjerneskudene viser sig forøvrigt dels som øieblikkelig opblussende, dels som fremad-ilende lyspunkter, der lyser en kort tid,

dels som gnister af sprudende ildkugler, dels som lysende linjer, der er synlige i flere sekunder. Ildkuglerne har undertiden en lang, meget klar og stærkt lysende hale. Gnisterne opstaar ved sprængning af den glødende materie, og lys-striberne og ildkugle-halerne fremkommer derved, at noget af det brændende og fordampende stof udskilles paa veien og efterhaanden forbrænder.

Mange stjerneskud viser sig enkeltvis, andre derimod i større eller mindre *sværme*, der synes at udstraale fra et og samme punkt — *radiations-punkt*, paa himlen. De enkelte stjerneskud, som viser sig til enhver tid i aaret, kalder man *sporadiske*, medens de, der er synlige til visse tider af aaret, faar navn af *periodiske;* disse siste viser sig igjen paa samme datum, enten regelmæssig hvert aar eller med flere aars mellemrum. Af saadanne periodiske stjerneskudsværme er især to bekjendte, nemlig de, der viser sig hvert aar paa den hellige Laurentius' dag den 10. august, og en anden sværm, som efter forløbet af hvert 33.—34. aar viser sig fra 12. til 14. november; november-sværmen saaes siste gang i 1866 og vil iaar igjen vise sig paa samme datum og med stor pragt.

Forklaringen paa alt dette falder meget let, naar man gaar ud fra, at der omkring solen kredser en utallig mængde smaa faste legemer, *meteoriter*, i alle mulige retninger, saa at de i det hele taget møder jorden lige hyppigt fra alle sider, og som tillige har en større hastighed end jorden; dette siste er nødvendigt; ti var det ikke tilfældet, kunde de, der bevæger sig fra vest mod øst, ikke indhente jorden, og fænomenet kunde derfor ikke vise sig paa den vestlige side af himlen. Aarsagen til, at stjerneskudene sees hyppigst om morgenen, er ogsaa ganske naturlig. Jorden bevæger sig omkring solen fra vest mod øst og dreier sig samtidig om sin akse, ligeledes fra vest mod øst. Den side af jorden, som vender mod solen, har dag, den modsatte nat; tegner man en figur, som viser jordens bane omkring solen og dens omdreining om sin akse, vil det med lethed sees, at paa den side af jorden, der er *forrest* i banen, er det formiddag, paa den modsatte side eftermiddag, saa at de steder, der har morgen, lettere kan opsnappe de meteorer, som findes i nærheden af jordbanen, end de steder, der har aften. Dette er et bevis for, at meteorerne er spredte omkring i vort solsystem, og at jorden træffer mange paa sin hurtige flugt.

Men uagtet jorden overalt paa sin vandring i verdensrummet møder meteorer, og skjønt disse synes at falde i temmelig rigelig mængde, udgjør de dog ikke en saa tæt masse, som man ved første øiekast kunde være tilbøielig til at tro. Man har fundet, at der i

gjennemsnit falder 4—6 sporadiske stjerneskud over et menneskes synskreds i omtrent 15 miles høide hver time, d. v. s. over en strækning af omtrent 300 kvadratmile, men i en time skrider jorden 14,800 mile frem i rummet, og der blir saaledes kun 1 meteor for hver 2500 mile.

Noget anderledes forholder det sig med de periodiske stjerneskud, de saakaldte *stjerneskud-sværme* eller *stjerneskud-strømme*, hvoraf august- og november-meteorerne er de mærkeligste.

Stjerneskud-sværmene maa antages at skrive sig fra hobe af meteoriter, hvis baner paa det nærmeste er paralelle. Dersom nu disse baner skjærer jord-banen, maa vi faa se stjerneskud-sværme hvert aar, saafremt meteorerne er ligelig fordelte hele banen rundt og altsaa danner en sammenhængende elliptisk ring om solen, saasom tilfældet er med Laurentius-sværmen eller august-stjerneskudene. Indtager meteor-hoben derimod kun en del af den elliptiske bane, saa blir sværmen periodisk med saa mange aars mellemrum, som dens omløbstid beløber sig til, saasom tilfældet er med novembersværmen. At sværmene synes at udstraale fra et og samme punkt, er et rent perspektivisk fænomen, svarende til, at trærne i en lang allé synes at løbe sammen ved den modsatte ende af den, hvor man selv befinder sig.

Laurentius-sværmen kommer temmelig regelmæssigt hvert aar med hyppige stjerneskud, der kan stige til 100 à 150 i timen; den viser sig overalt paa jorden og varer i et par dage med tiltagende og aftagende hyppighed. Der synes vel at være nogen aftagen og tiltagen i meteorernes antal i løbet af flere aar, men nogen bestemt periode heri har man endnu ikke kunnet opdage.

November-sværmene har derimod en ganske anden karakter; den er mere kortvarig, men heftigere, vokser og aftager i bestemte perioder, saaledes at den hvert 33.—34. aar naar et maksimum. Man mener at kunne eftervise disse maksima eller sværmens tilsynekomst hvert 33 aar lige indtil aaret 902, fra hvilken tid der findes angivelser af 13 store meteor-fald fra midten af oktober til henimod midten af november. Den første nøiagtige angivelse af novembermeteorerne skriver sig fra 1799 den 12. november, da et pragtfuldt ildregn af store og smaa stjerneskud i løbet af 2 timer, fra kl. 2 til 4 om morgenen, saaes over hele Nord-Amerika, lige fra Ækvator til Grønland. Fænomenet er beskrevet af Aleksander v. Humboldt, som under sin amerikanske reise iagttog det i Lumana. I aaret 1832 den 12. og 13. november gjentog fænomenet sig, og sterneskudregnet viste en lignende pragt som i 1799 og viste sig i Europa og

Nord-Amerika. I 1833, samme dato, blev det endnu mere storartet, men var denne gang indskrænket til en strækning af Nord-Amerika, fra 18 til 43 grader nordlig bredde paa omtrent 100,000 kvadratmile, og man anslog antallet af stjerneskud, der iagttoges fra kl. 9 om aftenen til kl. 7 om morgenen, til en halv million.

Stjerneskudenes antal paa denne mærkelige datum aftog nu fra aar til aar, men mærkedes lige til aaret 1846.

I 1866, 1867 og 1868 indtraadte paany et maksimum. I 1866 var veiret ugunstigt paa de fleste steder, men fænomenet blev dog iagttaget paa enkelte steder, og den 13. og 14 november om morgenen taltes der indtil 7000 stjerneskud i timen. I 1867 var det svagere, og kun fra Sverige og Nord-Amerika berettes der om talrige stjerneskud. Astronomerne Newcomb i Washington og Harkness i Richmond iagttog samtidig november-strømmen i 1867 og fandt, at der, da fænomenet var paa sit høieste, saaes omtrent 3000 stjerneskud i timen. Ogsaa i 1868 viste november-meteorerne sig i stort antal, og den 13 november mellem kl. 5 og 6 om morgenen iagttog man paa et europæisk observatorium 3000 stjerneskud.

*
*   *

Som allerede antydet, har man i de senere aar opdaget, at der er en forbindelse mellem stjerneskud-sværmene og de periodiske kometer, en opdagelse, der væsentlig skyldes den italienske astronom Schiaparelli. Han antager nemlig, at stjerneskudene er de spredte masser af *kosmiske skyer*, hvoraf kometerne bestaar. I korthed kan denne hypotese udtrykkes saaledes: Kometen er meteor-sværmens mor. Ved andre mægtigere himmel-legemers og fornemmelig ved solens tiltrækning og opløsende kraft maa kometens oprindelige, sandsynligvis kugleformige og vistnok løst sammenhængende masse udtrækkes efter længden, udstrækkes langs banen og følgelig, hvis denne opløsnings-proces fortsættes tilstrækkelig længe, tilsist forvandle sig til en ring af meteorer, der har samme beliggenhed i rummet som den elliptiske bane, hvori kometen oprindelig kredsede. Bestaar nemlig kometen, som antaget, af en overordentlig stor mængde smaa faste legemer, saa maa solens tiltrækning bevirke, at de komet-partikler, som er den nærmest, altsaa de, som danner kometens hode, maa faa en kortere omløbs-tid end de fjernere, som danner halen, og heraf maa da følge, at en komet, naar den gaar forbi solen, maa blive længere, eller at de smaa-partikler, hvoraf den bestaar, maa tværes ud i komet-banen. Er banen en ellipse og altsaa kometen periodisk, maa dette gjentage sig ved hver perihel-gjennem-

gang, og kommer kometen tillige nær nogen af planeterne, vil denne hjælpe til med saaledes at sprede komet-stoffet ud over banen.

Det var i aaret 1866, at Schiaparelli foretog sine undersøgelser over de periodiske stjerneskud, navnlig august-sværmen, og det viste sig da, *at komet no. 3 af 1862 er den endnu eksisterende rest af den komet, hvoraf august-sværmen har dannet sig, og at denne komet gaar i selve august-sværmens spor.* Den nævnte komet opdagedes i 1862, og dens bane blev beregnet af dr. Oppolzer i Wien, og det viste sig nu, at dens bane-elementer var overensstemmende med de af Schiaparelli fundne bane-elementer for august-stjerneskudene.

Imidlertid indtraf det store stjerneskudfald i november 1866, og og saavel Schiaparelli som Leverrier i Paris søgte nu at bestemme november-stjerneskudenes bane. Resultatet blev, *at november-meteorerne bevæger sig i en ellipse, hvilken paa det nærmeste stemmer overens med komet no. 1 af 1866.* Da dr. Oppolzer i 1867 offentliggjorde sin beregning over banen for den af Tempel i 1866 opdagede komet, viste det sig ogsaa, at dens bane var overensstemmende med november-stjerneskudenes, og astronomen Peters i Altona opdagede straks, at denne komet maatte være november-strømmen.

Ifølge Schiaparelli er august-strømmen opstaaet paa den maade, at en kosmisk sky i en ubekjendt fortid, men sikkerlig for flere aartusener tilbage, fra det fjerne verdensrum er kommen ind i vort solsystem. Den blev først forvandlet til en komet, og efterhaanden fordelte dennes løse masse sig saa meget over den uhyre komet-bane, at den danner en elliptisk ring, der skjærer jordbanen paa det sted, hvor jorden befinder sig den 10. august, den oprindelige komet blev derved stedse mindre og mindre, men eksisterer endnu og vandrer i en del af ringen i ca. 120 aar omkring solen og var i 1862 synlig som en temmelig stor komet.

November-sværmen er opstaaet paa lignende maade, men dens tilværelse er meget yngre, hvorfor dens spredning og ringdannelse endnu ikke er saa langt fremskreden. Leverrier angiver herfor følgende interessante data;

I aaret 126 efter Kristus, altsaa for 1773 aar siden, kom fra det fjerne himmelrum en kosmisk sky ind i vort solsystem i nærheden af planeten Uranus, der ved sin tiltrækning bevirkede, at den kosmiske sky fik en ganske anden bane end den oprindelige. Denne nye bane er den samme som den, hvori endnu resten af den kosmiske sky, nemlig den af Tempel i 1866 og af Oppolzer beregnede komet vandrer. Kometen gaar i en temmelig langstrakt ellipse om solen; deres fjerneste punkt ligger ved Uranus-banen, og i sin største

nærhed til solen træffer den jordbanen. I denne nye bane har den kosmiske sky, eller rigtigere komet, siden aar 126 indtil nu gjort 52 omløb, uden at man vidste noget om dens eksistens, og først ved dens siste omløb i 1866 blev den, som anført, opdaget.

Siden denne kosmiske sky i aaret 126 traadte ind i vort solsystem maa ogsaa dens forstyrrelse og spredning have foregaaet. Kometen, oprindelig af stort omfang, er siden hin tid stedse blet mindre og mindre, medens dens oprindelige hale har forvandlet sig til en bag den gaaende løs sværm og kosmisk masse. Denne sværm er meget lang og meget bred, men dog saa løs og spredt, at man ikke kan se dem. Kun naar sværmen gaar gjennem jordbanen, og jorden under sit omløb om solen iler gjennem den, kommer en mængde af dens meteorer ind i vor atmosfære, hvor de antændes og blir synlige som stjerneskud.

Kometen, saa vel som den af dens lyse masse opstaaede sværm har en omløbs-tid af ca. $33^1/_4$ aar. Banen er saaledes beskaffen, at dens største gjennemsnit udgjør 400 millioner mile, dens minste 180 millioner mile. Kometens og sværmens løb er retrograd fra øst mod vest), altsaa modsat jordens. Begge baners hældning udgjør ca. 15 grader, og det punkt, hvor banerne skjærer hinanden, ligger i den 51de grad af ekliptiken eller jordbanen.

Efter aaret 1833, da kometen og dens sværm gik gjennem jordbanen, gjentog november-fænomenet sig regelmæssig aarlig til 1846, snart svagere, snart stærkere. Heraf slutter man, at ringdannelsen ogsaa i november-sværmen allerede er langt fremskredet. Sværmen indtager herefter allerede en tredjedel af den hele bane, d. v. s. den har en længde af henved 380 millioner mile, og jorden møder derfor endnu efter hoved-epoken efternølere af sværmen.

Hvis der nu er medgaaet 1773 aar for at sprede massen af den kosmiske sky over en tredjedel af banen, saa vil der, under forudsætning af den ligeblivende virkning, medgaa et tidsrum af 3482 for at fuldende ringen. November-strømmen vil da i lighed med august-strømmen vise sig regelmæssig hvert aar, men derfor ogsaa med mindre glans.

Foruden august- og november-stjerneskudene har man ogsaa opdaget andre meteor-strømme med bestemte radianter eller udstraalingspunkter, hvoraf de mest bekjendte finder sted: 2.—3. januar i stjernebilledet Herkules, 12. april i Lyren, 25. til 30. juli i Svanen, 13. til 23. oktober i Orion og Tyren, 27. til 29. november i Andromeda og 6. til 13. december i Tvillingerne. Da radiations-punktet for november-sværmen ligger i stjernebilledet Løven, har man kaldt disse

stjerneskud *Leonider*. August-sværmens radiations-punkt ligger i Perseus, hvorfor disse stjerneskud kaldes *Perseïder*. Nyere undersøgelser af Schiaparelli, Weisz, Galle o. a. har vist, at der gives en stor mængde meteor-strømme, hvis radianter er overensstemmende med komet-banernes knuder.

* * *

I indeværende aar passerede fronten af november-sværmen jordbanen i mai maaned, men jorden befandt sig da langt borte fra dette punkt. Men da sværmen behøver næsten 2 aar for at gaa over jordbanen, saa maa jorden møde den førstkommende 13.—14. november og gaa paaskraa tvers igjennem den og ligesaa i næste aar 1900. I flere timer vil da jorden under sin flugt møde et uhyre antal meteorer, og der vil indtræde et stjerneskud-regn saa pragtfuldt, at noget saadant hidtil aldrig har været seet.

Fænomenet vil imidlertid ikke have farlige følger; ti meteorerne, der med flere miles fart trænger ind i atmosfæren, vil allerede i de høieste luftlag opløses og fordampe. Der blir ikke ved denne anledning tale om verdens undergang, saa som der fra enkelte hold er profeteret, men stjerneskud-regnet vil foregaa aldeles uskyldigt ligesom dets forgjængere og vise sig som et storartet lydløst himmelfyrværkeri.

Den ny-hebraiske literatur.

(Efter A. Ludvipol i *Revue des Revues*).

Naar man læser denne overskrift, vil maaske mange blive forundret ved at høre, at der virkelig eksisterer en hebraisk literatur. Det er blot mærkeligt, at ingen hidtil har talt om den. Selv de, som har beskjæftiget sig med de jødiske spørsmaal, har kun skjænket denne literatur meget liden opmærksomhed. Den fortjener dog at blive bekjendt; ti uden at overdrive dens betydning, kan man sige, at den har havt en lige saa stærk udvikling som de andre literaturer og er særlig interessant derved, at den afspeiler paavirkningen af de nye tanker og ideer, som i aarhundredets begyndelse gjorde sig gjældende blandt Europas civiliserede nationer, samtidig som den ogsaa har bevaret sin dybt udprægede jødiske farve og karakter. Den frembyder saaledes en dobbelt interesse; for det første, fordi den er frugten af Europas almindelige aandelige bevægelse, og dernæst, fordi den er udtryk for den dybe tænkning inden en mærkelig

kreds af samtidens jøder. Under navnet »hebraisk literatur« maa man kun sammenfatte, hvad der er skrevet paa hebraisk. Men jøderne i Frankrige, Tyskland, Italien, England o. s. v. benytter sit nye fædrelands sprog, selv for at udtrykke sine jødiske tanker. Endog i Rusland, centret for den hebraiske literatur, hvor kjendskabet til hebraisk er meget udbredt, foretrækker et antal jødiske forfattere sit nye fædrelands sprog fremfor forfædrenes gamle. Nogle skriver endog romaner og poesier i det hebraisk-russisk-polsk-tyske jargon, almindelig kaldt »jøde-tysk« eller »jødisk«, som er det sædvanlige talesprog blandt de russiske jøder. Maa maa altsaa skjelne mellem den jødiske literatur i almindelighed og den hebraiske literatur i egentlig forstand. Det er ganske mærkeligt, at medens den første kun tæller arbeider af udelukkende jødisk karakter, besidder den anden et vist antal videnskabelige og literære arbeider, hvis jødiske særpræg kun er sproget. Det er blot denne siste, vi skal behandle i nærværende artikel.

Det kan her have sin interesse at betragte de forskjellige udviklingsstadier, som den nye hebraiske literatur har gjennemgaaet i Tyskland fra aarhundredets begyndelse til vore dage.

I slutten af det 18de aarhundred havde tolerancens og humanitetens ideer, hvoraf de største aander og tænkere var besjælede, henledet det moderne Europas opmærksomhed paa jødernes sørgelige stilling, der havde sin rod i middelalderens fanatisme. Det forsvar for Israel, som udgik fra mænd som Dohm, Mirabeau, abbed Grégoire o. s. v., havde frem for alt sine virkninger inden Israel selv. Eksklusivt som dette folk hidtil havde været, begyndte det nu at overveie, om det ikke var paa tide, ogsaa for det, at slutte sig til den europæiske civilisations ideer, at træde ind i det moderne samfund og optage dettes leve- og tænkemaade. Den mand, som gik i spidsen for denne bevægelse, var en filosof, Moses Mendelssohn. Talrige disciple grupperede sig om ham. Efter hans død dannede disse, hvad man i den jødiske historie er vant til at kalde »den berlinske skole«. Navnet »berlinsk« betegner endnu den dag idag hos en del af de russiske og galiziske jøder enhver oplyst israelit, som følger Mendelssohns traditioner. Denne skole har øvet en stor indflydelse paa jøderne hele verden over. Dens ledende mænd var de første skabere af den nye hebraiske literatur. Dette første udslag af Israels aand, under indflydelse af de nye ideer, er i den hebraiske literaturs historie kjendt under navnet »Méasphim's tid« ɔ: »Samlingernes tid«; Méasphim betyder paa hebraisk samlinger, det vil her sige de samlinger, som Mendelssohns disciple offentliggjorde. Hidtil havde literaturen havt en udelukkende religiøs karakter. Med Méasphim viste sig en profan eller læg literatur. Eksemplet var ikke ganske nyt i jødernes historie, idet der fra det 10de til det 15de aarhundred paa hebraisk var forfattet talrige værker, som ikke havde noget religiøst indhold,

eller som blot indirekte berørte religiøse og teologiske spørsmaal. Man besidder endog værker af erotisk indhold, nemlig romeren Emanuels digtninger, en efterligning af de europæiske literaturers arbeider i Dantes tidsalder. Men i den moderne tid er berliner-skolens Samlinger ubestridelig det første forsøg paa en hebraisk profan-literatur.

Men alle forfatterne i denne epoke, paa faa undtagelser nær, benyttede hebraisk sprog og literatur udelukkende i den hensigt at assimilere jøderne fuldstændigt med de folk, blandt hvilke de levede. Samtidig som man dyrkede hebraisk sprog og literatur, erkjendte man dog, at man med tiden maatte opgive dem. Man kunde sige, at hebraisk betragtedes som en bro, der spændtes mellem den gamle jødiske verden og det moderne europæiske samfund, for at lette overgangen fra det ene til det andet. Efter at overgangen var iværksat, blev dog broen unyttig. Efter at have naaet sit maal, ophører forfatterne i denne tidsalder, hvor udmærket den end er i visse henseender, at skrive paa hebraisk. Man ser nogle fuldstændig opgive sin literære karriere; andre vedblir at arbeide for sine brødre og for judaismen, men ved hjælp af det lands sprog, hvis borgere de agtede at blive. Kun en eneste forfatter af høiere rang blev det gamle sprog tro lige til sine siste dage, nemlig digteren og filosofen Wessely, som har efterladt værdifulde værker.

Det var saaledes i de samme ideer, der forfegtedes af Méasphim-literaturen, at dens døds-spire laa. Dens forsvinden var blot et tids-spørsmaal. Henimod begyndelsen af vort aarhundreds anden fjerdepart finder vi i Tyskland kun enkelte jødiske lærde, der skriver sine værker paa hebraisk. Og desuden maa man lægge mærke til, at disse lærde er komne fra Rusland.

Den ny-hebraiske literaturs uddøen i Tyskland falder sammen med dens optræden i Galizien. Her antager den lige fra sin begyndelse en karakter, fuldstændig forskjellig fra, hvad den havde havt i Tyskland. Det er ikke blot som et overgangs-middel, at man her dyrker hebraisk. Dette blir ogsaa et maal i sig selv, der gjør propaganda for judaismen. Fra nu af er literaturen grundet paa en solid basis. Forøvrigt har den ny-hebraiske literatur i Galizien havt den lykke at repræsenteres af forfattere, langt overlegne Méasphim-literaturens. Disse forfattere er ogsaa meget omhyggeligere i udarbeidelsen af sine værker. S. Rapoport betegner saaledes næsten en ny æra i de historiske studier over Israels fortid derved, at han indfører en kritisk metode, samtidig, som han mest muligt tager hensyn til traditionen. En anden, N. Krachmal, søger at tillempe Hegels filosofi, hvis indflydelse paa europæisk tænkning den gang var almægtig, paa den moderne judaismes problemer. S. Rapoport er en af de historikere, som har leveret de værdifuldeste bidrag til den jødiske historie. N. Krachmal er visselig denne histories fuldendte filosof.

Han har givet den jødiske tænkning nyt liv og kraft. Han forstod, at de gamle ideer blot kunde eksistere ved at assimileres med de nye. Mendelssohns disciple i Tyskland havde til maal at erstatte de gamle ideer med andre og nye, at omforme det jødiske liv fra grunden af. N. Krachmal har derimod mægtigt bidraget til at bevare den jødiske tænkning ved i denne at indføre moderne ideer paa en meget original maade og ved aandrige kombinationer. Forskjellen er uhyre stor. En tredje forfatter repræsenterer i dette »galiziske tidsrum« af den ny-hebraiske literaturs historie literaturen i egentlig forstand. Det er doktor Isaac Erter, hvis satirer ligetil er mesterlige.

Den ny-hebraiske literatur har ogsaa fundet varme tilhængere blandt Italiens jøder. Men de hebraiske forfattere fra dette land, som for eks. Luzzatto og Reggio, offentliggjorde almindelig sine literære produktioner i Galizien. Det forøvrigt vanskeligt at tale om en hebraisk literær bevægelse i Italien. Sandsynligere er det, at de nævnte forfattere ved sin kjærlighed til hebraisk har været undtagelser i den italienske judaisme.

Det er især Rusland, som siden slutten af 40-aarene og begyndelsen aarhundredets anden halvdel er det land, hvor den hebraiske literatur blomstrer.

Nikolai den 1stes regjering havde en dobbelt karakter i forholdet til de russiske jøder. Paa den ene side viste tsarens styrelse sig yderst haard mod jøderne, som trolig holdt paa de fra middelalderen nedarvede samfunds-former. Men paa den anden side havde den et aabent øre for alle de israeliter, som bestemte sig til at aflægge det gamle klædebon og de gamle sæder og skikke, hvorved jøderne i høi grad adskilte sig fra landets øvrige beboere. Grunden hertil laa i tidens politiske forhold. Nikolai den 1ste ønskede nemlig at russificere Polen. Dette lands modstand var stærk og vanskelig at knække. Keiseren skjønte, at hvis det lykkedes ham at frigjøre nogle tusen jøder og indgyde dem den russiske aand, vilde disse gjøre propaganda for den russiske indflydelse i landet. Fremtiden viste, at tsaren ikke havde forregnet sig. Der udgaves i det øiemed special-love, som fritog enhver jøde, som havde studeret i en af statens skoler, for visse skattebyrder og for militærtjenesste. Andre love forbød dem at bære deres lange klæder og andre kjendetegn. Det var det modsatte af, hvad Polen havde gjort i sin velmagts-tid. Dette land gav nemlig jøderne fuld frihed i deres indre liv, ja begunstigede endog uvidenheden blandt dem for at kunne behandle dem med des større foragt. Samtidig fik de visse fordele og privilegier i materiel henseende. Aldrig har noget folk moralsk været mere kuet og ydmyget end jøderne i Polen.

Forresten fandt Nikolai den 1stes foretagender tilhængere blandt jøderne selv. Efter berliner-skolens eksempel havde allerede et antal af dem ind-

forlivet sig i kulturen og vilde civilisere sine brødre. Lidt efter lidt blev »berlinerne« (ɔ: de oplyste civiliserede) talrigere og talrigere. Litauen er det land, hvor den nye bevægelse først begynder, der affødte den ny-hebraiske literatur i Rusland.

Nikolai I og hans regjering fandt snart i den fattige jødiske lærde Isaac Beer Levinsohn en kraftig støtte til realisationen af sine planer angaaende jøderne. Keiseren begunstigede dennes literære produktion for at civilisere jøderne.

Isaac Beer Levinsohn var en lærd mand og publicist. Hans propaganda-bøger øvede en mægtig indflydelse paa hans samtidige. Forøvrigt er det vanskeligt at adskille den lærde fra publicisten, historikeren fra propagandisten.

Ved sin literære produktion behersker Levinsohn dette tidsrum. Men lidt efter lidt ser vi andre forfattere dukke op, lærde, publicister, digtere osv. Denne literære bevægelse antager lidt efter lidt bestemtere konturer. Den koncentrerer sig forresten i tre forskjellige byer i Rusland: i Jitomir, Volhyniens hovedstad, i Vilna, Litauens hovedstad, og i Odessa i Syd-Rusland. I disse byer oprettedes rabbinske instituter, hvis professorer samtidig var forfattere og pædagoger. Af disse forfattere maa nævnes A. B. Lebenson og særlig Jéhuda Gordon, en af aarhundreds største hebraiske digtere.

Den mand, som indførte romanen i den hebraiske literetur, var Abraham Mapou, der særlig behandlede bibelske emner og fornemmelig havde sin styrke i efterligningen af den bibelske stil.

Omkring 1850 viste sig for første gang et ugeblad paa hebraisk i Hamagid, grundet af en russisk jøde, Gilberman. Dette blad, som snart efterfulgtes af flere, fik dog liden betydning i social og literær henseende. Hvad der særlig kom til at øve en stor indflydelse, var derimod maanedsskrifterne. Den vigtigste af disse er Haschahar, der omkring 1870 grundedes af Peter Smolenski. Denne mand fortjener speciel omtale paa grund af den store rolle, han har spillet i sin samtid. Hans literære virksomhed havde en tredobbelt karakter. For det første har han som redaktør for sin revy ubestridelig gjort epoke i den hebraiske literatur. Alt, hvad denne tæller af virkelig udmærket, har gaaet gjennem Smolenskis Haschahar. Mange unge forfattere og digtere har uddannet sig efter Smolenskis og hans revys skole. Dernæst er han bekjendt som romanforfatter og novellist. Nikolai den 1stes regjeringstid og begyndelsen af Aleksander den 2dens er i Smolenskis romaner skildret med stor kunst. Endelig har han som publicist i sin egen revy skrevet og offentliggjort et betydeligt antal artikler angaaende aktuelle spørsmaal, hvor hans forfatter-talent ret udfolder sig i hele sin kraft og rigdom.

Mendelssohn havde i slutten af det 18de aarhundred erklæret, at

jøderne kun dannede en konfessionel gruppe. For Smolenski er jøderne ikke blot medlemmer af en konfession, men af en nation, et folk. Hvad der fremfor alt adskiller jøderne fra ikke-jøder, er efter Smolenski ikke deres tro, deres religion, men deres oprindelse, race og nationalitet.

Disse Smolenskis nationalistiske ideer havde ikke mange tilhængere før jøde-forfølgelserne i Rusland 1881—1883. Smolenski selv prækede en saa at sige rent aandelig nationalisme. Langt fra at ville hævde nødvendigheden af et eget territorium for israel, mente Smolenski tvertimod, at det jødiske folks eksistens hverken beror paa besiddelsen af et territorium eller endog af et sprog. I Israels fortsatte eksistens som nation saa han vel den jødiske religions indflydelse; men denne religion havde ikke efter hans mening den overveiende indflydelse. Israel lever, fordi det er forblet tro mod loven eller *thora*, som man særlig maa anse for et nationalværk, grundlagt paa religiøs basis. Naturligvis blev ikke denne mening om den moderne judaisme delt af det vestlige Europas jøder; ideen om en jødisk nationalitet laa dem altfor fjern, judaismen betragtedes af dem som en blot og bar konfessionel ting. Og endnu den dag i dag oprøres Vest-Europas jøder, trods alt det had og den foragt, man har vist dem, naar man taler om en judaisme, der ansees som et nationalt stræv.

Men efter 1883 forandres ganske den af Smolenski forfegtede nationalisme. Efter forfølgelserne mod jøderne i Rusland og den deraf følgende udvandring hævder Smolenski ideen om jødernes tilbagevenden til Palæstina. Han skrev da flere artikler med voldsomme udfald mod alle modstandere af denne idé; blandt andre drager han stærkt tilfelts mod »den almindelige israelitiske alliance«, der havde gjort sig lystig over Smolenski og hans tilhængere. Men denne idé har dog efterhaanden vundet mere og mere terræn; netop i vore dage er ønsket blandt jøderne om at være uafhængige og have et eget land blet stærkt.

Ole Gabriel Ueland

(Af O. A. Øverland).

Gamle Ueland beklagede hyppigt, dengang han stod paa sit livs høide, at han i sin ungdom ikke havde passet paa at tilegne sig den færdighed i skriftlig at udtrykke sig i sit morsmaal, som han senere hen kunde have ønsket. Der findes jo en mængde offentlige indlæg fra den gamle bondehøvdings haand, og der er i aarenes løb ogsaa trykt ikke saa faa af hans private breve; sandsynligvis har udgiverne lempet noget paa hans retskrivning, som vel ikke var rigtig

stø. Herom skal jeg dog ikke udtale mig af den grund, at jeg ikke mindes at have seet noget af hans originalbreve eller hans haandskrifter. Men jeg antager, at det er til disse formelle mangler, han har sigtet i sin klage; ti det er jo netop saadanne, som det i modnere aar falder saa tungt at bøde paa.

At Ueland i sin beskedenhed kunde beklage sig, som han gjorde, er mig saare vel forklarligt; derimod kan jeg ikke forstaa, hvorledes man har kunnet opfatte hans ord for ramme alvor og gaa med paa at frakjende ham stilistisk evne. Ti saavidt jeg kan forstaa, bærer alt, hvad han har skrevet, præg af skarp tænkning og fin dialektik, hans fremstilling er let og grei, og naar han kommer ind paa sammenligning mellem forholdene i hans yngre og hans ældre aar, faar den et mere eller mindre fremtrædende anstrøg af selvironi og humor.

O. G. Ueland.

Ueland førte gjennem en lang række af aar dagbog over sine oplevelser. Mænd, som maa antages at have faaet et indblik i dens indhold, har udtalt, at han i den havde nedlagt et særdeles righoldigt stof til sin tids historie, navnlig da den konstitutionelle. I 1869 aabnede *Dagbladet* sin virksomhed, og den gamle bondehøvding, som paa samme tid havde bebudet, at han vilde trække sig tilbage fra det politiske liv, lovede da redaktøren, H. E. Berner, at han i dets spalter skulde meddele en »fremstilling af de vigtigste og interessanteste afsnit i sin lange offentlige løbebane«. Først paa vinteren 1869—70 var han ogsaa begyndt at samle sine optegnelser, men før han var kommen saa langt som til bearbeidelse af det indholdsrige emne, overraskede døden ham.

Det blev i sin tid udtalt i en biografi, som Jonas Lie skrev, at Uelands dagbøger vilde blive udgivne af en af hans sønner. Man maa beklage, at dette ikke er skeet. Hvad enten vi havde faaet Uelands bebudede fremstilling eller en udgave af hans dagbøger,

vilde vi have havt et værdifuldt, første haands materiale til en korrekt fremstilling af bonde-oppositionens og det norske venstres organisations historie. Et saadant stof mangler vi ellers ganske, idet det kun er leilighedsvis, at Ueland eller hans partifæller i debatter fra senere tid har meddelt et og andet memoire-lignende bidrag til belysning af episoder fra de første bonde-storting. Man maa understrege dette forhold, som ogsaa klart og greit af Ueland i et brev (af 24de september 1869) til redaktør H. E. Berner er karakteriseret paa følgende maade:

»— — Ingen interesserer sig mere end jeg for en stortingshistorie, som fremstiller sagerne i deres rette skikkelse og i den naturlige forbindelse mellem aarsag og virkning, hævet over de personlige hensyn eller forudfattede meninger, som giver gjenstanden en vanskabt skikkelse. I de udgivne stortings-forhandlinger med deres indstillinger og vota haves vel et grundlag; men til tidens pinagtighed hører indtil den senere tid, at enten var dagspressen i sin barndom, eller og var de tarvelige politiske præstationer udklækket af et parti, der ikke kjendte folkemeningen eller og fortolkede den paa sin vis.«

I.

Ole Gabriel Ueland var født den 28. oktober 1799 paa gaarden Skaaland i Lund sogn i Dalerne.

Hans forældre var Gabriel Osmundssøn (f. 1760 † 1844) og Ingeborg Osmundsdatter Skaaland († 1816).

Af fire børn — 3 gutter og 1 pige — var Ole Gabriel næstældste søn.

Hans forfædre paa mandssiden havde i flere slægtled boet paa gaarden Tjellesvik i Lund sogn, der ligger paa den venstre side af det 2 mil lange Lundevand. Gaarden var ikke meget stor, men den ligger saa lunt til, at de kjælneste frugt-træer kan trives der. Uelands forfædre her paa gaarden lader til at have været anseede og kløgtige mænd, som udmærkede sig inden sin stand.

Om oldefaren sagde man: »Nei, den Jon Osmundssøn, han vil altid være aparte, han lærer døtrene sine at læse!«

Farfaren, Osmund Jonssøn, der var født 1729 og døde 1812, var ogsaa en meget belæst og oplyst mand. Han havde derhos seet sig adskilligt om i verden. Han havde saaledes besøgt en slægtning, som var bosat i Amsterdam, og han havde for sine svage øines skyld opholdt sig i Kjøbenhavn.

Hans næstældste søn var Gabriel Osmundssøn, der som ungkar

lagde sig op en del penge, som han trak renter af. Desuden havde han god fortjeneste som smed, bødker og tømmermand. Siden fik han ved giftermaal med Ingeborg Osmundsdatter en part af gaarden Skaaland, der har 12 opsiddere. Jordveien her forbedrede han ved at oprydde stenigt nylænde og anlægget af en god frugthave.

Han var en velstaaende mand, da penge-reduktionen indtraf, hvorved hans surt erhvervede kapitaler omskreves til 2 skilling daleren. O. G. Ueland fortalte ofte, at han og hans søskend bad faren om penge til at kjøbe en væder. Da de glade og lykkelige kom trækkende til gaards med en gild en med rigtig store horn, som de havde kjøbt, udbrød han: »For de penge kunde jeg for 31 aar siden have kjøbt en hud gods i majorgaarden Tronvik, — og nu har jeg faaet en væder for dem.«

Det siger sig selv, at det under slige forhold ikke stod i farens magt at give sønnen nogen større boglig oplærelse end den, som var den vanlige for bondebørn i sognet. Denne var da ogsaa saa slet, som tænkes kan. Andet kunde vel heller ikke godt ventes. Lærerne selv stak aldrig meget dybt i de fag, de skulde undervise i, og hvor der fandtes nogen læselyst, skulde denne af mangel paa bøger ikke kunne tilfredsstilles.

Det er for den nulevende generation vistnok paa det nærmeste en umulighed at danne sig en nogenlunde rigtig forestilling om de vanskeligheder, som den unge bondegut havde at kjæmpe med for at faa stillet sin kundskabs-tørst. Som følge heraf tør det heller ikke være nogen let sag at maale dybden af den begavelse og seige vilje-styrke, som han maatte opbyde for at erhverve sig det ganske mærkelige forraad af allehaande kundskaber, som han paa sin fremtidige politiske bane skulde drage sig til nytte. Man maa — og det kan ikke stærkt nok fremhæves — fremfor alt bestandig have for øie, at det ikke er tale om nogen gold stuelærdom, men om en alsidig viden, som skulde gjøres frugtbringende for ham selv og for hans virken i stat og kommune, for den store almenhed.

Ueland har flere gange meddelt publicister optegnelser fra sin barndoms og ungdoms oplevelser. Mest kjendt og best bevaret er de data, som redaktør Paul Botten-Hansen fik af ham og tildels i sammenhæng indflettede i den biografi, hvormed *Illustreret Nyhedsblad* aabnede aargangen for 1862 og som er hovedkilden til vort kjendskab til ham. Dette udtog er baade interessant og karakteristisk og kaster et klart lys over hans tidligste udvikling. Det er præget af simpelhed og fordringsfrihed, stundom og af den humor og den lette godmodige ironi, som var ham egen; men paa den anden side

er det heller ikke — for at tale med en — »blottet for den selvfølelse, som tilkommer manden, der med fuld ret kan sige, at han selv har været sin lykkes smed.«

»Da jeg som barn var meget videbegjærlig og vilde gjerne meddele andre, hvad jeg havde hørt og læst, samt havde en lespende udtale, maatte jeg ofte finde mig i, at man gjorde sig lystig paa min bekostning, hvilket dog overalt geraadede til min fordel, da man ansaa mig for et godt hode. Som 5—8 aars gut lod jeg min morfar Osmund Jonssøn Skaaland føle min videbegjærlighed. Hvad han vidste af bibelen eller historien maatte frem, og naar disse emner slap, maatte han rykke ud med saa mange eventyr, han kunde og naar farfar fortalte om Fredrik den store, »Torenskjold«, Stathuset i Amsterdam og Rundetaarn i Kjøbenhavn, var jeg lutter øre og gav før denne nydelse eller en ny bog, som jeg fik fat paa, altid slip paa det muntreste selskabslag.

Min hele skolegang indskrænkede sig hovedsagelig til, at min mor lærte mig at læse ud ABC-bogen, siden hjalp jeg mig selv.

En gammel graver blev vel i min tid leiet til at holde omgangsskole; ikke for at lære noget — »den ene blinde kan ikke vise den anden veien« —, men for ikke at støde præsten og klokkeren, sendte min far mig enkelte dage i hans skole; men skolemesteren syntes, jeg var ham for klog, og lod mig derfor holde laget ved at læse, hvad jeg vilde.

Efter en forskrift, som min far havde faaet af sin lærer, lærte jeg at skrive, hvilket jeg aldrig gjorde udmærket fremgang i, om end skjønt det manglede ikke paa flid; men jeg havde intet »haandlag».

Da ingen i sognet forstod regnekunsten, fik jeg først nogle dages undervisning deri af en dreng fra nabosognet, og da jeg var 12 aar, sendte min far mig en uge til en mand i fjeldbygden Gyland—Bakke præstegjæld. Men dennes salar bestod i arbeide, jeg maatte næsten hele dagen hjælpe ham til at trække brændeved hjem, og den lille undervisning, jeg kunde faa om aftenerne, strak ikke langt, især da han ikke vilde spendere lys, men vi maatte hjælpe os med en liden lysning af kakelovnen.

Det eneste udbytte, jeg havde af disse dages undervisning, var, at jeg ærgrede mig umaadelig over at have været i regneskole uden at kunne regne, og det gav anledning til, at jeg forskrev mig en regnebog fra Kristianssand, og for 3 mærker smør fik jeg tilbyttet mig 3 stykker af en tavle — saadanne ting var ikke at faa kjøbt i vore byer — som jeg føiede sammen og lagde ramme om, og nu varede det ikke længe, før jeg var en god regnemester.

Mine forældre havde lyst til at koste noget paa mig, men der var ingen anledning. I Kristianssand havde jeg maaske kunnet komme i skole, men dertil var 14 mil, og de havde ingen bekjendte der.

Det, som hjalp mig noget frem, var, at provst Finkenhagen omtrent 1800 havde faaet istand et almuebibliotek paa Lund, og af

dette var forskjellige bøger tilbage i min ungdom, som jeg benyttede flittig, og fik jeg opspurt en bog, maatte jeg have fat i den.

Men distriktet var meget tarveligt udstyret i denne henseende. Udenfor de almindelige kirkebøger indskrænkedes de literære skatte til Dass's og Dorthea Engebretsdatters digte og Peder Syvs kjæmpeviser samt Holger Danskes og keiser Karls krøniker; Jonas Ramus's geistlige og verdslige historie var et guldkorn, og Hübners fordanskede geografi en raritet.

Begge mine besteforældre havde bibler — ogsaa en sjeldenhed —, hvilke de gjemte lige saa omhyggeligt som paven; men som en ægte protestant stjal jeg mig til at læse dem, og da farfar døde 1812, arvede min far hans bibel, hvilket foraarsagede mig mere glæde end nogen af de mange lykkelige begivenheder, jeg senere har oplevet.

Elleve aar gammel fik jeg fat paa Platous geografi. Efter denne og andre materialier udarbeidede jeg globusser og planiglobier med meget studium og møie, saa at jeg i den henseende blev meget vel bevandret i geografien; ti endnu havde jeg ikke seet en globus eller landkort; men jeg havde godt fattet deslige tings nytte ved at anskueliggjøre gjenstanden.

En ulykke var det, at jeg ikke stødte paa nogen, der kunde anvise mig en plan for min lærelyst; selv provsten, som skulde eksaminere mig, da jeg 17 aar gammel skulde blive omgangs-skoleholder, sagde mig lutter komplimenter, uagtet jeg høilig behøvede tilrettevisning. I en henseende stod jeg især tilbage: jeg havde ingen kundskab i modersmaalet. Jeg havde vel blandt andet faaet fat paa en grammatik, men den slags lekture var for tør for mig, og desuden tænkte jeg: »Hvad skal du med grammatik, du kommer aldrig til at føre nogen korrespondance, og om du vil skrive noget for din egen fornøielse, saa forstaar du altid, hvad du selv har skrevet. Havde hin eksaminator blot givet mig et vink i den anledning, jeg havde da ikke behøvet mere. Da jeg blev offentlig mand, indsaa eg først mangelen; men da var det for sent; ti jeg har siden havt hænderne saa fulde af arbeide, at jeg aldrig har kunnet tænke paa at indhente det forsømte. Men denne mangel har stanset min virksomhed umaadelig meget. Jeg har nemlig en god portion forfængelighed eller, om man vil unde mig en skikkeligere karakter, ærekjærhed, og da jeg nu vidste, at verden har den feil, at den ser mere paa skallen end paa kjernen, maatte jeg, som gjerne vilde være paa moden uden at kjende denne, arbeide tvungen, ængstelig og usikker, og derved stanse tankens naturlige løb. Først i den senere tid, da jeg har overvundet hin svaghed, og lagt mærke til, at man forstaar mig, skriver jeg lettere og friere. I aarenes løb har jeg vel ogsaa tilegnet mig nogle af de almindelige former.« — —

I aaret 1817 blev Ueland omgangs-skoleholder i Lunds hovedsogn, og dette sit kald varetog han med megen interesse, skjønt hans aarlige løn for 24—30 ugers skoletid kun udgjorde 5—6 spd. (20—24 kr.!). Der dæmrede jo nok under hans opslidende kav af og til tanker om, at det skulde være herligt at komme lidt ud i verden,

»for — som han udtrykker sig — at se, om virkeligheden stemte med beskrivelsen«. Men heraf skulde der ikke blive noget. »Amor og formaaende mænd bevægede ham til at forsøge sin lykke hos en meget agtet gaard-jente Marthe Guria Osmundsdatter Ueland af Hæskestads sogn, anneks til Lund.« I 1825 blev han ogsaa gift med denne jente, som var sine forældres eneste barn. Han fik i medgift gaarden Ueland, efter hvilken han tog tilnavn, og sluttede foreløbig sin virksomhed som skoleholder.

Det var paa denne tid, opmærksomheden begyndte at henledes paa ham i hans nærmeste kreds. Selv udtaler han sig herom paa følgende ret ironiske maade:

»Blandt de blinde regjerer den enøiede, var et ordsprog hos de gamle romere. I Hæskestad skulde man just bygge en ny kirke. Jeg var »klog« og kunde regne og skrive, jeg havde gjort et godt giftermaal, og derfor blev jeg snart potte og pande i Hæskestad. Præsten vilde have mig til kirkesanger og omgangs-skoleholder, og jeg og gamle svigerfar syntes, det var et trin opad, uagtet jeg godt indsaa, at jeg burde have sagt som hin i evangeliet: Jeg tog mig en hustru, og derfor kan jeg ikke komme.«

Ueland blev den 20. oktober 1827 beskikket til kirkesanger i Hæskestad, og i 2 aar var han omgangs-skolelærer i et meget vidtløftigt og besværligt distrikt. I denne egenskab sled han meget ondt. Kostholdet var uselt, meget slettere, end han i sit hjem var vant til, og skaffede ham en slem kolik. Som oftest maatte han ligge paa halm i de usleste hytter. Han led derhos meget paa sindet ved at være borte fra hustru og hjem. Syg og nedstemt, som han var, blev han træt og kjed og vilde frasige sig hele bestillingen. Men man vilde ikke give slip paa ham; skolekredsene blev omregulerede, og han fik et mindre distrikt i nærheden af sin gaard.

Som følge heraf vedblev da Ueland at være kirkesanger og skoleholder, og for dette sit møisommelige arbeide oppebar han en samlet aarlig indtægt af alt i alt omtrent 20 spd. aarlig.

»Fra disse jevne, tarvelige kaar drog han« — skriver P. Botten-Hansen — »atter og atter til nationalforsamlingen for der at blive hørt og agtet som en af landets forstandigste og beste mænd, og naar den var endt, vendte han som den fordringsløse bondemand og simple skoleholder tilbage til en stilling, der lønnede hans tid og arbeide slettere end den simpleste arbeidsmand i hovedstaden.«

II.

Ueland har selv udtalt, at »ligesom forsynet uden hans tanke og beregning havde anvist ham hans levevei, saaledes blev han ogsaa ganske uventet kastet ind i politiken.«

Til valgforsamlingen i 1826 fremmødte han saaledes ikke, skjønt han var stemmeberettiget. At han i 1829 kom til at afgive stemme, var rent et tilfælde. Alligevel var den unge mands anseelse saa stor, at han straks kaaredes til valgmand, og det er ingen tvil om, at han

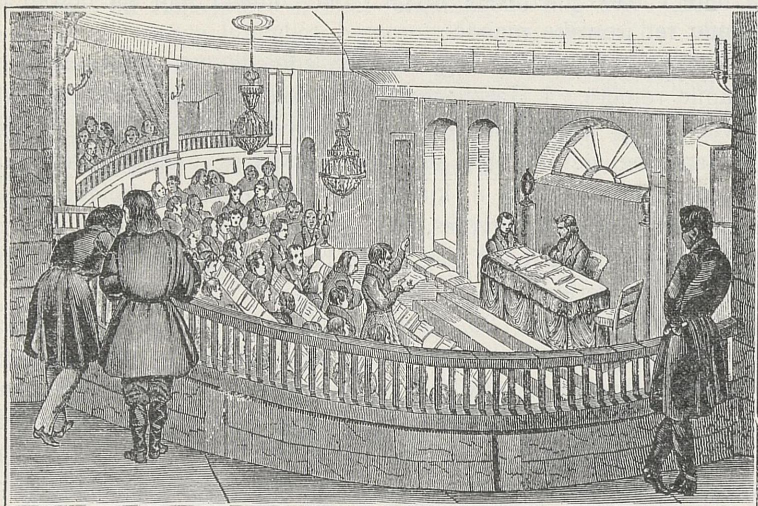

Den gamle stortings=sal.

ogsaa vilde være blet stortingsmand, om han ikke havde manglet 10 dage paa de af grundloven fastsatte 30 aar.

Da stortingsvalget for Stavanger amt i oktober 1832 fandt sted, blev Ueland valgt til 3die repræsentant.

Stortinget i 1833 danner som bekjendt et vendepunkt i Norges politiske historie, idet bønderne nu besatte 45 af tingets 96 pladse.

I 1830 var det nemlig blet besluttet, at amterne, der hidtil havde sendt tre repræsentanter, herefter i overensstemmelse med grundlovens bud skulde sende fire, — en adgang, der siden 1816 havde været suspenderet. Følgen heraf var, at land-distrikterne fik 15 repræsentanter flere end før.

Men samtidig med, at denne forøgelse i numerisk styrke af repræsentationen fandt sted, foregik der ogsaa en stærk bevægelse

inden land-almuen, der gik ud paa at gjøre dens indflydelse paa statens anliggender gjældende. Ueland selv tillagde i denne henseende den af Jon Neergaard fra Romsdals amt i gang satte agitation — der stod for den ældre generations opfatning i nøie sammenhæng med distributionen af det af ham udgivne lille skrift »Ola-Boka« eller »Selbygg-Boka« og P. P. Soelvolds blad *Statsborgeren* — en overordentlig stor betydning, idet det systematiske kniberi, som herigjennem opstilledes som grundsætning, kom til at spille en hovedrolle i folkets tankegang.

Det var paa dette grundlag, bondepartiet paa stortinget dannede sig for senere efter haanden at opstille som sit program »sparsomhed i statshusholdningen, udvidelse af folkets selvstyrelse, overholdelse af stortingets ret overfor kongemagten og nationens ret i forhold til Sverige samt udvidelse af næringsfriheden.«

I en biografi af Ueland, som *Morgenbladet* i 1846 bragte, er der givet følgende nøgterne skildring af parti-grupperingen i stortinget før og efter 1833:

»Saa længe embedsstanden udgjorde stortingets pluralitet, der bestemte beslutningerne og var toneangivende i alle vore offentlige diskussioner, var her liden eller ingen tale om partier i folket eller i stortinget. Hermed er det ikke sagt, at jo elementer til alle partifarver ogsaa da var for haanden, men de var kun lidet bestemte og udviklede. Hele stortinget var mere en kompakt, men meget indskrænket og moderat opposition imod regjeringen, og skismaet i stortingene bestod væsentligst kun i graden af denne opposition.« Efter at have gjort rede for amternes paa tinget i 1833 gjennemførte grundlovbestemte repræsentation, hvorved embedsmændenes overvægt i stortinget led afbræk, og betonet, at klagen over bondestorting og og bonderegimente reiste sig, samtidig med at de politiske stridigheder tog en ny retning og aabnede svælget mellem embedsstanden og folket eller »bondepartiet«, fortsætter bladet: »Uvante til at give efter og til at se sin egen indflydelse og magtfuldkommenhed indskrænket, trodsede embedsmændene det almindelige opraab, hvori det mere saa frugten af demokratiske stemplinger og popularitetsjagt, end den almindelige menings stemme og et udbrud af en dybt følt trang. Havde stortingets herskere og regjeringen forenet sig om og vist sig ivrige for at afhjælpe i det mindste de væsentligste af böndernes klager og kommet dem imøde, hvor de utvilsomt havde ret, vilde rimeligvis de nærværende forholde meget langsommere have udviklet sig; men embedsmændene løftede sine ramaskrig imod

bøndernes kniberi og nærgaaenhed, og regjeringen lyttede altfor gjerne dertil.«

Ogsaa Ueland har i en avis-polemik, som han i 1860 førte med *Morgenbladet*, givet en fremstilling af partiernes gjensidige stilling, og han fremhæver, hvorledes det parti, hvortil han hørte, fra første færd havde vakt uro og bekymring paa visse hold og mødt modstand hos embedsmændene, der hidtil havde været alt i alle og regjeret despotisk over land-almuen, og hos en del af kjøbstads-repræsentanterne, som derfor havde sluttet sig sammen i et modparti. »I poesi og prosa«, udtaler Ueland, »har disse tvende partier faaet meget forskjellig karakter og betydning; ti medens det førstes hovedkarakter har været raahed, dumhed, bornerthed, trættesyge, stivsind og dets tendentser en ny pandorasæske, har det andet parti kunnet smigre sig med prædikaterne: intelligens, dannelse, loyalitet; — men navnet gjør intet til sagen.«

— »Navnet gjør intet til sagen!«

Det staar ikke til at negte, at de smaablade, der i begyndelsen af tretiaarene med *Statsborgeren* i sin spidse opkastede sig til folkefrihedens organer, førte et høist utækkeligt sprog overfor byraakratiet og dets repræsentanter, som stempledes som pligtforglemmende borgere. Ved given leilighed forsømte Ueland aldrig at gjøre opmærksom paa, at bondepartiet ikke kunde paalægges eller paatage sig nogen skyld for, hvad der blev skrevet i disse blade, som paa grund af forholdene ingenlunde kunde siges at have sin beste kundekreds blandt land-almuen og selvfølgelig heller ikke kunde opstilles som udtryk for folke-meningen. Der kunde her ikke være tale om »bare svar paa skogsrop« engang. Han vilde derfor saa meget mindre undskylde hovedstads-pressen med dens aflæggere omkring i landet, idet den ved systematisk bagvaskelse drev paa med »at nedsætte personer, hvis grundsætninger man ikke ynder for paa den maade at gjøre sagen suspekt.« »Til de mange besynderligheder, som jeg har seet i mine dage,« skrev han i 1860, »hører ogsaa den, at medens det parti, som har brystet sig af dannelse og intelligens, har fegtet med vaaben, som for moralens og sømmelighedens domstol just ikke ansees for meget ridderlige, saa som sigtelser uden bevis, personlige uartigheder og smædevers, saa har det parti, som man har beskyldt for raahed, sammenlignelsesvis altid opført sig som ægte gentlemen. Man maa selv have gjennemgaaet skjærsilden for at kunne danne sig et begreb om, med hvilken haan og foragt man i indbildning om egen visdom engang saa ned paa de mænd af bondestanden, som folkets valg havde trukket frem paa den offentlige skueplads. Ethvert

rygte, enhver beskyldning, om de end var nok saa utrolige, udbredtes som et evangelium, og almindelig erkjendte satser blev i disse smaafolks mund en latterlighed.« Ueland anfører eksempler paa, hvorledes repræsentanter maatte ty til domstolene for at værge sig mod æresskjændere. »At indlade sig i avisfeide med saadanne folk,« siger han, »var et faafængt arbeide; ti man kunde vente en ny dosis uartigheder . . . . Jeg vidste godt, at røre ved visse avis-skrivere var, som man siger, »at sprette paa ormen«.«

— »Navnet gjør intet til sagen!«

En synes, en kan se det fine skalkagtige glimt i øiekriken hos den gamle bondehøvding, da han skrev dette. Kastede han blikket tilbage paa det martyrium, han saaledes i store vuer oprullede, vidste han nok, at han med ro kunde tage forfølgelserne, uangribelig og uantastelig som han i enhver henseende var, ikke mindst fra ærens og moralens side. I saa maade havde hans saga været et sidestykke til Hans Nilsson Hauges: Forhaanelserne og krænkelserne samlede den tænkende del af folket om den mand, som udgaaet fra dets midte i sit arbeide for dets tarv var gjenstand for nederdrægtige angreb og lave skumlerier.

Da Ueland kom til Stavanger paa de første amts-ting, fortalte en afdød, høit anseet stavanger mig for en del aar siden, maatte han være forberedt paa at flytte fra sit oprindelige logis for at faa arbeide i ro. Der var saa altfor mange, som skulde hilse paa og tale med den mand, som der blev skrevet saa meget rart i aviserne om . . . .

Men hvad her er anført, kan dog kun siges at danne det moralske, det indignationens grundlag, hvorpaa oppositionen kunde samle sig om Ueland. Høvdingskabet kunde martyriet ingenlunde skaffe ham. Det skyldte han alene sin arbeidsomhed, sin klogskab, sin taktfulde udnyttelse af omstændighederne og først og sist den dygtighed, hvormed han organiserede oppositionen og politisk opdrog den del af nationen, hvis repræsentant han var.

I stortings-oppositionens organisations historie er indførelsen først af det officiøse, siden af det officielle referat to betydningsfulde momenter, og gjennemførelsen af denne forbindelse mellem repræsentation og folk er Uelands værk. »For at folket,« skrev han i 1860, »kunde sættes i stand til at dømme selv og ikke være nødsaget til at sværge paa magisterens ord, fik jeg allerede i 1836 med ligesindedes hjælp udvirket, at stortings-efterretninger blev udgivet, og da disse blev utilstrækkelige og til dels upaalidelige derved, at de maatte hente en del af deres stof fra storblade, hvis referater ikke

altid var paalidelige — om af mangel paa evne eller vilje eller begge dele, vil jeg ikke afgjøre — saa foreslog jeg i 1845, at man skulde oplære hurtig-skrivere. Hensigten med det siste forslag var ikke alene en yderligere bestræbelse for at udbrede kundskab om vort offentlige liv, men ikke mindre ved et autentisk kildeskrift at give smaafolk et vaaben mod ordfordreielser og ubeføiede insinuationer.«

Men ogsaa selve stortings-oppositionens historie og Uelands politiske løbebane staar i den allernøieste sammenhæng, og der skal et agtpaagivende studium til, for at disse to ting ikke skal flyde sammen i en eneste floke. Ueland selv assimilerer sig af og til selv med det parti, han tilhørte.

Naar der saaledes spørges om de lovforslag og de love, som Ueland har æren af at have fremsat og faaet bragt igjennem, kan man med tryghed lægge til grund en af ham selv i 1860 foretagen opregning af love, hvis gjennemførelse han selv tillægger sit parti. Disse love var: Formandskabs-loven af 14. januar 1837, loven af 27. juli 1842 som var det første skridt til religionsfrihed, lov af 8. september s. a., som gav folkets ret til at vælge forligelses-kommissærer nogen betydning, lov af 10. september s. a., som gjengav stortinget dets grundlovmæssige ret til at disponere over oplysningsvæsenets understøttelsesfond, lov om delings- og skyldsætnings-forretninger af 28. mai 1845, efter hvilken disse forretninger kan udføres uden sorenskriverens deltagelse, lov af 15. september 1851, der fratog regjeringen og amtmændene bevilgningsretten i veivæsenets anliggender og henlagde den til stortinget og kommunal-bestyrelsen, lov af 26. august 1854 om værnepligt- og udskrivnings-væsenet, som ikke alene virkeliggjør bestemmelsen i grundlovens § 109, men har skaffet landet en meget stærk nationalgarde, som kan komme vel med i visse tilfælde, og endelig loven af 28. august 1854 om lagrettesmænd. Selvfølgelig var disse love ikke alene en direkte frugt af partiets virksomhed; men det kunde dog tilregne sig æren for dem, og Ueland havde sin andel i deres tilblivelse.

Blandt de mærkeligste af Uelands vota og forslag skal nævnes hans i 1854 afgivne dissenterende votum især angaaende jury-væsenet og det af ham i forbindelse hermed udarbeidede udkast til en »lov om retsmænd.« Dette forslag blev ikke antaget af stortinget; men U. A. Motzfeldt erklærede i tinget om det, at det var et stort specimen paa forfatterens evner og skarpsindighed, saa meget mere, som det fremkom fra en mand, der manglede den juridiske dannelse. Det foranledigede nedsættelsen af stortingets jurykommission, bestaaende af assessor U. A. Motzfeldt, sagfører J. Sverdrup, lensmand

Ueland, byfoged Meldahl og advokat Dunker. Hvorledes Ueland satte sin borgerlige stilling ind for at deltage i kommissionen, skal senere omtales; dens arbeide resulterede i et udkast, der af stortinget i 1857 vedtoges, men af regjeringen negtedes sanktion.

Uelands indflydelse stod i sin zenit paa tinget i 1845, idet han og hans parti fra 1836 af havde havt en støtte i alliancen med Adolf Bredo Stabell og *Morgenbladet*, som var ledet fuldstændig i overensstemmelse med det af Ueland opstillede program. Efter et nederlag, som denne koalition led i 1848, da tinget henlagde den af

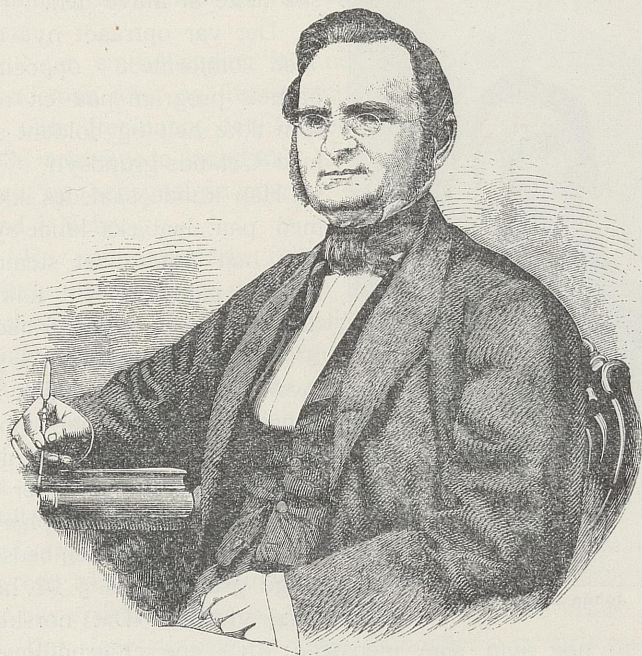

Adolf Bredo Stabell.

Ueland i forening med A. B. Stabell, Fauchald, Johnsen og Børresen foreslaaede adresse til kong Oskar I om at fjerne samtlige statsraader med undtagelse af Fr. Stang, da deres alder og forældede anskuelser gjorde dem uskikkede til at varetage sin stilling i overensstemmelse med tidens krav, led partiet i styrke og samhold. Uelands og vestlands-bøndernes moderate optræden paa tinget 1851 overfor den af Markus Thrane, Abildgaard og flere reiste arbeider-bevægelse spittede oppositionen yderligere, og fra 1857 af var skismaet mellem vestlands- og østlands-bøndernes ulægeligt; under sin fører Ole

Valstad gik de siste over til regjerings-partiet. Da tinget i 1859 traadte sammen, søgte Ueland ved oprettelsen af den saakaldte reform-forening at rekonstruere oppositions-partiet. Som program for denne opstilledes gjennemførelsen af Norges ligeberettigelse i unionen, aarlige storting, repræsentationens ordning i overensstemmelse med grundloven, jury i straffesager, gjennemførelse af kommunal selvstændighed og almueskolevæsenets udvikling. Men reform-foreningen mødte modstand fra *Morgenbladets* side, og det lykkedes ogsaa dette at aflive den.

Johan Sverdrup.

Der var optraadt nye mænd, der omformede oppositions-partiets program paa en maade, som ikke helt og holdent stemte med Uelands grundsyn.

Han kunde saaledes ikke gaa med paa Jaabæks knibe-system, som han fandt lidet stemmende med de pligter, et frit folk skylder bevarelsen af sin frihed.

Overfor forandringer i grundloven var hans holdning stedse konservativ, og især modsatte han sig ændringer i retning af tros-frihed. Det var under debatten over forslaget om ophævelsen af tros-tvangen for embedsmænd ifølge grundlovens § 92, han engang ytrede: »Det norske folk betragter to ting som sine øienstene; den ene er grundloven, og den anden er religionen.«

I de unionelle forhold hævdede han altid Norges fulde ret; men han mente, at forholdet til Sverige maatte være gjenstand for største varsomhed og ikke drages ind i landets indre politik. Da statholdersagen i 1863 atter kom paa bane, modsatte han sig dens gjenoptagelse, idet han hævdede, at sagens praktiske betydning ikke var saa stor, som de følger var vidtrækkende, der paa anden vis kunde flyde af den.

Da unionskomiteen i 1865 nedsattes, lod Ueland sig efter gjentagne private henvendelser fra kong Karls side overtale til at indtræde i den. Der lød fra svensk side mange og stærke lovtaler over

den norske bondes diplomatiske kløgt og logiske evne, og man feirede ham paa mange maader. Men hans partifæller havde dog helst seet, at han havde trukket sig ud af den i tide; man troede nemlig længe, at den gamle præsident G. P. Harbitz i saa henseende havde givet et eksempel, som var værd at tage efter.

III.

Det fortælles, at Schweigaard ikke en, men mange gange sagde om Ueland, at han med hæder kunde have mødt op i enhver nationalforsamling, og at han overalt vilde have gjort lige god ret og skjel for sig.

Naar en udlænding indfandt sig paa stortingsgalleriet, var det Ueland, han først og fremst stundede efter at se.

Orla Lehmann, den bekjendte danske statsmænd, har fra sit i 1836 erhvervede kjendskab til ham talt med beundring am hans »kløgt og hensynsløse energi« og kalder ham »en af de mægtigste mænd i Norge«.

En anden aandrig udlænding har om Ueland udtalt sig paa følgende maade, som samtiden fandt meget træffende: »Hans indflydelse mærker man ofte tydeligst hos de mest begavede og rigest udviklede yngre mænd i Norge, — og at høre ham omtales af andre dygtige og begavede bønder paa stortinget er ofte ligefrem rørende. En saadan fortalte, hvorledes han, da han første gang skulde ned paa tinget, bestandig længtes efter at se Ueland, og hvorledes han stod og betragtede ham med taarer i øinene uden at have mod til at tiltale ham og uden at ændse nogen anden, skjønt dog kongen selv var tilstede. Men saadan blir ingen mand omtalt, naar han ikke har rørt ved samfundslivets hjerterødder og talt og gjort meget, som har spredt solskin og velsignelse over store kredse.«

Det siger sig selv, at disse eksempler kan forfleres; men hvor mange vi end tager med, saa vil det dog altid blive »det samme paa en anden maade«. Men om vi end sammenstiller alle de udtalelser, som er fremkomne om Ueland som offentlig personlighed, saa vil de alligevel ikke give os mere end en nok saa snau forestilling om hans indflydelse.

I de bind-sterke stortingspublikationer, hvis reolplads maaler mange meter, har vi en righoldig kilde til hans og hans samtids historie; men heller ikke alle hans indlæg og taler, som her er optagne, afgiver tilstrækkelig maalestok for rækkevidden af hans magt. Vi kan af disse kun svagt ane den formelig suggestive evne, som han havde tilfælles med historiens stormænd, og som lod hans over-

legenhed gjøre sig gjældende saavel under debatten som under samtaler i engere kredse.

»Som debattant« — udtalte i sin tid afdøde overlærer August Holth — »indtager Ueland en høiere plads end egentlig som taler i ordets almindelige betydning. Han søger ikke gjerne at skaffe sig ordet paa en sags første stadium. Han venter gjerne, til andre har udtalt sig pro og contra. Han mærker sig sine meningsfællers mangler i bevisførelsen og sine modstanderes svage sider, og han udfylder de første og véd at udpege og benytte de siste, og aldrig hører man ham gjentage en brugt grund eller tærske langhalm paa et afbenyttet argument. Han ser altid en sag fra nye og eiendommelige sider, hvor saadanne er at finde, og i hans mund har disse sider sin fulde betydning. I repliken, i den dialektiske parade og riposteren, for at laane et udtryk fra fægteskolen, er han uovertræffelig.«

Man var i lang tid naragtig nok til at gjøre Ueland bebreidelser for, at han ikke nøiede sig med at arbeide for sine ideer under debatterne i stortingets forsamlingssal og i komiteernes forhandlinger, men at han ogsaa i private samtaler — og ikke minst gjennem disse — paavirkede sine kolleger, hvis stemmer han saaledes »samlede« eller »hvervede«. Uelands konversations-evne var uforlignelig, og mange træk af hans pointerede, slagfærdige, uden persons anseelse til alle kanter snertende vid lever efter ham. »I samtale var han fængslende endog for den mest dannede,« skrev Jonas Lie ved hans død, »og var flere tilstede, blev det dog gjerne ham, hvis stilfærdigt og i den lidet velklingende jæder-dialekt fremsatte anskuelser, man lyttede efter. Der var altid nye og originale synsmaader paa tingen, rigdom paa tanker, et krydder over talen af smaa gode anekdoter og saa et udtryk i den ikke høie og noget magre mands blik og smil, saa stille, fint og klogt.« Det stemmer nøie med, hvad Aug. Holth i 1867 skrev: »Hans bevægelige aand understøttes i den private livlige konversation af den ro og sikkerhed, som kun bevidstheden om at være situationen voksen kan give, og som vel lader sig forene med et talende minespil gjennem de nu af alderen furede træk og det skarpe, undertiden lyn-slyngende blik, der er ordenes beste fortolker.«

Og denne stortings-repræsentant, om hvem man med fuld føie har udtalt, at han i sin tid var Norges mægtigste mand, bibeholdt i hovedstaden sine jevne vestlandske bygdevaner. Han delte et tarveligt logi med andre stortings-bønder og boede i mange aar paa et sted, hvor sjøfolk færdedes med sin braak og støi.

Hans hele liv og færd i Kristiania godtgjorde, at han levede og indrettede sig efter de teorier, som han i tinget forfegtede.

Men anderledes var han heller ikke, naar han opholdt sig hjemme i den bygd, i hvis kommunale forhold han fra sine ungdomsaar var den ledende aand, og i hvis interesser han paa det nøieste var indforlivet. Man behøver ikke at se sig vidt omkring for at finde grunden til, at han saa længe blev staaende i det uselt aflagte ombud som kirkesanger og skoleholder, skjønt han ved gifte var blet en efter vestlandske forhold holden mand. Hans stilling i hans hjemstavn, i heredet og i amtet var bygget paa en urokkelig gjensidig tillid, og man paastod ialfald, at den bygde-opposition, han havde at stride med, aldrig var mere end to mand stærk. Men saa vidste ogsaa folk altid, hvor han var at finde, og intet kunde være hans tanker fjernere, end at han skulde skille sig ud fra de lag, han ved fødsel og livskald tilhørte.

Ueland satte saaledes sin ære i at være en nyttig kropsarbeider, og han gik med i det grovere gaards-stel, saa længe kræfterne strakte til. Folk, som kom til hans gaard, skulde lidet ane den mægtige høvding i den uanselige, senestærke, magre bonde, som i rød toplue og trætøfler gik og kjørte møg eller drev paa med minering og graastens-muring.

Folk i Lund og Hæskestad har ikke havt det beste ord for renslighed i sit stel, og Ueland, som dog ellers var forud i saa meget andet, nænnede ikke at bryde skikken og foregaa med et godt eksempel. Men det var ikke af mangel paa sans. Der var en, som undred sig over dette, men Ueland lod ham høre: »Tror du, at folket vilde komme saadan til mig, dersom jeg havde det paa konditioneret vis? Afstanden maa ikke blive for stor.«

Hans politik slog i saa maade til. Men der fandtes dog neppe den skriver eller fut, som man havde slig respekt for som for Ueland. Folk, som kom til ham for at søge hjælp og raad i velfærds-anliggender eller hvad det nu kunde være, trykkede sig af beskedenhed og ærefrygt op langs væggen i hans stue, til han bød dem sætte sig ned.

Ueland havde mange børn og stebørn. Det skal ogsaa føies til hans karakteristik, at han ikke vilde, at nogen af dem skulde gaa ud af bondestanden eller ombytte de kaar, som havde været ham selv anviste, med de saakaldte konditionerede. Følgen af denne tænkemaade var, at høvdingskabet ikke gik ud af slægten. Paa de fire siste storting, han var med, havde han sin næst ældste søn ved sin side paa tingbænken; det var første gang, far og søn mødte samtidig som storings-repræsentanter.

Ueland beklædte helt fra 1837 af — det vil sige fra den tid, formandskabsloven traadte i kraft — ordførerstillingen i Hæskestad, og i denne egenskab fremmødte han paa amtstingene i Stavanger, naar han ikke ved ophold paa stortinget eller ved andre hverv var forhindret. Han valgtes i den senere tid jevnlig til opmand og var betroet forskjellige tillidshverv i amtet.

Fra 1840 af var han forligelseskommissær i Hæskestad.

Da der i aaret 1851 oprettedes eget lensmandsombud for dette hered, ansattes Ueland efter almuens enstemmige ønske i det. Hans virksomhed blev imidlertid af kort varighed. Da jurykommissionen i 1854 nedsattes, havde Ueland af amtet faaet tilladelse til at være fraværende fra sit ombud. Men regjeringen tvang i upaaskjønnet nidkjær iver amtmanden til at tage tilladelsen tilbage, og Ueland fratraadte da sin stilling. Et slags opreisning for denne tort fik han dog derigjennem, at hans næst-ældste søn — den nys omtalte tingmand — ansattes i ombudet.

Man kan gaa Uelands færd efter i stort som i smaat: man kan ikke frakjende ham forfængelighed og begjærlighed efter at gjøre sin magt gjældende, men økonomisk fordel for sig eller sine eftertragtede han aldrig. Man har med rette talt stort om hans modstander Schweigaards uegennyttighed; Ueland indtager en værdig plads ved hans side ogsaa i denne henseende.

Det hændte engang, at Stavanger amtsting voterede ham en nationalbelønning paa et par hundred daler, ikke som gave, men som laan. Amtmanden — det var den samme, som nylig før havde foranlediget Ueland til at opgive lensmands-stillingen — negtede at tage heslutningen tilfølge. Handlede amtmanden end ikke efter aftale med Ueland — i stortingskredse vilde man dog vide det —, saa udøvedes denne gang tilvisse bevilgnings-vetoet i Uelands aand.

Ueland hædredes i sine siste leveaar ved forskjellige hverv som nationens repræsentant, og i 1867 blev han ridder af St. Olafs orden efter kong Karls eget initiativ, samtidig med at det østlandske bondepartis fører Ole Valstad fik korset.

Men af alle de æresbevisninger, han nød, tør det være en, han især satte pris paa. Det var en sølvkande, som østlandets bønder i 1854, d. v. s. paa den tid, samholdet mellem østlands- og vestlandsbønderne løsnede, forærede ham. Den bar følgende indskrift:

»For folkets frihed, gode sag,
din tale klang i hallen;
thi bor dit minde trygt til sidste dag
saavel i sletten som i dalen«

Fremdeles heder det:

»En ægte nordmand i ord og gjerning,
for folkets frihed beredt til værning!
En tro forsvarer af folkets sag,
og lig sig selv fra den første dag.«

IV.

Ueland mødte siste gang paa tinget i 1868—69. Skjønt han fremdeles bar sine 70 aar godt, fandt dog folk, som kjendte ham fra tidligere dage, at han var ældet stærkt paa det siste. Han var ogsaa selv opmærksom paa, at hans venner fæstede sig ved hans forandrede udseende. For dem skal han ofte have ladet sig forlyde med, at hans deltagelse i unionskomiteen havde skaffet ham mangen kvalfuld stund, og at dette hverv havde berøvet ham mange aar af hans liv.

Naar han da kom ind paa dette emne, lagde hans venner og meningsfæller heller ikke fingrene imellem. Der gaar endnu ord om, hvorledes de rent ud sagde ham, at han og landet vilde have været best tjent med, at han havde holdt sig borte fra den hele komite, forsmaaet de kongelige naades-bevisninger og afvist de svenske stormænds venskabsytringer og kjærtegn.

Det er kun en svag dønning efter uveiret, som vi ved hans bortgang møder i en udtalelse i det blad, som stod ham nærmest, at »det er vist, at det (ɔ: hans hverv i unionskomiteen) berøvede ham meget af den tillid og anseelse, han før havde nydt.«

Paa frastand skulde det imidlertid se ud til, at dette ikke kan have forholdt sig saa. I flere af de mærkesager, tinget havde at behandle, var det Ueland, man først og sist gav agt paa.

Den 12te mars 1869 var en af de mindeværdigste dage i Norges nyere historie. idet sagen om indførelsen af aarlige storting da afgjordes. Det var, som det med sandhed er blet sagt, det vigtigste og mest afgjørende slag, som oppositions-partiet til denne dag havde leveret.

Følelsen heraf og de mangehaande rygter, som var i omløb, havde fra den tidlige morgen af fyldt stortingets gallerier og tilhørerpladse til trængsel.

Forslaget om aarlige storting var fremsat paa stortinget i 1857 af skolebestyrer Hartvig Nissen, vedtaget og underskrevet af brødrene U. og J. Sverdrup. Det gjentoges i 1860, denne gang undertegnet af J. Sverdrup, J. R. Krogness, Steen, O. P. Wiig, J. H. Dietrichs, A. V. Stoltenberg, J. O. Veseth, H. Grimelund, M. A. Aarflot,

Joh. F. Vorum. A. Lysgaard og H. Arentz. Forslaget blev den 18de mars 1863 bifaldt af stortinget med 72 mod 35 stemmer. Regjeringen negtede vel at sanktionere denne beslutning, men lovede paa samme tid at tage sagen under overveielse og fremkomme med forslag. En kongelig proposition blev ogsaa fremsat og kom under behandling paa stortinget 1865—66, hvor den dog den 19de januar 1866 blev forkastet, idet grundlovmæssigt flertal ikke opnaaedes.

For stortinget i 1868—69 var der igjen fremsat en kongelig proposition; men det var en alkjendt sag, at dette skridt gjorde regjeringen kun nødtvungen af hensyn til det tidligere afgivne løfte og af eftergivenhed overfor kongens personlige vilje. Propositionen var motiveret ved, at der lagdes vegt paa en bedre forretnings-førsel og paa nødvendigheden af at holde skridt med Sverige, der nu havde faaet aarlige rigsdage. Denne motivering var egentlig fremsat af Schweigaard, der i 1866 havde stemt for reformen, efter at han i 1863 havde modsat sig den.

I virkeligheden stundede regjeringen nu ene og alene at komme bort fra sit forslag. Gik dette igjennem, vilde den, som hidtil faktisk havde været et konservativt overhus, komme ind paa et skraaplan, der førte til parlamentarisme: det siddende ministerium vilde ene og alene blive den udøvende myndighed for, hvad stortinget besluttede.

Men den vending, regjeringen ikke kunde foretage, udførte A. M. Schweigaard. Han erklærede i begyndelsen af debatten tørt og kort, at han agtede at stemme mod det foreliggende forslag. »Der gjøres nu«, udtalte han, »forberedelser til forandringer, som efter min forestilling vil have den virkning at bringe magten over i andre hænder end de, hvori den for nærværende er. Man ser efter min formening spor til den tanke, at vor grundlov nu er at anse som et halvt forældet verk, hvoraf betydelige dele skal omstøbes, og at den egentlig egner sig til et slags revision, hvortil man kunde ønske en konstituerende forsamling. Jeg vil ikke være med paa at udbrede saadanne meninger. Jeg erkjender, at en afstand af $2^1/_2$ aar mellem stortingene ikke egentlig er nogen saadan ballast, at der ikke kan tænkes nogen bedre for statsskibet end denne; men naar man sætter pres paa skuden, vil jeg ikke være med paa at kaste denne ballast overbord. Jeg siger: man faar se tiden an. Denne erklæring afgiver jeg, fordi jeg forrige gang, under andre omstændigheder, stemte for dette forslag.«

— En for en rykkede de beste talere af begge leire i ilden. Men hvad Schweigaard havde pointeret og Aschehoug nærmere udredet, gjorde sagen usikker, til trods for, at dens udfald jo paa

forhaand skulde synes at være afgjort, og Sverdrup udfoldede en veltalenhed, som selv hos ham ansaaes for enestaaende.

Om eftermiddagen var trængselen paa galleriet endda større, og spændingen hos tilhørerne paa det stærkeste.

Det var ledet langt paa kvæld. Der laa en tyk, ubehagelig atmosfære over salen, flere repræsentanter følte sig uvel, og baade venner og modstandere af reformen ønskede, at sagen maatte udstaa til den følgende dag. I dette kritiske øieblik var det, at Ueland optraadte for at fremlægge, hvad han kaldte sit politiske testament.

Han opfattede, udtalte han, sagen som en bedre forretningsorden. Stortinget og kongen beholdt den samme magt som før. Det var langt fra nationens tanke at forrykke forholdet mellem statsmagterne. Nationen havde saa megen respekt for kongedømmet, at den ønsker, at det skal være i besiddelse af de nødvendige korrektiver. Der kunde gaa strømninger gjennem stortinget, og derfor var det godt at have en modvægt i regjeringen, og denne havde man ikke paa nogen maade berøvet den. I de aarlige storting vilde der netop være ny styrke for det konservative element til at gjøre sin ret gjældende. Var en sag tvilsom, kunde man betænke sig; man vilde drøfte sagen, og den kom igjen i en forædlet skikkelse. Forholdet til Sverige gjorde ogsaa forandringen nødvendig; vi havde liden eller ingen indflydelse paa de diplomatiske anliggender; men der var dog altid anledning for stortinget til at træde op og virke paa regjeringen, for at den skal iagttage vort tarv; denne anledning vilde man efter denne forandring saa meget lettere kunne benytte. »Hr. præsident!« saa lød hans slutningsord, »jeg er den mand i denne forsamling, som har deltaget i de fleste forhandlinger paa stortinget. Jeg tror, at naar nogen kan rose sig af at være identificeret med folket og med det distrikt, hvorfra han er sendt, saa kan jeg rose mig af det. Jeg er i 35 aar altid blet valgt omtrent enstemmig. Man har aldrig fordret af mig nogen trosbekjendelse, lige saa lidt som jeg er gaaet med paa at give nogen saadan. Man maa altsaa have været fornøiet med mine meninger, og den samme mening, som jeg her har udtalt om forandringer, der gik videre og paa nogen maade vilde indskrænke kongemagten, den deler folket. Jeg maatte, hr. præsident! udtale disse faa ord. Ti der er paa grund af min alder liden sandsynlighed for, at jeg kommer til at deltage i flere af stortingets forhandlinger. Men disse udtalelser anser jeg som mit politiske testament til mine landsmænd.«

Det var sent paa kvæld, at sagen optoges til votering; ved denne samlede mere end to tredjedele sig om forslaget.

De hurraraab, hvormed den udenfor samlede folkemængde hilsede stortingets beslutning, var paa samme tid en hyldest til den gamle bondehøvding.

Skjønt der var ingen, som ret vilde tro det, tør der neppe være tvil om, at det virkelig var Uelands agt at trække sig tilbage fra stortings-hvervet. Mænd, som stod den daværende regjering nær, vidste at berette, at den gjerne saa ham igjen paa det næste ting, da unionskomiteens forslag skulde behandles, og at den som følge heraf i en sag strakte sig meget langt i at vise ham personlig imødekommenhed.

Den 31. mai 1869 vedtog odelstinget loven om auktions-væsenet i overensstemmelse med Uelands forslag, der var 15 — eller rettere 24 — aar gammelt. Det hed sig, at beslutningen vilde blive negtet sanktion, og at Ueland græmmede sig svarligen over udsigten til, at hans tingliv skulde faa denne afslutning. Professor Aschehoug, der i tinget havde været forslagets vældigste modstander, gjorde imidlertid statsraadet forestillinger om, at der skyldtes bøndernes repræsentant i unionskomiteen visse hensyn, og sanktion paafulgte — som *Dagbladet* udtrykker sig — »ifølge en over hals og hode affattet regjerings-indstilling.«

Den 21. juni opløstes tinget, og Ueland reiste hjem. Paa spørsmaalet, om han virkelig ikke vilde lade sig gjenvælge, svarede han hverken ja eller nei, men udtalte, at han var en gammel mand, og at hans helse var vaklende.

Udover høsten var han optaget af forskjellige hverv i kommunen og amts-kommunen, som tog haardt paa hans kræfter. Familiesorg kom til, idet hans ældste søn gik bort. Venner fra stortinget, som besøgte ham, fandt ham dybt nedbøiet. Alligevel synes han at have tænkt paa at gaa i gang med det memoire-verk, som tidligere er omtalt.

Den 11. januar 1870 meldte telegrafen over det hele land, at han ved middagstider den 9de efter et kort sygeleie var afgaaet ved døden paa gaarden Hetland, hvor han i sine siste leveaar havde været bosat. Den 17. januar førtes hans kiste ud til Hæskestad kirke, ledsaget af et stort følge, i hvilket man saa amtmanden i Stavanger og kommunestyret i Soggendal. Præsten Jürgens skildrede i veltalende ordelag den afdødes yrke i stat og kommune, hans værd som borger, familiefar og husbonde.

Endnu efter 30 aars forløb kan vi i literaturen maale det indtryk, som sørgebudskabet om hans bortgang gjorde paa de forskjel-

lige lag i samfundet. I smukke digte hædrede A. O. Vinje, John Klæbo og A. Reitan hans eftermæle og tolkede folkets savn.

Nogle uger efter feiredes i Kristiania festen til Fædrenes Minde.

Døden havde det aar gjort en usædvanlig rig høst blandt Nordens — ikke minst blandt Norges — stormænd. Blandt dem, som var gaaet bort, var ogsaa A. M. Schweigaard, der inden et maaneskifte havde fulgt sin gamle modstander og kampfælle i graven. Festen var en smuk og gribende høitidelighed i det hele; men det føltes dog, sagde folk, som var tilstede, at interessen især samlede sig om C. Berners mindetale over den gamle høvding og Bjørnsons mægtige kvæde:

Det har arbeidet længe
og stille slægt paa slægt,
før saadan kraft kan sprænge
aarhundrers vane-vægt.
Hvad bondens bund kan bære,
skjønt aldrig der blev saad,
det er vor folkeære, —
og har vor fremtid spaad!

De alvorsfulde fjorde
i snefjeld-skyggers rund
hans barndoms tanker gjorde
og livets dybe grund.
Naar viddets sol da spilled
paa fjord og fjeldes sne,
det gav saa høit et billed,
som nogen vilde se.

Da han til tinge mødte
og reiste bondens sag,
hvert ord en straale fødte
i folkets unge dag.
Det kom som gammel tone,
det kom som fjeldgjemt sagn,
det kom med fortids krone
til slægtens pryd og gagn.

Skjønt bonde bagom plogen
og sjømand i sin baad
han tænkte fint som nogen
i hele kongens raad.
Hans aar er vidner dyre
om, at vi nok skal naa
det jevne folkestyre,
som han i aanden saa.

Selv gammel, træt og svækket
han tro'de paa sit verk:
den folkeaand, han vækked,
blev altid mere sterk.
Han sank indunder merke
og vilde længer frem, —
derfor valkyrjer sterke
bar gubben med sig hjem.

Fra vinternattens gysning
han festlig ledtes ind
i sagahallens lysning
mod høvdingbænkens trin.
Saa mangen gammel herre
sig reiste og gik fram,
men først af dem kong Sverre.
han var i slægt med ham.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 26. oktbr. 1899.

Hurtigere, end man kanske i London havde ventet, efterkom præsident Krüger Chamberlains og hans jingoistiske partifællers hemmeligste ønsker, idet han allerede 9. oktober sendte England et skarpt formuleret ultimatum, som han paa forhaand maatte vide vilde blive mødt med et afvisende svar. Det er let at forstaa bevæggrunden til dette skridt fra Krügers side. Han havde, uden at England tog notis deraf, erklæret, at han maatte betragte fortsatte troppe-koncentrationer ved Transvaals grænser som et fiendtligt skridt, og naar kamp skulde være, gjaldt det for ham at slaa et slag inden den engelske hovedstyrkes ankomst til Syd-Afrika, for derved om muligt at rive afrikanderne i Kapkolonien med sig. Paa den anden side er det dog klart, at han ved sin raskhed fuldstændig tog magten fra det engelske fredsparti, som lige til det siste arbeidede for en fredelig løsning, og fritog Chamberlain for den ubehagelige pligt at sige Englands siste ord i striden.

Boer-soldat.

Krigen er nu i fuld gang ved begge boer-republikers grænser; ti Oranje-fristaten erklærede øieblikkelig, at den vilde gjøre fælles sag med Transvaal. De vigtigste kampe har fundet sted paa den østlige krigs-skueplads i Natal, hvor denne koloni som en kile skyder sig ind mellem Transvaal og Oranje-fristaten. Her havde general White ved krigens udbrud sin væsentligste styrke koncentreret i Ladysmith (9000 mand) og Glencoe—Dundee (4000 mand), idet han opgav at forsvare den inderste krog af kilen. Boerne rykkede langsomt og forsigtig frem mod disse stillinger. Fra Oranje-fristaten drog de over Drakensbjergene mod Ladysmith og den jernbane, der forbinder denne by med Glencoe—Dundee. Og fra Transvaal drog de frem fra kilens spids i nord og fra Buffalo-flodens bredder i øst mod Glencoe—Dundee. Efter at en boer-styrke havde erobret

et jernbanetog med tropper, som var paa vei fra Ladysmith til Glencoe, og afbrudt forbindelsen mellem disse to punkter, blev Glencoe, angrebet. Endel boer-forposter tog stilling paa en høide (»Dundee-hill«) hvorfra saavel Glencoe som Dundee beherskes, og rettede — uden at gjøre synderlig skade — en artilleri-ild mod den engelske leir. General Symons, som indehavde overkommando i Glencoe, lod da sit artilleri opstille paa en anden høide, hvorfra boernes batteri kunde beskydes. Da det engelske artilleri var boernes langt overlegent, maatte dette trække sig bort; men, boerne holdt dog høiden. General Symons fik imidlertid underretning om, at boernes hovedkorps 9000 mand under genei ral Joubert, var - anmarsch, og da han ikke kunde tænke paa at holde sin stilling, hvis denne overmagt tog høiden i besiddelse, maatte han gjøre sit yderste for at erobre den itide. Han lod derfor øieblikkelig endel af sine tropper storme høiden og ledede selv angrebet; men skjønt den boer-styrke, som holdt høien besat, kun var svag, formaaede den dog ved en heftig og velrettet gevær-ild tre gange at kaste englænderne tilbage. Ved fornyede angreb lykkedes det imidlertid disse at erobre høiden. Men da var general Symons dødelig saaret og te uforholdsmæssigt stort antal officerer faldne eller saarede.

Præsident Krüger.

Den engelske seir blev øieblikkelig telegraferet til England og vakte her en overmodig jubel. Denne

skulde dog ikke vare længe. Det lykkedes rigtignok general French ved et udfald fra Ladysmith at tage boernes stilling ved Elandslaagte, hvor de havde erobret det ovenomtalte jernbanetog fra Ladysmith til Glencoe. Men ogsaa denne seir blev kjøbt med store tab, og det blev snart klart, at seiren ved Glencoe ikke havde formaaet at gjøre synderlig afbræk i boernes bevægelser. Joubert angreb med 9000 mand atter de engelske

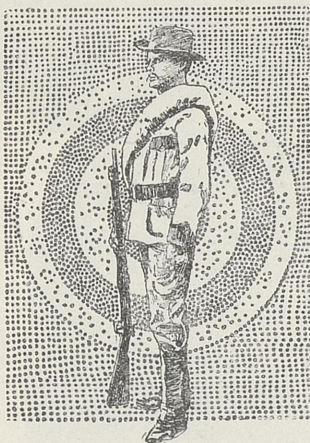

Saa mange skud, som her er prikker, maa affyres for hver mand, der rammes.

forskansninger ved Glencoe, og nu indløber der slag i slag efterretninger, som er ugunstige for engelskmændene. Det er paa grund af den engelske telegram-censur noksaa vanskeligt paa grundlag af disse at danne sig et klart billede af situationen. Men saa meget er ialfald sikkert, at general Yule, som nu kommanderer i general Symons's sted, har overgivet Glencoe og Dundee i boernes hænder. Han har trukket sig sydover og forenet sin styrke med general Whites mellem Ladysmith og Glencoe.

Paa den vestlige krigs-skueplads har boerne dels besat og dels isoleret eller omringet flere vigtige punkter paa jernbanelinjen Kapstaden—Buluwayo. Mafeking, som forsvares af den krigsvante oberst Baden-Powell med en forholdsvis ubetydelig styrke, trues af boer-generalen Cronje, og paa Kimberley, — centret for diamantindustrien —, hvor Cecil Rhodes for tiden befinder sig, synes boere fra Oranje-fristaten at forberede angreb. Begge disse punkter er, baade hvad telegraf og jernbane angaar, isoleret fra omverdenen, medens Lobatsi, Taungs og Kryburg allerede er besat af boerne.

Der foreligger ingen tydelige tegn til, at boerne i Kapkolonien, afrikanderne, vil reise sig og gjøre fælles sag med de to republiker. Afrikanderføreren Schreiner er som bekjendt for tiden premierminister i Kapkolonien, og det siges, at han har gjort forsøg paa at træde af. Englænderne søger imidlertid at holde ham paa hans plads. De tror paa hans loyalitet og skjønner, at han er værdifuld som gissel.

I England udfoldes der en usædvanlig virksomhed i militære kredse. Hele 47,000 mand skal sendes til Syd-Afrika, den største hær-styrke, som nogensinde er sendt ud paa en saa lang reise. Mobiliseringen synes imidlertid at have foregaaet med al ønskelig præcision, og over halvparten er allerede paa sjøen.

Parlamentets sammentræden har givet anledning til heftige debatter i underhuset. Sir William Harcourt, Campbell-Bannermann, John Morley og Stanhope kritiserede skarpt den maade, hvorpaa Chamberlain har ført forhandlingerne med Krüger. Et resolutions-forslag af Stanhope, hvori udtales misbilligelse af regjeringens Transvaal-politik, blev imidlertid forkastet med 362 mod 135 stemmer. Debatten stillede karakteren af Chamberlains politik i en grel belysning

og det er derfor ikke underligt, at han lagde en saadan irritabilitet for dagen, at han endog blev kaldt til orden. Med hensyn til meningen med krigen talte han temmelig aabent. Han erklærede, at hvad det for ham kom an paa, var at fastslaa Englands ubetingede overmagt i Syd-Afrika. Vanskeligst faldt det ham at bevise, at den transvaalske regjering under forhandlingerne havde lagt en utaalelig trods og vrangvilje for dagen. Han kom herunder i skade for at sige, at hans telegram af 8. september havde været ment som en antagelse af Krügers tilbud om stemmeret efter 5 aars forløb. Denne tilstaaelse virker rent ud forbløffende, fordi alle og enhver ved, at Krüger opfattede telegrammet som et afslag. Den blodige og sørgelige krig skulde altsaa ikke blot være unødvendig, den skulde skyldes en ligefrem feiltagelse. Ti hvorfor underrettede Chamberlain ikke boerne om deres vildfarelse?

Østerrige-Ungarn.

Det nye ministerium har ophævet sprog-forordningerne, hvilket har givet anledning til voldsomme optøier i Bømen og Mæren. Rigsraadet sammentraadte onsdag den 18. oktober, og den nye premierminister Clary fremlagde da sit program. Han forsvarede sprog-forordningernes ophævelse som et middel til at hidføre ordnede parlamentariske tilstande og bebudede et lovforslag til ordning af sprog-forholdene overensstemmende med de praktiske behov. Hans erklæring hilsedes med bifald af tyskerne, men tsjekerne foranstaltede voldsomme scener og afbrød ham med haanende tilraab. Man synes at tro, at det vil lykkes det nye ministerium at skabe en majoritet til ordning af de mest paatrængende affærer. Tsjekerne er aabenbart stærkt ophidsede i anledning af sprog-forordningernes ophævelse. Men der er intet, som tyder paa, at de vil efterligne tyskernes voldsomme obstruktion.

Samoa-spørsmaalet

er atter kommet paa tapetet. Den i anledning af de siste uroligheder nedsatte tre-mands komites indberetning synes at have gjort det indlysende, at Englands, Tysklands og de Forenede Staters tre-magts-herredømme over øerne ikke lader sig opretholde. Man forhandler derfor nu om en anden ordning. Amerika erklærer sig tilfreds med øen Tutuilo, og striden om hovedøen Upulu staar derfor nu mellem Tyskland og England. Begge disse magter vil gjerne kjøbe den anden part ud med kompensationer af anden art, men spørsmaalet om, hvem af de to der skal træde tilbage, er endnu ikke afgjort.

R. E.

Ny literatur.

Harry Fett: *Akershus slots gjenreisning.* Et lidet post-festum skrift. (Jak. Dybwads forlag).

Med ungdommelig varme holder en ung kunstven her en streng alvorstale til advarsel mod at ombygge det Akershus, som nu en gang staar der. Talen har fundet stærk gjenklang og fortjener at høres.

Juhani Aho: *Bogen om Finland.* Aut. overs. ved Alfred Ipsen. (V. Pios forlag, Kbh.).

En i glimrende lyrisk novelle-form holdt skildring af begivenhederne og stemningerne i Finland siden tsarens volds-daad i vinter.

Robert Blatchford: *Det glade England.* Aut. oversættelse ved Francis Wolff. (Ragnvald Paulssons forlag, Bergen).

En eiendommelig og interessant fremstilling af socialismen, som i England er solgt i en million eksemplarer.

Mrs. Humphry Ward: *Helbeck af Bannisdale.* Aut. overs. ved K. Faye Hansen. (Aschehoug & Co.s forlag).

Vore læsere hilser visselig med glæde en god oversættelse af »Robert Elsmeres« forf.'s siste roman.

Immanuel Ross: *I Norge 1845* samt en udflugt til Danmark. Historisk essay. (Samme forlag).

Vi kan ikke noksom anbefale denne særdeles interessante kulturhistoriske skitse fra vort folks overgangs-alder. Som læsning for moden ungdom vil den baade fængsle og belære.

Hjalmar Christensen: *Fra det norske aandslivs historie i det 19. aarhundred.* I. *Nikolai Wergeland.* (Samme forlag).

Gerhard Gran: *Norges Dæmring.* En literaturhistorisk indledning. (John Griegs forlag, Bergen).

Disse to bøger er konkurrence-skritfer for professoratet i nordisk literatur. Begge er særdeles interessante at læse og vidner om flittige studier og sikker fremstillings-evne. De bør lige saa lidet som Imm. Ross ovennævnte bog savnes i nogen offentlig bog-samling eller ved nogen skole. Naar man har læst de to konkurrenters bøger, blir man virkelig spændt paa udfaldet af væddestriden.

Forskjellige meddelelser.

— *Elektrisk central-opvarmning* er indlagt i et hospits lige ved Niagara. Der anvendes 75 hestekræfter til opvarmning af 11 værelser, spisesal, salon, kontor og gang samt kjøkken, bad og bryggerhus, hvor der findes to vand-kjedler, en paa 1800 liter og en paa 675 liter, der begge bringes i kog ved elektricitet.

— *Hungers-nøden i Rusland* har lært de arme bønder at *gaa i hi.* Naar hus-faren ved høstens slutning opdager, at avlen ikke kan strække til, beslutter han med hele sin hus-stand at *sove* vinteren igjennem. De rører sig ikke ud af sengen, uden for at fyre i ovnen og gnave lidt af det grove brød, som dyppes i vand. Ellers sover de tiden hen; det gjælder at spare paa kræfterne og krops-varmen, for at kunne slippe ud med det altfor knappe mad-forraad, til aanne-tiden igjen er inde, saa der kanske kan skaffes mad ogsaa til næste vinter. Livet er en kjær ting, selv om det bare har sult og sygdom at byde; menneskeligt kan imidlertid et sligt liv i hi neppe kaldes.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XIV. 15. NOVEMBER 1899. HEFTE 9.

Menneske-aber.

(Efter dr. **Friedrich Knauer** i *Umschau*).

Der tales atter en hel del om dyrs instinkt og intelligens. Efter en overdreven vurdering af den dyriske forstand, som hos mere høit-staaende arter efter enkeltes mening neppe skilte sig i mærkbar

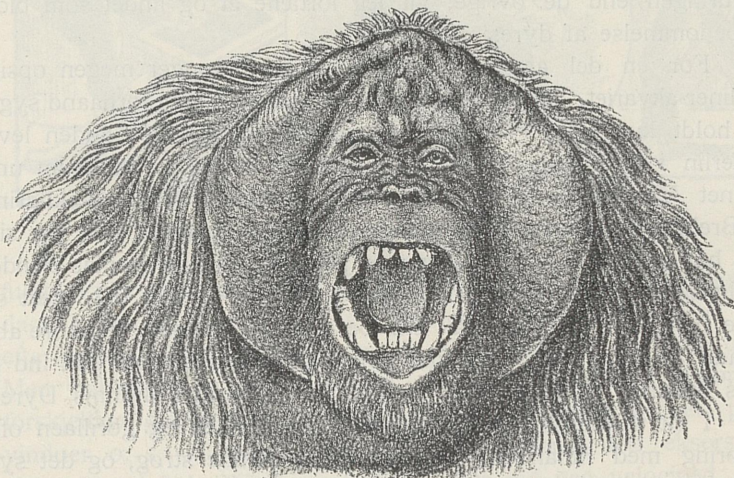

Den vilde orang „Jumbo" i Leipzigs dyrehave. (1894.)

grad fra den menneskelige, er der fulgt et stærkt tilbageslag. Hvad vidste man f. eks. ikke at fortælle om myrernes liv? Snurrige historier med de mest overraskende detaljer om den lille myre-hjernes tanke-virksomhed, og med den stadige bihensigt fremfor alt at ville over-

bevise os om disse dyrs rent forunderlige klogskab og forstandighed. Var allerede Sir John Lubbocks talrige iagttagelser til en vis grad skikkede til at vække vor mistanke mod denne storartede myreklogskab, saa har i den aller siste tid Bethe fuldstændig stillet myrernes intellektuelle forhold i det rette lys og vist, at de smaa dyr i virkeligheden er noksaa enfoldige og ubegavede. De handlinger, der for os synes at røbe tanke og omdømme, er efter Bethes iagttagelser kun medfødte virksomheder, ytringer af et rent refleks-liv. Disse resultater for myrers, biers og andre hvirvel-løse dyrs vedkommende er naturligvis ganske efter deres sind, som fradømmer alle dyr, selv de høiest staaende hvirvel-dyr al fornuft og intelligens.

Det falder mig ikke ind her atter at optage til diskussion det gamle strids-spørsmaal, om dyr kun handler instinkt-mæssig eller ei. Skal det imidlertid paavises, at dyr fra dag til dag kan blive forstandigere, at de er i besiddelse af god iagttagelses-evne, at de indsamler erfaringer og anvender disse paa rette maade, saa bør man først og fremst vende sig til de menneske-lignende aber. Jeg har i de siste 30 aar havt anledning til at iagttage over 120 aber af denne slags, og om enkelte af dem, som af en eller anden grund har opnaaet en vis berømthed, og som derfor staar mig mere levende i erindringen end de øvrige, vil jeg fortælle et og andet som bidrag til bedømmelse af dyresjælen.

For en del aar siden vakte to gorilla-unger megen opsigt i Berliner-akvariet. Den ene af dem var allerede paa forhaand sygelig og holdt kun ud i 14 maaneder, før den døde. Den anden levede i Berlin i 19 maaneder og er kjendt for det store publikum under navnet *Mpungu* fra dr. Falkensteins og direktør Hermes's skildringer i »Brehms Dyreliv«. Hvor mange menneske-lignende aber jeg siden end har seet og studeret, glemmer jeg aldrig denne gorillas eiendommelig satte væsen, som aldrig forlod den selv under den mest støiende lystighed, og som stak saa besynderlig af mod de andre abers maade at være paa. Jeg skal forøvrigt ikke nærmere gaa ind paa dens historie. Enhver, som vil, kan læse derom i Brehms Dyreliv.

I sit afrikanske hjem kommer chimpansen og gorillaen ofte i berøring med hinanden. De bebor de samme strøg, og det synes ikke ganske udelukket, at de ogsaa indgaar krydsninger. Chimpansen »Mafuka«, som i begyndelsen af syttiaarene tildrog sig almindelig opmærksomhed i Dresdens zoologiske have, ansaaes af enkelte for at være en bastard mellem chimpanse og gorilla. I et saadant spørsmaal er det vanskeligt at udtale nogen bestemt dom, men jeg for

min mener, at af de to dyr, som ellers har saa meget tilfælles med hinanden, er chimpansen det klogeste og lærvilligste.

I aarene 1888—90 var der i Dresdens dyrehave udstillet en chimpanse »Fritz«, som blev vidt bekjendt og i Dresden opnaaede stor popularitet. Man blev aldrig træt af at se paa dens fagter og forskjelligartede gjøremaal. Den var aldeles utrættelig i at udfinde og udtænke nye leiligheder til leg og kommers. Sit daglige arbeidsprogram udførte den med største nøiagtighed. Man saa tydelig i dens udtryk og bevægelser den iver, hvormed den gav sine kunststykker til beste, den fornøielse, de ydede kunstneren, og den stolthed, der føltes, naar alt gik rigtig glat. Alt, hvad vogteren foretog sig,

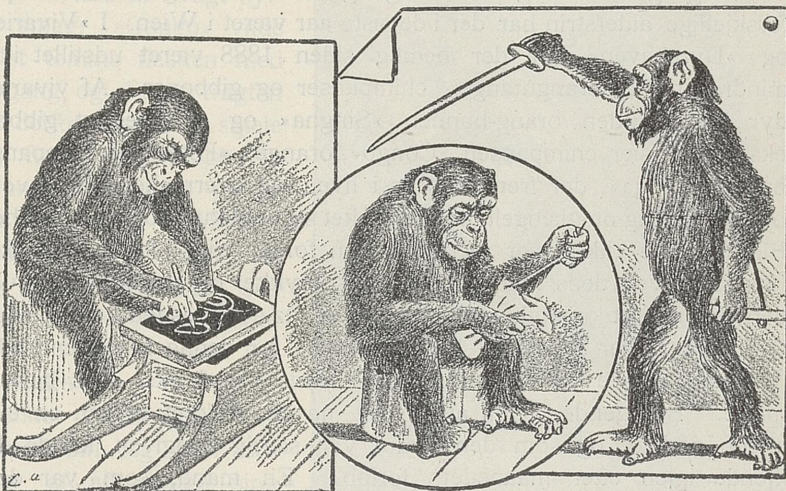

Chimpansen ,,Fritz'' i Dresdens dyrehave. (1888—1890).

fulgte Fritz med den mest spændte opmærksomhed, og daglig opdagede den et eller andet nyt, som den siden med største troskab efterlignede. Med speilet foran sig kjæmmede og børstede den sig. Med behag smøg den paa sig sin arbeidsjakke og udførte sine forskjellige gjøremaal: bankede, spigrede, skurede gulvet, pudsede vinduer o. s. v. Med stram holdning udførte den eksersis med gevær og sabel, skjød og fegtede eller red paa velociped, spillede violin, slog kegler og dansede. Til andre tider tog den sin tavle, tegnede den fuld paa den ene side, vendte den derpaa om og tegnede videre paa den anden side. Naar den havde maset sig rigtig ud med arbeide, tørrede den sveden af panden med et lomme-tørklæde og satte sig til hvile. Velbehagelig og pent satte den sig tilbords,

gav med bordklokken tegn til at sætte maden frem og spiste velopdragent ved hjælp af en ske. I et nøgleknippe vidste den altid at finde den rigtige og at benytte den paa rette maade. Rigtignok kjender man denne slags og lignende kunst-stykker ogsaa hos ikke menneske-lignende aber paa vore abe-teatre. Men hvilken forskjel er der dog i virkeligheden ikke, naar man betænker, at denne chimpanse ikke paa nogen som helst maade var *oplært* til at gjøre, hvad den gjorde, men udførte det frivillig, fordi den havde seet andre gjøre det! Ogsaa for øieblikket eier Dresdens dyrehave et chimpansepar, som ved sin omgjængelighed og forstandighed er kommen i høi gunst hos publikum. Disse dyr har nu været der i tre og et halvt aar.

Rigelig anledning til at iagttage menneske-lignende aber paa forskjellige alderstrin har der i de siste aar været i Wien. I »Vivariet« og »Dyrehaven« har der nemlig siden 1888 været udstillet ikke mindre end 21 orangutanger, chimpanser og gibboner. Af vivariets dyr har foruden orang-hunnen »Singha« og et prægtigt gibboneksemplar især chimpansen »Congo«, orangen »Peter« og chimpansehunnen »Maja«, der fremdeles er i live, ved overraskende begavelse og usædvanlig omgjængelighed tiltrukket sig publikums opmærksomhed. Blandt disse tilkommer »Congo« den første pris. Jeg vil her ikke hefte mig ved dens mangfoldige kunst-stykker og færdigheder, hvori den om muligt overgik sin samtidige »Fritz« i Dresden. Men nogle iagttagelser. der er særlig karakteristiske for denne intelligente abe, maa jeg fortælle om. Ganske forbausende var f. eks. dens hukommelse. Besøgende, som af og til havde stukket til den en eller anden godbid, og som den derfor var særlig hengiven, kunde den kjende igjen efter maaneders forløb. En mand, som var dens erklærede yndling, og som i to aar næsten daglig havde aflagt aben et besøg, blev i et helt aar borte fra den. Da han saa en dag atter kom paa besøg, kjendte aben ham øieblikkelig, og den vilde, voldsomme maade, hvorpaa aben søgte at lægge sin glæde over gjensynet for dagen, lader sig ikke beskrive. Gang paa gang puffede den de omstaaende tilside for atter og atter at omarme og beføle den velkomne gjæst. Om denne mand, uden at chimpansen opdagede ham, siden smøg sig ind blandt tilskuerne og holdt sig længst mulig i baggrunden, saa var det minste ord fra hans side nok til at gjøre aben opmærksom paa hans tilstedeværelse. Den styrtede da med høie glædeshyl frem gjennem mængden for at ønske sin kjære gjæst inderlig velkommen. I det første aar havde »Congo« en munter og velopdragen malajisk bjørn til legekamerat, og sammen med den tilbragte den mangen lystig time. Senere blev denne bjørn

sammen med to andre dyr af samme art overflyttet til et eget bur i rovdyr-afdelingen. Der var allerede gaaet flere maaneder, siden dette blev gjort, da »Congo« en dag saa sit snit til at tage en tur paa egen haand. Den forlod sit eget rum og kom gjennem det store galleri-værelse ind i bjørne-afdelingen, hvor den straks styrtede hen til sin gamle bekjendt og kjærtegnede den mellem sprinklerne. Trods al dennes forsigtighed narrede chimpansen, ret som det var, sin vogter. Tilsyneladende fordybet i læsning lagde jeg fra en eller anden krog ofte mærke til, hvordan den da bar sig ad. Aben fik hver time en slurk Krondorfer-vand, et naturligt mineralvand af svagt syrlig smag. »Congo» vilde helst tømme flasken med en gang, og al dens tragten gik derfor ud paa at stjæle sin flaske fra vogteren. Denne, som flere gange havde været overlistet, gjemte flasken snart her og snart der, altid saa »Congo« ikke lagde mærke til det. Men »Congo« lod sig ikke lure. Tilsyneladende fuldstændig fordybet i sin leg eller optaget af at stange sine tænder havde den alligevel med et listigt sideblik lagt mærke til, hvor flasken blev stukket hen. Uforstyrret rumsterede den videre med sit legetøi eller lagde sig, som den ofte pleiede, paa gulvet halvt indtullet i sit tæppe og saa drømmende ud i luften. Paa den maade forløb der ofte en halv time eller mere. Saa fjerner vogteren sig for et øieblik — i samme nu er »Congo« henne ved flasken, i næste øieblik har den korken af og slubrer i lange drag den kjære drik i sig. Noget lignende gjentog sig gang paa gang; tjeneren blev overlistet, og aben frydede sig kostelig over »den forbudne frugt«. Dette og mange lignende beviser paa denne abes mærkværdige iagttagelses-evne kan hundreder af besøgere bevidne. Endnu mere end denne opfindsomhed og sluhed imponerede mig den varme, hvormed aben udtrykte sine

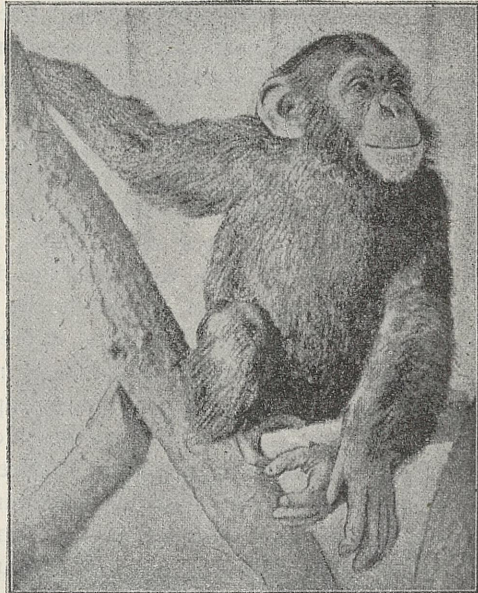

Chimpansen ,,Congo" i Wiens vivarium. (1888—1891.)

sympatier for enkelte personer. I den maade, hvorpaa den hilste sine mere eller mindre kjendte og kjærkomne gjæster, viste den en nuancering, lige fra et sagte »hm-hm« til det dybe, gurglende glædeshyl, som den forbeholdt enkelte udvalgte blandt de besøgende. Et interessant syn frembød denne abe, naar den var tilstede ved nye abers og smaadyrs ankomst og saa paa transport-kassernes udpakning. Geskjæftig vimsede den da omkring burene, kikkede ind hist og her og jagede med livlige bevægelser og eiendommelige raab tilbage de aber, som vovede at stikke sine arme ud mellem stængerne. En dag var vi vidne til et særlig eiendommeligt tilfælde. Under vogterens fravær var en nykommen abe rømt fra sit bur. Ved en larmende banken paa abe-værelsets dør ilede vi til og mødtes af »Congo« med dens gladeste hyl. Det var den, som havde bearbeidet døren med næverne. Nu stod den der og vendte sig uafladelig snart mod os og snart mod vinduet, i hvis øverste hjørne den rømte abe sad sammenkrøben. »Congo« var den første menneske-abe, som jeg selv havde erhvervet og med egne hænder taget ud af pak-buret. Fra det øieblik den først forlod dette, for straks at hænge sig om min hals, til dens siste levetime, da den endnu forsøgte at hilse mig med sit velkomst-hyl, har denne abe med sin varme hengivenhed, sin rige begavelse og sin vaagne interesse for alle sine omgivelser altid været en interessant gjenstand for min stadige iagttagelse.

Hvorledes orangutanger vokser op fra urkomiske, legelystne barn til mere og mere plumpe og vilde dyr, som i sin voksende kraft-udfoldelse efter haanden blir bryske, maaske uden selv at ville det, har vi her i Wien havt god anledning til at iagttage. Fornemlig kan jeg fremhæve orang-hunnen »Singha« og den noget ældre og kraftigere han »Peter«. Om orangutangene er synderlig mindre begavede end chimpanserne, er som nævnt ikke godt at afgjøre. De er uden tvil skarpe iagttagere, og naar man ser et af disse dyr i minutvis skarpt mønstre andres bevægelser, lyser der altid en vis forslagenhed ud af dets øine. Med deres mere ubehjælpelige, flegmatiske væsen gjør deres begavelse i hvert fald sig ikke saa meget gjældende som hos de mere smidige og virksomme chimpanser. »Peter« f. eks. var en mester i at aflure andre unoder. Efter at et par gadegutter havde spyttet paa den, opnaaede den i denne kunst en virtuositet, som kunde gjøre en amerikaner misundelig. Med aldrig feilende sikkerhed forstod den at sende en straale over de nærmest staaendes hoder lige i ansigtet paa folk, som minst ventede det. Jo større den almindelige lystighed blev, desto ivrigere drev Peter denne mindre tækkelige sport. Overhode var udpræget for-

fængelighed et grundtræk i dens væsen. Slog den kegler eller i dristige kolbøtter bevægede sig fra den ene kant i buret til den anden og fik høre et »bravo, Peter!« blev den rent vild af begeistring; kuglerne rullede endnu raskere, kolbøtterne blev endnu vildere end før. Gav man den frak paa og satte en fjerhat paa hodet paa den, og børnene saa raabte: »Aa, hvor smuk Peter er!« — saa blærede den sig formelig af stolthed og blev siddende rolig i halvtimevis for at lade sig beundre. Amatør-fotograferne benyttede da gjerne leiligheden til at fotografere den. Morsom var Peter i sin omgang med chimpanshunnen »Maja«. Mod vogtersken eller mod andre, som den ikke likte, kunde den være yderlig morsk og ubehagelig. Men af Maja taalte den næsten alslags medfart; kun naar chimpansen gik altfor vidt, satte Peter en sjelden gang en stopper for dens plagerier. Fra tid til anden havde ogsaa Maja sine mere rolige stunder. Den klyngede sig da tæt op til orangutangen, beføIte den af og til, bøiede sig hen til den, som om den havde noget at hviske Peter i øret, eller lod en af sine bryst-toner høre, hvorpaa Peter faldt ind med sin udprægede barne-diskant. Timevis kunde de sidde saaledes, halvt drømmende, halvt legende sammen.

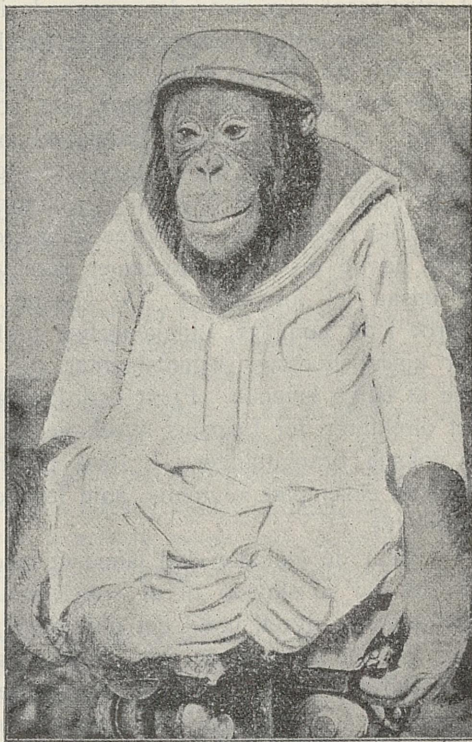

Orang „Peter“ i Wien vivarium. (1891—1897.)

Mod alles forventning har den ikke særdeles kraftige Maja overlevet alle sine stærkere legekamerater. Den har nu været 8 aar i fangenskab og er, saavidt jeg ved, den første menneske-abe, som i Europa har holdt saa længe ud. Den er den dag i dag fremdeles det samme lystige, viltre, til al slags spilopper oplagte barn som før. Skjønt den ikke er saa begavet, som »Congo« var, minder

den i sin varme hengivenhed for vogtersken og andre bekjendte meget om dette mærkelige dyr.

Vor gibbon havde en bømisk musikant bragt med sig fra Indien, og den havde fattet en saadan godhed for sin herre, at den delte seng og bord med ham. Den sluttede sig kun til ganske faa personer, men viste overfor disse en saa rørende ømhed, at den endog stillede Maja i skyggen. I bevægelighed og stemme-midler overgik den begge sine kamerater Peter og Maja, og den frembød et interessant syn, naar den vuggende ilede afsted med opreist gang.

Overordentlig opsigt vakte de gamle orangutanger, som i aarene 1893—94 for første gang var at se i Europa. Her var det ikke længer omgjængelighed og begavelse, som fængslede tilskuerne, men tvertom en afskrækkende hæslighed og en ubændig vildhed, som man neppe skulde kunne forestille sig. Man havde rigtignok for længe siden hørt om uhyggelige »skog-mennesker«, som skulde have sit tilhold i Sumatras og Borneos skoge. Men lige til for seks aar siden havde disse skog-kjæmper ikke været at se i Europa. Dette er ogsaa let forstaaeligt. De voksne orangutanger forlader aldrig trærne i de sumpige, utilgjængelige urskoge, hvor de holder til, de har kjæmpemæssige legemskræfter og derfor overordentlig vanskelige at fange levende. Først ved de indfødtes mellemkomst lykkedes det direktøren for Leipzigs dyrehave, E. Pinkert, i 1893 at skaffe to voksne orangutanger. I 1894 fik han et endnu mere kjæmpemæssigt eksemplar »Jumbo«, som levede nogle maaneder i Leipzigs dyre-have.

Naar de indfødte skal fange et saadant dyr, fortælles der, driver de det ud af skogen til et enkelt-staaende træ, som de omringer. Her udsultes dyret, indtil det blir meget svagt, hvorpaa der sættes frem for det frugt og en drik, som er blandet med bedøvende midler. Naar dyret er gjort bevidstløst, sprøites der for sikkerheds skyld endda pebervand i øinene paa det, hvorpaa det bringes i bur. Her overhelder man det rigelig med vand for atter at bringe det til bevidsthed og gjøre det seende. Er dette sandt, saa er en saa brutal behandling mere end forklaring nok for, at disse kjæmper kommer hid saa syge og svage og efter nogle maaneders forløb ligger under for fangenskabet. Det indtryk, som disse aber i sin vilde hæslighed gjør, er ganske overordentligt. De tykke plus-kjæver er blet til store, bevægelige gevækster, der omgiver ansigtet halvmaaneformig paa begge sider og ganske skjuler de smaa øren. En mægtig strubepose, der ligesom kind-poserne er ubehaaret, hænger under hagen paa dem. Underkjæven springer stærkt frem og øger det vilddyr-

agtige udtryk. Naar et saadant dyr i pludselig ophidselse reiser sig fra sin sammenkrøbne stilling, slaar det brede gab med de vældige tænder vidt op, lader strube-posen svulme vidt ud og bevæger kindposerne frem og tilbage som i fortvilet raseri — ja, da kjender man ikke mere de smaa, muntre og lærvillige orang-unger igjen.

P. E.

Kvindernes medicin-studium.

(Efter **Rudolf Höber** i *Zukunft*).

I 35 aar har kvinderne i Sveits havt ret til at studere medicin ved landets universiteter, tage stats-eksamener og praktisere som læger. England, Frankrige, Rusland, Sverige, Norge og Belgien har fulgt dette eksempel og givet kvinderne den samme ret, men ikke Tyskland. Vistnok besluttede det tyske forbundsraad nylig, at kvinder, der som hospitanter ved tyske universiteter har besøgt forelæsningerne et tilstrækkeligt antal semestre, skal gives adgang til stats-eksamenerne. Dermed kan dog ingenlunde kvinderne være tilfredse. Ti hospitanternes adgang vedblir at være fuldstændig overladt til de enkelte professorers personlige forgodtbefindende. Af de uklare svar, der pleier at gives i rigsdagen og landdagene paa forespørsler og petitioner for kvindernes studium, er det ikke engang muligt at danne sig nogen mening om, naar regjeringerne overhode vilde anse øieblikket for kommet til at give den tyske kvinde adgang til universiteterne som fuldt berettiget borger.

I april forrige aar negtede som bekjendt den prøissiske kultusminister tilladelse til at oprette af et pige-gymnasium i Breslau med de ord, »at det vilde gaa paa bekostning af kvindernes hele uddannelse at belemre dem med lærd ballast, at det i grunden kun gjaldt om at fremtvinge et mode-princip, og at det tyske folks store og hellige goder kunde sættes paa spil.« I juni vedtog ogsaa 132 deltagere i den tyske lægekongres i Wiesbaden som delegerede for 13,140 læger den af professor Penzoldt i Erlangen foreslaaende resolution: »1. Hvis man foreløbig kun giver adgang til læge-praksis paa grundlag af de samme betingelser, som gjælder for manden, og tilstedelsen ikke lettes (f. eks. ved pige-gymnasier, oprettede af staten), saa behøver man ikke at frygte for, at kvinderne vil benytte sig af samme i større udstrækning og af den grund vente nogen særegen nytte eller skade. 2. Men om saa skulde ske paa grund af større ind-

rømmelser og hidtil uberegnelige forhold, kan man ikke vente nogen større nytte for de syge, derimod mere skade end nytte for kvinderne selv; i det minste vilde de tyske høiskoler og videnskaben ikke høste nogen fordel deraf, ligesom lægernes anseelse vilde svækkes og det almene vel komme til at lide derunder.«

Man kan derfor ikke fortænke forældre i, at de efter det standpunkt, vedkommende embedsmænd og lægerne indtager i sagen, i ængstelig omsorg foreløbig holder sine døtre tilbage fra de overanstrengelser, som det medicinske studium under saadanne omstændigheder medfører. Der skal betydelig legems-styrke til, megen energi og usædvanlig interesse, for i udlandet at bestaa abiturienteksamen, doktor-prøve og stats-eksamen, derpaa overtage praksis i Tyskland uden flere rettigheder, end enhver fusker i faget besidder, og saa desuden under vanskelige omstændigheder aflægge abiturienteksamen: alt dette i haab om ved absolvering af den tyske *Tentamen physicum* og stats-eksamen at opnaa den fulde besiddelse af lægerettigheder, naar regjeringen endelig engang vilde tage sig af sagen. Og dog paatager mange intelligente, arbeids-dygtige kvinder sig nu til dags disse byrder.

Siden 1864 har kvinderne i Sveits havt tilladelse til at praktisere som læger; i 1897 praktiserede 23 kvinder ved siden af 1992 mænd; fra 1887 til 1897 har gjennemsnitlig i hvert semester 12 sveitserinder studeret ved siden af 600 sveitsere. Desværre eksisterer der ingen statistiske opgaver over eksaminandernes antal, udfaldet af eksamenerne o. s. v. Men de anførte tal viser i det minste, at kun et forsvindende lidet antal kvinder har gjort brug af den frihed, loven hjemler dem, og ogsaa heraf er kun en liden del naaet til maalet. Og dette synes at være af principiel betydning for den hele bedømmelse af adgangs-spørsmaalet.

Det er aldeles uforstaaeligt, hvorledes professor Penzoldt i Wiesbaden kunde hævde, at »det var maalet for bestræbelserne, at der tilslut skulde blive lige saa mange kvindelige som mandlige læger«. Det følger af sig selv, at nu som før de fleste kvinder — og blandt dem selv høit begavede — vil se sin naturlige opgave i som mor at opdrage dygtige efterkommere, — en opgave, hvortil der kræves lige saa megen aandens og hjertets dannelse som til udøvelsen af læge-praksis. Men lige saa forstaaeligt er det, at den ugifte kvinde gjør fordring paa den ubeskaarne ret til ogsaa at grunde sin lykke. Naturligvis søger hun ikke sit ideal i den medicinske praksis. Men hvilket menneske med nogen retfærdigheds-følelse vil fortænke kvinderne i, at de vil være fri og forsøge sig paa det

omraade, som best svarer til deres interesser, deres legemlige og aandelige styrke?

Lægerne gjør indsigelse mod, at af de stillinger, som forudsætter akademisk dannelse, netop deres først skal aabnes for kvinderne. Dette har en vis praktisk berettigelse. Men det teologiske, filosofiske og juridiske fakultet forbereder dog fremfor alt til stats-tjeneste. Kvindelige geistlige vil nu staten engang vanskelig ansætte. Erstatningen af lærere paa de høiere pigeskoler ved grundig uddannede lærerinder er vistnok meget ønskelig, og sandsynligvis vilde kvindernes agitation for adgang til de filologiske prøver være livligere, hvis kvinder, som havde bestaaet stats-eksamen, var garanterede en offentlig ansættelse, og hvis antallet af lærefag, som kræver et akademisk studium, ikke var saa begrænset paa grund af de meget smaa fordringer, man stiller til de unge pigers skoledannelse. At kvinder i noget større antal vil studere jus, er allerede udelukket af den grund, at dette studium forudsætter meget gode formuesforhold; desuden maatte man her fremfor alt først opnaa tilladelse til at drive sagfører-virksomhed, hvad der i kantonen Zürich blev sat igjennem ved en folke-afstemning den 3. juli 1898. Hvad blir der saa tilbage foruden det medicinske studium? Og her har det en særegen betydning, at man aabenbart trænger kvindelige læger. Lægerne behøver virkelig ikke altid at spille de fornærmede, naar det siges dem, at kvinder med underlivs-lidelser undser sig for at gaa til dem. Det koster de fleste kvinder en ikke ringe overvindelse, paa grund af et tilsyneladende ubetydeligt tilfælde at underkaste sig den gynækologiske undersøgelse ved en mand, og derved forlænges og forværres ogsaa mange sygdomme. Naar altsaa lægerne atter og atter forsikrer, at de kvindelige patienters vel stadig ligger dem paa hjerte, maatte de netop i disses interesse træde i skranken for kvindernes medicinske studium, istedenfor at de førsøger at indbilde kvinderne, at de er for gode til de hæslige berøringer med syge, ja kunde tage skade paa sin dyd.

Det er altsaa forstaaeligt, at de faa kvinder, som overhode ved hjælp af universitets-studier søger at erhverve sig en livs-stilling, under de nuværende forhold for det meste vælger det medicinske studium, og det ikke blot, som Penzoldt mener, »af den falske anskuelse, at sygepleie skjuler sig under udøvelse af lægekunsten,« eller »fordi de fleste kvinder tror at forstaa noget af medicinen, men intet forstaar.«

Men spør man dernæst, hvoraf det kommer, at af disse kvinder kun saa faa naar til maalet, findes der en hel række svar

herpaa. For det første skiller som blandt mændene de sig ud, hvis begavelse ikke strækker til for at opnaa eksamenerne. Det er en misforstaaelse, naar man behandler de kvindelige studenter som en aandelig elite af kvinder og ved hvert daarligt resultat slutter fra det enkelte til det almindelige. Dette er ganske særlig urigtigt nu til dags, da studiet for mange kvinder har nyhedens interesse og fornemmelig lokker kvinder, som ikke ved, hvad de ellers skal tage sig for. At flere kvinder end mænd af mangel paa intelligens ikke naar frem til eksamen, vil ingen kunne bevise. For det andet forlader en del af dem universitetet før tiden af ydre grunde: meget hyppig, fordi de gifter sig. Modstanderne af kvindernes studium kan dog vel neppe erklære dette for en ulykke, da de nu engang har den urokkelige mening, at en ung pige, hvis hun ikke blev gift, har forfeilet sit »egentlige« livskald. Nu kunde man vistnok indvende, at staten, som ved sine indretninger muliggjør universitets-studiet, til gjengjæld har fordring paa tilsvarende ydelser i folkets eller videnskabens tjeneste. Men hvad havde det at sige, om der var et par studerende mere i auditorierne og klinikerne? De faa kvindelige tilhørere vilde jo fordeles paa tyve universiteter! Nogle kvinder opgiver ogsaa det medicinske studium før tiden, fordi det ikke tilfredsstiller dem. Naturligvis kalder modstanderne dette for holdningsløst; men ved det begrænsede valg af stillinger, kvinden har, er det dog ikke muligt andet, end at den ene eller den anden i sin tørst efter kundskab og trang til virksomhed kommer ind paa en vei, som ikke fører til maalet, og som hun aldrig vilde have slaaet ind paa, hvis ikke saa mange andre veie paa forhaand havde været spærrede for hende. Endelig gives der kvindelige studenter, som er flittige og vel udrustede, som heller ikke mangler kjærlighed til sagen, men som alligevel tilslut mangler kræfter, fordi deres fordannelse er saa meget daarligere end mændenes. Og her kommer man til et moment, hvorpaa der ofte lægges altfor liden vægt. Kvinder har nu allerede studeret i mange aar; og dog er det umuligt at fælde en afgjørende dom angaaende kvindens anlæg for det medicinske studium. En almindelig aandelig underlegenhed hos kvindekjønnet vover ingen modstander mer at opstille som begrundelse. Kvindens fysiske kræfter er vistnok gjennemsnitlig ringere end mandens; men er da alle læger saa stærke i legemlig henseende? En endelig dom om kvindens dygtighed paa dette omraade er ikke mulig, saa længe de studerende kvinder ikke har faaet den samme fordannelse som mændene. De fleste har gjennemgaaet en høiere pigeskole, derpaa været hjemme i nogen tid, og naar de er blet trætte af den huslige

syssel og af deltagelse i alle slags kurser for videre uddannelse, beslutter de omtrent i 23 aars alderen at besøge universitetet. Dernæst gjælder det saa hurtigt som muligt at opnaa et gymnasiums modenheds-vidnesbyrd. Det, som gutterne lærer paa ni aar, maa pigerne tage igjen paa to til tre aar. En del forbereder sig til abiturient-eksamen først under studierne; at resultaterne som følge heraf bli mindre gode, er naturligt. Netop de første semestre, som er viet til de naturvidenskabelige fag, anatomi og fysiologi, lægger fuldstændig beslag paa den studerendes kræfter. I Sveits er det desuden muligt at erhverve den medicinske doktorgrad uden abiturient-eksamen; vidnesbyrd for at have gjennemgaaet en pigeskole, for tyske kvinders vedkommende lærerinde-eksamen, og en let optagelses-eksamen er nok for at blive immatrikulerede, og saaledes besøger et stort antal kvinder de medicinske forelæsninger uden at forstaa det ringeste latin og uden alle matematiske og fysikalske forkundskaber. Naar størstedelen af dem ikke naar maalet, saa er dette uundgaaeligt og en lykke for kvindernes interesse overhode. Ti de kvinder, som kjæmper for sit kjøns befrielse, maa ikke blot forlange lige rettigheder, men ogsaa lige pligter. Der gives ogsaa i Tyskland praktiserende kvindelige læger, som i Sveits paa denne maade har erhvervet sig bevis for dygtighed.

Først fremtiden vil vise, om kvinderne under lige forudsætninger vil komme at staa tilbage for mændene eller ikke. Den talemaade, at man vil spare kvindens hode, er en sentimental frase, som skjuler hykleri og egoisme under medlidenhedens og finfølelsens maske.

Reformer i Kina og revolutionen af 1898.

(Efter **Kang Yeu Wei** i *Contemporary Review*).

En kinesisk politiker, Kang Yeu Wei har nylig i *Contemporary Review* udtalt sig meget udførlig om Kina og de reformer, som han anser for nødvendige at gjennemføre, hvis ikke det store rige, der tæller 400 millioner mennesker, skal gaa sin undergang i møde. Kang Yeu Wei var en af de mest indflydelsesrige ledere af reform-partiet i Kina. Han tilhører en gammel anseet slægt, der har givet Kina mange store mænd. Det er en meget oplyst og patriotisk mand. Han stod keiseren nær og var hans raadgiver med hensyn til reformerne. Under palads-revolutionen af 1898, hvorved den

reformvenlige keiser maatte vige magtens sæde for enkekeiserinden og de reaktionære, svævede Kang Yeu Wei's liv i stor fare; hans liv blev kun sparet, fordi keiseren i siste øieblik fik givet ham et vink om at redde sig ved flugten. Hans bror og andre af hans slægt samt mange venner og tilhængere blev halshuggede, mens de mindre betydelige venner af reformpartiet blev kastede i fængsel eller ilagt ruinerende store bøder eller satte under strengt politi-opsyn.

Denne mand udtaler først og fremst sin beklagelse over, at kineseren nærer en saa dyb foragt for alt fremmed, og den deraf følgende uvidenhed om den vesterlandske verden. Selv mænd, som daglig arbeider i udenrigs-ministeriet i Peking, kjender ofte ikke engang navnene paa de forskjellige fremmede lande, endnu mindre deres beliggenhed og grænser. Selv Kinas traktater har de ikke altid kjendskab til, langt mindre til statsretslige grundsætninger. Før 1894 var der ikke noget landkart over verden at opdrive hos nogen boghandler i selve Peking. — Kun folk ved kysten og en del unge forskere havde noget kjendskab til de fremmede nationer og deres regjeringsformer.

Da Japan havde tilføiet Kina nederlag, og Kina maatte afstaa Formosa, begyndte mange kinesere at tale om reformer i Kina paa forskjellige omraader og om at hente undervisning og kundskaber fra fremmede lande. Men ministrene sammenrottede sig, for at hindre reform-bevægelsen og lægge den alle slags hindringer og vanskeligheder i veien, da de frygtede, at reformerne vilde gjøre dem selv overflødige. Befordringen sker for det meste efter alders-hensyn, og ministrene er mellem 70 og 80 aar gamle. De har flere departementer at styre, og de har følgelig hverken tid eller energi nok til at sætte sig ind i reformerne.

Om enkekeiserinden siger forfatteren, at hun kun lever for sine fornøielser og sine teater-forestillinger. Hun er over 60 aar gammel, og endskjønt hun gav det udseende af, at hun trak sig tilbage fra regjeringen, har hun dog i virkeligheden altid holdt regjeringens tøiler i sine hænder. Alle ministre af 1ste og 2den rang-klasse var hendes kandidater, og keiseren, der skulde regjere riget sammen med hende, var i virkeligheden kun keiser i navn.

Ved begyndelsen af krigen med Japan ønskede keiseren og hans ministre krig, medens enkekeiserinden og Li Hung Chang ønskede fred. Enkekeiserinden var da uden videre rede til at afstaa Mansjuriet og Formosa, hvilket keiseren ikke et øieblik kunde tænke paa at billige. Keiseren ønskede en alliance med England og reformer, hvorimod enkekeiserinden ligesaa ivrig vilde have en alliance med

Rusland og ingen reformer. Deres anskuelser blev mere og mere forskjellige, og da keiseren i 1895 ønskede at indføre reformer, var forholdet blet det, at enkekeiserinden nærede stærkt had til ham. Hun viste allerede den gang sin magt overfor ham ved dels at fjerne fra hans omgivelser en del kvinder og mænd, hvem han syntes godt om, og dels ved at degradere visse personer af keiserens omgivelser, der var hende imod. Alle disse folks eneste forbrydelse bestod deri, at de havde tilraadet keiseren at beholde magten i sin egen haand.

Kow Laug Tsai, der havde vovet at fremkomme med en forestilling til enkekeiserinden om at overlade regjeringen til keiseren, blev slaaet ihjel, og det var med nød og neppe, at keiseren den gang undgik selv at blive skaffet afveien. Han har dog beholdt tronen til ifjor (1898), idet han har været meget forsigtig og klog.

Da Port Arthur, Talienwan og Formosa efter hvert var gaaet tabt, udtalte keiseren: »Jeg vil ingensinde være hersker over et døende keiser-rige. Hvis jeg ikke har nogen magt, er det best, jeg abdicerer.« Og keiseren var villig til at resikere livet i haab om, at en løsning maatte kunne findes paa de vanskeligheder, hvorunder han var stillet, og for at Kinas fremtid kunde sikres. Som det nu var, saa han Kinas fremtid meget sort; det vilde blive sønderlemmet mere og mere. Noget *maatte* der derfor gjøres, og han besluttede sig omsider for reformernes gjennemførelse, komme hvad komme vil.

Fire dage, efter at keiseren havde kundgjort sin nye politik, udstedte enkekeiserinden en forordning, hvorved hun afskediger øieblikkelig præsidenten for krigsministeriet, Weng Tung Ho, og stiller alle generalerne under kommando af en af sine velyndere. End videre forordner hun en troppe-revy i Tientsin, hvortil keiseren skulde komme, og hvorunder han skulde falde fuldstændig i hendes magt. Men keiseren, som forstod hensigten, negtede at begive sig til Tientsin for at besigtige tropperne.

Samtidig blev der dannet en mængde reform-foreninger, og mange nye aviser kom ud. Forfatteren meddeler her in extenso en af ham udarbeidet forestilling til keiseren om de reformer, som han ansaa for paakrævede. Denne forestilling er meget lang og vidtløftig. Efter at have insisteret paa reformer for at bevare staten, anbefaler han Japans eksempel og forsvarer forslag om 1) ministre forpligtedes til og hengivne en national politik, 2) en komite, som skulde modtage forestillinger og forslag og skaffe staten dygtige administratorer, 3) et minister-raad. Derefter gaar forfatteren over til at give raad om, hvordan keiseren bør gjennemføre dette. Keiseren bør sammenkalde alle ministrene i »himlens tempel« og forelægge

dem den nye politik. De, som ikke vil medvirke til den nye tingenes tilstand, maa søge afsked, for at regjeringen kan blive ensartet.

Derefter bør keiseren danne et minister-raad af tolv af rigets dygtigste mænd, og disse skulde mødes i raadet paa fuldstændig lige fod uden hensyn til, om de var af høi eller lav rang. Under minister-raadet skulde der sortere 12 departementer; — for justits og love skatter, undervisning, landbrug, arbeide og fabriker, handel, jernbane, post og telegraf, grubedrift, hær og flaade og tilslut — noksaa besynderligt — et eget departement for reiser til fremmede nationer (»statsmænd, opdragere og lærere bør reise udenlands«).

Efter dette fremkommer han med et udkast til en lignende styrelse i provinserne under kontrol fra Peking og noget lignende i kommunerne under provins-styrelsernes kontrol.

Keiseren forelagde dette udkast til reformer for det »store raad« og befalede raadet »ikke at returnere samme med tomme fraser!« Keiseren mødte overalt modstand. Denne havde han vistnok overvundet, hvis han ikke desuden havde havt at kjæmpe med enkekeiserinden, som hadede ham.

Hwai Ta Pu, præsidenten for komiteen for »kirkelige ceremonier og for gudstjeneste«, lagde reform-bevægelsen alle mulige hindringer i veien. Keiseren, som var meget misfornøiet dermed, afskedigede ham, hvorefter hans venner, de keiserlige husministre, henvendte sig til enkekeiserinden med de vildeste beskyldninger mod keiseren og hans reformer, samt anklagede ham for anslag mod enkekeiserindens autoritet.

Vicekongen Yung Luh telegraferede samtidig til general Tung Fu Siang om at bringe hæren til Peking og til general Nie om at være paa post i Tientsin.

Da keiseren saa sig forladt af alle og uden magt, gav han Kang Yeu Wei og fire ministre af det nye kabinet befaling til at søge at frelse sig. Forfatteren heraf, Kang Yeu Wei, lykkedes det at undkomme, men ikke de fire ministre. Vicekongen Yung Luh tog sine soldater til hovedstaden. Enkekeiserinden drog ind i keiserens palads og usurperede hans magt og stilling (21. septbr. 1898). Man havde paa den tid til hensigt at snigmyrde keiseren. Der blev udstedt en kundgjørelse over hele riget om, at en god læge søgtes for keiseren. Man ønskede nemlig at skyde skylden for hans død paa sygdom.

Heldigvis tog de udenlandske gesandter sig af sagen, og en paalidelig læge blev sendt til keiseren. Man kunde derfor ikke lægge voldsom haand paa ham.

Derimod blev allerede den 28. septbr. en bror af forfatteren og en censor samt de fire ministre af reform-kabinettet halshuggede. En mængde fængslinger fandt samtidig sted og omkring hundred stiftere af foreninger til beskyttelse af Kina, og omtrent hundred redaktører af aviser og grundlæggere af nye undervisnings-anstalter lever i frygt og fare for naar som helst at blive arresterede.

Den 26. septbr. blev de af keiseren afsatte uduelige embedsmænd gjenindsatte i sine embeder.

Den tidligere tilladte henvendelse til tronen fra den lavere, men dannede, literære klasse blev forbudt, aviser inddragne og den nye undervisning forbudt osv. Kort sagt: reformbevægelsen blev stanset overalt med stor strenghed.

Men kanske der alligevel ulmer lidt her og der, siger forfatteren; ti det er vel neppe muligt ganske at tilintetgjøre resultatet af nye kundskaber og impulser, spredt ud blandt saa mange millioner mennesker. Deri ligger maaske et lidet haab for Kina, mener han.

Kang Yeu Wei har vistnok haabet, at keiseren skulde blive paa sin vis en Peter den Store for Kina. Han har oversat for keiseren andre nationers historie. Han har i henvendelser til keiseren stærkt fremholdt, at de samme motiver til reformer var tilstede i Kina som for tsar Peter i Rusland, og keiseren, der altid skildres som ædel og god og hengiven til studier, har visselig ønsket at gavne Kina efter beste evne.

Men keiseren var ingen Peter den Store, — ingen hensynsløs tyran, som feier al modstand væk.

Falkeredet.

(Af **Einar Benediktsson.** Autoriseret oversættelse fra islandsk *).

Aldrig glemmer jeg de høie fjeldvægge, hvor falkene havde reder, i sørkanten af bøen nedenfor Hvamm. — Jeg er født der og for ikke derfra, førend min frænde, som fostrede mig, giftede sig anden gang og reiste til Amerika.

Fjeldvæggene strakte sig i en halvkreds omkring et uhyre stort fosseslug i jøkel-elven. Den brusede frem langs efter lien, som gaarden laa under, graagul og vandrig, ret mod havet, idet den kom i en mægtig ben strøm søndenfra ned igjennem hele dalen. — Lige

*) Einar Benediktsson: »Sögur og Kvædi«. — Reykjavik 1897.

fra grænseskjellet mellem Hvamm og nabogaarden bøiede fjeldvæggen paa tvers ud i dalen; ved foden af den var flade sandører. Der faldt elven hvidskummende frem i en smal rende, kløvede en gabende spalte i væggen, svingede saa frem og tilbage i et bredt far, styrtede udfor fossen og grov sig ned i hølen under den. Fjeldet løftede sig høit paa begge sider og ragede truende over de flommende vande med hvasse tagger og tinder. De sønderrevne, sortbrune hammere hældede hoderne mod hinanden over fossen. Det var, som om de af naade slap elven forbi sig, og saa klemte de den dog slig, at den stønnede som et trold i lænker, idet den strøg frem unda bjerget.

Men nedenfor var der legende liv i vandet. Strøm-skavlene hvirvlede rundt, boltrede og væltede sig paa utallige maader i ly for al slags veir undtagen nordenvind og stormkast ovenfra. Klippen favnede knugende hølen; men elven smøg sig alligevel bort fra kjæmperne. Derefter bredte stenfyldte damme sig ud over halve dalbunden; men de snevredes lidt efter lidt ind af de svagt skraanende bredder, indtil alt vandet samledes og i et dybt flodleie mellem enge og marker flød ud i fjorden.

I fjeldvæggene var der en mængde afsatser og hylder med grønne tuer og græstotter hist og her, og falk og dværgfalk havde rede der hver vaar. Noget af det første, jeg mindes, er skallet af et falkeæg, som under transporten hjem til Hvamm blev knust for en gjætergut, der var blet firet ned i bjerget en vaar efter disse sjeldne og dyre æg. Min fosterfar eiede æggene og agtede at lægge dem ind tilsalgs hos kjøbmanden. — Vi stod ude paa tunet og ventede paa gutterne, som kom nede fra bøen, tre sammen, en med linebundten paa skulderen. Gjæteren bar æggene i huen sin og var forpustet og blussende rød i ansigtet. Min fosterfar saa ned i huen; der var tre hele æg og et knust. Han tog æggene let og varsomt og lagde dem op paa husvæggen*) vendte sig saa til gutten og gav ham en rask, haard ørefik. Men jeg fik æggeskallet. Det var brun-drøplet med en snehvid hinde indi, som jeg forsøgte at rive ud af skallet; men da brød jeg det rent i stykker.

Jeg var ofte med, naar man drev fuglefangst i fjeldvæggene om vaaren. Erindringerne om æg-søgningen blir efterhaanden klarere og lysere for mig. Jeg stundede efter selv at blive firet ned i bjerget, og tilslut fik jeg lov til det, skjønt det aldeles ikke var ufarligt, og skjønt min slægtning ikke brød sig om at lade mig gaa ned i linen. Første gang jeg firedes ned, husker jeg, at det svimlede

*) Paa de islandske bondegaarde er væggen meget lav og tyk og rager udenfor taget med en bred kant.

for mig et øieblik, og at en gysen for gjennem mig, saa snart jeg kom nedenfor fjeldkanten.

Jeg angrede næsten paa, at jeg havde strævet saa ivrig efter at maatte hjemsøge falkene i deres reder. Jeg hang i løse luften; en ti mandshøider under mig laa uren graa og stenet fra foden af bjerget og ud i elven. I hølen væltede sig de grønt-skummende hvirvler, færdige til at sluge alt, der kunde falde ned i den. Jeg saa ind under fossen i klippehvælvingens bælgmørke, som jeg længe havde havt lyst til at kikke ind i; men jeg kunde nu ikke tænke paa andet end at holde fast i linen og spænde fødderne vekselsvis i fjeldvæggen, saa rebet ikke skulde sno sig med mig. Hvis rebet først begynder at tvinde sig, er det ikke let at greie det; svimmelheden øges, man lukker uvilkaarlig øinene og taber alt fæste for hænder og fødder. Jeg lukkede øinene en liden stund og hældede mig tilbage i linen med begge fødder stemmede mod fjeldet; men saa tog jeg mig sammen af al magt og steg langsomt ned til en afsats, hvor jeg vidste, falkene havde reder.

Jeg knuste to dværgfalke-æg og lod de korpe-reder være, som det var slemt at komme til. Ellers løb min første bjergfart af uden uheld. Og efter at jeg en gang havde stirret ned i stupet, var det mig det samme, om jeg entrede i fjeldet eller gik paa stuegulvet hjemme.

Jeg voksede op under leg og arbeide i fri luft, saa sandt det bare var muligt at være ude, og efter hvert som jeg blev ældre og fik mere kraft i marg og ben, blev naturen, dalen vor og alt, som jeg saa udendørs, mig kjærere og kjærere. — Især var det mig en glæde at sidde paa stupet ud mod elven og stirre og lytte til fossen, indtil vandenes sang lød som tunge puls-slag for øret, og faldet selv tøiedes ud til en driv-hvid strimmel, der brast for blikket. — Falke og korper flagrede fra klippe til klippe hele sommertiden lang, for ned, skjød sig op og gjorde kast i luften, ligesom ørreten gjorde nede i elven. Alt var storslagent og dog lysende vakkert i dette vældige hammer-rede, og naar solen skinnede, og alle vinde var tause, var det som alt, der saaes og hørtes, var betaget af fryd over det at være til, og mennesket følte vaagnende liv i hver nerve og varm slægts-kjærlighed til naturen baade til den levende og til den, som kaldes død.

Det var denne min stedse stigende trang til at færdes under aaben himmel, som saa ofte førte mig sammen med den første pige, som jeg blev forelsket i.

Hun var datter af bonden paa nabogaarden og gjætede sauer

nede ved elven første sommeren, efter at jeg var kommen i latinskolen. Jeg kjendte hende godt; vi havde truffet hinanden ved kirken og leget sammen, naar det faldt sig slig. Men da jeg kom til fossen en morgen med splinterny skolehue paa hodet, hilste hun trevent igjen og gjorde sig et ærinde af at løbe efter en af sauerne, som trippede langsomt oppe i moen.

Jeg maatte gaa længe efter hende, inden jeg fik hende til at tale rolig og ligefrem med mig. Men saa blev vi de beste venner. Hun lo høit under hamrene, for at høre gjenlyden drønne, og kastede sten lige langt ud i elven som jeg. Hun var høi og granvoksen, med langt, brunt haar og mørkeblaa øine. Hun var da fjorten aar, men jeg to aar ældre.

De to næste sommere var vi sammen oppe i bakkerne og ude paa moen, saa ofte vi havde tid til det, og omsider kom jeg hjem en kvæld med en gammel sølvring paa lillefingeren. Det var troskabspantet, hun havde givet mig den dag. Vi havde i virkeligheden været forlovede længe; men vi havde ikke talt alvorlig om det, før jeg skulde fare sydover til skolen det tredje aar.

Forlovelsen ændrede ikke forholdet mellem os i nogen maade, uden for saa vidt vi nu besøgte hinanden i vore hjem, naar vi vilde. Hendes forældre og min fosterfar var fornøiede med partiet, og alle andre ansaa det ogsaa for meget passende.

Hun var den vakreste pige i bygden og hørte til en af de mest velstaaende familier. Jeg derimod var blaafattig; min far havde længe været præst der i sognet, og efter at jeg havde mistet begge mine forældre, havde en slægtning taget mig til sig, kanske især fordi mange af menigheden havde talt til ham om det. Men da jeg voksede til, besluttede han at sende mig paa latinskolen, og jeg var nu den eneste »lærde« mand i det bygdelag. Alt dette kunde gaa op i op, og det styrkede vor unge kjærlighed og baandet mellem os, at vi hos naboer og kjendinger kun hørte de varmeste og hjerteligste ønsker for vor fremtid.

Den kundskab om livet og menneskene, jeg siden erhvervede mig, da jeg kom ud i verden, har senere bragt mig til at forstaa, at min forlovedes sind og væsen ikke var skabt til nogen hverdagslykke, skjønt en gunstig skjæbne syntes at have banet en grei og jevn vei for os. Medens vi endnu legede, var alting, som det burde være; legen er blot alvorets skyggebillede, og i den har vi ofte lige glæde af at vinde og tabe, seire og beseires. Men naar det er slut paa legen, falder der et andet skjær over de angribende og forsvarende i den kappestrid, som livet er.

Hun havde en altfor energisk og vaagen rets-sans til at kunne blive tilfreds. Hun satte alt sit ind i det smaa som i det store, pludselig maaske, naar man minst ventede det, og hun var derfor vel skikket til at seire; men det er nok fuldt saa vigtigt at kunne glæde sig over seiren som at kunne vinde den. — I vore forlovelsesdage lagde jeg længe slet ikke mærke til, at hun i regelen raadede for os begge. I legene som i livet selv, viser det sig, at to viljer aldrig kan blive til én. To eller flere kan enes i fælles beslutning, falde sammen til et ydre maal; men i virkeligheden er det altid saa, at den ene bøier sig for den andens overmagt.

Vi var ofte uenige, inden alvoret kom og skilte os ad for stedse, og hun var gjerne den overlegne — ikke saa meget derfor, at hun simpelt hen satte sin vilje over min, snarere for det, at hun eiede mer styrke og nidkjærhed, naar det gjaldt at overbevise mig, end jeg til at bringe hende over til mit standpunkt. Talte vi om, hvor vi skulde drage hen en dag, eller hvad morskab vi skulde tage os for, gik det oftest saa, at jeg først fik gjøre et forslag; men det var sjelden, at det blev bifaldt. Hun havde husket et bedre sted og havt en gildere leg for øie. Og saa maatte jeg indrømme, at hun havde gyldige grunde for sin mening. Hun stod rolig foran mig, lagde stundom hænderne paa mine skuldre og talte saa forstandig og saa eftertrykkelig om alt, som striden skrev sig fra, hvor ringe det end kunde være, at jeg fandt, at det vilde have været uvenligt, ja uretfærdigt ikke at erkjende, at hun havde ret.

Hun var aldrig vakrere, end naar hun var mest ivrig for at overtale en. Enkelte gange kunde jeg blive hidsig og staa fast paa mit. Jeg stillede da mine ord saa godt, som jeg havde forstand til, og satte mine anførsler frem for og mod. Hun hørte mig da til ende og smilte ofte, idet jeg netop troede at ramme sømmet paa hodet og fjerne enhver tvil om, hvad ret eller vrangt var i det emne, vi talte om. Men var jeg endelig færdig med min sagførsel, tog hun mine anbringender for i rigtigere orden, sønderlemmede dem som den lærdeste skolastiker og kunde som tiest omvende mig til sin synsmaade, i det minste for øieblikket.

Mange kvinder blir utækkelige og mandhaftige, saa snart de maa anstrænge sig i en ordstrid; men hun var ikke af dem. Hun tog sig best ud og kunde især rive en med, naar hun mest var sig selv, og det var hun, medens hun kjæmpede for noget. Viljen var hendes høieste evne, og der kom livfuld ynde over hver af hendes bevægelser, saafremt den var med i spillet. Men hvor stor og sand overlegenhed vi end finder hos andre, er der altid i os en oprørsk

og herskesyg streng, som stritter imod, og mærker vi, at vi aldrig kan bøie modstanderen under vor egen vilje, søger vi udveie for at slippe fra ham, selv om han er af dem, vi holder mest af.

Undertiden gjorde hun alt for at lade mig føle, at hun ingen anden vilje havde end min. Hun gjættede mine ønsker og støttede, hvad jeg sagde, med endnu heldigere og mere træffende grunde, end jeg havde kunnet hitte paa. De dage, dette var over hende, var jeg betagen af hengiven kjærlighed til hende og havde ikke kunnet tænke mig at leve, uden at hun levede med mig. Men disse dage var ikke lige saa mange som de andre, og lidt efter lidt sneg den bevidsthed sig ind i mit sind, at hun ikke blot stod over mig, men ogsaa at hun følte det selv, og det er den farligste prøve, som en kvinde kan sætte en mands kjærlighed paa. Ti det er nu engang saa, at mændene vil have bugten og begge enderne, skjønt det jo tidt kunde være rigtigere og bedre, at kvinderne fik styre.

Aarsagen til, at vi skiltes, var ikke synderlig stor. Det gik med os som med saa mange, at smaating stifter uenighed og fiendskab mellem dem, der af naturen er herskesyge og har vanskeligt for at give efter endog i de sager, som angaar de beste venner.

Det var en morgen tidlig paa sommeren. Jeg var netop kommen fra skolen og gik for at møde min kjæreste nede ved elven. Nu svarede hun paa min hilsen, saaledes som det sømmer sig en ung forlovet pige at gjøre.

Solen skinnede over alle enge og marker. Luften var let, og røgstrimerne stod snor-rette og høie op fra gaardene under lien. Trost og anden smaafugl sang i det lavvoksne krat, der endnu var igjen paa slettelandet fra fordums dage, da hele denne dal var bevokset med skog.

Vi fulgtes ad til fossen. Regnbuen hang over den som en krans over det mørke slug, hvor elven faldt skummende og brummende ned i hølen paa veien til havet. Alt var saa vakkert den dag, og vi glædede os ved livet, som laa uspildt og uprøvet for os.

Vi gik ud paa stupet over falkerederne. Der var en liden, græsgroet søk i bjergkanten, hvor en gammel, halvraadden pæl var rammet ned i jorden og en taugstump surret til den; jeg havde af og til seet mænd vove sig ned i fjeldvæggen i »haandline«, *) der var fæstet ved denne taugstump. Men bestandig havde da to mænd staaet oppe ved enden af linen og en tredje ude paa kanten for at give signal til at slakke eller hale ind.

*) Saaledes kaldes de liner, hvori man entrer ned under fuglefangsten, uden at manden er bundet fast i dem.

Falkene havde nu som tidligere reder i hamrene, og deres æg laa endnu urørte nede paa afsatserne. Jeg saa tydelig af deres flugt, at rederne var paa selvsamme sted, som sist jeg blev firet ned i bjerget.

Vi saa udover stupet og dernæst paa hinanden. Det samme faldt os begge ind.

»Turde du stige ned?« sagde hun og tittede frem over randen, medens hun holdt sig i armen min.

»Du ved, jeg har ofte gjort det før, og at jeg ikke er ræd,« svarede jeg; men jeg kunde dog ikke rigtig med, at hun spurte mig af egen drift. Jeg havde været ifærd med selv at foreslaa, at jeg skulde hente falke-æggene.

Jeg raabte paa gjætergutten vor, som gjætede melkefaar et stykke længer oppe, og bad ham skynde sig hjem efter reb. Jeg vilde bruge haandline, skjønt det ikke var uden fare.

Min kjæreste hørte ikke eller lod, som om hun ikke hørte, at jeg ikke bad gutten bringe noget bud til tjenestekarene hjemme. Om en stund kom han igjen fra gaarden med to par lær-reb. Han hev dem fra sig ved pælen, tørkede af sig sveden og saa flirende ud over fjeldet ned i sluget. Det var ikke fristende, sandt at sige, at begive sig did, og det var let at skjønne, at gutten ikke troede, jeg skulde have mod til at sige ned i linen.

Men jeg havde sat mig i hodet at prøve det, og som enhver ungdom, der vover sig i fare, var jeg halvt glad over, at øine, som vilde fælde taarer, hvis jeg kom til noget, fulgte mig med sit blik.

Da jeg begyndte at løse op rebene, lagde jeg mærke til, at hun blev ligbleg. Jeg saa paa hende, at hun var paa nippet til at bede mig lade være; men jeg vidste med det samme, at det faldt hende tungt at gaa fra det, hun engang havde foreslaaet. Jeg gjorde mig det vist ikke klart den tid, at det havde været temmelig koldsindigt af en ung kvinde at hidse sin forlovede til en slig færd. Men der vaagnede hos mig en slags lyst til at vise hende, at jeg mente det alvorligt og ikke vilde lade mig egge til unytte. Sommervarmen og lyng-duften lagde sig om os, der vi stod, unge og stærke begge to og i en sindsbevægelse, som ingen af os helt var sig bevidst, men som skulde give vor skjæbne en ganske anden retning, end vi havde holdt for tænkelig for faa minutter siden.

Jeg sparkede haardt til pælen og fandt, at den endnu var brugbar. Taus knyttede jeg rebene ihob og virrede den ene ende af linen om pælen nede ved jorden. Jeg vidste, hvad der vilde

hænde, dersom knuderne raknede op, og jeg havde rede paa at gjøre alt saaledes istand, som det skulde være.

Hun stod hos mig og sagde heller ikke et ord. Jeg ventede, at hun skulde tale til mig, og havde svaret paa rede haand. Jeg havde strammet alle knuderne over knæet og vidste, at de ikke vilde give efter. Saa gjorde jeg linen op i en hank og slængte den ud for bjerget ret nedenfor pælen.

Jeg skottede bort paa hende; men hun bøiede sig ned og kjendte paa den øverste knude. Saa gik jeg fra hende hen paa styrtningen og greb fat i linen. Jeg saa ned i uren og fossesluget og blev ikke svimmel. Jeg følte, at jeg havde herredømme over alle mine muskler og nerver, og jeg vendte ryggen til hølen, tog med begge hænder om linen og hældede mig bagover udpaa kanten.

Da traadte hun tæt hen til mig og stansede lige foran mig paa den yderste rand af fjeldet. Hun saa heller ikke ud til at være ræd. »Jeg *vil* ikke, du skal gaa ned,« sagde hun lavt. Hun drog pusten dybt og talte utydeligt.

»Men jeg vil saa,« svarede jeg. — Jeg havde ventet, at hun skulde tale til mig før, og at hun skulde bede mig, ikke give mig en befaling.

»Du maa ikke gaa ned,« sagde hun og gik endnu tættere hen til mig. Jeg saa, at hun løftede den høire haand, som om hun vilde lægge den paa min skulder, saaledes som hun pleiede, naar hun var ivrig for at bøie min vilje og mine ønsker til lydighed.

Men jeg hældede mig nu langt tilbage fra kanten. — »Pas dig — kom ikke for langt udpaa,« sagde jeg. »Du kunde blive blive svimmel!«

Hun stod stille og saa paa mig. Hun var bleg, og det skinnede i hendes øine, men anderledes, end jeg havde seet før, og det var ikke af taarer.

Hun forstod, at det var alvor, og jeg tog paa at klatre ned efter fjeldvæggen.

»Jeg knuser falke-æggene, naar du kommer med dem,« sagde hun. — Jeg husker endnu saa tydelig, hvorledes hun stod oppe paa stupet med skinnende øine og haaret strøget tilbage fra panden. Hun var en voksen kvinde, og jeg følte, at jeg ligeledes var fuldvoksen. Vor leg var forbi, og alvoret var begyndt. Men disse siste ord, jeg hørte af hende, bar det barnlige præg, som vor kjærlighed ogsaa havde baaret til denne dag. De klang i mine øren, medens jeg hang der mellem liv og død, som en hilsen fra vor

barndomstid. Et øieblik fløi det mig i sinde at vende om og trykke hende tæt ind til mig. Jeg hørte, at hun havde lagt vaabnene ned, og at hun med disse ord bad mig saa pent, som det hende muligt var, ikke at styrte mig i fare. Men det var blot et øieblik. Selvfølelsen fik overhaand hos mig, og jeg vidste tillige, at hun skulde agte mig mindre efterpaa, hvis jeg vendte om. Alle kvinders natur er jo saadan.

Jeg blev ved at entre sagte ned efter fjeldvæggen, og snart skjulte randen os for hinanden. Jeg kjendte hver rift og hver sten i dette berg, og skjønt jeg ikke var saa rolig, som jeg ifølge min natur og min øvelse i denne slags idræt skulde være, følte jeg, at jeg nu kunde udrette alt, som muligt var.

Falkeredet var paa en meget smal hylde omtrent tre mandshøider nedenfor kanten. Jeg saa en tue under mig og lempede mig lidt til siden med linen for at faa fodfæste paa en spids sten, der stak frem lige ved redet. Da jeg kom ret ud for hylden, viklede jeg linen dobbelt om venstre arm, stemmede begge fødder mod fjeldet og tog æggene med høire haand. De var der alle, fire i tallet, og jeg puttede dem i lommerne to og to.

Jeg havde ikke været bange hidindtil. Hidsighed og stolthed havde drevet mig til at søge æggene, og jeg skulde have steget ned i hammeren, selv om faren havde været meget større. Men da jeg entrede opefter igjen, blev jeg med et overvældet af den eiendommelige gysen og angst, som de fleste pines af, der stiger ned i fjeldet første gang. Jeg skulde have givet halve verden for at være kommet op paa kanten. Jeg var aldrig gaaet ned i haandline før, skjønt jeg vistnok af og til havde seet andre gjøre det. Det var mig, som om jeg skulde blive nødt til at slippe taget. Svimmelhed og kraftløshed kom over mig, og jeg stirrede ned i uren under mig. Men livslysten seirede, og jeg vandt igjen kraft til at klatre videre.

Uden uheld naaede jeg op paa hammeren; men jeg var forpustet og skjælvende over hele kroppen efter anstrengelsen, da jeg gik henimod min kjæreste, der sad og ventede paa mig. Hun foldede hænderne over knæet og saa bort; jeg havde dog blet var, at hun havde tittet ud over kanten paa et andet sted og iagttaget, hvordan det gik mig, medens jeg hang i linen. Den det var let at mærke, at hun ikke vilde være ved det.

Jeg tog æggene op af lommerne mine et for et og lagde dem stille foran hende. Hun saa hastig paa mig, som om hun tænkte at sige noget. Læberne bævede, og i hendes øie skinnede det nu

som af en taare. Hun taug dog. Jeg mente, at hun skulde sige det første ord og taug ligeledes.

Jeg halede linen op til mig og begyndte at løse knuderne; jeg følte, at det blev længere og længere mellem os, skjønt vi var hinanden saa nær, at vi havde kunnet tage hinanden i haanden. Men jeg vilde ikke give efter.

Hun reiste sig brat og strøg græs-straaene af sit skjørt. Jeg saa paa hendes haand; den var liden og fast bygget med rundt haandled. Saa bøiede hun sig ned, tog et af falke-æggene, støttede den ene haand i siden, hældede sig tilbage og slængte det langt ud i sluget.

Blodet strømmede kogende hedt op i mine kinder. Alle vore legestunder randt mig ihu, hvor jeg stedse havde ladet hende raade, og jeg fattede, at hun ikke vilde nøies med at raade for legen. Hun vilde raade for vort liv ogsaa. Jeg gjennemgik atter hele den angst, jeg havde lidt nede i hammeren, i det øieblik jeg stirrede ned i den uhyggelige, graa ur, og alt, som var i mig af mands-stolthed, gjorde oprør mod denne unge kvinde, som stod foran mig med løftet pande og tindrende øine og havde slængt ud for stupet det, som jeg havde vovet mit liv for at hente.

Jeg syntes, at jeg ikke mere kjendte hende igjen, — hun var pludselig blet mig fremmed, og halvt ubevidst greb jeg om den gamle sølvring, jeg bar paa lillefingeren. Jeg lagde ikke mærke til udtrykket i hendes ansigt; jeg ved blot, at jeg trak ringen af mig stille og rolig og med fuldt overlæg. Den var blet for trang, fordi jeg havde vokset med den; men jeg fik den dog af. Saa satte jeg venstre haand i siden, bøiede mig tilbage og slængte ringen ud i sluget lige langt, som hun havde kastet ægget.

Hun gik langsomt fra mig og beherskede sig vel. Hun førte sig smukkere, end jeg har seet nogen anden kvinde gjøre, og naar jeg mindes hende, er det enten slig, som hun stod paa fjeldet, da jeg steg udfor stupet, eller ogsaa som hun gik fra mig henover moen og alene slog ind paa sin egen vei, som skulde ligge fjernt fra min bane. Det var slut med barndoms-legen.

Hunfalken fløi omkring redet sit i kortere og kortere svinger, og hannen pilte forbi hammer-knauserne med strittende fjær og rappe vingetag. Disse fugle har et haardt sind og giver sig ikke over; men det er uvist, om de sørger mindre over æggene sine end de, som klager sig mer. Jeg syntes, at fossen og sluget var som forandret, uagtet solen skinnede lige straalende som før, og luften var fuld af smaafuglenes kvidder og sang; dem var ingen sorg vederfaret.

Jeg har levet mange gode og glade dage siden og kjender nu verden og kvinderne bedre, end jeg gjorde, da jeg lagde afsted ned til falkeredet. Og stod jeg nu paa fjeldkanten hos den første pige, jeg holdt af, med den gamle sølvringen hendes i haanden, kunde det hænde, jeg tænkte mig bedre om, før jeg slængte den ud i sluget.

Det spanske folk.

(Efter **Alfred Fouillée** i *Revue des Deux Mondes*).

I.

Fysisk og moralsk bestaar Spanien af flere riger, som imidlertid danner en ganske solid enhed. I nord, fra Katalonien til Galicien, har vi det egentlige europæiske Spanien med en haard, mager jordbund, der minder om det franske Bretagne. Syd-Spanien er et stykke Afrika, hvor daddel-palmen og sukker-røret vokser side om side med vinranken og appelsinen. Mellem-Spanien med sine bjerge og høisletter — det virkelige Spanien — ligner en uhyre fæstning, der reiser sine tinderækker ind i skyerne. Alle disse egne har imidlertid et træk fælles: en udpræget tørke, som ikke har sidestykke nogensteds i Europa. I Spanien regner det ikke blot sjeldnere end i Frankrige, men endog sjeldnere end i Italien og Grækenland. Midt i denne tørhed lever en race, der selv er tør. Spanieren er af karakter hvas som sin høifjelds-vind, haard som sin jord og brændende som sin sol.

Et blik paa kartet viser os, at Spanien er beliggende, just hvor to verdensdele mødes. Dette forhold har havt gjennemgribende betydning for hele den nationale og kulturelle udvikling. Lige fra de ældste tider har Spanien været befolket af de saakaldte »iberer«, som synes at være en blanding af en langskallet middelhavs-race og og nogle sorte Afrika-stammer, og denne race har vidst at holde sig trods de forskjellige indvandringer, som i aarhundredernes løb har fundet sted. Kun i nord og øst findes nogle udpræget keltiske og germanske elementer. Det er disse, som især har bevaret sig i det spanske aristokrati.

Disse forskjellige folks indflydelse har efter haanden frembragt en seig og kraftig race med et særdeles udviklet kranium. Kastilianeren repræsenterer landets middel-type, brun langskalle med ovalt ansigt. Den almindelige spanier er liden af vækst, med fast musku-

latur, ædruelig, viljestærk og haardfør. Den spanske kvinde — store sorte øine, lange tykke øienbryn, yppig figur, vuggende holdning — er ligeledes en semitisk middelhavs-type. Det spanske temperament er oftest kolerisk-nervøst. Det vil sige, det brænder af en indre ild, men forstaar alligevel at undertrykke den lidenskab, som fortærer det. Men det vil ogsaa sige, at det er istand til at ruge over nag, selv om det blir længe til hevnens forfaldstid. Ligesom alle middelhavs-folk har spanieren paa bunden af sin karakter et fond af godt humør i forbindelse med en udpræget smag for fornøielser. Men mere end alle andre har han voldsomme, koncentrerede, ikke ekspansive lidenskaber. Hans gemyt er irritabelt og samtidig behersket af egenkjærlighed. Derfor er det, som bekjendt, heller ikke langt fra haanden til kniven. En liden statistik i saa henseende er ganske illustrerende. For manddrab blev der i 1893 i England dømt 0.50 pr. 1000, i Tyskland 1.06 og i Frankrige 1.72. I Spanien gik tallet op til 4.74.

Spanierne er loyale og ordholdne med en udpræget æresfølelse, ædelmodige og gjæstfrie — kanske mere i det sydlige end i det nordlige — men alligevel kan man ikke sige, at de i almindelighed er humane. De er haarde mod husdyrene, mod menneskene og mod sig selv paa grund af en medfødt mangel paa gemytlighed og omgjængelighed, hvori de staar i skarp modsætning til de fleste andre nationer. Denne haardhed er et karakteristisk grundtræk i den iberiske race saavel som i den semitiske, hvad fønikernes historie giver os nok af eksempler paa. Feilen er, at spanierne ikke har faaet nok keltisk og germansk blod i sig til at blive humane. De er vedblet at være afrikanere og asiatere. Deres ufølsomhed, hvorom hvert blad i deres opdagelses-historie fortæller, udartede ofte til kold grusomhed og vildhed. Selv deres malere fremstiller med forkjærlighed pinsler og lidelser. Den nydelse, som de tidligere fandt i synet af kjætter-baal, finder de nu i synet af tyre-fægtninger. Men den umenneskelige haardhed, som ligger til grund, er i begge tilfælde den samme.

Spanierens indbildnings-kraft er vældig, men tilbagetrængt, fuld af intense syner, som pludselig en dag kommer til udbrud. Men disse lidenskaber har samtidig noget begrænset ved sig, noget enkelt, monotont, der røber en snever intellektuel horisont. Dette gjælder i lige grad hans religiøse følelse, hans personlige værdigheds-forhold og hans kjærligheds-opfatning — overalt møder vi den samme mangel paa et kompliceret sjæleliv. Dette forhold slaar den fremmede uimodstaaelig imøde fra den spanske literatur, som fremfor nogen

anden har viet kjærligheds-livet og dets forskjellige lidenskaber en indgaaende behandling.

Det spanske sjælelivs enkle følelser er ikke mindre fremtrædende i det religiøse forhold. Den spanske religion er blottet for enhver metafysik og har ikke engang beholdt dogmenes dybe moralske mening. Den er ligesom romernes religion udpræget ritualistisk med en ubøielig fanatisk hengivenhed for hele det ydre religiøse apparat. »Fanatismen er for religionen,« siger en fransk forfatter, »hvad skinsygen er for kjærligheden, og spanieren er altfor skinsyg til ikke ogsaa at være meget fanatisk.« Heraf denne brændende trang til at »omvende«, som gaar gjennem det spanske folks historie, og som har givet sig et saa overordentligt udtryk hos enkelte af dets mest fremtrædende, som f. eks. Ignatius Loyala, jesuitismens grundlægger, og François Xavier, »Indiens apostel«, der skal have omvendt og døbt 25,000 indfødte. De store religiøse eventyr gaar haand i haand med de store erobringer. En ædel uro driver den spanske omvendelseslyst stadig videre og videre, uden at den nogensinde taber af sigte hverken maalet eller de midler, som fører til det. Ti foruden at være fanatiker, er spanieren ogsaa udpræget realist, en egenskab hos ham, der kaster lys over meget. I literaturen har Spaniens største digter Cervantes (død 1616) reist et udødeligt mindesmærke over denne dobbeltsidighed i den spanske nationalkarakter. Hos enhver typisk spanier er der ved siden af en idealistisk drømmende og uvirkelig Don Quixote en realistisk Sancho Panza med udpræget iagttagelses-evne og virkeligheds-sans.

Den spanske literatur har udviklet sig i frihed og ikke staaet mere under latinsk indflydelse, end den behøvede for at bevare formens præcision og klarhed. Aanden i den, selv i oldtiden, har stadig været spansk. Det karakteristiske ved den er, og har været, dens trang til voldsomme lidenskaber. Den finder ikke behag i taagede, fantastiske drømme; den kræver bestemte omrids og varme farver. Et af kjendemærkerne i Spaniens episke digtning er fraværelsen af det eventyrlige, eller i det minste det afblegede minimum, hvortil dette er reduceret. Istedenfor det fantastiske foretrækker den spanske poesi det heroiske.

Den bekjendte franske literaturhistoriker Brunetière siger om den spanske literatur i almindelighed, at den er udpræget ridderlig og romantisk. Ved disse to egenskaber, der bunder i det middelalderske ideal, ædelt mandsmod og høiagtelse for kvinden, har den spanske literatur ført en betydningsfuld, sædelig arv over renæssancen ned til de moderne literaturer. Dette har havt en overordentlig betydning, da disse som bekjendt i begyndelsen af den nyere tid et

øieblik holdt paa at drukne i den italienske naturalisme, der var uden nogen som helst moralsk idé.

Den samme værdighed, der præger Spaniens episke literatur, gjør sig ogsaa gjældende i dets dramatiske digtning. Teatret henvendte sig fra begyndelsen af til folket ligesaa vel som til kavallererne, men den stolthed og anstand, der er et af hovedtrækkene i den spanske nationalkarakter, forhindrede det stadig fra at synke ned til det platte og vulgære. Der blev krævet en vis poetisk følelse og klang i versene. Men den romantiske og dramatiske aand udelukkede ikke den realistiske iagttagelses-evne. Den medfødte bitterhed i det spanske nationalgemyt bragte imidlertid iagttagelsesevnen til, ligesom hos romerne, at tage en satirisk retning. Den spanske satire aander ikke godmodig lystighed over livets skrøbeligheder og medlidenhed med de ulykkelige. Tvertimod; den er præget af en ligefrem grusom foragt. Men i verdens-literaturen har den alligevel havt sin store betydning. De spanske satiriske romaner og skuespil baner veien for de moderne samfunds-romaner, som uden forskjel lader alle stænder passere revy.

Den spanske malerkunst er ogsaa udpræget realistisk. Alle dets store malere er i besiddelse af en uimodstaaelig trang efter den levende sandhed. De tager virkeligheden paa kornet og gjengiver den med djærvhed, kraft og hensynsløshed. De har ikke hollændernes minutiøse sans for tilværelsens enkeltheder. De ser den, saa at sige, ovenfra og fremstiller den med storhed og stolthed. Istedenfor en borgerlig, hverdagslig realisme faar vi paa denne maade en heroisk og romantisk realisme. Men hvis der over realismen lægger sig mystiske drømme, vil den spanske maler ikke, ligesom den italienske, nøie sig med at levendegjøre dem i scener fra det nye testamente. Han foretrækker helgen-historierne for at kunne fremstille scener og billeder fra det virkelige liv.

Saa fremragende Spaniens plads er i literatur- og kunsthistorien og i den »nyere tid« ogsaa i den politiske historie, saa rent forsvindende er den i filosofiens. Med undtagelse af nogle faa repræsentanter for teologisk og skolastisk filosofi, hvoraf ingen har noget større navn, er den spanske filosofi endnu den dag idag, praktisk talt, en brakmark.

II.

Et af de interessanteste problemer, ikke bare for historikeren, men ogsaa for psykologen, er det spanske folks hurtige forfald. Engang i tiden hed det: »Naar Spanien rører sig, skjælver verden.« Neppe hundred aar efter — fra midten af det 17de aarhundred —

var allerede dekadencen i fuld udvikling. Aarsagerne hertil er en hel del, baade fysiske og moralske. Fysisk, fordi nationen med ligefrem vanvittig letsindighed havde tappet sig for sit reneste, kraftigste blod. Moralsk, fordi de høieste evner og den stærkeste tro blev fornedret og fordummet til redskaber for uvidenhed og fanatisme. Det er konstateret, at inkvisitionen bortrev blomsten af landets fornemme, talentfulde familier og derved lagde kunsten, literaturen og det praktiske liv øde. Men samtidig med, at Spanien saaledes ved ild og sværd udryddede sine mest vaagne samvittigheder og sine stærkeste viljer, anspændte det sig af alle kræfter for at faa oprettet saa mange munke-ordener som muligt. Dette munkeliv fik snart al foretagsomhedsaand til at stivne, og den tro, som tidligere havde været fuld af propaganda-trang, blev gold og uvirksom.

Alligevel kan det ikke udelukkende siges at være inkvisitionen og munkelivet, som har bidraget til at gjøre nationen blodfattig. Vi maa ogsaa nævne Karl den femtes vanvittige krige og særlig erobringerne i Amerika, som ødslede væk hinsides oceanet alt, hvad Spanien eiede af energi og foretagsomhed. Alle disse aarsager i forening fremkaldte en slags forblødning, hvorigjennem national-livets ædleste elementer randt ud. Det var især germanernes ætlinge, den langskallede blonde race eller de beste repræsentanter for den langskallede brune middelhavs-race, som det gik ud over. De maatte bøde enten for sin eventyrlige krigeraand, sin aands-uafhængighed eller sin brændende tro. De, som blev uberørt, var grosset af de modstands-udygtige racer. Alt, hvad der var aristokrati, forsvandt.

Den første national-tapning var jødernes uddrivelse i 1492. Saa fulgte masse-udjagningen af maurerne i 1609—10. Herved mistede Spanien en overordentlig flittig og arbeidsom befolkning, og det varede ikke længe, før den sydlandske dorskhed, her ulyst til haandværk, begyndte at gribe om sig og skabe tiggere i stadig voksende tal. I mellemtiden havde Karl den femtes krige trukket saa mange folk væk fra landet og presset det for saa mange penge, at husene mangesteds stod lukkede, og de før dyrkede marker atter gik over til at blive ulænde. Men hovedaarsagen til Spaniens moralske og sociale ulykker er alligevel opdagelsen af Amerika. Denne begivenhed, hvorved hele det spanske folk blev bragt ud af ligevægt, havde de mest skjæbnesvangre følger for dets moral. Istedenfor et sundt, virkelystent folk med ærekjære maal, blev det en røver-nation, jaget af guld-tørst og brutal erobrings-syge. Midt i sin heroiske tidsalder tabte det spanske folk det beste, mest oprindelige i sit væsen. Eller som en af

dets egne mænd har sagt: »De store, ærefulde nationale eventyr gjorde os til et folk af eventyrere.«

De umaadelige rigdomme, som strømmede ind over landet ved de store opdagelser, bidrog i mægtig grad til at fremskynde udviklingen af den spirende nationale dovenskab. Den blev snart, som man har sagt, »en slags religion uden dissentere«. Man fik de to national-typer: tiggeren og industri-ridderen. Samtidig naaede det fanatiske styre, der var indledet af Ferdinand den katolske og udviklet af Karl den femte, sin sørgelige fuldkommenhed under Filip den anden. Denne fanatisme avlede hykleri og derigjennem aandsfattigdom, idéløshed og overfladiskhed. Næst Kina er Spanien det land, som har havt flest, ikke lærde, men mandariner: doctores, licentiater og bacalaurei. Universiteterne formelig yrede af dem. De spankulerede omkring høilærde, uforstaaelige og disputer-lystne med kjøbte eksamens-vidnesbyrd, som satte dem istand til at lade være at bestille noget. Der herskede, kort sagt, en ligefrem skolastisk epidemi. Det endelige resultat af al denne aands-fattigdom og dovenskab udblev ikke. Det endte med, at nationen sank sammen med en hurtighed, hvortil historien heldigvis ikke har noget sidestykke. Under Filip den anden var det spanske herredømme i den Gamle og den Nye Verden saa vældigt, at det stille ocean faktisk var at regne for en spansk indsjø. Hundred aar efter, mens Spaniens daværende konge, Karl den anden endnu laa paa sit dødsleie, drøftede de europæiske stormagter med største ugenerethed spørsmaalet om delingen af det spanske verdens-rige. I 1515 havde Sevilla 16,000 silke-fabrikanter, som beskjæftigede ialt 130,000 arbeidere; i 1673 var fabrikanternes antal reduceret til 400. Segovias silke-fabriker, som i Spaniens velmagts-dage producerede 25,500 stykker silketøi om aaret, havde i 1788 en produktion af 400 tøier. Disse faa tal taler tydeligere om Spaniens hjælpeløse forfald end mange ord.

Disse fortvilede tilstande er ikke blet det ringeste bedre i vor egen tid. Overalt griner vanstyre, uvidenhed, dovenskab, fattigdom og uforholdsmæssige skatter en imøde selv ved den flygtigste undersøgelse. Det samme fremholdes i alt væsentligt i de officielle indberetninger, der er indløbet som resultat af den undersøgelse, regjeringen nylig har aabnet for at erfare grundene til den stadig voksende udvandring. Nogle tal vil ogsaa her have sin interesse. Af Spaniens 19 millioner indbyggere kan 6 millioner læse og 5 millioner skrive. 13 millioner er absolut uvidende. 150,000 embedsmænd, heri ikke iberegnet armeens officerer, der beløber sig til 23,000, tærer paa statskassen. Arbeidsklassen betaler i told 3—4 gange saa meget

som i de fleste europæiske stater. 414,000 eiendomme er hjemfaldne hypotek-banken, fordi de ikke er istand til at svare sine afgifter. Der er flere millioner mennesker, som ikke har nogen som helst bestilling, og ved siden deraf 100,000 professionelle tiggere. Kort sagt, en moralsk, aandelig og materiel elendighed forfølger en, hvor en gaar og staar i dette vanskjøttede land.

Trods alt dette findes der ogsaa her lysglimt, som varsler en lykkeligere fremtid. Folkemængden er i rask stigning, og det spanske folk har midt i sin fornedrelse beholdt nogle af de beste, mest oprindelige egenskaber i sit væsen. Det er tappert, ærekjært, ædrueligt og fædrelandskjærligt, og i farens stund, trods al indre partistrid og smaalighed, enigt og samlet udad. Dets industri ligger vistnok endnu sørgelig nede, men der er tegn til opsving gjennem de forbedringer af kommunikationerne, hvormed der nu arbeides. Jernbanenettet udvides, og jo større areal, det spreder sig over, jo nærmere kommer de forskjellige landsdele hverandre, og den isolation, hvori rigets enkelte dele har forpuppet sig, og som har været en af Spaniens største ulykker, vil herved hæves. De store rigdomme, som hviler i jordens skjød, og som i oldtiden gjorde Spanien til et første rangs bjergværks-land, vil da ogsaa hentes frem, og med den økonomiske reisning vil der ufeilbarlig ogsaa komme en politisk, intellektuel og moralsk.

Den upartiske iagttager kan ikke være blind for, at en saadan reisning allerede nu er indledet, og spanske sociologer, hvis vidnesbyrd vi kan fæste lid til, forsikrer os, at den allerede er et godt og sikkert stykke paa vei. Med den hurtige udvikling, som er fælles for de moderne samfund, kan Spanien stige hurtigere paa femti aar, end det tidligere vilde have været istand til i aarhundreder. Engang i fremtiden — før eller senere — kan vi derfor utvilsomt hilse dette noble folk, som har bevaret saa megen modstands-kraft og heroisme, velkommen i nationernes civilisatoriske tog og tage det med os paa de store veie, som fører til varig fremgang og lykke.

Et blik paa den moderne teologi.

(Efter **N. J.** Göransson i *Ord och Bild*).

Den saakaldte moderne teologi er væsentlig en tysk foreteelse. Ialfald maa den, for ret at kunne fattes i sin oprindelse og udvikling, anskues i sammenhæng med hele det høiere aandsliv i Tyskland siden Goethes epoke-gjørende optræden. Hans alt omspændende aand søgte at trænge ind

i naturens og menneskelivets ledende love og var altid fyldt af en utrættelig trang til at smelte de ulige-artede indtryk sammen i en harmonisk stemning. Den store lyriker lærte samtiden at anlægge en lyrisk maalestok paa tilværelsen; alt maatte gaa ind under en stemningsfuld opfatning, naturen og historien fuldt saa vel som poesi og musik. Sværest at indordne under dette livs-syn, der jo maa siges at have eiet en betydelig kultur-kraft, var den tids teologi eller rettere teologier, enten det saa var den gammeldagse ortodoksi med dens grove bogstav-tro eller den ved de tider moderne rationalisme med dens tørre fornufts-dyrkelse. Ved ingen af disse poler gaves der fæste for den stemning, som det nye livs-syn trængte at bygge paa. Gjennem den ene eller den anden teologi var det lige umuligt at vinde en verdens-anskuelse, der tilfredsstillede »dannelsens« krav paa harmoni. I plante-verdenens udviklings-lov fandt man en antydning til den tanke, der foresvævede bevidsthederne som førende til livs-gaadens løsning gjennem en sig udviklende harmoni mellem aand og natur. De spekulative forudsatte enten en identitet mellem disse tilsyneladende modsatte principer, saaledes Schellings skole og de filosoferende romantikere; eller de fangedes af de regulære masker i Hegels system, hvorefter aand og natur lig alle modsætninger gik op i en høiere enhed, som alene verdens-bevidstheden mestrede. Begge retninger var fuldt enige om, at en harmonisk verdens-anskuelse kunde naaes gjennem opdagelsen af den rette tanke-formel.

Af denne kultur-retning fødtes den moderne teologi. Dens far er Friedrich Schleiermacher. Knapt treti aar gammel traadte han dristigt frem med sin begeistrede tale til sit folks og sin tids dannede om kristendommens værdi som grundlag for den harmoniske verdens-opfatning, de længtes efter. Fra barndommen af medbragte han dybe indtryk af en varm religiøsitet; som yngling havde han ifølge sine stærkt teoretiske anlæg erhvervet sig fortrolighed med alle tidens dannelses-elementer. Han studerede filosofi, han tog livligt del i det literære selskabs-liv og sværmede for tilegnelse af kunst — kort han levede sig ind i den nye kultur. Hans sjæl tørstede efter skjønhed og harmoni. Men sin kristendom kunde han ikke slippe, endda teologiens dogmer var ham slemme anstøds-stene. Af denne straalebrydning i hans sjæl opstod hans nye teologi; han fandt et nyt sprog for den gamle religion.

Den opdagelse, han forkyndte, var at tidens dannelse havde glemt, hvorledes der bag hver ytring af menneskelig evne findes noget, som er rigere og mere personligt end disse udslag deraf — den rene og klare følelse af tilværelsens enhed og harmoni. Følelsen af en afhængighed, som ikke trykker, men løfter — andagt og fred tillige. Dette var religion, og paa dens enemærker befinder vi os, naar vi stiller os indenfor naturen og opfatter den som enhed, idet vi fornemmer dens harmoni og uendelighed.

Religion er ikke en bestemt tanke-bygning eller bestemte udslag af vilje; den er andægtig følelse af tilværelsens harmoni.

Kristendom gav ikke Schleiermacher dette ud for at være; det var blot den alment-religiøse grundvold for kristendommen, denne fuldkomne

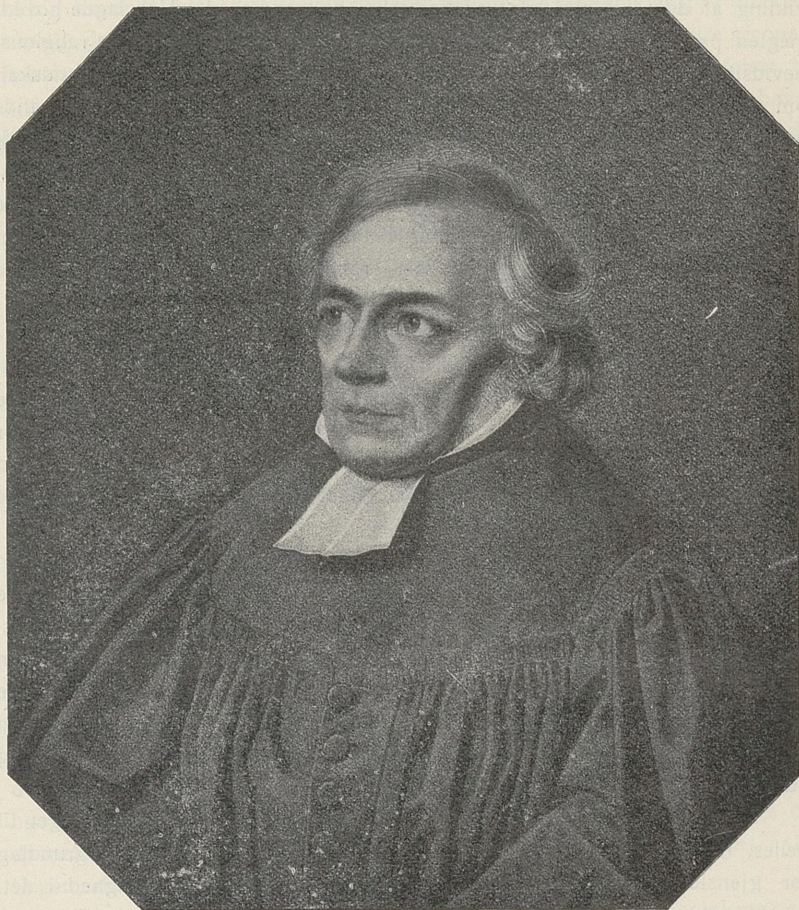

Friedrich Schleiermacher.

form for religion. Kristelig fromhed opstaar, naar den alment-religiøse følelse kommer under indflydelse af Kristus, formidlet paa den maade, som ens egen historie giver anledning til. Ved denne slags fromhed vilde han fæste samtidens opmærksomhed; veien førte gjennem ens personlige udvikling. Religionen var noget rigere og mere første haands end fornufts-

mæssig refleksion derover. Tanken kunde ikke skjænke noget surrogat for religion; man maatte gaa fra den religiøse bevidsthed, slig den ytrer sig som en levende kjendsgjerning. Den kristelige fromhed blir saaledes ikke naturlig og livs-kraftig, med mindre den stiller sig paa konfessionel grund.

Sin opgave som teolog fandt Schleiermacher i en videnskabelig udvikling af den protestantisk kirkelige religions-bevidsthed. Han lagde hovedvægten paa det videnskabelige ved tingen; dermed forstod han, at religionsbevidstheden maatte stilles i levende veksel-virkning med ens kundskab om verden og saaledes udvikles til klarhed og harmoni med vor aands naturlige indhold. Efter sit indhold skulde teologien være en historisk videnskab, men formen skulde bero paa det almene dannelses-nivaa. Kritisk belysning og sammenstilling med andre religioner vilde kun tjene til dybere og oversigtligere opfatning af helheden og harmonien. Teologien burde fremstilles slig, at baade den religiøse sans kunde leve i klare tanker, og spekulationen kjende sig tilfredsstillet ved det rige og dybe i kristendommen.

Schleiermachers spekulative teologi er med rette blet benævnt »refleksions-teologi«. Dens kjendemærke er, at den danner den evangeliske kristendoms refleks i en af »Goethe-kulturen« oplyst bevidsthed; og for denne straale-brydning lyktes det ham at fremstille love og formler med enestaaende genialitet. Derfor blev han ogsaa føreren for den hele samtidige retning hen imod en ny teologi.

De rent filosofisk tænkende teologer gav ham nemlig ret i, at den historiske kristendom maatte have reflekteret sig i deres tanker. Og de strengt konfessionelle teologer erkjendte, at skriftens og bekjendelsesskrifternes indhold maatte have reflekteret sig i en kristelig erfaring, om teologien skulde komme til sit rette udtryk. Begge leire fandt at burde slutte sig til Schleiermachers formler. Ligesaa den mellem-retning mellem abstrakt filosoferende teologi og konfessionel bibel-teologi, som skilte sig ud fra disse.

Feiderne mellem de tre retninger idagelagde, at de havde noget til fælles, men at dette ikke lod sig fremstille klart nok til at danne grundlag for gjensidig forstaaelse. Der maatte altsaa stikke en tvetydighed i det, der syntes at være fælles; før dette blev udredet, kunde teologien ikke naa videre frem. Alle var enige om, at religionen maatte betragtes som en refleks-bevægelse i bevidstheden, og at dens sandheds-bevis burde søges paa dette omraade. For saa vidt var alle tre skoler schleiermacherianere.

Ved første øiekast ser det ud, som hver af retningerne anvender hver sit bevis for sandheden; men i sit grundvæsen stemmer de paa det nærmeste overens. Den rent filosofiske teologi og mellem-retningen holdt ligesom Schleiermacher selv paa, at beviset for kristendommens sandhed var at

finde i de teologiske sætningers almene gyldighed; og denne betød for dem en fuld veksel-virkning mellem de teologiske tanker og opfatningen af universet og dets love.

Den konfessionelle gruppe holdt dog stadig det gamle ortodokse bevis: henvisningen til den Helligaand, i friskt minde, men dette bevis blev aldrig anvendt uden i yderste nødsfald. Ogsaa inden denne gruppe dukkede nemlig den anelse frem, at de tros-sætninger, man pleiede at bevise gjennem henvisning til den Helligaand, egentlig var opkomne i kirkens første tid gjennem indflydelse fra den hellenistiske filosofi, der jo dog kun havde holdt paa almen-gyldigheden som bevis for sandheden. Saaledes var der i treenigheds-læren, i læren om Kristi to naturer, om det evige liv, om sakramenterne m. m. allerede paa dogme-dannelsens ældste trin indsmuglet anskuelser hentede fra filosofiens verdens-opfatning. Saa længe disse lærepunkter skulde opretholdes, var det altsaa paakrævet at anvende det Schleiermacherske princip. Men den konfessionelle retning fortjente anerkjendelse, fordi den bevarede henvisningen til den Helligaand som yderste sandhedsbevis, hvor ustø og uklar anvendelsen heraf end var. Med tiden viste det sig netop, at dette fremkaldte en frugtbar gjæring i den moderne teologi. Schleiermacher selv vilde ikke forkaste Helligaands-beviset, men hans romantiske tankegang havde ikke brug derfor; for ham var stemningen ved fornemmelsen af harmonien mellem aand og natur helt afgjørende. Det var ham ikke klart, at den Helligaands væsen intet havde med at aabenbare menneskene naturens love og enheden i tilværelsen, at det pegte ud over denne ligevægt mellem aand og natur, at den Helligaand vil en virkelighed, som behersker alt værende som middel for det i og for sig fuldkomne. Schleiermacher henrykkes over universet som over et herligt skuespil, som han selv tager del i. Hans teologi naaede ikke ud over panteismen, hvor meget han end selv troede at have overvundet denne.

Efter haanden maatte dog dette princip, saa befrugtende og uddybende det ved sin første forkyndelse end havde virket, til slut røbe sin svaghed og drive teologien ind paa andre veie. En hoved-rolle i denne nye omdannelses-proces tilfaldt den bekjendte professor Albrecht Ritschl i Göttingen, der døde for ti aar tilbage.

Denne mærkelige teolog indsaa tidligt den fare for panteisme, som var forbunden med det moderne bevis-princip. Konfessionel i vanlig betydning var han ellers ikke, heller det modsatte. Ialfald var han en beundrer af det storslagne i den moderne (natur-)videnskabelige metode. Hans hu stod til klarhed, men han fattedes den fantasiens bevægelighed, den stemnings-flugt, som var forgjængerens stærkeste side. For Ritschl var forskningen et samvittighedsfuldt arbeide uden hensyn til udenfor liggende omstændigheder. Han var en nøktern aand, som ikke kjendte henrykkelse.

I hans skrifter kan man nok støde paa en ubarmhjertig ironi, men ellers virker fremstillingen yderligt tørt og tungt. Han ransager omstændeligt alt foreliggende, men hæver sig ikke til noget forsøg paa at skue universets harmoni.

Med sit sunde omdømme opdagede han, at den konfessionelle teologi eiede mere agtelse for kristendommens egentlige væsen end den liberale fløi; selv om konfessionalismen vedblev at holde paa forældede former, havde den dog sin styrke i en rigere religiøsitet. Ritschls opgave blev da at hævde saavel dette, hvori konfessionalismen havde sin styrke, som ogsaa den strenge videnskabelige metode, hvori den moderne retning havde sin fortjeneste. Og da han ikke vilde gaa paa akkord som mellem-retningens mænd, kom hans bestræbelser til at gaa ud paa: først at rense teologien for alskens fremmede bestanddele, og saa at bygge den op paa dens egen grund og skjænke den et sandheds-bevis, som helt og holdent svarede til dens sande væsen.

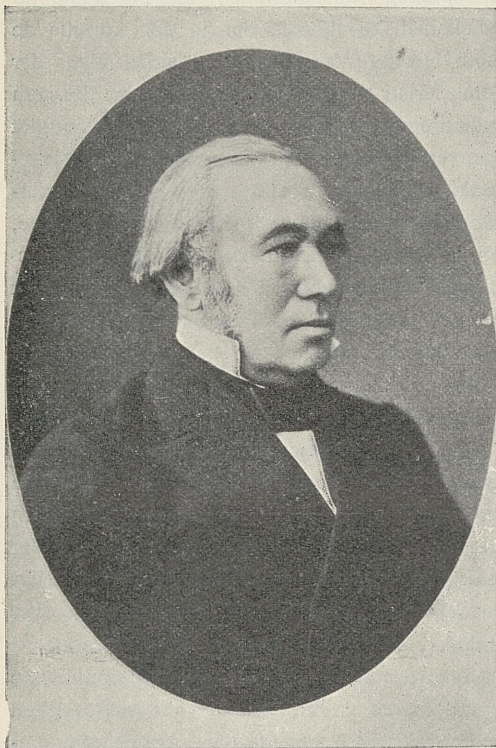

Albrecht Ritschl.

De konfessionelles henvisning til den Helligaand, for at hævde særlig de ældste teologiske udsagn, sluttede Ritschl sig til paa en for ham betegnende maade. Ved den Helligaand kunde han ikke se andet end det aandelige livs høieste virkemaade. Og om det aandelige liv skulde opfattes rent og uden indblanding af den natur, som det skal beherske, mente han det maatte henføres til et endemaal, d. v. s. at det bestod i at tænke og ville et endemaal samt eie evne til med den materielle tilværelses hjælp at gjøre det til virkelighed. Hvad det ellers var, kunde han ikke sige; det var ogsaa unødvendigt at vide mere derom. Aandens forhold til naturen var en gjennemgaaende overhøihed; derfor burde de to begreber holdes ud

fra hinanden. Religionen burde helst opfattes som aandens praktiske lov, hvorved den fik kraft til at hævde sin overhøihed. Selv i de laveste former for religion viste dette sig, om end kun utydeligt. Men fortrinsvis fæstede han sig ved kristendommen. Kristi optræden var det høieste og fuldkomneste udtryk for aandens praktiske lov; ti her aabenbaredes det, at personligheden, saa sandt den har et helligt maal, maa skattes høiere end hele den naturlige tilværelse. Overfor universets uendelighed og mægtige ordning maatte den praktiske lov i Kristi bevidsthed betragtes som i den grad uhørt, at den bare kan forklares saa, at den vil lære os at tale om en himmelsk fader. I Kristi bevidsthed og gjerning saa Ritschl derfor den Gud aabenbaret, som sætter os istand til overhode at tænke os samværen af naturen og det aandelige liv. I Jesu fader maatte det være, det alt omfattende endemaal for os er at finde: det, evangeliet kalder himmeriges rige eller Guds rige.

Enhver metafysisk spekulation, der søger at fatte Gud anderledes end som det høieste endemaal for det aandelige liv, kunde Ritschl blot betragte som en uheldig sammenblanding af natur og aand, der ifald den gjennemføres fuldstændigt, maa lede til panteisme. Teologien maatte ikke gaa ud fra det guddommelige som substantielt, som grundvold for universets love — hvad netop rationalismen med sin forestilling om almengyldighed i spørsmaal om Gud indlod sig paa. Ritschl foretrak at anvende „værdi-forestillingen", fordi den efter hans mening stod i samklang med det sandhedsbevis, der tilskrives den Helligaand. Uden henvisning til menneskets værdiforestilling at bygge sandheden direkte paa den Helligaands værk, syntes at være udslag af en mystisk stemning, der lod bagporten staa aaben for en falsk metafysik. Religion var ifølge Ritschl egentlig en alvorlig selvbedømmelse, en erkjendelse af ens egen sædelige bestemmelse som den aandelige magt, der aabenbarer os det høieste af alle endemaal. Derfor var Kristi religiøse bevidsthed udgangs-punktet for teologiens eneste rigtige metode. Dens opgave var at hente befrugtning af historisk klare realiteter og skjelne »dette fra dette«, stadig paa post mod at blive overrumplet af stemninger.

Ritschls teologi beskyldes for autoritets-dyrkelse; men det maa fastholdes, at han stærkt betoner kravet paa videnskabelighed. Det mærkelige er, at han for fuldt alvor tror, at dette krav kan gjøres fyldest, uden at sandheds-beviset blir teoretisk. Denne for mange saa forvirrende dobbelthed maa udredes, om man skal forstaa Ritschls betydning for udviklingen af den moderne teologi.

Ifølge Ritschl forudsætter kristendommen, at Gud er virkelig som person, at han tænker og vil sit rige. Men videnskaben, siger han, staar raadvild overfor den opgave at bevise Guds personlighed; og alligevel maa

videnskaben følge med ind i dette teologiens aller helligste, for at være paa post mod alskens fordærveligt sværmeri. Videnskaben har at bevise, at intet er til hinder for troen paa Guds personlighed; troen maa ikke komme ens teoretiske anlæg paa tværke. Ritschl søger at vinde bugt med knuden ved en helt empirisk — erfarings-mæssig — analyse af personligheds-begrebet. Og her havner han i en agnostisk anskuelse.

Hvad vi skatter høiest hos et menneske, siger han, er dets uendelige modtagelighed for aandelig tilegnelse og en viljestyrke stor nok til at bryde igjennem de skranker, som eiendommeligheder ved begavelsen oprindelig stiller i veien for saadan tilegnelse. En ægte personlighed griber omgivelsernes indtryk kun for at beherske dem og kjender sig saa uden indskrænkning istand til udvikling, at han i hjertet nærer haab, der ikke afgrænses af tiden. Derfor paastaar Ritschl, at personlighedens høieste stadium maa indrømmes at være ukjendt; følgelig kan endog Guds personlighed erkjendes at være tænkelig.

Fra aabenbaringens synspunkt er det ikke nødvendigt at indlægge i Guds personlighed andet end, hvad der hænger sammen med viljen til kjærlighed og retfærdighed. Derfor er det baade i videnskabens og kristendommens navn, Ritschl polemiserer mod de teologer, der betragter Guds personlighed som »i sig værende, for sig værende og ved sig værende«. Det røber skortende evne til at tænke sig aanden selvstændig, om man tillægger den hvilende egenskaber. At stræve med at bevise Gud at være en substans, er som at bygge et skelet og behænge det med aandens egentlige kjendemærker. Der er rigdom nok i at betragte Gud som vilje. »Som aarsag til alt, der blir til, paavirkes Gud blot af slige egenskaber, som han har udrustet skabningen med, og som han gjennemskuer som virkning af hans egen vilje. Intet af, hvad der indvirker paa den guddommelige aand, er ham oprindelig fremmed; og intet behøver han først at tilegne sig for at være selvstændig. Alt i verden er for ham i grunden udslag af hans egen selv-virksomhed; og hvad der af tingenes bevægelse virker tilbage paa ham, mærker han bare som den virkeligheds kredsløb, der ved ham selv er blet mulig. Idet han i sin fornufts og hensigts enhed samfatter alt, som blir, er han evig. Og ingen afbrydelse kan tænkes i denne væren og denne bevidsthed, da der ikke kan forekomme indtryk af ting og forestillinger, som ikke er blet optagne i hans kundskabs og viljes enhed« (Ritschl, Rechtfertigung und Versöhnung III, 3, 224).

Saaledes kan troen i fuld forstaaelse med videnskaben tænke om Gud. Men Ritschl tager sig vel i agt for at udgive forestillingen om Guds personlighed som et resultat af videnskab; den befatter sig kun med at udfinde love, der vedkommer, hvad der staar lavere end personligheden. Om et videnskabeligt resultat kan man sige, at der er; men dette er for lidet at

sige om Gud; her maa tillægges et ord, som betegner liv, virksomhed og kjærlighed, et ord som ikke betegner hvile, men som peger mod et høieste maal.

Efter at den videnskabelige ret til et personligt guds-begreb er blet fastslaaet, har teologien ifølge Ritschl bare at befatte sig med den i Kristus aabenbarede Gud. Men ogsaa her gjælder det at være strengt videnskabelig ved at anvende en helt sand og sund historisk metode, rigtignok uden at hemme den religiøse værdi-opfatning.

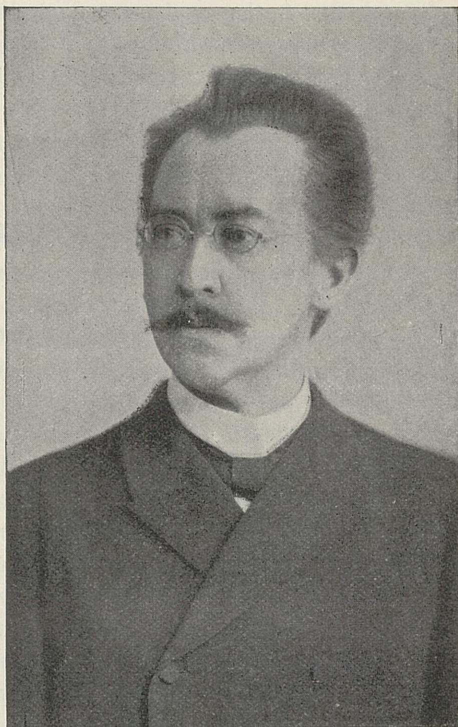

A. Harnack.

— Paa Ritschls teologiske princip bygges der med stort talent videre af professor A. Harnack i Berlin og af professor Auguste Sabatier i Paris. I Sverige blev retningen forfegtet af den i 1895 afdøde pastor primarius i Stockholm Fredrik Fehr, der væsentlig søgte at vække den dannede almenheds sans for disse tanker.

— De rent spekulativt anlagte teologer har dog ikke fundet sig tilfredsstillede med udelukkende at holde sig til værdi-opfatningen som kristendommens sandheds-bevis. De har foretrukket den af Lessing antydede vei: at løsgjøre kristendommen fra den historiske grundvold, altsaa at skjelne mellem kristendommens princip, der skulde kunne blive en almenmenneskelig spekulativ eiendom, og de historiske realiteter, som alene har tilfældig betydning. Dermed mener de at have overvundet Ritschls standpunkt. Blandt denne retnings talsmænd skal nævnes Richard Adelbert Lipsius, der døde som professor i Jena 1892. Han var bange for, at Ritschls princip skulde lede til, enten at de kristelige sandheder blot blev et postulat, hvis bindende kraft dekreteres i tilslutning til deres historiske forekomst, eller og at hele kristendommen skulde munde ud i subjektivisme, saa man med Feuerbach i religionen bare saa illusionens virkelighed. Lipsius

mente at kunne stille det krav til teologien, at den maatte uddybe værdiopfatningen til en spekulativ opfatning, før sandheds-beviset blev fyldestgjørende. Ellers reiste man en kinesisk mur mellem den spekulative tænkning og teologien, hvad man ikke kunde blive staaende ved. Selv kan Lipsius ikke siges at have opfyldt dette krav, idet han ligesom de øvrige liberale teologer i Tyskland er blet hængende i det tanke-net, som bunder i en panteistisk filosofi. Men det problem, som denne retning har reist, er for nærværende den moderne teologis interessanteste opgave.

Den svenske forfatter antyder, at hans store landsmand Viktor Rydberg har anet en løsning; men dette udredes ikke nærmere.

Ariernes oprindelse.

(Efter professor **Friedrich Ratzel** i *Umschau*).

Spørsmaalet om den europæiske befolknings oprindelse hører til de interessanteste opgaver for den videnskabelige folkelære. Historikere og sprog-forskere kappes med de oldkyndige om at foreslaa løsninger, som dog hidtil ialfald har havt det til fælles, at de ikke tilfredsstiller. Vi gjengiver her indholdet af en afhandling, som istedenfor at »løse« spørsmaalet forsøger at paapege, hvilke undersøgelser der fremdeles tiltrænges, inden en nøktern forsker tør indlade sig paa at opstille nogen løsning. Forfatteren er professor i geografi ved Leipzigs universitet og vil være adskillige af vore læsere bekjendt gjennem sin berømte bog om jordens folkeslag (»Völkerkunde«), sin fremstilling af »Menneske-geografien« (»Anthropogeographie«, som netop*) er udkommet i en ny udgave) samt sit verk om de Forenede Stater. Ud fra den ledende grund-tanke i disse sine hoved-verker, mener han sig berettiget til netop som geograf at have et ord med i laget ved foreliggende spørsmaals behandling. Alle folke-bevægelser er jo afhængige af den jordbund, de foregaar henover; følgelig har spørsmaalet om en folkeraces oprindelse og vandringer en væsentlig side, der falder ind under en geografisk betragtnings-maade. Ingen er nærmere til at paavise dette end netop professor Ratzel.

*) Vi anser det for at være betimeligt her at oplyse, at der just i disse dage tillige er udkommet første bind af en omstændelig tysk verdens-historie, forfattet efter de af Ratzel hævdede principer under ledelse af hans lærilng, professor Hans Helmolt.

Arierne har i de siste $2^1/_2$ tusen aar været kulturens bærere. De tilhører den lyse folke-race og er paavist at have eiet et i sin tid fælles grund-sprog. Den lyse race holder til i Europa, Nord-Afrika og For-Asien, mellem neger-racen i syd og mongolerne i øst og nordøst; kun en del af denne race udgjør den ariske sprog-familie, og omvendt omfatter den ariske sprog-familie ogsaa dele af andre racer, ialfald i Asien og Øst-Europa. Følgelig er det unøiagtigt at betegne den lyse race som ariere (eller indo-germanere) kort og godt. Renest arisk er den nordligste gren af den lyse race, Skandinaviens, Nord-Tysklands og Vest-Ruslands hvide folkeslag.

Overfor spørsmaalet om den lyse og den hvide races ophav maa man holde fast ved to hoved-forudsætninger. Den lyse races oprindelse maa søges i en saa fjern tid, at det nu værende Europa endnu ikke var til. Dernæst kan den kun tænkes foregaaet indenfor et meget rummeligt land-omraade. Det samme gjælder for den hvide race. Med enkelte moderne forskere at søge den hvide races urhjem i Skandinavien eller i Ruslands indre, er ikke mere tilladeligt end den ældre antagelse, at urhjemmet laa i Kaukasus. Ikke bare for en races oprindelse, men ogsaa for dens opretholdelse tiltrænges der rigeligt rum.

Den lyse race har alene kunnet udvikle sig, hvor der ingen adgang var for enten negere eller mongoler at blande sig ind. Under sin dannelse maa den have været ganske anderledes vel afgrænset mod disse naboer, end nu er tilfælde.

Der var en tid, da det Kaspiske Hav løb sammen med Nord-Ishavet, saa Øst-Europa ikke var landfast med Nord-Asien, men derimod med Lille-Asien og med Afrika, idet Middelhavet ikke var til. Nord-Afrika blev snart skilt fra Sudan ved den uhyre ørken. Paa dette vel afgrænsede svære land-omraade kunde den lyse race udvikle sig uforstyrret. Havde den gang Europa været landfast med Nord-Asien, maatte den lyse race jo have fundet veien ogsaa østover til Nord-Amerika; ved de tider var Bering-strædet lukket.

Da isen drog sig tilbage fra Nord-Europa, blev der store vidder ledige for indvandring fra syd og sydøst. Her var det, den hvide races stam-fædre fandt sit blivende hjem. Lige siden den yngre sten-alder viser beboerne af Nord-Europa, den nordtyske slette og Donau-landet samme legemlige sær-mærker som nu til dags. Den hvide race har havt nylænde at udvikle sig paa, var altsaa ægte nybygger-folk med et rummeligt og afsides omraade at tumle paa; og dette omraade var mod sydøst landfast med For-Asiens og Nord-Afrikas kultur-strøg, der allerede, mens Nord-Europa var et is-dækket Grønland, havde

lagt grundvolden for fremtidens kultur-bygning. Denne land-forbindelse var dels Balkan-halvøen, dels Sydøst-Europas steppeland henimod Kaukasus og Mellem-Asien.

Den hvide races rene race-mærker viser, at den fik udvikle sig endnu fjernere fra fremmed opblanding end den lyse race, hvoraf den udgjorde en gren. Men efter hvert som den hvide race trængte frem mod syd, traf den sammen med ældre folk af den lyse moder-race, som var stadigt stærkere opblandet med afrikanske elementer fra syd af. Ikke før sent ned i kvartær-tiden klippede havet Europa løs fra Afrika; og i sin tid har Sahara været tæt befolket.

Med den *yngre sten-alder* begynder udviklingen i Europa, som det nu bestaar. Vor kultur stammer fra den kultur, hvis levninger vi træffer i den yngre sten-alders grave og pæle-bygningerne. Men denne er selv væsentlig et laan fra den ældre kultur i sydøst. Europa er et *koloni-land* i forhold til For-Asien.

Det selvstændige kultur-arbeide, som fra først af maatte udrettes i det unge Europa, bestod væsentlig i *kamp mod skogen.* De ældste menneskelige bopæle laa i lysninger i urskogen, ved elvebredder og indsjøer som pæle-bygninger i vandet. Den hvide race magtede denne kamp, at rydde skogen og odle kultur-land i dens sted; deres nabo-race i nordøst, den finsk-ugriske race, orkede ikke den samme kamp, saa den vedblev at være et fattigt og kultur-armt skogfolk. Den hvide races beste bistand i denne kamp mod skogen var *steppen.* Der ligger stepper igjen i Europa som levninger af et efter-istids steppeland; bag disse ligger større stepper indover mod sydøst. Steppen er tilhold for bevægelige hyrde-folk; der kan historisk paavises ariske nomader, som har holdt forbindelsen mellem Europas og Asiens arier vedlige. Med bronse-alderen optræder hesten som husdyr i Europa, altsaa ogsaa rytter-folk. De bosiddende jordbrugeres stille familie- og landsby-liv sættes i uro ved nomade-stammer, som trænger ind fra steppen og stifter stater, der opsluger de fredelige familie-stammer. Fra Asiens fjernere, men større steppe-strøg trænger hele rytter-folk ind over Europa. Denne pulserende forbindelse mellem de ryddende europæere og steppens vandre-folk udgjør en af hoved-vilkaarene for den udvikling fremad, som fra tidlig tid har været særkjendet for Europas folk i modsætning til Amerikas og Australiens.

Det er en grundlov for al folke-udvikling, at med stigende kultur-udvikling vokser folke-tallet, og med øgende folke-tal optræder arbeids-deling og forskjel i levevis, ernæring og geografisk fordeling. Istedenfor en faatallig folkestamme spredt over et vidt omraade indtræder en tilstand, hvor stammerne er voksede til folkeslag med lidet mellem-

rum imellem. Mellemrummene minker og fyldes, folkeslagene støder op til hinanden. Den stigende samfærsel fremmer kultur-udviklingen ved gjensidig paavirkning. Med denne tilstand følger det, at folkene gror fast til sine bosteder; der er ingen plads tilovers for udflytning. Den ældre sten-alders mammut- og ren-jægere havde ikke noget hjemsted; selv grave har de kun sjelden efterladt sig. I den yngre stenalder flakkede man ikke om længere, man havde hus og hjem — pæle-bygningerne er direkte bevis. Og bronse-alderen var optagen af flittigt jordbrug. Ager-dyrkning og stedbunden fædrift betinger folketallets vækst. Den ældre sten-tids grove stensager og den yngres fint slebne symboliserer den overgang, som var foregaaet fra et flakkeliv i skog og langs strand paa fangst af dyr og fisk — til bosiddendes jævne stræv med jorden og buskapen. Dette fremskridt i kultur er ganske anderledes afgjørende end det nye, som betegnes ved kjendskab til metallers brug.

Den for-historiske forskning viser, at befolkningerne i enkelte strøg blev tættere og samtidig undergik en *geografisk differentsiering*. I den yngre sten-alder var allerede Alpernes hoved-dalfører bebyggede — i bronse-alderen endog de øverste fjeld-dale i Tirol op til 2000 meters høide over havet. Allerede den gang var syd-siden tættere befolket end nord-siden af fjeldene, og de afsides fjeld-bygder fattigere end de brede dal-bygder. Der viser sig alt ved disse tider stærke tilløb til en individualisering af de store lande. Alpernes nordlige for-land og Ungarn var i rig blomstring, ligesaa Skandinavien. Mellem nabo-pæle-bygninger iagttages en mærkbar forskjel, som godtgjør en spirende arbeids-deling. Forskjel i *begavelse* hos de forskjellige folk røber f. eks. den fortrinlige udvikling af sten- og bronse-industrien i det fjerne Norden; her kan ydre forholde alene ikke været bestemmende. Evnen til fremskridt har alligevel havt sine grænser; uagtet Nord- og Mellem-Europa havde baade jordbrug og industri, ja handel at bryste sig af, findes der ikke ringeste spor efter byer eller borge eller gudshuse eller landeveie og broer, medens dog For-Asien og Ægypten samtidig var oversaaet med stor-stæder fulde af kjæmpepaladser, templer og pyramider. Nord for Alperne gaves ingen byer. Bauta'er og dolmen'er over grav-hauge og rundt ting- eller offersteder er alt, der findes af minder om nord-europæernes bygge-kunst. Pæle-bygninger og kampestens-volde om en fjeldknaus udgjør deres befæstnings-midler. Dette oplyser, at noget umiddelbart samkvem med samtidens kultur-lande ved Eufrat og Nilen har ikke fundet sted. Kun de let transportable kultur-elementer gik i laan, og det helst sligt, som tiltalte folk uden trang til, hvad vi kan kalde dannelse:

vaaben, værktøi, husgeraad og smykker. Disse kultur-laan foregik da heller ikke paa første haand; fønikere, grækere, etruskere og venetere var mellem-mænd.

Europas kultur har saaledes udbredt sig paa to maader. Jordbrugere og kvæg-drættere har *langsomt spredt sig fra sted til sted*, efter hvert som et tilholds-sted — en bygd — blev for tæt befolket, saa nogen maatte flytte bort og rydde sig nyt hjem. Slig naaede man til slut Norge og Irland. Med denne langsomme kolonisering fulgte de vigtigste korn-sorter og husdyrene. De ældste kultur-planter og husdyr viser sig at stamme fra For-Asien, medens de yngre har hørt hjemme i Øst-Europa og Mellem-Asien. — Andre kultur-elementer er indført ved *samfærsel*. Saaledes metallerne. Kobber, bronse, guld og jern er østerlandske opdagelser. Babylon og Memfis havde overflod paa kobber og bronse; i Sinai, i Altai og i Kaukasus dreves i for-historisk tid en vældig bergværks-drift og metal-industri. Ogsaa jernet blev bearbeidet paa disse kanter tidligere end i Europa. Det er betegnende, at der var en tid, da jern var mere i brug nord for Alperne end i det sydvestlige Europa. Alle disse østerlandske sager kom til Vesterland ad to hoved-veie: sjøveien gjennem Middelhavet til kyst-strøgene og landveien op efter Donau til det europæiske indland. Tværs gjennem Europa er veien fra Nordsjøen opad Elben til Donau og opad Rhinen til Rhone og ned til Middelhavet. Senere fandt man ogsaa frem mellem Østersjøen og Sortehavet, en vei som en tid blev stærkt befærdet. Sydover gik rav og træle, nordover bronse. De talrige og righoldige fund viser, at samfærslen langs disse ruter har været meget livlig i den for-historiske tid. De svære bronse-masser, som fragtedes nordover, har krævet last-dragere i hundredvis med væbnet følge. Og endnu i historisk tid blev slaveflokke drevne fra Rusland til de orientalske markeder lige fra Kiva til Kordoba. Denne ur-europæiske handels-rørelse kan sammenlignes med den maade, hvorpaa vare-ombytningen indtil for ganske nylig blev dreven i Afrika: kjøbmanden var tillige hærfører, hans lager en stor fæstning. Efter dette behøver old-forskerne nu ikke længere at kives om, hvorvidt den for-historiske kultur-udbredelse skyldes samfærsel eller folke-vandring — samfærslen var i sig selv et slags folke-vandring i det smaa. Baade ved Øster- og Nordsjøen havde man alt i bronse-alderen fartøier; sit guld hentede Norden fra Irland — sjøhandel foregik der altsaa meget tidlig. Saavel ved Østersjøen som ved Middelhavet forekommer somme af de rigeste old-fund lige i nærheden af sjøen.

De store land-veie baade fra Balkan-halvøen og fra stepperne

i øst førte op til Donau-bækkenet; did stevnede ogsaa veiene nordenfra. I Donau-landets fjelde opdagedes rige guld-, kobber- og saltgruber. Allerede i den yngre sten-alder træffer vi en selvstændig udvikling i dette strøg, og i bronse-alderen hørte Ungarn til de rigeste lande i Europa. Forbindelsen mellem Balkan-halvøen og Lille-Asien var yderst livlig; trakere og frygere var slægtninge.

Middel-havet var en nem vei for Østerlands kultur til Syd- og Vest-Europa. Men arierne selv kom land-veien over fjeldene til de syd-europæiske lande, først til Hellas, senere til Italien. Spanien vedblev altid at have en før-arisk befolkning; en saadan skimtes ogsaa paa de to østligere halvøer i historiens graa morgen-dæmring.

Arierne naar ned til Middelhavet som nordiske barbarer; som historie-løse stammer trænger de ind mellem fremmede kultur-folk. I sine nye hjem ved Middelhavet tilegner de sig den forefundne kultur og driver det efter hvert til selv at blive ledende kultur-folk. Fra Rom bringes til slut arisk sprog og kultur til Vest- og Nordvest-Europa. Først da begynder Middelhavets indflydelse paa de ariske folks udbredelse. Landene nordenfor Alperne staar længe ganske udenfor den græsk-romerske ny-kultur; de fik sine kultur-elementer den gamle vei gjennem Donau-dalen fra sydøst. *Donau-landet* var vistnok centrum for de ægte ariere, og deres kultur stammede fra *Mesopotamien.* Europa nord for Alperne hørte med til den babyloniske kultur-kreds, rigtignok i dens yderkant. Og indflydelsen maatte holde sig en møisommelig vei aaben gjennem Lille-Asien eller gjennem Armenien og Kaukasus.

Den brede kultur-strøm fra For-Asien til Mellem-Europa optog i aarhundredernes løb ogsaa tilførsel fra Syrien, Kypern og Ægypten. Med tiden hændte det ogsaa, at det modtagende arier-land, denne koloni for østerlandsk kultur, selv optraadte som skabende og ydende; fra Donau-bækkenet, Alpe-landene og Norden udsprang smaa kultur-bække og flød tilbage. Senere spores endog bølger, som havde forplantet sig did helt fra Øst-Asien. Men vigtigst for ariernes udvikling var, foruden den urgamle hoved-strøm fra For-Asien, den strømning, som med tiden satte ind over denne fra *Mellem-Asien og Sortehavs-egnene* af. Ad denne vei kom rug og havre, ligesaa hesten, muligens ogsaa jernet.

Samme vei, turde det ogsaa vise sig, at de europæiske arieres urfædre en gang i den graa urtid har rykket langsomt frem, dvælende og bredende sig fra sydøst over hele strøget mellem Sortehavet og Østersjøen. Det var stammer med kjendskab til jordbrug og fædrift, hytte-bygning, fletning og vævning, pottemageri og lignende haand-

færdigheder. Fra lysning til lysning i skogene flyttede stamme efter stamme tid om anden stilfærdig videre. Omsider kom kjendskab til bronsen frem til dem og lærte dem hændigere greier at kjende. Endelig kom jernet vandrende i deres spor. Til slut begynder hyrdefolkene fra Asiens stepper at søge hen til Europas stepper — urolige sværme, som streifer fra beite til beite med sine buskaper; de har tæmmet hesten og flytter om med store vogne. Hvor de rykker frem, volder de uro; i et helt aartusen skaker de de stærkeste riger fra Tigris til Tiberen i deres grundvolde, indtil de omsider kommer til ro og har da paatrykket den kultur-dygtige del af Europa præget af en arisk verdens-del.

* * *

Gjennem en geografisk betragtnings-maade kommer undersøgelsen af den lyse races oprindelse ind paa nye opgaver. Det viser sig, at spørsmaalet maa behandles som andre palæontologiske problemer. Løsningen forudsætter kjendskab til det kvartære Europa. Historien maa knytte forbindelser med geologien. Før der kan udtales noget bestemt om den lyse races oprindelse, nødes man til at afgjøre spørsmaal som disse:

Hvor længe var Europa og Asien skilt ad?

Hvor længe var Europa og Afrika forenede?

Hvor længe siden er det, at der dannede sig ørkener i Afrikas og Asiens indlande?

Hvilke ændringer af Europas skikkelse i kvartær-tiden har været samtidige?

Naar dannede Middelhavet sig?

Naar Nordsjøen og Østersjøen?

Man har dygtige forarbeider at bygge paa, som Nehrings »Steppen und Tundra«, Pencks »Der Mensch und die Eiszeit« samt Rankes og Hörnes' oversigts-værker. Men der kræves fremdeles første haands forskninger. Især tiltrænges der en videnskabelig undersøgelse af ørken-landenes bebyggelser i for-historisk tid. Old-forskerne maa kartlægge det for-historiske Europa, eftergaa ur-tidens samfærselsveie, optage jorde-bøger over beboede og ubeboede strøg i de forskjellige tidsaldere.

Først med fast geografisk grund under fødderne, kan det lykkes arkæologien og sprog-videnskaben at finde frem til et fælles udsyn over det endnu saa omstridte problem om ariernes oprindelse.

Norsk folke-psykologi.

(Af **Rasmus Flo**).

De artikler af dr. Andr. M. Hansen, som under ovennævnte titel stod at læse i *Ringeren* for 1898, er nu udkomne i bogform, paa samme forlag (Dybwads) som verket »Menneskeslægtens ælde« af samme forfatter. Artikelrækken er her øget med et politisk kart eller valgkart for hele Skandinavien og en del forskjellige oplysninger til det.

Skulde der være nogen, som ikke med det samme er paa det rene med, hvad vi her har for os, turde det være nok at nævne noget om »langskaller« og »kortskaller«; saa er de vist straks med, allesammen. Det var disse artikler, som med en gang satte i kurs disse skaller — ogsaa kort og godt døbt »venstreskaller« og »høireskaller« — baade i pressen og mand og mand imellem.

Intet under heller, at artiklerne saa vel som forfatteren kom for orde. Vi fik her for en gangs skyld høre nyt om os selv, ting, som faa eller ingen af os havde drømt om, — at vi var to folk her i landet, og det saa ulige som nat og dag.

Det ene folkefærd, kystfolket eller vestlændingerne med sine fiskere og sjømænd og lodser, det er natfolket, kan en sige — Gorætten (kf. gorsæk) — med bred eller kort skalle (deres egentlige *hoved*feil, lader det til), lavvokset og mørkt, — mørkt udenpaa, men endnu mere lavt og mørkt indvendig. Det andet, indlandsfolket, i de lange dale og de brede bygder, det er dagfolket, Nor-ætten, ligesaa høihjertet som høivoksen, ligesaa lys i sind som i skind. Selv deres lyder, om en kan tale om det, har noget saa stærkt tiltalende ved sig, at en kunde være fristet til at ønske, at dyderne hos andre folk maatte være saa vidt tillokkende.

Ja, hvad skulde vi sige? Det var jo baade sørgeligt og glædeligt dette, og vi fik tage det, som det var — som et faktum, vi ikke kunde komme ifra. Det hele var saa grundig belagt med tal og citater, og alt høvede saa mærkelig vel til. Om det saa var »Storbræen«, saa var der et vidunderligt samsvar med den og stortingsvalgene. Storbræen har nok været rette urvælgeren til vore storting, kan en skjønne. Ja, det var et syn at se, hvorledes den doktoren kunde faa altsammen til at flaske sig. Det var næsten for meget af det gode.

Men nu ved De, hr. doktor, at efter Deres fremstilling er der

i vort land et folkefærd, som attaat sine mange andre udyder ogsaa har den at være *mistænksomme*. En slig mistænksom mand tog sig da fore at gaa Deres fremstilling efter i sømmene, for at se, hvorledes den svarede til virkeligheden eller til de kilder, som den er øst af, og de opgaver, som den er bygget paa, særlig da brigadelæge Arbos undersøgelser over nordmændenes antropologi. For saa vidt er denne mistænksomme mand selv et eklatant bevis paa rigtigheden af Deres fremstilling i dette stykke. Men nu skal De høre noget om de resultater, han ellers kom til.

Han tog først for sig det »race-mærke«, som er det mest berrsynte, og som antropologerne — og blandt dem Arbo — tillægger en »stærkt stabil arvelig karakter«. Han vilde se, hvor meget de lavstammede brachykefaler er lavere end de langskallede høie »arier«. Og han søgte da at finde ud til sammenligning — noksaa fornuftigt, synes det — paa den ene side det bygdelag, hvor kortskallerne optræder renest og følgelig mest lavstammet, til at sætte overfor det bygdelag, hvor langskallerne er mest ublandet og saaledes kan vise sig i sin rette høide. Valget faldt paa Jæderen (med 82 pct. brachykefaler, det meste, der har været fundet noget sted her i landet) og Vaagaa i Gudbrandsdalen, med bare 12—13 pct. brachykefaler og 66 pct. dolichokefaler, eller, om en med dr. Hansen ogsaa regner mellemklassen (mesokefalerne) til langskallerne, *) da med hele 87 pct. af det slaget, — altsaa vel saa mange som af det modsatte slag paa Jæderen, og ligeledes det meste, der har været fundet nogensteds her i landet. For disse to bygdelag viser rekruterings-statistiken for 1878—1887 en middelhøide af *168.9* cm. paa Jæderen, og i Vaagaa i samme tidsrum *168.6* cm. Altsaa: de kortskallede, lavvoksne jærbuer er *større* end de høie, langskallede vaageværer! Dette kan ikke være rigtigt. En faar se bedre efter. Arbo selv har i aarene 1884—93 taget maal af 377 jærbuer og hos disse fundet en middelhøide af *169.6* cm. Dette blir for galt — en hel centimeter større middelhøide end paa vaageværen! Det maa være den »fordækte« jærbu, som har villet spille antropologerne et puds og har gaaet ud af sit skind

*) Det vanlige ellers er at regne bare dem med index under 78 (nøiagtig 77.77) for dolichokefaler, og dette er visselig ogsaa høit nok, da indexen for stormængden af dolichokefale folk vanlig ligger mellem 70—76 (»levende maal«). Derefter mesokefale 78—80, og over 80 brachykefale. *Index* her vil sige forholdstallet mellem største længde paa hodet (fra panden til nakken) og største bredde (fra den ene side til den anden). En index paa 75 f. eks. vil da sige, at bredden er saa meget som 3/4 (eller 75 pct.) af længden, 80 det samme som 4/5 o. s. v. Jo større bredden er i forhold til længden, des større blir indexen altsaa, og omvendt.

paa en eller anden maade, — som De ser, er det nok ingen maade paa, hvad denne fyren kan mistænke. — Men det hjalp ikke at tage andre af de mere rene »race-bygder« til sammenligning heller. Hvor mange en satte mod hinanden af dem, blev resultatet væsentlig det samme — eller værre. Værst blev det, naar en kom til brachykefalerne oppe paa Nordmøre og i Udtrøndelagen, med middelhøider, som kunde gaa op til 178 cm.! Det ser skinbarlig ud som en forhaanelse mod alle dolichokefaler, og det som værre er: ogsaa mod visse moderne antropologer. Og saa paa den anden side Hedemarkens amt med de brede bygder og de mange lange skaller — knapt noget amt, som har flere — og ligevel med den minste middelhøide af alle amter i landet.*)

— Men Arbo selv hylder jo den teori, at brachykefalerne er mere lavvoksne end dolichokefalerne.

Teori! sa han — ja der har vi det. En bør altid mistænke folk med teorier, og ikke minst dem med bræ-teorier. Det er et af de mest »konstante« folke-psykologiske fænomener, at folk med teorier gjerne vil bøie og tøie kjendsgjerningerne efter dem. Hr. Arbo gir jo indtryk af at være fuldt objektiv og paalidelig i maalinger og tal og alt sligt, som det blandt andet viser sig af, at de meget ofte modsiger hans egne teorier. Men underligt nok, til at illustrere sine teorier vælger han ikke de opgaver, som netop skulde være selvskrevne til det. Til at belyse forholdet mellem dolichokefaler og brachykefaler sætter han ikke op mod hinanden bygdelag, som hvert paa sin side, repræsenterer disse »folkeslag« renest, men han sammenligner dem med hinanden indenfor et og samme bygdelag, hvor den ene af parterne er i afgjort eller forsvindende minoritet, og hvor saaledes tilfældets spil kan gjøre sig mest gjældende. Saaledes f. eks. paa Jæderen har han fundet, at de yderst faa dolichokefaler er noget større end middelhøiden af brachykefalerne der. Derimod i Ryfylke er det omvendt, og i de andre mere udprægede brachykefal-bygder er det ogsaa for det meste hip som hap. Efter dr. Hansens lære om, at de større legems-høider skriver sig fra krydsning med dolichokefaler, maa en da jevnlig tænke sig, det har gaaet for sig saaledes, at de faatallige dolichokefaler, har overført sin høie vækst paa de mange brachykefaler, og saa dette har leitet saa stærkt paa dem, at de *selv* er blet *mindre* ved det. Nu, selv-

*) Efter at dette var skrevet, er der nu ogsaa fremkommet oplysninger om de resultater, som rekrut-statistiken for 1898 udviser, og disse stadfæster helt igjennem den fremstilling, som her er givet. Se *Verdens Gang* for 13de oktober 1899.

følgelig maa det jo indtræffe en og anden gang ved overgangen fra en bygd til en anden, at med en smule tilvækst i tallet paa dolichokefaler kan ogsaa følge en kanske mærkbar tilvækst i middelhøiden. I det hele er det paafaldende, hvorledes visse antropologer fortrinsvis ynder at operere med de *smaa* overgange, de smaa differenser, istedenfor med de store og greie drag. Men tilvisse er denne fremgangsmaaden fortrinlig egnet til at bevise nær sagt hvilken som helst teori. En maa altid da kunne finde frem en del tilfælde, som støtter teorien, og de andre, de som en ikke kan bruge, dem kan en da enten forbigaa, eller kanske tøie noget paa dem, eller opføre dem som undtagelser.

Det kan vistnok heller ikke være her fra landet, at Arbo har denne sin teori; men hvorfra ellers, er ikke godt at vide, — om det er fra salig Retzius's afdankede teori om Europas ur-befolkning eller fra forholdet i enkelte andre lande, som i visse strøg af Frankrige og Italien, hvor brachykefalerne er smaa af vækst, dog ikke *saa* smaa som dolichokefalerne i de samme eller tilgrænsende lande, Spanien og Portugal (samtidig baade de minste af vækst, de mørkeste og mest dolichokefale mellem alle Europa-folk). Men nu ved vi, at der gives ligesaavel storvoksne brachykefaler i flere lande, saaledes i Balkanlandene og andre steder, ogsaa i Syd-Tyskland, trods alle Ammonske love.

— Den Ammonske lov! Det var som dette ord lagde sig over mig med et berg af autoritet. Men den mistænksomme bare gren og spurte mig, om jeg ikke troede, at nede i Bulgarien eller Kalabrien vilde f. eks. »den Hansenske lov« virke ligesaa overvældende. — Slige folk er det jo ingen raad med.

Nu til det andet afgjørende skillemærke — det lyse og det mørke.

Atter Jæderen og Vaagaa.

Opgavene fra *Jæderen* viser 63 pct. blonde, deraf 39 pct. lysblonde (2—3 pct. rødt), og 36 pct. mørke (6 pct. sort), og fra *Vaagaa* 80 pct. blonde, (deraf 48 pct. lysblonde og 10 pct. rødt) og 19 pct. mørke. Der vandt vaageværen iel — særlig i det røde — 17 pct. mere af blonde. Men — nu havde han lært at være mistænksom tilgangs — dette var bare *haaret* det. Nu skal vi se paa *øinene*, som af mange blir regnet for det beste og mest afgjørende til at vise blondheds-graden. De viser, opgaverne for Jæderen 19 pct. ikkeblaa øine (16 pct. »blandede« og 3 pct. brune) — resten blaa — og for Vaagaa 25 pct. ikke-blaa (grønbrune), et tal som visselig ikke er sat for høit; for en skal ikke have reist meget i Vaagaa, før en

har mærket, at den slags øine ikke er sjeldne der. Der tabte altsaa vaageværen paa øinene en god mon af det, han havde vundet paa haaret.

Men vi skal se videre, hvorledes blondheds-graden og skallegraden følges ad. Gaar vi fra Vaagaa til nordre Østerdalen, saa møder vi der 30 pct. flere brachykefaler (altsaa over 40 pct. af dem der) og tilsvarende færre dolichokefaler, ingen ringe forskjel i forhold til de størrelser, som antropologerne af og til kan faa gjort saa meget ud af. Men blondheds-graden blir betydelig *større*, — over 90 pct. blonde, 61 pct. lysblonde) og bare 8 pct. med mørkt eller sort haar. Saa derfra til søndre Østerdalen og Solør, for med en gang at komme op i udprægede langskalle-bygder igjen, med bare en 24 pct. brachykefaler. Men her synker blondheds-graden betydelig, ned til mellem 70—80 pct. blonde (ca. 40 pct. lysblonde) og over 20 pct, med mørkt eller sort haar, — altsaa ikke saa langt fra samme forhold som paa Jæderen, eller temmelig nøiagtig det samme som i nærmeste nabobygd til Jæderen (Dalerne) med sine 76 pct. brachykefaler eller over 50 pct. flere af det slaget end søndre Østerdalen. Og saaledes, om en vil, landet rundt, saa langt det er undersøgt, men dette faar være nok.

Enden paa det hele er, at kystfolket her i landet er et afgjort lyst folkefærd, som i virkeligheden i det stykke skiller sig lidet fra folket i vore indlands-bygder. Om vor »mørke kyst-rand« havde været lagt omkring et andet land, f. eks. Frankrige, saa vilde den skinne med en lysende glans. Og om folkene nu fra vort »mørke fastland« havde mødt frem sammen med sine frænder *rugii* (rygerne) mellem de gamle germaner, saa vilde selv Tacitus utvilsomt have taget dem for ægte. Det ser vi ogsaa med et folk, kaledonierne i Skotland og Nord-England, som han efter deres farve og storlemmede krops-bygning regner til germanerne. Men dette har vistnok været samme folkeslag eller meget nærskyldt med dem, som vore brachykefaler efter størst sandsynlighed for en god del stammer fra, nemlig det som vi finder i stenalders-gravene i Danmark, væsentlig mesokefale eller svagt brachykefale, storvoksne og overmaade stærk-byggede folk, — alt sammen mærker, som passer særdeles godt paa vore brachykefaler og mesokefaler.

Med de andre ydre skillemærker, som det er oplyst noget om, er det let at eftervise det samme, at det skifter paa mange maader, og at der ikke viser sig noget udpræget eller gjennemgaaende skille. Saaledes med den forskjel i ansigts-formen, som tildels opføres som et skille mellem dolichokefaler og brachykefaler, — langt, smalt

ansigt paa dolichokefalerne og et bredt og kort paa brachykefalerne, — der har det vist sig hos de mest forskjellige folk, at det omvendte forhold lige saa fuldt kan forekomme, baade i gammel tid og i vore dage. Og det samme fremgaar ogsaa af opgaverne fra vort land nu, saa langt de rækker. Saaledes viser det dolichokefale søndre Østerdalen og Solør en større *index facialis generalis* (76—77), og altsaa bredere ansigts-form end det mere brachykefale nordre Østerdalen (74) og ogsaa større end det end mere brachykefale Stavanger amt (75—76; Jæderen ikke engang mer end 74.5). For vaageværen kjendes ikke noget helt tilsvarende maal, bare karakteriseret med »et smalt og et særdeles langt ansigt«.

Men hvad hjælper det alt sammen, saa længe »det kløvende stærke« skillemærke staar fast. Er ikke brachykefalerne kortskaller kanske, og dolichokefalerne langskaller?

Jo-o — om det end ofte eller oftest vilde være rettere og tale om bredskaller og smalskaller. Saalænge ikke alle hoder i verden har akkurat samme form eller akkurat samme forhold mellem længde og bredde, saa kan en selvsagt, saa meget en vil, drive paa med at maale og kløve menneskeheden efter dette i saa mange »racer«, en finder for godt. Spørsmaalet er bare, hvor megen virkelig *grund* en saadan fremgangsmaade da har for sig. En kunde ellers lige saa godt tage hvad som helst paa et menneske, bare det er noget, som kan maales i længde og bredde, og saa lage indexer og kløve menneskeheden i racer efter det. Istedenfor hodeskallen kunde en f. eks. tage knæskallen, saa kunde en paa samme maade faa lang- eller dolichoknæere, kort- eller brachyknæere, gjerne ogsaa mesoknæere og hyper- og ultra- osv., med det hele apparat af »kurver«, maxima og minima og alt tilhørende. Eftersom organismen er en enhed, og der saaledes er sammenhæng mellem delene, er der ingen tvil om, at der ville vise sig en slags sammenhæng i dette ogsaa, ligesom paa samme maade hodets form kan staa i en vis sammenhæng med racen eller typen. Men hvor megen skillende betydning en skal tillægge en enkelt ting, det beror paa, hvorvidt den viser sig at være ledsaget af tilsvarende særmærker i andre henseender, saaledes at de tilsammen kan siges at danne et klart, gjennemgribende og naturligt skille. Dolicho- og brachy- og alt det er bare navne, opfundne af svensken Retzius for en del aar siden, og grænserne vilkaarlig satte, ligesom ogsaa hele fremgangsmaaden i sig selv er vilkaarlig. Heller ikke er der nogen grænser for, i hvor mange racer en kan dele et folk paa den maade. I en hvilken som helst samling af folk, en kunde tage for sig, af dem som nu lever eller

som har levet før, vil en altid finde at skalle-indexerne som alle andre maal varierer til en vis grad, — at sige om en ikke netop vælger bare dem, som en paa forhaand ved har samme index. Saaledes om vi tager for os et folk som de gamle germaner, saa samler sig vistnok der de fleste indexer (paa kraniet) om tallene 75—76, svarende til minst 77—78 paa det levende hode; men samtidig varierer de ogsaa stærkt til begge sider, ned til 70, 65, og en sjelden gang helt ned til 55, og da ogsaa tilsvarende opover, til 80, 85, eller endog 95 *), henholdsvis med et tillæg af 2 for det levende hode. En ser da, at her er der god plads, ikke bare for vore dolichokefaler og mesokefaler, men ogsaa for vore brachykefaler. Om en vil sige, at et saa stort variations-omraade tyder paa en blandet race, saa rokker ikke det noget ved faktum. Tvertom er der ingenting i veien for at tænke sig, at germanerne som ethvert andet folk, vi kjender noget til, baade i nutid og fortid, har været et blandet folk. Der skulde netop være megen sandsynlighed for, at germanerne, saaledes som vi kjender dem i den historiske tid, er opstaaet ved en blanding af et sligt folk som det nævnte danske stenalders-folk, som efter antropologers mening ogsaa har været blonde, med et andet, mere dolichokefalt og kanske end mere blondt, men vistnok ikke høiere af vækst og ialfald ikke saa stærk-bygget.

— Men saa de aandelige egenskaber og det stærke skille, som viser sig ved dem, det skulde vel tyde paa, at skalle-formen har meget at sige.

Ja, om det er nu for det første at mærke, at dette er ting, som

---

*) Om disse høieste indexer ofte er at finde opført i opgaver over germanske kranier fra gammel tid, skal ikke kunne siges for vist, muligens fordi antropologerne straks vilde være tilbøielige til at erklære et saadant kranium for »uægte«, tilhørende en anden race; men det er nu engang en given kjendsgjerning, at en fysiologisk række varierer nogenlunde ligt til begge sider af maximum. Eksempelvis skal her meddeles en række (efter Ammon) over 675 »reihengräber«-skaller (gammel-tyske germaner), indextallene forhøiet med 2, for at svare bedre til maalene paa det levende hode, og enkelte af tallene her afrundet en ubetydelighed, for at gjøre det lettere oversigtligt for »lægfolk«.

Index	65—70	2 pct.
»	70—75	21 -
»	75—81	46 -
»	80—85	21 -
»	85—90	8 -
»	90—95	1 -

Som en ser, en baade omfattende og temmelig harmonisk fysiologisk række, saa en kan være vis paa, at det virkelige forhold hos de ældre historisk kjendte germaner i det hele ikke har været *synderlig* afvigende fra dette.

ikke kan paavises med passer og meter-stok, men ene og alene er en skjøns-sag, afhængig af de øine, som ser, af vedkommende iagttagers synsmaade og iagttagelses-evne, sympatier og antipatier, fordomme og alt sligt. I det hele vil det være vanskeligt at opdrive uhildede og forstaaelses-fulde iagttagere af slige ting, særlig overfor folk, som har det paa en noget anden maade, end iagttageren selv er vant med. Særligt er at mærke, at de udtalelser, vi her har at holde os til, for det meste skriver sig fra embedsfolk, som er vokset op under andre forhold, end livet i kyst-bygderne byder, men derimod mere tilsvarende til forholdene i østlands-bygderne. End videre kan samme egenskab efter omstændighederne give sig forskjelligt udslag, eller tilsyneladende samme udslag kan have helt forskjelligt udspring. Endelig er det en vanskelig ting at vide, hvor meget af dette kan være »race-bestemt« eller ikke, hvor vidt det er mere konstant eller mere forbigaaende, kanske bare en mode. Saaledes for at nævne en ting som gjæstfrihed, saa ved vi, særlig fra de senere aar, at det dermed i en og samme bygd kan skifte noksaa stærkt paa en kort tid, uden at noget tyder paa, at selve »racen« har skiftet. Men ligevel skal vi nu her ogsaa granske »kilderne« noget nærmere og atter for det første holde os til de samme antropologiske yder-poler i vort land.

Jærbuen er »tung og træg«, vaageværen »noget tung og træg, uden sprækhed« — efter hvad der fremgaar af udtryk ellers, ikke saa lidet tung og træg heller. Samme vaagevær er stolt og selvbevidst, jærbuen stolt og selvgod; den ene »ikke sjelden stivsindet«, den anden halsstarrig, den ene med et alvorligt og strengt ansigtsudtryk, den anden ogsaa præget af dybt alvor og ofte haard og streng i sin færd, og begge stridige. Vaageværen er meget svag ligeoverfor kritik, jærbuen nærtagen, forstaar ikke spøg. Af særlig gode egenskaber tillægges vaageværen gode naturlige anlæg, mere oplyst end nabo-bygdingerne, ligesom jærbuen ogsaa har gode evner og skarp forstand, i ikke liden grad modtagelig for aands-dannelse og kultur, og oplysningen saaledes paa Jæderen i god fremgang. Derhos er vaageværen i høi grad gjæstfri, jærbuen hjælpsom.

Her er kommet med de vistnok fleste af de enkelte drag, som særtegner vaageværen, og, som en ser, finder de alle sit fuldt tilsvarende eller temmelig nære sidestykke hos jærbuen, naar en ser bort fra, at i to forskjellige skildringer vil nu ordvalget, selv om det gjælder et og det samme, gjerne blive noget forskjelligt, særlig om skildreren kanske uvilkaarlig kan være tilbøielig til at tolke denne ene og samme ting paa en nogen forskjellig maade. Paa den anden

side kan det ikke negtes, at vi af skildringen i det hele (hos Arbo) maa faa det indtryk, at disse to divergerer langt mere i det aandelige, end det kan paavises at de gjør i det fysiske. Men hvori dette stikker, er dog ikke dermed afgjort, om det ligger i skildringen eller i selve gjenstanden. Kanske kan det for en del komme deraf, at jærbuen er blet gransket og tegnet saa langt mere indgaaende end vaageværen.

At det i det minste ikke kan ligge i skalleformen, det faar en nu snart en overtydning om, bare en gaar til de nærmeste granne-bygderne af Vaagaa, til Lom, Lesja og nordre Fron (Kvam). Her faar billedet straks temmelig nær samme farve som for de mørkest tegnede, mest brachykefale kystbygder *). Er da disse bygderne (Lom, Lesja og Kvam) brachykefale? Ingenlunde. De har bare en 9—16 flere procent brachykefaler end »sjølve Vaagaa«, i alt høist 30 pct. af dem, saa det langt overveiende flertal er fremdeles dolichokefalt (med en 20—30 pct. mesokefaler, som i Vaagaa). Hvad en nu kan have at sige paa disse brachykefalerne, saa maa en sige, det er folk, som forstaar at gjøre sig gjældende, om det skulde være slig, at en saa liden procent af dem saa helt formaar at omskabe folke-karakteren, hvor de kommer med. Men den ros ser det nok ikke ud til, de skal faa beholde heller. For i andre bygder, baade inde i landet og nær kysten, med langt flere brachykefaler end de to Gulbrandsdals-bygder og endog flertal af dem, der blir billedet igjen næsten ligesaa lyst, for ikke at sige en god del lysere end for sjølve Vaagaa, folket navnlig gjennemgaaende sprækere. Vi kan nævne nordre Østerdalen og Trysil, men særlig de indre fjordbygder i Ryfylke. Endvidere de »mesokefale« dalbygder i Vestagder (Lister og Mandal), ligesaa i Austagder (Nedenes), ikke at tale om Sætersdalen, som dog ogsaa har flere brachykefaler og langt færre dolichokefaler end de nævnte Gulbrandsdals-bygder. Ja, om det saa er det saa godt som jæderske Dalerne (ogsaa i tallet paa brachykefaler), saa synes det efter skildringen at staa nærmere Vaagaa end dettes egne granne-bygder. For endelig at sammenligne specielt brachykefale bygder kan vi nævne, at det vest-egderske Siredalen med sine 73

*) Hvor meget sandt eller misvisende der kan være ved disse skildringer af folkekarakteren i de forskjellige bygder, er en sag for sig, som vi ikke her skal indlade os paa at dømme om. Bare saa meget vil jeg sige, at for enkelte bygders vedkommende, hvor jeg er noksaa godt kjendt, er mit indtryk af forholdet ikke lidet afvigende fra det her givne, og efter det bestemte indtryk, jeg har af folket i enkelte dolichokefale bygder, kan de vanskelig have noget videre at rose sig af fremom nogen bygd ellers i landet.

pct. brachykefaler faar en næsten »dolichokefal« karakteristik, medens det østligere Lyngdal, med bare 57 pct. af det slaget og næsten dobbelt saa mange dolichokefaler som Siredalen, har den ære at møde op med den haardeste dom paa sig, som det er forundt nogen bygd eller bygdelag i Norge, af dets egen amtmand (Holm), visselig overmaade karakteristisk for — hr. amtmanden selv.

Ellers gjælder det nu om hvilken som helst kyst-bygd, som Arbo har skildret, at hos ham faar man et helt andet indtryk af folket der end ved at læse hr. Hansens skildring af »kortskalle-racen« i Norge. Vistnok kommer der hos hr. Arbo ogsaa ofte frem mangt og meget, som ikke netop virker tiltalende; men det hele billede blir dog menneskeligt, og — naar alt tages med — ogsaa i sin grund sympatisk, langt fra saaledes graat i graat, uhugligt, for ikke at sige umenneskeligt, som hos hr. Hansen. Sit billede har han (H.) faaet ved at samle og dynge sammen saa godt som udelukkende bare det nedsættende, han kunde finde om folket i forskjellige bygder, oftest i løsrevne, afkortede sætninger og ukvemsord. Det lysende billede af langskallerne paa den anden side har han ogsaa faaet frem paa tilsvarende maade, bare modsat, ved at tage med alt tiltalende og udelade saa godt som alt nedsættende. Saaledes er ikke noget forsømt at tage med af alt det glimrende, som er sagt om vaageværen, samtidig som ingenting er kommet med af det vistnok ikke særdeles nedsættende, som er anført her foran, f. eks. det, at han er tung og træg og mangler sprækhed, endda det samme er omhyggelig noteret om »kortskallerne«. Derimod taget med en enkelt ting ellers, om at han er »hevn-lysten«. Det er nu ligesom karsligt *det* lel, og saaledes selvfølgelig for godt til at komme kortskallerne tilgode, endda det samme er nævnt om dem ogsaa, f. eks. i Dalerne. Ligeledes omhyggelig noteret, at han (»kortskallen«) beskyldes for tværhed og trumpenhed, men ikke noget sligt som det, Arbo siger om »østlændingens korte, butte og trumpne væsen« — helt i sin almindelighed, og det netop i modsætning til vestlændingen, eller ialfald agder-buen*) o. s. v., o. s. v. Særlig maa dog omtales citatet efter amtmand Holm om lyngdølerne. Dette er taget med, ord for ord, i hele sin længde,

*) Arbo synes i det hele ikke at have saa særdeles meget tilovers for dolichokefalen længer, efter at han har lært at kjende mesokefalen i Ryfylke, Agder og særlig Sætersdalen, hvor han har fundet »Jason-typen«, den rette viking-type. Kanske, naar han blir bedre kjendt med de vestlandske brachykefaler, kan han komme til at finde mere af viking-typen mellem dem ogsaa. — For ikke at gjøre hr. Hansen nogen uret, skal det dog bemærkes, at den gang han skrev sine første artikler om emnet, var den bog af hr. Arbo, som indeholder nævnte karakteristik af østlændingen, ikke udkommen endnu.

indtil slutningen, en slutning, som det maa siges virker i høi grad til at formilde, for ikke at sige omstøde hele dommen. Men denne korte slutning tager hr. Hansen sig med en gang fore at omskrive, saaledes at han faar ud de aller mest ubeleilige ordene, om hvorledes disse folk »udsætte sit liv og gods for at hjælpe andre«.

Paa slig maade er det ingen sag at lage »racer« — saa mange en vil, og slige en helst vil have dem. Det skulde ikke være nogen stor sag at lage et race-kart over Norge med helt andre kombinationer, gjerne endog vendt op ned paa forholdet mellem hr. Hansens racer, og det med langt mere virkeligheds-grund, skulde jeg tro, end bare som et tanke-eksperiment. En kunde da, om en vilde, regne mesokefalerne sammen med brachykefalerne, hvad en jo paa forhaand kan have ligesaa god ret til, og saa, hvor det blev altfor vrangt at faa brachykefalerne til som en vilde, enten forbigaa dem eller vælte skylden over paa de faa dolichokefaler, som en altid vilde finde indblandet mellem dem.

Ellers, som nævnt, hvor det gjælder skildringen og bestemmelsen af karakter-drag, er en paa løs grund, saa det her er forholdsvis let at faa ud omtrent, hvad en vil. Af samme grund er det ogsaa her vanskeligt at kontrolere og paavise, hvad som kan være ret eller galt. En har ikke at gjøre med størrelser, som uden videre kan omsættes i maal og tal og saaledes gives fuldt objektive opgaver over. Et af disse mange skillende drag er dog af den art, at det skulde være forholdsvis let at omsætte det i tal; men mærkelig nok har ingen af vore antropologer forsøgt sig paa at give en »index« over det. Det er *foretagsomhed*. Ved den er det det gode — naar den er af rette slaget da, saa den fortjener at kaldes med det navn — at den altid giver sig udslag, som skulde være lette at paavise statistisk. Nu er dette en egenskab, som af bemeldte antropologer særlig er tillagt de norske dolichokefaler, og end mere de svenske, efter skildringer af deres egne landsmænd. Det er ikke ende paa al den foretagsomhed, en faar høre om i de præsumtivt dolichokefale svenske bygder og landskaber. Nu, dette er jo meget glædeligt for os her i landet ogsaa, som har saa forholdsvis mange af det slags folk. Vi kan da efter dette meget snart vente at se begge halvøens lande i en særdeles blomstrende forfatning. Det er bare underligt, at vi ikke alt har seet mere til det, — at ikke disse lande alt for længe siden i denne vei har langt overstraalet det vesle brachykefale Danmark, det end mere brachykefale Belgien og det aller mest brachykefale Sveits. — Men *landet!* vil en kanske sige. Med en ud talelse af læge Armauer Hansen i anledning af nærværende emne

»Flinke skydsfolk hører man aldrig snakke om strømmen« — kan en her med større ret svare: *Virkelig foretagsomme folk skylder aldrig paa »landet«.* Naar bare *folket* er som det skal være, og faar stelle sig som det kan og vil, saa gjør det omtrent intet til sagen, hvordan landet er, naar det da ikke er den rene sne- og is-ørken. Det er vel kjendt nok, at de samme lande til sine tider kan være som en Edens have og til andre tider som ørkenland, alt efter som det er foretagsomme eller ikke-foretagsomme folk, som steller med dem. En maa vel have ret til at sige saa meget ogsaa, at et framifraa foretagsomt folk vilde ikke lægge sig fore i en 400 aars døs, uden det var kuet af overmægtig voldsmagt. Aa nei, lad os takke til, vi kan faa lov for at være som ganske almindelige folk i den veien, og se til, om vi kan gjøre god ret for det. En kan komme meget langt med det ogsaa, — længer end med selvskryt og indbildninger.

Dr. Hansen har aabenbart tænkt at styrke sin sag med nu at give et valgkart over hele Skandinavien og vise, hvorledes paa den ene side langskaller og venstre, paa den anden kortskaller og høire med moderate følges ad overalt, ind i alle kroker og kriker. Men dette ser det ikke ud til, han er kommen videre vel ifra. Han har nemlig derunder stødt paa en oplysning — som han ogsaa har taget med — om at Danmark, imod det som tidligere oftest har været sagt og troet, i sin helhed er brachykefalt, med en index af 82, meget nær den samme som i det mest brachykefale bygdelag i Norge (83,2). Efter dette skulde en da vente, at danskerne i sin helhed var enten moderate — minst det — eller endog stokkonservative, saaledes som jo tilfælde kan være ellers, og det med større folk end det danske, f. eks. de mindre brachykefale, men vistnok mere »mongoloïde« kinesere. Dr. Hansen selv har vistnok havt en følelse af dette, og forsøger da her, paa vanlig vis, naar ikke kardinal-principet vil slaa til, da at ty til andre faktorer. Og naar en saaledes kan skifte grundlag, efter som omstændighederne kræver det, er det ikke saa vanskelig en sag endda at faa sine teorier til at slaa til. Her kommer det nu med engang særdeles vel med for danskerne, at efter visse temmelig løse opgaver, ser det ud til, skal de blonde der være 4 gange saa talrige som de mørke. Men, beste hr. doktor! tør De med nogen bestemthed paastaa, at forholdet i denne henseende skulde stille sig ugunstigere for nogen *brachy*kefal-bygd her i landet? Dette med »nomogene« har vi vel ikke netop detaljerede tilsvarende opgave til. Men selv paa Jæderen er jo, som alt nævnt, minst 80 pct. eller de $^4/_5$ af alle øine *rent* blaa. Er det da bare *andre landes* brachykefaler, de blaa øine skal

komme tilgode, og *ikke de norske*, om deres øine er aldrig saa himmelblaa?

Folk flest her i landet vilde vel heller gaa til et andet naboland end Danmark, et som fremdeles figurerer med en rigdom af dolichokefaler, for at finde et i sin helhed konservativt folk. Efter dr. Hansens valgkart bygget paa »rösträtts-petitionen« — og udelukkende paa den — skal det dog nu være glædelige udsigter til et omslag dersteds. Men for det første er det nu ikke godt at vide, hvor meget en tør bygge paa en slig enkelt manifestation, og desuden — om vi vilde indlade os paa det — savner vi midler til at kontrolere, hvorvidt valgkartet stemmer med fordelingen af »racerne«, om der er foretaget lignende operationer der som i Norge, f. eks. med strilerne, jarlsbergingerne og smaaleningerne, for at faa dem til at føie sig ind i systemet. Skal en ikke komme helt ud i det endeløse, saa gjælder det at begrænse sig, naar en vil kontrolere eller kritisere, hvad der er fremkommet i en bog som denne af dr. Hansen. Folk som vil have nærmere rede paa spørsmaalet eller paa egen haand vinde vished i hele sagen, de faar selv gaa til kilderne og efter det gjøre sine sammenligninger.

End større vanskeligheder for en kontrol frembyder for nærværende en dybere indtrængen i selve race-spørsmaalet, saa der vil en jo kunne bevæge sig temmelig frit. Om *mongoler* er en forholdsvis klart bestemt og karakteristisk menneskerace eller folketype, saa kan »mongoloïd« være alt muligt, ser det ud til. Endog selve »arierne« maatte en med god vilje kunne faa med her, f. eks. ved hjælp af eskimoerne, om en vil lægge den afgjørende vægt paa »indexen«. Ogsaa begrebet »arier«, efter det nærværende kjendskab til tingen, er vel nærmest at henregne til myternes kreds. Vi kjender noget til, hvorledes germaner, grækere og romere har seet ud i den historiske tid, og hvorledes persere og hinduere er nu, folk som er og har været temmelig ulige i mangt og meget. Det største erobrerfolk mellem alle de »ariske erobrere«, romerne, var jo i mangt og meget stærkt ulige germanerne, som vi ved, — mørke og smaa af vækst og vistnok med ikke mindre ulighed i skalle- eller hovedformer. Hvorledes det kan have været i ældre tid, om ligheden da har været større, det savner vi for nærværende ialfald midler til at afgjøre. At nogen faa blandt romerne var blonde, det kan der ikke bygges meget paa, saasom ikke engang, efter det som nu er kjendt, den blonde farve kan regnes for at have været noget privilegium for arierne, lige saa lidet som en kan gaa ud ifra, at alle folk, som har været regnet til arierne, og tilsyneladende med god ret, oprindelig

har været blonde. End mindre kan en, saaledes som en nærmest skulde tro efter dr. Hansens fremstilling, regne det at være erobrere for et privilegium for arierne. De turanske folk, som de kaldes, hvor meget eller lidet de ellers kan have tilfælles med arierne, kan visselig i det stykke gjøre dem rangen stridig. Til vidne huner, madsjarer, »mongoler«, tyrker, for ikke at gaa længer tilbage i tiden. At forfædrene til de nuværende europæiske brachykefaler, for saa vidt en vil skille dem fra arierne, ogsaa har optraadt som erobrere og har trængt undaf eller underlagt sig de ældre dolichokefale ur-folk her i Europa. det er minst ligesaa sandsynligt som, at »arierne« skulde være komne paa den maade. For her at nævne noget, som skulde synes at ligge os særlig nær, saa kan det regnes som forholdsvis godt konstateret, at det har været det samme som det nævnte meso-brachykefale danske stenalders folk eller et med dette meget nærskyldt folk, som lagde under sig England og de ældre dolichokefaler der og var det herskende folk i landet alt fra bronsealderen, eller endnu tidligere, og helt til romernes — eller, om man vil — angelsaksernes erobring af England.

*
* *

For at ikke meningen med dette indlæg i race-spørsmaalet skal mistydes, faar det tilføies, at det ikke har været tanken hermed at paavise, at der ikke er *noget* i de teorier, som dr. Hansen i delvis tilslutning til andre af vore antropologer har fremsat. Det skal ikke hermed være sagt noget afgjort, hverken fra eller til, om hvorvidt folket her i landet oprindelig skal være at regne til to eller flere racer eller folke-typer, mere eller mindre skilte. Ved det hele spørsmaal om menneske-slægtens inddeling i racer er der saa meget svævende og vilkaarligt, og blir der end mere, naar det gaar saa vidt som til at ville skille Europas befolkning i racer, saa en gjorde da vistnok her rettest i at holde sig til det mere reserverede og mindre foregribende »type«. Men alle de, som i senere tid har givet sig af med en slig inddeling af Europa-folket, de nøier sig da ikke med mindre end 4 eller 6 slige racer eller folke-typer, og det fraregnet alle de folk, som i det stykke indtager en særstilling i Europa, jøder, tsigøinere, tyrker, lapper o. fl. Og skulde vi her i landet give os af med det samme, saa kunde vel ikke vi heller godt nøie os med mindre. Det sandsynligste maa da være, at alle eller de fleste af de »racer«, som hører hjemme i Europa fra gammel tid, ogsaa har været med at give sin kontingent til vort lands befolkning, om ikke alle lige stor. Arbo selv er jo ogsaa tilbøielig til at regne

minst 3 eller 4 slige racer her. Men alt dette er spørsmaal, som det endnu er altfor tidligt at udtale sig om med nogen skraa-sikkerhed. Dertil vil der trænges langt mere omfattende og grundige undersøgelser paa de forskjellige felter, baade i vort land og andre steder, for ikke at sige: hele jorden over. Med at gnage og gnage uafladeligt paa disse skalle-indexer kommer en vist ikke saa lang vei. Og dr. Hansen, som ikke egentlig er fagmand paa dette felt, men geolog, han havde vist gjort rettest i at indtage et mere tilbagetrukket standpunkt her og holde sig til sit eget omraade, istedenfor at vaage sig saa hugheilt ind paa antropologiens gyngende grund.

„Christian Science“
fra en læges synspunkt,

(Efter John B. Huber i *Pop. Science Monthly*).

Som bekjendt fik vor hovedstad for en tid siden besøg af en mand, som søgte at hverve tilhængere for et amerikansk religionssamfund, der bærer navnet *Christian Science* ɔ: kristelig videnskab. Da dette samfund paa alle kanter af verden gjennem traktater og foredrag driver en ivrig agitation, vil det maaske interessere *Kringsjaas* læsere atter at høre lidt om dets meninger og synsmaader.

* * *

Christian Science er et religiøst system, som siges at være »opdaget« i 1866 af fru Mary Baker G. Eddy, en dame, som nu bor i nærheden af Boston, som har passeret sit ottiende aar, og som af sine tilhængere kaldes »Moder for den kristelige videnskabs kirke« eller »Moder Maria«. Fru Eddy har formuleret sit religiøse system i en bog, som bærer titelen »Videnskab og sundhed med nøgle til skrifterne«, og enhver, som ærbødig og samvittighedsfuldt studerer denne bog, skal der faa aabenbaret den »sandhed«, hvorefter mennesket uden ophold har søgt lige fra sin første tilværelse. Den, som studerer trofast, vil i den »kristelige videnskab« finde ufeilbar veiledning om, hvorledes han skal opføre sig i alle livets forhold, og enhver tilhænger af læren faar evne til — uden midler af nogen som helst anden art end aandsindflydelse paa aand — at læge alle de sygdomme af forskjellig art, som plager mennesker og dyr. Fru Eddy meddeler, at hun og hendes tilhængere faar denne evne over-

ført fra Jesus Kristus, og at de kan læge syge og udføre mirakler ganske paa samme maade, som han skal have gjort. I ovennævnte bog hævdes det, at alle andre religiøse systemer end *Christian Science* er vildfarende og øver en fordærvelig indflydelse paa menneskeslægten, og udøvelsen af den læge-videnskab, som læres ved de medicinske fakulteter, ansees mere skadelig end nyttig og har øget sygeligheden istedenfor at lindre de menneskelige lidelser.

I 1898 skulde der i hele byen New York findes tre tusen tilhængere af dette samfnnd fordelte paa syv kirker. Sekten siges ialt at tælle omkring en million medlemmer, hvoraf hundred tusen eller en tiendedel er beskjæftiget med at »helbrede« og derfor kaldes »helbredere« (*healers*). Bevægelsen griber videre om sig for hver dag.

Som religion har »den kristelige videnskab« oprevet mangt et hjem, og ikke faa bra mennesker er blet ødelagt ved sektens ivrige propaganda. Det paastaaes, at »helbrederne« virkelig har kureret mange, som uden udbytte har været behandlede af almindelige praktiserende læger. Paa den anden side er mange døde under »helbredernes« behandling, naar de ikke itide har faaet anden hjælp. Sekten anser sig berettiget til at overse alle hygieniske og sanitære love, som ellers har været anseet som nyttige for den almindelige sund hed — ogsaa dem, der angaar smitsomme sygdomme. »Den kristelige videnskab« er et religions-system, som allerede er mægtigt, og som i sine konsekvenser kan faa en overordentlig vidtrækkende betydning. Dette system fortjener derfor i alle retninger at sees nærmere efter i sømmene, og forfatteren har sast ig som opgave at studere sektens virksomhed fra et læge-videnskabeligt standpunkt.

Det medicinske system, som læres ved nutidens universiteter, er et udtog af menneskehedens samlede studium og erfaring, fra den menneskelige lidelse først begyndte til vore dage. Alle metoder for helbredelse eller for foregiven helbredelse er blet prøvet af mennesker, som har gjort det til sit livsværk at behandle de syge. Det gode er blet beholdt, og det slette eller unyttige er blet opgivet. Den almindelige læge-eksamen garanterer altsaa, at enhver som underkaster sig den, har erhvervet en kundskab om syge-behandling, som er en ud-krystallisation af verdens beste medicinske forstaaelse, studium og erfaring. Som indehaver af en saadan eksamen har forf. i flere maaneder underkastet de kure, som »den kristelige videnskabs helbredere« siges at have udført, en indgaaende undersøgelse.

Før han begyndte sit arbeide, var han fuldstændig opmærksom paa, at lægens aandelige indflydelse paa patienten er en virksom faktor ved behandlingen af sygdomme, der ikke karakteriseres ved

sygelige forandringer i vævene. Ved ret og slet suggestion fra lægens side kan patientens legeme paavirkes gunstig saavel ved funktionelle uregelmæssigheder som ved lidelser, der skriver sig fra forstyrret nerve-virksomhed — hysteri, hode-pine, visse sorter lamhed o. s. v. Jeg var naturligvis fuldt vidende om, at vore læger i sin praksis ofte anvender suggestion som lægemiddel, enten alene eller i forbindelse med mere haandgribelige ting, som elektricitet, vand-kure, mediciner o. s. v. — hvilke siste tiltrods for fru Eddys foragt maa ansees for ligesaa gode midler til syge-behandling som suggestion og med samme ret kan gjøre krav paa guddommelig oprindelse.

Hvad jeg især ønskede at vide, var, om »helbrederne« kunde kurere sygdomme af den slags, som lægerne holder for uhelbredelige — saaledes som kræft, lunge-tæring i dens mere fremskredne stadier o. s. v. —, samt med hvilke resultater de behandlede nervefeber, lunge-betændelse, difteri, malaria og lignende. Det laa mig ogsaa paa hjerte at faa vide, hvad sektens tilhængere paastod at kunne udrette udelukkende ved aandelige midler i rent kirurgiske tilfælde.

Jeg var i begyndelsen saa heldig at træffe fru Stetson, »pastor« eller »forelæser« for »den første kristelige videnskabelige kirke« i New York. Jeg havde udarbeidet en del spørsmaal, som hun imidlertid ikke selv ønskede at besvare, men velvillig lovede at overbringe fru Eddy. Spørsmaalene indeholdt blandt andet følgende:

Er sygebehandling en del af den kristelige videnskab?

Paa hvilke principer bygger samfundet sin behandlingsmaade?

Hvorledes definerer De begrebet sundhed og begrebet sygdom?

Spørger De patienten om aarsagerne til hans sygdom?

Undersøger De symptomerne (sygdommens kjendemærker)?

Stiller De nogen diagnose?

Hvori bestaar Deres behandling?

Bruger De ved behandling af patienter nogensinde at lade dem tage ind stoffe af et eller andet slags?

Anser de renlighed, orden og velvære for en del af behandlingen?

Foretager De noget for at hindre udbredelsen af smitte?

Behandler De vævs-sygdomme som kræft og lunge-tæring? Tror De at have helbredet saadanne sygdomme og isaafald: hvordan kunde De vide, at De havde med disse sygdomme at gjøre?

Vilde De behandle benbrud eller lignende og i tilfælde med hvilke midler?

Vil De meddele mig navnene paa patienter behandlede af Dem,

med ret til at gjøre nærmere forespørsel — naturligvis paa betingelse af, at patienternes navne ikke offentliggjøres?

Benegter de tilværelsen af stoffet? I »Videnskab og sundhed« paastaaes, at »alt er aand, der er ingen materie«. Hvorledes er det muligt for Dem ved syge-behandling at skille aand fra materie?

Kan syge dyr helbredes ved »den kristelige videnskabs« behandlingsmaade?

Fra fru Eddy fik jeg intet svar. En tid efter meddelte fru Stetson mig, at sagen var lagt i hænderne paa dommer Hanna, fru Eddys »konsulent«, og fra denne modtog jeg en tid efter et brev, som jeg fik tilladelse til at anvende efter behag. Han fremhæver i brevet, at det vil være upraktisk, ja næsten umuligt at besvare de opstillede spørsmaal paa en saadan maade, at svarene kan offentliggjøres i et medicinsk eller andet tidsskrift. De opstillede spørsmaal streifer nemlig ind paa den ganske kristelige videnskab, baade hvad dens teologi og dens syge-behandling angaar. Svarene kan kun faaes ved alvorligt studium af Bibelen og »Videnskab og sundhed, med nøgle til skrifterne«. Selv de ældste og mest erfarne tilhængere af den kristelige videnskab er rene børn i sandhedens udøvelse, og det vil derfor indsees, hvor umuligt det er at give noget tilfredsstillende svar. — Jeg takkede dommer Hanna i en skrivelse og fik som svar et brev, hvori han bl. a. udtaler: »Det skulde have glædet mig, om jeg havde seet mig istand til at besvare Deres spørsmaal paa en forstaaelig og tilfredsstillende maade; men dette var mig umuligt.«

Dette synes mig i sandhed høist besynderligt. Det er mig umuligt at indse, hvorfor man skulde tilbringe maaneder eller aar i Nirvana-lignende abstraktion for at kunne svare paa spørsmaalet, om man gjør noget for at hindre udbredelsen af smitte eller lignende. Hvis han fandt for godt, kunde dommer Hanna, som sagtens er jurist, uden tvil meddele os grunden.

Til alle jeg traf paa af dem, der var »helbredede ved den kristelige videnskab«, fortalte jeg ligefrem, hvad jeg vilde: undersøge, hvorledes de var blet helbredede. Jeg gjorde ogsaa opmærksom paa, at mine resultater vilde blive offentliggjort, men uden navns nævnelse. For sikkerheds skyld besøgte jeg enten personlig eller tilskrev de læger, der havde behandlet patienterne, før de blev medlemmer af *Christian Science*, og mine slutninger hviler altsaa dels paa patienternes egne udsagn, dels paa meddelelser fra deres læger og dels paa mine egne umiddelbare iagttagelser. I alt undersøgte jeg tyve tilfælde, som, da patienterne frivillig lod sig eksaminere, vel maa henregnes til de »heldige kure«. De uheldige fik jeg

naturligvis paa denne maade ikke anledning til at gjøre mig bekjendt med. Mange patienter afslog nemlig — og vistnok med rette — at give nærmere oplysninger.

I ingen af de tyve tilfælde fandt jeg nogen »helbredelse«, som kunde berede lægen det minste spor af overraskelse. Det eneste, som overraskede mig, var det uhyre misforhold mellem de virkelige resultater, og hvad den kristelige videnskab foregav at kunne udrette.

Et enkelt tilfælde kan tjene som eksempel. En dame fortalte, at hun havde havt lunge-betændelse. Jeg spurte hende, hvorledes hun kunde være saa sikker paa det. Jo, sagde hun, fordi hendes syge-pleierske ved første øiekast kunde se, at hun havde lunge-betændelse. Der var ikke foretaget nogen som helst læge-videnskabelig undersøgelse. Jeg spurte efter symptomerne, hvordan hun havde følt det. Det havde hun med forsæt glemt, fortalte hun. Hun havde prøvet at slaa al erindring om sygdommen af tanker. Det kan sagtens være vel nok. Men hvordan skal man i saadanne tilfælde kunne afgjøre, om det virkelig var lunge-betændelse, hun havde havt, og ikke bare en almindelig forkjølelse?

Mens jeg foretog disse undersøgelser, hørte jeg om tilfælder af gulfeber, tæring, kræft og lignende, som var blet kurerede af sektens »helbredere«. Alle mine anstrengelser for at komme disse tilfælde ind paa livet blev imidlertid undgaaede ved letkjøbte kneb og udflugter. For at nævne et eksempel: den 2. november 1898 reiste der sig i et »erfarings-møde«, som jeg bivaanede, en mand og fortalte, at han sammen med 11 andre havde faaet gulfeber i Central-Amerika. Alle de andre tog medicin; han selv derimod læste »Videnskab og sundhed«. Syv af kameraterne døde, men han kom sig fuldstændig. Nogle dage senere indfandt jeg mig to gange i kirken og spurte efter denne mands navn og adresse, og begge gange lovede kirketjeneren mig at sende mig, hvad jeg ønskede. Den tredje gang, jeg indfandt mig, blev det mig fortalt, at dette eksemplar af aale-slægten ikke var til at finde, og at hans adresse ikke kunde opdrives. Og dog var denne mand et af kirkens medlemmer og havde, den aften da han »vidnede«, en hel del bekjendtskaber i forsamlingen.

En ung dame i byens nærhed var, efter hvad der fortaltes, blet »helbredet« for tæring. Jeg skrev til damens mor og fik som svar en venlig billet med indbydelse til at besøge dem nogle dage senere. »Det skal være mig en glæde at give Dem alle mulige oplysninger«, skrev hun, »da *Christian Science* har været min familie til stor velsignelse.« Før den bestemte dag kom, fik jeg imidlertid et meget definitivt afbud.

Paa et »erfarings-møde« stod en mand op og fortalte, at han havde helbredet et tilfælde af rygmarvs-tæring paa en saadan maade, »at patientens to tidligere læger havde slaaet hænderne sammen af forbauselse.« Jeg hørte ogsaa, at hans kone, der ligeledes var »helbredet«, havde kureret et tilfælde af tunge-kræft. Jeg skrev til denne mand og fik som svar en venlig indbydelse til hans hjem udenfor byen. Indbydelsen blev naturligvis modtaget, og jeg tilbragte næsten en hel aften med forsøg paa at overtale disse to mennesker til at opgive mig adressen paa sine patienter, noget de paa det bestemteste vægrede sig ved. Deres grunde herfor var ganske af samme sort som dommer Hannas. Jeg var paa gale veie med mine undersøgelser. Jeg havde kun at studere »Videnskab og sundhed« og de andre oplysende værker — frem for alt med lydig aand —, saa vilde nok »sandheden« med tiden blive opladt for mig.

Fru Eddy erklærer, at hun »har helbredet tæring i dens siste stadier, naar lungerne næsten var fortærede,« at hun »har helbredet raadnende ben, som kunde plukkes istykker med fingrene,« og at hun »med et eneste besøg har helbredet kræft, der havde grebet saa om sig i halsens muskler, at den store hals-aare stod frem som et taug.« Dommer Hanna har offentliggjort erklæringer om at »kræft, ondartede svulster, tæring og benbrud i *Christian Science* er blet helbredet uden anvendelse af noget som helst materielt hjælpemiddel.« Carol Norton, en af den kristelige videnskabs forelæsere, har offentlig meddelt, at hans religion har helbredet »rygmarvs-tæring, hjerne-blødhed, Brights sygdom, kræft o. s. v.« Og mange andre af sektens tilhængere har gjort lignende paastande. Godt. Men hvor er de helbredede patienter henne? Hvad heder de? Hvor bor de? Hvor kan man faa deres adresse? Vil fru Eddy og hendes følgesvende lade disse tilfælde blive gjenstand for videnskabelig undersøgelse? Jeg og andre med mig har spurt saa i aarevis; vi spør fremdeles, men har endnu ikke faaet noget svar.

Betydningen af alt dette er uden tvil klar. Helbredelsen af sygdomme er det ydre og synlige tegn, hvorefter *Christian Science* selv forlanger sig bedømt. Sekten vil altsaa staa eller falde med en nærmere undersøgelse af »helbredernes« paastande. »Af frugterne skal træet kjendes.« —

Ethvert medlem af sekten, selv et lidet barn, kan blive »helbreder«. Behandlingen bestaar efter sigende i at tænke, tale og skrive. Ingen materielle midler behøves. Hvor aldeles overflødige saadanne er, fremgaar deraf, at en »helbreder« bad sin patient under sygdommen tage ind en vis sort medicin: han vilde saa vise den

kristelige videnskabs *magt over medicinen.* »Helbrederen« behøver ikke at besøge sin patient. Finder han for godt, kan han behandle den syge paa afstand ved etslags tanke-overføring. Han vilde anse denne behandlingsmaade for fuldstændig effektiv, selv om *han* befandt sig i New York og patienten i Hong Kong.

Sæt at jeg har røimatisme, og at mit betændte led ved midnatstid begynder at smerte mig. Jeg sender bud efter en helbreder fra *Christian Science.* Sandsynligvis vil mit bud henvende sig til et eller andet menneske, som ikke har det minste spor af medicinsk uddannelse. Maaske træffer han, som jeg har gjort, paa en dame, hvis tidligere beskjæftigelse har været at underholde gjæsterne paa en ølkneipe, eller paa en mand, som driver de to forretninger at sælge medicin og at »helbrede« samtidig. Naar »helbrederen« er fundet og har faaet det forlangte honorar, behandler han mig »paa afstand«, mens han selv ligger rolig i sengen. Behandlingen bestaar i at sende mig den hilsen, at jeg bare er indbildt syg, at mit led virkelig ikke er hovent eller betændt, og at det slet ikke smerter mig, men at jeg tvertom befinder mig mere vel end nogensinde.

Enkelte sygdomme antages at kræve en mere langvarig behandling end andre — hvorfor, har jeg aldrig rigtig kunnet fatte. Hvis, som »Videnskab og sundhed« forsikrer, »alt er aand, og ingen materie eksisterer,« og hvis det derfor ikke skulde behøves at tage hensyn til vævenes forskjellige beskaffenhed, saa er det ikke godt at vide, hvorfor ikke kræft eller rygmarvs-tæring skulde kunne helbredes ligesaa let og hurtig som hodepine eller et hysterisk anfald. Den kristelige videnskab foragter personlig renslighed, brugen af bad og de mest elementære sundheds-forskrifter. »At tro paa massage, bad, diæt, bevægelse og frisk luft er en form for afguds-dyrkelse,« staar der i »Videnskab og sundhed«, og vi erfarer end videre i samme værk, »at hjertet, lungerne og hjernen intet har med livet at bestille«. Den kristelige videnskabs »helbredere« har staaet ved sygeleiet hos et barn, som led af difteri, har hindret lægens mellemkomst og har seet dette barn være ifærd med at kvæles, blaane, snappe efter luft og udaande, uden saa meget som at fugte dets læber.

De fleste i denne sekt staar sig godt. Deres grundsætning er, »at ingen har det gjøremaal at være fattig«. I New York er alle deres kirker i de finere strøg af byen, og der drives ingen mission, hvorved denne religions velsignelser kan udbredes til de fattige. *Christian Science* er bevislig en mægtig organisation med det formaal at samle rigdom, og det er let at regne ud, at fru Eddys propaganda har gjort hendes særdeles rig endog med nutidens enorme formuer

som maalestok. Ikke desto mindre var hun engang meget fattig. Naar man erindrer, at denne kvinde siger sig at være ledet af den fattige Nazaræers aand, kan saa hykleriet tænkes drevet stort videre?

Fru Eddy foragter alle metafysiske systemer og er dog, som hendes skrifter viser, selv ikke istand til gjennem et halvt dusin linjer at fastholde en logisk tanke. Hun erklærer, at »intet menneskeligt væsen, ingen menneskelig paavirkning lærte hende den kristelige videnskabs sandheder, og at ingen menneskelig virksomhed kan kuldkaste dem.« Og dog er det offentlig godtgjort, at hendes system er plagieret efter skrifter af en kvaksalver, som hun søgte for mange aar siden, da hun led af almindeligt hysteri. Fru Eddy paastaar sig at være i besiddelse af rent mirakuløse lægedoms-evner, og dog har hun selv neppe været frisk i de siste firti aar. Sikkert er det, at hun aldrig viser sig offentlig, og at kun nogle faa af hendes tilhængere har seet hendes ansigt uden paa fotografier. Lægehaandteringen fordømmes af fru Eddy og hendes fæller, især for dens udøveres penge-griskhed. Det kan i denne forbindelse kanske være værd at oplyse, at der i 1895 i New Yorks hospitaler behandledes 793,000 mennesker, af hvem lægerne praktisk talt ikke fik noget som helst honorar.

Det paastaaes, at *Christian Science* er et religiøst system, at syge-behandling er en del af dette system, og at ingen lovbud kan ramme »helbrederne«, da grundloven i de Forenede Stater tilsikrer enhver fri religions-øvelse. Men der er dog himmelvid forskjel mellem religiøs frihed og ret til i religionens navn at begaa ulovlige handlinger. En mand, der vilde følge Abrahams eksempel og dræbe sit barn i overensstemmelse med en eller anden fanatisk tro, vilde ikke slippe vel fra det. *Christian Science* har imidlertid ofret smaa børn paa sin falske religions alter. Havde ikke disse børn rettigheder, som skulde været vaaget over? Kan disse sekterere frit øve sin virksomhed, saa kan en indisk kvæler ligesaa godt myrde med silkesnoren under foregivende af, at mord er en praksis, som fordres af hans religion, og en mormon kan paa samme basis drive flerkoneri, saa meget han lyster. En »helbreder«, som for betaling behandler en nervefeber-patient, handler han i en eller anden religiøs egenskab?

Christian Science er en snare for de moralsk ubefæstede og en haan mod den sunde sans og mod samfundet, men aller mest mod ham med torne-kronen paa hodet — den ømmeste, den ypperste, den mest menneskekjærlige personlighed, som nogensinde har levet.

P. E.

Goethe.

IV.

»Juble kunde jeg af fryd over, at det ønske, du fra tidligste barndom har baaret i sjælen, nu er gaaet i opfyldelse. Et menneske som dig, med dine kundskaber, med det store blik for, hvad godt, stort og skjønt er, med sligt et ørne-øie, som du har, maa slig en reise gjøre tilfreds og lykkelig for hele resten af livet, og ikke dig alene, nei alle, som har den lykke at leve i din virke-kreds.« Saa lød det fra hans elskelige mor, da Goethe saa aldeles uventet havde meldt hende sit komme til Rom i november 1786.

Endelig kunde dette ørne-øie, som saa længe bare fra det fjerne havde skuet ned mod skjønhedens land, nu mætte sig i roligt indforlivende beskuelse. Efter hin endeløse travlhed i arbeide og fester fik han endelig hvile ud og bare nyde selve det herliges nærvær. Vore dages ungdom, som formelig vader i fotografisk korrekte gjengivelser af det samlede kunst-riges skatte, begriber simpelt hen ikke, hvilke aabenbaringer der timedes den, som maatte reise lange og møisommelige veie for at faa det første begreb om andre tiders og landes kunst. Denne Goethes Roma-færd blir ikke bare ham selv en gjenfødelse, den virker ved sit lokkende eksempel som renæssancens endelige fuldbyrdelse i den germanske verden. Den redder Goethes personlige udvikling, men viser tillige hans aandelige efterkommere veien til det nye hellige land, hvor deres sjæle kunde henrykkes i andagt overfor kunstens udødelige værdier. Goethes indsats i det nye aarhundreds kultur maales først tilfulde paa tallet af den pilgrims-skare, som nu i mere end et aarhundred har stimet uden stans til Italien, for med egne øine at skue det evige skjønne.

Rom satte Goethe i henrykkelse. Ikke historiens Rom, den evige stad. Nei det levende, virkelige Rom, som han streifede rundt i alle kroge for at se med sine egne øine; han ser staden som en maler. I maleres selskab var det ogsaa, han helst færdedes der. Fra sin barndom havde han selv dyrket tegne-kunsten med flid, ja med lidenskab, saa han var vel øvet i at beskue. Endda mere henrykt kjendte han sig over Napoli med den vidunderlige natur og det sorgløst gammel-græske folkeliv. Pompeji gjør ikke synderligt indtryk paa ham, des mere beskjæftiger Vesuv hans forsker-fantasi. En udflugt til Sicilien fuldender hans gjenfødelse; her vandrer han i en homerisk verden. Saa tilbage til Rom som til et kjært hjem,

for at tegne og modellere, være kunstner og trænge ind i forstaaelsen af menneske-skikkelsens organiske ligevægt som den egentlige grundlov for al kunst.

Den nye, stærke luft i dette skjønhedens og kunstens hjemland fornyede hans digter-kraft. Nu faar han endelig bugt med et par store emner, som i alle Weimar-aarene havde sysselsat ham. Under opholdet i Italien fuldender han sin klassisk formede »Ifigenia i Tauris« og sit staute helte-drama »Egmont« med den herlige pige-skikkelse Klärchen, hun som synger:

Freudvoll
und leidvoll,
gedankenvoll sein;
langen
und bangen
in schwebender pein;
himmelhoch jauchzend,
zum tode betrübt;
glücklich allein
ist die seele, die liebt.

Italien skylder han ogsaa kraften til den endelige bearbeidelse af tragedien »Tasso«, denne fine udredning af en ømfindtlig kunstnersjæls lidelser ved aldrig at kunne give sig til taals. Rigtignok maatte digteren bryde op fra sit hjertes nye fødeland, inden arbeidet med dette værk var færdigt.

Under sankt-hans 1788 sidder Goethe atter hjemme i det lille borgerlige Weimar. Hans alders aar nærmede sig stærkt de 40; hans selv-opdragelse var til ende. Som en ny mand, en fuldt udviklet personlighed vender han hjem til sin hverdags-dont; let var det ikke at finde sig til rette igjen. Med hjerte-forholdet til fru Charlotte var det forbi, fortroligheden brast næsten med det samme. Det hænder nemlig den forvænte digter-fyrste og geheimeraad, at han forelsker sig i en ganske almindelig, udannet og fattig ung pige, datter af en afdød forsoffen kopist — Kristiane Vulpius heder hun. Frisk og livsglad som hun er, minder hun i væsen om folket i det deilige syden; efter datidens skik slutter de et »samvittigheds-ægteskab« uden formelig vielse; saa slipper hun at gjøre slet figur ved hove og i det aandrige selskab, hvor han hørte til. Først 18 aar senere lader han sig, for deres nu voksne søns skyld og af taknemmelighed for trofast samliv, lovligen ægtevie til sin brave livsledsagerske. Forelskelsen gav sig straks udtryk i de djærve »Romerske elegier«, et knippe baade fyrige og aandfulde digte i klassisk versemaal.

Dermed stilner imidlertid atter Goethes produktivitet af. Han, der en gang var blet forgudet som det unge Tysklands høvding, kjendte sig nu ensom og uforstaaet. Reisen til Italien havde gjort ham til en fremmed for sin samtid; man fattede ikke den nye digtning, som fremgik af samlivet med Sydens folk og den klassiske oldtids aand. Desuden var der opstaaet en ny og yngre skald, som det unge Tyskland havde kaaret til høvding — stuttgarteren Friedrich Schiller, friheds-sværmeriets og lidenskabens begeistrede tolk. Endelig bryder ogsaa verdenshistorien ind i Goethes liv med revolutionen i Paris og den krig, som denne trak tyskerne med til. Al denne staahei bød ham imod. Revolutions-ideerne var ham ligegyldige; han havde selv andre opgaver at tumle med, den indre personligheds frigjørelse samt indforlivelsen i naturens evige love. Krigen forstyrrede ham fuldstændigt; som hertugens raadgiver maatte han nemlig følge ham i felten hele to gange. Forøvrigt er ikke Goethe den mand, som lader sig virkelig forstyrre. Felt-livet sætter ham i humør; selv nederlaget og det uordnede tilbagetog bringer ham ikke ud af ligevægt, og slagets tummel giver ham leilighed til at studere kanon-feberens psykologi. Mindre heldige resultater oplever han derimod af sine forsøg paa at stanse revolutionens aand ved satiriske skuespil; de er for ubetydelige til at fortjene at blive nævnt. Det varigste udbytte af denne forstyrrelsens tid blir hans behandling af det gamle flamske fabel-epos »Reinecke Fuchs« i homerisk versemaal. Samt hans videnskabelige virksomhed; ved denne tid blir nemlig Goethes berømte farve-lære til, efter at han alt paa italisk grund havde fanget ideen til sin teori om plante-legemets udvikling.

Saa indtræffer endelig i de dage, han fyldte sit 45de aar, ved ved midsommer 1794, den store begivenhed, der for bestandig frelser Goethe for et liv i fuld selvstændighed som skabende aand. Ved et møde af natur-forskere i den lille universitets-stad Jena, to mile østenfor Weimar, træffer det sig, at geheimeraad Goethe kommer til at følges ned ad trappen og hen efter gaden med den ti aar yngre professor Schiller, sin den gang mere populære medbeiler i digtekunsten, hvem han hidtil ikke havde kunnet like. Schiller bemærker noget om det pusleri med naturens fænomener, som havde gjort sammenkomsten derinde i salen saa fortrædelig — og Goethe er fluks med. I rask samtale kommer de her til Schillers bolig, de gaar ind sammen, fortfarende i livlig diskussion. De var blet enige om, at naturen maa opfattes som en stor enhed, om man skal faa en levende forestilling om dens væsen; som disse »natur-forskere« at beskrive de enkelte fænomener førte ingensteds hen. Goethe kommer

helt i aande, udvikler sin natur-anskuelse gjennem en fremstilling af sin teori om plantens metamorfose og tegner i livagtige træk sin »ur-plante« for Schillers begjærlige øine. Da de langt om længe byder hinanden farvel, havde Goethe den foryngende følelse af endelig atter at være stødt paa en jevn-byrdig aand, som var et nærmere bekjendtskab værd. I henrykkelse opdager de to med-beilere, at dem imellem kan der ikke være andet end venskab. Og saa sluttes da denne mærkelige pagt mellem to store aander, som fra nu af skal times den sjeldne lykke, i moden alder at fornemme en gjensidig befrugtning gjennem fortroligt samarbeide.

(Forts.).

Forskjellige meddelelser.

— *Ny »dykker-klokke«.* Neden-staaende billede viser et nyt praktisk apparat til arbeide under vand. Det er konstrueret for arbeidet med ud-videlsen af havnen i Marseille. Som man ser, bestaar det i en luft-tæt, uhyre stor jern-kasse uden bund, som trykkes ned mod sjø-bunden af en

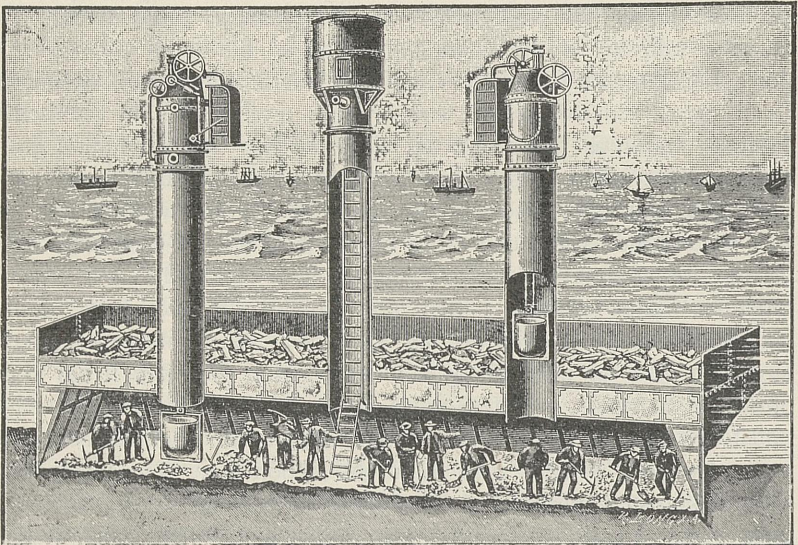

tung belastning ovenpaa laaget. Gjennem dette føres tre runde rør op i luften, de to for heisning af det stof, som skal fjernes, det midtre for arbeidernes ned- og op-stigning. I grunden er det hele bare en kjæmpe-stor dykker-klokke, med plads til et talrigt arbeids-lag.

— *Verdens største skib og høieste hus.* »Oceanic« af White Star linjen, som nu en maaneds tid har gjort sine ture mellem Liverpool og New York, er 3.66 m. længer end det berømte kjæmpe-skib »Great Eastern«, idet det maaler 214.6 m. fra stevn til stevn og 20.7 m. tvers over samt 15 m. fra dæk til kjøl, med 9.9 m. dybt-gaaende. Dets drægtighed er 28.500 tons, dets maskin-kraft 28,000 heste-kræfter, og det gjør 20 mile i vagten.

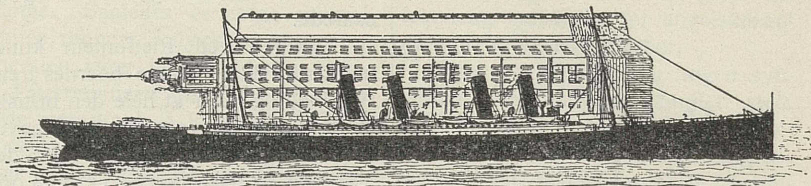

Mandskabet tæller 390 mand. Paa 1ste plads rummes 410, paa 2den 300 og paa 3die 1000 passagerer. Skibet koster fuldt færdigt 18 millioner kroner; det er bygget i Belfast. — Vor tegning viser, at for længdens skyld kunde det mageligen tage som dæks-last verdens høieste hus, den 21 etager høie Park Row bygning i New York, baade med kjælder og taarn.

— *Tysklands elektriske industri* omfatter 80 aktie-selskaber med en samlet kapital af 470 millioner kroner. I 1890 gaves der bare 11 slige selskaber med en samlet kapital af 18 mill. kr. — Alene firmaet »Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft« har en kapital paa 160 mill. kr. og sysselsætter 13,000 arbeidere og kontor-folk. Firmaet Schuckert & Co. har en kapital af 100 mill. kr. og sysselsætter 7700 personer; firmaet Siemens & Halsk driver med 23 mill. kr. og vel 6000 mand. For at lønne sig maa alle disse fabriker have bestillinger for 300 mill. kr. om aaret.

Ny literatur.

Conan Doyle: *Det hvide kompagni.* Oversat ved Elisabeth og Johannes Brochmann. (Aschehoug & Co.s forlag).

En svær historisk roman fra Robert du Guesclins dage, skrevet med den bekjendte detektiv-forfatters livlige opfindsomhed og bygget paa grundige studier. Just en bog for ungdommen.

Fr. Klaveness: *Sanselighedens rette plads og betydning i personlighedens udvikling.* (Bergen, John Griegs forlag).

Dette udmærkede foredrag »for studenter og handelsstandens ungdom« kan ikke noksom anbefales som et ord i rette tid.

Rasmus Løland: *Paa sjølvstyr.* Ei soga. Andra udgaava. (Bertrand Jensens forlag).

Spøgeri af forfatteren til »Fordømmelseslæren«. (Aarhus, Jydsk Forlags-forretning).

C. Lambek: *Bidrag til Ibsen-kritiken.* (Kjøbenhavn, Lehmann & Stages forlag).

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 10. novbr. 1899.

Paa krigs-skuepladsen

har boerne havt stor fremgang. Efter at det var lykkedes general Symons med store tab at fordrive boerne fra Dundee-Hill, rettede disse — forstærkede ved ankomsten af flere nye boerdivisioner — et angreb paa Dundee-Glencoe den 21. oktober. General Yule, der havde overtaget kommandoen over den der staaende britiske troppestyrke (4000 mand) efter den saarede general Symons, fandt sin stilling uholdbar og tiltraadte i hast et tilbagetog til Ladysmith ad en besværlig rute paa østsiden af jernbane-linjen gjennem Waschbank og Sundays-River-dalen. Saa hastig blev dette tilbagetog besluttet, at general Yule efterlod alle sine saarede, deriblandt ogsaa general Symons, i boernes hænder. General Joubert har senere underrettet den engelske general White om Symons's død. Under sit tilbagetog havde general Yule intet sammenstød med fienden; men marschen gjordes besværlig ved et øsende regnveir, og hans tropper naaede derfor frem til Ladysmith i en yderst udmattet tilstand (26. oktbr.). Det var imidlertid neppe lykkedes Yule uantastet at naa Ladysmith, hvis ikke general White havde beskjæftiget boerne ved at angribe dem nær Rietfontein, 11 kilometer fra Ladysmith ved jernbane-linjen derfra til Glencoe. Ifølge sin egen rapport drev White her boerne fra de høider, som behersker den langs jernbanelinjen løbende landevei. Englænderne havde et tab af 13 dræbte og 93 saarede.

Kampen ved Rietfontein kunde imidlertid ikke hemme boernes fremrykning, og efter at hele den britiske styrke (omkring 12,000 mand) havde samlet sig i Ladysmith, blev den omringet af boer-hærens 15—18,000 mand, der efter haanden tog stilling omkring byen i en halvcirkel. General White erkyndigede sig ved hjælp af en *ballon captif* om fiendens stillinger, og efter at en skjærmydsel havde fundet sted den 27. oktober, begyndte boerne den 30. oktober at bombardere Ladysmith. General White foretog da med hele sin disponible styrke et udfald mod boernes stillinger. Boerne veg tilbage i centrum, men paa høire og venstre fløi kom det til en heftig kamp. Tilslut gjorde boerne et mod-angreb og kastede general Whites tropper ind til byen igjen. Forinden havde imidlertid engelskmændene paa venstre fløi lidt et enestaaende nederlag. General White havde her sendt en styrke paa noget over 1000 mand afsted for at omgaa fiendens høire fløi. De naaede uantastet indtil omkring 3 km. fra sit bestemmelsessted, da pludselig to svære stene kom rullende ned ad en nærliggende skrænt, samtidig som der faldt et par skud. Derved skræmtes de muldyr, som kjørte infanteri-ammunitionen. Paniken forplantede sig ogsaa til bjergbatteriets muldyr, og før man vidste ordet af det, havde muldyrene sat afsted med batteriets materiale og størstedelen af infanteriets reserveammunition. Følgen var, at tropperne berøvedes sine kanoner og kun

havde utilstrækkelig ammunition at raade over. De besatte imidlertid en høide og kjæmpede mod en overlegen boer-styrke, indtil den ammunition, de havde paa sig, var opbrugt. Men da maatte de overgive sig, og boerne tog saaledes over 1000 mand tilfange. Saaledes er ifølge general Whites rapport »ulykken« skeet, og generalen tager hele skylden paa sig.

Efterretningen om dette nederlag vakte naturligvis i England stor bestyrtelse. Engelskmændene har i lange tider ikke været vant til at modtage andet end seirs-budskab, og virkningen var derfor saa meget mere voldsom. Men det varede ikke længe, før man gjenvandt fatningen, og der er nu fra mange hold udtalt beundring for den koldblodighed, hvormed engelskmændene bærer sin modgang. I Frankrige vilde en lignende modgang have sat landet paa ende.

Efter general Whites uheldige udfald varede det ikke længe, før Ladysmith var fuldstændig indesluttet, og forbindelsen sydover med Durban afskaaret. Idet nærværende skrives, er der dog ikke indløbet nogen underretning om, at det er lykkedes Joubert at tvinge Ladysmith at overgive sig, skjønt han vedligeholder et stadigt bombardement mod byen. Engelskmændene synes den anden og tredje novbr. at have foretaget et par heldige udfald, dog uden væsentlig at kunne bedre sin stilling. Imidlertid marscherer boerne sydover mod Durban. De har besat Colenso og truer allerede Pietermaritzburg.

General Buller, der er udnævnt til øverst-kommanderende over de engelske tropper i Syd-Afrika, er ankommen til Kapstaden. Efter ham ventes tre troppe-divisioner, som nu er begyndt at ankomme. Planen var med disse tre divisioner at foretage et indfald i Oranje-fristaten paa tre forskjellige punkter ved sydgrænsen. Men stillingen i Natal nødvendiggjør nu, at den ene division sendes did til undsætning for White. Det er imidlertid ikke udelukket, at boerne tager Durban før denne divisions ankomst, og de kan da gjøre det temmelig vanskeligt for engelskmændene at landsætte tropper.

Paa vest-grænsen har ingen synderlige begivenheder fundet sted. Mafeking og Kimberley holder fremdeles stand mod boernes angreb. Ogsaa ved syd-grænsen af Oranjefristaten staar nu boerne paa britisk grund, idet de uden at møde modstand rykker frem mod Colesberg og Stormberg.

Luften har i lang tid været fuld af rygter om, at stormagterne vilde benytte leiligheden, medens englændernes hænder er bundne i Syd-Afrika, til at udvide sig paa Englands bekostning. Snart hed det, at Rusland havde lumske hensigter i Afghanistan og Persien, snart, at der forestod en deling af Kina, hvorved England vilde blive holdt udenfor, og snart, at magterne vilde intervenere i Transvaal-striden. Ingen af disse rygter er imidlertid blet bekræftede, og efter som tiden gaar, synes en stormagts-koalition mod England at blive stadig mindre sandsynlig. Frankrige ønsker sikkerlig hevn over Fashoda; men Tyskland vilde, dersom England skulde knækkes, tabe et støttepunkt mod Frankrige-Rusland, og Rusland har neppe glemt, at det har havt større gavn af den siste freds-periode end af mange krige. Den russiske og tyske keiser har netop tilbragt en dag i hinandens selskab, og den europæiske presse har det i den anledning travlt med politiske betragtninger. Men der er neppe nogen grund til i ethvert keisermøde at se forbud paa en storpolitisk omvæltning.

Frankrige.

Høiforræderi-processen tog den niende novbr. sin begyndelse; men den omfattes ikke i Frankrige med synderlig interesse. Paris's publikum synes at interessere sig langt mere for boer-krigen og en mulig stormagts-sammensværgelse mod England end for den sammensværgelse mod republiken, som Waldeck-Roussesu har afsløret.

Som bekjendt har senator Berenger i spidsen for en kommission anstillet en forberedende undersøgelse i sagen. Resultatet af denne er en rapport, hvori komplottet mod republiken antages som bevist. De tre ligaer, patriot-ligaen, antisemit-ligaen og den royalistiske liga har, siger rapporten, i fællesskab forberedt et statskup.

Det synes ved første øiekast besynderligt, at Deroulede og hans patriot-liga skulde have havt fællesskab med Buffet og hans royalistiske liga. Deroulede vilde jo gjøre sig til præsident for en »plebiscitær« republik, medens Buffet vilde have sin hertug til Paris og gjøre ham til konge. Men begge havde dog samme maal: at styrte den nuværende republik, og desuden behøvede de ikke officielt at træde i forbindelse med hinanden, ti de havde en mellemmand i Guerin og den af ham ledede antisemit-liga. Baade royalist-ligaen og patriot-ligaen stod i forbindelse med Guerin, og »republikaneren« Deroulede sparedes derved for den nødvendighed at kompromittere sig ved et royalistisk forbund.

Samoa.

Forhandlingerne mellem England og Tyskland om Samoa har ført til et for Tyskland heldigt resultat. Efter at Amerika havde erklæret sig tilfreds med at faa øen Tutuila med havnen Pazo-Pazo, stod som bekjendt striden kun mellem England og Tyskland, der begge vilde kjøbe hinanden ud af Samoa ved indrømmelser paa andre punkter af kloden. Ved den nu afsluttede overenskomst har England veget for Tyskland, der faar de to samoanske hovedøer Upolu og Savaii som fri eiendom d. v. s. som koloni, ikke som protektorat. Til erstatning faar England af Tyskland Tonga-øerne øen Nicii eller Savage-Island samt øerne Choiseul og Isabel af Salomons-øerne. Desuden deles det nordvest for det tyske Togo og nord for den britiske guldkyst liggende »nøitrale gebet« i Afrika saaledes, at den vestlige halvdel blir engelsk og den østlige tysk.

R. E.

Nordiske tidsskrifter.

Nordisk tidskrift. — 5. — *R. Törnebladh:* En medborgerlig skolkurs i Sverige. — *N. C. Frederiksen:* Civilisationen og trope-egnene. — *Georg Gøthe:* Sergels bref til Abildgaard. — *Eva Fryxell:* En populär svensk folkdiktare. — Anmeldelser.

Ord och Bild. — 8. — *N. J. Göransson:* En blick på den moderna teologien (portrætter). — *Erik Schiødte:* Köpenhamns nya rådhus (billeder). — *Olof E. Bosson:* Vaucluse och dess Petrarca-minnen (bill.). — *Georg Pauli:* Auguste Rodin (rigt illustr.).

For kirke og kultur. — 7. — *M. Skard:* To digte. — *F. Linderberg:* Social-demokratiets indre udvikling. — *S. Bretteville Jensen:* Shakespear-tolkning. — *Christine Nordbye:* Fra en svunden tid. — *Sætrang:* Tolerance. — m. m. — 8. — *Thv, Klaveness:* Min stilling til bibelen. — *Fernando Linderberg:* Lockouten i Danmark. — *Chr. Bruun:* Om norsk nationalfølelse. — *Johannes Johnson:* Hedningemissionens udsigter. — m. m.

Tilskueren. — Oktober. — *Emil Slomann:* Den lærde skole og dens reform. — *S. Schandorph:* Marie og P. S. Krøyer. — *Niels Møller:* Tennyson. — *Gustav Philipsen:* Lockoutens afslutning. — *Francis Beckett:* Folkelig kunst. — *Karin Michaëlis:* Norden for lov og ret. — *M. Salmonsen:* Skiftende stemninger.

Naturen. — 8. — *Andor Hoel:* Traadløs telegrafi (med 14 fig.). — *Carl Fredr. Kolderup:* Bjørneøen (med 2 fig.). — *Karl Sajo:* »Orm« i tænderne. — Anmeldelser: *C. Raunkiær:* »De danske blomsterplanters naturhistorie«. — Mindre meddelelser: Temperatur og nedbør juli og august 1899. — 9 og 10. — *Fredrik Grøn:* Hvad har den moderne medicin udrettet? — *Hans Reusch:* Merker af en interglacialtid i Norge. — *Jens Holmboe;* Strandplanter i det indre af Norge. — Prof. *H. Obersteiner:* Betydningen af de individuelle forskjelligheder i hjernen. — *Andor Hoel:* Stjerneskud — Leoniderne (med 2 fig.). — *O. P.:* Fra den internationale fiskeri-konference i Stockholm (med 1 fig.). — Mindre medelelser: Kiselsyre i den menneskelige organisme. — Aluminium istedenfor kobber. — Eifeltaarnets bevægelser.

Folkevennen. — 8: — *Johs. Haarklou:* R. Nordraak. — *H. O. Oppedal:* Norske forhold i Amerika. — Lidt om hvalen og hval-fangsten. — *Thora Scheel:* Den hollandske melkebonde. — *G. H:* Vagabonderende elektricitet. — m. m.

Norskt høgskuleblad. — 1: — *O. Arvesen:* Herman Anker. — *U. Birkedal:* En tidsbetragtning om fredssagen. — *Andr. Austlid:* Ein folkehøgskulemann fraa Danmark. — *V. U:* Historiske folk. *Jak. Naadland:* Eit fagnabod. — m. m.

Finsk tidsskrift. — 4: — *M. G. Schybergson:* Karl Lamprecht och hans vedersakare bland Tysklands historiker m. m. m.

Dansk tidsskrift. — 10: — *H. Martensen-Larsen:* Den gammeltestamentlige bibelforskning og skolens undervisning i bibelhistorie. — *J. Falk Rønne:* Fra Færø. — *L. M:* Keiser Nikolai II og Polen. — *H. F. Feilberg;* Præstestillingen i England. — *L. M.* En folkehøiskole i Oxford (Ruskin Hall). — 11. — *E. Geismar:* Jena og professor Eucken. *H. Jespersen:* Energi-forplantningen ved elektrisk strøm. — *G. Schütte:* Den nationale vækkelse i Wales. — Hjemme og ude: *Carl Andersen:* Hollændere og englændere i Sydafrika. — *I. Cl.:* Dreyfus-sagens filosofi. — *H. Ostenfeld:* Københavns kirkesag.

Notiser.

— *1 million dollars* = 3,740,000 kroner for et avertissement daglig i et aar, rigtignok over en hel side, skal firmaet Wanamaker i Filadelfia betale bladet »Philadelphia Record«.

— *2500 aars jubilæum* feirer netop byen Marseille.

— *100,000 cigarer* paastod Bismarck for 20 aar siden, at han den gang havde røgt.

— **Cyklist**=racens skelet i det 20de aarhundreds museer. (Efter *Punch*).

— *40,000 rotter* blev udryddede i Kjøbenhavn i løbet af 6 uger i høst, efter at en rotte-fangst-forening havde opstillet 10 øre i skud-penge pr. dræbt rotte.

— *Gutenbergs 500 aars fødselsdag* skal i juni 1900 feires i Mainz med en international udstilling af bogtrykkeri-redskaber og tryk-sager.

— *Mod lunge-tæring* paastaar en amerikaner at det hjælper at sprøite ind i bronkierne oliven-olje tilsat med essens af eukalyptus (feberplante), timian og kanel. Ved 16 behandlede tilfælde viste der sig efter et par ugers forløb paatagelig bedring.

— *112,360 acetylen-blus* med en samlet lys-styrke af over 3 millioner stearin-lys var der anbragt i Tyskland ifjor. Ialt var der solgt 6450 generatorer.

— *Et træ-seilskib paa 4500 tons* er nylig bygget i Nordamerika.

— *Ved Solnhofen i Baiern* findes det eneste kalksten-brud i verden, hvorfra de fine sten-heller hentes, som bruges til litografering eller stentryk. I de siste ti aar har der alene til udlandet været udført sleben litografi-sten for 15 millioner kroner.

— *Redaktøren af general-stabsbladet »Eclair«* har i egenskab af redaktør for udstillings-bladet »1900« modtaget 180,000 kr. i bestikkelse for at udvirke en koncession paa et anlæg, der var negtet koncession. Nu har udstillings-direktionen negtet slynglen adgang til udstillingens omraade.

— *Et forstenet menneske* er nylig fundet i Missuri-floden tæt ved Juditflodens udløb. Ligets arme var med en rem surrede fast over brystet, saa vedkommende maa være omkommen som offer for en forbrydelse. Judit-floden optager tilløb fra varme kilder med kalk- og kiselsyre-holdigt vand; dette maa have bevirket forstetningen, som ikke kan have taget mange snes aar og dog er saa fuldkommen, at liget er som et fint udført billedhugger-værk.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XIV. 30. NOVEMBER 1899. HEFTE 10.

Fra Island.

(For *Kringsjaa* af Guðmundur Friðjónsson).

(Slutning).

Den dag idag støder man desværre blandt fremmede ofte paa fuldstændig vankundighed om vort folk og vort land. Naar islændere færdes i udlandet, begloes de, som om de havde hjemme paa en af nabo-planeterne. Nogle islændere, der besøgte Bergens-udstillingen siste sommer, blev af dannede nordmænd spurt, om dansk ikke var islændernes morsmaal.

Blandt mange andre ting har islænderne faaet høre ilde for sin mangel paa renlighed. De har ogsaa ord for at være drikfældige og

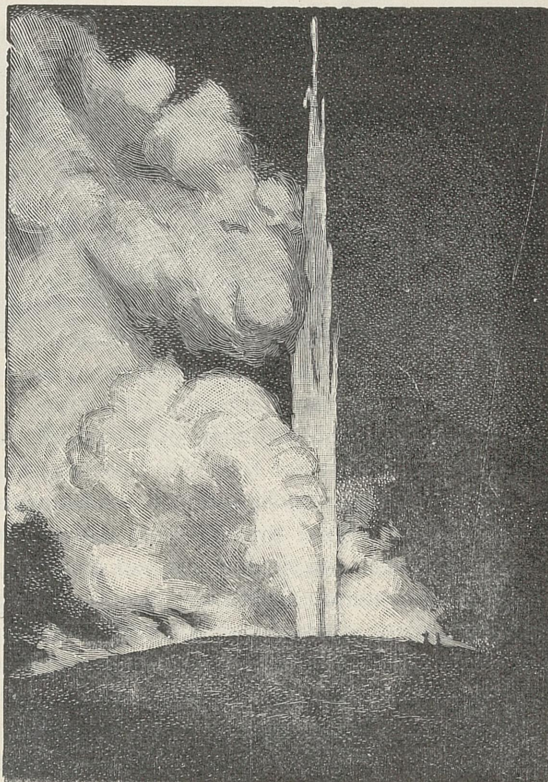

Geiser.

løsagtige. Det er fuldstændig rigtigt, at det kun har været slet bevendt med islændernes renlighed. Endnu kunde de vel være mere renlige, end de er, skjønt de i den senere tid har gjort store fremskridt i denne henseende. Islændernes tildels opdigtede urenlighed har dog ikke været blottet for vægtige grunde. Huse, der overveiende bygges af jord og sten, kan ikke holdes saa rene som de huse, der bygges af tømmer eller sten alene.

Det kan heller ikke negtes, at islænderne holder af stærke drikke. Dog viser statistiken, at de ikke er mere drikfældige end andre folk, men det er en altfor almindelig uskik blandt islænderne, at de beruser sig, naar de reiser til handels-stederne. Fremmede reisende ser dem i denne tilstand og slutter deraf, at islænderne altid er fulde. I hjemmet drikker islænderen kun sjeldent, heller ikke ved begravelser. I dette tilfælde lader han sig nøie med kaffe; i bryllups-gilder derimod forbedrer han kaffens smag med brændevin.

Hvad endelig islændernes løsagtighed angaar, saa er denne last slet ikke mere udbredt iblandt dem end andre folk. Veneriske sygdomme kjendes saaledes knapt nok. Ifølge de statistiske tabeller fødes rigtignok mange børn paa Island udenfor ægteskabet, men grunden hertil er blandt andet den, at mænd og kvinder flere steder ved kysten lever sammen som ægtefolk, uden dog at være ægteviede. De børn, der avles i denne frie forbindelse, figurerer da i tabellerne som uægte børn. Islænderne er temmelig fordomsfrie og ingen bogstavdyrkere. De anser den omtalte forbindelse for ligesaa hellig, som om præsten for alteret havde velsignet den.

Islænderne lider ikke under nogen overdreven religiøsitet. I det minste stiller de sig ikke paa indre-missionens eller pietisternes side. De holder snarere paa en rationalistisk tros-retning. Alle og enhver regner sig dog til den lutherske folke-kirke. Den tynde befolkning gjør alt sekt-væsen vanskeligt, overhode alt forenings-liv, og for det andet er der en hel del folk, der ikke bryr sig videre om de sager, der vedrører religionen. Læg-prædikanter kjendes slet ikke, og Frelsens Hær har kun erobret enkelte sjæle i hovedstaden Reykjavik. Religiøse stridigheder er sjeldne saa vel mand og mand imellem som i bladene. Præsterne er liberale, hvad tros-sager angaar, og skjønt en eller anden af menigheden ikke just har høikirkelige anskuelser, saa staar denne bagatel ikke i veien for venskab og et godt samarbeide imellem dem og præsten.

Før var islænderne overordentlig overtroiske, især i det 16de og det 17de aarhundred. Dengang vrimlede der af spøgelser, gjengangere og trold-kjærringer, og flere personer blev brændte som over-

beviste om heksekunster; men efterhaanden slappedes den magt, overtroen havde over sindene, og nu er den for det meste forsvunden. De afdødes skygger viser sig rigtignok undertiden den dag idag, saa at vi i denne henseende ikke staar tilbage for de civiliserede landes spiritister.

Hvad islændernes væsen angaar, saa synes jeg, at de med faa ord kan betegnes saaledes:

De er temmelig tungsindige, sendrægtige, men seige i kampen for tilværelsen.

Islandske bondekoner.

Disse eiendommeligheder kan føres tilbage til Islands stedlige forhold og det islandske veirlig.

Tungsindet kommer først til betragtning.

Ligesom det »japanske smil« har sin rod i de japanske forholde og det japanske veirlig, saaledes har ogsaa islændernes tungsind sine naturlige grunde. Som før bemærket har landet kun faa og spredte indbyggere. Flere steder ligger gaardene under 1000 meter høie, bratte fjelde, der danner grænser mellem bygderne og saaledes isolerer beboerne. Og skjønt der om sommeren findes brugbare veie over fjeldene og heierne, saa er det i vintertiden ofte næsten ufarbart paa grund af uføre og uveir. Mange folk forlader aldrig den bygd, hvor de er fødte, og da de kun sjeldent ser fremmede,

strækker deres kjendskab sig kun til deres egen egn, med undtagelse af hvad de maaske har lært af bøger eller ved usikre mundtlige efterretninger. Nogle steder ligger gaardene ved havet i dybe og trange dale, men havets larm imod klipperne udgjør rigtignok ingen behagelig musik. Naar saa den grønlandske drivis bedækker hele havet, saa vidt man kan se — hvad der sker omtrent hvert andet eller hvert tredje aar — da er det slet ikke noget frydefuldt syn at skue ud over denne frygtelige ørken og lægge mærke til den grav-stilhed, som ruger over hele naturen, uagtet det i grunden kan være overvældende og udmærket smukt.

Paa Island har man et udpræget kyst-klima. Himmelen er i regelen skyet og overtrukken. Midt om vinteren kan der nogle steder gaa en temmelig lang tid, uden at man faar et glimt af solen at se. Og skjønt vaar-nætterne er lyse, og midnats-solen er herlig, saa er det desværre den lange vinter-nat og ikke den sollyse sommer-nat, der sætter sit præg paa os.

Sendrægtigheden har ogsaa let forklarlige grunde. Landet har ingen jernbaner og ingen telegraf, for i et nu at bringe nyheder fra de fjerneste egne af verden. Det meste af, hvad der skal bestilles, maa vente paa en gunstig leilighed. Naar man f. eks. i vintertiden skal reise til handels-stedet, kan man godt faa en saadan snestorm, at man er nødt til at udsætte reisen, maaske en uge, maaske en hel maaned.

Men seige er islænderne, og de lader ikke gjerne modet falde. Det er heller ikke let at se, om de er fornøiede eller mistrøstige.

Naar snestormene raser, har landbonden ikke andet at bestille udendørs end at fodre faarene. Naar der er hø nok, synes man ikke, at dette er noget uoverkommeligt arbeide, men i vaar-kniben blir tilstanden temmelig kritisk. Undertiden viser den grønlandske drivis sig først efter sommerens begyndelse. Den er istand til at bedække hele havet nord for landet, saa at man fra toppen af de høieste fjelde hverken ser isfrit hav eller isfri raak. Samtidig bringer den en langvarig kulde og stænger havnene. Denne tilstand kan vare til langt ud paa sommeren. Det er ingen sjeldenhed, at islænderen midt under disse trængsler er ligesaa kjæk som før, som om der ikke var noget at frygte for. Han prater ganske lunt med sine naboer om den overhængende fare.

Skjønt islænderne baade er faa og fattige, er de dog stolte af at eie de mest kostelige skatte, nemlig det ædle gammel-norske sprog, der endnu tales i omtrent uforandret skikkelse, og den rige islandske literatur.

Det islandske sprog er særdeles velklingende og saa rigt paa skjønne og kraftige ord, at Henrik Ibsens sammensatte ord og hans korte, meislede sætninger knapt nok kan maale sig med det sprog, hvori vore forfædre skrev de gamle sagaer og optegnede de urgamle Edda-kvad for 500—600 aar tilbage.

Jeg kjender ikke saa nøie til udlandets literatur, at jeg kan sammenligne den med vore oldtids-sagaer i æstetisk henseende, men jeg vover dog at paastaa, at Skandinaviens nutids-literatur ikke kan opvise nogen roman eller novelle, der er skreven med mere kunst end vore beste oldtids-sagaer.

Islandsk pige i hverdags-dragt.

Ved det tidspunkt, sagaskrivningen stanser, synker vor literatur vistnok hen i en vis dvale-tilstand. Pest, monopol-handel og overtro holder indtog i landet og stækker folkets saavel legemlige som aandelige kraft og produktivitet. I en lang tid forfattes der ikke noget, man nu strengt taget kan regne med til literaturen, men det ulmede alligevel i gløderne. I løbet af dette mørke tidsrum skaber folke-aanden vore folke-sagn, der ifølge berømte udenlandske forskeres udsagn fuldstændig kan maale sig med lignende frembringelser hos andre folk. De af vore folke-sagn, der er blet oversatte paa fremmede sprog, f. eks. paa engelsk, tysk og dansk, har høstet en enstemmig ros. Folke-sagnene er rigtignok først optegnede i dette aarhundred, men de stammer dog til dels fra vort folks mørkeste periode.

Biskop Jón Vídalín levede henimod aar 1700. Han havde saa store geistlige talegaver, at han knapt nok har havt sin mage i Norden, hverken før eller senere. Indtil den allersiste tid er hans postil blet almindelig benyttet, og enkelte steder bruges den endnu den dag idag.

Lidt før levede præsten Hallgrimur Pjetursson (død 1674).

Kjendere af datidens nordiske literatur paastaar, at Norden den gang ikke har eiet en digter, der kunde maale sig med, end sige overtræffe ham som salme-digter.

Det er dog først i det 19de aarhundred, at den ny-islandske lyrik tager et stort skridt fremad.

For tiden har man ikke mindre end ti af kritiken anerkjendte islandske lyrikere, hvoraf rigtignok en lever i Amerika, men omtrent lige saa mange af aarhundredets lyrikere er døde.

Saa vidt jeg kan skjønne, staar vor lyrik lige saa høit som nordmændenes og danskernes lyrik, men jeg maa dog bekjende, at vi nok knapt har en lyriker, der kan stilles ved siden af Holger Drachmann.

De fleste af vore digtere er pessimister. De samme grunde, der volder folkets tungsind, sætter sit stempel paa digternes ideer og livs-anskuelser. Fattigdom er og har været de flestes trofaste ledsagerinde. Hele sit liv igjennem har de døiet trange kaar. De har maattet arbeide som embedsmænd eller ligefrem slide for føden som krops-arbeidere. Det er derfor kun altfor rimeligt, at den islandske poesi snarere bærer præget af utilfredshed med livet end af livsglæde. Mange af vore digteres mest udmærkede digte er mindekvad. Af skuespil har vi slet ikke noget, der strengt taget kan regnes med til literaturen.

Vor novellistiske literatur er ogsaa temmelig ubetydelig. Rigtignok har nogle af vore forfattere forsøgt sig som novellister, men kun faa har drevet det vidt i denne kunst-art. Vi har dog havt to forfattere af rang i denne retning: Jón Thoroddsen (død 1868) og Gestur Pálsson (død 1891). Fortællinger af disse forfattere findes i dansk, tysk og engelsk oversættelse. Georg Brandes har, skjønt han kun kjender oversættelserne, rost Gestur Pálssons noveller. Hvis jeg ikke husker feil, sammenligner han ham med de mere betydelige russiske forfattere. Jón Thoroddsen var vel en større mester seet fra national side, men hans fortællinger egner sig neppe saa godt til oversættelse som Gestur Pálssons noveller.

En islandsk roman-forfatter eller novellist vilde uden tvil mageligt kunne finde stof nok i det islandske folkeliv; men for det første holder islænderne mere af lyrik end af fortællinger, og for det andet gaar alle fortællinger, der ikke særlig udmærker sig ved et eller andet, upaaagtede hen, fordi man her har de udmærkede oldtids-sagaer til sammenligning. Desuden er den islandske natur saa rig paa ophøiet skjønhed og storladen majestæt, at den skaffer lyrikeren et uudtøm-

meligt stof, medens folkelivet, i sammenligning hermed, er fattigt og ubetydeligt, og derfor ikke saa tillokkende for sandfærdig skildring.

Et saa faatalligt folk som islænderne kan i regelen ikke opvise videnskabsmænd eller bildende kunstnere af rang. Vi har dog en bekjendt geolog og geograf, dr. phil. Thorvaldur Thoroddson og et par betydelige sprogforskere, deriblandt professor Finnur Jònsson.

For tiden udkommer over 20 aviser og tidsskrifter her i landet, foruden nogle islandske blade i Amerika og et tidsskrift i Kjøbenhavn. De fleste aviser udgives kun en gang hver uge, enkelte lidt hyppigere, enkelte endnu sjeldnere.

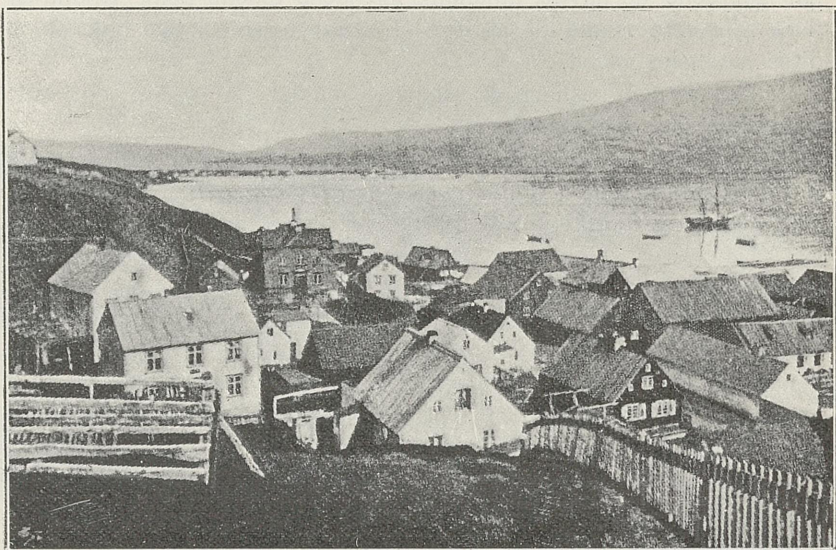

Akureyri.

Blandt udenlandske tidsskrifter har *Kringsjaa* de fleste læsere. Nærmest i rækken kommer *Review of Reviews*, men ustuderede folks kundskaber i engelsk strækker sig sjelden saa vidt, at de kan høste fuld nytte af engelsk literatur. *Samtiden* og i sin tid *Nyt Tidsskrift* kjendes ogsaa blandt bønderne. Af udenlandske ugeskrifter har *Nordstjernen* og *Illustreret Familiejournal* den største læsekreds. De, der er godt hjemme i det danske sprog, magter ogsaa svensk og det norske bygdemaal.

Foruden gjennem grundsproget kjendes udlandets literatur ogsaa tildels gjennem oversættelser. Vi har islandske oversættelser af enkelte af Shakespeares, Byrons og Ibsens skuespil, fortællinger af

Kielland, Bjørnson, Jonas Lie, Korolenko, Topelius o. s. v., foruden en mængde lyriske digte af snart sagt alverdens mest betydelige digtere, f. eks. Byron, Goethe, Schiller, Heine, Runeberg, Tegnér, Drachmann, Wergeland, Bjørnson og Ibsen.

Som før bemærket stammer vort folk fra Norge. »Landnámabók«, der er grundvolden til alle andre islandske oldtids-sagaer, opregner over 300 fornemme nordmænd, der flyttede til Island. Der gives nøiagtige efterretninger om, fra hvilken egn af Norge de reiste, og hvor de satte sig ned paa Island, ligesom deres æt opregnes gjennem mange slægtled baade frem og tilbage. Den dag i dag har gaardene de navne, landnams-mændene tildelte dem. Endnu er flere islændere istand til at føre sit slægt-register i lige linje op til disse landnams-mænd.

Den flittige læsning af sagaerne minder os stadigt om vort slægtskab med nordmændene.

Vi holder ogsaa af nordmændene og sætter den største pris paa den norske literatur. Vi har ogsaa de beste betingelser for at forstaa den, idet norsk natur og folkeliv til dels ligner vort fædrelands.

De norske digtere er omtrent lige saa godt kjendte blandt islænderne som vore egne digtere. De danske digtere læses mindre, men dog en hel del, og det samme finder sted med de svenske forfattere. Og dog har vi meget mere omfattende forbindelser med danskerne end med nordmændene. Danske kjøbmænd besøger enhver af landets havnepladse, og ved Kjøbenhavns universitet findes aarlig 40—60 islandske studenter.

Men skjønt vi har altfor faa personlige forbindelser med vore frænder i Norge, ved vi dog godt, hvorledes det gaar dem, og vi ønsker dem held og lykke i enhver sag af betydning. Nansens billede er ligesaa almindeligt og afholdt paa Island som billedet af vor konge. Og naar en ustuderet islænder ønsker at se sig om i verden for at opnaa dannelse og verdens klogskab, saa er det Norge, vore forfædres land, som de nærmest har for øine. Enkelte islændere har reist til Norge, for at gaa igjennem en af de norske landbrugsskoler. De nordmænd, der i den senere tid har flyttet herop, har i forskjellige henseender gjort sig fortjente og har vist sig som udmærkede islandske borgere. De har saaledes lært os sildefangst.

Undertiden naar jeg ligger vaagen i min seng eller passer mit arbeide ude i den ophøiede islandske natur, falder det mig pludselig ind at tænke paa, hvilken skjæbne vort fattige kjære fædreland vel har i vente.

I den senere tid har vi rigtignok oplevet adskillige fremskridt. 1874 fik vi selv lov til at sørge for vore egne pengesager. Fra den tid af har vi faaet opsparet omtrent 1,000,000 kroner, endskjønt vi i dette tidsrum har iværksat adskillige nyttige foretagender. Vi har bygget broer og veie og oprettet skoler. For tiden har man følgende skoler her i landet: en latinskole med omtrent 100 disciple aarlig, et præste-seminarium, en læge-skole, en styrmands-skole, 2 real-skoler, 4 landbo-skoler og 4 dannelses-anstalter for kvinder.

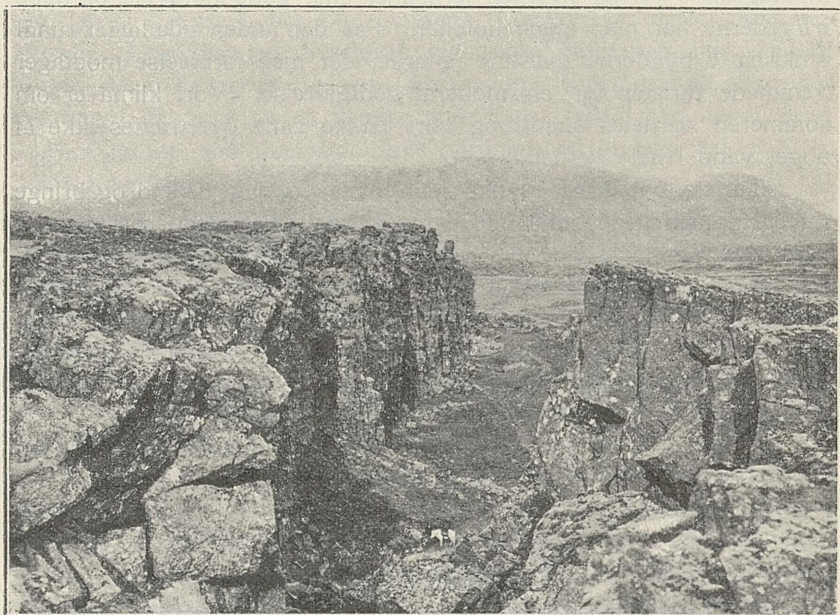

Passet gjennem Almannagjá ved Thingvellir.

Men alligevel staar det tydeligt for os, selv for fuldstændig ustuderte folk, der aldrig har forladt landet, at vi i omtrent alle henseender staar uhyre langt tilbage for andre folk, naar undtages at landet er gjældfrit, og at det ikke har nogen del i krigs-vanvidet.

Der findes desværre mange, der har mistet troen paa landets fremtid og er flygtede over til Amerika, paa samme tid som andre folk har styrtet herop, den ene efter den anden for at udnytte vort havs uudtømmelige rigdomme. Mange derimod har urokkelig tillid til vore næringsveies opsving og vort folks fremskridt.

Det er ogsaa sikkert nok, at det ikke er nogen mangel paa bundne kræfter paa Island. Vor muld er frugtbar, vort græs er

kraftigt, vort hav er rigt paa forskjellige slags fisk, og hele landet over vrimler det af fosser, der forhaabentlig med tiden, ved hjælp af elektricitet, vil kunne benyttes til at levere det arbeide, som nu enten ligger nede, frembringes ved haandkraft eller kjøbes fra udlandet af.

Fremmede, der har reist her i landet og ogsaa har seet sig om i Norge og i Sveits, paastaar, at vort land kan fremvise ligesaa store natur-skjønheder som disse lande. Rigtignok ved vi godt, at vi mangler forskjellige ting for at kunne yde de fremmede en god modtagelse. Vi har hverken jernbaner eller gode kjøreveie, og oppe i bygderne har man ingen hoteller. Paa den anden side ligger rundt omkring i bygderne gjæstfrie gaarde, der med fornøielse modtager fremmede turister for en moderat godtgjørelse. Vort klima er om sommeren særdeles sundt, og vort ferske vand overtræffes ikke af noget vand i hele verden.

Turister vil forhaabentlig snart ogsaa opdage Island og bringe rigeligere med penge til landet. Og naar de fremmede begynder at lære vort sprog, saa at vi i udlandet faar marked for vor literatur, saa kunde det bidrage til, at vore digtere og forfattere i det minste kunde skaffe sig det daglige brød. Dette har hidtil nemlig ikke været tilfælde. Og dog er oplaget af islandske skrifter forholdsvis stort i sammenligning med folkemængden, sædvanligvis 1000—2000 eksemplarer.

Tanke-anarki.

(Efter prof. **Ludwig Stein** i *Deutsche Revue*).

Rudolf Virchow udtalte for kort tid siden i den tyske rigsdag en bitter beklagelse over den store mangel paa logisk dannelse, der viser sig hos folk i almindelighed, men særlig hos dem, der har studeret naturvidenskab, og talte varmt for gjennemførelsen af et obligatorisk lærekursus i den formelle logik. Virchows ord er, trods modstand fra enkelte hold, faldt i frugtbar jordbund. Mangt og meget tyder paa, at trangen til logisk dannelse, specielt ved universiteterne, blir mer og mer følelig og gjør sig gjældende inden større og større kredse. Repræsentanterne for de filosofiske videnskaber har med videnskabelig finfølelse anet dette fænomen i tiden. Ligesom for et ti-aar siden de psykologiske, saaledes indtager nu til dags de logiske forskninger og undersøgelser den forreste plads inden det

filosofiske studium. Man begynder at indse, at man nu for tiden lige saa meget forsømmer den formelle logik, som de tidligere generationer ensidig overvurderede den. Medens de logiske øvelser ved engelske universiteter endnu den dag idag drives med næsten usvækket kraft, har de lidt efter lidt ved de tyske tabt sin anseelse og sit pædagogiske værd. Af de sløvende virkninger, som mange læreres foredrag over logiken havde, drog man den overilede slutning, at logiken var sløvende. De, som havde faaet logiken i vuggegave, behøvede ingen uddannelse deri, hvilket ogsaa viste sig i det praktiske liv; eleven overgik her ofte læreren. Logiken var derfor, hed det, ligesom retoriken, en overlevet videnskab, som man lige saa lidt behøvede at erhverve sig som talekunsten. Enten havde man sund menneske-forstand, og da tænkte man logisk, eller man havde ikke, og da kunde den overhode ikke bibringes ad kunstig vei, d. v. s. ved undervisning.

Disse modstandere af den formelle logik beviser netop med sin argumentation, at de ivrigt bekjæmper, hvad de selv i høieste grad mangler, nemlig formel logik. De fastslaar nemlig misbrugen som regel, istedenfor at opfatte den som undtagelse. Læreren, der fra katedret frit fremstiller et videnskabeligt system, staar nemlig neppe i andet forhold til dette end klaver-kunstneren til komponisten, skuespilleren til dramatikeren. Trods alle mangler ved foredrag og fremstilling staar værket dog ved sit værd.

Videre indvender man, at naturlig, medfødt logik er mere værd end alle tillærte universitets-formler. Ja, visselig gives der folk med naturlige anlæg for logik, ligesom for sang, malerkunst, billedhuggerkunst, der ved sin naturlige begavelse under visse omstændigheder formaar at yde noget mere friskt og oprindeligt end professorerne ved høiskolerne og kunst-akademierne. Men vil man derfor frakjende disse anstalter deres berettigelse? Der har været mænd, som uden nogen som helst uddannelse, uden den ringeste akademiske øvelse dog har ydet respektable ting paa tankens omraade. Men vil man derfor afskaffe den metodiske undervisning i filosofi? Ogsaa herved vilde man begaa en logisk feil og gjøre undtagelse til regel. Genier er, ligesom diamanten, meget sjeldne. Begge trænger til at slibes. Først efter fineste slibning udfolder de sin fulde glans.

Endelig er der ogsaa noget andet, man ikke maa overse. Ægypterne har bygget pyramider, uden at besidde nogen lærebog i mekanik. Er mekaniken derfor overflødig som videnskab? Grækerne og østerlænderne har skabt skjønne melodier, uden at kjende kontra-

punktets love. Skal man derfor anse kompositions-læren for unyttig? Visselig gjør begavelse og erfaring meget. Men en gang kommer man til et kritisk punkt, hvor naturlig begavelse og umetodisk erfaring slet ikke længer strækker til, men hvor tvertimod kun teori og videnskabelig metode-lære formaar at føre videre og hjælper til at naa maalet raskere og sikrere.

Hvad flertallet af mennesker angaar, maa man sige, at de mangler denne logikens gave og lever under et fuldstændigt tanke-anarki.

Anarki er, som bekjendt, intet andet end: frihed for herredømme. Proudhon benegtede, ligesom allerede i oldtiden kynikerne, berettigelsen af den enes politiske herredømme over den anden og kaldte sig selv først anarkist, skjønt han, rigtig seet, aldrig var politisk anarkist i ordets nuværende betydning. Stræben efter frihed for ethvert politisk herredømme er imidlertid ikke den eneste form for anarkismen. Endnu værre end det politiske anarki er tanke-anarkiet. Det første er blot det ydre sygdoms-symptom paa, at vi er kommet ud af den sociale ligevægt. Sociologerne anser den politiske anarkisme som et naturligt udslag af tanke-anarkismen.

At vort nervøse aarhundred lider af et saadant tanke-anarki, aabenbarer sig paa mangfoldige maader. I kunst og literatur, disse fineste og fornemste afspeilinger af folke-sjælen, raader der for tiden en fuldstændig regel-løshed og ubundethed. Bratte overgange, nervøs uro, pinlig vilkaarlighed er det fælles kjendetegn paa »moderniteten«. Der findes ingen rettesnor, ingen kunstnerisk anerkjendt autoritet, som knytter sammen. Vi lever formelig i den kunstneriske og literære næve-rets tidsalder. Naturalister og impressionister, verister og symbolister, præraffaeliter og maeterlinckske salon-mystikere boltrer sig om hverandre i broget mængde. Den djerveste realisme og den følsomste fantastik repræsenteres endog i en og samme person. Enhver kunstner af rang nu for tiden vil ikke anerkjende nogen kunst-lov over sig, men søger i sig selv kilden til al kunstnerisk lovmæssighed. Hvad andet er dette end tanke-anarki, generaliseret jeg-indbildning? Ligesom rov-ridderen i næve-rettens tidsalder hverken respekterede fyrste eller folk, hverken keiser eller rige, hverken lov eller ret, men kun lod sin stærke arm gjælde som eneste rets-kilde, saaledes kunde den anarkiske kunstneriske individualisme kjækt træde under fødder alle æstetiske traditioner og kunst-love, for at hvert kunstnerisk individ i sin egen fantasi kunde finde maalet for al kunst. Fordi klassicismen, der beroede paa tradition og autoritet, undertiden virkede trykkende

paa individualiteten og ofte maaske hemmede den kunstneriske fantasis selvstændige flugt, har individualismen brudt med al klassicitet, med al tradition og autoritet. Hvad er denne pludselige overgang fra den ene yderlighed til den anden, denne vilkaarlige legen med superlativer andet end mangel paa logik? De, som forkaster al klassicitet med den motivering, at denne er til hinder for kunstner-fantasiens frie og selvstændige udfoldelse, staar næsten paa samme logiske nivaa som hin 8-aarige pige, der gav sin 10-aarige søster, som viste hende en livagtig stork, det haanlige svar: »Du maa ikke tro, jeg er saa dum; jeg ved det lige saa godt som du: der gives jo slet ikke storke!« Paa lignende maade argumenterer individualismen; naar klassicismen ikke er det, som man tidligere udgav den for, er den slet intet!

Denne dristige sætten sig ud over alle den formelle logiks regler kan man netop kalde tanke-anarki. Gaar man videre frem paa denne vei, vil man komme ind i et fuldstændigt tanke-kaos, i en babylonisk bygning af kunstneriske ideer og bestræbelser, hvorved den ene ikke længer forstaar den andens sprog. Vil nemlig, kunstnerisk talt, enhver tale sit eget sprog, hvorledes skal da de andre forstaa ham? Man kan dog umuligt lægge sig til et eget leksikon for hver kunstner! »Og Herren forvirrede deres sprog« — det er det indtryk, enhver nøktern, logisk dannet besøger modtager fra de moderne kunst-udstillinger. Kunstnerne maa ikke glemme, at der ved siden af det individuelle, det intimt personlige ogsaa gives et fond af visse for alle kunstnere, gjældende regler og normer, som man vistnok skal farve individuelt, men aldrig helt fornegte.

Hvad grammatiken er for sproget, er logiken for tænkningen, den æstetiske maalestok for den kunstneriske skaben, moralens grundbegreber for den sædelige vilje. Alle disse discipliner er *normvidenskaber;* de beskjæftiger sig mindre med indholdet end med formen; de tager ikke saa meget sigte paa en væren, som paa en skullen; de lærer ikke hvad, men kun hvorledes man skal tale, tænke, skabe, handle. Dermed møder man straks den siste indvending mod den formelle logik, at nemlig studiet deraf ikke egner sig til et frembringe logisk tænkning der, hvor naturen nu en gang slet ikke har nedlagt gaver i den retning. Visselig ikke. Men heller ikke syntaksen lærer os hvad, men kun hvorledes vi skal tale. Logiken er netop intet andet end tænkningens syntaks; den lærer ikke det forstandige indhold, men blot den korrekte form for tænkningen. Ligesom man ugrammatikalsk kan udtale det kløgtigste

indfald, men faa det dummeste svar derpaa i grammatisk upaaklageligt sprog, saaledes kan en tanke være meget kløgtig, men aldeles ulogisk, en anden derimod logisk uangribelig, men fortvilet dum. Nietzsche for eks. er overordentlig skarpsindig, men fuldstændig ulogisk, hvorimod en hel skare forfattere af lærebøger i logik er pinligt korrekte i formen, men tørre og flaue i sit tanke-indhold. Det ene er lige saa skjæbnesvangert som det andet. Den sande harmoni, som Nietzsche aldeles mangler, bestaar just i den fuldstændige overensstemmelse mellem form og indhold, hvorved geniale tanker iklædes logisk korrekthed og plastisk udtryk.

Forøvrigt er Nietzsches skjæbnesvangre indflydelse paa den tyske ungdom kun et yderligere bevis for, at det er tanke-anarkiet, som giver det døende aarhundred dets præg. Siden Nietzsches fremtræden staar overhode intet mere fast for den opvoksende slægt. Med Heraklits ord »alt er flydende« er man ikke længer tilfreds; relativismen, det skeptisk-kjølige forbehold staar ikke i kurs. Heraklits moderne disciple siger isteden: alt dreier sig, alt staar paa hode; alle overbevisninger, overleveringer, sandheder vakler; alle politiske, sociale, moralske og videnskabelige værdier forandres vilkaarligt eller, for at bruge Nietzsches berygtede recept: »Intet er sandt, alt er tilladt«.

En fremtidig historie-skriver for det 19de aarhundred vil komme i store vanskeligheder, naar han med et udtryk skal karakterisere denne paa afvekslinger og modsætninger saa rige tid. Neppe vil han finde en mere passende fælles betegnelse for aarhundredet end: tanke-anarki. Ti alle omraader af aandelig virksomhed, særlig filosofiens og politikens, viser de samme tegn paa splittelse og planløshed, kort sagt anarki, saaledes som vi har seet paa literaturens og kunstens omraade. Der mangler ledende aander, som kan bestemme vor tanke-retning og sætte sin personligheds stempel paa vor tid, saadanne mænd som Goethe i Tyskland, Carlyle og Darwin i England. Hvor enhver vil være konge, findes ingen plads for en virkelig konge; hvor ethvert individ kan være sin egen suveræne lovgiver, er der ikke rum for en almindelig lovgivning.

Cagliostro,
aandemaner, hypnotisør og charlatan.

(Efter Henry Evans i *Cosmopolitan*).

En af de mærkeligste charlataner, verden nogensinde har seet, var Cagliostro. En samtidig siger saaledes om ham: »Han gjorde et dybt indtryk paa sin tid. Fyrster og adelsmænd flokkede sig om ham, for at se hans »operationer«. De tilbad ham som en gud. Hans ekvipager kunde maale sig med en konges i pragt. Han blev tilbudt hertug-titelen, men afslog den.« Goethe og Katarina 2. skrev skuespil om ham.

Josef Balsamo, søn af Peter Balsamo og Felicia Braconieri, begge af simpel herkomst, fødtes i Palermo 8. juni 1743. Sin første undervisning modtog han i seminariet St. Roche i Palermo. I 13 aars alderen optoges han i Benfratelli-ordenens kloster i Caltagirone. Her anlagde han novicens dragt, stilledes under apotekerens beskyttelse og lærte af ham de første elementer i kemi og medicin. Han viste sig uregjerlig, forlod klostret og reiste til Palermo, hvor han førte et vildt og udsvævende liv. Han anklagedes for at forfalske teater-billetter og testamenter og maatte tilsist flygte fra byen; han havde nemlig bedraget en guldsmed ved navn Marano for 60 guldpenge ved et løfte om at være ham behjælpelig med at finde en begravet skat ved hjælp af magiske midler. Marano gik ned i hulen og opdagede, ikke nogen skat, men en skare af Balsamos medhjælpere, der, forklædte som underjordiske aander, pryglede ham dygtigt igjennem. Rasende over bedrageriet svor den ulykkelige guldsmed paa at ville myrde Balsamo, der dog kom sig i sikkerhed til Messina, hvor han traf sammen med en omstreifende alkemist ved navn Althotas, der talte flere forskjellige sprog. De reiste til Aleksandria og havnede tilslut paa øen Malta. Her forblev de i nogen tid og arbeidede i laboratoriet hos malteser-riddernes stormester. Efter Althotas' død drog Balsamo til Neapel. Derefter besøgte han Rom og giftede sig med en smuk pige af folket, Lorenza Feliciani. I selskab med en svindler, der kaldte sig marki d'Agliata, havde han en række mærkelige oplevelser i Italien, Spanien og Portugal.

I 1776 kom han til London. Under sin karriere havde han hidtil gaaet under forskjellige navne, men fra nu af kaldte han sig grev di Cagliostro, »undergjører«, specielt i medicin. Han bar altid

med sig to hemmelighedsfulde substanser — et rødt pulver, som han kaldte »materia prima«, »hvormed han forvandlede uædle metaller til guld,« og sin »ægyptiske vin«, hvormed han forlængede livet. Han forudsagde gevinst-numrene i et lotteri og indvikledes i vanskeligheder med en bande svindlere, der gjorde, at han maatte flygte fra England, for at undgaa at blive fængslet. Efter at have flakket om i forskjellige lande — Belgien, Holland, Tyskland og Rusland — kom han til Paris, hvor han nedsatte sig som virkelig trylle-kunstner og grundlægger af det ægyptiske frimureri, hvis sande form antoges at være meddelt Cagliostro af den store Kofta eller ægypternes ypperstepræst. Balsamo indstiftede ogsaa en orden for kvindelige frimurere, for ikke at berøve kvinderne de høiere grene af den okkulte videnskab. Magt over aande-verdenen lovedes dem, som optoges i den ægyptiske frimurer-orden. Det er vanskeligt at sige, hvor Cagliostro blev indviet i frimureriets grader. Dette spørsmaal har beskjæftiget mange, uden at det dog er lykkedes at kaste lys derover. Hans første ægyptiske loge aabnedes i Strassburg 1779. I 1782 indviede han logen »La Sagesse Triomphante« (»Seirende Visdom«) i Lyons, og i 1785 den berømte loge i Paris. Cagliostro betragtes som den største bedrager paa frimureriets omraade. Hans fordringer forkastedes af broderskabets engelske medlemmer og af mange loger paa fastlandet. Men faktum er, at han holdt tusener for nar. Cagliostro erklærede, at Moses, Elias og Kristus var ordenens øverste. Den ægyptiske ordens møder var igrunden intet andet end spiritualistiske seancer, under hvilke man kom i samkvem med himlens beboere.

Hans ophold i Paris vakte den største opsigt. Gravyrer, medaljoner og marmor-byster af ham prydede alle butik-vinduer. Han kaldtes »den guddommelige Cagliostro«. Der var slips og hatte à la Cagliostro. Han skjænkede store summer til de fattige og helbredede gratis deres sygdomme, til stor forbitrelse for de praktiserende læger. Hans hus var altid fuldt af fornemme gjæster, der kom for at overvære de mærkelige seancer. Man kom for at spise til aftens med Voltaires og Rousseaus skygger eller andre afdøde mærkelige mænds fra den gamle og moderne tid, der kaldtes op fra det »uhyre dyb« for at more et forlystelses-sygt aristokrati. Hvorledes fremmanedes disse skikkelser? Kunsten bestod i anvendelse af hul-speil, skjulte medhjælpere og af billeder, der dannede sig ved røgen af den brændende virak.

Arthur Edward Waite, forfatter af forskjellige værker om troldomskunstens og alkemiens historie, erkjender vistnok, at Cagliostro anvendte slue kneb, men synes dog at anse ham for at være i besid-

delse af visse okkulte gaver, der ikke lidet hjalp ham i udøvelsen af hans kunst. Om charlatanens karriere i Paris siger Waite: »Han paatog sig nu rollen som praktisk magiker, og forbausede byen ved at fremmane skikkelser, som han, efter vedkommende besøgers ønske, fik til at vise sig enten i et speil eller i et kar med klart vand. Disse skikkelser repræsenterede saavel døde som levende væsener, og da leilighedsvis en hemmelig forstaaelse med andre næsten synes at have været umulig, er der grund til at antage, at han har frembragt resultater, som undertiden maa have forbauset ham selv. Hele Paris forundrede sig over hans kunster, og man paastaar for alvor, at Ludvig 16. i den grad lod sig bedaare af »den guddommelige Cagliostro«, at han erklærede enhver, der fornærmede ham, for skyldig i majestæts-forbrydelse. I Versailles skal han, i nærværelse af mange fornemme folk, i speile og kar ikke blot have fremmanet afdødes gjenfærd, men ogsaa mange levende mænd og kvinder, der udvalgtes af de forbausede tilskuere.«

Sandheden var maaske, at Cagliostro var stødt paa nogle hypnotiske og telepatiske fakta, som, da de fremstilledes med den eiendommelige iscenesættelse, frembragte en lige saa forunderlig virkning som tryllekunster.

Man har i grev Beugnots memoirer en interessant skildring af magikeren. Greven mødte ham i madame Motte's hus i Paris. Beugnot siger: »Cagliostro var af middels høide, kraftig, havde en olivengul hudfarve, en meget kort hals, rundt ansigt, store øine og en bred opstopper-næse; hans haar-frisyre var meget eiendommelig, idet de lange lokker var sammenbundne i en knude.

Han bar den dag en graa kjole af fransk snit, med guld-bræmmer, en skarlagenrød vest, røde bukser, kaarde og en hat med hvid fjær, en saadan, der endnu benyttes af jøglere, tand-trækkere og af praktiserende læger, som udbyder sine apoteker-varer til salgs ude paa gaden. Desuden havde han kniplings-mansjetter, flere kostbare ringe og antike sko-spænder, der skinnede, som det skulde have været virkelige diamanter. Hans hele person gjorde et dybt indtryk paa mig. Jeg lyttede til hans tale. Han talte et slags blandings-sprog, halvt fransk og halvt italiensk, og anførte mange citater, der kunde være arabiske, men som han dog med lethed oversatte. Jeg kunde ikke erindre noget mere af, hvad han sagde, end at han havde talt om himlen, stjernerne, den store hemmelighed, om Memfis, ypperstepræsterne, transcendental kemi, kjæmper og uhyrer, om en by, ti gange saa stor som Paris, i Mellem-Afrika, hvor han havde korrespondenter.

Den 22. august 1785 blev Cagliostro ifølge et lettre-de-cachet arresteret og kastet i Bastiljen som anklaget for delagtighed i »Halsbaand-sagen«, saaledes som den kaldes i det franske parlaments arkiver. Frifunden af retten, blev han paa Ludvig 16.s befaling forvist fra Frankrige. Han reiste til England, hvor han den 20. juni 1786 forudsagde Bastiljens fald, idet han forsikrede, at den vilde jevnes med jorden og forandres til en offentlig plads. Hvorledes denne spaadom gik i opfyldelse, kan historien bevidne.

Cagliostro havde et særegent segl, hvorpaa de hemmelighedsfulde bogstaver *L. P. D.* var indgraverede. Disse bogstaver antoges at staa som forkortelse for den latinske sætning: *Lilia pedibus destrue*, der oversat betyder: »Træd liljerne under fødder,« og som indeholder en allusion til det franske monarkis tilintetgjørelse. Mange teosofiske forfattere har havt en ubetinget tro paa Cagliostros mission og anseet ham som den hemmelige udsending for et okkult selskab, der arbeidede for menneskeslægtens gjenfødelse.

Denne idé har Alexandre Dumas père behandlet i en række høist romantiske romaner om Cagliostros person, under titlerne »En doktors memoirer« og »Diamant-halsbaandet«.

Efter at have udtalt sin spaadom om Bastiljen drog Cagliostro til sit gamle operations-felt, fastlandet. Det lykkedes ham ikke med sine fordringer paa at besidde okkulte kræfter at gjøre indtryk paa det nøkternt beregnende, praktiske engelske folk. Frimurerne afviste ham med haan og spot; der findes et sjeldent kobberstik fra denne tid, som fremstiller den berygtede magikers demaskering i en af Londons loger. De forskjellige landes politi-autoriteter var paa denne tid fuldt vidende om Cagliostros bedragerier. Han blev forbudt at praktisere sit særegne loge- og frimurer-system i Østerrige, Tyskland, Rusland og Spanien. I 1791 drog han til Rom. Her blev han af kjætter-domstolen dømt til døden som troldmand og frimurer; men pave Pius VI forandrede straffen til livsvarigt fængsel i fæstningen San Leon, Urbino. Her henslæbte han i stilhed sit liv i et mørkt, underjordisk hul lige til sin død i aaret 1795. En inspektør for italienske fængsler, som besøgte fæstningen San Leon 6. mars 1795, meddeler, at han saa en sætning skrevet paa muren med Cagliostros egen haand. Cagliostros hustru døde i et kloster, dybt angrende sine synder.

*
* *

Cagliostros hus i Marais-kvarteret, Paris, staar endnu — et minde i sten om den tidligere eier. Det ligger i rue St. Claude paa et hjørne af boulevard Beaumarchais. Det eiedes oprindelig af marki

d'Orvilliers og udvalgtes og monteredes af kardinal de Rohan som residens for den store kofta. Det mørke, gamle hus har havt sin særegne historie. Cagliostro flyttede derfra 13. juni 1788, i anledning af sin forvisning fra Frankrige. Under hele den store revolution blev huset staaende lukket og urørt. 18 aar hengik i uforstyrret ro. Støvet lagde sig tykt i laboratorierne, i seance-værelserne og salonerne; edderkopper spandt sine net i de forgyldte tage. Endelig aabnedes husets døre i Napoleons tid, 1805, og møblementet samt sjeldne kuriositeter, der havde tilhørt den afdøde aandebesværger, bort-auktioneredes. En nysgjerrig mængde samlede sig under salget af de forskjellige gjenstande, som retorter, smeltedigler, eliksirer osv.; man tog huset i nærmere øiesyn og opdagede de hemmelige trapper, der førte gjennem bygningens mure. I 1855 foretog man nogle reparationer. De store saloner afdeltes i mindre værelser.

Folk passerer dette spøgelse-hus hver dag, men ikke én af hundred ved, at den store troldmand engang boede der i pragt og herlighed. Som en uhyre sfinks slumrer det i det 19de aarhundreds sollys, lykkelig uvidende om verdens travle larm udenfor, og drømmer sig tilbage til den gamle tid med dens kjærlighed og skjønhed, dens trylleri og hemmelighedsfuldhed. Hvis disse stumme vægge kunde tale, hvad vilde de ikke kunne fortælle os om overtro og daarskab! Ja, i dette gamle hus, der skriver sig fra tiden før revolutionen, fra det gamle régime, boede den store aande-besværger Cagliostro, da han var paa toppunktet af sin berømmalse, mægtig som en statsmand, beundret og tilbedt af fyrstelige taaber. Opskræmtes han aldrig i disse gyldne aar af sit liv ved syner af kjætter-domstolens fangehuller, der stod færdige til at modtage ham?

En memoire-forfatter fra denne tid, som oftere besøgte Cagliostro, giver følgende livfulde skildring af en af de scener, der spilledes i hans hus:

Det er nat. Lygterne kaster et svagt, dæmpet lys paa Paris' gader. Stilhed ruger over byen. Ikke en lyd høres undtagen fodtrinnene af patruljen, der gjør sin runde. I rue St. Claude hersker der dog idel larm og forvirring. En stor »soirée magique« skal holdes i grev de Cagliostros hus. Tunge, gammeldagse vogne staar foran døren, kuskene strækker sig søvnige paa bukkene, og fakkelbærerne fordriver tiden med alskens skjæmt og løier. Der høres en rammel i gaden — afveien, lakeier! Her kommer kardinal, prins Louis de Rohan's vogn. Faklerne blusser. Tjenere i pragtfulde livreer af rødt og guld, med pudrede parykker, aabner vogndøren og slaar trappen ned. Kardinalen, den hyppige gjæst i det kongelige

palads i Versailles, en fin verdensmand og alkemist, stiger ned. Han er indhyllet i en mørk kappe, der tager sig ud som forklædning, men som han kun bærer for høflighedens og konveniensens skyld. Han træder ind i sin gode ven, Cagliostros hus. Derinde er alt som i et eneste flammehav. En byste af den guddommelige Cagliostro i legemsstørrelse pryder forhallen. De besøgende modtages i et smukt møbleret værelse i anden etage. Bag dette er seance-rummet, et mystisk værelse med mørkt draperi. Det oplyses ved vokslys i høie sølvstager, ordnede i mystiske femkanter og trekanter.

Midt i rummet staar et bord med et sort klæde, hvorpaa symbolerne paa rosenkreuzernes høieste grad er broderte i rødt. Paa bordet er aande-besværgerens kabalistiske apparater anbragte — meget smaa ægyptiske figurer af Isis, Osiris, flasker med vievand, og en stor kugle, fyldt med filtreret vand. Nu tager gjæsterne plads i en cirkel omkring alteret og danner en magnetisk kjæde. Ind træder saa Cagliostro, den store kofta, manden, som har levet tusener af aar, klædt i pragtfulde klæder. Den clairvoyante føres derpaa ind — en engleren pige, som fødtes under en vis konstellation, med fine nerver, meget sensibel og med blaa øine. Hun opfordres til at knæle ned foran kuglen og sige, hvad hun ser deri. Cagliostro foretager nogle haand-bevægelser over hende og befaler aanderne at gaa ind i vandet. Pigens sjæl gjennemtrænges af den magnetiske dunst, der udstrømmer fra magikeren. Hun faar krampe-trækninger, skjærer tænder og erklærer, at hun ser begivenheder, der netop i øieblikket finder sted i Wien, St Petersburg, Rom og Kamsjatka.

Enhver af gjæsterne er henrykt. Kardinal de Rohan er aldeles begeistret og hæver aande-besværgeren til skyerne. Hvor forunderligt og fortryllende! Albertus Magnus, Nostradamus og Apollonius af Tyana er for intet at regne i sammenligning med den almægtige Cagliostro. Han er i sandhed efterkommeren af de ægyptiske undergjørere.

Paa seancen følger en banket. Rosenblade drysses ned over gjæsterne fra det forgyldte tag, parfyme-vand plasker i fontænerne, og et skjult orkester af violiner, fløiter og harper spiller bløde melodier. Scenen minder en om de romerske vellystlinges glimrende fester i keiserdømmets forfalds-periode. Den elskværdige Lorenza Feliciani, magikerens hustru, fører en meget lærd diskurs om sylfer, salamandere og gnomer, i rosenkreuzernes jargon. Hed af kjærlighed og champagne, stirrer kardinalen forelsket paa hende. Men han tænker hele tiden paa den aristokratiske Marie Antoinette, der behandler ham med saadan grusom foragt. Men Cagliostro har lovet at vinde

dronningen for ham, at smelte hendes is-hjerte med sine trylle-drikke. Lad ham blot eie hans sjæl en liden stund. Alt vil blive godt. Ja i sandhed, altid saa godt, at man kan føre den stolte prælat i Bastiljen og magikeren for kjætter-domstolen i Rom.

Natten svinder. Lysene i hallen brænder lavere og lavere. Endelig siger de fornemme damer og herrer farvel. Naar den siste vogn er forsvundet i mørket, gisper Cagliostro og hans hustru søvnige og trækker sig tilbage til sine sove-værelser. Roms augurer, siger en latinsk digter, kunde ikke se paa hverandre uden at le, Cagliostro og Lorenza byder hinanden godnat med dette smil, bag hvilket der ligger en uberegnelig list og forslagenhed. Sfinksens maske er faldt fra deres ansigter, og de kjender hinanden som charlataner og bedragere, der spekulerer i et overtroisk samfund. Magikeren er alene. Han sætter sit voks-lys paa skrivebordet og kaster sig i en lænestol foran den store forgyldte kamin med de mange plastiske figurer og sælsomme billeder. Flammerne af den knitrende ild danner alle slags fantastiske former paa gulv og tag. Udenfra tuder vinden i skorstenen som en fortabt aand. De broderede figurer paa tæpperne antager uhyggelige former, det varsler ondt — alguaziler, inkvisitorer i munkekutter og sluttere med rustne nøgler og lænker.

Men magikeren ser intet af alt dette, hører ikke vindens advarende raab; han tænker blot paa sine nylig stiftede loger for ægyptisk okkultisme og paa de gyldne louisdorer, der skal trylles frem af de parisiske narres pengekasser.

„Phyllis er mit hjertes lyst.“

(Af C. I. Wills. Oversat af Aagot Holst).

»No. 193. En blaa emaljeret snus-daase i guld, prydet med billedet af mrs. Walton Hayes som Juno, efter sir Joshua Reynolds's maleri. Daasens bund aabnes ved en hemmelig fjær og aabenbarer derved et beundringsværdigt miniatyr-billede af en ung dame i Watteau-dragt, malet af Petitot. Signeret og dateret. Der er ogsaa et lidet rum, som indeholder en haarlok.«

Saaledes blev den lille snusdaase beskrevet i katalogen over den store Walton Hayes samling.

Mrs. Walton Hayes havde været en miss Walton, en stor skjønhed

og eneste arving til The Moat, der var et prægtigt gods i den vakreste del af Kent, og som havde været i Walton-familiens eie før rose-krigenes tid. Det store maleri af den siste af hendes gamle slægt var et af sir Joshuas mesterværker. Julia Walton stod i sin paafugl-vogn; hun saa ikke netop truende ud, men hendes øie var som Jupiters skabt til at befale. Det er unyttigt at beskrive maleriet nøiere. Vi har seet det som kobberstik; og vi har seet det som en almindelig yndet radering; vi har beundret originalbilledet paa væggen i et velkjendt galleri, hvor de brune farver blir mørkere for hver dag, og skyggen sprækker paa en maade, som er sørgelig at se. Det blev malet i 1764, da sir Joshua stod i sin fulde kraft, før hans ryg blev bøiet af aar og ære, og det blev foræret mrs. Wallon Hayes paa hendes bryllupsdag »som et tegn paa ærbødig beundring fra hendes talrige undergivne paa The Moat«, — saa lyder indskriften paa rammen.

Da jeg betragtede den lille emaljerte daase, saa jeg i miniatyr Reynolds's store maleri i al sin oprindelige skjønhed; — det, som nu er brunt og gult paa maleriet, er det friskeste lyserødt og hvidt paa det lille billede. I sandhed en kongelig skjønhed! Mr. Reynolds gjorde ret, da han malte hende som Juno, og hvis jeg ikke tager meget feil, har Bill Hogarth nyttet det deilige, men grusomme ansigt i et af de mesterværker, som vi opbevarer saa omhyggeligt i samlingen i Lincoln's Inn Fields. En deilig kvinde, — ja, men af en grusom, haard, hævngjerrig, patricisk type. Hendes udstrakte haand, som løseligt holder paafuglenes tøiler, forekommer mig fuld af ubøielig bestemthed. Tag væk paafuglene, vognen og skyerne, og hun kunde ligesaa godt være en romersk vestalinde, som med nedadvendt tommelfinger stemmer for en overvunden gladiators død, hvor bønfaldende han end ser hen til hende.

Jeg tog den lille daase op. Jeg er godt kjendt i Christies auktionslokale, for om jeg end ikke kjøber meget, omtaler jeg engang imellem de virkelig gode sager i et tidsskrift for samlere; — amatører priser sig lykkelige ved at høre min dom; men sælgerne liker mig ikke videre. De siger, jeg ved for meget. Jeg tog som sagt daasen op, og for mig, som har havt saa meget med sligt at gjøre, var det let nok at finde den hemmelige fjær. Jeg trykkede paa den, og bunden af daasen gled tilside og aabenbarede Petitots triumf. Det var en hyrdinde, — en fortryllende liden hyrdinde i stribet silkeskjørt.

Der sad hun paa en moseklædt klippe, en nydelig liden skikkelse i sine høihælede sko, med fintformede korslagte ankler, figuren var en ung piges paa overgangen til at blive kvinde. Hudfarven var rød og hvid, munden bueformet og svulmende, øinene store, milde, blaa og uskyldige; det deilige haar flød i gyldne bølger ned over de runde, hvide skuldre, lige til albuen. Kunstneren havde ikke havt hjerte til at male haaret pudret.

Ansigtet smilte til mig, som dets lykkelige besidder uden tvil havde smilet til daasens eiermand for hundred og tyve aar siden. Lige overfor billedet var et smalt aflangt rum, som indeholdt en lok guldgult haar, og nedenunder var graveret ind i guldet denne vel kjendte linje:

»Phyllis er mit hjertes lyst!«

Jeg nynnede uvilkaarligt for mig selv:

»Phyllis er mit hjertes lyst,
skiftende som havets vover,
holder sjelden, hvad hun lover,
glæder dog hvert men'skebryst!«

Og saa randt hele historien mig ihu, den uhyggelige historie om den rasende Juno, den vakre Jack Hayes, og den ulykkelige Phyllis, som var hans hjertes lyst. Desto værre for hende, stakkels barn!

Lad os gaa tilbage til den tid, da Julia Walton sad og ventede i sit værelse paa The Moat for at skjænke kaptein Hayes den samtale, han havde bedt om. Væretset var en triumf for den tids dekorative kunst. Det var høit og stort, væggene var holdt i hvidt og guld, korintiske søiler med gyldne kapitæler delte det i flere rum og to uhyre speile, en overordentlig kostbarhed i de dage, lod værelset synes endnu større, end det virkelig var. Mellem og over søilerne var der udskaaret træværk, der tjente som rammer for allegoriske grupper i haut-relief. Gobeliner skjulte halvt dørene med deres prydelser af forgyldte frugter og blomster. Et elegant spinet og en harpe vidnede om eierindens smag og rigdom. Et blødt tæppe fra Ambusson dækkede gulvet i midten, mens en poleret bord af indlagt træ dannede som en ramme om den kostelige væv. I den aabne marmor-kamin brændte en lystig ild, foran hvilken en stor persisk kat døsede. Det eneste store buevindu vendte ud til den gammeldagse have med sine klippede hække og rosentrær. Taget forestillede en himmel, hvor smaa amoriner dansede lystigt paa skyerne og smilte ned til værelsets beboer.

Den forældreløse arving til The Moat sad foran kaminen. Hun lænede sig ikke tilbage, for folk brugte ikke sligt dengang. Haaret var pudret, og ovenpaa det bar hun en liden kappe af fint indisk musselin; et kniplingstørklæde laa korsvis over brystet, fæstet med en liden diamant-naal. Hun bar ogsaa et slags overkast af sort silke og en kjole af tyk lyseblaa stribet atlask. Fødderne hvilte paa en skammel, mens hun tog frem en duftende billet og atter igjen læste den.

»Det er et daarligt tegn,« tænkte hun, og saa paa det store ur paa kamin-gesimsen. »En elsker burde være utaalmodig, og damen tilbage-

holdende. Jeg er bange for, at rollerne er ombyttede her!« Og hun sukkede.

»Kaptein Hayes, frøken,« sagde den livréklædte tjener, idet han slog døren op; og kaptein Jack traadte smilende og tillidsfuld ind med en mine som en Aleksander.

Han var i fuld uniform; og jeg behøver vel ikke nærmere at beskrive de vakre dragter, som general Hill's kavaleri-officerer bar. Vi har seet kaptein Macheath, vi har seet oberst Tarleton, og vi kjender ogsaa Jack Sheppard. Kaptein Jack Hayes saa saa prægtig ud som alle disse tre tilsammen. Han var klædt i skarlagenrødt, opslagene var foret med hvid silke, og et tørklæde af kostbare Mecheln-kniplinger var knyttet under halsbindet. Naturligvis havde han knæbukser og støvler, og da han stak sin nette, sorte, trekantede og guldbræmmede hat under armen, slog han hælene sammen, hvorved det klirrede krigersk i hans sporer; derpaa gjorde han en dyb bøining for damen, et af disse buk, som Hill's officerer var berømte for.

»Deres ærbødige tjener, frøken,« udbrød han.

Damen paa sin side havde reist sig og hilsede ham med en dyb neien. De bukkede og neiede bestandig i de dage. Naar en ung herre er ifærd med at byde en ung dame sin haand nu til dags, begynder de sandsynligvis med at nikke til hverandre. Jeg liker nu den gamle maade best.

Men den vakre kaptein Hayes indskrænkede sig ikke bare til buk. Han greb arvingens haand og førte den ærbødigt til sine læber.

»Jeg benytter leiligheden til at takke Dem for den venlighed, hvormed De har tilstaaet mig denne samtale,« sagde han, og idet han fremdeles holdt hendes finger-spidser mellem sine, førte han hende tilbage til hendes plads.

»Det er mig, kaptein Hayes, som kan være Dem forbunden, for jeg tager jo Mars bort fra hans pligter. Hvis alt gik ret til, burde De nu være ifærd med at holde øvelser med Deres soldater og fordreie hoderne paa Maidstones skjønheder.«

»Miss Walton, De er grusom; men De tager mig ikke bort fra nogen pligt; De tillader mig blot at være optaget af den behageligste tjeneste, vi krigsmænd kan have. Hvor kan vel Mars mere passende være end ved Venus's alter?«

»Kaptein Jack, De kommer med for mange forsikringer.«

»Jeg ved nok, miss Walton, at De tager en god del af, hvad jeg siger, for løst snak; men tro mig, der findes ikke svig i mig.«

Og nu rømmede kapteinen sig. Miss Waltons øine lyste af undertrykt fornøielse. Deres blikke mødtes. Damen rødmede lidt, og herren

skjulte sin synlige forlegenhed ved at tage sin snusdaase frem. Først bød han miss Walton en pris og forsynte derpaa sig selv.

Kaptein Hayes havde været heldig i sit kurmageri. Han var en ung, kjæk fyr, kavalerikaptein, en bredskuldret og smallivet Don Juan, en godmodig, letsindig person, og han havde øst sine penge saa grundigt ud til alle sider, at nu havde han ingen igjen. Han drak, han bandede, og han spillede, som skik og brug var i hine dage. Hvis jeg siger, at kaptein Hayes aldrig gik ganske ædru tilsengs, saa vil jeg dermed bare paapege, at kaptein Jack gjorde som alle de andre officerer. Men hans hænder skjælvede alligevel ikke efter al natterangelen, og hans farve var saa klar som en ung piges. Vi maa huske paa, at kapteinen bare var 28 endnu! Og saa havde han hver morgen en times ordentlig fægtning med sergeant Chopper og var en ivrig jæger; det var et stolt syn at se ham tilhest. Og alle kvinder tilbad ham, hvilket han meget godt vidste. Men kaptein Jack, som kneb en blomsterpige i kindet eller gjorde kur til en teaterstjerne, og kaptein Hayes, som havde en høitidelig sammenkomst med herskerinden til The Moat var to meget forskjellige personer.

»Miss Walton,« sagde kaptein Jack, idet han endelig tog mod til sig, »jeg er bange for, at De aldrig vil glemme dristigheden af det forslag, jeg er ifærd med at fremsætte. Der er bare en ting, jeg beder Dem om at tro; — jeg sværger ved min ære som mand« (og han saa meget ærlig og mandig ud, da han sagde det), »at min handling ikke er dikteret af beregning. De er en rig arving, miss Walton, og jeg er bare en fattig soldat! Mit livs største ærgjerrighed er, — maa jeg sige Julia? — at tilbringe det ved Deres fødder!«

Her reiste damen sig, og kaptein Hayes bøiede det ene knæ. Jeg er ræd for, at det ikke var første gang, han knælte for en dame, — i ethvert tilfælde gjorde han det godt.

»Tør jeg haabe? Miss Walton — Julia, vil De skjænke mig en gunstig tanke?« Og kapteinen dækkede hendes hvide haand med kys.

Hun trak ikke haanden tilbage.

»De er meget fremfusende, kaptein Hayes,« sagde hun, »men De har talt mandigt, og jeg haaber sandt. De er mig ikke ligegyldig, kaptein Hayes. Jeg rødmer over at tilstaa det, jeg ved, at det ikke er kvindeligt.«

Kapteinen havde reist sig. Damen vedblev.

»Aa, Jack,« sagde hun lidenskabeligt. »Jeg, — jeg elsker den jord, du træder paa!« Og saa brast hun i taarer.

Jeg tror, selve amorinerne i taget rødmede ved at høre det. Men det lod ikke til at overraske kaptein Jack et gran, han vidste, at alle kvinder forgudede ham. Saa aabnede han armene, som om det skulde

saa være, og arvingen til The Moat skjulte sine rødmende kinder ved hans brede bryst.

Tredive tusen pund om aaret, The Moat, Kents erklærede skjønhed til hustru, et stort hus i den fineste del af London, — det var en stor gevinst selv for den vakreste mand i regimentet.

Omfavnelsen varte en lang stund, øiensynlig til begge parters tilfredsstillelse. Tilsist rev miss Walton sig løs og begyndte at ordne sine lokker, og kapteinen satte sig seirs-sikker ved hendes side. De snakkede om alle de ting, elskende pleier at snakke om, og saa reiste kapteinen sig langt om længe for at gaa.

»Nei, kaptein John,« sagde Julia Walton, »De maa ikke forlade The Moat uden at nyde godt af gjæstfriheden i det hus, som De saa snart kan kalde Deres.«

Hun ringede.

»Bed Phyllis,« sagde hun til tjeneren, »bringe os en kop chokolade?«

»Nu kaptein,« sagde arvingen spøgende, »nu vil jeg gjøre Dem opmærksom paa, at jeg ikke vil have nogen leflen med min yndige Phyllis, — for hun *er* yndig, som De snart skal faa se!«

»Ingen soldat, kjære miss Walton,« svarede kaptein med militær kjækhed, »bryr sig om at gjøre kur til pigen, naar han kan kysse herskerinden.«

I det samme aabnedes døren, og Phyllis traadte ind.

Hvis nogensinde en ung pige var skabt til at frembringe hjerteve hos det andet kjøn, maatte det være Phyllis. Jeg tror det, endda jeg bare har seet hendes billede, — og det troede kaptein Jack Hayes ogsaa, som han stirrede paa hende med overrasket beundring. De to skjønheder dannede en glimrende modsætning. Phyllis var den yngste, en blond, uskyldig, barnlig skjønhed, det søde ansigt oplystes af et mildt smil, mens hun slog øinene ned, som det sømmede sig for en kammerpige i de dage, Der var noget rent og ubevidst ved dette yndige ansigt, som stod i stærk modsætning til miss Waltons stolte selvtilfredse skjønhed.

Phyllis neiede for sin unge herskerinde, da hun kom ind med chokoladen. Hun neiede ogsaa for den unge officer, da hun bød ham hans kop, og hun rødmede dybt, hvad der bare gjorde hende endnu sødere.

»Du behøver ikke at være ræd for kapteinen, Phyllis,« sagde hendes herskerinde i en kjærlig tone, »for jeg haaber, du kommer til at opvarte ham mange gange. Ja, Phyllis, kaptein Hayes skal blive min mand, og du er den første, jeg fortæller det til. For jeg skal sige Dem, hun er mer end min pige, kaptein, hun er min veninde og fortrolige.«

»Hun og jeg er i sandhed lykkelige, miss Walton, som har en saa henrivende herskerinde.« Dette blev ledsaget af et buk.

»Hvorfor ønsker du mig ikke til lykke, barn,« raabte den lykkelige brud. »Du forudsaa det jo selv imorges, da kapteinen red frem for døren. Aa, Jack, jeg er ræd for, at lille Phyllis gjættede min hemmelighed!«

»Jeg ønsker Dem af hjertet tillykke, miss Julia,« udbrød den unge pige og saa med umiskjendelig hengivenhed paa sin seirs-stolte herskerinde. »Og jeg haaber, Deres naade vil gjøre miss Julia lykkelig.«

»Godt sagt, barn, — det skal ikke være Jack Hayes's feil, om hun ikke blir det,« lo kapteinen.

De elskende skiltes, som elskende pleier, og de to unge piger stod og saa beundrende efter ham, mens han red afsted og kyssede paa haanden til sin dame.

Naturligvis var hans tanker opfyldt af Julia Walton; men hvad er det for en vise, denne skarlagen-klædte Lotario fløiter? Fortsæt det ikke! Lykkeligvis kunde Julia Walton ikke høre ham, for det var »Phyllis er mit hjertes lyst.«

Jeg tror ikke, familierne i nabolaget likte, at deres sønner blev snydt for arvingen til The Moat. De kaldte ham »eventyrer« og »lykkejæger«, den vakre kaptein Walton Hayes; ved det ægteskab føiede han nemlig navnet Walton til sit eget. Han tog afsked fra tjenesten og helligede sig udelukkende til at gjøre sig behagelig for den vakre Julia, føre overopsynet med eiendommen og gaa paa jagt. Men den skjønne dame var en temmelig streng frue. Lig Omfale nøiede hun sig ikke med at bære sin helts løvehud; hun tvang ham ogsaa til at bruge tenen. Stakkars kaptein Jack! At læse høit var ikke hans stærke side, men han fik være saa god at lære det. Mrs. Walton Hayes var en beundrer af romaner i Richardsons aand: hun blev aldrig træt af »Pamela«, »Sir Charles Grandison« og »Clarissa«. Skjønt denne siste var udkommet tyve aar i forveien, var helten, den slemme Lovelace, fremdeles lige meget paa moden.

Denne kjække, muntre indsmigrende skurk var hver kvindes hemmelige ideal — og den sande grund til, at Julia Walton sagde ja til Jack Hayes, var maaske den, at hun i sit inderste hjerte saa paa ham som en legemliggjørelse af hin uimodstaaelige synder. Da den vakre Julia først lagde »Clarissa« i hans haand og mildt sagde: »Læs for mig, Jack, jeg vil du skal dele mine glæder, og min yndlings-bog vil være dobbelt underholdende, naar du læser den for mig,« likte ikke kapteinen at sige nei. Han snublede over alle de lange ord, men gik videre med dødsforagt. Hun rettede aldrig paa ham, hun vilde ikke gjøre sin vakre mand flau. Hun bare smilte, naar han strævede med gamle Richardsons flerstavelses-veltalenhed. Grunden var, at hun syntes om at have ham om sig bestandig, og høit-læsningen var bare en undskyldning for at beholde

ham hos sig. Hun red ud med ham ogsaa, og sad paa bredden, naar han fiskede, skjønt hun gyste, naar han høfligt satte agn paa for hende, for at hun kunde fange nogle af karperne i den gamle, dybe fiskedam, hvor de havde opholdt sig over hundred aar.

De udfoldede en storartet gjæstfrihed, og naar damerne havde trukket sig tidlig tilbage, som de brugte dengang, bød kapteinen om mere vin og blev den gamle Jack Hayes igjen. Og saa holdt de det gaaende, til tjenerne maatte bære gjæsterne til vognene og husherren til hans seng. Men dette var noget ganske almindeligt i de dage, og ingen tænkte værre om dem for det. (Sluttes.)

Tysklands civil-lovbog.

(Efter prof. **Rudolph Sohm** i *Forum*).

Den 1. januar 1900 vil der ske en stor omvæltning i Tysklands civil-lovgivning. Paa den dag vil den nye *civil-lovbog* for hele Tyskland træde i kraft. Hvad betydning har det?

Siden slutningen af det femtende aarhundred har Tyskland været de dokumentære rettigheders land. Landets civil-lov repræsenteredes af corpus juris civilis, et latinsk værk, ganske uforstaaeligt for lægfolk.

En uafladelig kamp er der siden da ført mellem det hele riges »romer-love« og de enkelte staters og kommuners egne love og bestemmelser.

Man kan kun forklare denne omstændighed derved, at det Tyske Rige var svagt i middelalderen. I England og Frankrige tog kongedømmet sig af lovene og søgte fra det 14. aarhundred af at tilveiebringe en ensartet national lovsamling. Det Tyske Rige var ikke istand til en saadan opgave i det 14. og 15. aarhundred. Da Tysklands rets-system blev fuldstændig overladt til sine egne resurcer, maatte det snart blive reduceret til en tilstand af opløsning og lokal ufuldkommenhed. Paa en tid, da den altid større samfærsel og kommercielle sammenslutning med bestemthed forlangte et mere ensartet system i handels-lovgivningen, var det kun naturligt, at romerretten, som i teorien alt længe havde været almindelig anerkjendt, skulde blive den raadende. Dette fandt ogsaa sted i 1495 ved oprettelsen af »Reichskammergericht«, og det blev da bestemt, at afgjørelserne ved denne høieste domstol i landet skulde grundes paa romer-retten. Siden den tid har der været mange konflikter mellem

rigets »romer-love« og de enkelte provinsers og staters love. I det sekstende og syttende aarhundred havde det romerske lov-system overmagten, støttet som det var af hele den tyske rets-videnskab, som var baseret udelukkende paa romer-retten. Videnskaben ansaa de hjemlige systemer for retslig procedyre for irrationelle og barbariske. Da domstolene, som hyldede romer-retten, udøvede et fuldstændigt herredømme over hele lovgivningen, var følgen den, at de hjemlige eller stedlige love blev lidt efter lidt fortrængte og satte ud af kraft, medens det romerske rets-system vandt mere og mere indgang.

Først i det 18. og 19. aarhundred vinder Tysklands egne hjemlige love mere indgang. Disse nationale love blir da mere og mere trukket frem og forsvaret.

Paa rets-videnskabens omraade var tradition, sædvane, dengang repræsenteret af den romerske dokumentære lov. I »oplysningstiden« fremkom stærke angreb paa dette princip. Den keiserlige judicielle myndighed var imidlertid dengang ikke stærk nok til at kunne gjennemføre reformerne; ti det Tyske Rige var allerede i en tilstand af fuldstændig opløsning. I denne kritiske periode tog de hjemlige legislaturer ledelsen og gav sig i kast med øieblikkets spørsmaal. Signalet til angreb paa romer-retten blev givet af kong Fredrik Vilhelm I af Prøissen. Saa tidlig som 1713 dekreterede denne monark, at romer-retten skulde afskaffes i hans lande og erstattes af Prøissens hjemlige love. Bevægelsen blev almindelig, og snart indtraadte de moderne lovbøgers æra. Baierns lovbog blev grundlagt 1756, Prøissen fulgte efter i 1794, Frankrige i 1804 (code civile), Baden i 1809, Østerrige i 1811 (Das Oesterreichische Bürgerliche Gezetzbuch) og endelig Sachen i 1863. Overalt var løsenet: »Emancipation fra romerretten«. Den nationale og hjemlige lovbog skulde træde i steden for den fremmede, dunkle og forældede corpus juris.

Men den lykke, som disse nye lovbøger gjorde, var kun begrænset. De var kun anvendelige, hver i sin særlige landsdel, og mange tyske stater havde bibeholdt den romerske lov, indskrænkende sine reformer til nogle modifikationer. Frem for alt holdt imidlertid den tyske videnskab fast ved corpus juris civilis; Tysklands største rets-videnskabelige triumfer i det nittende aarhundred er identificeret med denne gren af videnskaben. Men hvad var nu resultatet af denne deling mellem videnskab og praksis? Jo, simpelt hen den, at de stater i Tyskland, som havde adopteret sine egne lov-systemer og selvstændige teorier, blev staaende udenfor al samvirken og forbindelse med retsvidenskaben som helhed. De nye systemer var ganske lokale og uden forbindelse med nationens almindelige intellektuelle liv.

Ligesom i middelalderen beroede ogsaa paa denne tid det dømmende rets-systems svaghed i Tyskland paa den lokalisering, der er uadskillelig fra den politiske splittelse.

Gjenoprettelsen af det tyske keiserrige blev derfor afgjørende for indførelsen af tysk lov. Saa tidlig som i 1874 blev de første skridt gjort til en ny tysk civil-lov, og dette arbeide er nu endelig blet fuldført. Under 18. august 1896 blev det nye system promulgeret af keiser Vilhelm II, og det vil træde i kraft 1. januar 1900; denne dag vil mindes, idet den viser afslutningen paa 4 aarhundreders bestræbelser i denne sag. Ved slutningen af det 15. aarhundred var romer-retten antaget i Tyskland, og nu, ved slutningen af det 19de, skal hele dette system fuldstændig afskaffes overalt i keiserriget. Kun i videnskabelig interesse vil romer-retten blive bibeholdt ved universiteterne. Som kunstværk er den uforgjængelig, men som et system af love forgjængelig. Den siste levning af hin storartede lov-bygning, som engang dominerede den ganske verden, svinder idag. Den nationale idé er seirende, og tysk lov for det tyske keiserrige er sluttelig blet sikret.

Tysklands nye civil-lovgivning er kun meget ringe romersk med hensyn til sin oprindelse. Systemet er samlet sammen hovedsagelig fra forskjellige provincielle lovbøger, som ovenfor nævnt, og først og fremst fra Prøissens og Saksens love. Men disse forskjellige nationale eller provincielle systemer er i den nye civil-lov bearbeidet og udviklet til større fuldkommenhed. De enkelte staters nationale love er forandrede til rigs-love, beregnet paa at skulle regulere det hele tyske folks liv, og til gjengjæld underkastet indflydelse af nationen som helhed. Tysk videnskab vil ogsaa omsider forlade den gamle romerske dokumentære lov og vil koncentrere sin energi paa belysningen og udviklingen af civil-loven. Videnskab og praksis vil blive forenet paany. Ligesom den tyske lovs forfald — og den romerske rets optagelse — i sin tid blev foranlediget ved det tyske keiserriges forfald, saaledes følger ogsaa den hjemlige lovs gjenindførelse nødvendigen af keiserrigets gjenoprettelse.

Det Tyske Rige udgik fra Prøissen, og civil-loven skylder ligeledes prøissisk lovgivning sin oprindelse. Indholdet er helt igjennem karakteriseret af en fuldstændig moderne aand, paa samme tid som det er udpræget tysk i væsen.

Hvortil kan denne moderne aand føres tilbage, og hvem skal man tilskrive æren for den nye aand i Tysklands civil-lov? Ingen uden handels-standen! Det var blandt byernes kommercielle elementer, at den magt opstod, som eventuelt skulde overvinde feodalis-

mens aand. Paa lignende vis vil det ikke være ueffent at kalde handelsmanden for »den nye tyske civil-lovbogs fader«.

Handels-standen var selvsagt den første, som ønskede et homogent system i civil-retten. De kommercielle forbindelser anerkjender ingen nationale grænser, men betragter hele verden som sit rette territorium. Handelsmanden forlanger følgelig overalt lige rettigheder. Handelsmanden var født fiende af rigets vedblivende splittelse i stater med en mængde forskjelligartede proces-bestemmelser og nationale og kommunale love.

Kjøbmanden krævede en rigs-lovbog, og hans første held i denne retning var istandbringelsen af et ensartet system i handels-loven. I 1861 blev der udarbeidet og af vedkommende stater vedtaget en lov, der angik det kommercielle samkvem i hele Tyskland. Da Tyskland blev keiserrige, blev denne lov ophøiet til rigs-lov. Men den grad af ensartethed, den skabte, var meget begrænset. Loven regulerede de personers pligter og rettigheder, som var engageret i handel, og behandlede kjøbmanden og hans underordnede saa vel som handels-organisationer og syndikater. Men den indeholdt imidlertid kun faa rets-bestemmelser vedrørende handels-transaktioner og var følgelig meget mangelfuld, hvilket maatte afhjælpes ved at laane fra de forskjellige staters og frie kommuners høist uensartede lovbestemmelser. Der var f. eks. en ensartet lov for handels-privilegier, men derimod ingen for kommercielle transaktioner i videre forstand. Alt dette vil nu blive forandret. Den nye lov omfatter individets ret og ordner de finansielle forhold i hele riget. Det er dens indhold; deraf dens helt igjennem merkantile aand.

Til grund for alle dens bestemmelser ligger betragtningen af individet som abstrakt. Den enkelte person har kun en eneste egenskab, nemlig som kreditor eller som debitor. Det er jo en betragtningsmaade, som trygt kan siges at være stemmende med kjøbmandens ideal.

Enhver omsætning og alt handels-samkvem forudsætter en vis frihed, og saadan frihed har loven ogsaa sikret. Individets ret respekteres. Man kan gjøre med sin formue, hvad man vil, og loven anerkjender ikke de former af eiendoms-rettigheder, som ikke er absolut fri.

Den nye tyske civil-lov fastslaar som et grundprincip beskyttelsen af en bona fide (i god tro gjort) erhvervelse.

Med hensyn til mobilier (løsøre) bemærkes, at loven overalt lægger det princip til grund, at en bona fide kjøber skal være sikret

besiddelsen af gjenstanden, selv om sælgeren ikke var den virkelige eier af samme.

Angaaende faste eiendomme (immobilier) bemærkes, at de ordnes ved de saakaldte grund-bøger (»Grundbuchsystem«), hvori alle rettigheder for faste eiendommes vedkommende maa være anført, hvis de skal være sikret gyldighed.

En bona fide kjøber er ogsaa her beskyttet saaledes som ovenfor nævnt ved mobilier, alt i en rask omsætnings og handels interesse.

Lov-bestemmelserne vedkommende den ægteskabelige eiendomsret er baseret paa fordelingen. Konens eiendom kan ikke røres og kan ikke tages for gjæld, stiftet af manden. Den sist nævnte har kun en begrændset ret til brug og administration. Paa den anden side taber konen dispositions-retten over sin medgift, skjønt hun beholder den som eiendom, idet manden har administrations-myndighed. Alt dette kan imidlertid forandres efter overenskomst mellem ægtefolkene, som man vil. For at overenskomsten skal blive gyldig overfor tredjemand, maa den indregistreres af vedkommende myndighed.

Med hensyn til arve-spørsmaal bemærkes, at den nye civil-lov ogsaa der beskytter den in bona fide værende tredjemand. — Hvordan kan nu denne kjende den rette arving, der er berettiget til at modtage betaling, skyldig testator, og likvidere gjæld? Lovbogens svar er det, at et af retten efter nøiagtig undersøgelse af testamentet udstedt »arve-certificat« er i alle henseender tilstrækkeligt til at beskytte den godtroende tredjemand, idet et saadant udstedt »arve-certifikat« akcepteres af domstolene som fuldt legalt bevis, uden hensyn til om den i certificatet anførte person er den retmæssige arving eller ikke. Den virkelige arvings rettigheder er annulleret, hvis han ikke er nævnt i »certifikatet«; den godtroende tredjemands interesser tages der kun hensyn til.

Aldrig tidligere er der taget saa meget hensyn til handelens og omsætningens interesser! Disse er de første og de afgjørende. Paa omsætning hviler alt. Handelsmanden dominerer civil-loven; den in bona fide værende tredjemand er den vigtigste person i lovbogen. Beskyttelsen af en bona fide erhvervelse gaar forud for eiendommens beskyttelse. Den tyske civil-lovbog er derfor først og sist et lov-system, som regulerer omsætningen.

Alle de øvrige fremtrædende træk i lovbogen er i overensstemmelse med denne synsmaade.

Der har hidtil været ofte tvil og strid med hensyn til loven vedrørende ihændehaver-papirer (banknoter, obligationer, checks osv.).

Dette spørsmaal er nu afgjort, idet loven bestemmer, at en bona fide ihændehaver af et saadant værdi-papir under ingen omstændigheder taber retten til samme, selv om han maatte have faaet papiret af en mand, der ikke var retmæssig eier. Det er ikke debitors vilje, men derimod den godtroende tredjemands formelt korrekte erhvervelse, som ansees for bindende og afgjørende. Her er formen og det ydre afgjørende.

Helt forskjellig herfra er lovbogens stilling til de transaktioner og overenskomster, som medfører mere eiendommelige og direkte forpligtelser. Hoved-opgaven her er at fastsætte forpligtelsen, medens spørsmaalet om formen kommer i anden række. Med hensyn til saadanne kontrakter gaar lovbogen ud fra det princip, at ikke kontraktens form eller andre rent ydre omstændigheder skal være det ene afgjørende, men derimod kontraktens natur og rækkevidde under hensyntagen til billighed og retfærdighed i hvert enkelt specielle tilfælde.

Aldrig tidligere har der været betroet domstolene saa stor magt! Domstolens mening gaar forud for ikke alene kontraktens form, men ogsaa lovens bogstav. Dog kun i de kontrakter og forhold, som berører særlige forpligtelser direkte mellem parterne.

I disse forhold er lovens tanke at beskytte den forpligtede mod overgreb, hvorimod det er det modsatte ved den først nævnte klasse af forpligtelser, saa som banknoter, checks osv., hvor loven udelukkende søger at varetage omsætningens interesser.

Hvis domstolen f. eks. finder, at den pengebod, der er stipuleret for kontrakt-brud, er for stor, har den fuld adgang ifølge loven til paa debitors anmodning at nedsætte denne bøde til et passende beløb. Det samme gjælder ogsaa mægler-kurtage. Efter anmodning af debitor kan domstolen reducere vedkommende mæglers godtgjørelse, hvis den synes overdreven, til et mindre beløb.

En anden paragraf i civil-loven bestemmer, praktisk talt, at alle transaktioner, som involverer en udnyttelse, en eksploitering af en anden person eller viser en tilbøielighed til at føre sig til nytte en andens nød, skjødesløshed eller uerfarenhed paa en saadan maade, at han tvinges til at betale en meget overdreven høi godtgjørelse for den ydede tjeneste, skal straks ansees for død og magtesløs. Heri ligger ogsaa en virksom beskyttelse mod aager. Dommeren er her den endelige opmand. I forbindelse med sin ovenfor nævnte ret til reduktion har domstolen magt til, i tilfælde af aabenbar aager, at løse debitor fuldstændigt fra enhver forpligtelse i kontrakten.

Loven forbyder end videre al judiciel procedure, som har til hensigt at skade en anden.

Kort sagt: Loven vedkommende transaktioner, som involverer direkte forpligtelser, begunstiger debitor, idet det betragtes som domstolens pligt at beskytte ham mod ethvert magt-misbrug fra kreditors side.

Den nye tyske civil-lovbog vil imidlertid ikke være udtømmende eller tilstrækkelig i sig selv, men skal suppleres af forskjellige rigs-love og provinsielle lovbestemmelser. De rigs-love, som bibeholdes, vedkommer hovedsagelig industrien; de provincielle love, som ogsaa vedbliver i kraft i civil-loven, er af »agrarisk« natur og befatter sig særlig med landvæsen.

Det var en overordentlig vanskelig opgave, men den er nu blet løst paa en glimrende maade. Et uhyre materiale er blet reduceret til 2385 pyntelige paragrafer. Tankerne findes udtrykt med klarhed og bestemthed, og gjennem hele værket er der en grei og aabenbar enhed og konsekvens i form og indhold. Ingen paragraf kan anvendes enkeltvis; forstaaelse og anvendelse maa være i overensstemmelse med lovbogen som helhed. At mestre denne indviklede række af forhold er sandelig ingen let sag.

Lovbogen er i en vis forstand ikke populær i *form.* Som ethvert værk af det slags vil det altid være lidt uforstaaeligt for lægmanden. Men efter *indhold* er lovbogen strengt i overensstemmelse med den folkelige aand og afpasset efter vor tid.

Universet og dets dannelse.

(Efter **Louis Guétant** i *L'Humanité Nouvelle*).

Alle videnskaber er skjønne; men blandt videnskaberne er der en, som i høiere grad end de andre øver tiltrækning paa det menneskelige sind, nemlig astronomien. Den er den mest generelle og interessante af alle videnskaber, fordi den omfatter hele universet og gjælder for alle tider og alle steder. I alle verdens lande hvælver den pragtfulde himmel sig over menneskene og aabner uendelighedens port for deres blikke og deres tanker.

Astronomien taler paa samme tid til sanserne, indbildningskraften, forstanden og hjertet. For vore øine gives der intet smukkere syn end en stjerneklar himmel med sine tusener af lysende

punkter. Astronomien ansporer vor indbildnings-kraft; ti den aabner for vor tanke et ubegrænset felt, ikke alene i udstrækning, men ogsaa i tid. Den taler til vor forstand; ti vi kjender ganske godt de fysiske love, som styrer disse kloder, der er adskilte fra os ved saadanne afstande, at lyset, som flyver afsted med en hastighed af 300,000 km. i sekundet, er en langsom budbærer, der aldrig bringer os andet end gamle efterretninger, — ja, vi kjender bedre disse love end lovene for vor egen organisme!

Endelig taler astronomien til hjertet. Ti den giver os haab om, at der findes andre og bedre verdener end denne stakkels klode, vi bebor, hvor egenkjærlighed, uvidenhed, dumhed, hykleri hersker med vælde. Naar vi ved synet af vor jords moralske og materielle elendighed kunde fristes til at kaste os ind i fortvilelsens nat, da vil vor tanke finde trøst, naar vi løfter vore øine mod de uendelige stjerner, som astronomien lærer os at forstaa og saa at sige gribe med vor aand. Og naar vi saaledes beskuer disse tusener af tindrende stjerner, hvoraf enhver er midtpunkt for et sol-system, og som vi opdager overalt i det endeløse rum, hvor vi saa vender vort blik, da kan vi haabe, at der blandt alle disse levende verdener er nogle — maaske alle —, hvor der hersker forstandighed og retsindighed, retfærdighed og godhed, og hvor lykken ikke hører til de uopnaaelige illusioner.

Saadanne poetiske drømme kan ingen anden videnskab end astronomien indgive os. Forresten, er ikke alle sande forskere store poeter? Halvdelen i det minste af alle vigtige opdagelser skyldes fra først af geniernes indbildnings-kraft. Se f. eks. Pytagoras, som 600 aar før vor tidsregning, 2000 aar før Kopernikus og Galilei, havde forstaaet det sande verdens-system, og som troede at høre den himmelske musik tone frem fra planeternes harmoniske bevægelser!

— Det emne, der her skal behandles, er omfattende nok; ti det aabner to uendeligheder for os, rummets uendelighed og tidens uendelighed, og vi blir nødte til at kaste et blik ind i begge disse regioner.

Der er en ting, vi i regelen ikke fæster os synderlig ved, fordi vi er saa vante dertil, men som ved nærmere eftertanke er ganske bemærknings-værdig, nemlig den hvidglødende tilstand, alle stjerner befinder sig i. Det er udelukkende paa grund af denne tilstand, at vi i det hele taget kan komme til erkjendelse af stjernernes tilværelse.

Disse fiks-stjerner (ɔ: faste stjerner) har faaet dette navn, fordi de afstande, der adskiller dem fra hverandre og fra os, er saa umaadelige, at, skjønt de i virkeligheden bevæger sig i rummet med hastigheder, som er 20, 30, 50, 60 gange større end den, en kanon-

kugle har, med det samme den skydes ud, saa er dog disse uhyre hastigheder utilstrækkelige til for vore øine mærkbart at forrykke de geometriske figurer, de danner med hinanden, de saakaldte stjernebilleder. Naar vi staar paa en jernbane-perron og iagttager et forbifarende hurtigtog, vil vi synes, det suser afsted med lynets fart; men dersom vi ser paa det samme jernbanetog i større afstand, vil det forekomme os, som om det bevæger sig nok saa langsomt, og stiller vi os endnu længer borte fra det, vil vi kanske synes, at det staar omtrent stille. Netop dette siste er tilfældet med stjernerne; vi er saa langt borte fra dem, at vi ikke mærker deres bevægelse.

Forøvrigt er det denne stjernernes bevægelse, der bevirker, at de indtager tilsyneladende samme indbyrdes stilling. Hvis de nemlig var ubevægelige, vilde de blive nødte til at lystre tiltræknings-kraften og styrte sammen, i begyndelsen langsomt, senere med stedse voksende hurtighed, for tilslut at danne blot en eneste masse.

Disse saakaldte faste stjerners bevægelser giver os en bedre idé om himmel-rummets størrelse, end vi vilde være i stand til at opnaa ved hjælp af tal, der, naar de naar en vis størrelse, slet ikke kan fattes af vor svage hjerne.

Vi kjender alle Sirius, denne straalende stjerne, der glimrer paa den sydlige himmel i vinter-nætterne og staar i samme linje som de tre stjerner i Orions belte. Dens hvide, lidt blaalige glans gjør den let kjendelig. Studiet af denne storartede og prægtige sol har vist, at den bevæger sig i modsat retning af vor sol. Den fjerner sig fra os med en hastighed af 35 km. i sekundet, d. v. s. hver dag 3,000,000 km. eller saa langt som 75 gange rundt jorden, hvert aar en strækning som 8 gange afstanden fra jorden til solen! I aarhundreder, ja aartusener har denne bevægelse gaaet for sig uden ophør, og dog har vi ikke kunnet mærke, at den skinner med mindre glans nu end for 2000 aar siden.

Paa den modsatte side af himlen straaler den hvide Vega i stjerne-billedet »Lyren«. Denne stjerne bevæger sig ogsaa; men i modsætning til Sirus nærmer den sig os, og det med en hastighed af 71 km. i sekundet, d. v. s. 3600 gange raskere end et hurtigtog. Men dennne umaadelige afstands-forminskelse forøger ikke mærkbart dens glans.

Og dog hører Sirius og Vega til vore nærmeste naboer blandt stjernerne. Hvor store er da i virkeligbeden disse lys-punkter, som en spindelvævs-traad kan dække, selv om de forstørres aldrig saa meget i vore beste kikkerter? Vega antages at have 500 gange saa stort rumfang som vor sol, og Sirius sandsynligvis 1600—1800

gange! Er disse to stjerner undtagelser? Lad os betragte endnu en tredje, Capella i stjerne-billedet »Kusken«, en stjerne af første størrelse. Dens glans er let gulagtig som vor sols. Dens afstand fra os er anslaaet til 680 billioner kilometer, hvilken strækning lyset bruger 71 aar og 8 maaneder for at gjennemløbe. Hvis der netop nu skulde indtræffe en katastrofe, der tilintetgjorde denne glimrende sol, saa vilde vi altsaa endnu i omtrent 72 aar se den straale som før paa himlen; de lys-straaler, som vi nu faar fra den, og som blev udsendt for omtrent 72 aar siden, fortæller os intet om dens nuværende tilstand, men blot om, hvordan den saa ud den gang. Capella er meget større end Sirius og Vega, man har regnet ud, at den er 41,200 gange større end vor sol.

De stjerner, som er tilgjængelige for vort syn, befinder sig, som før sagt, i hvidglødende tilstand. Enhver af disse himmellegemer er at betragte som en brændende sol, ligesom vor, der i millioner af aar har udstraalet varme og lys i rummet. Denne tilstand kan dog ikke vare evig. Varme- og lys-mængden bruges op efter hvert, og en dag maa den være udtømt. At alle de for os synlige fiks-stjerner befinder sig i en og samme tilstand, tyder paa, at de har en fælles oprindelse.

Dersom vi tænker os tilbage til den tid, da stjernerne endnu ikke var dannede, til den saakaldte kaotiske periode, finder vi, at videnskabens slutninger — der naturligvis ikke kan ansees som utvilsomme — leder os til den antagelse, at materien den gang eksisterede i spredt tilstand, jevnt opfyldende hele rummet med sine atomer, der var uden sammenhæng med hverandre.

Den elementære fysik lærer os — og det med absolut sikkerhed —, at materien forandrer tilstand, men hverken kan opstaa eller tilintetgjøres. En vand-draabe, der kastes mod en varm ovn, forsvinder tilsyneladende, men eksisterer dog som vanddamp i luften; denne damp-mængde kan atter samles i en destiller-kolbe, og man faar da vandet igjen, med samme vægt, med det samme antal atomer som før. Men videnskaben lærer os end videre, at dette gjælder ikke alene stoffet, men ogsaa bevægelsen. Ingen bevægelse kan nu skabes eller tilintetgjøres, men blot forvandles, gaa over i andre former. Det staar ikke i noget menneskes magt at forøge eller forminske den eksisterende stof-mængde med et eneste atom, ligesaa lidt som det er muligt at forøge eller forminske den eksisterende bevægelse i ringeste mon. Vi kan altsaa sige, at den stof-mængde, der eksisterer nu den dag idag i universet, eksisterede allerede fra den første begyndelse af, og ligeledes bevægelsen.

Man kan da tænke sig, at materien i den kaotiske og spredte tilstand var i bevægelse i forhold til sig selv, — det vil sige, at der eksisterede modsatte strømninger, der virkede paa de ydre berøringslag, gnidninger, som foraarsagede hvirvel-bevægelser, saaledes som det bestandig blir tilfældet, naar mod hinanden strømmende fluider mødes. Denne foreteelse kan vi ofte iagttage i vasdrag og luftstrømme, f. eks. naar om høsten de nedfaldende blade flagrer i hvirvler. Hver af disse hvirvler, der opstod i hin kaotiske tid, blev ophav til en verden, — ikke en klode som den, vi bebor, men et helt system, en gruppe stjerner med centralt brændpunkt, sekundære grupper og drabanter.

Vi vil her studere, hvordan disse fuldstændige systemer er dannede, idet vi tager som type og eksempel det, vi kjender best, vort eget sol-system. Vort bevis kommer til at støtte sig paa den videnskabelige hypotese, som nu til dags almindeligst anerkjendes, nemlig den, der er fremsat af Kant og Laplace, modificeret af Faye, som følge af opdagelsen af, at Uranus's og Neptuns drabanter har saakaldt retrograd bevægelse (d. v. s. gaar i modsat retning af den sædvanlige). Lad os som indledning konstatere, at kugleformen, hvor overflade-molekylerne har samme afstand fra midtpunktet, er den eneste naturlige form, en hvilken som helst stof-masse kan antage, der ikke paavirkes af andre kræfter end sine atomers gjensidige tiltrækning eller kohæsion. Dug-draaben, der hænger i spidsen af et græs-straa, kan ikke være andet end kugleformig. Sæbe-boblen, som barnet blæser, har en fuldkommen geometrisk kugleform, naar den svæver i rolig luft.

Dette finder sted, naar stof-massen er i hvile. Men dette var ikke tilfældet, den gang verdenerne dannedes. Man maa tænke sig, at der foregik en flytning, som delvis bevirkede en dreiningsbevægelse, i begyndelsen meget langsom, men stadig stærkere, efter hvert som fortætningen henimod midtpunktet mer og mer bidrog til at sammentrække og ophobe massen, — en masse, der i sin første tilstand, efter at hvirvel-bevægelsen havde løsrevet den fra kaos, dannede en uklar taage. Denne taage fortættedes lidt efter lidt i løbet af millioner, milliarder, kanske trillioner af aarhundreder. Vi har intet holdepunkt for beregning af disse tidsrum, hvis størrelse ligger langt over vor begribelse, men som dog ikke kan være umaalelige.

Fortætningen, som har forvandlet den kaotiske stof-masse til en taage-hob, er færdig. Taagen har endnu en umaadelig udstrækning; dens diameter er større end diameteren i de fjerneste planeters bane.

Det er klart, at i denne masse, der dreier sig om sig selv, er det de fjerneste molekyler i ækvatorial-beltet, som bevæger sig med størst hastighed. Da stof-atomerne forefandtes i spredt tilstand i det ubegrænsede rum og paavirkedes ligelig i alle retninger af tiltrækkende kræfter, kunde de ikke følge nogen af disse kræfter; tyngde eksisterede ikke. Men et centrum dannedes, efter at to modsatte bevægelser havde tilveiebragt en fortætning, og de saaledes tilbageholdte atomer begyndte at antage en dreiende eller hvirvlende bevægelse paa grund af de stadig voksende tiltræknings-kræfter. Og efter hvert som materien antog bestemt form, individualiserede sig, henimod dette centrum, hvor de tiltrækkende kræfter samlede sig, opstod tyngdekraften, der fra dette tidspunkt virkede videre til at sammentrykke og fortætte massen.

Det er vel sandsynligt, at det er i dette fortætnings- og sammentryknings-midtpunkt, at der danner sig en ild-kjærne. Idet atomerne uafladelig falder indover mod midten, vil den øgede temperatur meddele sig til hele massen, og den udviklede varme vil blive en hindring for videre fortætning, der ellers vilde forvandle materien til vædske eller fast legeme. Den høie varmegrad i de dybe lag vil vedligeholde materiens smaadele som grundstoffer (i kemisk henseende) og som gasformede legemer (i fysisk henseende). Imidlertid har det sig dannende himmel-legeme begyndt at udstraale lys og varme i rummet, og denne udstraaling foregaar fra dets overflade-lag, der saaledes afkjøles og delvis fuldender sin molekylære fortætning. Som følge af den øgede tyngde vil saa disse ydre lag drages mod centrum, som har en høiere varmegrad, og de dele af massen, der skriver sig fra ækvatorial-beltet, vil under denne sin bevægelse indover træffe stof-dele, der dreier sig langsommere rundt midtpunktet end de selv, og hvis hastighed derved forøges. Hele stjerne-massen vil altsaa, idet den skrumper ind, stadig dreie sig hurtigere og hurtigere om sig selv. Her ser man principet for bevægelsens vedligeholdelse. Den samme sum af bevægelse eksisterer hos den fortættede og forminskede stjerne som hos den oprindelige og vidt-strakte taagemasse. Det er ikke nok at sige, at stjernen faar mindre rumfang ved, at de yderste molekyler falder ind mod midten. Ækvatorialbeltets molekyler falder ikke mod centrum, men stræber paa grund af sin dreining at falde udenom centrum, og deres fald-hastighed, der ikke forvandles til varme eller elektricitet, vil saaledes tjene til forøgelse af den hele masses omdreinings-bevægelse.

Tiltræknings-kraften, som nærmer to atomer til hinanden, skaber paa en gang varme, lys og bevægelse. Taage-massen, der i be-

gyndelsen dreier sig (roterer) yderst langsomt om sig selv, har i sine atomers gjensidige tiltrækning de nødvendige kræfter til at paaskynde rotations-hastigheden. Den fuldkomne kugleform, som massen vilde antage, dersom den var i hvile, forvandles til en fladtrykt linse-form paa grund af den voksende centrifugal-kraft (midtpunktflyende kraft), der er lig nul ved polerne, men virker mest i ækvatorialbeltet, som derfor mer og mer udspiles.

Idet rotations-hastigheden stadig blir større og større, vil ogsaa centrifugal-kraften vokse, og tilsist vil den blive saa stærk, at den seirer over centripetal-kraften (den midtpunkt-søgende kraft). Det er — i forbigaaende sagt — nok saa mærkværdigt, at tiltrækningskraften ved at frembringe forstærket rotation selv blir ophavet til en kraft, som sluttelig ophæver dens egen virkning. Idet taage-massen dreier sig hurtigere og hurtigere, vil ækvators overflade mer og mer nærme sig den linje, hvor centrifugal- og centripetal kraften er lige store, og denne linje vil tilslut berøre de yderste lag.

Her opstaar nu et interessant spørsmaal, om hvis løsning de lærde ikke er ganske enige, nemlig om de taage-ringe, som nu løsrives fra moder-kjernen, bestaar af adspredte, usammenhængende partikler, der ikke danner et samhørigt legeme, eller om de bestaar af smaadele, som holdes sammen ved kohæsions-kræfter.

Guetant — af hvis afhandling nærværende uddrag er taget — hævder den mening, at der maatte være indbyrdes sammenhæng mellem partiklerne. Hvis ikke dette var tilfælde, mener han, saa vilde atomerne spredes et for et, og ingen sammenhængende ringe vilde kunne opstaa. Man maa tænke sig, at en større del af sol-atmosfæren som et samlet legeme har revet sig løs fra den øvrige masse, ikke i det øieblik, da som følge af den forøgede omdreinings-hastighed ligevægts-linjen mellem centrifugal- og centripetal-kraft netop berørte de fra centrum længst fjernede molekyl-lag, men først efter at denne linje havde sænket sig i stjerne-massens indre i det minste saa dybt som halvdelen af ringens bredde.

En kjæmpemæssig begivenhed har nu fundet sted: Paa den ene side har ringen, der mer og mer udvidede sig paa grund af spændingen mellem de modsatte kræfter, som virkede paa den, pludselig trukket sig sammen, idet dens indre lag nærmede sig dens ydre, — og paa den anden side har resten af sol-atmosfæren, der var udspilet paa grund tiltrækning fra den vordende rings indre lag, ogsaa pludselig trukket sig sammen paa grund af den centrale tiltrækning, tyngden, og den molekylære tiltrækning, elasticiteten.

Denne forholdsvis pludselige sammentræknings-bevægelse var

den første aarsag til, at ringen ikke kunde komme i stadig ligevægt, hvilket vilde have kunnet sikre dens bestaaen som ring. Uden at være altfor dristige kan vi tænke os, at adskillelsen ikke har gaaet for sig langs hele omkredsen paa en gang, men at der først har dannet sig en aabning — som en slags hempe — et sted, hvor ringen var lidt stærkere. Fra dette punkt, hvor sammenhængs-kraften var overvunden, forplantede nu løsrivelsen sig til begge sider, helt til den naaede det diametralt modsatte punkt, og hele ringen havde saaledes løsnet sig fra moder-kjærnen. Men henimod brud-regionen flød de nærmeste partikler sammen og dannede en tættere masse. Her maa der saaledes være opstaaet et tiltræknings-centrum, og ringen har befundet sig i ustadig ligevægt. Denne kjerne — planetens fremtidige centrum — blev større og større, fordi nabo-molekylerne strømmede did, og sluttelig blev denne kjerne saa stor, at dens tiltrækning paa de molekyler, der befandt sig paa den modsatte side, sled ringen tvers over. Der maa nu have foregaaet en vældig sammenstyrtning, idet molekylerne i ringens begge halvdele har bevæget sig med stor hurtighed mod centrums-kjærnen. Summen af disse overordentlig store, modsatte hastigheder reducerede sig til nul med hensyn til det fælles midtpunkt og forvandlede sig helt og holdent til varme, lys, elektricitet, — og denne sammenstyrtning maa man antage vedvarede i løbet af mer end et aarhundred!

Dette alene er aarsagen til, at den vordende planet indeholder en saa uhyre varme-mængde, at alle dens grundstoffer befinder sig i form af glødende gas. Ti det maa synes logisk at antage, at den materie, der dannede ringen, — naar man tager i betragtning den enorme udstrækning og den ringe tæthed — ved udstraaling i rummet har tabt al egen-varme.

Nu opstaar der et meget interessant problem: Hvilke lag, de indre eller de ydre, havde den største omdreinings-hastighed, den gang ringen blev dannet, men før der skeede noget brud? Svaret paa dette spørsmaal vil nemlig fortælle os, om den planet, som dannedes, bevæger sig om sig selv fra høire til venstre (direkte bevægelse) eller fra venstre til høire (retrograd bevægelse).

Ved en indgaaende betragtning — som det her vil blive for vidtløftigt at fremstille — vil man komme til det resultat, at hvis ringen paa den tidligere beskrevne maade gik itu og samlede sig i en eneste klump, straks efter at den var blet dannet, saa vil vedkommende planet komme til at dreie sig fra venstre til høire, men hvis ringens sammensmeltning foregik først en vis tid efter dens dannelse, saa vil planeten faa en bevægelse fra høire til venstre.

Det siste er tilfældet med de fleste planeter, saaledes ogsaa med vor jord, det første finder dog sted hos enkelte, saa som Uranus og Neptun og disses maaner.

Idet de dannede ringe paa et bestemt punkt blev slidt over, optraadte for hver af dem nogle fænomener, som vi nu skal gaa over til at behandle. Planeten, der er blet glødende ved det stadige stød af atomer, som styrter imod den med enorme hastigheder og fra modsatte kanter, udvider sig af varmen og dreier sig fortere og fortere rundt. Imidlertid afkjøles dens overflade-molekyler paa grund af udstraaling og øger sin tæthed; fra gas-arter gaar de over til vædsker, ja endog til faste legemer, og synker, tiltrukne af tyngdekraften, mod klodens indre, og hele den samlede masse skrumper herved mer og mer sammen, samtidig som rotations-hastigheden vokser. Dette kan da atter give anledning til dannelse af nye kloder, nemlig maaner (drabanter).

Vi sætter os nu det maal at studere, hvorledes vor jordklodes indre sandsynligvis er beskaffent. I den fra taage-massen adskilte planet maa vi tænke os, at der paa grund af trykket og afkjølingen danner sig en kjerne henimod dens centrum. Afkjølingen foregaar paa overfladen; men hele planetens masse deltager dog i denne proces. Det samme fænomen, som vi har iagttaget hos sol-taagen, gjentager sig her: De afkjølede og fortættede partikler synker, paavirkede af tyngden, indover mod klodens indre og beskriver en kurve, der nærmer sig centret. Deres fald bevirker opstigende mod-strømme, der driver nye partikler til overfladen, hvor de afkjøles, fortættes og atter falder ned mod de dybere lag, som herved opvarmes og stadig sender nye stof-dele op til overfladen, hvor de udstraaler varme og lys i rummet.

Der danner sig i klodens indre en flydende kjerne. Vi maa dog ikke glemme, at denne gradvise overgang fra gas til vædske finder sted under indflydelse af kolossale tryk, der hidfører dette resultat, længe før temperaturen er sunket saa lavt, at det vilde være tilstrækkeligt til at holde molekylerne i flydende tilstand ved de sædvanlige tryk, som vi kjender. Denne flydende midt-kjernes varmegrad er saa umaadelig, at den vilde kunne bringe et hvilket som helst stof over i damp-form, hvis det var udsat for svagt tryk.

For at faa et begreb om, hvilket uhyre tryk der hersker i jordens indre, kan man blot lægge mærke til, at trykket i en dybde lig halvdelen af jord-radien udgjør 6 millioner atmosfærer, medens krudtets spænd-kraft i en svær kanon ikke synderlig overstiger 5000 atmosfærer. Hvis vi altsaa kunde tage gas op til jordens overflade fra en dybde

af 6000 km., vilde dens spræng-kraft være 1000 gange saa stor som krudtets! Disse tryk er aldeles ufattelige for os, og vi kan ingen ting vide om, hvilke transformationer de muligens kan bevirke hos materien. Det eneste, vi kan skjønne, er f. eks., at vore kraftigste spræng-stoffer som dynamit, melinit, roburit vilde være fuldstændig kraftesløse i denne dybde; der vilde ikke blive tale om nogen eksplosion dernede, om man forsøgte paa at lade dem eksplodere aldrig saa meget.

Nu, afkjølingen fortsættes altsaa, og næsten hele planetens masse gaar lidt efter lidt over fra gas-form til flydende form; tilslut blir tætheden saa stor, at den forhindrer de paa overfladen afkjølede molekyler fra at trænge direkte igjennem de dybest liggende lag. Her opstaar det spørsmaal: Vil afkjølingen fra nu af foregaa udelukkende fra de paa overfladen liggende lag, og vil den umaadelig høie temperatur, som de flydende elementer i klodens indre har, holde sig uforandret? Det skulde synes, som om svaret paa dette spørsmaal maatte blive bekræftende, og dette er ogsaa i ove ensstemmelse med den officielle videnskab.

Men — mener Guétant — den officielle videnskab har uret. For at bevise dette citerer forfatteren et stykke af en afhandling, han skrev i 1874 om samme emne, og som efter hans mening tydeligt forklarer, hvorledes det hele er gaaet for sig. Her siger han blandt andet:

Naar man tænker sig en ophedet, flydende kugle, overladt til sig selv i verdens-rummet, volder det ingen vanskelighed at forklare sig, hvordan afkjølingen foregaar, hvis kuglen helt igjennem er homogen (ↄ: ensartet). Der vil da opstaa en stadig strøm af afkjølede partikler fra overfladen mod centrum o. s. v. (saaledes som før skildret i denne artikel), og hele planetens masse vil afkjøles jevnt over alt.

Men hvorledes forholder det sig, hvis kuglen bestaar af heterogene (ↄ: uensartede) bestanddele, der har forskjellige tætheder? Vil i saa fald afkjølings-processen forløbe anderledes? Nei, mener forfatteren, det vil den ikke. Han omtaler et lidet eksperiment, der synes at bevise dette. Man tager et høit, smalt kar, hvis vægge gjøres ugjennemtrængelige for varme, og fylder det halvt med kviksølv, halvt med vand, begge vædsker opvarmede til en temperatur af 60 ^{0}, medens luften i det værelse, hvor karret anbringes, har en temperatur omtrent lig 0 ^{0}. Hvad vil nu ske? Jo, afkjølingen vil finde sted fra vandets overflade-lag, hvis molekyler vil synke ned til bunden af vandet og give plads for andre, varmere molekyler,

der vil stige op til overfladen og i sin tur afkjøles o. s. v. Men samtidig vil ogsaa de øverste lag af kviksølvet afkjøles ved berøring med de koldere vand-molekyler, og denne afkjøling vil paa samme maade som hos vandet forplante sig gjennem hele kviksølv-mængden. Resultatet blir altsaa, at hele den uensartede masse afkjøles.

Netop denne proces, der her i korte træk er skildret, foregik efter forfatterens anskuelse med jord-kloden, da dens elementer endnu var flydende. Trods de forskjellige slags elementer og tætheder fandt afkjølingen sted gjennem hele klodens masse, som om denne havde været ensartet. Og denne proces stansede ikke, førend massens seighed var blet saa stor, at den hindrede molekylernes bevægelse forbi hverandre, det vil nærmere beseet sige, naar massen egentlig ikke længer var flydende.

Men før den tid var der optraadt nye kræfter, nemlig de kemiske kræfter, der bevirkede, at elementerne indgik forskjellige forbindelser med hinanden, hvilket først kunde finde sted, naar afkjølingen havde naaet en vis grad. Men paa grund af disse kemiske forbindelser frembragtes der atter store varme-mængder, som paa nyt tvang massens elementer over i flydende tilstand. Dette dannede indledningen til voldsomme vulkanske udbrud og jordskjælv, hvoraf vi nu fornemmer blot de siste, svage trækninger. Denne kemiske virksomhed varede en hel tidsalder, der gik forud for og dannede indledningen til de første organiske kræfters optræden paa vor jord.

Hvilket svar maa man efter dette give paa spørsmaalet: I hvilken tilstand befinder nu materien i jordens indre sig? Forfatteren mener, at denne tilstand — den gang jord-skorpen begyndte at danne sig — var halv-fast; ti man kan med sikkerhed gaa ud fra, at afkjølingen har gaaet for sig og direkte forplantet sig lige til centrum, saa længe endnu varmen holdt elementerne i en vis flydende tilstand. Fastlandenes første omrids har ikke dannet sig paa et flydende hav, men paa en seig, halv-størknet masse.

Og senere hen, medens denne skorpe langsomt dannedes og blev tykkere og tættere, og under de geologiske tidsaldre, der siden paafulgte, er der foregaaet kun faa forandringer i de dybe, centrale lag; men disse forandringer maa i hvert fald have gaaet i retning af at gjøre massen endnu fastere.

Læge-videnskabens fremskridt
i vort aarhundred.

(Efter **Henry Smith Williams** i *Harper's Monthly*).

Skjønt Napoleon Bonaparte ingenlunde manglede evnen til at paaskjønne sig selv og sine fortjenester, har han dog sandsynligvis aldrig rost sig af, at da han som første-konsul valgte sig en livlæge, gav han læge-videnskaben indirekte et kraftigt stød fremad. Ti sagen var, at den valgte doktor, Corvisart, var den første, der indførte en helt ny metode i den medicinske praksis. Denne nye metode var intet andet end det, man kalder perkussion, d. v. s. at lægen med fingeren banker let paa patientens bryst for muligens derved at fremkalde eiendommelige lyd, der angiver, at der indenfor findes syge væv.

Nu kjender vi alle godt til denne undersøgelses-maade; men i begyndelsen af aarhundredet var det alene Corvisart (og maaske ogsaa nogle af hans elever), der benyttede sig af den. Napoleon blev i førstningen overrasket over denne besynderlige fremgangsmaade; men med sin sædvanlige skarpsindighed indsaa han snart dens nytte.

Forøvrigt var en tysk læge Avenbrugger metodens egentlige opfinder; han udgav ogsaa en bog om den i 1761. Men, som sagt, Napoleons læge var den første, der, blandt andet ved sit store ry, gjorde perkussionen almindelig kjendt og anvendt. Og saaledes har han lagt grundvolden til den saakaldte fysiske diagnose, som er en af den moderne medicins hjørnestene.

Men udviklingen af den fysiske diagnose, saaledes som den nu i vore dage praktiseres, var ikke endt hermed. Pariser-lægen Laënnec gaar videre paa den betraadte bane. I 1815 opdagede han tilfældigvis, at lyden af hjerte-slaget kan høres overraskende godt gjennem en papir-cylinder, der holdes hen til øret og mod den syges bryst. Han lagede sig da en hul træ-cylinder, og saaledes havde han et instrument, hvorigjennem ikke blot hjerte-lyd, men ogsaa lunge-lyd kunde høres med forbausende tydelighed. Dette yderst simple apparat blev af opfinderen senere kaldt stetoskop, et navn, som det har den dag idag.

Laënnecs anstrengende hospitals-tjeneste kostede ham forresten hans liv; han døde nemlig i 1826 af en lunge-sygdom. Men da havde han allerede verdens-ry.

— Napoleon Bonaparte led som første-konsul og som keiser af en sygdom, der nødte ham til at søge de mest anseede pariser-

lægers raad. Det er lidt stødende for moderne følelser at læse, at disse læger, undtagen Corvisart, gav den diagnose, at den høie patient led af »gale répercutée«, — direkte oversat: skab, som »har slaat ind«. Det er neppe nødvendigt at sige, at hvis en af nutidens læger ved en leilighed skulde finde, at en fyrstelig person led af fnat, saa vilde han omhyggelig søge at skjule faktum bag allehaande omskrivninger. At Napoleons læger ikke gjorde dette, tyder paa, at ved aarhundredets begyndelse blev nævnte sygdom betragtet med andre øine end nu. Dengang var fnat, istedenfor at den nu er en plebeier-sygdom, saa at sige en hof-lidelse og havde en overmaade stor udbredelse baade i høie og lave kredse. Og ikke nok dermed; det var ogsaa ganske almindeligt, at datidens læger gav denne skylden for næsten enhver dunkel sygdom, der kom under deres iagttagelse. Længe efter Napoleons tid blev det saaledes fra enkelte hold for alvor paastaaet, at tre fjerdedele af de menneskelige legems-lidelser i virkeligheden ikke var andet end forskjellige former af »gale répercutée«.

Nu til dags ved vi alle, at fnat er en rent lokal hudsygdom, der skyldes en fuldkommen bestemt aarsag, nemlig den mikroskopiske fnat-midde, der graver sig gange under huden. Fnat (eller »skab«) er en af de letteste sygdomme, en moderne læge kan faa under behandling. For det gjælder blot at dræbe midden, og sygdommen forsvinder. Men ganske anderledes var det i hin tid, da aarsagen til denne plage var en fuldstændig gaade for lægerne. Derfor opfandt de ogsaa det ovenfor nævnte, besynderlige navn for at skjule sin uvidenhed.

I 1834 blev imidlertid fnat-midden endelig konstateret, og det gik saaledes for sig. Allerede i længere tid havde de polske bønder opdaget, at den hud-sygdom, de saa almindelig led af, blev foraarsaget af et lidet, næsten usynligt dyr, der krøb nede i huden; og de havde endog lært sig den kunst at fjerne dette lille dyr ved hjælp af en naale-spids. En ung polsk student, der reiste til Paris for at studere medicin, tog da midden med sig og viste den til sin lærer. Vedkommende professor blev snart overbevist og meddelte nu den medicinske verden opdagelsen, der blev alment anerkjendt.

Det epoke-gjørende ved denne opdagelse er den kjendsgjerning, at den kastede en aldeles ny ide som en bombe ind i den medicinske verden, — den ide nemlig, at et bitte lidet, tilsyneladende uskyldigt dyr kunde være aarsagen til en vel kjendt og vidt udbredt sygdom. Naturligvis indsaa man først senere den fulde betydning af den ny-erhvervede kundskab.

Næsten paa samme tid, som den polske mediciner paaviste

fnat-midden i Paris, hændte det, besynderligt nok, at en anden medicinsk student, denne gang en englænder, gjorde en lignende opdagelse, der maaske fik endnu større betydning. Vedkommende student, der engang var beskjæftiget med at sønderskjære en del menneskeligt muskel-væv, fandt deri smaa klumper af et fremmed stof, der blev undersøgt med mikroskop af professor i sammenlignende anatomi Owen. De fremmede legemer viste sig da at være hylstre, hvori der laa nogle smaa, hidtil ukjendte orme, der blev kaldt trikiner. Hvorfra disse smaa orme egentlig skrev sig, opdagedes imidlertid først i 1847, da en amerikansk anatom fandt trikin-klumper i svinekjød. Og endnu en ti aar forløb, førend tyske videnskabsmænd, deriblandt den berømte Virchow, paaviste, at mennesket faar dette snyltedyr i sig ved at spise smittet flesk, hvorved opstaar en række bestemte sygdoms-symptomer, der tidligere blev anseet som tegn paa gigt, nervefeber og andre sygdomme.

Rudolf Virchow.

Den nærmeste følge af denne vigtige opdagelse var en skjærpet fleske-kontrol. Men det, der havde størst betydning, var dog, at den gav stødet til, at videnskabs-mændenes opmærksomhed mere end før henledes paa undersøgelse af mikroskopiske snyltedyr i det hele taget. At ikke alene smaa dyr, men ogsaa smaa planter

ofte optræder snyltende, d. v. s. levende paa og af andre organismer, blev paavist af en tysker i 1839, da han fandt ud, at den almindelige og plagsomme sygdom i haar-bunden, der sædvanligvis kaldes »flas«, skyldes en mikroskopisk plante.

— Imidlertid blev der paa et helt andet felt af læge-videnskaben gjort en opdagelse, der har faaet større umiddelbar be-

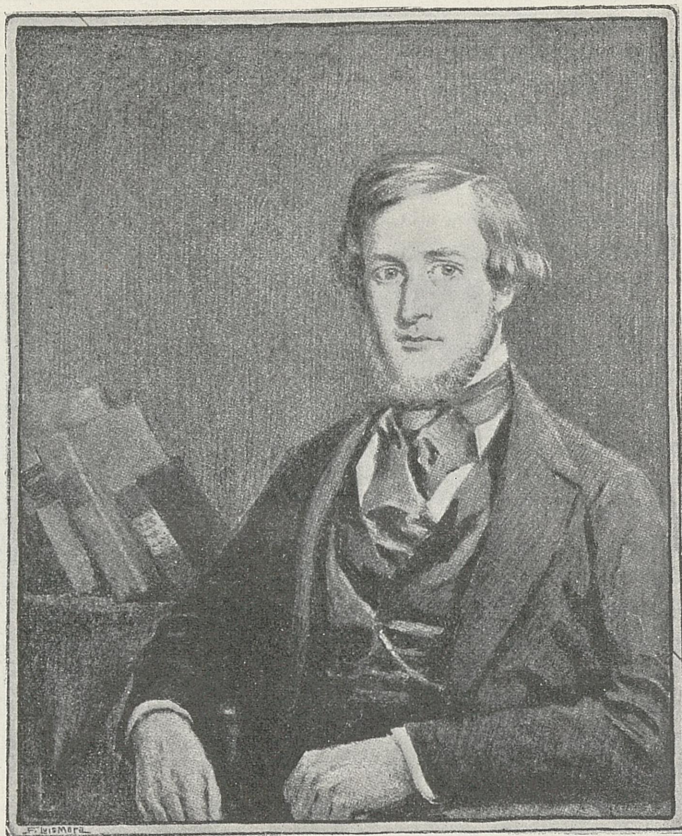

Morton.

tydning for menneskeheden end nogen anden i dette aarhundred. Det var den opdagelse, at svovl-æter havde en smerte-stillende virkning, naar den blev indaandet af en patient, der skulde underkastes en kirurgisk operation.

Den, der har æren for i læge-verdenen at have indført dette stof som bedøvelses-middel, er en amerikansk tandlæge Morton,

som i midten af dette aarhundred praktiserede i Boston. Han gjorde først forsøg med dyr og dernæst med sine patienter i tandlæge-stolen. De lyktes fortræffelig, og fuld af begeistring over de heldige resultater ilede han til en af Bostons mest anseede saarlæger og bad om tilladelse til at faa gjøre et forsøg med en af dennes patienter, der netop skulde underkastes en farlig operation. Tilladelsen gaves, og forsøget blev gjort i september 1846 i nærvær af byens fornemste saarlæger og en stor skare medicinske studerende. Den syge sov rolig, mens lægen flittig brugte sin kniv, og vaagnede forundret over ikke at have følt den ringeste smerte. Prøven var heldig overstaaet. Det umulige, det vidunderlige var hændt!

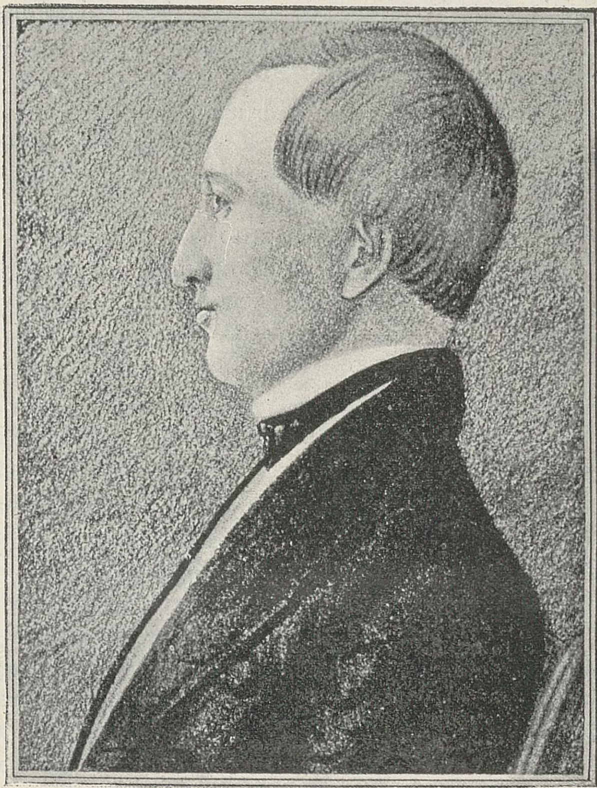

Crawford W. Long.

Saa hurtigt, som dampen kunde bære den — nu til dags vilde vi synes, det var langsomt nok! — blev nyheden bragt ud over hele verden. I Europa blev den modtaget med vantro i førstningen. Hvem vilde vel tro, at et saa vel kjendt stof som æter skulde kunne frembringe et sligt mirakel! Men de forsøg, der snart gjordes overalt, bortjog al tvil. Saaledes havde videnskaben skaffet verden en af de største velsignelser, der nogensinde er overgaaet menneskeheden.

Det maa bemærkes, at et par andre amerikanere, særlig dr.

Long i Alabama, paa en vis maade kan siges at dele æren for den nye opdagelse. Han havde nemlig aldeles uafhængigt af Morton fundet paa at bruge æter som smerte-stillende middel, naar han som praktiserende læge foretog mindre kirurgiske operationer. Men da netop i den tid hypnotismen stod paa dags-ordenen inden lægeverdenen, troede Long, at hans metode beroede paa en tilfældig hypnotisk indflydelse og ikke saa meget paa den anvendte æter. Medens saaledes Long nølede med at offentliggjøre sine forsøg, optraadte Morton paa skuepladsen, og denne siste maa derfor siges at have æren af, at hele verden fik nyde godt af den nye og forunderlige opdagelse.

Faa maaneder efter at brugen af æter var blet almindelig, fandt en skotsk kirurg Simpson, at et andet stof, kloroform, kunde benyttes med lignende virkning, ja var muligens endnu fordelagtigere end æter. Lægerne har indtil denne dag været mere eller mindre uenige om, hvilket af disse to stoffe best svarer til sin hensigt.

— Vi vil nu gaa over til at omhandle en mand, hvis navn alle kjender, og hvem læge-videnskaben vel skylder det største fremskridt, den har gjort i dette aarhundred, nemlig Pasteur.

Den store franske videnskabsmand, der egentlig var kemiker, ikke læge, begyndte i 1854 nærmere at studere alkohol-gjæring i sukker-holdige vædsker, og netop disse undersøgelser var det, som banede veien for de nyeste store opdagelser paa medicinens omraade.

Sagen var, at Pasteur ved sine studier vilde søge at afgjøre en uenighed, der havde raadet inden den videnskabelige verden i omtrent et fjerdedels aarhundred. I treti-aarene var der nemlig, — paa grund af at man da havde lært at fabrikere temmelig fuldkomne mikroskoper —, opstaaet en ny interesse for de smaa livs-former (dyr og planter), der unddrager sig iagttagelse med det blotte øie. Blandt de ivrigste iagttagere kan nævnes tyskeren Schwann og franskmanden Latour. Disse var uafhængig af hverandre kommet til den slutning, at disse bitte smaa levende væsener, mikro-organismerne, spiller en langt betydningsfuldere rolle i naturens husholdning, end nogen tidligere havde antaget. De troede saaledes, uden dog at kunne bevise det, at de mikro-organismer, der altid fandtes ved gjæring og forraadnelse, stod i et vist aarsags-forhold til disse processer. Dette blev paa det skarpeste bestridt af andre videnskabsmænd.

Da var det, at Pasteur optraadte og i 1857 og de følgende fem aar offentliggjorde resultaterne af sine undersøgelser. Han paaviste, at Schwanns og Latours teori var rigtig og endnu lidt mere. Ti ikke alene, viste han, staar mikro-organismerne i et aarsags-forhold

til gjæring og forraadnelse; men de er absolut nødvendige for, at disse processer skal finde sted. Det var netop to forskjellige sorter smaaplanter, gjær-soppen og forraadnelses-bakterien (»bakterier« blev nu disse smaaplanter døbt), der fremkaldte henholdsvis gjæring og forraadnelse. Endvidere viste han, at bakteriernes eiendommelige virkemaade bestaar i en slags sønderdeling af legemernes molekyler.

Hvis f. eks. et stykke kjød blir ophængt i en luft, der er aldeles fri for bakterier, vil det tørre ind efterhaanden og ikke gaa i forraadnelse, nemlig fordi aarsagen til forraadnelsen, den bestemte bakterie, der har faaet navn derefter, ikke er tilstede. Disse Pasteurs undersøgelser gav nu anledning til, at man atter begyndte at studere den rolle, mikroorganismerne spiller i de forskjellige sygdomme. Saaledes optog den franske læge Devaine igjen de studier, han tidligere havde anstillet over miltbrand, en sygdom, der koster Europas landmænd millioner om aaret. I 1850 havde Devaine seet mængder af bakterier i blodet af dyr, der var død af denne sygdom; men han tænkte ikke paa, at det netop var bakterierne, som var aarsagen. Men da han i 1863 foretog indpodningsforsøg, kom han snart paa det rene med, at de mikroskopiske

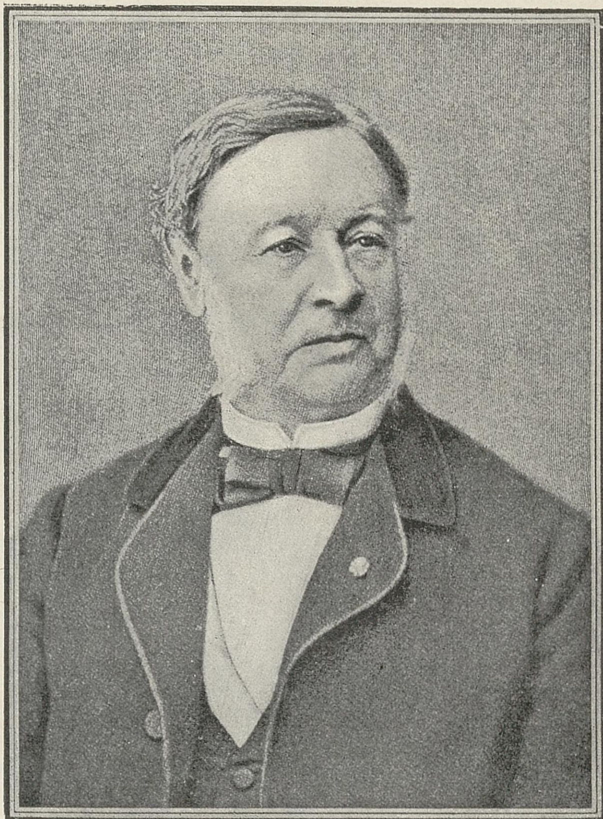

Theodof Schwann.

organismer, han før havde seet, netop var den sande og eneste aarsag til miltbrand.

Da han offentlig gav denne sin mening tilkjende, vakte den en rasende modstand. At en mikroskopisk plante skulde kunne fremkalde en saadan voldsom sygdom, var en tanke, der var altfor forbausende til, at den straks kunde antages. En hel del iagttagere, deriblandt tyskeren Koch, traadte nu op og tog Devaines parti. Men al modstand forstummede først, da Pasteur i 1877, efter nøie at have studeret miltbrand, fremlagde for offentligheden en slig masse af beviser, at ingen fornuftig tvil længer var mulig. — I 1860 forsøgte dr. Lister i Glasgow at gjøre en mærkværdig anvendelse af Pasteurs teorier. Dersom forraadnelse udelukkende skriver sig fra, at der udvikles bakterier, — saaledes ræsonnerede han —, saa maa dette gjælde saa vel levende som døde væv. Altsaa maa de forraadnelses-lignende forandringer, der saa ofte finder sted ved saar og efter operationer hos mennesket, og hvoraf hyppig blod-forgiftning blir følgen, ubetinget kunne undgaaes, hvis saar-fladerne blot holdes fri for tilgang af bakterier.

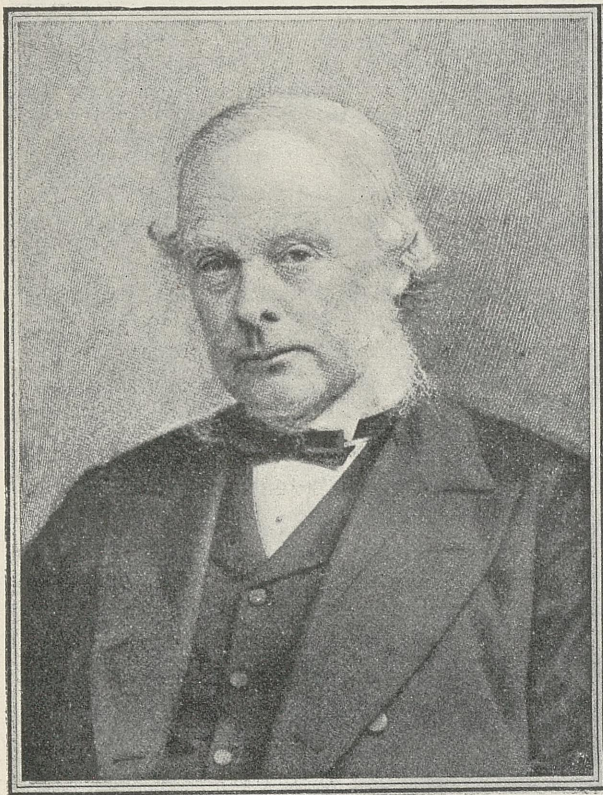

Lister.

I haab om at naa dette resultat begyndte Lister at eksperi-

mentere med forskjellige slags kemikalier, der kunde dræbe bakterierne uden at skade den syge og forhindre videre tilgang af bakterier, naar saaret var befriet for dem. Hvor godt det lyktes ham, ved nu al verden. I 1867 meddelte han offentlig udfaldet af sine undersøgelser, og nu anvendes hans saakaldte antiseptiske metode overalt. Saaledes har han praktisk talt banlyst fra jorden alle de sygdomme, der tidligere var saarlægens skræk.

— Den 9. februar 1880 meddelte Pasteur det franske akademi, at han havde fundet et middel til at forminske en sygdoms-bakteries styrke, saaledes at naar den blev indpodet i et derfor modtageligt dyr, saa fremkaldtes en mild form af sygdommen, der dog siden var istand til at beskytte dyret mod den almindelige kraftige sygdomsform, nøiagtig som vakcine beskytter mod barnekopper. I oktober samme aar forkyndte Pasteur, hvorledes han bar sig ad med at »fortynde smittestoffet«, som han udtrykte det, — nemlig ved at dyrke sygdoms-spirerne i kunstige medier, udsat for luften.

I februar 1881 meddelte Pasteur akademiet, at han havde opnaaet at fortynde miltbrand-smittestoffet, saa at han ved indpodning vilde kunne paatage sig at beskytte faar og muligens ogsaa kjør mod denne skjæbnesvangre sygdom. Denne paastand blev straks udæsket paa en saadan maade, at sagen tiltrak sig hele verdens opmærksomhed. Præsidenten for et landbrugs-selskab tilbød sig nemlig at skaffe tilveie det nødvendige antal forsøgs-dyr og opfordrede Pasteur til at lade det komme an paa en offentlig prøve. Denne gik øieblikkelig ind derpaa. De blev enige om at benytte som forsøgsdyr 48 faar, 2 gjeder og 10 kjør. Halvdelen af disse, altsaa 24 faar, 1 gjed og 5 kjør, blev den 5. og 17. mai indpodet med det fortyndede smittestof, medens der intet blev gjort med de øvrige. Den 31. mai blev alle 60 dyr indpodet med et meget stærkt fortættet smittestof af miltbrands-bakterier.

To dage senere, til fastsat tid, samlede der sig en stor skare, bestaaende af dyrlæger, avis-korrespondenter og landmænd fra fjern og nær for at være vidne til denne videnskabelige turnering. Hvad de saa, var et af de mest dramatiske skuespil i den fredelige videnskabs historie, — et skuespil, der vakte deres høieste forbauselse. Spredt rundt om i indhegningen, døde, døende eller øiensynlig døds-syge, laa de »ubeskyttede« dyr, alle som en. Men hvert eneste af de »beskyttede« dyr vandrede ubekymret omkring med de ubedrageligste tegn paa den beste helbred. Paa denne dramatiske, for ikke at sige tragiske maade blev videnskabens ubestridelige seir forkyndt for hele verden. Ingen faldt nu paa at gjøre indvendinger.

Denne storartede begivenhed betegner indledningen til en ny tidsalder inden læge-videnskaben. Pasteur havde altid hævdet den mening, at hans ovenfor beskrevne fremgangsmaade lod sig almindeliggjøre, d. v. s. lod sig anvende paa andre, altsaa ogsaa menneskelige sygdomme. At dette var rigtigt, beviste han senere, da han i 1885 begyndte at helbrede vandskræk, og tusener og atter tusener, der er blet bidt af gale hunde, har ham at takke for sit liv. Det berømte Pasteur-institut i Paris har fundet efterligninger mangesteds.

— Sluttelig skal vi omtale det nyeste nye inden medicinen, det, der kan betegnes som toppunktet af læge-videnskabens udvikling i vort aarhundrede. Det er den metode, der kaldes serum-teropi. Hermed menes behandling af en sygdom med blodvædsken (blodserum) af et dyr, der er blet underkastet beskyttende indpodning mod vedkommende sygdom.

Hvad der fra først af bragte tanken hen paa denne skarpsindige metode, var den omstændighed, der ofte var blet iagttaget af Pasteur og andre, at dyr af forskjellige arter er yderst forskjellige med hensyn til sin modtagelighed for bestemte sygdomme. Hos én art blir et bestemt smitstof stærkere ved at passere gjennem dens blod, hos en anden art derimod svagere. Nu laa det jo nær at antage, at der i blodet hos de sistnævnte, modstands-dygtige dyr var et eller andet, der direkte virkede ødelæggende paa smitstoffet, og endvidere at naar dette ubestemte noget blev overført i et smittet, modstands-svagt dyrs blod, saa vilde det her virke helbredende.

At dette ræsonnement var rigtigt, har vist sig senere. Umaadelig opsigt vakte det, da det i 1894 blev bekjendt, at der ved Pasteur-institutet i Paris var fundet et helbredende serum for den forfærdelige sygdom difteri. Dette serum tillaves paa følgende maade: difteri-smitstoffet lægges nogle maaneder i en slags kjødsuppe, hvor det udvikler sig til en yderst kraftig gift. Denne gift sprøites nu i smaa, men stadig øgede portioner ind i et eller andet dyr (hesten har vist sig best skikket for øiemedet), idet man sørger for, at dyret ikke dør. Efter at denne behandling har vedvaret en bestemt tid, vil man finde, at dette dyrs blod vil virke helbredende, naar det indsprøites i et andet dyr eller menneske, som lider af difteri. Med andre ord, der er dannet en modgift mod difteri-giften i det dyrs blod, som blev udsat for de gjentagne indsprøitninger.

Da det blev bekjendt, at difterien kunde helbredes, reiste tusener af læger fra alle lande til Paris for at studere den nye metode, den vidunderlige serum-terapi.

Det er selvfølge, at man senere har forsøgt at anvende metoden

ogsaa paa andre sygdomme end difteri. Det er for tidligt endnu at tale om bestemte resultater. Men vi kan dog tilføie, at en stor videnskabsmand har udtalt, at vi nu besidder modgift mod stivkrampe, kolera, nervefeber, lungebetændelse og tuberkulose, som man ser, en ganske anseelig række sygdomme. Mod pesten i Kina og mod slangebid i Indien og Australien er metoden med held blet anvendt.

Men, som sagt, der er for tidligt endnu at dømme om, hvor stort omraade serum-terapien kan komme til at strække sig udover. Der arbeides ivrigt i de forskjellige laboratorier rundt omkring i verden, og forhaabentlig vil fremtiden snart vise, at grænserne for den nyopfundne, sindrige lægemetode ikke er for snevre.

Hadets sociale magt.

En determinists betragtninger.

(Efter **Valentin Couraud** i *L'Humanité Nouvelle*).

Kjærlighed, had, glæde, smerte. Dag nat! At opstille denne slags hverdagslige natur-betragtninger tyder ikke altid paa nogen stor aands-dybde, men kan ofte være udslag af en blot middelmaadig intelligens. Victor Hugo gjorde sig en glæde af at finde modsætninger over alt og i alt, nogle flaue og flade, andre glimrende og skuffende, — og Victor Hugo var visselig ingen tankevækker. I det hele taget synes det mig, at den lethed, visse skribenter har for at blænde paa denne maade, giver os fingerpeg om overfladiske begreber og ikke om nogen særdeles skarpsindighed.

Man ved, at naar man nærmere undersøger to tilsyneladende modsatte begreber, f. eks. egoisme og altruisme (egen-kjærlighed og næste-kjærlighed), under den fine og skarpe kritiks mikroskop, vil man finde, at de er nær beslægtede med hinanden, man opdager stærke baand, der forener dem, binder dem sammen, og tilslut kommer man kanske til det resultat, at de er ensbetydende. Til daglig trætter vi bare om ord, — en afskyelig proces, der ofte giver anledning til flertydigheder og misforstaaelser, som vi ikke helt kan frigjøre os for, — saa seig er vanens magt. Hvis vi var saa forsigtige bestandig paa forhaand at fastsætte definitioner, selv om de blot var tilnærmelsesvis rigtige, vilde vi have meget større udsigt til at blive baade bedre og hurtigere forstaaede.

»Elske« og »hade« er to ord, der hyppig benyttes. At elske udtrykker den hengivenhed, man føler for hvilken som helst gjenstand,

virkelig eller tænkt, nær eller fjern, for en idé. Men ordets hyppighed *) bevirker, at enhver læser øieblikkelig og uden anstrængelse forstaar dets betydning, uden at det blir nødvendigt at give nogen forklaring. Lidenskaben »had« skal jo være det modsatte af lidenskaben »kjærlighed«. »Hadet,« læser vi i Bescherelle's ordbog, »er en følelse hos sjælen, der bringer den til at fly det, som er følelsens gjenstand, eller endog angribe det for at tilintetgjøre det.« Denne forklaring er tydelig, men ufuldstændig. Senere hen skal vi faa se, hvad der maa tilføies.

Elske og hade, disse to ord indbefatter hele det menneskelige liv. Hvert menneske elsker, hvert menneske hader. Kjærligheden er, sociologisk seet, en opbyggende magt; det indrømmer vi alle. Men hadet — virker det ene og alene som en nedbrydende, tilintetgjørende kraft? Kristendommen fødtes af kjærlighed og mildhed. Men Jesus hadede dog handelsmændene, der solgte sine varer i templet, og jog dem ud med piskeslag. Apostlene afskyede dog de hedenske guder og omstyrtede deres altre. Og hvad skal man sige om dem, som for at bevare den katolske religion indførte den rædselsfulde inkvisition med pinsler og blods-udgydelser? Katolicismen lever fremdeles i beste velgaaende.

Heri ligger der et slags svar paa det ovenfor stillede spørsmaal; men det er ikke tilstrækkeligt. Jeg vil gaa videre, og idet jeg gjør det, vil jeg først opfatte »kjærlighed« og »had« paa den gjængse maade, som modsætninger. Efter hvert som vi skrider frem, skal vi tydeligere og tydeligere faa se, at kjærlighed og had saa at sige stemmer overens med hverandre og forsones, naar man ser sagen fra deterministisk standpunkt. Jeg fremsætter her frimodig mine meninger, jeg siger, hvad jeg tænker, og som jeg tænker det, ligefrem, uden omskrivninger. Komme, hvad der vil!

Det menneske, der kaster fra sig sine fordomme, sine følelser, sine interesser — en besværlig bagage, naar man vil drage ud for at finde sandheden —, og som i videnskaben søger efter en rettesnor for sin opførsel og sine domme, kan efter min mening ikke være andet end determinist.

Først vil jeg komme frem med en del samvittighedsfulde selvbekjendelser — erfaringer, som min fornuft har gjort angaaende min sjæl —, der paa en vis maade kan tjene til at støtte min senere bevisførelse.

---

*) Man maa erindre, at det franske verbum »*aimer*« kan have mange (beslægtede) betydninger: Elske, holde af, ynde, like, synes om, ville gjerne, være en kjært o. s. v. O. a.

Fordi jeg elsker meget, hader jeg meget. Og for at elske mer vil jeg hade mer! Fordi jeg elsker, haaber jeg paa og kjæmper for det beste. Paa hadets mark høster jeg kamp-iver og kamplyst.

— Jeg gaar i kirkerne, i templerne, i de alvorlige og høitidelige ceremoni-timer, for at iagttage folket, der bøier hodet under en hvirvelvind af religiøs galskab, i virak-mættede dunster, i prægtige blomsters liflige og besnærende vellugt, i utallige kjerters straalende lys, medens orglet sender sine deilige toner brusende ud over mængden. De straalende vægge, malerierne, de mangefarvede silkefaner med sølv-indskrifter, siraterne, de mægtige hvælvinger, — alt driver uimodstaaelig sjælen hen imod et umoralsk ønske om tilintetgjørelse. Naar kor-drengens klokke lyder, naar præsten hæver hostien mod alterets kors, naar panderne sænker sig som agerens korn-aks under vindens pust, da tror man virkelig at føle, at den ukjendte er nær, — Gud, siger de. Gud, siger de! Og jeg, som ved, som er vis paa, at katolicismens Gud er en uhyrlig urimelighed, og som blir vidne til denne komedie, jeg fylder mit hjerte med had. Jeg hader dette mægtige fantoms tjenere, jeg hader disse spidsborgere og aristokrater, der udstiller sin umaadelige dumhed og sine toiletter i Herrens hus; jeg hader den troende mængde og alle, der trods sin bedre viden lader sine brødre forpeste i dette de troløse illusioners morads. Med hadfyldt hjerte og oprørsk sind — men med fornuftens store sol lysende over min tanke og min dom — gaar jeg langsomt ud fra dette menneske-dumhedens svælg, med staalsat vilje til at vandre videre paa fremskridtets vei.

Jeg gaar til domstolene .... Under paaskud af at have sin myndighed fra Jesus, kjærlighedens og fredens apostel, i samfundets, vor angivelige mors, navn sidder dommerne, disse uretfærdighedens tjenere, der og knuser hjerter, knækker samvittigheder, udgyder blod, udsaar tvedragt, død og elendighed. Opmærksomt lytter jeg til og hører hadet pible ind i min sjæl som kildens vand i jorden. Jeg blir siddende .... Ynkelige skrig fra børn, hvis far man røver fra dem, saar graat fra en mor, hvis søn man ubarmhjertig dømmer, vidners biske, foragt-svulmende stemmer, advokatens dumme, vilde, blodtørstige tale-flom, — glødende jern i mit kjød, grumset dynd paa min hjerne! Hvem skal jeg give til pris for mit had? Denne meddomsmand? Denne præsident? Denne republikens prokurator? Denne advokat, dette afskum af dumhed? .... Ingen! Fornuften leder mig. For lange tider har jeg nu samlet energi og mod. Jeg vil kjæmpe for, at denne tingenes tilstand kan vare kortest muligt.

Jeg gaar til tugthusene, fængslerne, til alle slags straf-anstalter.

Jeg banker paa forbedrings-husenes port — blodige ironi! — lastens, fordærvelsens, forbrydelsens officielle skoler, — samvittighedernes gjødsel-hauge! Og jeg ser paa disse ulykkelige, som et uheldigt sammenstød af omstændigheder kastede ind under myndighedernes klør, syge snarere end onde, uansvarlige stakler, som en læge bedre vilde kunne helbrede end en barbarisk fangevogter. Videnskaben — som alle tilraaber sit bifald, men som saa faa virkelig tjener og agter — har med klog langsomhed vist os deres aands forstyrrelser og afvigelser. Trods og mod videnskaben tugter man dem for en forbrydelse, de ikke kunde lade være at begaa, for en sjæls-tilstand, de ikke kunde lade være at have. Samfundet, denne gamle, levende raadden-pøl, der besudler og tilsviner alt og alle, den kommer i berøring med, hævner sig nu paa deres magre, vanskabte legemer for sin egen strafværdige pligt-forsømmelse, sin egen feige egoisme! Man burde jevne disse mure med jorden! Man burde brænde paa et smertens, skjænselens og grusomhedens baal denne pest-befængte dødninge-dronning for aarhundreds elendighed; . . . . Nei, lad os heller med tankens mægtige hakke, med fremskridtets uudslukkelige fakkel søge at undergrave grundmurene, sprede vor tidsalders mørke . . . .

Jeg gaar til kasernerne . . . . Slaverne er tause. O mødre, vær uden begymring, aftør eders taarer, den militære Molok har endnu ikke trykket eders kjære sønner i sine ild-arme. — Alle tier; jeg hører ingen klage, ingen hulken, ingen skrig. Fædrelands-forsvarerne er lydige. De er tilfredse. Synes de, at de lænker og kanon-kugler, de slæber efter sig, er tunge? Jeg tror det ikke, siden de ikke siger noget. Man fører dem, de lader sig føre. Reglementet indsnevrer deres fatte-evne, de traad-dukke-bevægelser, de udfører, dræber deres vilje. Men . . . gives der da ingen mænd blandt dem? Skjændige syn! — Jeg vandrer derfra med had i mit hjerte, ladet med vilje, fyldt af kjærlighed . . . .

Samfund! Hvor skal man gaa hen for ikke ti gange om dagen at blive vidne til dine forbrydelser, der er lige saa talrige som melkeveiens stjerner? Af og til forsøger jeg at opgjøre en statistik over de almindeligste. Jeg griber dem, den ene efter den anden, som appelsiner; jeg presser dem, og med deres had-forgiftede saft væder jeg min sjæl. Min fornuft, min kjærlighed til frihed og lykke, til individets helstøbte udfoldelse, gyder stadig i mit had ny energi og ny handlekraft.

Ved det foregaaende har jeg villet vise læseren, at hadet er en magt, der ikke kan oversees, og hvorledes man kan anvende denne

virkelige magt til at rive ned — og til at bygge op. Jeg taler her fornemmelig til de fremskredne mennesker, de, som er forud for de fleste af sine samtidige; og hermed mener jeg de mennesker, der er dybt overbeviste om, at man intet kan vente af et samfund, bygget paa autoritetens princip, — som godtgjør sin kjærlighed til videnskaben ved at søge at tjene den, — som bekjender sig til en deterministisk filosofi, — hvis hjerte er oplyst og opvarmet af fremtidens idealer.

Det kunde ved første øiekast synes logisk af en determinist at sige, at han ikke kan føle noget had. Men jeg spørger: Er det muligt for et normalt menneske aldrig at blive bytte for denne følelse? At tænke anderledes maatte efter min mening føre til nihilisme og selvmord. Et saadant ræsonnement er fra grunden af feilagtigt. Vi er skabte for at elske, ikke blot ifølge vort kjøn, — men siden vi er de fuldkomneste af alle dyr, ogsaa med vor sjæl, for at *elske* i dette ords videste betydning. Vi kan ikke, selv i de filosofiske principers navn (hvilket forøvrigt vilde bevise, at de var aldeles falske) lægge mundkurv paa kjærligheden. Hadet er ogsaa en uundgaaelig følelse, som vi har fælles med dyrene. At elske og hade er i grunden næsten det samme. At elske dyden, det er at hade lasten. »Behold kjærligheden,« siger Bossuet, »og du faar se alle de andre lidenskaber fødes; tag kjærligheden bort, og de forsvinder alle. Det had, man føler for en ting, skriver sig kun fra den kjærlighed, man nærer for en anden ting. Jeg hader sygdom, fordi jeg elsker sundhed.« Lige saa meget som man elsker, lige saa meget maa man ogsaa hade. Kjærlighed forudsætter had. Den determinist, som siger: »Jeg hader ikke!« tror blot, at han ikke hader. Idet han ved, at menneskene er uden ansvar, og derfor ingen grund finder til at være vred paa dem, anser han med skræk de mulige følger af, at han gav sig hadet i vold. Han vover ikke at smage paa dette træs bitre frugter. Kort sagt, han er bange.

Her kan der — jeg indrømmer det — med nogen ret gjøres en indvending. Man kan spørge mig: Da hadet er en lidenskab, bør det dæmpes; men hvad skal man dæmpe det med? Jeg svarer: Med fornuftens iskolde vand. Man forstaa mig ret!

Ordet »lidenskab« har to betydninger. I vid forstand indbefatter det alle menneskelige følelser, af hvad art de nu end er. I snever forstand betegner det den overdrevne og forvanskede tilbøielighed. I denne siste betydning bruges ordet i daglig tale; men vi vil her tage det i den første betydning. Herved forsvinder al tvetydighed, og ved denne simple, men nødvendige forklaring gjør jeg ovenstaaende

indvending magtesløs. Pascal har sagt: »Kjærlighed og fornuft er et og det samme.« Dybe sandhed! Da kjærligheden indbefatter i sig alle lidenskaber — husk ordets betydning! —, kan man ikke saa med lige megen ret sige: Had og fornuft er et og det samme? Jo, jeg tror det. Men da maa man lade fornuften raade og sørge for, at den aldrig overvældes af usunde og forvanskede drifter. Her er netop det vanskelige punkt; jeg ved det godt. Men det forekommer mig, at enhver, der er udrustet med en kold, fast og stø hjerne, uden stor møie maa kunne undgaa at strande paa dette skjær. Vistnok er de skuespil, man blir vidne til i vort samfund, saa afskyelige og oprørende, at fornuftens rolle ikke blir saa ganske let. Men — efter at jeg selv har gjort denne erfaring — tør jeg paastaa, at et forstandigt menneske ikke behøver at have frygt for den lidenskab, der her beskjæftiger os, men tvertimod benytte sig af den som en fremskridtets løftestang, som en skaber af udholdenhed og mod.

. . . . . Vi ved, at det altid er bra at søge stimulanser for vort arbeide, vi ved, at det ikke gaar an at lade være at hade, — og *fornuftigvis* bør vi heller ikke nære nogen frygt for hadet. Hvad er denne følelse, sociologisk seet, i stand til at udrette? Er hadet ene og alene en »nedrivende« kraft? Dette paastaar vistnok Bescherelle's ordbog i den definition, vi har citeret i begyndelsen af denne studie. Vi, som stiller os det maal at forbedre de enkelte individers livs-betingelser, maa nødvendigvis først og fremst være nedrivere. Ti i virkeligheden er den grund, hvorpaa vi vil bygge, belemret med gamle, forældede bygværker, hvis forfaldne mure det ikke er tale om at udbedre. For at rive ned er det nødvendigt at kritisere, bringe feil, laster, nederdrægtigheder op i dagens lys. Upartisk og videnskabelig bør man undersøge, om det gode, der følger med en eller anden institution, opveier det onde, den bringer med sig. Hadet, som altsaa efter den almindelige mening er en »nedrivende« kraft, er os unegtelig af stor nytte under dette vort arbeide. Staaende under fornuftens formynderskab, vil det nemlig selv oplyse fornuften, ligesom maanen, der følger jorden, sender denne sine straaler.

Men hadet — og her er det, at Bescherelle's definition er ufuldstændig — er ogsaa en »opbyggende« kraft. Uden tvil er kjærligheden til det gode, det sande, det retfærdige nødvendig til at anspore vor kamp-iver i fremskridtets tjeneste, — men hadet til det slette, det falske, det uretfærdige er lige saa nødvendigt. Hvorfor elsker vi sandheden? Fordi vi hader løgnen. Hvorfor haaber vi paa bedre tider? Fordi vi hader den nuværende tilstand. Siden saa vel kjærlighed som had virker ansporende paa vor handlekraft, kan man ikke

give gyldige bevisgrunde for, at hadet ikke skulde være en »opbyggende« magt. Hvorfor negte hadet, hvad man indrømmer kjærligheden? Lad os lægge mærke til, at om kjærligheden unegtelig frembyder en positiv side, saa frembyder den ogsaa en negativ side, — og at om hadet unegtelig frembyder en negativ side, saa frembyder det ogsaa en positiv side, — og saaledes ser man, at de to lidenskaber i virkeligheden løber sammen i en. Vi har sagt, at vi først og fremst er nedrivere; men værket vilde blive ufuldstændigt, om tænkeren blot søgte at rive ned. Hans arbeide maa være større, frugtbarere. Efter at have vist nødvendigheden af at rive ned — og naar masserne kommer til erkjendelse af denne nødvendighed, er revolutionen nær — maa han ogsaa vise, hvorledes, i hvilken retning, paa hvilken grundvold fremtidens samfund skal bygges. Og dette er den vanskeligste del af arbeidet. Det er langt lettere at rive ned et hus end at bygge det op. Men begge dele er nødvendige. Og hvem vil negte, at hadet her yder os en kraftig hjælp? Det driver os til at flygte fra en barbarisk fortid og vende vort blik mod fremtiden, det lyser vei for os og giver os midler i hænde til at føre vor kamp videre.

Og nu, da vi er ved slutningen af denne studie, kunde ikke endnu, trods alt, jeg har sagt, nogen gjøre den indvending: De synes at give hadet fortrinet for kjærligheden, hvorpaa grunder De det? — Hertil kan jeg svare, at jeg hverken har villet give hadet fortrinet for kjærligheden eller omvendt. Dette spørsmaal har blot rent metafysisk interesse og er af mindre betydning. Jeg har simpelt hen villet konstatere en tilstand. Vi friheds-elskende mennesker lever under et vildt og uretfærdigt autoritets-styre, og hadet til den nuværende tilstand skaber ønsket i os om at opnaa bedre tider. Med andre ord, hadet, som byder sig frem med aabne arme, driver os ind paa kjærlighedens vei.

Til slutning vil jeg gjentage, at baade had og kjærlighed er naturlige følelser. Hadet er ellers uimodstaaeligt; vil man søge at unddrage sig det, vil man snart mærke, at man ikke kan. Og efter hvad jeg synes, vilde det ikke være rigtigt at nære nogen fordom mod hadet. Determinismen skaber godhed, og den forbyder os ikke at hade et samfund, der er nedsunket i smuds og blod. Ikke at kvæle, men at styre og lede sit had er for en handlingens mand det ene fornødne, hvad angaar denne følelse.

(Vi gjengiver dette stykke som typisk for fransk patos).

Goethe.

V.

Hvem der var den største digter, Goethe eller Schiller, har man ødet meget skarpsind paa at afgjøre; selv mente Goethe, tyskerne heller burde fryde sig over, at nationen havde »to slige karle« at opvise. Sig imellem kjendte de ikke til nid; begge var stolte ved at møde virkelig gjensidig forstaaelse hos saa overlegen en aand, som den ene erkjendte den anden for at være. Og hver paa sit hold følte de sig egget til at sætte friske kræfter ind paa sit digter-kalds udfoldelse. Længere borte fra hinanden boede de ikke, end at de naar som helst kunde bytte tanker; post-konen paa veistykket mellem Weimar og Jena bar mange af de kosteligste perler i literaturen med sig i skræppen de nærmeste ti aar efter hint naturforsker-møde. Den ene fandt ikke, han var færdig med noget, som blev til under hans pen, før den anden havde sagt sin dom om det. Ikke saa, de vilde ligne hinanden; hver gik sin egen vei som før. Men begge kjendte de sig tryggere paa sig selv, naar de vidste, den ene til fulde fattede, hvor den anden stevned hen. Fra hver sin kant pleiede ogsaa deres tanke-veie at mødes i det grund-krav til al digtning, at den skulde søge at fremstille *ideale typer*. Schillers væsen var at gaa ud fra det almene og ville finde det særlige; han havde lært sin filosofi af den greie kritiker Kant. Goethe ved vi var Spinozas lærling; han søgte over alt fra det særlige at naa frem til det almene. Schiller grebes af ideer og vilde skjænke dem kunstens konkrete udtryk; hans første tag i et emne gjaldt en fler-sidig situation. Goethes øie heftede ved enkelt-skikkelser, som da i stemningens stund aabenbarede sig at være repræsentanter for hele kuld af lignende skikkelser. »Hvad er det almene? Det enkelte tilfælde. Hvad er det særlige? Millioner tilfælde« — slig har han en gang formuleret sin maade at se tingene paa. Naar saa kunst-skabelsen tog fat, gjaldt det ham at udhæve enkelt-skikkelsens karakter-givende sider. Lige ud af livet havde han grebet den, men den skulde fremstilles slig, at bag alle individuelle træk blinkede det ind paa en kjerne af almen-gyldig værdi; figuren fik symbolsk indhold. Schillers skaber-gjerning bestod i at modellere individuelle træk frem, saa der kom liv i det abstrakte karakter-billed, som dominerede hans stemning. Begge søgte de altsaa at smelte det individuelle og det generelle, »natur« og »idé« ind i hinanden, saa det, som fremstod, blev en levende »type«. Deres fæles slag-ord lød »totalitet«.

Saa indforlivede i samarbeidet blev snart de to aands-brødre, at de gav sig til i fællesskab at forfatte nid-vers over al den literære ynkelighed, som trindt om i landet stillede sig frækt til skue i alskens tidsskrifter. Det var paa høsten 1796 — efter at de havde tilbragt vaaren og forsommeren som hinandens gjæster først i Weimar saa i Jena — at disse »Xenier« (gjæstevenskabs-gaver) haglede ud over landet, piskende fusker-hjorden om ørene med de mest svidende ord. De smeldende par-vers skulde som et herrens veir slaa dilettanteriet til jorden og rense luften for de ækle dunster, som strømmede ud fra alle smaa-værkstederne for u-kunst og snusfornuftigt sludder. Middelmaadighedernes hærskarer hylede af harme.

Som en ny vaar strømmede skaber-trangen ind over Goethe efter det lykkelige samtræf med hans jevnbyrdige aands-bror. Først og fremst fik han lyst og mod til at udarbeide en snart tyve aar gammel kjæmpe-plan, romanen om et godt anlagt gjennemsnits-menneskes opdragelse til en personlighed. Gode venne-raad hentedes stadig fra Jena, og paa høsten 1797 forelaa »Wilhelm Meisters Lehrjahre« færdig i fire bind. Ikke alene Schiller, men ogsaa det alleryngste digter-kuld, romantikerne Novalis, Tieck og F. Schlegel begeistredes over denne mærkelige bog, hvor virkeligheds-billeder og eventyr-episoder afløser hinanden i broget forvirring, og hvor daglig-verdenen og teater-verdenen røres sammen — alt for at symbolisere menneskehedens selv-opdragelse til at skjelne skinnet fra virkelig-heden, dilettanteriet fra den ægte gjennemlevelse, der avler livs-visdom. Ud af bogens vrimmel af type-skikkelser træder særlig det lidenskabe-lige pige-sværmeris ur-billed, den yndige Mignon frem i plastisk enkelhed. De sange, hun og hendes far harpe-spilleren foredrager, — verdens-kjendt er »Kennst du das land« — er betegnende prøver paa den vidunderlige lyrik, som den nye sindets vaar tryller frem hos den snart halvhundred-aarige digter. Et helt aar (1797) ser det ud, som de to kunst-brødre kappes om at skrive storladne ballader. Hverken før eller siden har det malmfulde tyske sprog feiret slige triumfer som i disse daarende skjønne vers. Den enkle anskuelighed i fremstillingen og kraften i ordenes faste rytme-føining havde de lært af den hellenske digtning, som det var deres begges sværmeri at gjen-føde paa hjemlig grund. Et mester-træf lyktes det Goethe at gjøre, da han digtede den moderne idyl »Hermann og Dorotea« i Homers episke stil. Et misgreb blev det dog, naar han vilde gjøre gamle Homer helt efter og med sin »Achilleis« digte Iliaden og Odysseen sammen; heldigvis stoppede han i tide, ellers havde det spøgt for, at han selv skulde gjort sig skyldig i dilettanteri.

Nytaars-kvælden aar 1800 sidder de to aands-brødre sammen; i alvorlig samtale tager de afsked med det døende aarhundred og indvier det nye med trofast haandslag. Begge var de det attendes ægte børn; dets guddomme: skjønhed, humanitet, fordragelighed var ogsaa deres. Det nittendes aandelige far er ingen mere end Goethe, forløberen for den forskningens tidsalder, som stillede nye idealer paa sit alter: pligt-følelse, arbeide, saglighed. Sekel-skiftet greb med haard haand ind i den femti-aariges tilværelse; lige over nytaar blev han overfaldt af en slem ansigts-rosen, som forstyrrede den friske produktions-trang, samtræffet med Schiller havde kaldt til live. Da sygdommen endelig efter en bade-reise var overvunden, var det ogsaa for siste gang ude med den fornemmelse af en ny vaar, som indtil nys havde bruset gjennem hans sind. Med det nye aarhundred holdt alderen sit indtog i Goethes liv; nedgangen begyndte. Paa det første par aar frembragte han kun et større nyt værk, »Den naturlige datter«, tragedien om den til fyrste-liv opdragne, der for en mangel ved sin byrd stænges ude og i harme stiller sig i omstyrternes række. Endog fra fremstillings-formens side var dette stykke angribeligt; af lutter symbol-jagt slog det over i hul allegorisering. Og grundtanken røbede en slappelse i evnen til at følge med tiden i sund forstaaelse af det nye, som bryder sig vei til fremtidens rige; ikke at finde andet end begjærlighed og tøilesløshed som driv-kræfter i det verdenshistoriske drama: den franske revolution, kan selv hos en samtidig, der efter sit temperament maatte forarges over udskeielserne, neppe tydes undskyldende.

Hvor derimod det dybest originale i hans livs- og verdensanskuelse atter søger sig udtryk, der aabenbares den gamle kraft. Den besjælede materies selv-skabelse magtede digtene »Verdens-sjæl« og »Dauer im wechsel« (det blivende i det skiftende) at gjøre levende anskuelig i et høit billed-sprog. Hans skuende aand stiger med alderen mod stadig stærkere klarhed. Uden aflad blev han ved at uddybe sin opfatning af al-livets vidunderlige enhed gjennem personlig granskning af naturens ledende love. Og den olympiske ro, som med aarene skulde blive hans væsens grund-tilstand, begynder at udgyde sig over hans sind. Med stille henrykkelse gjennemlever han paany sine indtryk af hellener-kunstens ædle linjer og samler dem i et prægtigt minde-skrift over sin forgjænger paa dette omraade, den djærve fornyer af oldtidsforstaaelsen, kunst-forskeren Winckelmann. I de gamle marmor-billeder forkyndtes jo netop det skjønne menneske som det fuldbaarne slut-resultat af naturens selv-udvikling. »Naar menneskets sunde natur virker som et hele, naar menneske

kjender sig i verden som et stort, skjønt, værdigt og værdifuldt hele, da skulde verdens-altet, om det kunde fornemme selv, i erkjendelsen af at have naaet sit maal jublende henrykkes ved at befinde sig paa sin egen verdens og væsens tinde.«

Hvorledes han selv var i færd med at blive almindelig opfattet som sin nations og sin tids ypperste storhed, begynder at ytre sig i de stadig tiltagende besøg af betydelige personligheder, ofte langveis fra. Saaledes kom ved juletid 1803 Napoleons bitre forfølgerinde fru Stael paa sin aandelige forsker-færd gjennem Tyskland til digterhoffet i Weimar; rigtignok var baade Schiller og Goethe egentlig glade, da denne »hvirvelvind i skjørter« igjen var vel ude af staden. En mere ligefrem plage-aand slog sig ned i byen for godt, den flaue teaterstykke-fabrikant Kotzebue, som aabenlyst vilde Goethe til livs, ja var fræk nok til at lægge snarer ud efter Schiller for at røve ham fra vennen — noget som selvsagt var spildt umag. Den gamle hygge ved det lille sted havde længe været forstyrret for Goethe ved den kulde, som hans ungdoms ven Herder i sit stadige ret-haveri bar til syne over for ham. En stund saa det ud til forsoning, men til slut bragte Herder det til brud; og Goethe maatte gjennemgaa det pinlige, at faa melding om, at den fordums fortrolige var død (dec. 1803), uden at have angret de saare ord.

Et aars tid senere var skjæbnen ude efter det dyreste, Goethe vidste. Hans hjertens-ven Schiller blev syg. Med inderlig glæde havde han nu i en aar-række været behjælpelig — han var jo teaterchef — med at føre vennen fra triumf til triumf som nationens største dramatiker — og alle de planer de havde til nye triumfer! Selv skrantede Goethe, men hans livs-kraft var utømmelig. En vaar-dag gik han for siste gang ud af den kjære husdør i Jena, som for elleve aar siden havde aabnet ham veien til dette vidunderlige samliv. Nogle døgn senere kommer budet om, at Schiller var vandret bort. (9. mai 1805).

Et lignende tab har aldrig rammet en stor aand: at miste en kamerat, der ikke bare var en første rangs kunst-fælle og et første rangs menneske, men oven i kjøbet just sad inde med instinkt til at kunne fatte i fuld forstaaelse alt det dybeste og rigeste af hans eget væsen. For anden gang timedes det Goethe at kjende sig banlyst til aandelig ensomhed, og nu bare saa meget mere haabløst end efter hjemkomsten fra Italien. Den nye fortrolighed, han i savnets første tid famlede efter hos andre venner, stod ikke til at finde. Ingen trøst var det heller, at en ung vasal fra nabo-nationen i nord, den feirede danske poet Oehlenschläger mødte op til hyldning.

Tiderne blev ogsaa paa anden vis slemme. Kom ikke selve den støiende revolutions-keiser med sin seirende hær lige til byen. Troppede ikke de uvorne krigs-mænd lige ind i hans egen stue, saa det bare skyldtes hans Kristianes aands-nærværelse, at han ikke blev slagen ihjæl paa flekken. Som stats-minister fik han en marskal i indkvartering. Den taknemmelige rørelse over Kristianes kjække raad-snarhed bragte ham til at lønne hende med ophøielsen i fruestand; deres søn var jo alt sytten aar desuden. Vielsen fuldbyrdedes 19. okt. 1806, just mens Jena-slaget lagde Fredrik den Stores rige for Napoleons fod og opløste det ærværdige tyske keiserdømme. Om den kvinde, som digter-ministeren nu gav sit navn, er der egentlig ikke noget nedsættende at sige; hun var i endda høiere grad end gemalen glad i god vin og til overstadighed gal efter at komme paa bal og danse, men en øm hustru og en fortrinlig husmor lovprises hun for at have været. Alligevel er det blet sagt, at hvor forstaaeligt og rigtigt det var af Goethe at føre hende til alteret, saa var det vel saa forstaaeligt, naar han havde ventet i det længste med at tage dette skridt.

Som forholdene artede sig, kunde der ikke være synderlig meget nyt at vente af fremtiden. Det beste var nok »at redde, hvad man kan, af sin aandelige tilværelse.« Allerede paa forsommeren havde han aftalt med forlæggeren Cotta i Stuttgart, Schillers gamle ven, at bringe en ny udgave af sine samlede skrifter i stand. Dette tvang ham saa til at fuldføre et gammelt arbeide, som nu i en hel mands-alder, lige siden hans advokat-dage, havde ligget i pulten og bare en sjelden gang var taget frem. Endelig mod slutten af aaret 1806 er han færdig med sin »Faust«, første del.

Kometerne.

(Af S. A. Ramsvig),

Næsten hvert aar opdages der paa himlen et eller flere svagt lysende, runde legemer med et taageagtigt udseende, hvilke i lighed med planeterne flytter sig, men hvis bevægelse er forskjellig fra planeternes deri, at de ikke bevæger sig i dyrekredsens stjernebilleder alene, men kan vise sig i alle mulige egne paa himlen, og ofte er deres bevægelse bagvendt, fra øst mod vest. Disse legemer kaldes *kometer*. De aller fleste af dem er kun synlige i kikkerten, medens nogle derimod i nogen tid ogsaa kan sees med blotte øie

og da er forskjellige fra de første deri, at de har en langstrakt form i lighed med et ris.

Angaaende kometerne har der hersket de mest forskjellige meninger, og i tidligere tider har de, hver gang de viste sig, været gjenstand for almindelig skræk og forbauselse.

Ordet *komet* er af indisk oprindelse og betyder en stjerne med haar. Det midterste punkt af en komet, som kan være mere eller mindre lysende, kaldes *kjernen*, og den lysende taage, som omgiver kjernen, har man kaldt kometens *haar*. De lysende taagestriber, som ledsager de fleste kometer, fik tidligere navn af deres *skjæg* eller *hale*, efter som de gik foran eller fulgte bagefter dette himmellegeme i dets bevægelse. I vore dage kaldes de haler, hvordan deres stilling end er. Endelig har man kaldt kometens haar og kjerne tilsammen dens *hode*. De nyere astronomer regner imidlertid ikke længer den lys-taage, som ledsager kometerne med til de væsentlige kjendetegn, hvorved kometerne skiller sig fra de øvrige himmel-legemer. Kometens spidse ende, som vender imod solen, og som er stærkest lysende, kaldes *hodet*, og den bredere ende, som vender bort fra solen, kaldes *halen*. Kjernen eller den temmelig stærkt lysende plet, som hos mange kometer sees i hodet, mangler derimod ofte hos andre. Undertiden har en komet to, ja endog flere haler.

For at et himmel-legeme skal ansees for en komet, er det nok, at det har en egen bevægelse og gjennemløber en ellipse med saa stor ekscentricitet eller langstrakt form, at det under en del af sit omløb ophører at være synligt for os.

Samtidige iagttagelser, der daglig er gjort paa meget langt fra hverandre liggende steder paa jorden, og den omstændighed, at kometerne deltager i himlens daglige omdreining, gjør det utvilsomt, at de ikke er meteorer, der danner sig i atmosfæren, saa som man troede i ældre tider, men at de derimod er bestandige, virkelige himmel-legemer.

Man har i lang tid troet, at kometerne ikke bevægede sig i regelmæssige baner, at de ikke var underkastede de samme love, som styrer de øvrige himmel-legemers bevægelser, men at de, vandrende fra et sol-system til et andet, gjennemløber det uendelige himmelrum. Men fra den tid, da Keplers opdagelser blev bekjendte, begyndte man at undersøge, om ikke ogsaa disse himmel-legemer var underkastede Keplers love, og forsøgte at bestemme deres baner. Naar man kan bestemme en komets bane, naar altsaa banen er en ellipse, da angives denne bane ved de 6 saakaldte *elementer* paa samme maade som for planeterne, nemlig: *1) Den halve store akse*,

2) banens ekscentricitet 3) epoken for middellængden eller kometens sted i et givet øieblik, 4) periheliets længde, 5) den opstigende knudes længde, 6) banens hældning (eller omløbstiden eller middel-hastigheden). Paa denne maade, har man da bestemt de krumlinjede baner, som flere kometer beskriver, og man har fundet, at de bevæger sig i *ellipser* med stor ekscentricitet, i hvis ene brændpunkt solen staar.

Er kometbanen en *parabel*, og der følgelig ikke kan være tale om nogen omløbstid, da maa banen bestemmes paa en forskjellig maade. Man har derfor indført de 6 *parabolske elementer*, nemlig: *1) epoken for periheliet, 2) periheliets afstand fra solen, 3) knudens længde, 4) banens inklination eller hældning, 5) kometens bevægelses-retning.* Da parablens ekscentricitet er lig 1, udelades denne. Ved det første parabolske element: epoken for periheliet, forstaaes det tidspunkt, da kometen er i sit perihelium eller solnære. Ved periheliets afstand fra solen menes den korteste afstand mellem kometen, udtrykt i dele af jordbanens halve store akse. Da kometernes bevægelse dels er *direkte* eller *retløbende* (fra vest mod øst), dels *retrograd* eller tilbageløbende (fra øst mod vest), og bevægelses-retningen tilføiet som element. Imidlertid hidrører den ogsaa derfra, at man blot antager inklinationer, beliggende mellem 0 grad og 90 grader. Hyperbolske elementer adskiller sig fra de parabolske blot ved tilføielse af den hyperbolske ekscentricitet, som er større end 1.

Da kometerne i ældre tider kun sjelden og ufuldkomment blev iagttagne, mangler man for de fleste de nødvendige elementer til bestemmelsen af deres identitet, hvilket for mange af dem gjør det meget vanskeligt at angive deres omløbs-tid eller det tidspunkt, da de atter vil komme tilsyne. Det er meget sandsynligt, at nogle beskriver parabler eller hyperbler, i hvis brændpunkt solen befinder sig, og som følge deraf vil de aldrig mere komme tilsyne, da saavel parablen som hyperblen er krumme linjer, der ikke løber tilbage i sig selv.

Da kometernes form, størrelse og glans ofte kan forandre sig i nogle dage, kan man heller ikke ved nogen af disse karakterer gjenkjende dem. Man tager derfor intet hensyn hertil og holder sig blot til de parabolske elementer. Det kan imidlertid være tvilsomt, om identiteten af to kometer, der har vist sig til forskjellige tider, stedse kan ansees uimodsigeligt bevist af lige parabolske elementer. Dersom to kometers parabolske elementer er forskjellige, maa man derfor ikke straks slutte, at de er to forskjellige himmel-legemer, ti naar en komet passerer i nærheden af en planet, saa kan denne ved sin tiltrækning saaledes forandre (perturbere) kometens bane, at denne

efter forstyrrelsen kan være fuldstændig forandret. Har derimod de to kometer, som man sammenligner, paa det nærmeste samme parabolske elementer, saa er ogsaa deres identitet høist sandsynlig. Vistnok er det ikke umuligt, at to forskjellige kometer kan beskrive to baner, der ligner hinanden i form og beliggenhed, men naar man undersøger, til hvor mange forskjellige elementer denne lighed maatte strække sig, da kan man ikke tro andet, end at to kometer, som viser sig med samme elementer ogsaa maa være et og samme himmel-legeme.

* * *

Naar en komet befinder sig i stor afstand fra solen, har den udseende af en kugleformig taagemasse, og kometens hale begynder først at udvikle sig i solens nærhed; naar dette sker, begynder der en udstrømning af stof fra dens lyseste del henimod solen, men allerede i nogen afstand bøier dette stof til begge sider og strømmer nu i modsat retning, som om det frastødtes af solen; derved giver det anledning til dannelsen af halen, som vedblir at vokse i længde, indtil kometen har passeret periheliet, hvorpaa den trækker sig sammen igjen. Halen, som undertiden opnaar en længde af flere millioner mile, er i regelen noget krummet, med den konvekse eller udbøiede side foran.

Man maa antage, at kometerne og navnlig komet-halerne hverken bestaar af et fast, flydende eller luftformigt stof, men derimod af et uhyre antal smaa faste legemer, et slags kosmisk støv, hvis dele befinder sig i stor afstand fra hverandre; hermed stemmer det ogsaa, at fiks-stjernerne er synlige tvers igjennem kometerne. Naar de kommer i nærheden af solen, vil utvilsomt de flygtigste dele af komet-stoffet forvandle sig til glødende damp og da indhylle de ikke fordampede dele som en selvlysende sky, *kjernen.* At det virkelig forholder sig saaledes, antydes ogsaa af de spektro-skopiske undersøgelser; ti sammen med et spektrum, som synes at skrive sig fra tilbagekastet sollys, og som navnlig er eiendommeligt for halen, har man fundet et spektrum, der tyder paa tilstedeværelsen af glødende luftarter — kulvandstoffer, natrium og magnesium.

Komet-banerne er som nævnt meget langstrakte, og det er derfor meget vanskeligt at bestemme deres form og deraf beregne kometens omløbs-tid; ti kometerne er kun synlige, naar de er i periheliet eller solnære og derfor stærkest belyst af solen; da det derfor kun er en meget liden del af deres baner, i hvilken de kan observeres, er det i regelen ikke godt at afgjøre, om de bevæger sig i meget langstrakte

ellipser eller i parabler eller hyperbler; ti.de smaa bane-stykker i hvilke man observerer kometerne, kan ligesaa godt være dele af det ene som det andet slags af disse linjer. Er banen en parabel eller hyperbel, vil kometen ikke mere blive synlig, er den derimod en ellipse, maa den tidligere eller sildigere komme igjen eller, som man siger, være *periodisk*, under forudsætning af at dens løb ikke forstyrres af andre himmel-legemer. Man kjender for tiden 15 periodiske kometer, hvis tilbagevenden er iagttaget. Kometerne faar navn enten efter deres opdager eller efter den, som beregner kometens bane, saa som Enckes komet, Bielas komet, Halleys komet o. s. v.

De periodiske kometer, altsaa de, der bevæger sig i ellipser, kan deles i tre grupper. Til den første gruppe hører de, hvis omløbstid er mellem $3^1/_3$ og $7^1/_2$ aar, til den anden gruppe hører de, hvis omløbstid er mellem 96 og 76 aar, og til den tredje gruppe henregnes kometer, hvis omløb kan vare aarhundreder, ja endog aartusener. Den store komet, som viste sig i 1811, havde saaledes en omløbs-tid af 3065 aar; den store komet, der var synlig i 1680, bruger 8800 aar til et omløb, og man har beregnet kometers omløbs-tider paa over 100,000 aar.

Kometernes kjerner, der synes at være kugleformige, er af forskjellige størrelser. Kometen fra 1811 havde en kjerne, hvis diameter var 570 mile, kometen af 1843 af 1000 mile og kometen af 1858 af 100 mile. Kometens taage (komaen) er sædvanlig større end kjernen, kometen af 1811 havde en taage af 225,000 mile og Halleys komet 1835 af 71,400 mile. Komet-halernes længde er ligeledes høist forskjellig, kometen af 1858 havde en hale, hvis længde var 11 millioner mile, og hvis bredde var 2 millioner mile. Kometen fra 1843 havde en hale, hvis længde endog var 30 millioner mile.

Man har hidtil seet omtrent 700 kometer, hvoraf de fleste (ca. 500) kun var synlige i kikkerten. Men der kan naturligvis ikke være tvil om, at mange kometer har været i nærheden af jorden uden at blive iagttagne, især før kikkertens opfindelse (1608), og at mange kometer ikke kommer jorden saa nær, at de i det hele taget kan blive synlige. Selv de klareste og største kometer kan ikke iagttages længere ud i rummet end til Jupiters bane, og de fleste blir usynlige allerede i en afstand af 50—60 millioner mile, selv for væbnede øine. Siden kikkertens opfindelse har man undertiden i et aar seet 6 à 8 kometer. Man kan derfor antage, at kometerne i vort sol-system maa regnes i hundred-tusenvis. Af 250 kometer, hvis baner er blet beregnet d. v. s. den del af banen, som ligger indenfor vort sol-

system, har man været istand til at beregne omløbs-tiderne af ca. 50, og af disse er som nævnt 15 blet seede som tilbagevendende kometer.

Kometernes hode er en meget let og flygtig masse, i hvilken der ifølge iagttagelser foregaar heftige revolutioner, omskiftelser og forandringer. Ved iagttagelser af kometernes hode har det vist sig, at kjernen er selvlysende og udsender saakaldt polariseret lys, hvorimod det maa antages, at det lys, der gaar ud fra taagesløret, er reflekteret og enten kommer fra solen eller fra kometens kjerne, maaske fra dem begge; halen giver kun reflekteret lys. Der foregaar ogsaa ofte store forandringer ved komet-lysets styrke, uden at det er lykkedes at finde nogen bestemt regelmæssighed deri; da man ved direkte iagttagelser gjennem kikkerten har opdaget revolutioner i kometernes indre, og da man videre ved spektral-analysen har fundet magnesium, natrium og kulstof i kometernes masse, saa har man ret til at slutte, at kometerne, naar de nærmer sig solen og paavirkes af denne, blir saa stærkt ophedede, at de nævnte stoffer opløser sig i damp-form. Ved disse processer udvikles der lys og varme, og heri behøver der ikke at eksistere nogen regelmæssighed.

Størrelsen af kometernes hode (kjernen med taagesløret) forandrer sig med afstanden fra solen. Naar kometerne nærmer sig solen, trækker de sig sammen og udvider sig igjen, naar de fjerner sig derfra. Saaledes skal Enckes komet, der i sit perihelium eller solfjerne har et gjennemsnit af 50,000 mile, i solens nærhed kunne krympe sig sammen til et gjennemsnit af kun 600 mile.

Kometernes hale kan betragtes som en udvidelse af taagesløret koncentriske lag, der aabner sig paa den side, som er vendt fra solen og ligesom ved en fra denne udgaaende kraft skydes ud i verdensrummet. Halen er smalest ved kometens hode, hvorfra den gaar ud som en vifte eller kost, der bøier sig med spidsen noget tilbage imod den retning, hvorfra kometen kommer. Halen er tættest i kanterne og mindre tæt i midten, hvilket har ledet til den antagelse, at den er en hul kegle, og nogle iagttagere tror endogsaa at have seet denne kegle dreie sig om sin akse. Undertiden er halen kløftet i midten, saa at den blir til to haler; andre kometer har vist sig med to haler af forskjellig længde, af hvilke den ene fandtes paa det sædvanlige sted, medens den anden gik ud i næsten modsat retning, altsaa var vendt mod solen.

*

* *

Til forklaring af de processer og omdannelser, som foregaar ved kometerne, er der fremsat forskjellige hypoteser og teorier.

Astronomen Bessel har antydet, at dannelsen af komet-halerne hentyder paa tilstedeværelsen af en fra solen paa kometen udøvet *polarkraft* i lighed med elektriciteten eller magnetismen, og halens krumning er efter Bessels fremstilling resultatet af kometens egen bevægelse og solens bort-stødende kraft paa de flygtige fra komet-kjernen opstigende smaapartikler. Bessels slutning angaaende en bort-stødende kraft hos solen, hvorved de lang-strakte, ikke meget krummede og som oftest fra solen bortvendte haler dannes, er desuden ingen hypotese, men det matematiske resultat af de ved komet-halerne iagttagne kjendsgjerninger. Hypotetisk blir kun den bort-stødende krafts natur. Bessel har blot kaldt den *polarkraft*, og man kan derved meget naturlig tænke sig elektricitet; senere undersøgelser har paa en vis maade gjort denne antagelse sandsynlig. Den tyske videnskabsmand Zöllner anser den bort-stødende kraft, som solen udøver paa komet-materien, for ganske identisk med elektriciteten og tror, at komet-kjernen bestaar af en slags flydende materie, og at der i denne foregaar voldsomme fordampnings-processer og gas-udbrud, men ved saadanne processer foregaar altid stærk elektricitets-udvikling. Antager man nu, at solens frie elektricitet udvikler elektricitet hos kometdampene, og at solens og komet-dampenes elektricitet er ensartede, saa maa en bort-stødning finde sted, halen maa danne sig paa den fra solen bortvendte side, og solens repulsive kraft finder derved sin utvungne forklaring.

Imidlertid er der ogsaa fremsat andre teorier om kometerne, saaledes af den tyske videnskabsmand Zenker, der antager, at elektriciteten aldeles *ikke* er aarsag til komet-halerne, nemlig af den grund, at hvis fri elektricitet, saa som Zöllner antager, findes paa solen, saa vilde ogsaa dennes dele bort-støde hverandre og fjerne sig fra dens centrum, med andre ord: inden selve sol-kloden vilde der da foregaa aldeles den samme proces som den, hvorved Zöllner søger at forklare halernes opkomst.

Ogsaa den berømte engelske fysiker Tyndall, professor ved *Royal Institution* i London, har fremsat en komet-hypotese til forklaring af halens dannelse.

At gaa nærmere ind paa disse forskjellige komet-teorier, der tildels er vidtløftige og indviklede, vilde her føre os for vidt.

Vi nøier os kun med at fremhæve, at kometerne har en meget ringe masse, hvilket fremgaar deraf, at de aldeles ikke udøver nogen forstyrrelse paa planeternes bevægelser; derimod forstyrres kometernes bevægelse ofte meget stærkt af planeterne, ja undertiden saa stærkt, at kometerne bringes til at gjennemløbe helt andre baner end forhen.

Efter al sandsynlighed er komet-stoffet fordelt over et overordentligt stort rum, saa at der navnlig i halen maa være en stor, milevid afstand mellem komet-materiens enkelte dele; derfor kan et sammenstød af jorden med en komet-hale, hvilket allerede har fundet sted i 1819, ikke være ledsaget af noget stød, rystelse eller nogen kjendelig mekanisk virkning. Kun paa grund af afstanden viser de smaa komet-partikler (kosmiske støv-partikler) sig tæt ved hverandre og danner optisk ligesom en reflekterende flade for sol-straalerne. I kometens kjerne er derimod stoffet tættere sammentrængt. Imidlertid har jordens beboere heller ingen grund til at frygte et eventuelt sammenstød mellem jorden og en komet-kjerne. Beregningerne har godtgjort, at der kun kan ske et sammenstød mellem jorden og en komet-kjerne hvert 140 millioner aar, og at en komet-kjerne efter hvert 24,000 aar nærmer sig jorden indtil en afstand af 300,000 mile.

Først i den nyere tid er man ved granskning af kometernes fysiske beskaffenhed og ved nærmere undersøgelse af komet- og stjerneskud-baner kommen til vished om, at der bestaar en forbindelse mellem kometer og de mere fremtrædende stjerneskud-fænomener, eller at kometernes og stjerneskuddenes bestanddele er nær beslægtede stoffer, saaledes som i en foregaaende artikel er vist.

Sveits i det 19de aarhundred.

(Efter W. K. A. Nippold i *Zukunft*).

Sveits har en glimrende historie at se tilbage paa, — ogsaa en lykkelig historie, lykkelig i sammenligning med andre nationers. Tyskland, beliggende i Europas hjerte og ligesom bestemt til verdensherredømmet, gjorde et stort tilløb dertil, men maatte stanse paa veien og vende om. Der opstod andre konkurrenter, som tvang Tyskland indenfor bestemte skranker. Endelig — først i vor tid — har forholdet atter forandret sig.

Sveits synes nutildags bestemt til ikke blot at danne et uundværligt bindeled mellem de enkelte stater og folk, men ogsaa i sin historie at vise, hvor uendelig meget et tilsyneladende ubetydeligt land formaar at give, naar lykken er det gunstig, og det har betingelser derfor. Store stater er efter haanden gaaet til grunde, smaa stater har vokset sig store. Kun Holland kan sammenlignes med Sveits. Holland, kunstens, rigdommens, den borgerlige dygtigheds

land. Af døde stater, som engang levede: den italienske renæssances lande, og før dem Grækenland.

Sveits saa en glimrende historie. Det krigerske, stærke og sunde folk, »die Eidgenossen«, blev til en europæisk magt med en betydning, som nu til dags netop i Tyskland meget ofte undervurderes. »Eidgenossenschaft«s politik blev paa en vis maade den tone-angivende, samtidig som forbundets sønner bragte ryet om sit hjems krigerdygtighed til alle lande, men desværre tabte den rette sans for alt det andet, endnu større, som deres hjem bød. De tabte følelsen for hjemmet. Men de sveitsiske soldater var uovervindelige, tro som guld og paalidelige som ingen andre; de døde for de fremmede herrer, ligesom de havde gjort for sit eget hjem. Undertiden var dog lykken dem imod, saaledes i slaget ved Marignano, hvor de for første gang laa under for overmagten. Men deres død var ærefuld. De døde for den franske konge under revolutionens storme; endnu i dette aarhundred forblev de de italienske fyrster tro lige til det siste, ja er det endnu den dag idag som livgarde for den siste af disse fyrster, paven, hvis magt trods alle foruroligende symptomer ikke vil forgaa. Sveitserne blev leietropper især fra den tid, da deres kriger-ry fordunklede alle andres, og efter at de havde slaaet Europas stolteste fyrste, Karl af Burgund.

Det kan dog være et spørsmaal, om denne seir har bragt sveitserne lykke. Var det for sveitserne en lykke, at de overvandt sin farligste fiende; var det for Europa, for hele den os bekjendte verden en ulykke, at det burgundiske rige blev tilintetgjort og at Europas ædleste fyrste maatte ende paa en saa forsmædelig maade. Fra hin tid daterer Frankriges overmagt sig. Ludvig 11. — saa usympatisk han personlig var og tildels just derfor — var en af de dygtigste fyrster, der nogensinde har levet, i sluhed og beregning uendelig overlegen sin fætter af Burgund, der var ærligere og mer aaben, men handlede overilet og planløst. Karl 8. fortsatte sin fars værk; under Frants 1. derimod gik landet tilbage, trods denne konges sluhed og dristighed. Først den store Oranier, Vilhelm 3., formaaede at hemme Frankriges og samtidig ogsaa Roms magt. Derved blev rigtignok nærmest England mægtigt, men ogsaa Tyskland vandt store fordele. Da Frankrige misbrugte sin magt, maatte det uundgaaelige ske. Men i hine dage har sveitserne grebet ind i verdenshistoriens hjul; for deres vaaben laa den mægtige Burgunder-fyrste under, som man med langt større ret kan kalde den siste ridder end hans svigersøn Maksimilian. Riddervæsenet og poesien forsvandt fra verdenshistorien for at give plads for den mest nøkterne og be-

regnende prosa: for Habsburgerne og de franske konger. Og heller ikke sveitserne selv fik noget gavn af den magt, hvortil de hjalp Frankrige. Bedre vilde det have været, om de ikke havde vundet dette kriger-ry og om de for sit eget hjem havde gjort, hvad de gjorde for fremmede fyrster. Et uanet perspektiv, en fylde af magt og rigdom aabner sig for dens øie, som fra sin høie varde idag skuer tilbage til hine svundne dage, og som kan glæde sig over slaget ved Murten, men kun beklage slaget ved Nancy. Dette siste blev en tragedie i ordets sande betydning. — Vistnok har Sveits vundet meget og kan være tilfreds; men det vilde være kommet meget længere, hvis det ikke havde vundet Frankriges seire. Det er verdenshistoriske kjendsgjerninger, ikke blot sveitsisk historie.

Sveits har frembragt mange store mænd og givet stødet til mange store begivenheder. Reformationen blev her anvist ganske nye veie: Zwingli og Calvin opstod i Sveits og øvede en mægtig indflydelse ogsaa i andre lande. Der er tre blomstrings-perioder i den sveitsiske literatur: i det 16. aarhundred, da Nikolaus Manuel i Bern optraadte som Zwinglis kraftige talsmand; i det 18. aarhundred, da Bodmer og Breitinger udøvede sin virksomhed i Zurich; til disse sluttede sig alle de andre, der saa sin fører i Albrecht Haller; i det 19. aarhundred, da Bern i Jeremias Gotthelf (Albert Bitzius) besad den beste sveitsiske folke-digter; blandt andre kunstnere, der har spillet en stor rolle i denne periode, maa ogsaa nævnes Gottfried Keller, Konrad Ferdinand Meyer, samt Arnold Boecklin. Ikke blot Tyskland, men ogsaa den hele verden har meget at takke disse mænd for. Ogsaa paa andre omraader udenfor literaturens og kunstens har sveitserne udmærket sig *).

Det er mærkværdigt, hvor fast sammensat denne stat er, hvor romaner og germaner, protestanter og katoliker, hvor det tyske, franske, italienske og »ladinske« sprog hersker ved siden af hverandre. Der er intet nationalitets-had at befrygte, som i Østerrige, og heller ingen religiøse tvistigheder. Den sveitsiske republik har nu bestaaet i 600 aar, og er kanske den eneste i verdenshistorien, der har bevaret sig ned gjennem tiderne og som virkelig er en fuldstændig republik. Sprogene hersker fredeligt ved siden af hverandre. Vistnok vinder fransk mer og mer terræn som følge af tysk-sveitsernes altfor

*) I disse dage er udkommet i Bern det første bind af et meget interessant værk »Die Schweiz im neunzehnten Jahrhundert.« Bindet omhandler blandt andet Sveits's politiske historie i det 19. aarhundred, det sveitsiske »Eidgenossenschaft«s nuværende statsret, den sveitsiske hær, Sveits' internationale betydning o. s. v.

store eftergivenhed, medens »ladinsk« trænges tilbage; men sveitseren lærer med lethed at tale alle sine lands-sprog, og det egentlige landssprog, det i alle kantoner forskjelligartede sveitser-tysk, blir for ham ikke nogen tysk dialekt, i hvis rettigheder man kan gjøre indgreb, men et historisk udviklet, af de forskjelligste elementer sammensat sprog, der er alle dannedes uafhændelige eiendom. Det er nu for tiden nødvendigere end nogensinde, at sveitserne ikke blir fremmed for sit hjem. Rette sveitsere, overbeviste republikanere og demokrater, træder heller ikke i vor tid ind i fremmede fyrsters tjeneste- Der gives jo, især i Bern, virkelige adels-familier, hvem habsburgerne og andre hersker-slægter var underdanige for 8 og 9 aarhundreder siden. Nu er deres efterkommere blet borgere. Særlig i Bern træder forskjellen mellem før og nu tydeligt frem. Tidligere havde den stolte republik, om hvis venskab kongerne kappedes, overherredømmet; især vandt den betydelig magt siden slaget ved Laupen den 21. juli 1339. Nu for tiden er Bern forbunds-stad. Den er ogsaa forblet helt sveitsisk, i modsætning til det internationale og rigstyske Zürich. Bern er sædet for de fleste internationale byraaer; her holdes ogsaa de fleste kongresser. Naar Sveits som international mægler vedblir at have betydning for alle stater, saa har Bern hoved-andelen af æren herfor. Et af de internationale byraaer er verdens-post-foreningens, der dannedes her og staar under det sveitsiske forbundsraads produktion. De almindelige forhaabninger til forfatter-rettens internationale beskyttelse vil her maaske blive til virkelighed. Meget er allerede blet gjort i saa henseende, men meget staar endnu tilbage. Blandt de her holdte kongresser er der kun en eneste, som ikke vækker magternes sympati, nemlig fredskongressen. Det er forunderligt, at just de rolige, betænksomme sveitsere ligetil blir fanatiske i saadanne ting, som slet ikke angaar dem, og som de ikke forstaar. Sveitseren ser meget, hans blik skuer ud over hjemmet; han har mer verdens-dannelse end tyskeren i almindelighed, han opholder sig meget i fjerne lande og forstaar ved sin dygtighed ogsaa at lempe sig efter fremmede forhold og naa sit maal. Men Sveits har garanteret nøitralitet, og derfor skulde det ikke blande sig ind i fremmede forhold og foretage eksperimenter, som let kan forrykke nøitralitetens grænser. Visselig er det sveitsiske forbundsraad som skabt til at være voldgifts-dommer i nationernes strid — i langt høiere grad end paven —, men det sveitsiske folk skulde vogte sig for at være paa færde overalt. Det myndige, suveræne og ufeilbare folk løber altfor let som stemme-kvæg efter visse agitatorer, der besidder den ulykkelige egenskab at kunne trumfe sit igjennem.

Enhver skulde være saa myndig, at han i republiken og demokratiet deltager i alt med virkelig forstaaelse; og man kommer dette ideal allerede meget nær i Sveits. Folket viser sig ofte som modent og klogt, men lader sig dog af og til lede af agitatorerne. Saa snart det har udtalt sin dom, er denne vistnok lov og ret, og man maa føie sig derefter; men folket har mange hoder, og det er ikke saa let at omvende, naar det først har begaaet en dumhed.

Forfatteren er, som vi ser, en typisk rigs-tysker, begeistret for Bismarcks og Vilhelm 2's ideal.

Ny literatur.

Halvdan Koth: *Transvaal og Burarne.* Den frisindede studenterforenings smaaskrifter nr. 7. (Alb. Cammermeyers forlag).

Skuespillerinden fru *Lucie Wolfs Livserindringer.* 3. oplag. (Samme forlag).

J. Jansen: *Det store spørgsmaal.* Prædikener. (H. A. Aschehoug & Co.s forlag).

Sophus Aars: »*Onkel Jakob*« og andre dyr. (Samme forlag).

Fr. Viller: *Det hemmelighedsfulde skib.* Eventyr tilsjøs. (Af Karl Monks oplevelser). (Samme forlag).

Oscar Aagaard: *Martin Ligeglads meriter.* (Samme forlag).

Hans S. Kinck: *Trækfugle* og andre. (Samme forlag).

Arne Garborg: *Den burtkomne faderen.* (Samme forlag).

Norske klassikere. Siste hefte. *Asbjørnsen og Moes eventyr.* (Samme forlag).

Johan Bojer: *Den evige krig.* Samfundsroman. (Olaf Norlis forlag).

Nordiske tidsskrifter.

For kirke og kultur. — 9. — *Lyder Brun:* De fire evangelier. — *J. Jansen:* Et tidligt vidnesbyrd om treenigheds-dogmet. — *F. Linderberg:* Lockouten i Danmark. — *S. Holst Jensen:* En historisk gade. — Fortsatte tanker om forholdet mellem aand og materie. — *Yngvar Brun:* Nationalteatret. — *Redaktionen:* »Over ævne« paa Nationalteatret.

Folkevennen. — 9. — Boerne i Transvaal. — *G. Melbye:* Minder fra Tunis. — Slatin paschas flugt.

Finsk tidsskrift. — Nov. — *I. Elfving:* W. Nylander, ett biografisk utkast. — *Karl Flodin:* Chopin, ett femtiaarsminne. — m. m.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 27. novbr. 1899.

Krigen.

Paa den østlige krigs-skueplads har boerne rykket saa langt mod syd, at de endog truer Pietermaritzburg. Men noget større slag har ikke staaet. Ladysmith synes fremdeles at holde sig, skjønt det fra boer-hold paastaaes, at byens kapitulation er sikret. Syd for Ladysmith har boerne besat Colenso og ødelagt den i nærheden beliggende vigtige bro over Tugelafloden. Desuden holder de englænderne indesluttet ved Estcourt, hvor general Hildyard staar med ca. 2000 mand, og ved den søndenfor liggende Mooi-flod, hvor general Barton staar med en lignende styrke. Boerne maa raade over et betydeligt antal tropper i Natal, naar de kan holde Ladysmith, Estcourt og Mooi-riverleiren indesluttet, samtidig som de truer Pietermaritzburg. Der er dem, som anslaar deres styrke til 30,000. Et pansret tog, som var blet sendt nordover fra Ladysmith, blev 15. november angrebet af boerne ved Chieveley. Englænderne led et alvorligt nederlag og tabte 150 mand faldne, saarede og fangne. General Hildyard gjorde 23. (eller 24.?) novbr. et udfald fra Estcourt, men blev slaaet tilbage. General White har gjort en række udfald fra Ladysmith, som det vilde føre for vidt her at omtale nærmere, især da efterretningerne om dem er høist forvirrede og modsigende.

Største delen af det fra England udsendte store hær-korps er ankommet lil Syd-Afrika, og general Buller skal nu kommandere en hær paa omkring 68,000 mand. En stor del af de ankomne tropper er landsat i Durban for at rykke nordover og undsætte general White. De kommanderes af general Clery og skal nu beløbe sig til 16,000 mand. Clery har imidlertid endnu ikke kunnet rykke nordover af mangel paa artilleri og kavalleri.

Ved syd-grænsen holder boerne alle overgange over Oranje-floden besat undtagen ved Hopetown paa jernbane-linjen Kapstaden—Bulewayo. Desuden har de uden at møde modstand besat den nordøstlige del af Kapkolonien, hvor terrænet er særdeles fordelagtigt for dem. I distriktet Herschel syd for Basutoland har de saaledes besat Barkley East. Af jernbane-strækningen fra Alewal North sydover til East London har de besat det nordligste stykke lige ned til Sterkstroom. Søndenfor dette punkt ligger imidlertid Queenstown, hvor general Gatacre i den siste tid har samlet tropper, og han rykker nu opover mod dem. Ved jernbanen fra Norrals Pont sydover til Port Elisabeth har boerne besat Colesberg. I det søndenfor liggende Naauwport staar general French, hvis troppemængde daglig øges.

General lord Methuen er rykket sydover fra Oranje river station langs jernbanelinjen Kapstaden—Bulawayo for at undsætte Kimberley. Han stødte paa boerne ved Belmont station, hvor det kom til en heftig kamp. Methuen indtog tre boerstillinger, den ene efter den anden. Men hans seir var dyrekjøbt. Ti han led et tab af 195 mand døde

og saarede, hvoraf hele 22 officerer. Det siges, at englænderne talte 8000, medens boerne kun talte 5000 mand. Methuen vil sandsynligvis faa endnu en dyst at bestaa med boerne, før han kan drage ind i Kimberly nemlig ved Modderriver længer mod nord.

Mafeking har hidtil trodset alle boernes anfald. Men man begynder nu i London at frygte for, at den engelske besætnings modstands-kraft er udtømt.

Det er noksaa stilt med rygter om stormagts-sammenslutningen mod England. Keiser Vilhelm opholder sig nu i England paa besøg hos sin bestemor, og skjønt han har afvist alle foranstaltninger, som kunde give besøget et politisk præg, opfatter dog enkelte blade i Frankrige begivenheden som et bevis paa, at Tyskland staar i forbund med England.

Frankrige.

Det franske deputeret-kammer har med overvældende flertal vedtaget et tillidsvotum til ministeriet Waldeck-Rousseau, hvorover ministrene og republikens venner vistnok føler stor lettelse. Ministeriet har nemlig — som bekjendt — hele tiden havt et høist usikkert parlamentarisk fodfæste. Egentlig har det kun en gang tidligere vist sig for kamret, nemlig den 26. juni, da det paa forhaand syntes dødsdømt, men ligesom ved et under kom ovenpaa. Et par dage efter kunde Waldeck-Rousseau sende de deputerede hjem, og siden da har ministeriet vistnok med frygt imødeseet kamrets fornyede sammentræden. Det har da heller ikke ofte hændt i Frankriges parlamentariske historie, at kamret er blet aabnet saa sent i sæsonen.

Tyskland.

Den tyske rigsdag har med stort flertal forkastet tugthus-lovforslaget. Regjeringens nederlag blev fuldstændigt, idet ikke engang dens forslag om lovens henvisning til en kommission blev vedtaget. Kun de to konservative partier støttede regjeringen.

R. E.

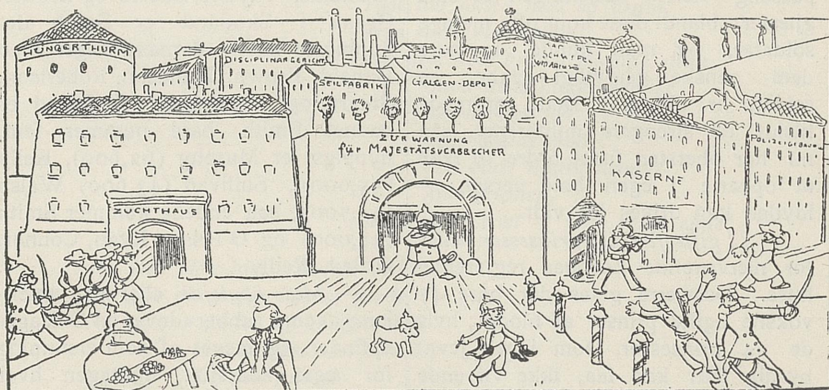

En tysk by i 20. aarhundred, om tugthus-loven var vedtaget.

Forskjellige meddelelser.

— *Forbudt at gifte sig* er i Dakota enhver, som lider af drankersyge, tuberkulose, blegsot, hysteri og enkelte andre for afkommet skadelige sygdomme. Loven kan synes drakonisk, — men lad den virke en menneskealder, og den vil sikkert godtgjøre sin berettigelse.

— *Skibe af aluminium,* som man til en begyndelse lovede sig saa meget af, har ikke vist sig praktiske. Metallet er ikke istand til at modstaa sjøvandets indflydelse, der end mere forstærkes ved, at der danner sig galvaniske strømme. Selv ikke overvands-delene har vist sig holdbare. I det hele har aluminiumet ikke vist sig at svare til de store forventninger, man til en begyndelse gjorde sig om dets anvendelse.

— *Tyskland* vil optræde efter en storartet maalestok paa Pariserudstillingen. Især vil den elektriske afdeling blive uovertruffen. De store tyske elektriske firmaer vil sætte kolossale maskinerier i gang. Saaledes vil Siemens & Halske og Schukert hver optræde med dynamoer paa 2000 hestekræfter. Andre firmaer vil sætte i gang dynamoer paa 1900 og nedover til 1400. I den anledning vil der altsaa ikke skorte hverken paa lys eller kraft.

Notiser.

— *En sveitsisk oberst* drev indtil for nyligt en beværtning paa sit hjemsted og deltog selv som paapasselig vært i betjeningen af sine gjæster; blandt disse kom ofte menige soldater, og man kunde da høre dem ganske gemytligt raabe: en seidel, hr. oberst! Dette forargede tilslut de strengere militarister, saa nu har obersten faaet ordre til ikke at opvarte i egen høie person — idyllen kan drives for vidt.

— *71 gifte-færdige prinsesser* tæller for nærværende Europas regjerende huse. Desværre gives der bare 47 voksne ugifte prinser af blodet; hvis de 24 prinsesser, som ingen jevnbyrdig frier kan faa, ikke vil ende som pebermøer, maa de nedlade sig til at gjøre »mesalliance«.

— *700 aars jubilæum* skal byen Riga til at feire.

— *253,600 Smith'er,* 242,100 Jones'er lever i England og Wales; ikke fuldt saa hyppige er navnene Williams, Taylor, Davies og Brown. Ogsaa i Skotland er Smith det hyppigste navn, dernæst følger Mac Donald, Brown, Thomson, Robertson, Stuart og Campbell. I Irland er navnet Smith bare nummer fem, hyppigst er Murphy (62,600), Kelly (55,000),, Sullivan (43,600) Walsh (41,700); saa endelig kommer Smith (37,000) og O'Brian, Ryan, Connor, O'Neil, Reilly.

— *Mais-kautsjuk* eller paa amerikansk »corn rubber« lover en Chicago-opfinder sig meget af som erstatning for ægte kautsjuk, undtagen hvor det gjælder elektricitet. Det nye elastiske stof gjøres af mais-olje og antages at skulle vække opsigt paa Pariser-udstillingen.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

Redaktør: Chr. Brinchmann.

BIND XIV. 15. DECEMBER. HEFTE 11.

Et gammelt julevers.

I Juda's stald gav oksen rum,
den lukked ind en kvinde;
hun smilte blidt til venligt brum —
— ak, nu er timen inde:
Paa himlen skal
blandt stjerners tal
den feireste oprinde.
Amen, amen,
o, skal endda jeg stedet finde?

Tyst tier oksen med sit brum,
dens store øine ynker
den mø, hvis bryn i vaande stum
imod dens nakke synker;
om hendes fod
dens aande stod:
den vilde lindre hende.
Amen, amen,
min fod er træt — faar veien ende!

Den okse hist i Juda's stald
gav plads for hyrder glade
og for de tre af kongers tal,
som hendes søn tilbade.
De saa forvist
den herre Krist —
ak, randt ikvæld min taareflod
amen, amen,
ved kvindens bryst for barnets fod!

Oversat af *Ragna.*

I Peking,
bag den forbudne stads mure.

(Efter »Cathay« i *Harpers Monthly Magazine*).

I en af sine taler i lordernes hus i Westminster ytrede lord Salisbury angaaende det kinesiske spørsmaal blandt andet følgende: »Hvis man skal kunne udtale sig om Kinas fremtidige skjæbne, maa man først vide, hvad der foregaar i et af paladserne i Peking. Kinas fremtid ligger ikke i vor haand; den ligger i den kinesiske regjerings.«

Den store mur, som Kinas herskere for aarhundreder siden reiste til værn mod Central-Asiens horder, har nu tabt sin betydning. Forsvundet er ogsaa den konservatisme og isolations-aand, der med saa stor haardnakkethed i aarhundreder udestængte kineserne fra enhver berøring med udenverdenen. I løbet af de siste 50 aar har kineserne ikke blot lidt nederlag i tre fremmede krige, men ogsaa seet den moderne civilisation holde sit seirrige indtog i deres land. Fremmede jernbaner er anlagte i Pekings umiddelbare nærhed, fremmede dampere løber flere hundred kilometer opad Jang-tse, fremmede ingeniører er i travl virksomhed. Storartede faktorier, udstyrede med alle midler, der staar til den moderne industris raadighed, reiser sig i de fremmede kolonier. Den fremmede missionær og kjøbmand vinder større og større terræn, hver paa sit omraade. Det hele rige begynder at udstykkes i fremmede »magt- og interesse-sfærer«. Endog keiseren og hans formynder, enkekeiserinden, modtager i offentlig audiens fremmede fyrster og gesandter, som for faa aar siden vanskelig fik adgang selv til de ydre omgivelser af den forbudne stad.

Men angaaende de kræfter, som findes indenfor den forbudne stads mure, angaaende den »regjering«, hvortil lord Salisbury hentydede, og som endnu i det minste delvis holder Kinas fremtid i sin haand, er udenverdenen dog ligesaa uvidende den dag idag som for fem eller femti eller fem hundred aar siden. Oprevet som Kina har været af indre og ydre kampe, sporer man dog endnu en mærkelig livskraft i det uhyre rige. Men hvor er kilden hertil at søge?

Den reisende kan nu til dags uden hindringer vandre gjennem Pekings gader og betragte det brogede liv, som der udfolder sig. Men midt i byen hæver der sig et kvarter, hvor »alt er hemmeligt, tilsløret og forseglet«. Det er *Hsu-ching-cheng*, den forbudne stad, den skjulte helligdom, som ingen faar betræde undtagen de faa priviligerede, og da blot sjelden og med bestemte mellemrum. Kort

efter midnat aabnes portene for de høieste embedsmænd og dignitærer, der knælende for tronen forebringer hver sin sag for keiseren, og som efter at have faaet de keiserlige ordrer forlader paladset igjen før solopgang. Keiseren selv har aldrig været udenfor den forbudne stads omgivelser, undtagen paa de store festdage, naar der ofres i de keiserlige templer, eller naar han aflægger de ceremonielle visiter hos enkekeiserinden i sommer-paladset. Ikke en eneste mandlig person, af hvilken rang eller alder han end er, faar lov til

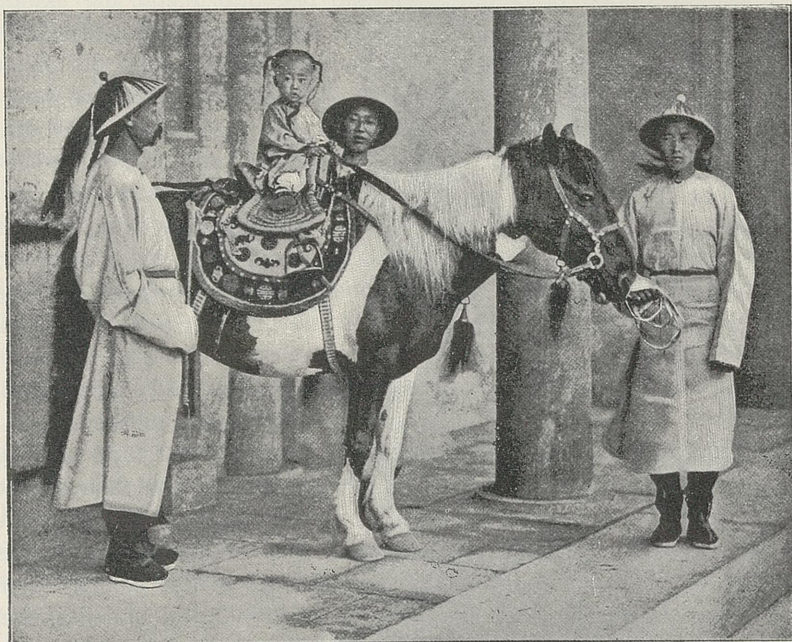

Keiser Kvang Sju som barn.

at bo i denne hellige by med de mange paladser og haver, hvor keiseren bor alene. Blandt alle de titler, keiseren har, er den mest betegnende den, hvormed han benævner sig selv, »den ensomme fyrste«. Ti hvilken fyrste er vel mere ensom end denne unge ulykkelige mand, der endnu i navnet hersker over 400 millioner menneskers liv og død? Det er ikke første gang i Kinas historie, at der bag tronen staar en kvinde, som, naar hun engang er kommet til roret, regjerer med en magt som sjelden nogen mandlig hersker selv i de mest autokratiske stater.

Det er umuligt helt at forfølge enkekeiserinden paa den vei,

ad hvilken hun er naaet frem til sin nuværende magt-stilling. Men man kan i det minste spore de vigtigste stadier i hendes mærkelige karriere.

Da keiser Hsien Fung, som var flygtet fra Peking 1860 under den engelsk-franske hærs fremrykken, det følgende aar døde i Jehol, efterfulgtes han af sin blot 6 aars gamle søn, der var født ham af en af hans friller. Ødelagt af udsvævende liv og omgivet af magtsyge hofmænd, havde Hsien Fung paa sit dødsleie ladet sig bevæge til af sine yndlinge at udnævne et raad paa otte mænd, der skulde danne et formynderskab under hans søns mindre-aarighed. Men Hsien Fung's bror, fyrst Kung, en mand af karakter og dygtighed, der under freds-forhandlingerne var kommet i nøie berøring med fremmede, havde faaet øinene op for de nye farer, som truede riget udenfra, og forudsaa klart, hvor sørgelige følgerne vilde blive, dersom magten faldt i hænderne paa en del lastefulde og reaktionære embedsmænd. Han traadte i forbindelse med Hsien Fung's enke, og ved hans hjælp lykkedes det hende at undkomme fra Jehol med den unge keiser og hans mor. Ved en dristig overrumpling arresteredes nu den hele formynder-regjering, der skyndsomt havde forfulgt flygtningerne til Peking. De to ledende medlemmer, begge af keiserfamilien, fik lov til at begaa selvmord, medens deres mindre begunstigede kolleger henrettedes paa den offentlige markeds-plads. Den unge prins udraabtes nu til keiser under navnet Tung Chi, og regentskabet overdroges under hans mindre-aarighed til den afdøde keisers enke i forening med den regjerende keisers mor. Den første af disse, der allerede var keiserinde under navnet Tsu An, benævntes fra nu af enkekeiserinde og keiserinde i det østlige palads. Den siste fik som keiserens mor rang af keiserinde, og under navnet Tsu Tsi benævntes hun keiserinde i det vestlige palads. Den ledende aand i dette dristige stats-kup var uden tvil fyrst Kung, medens de to keiserinder spillede en mere passiv rolle. Keiserinde Tsu Tsi har som medregentinde indtaget en reserveret holdning og var klog nok til i den første tid aldrig at vække skinsyge hos sin ældre medbeilerske. I 1872 blev Tung Chi gift med Ah Lu-Teh, en mansju-dame, der straks opnaaede rang som keiserinde, og i 1873 overtog den unge keiser selv magten. De to ældre keiserinders tilbagetrukne stilling skulde dog ikke faa lang varighed. Det følgende aar gik der rygter om, at man var ængstelig for keiserens helbred, og den 18. december 1874 offentliggjordes et edikt, der paabød, at enkekeiserinden skulde tage magtens tøiler. Nogle uger efter døde keiseren. Uden at afvente udfaldet af Ah Lu-Teh's nedkomst, skyndte man sig

nu med at udnævne en søn af fyrst Chun, keiser Hsien Fung's bror, til keiser under navnet Kvang Sju; denne var ved sin tron-bestigelse blot 3 aar gammel. Keiserinde Ah Lu-Teh døde, før hun havde født sit barn, efter sigende af sorg over sin mands død.

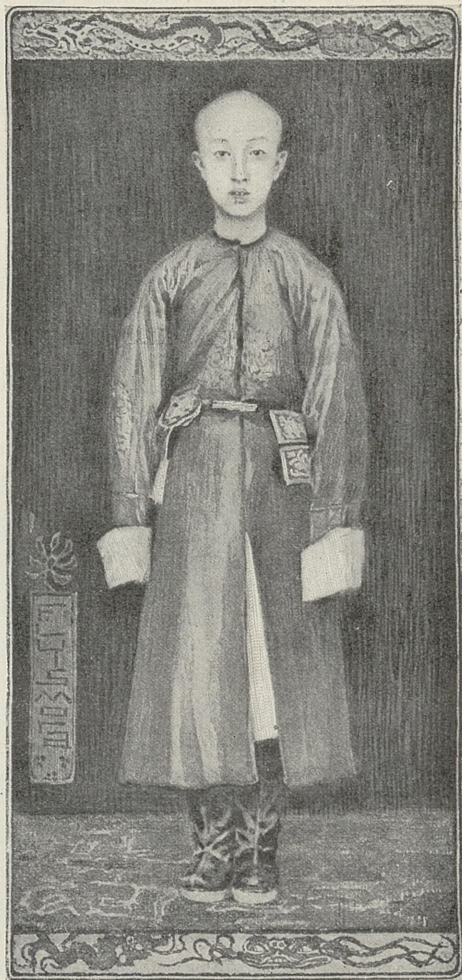

Keiser Kvang Sju, 14 aar gammel.

For anden gang havde keiserinde Tsu Tsi ved en palads-revolution faaet fuld andel i styrelsen, og hendes magt blev aar for aar større. I 1881, netop som der herskede et spændt forhold mellem begge keiserinder, døde keiserinde Tsu An, som det hed, af hjerteslag. Fra dette øieblik af og indtil den japanske krig var enke-keiserinden, som Tsu Tsi nu fortrinsvis benævntes, den egentlige regent. Fyrst Kung vedblev vistnok endnu i navnet at have den ledende magt; men lidt efter lidt maatte han vige pladsen for Li Hung-Chang, der siden sin udnævnelse til vicekonge af provinsen Chih-li i 1870, mer og mer havde vundet Tsu Tsi's tillid og sympati. I juli 1884, under den konflikt, som var opstaaet med Frankrige i anledning af Tongking-spørsmaalet, fik enke-keiserinden en velkommen anledning til at fjerne fyrst Kung. Den gamle statsmand trak sig tilbage for en tid af 11 aar til et buddhistisk kloster, hvor han levede i ro og ubemærkethed. Li Hung-Chang kunde dog ikke opnaa en stilling, som under mansju-dynastiet altid havde været forbeholdt en mansju. Skjønt nu en far efter kinesisk skik ikke kan tjene under sin søn, blev dog den regjerende keisers far,

fyrst Chun, udnævnt til første-minister. Men fyrst Chun viste sig snart utilfreds med at være straamand, og da den unge keiser vokste til, begyndte den indflydelse, faren øvede paa sønnen, i høi grad at forurolige den mistænksomme Tsu Tsi. Marki Tseng's hjemvenden fra et længere ophold i Europa som minister i London bidrog ogsaa sit til at ængste Li Hung-Chang og keiserinden. Ti Tseng's liberale ideer og store kjendskab til europæiske forhold vilde kunne indskrænke deres magt.

Endnu engang kom lykken enkekeiserinden til hjælp. I 1890 døde marki Tseng pludselig, og nogle maaneder senere, i januar 1891, ogsaa fyrst Chun. Atter var den gamle keiserindes magt absolut, og skjønt hun i navnet trak sig tilbage, da keiser Kvang Sju havde naaet sin myndigheds-alder, vedblev hun dog at være den raadende lige til den ulykkelige krig med Japan. Denne var for en væsentlig del keiserindens krig.

Den ydmygende freds-slutning rokkede ikke blot hendes egen magt og anseelse, men ogsaa Li Hung-Chang's, der som grænsevogter og beskytter af hovedstaden efter kinesisk opfatning havde det største ansvar for krigens ulykker. Der forefaldt stormende optrin inden paladset; enkekeiserinden og den unge keiser gjorde hinanden heftige bebreidelser. Tegn til gjæring viste sig ogsaa i provinserne, ja selv blandt de høieste embedsmænd i hovedstaden, som lidt efter lidt skilte sig i to modsatte leire, keiserens parti og keiserindens parti. Keiseren selv var dog endnu en næsten ukjendt størrelse. Han ansaaes for at have stor intelligens og et barnligt, men noget melankolsk gemyt. Hans liv havde været uberørt af alle de fristelser, som en orientalsk fyrste er udsat for.

At den unge keiser i nogen grad havde øinene opladt for de farer, der paa alle kanter truede hans rige, efter at den japanesiske krig havde blottet dets skjulte svaghed, synes der ikke at være nogen grund til at betvile. Men faa folk troede, at en ung mand, der var opdraget i en saadan uvidende og moralsk fordærvet kreds, muligens kunde besidde dømme- eller handlekraft under saa fortvilede forhold. Hvor udmærkede forøvrigt hans egne hensigter end var, hvor skulde han finde oplyste raadgivere eller patriotiske embedsmænd? Hvor skulde han blandt det bestikkelige byraakrati finde den moralske eller materielle støtte, som krævedes for at hindre rigets undergang? I et par aar fortsattes imidlertid kampen mellem keiserens og keiserindens parti, uden at føre til noget resultat. Da forbausedes pludselig udenverdenen ved udstedelsen af en række næsten revolutio-

nære forordninger, der viste, at en ny aand var begyndt at gjøre sig gjældende i det halv-døde rige.

Det var nogle faa hæderlige og oplyste vicekonger, som her gik foran, under medvirken af en liden, men virksom gruppe af yngre lærde. Især i de store provinscentrer i Mellem- og Syd-Kina havde der pludselig reist sig en bevægelse til gunst for Vester-lands kundskaber og ideer.

Enkekeiserinde Tsu Tsi.

Et af de mest slaaende beviser paa denne bevægelse var den voksende efterspørsel efter oversættelser af fremmede værker paa kinesisk, som »Selskabet for udbredelsen af kristendoms- og almindelig kundskab blandt kineserne« har gjort saa meget for at offentliggjøre. Salget af selskabets værker havde beløbet sig til 3000 kr. i 1893, men steg til 45,300 kr. i 1897 og 69,000 kr. i 1898, og man har i de siste aar paa langt nær ikke kunnet tilfredsstille det store behov. Det

er ogsaa værdt at lægge mærke til, at største-parten af de bøger, selskabet udgav, handlede om historiske, politisk-økonomiske spørsmaal, samt om samfunds-videnskab og almindelig geografi o. l. I løbet af 3 aar (1895—98) steg antallet af kinesiske aviser fra 19 til 70; de fleste af disse udgaves og skreves af kinesere, og enhver af dem var et nyt vidnesbyrd om fremskridt og reform. Paa samme tid ofrede kineserne selv i de forskjellige provinser betydelige summer paa oprettelsen af skoler, hvor deres børn kunde undervises i vestens sprog og videnskaber.

Femten hundred unge mænd af god familie ansøgte om at komme ind paa Pekings nye universitet under dr. Martins rektorat. Reform-selskaber, mer eller mindre aabent anerkjendte af de lokale myndigheder, stiftedes i provins-centrerne, og deres virksomhed udbredtes meget hurtigt til de fjernere byer. De unge lærde begyndte paa mange steder at slutte sig til fremmede og at søge raad hos missionærer og konsuler angaaende gjennemførelsen af reformer. Hvad der maaske mest maa forbause under den hele bevægelse, før den til slut naaede Peking og den forbudne stads hellige omgivelser, var den hurtighed, hvormed forandringen foregik i provinsen Hnan, hvor man tidligere havde vist et fanatisk had mod alt fremmed.

Først i 1898, tidlig paa aaret, naaede reform-bevægelsen keiserpaladsets mure. Da fik man efterretning om, at nogle faa tilhængere af de nye ideer af keiseren var kaldte til hovedstaden for at bistaa ham i raad og daad. Han anskaffede sig et stort antal fremmede bøger, som han studerede under sine nye raadgiveres veiledning. Chefen for disse var en kantoneser, Kang Ju-Vei, en omtrent 40 aar gammel mand, der paa grund af sine liberale ideer og sit grundige kjendskab til de kinesiske klassikere havde faaet navnet »den moderne vismand«. Han havde vundet keiserens sympati baade paa grund af sin patriotisme og sin store lærdom. Blandt de andre reformvenner var maaske de mest udmærkede: Liang Chi-Chao, ogsaa en kantoneser, en discipel af Kang Ju-Vei og den første udgiver af partiets hoved-organ »Det kinesiske fremskridt«, Su Chih-Ching, en af lektorerne ved Hanlin kollegiet i Peking, o. s. v. Disse og deres medarbeidere tilhørte sandsynligvis ikke alle den samme retning, men stræbte alle mod et fælles maal. Bag dem stod utvilsomt nogle af rigets mægtigste dignitærer, som f. eks. Chang Jin-Huan, der havde repræsenteret keiseren i London som speciel gesandt ved dronning Viktorias jubilæum i 1897, og Veng Tung-Ho, keiserens formynder og lederen af det saakaldte »keiser-parti«.

Med stor iver tilegnede keiseren sig de nye lærdomme. Det ene keiserlige paabud udkom efter det andet, og som det syntes, bebudedes en lige saa stor revolution som den, der havde forandret Japans fysiognomi 30 aar forud. Saaledes oprettedes i Peking et universitet for studiet af Vestens videnskab; ligeledes besørgedes europæiske bøger oversatte paa kinesisk. De unge mansju'er, d. v. s. medlemmerne af den herskende race, opmuntredes til at reise udenlands og studere fremmede sprog og skikke. Keiseren paabød toleranse lige over for kristendommen og beskyttelse for kristne, hvad der tidligere kun havde bestaaet i teorien. Og det blev bestemt, at et antal templer skulde forandres til skoler for Vestens oplysning. Ja, det hed endog, at der skulde udkomme et paabud om afskaffelse af haarpisken og om indførelse af europæisk dragt. Det var naturligvis Japans eksempel, som her spillede ind. Jordbunden i Japan var dog ganske anderledes forberedt for reformer end i Kina, idet reform-partiet der havde et kraftigt rygstød i militær-magten. Det konservative parti i Kina var altfor mægtigt, og det var ikke før i ellevte time, at man traf de aller nødvendigste foranstaltninger til beskyttelse af keiserens person.

En katastrofe var under disse omstændigheder uundgaaelig. Den gamle keiserinde havde levet halvt tilbagetrukkent, afventende det gunstige øieblik. Nu var hendes tid kommen. Den overveiende indflydelse, som det kinesiske element i keiserens nye omgivelser besad, havde fremkaldt et bittert had blandt de seks tusen mansjufyrster og keiserlige klans-mænd. Præsterne, de høie embedsmænd, de gamle lærde, o. s. v. alle ventede de paa et vink fra sommerpaladset. Efter keiserindens ordre førtes en stor troppe-styrke op mod Peking. For sent mærkede reform-partiet den overhængende fare. Dets hemmelige plan at gribe keiserinden og føre hende til et sikkert sted i det indre af landet røbedes ogsaa snart og meldtes keiserinden. Hvad der nu paafulgte, er aldrig blet fuldt opklaret. Man tror, at keiseren, i tide advaret, tænkte at undkomme fra paladset og søge beskyttelse hos en af de fremmede legationer, men at han blev opdaget og med magt holdt tilbage. Hvad man ved, er, at han sendte Kang Ju-Vei en skrivelse, hvori han indstændig opfordrede denne til uopholdig at tage flugten. Dette lykkedes ogsaa Kang Ju-Vei og nogle af de ledende mænd inden reform-partiet. De andre henrettedes, fængsledes eller jagedes i landflygtighed. Ifølge et keiserligt dekret gjenindsattes enkekeiserinden som regent. Den ene forordning fulgte paa den anden, der annullerede alle keiserens reform-

paabud. Reform-selskaberne opløstes, deres organer undertrykkedes, og deres skoler lukkedes.

Det reaktionære parti i Kina havde altsaa seiret. Frugterne af denne seir vil fremtiden vise; men hvad nu end følgerne kan blive, saa vil dog sporene af den nye reform-bevægelse aldrig helt kunne udslettes.

Bielas komet og dens meteor-sværm.

(Af S. A. Ramsvig).

I tilslutning til *Kringsjaas* tidligere artikler om kometerne og meteorsværmene leveres herved nogle oplysninger om den berømte Bielas komet, der i den siste tid har faaet aktuel interesse.

Den 27. februar 1826 opdagede den østerrigske officer von Biela i Josefsstadt i Bøhmen en liden lys-svag komet, der snart viste sig at være en periodisk komet med omløbstid af $6^3/_4$ aar; den fik efter opdageren navn af *Bielas komet.* Samtidig blev den seet af franskmanden Gambart, efter hvem den ogsaa er opkaldt. Denne komet var forøvrigt seet allerede i 1772 af Montagne og i 1805 af Pons, der iagttog den fra 10. november til 9. december. Man formodede allerede ved dens opdagelse i 1805 en identitet med kometen af 1772, men Bessel og Burckhart, som nøiagtigst mulig foretog beregningen, udtalte sig mod denne identitet; desuagtet har den senere stadfæstet sig, og det viste sig ogsaa kort efter dens gjenopdagelse i 1826, at den havde samme bane som kometen af 1772 og 1805, og at den altsaa maatte være det samme himmellegeme.

Der gives neppe noget bekjendt himmel-legeme, der har havt en mere eiendommelig historie, og intet himmel-legeme har vel foraarsaget astronomerne saa meget bryderi som netop denne planet.

Ifølge forud-beregningen skulde den vende tilbage i 1832, hvad ogsaa indtraf; dens udseende frembød da intet mærkværdigt; den viste sig blot som en liden rund svagt lysende taage med et noget lysere punkt eller en *kjerne* i midten og uden tegn til *hale*; den gav forøvrigt denne gang anledning til megen skræk og angst. Allerede temmelig længe før dens gjenkomst blev det bekjendt, at astronomerne ventede en komet, hvis bane kun havde en ubetydelig afstand fra jordbanen, og man saa heri en stor fare for jorden; denne ringe afstand

bestod dog blot mellem banerne og ikke mellem de himmel-legemer, der bevæger sig i samme; mellem jorden og kometen blev afstanden meget betydelig, da kometen en maaned før jorden passerede det punkt af sin bane, der var jord-banen nærmest. Saaledes gik da dengang fænomenet over uden al fare for jorden.

Den følgende gang, kometen nærmede sig solen, nemlig i aaret 1839, var omstændighederne meget ugunstige for iagttagelserne; kometen kunde den gang ikke iagttages, da den som følge af sin stilling til solen den hele tid overstraaledes af denne og derfor blev usynlig.

Ved dens gjenkomst i 1845—46 var dens stilling derimod saaledes, at den langt bedre kunde observeres, og den fremviste da et ganske eiendommeligt syn. Man saa den fra 29. november 1845 til begyndelsen af april 1846, og den viste sig som sædvanlig tydeligere, alt efter som dens stilling mod solen og jorden var gunstigere derfor. Man iagttog da, at at den havde faaet en liden hale, men snart antog den et saadant udseende, at den begyndte at vække en vis »opsigt« i verden.

Den 29. december 1845 bragte nemlig de amerikanske aviser til Europa den overraskende nyhed, at løitnant Maury paa Washingtons observatorium havde seet Bielas komet delt i to, og den 12. januar 1846 iagttog man det samme i Europa, og tildragelsen var altsaa sat udenfor al tvil; fra nu af blev den ogsaa gjenstand for de mest ihærdige observationer; ti — for at benytte en fremragende videnskabsmands udtryk — »det er ikke hver dag man faar se, at der af en komet blir to.« Wichman i Königsberg og Challis i Cambridge iagttog ogsaa den 15. januar, at kometen havde delt sig. Astronomerne Valz, d'Arrest og Encke saa delingen den 27. januar. Den siste bemærkede, at den ene af komet-kjernerne var svagere end den anden. Enhver af dem havde bag sig en liden hale, hvis retning var lodret mod forbindelses-linjen mellem de to kjerner. Begge kometer bevægede sig med samme hastighed og i samme retning. Den 6. februar saa man begge kjerner tydeligt paa Pariser-observatoriet, og deres afstand udgjorde den gang omtrent 100,000 kilometer. Himmel-rummet mellem begge kometer var fuldkommen rent og taagefrit, men nogen tid efter bemærkede løitnant Maury fine taage-straaler, hvilke forbandt den større komet med den mindre. Den siste aftog saa hurtigt i klarhed, at den i siste halvdel af marts ikke mere kunde sees. Imidlertid havde den ikke opløst sig, som man vel oprindelig mente, men da hoved-kometen i 1852

atter kom tilsyne, saa man ogsaa den anden; dog var deres afstand nu over $2^1/_2$ millioner kilometer.

Ved sin gjenkomst i aaret 1859 kunde kometerne ikke sees, og i vinteren 1865—66, da de skulde vende tilbage, udeblev de, saa at man efter de flittigste efterforskninger af d'Arrest og Sechi ikke kunde antage andet, end at begge kometer maatte være opløste til usynlighed.

Imidlertid blev der en søgen, hvortil man aldrig før havde seet magen; ti astronomerne slipper ikke godvilligt saadanne rariteter af sine hænder, og lignelsen om den tabte penning eller det fortabte faar gik her næsten i bogstavelig opfyldelse. Man kunde jo muligvis have regnet feil; man omgjorde kalkylerne; man ledte paa baade mulige og umulige steder af himlen, ja over hele himmel-hvælvet. Bielas komet var og forblev borte.

Den har ogsaa forblet borte i det minste til den seneste tid. Heller ikke i oktober 1872, da den ifølge beregningen skulde vende tilbage, har man kunnet se et skimt af dem. At den desuagtet ikke er bortkommen, og at vi uden tvil har havt kjending af den, uagtet visselig under en helt anden form, vil i det følgende vise sig.

Iagttagelsen af Bielas komet har givet anledning til mange betragtninger, og de nyere iagttagelser og opdagelser har været meget frugtbringende for vore kundskaber om kometerne.

Bielas komets bane er saaledes beliggende, at kometen kan komme noget nærmere til solen end jorden og fjerne sig noget længere fra den end planeten Jupiter. Den hører til de *teleskopiske* kometer, d. v. s. saadanne, som er usynlige for det blotte øie. Ved Bielas komet er der endnu den eiendommelighed, at den streifer meget tæt forbi jorden, saa at begge disse himmel-legemer kan komme i en forholdsvis kort afstand fra hinanden.

*

* *

Som tidligere omtalt, har man i den nyeste tid opdaget en forbindelse mellem kometerne og stjerne-skudene, og at de periodiske stjerneskud-sværme, saasom *Perseïderne*, der viser sig hvert aar den 10. august, og *Leoniderne*, der viser sig hvert 33—34 aar, er rester af opløste kometer.

At denne forbindelse mellem de to himmel-fænomener maatte vække opmærksomhed, er let begribeligt, og det er ogsaa lykkedes at opdage forskjellige lignende tilfælde, men som ved en mindre mængde stjerneskud ikke er saa paafaldende som de ovenfor anførte.

Paa en overraskende maade skulde derimod atter i aaret 1872

sammenhængen mellem kometer og stjerneskud vise sig. Den 28. november nævnte aar viste der sig nemlig en rig stjerneskud-sværm, der sattes i forbindelse med den forsvundne Bielas komet. Ogsaa i 1798 og 1838 viste der sig talrige stjerneskud i november, og i begge disse aar viste meteorerne sig paa den datum, da kometen maatte skjære jord-banen. Da man nu i aaret 1872 atter forgjæves søgte efter den forsvundne komet, indtraf der uventet den 27. november et af alle tiders rigeste stjerneskud-fald, idet meteorerne i tusenvis fløi over himlen. Saaledes saa man i Breslau mellem kl. 6.20—7.50 omkring 3000 meteorer. I Rom antegnedes fra kl. 7.30 om aftenen til kl. 1 om natten ikke mindre end 13,892 stjerneskud, og dog blev mange uregnede. »Hele himlen stod i ild, det var bogstavelig som regn.« I Turin iagttog man i seks timer over 30,000 stjerneskud, Ogsaa fra flere andre steder i Tyskland og Italien samt fra Sverige foreligger lignende opgaver. I Athen regnede man i nattens løb minst 30,000 meteorer. Ogsaa i Kristiania iagttog man den gang en stor mængde meteorer. Udstraalings-punktet viste sig med sikkerhed at ligge i nærheden af stjernen *Gamma* i stjerne-billedet Andromeda, og deraf fulgte, hvad allerede enhver astronom havde formodet, en, bane, der var overensstemmende med Biela-kometens bane, med andre ord: komet-banens elementer, der var beregnet af Miches i Bologna, viste stor overensstemmelse med stjerneskud-sværmens, beregnet af Bruhns. Man maatte derfor bestemt komme paa den tanke, at dette store skuespil var resterne af Bielas komet. Nu var spørsmaalet: viser en komet sig for os, naar vi kommer i berøring med den, som en stjerneskud-sværm, eller har stjerneskud-sværmen i stor afstand udseende af en komet? Klinkerfues, direktør for observatoriet i Göttingen, kom paa den lykkelige tanke, at den bortdragende meteor-sværm, efter at have været i berøring med jorden, maatte blive synlig paa afstand som en komet og da netop paa det punkt af himlen, der var ret modsat udstraalings-punktet. Den burde altsaa kunne paatræffes i nærheden af stjernen *Theta* i stjernebilledet Kentauren paa den sydlige himmel-halvkugle, og for at fakke flygtningen gjaldt det nu blot at varsko et observatorium paa jordens sydlige halvkugle, hvorifra nævnte strøg af himlen kunde iagttages. I dette øiemed telegraferede Klinkerfues den 30 november til astronomen Pogson i Madras: »Biela berørte jorden den 27de, søg den ved *Theta Centauri.*« I de to første nætter kunde Pagson paa grund af overskyet himmel intet opdage. Da himlen blev klar, opdagede han paa det angivne sted en svag taage-plet, som han naturlig maatte anse for Bielas komet eller dog en del af denne. Ogsaa den

følgende nat lykkedes en iagttagelse, men dæmringen indtraadte, førend det var Pogson muligt at finde den af ham formodede anden del af kometen. Veiret blev nu saa ugunstigt, at der af det to gange iagttagne objekt ikke kunde faaes en tredje steds-bestemmelse. Men uden denne tredje iagttagelse kunde der ikke afgjøres noget sikkert angaaende den nye komets bane. Uagtet astronomerne først var tilbøielige til at anse den iagttagne taageplet for en del af Bielas komet, saa har dog den Pagsonske komets bevægelse mellem den første og anden iagttagelse senere ikke kunne lade sig bringe i samklang med denne antagelse, og saa eiendommeligt dette sammentræf end maa synes, er dog nu ingen anden antagelse mulig, end at tilfældet her har drevet sit spil, at dette objekt ikke staar i nogen som helst forbindelse med stjerneskuddene den 27. november og lige saa lidt med Bielas komet. Men med større sikkerhed kunde man antage, at der i den forsvundne komets bane var indtrukket en stjerneskudsværm, der endnu ikke er udbredt over den hele bane, og som blir synlig for os, naar den kommer i en gunstig stilling til jorden. Efter den nu antagne teori maa nemlig i længst forgangne tider en kosmisk sky fra det fjerne verdens-rum være kommen i nærheden af vort sol-system, dels ved sin egen bevægelse, dels ved sol-systemets bevægelse i forhold til skyens. Den blir tvungen til at forblive i vort sol-system og beskrive en mere eller mindre langstrakt bane. En videre følge, der straks giver sig tilkjende, er det, at skyens bestand-dele ved hvert omløb om solen mere og mere fjerner sig fra hverandre og udbreder sig over den lukkede bane. Aarhundreder, ja aartusender kan hengaa, førend der af en saadan kosmisk sky opstaar en med dens dele ganske udfyldt ring, men sluttelig maa en saadan danne sig, om ikke delene før tilintetgjøres. Naar banerne, altsaa de senere ringe, skjærer jord-banen eller dog dennes plan, maa jorden hvert aar komme dem nær eller maaske møde dem, og de smaa partikler kommer med stor hastighed jorden imøde, men støder mod jordens atmosfære, hvor den ved rivning og stød hemmes i sin bevægelse. Bevægelsen omsættes i varme, skyens smaa-dele kommer i gløod, hvilket viser sig for os som stjerner, der falder ned fra himlen, med andre ord, som en stjerneskud-sværm.

Aaret 1885 skulde iagttagelsen af Biela-kometens meteor-sværm atter være gunstig, og for første gang kunde astronomerne efter denne teori varsle et glimrende stjerneskud-regn.

I virkeligheden gjentog stjerneskud-faldet sig den 27. november 1885, og fænomenet var denne gang endnu mere storartet end i 1872. Efter Schiaparellis anskuelse findes sandsynligvis den

tabte Bielas komet i stjerneskud-sværmen, eller er den dog meget nær. Om aftenen den 23. november 1892 indtraf atter et storartet stjerneskud-regn, der staar i forbindelse med Bielas komet. Men fænomenet var denne gang kun synligt i Amerika.

*
* *

I dagene mellem den 23. og 27. november iaar ventede man derfor, at Bielas komet eller de meteorer, der stammer fra kometen, atter skulde møde jorden, og at man da, under forudsætning af heldigt veir, vilde faa se en prægtig stjerneskud-sværm. Siden fænomenet saaes siste gang i 1892, er de forstyrrelser, som planeten Jupiter har udøvet paa sværmen, kun ubetydelige. Fænomenet skulde ifølge forudsætningen denne gang indtræffe om aftenen den 23. november.

*
* *

Siden dette er skrevet, har kometen og dens meteor-sværm passeret jord-banen. Der foreligger imidlertid endnu ikke efterretninger fra de forskjellige observatorier, om fænomenet er iagttaget. I Kristiania var himlen for det meste overskyet dagene mellem den 23. og 27. november. Imidlertid har iagttagere seet flere stjerneskud i aftentimerne den 24de, da himlen var nogenlunde klar. Disse meteorer skriver sig utvilsomt fra den opløste komet.

„Phyllis er mit hjertes lyst“.

(Af C. I. Wills. Oversat af Aagot Holst).

(Slutning).

Jeg tror ikke, kaptein Jack brød sig det gran om høitlæsning; men da han giftede sig, havde han besluttet at gjøre sin pligt, som en mand, Hver dag blev der læst høit, og lidt efter lidt kom den ydmyge lille Phyllis til at tage del i underholdningen. Hendes klare sølv-stemme kom godt til sin ret ved de følsomme steder i bogen, og paa en eller anden maade lykkedes det nu kapteinen at overvinde sin lyst til at sove.

Det er menneskeligt at feile, og kapteinen var meget menneskelig. Han blev opover ørene forelsket i Phyllis. Men hun gav ham ikke spor af opmuntring, for hans kjærlighed blev ikke gjengjældt; og kapteinen var dødsens ræd for at hans kurmageri skulde blive opdaget.

Den lille snusdaase, som havde kostet en vakker skilling med sit billede af mrs. Walton Hayes som Juno paa laaget, var blet ham foræret af hans hustru paa den første aarsdag efter hans bryllup. Menneskets hjerte er ondt. Jeg ved ikke, hvorledes han fik det til; men kapteinen føiede den falske bund og dens indhold til sin kones kjærligheds-gave. Og hver gang han var alene, frydede han sig med at betragte den nydelige hyrdinde. Himlen ved, hvorledes han fik fat paa haarlokken, — Phyllis vidste det ialfald ikke.

Men hun var naturligvis paa det rene med hans følelser. Han satte smægtende øine paa hende; han sukkede, naar de tilfældigvis var alene, men dette var sjelden tilfældet, for pigen undgik ham, og han var som sagt meget ræd for at vække sin kones skinsyge.

Seks maaneder gik. — Kaptein Hayes var borte, og inspicerede sit regiment i Maidstone; — han var nemlig nu oberst for de Kentske frivillige. Mrs. Walton Hayes sad alene i sit værelse. Paa bordet laa hendes mands snusdaase, som han i hastværket havde glemt. Bliv ikke forskrækket, læser, men efter at mrs. Walton Hayes med stor tilfredsstillelse havde beundret sig selv som Juno, tog hun sig en pris af dens duftende tobak. Og derpaa gled den uheldigvis ud af hendes hænder og faldt paa gulvet. Det pludselige stød bragte det hemmelige rum til at aabne sig. Juno kastede sig over daasen, som en høg styrter ned paa sit bytte, og hun saa paa hyrdinden med forbauselse, vrede og skinsygt raseri. Som hun stod ved siden af det indlagte marmor-bord, støttede hun sig til det med høire haand; den venstre trykkede hun mod brystet, for hendes hjerte slog saa voldsomt, at hun frygtede for at dø, — dø af den pludselige rædsel, som var kommet over hende og havde ødelagt hendes livs deiligste drøm. Hendes læber mistede sin farve, og hun sank halvt afmægtig om i en stol.

Hun havde sat alt paa spil og tabt det; — hun havde givet sig selv til en mand, som hun vidste var en ødeland, beruset som hun var af hans vakre person og straalende uniform. For hans skyld var hun blet uvenner med sine talrige slægtninge og havde forarget sine formyndere ved at fastholde sin beslutning om fælleseie. Hun havde lagt hele sin formue og sine uhyre eiendomme for fødderne af den uværdige mand, hun havde forgudet. Hun tvilte ikke et øieblik paa hans skyld.

Her var jo beviserne; de ulyksalige beviser paa, hvad hun naturligt nok troede at være begges brøde. Hun havde saaledes ikke den minste plads i sin mands hjerte. Nei, Phyllis var hans eneste glæde, — den kjendsgjerning var ligesaa tydeligt skrevet ind i hendes hjerte, som det var skrevet under den gyldne haarlok. Naturligvis var de skyldige! Kunde den rasende kvinde tvile et øieblik derpaa? Den pige, som hun havde

forkjælet og begunstiget, — nei, som hun havde elsket, for saa vidt hendes kolde natur kunde elske noget under hendes stand og af det andet kjøn, — denne lille slange havde stukket hende! Og saa steg der frem for hende tusen smaating, som syntes at styrke hendes tro paa deres skyld. Hvor ofte havde hun ikke siddet ved sit spinet og akkompagneret den vakre kaptein, naar han med sin rige tenor-stemme sang sin yndlings-sang: »Phyllis er mit hjertes lyst!" Og mens hun tænkte paa alt dette, kogte hendes blod over forsmædelsen.

Og saa tænkte hun paa, hvor anderledes alt kunde have været, om hun havde bønhørt sin nabo og slægtning, den rige squire Lambarde. Hun mindedes hans siste ord til hende, da hun med grusom haan sendte ham bort og med et smil fortalte ham, at han aldrig kunde blive andet end hendes gode nabo.

»Jo, jeg kan være noget mere, kusine Julia,« sagde han. »Jeg er din tro ridder til døden. Gift dig med hvem du vil, Julia Walton. Jeg skal vente taalmodigt, kanske haabløst paa dig, til jeg dør. Og trænger du nogensinde en ven, Julia, saa stol paa mig i dette liv, — ja, hinsides ogsaa, for min høieste lyst vilde være at dø for dig.«

Hun havde leet dengang, men hun vidste, at ordene var oprigtigt ment. Hun sad og tænkte efter nogle minuter, og saa skrev hun et kort brev, som hun omhyggeligt forseglede. En tjener blev øieblikkelig sendt afsted med det. Indholdet var kort og fyndigt:

»Kom til mig, Harry Lambarde. Min onde time er kommet. Du alene kan hjælpe mig, — og du kan selv nævne din løn, kjære slægtning.

I sin store nød, din kusine, som rødmer ved at undertegne sig

Julia Walton Hayes.«

Hun tog snusdaasen i lommen og gik langsomt og tankefuldt ned i haven.

»Bed Phyllis komme til mig,« befalte hun en af gartnerne, der klippede en hæk, og et par minuter efter kom den vakre Phyllis over grønsværet, lys og venlig som en solstraale. Da pigen kom hen til sin herskerinde, lagde hun mærke til, at mrs. Walton Hayes saa ud, som om hun var trykket af en eller anden sorg.

»Jeg vil tale med dig, Phyllis,« sagde hun uden at se paa pigen, »og kanske det er for siste gang.«

»Har jeg fornærmet Dem, frue?« spurte det stakkels barn ræd. »Er det saa, er det mig uafvidende!«

Men mrs. Walton Hayes svarede ikke et ord.

De naaede den store fiske-dam, som var omgivet af fire rækker med popler, der overskygger den fuldstændigt. Som bladene skjælvede i sommervinden, frembragte de en lyd som af regn-dryp, men ellers herskede der

den dybeste taushed. Endelig stod de stille paa bredden af den store dam, og pludselig greb The Moats herskerinde den unge pige om haandleddet og hviskede hæst:

»Jasaa, frøken Phyllis, du er altsaa min mands eneste lyst, og du lønner hans kjærligheds-forsikringer med haarlokker. Ned paa dine knæ, tøs, og skrift med engang!«

»Aa, frue,« sagde den unge pige og vendte de uskyldige, frygtsomme blaa øine mod sin herskerindes stenhaarde ansigt. »Tro mig, det er ikke sandt. Jeg har hverken givet kapteinen noget kjærligheds-tegn eller nogen opmuntring. Det er sandt, at han engang prøvede paa at kysse mig, men jeg truede med at klage til Dem, og siden har han ikke nærmet sig mig. Tro mig, frue, jeg har aldrig søgt at vinde hans kjærlighed!«

Enten hun gled med foden, eller den rasende kvinde slyngede det stakkels barn ud i det mørke, dybe vand, er der ingen, som ved. Men dette ved jeg: Julia Walton gjorde intet forsøg paa at frelse hende, selv ikke, da hun saa det blege, bønfaldende ansigt forsvinde for tredje gang, og hun stirrede paa det med stive, taareløse øine.

Saa gik hun roligt tilbage til huset. Hun traadte ind i dagligstuen og satte sig ned ved sit spinet, mens hun mekanisk spillede den ulyksalige sang: »Phyllis er mit hjertes lyst,« mange gange om igjen. Jeg tror, hun var utilregnelig alt den gang. Vi faar haabe det, — var hun ikke det, var hun en grusom morderske — som slutten vil vise. Der sad hun og ventede paa sin fætters komme og rugede over den synd, der var begaaet mod hende; men ikke en sorgfuld angerens tanke spildte hun paa den stakkels, døde Phyllis. —

Mrs. Walton Hayes behøvede ikke at vente længe. Hendes fætter traadte støvet og forpustet ind i værelset; han havde øiensynlig redet meget hurtigt. Han betragtede hende i taus overraskelse, for hun var næsten ikke til at kjende igjen. Det en gang klassiske ansigt var nu ganske fortrukket af misundelse, had og ondskab; læberne var blodløse, og øinene stive og stirrende.

»Gode himmel, Julia!« raabte han, »hvad er paa færde?«

»Spørg mig ikke, Harry,« svarede hun, »jeg kan af skam næsten ikke fortælle dig det. Den mand, jeg fremdeles maa kalde min ægtefælle, til du hævner mig og hjælper mig af med ham, Harry, — han har forgaaet sig imod mig, — mig, den kvinde, som elskede og stolte paa ham, — ja, som, jeg rødmer derover nu, — en gang tilbad den jord, han traadte paa! Harry Lambarde, du vil befri mig for ham, ikke sandt? Og har du først gjort det, er der intet, jeg vil negte dig.«

Hun sagde disse ord uden at rødme og saa paa ham med sine kolde, grusomme øine, mens hun foreslog sin mands mord.

»Nei, Julia, — forlang ikke, at jeg skal myrde ham,« svarede Harry Lambarde forfærdet.

»Er du min slægtning, Harry, og kan se rolig paa, at der blir syndet mod mig!«

»Men har du beviser, Julia? Du er skinsyg. Arvinger, som gifter sig med flotte unge kavalleri-officerer maa være forberedt paa lidt hjertepine imellem. Jeg ved, at den vakre Jack ikke har noget imod det smukke kjøn; men han er temmelig bange for dig, kusine Julia!«

»Skinsyg! Jeg skinsyg! Jeg hader ham,« hun hvislede ordene frem, »som jeg hader et giftigt krybdyr. Du forlanger beviser, fætter? Du skal faa dem!«

Hun tog snusdaasen frem af lommen, trykkede paa den hemmelige fjær og rakte daasen til den unge mand.

Han tog den og saa paa billedet med nysgjerrighed blandet med beundring; for den unge Harry Lambarde elskede og beskyttede de skjønne kunster, og var selv medlem af dilettant-klubben.

»Din mand har en egen smag med hensyn til snusdaaser, kusine,« sagde han, mens han betragtede billedet med en kjender-mine. »Lidt smigret,« sagde han, »men meget ligt!«

»Læs indskriften, Harry. Og for at intet led skal mangle, er der ogsaa en lok af hendes haar.« Og hun udstødte en hul, bitter latter. »Phyllis er hans *eneste* lyst, ser du, — han har ikke forbeholdt den minste lille plads i sit hjerte for den kvinde, som løftede den uværdige usling op til rang og formue og gav ham alt, hvad hun havde at give.« Hun begravede ansigtet i hænderne og hulkede som et barn. »Harry Lambarde!« vedblev hun, »befri mig for denne mand, som fornærmer mig ved sin blotte tilværelse.«

»Jeg kan ikke myrde din mand, Julia,« svarte han.

»Nei, Harry, du kan ikke myrde ham, men du kan *dræbe* ham, — i aaben kamp. Han er ingen kujon, Harry!«

Og Harry Lambarde saa paa den kvinde, han elskede, og forhærdede sin sjæl.

Det var ikke for intet, at Harry Lambarde som god katolik og jakobit var blet opdraget i St. Omer. Paterne der havde banket klassikerne ind i hans ærlige Kentske hjerne, og de havde ogsaa lært ham andre fuldkommenheder, som var mere nyttige for ham i hine dage. Blandt disse var det dødelige, hemmelige stød, det ulyksalige *botte de Jésuite*. Og han vidste, at i en tvekamp vilde den vakre Jack Hayes være som et barn i hans hænder.

De hørte fodtrin udenfor, og straks efter lød kaptein Jacks nynnen ind til dem. Det var sin yndlings-vise, han sang:

»Phyllis er mit hjertes lyst,
skiftende som havets vover,
holder sjelden, hvad hun lover,
glæder dog hvert menneskebryst!«

»Du hører ham, fætter! Jeg vil ikke se ham mere i live!« sagde den rasende kvinde. Hun trykkede pludselig et brændende kys paa den forbausede mands kind og styrtede ud af værelset gjennem det lave, store bue-vindu.

I samme øieblik traadte Jack Hayes ind. Hvad enten han nu saa et glimt af sin hustru, idet hun skyndsomt forsvandt, eller ikke, ved jeg ei, men hans godmodige ansigt blev mørkt, da han gjenkjendte Lambarde.

»Nu, hr. Jakobit!« sagde han, »hvad bestiler De her? Jeg ønsker ingen pavelige spioner i mit hus.«

»Min kusine har anmodet mig om at komme hid for at beskytte hende!«

»Temmelig frækt, ved Herren! De galer vel høit, unge mand. Saa De er kommet hid for at beskytte min hustru? De havde vist bedre af en aare-ladning, fætter Lambarde!«

»Mit sværd pleier ikke at stikke for længe i skeden, oberst,« raabte den unge mand.

»Nei, det haaber jeg! De er altsaa kommet hid for at yppe kiv! Vær saa snild at sige mig, hvilken djævelsk underfundighed De planlægger i mit hus?«

»En dames værelse er ikke stedet til at afgjøre vort mellemværende, oberst Hayes. Den fri luft passer bedre hertil.«

»Officererne i Hill's regiment, mr. Lambarde, pleier aldrig at afslaa en saa høflig indbydelse. Lad os bare komme afsted. Men jeg vil være forbandet, om jeg skjønner meningen af alt dette!«

De to mænd gik tause side om side ned ad den brede sti mellem de stive, klippede hækker og kom ned til græs-sletten om den gamle, firkantede fiskedam. Med roligt overlæg tog de frakkerne af og vekslede hurtigt hug med hverandre.

Skjult for dem bag en laurbær-hæk knælte The Moats herskerinde, som med bankende hjerte og lynende øine fulgte kampen. Den vakre Jack Hayes fegtede godt, men han havde en dygtig modstander, som med lethed afværgede hans udfald. Jack stansede for at puste et øieblik og fornyede saa angrebet. Men det var ikke sergent Chopper, han havde ligeover for sig nu. Mens han uden virkning rettede et af sine beste stød mod modstanderen, greb Harry Lambarde ham om haandleddet og stødte kaarden gjennem hans bryst. Kaptein Jack stønnede, slog ud med venstre arm og faldt baglængs om i græsset.

I samme nu lød der fra laurbær-hækken et skrig, som Harry Lambarde

aldrig glemte, saa længe han levede. Mrs. Walton Hayes styrtede frem til den døende mand.

»Jack!« raabte hun. »Sig, at du tilgiver mig! Det var min skyld!« Men det røde blod vældede ud af hendes mands mund og kvalte hans evne til at tale. Han syntes at være uvidende om sin hustrus nærværelse. Endelig lykkedes det ham at faa nogle ord frem, og han rakte haanden ud til sin modstander.

Hvem kan negte en døende mand noget? Han tog den.

»Det var et godt stød, fætter!« sagde den døende mand med en hæs hvisken.

Og saa døde han.

Harry Lambarde prøvede paa at tale til sin kusine. Men hun stønnede bare og snakkede vilde, usammenhængende ord i sin dybe sorg, mens hun sad der paa græsset med sin døde mands hode i fanget.

Hendes forstand var borte for altid.

Harry Lambarde flygtede. Han døde som trappist-munk, efter tyve aars taushed, og blev begravet i den grav, han selv havde gravet ifølge de uhyggelige ordens-regler.

Julia Walton Hayes blev en aldrende kvinde; men hun var vanvittig til sin død. Seks maaneder efter den ulykkelige duel, fødte hun en søn; — denne søns sønnesøn var den siste af slegten, og det var ved salget af hans efterladenskaber, jeg saa den emaljerte snusdaase, hvis sørgelige historie jeg har prøvet at fortælle.

Indigo.

(Efter **L. G. Radcliffe** i *Fieldens Magazine*).

Allerede navnet tyder paa Indien, og fra dette land, der synes at være hjemland for alle kostbare produkter, kommer det meste af dette skattede farvestof, ligesom det ogsaa er i dette land, at sporene taber sig i den fjerneste oldtids graa taage, om man vil prøve paa at eftersøge, hvor og naar denne farve efter haanden kom i brug. Vi kan deraf slutte, at brugen af den er ældre end al historie, at de der boende mennesker allerede paa de mest primitive stadier brugte den.

Fra Indien kom farven til Ægypten; man finder de ældste mumiers svøb farvet med indigo, og paa samme maade var Sidons berømte blaa tøier farvede. — Men som alle ting, der kom fra Indien,

var det en overordentlig dyr farve, og først da man havde naaet saa langt som at seile sjøveien did, rundt om det Gode Haabs forbjerg, kom den ogsaa i nogen større udstrækning til Europa og blev mere almindelig bekjendt.

Her fik den dog til en begyndelse en haard kamp at bestaa, nemlig med den blaa-farve, som man der udvandt af den saakaldte vaid (isotis tinctoria), en plante, som da var gjenstand for almindelig dyrkning. Keisere, konger og borgemestere tog sig af den indfødtes ret og truede dem, der brugte den fremmede farve med de strengeste straffe; saaledes i Frankrige, hvor Henrik IV satte døds-straf for at bruge indigo-farve, og først i 1737 fik franske farvere formelt lov til at bruge den farve, de ønskede. Ikke bedre var det i England og i Tyskland, og de haandværkere, der holdt sig til vaiden, og ligesaa vaid-dyrkerne udspredte de frygteligste rygter om indigoen og kaldte den et djævelens værk og »fandens farve«. Dette siste navn beholdt den længe i folkemunde.

Men indigo-farven var for stærk. Den seirede, og vaiden forsvandt. Dog skal vaid-planten endnu dyrkes enkelte steder, om end i en meget beskeden maalestok og endnu i 1820 opfordrede Selskabet for Norges Vel ivrigen til dens dyrkning.

Indigo faaes af en, eller rettere flere planter af en slægt, der i botaniken kaldes »indigofera«, men det er især en af denne slægt, som er almindelig dyrket; denne kaldes »indigofera tinctoria«. Indigoplanterne hører til bælg-planternes familie og har temmelig nær beslægtede frænder her tillands.

Den mest dyrkede art er temmelig stor, op til 2 meter høi; den er en urt, som har en stængel paa over $1/_2$ tommes tykkelse og med gulgrønne blade; den overveiende del dyrkes i Indien, men ogsaa de sydlige Forenede Stater, de vest- og de øst-indiske øer yder sin del.

Dyrkningen er forbunden med sine vanskeligheder; der maa først og fremst sørges for, at jorden bearbeides med en overordentlig stor omhu; den maa pløies og harves flere gange, og tilslut maa alle jord-klumper slaaes itu med stokker. Saa er en passe regnmængde nødvendig, baade for lidet og for meget er galt; men at passe dette er udenfor menneskelig magt, og derfor hænder det ret som det er i daarlige aar, at den hele plantage maa saaes om, og det endog flere gange. Men saa kan man til gjengjæld i gode aar høste marken 2—3 gange. Saaningen foregaar i februar, og den første høst i juni; efter »slaatten« kommer straks nye blade igjen, og efter et par maaneder kan man høste paa nyt.

Blaa-farven skyldes et stof, som kemikerne kalder *indigotin*, et stof med en meget indviklet sammensætning, men som i den senere tid er vel kjendt af kemikerne. Men dette stof forekommer ikke færdigt i planten; for at faa det, maa den først undergaa en slags gjæring, hvorved farvestoffet dannes. Planterne skjæres tidligt om morgenen og bindes i bunter, ligesom kornbaand; kjøres saa straks til fabriken. Her sættes de ned, i opret stilling, i store kar, »støbekar«, der rummer op til 30 kubikmeter og er gjort af mursten og cement. Saa blir bunterne belagte med tunge jernvegter for at holde dem nede, og karrene blir saa fyldt med vand.

Her blir nu bunterne staaende i 10—12 timer, og det hele undergaar en slags gjæring. Det er forøvrigt ikke ganske paa det rene, hvad det er, som foregaar; men den trængsel, som for tiden truer indigo-industrien, og som vi senere skal omtale, har bevirket, at dygtige kemikere har faaet i opdrag at undersøge den ting nærmere, saa man vel med tiden kan vente at faa besked om det. Der er dem, som mener, at denne operation kan undgaaes. — Saa tappes vandet af og ned i et par overmaade store, aflange kar med en skillevæg langsefter; denne skillevæg deler dog ikke karret helt, men der er fri passage for vædsken i begge ender af karret, saa at den kan strømme rundt. Vædsken, slig som den kommer fra de første kar, er rødgul eller grønagtig, og den sættes nu i de store nedre kar i bevægelse enten ved skovl-hjul eller ved at kulier staar oppe i den og driver den rundt med et slags aarer. Naar der bruges skovl-hjul dannes der en mængde skum, og man lader da to kulier gaa med et stramt udspændt klæde og skumme det af og atter bringe det ind under skovl-hjulene. Denne bevægelse i vædsken frembringer man, for at luften skal faa hurtigst mulig adgang til den; under dens paavirkning blir den nemlig oxyderet, optager surstof, og den egentlige indigo-farve udfældes da som et ganske fint slam. Naar saa »slagningen« er forbi, faar vædsken staa i ro, og indigo-slammet synker efter haanden tilbunds.

Naar dette er skeet, lader man den klare vædske løbe af og siler slammet gjennem en grov sil for at skaffe bort de værste forurensninger, slig som kvister, blade o. l. og pumper det derpaa op i jern-beholdere, hvor det koges en halv times tid ved over-hedet damp. Denne operation er meget vigtig, idet den fjerner skadelige stoffer, gjør at farven ikke mugner og bringer det fine slam til at korne sig lidt, saa det lettere synker til bunds; det overflødige vand kan da let heldes af. Saa kommer endelig den siste filtrering, der foregaar gjennem et stærkt tøi, der særskilt er fabrikeret til dette

brug, og saa blir endelig det siste vand presset ud i flade kasser omtrent som man presser vand af en ost. Man faar da indigoen i en 3—4 tommer tyk kage. Medens denne kage endnu er blød, skjæres den op i terningformede smaastykker og disse bringes saa til tørre-huset, hvor de maa tørres meget langsomt. Gaar tørringen for hurtigt, blir stykkerne sprøde og taber i handels-værdi. Paa 3—4 maaneder er de færdige.

Indigoen er nu færdig til forsendelse. Den pakkes i kasser paa en 150 kilogram og sendes til nærmeste by, hvor den bort-auktioneres; slig en kasse bæres af 3 kulier, om den ikke kjøres med oksevognene.

Slig som indigoen kommer fra fabriken, indeholder den 70—80 pct. af det egentlige blaa farvestof, indigotin, men den indeholder ogsaa andre farvestoffer, og af disse er især det saakaldte indigorødt eller indigo-rubin det vigtigste, og dette siste farvestof bidrager i en særdeles høi grad til at give den blaa farve baade en vakker tone og en endnu større holdbarhed.

Vi vil ikke her gaa ind paa, hvorledes indigoen benyttes, naar man skal farve tøi eller garn med den. Vi vil bare kortelig nævne, at man ved at berøve den noget af dens surstof faar den omgjort saaledes, at den er opløselig i vand; den er da ikke blaa, men lysegul. Naar saa det tøi, der er dyppet i denne opløsning, atter bringes i luften, optages igjen surstof og den blaa, uopløselige farve fremkommer atter. Denne blaa farve er vel den stærkeste og mest holdbare, man kjender.

Dyrkningen af indigo-planter beskjæftiger hundred tusener af arbeider i Indien, og store kapitaler er interesserede i den. Det ser nu ud til, at den skal gaa sin undergang i møde. Ti efter som kemikerne efter haanden har skaffet sig rede paa farvestoffets sammensætning, saa har de heller ikke hvilet, før de har faaet fremstillet det kunstigt.

Det er de saakaldte anilin-farver, som atter er ude for at slaa de »naturlige« farvestoffer af marken. — Saadan gik det f. eks. i 60-aarene, da man lærte at fremstille tyrkisk-rødt paa kemisk vei, og dyrkningen af krap-planten med en gang maatte ophøre. I over tyve aar er der nu forsøgt paa at fremstille indigo-farver, men der har altid været det slemme »men«, at den kunstige farve blev dyrere end den naturlige. — Tyskerne, som er verdens foregangs-mænd paa farve-industriens omraade, har imidlertid ikke givet sig, og nylig har dr. Heumann fra Zürich fundet en metode, som har givet det forønskede resultat.

— De tyske farve-fabriker er de største i verden. Paa en saadan fabrik ansættes der altid flere kemikere med første rangs videnskabelig uddannelse og ogsaa ellers vel udrustede; de har selvfølgelig arbeidsrum, laboratorier udstyrede med alle de hjælpemidler, de ønsker; det er da disse kemikeres opgave at arbeide paa at forenkle gamle metoder og finde nye til fremstilling enten af gamle kjendte, eller nye farve-stoffer. Det er denne omstændighed, at knytte de videnskabelige forskere nøie til den praktiske bedrift, der har gjort tyskerne paa dette omraade til de første i verden. Ligesaa ogsaa paa andre omraader. Og ligesaa har det været til den største fremgang for videnskaben.

Heumann begynder sin indigo-fremstilling med naftalin, et stof som faaes af stenkulstjæren, og som er vel kjendt af folk som et møl-fordrivende middel. Gjennem en række kemiske forandringer, som vi her ikke engang kan antyde, kommer han saa til indigotin, den blaa farve, og ligesaa til indigo-rubinen.

Fabrik-arbeide er som regel billigere end det, hvorved organismers vækst spiller en hoved-rolle. Vi maa derfor forudse, at det vil gaa med indigo-planten som med vaid og som med krap-urten. Ud fra en mere æstetisk betragtning kan man beklage det. Istedenfor det altid mere eller mindre afvekslende, mere sunde arbeide paa marken, i fri luft, kommer vi ind i en trang indelukket fabrik-bygning, maaske blandt usunde gas-arter, støv-fyldt uren luft, hvor hver arbeider har sin ensformige skarpt afmaalte dont at passe, hvor hver mand mere eller mindre blir til et appendiks til maskinen. — Men saa skal vi ogsaa paa den anden side huske paa, at jordens produktionsevne er blet større, at den jord, der nu optages af indigo-planter, den vil da blive fri, saa at den kan anvendes til at tilfredsstille andre menneskelige behov.

Men denne strid mellem den »naturlige« og »kunstige« farve er netop nu begyndt, og udfaldet er ikke med absolut sikkerhed givet. Ti indigo-dyrkerne vil opbyde alt hvad de kan, for at forenkle sine metoder, der ikke i aarhundreder har undergaaet nogen væsentlige forandringer. Paa den anden side vil ogsaa kemikeren anstrenge sig. Ti den, som kan sælge det billigste produkt, den vil seire. Og for det forbrugende publikum er jo det en fordel.

Det sociale spørsmaal i Europa og Amerika.

(Efter **Tom Mann** i *Forum*).

Om det sociale spørsmaal og arbeidernes stilling til samme i Europa og Amerika har den bekjendte engelske arbeiderfører mr. Tom Mann udtalt sig i en artikel i *Forum*.

De vilkaar, som behersker mennesker og stater, har hidtil været saadanne, at ideerne om almindelige broderskab, om fred og harmoni, sjelden har kunnet gjennemføres i praksis, uagtet mange af disse ideer har været anerkjendt som rigtige i teori.

I principet hylder vi alle voldgift som et udmærket middel til at afgjøre kampe paa det industrielle omraade. Voldgift hindrer dog ikke den stadige tilbagevenden af streiker og lockouts i alle lande.

De arbeidere, som er med i kampen, skriger uden betænkning op om, at kapitalismen er deres grusomme fiende, medens kapitalisterne paa sin side er ligesaa rede til at betragte og behandle arbeiderne, ikke alene som deres personlige modstandere, men ogsaa som fiende af det offentlige vel. Disse ensidige synsmaader, mener Tom Mann, vil utvilsomt holde sig længe, og utallige kampe vil nødvendigvis deraf opstaa.

Mange nærer dog den anskuelse, at de bedre elementer hos begge parter vil, efter hvert som udviklingen af de herhen hørende ideer skrider frem, med stigende styrke lægge for dagen ønske om og paastand paa at faa helt udredet de til grund liggende, kjendsgjerninger og arbeider-spørsmaalene behandlet og løst mere videnskabelig end nu.

Først og fremst maa der stilles følgende spørsmaal: Til hvilke krav fra begge sider kan de nuværende industrielle kampe og stridigheder føres tilbage?

Paa grund af den meget stærke handels-konkurrence er det i enhver fabriks økonomiske interesse at faa alle produktionens faktorer saa billige som muligt. En af disse faktorer er arbeiderne, og fabrikanterne tvinges derfor til at holde en forholdsvis lav arbeids-pris.

Arbeiderne ønsker naturligvis paa sin side at afhænde sin eneste vare, arbeids-kraften, til den høieste pris, som kan faaes. Den beste tid for arbeideren til at sikre sig en fordel (det være enten lønsforhøielse eller forminskelse af arbeids-tiden) er tilstede, naar handelen er forholdsvis livlig. De fleste streiker finder derfor sted eller blir paabegyndt af arbeiderne i en livlig sæson og i »gode tider«.

Hvis der nu ikke var andre vigtige aarsager tilstede, vilde situationen være ganske ligetil; det ene fornødne til løsningen vilde da være oprettelsen af voldgifts-domstolen. Men i løbet af de siste 30 aar har situationen meget forandret sig. *Socialismen* har trængt sig frem i første række i forskjellige lande og har vist sig som en meget forstyrrende faktor. De spørsmaal, som den stiller, kan ikke længere oversees, men maa løses. For at forstaa til bunds spørsmaalet, er det nødvendigt at undersøge socialisternes krav, deres arbeidsmetode og deres indflydelse paa arbeider-foreningerne.

Først i 1871 blev der i England sanktioneret en lov, der gav lovlig ret til dannelsen af arbeider-organisationer.

Paa den tid var arbeider-foreningerne (»trade-unions«) og de kooperative selskaber de eneste arbeider-organisationer i England, der søgte at hæve arbeider-klassernes stilling. *Disse organisationer akcepterede uden videre som en selvfølge det kapitalistiske system.* De kunde ikke tænke sig en industriel tilstand paa et kooperativt eller kollektivistisk grundlag. For omtrent 15 aar siden begyndte socialdemokraterne med kraft at fremholde socialismens principer, og siden da har disse spredt sig sagte, men jevnt ud over de britiske øer. Dette har bevirket, at mange arbeidsfolk har fuldstændig forandret anskuelse med hensyn til den brug, de skulde gjøre af sin politiske magt.

Arbeiderne forstaar fuldt ud den nytte, arbeider-foreningerne kan gjøre, og de socialistiske principers indtrængen har utvilsomt affødt en høi grad af politisk aktivitet og interesserthed hos dem. Baade i Europa og Amerika betragtes socialisterne allerede mere eller mindre som en magt. Deres indflydelse i Amerika er stadig i fremgang. Intet arbeider-spørsmaal kan derfor nu diskuteres, uden at der tages hensyn til denne faktor.

I Storbritannien er der for tiden 1,650,000 medlemmer af organiserede arbeider-foreninger (trade-unionists), af hvilke 25 til 30 procent er socialister. *For 18 aar siden var der ikke en eneste socialist blandt dem.*

Ikke-socialisten tror, at det er umuligt at blive helt fri for fattigdom, da »daarlige tider« og stilstand eller nedgang i handelsomsætningen ikke kan undgaaes fra tid til anden. Socialisten derimod paastaar, at handelens nedgang skyldes det kapitalistiske produktions-system, hvorefter der produceres for fortjenestens istedenfor for brugens og anvendelsens skyld, samt at massernes fattigdom kan man effektivt værge sig mod ved kooperativ eller kollektivistisk virksomhed. Rigdom er resultat af arbeide anvendt paa raamaterialet.

Menneskets magt over raamaterialerne eller naturen er større og fyldigere nu end nogensinde før.

Idet socialisten finder, at de individuelle eller enkeltvise anstrengelser ikke har resulteret i at sikre det *almene* vel, foreslaar han, at man lidt efter lidt skal erstatte det individuelle arbeide, som saa ofte bestaar i en skammelig udnyttelse af andres nød og anstrengelser til den enkeltes fordel, med fælles eller kollektivistisk arbeide til beste for det almene vel, hvorved enhver skal blive sikret det fulde udbytte af sit arbeide. Han angriber ikke eiendommen som saadan, og han ønsker ikke at berøve den noget som helst, der rettelig tilkommer den. Hans program er at faa sikret arbeiderne, som producerer rigdom, den fulde løn for deres arbeide.

Under det nuværende system er det en skrækkelig kamp for en arbeidsmand, naar han blir gammel, at holde sig fri for fattigvæsenet. Socialisten mener derimod, at gamle og syge folk ikke behøvede at lide nød, ligesom børn skulde kunne besøge skolen i længere tid end nu, ifald arbeiderne erholdt det til deres arbeide svarende *fulde* udbytte og ikke som nu kun en ringe del af arbeidets afkastning. Socialisten vil anvende *videnskabelige principer* for at sikre produktionens største effektivitet og *etiske principer* for at sikre en retfærdig fordeling.

Man kan ikke undre sig over, tilføier forfatteren, at saadanne tanker og ideer trænger sig mere og mere ud blandt arbeiderne, og at disse forsøger at udbrede dem videre gjennem arbeider-organisationerne.

Forfatteren udtaler samtidig, at han anser det for usandsynligt, at der i England vil blive noget *større* parti af erklærede og fanatiske medlemmer af socialist-organisationer. Alt, hvad arbeiderne i England nu behøver, er takt og forstand til at gjøre rigtig brug af sin politiske stemmeret til beste for en praktisk lovgivning i socialistisk retning.

Som en antydning af meningernes retning og vækst anfører forfatteren, at mr. Mawdsley var det engelske høires kandidat ved siste parlaments-valg i Oldham (i England), uagtet mr. Mawdsley som arbeider-fører (»præsident for Lancachire bomulds-spindere«) maatte forbeholde sig ret til, i tilfælde han skulde blive valgt, at have fuld frihed i alle arbeider-spørsmaal. Mr. Mawdsley har i 1891--94 sammen med forfatteren heraf arbeidet i den af den engelske regjering nedsatte kongelige arbeider-kommission, hvis minoritetsindstilling de begge undertegnede, og som gik ud paa intet mindre end forsørgelse af gamle, svage og arbeids-løse samt anskaffelse af

tilstrækkelige arbeider-boliger. Vistnok er mr. Mawdsley i andre spørsmaal, som angaar riget, konservativ og har i en aar-række altid stemt med det konservative parti; men det er dog ikke uden betydning, at det engelske tory-parti maa understøtte en socialistisk arbeider-fører, og at tory-partiet gaar med paa at garantere ham frie hænder i alle arbeider-spørsmaal.

I Frankrige har socialismen skudt en raskere vækst end i England. Det nuværende ministerium i Frankrige indbefatter to socialister, Millerand og Baudin, hvoraf den ene er handels-minister og den anden minister for de offentlige arbeider. Millerand anerkjendes af partierne i national-forsamlingen for en af dens dygtigste mænd. Han er en erklæret socialist, og hans optagelse i ministeriet er derfor et vidnesbyrd om den meget betydelige indflydelse, som udøves af socialisterne i Frankrige. Der er omtrent en million organiserede arbeidere i Frankrige, hvoraf 75 pct. (ca. 750,000) kan klassificeres som socialister, dog er ikke alle knyttede til nogen speciel socialist-organisation. Der er 50 socialister i deputeret-kammeret, indbefattende nogle af Frankriges dygtigste mænd.

I *Tyskland* er der omkring 700,000 organiserede arbeidere, hvoraf 95 pct. er socialister. I den tyske rigsdag er der 48 socialdemokrater, — et ganske betydeligt antal.

I *Belgien*, *Holland* og *Italien* kan siges at herske lignende forhold.

Disse kjendsgjerninger taler for sig selv. At overse dem viser kun en mangelfuld forstaaelse af den offentlige mening og situationen forøvrigt.

Spørsmaalet er: Hvad ønsker for tiden de forskjellige landes organiserede arbeidere? Hvad er arbeidernes og socialisternes *fælles politiske* program? Svaret er:

1. 8 timers arbeids-dag.
2. Ret til arbeide for alle arbeids-løse.
3. Alderdoms-forsørgelse eller pensions-ret.

Heraf er no. 2, ret til arbeide, den vanskeligste sag paa programmet; men den er ogsaa den betydnings-fuldeste. Hvor arbeidet er uregelmæssigt, er arbeiderens løn usikker, og omstændighederne kan ofte medføre sult og andre onder for ham. I enkelte lande kan man finde en undskyldning i produktionens knaphed og ringe udbytte, men dette kan visselig ikke anvendes paa Storbritannien eller de Forenede Stater i Amerika. Og dog er begge disse nationer yderst ligegyldige med hensyn til de arbeids-løses stilling og tilstand.

Ved hjælp af vore maskiner kan vi nu med lethed oversvømme verdens-markederne med vore varer. Det vanlige, normale forbrug

kan vi snart tilfredsstille, og lagerne blir hurtig fyldte. Naar dette er skeet, indløber der færre ordrer til fabrikerne, hvilket har til følge afskedigelse af en procentdel af arbeiderne. For mange betyder dette overordentlig store lidelser, i mange henseender større end de, man sædvanligvis forbinder med slagmarken.

Hvad skaffer saa de arbeids-løse paany arbeide? Jo, f. eks.: en ødelæggende krig, som foranlediger handel og velstand. Eller f. eks.: mange skibes forlis, hvilket bringer skibs-byggerierne bestillinger paa nye skibe, o. s. v. Saa faar de arbeids-løse paany arbeide, og saaledes kan det at ødelægge og tilintetgjøre blive til velsignelser i dette paa hode stillede system. Principet er: den enes død er den andens brød. Men dette er grund-falskt; det omvendte er tilfældet i virkeligheden; ti det ene naturlige er: jo mere arbeide, jo mere velstand, — *hvis* vi stod og faldt sammen og ikke som nu bare høstede fordele og held af hverandres ulykker og uheld. Det er paa løsningen af dette spørsmaal, at fremtiden afhænger for en stor del. Det er ialfald ikke sandsynligt, at den intelligente del af det engelske folk i længden vil se koldt til de arbeidsløses lidelser.

Den udholdende og kraftige modstand, som de belgiske socialister i og udenfor national-forsamlingen viste overfor regjerings-forslagene om at indskrænke stemmeretten, antyder ganske korrekt den aand, som driver arbeiderne ikke alene i Belgien, men ogsaa i alle andre civiliserede lande. Skal regjeringerne i fremtiden være i stand til med held at løse spørsmaalet, er det nødvendigt, at der vælges statsmænd, som foruden dygtighed og intelligens besidder megen takt og forstaaelse.

Som en følge af Kinas og Japans kommercielle udvikling, af den europæiske indflydelses-sfæres udvidelse i Syd-Afrika og Ægypten samt af Amerikas aktivitet paa det koloniale omraade, har vi havt en usædvanlig lang periode af »gode tider«. Der er dog tilstede umiskjendelige tegn paa, at en alvorlig nedgang vil indtræffe i begyndelsen af næste aarhundred. Naar den britiske skibs-bygning maa delvis stanse, naar den industrielle aktivitet ophører og et almindeligt pris-fald finder sted, da vil mange arbeids-herrer gaa konkurs og mange hundred-tusener arbeidere lide sult. Derfor mener forfatteren, at arbeider-sagens aktive politik bør formuleres snarest muligt.

I denne forbindelse siger forfatteren, at han efter omhyggeli e iagttagelser er kommet til den anskuelse, at det land, som vil være mest rede og villigt til at gjøre revolution, er de Forenede Stater i Nord-Amerika, dersom for alvor daarlige tider melder sig i industri

og handel. For at undgaa en revolution, maatte der da tages radikale forholds-regler.

I England gives derimod ingen saadan fare. For nærværende er masserne under fortryllelsen af de »gode tider« og under en slap og ligeglad tilfredshed. Desuden har nylig nogle af de største organisationer været optagne af langvarige stridigheder med det endelige resultat, at de ingen fordele opnaaede, men bare ødelagde sine opsparede store fonds og forarmede sine hjem. Med disse bitre erfaringer er man ikke straks hippen paa nye kampe og lidelser.

Med hensyn til alderdoms-forsørgelsen siger forfatteren, at det punkt i programmet har lettest for at blive akcepteret. Ministeren Joseph Chamberlain har længe været gunstig stemt for at tage sagen op til behandling ad lovgivningens vei.

Derefter omtaler forfatteren socialisternes politiske program. Det indeholder de samme punkter som oven anførte fælles-program for alle arbeidere med tilføielse af a) forbud mod arbeide af børn under 15 aar, b) »nationalisering« af gruber, jernbaner og jord (staten skal eie og bestyre samme). Til slutning retter han en indtrængende appel til alle arbeidere om at staa som selvstændigt politisk parti og ikke blande sig med de liberale eller konservative partier.

Det er meget muligt, at socialismen, saaledes som mr. Tom Mann ser den, er »over evne«, men han viser os ialfald klart sagens store betydning og nødvendigheden af en løsning paa en eller anden maade, idet han samtidig kaster et grelt lys over det meningsløse, selv-ødelæggende og umoralske ved den sociale ordning, hvorunder vi nu lever. Man tager imidlertid storlig feil, hvis man tror, at det bare er arbeideren, som lider og føler det voksende økonomiske tryk. Det føles kanske vel saa stærkt inden middelklassen. Den unge student eller kontorist eller endog kandidat og bogholder er i mange tilfælde langt værre stillet end nogen arbeider.

Om „Norsk folke-psykologi“.

Svar til cand. mag. R. Flo fra dr. Andr. M. Hansen.

Hr. R. Flo — og en »mistænksom« ven, han har — har kommet med en hel del indvendinger her i *Kringsjaa* mod min »Norsk folke-psykologi«. Det kan være rimeligt for nogen hver at være mistænksom mod en ny lære. Særlig naar den ikke smager. Jeg selv har været det saa meget som nogen fra først af. Men man

faar jo undersøge uden fordom, hvad der veier mest, det som taler for, eller det som taler mod, saaledes om Flos indvendinger er vægtige nok til at vippe op min slutnings-række.

Det er nu straks det at mærke, at det meste af hans indvendinger ikke gjælder det folke-psykologiske, men rent fysisk *antropologiske* spørsmaal. Dette var jo aldeles ikke emnet for min afhandling; men selvfølgelig hviler den paa et antropologisk grundlag. Flo siger nu, at jeg ikke egentlig er fagmand paa dette felt, og mener, at jeg vist havde gjort rettest at holde mig paa mit eget omraade, geologien. Hm — kanske flere kunde have godt af at mindes om skomageren og læsten. Men jeg havde nu rent ud sagt tænkt mig, at naar jeg i snart et snes aar noksaa stadig havde været inde paa antropologiske spørsmaal — jeg begyndte at studere psykologi før geologi —, saa kunde det ikke egentlig være saa farligt at vove mig til ikke dristigere antropologiske paastande end de i »Norsk folke-psykologi«. Jeg skal medgive, at jeg har været værre i »Menneskeslægtens ælde«, og at jeg rimeligvis ikke blir bedre i et antropologisk special-arbeide om »mesokefaler«, som jeg har havt paa stabelen nogle aar. Men den antropologiske lære, jeg bygger paa i »Norsk folke-psykologi«, er saamen hverken ny eller dristig. Det er blot den af Arbo konstaterede kjendsgjerning, at der blandt nordmændene findes to, andensteds fra vel kjendte »typer«, saa forskjellige, at antropologerne pleier at kalde dem racer. Det er den høie, lyse, *langskallede* race, de »doliko-blonde« eller arierne, en yderst udpræget og eiendommelig form, som ingen antropolog kan tage feil af; og en *kortskallet* race, som man ingen gyldig grund har til at antage for væsentlig forskjellig fra andre kortskaller, de bor i sammenhæng med, i Sverige, Danmark, Tyskland osv., og som her viser sig saa meget mere tydelig mørke og smaa, som krydsningen med arierne aftager. Da nu Arbo angiver ogsaa for Norge, at kortskallerne oftest er mindre og mørkere end langskallerne, saa dristede jeg mig til at sige, at den kortskallede norske race var *typisk* mindre og mørkere end den langskallede, idet jeg samtidig oplyste, at de fleste norske kortskaller paa grund af krydsningen nu var blonde og noksaa høie. Og det synes selv en ikke fagmand dog at kunne vove at sige. Ingen antropolog vilde vel steile over den paastand.

Men nu kommer altsaa — noget uventet for mig, maa jeg indrømme — cand. mag. Flo og belærer os som fagmand om, at alt dette ikke er rigtigt.

For det første er nu dette om *legems-høiden* galt. Han nævner eksempler paa, at kortskaller er høiere end langskaller, og da høiden

er »en stærkt stabil arvelig karakter«, saa skulde dette være race-mærke. Nu, at høiden trods den overordentlig store individuelle variation er et race-mærke, det kan være rigtigt nok. Men man maa nu ikke tage alle maal saadan uden videre. For mens en faar lige langt hode, lige lyst haar, lige blaa øine, enten en sulter under opvæksten eller har det godt, saa blir en nu — akkurat som hesten — heller mindre i vækst, naar en ikke fores op ordentlig. Og særlig sinkes væksten. Vor rekruterings-statistik viser for høiden i 22-aars alderen svingninger, der, som jeg andensteds har nævnt, staar i tydeligt sammenhæng med de gode og daarlige tider. Dette gjælder ogsaa Vaage, den langskalle-bygd Flo fremhæver som mindre af vækst end kortskalle-bygderne paa Jæderen, 168.6 mod 168.9 i 1878—87. Dette var netop strenge tider i Vaage, bygden affolkedes fra 7000 til 6000 1875—91. Tager man derimod det næste, forholdsvis gode ti-aar 1888—97, finder vi for Vaage 170.9 (for siste fem-aar endog 171.4) mod Jæderens 169.4 (169.7).

Naar man har slige svingninger i faa aar i den enkelte bygd, saa kan vel ikke nogen blive i tvil om, at den maade at sammenligne racernes legems-høide paa, som Flo finder fornuftig nok og ubetinget foretrækker, nemlig at sammenligne bygder med størst mulig modsætning i livsvilkaar, som Vaage og Jæderen, ikke er synderlig videnskabelig forsvarlig. Vil man undersøge, hvem er høiest: langskaller eller kortskaller i Norge, saa maa man klarlig sammenligne dem under lige vilkaar, i samme bygd eller i nabobygder. Arbos monografier oplyser, at langskallerne i de tre sydligste amter er høiere end kortskallerne, hans kart over rekrut-høiden 1878—87 viser det samme kysten opover, de langskallede haringer er høiere end kortskallerne længere ud i fjorden, ligedan i Sogn, Fjordene, Nordmøre. Paa østlandet er forholdet endnu ikke tilstrækkeligt oplyst. Man ved, at der er langskalle-bygder med uventet liden legemshøide i 22-aars alderen, men man ved ikke det minste om langskallerne igjen er mindre end kortskallerne i disse bygder selv. Det er ogsaa grund til at antage, at disse kommer efter i høide med aarene. Østerdalens bataljon, en af de, som har aller minst rekrut-høide, havde i 1884 171.6 cm. for 25-aars linje-soldater.

I hvert fald, selv for 1878—87 viser kartet over rekrut-høiden tydelig nok, at *under ens vilkaar* er langskallerne i Norge høiere end kortskallerne. Ved at putle og grave kan man vel finde frem enkelte i hvert fald tilsyneladende undtagelser ogsaa ved denne videnskabelig korrektere sammenlignings-maade. Men »de store og greie drag«, som Flo med rette vil man skal holde sig til, de kan ikke være tvilsomme.

Regelen er her som i Sverige, i Danmark o. s. v. Langskallerne er høiest.

Saa det andet skillemærke, *det lyse, det mørke haar*. Ogsaa her har Flo fundet frem en undtagelse fra den antropologiske regel: de ariske langskaller lysest, nemlig fra Nordre Østerdalen, hvor Arbo har 40 mand i alt, og hvor baade fin og tyske bergmænd maa have virket. Var det ikke fornuftigst at søge »de store og greie drag«, hvor Arbo har maalinger nok? Vi finder:

	Stavanger amt.	Lister og Mandal.	Nedenæs.
Antal undersøgte · · ·	1505	1013	1057
Kortskaller, procent · ·	74	56	42
Mørkt og sort haar, pct.	28	17	13

Eller om man vil skille mere efter racerne, og bruge min »kortskalle-grad« og Beddoes »index of nigrescence«:

	Kortskallegrad.	Beddoes index.
Jæderen · · · · · · · · · · · · · · · · · ·	8	+ 4 (mørkest)
Ryfylke · · · · · · · · · · · · · · · · · ·	7	÷ 23
V. og Ø. Agders kystbygder · · · ·	6	÷ 33
— indlandsbygder · ·	4	÷ 43
Sætesdalen · · · · · · · · · · · · · · · ·	3	÷ 65 (lysest).

Det blir svært vanskeligt for en antropolog at negte sammenhæng her mellem kortskalle og mørkt haar, vanskeligt at undgaa den slutning, at kortskallerne, før den stærke krydsning med de doliko-blonde, var helt mørke, i Norge som i deres største udbredelse søndenfor.

Ligedan med *øinene*, — selv om det her som i andre nordlige lande viser sig, at de lyse øine er langskallernes, ariernes, sikrest nedarvede mærke, som udbreder sig under krydsningen, og at derfor brune øine er blet forholdsvis sjeldne selv i de stærkeste kortskallebygder.

Saa det »kløvende stærke« skillemærke, *skalleformen*. Flo mener, at saa længe ikke alle mennesker har lige lange og lige brede hoder, saa længe kan man drive paa med at skille menneskene efter det i saa mange racer, man vil. Spørsmaalet er bare, om man har nogen virkelig *grund* til det, om man ikke lige godt kunde dele f. eks. efter knæskallen. Det vil kanske falde lidt vanskeligt at forklare Flos mistænksomme ven, at der her er en væsentlig forskjel. Der skal jo lidt, om ikke synderlig stort almindelig naturvidenskabeligt skjøn til at opfatte det. — I alle naturlige systemer søger man at bygge inddelingen paa de egenskaber, som griber dybest ind i organismen, i hele dens struktur. Det er saaledes en god gammel

regel: »Stol ikke for meget paa farven« — et iøinefaldende, men overfladisk mærke. Det kunde derfor heller ikke været nogen grund til at lægge nogen vægt paa det lyse haar og de lyse øine i antropologien, hvis det ikke havde været tilfældet, at denne paafaldende affarvning havde været eiendommelig for arierne alene. Den findes ikke andensteds, end hvor arier bor eller har boet, idet dette stærke nedarvnings-mærke dog ved krydsning tildels er blet igjen ogsaa hos nabo-kortskaller. Den enestaaende affarvning af haar og øine kan derfor — rationelt benyttet — tjene som en maalestok for styrken af den ariske krydsning. — Intet naturligt system lægger heller vægt paa størrelsen, naar organisationen er den samme, og heller ikke legemshøiden kan derfor blive andet end et rent sekundært skillemærke i antropologien. Ligedan med andre, rent ydre drag — jeg vil ikke engang tale om Flos vittige knæskalle. Som sagt, man maa gaa ud fra egenskaber, som er betydningsfulde, væsentlige for selve organisationen. Og det er nu utvilsomt hjerneskallens form, der slutter sig til selve det store nervøse central-organs. Specielt for den antropologiske systematik ligger det nær at søge inddelings-principet her, da det kanske beste skillemærke for Homo sapiens L. i det hele fra de nær staaende dyre-arter, de antropoide aber, netop er hjernens og dermed hjerneskallens forhold. Naar det saa tillige er en kjendsgjerning, at der findes en væsentlig og tidlig embryonalt optrædende, konstant forskjel i hjerneskallens form mellem forskjellige udprægede menneske-racer, — ja saa vil tydeligvis ingen med det minste naturvidenskabelige skjøn falde paa at spørge — med Flo — om nogen *grund* for at anvende skalleformen som et hoved-skillemærke mellem menneske-racerne.

Det er ganske rigtig bemærket af Flo, at selve navnene dolichokefal og brachykefal er opfundet af svensken Retzius, men man kan ikke derfor sige, at han har opfundet de forskjellige hode-former selv. Det er ogsaa rigtigt — og bemærket af mig tidligere — at man ikke maa se nogen realitet i, hvad der kun er rent vilkaarlig valgte afgrænsninger efter index-tallet, ovenikjøbet forskjelligt for kraniet og levende maal. Men netop den feil kommer Flo i skade for at dumpe op i selv, naar han vil forsøge at svække min folkepsykologiske argumentation ved at skille de »mesokefale« fra de dolichokefale i Norge. Naar man har en type, som varierer fuldt normalt og regelmæssigt som altid til begge sider af en typisk index f. eks. paa 78, saa er det simpelt hen latterligt at skille ud den del, der varierer opad, fra 78 til 80, som en særskilt »race«, mesokefalerne, forskjellig fra den del, der varierer harmonisk nedover, fra 78 til 76.

Ligedan for typen med index 83. Det var netop for at gaa klar af denne feil, at jeg har regnet ud min »kortskalle-grad« efter Arbos maalinger noget anderledes end efter den almindelige, af ham fulgte metode — nemlig ved at dele de numere, der falder mellem type-indexerne, mellem disse med kun halv vægt. Beregningen af de to racers styrke-forhold i en blanding kan i hvert fald ikke træffe synderlig langt fra det rigtige paa denne maade.

I hvilken grad den kritiske fagmand Flo selv har forstand paa at tyde en serie af skaller, fremgaar tydelig nok af den naive maade, hvorpaa han godkjender den efter forældede opfatninger opkonstruerede »meso-brachykefale type« for Danmarks sten-alder og Englands bronse-alder. Der kan efter variationen og efter skallernes præg forøvrigt ikke være tale om én type. Det er blandinger af de kjendte typer.

Flo belærer os om, at »alle de, som i senere tid har givet sig af med en inddeling af Europa-folket, de nøier sig ikke med mindre end 4 eller 6 slige racer eller folke-typer.« Dette er nu ikke synderlig rigtigt; antropologien holder paa at arbeide sig ud af den overdrevne detaljering, og flere af de beste, minst doktrinære systematikere holder netop paa de tre hoved-racer: den nordlige, høie, blonde, langskallede, ariske (Homo europæus L.), den mellem-europæiske, middelshøie, brunette, kortskallede (Homo alpinus L.) og den lav-voksede, brunette, langskallede Middelhavs-race (Homo mediterraneus Broc.). At der mellem disse, særlig langs grænserne for deres hoved-udbredelse, selvfølgelig har foregaaet en krydsning, hvorved der er fremkommet nogenlunde faste krydsnings-former, der kan blive opstillet som egne typer, det er kun, hvad man maatte vente. Hvis det ikke netop havde været mennesket, det gjaldt, vilde imidlertid neppe nogen zoologisk systematiker faldt paa at opstille disse som selvstændige *racer*. Deres geografiske udbredelse, hvor hoved-racerne grænser til hverandre, og blandingen af hoved-racernes særmærker viser for tydelig deres hybriditet. Denne træder ogsaa umiskjendelig frem ved en analyse af deres skallemaal, end tydeligere ved et studium af skallerne selv.

Vi har i Norge efter Arbos grundlæggende undersøgelser utvilsomme kortskaller og utvilsomme langskaller. Nogen holdbar grund til her at antage to eller flere særskilte kortskalle-racer findes ikke i de foreliggende data — at bygge op nogen teori om det bare paa grundlag af en høideforskjel mellem bygderne ved 22-aars aldelen er lidt for luftigt. Heller ikke har man nogen grund til at antage mere end én langskalle-race (H. europ.) som væsentligt element i det norske

folk, skjønt man naturligvis ikke kan negte muligheden af, at der ogsaa kan være kommet noget ind af H. mediterraneus, gjennem irske træler f. eks., og da vel i den irske krydsnings-form med mørkt haar og lyse øine. At hoved-elementerne er den alpine kortskalle- og den ariske langskalle-race, det kan der i virkeligheden ikke være synderlig tvil om. Der er ikke spor af dristighed i at komme med den antropologiske lære. Det er ikke jeg, men tvertom Flo, som optræder som radikal omstyrter med forskjellige nye lærdomme. I andre lande, Frankrige, Tyskland, Danmark, hvor man har de samme to racer, falder ingen antropolog paa at underkjende dem, selv den almindelige opfatning finder ikke mere noget rart i det. Men her i Norge maa vi naturligvis gjøre ophævelser; det blir af mange betragtet som ligefrem upatriotisk at notere faktum om de to racer, mens Flo søger at nøitralisere læren ved at opstille et utal af slige.

— Forresten, beste Flo, selv om Deres opløsende kritik af de to saa almindelig anerkjendte antropologiske hovedtyper, den høie doliko-blonde og den mindre, mørke, kortskallede, virkelig bar frem — hvad der selvfølgelig ikke kan være tale om —, selv om De kunde paavise ti forskjellige typer her i landet, hvad i alverden havde det at gjøre med det antropologiske grundlag for min »Norsk folke-psykologi«, som det jo gjælder at ramme? Kan De ikke se, at det ikke har det minste med det at gjøre? Min gjennemgaaelse af de forskjellige bygders aandelige karakteristik, af deres politiske og religiøse grundsyn osv., den norske folke-psykologi, den har overalt fulgt den antropologiske afgrænsning, Arbo har givet efter *skalle-maal*. For den sags skyld kunde kortskallerne været baade høiere og lysere end langskallerne, der kunde være mangfoldige sorter kortskaller og mangfoldige sorter langskaller — det forandrer ikke det minste ved den positivt konstaterede kjendsgjerning, at man i *kortskalle-bygderne* har en tydelig fremtrædende, ensartet, eiendommelig folke-psykologisk type, og i *langskalle-bygderne* en anden, meget forskjellig fra den første. Og det var jo det, min afhandling vilde føre bevis for, det var jo det, det for Dem gjaldt at modbevise.

Paa et punkt skylder jeg kanske i denne forbindelse en indrømmelse. Mit antropologiske grundlag synes mere utrygt, naar vi kommer fra Vestland til Østland, min afgrænsning mere vilkaarlig. Jeg kan kanske ikke med rette afvise Flos paastand, at jeg har foretaget en operation med smaaleningerne og jarlsbergingerne *) —

*) For strilernes vedkommende har jeg en bestemt erklæring at holde mig til fra en militærlæge i Bergen ligeoverfor Arbos noget ubestemte oplysning om deres langskallethed.

hvorved de ved kysten er blet mere kortskallet, end Arbo foreløbig angiver. Jeg kan vel ikke med rette afvise dette, saa længe jeg ikke har ført det videnskabelige bevis for, at grænseskillet mellem kort- og langskaller efter indexen *maa* trækkes anderledes, hvor den ene race er i fuldstændig majoritet, end hvor den anden er det. Det vilde imidlertid været for vidtløftigt at føre beviset i dette specielle, tekniske-antropologiske fag-spørsmaal i *Ringeren* og fremdeles ogsaa i *Kringsjaa*. Det havde jeg tænkt — blandt andet — at føre i den nævnte afhandling om »mesokefalerne«. Jeg indrømmer altsaa, at bevis-byrden for, at min bestemmelse af kyst-befolkningen langs Kristianiafjorden er rigtig, endnu paahviler mig. Men dermed indrømmer jeg ingenlunde, at bestemmelsen er feilagtig eller vilkaarlig gjort i teoriens interesse.

Det kunde være mere at bemærke om Flos antropologi, men vi faar komme frem til det *folke-psykologiske*, som egentlig var hovedsagen. Her blir imidlertid Flo pludselig mærkværdig spak. Han siger — efter mig — at dette er vanskeligere at studere, end hvor man kan bruge passer og metermaal, og mener derfor, at det ingen sag er at »lage racer«, saa mange man vil, og som man vil. Men mærkelig nok nævner han ikke et ord om, hvad der dog er et hovedled i min bevisføring i »Norsk folke-psykologi«, det hvor jeg ved absolute, statistiske tal — svarende til passer og meter — fastslaar sammenhængen mellem race og politisk parti, deltagelse i folkevæbnings-samlag og missions-arbeide. Er det, fordi det øiensynlig ikke gaar an at »lage racer«, som man vil her, man ikke kan faa kortskallerne til at være »rene« eller »radikale«, eller til djærve idræts-mænd, ikke faa langskallerne til at være særlig missions-venlige eller pietister? Racepræget er her en for ubestridelig kjendsgjerning, det er meningsløst, at kalde den simple samstilling af race-kart og valg-kart, af Arbos antropologiske statistik i monografierne og valg-statistiken, for »teori«. Det er *kjendsgjerninger* saa godt som nogen fastslaaet ved passer eller meter.

Men naar man kommer til den mere almindelige folke-psykologiske karakteristik, saa kan man i hvert fald indrette sig omtrent som man vil, mener Flo, efter sine subjektive anti- eller sympatier. Han sammenstiller to bygder med meget forskjelligt antropologisk præg, Vaage og Jæderen, og finder, at man godt kan finde frem af beskrivelserne gloser, som gjør dem omtrent ens aandelig. Paa den maade kommer man imidlertid øiensynlig ingen vei — og at dette resultat desuden er fuldstændig feilagtigt, at der virkelig er en øinefaldende betydelig forskjel, er dog vel ingen i tvil om.

Naar man vil studere objektivt racernes særegne aandelige præg, saa kjender jeg i hvert fald ingen anden fremgangsmaade end paa almindelig videnskabelig og logisk vis at sammenstille de paalidelige iagttagelser, skildringer af den enkelte race fra de forskjellige antropologisk bestemte bygder og fra forskjellige iagttagere, og saa samle de træk, som *stadig kommer igjen* som karakteristiske, som altsaa maa være *typiske* for racen. Kan nogen give mig anvisning paa nogen anden rationel fremgangsmaade, vilde jeg være taknemlig for det. Det er klart nok, at billedet paa denne maade kan blive lidt magert, og det er ogsaa klart, at man faar for ekstrem form. Men det kan ikke nægtes, at man ved denne fremgangsmaade, selv om graden blir overdrevet, nødvendigvis maa faa frem de typiske egenskaber hos racerne. At den ene af dem da har faaet et mørkt præg, den anden et lyst, det kunde jeg, som før sagt, ikke gjøre det minste ved. Hvis det havde været mig om at gjøre at sværte kortskallerne, kunde jeg med lethed kommet med end mørkere skildringer; jeg har flere paa lager. Men jeg har taget, har *maattet* tage, hvad der stadig kom igjen hos de forskjelligste iagttagere som typisk for kortskalle-bygd efter kortskalle-bygd.

Det er klart, at der her maatte gjøres et vist valg, man kan ikke bruge observationer, som ligefrem modsiger hverandre. Hvis jeg f. eks. havde stødt paa en skildring af indtrønderen som sutrende, indsmigrende, vek, letskræmt, eller af jærbuen som en flot, aaben, spræk, uvørren kar — jeg kunde ikke have brugt nogen af delene, dertil staar de i altfor direkte psykologisk strid med en lang række paalidelige iagttagelser — og ogsaa med mit eget kjendskab til bygderne. Man er nødt til at holde sig til de gjennemgaaende, harmoniske træk. Naar derfor Flo anker over, at jeg springer let over et led af Holms karakteristik af lyngdølen, saa har jeg ikke dermed gjort nogen vilkaarlig uretfærdighed mod lyngdølen — jeg kommer ovenikjøbet tilbage til samme punkt, hvor jeg kan bringe det i psykologisk sammenhæng. Men det er altsaa kun de harmoniske træk, som kan bruges. — Og jeg udfordrer da Flo — som før Havstad — til virkelig at gjøre et forsøg paa at gjennemføre, hvad de paastaar er saa let, at sætte sammen af gode iagttagelser et psykologisk sammenhængende og klart billede med modsat indhold af, hvad der træder frem i mine uddrag. Jeg gjentar: forsøg! Og forsøg saa bagefter at negte for Dem selv, at det er et utvilsomt vrængebillede De har faat istand, — om De overhode har faat linjer nok til at danne noget slags billede.

Der er en egenskab blandt dem, som de forskjellige iagttagere

skildrer hos langskalle-racen, som Flo særlig drager i tvil, det er *foretagsomheden.* Han vil ikke lade landenes naturlige forhold gjælde som tilstrækkelig grund til, at ikke de stærkest langskallede nordmænd og svensker staar i spidsen i verdens-udviklingen. Nu det gjør vi jo relativt talt paa mange punkter, som den sammenlignende statistik viser. Men Flo forlanger mere. »Virkelig foretagsomme folk skylder aldrig paa landet.« — Dette høres jo storartet ud. Men vil Flo lade det allerede vundne udviklings-standpunkt være det afgjørende, f. eks. ved en sammenligning mellem hellenerne og den langt mere civiliserede befolkning, de traf paa ved sin indrykning i Hellas? Eller mellem de barbariske germaner og det rige Romer-rige, i race-dygtighed? Aa nei, man faar nok tage hensyn til de ydre kaar, ikke til forklaring for de folke-psykologiske race-mærker, men vel for den øieblikkelige historiske stilling. Derfor gjælder heller ikke Flos sammenligning med det mere kortskallede, rige Danmark. Det er selvsamme logiske feil, som Flo ogsaa andensteds gjør, han vil ikke sammenligne under lige vilkaar. I saa fald fik man heller vælge Amerika til prøve, sammenligne spaniere og angelsaksere, før og nu, eller gaa i detalj ved at sammenligne foretagsomheden hos emigranterne, der jo starter nogenlunde ens. Enten man sammenligner med den kortskallede Alpe-race — franskmænd, bøhmere — eller med Middelhavs-racen — portugisere, spaniere, syd-italienere — den amerikanske statistik lader det ikke blive synderlig tvil om skandinavernes større foretagsomhed.

En betydningsfuld bekræftelse faar min opfatning af de to nordlige racers folke-psykologi ved, at de har faaet fuldstændig samme karakteristik uafhængig i andre lande. I Sverige som vist i min afhandling. I Danmark for politikens vedkommende i hvert fald. For Tyskland har Ammon, for Frankrige Lapouge været de første, der paa videnskabelig antropologisk grund har søgt at vise de to racers relative kraft i kampen for tilværelsen, die natürliche Auslese, *les sélections sociales.* Naar jeg med i det hele overensstemmende resultater har søgt at give deres aandelige karakteristik i Norge, og følge deres indbyrdes forhold gjennem historien helt ned i dagens politiske strid, saa er det ikke noget uventet i, at mine uventede slutninger blir mødt med mistænksomhed. Men subjektiv vantro omstyrter ikke kjendsgjerninger, og jeg kan heller ikke se, at Flos antropologiske eller folke-psykologiske belærelse paa noget punkt har svækket de slutninger, jeg har bygget paa kjendsgjerningerne.

Den eksperimentelle psykologis fremskridt i dette aarhundred.

(Efter **Henry Smith Williams** i *Harper's Monthly*).

For lidt over hundred aar siden opstod der en reform-bevægelse med hensyn til behandlingen af de sindssyge. Denne bevægelse begyndte først i Amerika; men England og Frankrige kom dog snart efter. I Amerika var det dr. Rush, i England dr. Tuke og i Frankrige dr. Pinel, der tog ledelsen. Disse tre mænd, som forresten virkede aldeles uafhængig af hinanden, fremkaldte en omvæltning i den tid-

Pinel løser jernene af de sindsvage i La Salpetrière 1795.

ligere anvendte sindssyge-behandling, der bestod i fængsler, lænker og pisk. Hidtil havde kun faa anseet det for andet end helt naturligt, at de »vanvittige« burde kastes i fængsel og kanske bindes til muren ved hjælp af en jernlænke, der stadig holdtes fæstet rundt de ulykkeliges hals eller liv. Mangen en stakkel blev saaledes holdt lænket i aarevis i en celle, hvor dagens fulde lys aldrig trængte ned; undertiden var lænken saa kort, at det ulykkelige offer aldrig kunde reise sig helt op eller endog blot forandre stilling paa sit smudsige halm-leie.

I Amerika var allerede i længere tid de sindssyge blet behandlede

nogenlunde godt, i hvert fald meget bedre end i Europa, saa at det skridt, dr. Rush foretog i Filadelfia-hospitalet i 1784, og hvorved behandlingen blev fuldt menneskelig, ikke vakte slig opsigt, som da det samme fandt sted i England og Frankrige, hvor disse stakkels mennesker forhen maatte lide meget ondt. Da saaledes f. eks. Pinel i Paris bad autoriteterne om tilladelse til at befri de sindssyge for lænkerne, blev der, tiltrods for Pinels anerkjendte stilling som en af videnskabens foregangsmænd, blot modstræbende givet samtykke dertil; og han blev ogsaa selv anseet for at være temmelig forrykt, siden han kunde finde paa at gjøre et saa uklogt og haabløst forsøg. Da imidlertid nu engang forsøget blev gjort og løb heldig af, blev samme fremgangsmaade efter haanden ogsaa indført i andre lande.

Betydningen af denne forstandige og humane reform ligger — i denne forbindelse — deri, at disse studier af de sindssyge lidt efter lidt gav den nye idé næring, at de sindssyges »djævle-besættelse« i virkeligheden ikke er andet end det ydre udtryk for en hjerne-sygdom. Nu begyndte man klart at forstaa, hvor nøie sjæl og legeme er knyttede til hinanden. De sindssyges befrielse fra fængsel og lænker var et varsel om psykologiens befrielse fra metafysikens spindelvæv. Hidtil havde psykologien — for saa vidt den da eksisterede i det hele taget — lagt an paa det subjektive, ensidige studium af den individuelle sjæl; for fremtiden maatte den nu ogsaa blive objektiv og tage hensyn til det forhold, sjælen har til legemet og da særlig til hjernen og nerve-systemet.

Den første specialist i hjerne-studier var en tysker af fødsel, men pariser af opdragelse, dr. Franz Joseph Gall, frenologiens stifter. Det vel fortjente vanry, hvori det frenologiske system er faldt, særlig paa grund af alskens efterlignere og humbug-magere, maa dog ikke bringe os til at glemme, at dr. Gall selv var en høit dannet læge, der ivrig og omhyggelig studerede hjernen og sjælen og desuden nærede en fast tillid til sit eget systems gyldighed. Hans frenologiske lære (at bedømme et menneskes karakter af hjerneskallens form m. m.) er, naar man betragter den i sin helhed, haabløst feilagtig, men bærer dog, som senere forskninger har vist, en sandhedens spire i sig. Ialfald har frenologien gjort den nytte, at den har henledet opmærksomheden paa hjernen som sjælens egentlige organ.

Blandt de fordomsfri forskere, som nu efter hvert optræder, maa nævnes den fremragende franskmand Desmoulins, der først studerede under den berømte Magendies veiledning og senere i forening med denne i 1825 udgav et klassisk værk om hvirveldyrenes nervesystem. Desmoulins gjorde i det minste en opdagelse med epoke-

gjørende betydning, nemlig at gamle personers hjerne er lettere end det gjennemsnitlige og giver tydeligt indtryk af minskning (atrofi), og han mente, at dette forhold er noget, som regelmæssig følger med alderdommen. Ingen tviler nu længer paa, at hans anskuelse er rigtig. Men den gang, i 1825, vilde man ikke erkjende dette; det franske akademi forkastede hans mening i de skarpeste udtryk. Man ser altsaa, at ved slutningen af den første fjerdedel af dette aarhundred havde psykologien endnu ikke frigjort sig fra metafysikens spindelvæv.

— Medens der saaledes i begyndelsen af dette aarhundred fandtes en del videnskabsmænd, som drev frugtbare studier over hjernen, blev nerve-systemet, forbindelses-leddet mellem hjernen og udenverdenen, studeret af mange forskere med endnu større held. Den første vigtige opdagelse gjordes i 1811 af dr. Charles Bell, den navnkundige engelske saar-læge og eksperimental-fysiolog. Han fandt nemlig, at af de to rødder, en rygmarvs-nerve har, tjener den forreste til at lede bevægelses-impulser fra hjernen ud til legemets forskjellige dele, medens derimod den bagerste udelukkende har den funktion at lede følelses-indtryk til hjernen udenfra.

Charles Bell.

Denne betydningsfulde opdagelse agtede man i førstningen lidet paa. Først i 1823 blev tanken atter optaget af den berømte franske fysiolog François Magendie, der under sine omfattende forsøg over nerve-systemets virksomhed fandt, at Bells slutninger var fuldstændig rigtige. Bell havde imidlertid opdaget, at den samme dobbelthed ogsaa findes hos de nerver, der udgaar fra hjernen. Altsaa, ethvert nerve-stød fra periferien til hjernen maa ledes gjennem en ganske bestemt kanal, og svaret fra hjernen og ud til de periferiske muskler maa paa lignende vis gjennemløbe en anden ganske bestemt kanal. Hvis en eller anden nerve-ledning blir afbrudt, f. eks. ved gjennemskjæring, vil det budskab, der forsøges sendt afsted gjennem vedkommende nerve-traad, stanse paa veien og ikke naa sit bestemmelsessted, akkurat paa samme maade som, at en elektrisk strøm ophører, naar ledningen gaar itu.

Der gaar nu en ti aars tid hen, førend der atter blir gjort en

epoke-gjørende opdagelse angaaende nerve-systemets virksomhed. Det var, da den berømte engelske læge Marshall Hall gjorde sine klassiske iagttagelser over de foreteelser, som siden er kjendte under navnet »refleks-bevægelser«. I 1832, da han en dag eksperimenterede med en hodeløs frosk, bemærkede han, at det døde dyrs lemmer trak sig sammen for visse stimulanser (d. v. s. naar visse dele af legemet blev udsatte for stik eller tryk eller lignende). Dette fandt ikke sted, naar rygmarvs-nerverne til vedkommende legemsdel blev afskaarne. Heraf fremgaar det tydelig, at der ogsaa i rygmarven findes nerve-centrer, der er i stand til at modtage følelses-indtryk og sende ud et bevægelses-stød som svar, — en evne, som man tidligere troede udelukkende var forbeholdt hjernen. Videre undersøgelser godtgjorde, at disse ubevidste refleks-bevægelser er meget almindelige og vigtige livs-ytringer hos alle levende væsener.

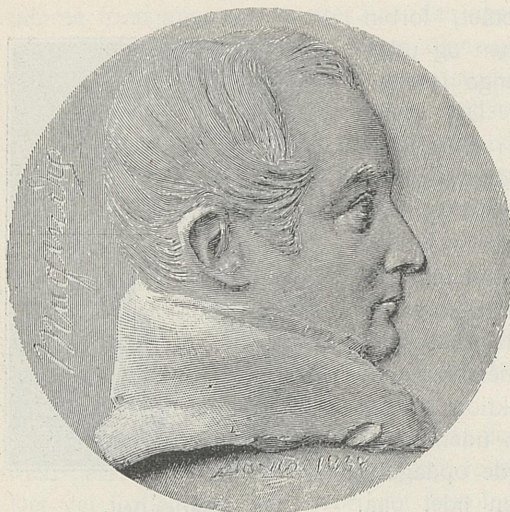

François Magendie.

Det var naturligt, at disse opdagelser med hensyn til nerve-strømmene maatte virke ansporende paa de videnskabelige forskere og bringe dem til nøiere at undersøge, hvorledes selve nerve-strengene er beskafne. Lederen for den mikroskopiske undersøgelse paa dette felt var Theodor Schwann. Ved hans og mange andres arbeider blev hemmelighederne ved nerve-løbene i sin almindelighed opklarede. Man kom paa det rene med, at den væsentligste nerve-substans dannes af en protoplasma-traad, der strækker sig mellem to ende-stationer, hvoraf den ene er en celle i hjernen eller rygmarven og den anden et punkt ude i legemet, i eller nær periferien, f. eks. i en muskel eller huden. En saadan traad er i regelen omgivet af en skede, den saakaldte Schwanns skede, som dog mangler paa flere steder, særlig i det saakaldte sympatiske nerve-system. (Portræt af S. i forrige hefte.)

Dette sist-nævnte system af ganglier (nerve-knuder) og nerver

havde forøvrigt længe været fysiologerne en gaade. Ganglierne, der øiensynlig er dette systems midtpunkter, er sædvanligvis meget smaa og ligger spredt overalt rundt om i organismen, dog i særdeleshed i en lang dobbelt række inde i legemets hulhed langs rygraden. Disse knuder udsender nerve-traade, der forener sig med

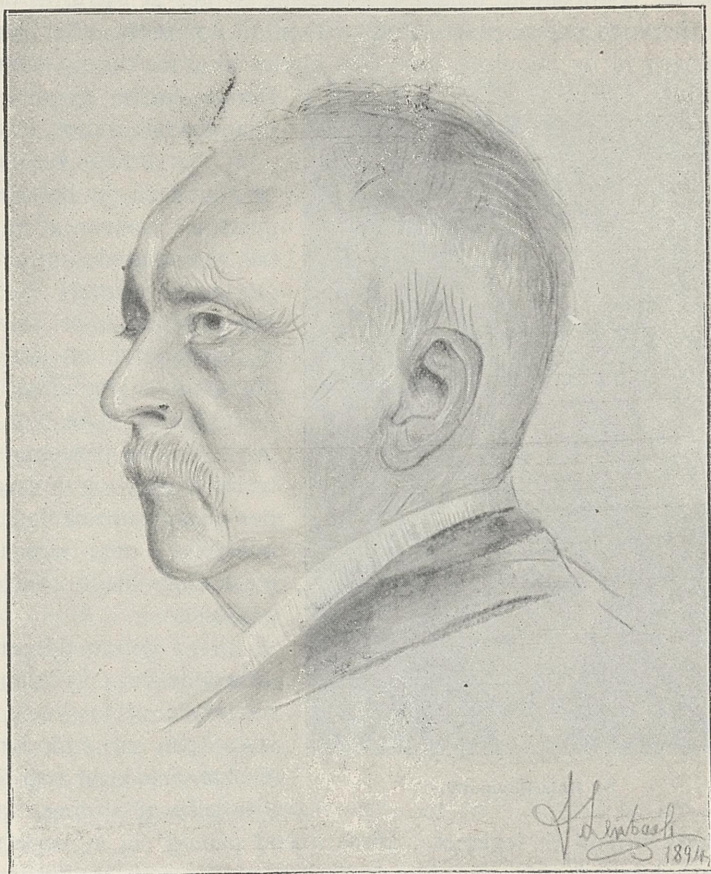

Hermann Helmholtz.

nerverne fra hjernen og rygmarven og ledsager disse overalt, men hvad egentlig deres forretning er, kunde man længe ikke skjønne. Først i 1851 opdagede franskmanden Claude Bernard, at en af de vigtigste funktioner, som de sympatiske nerver har at udføre, er at bevirke sammentrækning af pulsaarernes vægge for paa denne maade at regulere blod-forsyningen til enhver del af legemet.

I 1858 opdagede Bernard videre, at visse nerver, der gaar til hjertet, foraarsager en slappelse af dette organ og en forminskelse af hjerteslagene, naar de stimuleres. Et nerve-stød gjennem en bevægelses-nerve kan altsaa ikke alene frembringe en muskel-sammentrækning, men undertiden ogsaa det stik modsatte, nemlig en muskelslappelse. Den eneste holdbare forklaring syntes at være, at denne slags nerve-impulser (nerve-stød) virker til at stanse eller hemme virkningen af de impulser, som faar hjertet til at trække sig sammen. Denne tanke gjorde efter haanden sit indtog i læren om nervernes fysiologi. Man ved nu, at hele nervesystemet bestaar af en hel del overordnede og underordnede centrer, hvoraf mange staar i det forhold til hverandre, at det ene modarbeider det andet. Og dette gjælder ikke blot saadanne fysiske processer som hjertets slag og pulsaarernes sammentrækning og udvidelse, men ogsaa de mest indviklede sjælelige processer.

Du Bois-Reymond.

— I denne tidsperiode arbeidede der i Tyskland en hel skole af forskere, som søgte paa en endnu mere direkte maade at naa til erkjendelse af sjælens væsen og dens forhold til legemet. Disse mænd paatog sig at undersøge sagen ad rent fysisk vei. De søgte saa meget som muligt at benytte sig af maalestokken og vægtskaalen for at komme til forstaaelse af de sjælelige processer.

Hermann Helmholtz var den første af denne skole, som tiltrak sig almindelig opmærksomhed. I 1851 maalte han nemlig nervestrømmens hastighed. At gjøre en saadan maaling var tidligere blet anseet for umuligt, da man nærede den anskuelse, at et nerve-stød praktisk talt ingen tid behøvede for at gjennemløbe nerve-traaden. Men Helmholtz beviste klart det modsatte; efter hvad han fandt, er

nerve-strengen endog en forholdsvis langsom budbærer. Ifølge hans forsøg, der først udførtes med froske, løber nerve-strømmen mindre end 300 m. i sekundet. Du Bois-Reymond hører til de forskere, der siden nærmere undersøgte dette forhold. Nerve-impulsen var ofte blet sammenlignet med den elektriske strøm; men det viste sig nu, at disse to fænomener er ganske forskjellige, i hvert fald naar man ser hen til hastigheden. En elektrisk strøm vilde gaa halv-veis rundt jorden i samme tid, som en nerve-impuls behøver før at gaa fra en mands fod til hans hjerne.

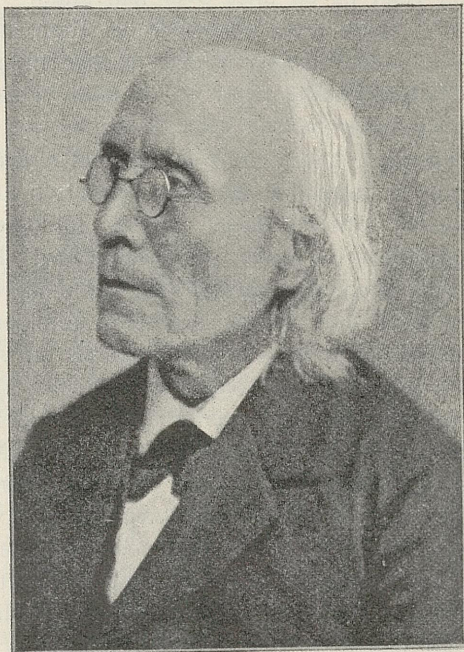

Gustav Theodor Fechner.

Denne nye videnskabelige metode vinder nu stadig mer og mer indpas. I 1852 udkom Hermann Lotze's berømte værk *Medizinische Psychologie, oder Physiologie der Seele.* Og i 1860 udkom Gustav Th. Fechner's *Psychophysik.* Denne titel indførte et nyt ord i videnskaben. Fechner forklarede det ved at sige: »Jeg mener ved psyko-fysik en nøiagtig teori om forholdet mellem sjæl og legeme, og i almindelighed mellem den fysiske og den psykiske verden.« Denne forfatter indførte i sin bog ogsaa et andet udtryk, nemlig »fysiologisk psykologi« og gav derved en ny videnskab navn.

Fechner anvendte ved sine undersøgelser en metode, der blev indført mer end tyve aar tidligere af hans landsmand E. H. Weber, men som ikke havde tiltrukket sig den opmærksomhed, den fortjente. Metoden bestod i at maale og undersøge det bestemte forhold, der finder sted mellem ydre stimuli med forskjellig styrke-grad (forskjellige lyd f. eks.) og de sjælelige tilstande, de frembringer. Weber's eksperimenter havde sin grund i den iagttagelse, at vor evne til tydelig at skjelne fra hverandre forskjellige lyd, vægter, syns-billeder, afhænger af størrelsen af de aarsager, der frembringer fornemmelsen,

i forhold til andre lignende aarsager. Saaledes kan vi f. eks. ikke se stjernerne om dagen, skjønt de skinner ligesaa klart da som om natten. Vi lægger sjelden mærke til et urs tikken om dagen; men i nattens stilhed kan det ofte blive endog pinligt at høre denne lyd. End videre, forskjellen mellem en unses og to unsers vægt er let at skjelne, naar vi tager de to lodder i haanden; men man kan ikke paa samme maade mærke forskjellem mellem et fem-punds lod og en vægt lig en unse over fem pund.

Dette siste eksempel og andre lignende for de øvrige sansers vedkommende gav Weber nøglen til hans nye eksperimenter. Den daglige erfaring lærer os, at naar vi sammenligner to lys-, lyd- eller vægt-fornemmelser med hinanden, er der altid en grænse for den skarphed, hvormed vi formaar at skjelne mellem dem, og skarphedsgraden forandrer sig med størrelsen af de ydre aarsager, der fremkalder fornemmelsen. Weber forsøgte at bringe disse almindelige erfaringer ind under en bestemt lov. Hans metode bestod i at gjøre lange rækker af forsøg med det maal for øie i hvert enkelt tilfælde at finde den minste mærkbare forskjel mellem to stimuli af samme slags. Hvis man saaledes holder en vægt lig en unse i hver haand, og meget smaa vægter stadig føies til den ene af dem, vil man i begyndelsen ikke mærke nogen forskjel; men pludselig vil man paa et bestemt trin blive forskjellen var. Naar man nu noterer sig, hvor mange smaa-vægter der er blet tilføiede for at frembringe denne virkning, har man den vægt, som repræsenterer den minste mærkbare forskjel, naar enheden er en unse.

Hvis man gjentager eksperimentet, men lader de to vægter hver være paa fem pund, maa der nu tydeligvis tilføies større vægter paa den ene side end i forrige eksempel, før der kan mærkes forskjel. Den hertil nødvendige vægt repræsenterer nu den stimulus, der frembringer en saa vidt mærkbar fornemmelses-forskjel, naar enheden er fem pund. Og saaledes videre for alle mulige vægter. Weber fandt ved sine forsøg den besynderlige lov, at der bestaar et fast matematisk forhold mellem den vægt, der maa tilføies for at frembringe den minste mærkbare forskjel, og den vægt, som benyttes som enhed, enten saa denne vægt er stor eller liden. Fandt han f. eks., at en femtiende-del af en unse var nødvendig, naar enheden var en unse, saa fandt han ogsaa, at der maatte en femtiende-del af fem pund til for at frembringe samme resultat, naar enheden var fem pund.

Weber fandt det samme ved syns- og hørsels-fornemmelser. Her var altsaa den lov, han havde søgt.

Webers resultater var bestemte nok og slaaende nok; alligevel

tiltrak de sig ingen videre opmærksomhed, førend de blev gjenoptagne og udvidede af Fechner og gjort bekjendte for verden i hans berømte værk om psyko-fysik. Fechner underkastede nu hele spørsmaalet en streng matematisk behandling. Han kaldte Webers opdagelse psykofysikens fundamental-lov og døbte den »Webers lov«. Fechner klædte loven i tal og matematiske formler og byggede videre paa den i sine undersøgelser. Fra dette tidspunkt af vandt den nye psykologi stadig mer og mer terræn. Man var nu kommen næsten ind paa selve sjælens hellige grund, — enemærker, som man hidtil havde troet for evigt vilde forblive stængt for natur-forskeren.

(Sluttes).

Blinde skal se.

(Efter dr. L. Caze i *Revue des Revues*)

Vi er jo nu saa forvænte med meldinger om nye opdagelser, som vender op ned paa verden, at vi knapt nok oftere orker at blive forbausede over sligt. Nu forlyder det — og vi ved ikke, om vi tør tro det rigtigt endnu — at en russer i London ved navn Peter Stiens har fundet et middel til at skaffe blinde synet. Og det mærkeligste er, at han ikke befatter sig med øiet eller synsnerven; de maa for ham gjerne være fuldstændigt ødelagte. Hans grund-tanke har været at bibringe selve hjernen indtrykket af et billede, som opfanges, ikke gjennem noget øie, men gjennem et kunstigt apparat. Dette apparat er endnu ikke fuldstændig færdigt, og han har ikke selv givet besked om dets indretning; hans kjendinger beretter bare, at han opfanger billedet gjennem en linse og sender det ind i hjernen ved hjælp af — elektricitet selvfølgeligt.

Endelig har en kjendt medarbeider af *Revue des Revues* faaet adgang til opfinderen; og efter hans meddelelser kan vi oplyse følgende.

Stiens førte dr. Caze ind i et lidet mørkt værelse og bandt ham et tæt bind stramt for øinene. Caze hørte ham stryge af en fyrstikke og tænde en lampe, men saa ikke saa meget som det svageste lys-skjær paa den kant. Straks efter kjendte han et apparat blive anbragt omkring tindingerne, og øieblikkelig dæmrede der et lys-skjær for ham: han begyndte at skimte de nærmeste omgivelser. Han skjelnede tydeligt en haand foran sit ansigt med tre oprakte fingre.

Lidt efter lidt blev lyset stærkere, han saa indboet i værelset;

to borde og otte stole kunde han tælle med lethed. Caze havde samme fornemmelse, som om han fik sine øines brug igjen; desuden kjendtes det, som en ganske svag elektrisk strøm kriblede ham i tindingerne. Pludselig blev apparatet fjernet, og han sad paany i kul-mørke. Forsøget var over.

Caze ved ikke mere at berette. Han tør ikke paastaa, at ikke Stiens bare er en flink taskenspiller, som enten kan præparere et bind, der blir gjennemsigtigt, naar han saa vil, eller ved tanke-overføring kan bringe andre til at se, hvad han selv ser. Eller er der noget i lighed med x-straaler med i spillet? Selve apparatet fik han nemlig ikke tage i øiesyn. Alt, hvad Stiens oplyste, var følgende forklaring af principerne for opfindelsen:

Mennesket ser ikke med øiet, men med hjernen. Øiet tjener bare til at opfange lys-indtrykkene, der først efter ved syns-nerven at være ledede ind i hjernen blir opfattede af bevidstheden. Blinde skaffer sig gjennem berøring et nøiagtigt billede af gjenstande, som de ikke »ser«. Visse lavere dyr har ikke antydning til øine, men kan aabenbart alligevel anskue sine omgivelser. For at skaffe blinde synet, gjælder det altsaa at erstatte øiet som opfange-apparat for hjernens lys-fornemmelser. Istedenfor øiets net-hinde kan en skjærm med en linse foran gjøre tjeneste; istedenfor syns-nerven en elektrisk strøm fra denne skjærm ind til hjernen.

Efter sit princip skulde da denne elektriske billed-ledning ind til hjernen kunne foregaa over lange afstande. Foruden at hjælpe blinde til at se, skulde ideen altsaa ogsaa være løsningen af den opgave at flytte billeder langveis fra ved elektricitet paa samme vis, som lyd flyttes ved telefon. Szczepaniks telektro-skop skulde saaledes være overtrumfet, før det har forbauset verden — det gaar raskt nu til dags.

Har Stiens virkelig sin paastaaede opfindelse i orden, vil altsaa blinde faa se for sig sine omgivelser eller kanske endda mere, akkurat som vi i drømme eller med lukkede øine »i fantasien« ser fuldstændig korrekte billeder uden øinenes hjælp. Omvendt bevis for, at det er hjernen og ikke øiet, som ser, har vi i den kjendsgjerning, at vi meget ofte ikke ser noget, endda øinene er i fuld normal virksomhed; hjernen kan nemlig være helt optagen af ganske andre fornemmelser end dem, som syns-nerven meddeler.

Saa længe Stiens endnu ikke vil rykke ud med fuld besked om det apparat, han paastaar at have opfundet, men som endnu skal trænge forbedringer, faar vi som fornuftige folk vente med at raabe enten: victoria! eller: humbug! Efter det oven antydede »princip«

er muligheden af hans angivelige opfindelse ikke udelukket, men heller ikke bevist. Saa meget tør man dog sige, at om det viser sig at være sandt, hvad han paastaar, da maa navnet Stiens blive at indskrive i første række blandt navnene paa menneskehedens velgjørere.

Verdens minste stater.

(Efter Gordon Brown i *Pall-Mall Magazine*).

Kommer »verdens minste stater« paa tale, da tænker man vanligvis paa Monaco, San Marino og Liechtenstein, og Monaco udpeges som den største i lidenhed blandt disse tre dværg-stater. Og ganske vist eier Monaco en betragtelig grad af indskrænkethed: — kun 22 kvadrat-kilometer er statens fladeindhold, 13,304 er dens indbyggeres tal, — men alligevel er den ikke den minste stat paa jorden.

Europa rummer tre »riger«, som allesammen slaar Monacos rekord. Disse riger er: Goust, St. Kilde og Moresnet, — navne, der for de fleste vel ikke er andet end en tom lyd. — Lad os ved vor vandring gjennem disse lilleput-riger gaa frem efter almen-europæisk rang-forordning, — og vi maa saa begynde med St. Kilde; ti det er et kongerige, — de andre er bare republiker.

St. Kilde er en ø, der ligger lidt i vest for Hebriderne. Hvor stort øens fladeindhold er, er det vanskeligt at sige, men stort mer end 2 kvadrat-kilometer er det vel neppe. Det er ingen lang spadsertur at gaa landet omkring, men vanskelig er den; ti kun trange stier og elendige veie fører omkring mellem disse urer og vilde klipper, som vaskes af Atlanterhavet og danner kongerigets grænser paa alle kanter.

Har man en god teater-kikkert, kan man paa en ganske kort tid lære det lille kongeriges politiske og fysiske geografi meget godt at kjende, i hvert fald faa et udtømmende overblik. Tæt befolket ser man straks, at riget ikke er, — det eier ikke en eneste by. I spredte hytter bor monarkiets 2—300 fiskere, — dette land har »hytter, men ingen hus eller borge«, — borg har ikke engang rigets høieste hersker, dronningen.

Ti ret egentlig er St. Kilde intet kongedømme, men et dronningdømme. Ikke et tilfældigt dronningdømme som England, hvor mænd og kvinder afvekslende har siddet paa tronen, — nei, i St. Kildes

love staar udtrykkelig skrevet, at mænd er udelukkede fra »tronen«, og saadan har skik og brug været der paa øen fra arilds tid.

Denne dronning tilhører intet dynasti, men vælges frit af folket og hersker, indtil hun gifter sig. Da overflyttes altsaa ikke magten til hendes gemal, men nyt valg finder sted; valgbare er da piger eller unge enker, som ikke før har regjeret. Regjerings-formen er uindskrænket patriarkalsk-monarkisk, og et raad af de ældste fiskere bistaar dronningen.

Ingen magt har nogensinde reist krav paa eiendomsret til øen, og aldrig har nogen søgt at antaste dens forfatning. Dette faktum er saa meget mærkeligere, som flere af de ø-kongeriger, der i gamle dage laa i St. Kildes nærhed, og som ikke var meget større end det, forlængst er faldne for skotske og engelske erobrings-lyster, indforlivede i hoved-landene, som de norske smaa-kongedømmer paa hvert et næs indforlivedes med Norge. Længst af disse ø-kongeriger holdt sig det største af dem, det af norske vikinger grundede kongedømme paa øen *Man*. Midt ude i den Irske Sjø ligger denne ø, 590 kvadrat-kilometer stor og med omkring 50,000 indbyggere. Helt ind i det 13de aarhundred var den en selvstændig stat, behersket af en konge-stamme, der kunde føres tilbage til de norske vikinger. Da øen saa erobredes af engelskmændene, indforlivedes den ikke i den engelske stat, men fik beholde sin uafhængighed; kun forbeholdt England sig retten til at give folket dets konge. Først i 1565, da Maria Stuarts halvbror, James Stuart Murray bar Mans kongekrone og solgte sin kongeret for klingende mynt, først da blev Man en virkelig del af den engelske stat.

St. Kildes befolkning, der ogsaa stammer fra nordmændene, har sluppet for at blive solgt, — blandt andet af den grund, at der ingen er, som vil kjøbe det stakkels fattige land, — ti saa fattigt er riget, at det ikke formaar at give sin dronning anden appanage end mad og klæder, — slaar fisket feil, faar hendes majestæt ikke det engang, men er det et fiskerigt aar, kan dronningen faa naalepenge ogsaa.

*
* *

En lykke er det for St. Kilde, at det ligger saa langt borte fra Frankrige; ti det land er ingen ynder af smaa riger. Det viste det allerede i 1681, da det begyndte at gjøre rent inden sine egne grænser. I 1681 fremkom nemlig et parlaments-edikt, der ved et par penne-strøg udslettede kongeriget *Yvetot* af staternes række. Dette rige, der var i fuldstændig eventyr-stil, — et saadant, som den forklædte eventyr-prins eier, med gjærde omkring og en rigets port til

at lukke med hængelaas og stor nøgle, som prinsen putter i lommen, naar han jager den hovmodige prinsesse ud af riget; — dette rige laa ved Seinens nedre løb, havde et fladeindhold af 55 kvadratkilometer og 6000 indbyggere. Dets konger var af slægten Gautier, — og da det førnævnte parlaments-edikt rev kronen af disse kongers hode, vakte det en storm af uvilje al Frankrige over. Stormen blæste dog ikke kronen op paa den siste Yvetot-konges hode igjen, men havde alligevel til følge, at Yvetots indbyggere blev fri for alle skatter og byrder. Det var de helt til revolutionen kom, den slog en streg over det forhenværende kongerige Yvetots siste forrettigheder, og riget er nu en liden flække, hvis navn kun lever i Berangers berømte sang.

Paa samme vis vilde revolutionen sikkerlig have gaaet frem ogsaa mod staten *Goust*, — ifald d'hrr. revolutionsmænd havde havt den fjerneste anelse om denne stats tilværelse. Men de kjendte den ikke, — og kun et yderlig lidet faatal af de moderne franskmænd kjender den. Den ligger dog i Frankrige, i departementet Basses-Pyrenees, — og lettest kommer man til den over landsbyen Laruns. Man har stundom kaldt den Frankriges San Marino; ti som denne er ogsaa Goust en republik med en historisk fortid paa et mer end tusen aar, — og som San Marino ligger ogsaa Goust et par tusen fod over havet. 1 kvadrat-kilometer stort er riget, 120 indbyggere har det, og de ernærer sig som uld- og silke-vævere. Forfatningen er som nævnt republikansk, men en luksus-artikel som en præsident har Goust ikke havt raad til at holde; den styres af »de gamles raad«, der dømmer og eksekverer sine domme uden skreven lov og uden betaling. Skatter og afgifter kjendes ikke, — al derhen hørende bekymring er folkene i Goust befriede fra, hvad der maaske er grunden til, at de blir saa fabelagtig gamle alle sammen. Dette har igjen bevirket, at de ikke har tænkt paa at forsyne riget med en kirkegaard, men begraver sine døde i Laruns, altsaa i fransk jord. Saa steil og besværlig er imidlertid veien fra den ene stat til den anden, at ligkisterne transporteres ved — løipar-streng.

Men i det republikanske rede deroppe paa fjeldtoppen sidder de gamles raad og passer paa, at de gamle skikke holdes høit og i ære, at sproget — et spansk-fransk kaudervælsk, som kun forstaaes i Goust og til nød i Laruns — ikke opblandes med fremmede ord, og at ikke det ædle republikanske blod blandes med fremmed. I Goust maa »de gamles raad« give sit samtykke til hvert ægteskab.

*
* *

Har man aldrig fra fransk eller spansk side tænkt paa at indforlive Goust? — Ingen ved det, — derimod ved man, at republiken *Moresnets* deling for nogle aar siden var gjenstand for meget alvorlige forhandlinger mellem to europæiske kongeriger. Men da befolkningen i Moresnet — eller Kelmis, som statens navn var i tidligere tider — ikke havde lyst paa at dele sit land i to halvdele, saa bortfaldt spørsmaalet af sig selv. Denne diplomatiske eftergivenhed finder sin forklaring ved følgende faktum: Staten Moresnet, der ligger 7 kilometer sydvest for Achen, ved banelinjen Hebesthal—Asniere, og hvis hoved- og eneste stad er Neutral-Moresne, har et omfang af kun 27.7 hektar.

Ganske vist kunde det lille land stille en hær af ca. 100 mand paa benene, men den frygtede man vel mindre. At diplomaterne lod den seile sin egen sjø, begrundes vel netop i dens lidenhed; ti de folk ynder ikke at kaste sin tid bort med at sluge saa smaa krummer, at de knapt kan føles mellem tænderne. Denne diplomatiske foragt for smaa smuler kan Moresnet baade takke for sin bestaaen og sin opstaaen. Da nemlig i følge Wiener-kongressens beslutning af 1815 grænsen mellem Prøissen og Nederlandene skulde reguleres, indtraf det mærkelige, at begge staters udsendinger blev enige om alting, undtagen om Moresnet. Begge parter gjorde krav paa den lille by og vilde ikke afstaa den uden en passende skades-erstatning, — men ingen vilde betale en øre for den. Skulde man da virkelig give sig til at krige om den lille bygd? Nei, — dertil var den dog for liden; 50 hytter, hvor der boede omkring 200 fattige mennesker, arbeidere ved de derværende zink-gruber. For den yrlille smagebid gad man ikke røre sig eller bryde venskab, — smilende erklærede diplomaterne Moresnet for uafhængigt.

Denne skjæmtsomme beslutning har dog ikke erholdt lovskraft i folkeretslig betydning. Men da i 1830 den til Moresnet grænsende del af kongeriget Nederlandene tilfaldt Belgien, blev dog beslutningen respekteret, kun paa den betingelse, at den ene halvdel af »den uafhængige fristat Moresnets« medborgere skulde gjøre krigstjeneste i Prøissen, den anden i Belgien. Ligeledes udnævntes to kommissærer, en prøissisk og en belgisk, der har sit sæde i Moresnet og blandt andet udnævner dens borgemester. Dette er grunden til, at Moresnet aldrig har erholdt officiel titel som selvstændig republik. Men en republik er den dog, — dens borgemester er dens præsident, hans ministerium er det af ham selv udnævnte timands-raad, staten styres efter borgernes vilje, betaler hverken skatter eller afgifter til nogen magt udenfor »rigs-grænsen«.

Siden Moresnet blev selvstændigt, har det havt en blomstrende periode. De 50 hytter er blet til mer end 800 vakre huse og villaer, de 200 indbyggere til 2900, der er livlig industri- og handels-rørelse; ingen stats-gjæld eksisterer, men en høiere procent formuende mænd end i nogen anden stat i verden; $4^1/_2$ krone pr. hode til underhold af skoler og veie, det er den eneste afgift, de kjender i Moresnet. Og dertil kommer, at denne dukke-republik eier en natur-skjønhed, som hver søn- og helligdag drager Achens og Verviers borgere didhen, til spadsertur ved Heule-flodens romantiske bredder eller rundt den lille sjø, i hvis vande der speiler sig en borg fra Karl den Stores tid, — og dagen afsluttes i et af de mange smaa værtshuse, hvor man drikker den jevnt gode vin, der gror i den næsten uafhængige republik Moresnet.

Alt i alt synes denne saa meget omtalte republik, hvor tysk, hollandsk, fransk, flamsk og wallonsk tale klinger sammen, uden at nationale rivninger fødes af de mange tungemaal, at være den lykkeligste af Europas baade smaa og store stater.

*
* *

Men republiken *Pitcairn* eier de lykkeligste indvaanere i hele verden, — et faktum, der er saa meget mærkeligere, som den er grundlagt af forbrydere.

I aaret 1790 blev 12 matroser fra det engelske skib »Bounty« til straf for, at de havde gjort mytteri, landsat paa kysten af en liden ø, der hører til det fransk-polynesiske Tuamato, eller Paumotu-arkipel.

Øen var Pitcairn, og de landsatte fandt den saa vakker og frugtbar, at de opgav hvert forsøg paa at komme derfra. Kun ønsket om at forsyne sig med kvinder og andre livet forsødende gjenstande bevægede et par af dem til en liden udflugt fra øen; men de kom tilbage, medhavende tolv jomfruer fra Tahiti, holdt bryllup og udraabte øen til republik. Dens første præsident valgtes paa livs-tid, de senere kun for 3 aar, og titlen er nu ikke mere præsident, men »statens første mand«.

Pitcairn er større end Monaco og San Marino tilsammen, men dens indbygger-tal har i disse 109 aar kun vokset fra 24 til 280, og det liv, de fører, er ikke langt fra paradisisk. Kulturens goder har de skaffet sig, men dens slagger synes ikke at have naaet til den lille republik; vil man ellers vide mere om, hvorledes livet arter sig paa Pitcairn, saa kan man læse Edward Bellamys »Et tilbageblik

fra aaret 2000«, det er forholdene paa Pitcairn, der ligger til grund for hans fantasi.

*
* *

Pitcairn er ikke den eneste miniatyr-stat i det Stille Ocean. Et andet skjæmtsomt kongerige ligger paa øen *Fangin*, og manden, der oprettede det, var en skotte ved navn — Edward Grieg. I denne sin konge-værdighed blev han ikke alene anerkjendt af sine sorte nabo-konger, — hvis riger som bekjendt aldrig tæller med — men ogsaa af England selv. Og hans rige, der er noget større end Pitcairn, har fuldgyldig bestaaen i folkeretslig henseende, ved alle forekommende anledninger maa diplomaterne regne med det. Aldeles paa samme maade forholder det sig med operette-fyrstendømmet *Liechtenstein*.

Dette oprette-fyrstendømme ligger mellem Tyrol og Graubünden, er 157 kvadrat-kilometer stort, har 9434 indbyggere, og dets hovedstad er Vaduz. Det opstod i begyndelsen af forrige aarhundred, — da kjøbte fyrst Johan Adam af Liechtenstein hele historien, land og folk, paa en auktion. Dengang var landet imidlertid ikke selvstændigt, — først da keiser Karl den sjette erkjendte fyrsten af Liechtenstein som suveræn hersker, blev landet en stat, hvormed diplomaterne maatte regne. Det burde de saaledes have gjort i 1866, da Prøissen og Østerrige sluttede freden til Nikolsburg, — men da *glemte* man Liechtenstein, endda den, ligesom alle andre medlemmer af det tyske forbund havde mobiliseret sin hær paa — 46 mand. Og takket være denne forglemmelse staar Liechtenstein fra den dag af paa permanent krigsfod med Prøissen! Hvilket emne for en operette-forfatter!

Hvem ved, hvor længe disse dukke-stater endnu kommer til at bestaa! De smaa stater opsluges ganske vist af de store, det er jo en gammel regel; men er de saa smaa, at karterne ikke har rum for deres navne, saa de løber bort mellem erobrernes klør, ud af deres minde, da eier de i sin ubetydelighed en borgen for sin bestaaen. Det sagde i 1797 første raadsherre i San Marino, da general Bonaparte tilbød denne stat en udvidelse af dens territorium. Og som San Marino bestod, mens Italiens øvrige smaa-republiker forsvandt, saa bestaar kan hænde baade St. Kilde, Goust, Moresnet og Pitcairn endnu gjennem aarhundreder som lilleput-stater og politiske kuriositeter.

Ublodige operationer.

(Efter prof. **Adolf Lorentz** i *Deutsche Revue*).

Med forestillingen om en kirurgisk operation som et indgreb i den menneskelige organisme forbinder sig naturlig tanken paa det varme, flydende blod, og denne tanke bringer de fleste mennesker til at gyse.

Medens blødningen for operatøren i de aller fleste tilfælde er et bimoment, der kun sjelden er faretruende, men vel kan forhale operationens fremme, saa behersker derimod forestillingen om blødning i den grad lægmandens ide-kreds, at han ofte aldeles glemmer hovedsagen, hensigten med operationen.

Alle mennesker har vanskeligt for at bestemme sig for en saadan operation; de, som særlig kjæmper haardt imod, betegnes af kirurgerne som »kniv-sky«. Det samme er dog ogsaa tilfælde med kirurgerne selv, naar de maa spille en patients rolle. En berømt kirurg fik saaledes en farlig cellevævs-betændelse i haanden, der forplantede sig til for-armen og truede med almindelig blod-forgiftning. Patienten vilde ikke høre noget om de foreslaaede operationer. Hans tilstand blev mer og mer kritisk. Den bekymrede familie lod hente en berømt elev af mesteren, i det haab, at denne skulde overvinde patientens modstand. Da alt var forgjæves, tog man den kirurgiske lærebog frem, som patienten selv havde skrevet, slog vedkommende kapitel op og forelæste det for ham. Men den syge fordømte sin egen lære og vægrede sig fremdeles for operationen. For denne sin frygt for kniven, som han saa ofte dadlede hos sine patienter, havde han nær maattet bøde med livet.

Det er altsaa ikke blot lægfolk, men ogsaa læger, kort sagt alle mennesker, som er mer eller mindre kniv-sky, og dette er kun menneskeligt.

Man maa forundre sig, naar lægfolk aldeles uden grund mer frygter for blod-tabet og smerten end for de egentlige farer ved operationen. Den daglige erfaringer viser, at trods alle nutidens midler, som bedøvelse, antiseptik, aseptik osv., har de blodige operationer dog ikke ganske tabt sin skræk. Almindelig stiller sagen sig saaledes, at en operation ikke ubetinget er nødvendig, at man eventuelt ogsaa kan undvære de fordele, den samme byder, eller at disse ogsaa kan opnaaes ad en anden vei, nemlig den ublodige. Dermed støder vi paa operationerne uden kniv, de ublodige operationer.

Allerede deres navn overrasker sædvanlig lægmanden, som vanskelig kan forestille sig en operation uden blods-udgydelse; hildet som han er, giver han samme fortrinnet for de blodige indgreb, fremfor alt, fordi der under disse ikke flyder blod. Dette blir altid for ham hovedsagen, skjønt det egentlig er en bisag. Som følge heraf er det ved de ublodige operationer ulige lettere for lægen, da han støder paa ringe modstand hos patienten.

Den ublodige operations fortrin for den blodige bestaar i dens næsten absolute ufarlighed. Dette er naturligvis under forudsætning af, at man opfylder det krav, vedkommende sygdom eller sygdomssymptom stiller med hensyn til behandlingens art og maade.

Desværre er de ublodige operationers omraade temmelig snevert allerede af den grund, at det hovedsagelig kun er børn, som herved kommer i betragtning. Men ogsaa her er der kun en bestemt gruppe tilfælde, hvorpaa de ublodige operationer finder sin anvendelse. Næsten alle disse tilfælde hører til den ortopædiske kirurgi.

Hvori bestaar nu en ublodig operations opgave, og hvorledes løses denne?

I almindelighed bestaar den ortopædiske kirurgis problemer for det meste i at gjøre noget skjevt eller krummet lige. I regelen beror krumheden paa den omstændighed, at de umiddelbart nærliggende skelet-dele slutter til hinanden paa en mangelfuld maade. Kun undtagelsesvis hindres operationen ved en sammenvoksning af knoklerne. I dette tilfælde viser den ublodige metode sig umulig, især hos voksne. Her maa den kirurgiske meisel anvendes.

Hyppigst hindres operationen, f. eks. af en hofte, ikke ved en sammenvoksning af laarbenet og bækkenet, men ved bløddelenes indskrumpning og forkortelse. Den tilsvarende forlængelse af disse ved strækning uden benyttelse af kniven giver det forønskede resultat. Vi ser af dette simple eksempel, at den ublodige operations opgave bestaar i atter at udstrække disse blød-dele, der af en eller anden aarsag er blet forkortede. Saadanne strækninger af blød-delene søger den mekaniske ortopædi sædvanlig opnaaet ved hjælp af det elastiske stræk. I lettere tilfælde kan dette middel anvendes, derimod ikke ved stive forkortelser. For at overvinde hindringerne anvendte man, fornemmelig i Frankrige, det saakaldte *redressement forcé*, d. v. s. man søgte med opbydelse af alle legems-kræfter at bringe delene i den rigtige stilling til hinanden. Erfaringen viste, at ligeoverfor denne fremgangsmaade maatte meiselen og kniven betegnes som mere skaansomme instrumenter. Først i nyere tid har man lært at indse, hvilken uanet stor tøielighed de indskrumpede og forkortede

bløddele har, naar man blot rigtig forstaar at udnytte denne. Den ovenfor nævnte voldsomme fremgangsmaade med opbydelse af alle kræfter fører ikke til maalet, men kun til udmattelse, og støder paa den største modstand, medens en langsom og med afbrydelser øget udnyttelse af kræfterne fjerner hindringerne og hvert øieblik behersker situationen. Denne langsomme og afbrudte anspænding af legemsdelene er blet kaldte det »modellerende redressement».

Dette navn behøver en forklaring; det blev valgt, fordi operatørens haand-greb i virkeligheden minder om kunstnerens modellering, og det ikke blot med hensyn til deres udførelse, men ogsaa med hensyn til deres virkning. Vel er det ikke muligt paa denne maade at paatvinge knokkelen en anden form, men strækningerne af forkortede blød-dele medfører saadanne forandringer i knoklernes stilling til hinanden, at man i det ydre opnaar en vidt forskjellig form og frembringer det indtryk, at den tidligere patologiske form nu er blet forvandlet til en normal. Desværre kan hænderne ikke yde nogen stor og nøie afpasset kraft; hertil behøves derfor kompliceret konstruerede og kostbare apparater, som operatøren anvender paa den bedøvede patient saa længe, indtil krumhederne kan udjevnes ved let haandtryk. Et betegnende eksempel paa opgaver for det modellerende redressement er klump-foden, hvis ydre form man tilnærmelsesvis kan tænke sig som en normal fod bøiet indad mod saalen, saa man ikke længer træder paa fodsaalen, men paa fodryggen.

Det modellerende redressement tager hverken kniv eller meisel til hjælp, men bevirker fodens opbøining blot ved strækninger og forlængelser af de i fodens hulning liggende blød-dele, idet man fortsætter saa længe, indtil den stive fod er blet saa blød, at den lader sig bøie op i normal stilling, ja endog ud over denne.

Men ved det modellerende redressement har foden kun i det ydre faaet en normal form. Dens enkelte skelet-dele vedblir at være abnormale, idet de ved om-modelleringen kun bringes i en forandret stilling til hinanden. De passer ikke til hinanden, men leirer sig ved siden af hinanden med spalte-dannelser paa den ene side og under stærke presninger paa den anden. Men saa længe knokkel-formerne ikke har afpasset sig efter sin nye beliggenhed, forandres let den foden paatvungne form og har stor tilbøielighed til at falde tilbage til den tidligere patologiske. Det vilde derfor se daarligt ud, hvis lægekunsten ogsaa skulde løse den opgave at om-modellere knoklerne selv til nye former.

Heldigvis besørger naturen selv denne vanskelige opgave, naar

blot kunsten opfylder den betingelse, i tilstrækkelig lang tid ved tilsvarende hjælpemidler at betrygge den form eller stilling, foden har faaet ved modelleringen. Desuden maa foden i denne tid, saavidt muligt, udføre sin funktion som bærer af den hvilende og bevægede legemsvægt ved staaen og gaaen. I. Wolff har paavist, at de abnormale knoklers indre sammenføining under den normale funktions indflydelse forandres, hvilket ogsaa kommer til udtryk i en tilsvarende forandring af den ydre form.

Naar man altsaa ved den ublodige modellering har paatvunget foden i det ydre en normal form og stilling, saa besørger naturen selv den til vedligeholdelse af denne form nødvendige omformning af fodens enkelte skelet-dele, naar blot denne faar udføre sin normale funktion. Man kan sige, at operatøren ved modelleringen i det ydre giver foden dens normale form og stilling, medens patienten selv træder sammes knokler til rette ved hjælp af sin egen legemsvægt.

Den modellerende fremgangsmaade har i den siste tid betydelig udvidet sit arbeids-felt. Man har nemlig bragt det til at rette skjævt-dannede halse, og overalt er alvorlige og dygtige læger beskjæftigede med det vanskelige, men ikke haabløse arbeide ogsaa at gjøre metoden anvendelig ved behandlingen af rygrad-krumheder.

Imidlertid har den ublodige modellering opnaaet store og uanede resultater paa et omraade, der syntes ganske lukket for dens anvendelse. Det er nemlig lykkedes at helbrede folk, der er fødte med forvredne hofte-led, et af kirurgiens vanskeligste problemer.

Den nævnte, desværre overordentlig hyppige lyde bestaar i, at hofte-skaalen som følge af led-legemernes mangelfulde udvikling ikke tilstrækkelig omslutter laar-hodet, saa at dette under legems-vægtens tryk forlader sit leie og i aarenes løb forskyver sig videre og videre op paa bækkenets bagre flade. Den medfødte hofteforvridning medfører, især hvis den findes paa begge sider, en afskyelig misdannelse, som ingenlunde indskrænker sig til hofterne, men har indflydelse paa det hele legeme fra issen til fodsaalen og forvrænger den menneskelige skikkelse til en sørgelig karikatur. Hertil slutter sig som bitter tilgift den hæslig vraltende ande-gang. Det slemmeste er dog praktisk talt, at man saa overordentlig let blir træt og absolut mangler udholdenhed i at gaa. Den medfødte hofte-forvridning, især naar den findes paa begge sider, hører med til naturens grusomste luner. Ja, man kunde kalde dette lune onskabsfuldt, naar man ser, hvorledes det især er piger, som er ofre derfor, og hvorledes disse børn forøvrigt er rigt udstyrede med blomstrende sundhed og alle den barnlige yndes gaver. Det er, som om naturens lune fandt behag i at sætte

en hæslig plet paa sit høieste kunstværk før dets fuldendelse og derved spotte sig selv. Lige til den nyeste tid har alle lægekunstens anstrengelser for at helbrede disse krøblinger vist sig frugtesløse. Først den moderne kirurgi har gjort en forandring heri. Lige saa dristigt som vel gjennemtænkt aabnede man hofteledet, gjorde den flade og altfor lille hofteskaal dybere ad kunstig vei, trykkede trods al modstand det opad forskyvede laarhode ned og plantede det ind i dets kunstige leie. I øvede operatørers haand viser resultaterne sig for største delen udmærkede.

Hvis man vilde stille en kunstner den opgave at om-modellere det samme billede af blødt ler paa samme maade, som det her sker med det menneskelige legeme, vilde han sandsynligvis foretrække ganske at ødelægge formen og modellere en helt ny, istedenfor efter haanden at omdanne den forvredne del. Lægen er her i virkeligheden blet den formende kunstner. Ja, han er for saa vidt denne overlegen, som han har vundet sin seir ikke over det døde ler, men over det levende legeme.

Pansrede jernbane-tog

(Efter *Fielden Magazine*).

De som læser efterretningerne fra krigen med boerne, vil ofte høre om pansrede tog, deres bedrifter, deres nederlag. Vi leverer her nogle billeder af saadanne tog, idet vi samtidig skal ledsage dem med nogle oplysende bemærkninger.

Som i saa meget andet var amerikanerne ogsaa i denne vei de første. Under borgerkrigen havde en folkehob ødelagt broerne paa Philadelphia-, Wilmington- og Baltimore-banen; for at hindre gjentagelse og for i det hele at beskytte jernbane-linjen, fandt regjeringen paa at forsyne en stor godsvogn med tykke jernplader, hvori der var anbragt skyde-huller for geværer langs alle

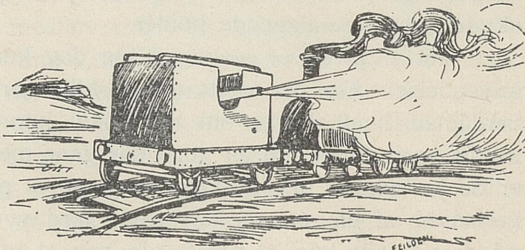

Panser-tog i Sudan.

sider. Paa hver side var desuden større huller for en kanon, som stod paa en dreibar skive. Dette tog gjorde god tjeneste.

Særdeles god brug gjorde franskmændene af pansrede tog under Paris's beleiring i den siste fransk-tyske krig. Baade lokomotiver og vogne var pansrede, saa de kunde modstaa geværkugler, og var forsynede med skydehuller. Hvert tog førte 4 smaa kanoner, som let kunde manøvreres, og havde en besætning af 500 mand. De gjorde især nytte ved at bringe de beleirede proviant. Senere faldt de i kommunardernes hænder og gjorde regjerings-tropperne megen skade.

Senere, i 1882, finder vi pansrede tog benyttede af briterne under felt-toget mod Arabi Pasja; disse var temmelig enkle og bare beskyttede af almindelige kjedelplader; lokomotivet var beskyttet med sandsække paa de vigtigste steder. Paa den forreste vogn var der en 40 punds Armstrong-kanon, paa den anden et par 9 punds felt-kanoner. Desuden førtes Nordenfeldts skyts. Dette tog var især af stor nytte under briternes fremtrængen henimod Tel-el-Kebir.

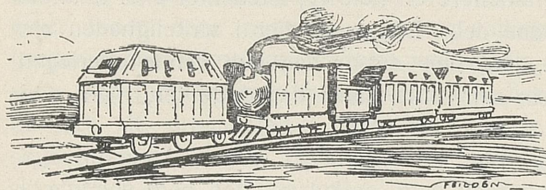

Panser-toget ved Mafeking.

Fremdeles har man seet slige tog benyttede under borgerkrigen i Chili, paa Kuba, under den siste krig i Sudan og altsaa nu i Syd-Afrika. Der er ogsaa anstillet forsøg med pansrede tog i Storbritannien, hvor man antager, at de vil kunne gjøre nytte ved kyst-forsvaret, og ligeledes har man i Frankrige panser-tog bag kystbefæstninger; de har da kanoner, der er opsatte saaledes, at de kan skyde over foranliggende høider.

Det er givet, at saadanne tog dog kun kan faa en indskrænket anvendelse. For det første maa artilleristen have en stor øvelse og færdighed i at skyde, om man skal kunne gjøre regning paa at træffe nogenlunde fra et tog, der gaar med en stor fart. Desuden er de jo bundne til sin skinnegang, og et par dynamit-patroner, eller fjernelsen af en skinne kan volde fordærvelse. Det maa desuden erindres, at de kun er beregnede paa at modstaa geværkugler, ikke artilleri, hvad det britiske panser-tog til Mafeking fik erfare. Dette tog var beskyttet af $^3/_4$ tommers staalplader, foran lokomotivet var der en vogn forsynet med kanoner.

For at komme ud over afhængigheden af skinnegangene har den altid aktive og opfindsomme tyske keiser givet udkastet til en panservogn, som skal kunne bevæge sig overalt paa nogenlunde flad fast mark. Hans »strids-vogn« er af størrelse som en stor passager-vogn og forsynet med staalplader helt ned for at ogsaa hjulene skal være beskyttede. Der skal naturligvis være skydehuller for geværer og maskinskyts; men desuden skal den forsynes paa vægger og tag med skarpe staal-pigger, for at forhindre »entring«. Ideen høres noget fantastisk, men der siges, at Krupp skal have paataget sig at føre den ud i virkeligheden. Maaske kan der ogsaa komme noget ud af den. Vi vil da ogsaa i vor tid maaske kunne opleve at se keisere og konger paa sine strids-vogne, ligesom i gamle dage.

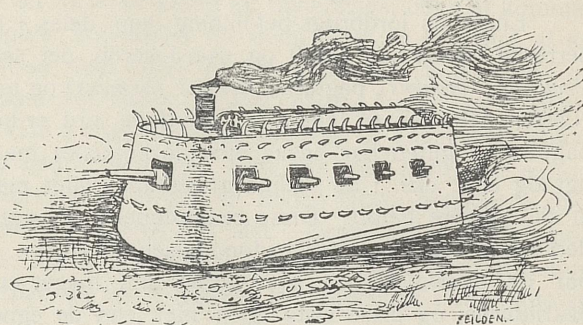

Keiser Vilhelms panser=vogn.

Jordbrugs-krisen i Storbritannien.

(Efter dr. **Oskar Stillich** i *Zukunft*)

Intet land i verden har vel jordbruget ved land-produkternes prisnedgang lidt saa slem medfart som i Storbritannien, og ingensteds har der inden jordbruget fundet saa store forandringer sted som netop der. Et tilbageblik paa det engelske jordbrugs historie viser tydelig dette. I begyndelsen af dette aarhundred gik hvede-prisen til sine tider op til over 100 sh. pr. quarter. I denne overordentlig høie pris — en pris, man ikke senere har seet — laa en stærk fristelse til spekulativ udvidelse af hvede-arealet, fornemmelig i de østlige grevskaber. Man begyndte derfor at dyrke hvede i jordbund, der tidligere som græsgang kun havde givet et lidet udbytte. For første gang overgik korn-arealet beite-landet; men denne overvægt maatte naturlig forsvinde igjen, i det øieblik de kunstige pris-konjunkturer

faldt. Da hvede-prisen gik mer og mer ned (lige ned til noget over 22 sh. i 1894), kunde dyrkningen af slet jord ikke længer lønne sig, og følgen var, at det igjen gik over til at være græsgang. Disse store omvæltninger danner uden tvil det mest paafaldende træk i det britiske jordbrugs nyere historie.

Englands jordbrugs-befolkning kan deles i tre klasser: grundherrerne *(owners of land)* og gaard-eierne, der selv driver sin gaard *(occupying owners)*, pagterne *(tenant farmers)* og jordbrugs-arbeiderne. Næsten hele den til landbrug benyttede jord er bort-forpagtet. Forpagtnings-afgiften har ogsaa efter forholdenes medfør aftaget betydeligt og er f. eks. i de østlige grevskaber faldt med ca. 70 til 80 pct. af sit tidligere beløb. Disse reduktioner i forpagtnings-afgiften giver den beste maalestok for bedømmelsen af krisen. Som følge af disse har de ager-dyrkende grevskaber lidt meget større tab end beite-distrikterne, og disse siste igjen mer end de egne, hvor fjærkræ-avl eller dyrkningen af frugt, grønsager o. s. v. er indført. Medens grund-aristokratiet, som ikke selv dyrker, men bort-forpagter sin jord, anser en yderligere nedsættelse af forpagtnings-afgiften for ødelæggende, hævder forpagternes parti, at afgifterne endnu er for høie i forhold til de forminskede indtægter. At udjevne saa skarpe interesse-modsætninger er en vanekslig opgave. Har *Royal Commission on Agriculture*, der ifølge en parlaments-beslutning nedsattes i 1893 og arbeidede i fire aar, formaaet at løse den? Af det uhyre materiale, som foreligger i tre store folianter med 46,151 spørsmaal og svar foruden i en hel række specielle indberetninger, drager kommissionen den slutning, at grund-herrerne er rammede tungest af krisen. Ogsaa i reform-programmet, som desuden er den svageste del af det hele arbeide og i forhold til den anvendte møie har liden betydning, tænkes der lidet eller slet ikke paa forpagternes fordringer. Kommissionen forkastede det agrar-politiske program, der bestod i: *Free sale*, d. e. retten til at sælge forpagtningen til tredje-mand, *Fair rent*, d. e. rimelig forpagtnings-afgift, og *Fixity of tenure*, d. e. vedligeholdelse af forpagtnings-kontrakten. Desuden negtede man af økonomiske, finansielle og psykologiske grunde at ophøie til lov den i 1893 i underhuset fremsatte *Land Tenure Bill*, et lovforslag angaaende nedsættelse af en jordegods-domstol *(Land Court)*, der bestemmer en forpagtnings-afgift for minst fem aar. Uden tvil oversees dog her vigtige historiske kjendsgjerninger, som betydelig formilder krisens følger for de store jordegods-besiddere. Den engelske grund-adel har aarhundreder igjennem beriget sig ved jordbrug. Endnu den dag idag er den nøie knyttet til penge-aristokratiet, dens sønner er paa mange

maader interesserede i handel, industri og koloni-besiddelser, og som følge heraf er dens klasse-stilling ingenlunde truet. Anderledes forholder det sig med bønderne (*yeomen*, de større farmere, og *small freeholders*, de smaa selveier-bønder), der selv dyrker sin jord, og som desuden fører en fortvilet kamp for tilværelsen, uden at kommissionen ved at angive botemidler for dem. Det er sørgeligt at se, hvor forgjældede disse siste rester af den gamle frie bondestand er, og det uagtet de, som det heder, »træler utrolig haardt og længere end daglønnere.« »De vil alle,« heder det paa et andet sted, »blive nødte til at gaa fra gaard og grund, hvis der ikke indtræder en forandring til det bedre.« Best af alle er under krisen arbeiderne efter kommissionens mening kommet fra det. Deres antal er rigtignok gaaet stærkt tilbage, men de har havt mindre at døie, fordi den store nedgang i priserne paa de nødvendigste levnetsmidler virker som en løns-forhøielse.

Det engelske jordbrugs tilbagegang og de deraf afhængige klassers daarlige stilling tilskrives nu af kommissionen to aarsager; for det første: konkurrencen mellem de store, inden verdens-markedet liggende agrar-lande; for det andet: de indgribende forandringer i de fleste europæiske staters myntfod-politik siden 70-aarene.

Da Amerika, Australien og Indien rettede sin opmærksomhed paa Europa og begyndte at udføre uhyre masser af korn og, for de to først nævnte landes vedkommende, ogsaa af kjød, var det uundgaaeligt, at det engelske marked maatte overstrømmes af landprodukter, især da England i modsætning til fastlands-staternes handels-politik forblev frihandel-systemets principer tro.

Følgen var en enorm pris-nedgang, først paa korn-markedet, og senere — omkring midten af 80-aarene — ogsaa paa kjød-markedet. Den indenlandske korn-avl aftog. Dette var ikke tilfældet med kjødproduktionen; foruden tilførselen af fremmed kjød blev efterspørselen efter billigt kjød større; — aabenbart havde det engelske landbrug hidtil ikke tilfredsstillet behovet. Men tiltrods herfor er det i principet aldeles rigtigt, hvad en god tysk kjender af engelske forhold sagde for omtrent 10 aar siden: »Englands hvede-marker bugner i de Forenede Stater, i Kanada, Argentina, Rusland og Indien; dets kvæg-masser møder man ved La Plata; dets faare-hjorder vandrer om i Australien, og dets skoge suser i Finland og Skandinavien.«

Hvad der i almindelighed bestemmer eksportens udstrækning, er under de nuværende forhold fremfor alt pris-bevægelsen. Udførselen er mindre afhængig af de naturlige betingelser — det producerende lands evne — end af de økonomiske forhold paa omsætnings-

stederne. De argentinske farmere f. eks. kan med fordel udføre, saa længe en quarter hvede i London endnu sælges for 20 sh.; og en argentinsk farmer skildrer udsigterne for kjød-produktionen saaledes: ». . . Man kan godt producere dyr i langt større antal, end hidtil er skeet, og til priser, som kan være lavere og dog lønner sig for producenten; desuden gjør den udbredte dyrkning af *alfalfa* (en art foderurt), at man kan optage disse kvæghjorder og præparere dem til udførsel. Jeg tror derfor, at den argentinske republik ved sin prisbillighed vilde kunne konkurrere med den hele verdens kjødhandel og monopolisere kjød-produktionen for sig.« Skjønt der nu siden 1895 er indtraadt en stadig, om end langsom forbedring i det engelske landbrugs stilling, kommer dog kommissionen til en ganske pessimistisk slutning. »Vi frygter for«, siger den, »at der i den nærmeste fremtid ikke vil være nogen udsigt til, at det tryk vil ophøre, som den fremmede konkurrence øver paa det engelske landbrug.«

Men ikke blot den fremmede konkurrence, men, som ovenfor nævnt, ogsaa guldmynt-politiken gjøres af kommissionens flertal ansvarlig for krisen inden landbruget. Flertallet støtter sig desuden til den gamle klassiske national-økonomis kvantitet-teori.

Bimetallisterne siger: Tysklands og andre landes optagelse af guld-myntfoden har forminsket mængden af de cirkulerende penge; sølvet synker siden den tid uophørlig i pris, og guldet strækker ikke til som eneste mynt-metal. Af denne grund drager de engelske agrarer, ligesom sine tyske kolleger, til felts mod guld-myntfoden, idet de tilskriver denne den store nedgang i priserne paa land-produkter. »Vilde man atter,» skriver et medlem af kommissionen, »vende tilbage til den gamle politik og behandle begge metaller ligt, saa vilde det metalliske forraad paa penge forøges, og det første skridt i denne retning forminske den ulige konkurrence, hvormed farmerne nu maa kjæmpe. Ti forøgelse af pengene bringer landbruget trivsel, forminskelse bringer det skade.«

Resultatet, hvortil kommissionen kommer, bestaar i det forslag at faa en konference istand mellem magterne, for at træffe en international overenskomst om enten helt eller delvis i udlandet og Indien at føre sølv-prægningen tilbage til det gamle forhold, der herskede før 1873. Udsigterne til en saadan gjenindførelse af sølvet er dog nu for tiden ringere end nogensinde.

International voldgift.

(Efter **F. de Martens** *), russisk udsending ved freds-konferencen i Haag, i *North American Review*).

Freds-konferencen i Haag, der kom i stand paa den russiske keisers indbydelse, har fremkaldt de mest afvigende udtalelser angaaende dens hensigt og dens endelige resultater.

To forskjellige meninger maa man her særlig fæste sig ved, de utopiske sangvinikeres mening og de praktiske statsmænds mening. Sangvinikerne, voldgifts-sagens farligste fiender, ventede som resultat af denne konference alle magters afvæbning, evig fred og krigens udryddelse. Praktiske statsmænd derimod mente, at der absolut intet praktisk resultat vilde komme ud af konferencen, da formaalet syntes dem altfor høit, indviklet og uvirkeligt.

Det forekommer forfatteren, at ingen af disse meninger stemmer overens med den grund-idé, der gav stødet til konferencen.

Denne freds-konference havde ikke som praktisk formaal nationernes almindelige afvæbning eller udryddelsen af krig; men det var heller meningen ved denne sammenkomst at faa undersøgt og studeret de betingelser, under hvilke de store stater i Europa og hele verden lever, for saa vidt militær-væsenet angaar. Hensigten var at henlede regjeringernes opmærksomhed paa de tunge byrder, som alle militærmagter har lagt paa sig i paavente af mellem-folkelige stridigheder. Man skulde undersøge, om det var muligt — naar man tager i betragtning de forhold, hvorunder den civiliserede verdens stater nu virkelig lever — at indskrænke rustningerne og krigs-forberedelserne, som jo nu sommesteds optager det halve stats-budget. Denne konference havde ikke og kunde ikke have til hensigt hverken at ophæve hære og flaader eller at blande sig ind i de forskjellige staters selvbestemmelses-ret, naar det gjælder forsvar af nationale og politiske interesser.

Konferencen i Haag havde to veie at vælge mellem. Enten kunde den foreslaa indskrænkning af rustningerne med det maal for øie at faa indført voldgift som det mest praktiske middel til at afgjøre mellem-folkelige stridigheder, eller den kunde foreslaa voldgift

*) Forfatteren af den artikel, hvoraf efterstaaende uddrag er hentet, er paa grund af sine fortjenester som voldgifts-mand, hvortil han flere gange er blet valgt af civiliserede stater, blet hædret med titelen »Kristenhedens overdommer«.

fra først af og overlade løsningen af afvæbnings-spørsmaalet til fremtiden. Konferencen valgte den anden vei.

I de første møder under konferencen blev det besluttet, at tre store spørsmaal skulde undersøges:

1) Afvæbnings-spørsmaalet.

2) Brysseler-erklæringen (1874) angaaende regler for krigsførsel, samt anvendelsen af Genfer-konventionen (1864) under sjø-krig.

3) Spørsmaalet om fredelige midler til at afgjøre stridigheder mellem de forskjellige nationer, underhandling, mægling og voldgift.

Konferencen valgte tre forskjellige kommissioner til at granske disse tre problemer. Til præsident i den første kommission valgtes den fremragende belgiske statsmand Beernaert, til præsident i den anden kommission Martens, forfatteren af denne artikel, og til præsident i den tredje kommission franskmanden Léon Bourgeois.

Disse tre kommissioner var færdige med sit arbeide henimod slutningen af juli maaned.

Den første kommission paaviste, at tiden endnu ikke var kommen for nationerne til at indskrænke sin militær-styrke tillands og tilsjøs ved fælles overenskomst, og at dette spørsmaal maatte overlades til fremtiden.

Den anden kommission fuldendte helt ud sit hverv. Den reviderede Brysseler-bestemmelserne af 1874 angaaende love og regler for land-krig, og hele konferencen billigede det fremsatte forslag til ny konvention. De 10 artikler angaaende det »Røde Kors« i tilfælde af sjø-krig blev ligeledes antagne af konferencen og er til dato blet undertegnede af 16 magter.

Den tredje kommission, hvis hverv det var at undersøge alle spørsmaal angaaende underhandling, mægling og voldgift, opsatte et dokument paa 56 artikler, der udtømmende behandler alle spørsmaal vedrørende voldgift som lovligt og regelmæssigt middel til at ordne stridigheder mellem nationerne. Dette dokument maa siges at være et praktisk resultat af den største betydning. Det giver de stater, der alvorlig ønsker at undgaa krig, et middel i hænde til at naa dette maal ved at følge de af konferencen i Haag givne anvisninger.

Uden at gaa i detaljer og uden at fæste os synderlig ved de mange drøftelser, der fandt sted under konferencen, for saa vidt voldgift angaar, skal vi her saa kortfattet som muligt søge at give læserne et overblik over de vigtigste definitive resultater, der opnaaedes med hensyn til dette spørsmaal.

Efter at en i dette øiemed dannet undersøgelses-komité og den oven omtalte tredje kommission grundigt og samvittighedsfuldt havde

drøftet alle spørsmaal, der berører voldgift, fremlagde sist nævnte kommission for konferencen i Haag et forslag til fredelig ordning af internationale konflikter. Dette forslag blev sluttelig bifaldt.

Der blev affattet et dokument paa 61 artikler, der hidtil er blet undertegnet af 15 magter, og som forhaabentlig vil blive billiget af alle magter, der var repræsenterede ved konferencen.

Lad os se, hvad dette dokument indeholder. Første kapitel har til formaal at indføre underhandling og mægling som midler til fredelig løsning af internationale konflikter. Her betones saa at sige de undertegnende magters moralske pligt, saa vidt gjørligt at ty til disse midler til at faa afgjort muligt opstaaende stridigheder. Stater, der ikke er indviklede i konflikten, kan af egen drift tilbyde sin mægling, selv om allerede fiendtlighederne mellem de to angjældende magter er begyndt. Og udøvelsen af denne ret maa aldrig fra nogen af de uenige parters side betragtes som en uvenskabelig handling. En saadan mægler bør søge at forsone de modstridende fordringer, dæmpe ophidselsen og forme kompromis-forslag.

En saadan fremgangsmaade er jo ikke ukjendt fra før af. En lignende bestemmelse vedtoges saaledes af kongressen i Paris 1856, men blot gjældende uenigheder om spørsmaal i Østen. Først ved konferencen i Haag gives denne vigtige sag en almindelig og næsten moralsk forpligtende form.

Der er ogsaa et andet punkt, hvori den i Haag vedtagne konvention adskiller sig fra andre internationale bestemmelser om dette emne. De Forenede Stater har æren af at have udvidet de snevre grænser, inden hvilke mægling hidtil er blet praktiseret. Det var nemlig efter forslag af Holls, de Forenede Staters repræsentant paa konferencen i Haag, at denne i den ottende artikel anordnede en »særlig mægling« i følgende form:

»I tilfælde af alvorlige vanskeligheder, der truer freden, kan de uenige stater hver udvælge sig en magt, hvem de kan paalægge det hverv at træde i direkte forbindelse med den magt, som den anden part vælger, i den hensigt at hindre freds-brud. — I den tid, dette mandat gjælder — hvilken tid ikke maa overskride tredive dage, hvis ikke anderledes bestemmes, — maa de uenige stater afholde sig fra alle direkte underhandlinger angaaende stridens gjenstand, hvilket helt og holdent overlades til de mæglende magter. Disse skal rette alle sine bestræbelser mod at afgjøre vanskeligheder. — I fald der sker virkeligt freds-brud, skal disse magter søge ved enhver anledning at gjenoprette freden.«

Tanken i denne saakaldte »særlige mægling« er akkurat den

samme som den, der ligger til grund for den almindelige regel, at der i tilfælde af duel mellem to individer vælges sekundanter eller vidner, som har det hverv at drøfte sagen, før duellen finder sted; denne drøftelse kan de nemlig foretage meget bedre og koldblodigere end de stridende parter selv, der er ophidsede af personlige lidenskaber.

Disse mæglere er ikke egentlig voldgifts-mænd; de er magter, der paatager sig at bortrydde misforstaaelser, som truer verdens-freden.

At uenige stater antager en saadan mægling, skal ikke have den virkning, — med mindre andet foreskrives, — at mobilisering eller andre krigs-forberedelser afbrydes, forhales eller hemmes.

Det andet emne, der behandledes af konferencen i Haag, var spørsmaalet om internationale undersøgelses-kommissioner.

Forfatteren af denne artikel forklarede for konferencen den praktiske nytte af en saadan foranstaltning, f. eks. i tilfælde af grænse-stridigheder eller forbryderske handlinger, saa som sprængningen af det amerikanske krigs-skib »Maine« paa Havanas havn. Hvordan det virkelige forhold er, naar der opstaar grænse-stridigheder, er ikke altid klart; man ved ikke rigtig, paa hvilken side af grænsen angjældende begivenheder har fundet sted, man er ikke sikker paa, hvilke autoriteter der egentlig har skylden osv. Man kjender med andre ord ikke oprindelsen og de sande aarsager til konflikten.

I slige tilfælde er det absolut nødvendigt, at det sande forhold søges bragt paa det rene. Og derfor blir det de uenige magters pligt til aastedet at sende en kommission, bestaaende af medlemmer, der er valgte af begge parter. Denne kommission har blot et formaal, nemlig at slaa kjendsgjerningerne fast og give indberetning til de interesserede regjeringer. Det blir da disse regjeringers sag at foretage videre skridt eftar at have overveiet den givne indberetning.

Saadanne kommissioner er jo ikke i og for sig noget nyt; ti magterne har ved flere leiligheder benyttet sig af dem, saaledes i Orienten. Men det var nu meningen, at der skulde sikres disse undersøgelses-kommissioner en stabil og lovmæssig organisation.

Disse forslag mødtes med stor velvilje af konferencens medlemmer, skjønt der jo i førstningen var en del misforstaaelser med hensyn til fremgangsmaaden ved og hensigten med disse kommissioner. Det blev saaledes indvendt, at en saadan institution blot vilde blive til nytte for de store stater paa de smaas bekostning, og videre, at en slig kommissions indberetning vilde kunne gives karakteren af en voldgifts-dom. Begge disse indvendinger blev imødegaaede af de russiske udsendinger, og tilslut blev man enig om reglerne for denne nye og vigtige internationale institution.

Vi gaar nu over til at se lidt nærmere paa konferencens behandling af selve voldgifts-spørsmaalet.

De almindelige principer, der opstilledes, var: international voldgift anerkjendes og organiseres. Dens formaal er at afgjøre tvistigheder, der kan opstaa mellem to stater angaaende spørsmaal af retslig karakter, og i første række spørsmaal om fortolkning eller anvendelse af internationale traktater eller overenskomster. De undertegnede magter erkjender voldgift som det virksomste og paa samme tid retfærdigste middel til at afgjøre internationale tvistigheder. I det oprindelige forslag, som blev fremsat af Ruslands udsendinger, anbefaledes to forskjellige former af voldgift, nemlig frivillig voldgift og tvungen voldgift, den siste i specielt opregnede tilfælde.

I begyndelsen blev tanken om tvungen voldgift velvillig optaget, vakte almindeligt bifald og blev anseet som det første skridt paa den vei, der allerede var betraadt af flere magter, som havde oprettet sær-traktater med andre magter. Men Tyskland satte sig energisk imod dette forslag, og konferencen, der gjerne vilde, at dets beslutninger skulde opnaa enstemmighed, maatte derfor opgive at fatte nogen bestemmelse om tvungen voldgift.

Angaaende oprettelse af en permanent voldgifts-domstol var der fremsat tre forslag, nemlig fra Rusland, England og de Forenede Stater; og konferencen maatte da efter at have vedtaget de almindelige principer for voldgift se til at blive enig om dette spørsmaal.

I mødet den 26. mai fremstillede Rusland, hvorledes det tænkte sig sagen ordnet. Men æren for at have sat det hele i bestemt og kategorisk form tilkommer Englands første udsending, Sir Julian Pauncefote, der fremlagde et forslag til oprettelse af permanent voldgifts-domstol, hvis ledende tanke er følgende:

Enhver undertegnende magt skal udnævne et lige antal voldgifts-mænd. Disse voldgifts-mænds navne skal opføres paa en fælles fortegnelse over medlemmerne af den permanente voldgifts-domstol. Denne domstol sammenkaldes i ethvert tilfælde af konflikt mellem de undertegnende magter, hvis disse udtaler ønske herom. I Haag skal oprettes et »internationalt byraa« som et slags sekretær-kontor, samt et »permanent administrations-raad« sammesteds til at kontrolere byraaets arbeide.

Da Englands delegation havde forelagt konferencen dette forslag, fremsatte ogsaa de Forenede Staters delegation et lignende forslag til et permanent byraa i Haag samt, at hver stat skulde udnævne et medlem af den internationale domstol; end videre, at denne voldgifts-domstol skulde organiseres, naar ni magter havde underskrevet

traktaten. Det russiske forslag hvilede ogsaa omtrent paa samme basis, dog med en del afvigelser fra de to øvrige forslag.

Konferencen i Haag havde altsaa at træffe valget mellem tre forskjellige udkast til voldgifts-domstol, fremsatte af verdens tre mægtigste stater. Undersøgelses-komiteen udtalte sig enstemmig til gunst for det engelske forslag som basis for diskussionen.

Vi skal ikke her gaa nærmere ind paa de i anledning af dette spørsmaal førte diskussioner. Men det er nødvendigt at notere, at den modstand, der blev gjort fra Tysklands side mod permanent voldgifts-domstol, naturlig bevirkede, at det oprindelig paatænkte udkast blev forandret i visse henseender. Men grund-tanken i forslaget maa dog siges at være opretholdt. Alle magter, Tyskland iberegnet, har virkelig antaget og organiseret en stadig voldgifts-domstol under navnet »permanent voldgifts-ret«. Dette er saa at forstaa, at de undertegnede magter i hvert enkelt tilfælde, hvor der opstaar uenighed, forbeholder sig retten til i fællesskab at konstituere en særlig voldgifts-domstol. Men hvis de anser det formaals-tjenligt at indskyde sin sag under den »permanente voldgifts-ret«, saa staar det dem frit for paa betingelse af, at de underkaster sig bestemmelserne i den i Haag vedtagne voldgifts-traktat.

Denne permanente voldgifts-ret blev organiseret i følgende ord-lag:

»Enhver undertegnende magt skal, inden tre maaneder efter deres godkjendelse af nærværende bestemmelser, udnævne fire eller flere personer, der er anerkjendt dygtige og erfarne i alle spørsmaal angaaende international ret, er moralsk vederhæftige samt er villige til at forrette som voldgifts-mænd. — De saaledes udnævnte personer skal opføres som medlemmer af retten paa en fortegnelse, der sendes alle de undertegnende magter gjennem byraaet. — Enhver forandring i listen over voldgifts-mændene skal gjennem byraaet bringes til de undertegnende magters kundskab. — De samme personer kan udnævnes af forskjellige magter. — Den permanente voldgifts-rets medlemmer vælges for en tid af seks aar. De kan gjenvælges.«

Foruden denne ret skal der oprettes et »internationalt byraa« i Haag. Dette byraa er mellemmand for alle meddelelser til retten, opbevarer arkiverne og udfører alle administrative forretninger. De forskjellige regjeringer forpligter sig til at meddele byraaet alle love, anordninger og dokumenter, der kan tjene som grundlag for de afgjørelser, som skal træffes af retten.

Og endelig skal der, ligeledes ifølge det engelske forslag, i Haag oprettes et »permanent administrations-raad«, bestaaende af

de undertegnede magters diplomatiske repræsentanter i Haag samt Hollands udenrigs-minister, der skal fungere som præsident. Dette raad skal have opsyn med det internationale byraa og meddele magterne, hvorledes retten blir sammensat.

For at give et begreb om den fulde betydning af denne organisation skal det tilføies, at de uenige magter, der beslutter sig til at appellere til den permanente voldgifts-ret, selv faar lov til at vælge de mænd, som skal danne voldgifts-domstolen for hvert tilfælde, idet de af den fælles fortegnelse udpeger de personer, de helst ønsker som voldgifts-mænd. Naar saa dette valg er foretaget, underretter vedkommende stater byraaet herom, hvorefter domstolen møder til fastsat tid og begynder sit arbeide.

Et forslag, der blev fremsat af baron d'Estournelles, Frankriges delegerede, blev i begyndelsen udsat for flere misforstaaelser og vakte derfor modstand, men blev til slut efter en meget livlig debat vedtaget af de 16 magter, som til dato har undertegnet traktaten. Bestemmelsen gaar ud paa, at de undertegnende magter, ifald der opstaar en alvorlig konflikt mellem to eller flere af dem, anser det som sin pligt at minde vedkommende uenige stater om, at den »permanente voldgifts-ret« staar dem aaben, — og at dette skal betragtes som en fuldt venskabelig handling.

Det staar endnu tilbage at sige nogle ord om de bestemmelser, som vedtoges af konferencen i Haag angaaende fremgangsmaaden i voldgifts-sager. Ingen af de tidligere voldgifts-domstole (jfr. Alabamasagen i 1873 eller domstolen i Paris i 1892 ang. fiskerierne i Behringshavet) har havt bestemte og klare regler at gaa efter; og dette har vist sig meget ubekvemt.

Denne mangel er blet afhjulpet af konferencen i Haag, der fastslog følgende grund-bestemmelser:

De magter, som tyr til voldgift, skal underskrive et dokument, hvori det tydelig slaaes fast, hvad der er stridens gjenstand, og hvor langt voldgifts-mændenes myndighed strækker sig. Magterne vælger voldgifts-mænd efter eget ønske, de kan træffe sit valg efter fortegnelsen over den permanente voldgifts-rets medlemmer, de kan henvende sig direkte til denne ret, eller de kan oprette en speciel domstol. Hvis de uenige magter ikke blir enige om, paa hvilken maade voldgiftsdomstolen skal dannes, anbefales det, at hver part opnævner to voldgifts-mænd og lader disse vælge en til. I tilfælde af lige stemmer overlades valget af denne siste voldgifts-mand til en nøitral magt, som udpeges af de uenige magter. Men dersom disse siste ikke kan enes om, til hvilken nøitral magt de skal overdrage dette hverv,

skal hver part opnævne en magt, og valget af den siste voldgiftsmand skal da overlades disse to magter. — Samlings-stedet for den saaledes dannede voldgifts-domstol skal bestemmes af de uenige magter; hvis intet særligt sted udpeges, samles dommerne i Haag. — Fremgangsmaaden ved voldgift omfatter to bestemte trin, nemlig instruktion og debat. Instruktionen bestaar i meddelelser, der gives af de uenige magters respektive befuldmægtigede til domstolens medlemmer og til modparten, end videre af alle trykte og skrevne indberetninger og alle dokumenter vedrørende sagen. Debatten bestaar i mundtlig behandling af strids-punkterne for voldgifts-domstolen. — Naar instruktionen er afsluttet, har domstolen ret til at udelukke fra debatten alle nye indberetninger eller dokumenter, som nogen af parterne skulde ønske at fremlægge uden den andens samtykke. Domstolen kan forlange, at parternes befuldmægtigede skal skaffe tilveie alle for sagens afgjørelse vigtige dokumenter, og kan kræve alle nødvendige oplysninger. Parternes befuldmægtigede er berettigede til mundtlig for domstolen at fremkomme med de meddelelser, som de anser tjenlige for sin sag. — Voldgifts-kjendelsen, grundet paa stemmeflerhed, skal anerkjendes og undertegnes af alle medlemmer af domstolen, skal være bindende for de uenige magter og skal oplæses i aabent møde. Denne kjendelse er endelig afgjørende og inappellabel.

De Forenede Staters delegation foreslog, at en voldgifts-kjendelse kunde blive gjenstand for revision, hvis der inden tre maaneder efter doms-afsigelsen kom for dagen en eller anden ny kjendsgjerning, der var af den natur, at den muligens kunde have afgjørende indflydelse paa dommen. Men at indtage en slig bestemmelse, vilde visselig være uheldigt. Ti kjendelsen vilde jo da i virkeligheden ikke gjælde i løbet af de tre første maaneder, efter at den var faldt; og ganske sikkert er det, at den magt, som tabte sagen, vilde gjøre sit yderste for at opdage en saadan kjendsgjerning for at sikre sig revision. Lidenskaberne, der løb høit, før domstolen var sat, vilde vokse til uhyre dimensioner, efter at kjendelsen var offentliggjort.

Konferencen i Haag blev da enig om at vedtage et forslag, der blev fremsat af Hollands delegerede og akcepteret af Ruslands, og ifølge hvilket uenige parter, som ønsker revision af en voldgiftskjendelse, kan opnaa dette ved en særlig overenskomst mellem dem. Men kjendelsen skal i og for sig princip-mæssig ansees som endelig.

Det er en ubestridelig kjendsgjerning, at ingen international konference har vakt tillive saa mange forhaabninger og saa megen modstand som konferencen i Haag. I begyndelsen, da konferencen netop var traadt sammen, havde denne modstand en vis berettigelse;

ti de problemer, der blev stillet den, var i sandhed vanskelige. Men det er besynderligt, at angrebene fortsættes ogsaa nu, efter at konferencen har endt sit arbeide, og resultaterne af dette arbeide er mer eller mindre tilgjængelige for al verden.

Forfatterens mening er, at naar man sammenligner det, der er udrettet ved freds-konferencen i Haag 1899, med resultaterne af lignende sammenkomster i dette aarhundred — f. eks. kongresserne i Wien 1815, i Paris 1856, i Berlin 1878 — saa saa vil sammenligningen ubetinget falde ud til den førstes fordel. Forf. betoner ogsaa, at deene konference var sammensat ikke bare af stormagternes repræsentanter — saaledes som tilfældet har været med de tidligere afholdte kongresser og konferencer i det 19de aarhundred —, men af udsendinger fra hele 26 stater, der repræsenterer tre verdens-dele, Europa, Amerika og Asien. Han gjør sluttelig den bemærkning, at freds-konferencen i Haag giver gode løfter for fremtiden.

Ny literatur.

Axel Lundegaard: *Struensee.* En menniskoskildring ur historien i tre romaner. II. Paa höjderna. 1 og 2. (Alb. Bonniers förlag, Stockholm).

Selma Lagerlöf: *Drottningar i Kunghälia.* (Samme forlag).

Sophie Elkan (Rust Roest): *John Hall.* En historia från det gamla Göteborg. 1 og 2. (Samme forlag).

S. E. Jørgensen: *Missionslære.* (Grøndahl & Søns forlag).

Per Hallstrøm: *Brilliantsmykket* og andre fortællinger. Autor. overs. ved Jappe Nilssen. (John Fredriksons forlag).

Hans Reynolds: *Sange og Stemninger.* (Samme forlag).

Joh. Nordahl-Olsen: *I drømmenes eventyrland.* (Samme forlag).

G. Aagaard: *Da ankeret faldt.* En julehistorie. (P. T. Mallings forlag).

Dikken Zwilgmeyer (Inger Johanne): *Fire kusiner.* (Det Norske Aktieforlag).

Theodor Caspari: *Fra syd og nord.* Nyere digte. (Samme forlag).

Sfinx: *Vi og voreses.* (Samme forlag).

Vilhelm Krag: *Jul i skriver-gaarden.* Novellecyklus. (H. Aschehoug & Co.s forlag).

Bernt Lie: *I Knut Arnebergs hus.* (Samme forlag).

Bernt Stöylen: *Norske barnerim og leikar.* Med tonar. (Samme forlag).

Mrs. Jamison: *Den blaa fuglen.* En historie om et barns eventyr i en stor by. Oversat. (Udgivet af centralstyret for de norske folkeskolers barne- og ungdoms-biblioteker. — I kommissionen hos Olaf Norli).

Kristen Stalleland: *Bær aat Born.* Sogor. (Ligesaa).

Kaptein Marryat: *Gamle styrmand Rasks livs-historie.* Oversat (og bearbeidet) af Kristine Drolsum. (Det norske Aktieforlag).

Ovidia Aas: *Nemesis.* Skuespil i 3 akter. Med et forspil. (Samme forlag).

Ivar Aasens Skrifter i Udvalg. Folke-udgave. I. Viser og Rim, med Melodier. — II. Dramatiske Smaastykker. — III. Eventyr, Fortællinger og Sagn. (P. T. Mallings Bogh.'s forlag).

Peter Egge: *Gammelholm.* En ungdoms- og vandrings-fortælling. (Alb. Cammermeyers forlag).

Verner von Heidenstam: *Tankar och Teckningar.* (Stockholm, Alb. Bonniers forlag).

Ellen Key: *Menniskor.* (Robert och Elizabeth Barrett Browning — Goethe). (Samme forlag).

Nordiske tidsskrifter.

Syn og segn. — 5. — Professor *M. Hægstad:* Upphavet til det norske folkemaal. — *Halvdan Koht:* Den heilage Severin. — *Olav Aasmundstad:* Daa han Paal Pynten lærde gjera etter. — *Embr. Strand:* Noko um fivreld. — *Rasmus Løland:* Bilætboki.

Tilskueren. — 11. — *G. Brandes:* To smaa-artikler. — *V. Bentzon:* Hvilke utugtige skrifter bør straffes. — *Herman Bang:* Jeg beder jer —. — *Hans Kaarsberg:* Elgtyren. — *F. Linderberg:* Kautsky's bog om agrar-spørsmaalet. — 12. — *M. Munch Pedersen:* Procesret og menneskeret. — *Georg Brandes:* Friedrich Nietzsches siste aandeligt virksomme aar. — *S. Schandorph:* Vandgang. — *Vald. Vedel:* Vilh. Andersens bog om Oehlenschläger. — *Eduard Larsen:* Sædeligheds-spørsmaalet. — *M. Galschiøt:* *Transvaalkonflikten.*

Nordisk tidskrift. — 6. — *G. Cederschiö'd;* Om kvinnospråk. — *Ulrik Sverdrup:* Den afrikanske slavehandel. — Ett slags »telefon utan traad« hos et sydamerikansk folk. — *A. Åkerblom:* Lilja, en religiøs dikt från Islands medeltid.

Ord och Bild. — 10. — *C. G. Laurin:* Rättskänslan i våra dagers Frankrike og Dreyfusaffären (ill.). — *Karl Warburg:* Från V. Rydbergs diktarverkstad. — *Sigrid Elmblad:* Swinburne. — m. m.

Finsk militär tidskrift. — 10. — *J. V. Johansson:* Om sanitära åtgärdar för motarbetandet af tyfus inom trupper. — Redegörelse öfver uppbådets värkställande i Finland år 1898. — Landsmän i tjänst vid ryska militären. — Förklaringar till förslaget till värnepligtslag för Finland.

Samtiden. — 10. — *Adolf Langsted:* Sulamit. — *Ann Margret Holmgren:* Virgo immaculata. — *J. Lelin:* Arbeiderbevægelsen i Rusland.

Dansk tidsskrift. — 12. — *Holger Pedersen:* Irsk literatur. — *I. Borup:* Steen Blicher. — *H. Ostenfeld:* Kristelig-social bevægelse i Tyskland. — *C. E. Simonsen:* Den franske uge i Kjøbenhavn 1867. — *L. Wagner:* Efterslæt fra 1848. — *M. Thomsen:* Fra den gule febers tid.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 11. decbr. 1899.

Paa krigs-skuepladsen

er stillingen fremdeles ugunstig for englænderne.

I Natal er operationerne til undsætning af Ladysmith endnu ikke kommet ud over forberedelses-stadiet; men afgjørende begivenheder er aabenbart forestaaende. Boerne har trukket sig tilbage fra alle sine stillinger syd for Tugela-floden og koncentreret sig ved Colenso, hvor de fuldstændig har ødelagt den i nærheden liggende jernbane-bro. Undsætnings-tropperne under general Clery har derfor jernbanen i sin magt fra Durban og opover til Frere, hvor de har samlet sin hoved-styrke. General Buller har ladet landsætte en mængde tropper i Durban, og undsætnings-styrken maa tælle adskillig over 20,000 mand. Men det maa erindres, at en stor del af disse tropper trænges til sikring af forbindelses-linjen sydover. Ti den hollandske befolkning er lige saa lidt at stole paa i Natal som i Kapkolonien. Boernes stilling mellem Tugula-floden og Ladysmith skulde under almindelige forholde være meget vanskelig; men de har allerede tilstrækkelig vist, at de med en forbausende hurtighed kan trække sig ud af en farlig situation, og hvis det ikke lykkes general Buller at afskjære dem fra passene i Drakensbjergene, vil de rimeligvis trække sig tilbage i god orden. Alt afhænger forøvrigt af det umiddelbart forestaaende slag nær Colenso.

Som man havde forudseet, stødte lord Methuen under sin fremrykning til Kimberley paa boerne ved Modderfloden. Det kom til en haard kamp. Englænderne angreb med stor tapperhed, men blev formelig meiet ned af boerne, der paa grund af sin udmærkede dækning og sit røgfrie krudt var omtrent usynlige. Det samlede engelske tab var hele 475 mand dødelig saarede. Kampen, der — for at benytte lord Methuens udtryk — var en af de haardeste i den britiske armés annaler, endte med, at boerne trak sig tilbage fra sine stillinger. Alt tyder dog paa, at de ikke gjorde dette, fordi de blev tvungne dertil af englænderne, men fordi floden stillede sig i veien for en afgjørelse. De bereder sig nu til en haardnakket kamp ved Spytfontein nord for floden, hvor englænderne har floden i ryggen, og hvor boerne i tilfælde af seir muligens fuldstændig vil kunne tilintetgjøre englænderne. Overgangen over Modder-floden er ialfald det svageste punkt paa Methuens tilbagetogs-linje, og han maa efterlade en stærk troppeafdeling her, hvis den ikke atter skal ødelægges af de bag hans ryg opererende boer-afdelinger.

I den nordlige Kapkoloni ved sydgrænsen af Oranje-fristaten koncentrerer boerne sig væsentlig i Colesberg ved jernbanen fra Port Elisabeth og i Stormberg ved jernbanen fra East London. Søndenfor Colesberg staar general French i Naauwport og søndenfor Stormberg general Gatacre i Molteno. Den siste har nylig vovet et angreb paa boernes stærke stilling ved Stormberg, men blev slaaet tilbage med store tab. Over 600 mand

af hans styrke savnes og er antagelig tagne tilfange af boerne. Allerede før denne kamp ulmede oprørs-ilden blandt afrikanderne i de omkring liggende distrikter betænkelig, og den vil antagelig nu bryde ud i lys lue.

Det engelske folk begynder at føle, hvad en krig i Syd-Afrika vil sige. De skraber sammen alt, hvad der findes i landet af tropper og sender over havet. En sjette troppedivision er under indskibning, og nu heder det, at der ogsaa skal stampes frem en syvende division. I udlandet er man imidlertid spændt paa at se, om dette vil lykkes. Ti man tror, at Englands troppe-resurcer nu skulde være udtømt.

En alliance-tale.

Men Chamberlain er ikke modfalden. Neppe havde den tyske keiser forladt England, før han i Leicester holdt en tale, hvori han gav sin fantasi temmelig frie tøiler og i stolte udtryk talte om »den nye trippelalliance« mellem de Forenede Stater, England og Tyskland. Samtidig benyttede han ogsaa leiligheden til at give Frankrige et spark. Franskmændene svælger for tiden i sit englands-had, og en del franske vittigheds-blade har været grove mod den engelske dronning. Men dette var vel ingen grund for Chamberlain til at gyde olje paa ilden.

Chamberlains alliance-tale har ingenlunde fundet noget begeistret ekko i den amerikanske, engelske og tyske presse. »Ingen alliance«! lyder det enstemmige raab. Derimod erkjendes del paa flere hold, at der er tilveiebragt en *forstaaelse* mellem de tre magter paa det koloniale omraade.

Amerika.

Præsident Mac Kinley har tilstillet den nylig i Washington aabnede kongres et umaadelig langt budskab, hvori han aabenbarer en beundringsværdlg evne til at sige intet i mange ord. Præsidenten har majoritet i kongressen, og han har en mængde kritiske spørsmaal at udrede. Men alligevel undgaar han for det meste frygtsomt at besvare dem, ved høitidelig at lægge afgjørelsen i kongressens haand. Hans udtalelser paa udenrigs-politikens omraade er høist ubestemte. Forholdet til Tyskland kalder han »hjerteligt« og forholdet til Storbritannien »venskabeligt«. Samtidig afgiver han den temmelig tvetydige erklæring, »at Amerika har været tro mod det princip ikke at indlade sig i alliancer, som ikke direkte vedkommer landets egne affærer,« — en erklæring, som kan tydes baade for og imod Chamberlains »trippel-alliance«. Ligesaa ubestemt udtaler præsidenten sig med hensyn til den koloniale udvidelsespolitik. Om Kuba vil faa uafhængighed eller ikke, er saaledes et spørsmaal, som kan besvares hypotetisk. Med hensyn til Filipinerne udtaler han sig dog mere bestemt, idet han afviser forslaget om at give øerne uafhængighed under amerikansk protektorat.

Kalifen.

De siste rester af mahdismens vælde er nu brudt. Kalifen Abdullahi er falden i kampen mod engelskmændene, og alle hans fornemste emirer, med undtagelse af Osman Degna, er dræbte eller tagne tilfange. For nogen tid siden vovede kalifen sig frem fra sit tilholdssted for at gjenvinde sin magt; men da han var kommen til Gedid syd for Kartum, blev han slaaet af oberst Wingate I dette slag faldt han.

R. E.

Forskjellige meddelelser.

— »*Kjøkken-romaner*« til 10 øre heftet kan være en indbringende forretning. En berliner-spekulant har netop afsluttet udgivelsen af en roman i 150 hefter; rigtignok var der tilslut bare 13,000 kjøbere igjen af de 175,000, som kjøbte de første 5 hefter. Alligevel kom der ind over 200,000 kroner i ti-øringer; og da udlæggene bare beløb sig til 130,000 kr., blir fortjenesten minst 70,000 kr. Deraf fik »forfatteren« 6000 kroner.

— *Trafiken paa Suez-kanalen* er i sterk stigning. I det siste aar var indtægterne ca. 60 millioner kroner, 9 millioner mere end i det foregaaende aar. 3503 skibe paa tilsammen over 9 millioner tons passerede. Af disse seilede 2295 under britisk flag, 356 under tysk, 221 under fransk. 47 under norsk flag, 8 under dansk, 2 under svensk.

— *Ermack* er navnet paa den største is-bryder paa jorden. Den blev bestilt i Storbritannien af den russiske regjering og var nærmest bestemt til is-brydning i polar-egnene, og vel mest til at holde aabent farvand ved Ruslands nordkyst. Den har nu prøvet sig i polar-isen og har bestaaet prøven med glans. I nærheden af Spitsbergen har den gaaet gjennem is paa indtil 15—18 fod. Enkelte steder gik endog pak-isens tykkelse op til 7 favne. »Ermack« gik paa en strækning af ca. 350 kilometer gjennem slig is med en fart af 3—4 knob.

— *Magnalium* kaldes en blanding af magnesium og aluminium, som tyskeren dr. Ludwig Mach har hittet paa; det viser sig, at denne blanding eier alle aluminiets fordele, men er fri for dets ulemper.

— *Sol pletter* var ikke at se i august og september maaned, undtagen i fem, seks dage, da der viste sig et par ubetydelige. Saa plet-fri har solen ikke vist sig siden 1889.

— *Den tredje Niagara-bro* er nylig færdig, efter at have været under bygning siden september 1897. Over fossen bæres den af en spænd-bue paa 256 meter, den største i verden (de to ældre broer er hænge-broer). Den er 14 meter bred og har i midten to spor-veie, paa begge sider er der kjøre-baner og fortaug; den skal ikke faa nogen jernbane over. Ialt er der medgaaet lidt over 2000 tons jern.

— *Indbildningens magt.* En foredrags-holder bragte med en vel indpakket flaske og meddelte tilhørerne, at han vilde undersøge, hvor hurtig lugten af flaskens indhold bredte sig i salen. Et par draaber blev dryppet paa en bomulds-dot, idet han vendte ansigtet bort. Inden 15 sekunder begyndte de nærmest siddende at række haanden i veiret, det aftalte tegn paa, at de kjendte lugten. Inden 40 sekunder kom hænderne i veiret ogsaa paa aller bagerste bænk. Før et minut var forløbet, begyndte flere paa de forreste bænke at reise sig for at gaa, fordi de ikke taalte lugten. Da sad to tredjedelen af forsamlingen med oprakte hænder. Flasken indeholdt — rent vand!

Notiser.

— *3 millioner hektoliter olje* avles aarlig i Spanien mod 700,000 hl. i 1803. Der dyrkes nu olje paa minst 1,150,000 hektar jord, og efter gjennemsnitlig 10 træer paa hver hektar, kan antallet af oliventræer anslaaes til 115 millioner. Hvert træ giver altsaa henimod 3 liter olje. Der udføres — efter at største delen er fortæret i landet — aarlig 12—16 mill. kilo olje og 3—4 mill. kilo oliven. — Udvindingen af oljen foregaar paa en yderst gammeldags maade, som skader den friske, rene smag; spansk olje pleier derfor at blive renset i Frankrige. Prisen paa olje stiger i de senere aar; men prisen paa det for høstning modne oliven-træs afkastning, altsaa oljedyrkningens lønsomhed, synker stadig; paa 25 aar er den gaaet ned til det halve.

— *200 fyrstik-fabriker* findes der i Japan, med 60,000 arbeidere. Der udføres aarlig 22 millioner gros, væsentlig til Kina, Korea, Australien og britisk Indien.

— *Ved Berlins universitet* disputerede nylig en læge fra Nicaragua for doktor-graden; af hans opponenter var den ene fra Peru, de to andre fra Columbia.

— *Goethes »siste kjærlighed«*, frøken Ulrike von Levetzow, døde nylig 95 aar gammel; det var i 18 aars alderen (1822), at hun inspirerede den 73 aarige digter til hans siste elskovs-vers.

— *»Røgen« af det røg-frie krudt* skal kunne iagttages gjennem violet glas. For anstundende felttog paa Filipinerne udrustes derfor de amerikanske officerer med kikkerter med violet glas.

— *400 millioner kroner* kostede Japans krig mod Kina, ifølge det nu afsluttede opgjør. Ved freden i Sjimonoseki maatte Kina gaa ind paa at betale 600 mill. kr. i krigsomkostninger. Japan har saaledes 200 mill. kroners netto fortjeneste.

— *80,000 mennesker* i omegnen af Smyrna har mistet sit levebrød paa grund af siste jordskjælv.

— *Grafit,* den mineralske form for rent kulstof, som anvendes til blyanter, blev første gang omtalt som praktisk skrive-middel af Konrad Gessner i 1565.

— *36,234 lokomotiver og 1,326,174 vogne* var i brug paa jernbanerne i de Forenede Stater i 1898. De befordrede 501 millioner passagerer og 880 millioner tons varer, samt tjente 1550 millioner kroner. Ved ulykkestilfælder omkom 221 reisende eller 1 for hver 2,269,270, medens 2500 reisende kvæstedes, eller 1 for hver 17,000.

— *»Berlin“* heder 30 steder i de Forenede Stater, hvor der desuden findes 21 »Hamburg«, 23 »Paris«, 23 »Petersburg« og 13 »London«.

— *45,674 cykler* indførtes i 1898 til Tyskland, medens 40,752 udførtes; i 1897 var tallene 29,699 og 27,201.

— *138,473 fodgjængere* og 4500 vogne passerede i 1897 daglig Brooklyn-broen.

— *Torv-pap.* Ved Groningen i Holland er nylig sat i gang en fabrik, der lager pap og pak-papir af torv, Fabriken bestyres af en tysk *dame.* som har opfundet fremgangsmaaden, der endnu er en hemmelighed, men skal have den fordel, at der ikke anvendes skarpe syrer eller giftige sager.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

Redaktør: Chr. Brinchmann.

BIND XIV. 31. DECEMBER. HEFTE 12.

Mere om Jangtse-kiang.

(Efter **Eliza R. Scidmore** i *Century Magazine*).

Paa strækningen fra Hankau til Ichang, 640 km., gaar der smaa dampere i stadig rute. Denne reise, der i regelen tilbagelægges i løbet af tre dage, er ikke let, da floden her er belemret med en masse sandbanker, som det volder adskilligt besvær at komme hel-

Slæbere ved øvre Jangtse.

skindet undaf. Den maleriske by Jochau, der ligger ved Tung-ling-sjøen, blev officielt erklæret som aaben havn i april 1898. Indbyggerne her har ord paa sig for at være meget fiendtlig sindede mod alle udlændinger, tiltrods for at frigivelsen af handelen paa denne indsjø, der er 775 km.^{2} stor, har været til stor ophjælp for egnen.

Den te, som avles ved Kiu Shan eller »Guldøen«, der tidligere er omtalt her i tidsskriftet, hører til den fineste i hele Kina og er udelukkende forbeholdt keiseren. Førstegrøden af denne udsøgte te vilde, efter kjøbmænds skjøn, være værdt 60 kr. pr. kg., om den overhode var at faa kjøbt. Men præsterne passer nøie paa hvert eneste af disse hellige blade og sender dem alle til Peking, skjønt det almindelig fortælles i »den forbudne by«, at keiseren slet ikke faar drikke den, men bydes en simplere sort. Grunden hertil er, siges der, at da keiseren aldrig besøger nogen eller drikker nogen andens te, kan han ikke kjende forskjel paa te-sorterne, og hvis det skulde blive slut med Kiu Shan-teen, saa vilde det koste manges hoder, om han skulde opdage, at han fik en anden sort.

Ovenfor Hankau løber der paa begge sider af floden dæmninger, omtrent 480 km. lange. Disse dæmninger benyttes som landeveie, og man kan stadig se lange tog af mænd, kvinder og børn, bøfler, heste, kjærrer og slæder drage opover og nedover langs floden. Endvidere ser man fillede fiskere, der sidder inde i sine huler langs bredden eller fanger smaa sølvfiske med hover. Smaa børn med flyvende haarpiske — nærmest lig abekatte — løber skrigende efter dampbaaden.

»Se, se!« brøler de med truende fagter til passagererne paa dækket. »Fremmede djævel, — aa, fremmede djævel! Giv mig en flaske! Hurtig — giv mig en flaske, fremmede djævel!«

Kinesiske reisende finder ofte fornøielse i at holde op tomme flasker som lokkemad og faar derved de smaa abekatte til at løbe mange hundred meter ved siden af dampskibet. Tomme flasker ansees nemlig for at være yderst værdifulde gjenstande. Naar børnene skjønner, at de blir narrede, hevner de sig ved at kaste lerklumper fæstede til enden af bambus-stokke mod passagererne, og disse projektiler kan hyppig være temmelig farlige.

Naar man kommer til Taiping-kanalen ved Tung-ting-sjøen, blir der liv paa floden. Her krydser to store handelsveie hinanden, land-veien fra nord mod syd og flod-veien fra vest mod øst. Store laste-pramme farer uafladelig nedover og opover elven og styres med en slags brede aarer; mændene ombord skraaler og synger af hjertens lyst. Brune og blaa- og hvid-stribede seil ser man overalt, langs bredderne hæver den ene aas sig bag den anden, og steile klipper rager mangesteds op af vandet.

I Shashis havn, som i den sædvanlige rute naaes om aftenen, kaster dampskibet anker. Her gaar strømmen temmelig strid, og det lykkes blot de færreste af de hundred færgemænd, der under

skraal og skrig søger at lægge til dampskibets sider, at gribe de udhængte liner, mens de farer forbi med rivende fart. Shashi har et vel fortjent slet rygte. Aabningen af denne havn blev af japanerne sikret ved overenskomsten i Shimonoseki 1895; men den japanske konsulat-bygning blev ødelagt af de indfødte, straks efter at den blev opført; toldbetjentene, der boede i hus-baade, som laa forankrede paa havnen, undkom med nød og neppe, og det britiske konsulat blev kun med vanskelighed reddet fra ildebrand. Shashi, som har 73,000 indbyggere, er nærmest at betragte som King chaus havn.

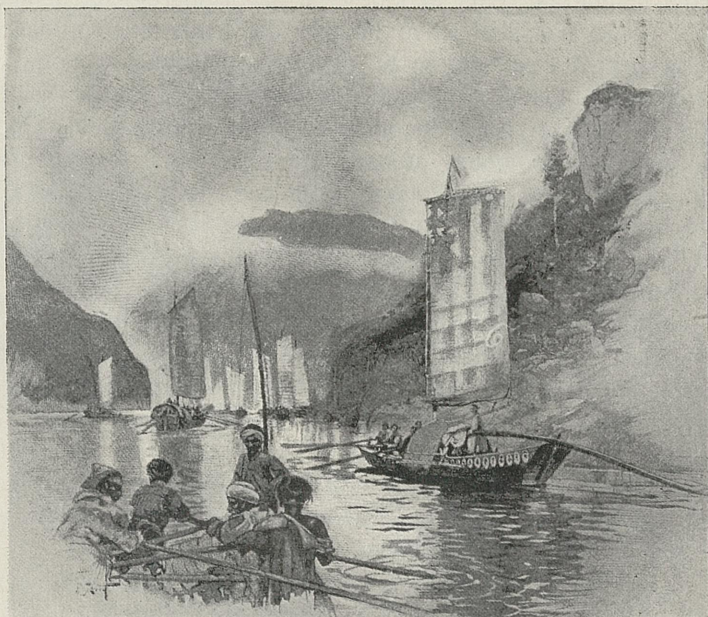

Ichang=strømmen. — Liv=baad i forgrunden.

Pagoder, klostre og andre helligdomme rundt om paa toppen af bakkerne fortæller om den store religion, som kom denne vei fra Tibet og Indien. Jangtse løber her gjennem sandstens- og kalkstensklipper og er noksaa bred og dyb. Landskabet er meget tiltalende. Paa en klippetop nær elven ligger det berømte Chih Fu Shan-kloster. Dette forsømte gamle buddhist-tempel er ligesaa mærkværdigt som nogen af Thessaliens »luft-klostre«, og man maa have et klart hode og stø nerver, dersom man vil gaa eller bæres i »fjeld stol« ad den snevre gjede-sti, der fører steilt op over fjeldets forside og siden over

en knivskarp eg til den øverste bjerg-kam, hvor de elendig fattige og uvidende munke færdes.

Ichangs fremmed-koloni ligger ved siden af en stor kirkegaard, som strækker sig langs bredden i en længde af 1600 m. Kolonien, der skriver sig fra 1887, bestaar væsentlig af franske, skotske, kanadiske og amerikanske missioner, konsulater og toldboder. I kirkegaarden morer de fremmede sig ofte med at spille »golf«, en slags boldspil.

Ichang, 1600 km. fra havet, forblev endestation for dampskibstrafiken mange aar, efter at kineserne havde indrømmet udlandet fri handel ogsaa paa den del af Jangtse, der ligger ovenfor denne by. Mandarinerne tog sin tilflugt til allehaande paaskud og underfundigheder for at hindre de fremmedes videre fremtrængen; selv fremskridts-manden Li Hung Chang ytrede med alvorlig mine til de fremmede magters diplomater, at det vilde være farligt for dampskibene at gaa længer op over floden, da de indfødte jo kunde kaste sten paa dem, og noget saadant kunde han ikke resikere! Først i mars 1898 lykkedes det mr. Archibald Little at faa tilladelse til at reise de 640 km. videre fra Ichang til Chung-king.

Den provins ved øvre Jangtse-kiang, der har størst betydning for handelen, er Sechuen, den rigeste, frugtbareste og best styrede provins i hele Kina. Dens 20 millioner indvaanere er blet rost af alle reisende fra de tidligste tider. Sechuen kaldes »Kinas kornkammer«, og ordsproget siger, at »Sechuen avler mer grøde i ét aar, end det kan fortære i ti aar«, og »at man aldrig ser en daarlig klædt mand fra Sechuen«. Det er en stor silke-provins og frembringer desuden tre fjerdedele af hele Kinas opiums-forsyning.

3 km. ovenfor Ichang er Ichang-strømmen. Her snevres floden ind til en bredde af kun 270 m. og flyder paa en strækning af 15 km. gjennem en indtil 300 m. dyb rende. To store konglomerat-klipper danner indgangs-porten, paa hvis ene side man kan se den maleriske San Ju Tung-kløft. Udenfor mundingen af den elv, der rinder gjennem denne fjeldkløft, ligger der om sommeren stadig forankret en stor hus-baad, hvorpaa Ichangs indvaanere holder klub. Der er et ældgammelt hule-tempel i kløftens ene sidevæg, og ved at følge en sti langs udhugne afsatser og gjennem tunnel-buer kommer man til helligdommen. Hulen buer sig bagover til en høi og rummelig hvælving, der har en midtsøile, og længer inde staar selve templet, der er fuldt af forgyldte malerier, der bevogtes af udskaarne drager, gnomer og fantastiske, fugle-lignende skabninger, som overalt stirrer de besøgende imøde fra de mørke fordybninger. Digte og indskrifter

staar indgravet i væggene, og røgelse-kar, urner og klokker fortæller om de gode, gamle dage, da buddhismen stod i sin fulde glans fra Tibet til havet. De faa, fattige præster, hvis væsentligste føde bestaar i en slags elendig kjødsuppe, bor paa den ene side af den hvælvede hal i smaa kamre, der ikke er andet end halvmørke grotter, som om sommeren er behagelig kjølige, men hvor der om vinteren hersker en sibirisk kulde.

Ichang-strømmen gaar ret vestover en 8 km., derpaa dreier den

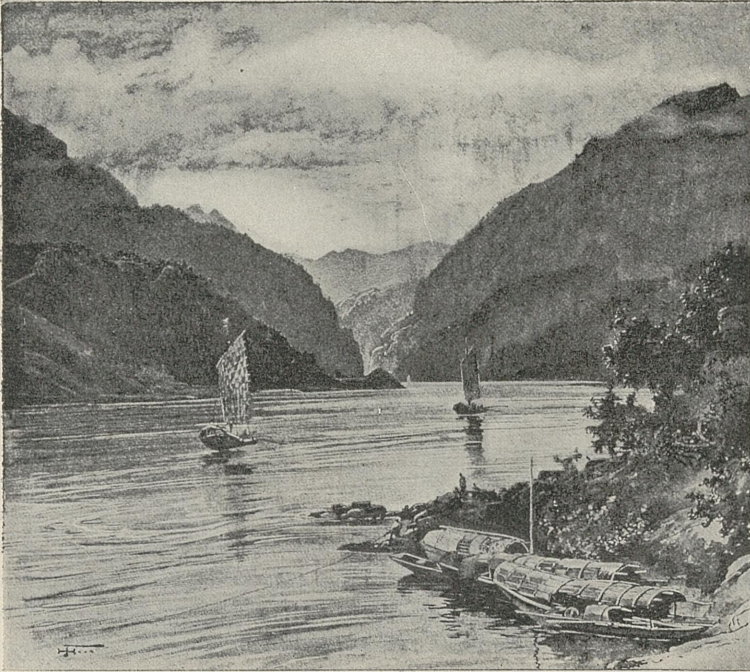

Øvre Jangtse.

i ret vinkel af mod nord mellem graa, røde og gule kalkstens-vægge, der er bedækket med den rigeste vegetation. Smaa frugthaver og orange-lunde ser man langs fjeldsiderne, end videre stenbrud, kalkovne og lerhytter. Farten her foretages i regelen med store, flade baade (de saakaldte »kwatse«), som hales op over strømmen af slæbere, der følger strandbredden. Disse slæbere bruger et flettet bambus-reb, som fæstes til toppen af baadens mast. Mangesteds kan man se furer i kalkstenen, frembragte af slæbe-taugenes gnidning i aarhundreder. Naar dragerne møder hindringer, de ikke kan komme

over, maa de se til at faa ro baaden forbi. Men dette gaar ofte temmelig smaat i den stærke strøm. Kineserne bruger en slags underlige, næsten bladløse aarer, som det skulde synes umuligt at faa drevet baaden frem med. Men hele mandskabet ror i slige tilfælde som rasende, idet de skriger og stamper i kor, medens kapteinen staar oppe paa taget af kahytten midtskibs og skjelder og smelder og truer. Hele anordningen ved denne »hurtig-seilads« paa øvre Jangtse er iøvrigt yderst primitiv og uhensigtsmæssig. Saadan som det var for tusener af aar siden, omtrent saadan er det den dag idag. For nogle aar siden blev en admiral Ho sendt op til disse lovløse flod-egne, og han fattede interesse for sit hverv og søgte at rette lidt paa tingene. Han fik saaledes indført røde rednings-baade, der skulde patruljere langs bredderne og særlig være tilstede ved de farligste stryg og hvirvler for at yde hjælp, om det skulde vise sig nødvendigt. Han har end yderligere udgivet en »Reisehaandbog over den øvre del af Jangtse«, hvori der staar tegnet rids af floden fra Ichang til Chung-king med angivelse af alle sandbanker, klipper og strømhvirvler.

Midt paa sommeren, naar flommen er størst, og det opsamlede regn og de smeltede snemasser ikke kan løbe hurtig nok gjennem snevringerne, gaar der uger hen, uden at et fartøi vover sig ud paa denne del af floden. Den øvre og smalere del af Ichang-strømmen, med høstens gyldne sollys over de lange rækker af stribede seil, med de vældige fjeldvægge hævende sig indtil 900 m. mod himlen, er et af de smukkeste landskaber, man kan se for sine øine. Den vestlige fjeldvæg er steil og jevn, den østlige ofte afbrudt af fantastiske tinder, skar og næs, med naturlige broer, hule-templer og store klippe-indskrifter paa forsiden. Om en af de naturlige broer gaar der det sagn, at en from eremit derfra fløi lige til himmels, og dette gav stødet til anlæg af et stort tempel, der angiver, hvor de fordums fire kongeriger stødte sammen.

Hvis baad-slæberne ikke faar fodfæste langs bredden, maa de, som før sagt, gribe til aarerne. Men hvis der er vind, sætter de seil til og hviler sig. Vinden er dog her meget ustadig og hører op, ret som det er, saa folkene atter maa til at ro. Pludselig hænder det i slige tilfælde, at den fremmede reisende kan blive opskræmt af nogle fæle krigshyl, som hele mandskabet istemmer, et klagende »ki-yi«. Naar man da spørger om grunden hertil, faar man det svar, at det sker for at lokke vinden til at komme.

Den øvre indgangs-port til Ichang-strømmen er endog mer imponerende end den nedre. Her ligger en høi og steil fjeldtop, »Himlens

naal«. Floden løber her rolig; den er ligesom oljeagtig og har en gulrød farve. Man ser masser af fisker-baade og røde rednings-baade rundt klipperne i strømmen. Store laste-pramme maa slæbes opover af indtil hundred mand. Disse stakkels skabninger slider og stræver ustanselig i sine sæler som sande trækdyr, med hoderne hængende fremover og armene svingende ved siden. Deres drivere følger dem stadig og truer ofte med at gjennemprygle dem, dersom de

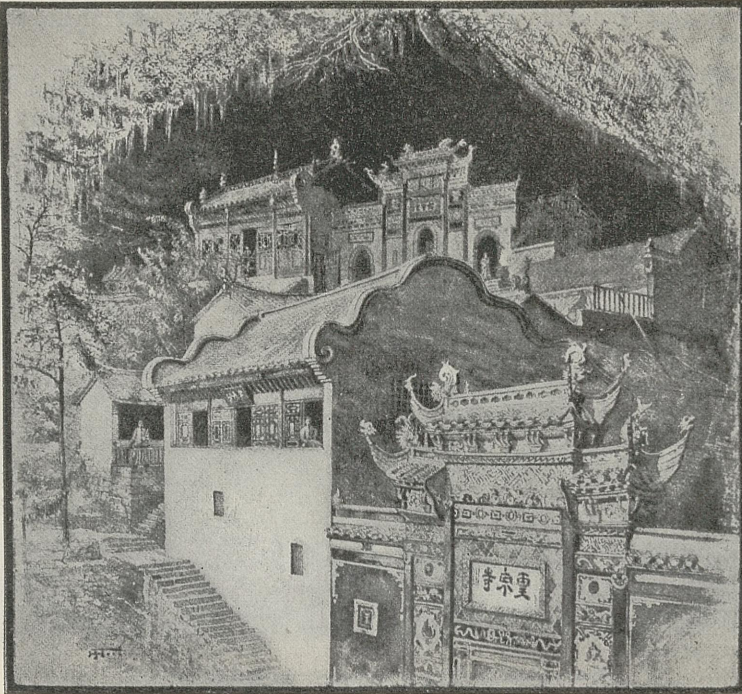

Indgangen til hule=templet ved Ichang.

ikke arbeider flittig. Man kan i sandhed ikke tænke sig et mer nedværdigende liv end det, disse Jangtse-slæbere fører.

I denne fjeld-dal, der er opfyldt med sand og stene, ligger den røde drages tempel, Hwang Ling Miao, bygget høit over sand-sletterne, med en liden landsby rundt sig. Paa sand-afsatserne ser man rækker af huse og skur, hvor der er udstillet tørret fisk, kjød, fjærkræ, æg, ris, grønsager. Rebslagere gaar langs platformerne og fletter de stive bambus-trevler til skinnende gule reb, der er saa omtrent uslidelige. Disse bambus-tauge hverken raadner eller op-

flosses, slig som tilfældet er med hamp eller bomuld, og vand og fugtighed gjør dem blot endnu mygere og seigere.

Længer oppe dreier floden atter af i ret vinkel, og her kommer man til de første stryg, Siau Lu Chio og Ta Lu Chio (»Det lille og det store hjortehorn«). Endnu høiere oppe ligger Ta Dung-strygene. Her gaar strøm-hvirvlerne med rivende fart, og passagen er vanskelig og farlig; undertiden indtræffer blandt andet sammenstød mellem to baade, hvoraf følgen som oftest er, at de knuses til splinter. Naar slæbe-tauget stundom hænger fast i klippestykker eller stene, maa

Europæisk koloni ved Ichang. — Kirkegaarden.

en af dragerne med reb om livet svømme ud i de fraadende bølger for atter at frigjøre det. Vrag ligger mange steds ophalet paa strandbredden.

Reiser man nogle kilometer længer, kommer man til et sted, hvor fjeldene viger tilbage og giver plads for svagt skraanende lier. Her ligger landsbyen Tsin Tan, der er anlagt terrassevis opover fjeldsiden. Paa den anden og steilere side staar et tempel og nogle faa huse. Ret ud for landsbyen farer Jangtse-kiang brølende og sprøitende over en række klipper, hvor et brat fald i flod-sengen foraarsager Tsin Tan-strygene, den mest frygtede af alle flodens hindringer. Foruden vandets torden kan man her hver dag høre

trommernes bulder og slæbernes vilde opsang, medens baadene hænger skjælvende i strømmens hvirvler.

Landsbyen Tsin Tan har en smuk beliggenhed, og det er ganske interessant at iagttage livet der. Masser af kvinder og børn i røde, grønne og gule trøier gaber og stirrer forbausede paa de fremmede, som kommer dertil. Svin løber om over alt, og mændene stolprer op og ned ad de steile stier med kurve med kul og landmands-produkter paa ryggen.

Nedover floden gaar det paa de fleste steder med strygende fart langs de steile fjeld-skrænter. Ofte blir seilet fyldt af pludselige vindstød, der faar vandet til at boble og sprøite og frembringer hvirvler, som suger stævnen voldsomt ned og sender baaden tumlende nedad strømmen. Nedreisen ad den øvre del af Jangtse-kiang gaar forholdsvis let og hurtig for sig med baad; men dampskibene derimod er paa dette strøg ofte udsatte for forskjellige uheld, der kan volde lange forsinkelser.

Kapitalens udsigter.

(Efter **Charles A. Conant** i *Atlantic Monthly*).

Et spørsmaal, som i vore dage stadig mere og mere paatvinger sig ethvert civiliseret folk, er, hvor man i fremtiden skal finde markeder for en produktiv anbringelse af sin opsparede kapital. Dette i forbindelse med diskussionen om de stadig mindre og mindre renter for fast kapital betegner en vigtig forandring i det økonomiske livs historie. Det er ikke første gang, at kapitalen har været altfor stor i forhold til den effektive trang til at faa den sundt anbragt, og at den derved har tvunget rentefoden ned til et minimum, som har foraarsaget tab og ængstelse blandt kapitalisterne. Den økonomiske historie kan opvise flere saadanne unaturlige forstoppelses-perioder, hvor det saa ud, som om der maatte gives kapitalen afløb, for at ikke den finansielle organisme skulde sprænges, og stats-socialismen træde istedenfor privat drift. Dette forhold har ved tidligere leiligheder reduceret rentefoden til det lavmaal, hvorpaa den har befundet sig i de senere aar. Men aldrig før har kapitalens ophobning været saa uhyre, og heller aldrig har saa mange millioner individer staaet overfor den kjendsgjerning, at deres faste kapital i høi grad maa forøges for at skaffe de gamle renter, og at selv den

kapital, som de har disponibel, vanskelig kan finde anbringelse i produktive foretagender.

Det store fremtids-spørsmaal med hensyn til den enorme ophobning af kapital, som vi er vidne til rundt omkring os, er dette, om den skal vedblive at trykke rentefoden ned til omtrent intet og samtidig skabe en saadan konkurrence om sikre anbringelser, at en stor del af verdens-kapitalen vil blive stjaalet af professionelle konsortie-startere og drukne i uproduktive foretagender. Den blotte reduktion af renten paa fast kapital er i sig selv et alvorligt socialt problem, uafhængig af faren ved usunde anbringelser og tab af kapital. Hvis det skulde blive praktisk umuligt for folk med liden fortjeneste at lægge tilside tilstrækkeligt for deres alderdom, i den tid de kunde arbeide, vilde den civiliserede verden staa overfor problemet, om ikke spare-systemet burde opgives, i det minste inden de arbeidende klasser, og alderdoms-understøttelsen helt udredes af den ordinære beskatning. Et saa moderat skridt som dette i retning af stats-socialisme — allerede godt paa vei i Tyskland og alvorlig diskuteret i Storbritannien — kunde for mange generationer forhindre overlæsselse af kapital, uden at rokke støtterne i det eksisterende sociale system.

Det er imidlertid betimeligt at spørge, om der ikke er udsigt til, at nye markeder i fremtiden kan aabnes for den opsparede kapital uden nogen rekonstruering af samfundet. Der kan muligens svares bekræftende for det nærmeste, ja endog for et saa langt tidsrum ind i fremtiden, som menneskelig forudseenhed kan gjennemtrænge. Disse nye markeder maatte i tilfælde sysselsætte betydelig mere opsparet kapital, end der kræves til simpelthen at bestride omkostningerne ved de nu eksisterende produktions-midler og de tilfældige forbedringer, som nu og da kræves. Det er ikke sandsynligt, at disse nye markeder kan være istand til at faa rentefoden til at stige i den nærmeste fremtid; men de kan muligens hindre den fra at gaa lavere ned. Den bekjendte franske stats-økonom Leroy Beaulieu har i en artikel i et fransk økonomisk tidsskrift for ikke længe siden gjort opmærksom paa, at der blev en stans i rentefodens synkning mellem aarene 1865, da damp begyndte at faa almindelig anvendelse som driv-kraft, og igjen efter den store ødelæggelse af kapital i den fransk-tyske krig. Men, siger han, »efter hver af disse afbrydelser havde rentefoden en tendens til at synke til et endnu lavere nivaa end hidtil, saa at, naar man har til udgangs-punkt de siste fem og tyve eller de siste halv hundred aar — aaret 1874 eller 1850 kan det noteres, at rentefoden er faldt betydelig, vistnok ikke i ret, men

i brudt linje, og at den aldrig nogensinde har været saa lav som i 1897«.

En grund til at tro, at der i den nærmeste fremtid kan findes markeder for kapitalen uden at gaa til en rekonstruktion af samfundet, er den kjendsgjerning, at lignende forstoppelses-perioder har fundet sted tidligere, men at de stadig er endt med, at der blev stillet krav om ny kapital paa grund af nye opfindelser eller nye territorie-erhvervelser. Paa denne maade kan verden vedblive at gaa gjennem mange aarhundreder med ophobning af kapital og overførelse af handels-hegemoniet til nye folk, uden at opgive den private eiendoms-institution, som synes at være saa vigtig for den individuelle ærgjerrighed og de nationale bestræbelser.

Ophobning af kapital sker nu saa meget hurtigere end for et kvart aarhundred siden, og verden er saa meget mere fuldstændig udstyret med maskiner, at der behøves noget mere end en ny opfindelse eller en betydningsfuld krig for at reise rentefoden til stadighed. Der er imidlertid adskillige ting, som tyder paa, at der aabner sig nye markeder, som kan sysselsætte overflødig kapital og give en moderat rente endnu i en god del ti-aar. En af disse er den stadig mere og mere almindelige anvendelse af elektricitet som bevægende kraft, en anden er anlæg af jernbaner gjennem uopdagede lande i Asien og Afrika, og endelig en tredje ting er forsyning af disse lande med nye maskiner. Disse nye markeder for kapitalen kan sluge mange millioner i de nærmeste ti—tyve aar.

En kapital-forstoppelse af alvorlige dimensioner truede verden mellem 1830 og 1850 som følge af den gunstige sociale orden og den stigende brug af arbeids-sparende maskiner i væve-industrien, som fulgte efter Napoleons-krigene. Der kom imidlertid pludselig adskillige store afløb for opsparet kapital. Det betydeligste var jernbane-bygningen, som krævede hundredevis af millioner, først i England og Frankrige, saa i Amerika og endelig i Syd-Europa, Syd-Amerika, Australien og Indien. Rentefoden steg under det stadige behov for disponibel kapital, og udsigterne til en heldig anbringelse af opsparede midler blev igjen gunstige baade for arbeideren og grossereren. Organisationen af kredit-systemet gjennem forskjellige slags bank-institutioner gav anledning til en produktiv anvendelse af de manges smaa og spredte spare-skillinger.

Den fuldstændige organisering af kredit-systemet og udviklingen af maskin-produktionen — begge to kan vi sætte til midten af aarhundredet — er de mægtige faktorer, som har tjent til at fremskynde stigningen af den disponible kapital. Maskin-produktionen har mang-

foldige gange fordoblet individets evne til at lægge op kapital, for saa vidt dette overhode lod sig gjøre med det ældre haand-arbeide. Bankerne i England og Frankrige, som havde staaet alene næsten helt ned til 1850, blev ved denne tid efterlignet næsten over hele Europa. Belgien fik sin national-bank; banker opstod i Spanien, Italien, rundt om i Sveits og over hele Tyskland. I England og Frankrige fik de gamle banker nye konkurrenter. Folks spare-skillinger, som før i tiden havde ligget paa kistebunden til ingen nytte, indtil rentetabet kanske gik op i et beløb, som var lige saa stort som selve kapitalen, blev nu under det nye system disponible ved talrige nye foretagender hjemme og ude. Den forøgelse af kapitalen, som derved skeede bare i løbet af et aar i modsætning til tidligere tiders langsomme opsparing, er saa uhyre, at det vanskelig lader sig udregne.

Det er ikke at undres over, at økonomiske kriser af den alvorligste slags har været resultatet af disse nye, aldeles forandrede forhold. Forbruget har langt fra holdt skridt med den forøgede produktion. Folk i beskedne stillinger med smaa midler, som for et aarhundred siden levede fra haanden til munden, er blet kapitalister og interessenter i jernbane-foretagender i Syd-Amerika, Asien og Afrika og konkurrerer med sønner af jødiske bankierer fra det forrige aarhundred i at byde paa stats-obligationer og industrielle værdipapirer paa verdens-børserne. Kapitalen kan bevares enten i guld, i forbrugs-varer eller i stadige bidrag til maskin-produktion — bygninger, redskaber og forbedringer o. s. v. At bevare kapitalen i guld er et tilbagelagt stadium, og opsparingen af forbrugs-varer praktiseres kun i den udstrækning, som det er nødvendigt for det øieblikkelige behov. Desto mægtigere har trangen vokset til at nedlægge kapitalen i alle de nye foretagender, som er blet en følge af de epoke-gjørende opfindelser paa alle omraader — veie, broer, jernbaner, havne, offentlige bygninger o. s. v. til velsignelse og gavn for det hele samfund. Men disse afløb har et øieblik ogsaa truet med at blive tilstoppet. Rentefoden er i ordnede samfund maalestokken for forholdet mellem kapital-forraadet og kapital-behovet, og denne rente har i de senere aar vist et stadig voksende forraad i forhold til behovet.

Opsparing af kapitalen i permanent form er blet i høi grad fremmet ved udstedelse af salgbare værdi-papirer. Disse har nemlig givet eiendommen i alle produktive foretagender en overførlig karakter, som har nærmet sig pengenes, fordi de, ligesom pengene, har etableret en fælles benævnelse, hvori saadanne værdier kunde udtrykkes og overføres. Saa længe nye produktive foretagender kan skabes

af aktie-selskaber, flyder den enkeltes kapital fra hans egne opsparede midler med lethed ind i de store kanaler af disponibel kapital. Det kan neppe være tvilsomt, at kapitalisterne gjennemsnitlig er intelligente nok til at indskyde sin kapital i produktive foretagender, snarere end i uproduktive, da det første jo er i deres egen velforstaaede interesse. Naar vi alligevel ser, at der startes saa mange tvilsomme konsortier, og at der tabes saa gigantisk i uproduktive øiemed, mens aktierne fluktuerer ustanselig op og ned, har vi ikke heri noget bevis for slyngelagtigheden i den menneskelige natur, men bare et bevis paa en overflod af opsparet kapital, som sigter over maalet, under bestræbelsen for at finde en nyttig og sikker anbringelse.

Et interessant bevis paa, at kapital-forraadet er blet saa umaadeligt, at det simpelt hen tynger paa sig selv uden spor af gavn for eierne, har vi i den konvertering af stats-, jernbane- og industriobligationer, som har fundet sted i Europa i løbet af de siste aar. Den franske stats-økonom Laveleye udtalte i 1892, at Europa gjennemsnitlig var istand til at anbringe mellem halvtredje og halvfjerde tusen millioner kroner i nye værdi-papirer om aaret. Fra 1886 til 1890 var der gjennemsnitlig udstedt nye værdi-papirer til et beløb af omkring 6000 millioner kroner, og Laveleye kom derfor til den slutning, at dette var en overdreven bevægelse, som vilde have til følge tab og likvideringer. Fra 1891 til og med 1895 faldt udstedelsen af nye værdi-papirer indenfor det maal, han havde opstillet for den europæiske kapitals fordøielses-evne; men i de tre følgende aar steg den atter paa en foruroligende maade. I 1896 beløb udstedelsen af nye værdi-papirer sig med et rundt tal til 6500 millioner kroner; i 1897 til 5700 millioner og i 1898 til 5600 millioner. De foretagne konverteringer kaster imidlertid det mest skjærende lys over problemet med de uforholdsmæssige kapitaler. Disse konverteringer beløb sig i 1894 til omkring 8000 millioner kroner, eller mere end det dobbelte af, hvad der var udstedt i nye værdi-papirer; i 1896 derimod beløb de sig til omkring 5000 millioner. Det mærkelige ved konverteringerne i 1894 er det faktum, at rente-besparelsen for aktie-udstederne udgjorde omkring 84 millioner kroner om aaret, og at denne besparelse var istand til at betale renten for alle nye udstedelser efter $2^1/_2$ pct. Med andre ord, den opsparede kapital, som i 1894 i Europa og andre civiliserede lande blev anvendt til indkjøb af nye værdi-papirer til et beløb af 3800 millioner kroner, blev opslugt uden at øge den indskudte kapitals produktive evne. Situationen i 1896 var ikke fuldt saa haabløs for indskyderne, men konverteringerne indsparede for

aktie-udstederne et beløb af 28 millioner kroner om aaret. Konverteringer af fem procents obligationer til fire procents i 1894 udgjorde med et rundt tal 2100 millioner kroner, og konverteringerne af fire og en halv procents obligationer til tre procents 4900 millioner kroner. De fleste obligationer af solvente stater og korporationer er blet reducerede til fire procent eller mindre, og deres vlrkelige værdi paa markedet for indskyderen har trods enkelte fluktuationer holdt sig omkring to og en halv procent.

Hvad de Forenede Stater angaar, har de forlængst naaet det overmaal af kapital, at de ikke er istand til at finde praktisk anvendelse for den hjemme i nye foretagender. Dette viser sig paa en iøinefaldende maade ved den hidsighed, der har været i det siste for at blive af med aktier i industrielle foretagender og hobe op ubenyttede fonds i bankerne.

Vi skal nu se paa de tre afløb, som vi tidligere har pegt paa, for den opsparede kapital og vise, hvor vigtigt det er, at den ikke indskrænker sig til at finde anvendelse bare i de store producerende lande. Disse tre afløb er: anvendelse af elektricitet som bevægende kraft, bygning af jernbaner i uudviklede lande og udstyring af saadanne lande med produktions- og kommunikations-midler af forskjelligt slags. Det er nødvendigt, at kapitalen faar fri indgang paa alle disse omraader, for at den ikke skal blive nødt til at tære paa sig selv uden øget forrentnings-evne, saaledes som det holder paa at blive tilfældet i de store kapitalistiske lande. Beskyttelses-tariffen er hidtil ikke bragt i anvendelse overfor kapitalen, og de lande, som trænger mest til udvikling, vil rimeligvis ikke af sit eget initiativ gaa med paa at stænge fremmed kapital ude. Ti kapitalen lige saa vel som handelen »følger flaget« i stor udstrækning, fordi den under sit eget lands eller under en anden civiliseret og ansvarlig stats flag finder den sikkerheds-garanti og respekt for kontrakter, som betinger rolige anbringelser og uforstyrret industriel og kommerciel vækst.

Anvendelsen af elektricitet som bevægende kraft vil rimeligvis sluge en svær kapital i løbet af de to nærmeste aar-tiere. Verdens jernbaner, som i 1894 beslaglagde en kapital paa omkring 121,000 millioner kroner, vil komme til at erstatte den del af deres kapital, som er nedlagt i lokomotiver med et nyt maskineri, som vil løbe op i mangfoldige millioner kroner. De elektriske sporveis-linjer spænder allerede i videre og videre omfang over Europa, og det er allerede en kjendt sag, at Pariser-udstillingen vil faa sin hoved-tiltrækning ved de forskjellige maader og modeller, hvorved elektricitet blir anvendt til fremstilling af bevægelse og kraft. Statistiken viste i begyndelsen

af 1898 her i Europa en elektrisk bane-længde paa 2289 kilometer med 4514 motorer. Tysklands almindelige elektriske kompani sysselsætter nu 12,000 personer og forøger i 1898 sit trafik-omraade med 329 kilometer og sine vogne fra 1343 til 1861. Kapital til disse foretagender er allerede skaffet tilveie uden mærkbar virkning paa det eksisterende kapital-forraad, som søger anbringelse. Men dette er bare begyndelsen, og mens forandringen fra damp til elektricitet vil komme gradvis og i nogen udstrækning vil blive dækket af indkomsterne ved jernbaner og fabriker, vil den kapital, som kræves i dette øiemed, blive sværere end ved nogen enkelt mekanisk forandring i den nuværende generations tid.

Jernbane-bygningen i endnu lukkede lande vil rimeligvis i løbet af kort tid komme til at naa en udstrækning og betydning, som neppe vil staa tilbage for det store udbrud af jernbane-bygningsaktivitet i tiden mellem 1850 og 1870. Dette fænomen ledede til oprettelsen af banker og aktie-selskaber og opslugte kapitalen saa hurtig, at det fik rentefoden til at stige betydelig over den procent, som var gjængs, da England tidlig i aarhundredet laante sin overflødige kapital til de nye stater i Syd-Amerika. Den trans-sibiriske jernbane, som er anlagt af den russiske regjering og allerede nærmer sig sin fuldendelse paa en strækning af 6,758 kilometer fra Uralbjergene til det Stille Hav, er pioneren blandt de inter-kontinentale linjer. Regjeringen havde til slutten af 1897 allerede anvendt paa den 714 millioner kroner. Konstruktionen af den trans-sahariske bane gjennem »den store ørken«, hvorved den franske provins Algier skal sammenknyttes med de franske kolonier i Central-Afrika, er en af de drømme, som de franske stats-økonomer og politikere omgaaes med, og som allerede staar i begreb med at blive realiseret. Engelskmændene i Ægypten og Syd-Afrika arbeider energisk for en linje »fra Kairo til Kap«, som næsten vil blive lige-saa lang som den trans-sibiriske og overgaa den ved vildheden i det landskab, som den faar at passere gjennem. Den tyrkiske regjering har givet koncessioner paa en linje fra Tripolis ved Middelhavet til den Persiske Bugt med sidelinjer ind i Persien. Herved vil veien mellem Brindisi i Syd-Italien og Bombay i hjertet af Indien forminskes med fem dage. Anlægget af denne linje vil muligens danne en virkningsfuld modvægt til den trans-sibiriske bane og gjøre det lettere for England at beskytte sit indiske rige mod russiske angreb nordenfra.

Kina holder paa at blive rent blokeret med jernbane-transportmidler. Det er resultatet af den kappestrid, som har været mellem England, Frankrige, Rusland og Tyskland om det privilegium at faa

sin kapital anbragt i disse store foretagender, og som har ledet til, at de næsten er kommet i krig for det politiske og kommercielle overtags skyld, der er en følge af dette privilegium. Af en statistik, som den prøissiske regjering nylig har udgivet, fremgaar det, at Asien — den største og mest befolkede af alle verdensdele — ikke har mere end 43,239 kilometer eller omtrent en sekstende-del af hele verdens jernbane-længde. I dette forhold foregaar der nu en hurtig forandring. En liste fra november 1898 over trafikerede og projekterede linjer i Kina viser, at 6 linjer staar under engelsk kontrol, 1 under engelsk-tysk, 1 under engelsk-italiensk, 2 under tysk, 4 under fransk, 1 under fransk-belgisk og 4 under russisk, deri iberegnet sidelinjerne til den trans-sibiriske. Konstruktionen af disse linjer vil lægge beslag paa mange millioner af britisk, tysk, fransk og amerikansk kapital og hjælpe til at forhale et yderligere fald af rentefoden. Det er imidlertid meget tvilsomt, om alle disse linjer vil vise sig indbringende med det samme, og om indskyderne ikke atter vil komme til at lide nogle af de tab, som de britiske kapital-anbringelser var udsat for i Syd-Amerika i 20-aarene, og som senere fulgte af spekulationer i amerikanske jernbaner, australske banker og i hypotek-obligationer ude i det fjerne vesten.

Rimeligvis vil de indskydere være best sikrede, som har en regjerings-garanti, støttet paa et offentligt laan, for renten af indskuddet, enten det specielle foretagende, som har ledet til laanets optagelse, viser sig at være en god forretning eller ikke. Et vigtigt spørsmaal for den nuværende politik i dens bestræbelser for at finde sikker anbringelse for den nationale kapital, er at faa de omraader, hvorpaa kapitalen skal anbringes, kontrolleret af ansvarlige regjeringer. Mange af de store laan til nye lande tidlig i aarhundredet og endog helt ned til for ganske nyligt, som for eksempel laanene til Argentina og Haiti, er væsentlig gjort til revolutionære regjeringer, hvor ukyndig økonomi, officiel korruption og værdiløs papir-mynt har ødelagt forretnings-livet og skræmt fremmed kapital væk. En ny tidsalder aabner sig for saadanne kapital-anbringelser under beskyttelse af ansvarlige magter, hvad enten dissse selv giver en direkte garanti for renten, eller man stoler paa regjerings-evnen hos mænd af den angelsaksiske eller andre europæiske racer, som indirekte øver kontrol over det beskyttede lands finanser. De europæiske magter har allerede interveneret paa denne maade i Ægypten og Grækenland og skabt kontrol-myndigheder, som skal paase, at skatterne blir hæderlig opkrævede, at renten paa den offentlige gjæld blir betalt, og at de beløb, som kommer ind, blir anvendt overens-stemmende med

sit øiemed og ikke gaar i lommen paa uærlige embedsmænd. Overfor sine egne kolonier verden rundt vil England antagelig komme til at følge den praksis, at regjeringen hjemme i moderlandet garanterer de laan, kolonierne trænger for sine specielle behov. En lov herom vil med det aller første bli bragt i forslag. Alle disse planer har det træk fælles, at der bag dem staar en stor civiliseret stat, istand til at beskytte sine borgeres interesser ved vaaben-magt, og villig til at gjøre det, om saa kræves. Eventyrernes og de financielle fribytteres tid nærmer sig sin ende i Europa, Afrika og Asien, og det kan muligens blive de Forenede Staters mission at gjøre ende paa den ogsaa i det spanske Amerika.

Kun ved en fast haand hos de ansvarlige, styrende regjeringer, kan de tropiske, uudviklede lande sikres en varig uafbrudt fremgang. Denne pligt, som er paalagt de overlegne racer, om ikke af den moralske orden, saa dog af begivenhedernes gang, giver anledning til at absorbere den overflødige kapital, som ikke medgaar til det daglige behov under den nu eksisterende sociale orden. Det er til ingen nytte at paastaa, at kapitalen kunde anvendes paa en produktiv maade hjemme under de nu eksisterende betingelser. Den kunde anvendes saaledes, hvis spare-systemet blev indskrænket, og de penge, som nu anvendes til aktier og lignende, blev anvendt til indkjøb af forbrugeligt gods. Men en saadan forandring i de styrende racers optræden betyder en forkastelse af fem aarhundreders civilisatoriske lærdom; det betyder en alvorlig modifikation af den nuværende sociale orden og adoptering af alderdoms-forsørgelse og andre eksperimenter for at anvende resultaterne af den nuværende produktion paa forbruget, istedenfor at spare med fremtiden for øie.

De, som modsætter sig, at civiliserede lande skal intervenere i uciviliserede, argumenterer stadig, som om de, der holdt paa intervention, ikke forlangte andet end nye markeder for sine færdige produkter. Paa dette grundlag kommer de til den meget rigtige konklusion, at udstyringen af de nye lande med produktions-maskineri vil indsnevre de gamle landes marked med færdige produkter. Men dette er at sætte op og slaa ihjel en straamand. Fordelene for de gamle lande ved at kontrollere de nye ligger ikke hovedsagelig i, at de kan faa afløb for en øget produktion. Det er netop ved at undgaa nødvendigheden af stadig at oprette ensartede fabrikationssteder, ved et eller andet sted at finde en mark for nye erhvervsgrene, heri iberegnet ikke bare konkurrerende maskineri, men ogsaa handelens brede veie — jernbaner, kanaler og forbedrede havne —

det er ved disse midler, at de kapital-stærke lande søger et afløb for sin overflod udenfor sine egne grænser.

Det spørsmaal kan naturlig gjøres — og er ogsaa blet gjort — om ikke dette krav paa nye lande for den opsparede kapital kan bringe menneskeheden til et stup, saa snart Afrika og Asien er kapitaliseret ved den overordentlig hurtige proces, som har mærket kapitaliseringen af Rusland og det vestlige Tyskland. Dette spørsmaal peger for langt ud i fremtiden til, at der kan gives noget tydeligt svar paa det. Det er imidlertid ikke nogen nødvendig følge af den overflod paa kapital, som synes at eksistere idag, at der ikke i en anden generation kan opstaa betingelser, som vil hidføre en revolution i produktions-vilkaarene. Det tør muligvis antydes — skjønt vi indrømmer, at det er at trænge ind paa det fantastiskes omraade — at der, naar hele den del af jorden, som er istand til at livnære menneskene, blir beslaglagt i forhold til befolkningen, vil opstaa betydelige krav paa kapital til produktion af fødemidler paa kemisk vei. Fremragende kemikere drømmer allerede om en tidsalder, da kemien vil banlyse jordbruget fra gaard og grund, og da jordens indre hede og solens varme vil blive anvendt til at erstatte den kraft, som man nu faar af den hurtig svindende kul-forsyning.

Den nuværende generation kan ikke befatte sig med disse problemer og er heller ikke nødt til det. Saa langt ind i verdenshistorien som til vore dage har mekaniske opfindelser, kemiske opdagelser og udviklingen af pengenes og kreditens mekanisme holdt skridt med det menneskelige samfunds bydende behov. Opfindelser og opdagelser, som endnu ikke trænges, møder en uopmærksom verden. Opfinderne og opdagerne gaar ubemærket til sin grav, og det er først forbeholdt senere generationer at yde dem retfærdighed. Den nuværende generation kan blot betragte de foreliggende problemer og møde de krav, som stilles af den nuværende sociale orden. Disse krav gaar ud paa at udstyre hele verden med evne til at producere, med kommunikations-midler og bytte-midler, som vil bringe de nu uudviklede dele i nivaa med de mere fremskredne paa livets forskjellige omraader. Dette er den mission, som idag paahviler de store civiliserede stater. De stater, som frygtsomt trækker sig tilbage for denne konkurrence med mægtige rivaler enten paa grund af feil ved sit eget politiske system eller af mangel paa praktisk energi, dømmer sig selv til undergang. Det vil gaa dem, som det er gaaet de dekadente lande Persien, Tyrkiet og Spanien — engang verdens herrer, men nu overfløiede af de nordlige racers mere overlegne energi og indsigt.

Samliv hos fiske.

(Efter *Prometheus*).

Naar man betragter dyre-livet i havet, minder det i mange henseender om eventyrets slaraffen-land. Duerne flyver (om ikke netop stegte) i munden paa havets beboere, ligesom i eventyret. Overalt svømmer der nemlig nærings-stoffe omkring, og denne omstændighed gjør det muligt for mange lavt-staaende dyr at sætte sig fast flokkevis paa bestemte steder og bare lukke munden op for at faa den nødvendige næring. Svampe, koraller, polyper, mos-dyr, muslinger, sjø-liljer, krebse og andre dyr vokser fast paa stene og klipper og fører et ligesaa roligt liv som planterne paa marken, hvem de ikke sjelden ligner. Dernede i dybet findes der hverken regn- eller tørke-tid, vinter eller sommer, is og sne er ukjendte ting, og for den reiselystne danner hverken floder eller fjelde hemmende skranker. Der maatte, kort sagt, kunne føres et rent slaraffenliv dernede, hvis der ikke ogsaa der gaves kampe og farer. Havdybet har imidlertid ogsaa sine glubske rovdyr, som forbitrer tilværelsen og gjør livet for de værgeløse usikkert og farefuldt.

Mod de store, griske rovdyr har de svagere væsener bare et eneste middel til forsvar, nemlig sammenslutning. Dette middel lader sig saa meget lettere anvende af hav-organismer, som der under deres specielle livsbetingelser ikke eksisterer nogen egentlig kamp om brødet. De dyr, som lever af mikroskopiske planter og dyr, der overalt i mængdevis føres rundt af strømmene, kommer aldrig i nogen egentlig konkurrence med hinanden om den nødvendige næring. Derved blir det let at forstaa, hvorledes tusener af individer kan leve rolig og fredelig side om side som f. eks. paa østers-bankerne og paa koral-revene. Undertiden ser man ogsaa dyr af meget forskjellige slags søge sammen til gjensidig nytte og beskyttelse, og det er om denne slags foreteelser her væsentlig skal meddeles.

Meget eftertragtede forbunds-fæller er dyr af de tarmløses række paa grund af de nesle-traade, som disse dyr er i besiddelse af, og hvormed de holder endog temmelig betydelige dyr i respektfuld afstand. Til disse nesle-dyr hører polyper, koraller, sjø-anemoner og manæter. Vi skal her ikke nærmere opholde os ved eremit-krebsen, hvis laante skal ofte er besat med sjø-anemoner, og som til gjengjæld for ydet beskyttelse villig deler med dem af sit bytte; ikke heller ved krabberne, hvis hele rygskjold undertiden er besat med polyper,

og som finder sig i selv at have sine klo-sakse besat med disse brændende dyr. Det er her væsentlig *fiskenes* samliv med andre dyr, det gjælder.

Koral-bankerne huser en fauna af smaa fiske, der oftest udmærker sig ved meget brogede farver, og som i disse undersjøiske plante-bed forsvinder ligesom sommerfuglene blandt de mange blomsterkimer. I det Røde Hav fandt Keller forskjellige koraller omsværmet af smaa fiske, der oftest tilhørte slægten *chaetoden*, og som ved den minste foruroligelse søgte skjul mellem koral-stokkernes grene, hvor de formelig klamrede sig fast. Naar en dykker bryder en saadan koralstok af, hænder det ikke sjelden, at den indeholder 15—20 af disse fiske. Om de gjør korallerne nogen gjentjeneste for den sikkerhed, de nyder, kunde Keller ikke opdage, men sandsynligvis er dette tilfældet, da koral-dyrene vel ellers vilde bruge sine gift-traade imod dem.

Andre smaa fiske er endnu modigere. De begiver sig saa at sige lige ind i løvens aabne gab, nemlig ind i munden og mellem fang-armene paa de ofte kjæmpemæssige, enlige koraldyr, der er kjendt under navnene sjø-roser og sjø-anemoner. Disse dyr har en udmærket fordøielse og nøier sig, naar anledning gives, ikke netop med smaa biter. Men en del smaa fiske, som søger skjul i deres rummelige tarm-hule, tilføier de ingen skade. Saville-Kent fandt paa kysten af Australien saadanne sjø-roser, som maalte over 60 cm. i tværmaal, og i deres tarmhule var der regelmæssig flere smaafiske (af slægten *amphiprion*), som lod sig de store dyrs mave-indhold smage. Saasnart man forstyrrer en af disse sjø-anemoner, styrter straks et par af disse vakre, livlig farvede fiske ud for at se, hvad der er paa færde. Som oftest smutter de atter straks ned igjen i sit sikre, gjæstfrie skjul. Sluiter iagttog i bugten ved Batavia en noget mindre sjø-rose, som lod en del lignende fiske opholde sig mellem sine talrige fangarme, og som uden at generes lod dem spise med af sin næring. Satte Sluiter nogle af disse fiske uden en sjørose til beskyttelse ind i et akvarium med andre fiske, blev de straks forfulgt og opspist. Fik de derimod en sjø-rose med sig i akvariet, kunde de holdes levende i en tid af seks maaneder.

Endog i nærheden af de graadige manæter, som efter flere forskeres iagttagelser ikke sjelden gjør direkte jagt paa fiske, hvis rester man kan finde i deres tarmhule, kan man finde enkelte fiske (f. eks. *caraux*-arten), der ikke lammes af nesle-traadene og ikke spises. Naar om høsten den skjønne *Cotylorhiza tuberculata* viser sig ved Middelhavets overflade, ser man unge eksemplarer af *Caraux*

trachurus lege lystig omkring mellem dens farlige fang-traade. Ved de europæiske Atlanterhavs-kyster ser man helt op til Nordsjøen, men hyppigst ved Normandie, en anden manæt seile afsted omgivet af et helt stim af unge karangider, som ved den ringeste fare søger tilflugt under manætens svømme-klokke. Det synes at være et ganske eiendommeligt instinkt, som bringer disse fiske til at søge beskyttelse hos forskjellige manæter istedenfor hos sine forældre eller slægtninge, og før forholdet var rigtig opklaret, mente man ogsaa, at disse fiske opsøgte manæterne for at nære sig af dens fangarme, hvorfor en Middelhavs-fisk meget urigtig har faaet tilnavnet manætslugeren.

En anden gruppe fiske, de saakaldte slange-aal (*fierasfer*), søger tilflugt i det indre af forskjellige pighudede dyr. Den almindeligste art i Middelhavet, *fierasfer acus*, lever i det indre af forskjellige sjøpølser eller holothurier. Har man fanget et saadant dyr og sætter det i et saltvands-akvarium, smutter en eller flere slange-aal ud af dets legeme og svømmer frit om i vandet. Men søger man at fange dem, saa smyger de baglængs, med den naaletynde hale foran, atter ind i sjøpølsens tarm-aabning, hvor de sandsynligvis kun søger beskyttelse og et sikkert hvilested. Og de følsomme sjøpølser, som er saa ømfindtlige, at de ofte ved forholdsvis ringe berøring »kaster op« sine indvolde, synes slet ikke at generes af disse fiske, der er næsten ligesaa lange som dem selv. En anden art slange-aal har tilhold inde i kroppen paa en armløs sjø-stjerne — som om den havde paa det rene, at sjøpølser og sjøstjerner virkelig er søskend-barn.

Den lille vakre *rhodeus amara*, som holder til i klare vandløb og ligner en karpe, synes at have taget gjøgen til forbillede ved sin yngel-pleie. Den overtræffer imidlertid langt sin læremester, idet den ikke nøier sig med at anbringe et enkelt æg hist og her, men sætter hele hobe af æg bort til udrugning hos den bekjendte maler-musling. I lege-tiden ser man paa hunfiskens legeme et flere centimeter langt læggerør stikke frem, og hanfisken, som paa denne tid straaler i de prægtigste regnbue-farver, er hunnen behjælpelig med at opspore en aaben maler-musling. Naar dette er lykkedes, fører hunnen sit læggerør ind i muslingens gjæller og anbringer æggene der, ikke sjelden op til 40 stykker i en eneste musling. Paa dette sted udvikles æg, og de unge fiske forlader ikke sit skjulested, før de er omtrent fuldt udviklede. Den farligste periode af deres liv er da over, og muslingen har gratis skaffet den husly, friskt vand og frisk luft. Dette eksempel paa *kommensualisme* (livs-fællesskab) streifer næsten ind paa snylterforholdet; dog finder man hos de ægte fiske, naar enkelte rund-

mundede undtages, ligesaa lidet som hos de øvrige hvirveldyr, noget tilfælde af virkeligt snylterliv. Maler-muslingen tager forresten sin mon igjen. Ligesom dam-muslingen lader den nemlig sine unger fæste sig til huden af fiske, hvor de gjennemgaar en del af sin udvikling.

Nogle af de her behandlede tilfælde minder allerede til en vis grad om et andet, hyppigt forhold i fiskenes liv, som Marshall i nyere tid har givet navnet reise-fællesskab eller *kommigratorisme*. Det er i dette tilfælde ikke beskyttelse eller næring, de stærkere har at byde de svagere, men sikker og letvint befordring. En fisk, som svømmer langsomt og holder daarlig ud, vil naturligvis være vel hjulpen, naar den kan faa »hænge paa« med en stærkere og mere hurtigsvømmende. Mest bekjendte af denne slags fiske er de saakaldte suge-fiske, der tilhører makrel-slægten. Den forreste ryg-finne er omdannet til en suge-skive, der dækker oversiden af hodet, og med dette apparat kan fisken fæste sig saa fast, at den kun med vanskelighed kan rives løs. Suge-fiskene, som er fra 3 til 12 dm. lange, er daarlige svømmere og fæster sig derfor til haier, delfiner, hav-skildpadder og lignende dyr eller til bunden af skibe for paa den maade hurtig og letvint at føres afsted. Egentlige snyltere kan man vel ikke kalde dem, da de i det høieste nøier sig med at opsnappe de smuler, der falder af, naar deres befordrere holder maaltid.

De gamle, som ikke kjendte noget til luft-trykkets virkninger, var meget forbausede over denne hemmelighedsfulde fast-sugning. Da fisken ikke kunde rives løs, havde den det i sin magt, mente man, naar den fandt for godt, at holde skibet fast, saa det ikke kom af flekken. Herfra skriver sig dens græske og latinske navne: *echeneis*, *remora*, *mora* o. s. v. Skibs-bygmestre og matroser gjorde denne lille fisk til syndebuk, naar fartøiet seilede for langsomt eller slet ikke kom afsted. Der blev da gjerne ved første givne leilighed sendt en dykker ned for at finde misdæderen, og dette lykkedes heller ikke sjelden — en omstændighed, som naturligvis bare tjente til at befæste overtroen. De gamle græske og romerske forfattere, især Plinius og Oppian, har deklameret vidt og bredt om den lille fisks utrolige kræfter, og mangen læser vil maaske smile lunt ved at høre en del af det oratoriske mesterstykke, som den lille, forhærdede synder har givet Plinius anledning til at forfatte:

»Hvad er vel vældigere,« saa begyndte han, »end havets bølger, hvirvelvinden og stormen? Og dog formaar alt dette intet mod en liden fisk, som man kalder skibs-holderen. Lad vindene blæse, lad stormene rase, for denne lille skabning maa de give tabt. Den befaler og se! de uhyre kræfter er som lammede, og skibene staar

stille over afgrunden! Noget saadant kan de stærkeste fortøininger og de sværeste ankere ikke udrette. Den lille fisk binder elementernes magt og tæmmer deres raseri uden det minste besvær. Den gjør nemlig intet andet end at hænge sig fast ved skibet. Mod de frygtelige elementer seirer den uden kamp, det behøves nemlig kun, at den forbyder skibet at forlade sin plads. Hvorledes udruster ikke menneskene flaader med taarne paa for paa bølgerne at kunne kjæmpe fra mure ligesom paa fastlandet. Men hvor ynkelig synes ikke disse med jern og kobber beslaaede svømmende borge, maar man betænker, at en liden, ikke mere end en halv fod lang fisk kan holde dem fast og byde dem at staa stille! I slaget ved Actium skal en saadan liden fisk have holdt fast Antonius's admiral-skib og hindret ham i at mønstre sin flaade og opildne sine mænd til kampen. Han var tilsist nødt til at bestige et andet skib. Ogsaa i mine dage har det hændt, at en skibs-holder har stanset et skib, nemlig keiser Cajus's (Caligulas), da han for fra Astura til Antium. Man ser heraf, at fisken ogsaa bringer forbud om fremtidige begivenheder, ti keiseren vendte for siste gang tilbage til Rom og blev der dræbt af sine egne mænds vaaben. Keiser-skibet var dengang det eneste, som ikke kunde komme af flekken. Der sprang straks folk ud fra skibet og søgte efter aarsagen. De fandt den lille fisk, som havde hængt sig fast ved styre-aaren, og viste den til Cajus, som ærgrede sig over, at et saadant lidet dyr skulde kunne stanse ham, naar han havde 400 roere at byde over. Hvad der især undrede ham, var imidlertid, at fisken havde kunnet holde skibet fast, saa længe den hang fastsuget ved det, men intet kunde udrette, saa snart den var bragt ombord.«

Aabenbart var »skibs-holderen« en bekvem syndebuk for roerne, hvis liv den i denne affære med Caligula sandsynligvis ogsaa reddede, og Plutarch bemærker meget forstandig, at suge-fisken vil ikke kunne forminske skibenes hastighed paa anden maade end ved at »strege« i vandet. Folk i almindelighed tillagde ikke desto mindre ogsaa den tørrede eller saltede sugefisk visse overnaturlige kræfter, saaledes i kjærligheds-affærer, ved rets-stridigheder, i tilfælde af altfor tidlig fødsel og lignende. Trebius Niger foreslog at anvende »magnetfisken« for at skaffe tilbage penge-stykker, som var tabt i dybe brønde, og en lignende ide har de fleste kysters naturfolk ikke alene havt, men ogsaa bragt til praktisk anvendelse, idet de anvender sugefisken som fangstredskab.

Allerede Kolumbus fortæller om, hvorledes beboerne af koraløerne i nærheden af Kuba anvender suge-fisken til at fange hav-skild-

padder og fisk med. Petrus Martyr sammenligner i en bog, der er trykt i 1532, brugen af suge-fiske med vort brug af jagthunde. I sin indianske naturhistorie (Sevilla 1535) meddeler de Oviedo endnu nøiagtigere enkeltheder. Han fortæller, at indianerne fanger disse fiske som unger og opbevarer dem i saltvands-akvarier for altid at have dem færdige til brug. Naar den skal bruges, bindes der et langt snøre om sporen paa suge-fisken, indianeren holder den i den ene haand, kjærtegner den med den anden og formaner den til at være modig. Den største fisk, den træffer i sjøen, skal den fæste sig til. Derpaa slippes den ud i vandet for at begynde sin jagt.

Med stor forbauselse iagttog Dampier og Commerson en lignende brug af suge-fisken paa østkysten af Afrika, nemlig i Natal og Mosambique, ligesom ogsaa paa øen Madagaskar — hos folk, som tidligere sikkert ikke havde været i samkvem med hinanden. »Man fæster,« fortæller Lacépède efter Commersons beretning i sin »Fiskenes naturhistorie«, »en ring om halen paa en suge-fisk *(naucrates)* og til denne ring en lang snor. Derpaa anbringes fisken i et kar med sjøvand, som tages med ombord paa fisker-baaden, og de indfødte ror til de steder, hvor de venter at træffe hav-skildpadder. Disse har for vane at drive omkring sovende paa overfladen, men deres søvn er saa let, at den letteste baad ikke vilde kunne nærme sig den uden at vække den, hvorpaa de skyndsomt tager flugten. Suge-fisken derimod skræmmer den ikke med sine bevægelser. Fisken, som tror sig fri, søger at undslippe i alle retninger. Den bevæger sig uafladelig frem og tilbage i den cirkel, som tauget anviser den, for at finde et hvile- eller fæstepunkt og finder endelig dette i panseret paa den sovende skildpadde, som den fæster sig til med sin suge-skive. Naar fiskeren mærker, at suge-fisken er kommen til ro, kan han forsigtig hale skildpadden til sig.«

Nogle overkloge zoologer i vore dage har tvilet paa denne beretning og erklæret den for løst folke-snak, men i nyere tid har talrige reisende iagttaget denne fangst-maade, deriblandt A. C. Hadden paa Torsdags-øen, Sclater i Zanzibar, Lisig Roth paa Kuba og Wyatt Gill ved Torres-strædet. Det staar altsaa fast, hvad Humboldt sagde om denne over hele verden udbredte fisker-list: »Hos folke-stammer, som ingen sammenhæng har med hinanden, frembringer bekjendtskab med dyrenes vaner og fælles behov ogsaa fælles jagt-kneb.«

Suge-fiskene udviser ogsaa den eiendommelighed, at de i modsætning til alle andre fiske, er mørkere paa bugen end paa rygsiden. Dette var allerede paafaldende for Kolumbus's spanske ledsagere, som kaldte fisken *Reves* ɔ: den omvendte, fordi man i førstningen

forvekslede ryg- og bug-side. Naar man kommer ihu, at dette dyr oftest vender ryggen ind mod den gjenstand, hvortil den har fæstet sig, men bugen mod beskueren, forekommer forholdet en imidlertid ganske naturligt.

Et i visse maader omvendt tilfælde kjender man i de nordiske have i den saakaldte sjøhare eller stenbider (*cyclopterus lumpus*), hos hvem bugfinnerne er sammenvoksede og danner en suge-skive. Med dette apparat kan den fæste sig saa godt, at Pennant kunde løfte et fyldt vandspand ved denne suge-skives hjælp. Fisken sætter sig paa ryggen af krabber og fiske og agerer kavalerist, ja, det hænder undertiden, at den bidske sjø-ulv maa spille ridehest for stenbideren. Allerede ungerne skal gjøre sig suge-apparatet nyttigt, idet de dermed fæster sig til ryggen paa hanfisken, som i den første tid drager omsorg for dem.

Det aller mærkeligste tilfælde af kommigratorisme frembyder formentlig piloten eller lods-fisken (*naucrates ductor*), som ledsager haier, hvaler og skibe, og som ved at svømme foran ligesom viser dem veien. Dens gamle navne er alle afledede heraf; benævnelser som *pompilus*, *nautilus*, *hegemon*, *naucrates* o. s. v. hentyder paa dens evne til at føre skibe. De gamle havde to slags fabler om denne fisk. Ifølge den ene version havde lods-fisken til opgave at vise halv-blinde hvaler veien, saa de ikke rendte sig fast paa sandbanker eller udgrunde strandbredder. Man pleiede derfor at sige om strandede hvaler, at de havde mistet sin fører. Til tak for dens tjenester fortærede hvalen den ikke, men gjemte den i sit gab, for at den kunde sove i sikkerhed. Den anden version gik ud paa, at lods-fisken skulde vise sjøfarerne landets nærhed, idet de efter uafladelig at have fulgt fartøiet, saa længe det var i rum sjø, forlod det, naar det nærmede sig land. Disse fiske hadede nemlig fastlandet.

Disse fabler indeholder nogle korn af sandhed. Lods-fisken følger skibene sammen med haierne; de tumler sig uden frygt lige foran sine følgesvendes frygtelige gab og synes virkelig tildels at være disse store, graadige dyr til nytte. Hertil kommer maaske endnu den iagttagelse, at en art suge-fisk fæster sig i munden paa visse rokker. Commerson bemærker, at man maaske, ligesom i Jonas-sagnet, har forvekslet hval med hai, og at der mellem haierne og lods-fisken faktisk bestaar et venskabs-forhold. Den lille, sølvgraa fisk med mørke tværstriber forulempes virkelig ikke af sin graadige kamerat. Jeg har altid holdt fortællingen om hai-fiskens lods for en fabel, siger Commerson, men mine egne øine har overbevist mig, saa jeg ikke længer kan tvile paa fortællingens rigtighed.

At disse piloter fortærer de smuler, som haien lader falde, er rimeligt; mindre forstaaeligt er det, at haien ikke sluger de næsvise smaa fiske, der altid vimser den om munden. Jeg har ofte seet, hvorledes en lods-fisk svømmer hen til et udkastet stykke flesk og derefter vendte tilbage til haien, som saa selv indfandt sig. Fanger man en hai, følger lods-fiskene efter den, indtil man heiser den ombord, og først da forsvinder de. Finder de ingen ny hai, til hvem de kan slutte sig, holder de sig til skibet, som de følger i flere dage, indtil de atter træffer en ny reise-kamerat. Bennet tilføier, at man kun ved at fange en hai har anledning til at bemægtige sig en af de sky og behændige lods-fiske, som ellers ikke lader sig fange.

Man har paastaaet, at lods-fisken ernærede sig af haiens ekskrementer og af de talrige snyltere paa dens hud, og at dette var grunden til dyrenes uadskillelighed. Andre iagttagere fandt imidlertid rester af smaafiske i lods-fiskens mave. Det maa altsaa først og fremst være den beskyttelse, haien yder, som bringer lods-fisken i dens nærhed. Det er altsaa et ganske lignende forhold som hos de fiske, der har sit tilhold i nærheden af koraller, sjø-roser og manæter. Paa den anden side ved lods-fisken aabenbart at skaffe sig haiens venskab ved at opspore bytte for den og maaske ved at yde den andre tjenester. »Paa reisen til Ægypten«, fortæller Geoffroy St. Hillaire, »kom under vindstille en hai svømmende hen til skibet; den var ledsaget af to lods-fiske, som altid holdt sig i bestemt afstand. De omkredsede flere gange fartøiet og syntes, da de intet fandt, at bemøie sig med at faa haien videre. I dette øieblik kastede en matros ud en stærk krog med et stykke flæsk som agn. Fiskene var allerede temmelig langt borte, men lods-fiskene havde formodentlig hørt støien, svømmede til, undersøgte agnet og vendte derpaa tilbage til sin hai, som i mellemtiden havde moret sig med kolbøtter i vand-skorpen. Haien gjorde straks helt om, fulgtes af sine to ledsagere lige hen til flæske-stykket, bed til og blev heist ombord. To timer efter fangede man ogsaa en af lods-fiskene, som endnu ikke havde forladt skibet.«

Der kan vel neppe være nogen tvil om, at haien virkelig under sine smaa, tjenstvillige venner en del af byttet og ikke bare sparer dem, fordi de er for behændige til at lade sig fange. I mange andre tilfælde sker der ialfald en virkelig deling af byttet, og det er jo bare rimeligt og naturligt, at det største og stærkeste dyr ved denne deling tager bror-parten. *P. E.*

Baadsmandens vagt.

(Oversat af Aagot Holst).

Kaptein Polson sad i sin koselige dagligstue og smilte velvilligt til sin datter og søster. Hans skib laa efter atten maaneders fravær for anker igjen i den lille havn ved Barborough, og kapteinen var endnu i den godmodige, nedladende stemning, der bestandig prægede ham efter hjemkomsten fra lang-reis.

»Der er vel ikke noget nyt denne gang, kan jeg tænke,« bemærkede han efter at have døiet en langtrukken beretning om nogle overordentlig uinteressante tildragelser.

»Aa nei, ikke stort,« svarede hans søster Jane og saa nervøst paa bror-datteren. »Unge Metcalfe er gaaet i kompani med sin far.«

»Lad mig slippe at høre om slige haier,« sagde kapteinen og blev ganske rød. »Snak heller om skikkelige folk.«

»Joe Lewis har siddet paa vand og brød en maaned for tyveri,« bemærkede miss Polson ydmygt. »Mrs. Purton har faaet tvillinger -- nogle lubne, søde smaa tingester! Den ene har hun opkaldt efter dig, Polson. Den mest forslugne af dem.«

»Nogen dødsfald?« spurte kapteinen kort, og saa mistænksomt paa den uskyldige dame.

»Stakkels gamle Jasper Wheeler er gaaet bort,« sagde hans søster. »Han gjorde sig saa fortrolig med tanken paa døden. Han laante penge nok til at faa en af de fine doktorer fra London hid, og da han hørte, der ikke var noget haab, sagde han, han stundede efter døden og bare var lei over, at han ikke kunde tage alle sine kjære med sig. Mary Hersson har giftet sig med Jack Draper, og det skal lyses tredje gang for unge Metcalfe paa søndag.

»Jeg haaber inderlig, han faar en sand drage,« sagde den hevngjerrige skipper. »Hvem er det, han skal gifte sig med? Det er vel en liden dompap, kan jeg tænke, men folk burde nu advare hende alligevel!«

»Jeg tror, det er rent galt at lægge sig op i andres kjærligheds-historier,« sagde hans datter Chrissie og rystede viseligt paa hodet.

»Nei jasaa,« bemærkede kapteinen og maalte hende med øinene, — »tror du det, vennen min. Du er vel begyndt at grunde paa sligt, siden du tog dig til at sætte op haaret og gaa med lange kjoler.«

»Tante vilde gjerne fortælle dig noget,« sagde hans datter, idet hun reiste sig for at forlade værelset.

»Nei, slet ikke,« sagde miss Polson skyndsomt.

»Aa, det er lige saa godt, du gjør det,« mente Chrissie og gav hende et lidet puf, »vær nu rigtig sød, saa gaar jeg ovenpaa og laaser mig inde paa værelset mit.«

Kapteinens ansigt vidnede om en møisommelig undertrykt bevægelse, mens denne samtale stod paa. Han holdt strengt paa, at over-herredømmet fra ombord skulde udøves i privat-livet ogsaa, og ærgrede sig bare over, at han ikke kunde nytte samme udtryks-maade iland som tilsjøs. Dette tilskrev han i almindelighed sin mangel paa held.

»Sæt dig, Chrissie,« kommanderede han. »Sæt dig, Jane. Naa, frøken, hvad betyr alt dette?«

»Jeg vil nødig ud med det,« sagde Chrissie, og foldede hænderne i fanget. »Jeg ved, du blir sint. Du er saa urimelig!«

Kapteinen gloede stygt paa hende.

»Jeg skal gifte mig,« brast Chrissie pludselig ud, »med Jack Metcalfe! Nu ved du det. Saa du faar prøve paa at like ham. Han har lovet at prøve paa at like dig for min skyld.«

Kapteinen reiste sig til sin søsters forfærdelse og gik heftig op og ned ad gulvet med knyttede næver en stund.

»Hvis du bare var en gut,« sagde kapteinen tilslut og dumpede ned paa sin stol igjen, »saa ved jeg nok, hvad jeg skulde gjøre med dig!«

»Hvis jeg var gut,« sagde Chrissie, som havde mandet sig op til kampen, »saa vilde jeg naturligvis ikke bryde mig om at gifte mig med Jack. Vær nu ikke tøvet, far!«

»Jane,« sagde kapteinen med en stemme, som fik denne dame til at hoppe paa stolen, »hvad er egentlig din mening med dette?«

»Det er ikke min skyld,« begyndte miss Polson svagt. »Jeg sagde hende, hvorledes det vilde gaa. Det kom saadan lidt efter lidt; han begyndte med at beundre mine geranier, og jeg blev naturligvis ført bag lyset af det. Der er saa mange, som beundrer mine geranier, det kommer kanske deraf, at vinduet ligger mod syd — —«

»Tak, det er nok, Jane,« sagde kapteinen barskt. »Tager han bare ikke sagfører, skulde jeg gaa bort og knække nakken paa ham med en eneste gang. Chrissie er bare nitten aar, og nu skal hun tilsjøs et aar med mig. Kanske sjø-luften kunde gjøre hende klarere i hodet. Vi skal se, hvem der er herre i dette hus!«

»Jeg bryder mig ikke om at være herre i huset, det ved jeg,« sagde hans datter og tog et linlærreds vaaben op af lommen og rustede sig til handling. »Jeg kan ikke hjælpe for, at jeg liker folk. Tante liker ham ogsaa godt, gjør du ikke det, tante!«

»Jo,« svarede miss Polson tappert.

»Godt,« sagde ene-herskeren bestemt. »I skal til sjøs begge to!«

»Du gjør mig u-u-ulykkelig,« sagde Chrissie, og gjemte ansigtet i lommetørklædet.

»Du skal da blive mere ulykkelig, før jeg blir færdig med dig,« sagde kapteinen mørkt. »Det er sandt, jeg faar gaa bort og stoppe lysningen med en gang.«

Hans datter greb ham i armen, da han holdt paa at gaa ud og lagde ansigtet sit ind til ham. »Du gjør mig latterlig i alles øine,« hulkede hun.

»Desto hyggeligere blir det for dig at komme til sjøs,« sagde hendes far. »Græd ikke, saa hele ærmet blir vaadt, husk paa, jeg skal hen og snakke med en præst. Gaa ovenpaa og leg med dine dukker, og er du snil, skal jeg tage noget slikkeri med hjem til dig.« Han satte hatten paa, lukkede gade-døren med et smæld, og gik afsted til den nye præst for at sætte en stopper for sin datters ægteskabs-planer. Da han kom ud derfra, blev han opmærksom paa en ung mand paa den anden side af veien, der betragtede ham med øiensynlig forlegenhed.

»God aften, kaptein Polson,« sagde han og gik tvers over veien.

»Aa,« sagde kapteinen og stansede. „Jeg vilde gjerne tale med Dem. De vilde formodentlig gjerne gifte Dem med min datter, mens jeg var borte, for at undgaa kjedeligheder? Netop saa mandigt handlet, som jeg ventede mig af Dem. Jeg har stanset lysningen, og nu tager jeg hende med til sjøs. De faar se Dem om et andet sted, gutten min!«

»Uvenskabet er bare paa Deres side, kaptein,« sagde Metcalfe og blev rød.

»Uvenskab!« snøftede kapteinen. »De satte mig paa vidne-bænken og fik hele byen til at le af mig ved Deres elendige vittigheder; De var skyld i, at jeg tabte 500 pund, og saa kommer De her og vil prøve paa at kapre min datter, mens jeg er til sjøs. Uvenskab! Skulde en have hørt paa magen!«

»Det var en forretning,« indvendte den anden.

»Netop,« sagde kapteinen. »Og dette her er ogsaa en forretning. Min nemlig. Og jeg skal varetage den, det kan De bande paa. Den, som ler sist, ler best, heder det. Jeg vilde før se min datter i himlen end gift med en slig slyngel af en sagfører.«

»Da maatte De sandelig have en god kikkert,« svarede Metcalfe, som begyndte at blive ærgerlig.

»Jeg bryr mig ikke om at kjække med Dem,“ sagde med kapteinen med stor værdighed efter en lang pause, hvorunder han forgjæves havde ledt efter et passende svar. »De tror, De er snu; men jeg ved en, som er snuere. De maa gjerne gifte Dem med min datter, — hvis De kan!«

Han vendte sig om paa hælen, negtede at høre mere og gik seirs-

bevidst hjem. Her tændte han piben, satte sig i en koselig lænestol og fortalte, hvad han havde oplevet. Chrissie tog tilflugt til lommetørklædet, — mere for virkningens end for brugens skyld, — men miss Polson, som var en ømhjertet skabning, fældte virkelige taarer. I begyndelsen sagde ikke kapteinen noget mod det. Det var en hyldest til hans magt; men da den ene begyndte at hulke lydeligere end den anden, blev han rasende og paabød taushed.

»Slig — skal — jeg — bære — mig — ad — hver — dag — ombord,« tudede Chrissie, »tænk, at gjøre os til nar paa den maade.«

»Ti stille,« tordnede kapteinen.

»Vi kan ikke,« snufsede miss Polson.

»Vi kan ikke, og vi vil ikke tie,« sagde Chrissie. »Det er det eneste, vi nu kan gjøre — du kan gjerne gaa ud og prøve at stanse noget andet, men du stanser aldrig vore taarer.«

Kapteinen fulgte raadet og gik sin vei. I billard-værelset paa hotellet hørte han adskilligt nyt, der gav ham noget at tænke paa, og som fik ham til at vende næsen hjemover, før han havde tænkt. En liden gruppe ved gadedøren brød op, da han nærmede sig sit hjem, og kapteinen fulgte sin datter og søster ind i dagligstuen, hvor han satte sig og betragtede dem med strenge blikke.

»Nei, jasaa, tænker du paa at reise til London og gifte dig, du vennen min?« spurte han til slut, uhyggelig blid. »Det skal vi se paa. Du skal ikke komme mig af øinene, før vi seiler, og fakker jeg denne elendige sagfører udenfor min gadedør igjen, slaar jeg ham ihjel, saa meget du ved det.«

I løbet af de følgende tre dage holdt kapteinen streng vagt over sin datter, og lod hende ikke komme udenfor døren, uden at han selv var med. Den tredje dags eftermiddag tilbragte han til sin egen store forbauselse i en kvinde-forening. Selskabet var ikke særlig imødekommende; flere af damerne gloede stygt paa snylte-gjæsten; og skjønt de kunde se, han slet ikke likte sig, gjorde de intet, for at han skulde komme til det heller. Han var meget tankefuld paa hjemveien, og den næste dag tog han sig en medhjælp i skikkelse af baadsmanden.

»Du skjønner vel, Tucker,« sluttede han, mens den ulykkelige sjømand krummede sig foran Chrissie, »at du aldrig maa slippe min datter af syne. Naar hun gaar ud, maa du følge med hende.«

»Javel,« sagde Tucker, »og hvis hun siger, jeg skal gaa hjem igjen, hvad skal jeg da gjøre?«

»Du er en tosk,« sagde kapteinen skarpt. »Det er det samme, hvad hun siger eller gjør; — med mindre du er i samme værelse som hende, maa du aldrig være mer end tre meter fra hende.«

»Sig fire da, kaptein,« sagde baadsmanden med brudt stemme.

»Tre,« gjentog kapteinen. »Og pas godt paa, for hun er listig. Det er alle kvindfolk; og hun kommer nok til at prøve, om hun kan narre dig. Jeg har faaet et nys om, hvad der er i gjære. Hvad der saa sker, maa du ikke vige fra hende.«

»Jeg skulde ønske, De kunde faa fat paa en anden mand, kaptein,« sagde Tucker ærbødigt. »Der er flere ombord, som jeg tror vilde like det noksaa godt «

»Du er den eneste, jeg kan stole paa,« sagde kapteinen kort. »Naar jeg siger noget til dig, ved jeg, du gjør det; — nu er det din vagt.«

Han gik nynnende sin vei. Chrissie tog en bog og satte sig, idet hun lod, som om hun ikke lagde mærke til den ulykkelige mand, der stod de foreskrevne tre meter fra hende og dreiede huen mellem fingrene.

»Jeg haaber, frøken, at De ikke tror, jeg har gjort noget for at faa denne post,« sagde baadsmanden, efter at han havde ventet taalmodig i tre kvarter.

»Nei,« sagde Chrissie uden at se op.

»Jeg gjør ikke andet end lystre ordre,« vedblev han. »Paa et eller andet vis raaker jeg bestandig ud for noget sligt. De skulde bare vide alle de abekatte, jeg har havt at passe paa! Aldrig har vi havt en eneste abekat ombord paa »Monarch«, uden at jeg skulde se efter den. Det har man igjen for at være paalidelig!«

»Javist,« sagde Chrissie, og lagde bogen væk. »Nu skal jeg ud i kjøkkenet, kom med, dada!«

»Nei, men frøken —« indvendte Tucker og blev rød.

»Jeg ved ikke, om Susan liker at have Dem i kjøkkenet,« sagde Chrissie eftertænksomt. »Men det blir nu Deres sag!«

Den ulykkelige sjømand fulgte sin vakre fange ud i kjøkkenet, og idet han lænede sig til dørstolpen, krympede han sig formelig under dets herskerindes frygtelige blik.

»Naa,« sagde Susan, der tog tingenes tilstand som en fornærmelse mod kvindekjønnet i sin almindelighed, »tør jeg spørge, om det er noget, De vil?«

»Kapteinens ordre,« mumlede Tucker svagt.

»Jeg er kaptein her,« sagde Susan og stillede sig foran ham med armene i siden.

»Og det har De ære af,« sagde baadsmanden og saa sig beundrende omkring.

»Er det Deres ønske, miss Chrissie, at denne garstaur af et mandfolk kommer trampende ind i mit kjøkken, som om han var hjemme her?« spurte den opbragte Susan.

»Jeg mente ikke at komme paa den maade,« sagde den forbausede Tucker. »Og jeg kan ikke hjælpe for, at jeg er lang.«

»Jeg bryder mig ikke om at have ham her,« sagde den unge dame, »hvorfor skulde jeg vel det?«

»Der kan De høre,« sagde Susan og pegte paa døren. »Gaa nu bare. Jeg vil ikke, folk skal sige, at De løber her i kjøkkenet efter mig.«

»Jeg er her efter kapteinens ordre,« sagde Tucker svagt. »Jeg bryder mig slet ikke om at være her, — langt fra det! Og hvad det angaar, at folk skulde sige, jeg løb her efter Dem, saa vilde de, som kjender mig, bare le af sligt.«

»Kunde jeg bare, saa skulde jeg give Dem et par gode ørefigen,« sagde Susan. »Det havde jeg slig inderlig god lyst til, og De maa gjerne fortælle kapteinen, at jeg sagde det! Snus-hane!«

Dette var første vagts første vers, og der var mange vers. For at gjøre det endda utriveligere, var han bundet til huset, da hans fange ikke ytrede noget ønske om at gaa ud, og da hverken hun eller tanten brød sig om at bringe ham til at underkaste sig deres vilje, blev dette et kjærligheds-arbeide for den virksomme Susan. Men han sveg ikke sin pligt, og den opirrede Chrissie, der stod i daglig forbindelse med Metcalfe gjennem sin trofaste pige, holdt næsten paa at fortvile.

Den fjerde dag begyndte Chrissie at bruge en anden fremgangsmaade lige over for sin vogter, og Susan maatte, meget mod sin vilje, dilte med. Chrissie smilte til ham, Susan kaldte ham mr. Tucker, og miss Polson gav ham et glas af sin beste vin. Fra at være en udstødt, blev han pludselig en fortrolig raadgiver. Miss Polson fortalte ham mange interessante smaa familie-begivenheder, og senere paa aftenen raadspurte hun ham om en slem forkjølelse, Chrissie havde faaet.

Han foreskrev et par deciliter varm linfrø-olje, men miss Polson holdt paa klorodyn. De kom nu til at snakke om dette lægemiddels dødbringende virkning, om man tog for meget deraf, og om den søvn, der sænkede sig over ofrene. Saa frygtelige var de ulykkes-tilfælder, der blev bragt paa tapetet, at da Chrissie en halv time efter, mens tanten og Susan var ude, tog frem en liden flaske med klorodyn, bønfaldt baadsmanden hende om at prøve et andet og mindre farligt middel.

»Tøv,« sagde Chrissie. »Jeg skal bare tage tyve draaber« — en—to—tre—fire — —«.

Pludselig kom det en hel liden strøm istedenfor enkelte draaber.

»Det er vel omtrent passeligt,« sagde Chrissie og holdt glasset op imod lyset.

»Det er mindst fem hundred!« sagde den rædsels-slagne Tucker. »Tag det ikke, frøken, hvad De end gjør, lad mig helde i for Dem!«

Hun bare vinkede, at han skulde gaa sin vei, og før han kunde hindre det, drak hun ud hele glassets indhold og satte sig igjen. Baadsmanden vogtede med uro paa hende, derefter tog han forsigtig flasken op og stavede sig gjennem anvisningen. Da han var færdig hermed, overraskede det ham ikke at se bogen falde ud af hænderne paa hende, mens øinene lukkede sig.

»Jeg vidste det,« sagde Tucker ganske sved af angst. »Jeg vidste det. Disse kvindfolkene ligner hverandre allesammen. De skal bestandig gjøre, som de selv vil! Miss Polson? Miss Polson!«

Han rystede hende, men det havde ingen som helst virkning; derpaa løb han til døren og raabte paa Susan. Der kom intet svar, — saa for han hen til vinduet, men der var ikke et liv at se, saa han havde ikke andet at gjøre end at stille sig foran den unge pige og vride hænderne i hjælpeløs fortvilelse. Hvad skulde den arme sjømand gjøre! Gik han efter doktoren, sveg han sin post; hvis han ikke gik, kunde hun dø. Han gjorde endnu et forsøg paa at vække hende, idet han tog et blomster-glas og slog vandet over hende. Men hun blunkede ikke engang.

»Det nytter ikke,« mumlede Tucker. »Jeg maa hente doktoren, der er ikke andet for.«

Han for nedover trappen, og havde alt aabnet gadedøren, da en tanke pludselig slog ham, og han løb ovenpaa igjen. Chrissie sov fremdeles i stolen, og med et smil over den fiffige maade, hvorpaa han havde løst en vanskelighed, bøiede han sig ned, tog hende i sine stærke arme og bar hende nedenunder. Men her havde han ikke held med sig. Hans seirs-tog blev stanset af gadedøren, som trodsede hans forsøg paa at lukke den op, og brydd af sin fanges vægt, kunde han først ikke opdage grunden. Men saa fandt han ud, at miss Polsons ene fod var stemt fast imod den. Øinene var endnu lukkede, og hodet tungt; men det var en kjendsgjerning, at den ene fod handlede paa en maade, der vidnede om baade forstand og list, og da han tog den væk fra døren, kom den anden i dens sted. Pludselig vendte den fiffige Tucker ryggen til døren og fik den op; men i samme øieblik kom en haand tillive og gav ham en kraftig ørefig.

»Idiot,« sagde den vrede Chrissie, idet hun gled ud af hans arme og maalte ham fra top til taa. »Hvorledes tør De tillade Dem en slig frækhed?«

Den forbausede baadsmand tog sig i ansigtet og betragtede hende med aaben mund.

»Prøv ikke paa at tale til mig mere,« sagde den fornærmede ungmø og rettede sig med stor værdighed. »Jeg er forbauset over Deres opførsel. De er utaalelig.“

»Jeg holdt paa at bære Dem hen til doktoren,« sagde baadsmanden. »Hvorledes kunde jeg vide, det bare var komedie-spil?«

»Komedie-spil!« sagde Chrissie. »Jeg tog mig simpelthen en lur. Det gjør jeg ofte om eftermiddagen.«

Baadsmanden svarte ikke, men smilte lunt ved sig selv, mens han fulgte sin fange ovenpaa igjen. Han smilte, ret som det var, lige til Susan og miss Polson, der begge prøvede paa at se ud som ingenting var paafærde, kom ind en stund senere. De var grætne begge to, især Susan. For disse deltagende tilhørere berettede Chrissie sit eventyr, mens baadsmanden til trods for sin gode samvittighed følte sig som en ren forbryder; en følelse, der blev næret af Susans skarpe bemærkninger og miss Polsons kolde blikke.

»Jeg skal underrette kapteinen om dette,« sagde miss Polson kneisende. »Det er simpelthen min pligt.«

»Aa, jeg skal nok fortælle ham det,« sagde Chrissie. »Jeg skal fortælle ham det, med det samme han stikker næsen ind ad døren.«

»Jeg. ogsaa,« sagde Susan. »Tænk at tage sig en slig frihed.«

Efter at have leveret denne salve betragtede trekløveret fienden med udfordrende blikke.

»Hvis jeg har gjort noget galt, mine damer,« sagde den ulykkelige baadsmand, »saa er jeg svært lei over det. Det er alt, jeg kan sige, og jeg skal selv fortælle kapteinen, hvordan det gik til fra først til sist.«

»Sladrehank!« sagde Susan. »Det gjør De naturligvis, fordi De er her for at spionere,« sagde miss Polson med knusende haan.

»Tænk en voksen mand fare med sladder,« sagde Chrissie spidst. »Det er rigtig nydeligt.«

»Men netop nu vilde I jo selv fortælle ham det,« sagde baadsmanden aldeles forvildet.

De to ældre kvinder reiste sig og saa paa ham med medlidende foragt. Miss Polsons blik sagde: »dumrian!« og Susan, som var et naturbarn, sagde »tosk« med inderlig overbevisning.

»Jeg skjønner det nok,« sagde baadsmanden efter at have grundet en stund. »Javel, jeg skal holde mund da. Jeg forstaar nu, at I var med om det alle tre, og at det var et kneb for at faa mig ud af huset.«

»Nei, hvor klog han er,“ mente den opirrede Susan, »det er rent mærkeligt, hvordan han finder ud al ting. Ingen skulde tro, han er saa fiffig, naar en ser ham.«

»Det stille vand har dyb grund,« sagde baadsmanden, som begyndte at faa høie tanker om sig selv.

»Og hovmod staar for fald,« bemærkede Chrissie, »husk vel paa det, mr. Tucker.«

Mr. Tucker smilte; men idet han ogsaa huskede fablen om krukken, der gik saa længe til vands, at den kom hankeløs hjem, bad han sin over-

ordnede samme aften om at blive fritaget for sit kjedelige hverv. Han paaviste, hvorledes den stadige spænding undergravede en sundheds-tilstand, der ikke var saa god, som man skulde tro efter udseendet, og at han besad en høist mangelfuld kundskab om den kvindelige naturs mangfoldige afskygninger.

»Du klarer det bra,« sagde kapteinen, som var fast bestemt paa ikke at gaa i flere kvinde-foreninger, »svært bra; jeg er rent kry af dig.«

»Det er ikke mands-arbeide,« indvendte baadsmanden. »Og hænder der noget, saa faar jeg hele skylden.«

»Der kan ikke hænde noget,« mente kapteinen tillidsfuldt. »Vi skal afsted om fire dage i høiden. Du er den eneste mand, jeg kan betro et sligt vanskeligt hverv, Tucker, og jeg skal ikke glemme dig det.«

»Ja, ja da,« sagde den anden nedslagen. »Jeg faar vel adlyde ordre.«

Den næste dag forløb fredeligt; husets medlemmer gjorde stor stas af Tucker og fyldte ham derfor med bange anelser. Dagen efter, da kapteinen reiste til nabobyen i forretninger, og han skulde være alene tilbage, kunde han ikke længer skjule sin uro.

»Jeg skal spadsere en tur,« sagde Chrissie, mens han i sit stille sind sad og spekulerede ud fiffige træk, og hvorledes han skulde slaa dem, »har De lyst til at komme med, Tucker?«

»Jeg skulde ønske, De ikke vilde tage det paa den maade, frøken,« sagde baadsmanden, idet han tog hatten sin.

»Jeg trænger bevægelse,« sagde Chrissie, »jeg har været stængt inde længe nok.«

Hun gik med raske skridt opover Storgaden, fulgt af sin trofaste ledsager, gik gjennem den lille forstad og slog ind paa landeveien. Da de havde vandret en times tid, mindede baadsmanden, som ikke var rask til bens, hende om, at det var paa tide at tænke paa hjemveien.

»Vi har tid nok,« mente Chrissie, »vi har hele dagen for os. Ser De mile-stenen der, Tucker? Kom saa springer vi omkap didhen.«

Hun for afsted i samme øieblik, og baadsmanden, som frygtede forræderi, maatte følge efter.

»De kan springe,« pustede hun, da hun kom ind som nr. to. »Vi faar tage os et kapløb til. De ved ikke, hvor godt De har af det, Tucker.«

Baadsmanden smilte tvungent, men sagde intet. Den næste fjerding gik som et frygtelig mare-ridt; hans fange løb omkap med ham hele tiden, men ved hvert maal vandt baadsmanden, til trods for hans mangel paa træning. Da de løb for fjerde gang, hændte der et uheld; Chrissie hinkede de siste ti meter og satte sig saa ned ved veikanten med et ynkeligt ansigt.

»Nu var De flink, frøken,« sagde baadsmanden, som syntes, han kunde være ædelmodig nu. »De behøver ikke at være furten.«

»Aa, det er min ene ankel,» sagde Chrissie stønnende, »jeg har forvredet den!«

Baadsmanden betragtede hende i taus betuttelse.

»De behøver ikke at sætte op et sligt ansigt,« sagde Chrissie skarpt. »Klodsmajor, som De er! Havde De ikke sprunget saa hurtigt, havde det aldrig hændt. Det er Deres skyld.«

»Hvis De bare vil støtte Dem til mig,« sagde Tucker, »saa faar vi se at komme os afsted hjemover.«

Chrissie tog ham under armen, og de begyndte at bevæge sig paa tilbageveien med en hurtighed af en kvart fjerding paa fire timer, og ved hvert skridt skreg og stønnede hun.

»Det nytter ikke,« sagde Chrissie, gav slip paa hans arm, hinkede hen til veikanten og satte sig. Baadsmanden spidsede ørene med at høre lyden af vognhjul.

»Er der noget paafærde med den unge dame,« spurte en kusk, der kom kjørende med en liden jagtvogn, idet han stansede og med interesse betragtede den unge dame, der netop skar en frygtelig grimace.

»Hun har vist forvredet ankelen,« forklarede baadsmanden. »Hvor skal De hen?«

»Til Barborough,« sagde kusken, »men min herre er svært nøie paa det.«

»Aa, De skal nok faa noget for Deres umage!« mente Tucker.

Kusken nølte lidt og gjorde saa plads for Chrissie, mens baadsmanden hjalp hende med at komme op. Derpaa klatrede Tucker inderlig tilfreds op paa bagsædet, og de kjørte afsted.

»Vil De have et plæd,« sagde kusken til baadsmanden og langede det bagud til ham, mens Chrissie tog tømmerne et øieblik, »læg det over knærne og stop det godt ned om Dem.«

»Se, det var udmærket,« sagde baadsmanden, idet han fulgte den andens anvisning.

»Sidder De godt nu,« spurte kusken omsorgsfuldt.

»Det skulde jeg mene,» svarte den anden.

Kusken sagde ikke mere, men paa en rolig, forretningsmæssig maade lagde han hænderne paa sjømandens brede ryg og puffede ham midt ud i veien. Saa snappede han tømmerne og kjørte afsted i galop.

Uden haab om at vinde, reiste mr. Tucker sig op efter en høist ufrivillig hvile og tog fat paa sit femte kapløb den dag. Han skjønte, han var falden i en snare. Kusken viftede et ømt farvel til ham med en

lurvet floshat, men kunde baadsmanden vundet løbet, vilde han heller havt den end en sølv-kaffekande.

Han løb, som han aldrig havde løbet før i sit liv. Jagtvognen stansede ganske roligt et stykke længer borte for at tage op nok en passager, til fordel for hvem kusken fortrak til bagsædet. Med en siste hilsen tog de af til venstre og var snart ude af syne. Baadsmandens vagt var forbi.

Den eksperimentelle psykologis fremskridt i dette aarhundred.

(Efter **Henry Smith Williams** i *Harper's Monthly*).

(Slutning).

Neppe var der slaaet alarm, før en ny bevægelse reistes. Straks efter at Fechners bog var udkommet, begyndte man at anvende andre fysiske metoder. Man vilde maale den tid, der trængtes for den centrale nerve-mekanisme til at modtage et budskab og sende svar ud igjen. Det første forsøg gjordes i 1861 af professor Donders; men den anerkjendte leder i undersøgelserne blev siden dr. Wilhelm Wundt i Leipzig. Arbeidet var ikke let; men det blev dog fuldført. Ikke alene blev det paavist, at nerve-centret trænger en maalbar tid til sine operationer; men man blev ogsaa klar over adskillige af de betingelser, der har indflydelse paa denne tid. Saaledes fandt man, at forskjellige personers nerve-virksomhed ikke gaar for sig med samme hurtighed (»den personlige ligning«), end videre, at denne hurtighed for en og samme persons vedkommende afhænger af forskjellige betingelser, idet den f. eks. forminskes under indflydelse af træthed eller under visse hjerne-sygdomme. Heraf fremgik det klart, at den sjælelige virksomhed — fornemmelse, forestilling, vilje — er uløselig forbunden med de centrale nerve-vævs virksomhed, og at denne virksomhed, ligesom enhver anden fysisk virksomhed, har et tids-element.

Naturligvis var den nye bevægelse ikke indskrænket til Tyskland alene. Saaledes havde dr. Hartley i England et aarhundred tidligere fremsat en svingnings-teori, for at forklare den nøie sammenhæng mellem sjæl og hjerne. I begyndelsen af aarhundredet havde dr. Canabis i Frankrige udtalt den hypotese, at hjernen fordøier indtryk og afsondrer tanker, akkurat ligesom maven fordøier mad, og

leveren afsondrer galde. Desuden udkom i 1855 Herbert Spencer's *Principles of Psychology* med sin befrugtende evolutions-teori. Men det største fremstød fik dog den nye psykologi ved Wilhelm Wundt's *Physiologische Psychologie*, der udkom i 1874. Og da han fire aar senere oprettede sit laboratorium for fysiologisk psykologi ved universitetet i Leipzig, kan den nye videnskab siges at have faaet stadigt fodfæste og tiltvunget sig offentlig anerkjendelse.

Der gives en anden eksperimentel metode til at undersøge de sjælelige forteelser, nemlig ved hjælp af hypnotismen. Dr. James Baird i Manchester begyndte i 1841 at granske de hypnotiske fænomener strengt videnskabelig. Men hans resultater, der vistnok tiltrak sig opmærksomhed for øieblikket, glemtes snart igjen, og sagen blev ikke atter gjenoptaget før i 1878, da dr. Charcot begyndte sine forsøg i Salpêtrière i Paris, snart efterfulgt af andre forskere. At denne metode havde stor betydning for studiet af de sjælelige tilstande, var aabenbart. De fleste af Bairds eksperimenter blev gjentagne, og hans resultater i det hovedsagelige stadfæstede. Hans forklaring af hypnotisme eller kunstig somnambulisme som en selvbevirket tilstand, uafhængig af enhver hemmelighedsfuld eller overnaturlig indflydelse, blev snart almindelig anseet som rigtig.

Charcot.

Disse psykologiske og patologiske studier bidrog mægtig til at kaste lys over forholdet mellem sjæl og legeme; men kanske endnu mere bidrog hjerne-fysiologernes arbeide hertil. Som den ypperste af disse forskere i midten af aarhundredet maa nævnes Flourens i Paris, »hjerne-fysiologiens far«, Magendie's elev og værdige efterfølger. Han søgte ved sine eksperimenter at komme til en strengt videnskabelig afgjørelse af det vanskelige spørsmaal om frenologiens berettigelse.

Under disse studier opdagede Flourens, at i den »forlængede

marv«, der forbinder hjernen med rygmarven, er der et lidet nervecentrum, som ikke tør skades det ringeste uden at foraarsage det det dyrs død, man opererer med. Naar en forbryder hænges, er det netop dette centrum, som ødelægges. Flourens kaldte dette sted »livs-knuden«, hvis betydning — efter de nyeste undersøgelser — ligger deri, at det danner det nerve-centrum, som forsyner hjertet med nerver. Andre eksperimenter af Flourens syntes at vise, at den »lille hjerne« er sædet for de centrer, som leder muskel-virksomheden, og at de høiere aandelige evner har sit sæde i den »store hjerne«. Men alle lokale pirringer i hjernen — for muligens at finde lokale centrer for særlige aandsevner — gav negative resultater. Flourens sluttede heraf, at frenologien var feilagtig, hvilken mening ogsaa blev antaget af de fleste hjerne-fysiologer.

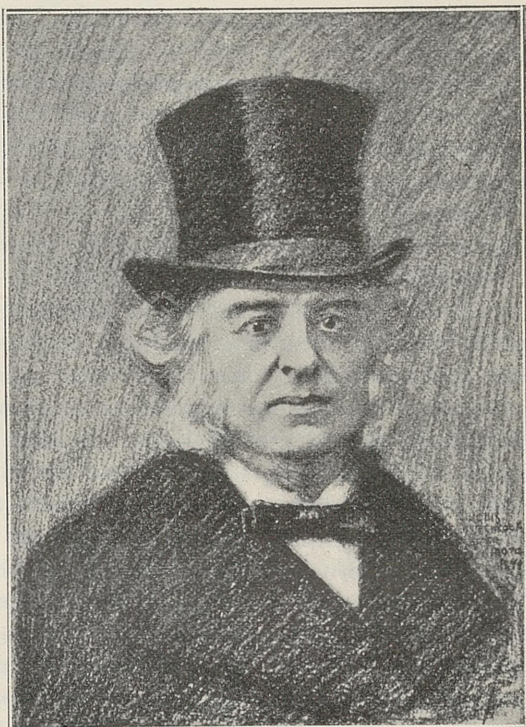

Paul Broca.

Men ikke alle var enige heri. Et tilfælde, som dr. Paul Broca i 1861 meddelte det medicinske akademi i Paris, vakte stor opsigt. Tilfældet antoges at have stor betydning med hensyn til spørsmaalet om hjernens lokal-evner og angik en patient fra Bicêtre, som i tyve aar havde været berøvet talens brug, øiensynlig paa grund af, at han havde mistet sin ord-hukommelse. Vedkommende patient døde i 1861, og nærmere undersøgelser viste da, at en vis hjerne-vinding i den venstre og forreste del af den store hjerne var blet fuldstændig ødelagt af sygdommen, medens den øvrige del af hjernen var ganske sund. Siden den tid har man almindelig

antaget, at vedkommende hjerne-vinding er det væsentlige sæde for menneskets evne til at huske ord.

Denne opdagelse bevirkede naturlig, at mange forskere gav sig til at søge efter ogsaa andre slige lokale hjerne-centrer. Saaledes fandt tyskerne Fritsch og Hitzig i 1870, at de ved at lade en galvanisk strøm paavirke bestemte dele af dyrs hjerner kunde frembringe sammentrækning af bestemte muskler paa den modsatte side af legemet. Dette blev i førstningen optaget med vantro, men rigtigheden af deres resultater er senere hen i det væsentlige stadfæstet. Man fandt videre, at naar et saadant bestemt lokal-centrum med evne til at styre visse muskel-gruppers bevægelser blev ødelagt, kunde det ofte hænde, at dyret atter gradvis kunde faa vedkommende bevægelses-evne igjen, hvilket beviste, at i saa fald havde andre dele af hjernen overtaget den tabte funktion.

Senere forsøg har godtgjort, at denne lokalisation ikke blot gjælder bevægelses-centrer, men ogsaa syns- og hørsels-centrer. Og i virkeligheden er der ogsaa al grund til at tro, at enhver første fornemmelse beror paa indtryk, der kommer til en bestemt lokaliseret del af hjernen. Men man maa lægge mærke til, at disse betragtninger ikke gjælder de høiere aandelige evner. Alle forsøg paa at lokalisere disse evner har vist sig frugtesløse, undtagen for saa vidt man har konstateret, at de har sit sæde i hjernen og — maaske noget problematisk — særlig i den forreste del af den store hjerne. Men dette er jo i grunden ikke andet end, hvad man kunde vente; ti en klarere indsigt i disse aandelige processers natur godtgjør, at i det store hele disse omtalte »aands-evner« slet ikke er lokaliserede i og for sig. Saaledes er f. eks. tale-evnen paa det nøieste forbundet med syns-, hørsels-, og bevægelses-centrer og blir blot mulig ved, at alle disse vidt adskilte centrer samvirker. Paa lignende maade afhænger de fleste af de høiere aands-evner af flere forskjellige hjerne-centrer. Hukommelse og vilje f. eks. kan saaledes paa en vis maade siges at være afhængig af hver eneste hjerne-celle, ja af hver legems-celle. Muligens vil en siste analyse lede os til det resultat, at de sjælelige evner i sine forskjellige afskygninger er tilstede i enhver liden del af al levende materie. Men dette bør jo ikke skjule for os den kjendsgjerning, at visse former af den høiere intelligens har sin grund i forskjellige særlige fornemmelser. Og det er ogsaa høist sandsynligt, at alle disse særlige fornemmelser kommer istand i bestemte lokal-centrer i hjernen. Men at paastaa dette — sammenholdt med det ovenfor udviklede — er langt fra det samme som at anerkjende rigtigheden af den gamle forestilling

om en hjerne-lokalisation, saaledes som man kan se den udviklet i Gall's system. Men en sandhedens spire var der dog i dette system — ideen om de specielle hjerne-funktioner —, og de moderne forskere har reddet denne central-ide ud af frenologiens virvar, hvor systemets opfinder uheldigvis lod den ligge begravet.

— Det fælles grundlag for alle disse forskjellig-artede undersøgelser er tydeligvis det centrale nerve-system, — rygmarven og hjernen. Naturforskerne har uophørlig bestræbt sig for at gjennemskue hemmelighederne ved disse organers indre bygning. Men dette arbeide har ikke været let, selv om mikroskopet anvendtes; ti det centrale nerve-systems væv er de fineste og svageste i hele det menneskelige legeme. Man har derfor maattet anvende specielle metoder og har stadig opfundet nye mekaniske og kemiske kunst-greb for at hærde det skjøre nerve-væv og gjøre det mere haandterligt og holdbart. Man har saaledes nylig fundet, at en frysnings-metode under anvendelse af æter-damp eller kulsyre har vist sig heldig. Nerve-vævet maa skjæres i tynde skiver for at kunne iagttages under mikroskopet. Men endnu vigtigere er det at faa gjort de enkelte dele i disse tynde lag synlige, saa de kan skjelnes fra hverandre. Da disse undersøgelser paabegyndtes, nemlig 1824, og flere aar udover vanskeliggjordes arbeidet adskilligt paa grund af, at de tynde skiver var praktisk talt farveløse. Det lykkedes dog Remak i 1833 at opdage, at hjerne-vævet er celle-agtigt, og samme aar fandt Ehrenberg, at det tillige er traad-agtigt; men udenom dette gjordes intet fremskridt før i 1858, da en ny og sindrig fremgangs-maade bragtes til anvendelse af Gerlach. Den var meget simpel og bestod væsentlig ikke i andet end at behandle et mikroskopisk lag med en opløsning af karmin. Men resultatet var storartet; ti naar et saadant lag lagdes under forstørrelses-glasset, viste det sig ikke længer ensartet. Spredt rundt om i vævet saa man uregelmæssige legemer, der havde antaget en skjøn farve, medens det øvrige stof var forblet ufarvet. Kort sagt, man havde pludselig faaet se de centrale nerve-celler.

Det viste sig at være et særdeles interessant legeme, denne nerve-celle — eller ganglie-celle, som den kom til at kaldes. Man fandt, at den var overordentlig liden og krævede et stærkt mikroskop for at blive synlig. Disse smaa celler er tilstede i utallige mængder, men findes blot i de dele af hjernen og rygmarven, som for det blotte øie synes graa af farve, medens de fuldstændig mangler i den hvide masse, der udgjør den største del af hjernen. Disse ganglie-

celler i den graa masse ligger aldrig klods ind paa hverandre; der er overalt mellemrum mellem dem.

Enhver ganglie-celle viste sig at have uregelmæssigt omrids og at være forsynet med to sæt smaa traade, der strakte sig ud fra den, det ene sæt forholdsvis kort og indeholdende et ubegrænset antal traade, det andet sæt begrænset i antal, undertiden endog indeholdende kun en traad, og løbende ret ud fra cellen, som om de vilde ud paa en længere reise. De talrige smaa, korte traade er paavist at være protoplasma-udløbere, de øvrige, længere fibrer blev efter opdageren kaldt Deiters's akse-cylindere. Det var en naturlig slutning — der dog ikke klart kunde bevises ved hjælp af de undersøgte lag —, at disse traad-formige udløbere tjener til at forbinde de forskjellige nerve-celler med hinanden samt forretter som samfærselskanaler mellem nerve-cellerne og de ydre dele af det menneskelige legeme. Den hvide substans i hjerne og rygmarv bestaar tilsyneladende af saadanne fibrer, som saaledes bringer alle ganglie-celler i forbindelse med hverandre.

En ny og virksom metode til at opspore nerve-forbindelser opfandtes af Waller i 1852. Han opdagede nemlig, at enhver nervefibre har en nerve-celle, til eller fra hvilken den fører, og som er en livs-betingelse for nerve-fibren, saaledes at naar denne celle ødelægges, vil ogsaa fibren dø bort. Ved efterhaanden at ødelægge forskjellige bestemte nerve-centrer kunde han saaledes faa greie paa de nervers løb, der udgik fra disse centrer, da saadanne uddøde væv er lette at skjelne fra friske.

Alle hidtil foretagne anatomiske undersøgelser peger bestemt henimod, at de centrale ganglie-celler er de virkelige midtpunkter for nervernes virksomhed. Patologien viser ogsaa dette; ti i visse, velkjendte rygmarvs-sygdomme med lammelses-symptomer har man fundet, at det er selve ganglie-cellerne, som er ødelagte. Ligedan forholder det sig med kroniske sinds-sygdomme; her er det ganglie-cellerne i den graa del af hjernen, som har undergaaet degeneration.

Gerlach havde fremsat den paastand, at hele den hvide masse i hjernen er et net-værk af sammenhængende nerve-fibrer. Denne opfatning stemte ogsaa godt med psykologernes lære om idé-associationer (tanke-forbindelser). Men der var en vanskelighed ved denne ellers ganske tilfredsstillende teori: Da disse traade, langs hvilke impulser ledes, direkte eller indirekte forbinder alle hjerne-celler med hinanden ved hjælp af et endeløst net-værk, hvorledes er det da muligt, at forskjellige sæt af celler undertiden kan stænge sig ude fra alle de andre? En saadan isolation maa finde sted; ti alle

normale sjælelige foreteelser beror lige saa meget paa udelukkelse af den store masse associationer som paa fastholden af visse andre associationer. For at tage et eksempel, — en mand, der er beskjæftiget med at løse en matematisk opgave, maa, mens han holder paa hermed, udelukke alle særlige associationer, der har at gjøre med geografi, natur-historie o. s. v.

Forskjellige forklaringer blev forsøgt, men længe uden held. Det var først i 1889, at hemmeligheden pludselig blev opklaret ved en ny opdagelse. Nogle aar tidligere havde den italienske histolog dr. Camillo Golgi fundet en langt bedre metode til at farve nervecellerne og deres udløbere end den, der før havde været anvendt, nemlig at impregnere hærdnet hjerne-væv med helvedestens-opløsning. Golgi paaviste, at de før omtalte protoplasma-traade ender frit, uden at have nogen direkte forbindelse med andre celler end den, de udspringer fra. Han viste tillige, at akse-cylindrene udsender talrige side-grene, som man tidligere ikke havde havt nogen anelse om. Men længer kom han ikke i sine undersøgelser. Det var forbeholdt den spanske histolog dr. Ramon y Cajal at gjøre fortsættelsen. Ved hjælp af endnu en forbedret farvnings-metode viste han, at aksecylinderne med sine side-grene, skjønt undertiden noksaa lange, dog altid ender frit ligesom de kortere protoplasma-traade. Med andre ord, det var hermed bevist, at enhver central nerve-celle med sine udløbere danner et isoleret hele for sig, uden at have nogen direkte, fysisk forbindelse med nogen som helst anden nerve-celle.

Da dr. Cajal i 1889 offentliggjorde sin opdagelse, forbausede hans revolutionære anskuelser alle videnskabsmænd. Men allerede nogle faa maaneder efter var det ved andre forskeres undersøgelser fuldt paa det rene, at Cajal havde ret. Den gamle teori om en forbindelse af nerve-cellerne i et endeløst net-værk blev nu erstattet af teorien om isolerede nerve-elementer.

Med hensyn til, hvorledes disse isolerede nerve-celler forretter sit arbeide, gav dr. Cajal straks en forklaring, som blev almindelig bifaldt. Nerve-cellen er at betragte som et oplags-sted for nerveenergi. Enhver af traadene, som gaar ud fra cellen, er ledninger for nerve-impulser, men ledninger, der ikke stadig er i brug, men fungerer med mellemrum, — akkurat som en telefon-streng, der jo ikke bestandig er i virksomhed. Naar de udsættes for en vis stimulation, strækker traad-enderne sig ud, kommer i berøring med andre cellers traade og meddeler saa disse den bestemte impuls. Derefter trækker traadene sig tilbage igjen, og forbindelsen mellem vedkommende celler ophører. Paa denne maade kan et bestemt sæt

celler komme i forbindelse med forskjellige sæt andre celler. Naar en nerve-traad ligger tilbagetrukket, er den en ikke-leder; men naar den strækker sig ud og kommer i berøring med en anden traad eller celle, sender den sit budskab afsted lige saa nøiagtig som en elektrisk ledning.

Opfatter man forholdet paa denne maade — og det er en opfatning, som grunder sig paa strenge anatomiske undersøgelser —, blir det ikke vanskeligt at besvare spørsmaalet om, hvordan tankerne kan isoleres. Ogsaa andre aandelige processer kan man nu forklare sig. Man kan saaledes forstaa, hvorledes nye tanke-forbindelser kan opstaa ved nye celle-associationer, — hvorledes visse vanemæssige færdigheder i tanke eller handling kan opnaaes ved, at man opøver visse nerve-celler til hurtig at sætte sig i forbindelse med hinanden, — hvorledes enkelte kundskabs-brokker kan undslippe vor hukommelse for at ligge bortgjemt en tid paa grund af en midlertidig udygtighed hos nerve-cellerne til at faa de rigtige forbindelser istand, — og saa videre i det uendelige.

Dersom man sammenligner enhver nerve-celle med en telefonstation, enhver nerve-traad med en telefon-traad, vil man finde, at der er en slaaende overensstemmelse mellem dem. Og denne opfatning grunder sig paa kundskaben om de anatomiske betingelser, under hvilke det centrale nerve-maskineri arbeider; naar disse anatomiske betingelser mangler, kommer maskineriet i ulage og blir ude af stand til at fremme normale aands-foreteelser.

Stormen i Østen.

(Efter Ignotus i *National Review*).

Helt siden 1895 efter det store opgjør med Japan, har Kina været og er fremdeles fuldstændig afmægtigt. Denne kjendsgjerning indebærer en alvorlig fare for verdens-freden, og særlig er den truende nu, da England har hænderne fulde i Syd-Afrika, mens Rusland langsomt og sikkert arbeider sig længer og længer frem med sin jernbane mod det Stille Hav.

Tre magter — England, Japan og de Forenede Stater — har al mulig opfordring til i tide at stanse Rusland paa veien, og heldigvis kan det endnu ske med fredelige midler. Men det er nødvendigt, at der handles hurtigt og sindigt, og særlig gjælder dette Japan, som

ved selve sin geografiske beliggenhed er anvist plads, saa at sige, forrest i slaget. Japan har i de siste femten aar, længe før nogen af Vest-Europas magter drømte om det, havt øinene oppe for den overhængende fare, som truede Østen paa grund af Kinas enestaaende slappelse. Dets energiske, fremsynte og fædrelands-sindede statsmænd har indseet, hvorledes Østen militært, politisk og socialt stod tilbage for Vesten. Men ikke det alene. De har havt selvfornegtelse nok til at bryde med en fortid, som selv dens mest fiendtlige kritikere indrømmer har været fuld af skjønhed og ynde, for at føre sit folk ind i det 19. aarhundreds haarde, kolde virkelighedsliv. Dette offer i national interesse af alt, hvad der i aarhundreder har været nationalt dyrebart, er et fænomen, hvortil Vestens historie ikke eier noget sidestykke. Den høie ansvars-følelse, som har faaet udslag i alle disse reformer, har Kina fuldstændig savnet. Hvad der i Kina er foretaget af fremskridt i den siste menneske-alder, har alt sammen bare været rent ydre forholdsregler, som f. eks. moderne rustninger. Den nationale og folkelige opdragelse, som er en livs-betingelse i kampen for tilværelsen, har det fuldstændig forsømt.

Det moderne Japan har længe havt to formaal i sin udenrigspolitik. Det har søgt at alliere sig med et reformeret Kina og gjøre en ende paa de ydmygende nationale vilkaar, som de europæiske stormagter og Amerika i sin tid paalagde Japan, deriblandt at det ikke skulde have nogen kontrol over sin egen told-tarif og ingen jurisdiktion over fremmede indenfor sine egne grænser. Dette forhold ligeoverfor Vesten i almindelighed blev imidlertid gradvis noget ændret, og fra 1875 kan vi sige, at det nærmest er Rusland, der i Japan opfattes som Østens farligste fiende. I dette aar blev nemlig Japan meget mod sin vilje nødt til at bytte bort til Rusland den sydlige del af den betydelige ø Sakkalin mod de Kuriliske smaa-øer — et bytte, som det aller flygtigste blik paa kartet fortæller os er saa ufordelagtigt som vel muligt. Men først i 1891 blev den russiske fare akut ved det berømte keiserlige paabud om anlægget af den trans-sibiriske jernbane. Japan fordoblede øieblikkelig sine anstrængelser for at overbevise Kina om, hvilket livs-spørsmaal det nu var for de to gule folk at holde sammen. Disse anstrængelser var fuldstændig forgjæves, og resultatet var den kinesisk-japanske krig i 1894—95, som blev fremkaldt ved Kinas optræden paa Korea. Ved denne leilighed fik verden for første gang øinene op for det kinesiske riges totale magtløshed, som hidtil bare Japan og det russiske udenrigs-ministerium havde været paa det rene med. De vilkaar, som Japan efter krigen dikterede sin ydmygede fiende, var paa ingen

maade uretfærdige. Korea skulde være uafhængigt af Kina og i virkeligheden en japansk besiddelse. Port Arthur og Liao-Tong halvøen, som Rusland sigtede paa, og Formosa og Pescadorerne, som Frankrige havde lyst paa, skulde alle sammen tilfalde Japan; desuden skulde der betales et moderat beløb i krigs-omkostninger. Med andre ord, Japan tog af kinesisk territorium ikke andet end, hvad det vidste vilde blive røvet af europæiske magter, hvis det ikke selv lagde beslag paa det. Men nu som før krigen havde Japan samme formaal. Det ønskede i alliance med et reformeret Kina at møde den truende fare fra vest. Desværre talte det ogsaa denne gang for døve øren, og imidlertid dannede Rusland, Frankrige og Tyskland en trippel-alliance mod Japan i den hensigt ikke bare at berøve det seirens bytte, men endog at knuse det. De allierede gjorde regjering paa, at England, hvis sympati under krigen snarere havde været paa Kinas end paa Japans side, skulde hjælpe dem med sin flaade eller i det minste iagttage en elskværdig nøitralitet. Heldigvis gjennemskuede det engelske udenrigs-ministerium planen, og heldigvis lagde Japan for dagen en selvbeherskelse, som fortjener den største ros. Dets seirrige hær og flaade brændte af begjærlighed efter at slaas til siste mand; soldater begik selvmord af raseri og og skam over ydmygelsen, men regjeringen lod sig ikke rokke. Pressen blev kneblet, og militær-øvelserne indskrænkedes, og roligt blev det sagt, at folket en dag skulde faa hevn, naar det bare vilde vente. Foreløbig stod det magtesløst overfor de allierede røvere.

Ved de betingelser, som de allierede paalagde Japan, maatte det for det første opgive Port Arthur og isteden nøie sig med en pengesum. Det skulde i det hele taget ikke faa lov at have fodfæste paa fastlandet. Dets nærværelse ved Petsjili-bugten blev karakteriseret som uforenelig med principet om det Kinesiske Riges integritet — en humbug-frase, som faar sin rette forklaring, naar man mindes, at Rusland kort efter satte sig fast paa den ene side af bugten ved at forbeholde sig Port Arthur, og Tyskland paa den anden ved at rane Kiao Tsjau. Det eneste Japan nu havde igjen, var Korea, hvor det blev et ligefrem livs-spørsmaal at holde russerne ude. Rusland paa Korea er nemlig ikke nogen mindre fare for Japan, end det for England vilde være at have Frankrige i Antwerpen eller Tyskland i Rotterdam.

Det første japanske forsøg paa at reformere Korea lige efter krigen faldt yderst uheldigt ud, væsentlig fordi Rusland seigt og kløgtigt krydsede Japans planer paa hvert eneste punkt. Resultatet var, at Japan til en begyndelse blev sat aldeles udenfor paa Korea. Russiske

raadgivere dominerede ved halvvilde koreanske hof; den koreanske lilleput-hær blev indekserceret af russiske officerer. Men Japan, som i diplomatisk kløgt ikke staar tilbage for tsarens regjering, lod sig ikke i længden stænge ude. Tvertimod forstod det at manøvrere saa behændigt, at den koreanske regjering i marts 1898 gav alle sine russiske embedsmænd afsked. Rusland, som netop havde hænderne fulde i Mansjuriet og Kina, saa at det ikke var i stand til at befatte sig med Korea, blev nødt til at indgaa en overenskomst med Japan, hvorved de to lande forpligtede sig til ikke at holde nogen militærstyrke paa halvøen; derimod skulde den kommercielle udvikling af Korea være overladt Japan. Dette vil praktisk talt sige, at Korea kom ind under japansk interesse-sfære. For et par maaneders tid siden har Rusland gjort et forsøg paa at komme forbi overenskomsten af ifjor ved at fremholde ønskeligheden af en ny russisk havn ved det Stille Hav. Dette ønske, som straks fandt modsigelse fra japansk hold, er imidlertid endnu ikke blet til virkelighed.

Samtidig med disse bestræbelser for at styrke sin magt paa Korea har Japan langsomt, men sikkert arbeidet sig frem til større indflydelse i Kina. Saa længe den gammel-kinesiske enkekeiserinde er ved roret, lader der sig naturligvis intet udrette paa de praktiske reformers omraade. Men det fortjener at betones som et vigtigt resultat af den japanske statsmand Ito's i sin tid meget omtalte reise til Peking, at det kinesiske udenrigs-ministerium *(Tsung-li-jamen)* har antaget en japaner som diplomatisk konsulent. Saa vidt det kan sees, udkjæmpes der nu en diplomatisk duel i Peking mellem Rusland og Frankrige paa den ene side og Japan paa den anden. Tyskland indtager, som sædvanligt, en tvetydig holdning, men det maa antages, at dets princip — for saa vidt det har noget — gaar ud paa ikke under nogen omstændighed at komme i konflikt med Rusland. Overfor Japan er forresten dets stilling givet, da dette land er dets farligste konkurrent i Østen, fordi det udfører akkurat samme varer.

Japan er imidlertid klar over, at det ikke kan udrette synderligt, før det faar magten paa sin side. Det ser, at Rusland dag for dag øger sin hær og flaade i Østen, og allerede til næste aar er det en kjendsgjerning efter de flaade-bygninger, som nu foregaar, at Rusland vil være Japan overlegent i dets egne farvande. Under disse omstændigheder er en japansk-engelsk alliance det eneste middel til at afværge faren. En saadan — naturligvis defensiv — alliance til opretholdelse af *status quo* er ikke ensbetydende med et fiendtligt skridt mod Rusland. Det vil bare tjene til at overbevise denne magt om, at den ikke vil faa lov til at drive britisk og japansk handel ud

af det uhyre kinesiske rige eller stadig i sin egen interesse modarbeide reformer i det best befolkede og slettest forvaltede land i verden.

Bortseet fra det i denne forbindelse uvæsentlige faktum, at japanerne ikke er kristne, er der ingen tvil om, at de repræsenterer en langt høiere moral end russerne. Det russiske riges administration er korrupt overalt, hvor den optræder. Den arbeider for de mest selviske formaal og betænker sig ikke paa at bryde sine helligste forpligtelser, hvad Finlands skjæbne leverer et himmelraabende eksempel paa. Japanerne er paa den anden side høist moralsk udviklet. De har, som vi allerede har paavist, i løbet af en menneske-alder udført et civilisatorisk storværk hjemme hos sig selv. De forstaar, at den folkelige opdragelse er den sande nationale styrke, og de søger at styre sig selv saa fuldkomment som muligt, for derigjennem ogsaa at lære at styre andre. De har antaget det repræsentative regjeringssystem og indført fuld tale- og tankefrihed. Med et ord, de befinder sig paa høide med Europas mest fremskredne folk i national og demokratisk udvikling. Rigtignok staar de i legems-kræfter betydelig under Vestens nationer, men ogsaa paa dette omraade har de søgt at udvikle sig gjennem legems-øvelser og mere rationel ernæring end tidligere, og resultaterne har efter flere sagkyndiges udtalelser allerede begyndt at vise sig paa en glædelig maade. I mod, fædrelandskjærlighed og selvopofrelse staar japanerne neppe tilbage for nogen af Vestens nationer, og i den siste krig aflagde de mange beviser paa det.

Det behøver vistnok ingen nærmere forklaring, at Japan er en værdifuld allieret, og at det særlig for England vil være fortrinligt at have det med sig til fremme af civilisationen og den »aabne dørs« politik i det fjerne i Østen. En anden magt, som ogsaa kunde have interesse af at træde i et nærmere forhold til Japan, er de Forenede Stater, og den mulighed, at saa vil ske, er heller ikke udelukket. Dette er en ny grund for Japan til ikke at fremskynde nogen konflikt med Rusland, da det gjælder at have sikret sig paa alle maader, før det engang kommer til en afgjørelse. Tiden er saaledes i fortrinlig grad paa japanernes side.

Der er imidlertid to aarsager tilstede, som kan drive Japan til hurtig aktion mod Rusland. Den ene er den forbitrelse, det nærer mod tsar-riget, fordi det uden videre bemægtigede sig Port Arthur — Japans retmæssige bytte efter den siste krig. Det andet er den omstændighed, at verdens-udstillingen i Paris vil nøde Frankrige til at holde sig i ro i 1900. En saa gunstig leilighed til at isolere Rus-

land vil rimeligvis ikke tilbyde sig i en uoverskuelig fremtid, og den mulighed kan derfor tænkes, at de japanske statsmænd vilde beslutte sig til at komme begivenhederne i forkjøbet, hvis alt haab om forstaaelse eller forbund med nogen af de store hvide magter — England eller Amerika — skulde strande.

Det fjerne Østen ligner under disse forhold nærmest et krudtmagasin, hvor den minste gnist hvert øieblik kan fremkalde en forfærdelig eksplosion. Det burde være Storbritanniens maal som en magt, der er venlig sindet mod Japan og ikke nødvendigvis fiendtligsindet mod Rusland, at vise japanerne, at de i fremtiden ikke behøver at frygte Frankrige. Ved siden deraf skulde det ogsaa, saa vidt muligt, bestræbe sig for at forsone japanske og russiske interesser. Dette vil fjerne enhver aarsag til krig og, med maadehold paa begge sider, endog lede til oprettelse af en varig ordning.

Pollak og Virágs hurtig-telegraf.

(Efter *Umschau*).

Det almindeligt brugte Morses telegraferings-system, hvorved man benytter sig af et alfabet, sammensat af prikker og streger, har efter sin fremkomst ikke undergaaet nogen synderlig forandring. Man har opfundet apparater, hvorved man kan telegrafere hurtigere end ved de oprindelige enkle, hvilke siste dog endnu bruges ved de mindre stationer, hvor korrespondancen ikke er stor. Men videre intet væsentligt. Nu ser det dog ud til, at det skal blive anderledes. Først har vi for et par aar siden havt Marconis opfindelse, at telegrafere uden traad. Saa kommer nu netop to ungarere, Anton Pollak og Josef Virág med en opfindelse, hvorefter man kan telegrafere, rigtignok med traad, med en slig hastighed, at man før ikke en gang i drømme har kunnet forestille sig det. Og da opfindelsen er praktisk prøvet og har vist sig at holde, hvad opfinderne lovede, saa tør den komme til at frembringe en fuldstændig omvæltning i hele telegrafien.

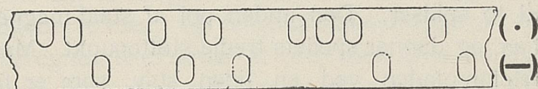

Fig. 1.

Paa afsender-stationen er en gjennemhullet papir-remse (fig. 1) oprullet om en metal-cylinder. Denne papir-remses huller svarer til Morse-alfabetets bogstaver; hullerne staar i to rader, og cylinderen

dreies rundt ved et ur-værk. Langs papir-remsen stryger to metalbørster mod hver sin hul-række og frembringer, efter som de kommer over hullerne, ledende forbindelse med metal-cylinderen. Da disse metal-børster er forbundne med hver sin pol af to galvaniske batterier, vil strømmen fra disse komme til at gaa gjennem telegraf-ledningen efter hvert som børsterne stryger over de omtalte huller, medens strømmen blir afbrudt, naar de stryger over papir-remsen. Skematisk vises dette afsendelses-apparat i fig. 2 B.

Gjennem ledningen til modtagelses-stationen kommer der altsaa til at gaa frem og tilbage gaaende elektriske strømme. Disse sættes der til at virke paa en høre-telefons tynde plade, saa at denne kommer i svingninger, der saa atter overføres til et speil. Men da telefon-

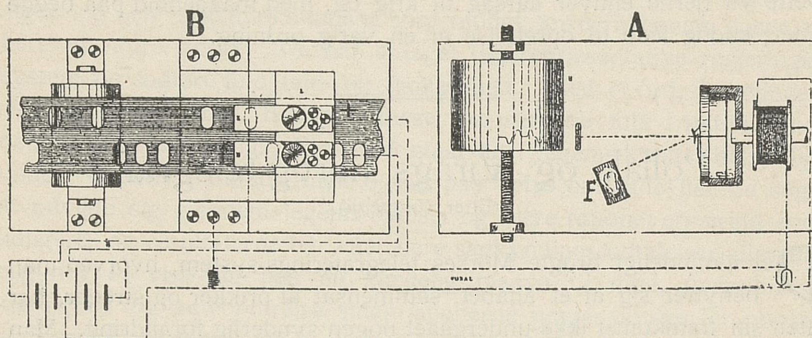

Fig. 2.

pladens svingninger er yderst smaa, bare tusendelen af en millimeter, maatte man naturligvis faa disse bevægelser overført paa speilet i en særdeles meget forstørret maalestok. Opfinderen har udført dette paa en meget sindrig maade. Det lille speil fæstes paa en tynd jernplade, som igjen hviler paa den ene pol af en liden staal-magnet, udtrukken til to spidser. Den anden pol af staal-magneten er udtrukken til en fjær og danner speilets tredje støttepunkt. Men mod denne fjær støder telefon-pladen ved en liden stav, som er fæstet til den, og speilet kommer derved til at svinge om de to først nævnte spidser som akse, og da alle tre punkter staar meget nær hinanden, blir speilets svingninger tilstrækkelig store. Det hele blir ved denne ordning desuden saa let, at det ikke hindrer telefon-pladens svingninger. — Lyset fra en liden gløde-lampe falder paa speilet og reflekteres af dette paa et fotografisk papir, idet det først samles til en eneste straale ved en samle-linse. Efter som nu speilet efter telefon-pladens svingninger

bevæger sig op og ned, vil lys-straalen paa papiret tegne en linje, af udseende som den i fig. 3, hvor man kan se, hvorledes linjens fordybninger og rette partier svarer til Morse-alfabetets tegn, der er tegnede over. Ogsaa dette fotografiske papir er oprullet om en cylinder, der bevæges rundt af et ur-værk. Papiret maa, naar korrespondancen er modtagen, fremkaldes og fikseres, som fotografernes »bromid-papir«, og stregen kan da med lethed læses af alle, som er inde i Morse-alfabetet. Modtagelses-apparatet er fremstillet i fig. 2 A, hvor F betegner den lille gløde-lampe.

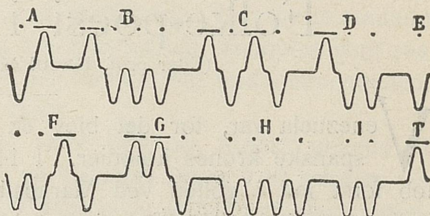

Fig. 3.

Det ungarske handelsministerium har støttet opfinderens forsøg og bl. a. ladet deres forsøg kontrollere af en kyndig kommission. Efter som apparaterne forbedredes, lykkedes det at telegrafere 70,000 ord i timen, naar spændingen i traaden var 20 volt. Stiger spændingen, stiger ogsaa telegraf-hastigheden, saa at man med en spænding paa 25 volt kunde sende 100,000 ord i timen. Og endda har man slet ikke naaet den høieste grænse.

Man har sendt et telegram paa 500 ord, der optog et blad paa 65 cm.s længde og 9 cm.s bredde, paa 22 sekunder. Til at fremkalde og fiksere fotografi-papiret medgik videre $2^1/_2$ minut. Til at sende indholdet af en avis paa 16 sider, hvor man kan regne ca. 40,000 ord, vil medgaa 25 minuter. En øvet telegrafist med de nu brugelige apparater, vil behøve 30 timer til det samme!

Naar dette telegraferings-system kommer til almindelig anvendelse, vil rimeligvis alle større foretagender, saadan som aviser o. l., der i større stil benytter sig af telegrafen, indlevere sine telegrammer i form af gjennemhullede remser, og telegraf-omkostningerne vilde ikke komme til at beregnes efter antal af ord, men efter meter af remse. Opfinderne anser det ogsaa rimeligt, at man kan komme til at leie telegraf-linjen minutvis, ligesom man nu leier til telefon-samtale, og avis-korrespondenterne kan da opnaa at sende et overordentlig stort stof. Sandsynligvis vil sætterne ogsaa kunne sætte lige fra original-depeschen, noget som for tiden ikke er godt gjørligt, da papir-remsen nu er for lang. Til 500 ord f. eks. behøver man nu 70 m., medens man efter dette nye system kun vil behøve et papir paa 65 cm.s længde og 9 cm.s bredde.

Man vil forstaa, at denne nye opfindelse vil komme til aldeles at revolutionere telegraf-afsendingen og -modtagelsen, dog vil det vel, ialfald for det første, mest blive indført paa de store stationer. Paa de smaa er de gamle Morse-apparater tilstrækkelige.

Folke-poesi i Venezuela.

(Efter prof. **Raoul Ernest** i *Globus*).

Venezuela var, før det blev en uafhængig republik, en af den spanske krones kolonier. I 1499 besatte spanierne landet; de løb først ind i golfen ved Maracaibo, ved hvis kyster de fandt en indiansk pæle-by, og efter den kaldte de landet Venezuela, hvilket betyder »det lille Venedig«. I mer end 300 aar varede det spanske herredømme, og i disse 300 aar gjorde de gode katolske kristne alt, hvad der stod i deres magt, for at jage landets oprindelige herrer, indianerne, ud af Venezuela; de slagtede dem ned med rolig grusomhed eller jog dem ind over fjeldene og urskogene. I indianernes sted hentedes negre fra Afrika, de var billigere og seigere arbeidere, — og saaledes stødte tre forskjellige racer sammen her i Venezuela som i alle de andre spanske kolonier i Syd-Amerika: indianere, negre og europæere. Af denne sammenblanding udgik verdens mest brogede befolkning, — Venezuelas indbyggere viser alle optænkelige schatteringer, fra negrenes mest straalende kulsort til europæernes lyseste hvidt.

Men saa broget Venezuelas befolkning end er at se til udvendig — i folkets føle- og tænkesæt er kun en farve fremherskende: det spanske, eller kanske rettere, det romanske element. Spanierne var det kultur-kraftigste folk, de bortviskede indianernes og negrenes eiendommelighed og paatvang dem den romanske karakter. I dette forhold har venezuelernes friheds-kamp i aarhundredets begyndelse intet ændret; revolutionen betød kun en rent ydre, politisk løsrivelse fra moderlandet.

Den nuværende befolkning i Venezuela taler spansk og er spansk af væsen og tanke, — en aandelig koloni af Spanien. Tydelig træder dette frem i kunst-poesien, i den venezuelske »literatur«, der i de siste aartier er begyndt at spire frem. Alle de hidtil udkomne værker, — næsten uden undtagelse af lyrisk indhold, — er slaviske efterligninger efter spanske mønstre. Men ogsaa den venezuelske

folke-poesi bærer den romanske aands præg; den er imidlertid mer poetisk end kunst-poesien. Af folket selv er den vokset ud, og uberørt af fremmed dannelse og fremmed indflydelse er den det naive udtryk for et oprindeligt følelsesliv, en naiv skildring af hin fjerne eksotiske verden.

Hos os i Europa tilhører folke-poesien næsten overalt kun forgangenheden og historien. Vi er komne for langt frem i kultur, og hvor kulturen stiger frem, der træder den under fod den stærke naturlighed, der naivt ytrer sig i ord og digtning. I sit første stadium er kulturen altid en fjernen sig fra naturen, der stemples som raa og barbarisk; først naar kulturen har nærmet sig fuldkommenheden, stræber den efter at blive natur igjen.

I Venezuela kan der knapt være tale om kultur; enkelte af landets store stæder, som Carácas og Valenzia bærer i sit ydre en vis kultur til skue, det er det hele. Folket lever endnu i en slags natur- og uskyldigheds-tilstand, hinsides godt og ondt, kan man gjerne sige, — intet har forminsket dets evne til at føle stærkt og oprindelig. Som et eksempel paa den næsten paradisiske uskyld, der hersker, kan tjene følgende lille historie, som professor Sievers fortæller i sin bog »Venezuela«. To dydsirede englænderinder var komne til Carácas, og de blufærdige damer følte sig moralsk indignerede over, at deres vaske-kones søn, som bragte dem rent tøi, stadig præsenterede sig for dem i det billige kostume, Adam bar før syndefaldet. De tog hans mor for sig, holdt for hende en tale om moral og sædeligheds-spørsmaal, samt forlangte, at gutten skulde have en smule klær paa sig næste gang, han kom. Jo da, det skulde han da. Og gutten kom paaklædt, — det vil sige: med en stor straahat paa hodet ellers som før, »nedringet« fra hode til fodsaale. Atter klagede de begge over, at gutten havde vist sig i nøgen tilstand, men da blev ogsaa vaske-konen betagen af moralsk indignation, og rasende for hun løs paa gutten: »Din forlorne lømmel, du er! sagde jeg ikke til dig, at du skulde tage en hat paa dig, naar du gik til de snille damer!«

Paa en jordbund, hvor en saadan naivitet kan gro, kan ogsaa folke-poesien udfolde sig i al sin friskhed og naturlighed, og endnu den dag i dag kan man se den spire og trives i Venezuela. Drager man bort fra byerne, streifer om paa Valencias høislette, eller langs Aragua-flodens løb, støder man paa den overalt, den blomstrer frodig omkap med orchideer og lianer. I disse dale, over hvis stier og veie sukker-rørene bygger grønne buer, — hvor trope-naturen træder en imøde som en ødsel mor, der ikke tvinger sine børn til at

slide for føden, men drysser sin frugtbarheds gaver i deres skjød, stiger sange og viser op fra hver hytte. De klinger fra de smaa værtshuse, hvor de unge mænd samles om søndagene, — slanke spænstige skikkelser med funklende øine, brogede kapper kastet om skuldrene, revolvere i beltet, rigtige røver-gestalter, saadan som vor barne-læsning skabte dem, — men glade larmende barn i grunden. Op af stemmernes larm løfter sig klimpren af en gitar, al tale forstummer, saa lyder en sang, først sunget af gitar-spilleren alene, snart gjentager hele koret den. I den høitidelige stilhed, i den optagethed, hvormed sangen følges, og i bifaldet, der larmer, naar den er slut, i alt dette føler man folkets levende kjærlighed til sine sange.

I høit ry for sine skjønne folke-sange staar Aragua-dalen, men som folke-poesiens egentlige hjem i Venezuela regner man Llanos, de store sletter i landets indre, hvor de uhyre heste- og okse-hjorder græsser, og hvor smaa landsbyer ligger, uendelig langt fra hverandre, og hvor ellers kun en liden jæter-hytte hist og her fortæller om mennesker. I den store stille ensomhed, ansigt til ansigt med en vældig natur, der kun kjender liden afveksling, fødes sange paa folkets læber, — de synger disse mennesker som børn, der i ensomhed vil synge angsten fra sig. Især i de maanelyse eller stjerneklare nætter, naar trope-nattens tindrende himmel hvælver sig over Llanos, kommer mændene og kvinderne sammen til sang. I regelen blir sangen akkompagneret af en liden gitar med fem strenge, den saakaldte »cinco«; stundom ogsaa af den raslende »maraca«, Venezuelas kastagnetter; den laves af alabassetræets frugt, der udhules og fyldes med smaasten eller maiskorn, et skaft sættes paa, og det primitive instrument rystes i takt med sangens rytmer. Melodierne er oftest ens-tonige, er mer melodramatiske end melodiøse, ordene synes vigtigere end tonerne. Men baade tekst og musik skifter i det uendelige, stadig improviseres nye sange, alt efter øieblikkets indskydelser. I de laveste folke-klasser findes improvisatorer med et ganske mærkeligt talent, og stundom udvikler der sig formelige sanger-kampe, der kan holde paa nat efter nat.

De fleste af disse øiebliks-digtninge forgaar ganske vist med det øieblik, der frembragte dem; men et eller andet vers, der med et særlig heldigt greb har truffet stemningen, gaar fra mund til mund, føies til, hvad der allerede er bevaret, og blir tilslut en virkelig folke-sang.

Den første samling af venezuelsk folke-poesi er foranstaltet af R. Ernest, der lever som professor og museum-direktør i Carácas. Hans samling omfatter henimod 200 sange; den er offentliggjort i

»Globus«, og han har forsynet sangene med et smukt apparat af noter og anmærkning, som det sig sømmer, naar en lærd taler til lærde. Af denne Ernest's samling er det, vi nedenfor giver nogle prøver, i metrisk oversættelse.

* * *

Hvad den venezuelske folke-karakter, tænke- og følemaade angaar, da er den, som allerede bemærket, præget af den romanske aand. Forstandens herredømme over følelsen, dette grundtræk i det romanske sjæleliv fremtræder ogsaa overalt i det venezuelske folks naive poesi. Den er derfor mere aandrig end lyrisk; oftere giver den en smilende dom over følelsen end følelsen selv. Ganske vist kjender sydlændingen lidenskaberne, — men de er hos ham nærmest som brand i tør halm, rasende blusser den, og fort er den forbi. Og over aske-haugen slaar hans vid en lystig kulbøtte. Den sentimentale følelse, der kræver saa stort et rum i de nordiske folks digtning, finder vistnok ogsaa sit udtryk i denne folke-poesi, men kun i forbigaaende. I almindelighed er den slagfærdige »esprit« det fremherskende element, denne de romanske folks særegne gave, som vi ikke engang eier noget helt træffende ord for.

Her først et par prøver paa, hvorledes sentimentaliteten former sig i den venezuelske folke-poesi:

Gud Fader talte de stjerner,
han engang til himlen gav.
Nu manglede én i tallet, —
og hvor var den bleven af?

Det kunde nok ingen engel
og ingen djævel ham sige.
Hvi spurte han ikke min fagre,
min troløse lille pige?

Min pige har gjemt den stjerne,
der faldt fra himlen den høie.
den faldt jo i hendes hjerte
og straaler i hendes øie.

Her er en anden:

O, lad dine sorte øine
ei sende mig blikke saa kolde!
du kan jo med varme blikke
mig nok af smerte forvolde!

Kun for dig at forglemme
gik jeg den lange vei.
Men ved maalet der sad og vented mig
mindet om dig.

Det vakreste eksempel paa den sentimentale folke-digtning i Venezuela er vel følgende sang, der er den, som hyppigst klinger ved sang-gilderne paa Llanos:

»Naar jeg dør skal I ei mig bære
til landsbyens kirkegaard;
begrav mig ude paa sletten,
hvor blomsterne tættest staar.

En stav skal paa graven I sætte
og skrive paa den mit navn:
her sover saa ung en hyrde,
som døden tog mildt i favn.

Ei dolk eller kugle ham døded,
ham dræbte ei solens brand,
men elskovens syge ham myrded,
den svareste sot i det hele land.«

Men saadanne toner som i denne sang har Venezuelas folkepoesi kun faa af. Selv kjærligheds-digtene spotter oftest over kjærligheden, og der fremtræder i dem et epigramatisk element, som ogsaa giver sig til-kjende i disse digtes ydre form. De er næsten alle fir-linjede vers, hvert vers et afsluttet hele. Her et par eksempler paa disse elskovs-vers, hvor spøg og ironi triumferer over alle følelser:

I nat, du kjære, jeg drømte,
at to sorte voldte min død.
De sorte var dine øine,
der vredes-lyn mod mig skjød.

Jeg vilde ønske, jeg var hos dig i dit kammer,
jeg vilde ønske, kamrets dør i baglaas gled;
jeg vilde ønske, ingen nøgle fandtes,
jeg vilde ønske — død over landsbyens eneste smed.

Til helved drog jeg her forleden aften
og saa hver kval, som de fordømte bar, —
og fandt, at ingen, ingen gaar til helved,
fordi han her paa jorden elsket har.

De gamle kvinder maa bruge briller,
skal de paa skjørtet traakle en lap;
men gjælder det at vogte sin datter,
da ser de brille-løs med katten omkap.

Ved siden af kjærligheden spiller ægteskabet en betydelig rolle i den venezuelske folke-digtning, men medens følelsen stundom faar overhaand over »espriten«, naar sangen handler om kjærlighed, er ethvert lysisk følelses-udbrud banlyst fra de digte, der har ægteskabet til tema, — de kjender kun mer eller mindre grovkornet spot, der lig hagl-veir øses ud over ægtemænd og ægtekvinde:

»Min fole er død, min kvind' lagt paa baare,
jeg græd, venner, mangen en modig taare.
Skal sandt jeg sige, saa tror jeg næsten,
jeg glemte konen og græd for hesten.«

Der var kvindfolke-marked i Carácas igaar,
for jomfruer gav vi seks skilling — de er dyre iaar.

Gifte koner — aa jo,
de stod først i tre for to,
men den pris var for stiv,
der solgtes ei et liv.
Saa blev de gratis budt,
men vi sa' nei tak, — og tilslut
bød man paa kjøb en jomfru,
hvis man en kone vilde ta,
men ikke en eneste kjærring
fik man bortsolgt endda.

*
* *

I almindelighed udtrykker folke-poesien mandens syn og følelser lige over for kvinden og den øvrige verden. Kvindens følelsesliv skaber sig ikke udtryk i digtningen, — manden er digter, den digtende kvinde er et senere kultur-fænomen. Fra denne almindelige regel danner Venezuelas folke-poesi en undtagelse; den eier nemlig en hel gruppe af digte, hvori kvinden har ordet. Det er de saakaldte »Caramba-sange«. De skal være opstaaet i Aragua-flodens dalføre, bestaar af otte-linjede vers, hvis næst siste linje ligesom et omkvæd gjentager eden: »*Caramba!*« (for pokker!), og denne fastslaaede ed har givet hele denne art af digte deres navn. I disse sange spotter kvinden manden, men paa en saa mild og elskværdig maade, at man meget hurtig skjønner, det er mændene selv, der

har digtet, selv om de taler med kvinde-tunge, — og de vil ikke fare altfor ubarmhjertig frem mod sine kjøns-fæller. Som eksempel paa disse virkelig gratiøse spotte-viser skal her anføres·

En liden herre
nys svor mig til:
»Hvis ei du mig elsker,
da dø jeg vil!«
Jeg ei ham elsked, jeg ei ham elsked,
og dog, hvad sker?
Caramba, caramba!
igaar jeg paa gaden ham ser!

Du siger: Ustadigt
og let er mit sind.
Ja vel er jeg veirfløi,
men du — du er vind!
Hvis vinden ei blæste, hvis den ei blæste,
da tænker jeg vel,
caramba, caramba!
den veirfløi stod fast som et fjeld!

Denne folke-poesis epigramatiske karakter fører det med sig, at den eier en forholdsvis betydelig rigdom paa ordsprog-lignende vers. Ellers pleier jo ikke folkene at klæde sine ordsprog i versform og synge dem til strengenes klang, men det venezuelske folk formaar altsaa dette, trods urskog og vildnis og trods al manglende oplysning og intellektuel uddannelse; dette hænger sammen med den romanske aands grund-eiendommelighed.

Her et par eksempler paa disse vers, hvori venezuelerne har nedlagt lidt af sin kolde, spottende verdens-visdom og livs-filosofi:

Den som til armod er skabt og baaren,
som kun én skilling af Gud er beskaaren,
selv om han finder én skilling til,
ud af hans fingre den glide vil.

Selv mellem skogens mangfoldige træer,
rang og stand man kan kjende,
af det ene et krucifiks man skjær,
det andet man bruger til brænde.

Den fromme, den gode, den snille mand
lever paa jorden som fisken i vand,
indtil der kommer et listigt drog
og fanger ham paa sin angels krog.

Skal der ei gives naade
for synd mod det sjette bud,
da faar med stene du fylde
din himmelske have, o Gud!

* * *

Dette er de væsentligste arter af den venezuelske folke-poesi. Den storartede trope-natur, i hvis vidunder-rige det venezuelske folk lever, i dets digtning er den stum og livløs. Intet spor har den afsat, — det skulde da være, at dens blomster eller frugter stundom nyttes til sammenligninger. Men egentlige natur-skildringer findes ingensteds i disse sange, ikke en linje, der synes inspireret af naturen eller udtaler kjærlighed til den. Venezuelerne mangler — som de romanske folk overhode — virkelig natur-følelse, sjælens dybe, hemmelighedsfulde leven med i livet omkring, med blomster og trær, med sol og stjerner.

Sindssyge-pleien

ved udgangen af det 19de aarhundred.

(Efter **C. Pelman** i *Deutsche Revue*).

At vor tid har været en omvæltningens tid, i hvilken alle begrebers værdi er blet forandret, forsikres saa ofte og fra saa mange sider, at man tilsist maa skjænke denne forsikring tiltro. For sindssyge-pleiens vedkommende i det minste viser sig noget lignende, og den udvikling, denne i de siste menneske-aldre har gjennemgaaet, er saa stor og mægtig, at det vel lønner sig nærmere at betragte dens forskjellige stadier.

Hvad der i begyndelsen af dette aarhundred blev gjort for de sindssyge, var meget lidet. I almindelighed lod man dem løbe og bekymrede sig ikke om dem.

Ofte kunde man saaledes se, hvorledes gade-ungdommen under raab og skrig løb efter de sindssyge, drillede og tirrede dem og saa ræd for fra hverandre, naar den sindssyge under sin ophidselse greb til offensiven. Blev saa larmen og uvæsenet altfor slemt, blandede politiet sig undertiden i sagen, jagede den haabefulde ungdom bort og indespærrede staklen i daare-kisten. Saadanne daare-kister gaves der mange af i de større byer, og hvorledes de sindssyge der behandledes, eller rettere mishandledes, var simpelt hen afskyeligt.

Hogarths mørke skildring af datidens forhold i billed-rækken »En ødelands liv« giver os et billede deraf, og selv om det her og der kan have været anderledes og bedre, var der i det hele taget slet ikke tale om nogen omsorg for de sindssyge.

At disse var syge, man kunde behandle og endog helbrede som andre patienter, kjendte kun faa til, og endnu Kant vilde henlægge bedømmelsen af de sindssyge til det filosofiske fakultet, da de intet havde at gjøre med medicinen.

Et lyspunkt i dette mørke danner Pinels virksomhed; under den store franske revolutions friheds-tummel benyttede han anledningen til at befri de sindssyge for de lænker, man hidtil havde lagt dem i. (Slg. forrige hefte, side 841).

Men bedre kunde det først blive under det mægtige opsving i natur-videnskaberne, som har sat sit stempel paa vort aarhundred og aabnet baner, hvorpaa fremskridtet kunde udvikle sig. Først nu kunde den overbevisning bryde sig vei, at sindssvaghed er en sygdom, man kan behandle og helbrede, og at hertil i første række lægen er kaldet.

Mens man tidligere havde havt en opsynsmand for sindssyge, fik man nu en sindssyge-læge.

Samtidig kom man til den erkjendelse, at behandlingen af de sindssyge alligevel ikke var saa simpel og ikke kunde gjennemføres under de sædvanlige forhold, og at man hertil behøvede særlig indrettede anstalter, sindssyge-asyler.

Nu havde tyskerne fra friheds-krigene vel bragt ry og berømmelse med sig, men ingen penge, og var mer beskeden i sine fordringer end nu til dags.

Man var saaledes den gang glad, hvis det lykkedes at faa overladt til sindssyge-pleie et af de mange tomme klostre, og her indrettede man det saa husligt og hyggeligt, det lod sig gjøre.

Paa denne maade indrettedes ogsaa det tidligere benediktinerabbedi Siegburg for 200 sindssyge; det aabnedes i 1825 og var den første og indtil 1876 den eneste sindssyge-anstalt i Rhin-provinsen. Ti kun for de helbredelige syge sørgede provinsen, det vil sige, man optog i anstalten blot saadanne syge, som gav udsigt til helbredelse, og beholdt dem kun, saa længe denne udsigt endnu fandtes. Var dette ikke eller ikke længer tilfælde, blev den syge overladt til kommunens omsorg; denne satte ham saa ind paa en pleie-anstalt eller lod ham rolig løbe. Heri laa der en haardhed: man erklærede den syge for aandelig død. I tidens løb er man dog kommet ud over

dette, og nu til dags vil man ikke finde abbedier forandrede til sindssyge-anstalter.

Men var man nøisom i denne henseende, saa søgte man at holde sig skadesløs ved mange andre indretninger.

Man havde altfor længe i de sindssvage seet »besatte« eller ialfald moralsk skyldige, til med et slag at frigjøre sig for denne opfatning. Om man end ikke nogensteds gik saa vidt, som den bekjendte Reil foreslog, nemlig paa et skjult sted i anstaltens have at lægge løver og tigere i lænker, for at faa melankolske mennesker til at bevæge sig ved dyrenes pludselige og uformodede fremspringen og derved helbrede dem, saa havde man dog i lignende hensigt anbragt trædehjul, hvor den syge maatte bevæge sig, hvis han ikke ellers vilde falde paa næsen, og stole, hvor den vanvittige saa længe og hurtigt dreiedes i kreds, indtil han havde tabt lysten til at larme.

Ikke blot den bekjendte tvangs-trøie, men ogsaa den meget slemmere tvangs-stol og andre tvangsmidler af lignende art fandtes paa datidens anstalter, og da man holdt dem for uundværlige ogsaa som helbredelses-midler, anvendte man dem meget hyppig.

Saaledes var forholdene den gang; nu til dags er alt forandret i de tyske sindssyge-anstalter. Andre tider, andre anskuelser!

Fra England havde den mening udbredt sig til Tyskland, at det ogsaa gik uden hine tvangsmidler, ja, at det endog gik langt bedre.

Den engelske læge Conolly havde først vovet forsøget paa behandling uden tvang, og det saakaldte *Non restraint*-system havde efter nogen modstand ogsaa banet sig vei til Tyskland.

Naar forholdene i anstalterne nu er blet ganske anderledes, skyldes dette ene og alene afskaffelsen af de gamle tvangsmidler. Med dem er en del af uroen og utilfredsheden forsvundet, og ro og orden er indtraadt i deres sted.

Men det er ikke bare blet med deres afskaffelse, det gjaldt ogsaa at sætte noget nyt og bedre i deres sted, og det er ogsaa lykkedes. Afskaffelsen af tvangs-trøien gav kun den første anledning; det gamle system med tvang og indskrænkning var for dybt rodfæstet til, at man blev staaende ved dette skridt. Man søgte efter andre og friere systemer end dem, man hidtil havde anvendt i de saakaldte »lukkede« anstalter. Disse kaserne-bygninger blev dog efter haanden erstattede med andre. Det var her franskmændene, som gik foran. De byggede nemlig de saakaldte *petites maisons*, paviljon-asyler, der længe gjaldt som bygnings-mønster, indtil man gik tilbage til endnu enklere forbilleder og søgte at give anstalterne karakteren af landlige, hyggelige vaanings-huse. Men altid var det den gamle

anstalt, der gav det hele farve — en lukket bygning med mure og porte, sale og gaards-pladse, gittere, døre med bom for osv.

Endelig fandt man to forskjellige forbilleder, som skulde betegne et videre skridt fremad. Franskmændene havde nemlig forsøgt en kolonisation i det store, medens den belgiske stat i landsbyen Gheel havde oprettet anstalter, hvor de sinds-syge levede som i familier. Brødrene Labitte havde paa et gods ved Clermont, der var 400 hektar i areal, oprettet en farm, der udelukkende dreves af sindssvage, og det paa en mønsterværdig maade. Omkring de store landgaarde grupperede sig stalde med fortrinligt kvæg og smukke heste. Naar arbeids-klokken ringede, strømmede de syge fra alle kanter ud af sine tarvelige bondehuse for at tage fat paa arbeidet, og enhver vidste, hvad han havde at gjøre, enhver gik uden opfordring til sin dont, og dette store gods adskiller sig ikke i nogen henseende fra andre end maaske kun deri, at enhver gik rolig sin vei uden strid med naboen. Kvinderne besørgede renholdet og husholdningen, og paa denne koloni beskjæftigedes gjennemsnitlig 400 syge i fuld frihed.

Først længe efter den fransk-tyske krig var det lykkedes Køppe, og efter dennes død Paetz, at oprette en saadan koloni paa riddergodset Altscherbitz i provinsen Saksen. Dette var det første forsøg i Tyskland, hvilket siden har tjent som mønster for næsten alle nyere anstalter.

Kolonisationens væsen ligger nemlig ikke deri, at man driver de syge til mark-arbeide — dette har man gjort mere og mindre overalt — men i, at man har forlagt tyngdepunktet fra anstalten til kolonien. Den syge er i første række kolonist, og først naar han ikke egner sig hertil, kommer han ind i den med kolonien forbundne anstalt.

Endnu videre end kolonien gaar familie-forpleiningen.

Efter sagnet fandt en kristelig kongedatter fra Irland ved navn Dymfna, omkring aar 600 martyrdøden i den flamske by Gheel. Paa hendes grav viste sig alle slags tegn og undere; især blev besatte helbredede, saa at hun snart vandt ry som helgen, ja endog som skyts-helgen mod besættelse og vanvid. Allerede tidlig byggedes i Gheel en kirke til hendes ære; denne blev forbundet med et sygehus, hvor de syge opholdt sig under en 9 dages andagt.

I aarhundreder bragte man disse til den hellige Dymfnas grav, og da der ikke længer fandtes besatte, men kun almindelige sindssyge, fortsatte man den gamle skik; endnu den dag idag bringer

man undertiden syge til kirken, for at de der skal modtage bønnens og sangens lægende kraft.

Fra disse begyndelser har det nuværende Gheel udviklet sig, hvor næsten 2000 syge forpleies i 20 adspredt liggende flækker med tilsammen 12,700 indvaanere.

Ogsaa i Tyskland er udbredelsen af denne særegne slags sindssygepleie kun et tids-spørsmaal. I Bremen, Ilten (Hannover), og i og i den siste tid i Berlin har man gjort forsøg i samme retning. Nu kunde man medrette opkaste det spørsmaal: hvorfor kan ikke de syge forpleies i sin egen familie, naar dette er muligt i en fremmed?

Dette ligger simpelthen deri, at den syge oftest er blet syg paa grund af de specielle forhold inden familien, hvorunder han har levet. Her samvirker nemlig to aarsager, en indre, som ligger hos vedkommende individ selv, og en ydre, der maa søges i de ydre omstændigheder, i de sociale omgivelser.

Sindssygdom er ofte den siste akt i en lang tragedie, hvis første akter spilles i ens egen familie. For mandens vedkommende er det kvinden, for kvindens endnu hyppigere hendes ægtefælle, der giver foranledning til sygdommen; at komme bort fra hjemmet blir derfor nødvendigt. Sjelden eller aldrig ligger det i vor magt at skabe en forandring i disse forhold; man kan i saa henseende blot minde om den altfor hyppige drikfældighed hos ægtemænd. I disse forhold ligger den væsentligste aarsag til, at man ikke fuldstændig kan helbrede sindssygdommen, og en af kilderne til de hyppige tilbagefald.

I behandlingen af de syge har man saaledes overalt bestræbt sig for at give den enkelte større frihed, end tidligere var tilfælde; ogsaa anstalternes ydre udseende har tilfredsstillet denne trang. De gamle anstalters stereotype form, kaserne-stilen, er forlængst opgivet; ligeledes har de senere paviljoner givet plads for friere former. — Man har saaledes efter haanden opløst anstalten i flere og flere bygninger og givet disse karakteren af landlige vaanings-huse, som man har indrettet som familie-boliger for et begrænset antal syge.

— Den gamle mister en af de største menneske-rettigheder: han blir ikke længere dømt af sine jevnlige.

— Mennesket maa holde fast ved den tro, at det ubegribelige er begribeligt; ellers stanser al forskning. *Goethe.*

Goethe.

VI.

»Faust« er Goethes store hovedværk. Ikke alene rent udvortes betragtet; naar hans navn nævnes rundt om i alle folkeslags skoler blandt de aller ypperste digter-navne, da anføres først og fremst, om ikke udelukkende, titlen paa dette hans hovedværk som adkomst-brev til den høie rang. Nei, ogsaa han selv regnede »Faust« for blomsten af sin livs-gjerning. Emnet sysselsatte hans fantasi alt fra ungdommen af, og først ved 82 aars alder havde han rukket at afslutte sit arbeide med udformningen. Selvfølgelig gik der hele rader af leve-aar hen, hvori han ikke skrev en linje paa dette digt; han havde saa mangt at varetage, at der ikke blev stunder til selv-hengivelse af den insense art, som sligt et tema krævede. Men alligevel blev netop dette tema den stadige tilflugt for hans ensomme tanker; som en altid levende kjerne sugede Faust-ideen idelig kraft og næring af alle hans dybest personlige oplevelser, erfaringer og stemninger. Naar han saa en sjelden gang tog mod til sig og lukkede sig inde med dette sit hellige livsens-værk, da havde der i stilhed gjennem aarene samlet sig dynger af fuld-vægtige guldkorn i det skatkammer, hvor ideen forvaredes. To lange mands-aldres stærke liv i »verden« og i studie-kammeret har mættet og gjæret og klaret den brusende og perlende most, som vi nu ved aarhundredets slutning ved vil blive gjældende for den fyldigste og uforgjængeligste essens af vor tidsalders inderste menneske-væsen. »Faust« vil for efterslægten blive det poetiske værdi-maal for det 19. aarhundreds kultur.

Og dog — hvor fjernt fra det 19. aarhundred synes denne Faust at leve, om man ganske overfladisk læser digtet igjen. Midt i tykkeste middelalder hører han hjemme, baade han og hans fæller. Er han ikke selv ret og slet alkymist og skolastiker? og hans modpart selve djævelen med hud og haar og horn? — Hvad denne figur angaar, da kan vi her omtrent nøie os med at minde om den aandfulde udredning af den bekjendte berliner-filosof Friedrich Paulsen, som blev gjengivet i 7. hefte (XIV. 546).

Af middelalder-sagnets Faust, som for nydelse og magt solgte sin sjæl til den onde, har Goethe skabt sin Faust, typen paa det moderne aands-menneske, som med uslukkelig lidenskab higer efter herredømmet over naturens hemmeligheder gjennem en levende anskuelse, ikke bare gjennem tomme ord og formler, og som gjerne

giver sit liv for at opleve det høie, fuldkomment fyldende moment. Istedenfor at lade ham sælge sin sjæl efter overtroens ligefremme plumpe opskrift, forud-skikker digteren et væddemaal mellem Vorherre og Mefistofeles; Vorherre mener, at »et godt menneske inderst inde eier en dunkel trang til at vælge den rette vei«, og overlader Mefistofeles at friste Faust til frafald. Som bekjendt, lykkes det fristeren at slutte en pagt med den ulykkelige grubler, hvorefter denne lover sin sjæl. ifald han ved nydelse kan daares slig af øieblikket, at han ønsker det maa vare bestandig. Som videre bekjendt lykkes det saa fristeren at faa Faust til at forføre og derpaa forlade, den unge uskyldige Gretchen efter at have dræbt hendes bror. Dette afsnit var i den grad dramatisk, at det i og for sig svulmede op til en hel tragedie. Med Gretchens vanvid efter barne-mordet og den gribende afskeds-scene i fængslet slutter digtets første del.

Denne første del var det, Goethe endelig fik fuldført aaret efter Schillers død. Allerede i 1790 havde han udgivet væsentlige partier deraf som et fragment. At størstedelen af disse partier havde været nogenlunde udformet allerede ved ankomsten til Weimar, godtgjordes for 12 aar siden ved fundet af en hofdames afskrift deraf (den saakaldte »Ur-Faust«). Da den endelige udgave var trykt i 1808, gik der et ryk af begeistring gjennem det fortvilede tyske folk: den nation, i hvis midte et sligt mester-værk blev skabt, kunde ikke være dømt til evig at træle under den forfærdelige revolutions-keiser! (Mærkeligt nok oplevede forfatteren først paa sin 80. fødselsdag at se dette stykke opført — nu spilles det selvfølgelig jevnlig selv paa den usleste tyske smaaby-scene).

Ved første dels udgivelse var anden del allerede planlagt i sine grundtræk; men først i 1829 magtede digteren at samle sig om udarbeidelsen, og endelig en sommer-dag 1831 var dette kjæmpe-arbeide overstaaet. Inden det hele forelaa færdig-trykt, var den uopslidelige olding ogsaa omsider gangen til den siste hvile. Det er en selvforstaaelig sag, at den langvarige udsættelse har sat sig spor i værket. Men grunden til, at man under en sammenhængende læsning af hele digtet fornemmer et saa overvældende skarpt skille mellem første og anden del, stikker dybere end blot og bart i alders-forskjellen hos forfatteren. Anden del af »Faust« pleier almindelige læsere at spare sig umagen med at læse; den har ord for at være overmaade dunkel at tyde. Saa meget høiere skattes den af de literatur-elskere, som tør regne sig for fuldt »Goethe-modne«; for dem gjælder just oldingens svært fattelige tale som kvintessensen af hans livs-visdom. Først gjennem disse »dunkle« ord falder der klarhed over, hvad forfatteren

har tænkt med dette sit hoved-værk, som det tog ham to menneskealdre at fuldende. Muligens havde den falske opfatning af anden del ikke kunnet træde saa dominerende frem, om digteren havde havt hjerte til at holde den færdige første del tilbage, indtil værket kunde forelægges i sin helhed.

Anden del skulde ifølge digtets grundplan vise, hvorledes Faust paa grund af sin ædle natur slipper forføreren ud af hænderne; Mefistofeles narres til slut for sit bytte, fordi han efter sit væsen er ude af stand til at fatte det ædle i Fausts lidenskabelige higen efter det store, fyldende øieblik. Det er den tragiske ironi ved djævelens væsen, at han stedse vil det onde og dog stedse skaber det gode. Gjennem sin verdens-smertes og verdens-væmmelses overmaal befries Faust for disse fortærende lidenskaber og kommer efter hvert ind under renselsen; hans pessimisme krænges helt ud og giver rum for en mild glæde over verden, der ophæver troldommen. Anden del skildrer i fem særskilt afsluttede billeder, fulde af dybsindig symbolik, denne sindets renselse (som det her vilde føre for vidt at forfølge trin for trin), indtil vi til slut ser, hvorledes Fausts urolige sjæl finder tryg anker-grund i fornemmelsen af en gryende indre fred ved at vie sit liv til fremme af andres lykke. I forud-følelsen af den lykke, dette vil bringe ham selv, udtaler han det ønske om øieblikkets vedvaren, som løftet til Mefistofeles gjaldt — og han synker død om. Men nu strømmer de himmelske hærskarer til og vrister hans rensede sjæl fra mørkets magter, for at bære den opad mod den evige fuldkommenhed. Denne storslagne slutnings-scene, hvor ogsaa den bodfærdige Gretchens aand deltager i engle-koret til hans frelse, klinger som et vidunderligt oratorium (en stor mester har ogsaa skabt musik til ordene). Og hele digtet toner ud i denne salige jubel:

Alles vergängliche
ist nur ein gleichniss;
das unzulängliche,
hier wird's ereigniss;
das unbeschreibliche,
hier ist es gethan;
das ewig-weibliche
zieht uns hinan.

VII.

Mellem udarbeidelsen af »Fausts« første og anden del rykker Goethe frem fra at være en mand paa op imod de seksti til en olding paa over de otti. Aldrig har han havt det saa jevnt travlt som i denne tid. Ikke blot arbeidede han af al magt paa at blive nogenlunde

færdig med sine vældige opgaver som natur-forsker. Men samtidig fik han store digter-arbeider fra haanden. Saaledes romanen »Valgslægtskaberne«, der diskuterer ægteskabet fra et meget fordoms-frit

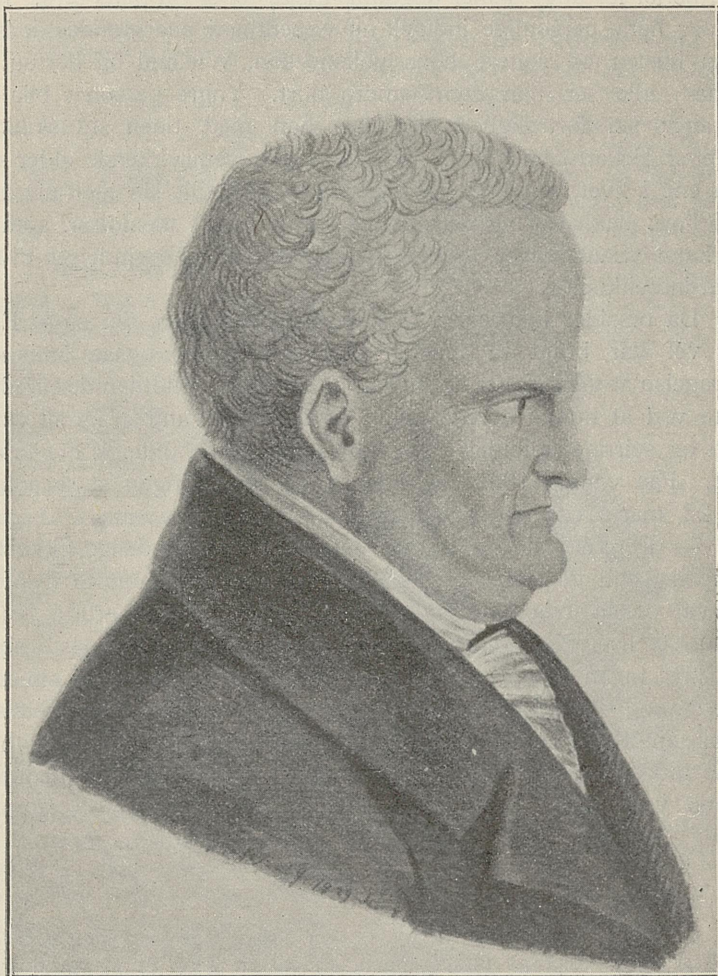

Goethe som olding.

synspunkt, og forsættelsen af Wilhelm Meister, der under titlen »W. M.'s vandre-aar« sammenfatter en række filosofisk-poetiske enkelt-billeder. Paa sine gamle dage begynder Goethe, efter sine yngre fag-fæller, romantikernes forbillede at interessere sig for Østerland; frugten heraf blev digt-cyklen »Westøstlicher Diwan«. Ellers

forfatter Goethe i disse aar en række dybsindige afhandlinger om kunstens væsen. I sammenhæng herved staar bearbeidelsen af indtrykkene fra hans reise til Italien. Et par gange tryller ogsaa sværmerier for unge damer ungdoms-friske toner fra hans lyre. Ellers bestaar hans personlige indtryk nu væsentlig i paarørendes dødsfald. Hans hustru og senere hans voksne søn, Wieland og hertug Karl August, alle ser han dem vandre bort. Yngre personer blir hans omgang; sin fortrolighed skjænker han med tiden sin skikkelige sekretær Eckermann. Efter hvert som den fremrykkende alder stiller ham ene i livet, har han følt trang til at fremstille sin egen ungdoms-udvikling; saaledes opstaar denne perle blandt memoirer, som han har kaldt »Sandhed og digtning«, forklaringen af oprindelsen til hans digter-individualitet.

Da omsider udførelsen af hans ungdoms-plan, det store Faust-digt vel var bragt til endelig afslutning, synes ogsaa hans selv-opdragelse at være naaet til maalet. Med Faust følte han den fredelige lykke ved at kunne berede andre lykke. Med kampen for sit væsens fulde og seirrige udfoldelse var ogsaa den seige oldings livs-kraft til ende. Paa vaaren 1832 begynder tre-og-otti-aaringen at skrante, og den 22. marts ved middags-tider lukkede han sine øine.

— For efterslægten hører Goethe til de udødelige, ikke mere ved poesi end ved sit liv. Var kunsten ham den høieste livs-form, saa var ogsaa livet ham en høi kunst-form. »Natur-grund og livs-anskuelse, livs-erfaring og livs-værk er hos Goethe et eneste stykke som hos ingen anden stor aand«, bemærker Ellen Key i sin netop udgivne bog »Människor«; og hun fortsætter: »Hans hele tilværelse er derfor en aabenbarelse af, hvad den monisme, den helheds-fornemmelse indebærer, der muligens en gang blir omfattet som menneskehedens verdens-forklaring.« Goethe er ny-tidens Foibos Apollon.

— *Harper's Monthly Magazine*, vor udmærkede amerikanske kollega, synes at være truet af undergangen, endda det giver et aarligt overskud paa omtrent 150,000 kr.. Udgiverne — Harper Brothers i New York — har nemlig maattet indstille sine betalinger; bare til et enkelt bank-hus skylder de 18½ mill. kr., hvoraf de har kunnet stille sikkerhed bare for 12 mill. kr. Skal driften kunne fortsættes, maa der foretages store indskrænkninger; de mange del-eiere har nemlig hver paa sin kant pumpet forretningen for store summer i de siste aar.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 26. decbr. 1899.

Krigen i Syd-Afrika har taget en for England høist uheldig vending og begynder at ryste det engelske verdensriges grundpiller. Slag i slag har nu de engelske hær-afdelinger lidt nederlag paa alle tre operationsfelter: den østlige, vestlige og sydlige krigs-skueplads. Dermed er den store engelske hærstyrke i Syd-Afrika, ialt nær 100,000 mand, foreløbig lammet. Hverken Kimberley eller Ladysmith kan for det første blive undsat, og saavel Methuens som Bullers hær-afdelinger svæver i fare for at blive omringede af boerne.

General Gatacres nederlag paa den sydlige krigs-skueplads omtalte vi allerede i siste oversigt. Det næste nederlag led general Methuen ved Magersfontein nord for Modderfloden, hvor der stod et blodigt slag. Det synes at være lykkedes boerne at holde sine stillinger skjult for englænderne; ti høilænderne marscherede i sluttet række uden at ane fiendens nærhed lige mod boernes rifle-mundinger og blev paa kort afstand overrasket af en herjende ild, som vilde have kastet dem paa vild flugt, dersom de havde været mindre koldblodige og tapre. Saa frygteligt var mandefaldet, at den bataljon, som gik i spidsen, »*Royal righlanders*«, omtrent er ophørt at eksistere. Den sørgelig decimerede høilænder-brigade maatte trække sig tilbage, og det lykkedes hverken Gordon høilænderne eller garde-brigaden, som senere sendtes i ilden, at bøde paa det tabte. Methuen maatte med hele sin hær trække sig tilbage til Modder-floden, hvor han har slaaet leir og forskanset sig. Boerne har imidlertid lagt sine forskansninger omkring hans leir i en halv-kreds, saaledes at begge deres fløie støtter sig til floden, og det ser ud til, at en boer-kommando har afbrudt hans forbindelses-linje sydover. Methuen synes saaledes at være indesluttet og blir kanske nødt til at slaa sig

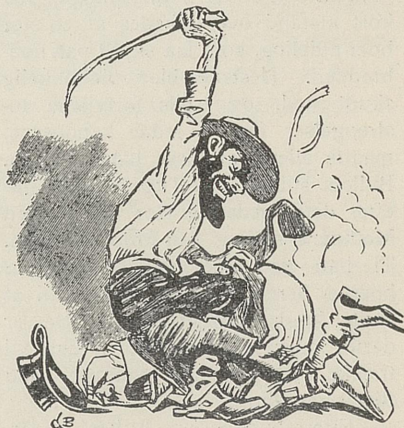

Tyskernes stemning overfor briterne.
(Kladderadatsch).

igjennem sydover, før boerne har sluttet sin jernring altfor tæt omkring ham.

Det mest skjæbnesvangre nederlag har dog englænderne lidt i Natal, hvor den britiske øverst-kommanderende, general Buller, søgte at overskride Tugela-floden søndenfra, for at undsætte Ladysmith. Det var generalens hensigt at forcere overgangen over floden ved to vadesteder, som ligger to engelske mil

fra hinanden. Paa venstre fløi rykkede Dublin fusiliererne frem over floden med stor tapperhed; men de blev slagne tilbage af en frygtelig rifle-ild. De tropper, som skulde gaa over floden paa høire fløi, synes ikke at have naaet frem til overgangsstedet, men kom i kamp med fienden ved Colenso paa den sydlige bred, hvor boerne havde besat nogle høidedrag, hvorfra de engelske beredne tropper ikke kunde fordrive dem. Imidlertid rammedes artilleri-styrken, der bestod af to felt-batterier og seks marine-kanoner, af en frygtelig ulykke, hvis sammenhæng endnu ikke er tilstrækkelig opklaret. Sikkert er det kun, at den under fremrykningen paa kort afstand overraskedes af en stor boer-afdeling, som laa skjult paa flodbredden. Hestene blev øieblikkelig skudt ned, og trods fortvilede anstrengelser for at redde kanonerne, maatte elleve af disse lades tilbage. Bullers stilling ved Tugela-floden har efter dette nederlag stor lighed med Methuens stilling ved Modder-floden. Ti han kan ikke rykke frem, og boerne bereder sig aabenbart til at slutte kreds omkring ham. Det er derfor ikke usandsynligt, at han vil trække sig tilbage nedover mod Pietermaritzburg.

Efterretningen om Bullers nederlag har naturligvis vakt stor bestyrtelse i England, og det maa være høist ydmygende for de engelske jingoer at se en britisk hær paa over 100,000 mand dels indesluttet og dels lammet af de to smaa boerrepubliker. Det fremhæves nu fra alle hold, at krigen i Syd-Afrika ikke bare dreier sig om de to boerrepublikers uafhængighed, men tillige om det Britiske Riges prestige som stormagt. Man vil derfor i England ikke høre tale om mægling eller fredsunderhandlinger og er mere end nogensinde fast besluttet paa at føre krigen til en seirrig afslutning. Dette holder imidlertid haardt; ti England har allerede sendt ned til Syd-Afrika alle de regulære tropper, som kan undværes. Man maa saaledes nu ty til frivillige og milits-soldater. Regjeringens appel til disse synes imidlertid at være modtaget med begeistring, og der melder sig langt flere til tjeneste i Syd-Afrika, end krigsministeriet foreløbig har brug for. Ogsaa i kolonierne, særlig Australien og Kanada, flokkes man om den britiske fane, til stor trøst for moder-landet.

Et bevis for situationens alvor er ogsaa den omstændighed, at ny overledelse for krigen er indsat. Lord Roberts af Kandahar, et af de mest straalende navne i Storbritanniens militære annaler, er indsat til høistkommanderende, og lord Kitchener er stillet ved hans side som generalstabs-chef. Lord Kitchener har som bekjendt lagt en overordentlig dygtighed for dagen i Sudan; men om han vil kunne udrette ligesaa meget i Syd-Afrika, hvor forholdene er ganske anderledes, tør være tvilsomt.

Østerrige.

Det synes umuligt at tilveiebringe parlamentariske tilstande i Østerrige. Tsjekerne og tyskerne i det østerrigske rigsraad kan ikke komme overens, og ethvert nyt ministerium strander paa det ene eller det andet partis obstruktion. Det for nogle maaneder siden udnævnte ministerium Clary skulde som bekjendt forsøge at regjere mod tsjekerne, efter at Thun i længere tid havde regjeret mod tyskerne. Det viste sig imidlertid umuligt for Clary at faa bugt med den tsjekiske obstruktion, og hans kabinet er derfor nu afløst af et nyt ministerium Wittek. Clary havde forpligtet sig til ikke at regjere paa grundlag af nød-paragrafen i den øster

rigske grundlov. Men hans efterfølger er ikke bundet i saa henseende, og man venter derfor, at han vil bruge den til at ordne den statsretslige overenskomst med Ungarn om kvota-spørsmaalet, hvis afgjørelse nu ikke længer kan udsættes. Det er imidlertid et spørsmaal, om Ungarn vil lade nødparagrafens anvendelse i saa vigtige sager passere.

R. E.

Til læserne.

Vi har den glæde at kunne forkynde, at *Kringsjaa* fremdeles vil udkomme. Den fortrøstning, hvormed vi tillod os at appellere til vore trofaste venner, blev ikke skuffet. Saa sandt vi selv tør love af al vor evne at fortsætte vor gjerning som aarvaagne bud-bærere om nyt paa kulturens mangfoldige omraader, tør vi ogsaa bevare vor trygge tillid til en fortsat velvillig bistand fra vore medarbeidere — læsernes side. Uden dette medarbeiderskab, som vi er stolte af at kunne paaberaabe os, nyttede vore ihærdigste og ærligste anstrengelser i længden ikke meget.

Anstundende aargang vil ganske naturligen give os en kjærkommen leilighed til at fortsætte de kortfattede oversigter over, hvad det udrindende aarhundred har tilført menneskeheden af nyt kulturstof. Samtidig vil vi faa adgang til at give udsyn over de tilstande og tendenser, som ser ud til at skulle bestemme det tilkommende aarhundreds bane ved starten. Vi behøver ikke at fremholde, hvor nødvendigt det er for et lidet afsides folk at holde udkig med hvirvlerne i de store hoved-strømninger paa kulturens verdens-hav. Kan vi efter ringe evne bidrage vort til at holde de aandeligt vaagne inden vort folk i vane med at gjøre denne udkigs-tjeneste, da ved vi, vor gjerning ikke er forgjæves, og vi tager trøstig fat med den nye aargang.

Med en hjærtelig tak for det gamle aar, ønsker vi vore læsere et velsignet nyt aar, haabende paa fortsat godt samarbeide.

— *Storbyers elektriske kabel-net* virker forstyrrende paa magnet-naale. Saaledes har Wiens meteorologiske central-station i sommer maattet indstille sine iagttagelser af jord-magnetismen, fordi alle de svære kraft-ledninger over og under gaderne gjorde apparaterne ganske tommelomske.

Notiser.

— *Apelsin-fluen* er et slemt insekt, som truer med at ødelægge Spaniens apelsin-avl, omtrent som vin-lusen en gang truede Frankriges vin-avl. Det er en blank brun flue, som lægger sine æg i apelsin-karten, saa yngelen kan fortære frugten.

— *Veksler,* i hvis datum-tryk sifrene »189« rettes til »1900«, tages efter nytaar ikke for gode i Tyskland.

— *Diamant-industrien* lider voldsomt paa grund af krigen, der netop rammer verdens vigtigste diamantstrøg, landet omkring det beleirede Kimberley. I Antwerpen gaar 700 diamant-slibere arbeids-løse, i Amsterdam henved 3000.

— *50,000 telefoner* er i brug i Berlin. I hele England bare 80,000, i Frankrige 40,000, i Østerrige og Ungarn 30,000, i Italien 15,000.

— *Admiral Dewey* har lige efter sin triumf-hjemkomst holdt bryllup med mrs. Hagen, enke efter en general. Da de paa sin bryllups-reise stansede nogle dage i New York, var det dem umuligt at komme frem i gaderne for folke-masser, der vilde ønske dem til lykke.

— *Gladstones bog-samling,* omtrent 35,000 bind, havde han opstillet i en bygning af jern-blik i Hawarden og testamenteret til offentligheden som en stiftelse. Huset støder lige op til en gammel latin-skole, som nu er indrettet til herberge for tilreisende, der vil studere i biblioteket; opholdet koster 22½ krone ugen for »alt i huset«. Allerede nu har 300 personer benyttet denne anledning til at studere i ferierne paa det deilige sted ude paa landet.

— *Professor Røntgen* er forflyttet fra det lille Würzburg til München.

— *Hvert af de 19,914 lokomotiver* i Storbritannien løber aarlig 30,550 kilometer og indbringer 82,000 kr. brutto.

— *Ungarns første kvindelige professor.* Frøken dr. Barbara Tedeschi er netop udnævnt til professor i Fiume.

— *Naar Moskvas millionærer* morer sig. En af de flotte kavallerer leiede en aften byens fineste hotel for 10,000 rubel og jog alle gjæsterne paa dør, bare for selv at spise der sammen med en enkelt gjæst. En anden kjøbte en dag for 100,000 rubel de dresserede svin ved en cirkus og lod dem stege til et gjæstebud, som ikke blev dyrt nok ellers. En tredje stiller champagne-flasker op som kegler, naar han slaar kegler.

— *862½ millioner passagerer* benyttede i 1897 New Yorks jernbaner, sporvogne og damp-færger.

— *Æg for 80 millioner kroner* indførtes i 1898 til England. Deraf kom for 17 mill. kr. fra Rusland, for 14 mill. kr. fra Frankrige og fra Tyskland, for 13 mill. kr. fra Belgien og for 12 mill. kr. fra Danmark. — Fra Norge for?

— *Ibsens nye stykke* berettedes i et løsagtigt Kjøbenhavner-blad først i maaneden at skulle hede »Harald Winge« og handle om en arbeidsformand, som var uegte søn af brugseieren. Denne let-kjøbte nyhed løb saa tyske blade videre rundt med.

— *Den 87 aarige biskop* af Manchester foretog nylig en tinde-bestigning i Tyrol, men var saa uheldig at falde og knække nøglebenet.

— *Over 25,000 personer* blev dræbt af vilde dyr ifjor i Indien. Tigerne skal have de 1000 paa sin samvittighed.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA

14

1899 :1

Kristiania